

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీపరశురామపంతుల లింగమూర్తి గురుమూర్తి కృతము.

సీతా రామాంజనేయసంవాదము.

టీకాతాత్పర్యవివరణసహితము.

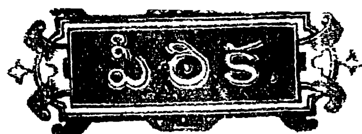
చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

1925.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" Press,
MADRAS:—1925.

శ్రీతారామాంజనేయ మనునీప్రబంధము రచించినకవి పరశురామపంతులలింగమూర్తి. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. రామమంత్రి తిమ్మమాంబలకుమారుఁడు. ఇతనివాసస్థలము నిజామురాష్ట్రములోని వరంగల్లునకుఁ జేరిన మట్టెవాడ. నేఁటివఱకు నీకవివంశీయులు లింగమూర్తి కవిపాదరజముచేఁ బవిత్రీకృతమైన ప్రాచీనగృహముననె వసించుచున్నారు. ఈవంశమున నీయనకుఁ బూర్వము కవులున్నటులఁ దెలియదు. ఆంధ్రమున నీకవివర్యుఁడు రచించినగ్రంథములఁ జేర్కొందుము

1 రతిమన్మథవిలాసము
2 జీవన్ముక్తిప్రకరణము
3 బ్రహ్మనారదసంవాదము
4 తారకయోగము
5 మానసశతకము (కందములు)
6 సీతారామాంజనేయము.

ఇందు సీతారామాంజనేయము రతిమన్మథవిలాసము అను రెండుగ్రంథములె యించుక పెద్దవి. మిగిలినవి శతకప్రాయములు. రతిమన్మథవిలాసము మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఈగ్రంథము కవి బాల్యమున రచించినటుల ఛందోభాషాలోపములు వ్యాకరణలోపములు సాక్ష్యము లగుచున్నవి. గద్యములో "శ్రీమద్రామాంజనేయచరణకమలసేవావిధేయ శృంగారకవితాచమత్కారధౌరేయ పరశురామపంతుల లింగమూర్తినామధేయప్రణీతం బైన రతిమన్మథవిలాస మను శృంగారప్రబంధమందు" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. దీనింబట్టి యౌవనమున నీగ్రంథము కవి రచియించియుండునని తెలుచున్నది. సీతారామాంజనేయము లిఖించునప్పటికి కవిస్థితిగతులు మారెను. ఈతనిమానసము

శృంగారరసమునుండి విముఖుడై వేదాంతరసమున నోలలాడఁ దొడఁగెను. కవితయు నిగ్గుతేఱి వశంవదయై భావబింబముల నిర్జీవకథాంశములలో నైతము చిత్రించుశక్తి కల దయ్యెను. రతిమన్మథవిలాసము హనుమంతునకుఁ గృతి యీయఁబడినది. గద్యమున హనుమద్భక్తుఁడ నని కవి చెప్పికొనెను. గ్రంథమున గురుప్రశంస లేదు. తుదకు స్వవంశ విషయమేని చెప్పికొనియుండలేదు. సీతారామాంజనేయ మీకవి తన యుత్తరవయస్సున రచించియుండును. ఇందులకుఁ గవితాధారయు వేదాంతపాండిత్యము మనకు దృష్టాంతములు కాఁగలవు. ఈకవి బాల్యమున సామాన్యునివలె విద్యాజ్ఞానశూన్యుఁడై తనగ్రామమగు మట్టివాడకు సమీపముననున్న "ఈదులవాయ" యనుగ్రామమున సంచరించుచుండ సమీపశైలమున వసించు మహాదేవయోగి యను నొక మహాత్ముఁడు రామమంత్రోపదేశ మొనరించె ననియు, నాగిరియందె యామంత్రరాజము సిద్ధించువఱకువసించియోగివలని సెలవంది యాయన దయచేసిన షట్చక్రసీతారామస్వరూపము నిజగృహమునఁ బ్రతిష్ఠించె ననియుఁ జెప్పుటయేకాక నేఁటివఱకు నాసీతారామమూర్తిస్వరూపము వంశీయులు భక్తితాత్పర్యములతోఁ బూజించుచున్నారు. కవి, తాను మహాదేవగురుశిష్యుఁడ ననియు షట్చక్రసీతారామోపాసకుఁడ ననియు సీతారామాంజనేయగద్యమున నిటుల "శ్రీమన్నారాయణ మహాదేవ గురుకరుణా కటాక్షవీక్షణ విమలీకృత నిజహృదయకమల కర్ణికాంతస్సందర్శితాఖండ సచ్చిదానందరసైకస్ఫూర్తి షట్చక్ర సీతారామమూర్తి పరశురామపంతుల లింగమూర్తి గురుమూర్తి ప్రణీతము" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. మఱియు నీకవివర్యుఁ డార్జించిన శ్రీరాముమూడయు స్ఫటికవినాయకవిగ్రహము మరకతలింగము సాలగ్రామములు నైతము వంశీయులు శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బూజించుచున్నారు. ఎట్టివిపత్కాలమున నేని తాఁ గడించినవిగ్రహముల మట్టివాడయందుంచియే పూజింప వలయునని కవి యాజ్ఞయొసంగెనఁట. నేఁటికి వంశజు లటులె సల్పుచున్నారు. కవికి గురుమూర్తిపదము బిరుదనామము, ఇది యిక్కవి కాను

మంత్రోపదేశకుఁడై నిజామురాష్ట్రమున నఖిలదిశలఁ బల్లకి నెక్కి తిరిగి పెక్కండ్రు శిష్యుల గడించి వారివలన బొందెనఁట.

కవి తనగురుపరంపర నిటులఁ జెప్పికొన్నాఁడు.

శ్రీదత్తాత్రేయుఁడు
|
జనార్దనయోగి
|
ఏకోగురుస్వామి
|
నరహరిమహేశగురుస్వామి
|
నాగోజీరామగురుఁడు
|
కోనేరుగురుఁడు
|
మహాదేవగురుఁడు

ఇందుకు కడపటివాఁడగుమహాదేవగురుఁడే ప్రకృతకవి కుపదేశ మొనరించినదేశికుఁడు. ఈదేశికనామము రతిమన్మథవిలాసమునఁ గాన రామిచే నప్పటి కీకవి భక్తియోగాభ్యాస మొనరించి యుండఁడని తెలియుచున్నది. సీతారామాంజనేయమునఁ దనదేశికు నిటుల స్తోత్ర మొనరించి యున్నాఁడు.

సీ. "అఖిలభూతంబుల నాడించుమాయను
సొంపుగా నెవ్వఁ డాడింపుచుండు
గురుజనంబుల కెల్ల గురువులై తగుహరి
హరుల కెవ్వఁడు గురు వగుచునుండు
విబుధలోకంబుల వెలిఁగించి వెలుఁగుల
మించి యెవ్వఁడు వెలిఁగించుచుండు

ప్రభువుల కెల్ల సత్ప్రభు వైన బ్రహ్మకుఁ
బ్రభు వౌచు నెవ్వఁడు పరఁగు చుండు
తే. సగుణనిర్గుణరూపుఁ డై నెగడు చుండు
నమ్మహాదేవగురువరు నభినుతింప
సకలనిగమాగమాంతశాస్త్రంబు లోప
వనఁగ మముబోంట్లకు నుతింప నలవి యగు నె."

ఈపద్యమువలన మహాదేవయోగి దైవసముఁ డని తోఁచు చున్నది. ఎంతఁవాడో కానిది లింగమూర్తికవికి గురువు కాఁగలఁడా! కవి, తనకు మహాదేవయోగి గురుఁ డని యిట్లు చెప్పికొనెను.

తే. "అమ్మహాదేవగురుచరణారవింద
పరపరాగాంశభజనతత్పరుఁడఁ బరశు
రామపంతులకులజాతరామమంత్రి
మాళితిమ్మాంబికా ప్రియాత్మజుఁడ నేను."

కొండొకచోట నిక్కవి తనదేశికుని సీతారామస్వామికి సమాను నిగ నీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పికొని యున్నాఁడు

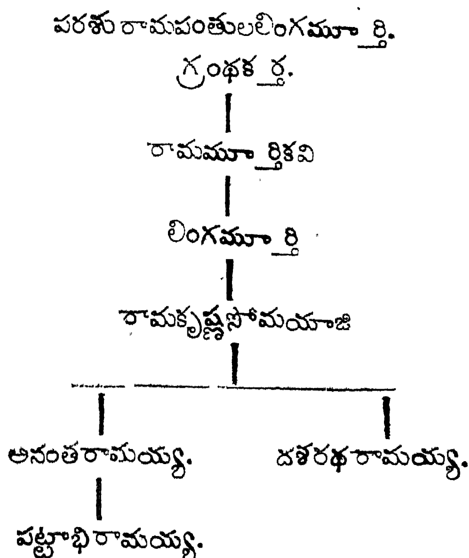
క. "ప్రణవాత్మకసదసత్కా
రణసంపూర్ణప్రభాభిరామసగుణని
ర్గుణనిర్వికారనారా
యణసీతారామగురుమహాదేవశివా."

కవి తానీగ్రంథమున బ్రహ్మాండపురాణాంతర్గత మగు అధ్యాత్మ రామాయణమునందలి శ్రీరామహృదయమును విస్తరించి వ్రాసితినని యు శ్రీరాముఁడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమై కృతి రచింపు మనె ననియు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.

ఈకవి యీగ్రంథమును మూఁడాశ్వాసములుగ విభజించి క్రమ ముగఁ దారకయోగము సాంఖ్యయోగము అమనస్కయోగము అని పేరులఁ బెట్టియున్నాఁడు.

రజతగిరియందు శంకరుఁడు పేరోలగముఁ దీర్చియుండుతఱిఁ దన పరిచర్యలయం దప్రమత్తురాలగు పార్వతినిఁ జూచి శంకరుఁడు సంతసించి నీ యభీష్టంబుఁ దీర్తు నెద్దియేని వరము కోరు మనె నఁట. అందులకుఁ బార్వతి పవిత్రమగుమంత్రరాజ ముపదేశింపుమని కోర శంకరుఁడు నీకుఁ దగినది శ్రీరామమంత్రమని దాని నుపదేశించెనఁట. పిమ్మట పార్వతి శంకరునిఁజూచి శ్రీరామతత్త్వస్వరూప మెట్టిదని ప్రశ్నింప, శ్రీరాము నను మతిచే సీత హనుమంతున కెఱింగించినయంశము శంకరుఁడు పార్వతి కెఱింగించెనఁట. ఇదియే యీగ్రంథావతారిక.

కవికాలము తెలిసికొనుటకు గ్రంథమున నాధారములు లేవు. రతిమన్మథవిలాసము కవిస్తుతిలో అయ్యలరాజు రామభద్రుని పేర్కొని యుండుటచే పదునాఱవశతాబ్దమునకుఁ గడపటివాఁ డనువిషయము స్థూలదృష్టికిఁ దోఁచును. కవికిఁ గడపటివంశవృక్ష మీక్రిందివిధముగ నున్నది.

ఈవంశవృక్షమునందలి పట్టాభిరామయ్య గ్రంథకర్తయగు లింగమూర్తికవి కైదవతరమువాఁడు. ఈపట్టాభిరామయ్యకు వయస్సు 40-

సంవత్సరము లుండును. ఈయనవద్దనుండి తరమునకు ముప్పదియేండ్ల చొప్పున లెక్కించినచో ప్రకృతకవి యిప్పటికి రమారమి 150 సంవత్సరముల పై కాలమువాఁ డగును. అధ్యాత్మరామాయణము, శుకచరిత్రము లోనగుగ్రంథముల విరచించిన మహాకవియు లింగమూర్తికవికు మారుఁడు, శిష్యుఁడు నగు రామమూర్తి తనతండ్రి లిఖించిన రతిమన్మథ విలాసమునకు శుద్ధప్రతి వ్రాయుచుఁ గ్రింద, "ప్లవంగసంవత్సర జ్యేష్ఠ బ ౧౩ గురువారమువఱకు పగశు రాముపంతులు రామన్న గారు రతిమన్మథవిలాసము పూర్వప్రతిలోనున్న క్రమాన వ్రాసిరి." అని వ్రాసికొనెను. జీర్ణమయమై యున్న గ్రంథమువలనను, ప్రకృతవంశీయులకు రామమూర్తికవి యైదవపురుషుఁడగుటవలనను ప్లవంగసంవత్సర మిప్పటికిఁ బదియేండ్లక్రిందను డెబ్బదియేండ్లక్రిందను గతించినది కాక నూటముప్పదిసంవత్సరములక్రింద గతించినదై యుండును. అంతకుముందు లింగమూర్తి గారురమారమి యిరువదిసంవత్సరములక్రిందనుండె ననుకొనినను సీతారామాంజనేయ మిప్పటికి నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రింద:-- అనఁగా క్రీ. శ. 1760 ప్రాంతములో విరచింపఁబడి యుండుననుట నిస్సందేహము. కవిజీవిత మిఁక విడిచి కావ్యము విమర్శింతము.

సీతారామాంజనేయసంవాదము.

ఇది యితనితక్కినగ్రంథములకంటె శ్రావ్యముగఁ బ్రౌఢముగనిర్దుష్టముగా నున్నది. కావ్యమంతయు యోగశాస్త్రమగుటచేఁ గవితావిమర్శమునకు వీలు కానరాదు. అందందుఁ గలస్వతంత్రపద్యములచేఁ గవిశక్తిసామర్థ్యములుగుర్తింపవచ్చును. ప్రాచీనకవులపద్యములపోలికల ననుసరించి వ్రాయఁబడినపద్యములు కొన్ని సీతారామాంజనేయమునకలవు.

సీ. "స్వామిద్రోహి నిగమస్వాతిభూమియై సురపురో
గామియై యబ్ధిజాకామి యుండ
హారియై హాలహాలాహారి యై భవదంశు
ధారియై ప్రసవాయుధారి యుండ......"

వసుచరిత్రము, చతుర్థాశ్వాసము. ప. 36.

సీ. "ఏకమై పరమై విశోకమై సత్యమ
లోకమై వ్యాపకాలోక మగుచు
సారమై చిదచిదాకారమై యతినిర్వి
కారమై విగతసంసార మగుచు......"

సీతారామాంజనేయము. ఆ-2. ప-6.

ఉ. "హా యను గాధినందనమఖారినిశాటమదాపహారిబా
హా యను గ్రావజీవదపదాంబురుహా యను రాజలోకసిం
హా యనుఁ బోషితార్యనివహా యనుఁ గానల కేఁగితే విరీ
హా యను నిర్వహింపఁగలనా? నిను బాసి రఘూద్వహా యనున్."

రామాభ్యుదయము. ఆ.5. ప-10.

ఉ. "మాయను మిథ్యగాఁ దెలియుమా యను దత్కృత మెల్లఁ గల్లను
మ్మా యను మేను నే ననకుమా యను సాక్షిని నీవు చూచుకో
మ్మా యనుఁ జూడఁగా నితరమా యను నే నని నిశ్చయించుకో
మ్మా యనుఁగాకపో నితరమా యనుమానముమానుమాయనున్."

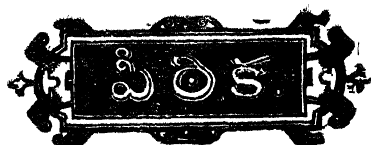
సీతారామాంజనేయము. ఆ-3. ప-143

ఇట్టిపోలికలచే నీకవి ప్రాచీనకవులకవిత్వముపై గౌరవభావము కలవాఁ డనియు రసార్ద్రియనియుఁ బాఠకులు తలంతురుగాక. కఠినతమ మగు వేదాంతశాస్త్రమును, కవితాప్రపంచమున వెలయించుట సామాన్యకార్యము కాదు. అందును నీకవివర్ణనాంశములలో నిరోష్ఠ్యపద్యములు, సర్వతః ప్రాసపద్యములు, చతుఃప్రాసపద్యములు వ్రాసి తనశక్తిని వెల్లడించియున్నాఁడు. విస్తరభీతిచే నుదాహరింప మానితిమి. ఈ లింగమూర్తికవి మొదలు కడకు వంశవృక్షములోనివారందఱును కవులుగను పండితులుగను రామమంత్రోపాసకులుగ నున్నారు. ఈ పవిత్రమగు వంశమునఁ బట్టాభిరామయ్యగారును వారిపుత్త్రులునుగవితాపరిచయము లేనివారుగ నున్నారు. ఈ సీతారామాంజనేయమునకు సర్వాంకషముగ మొదట వ్యాఖ్యానమొనరించిన శ్రీపాలపర్తి నాగేశ్వరశాస్త్రినిగార్చిన

విశేషాంశములు తెలియరావు. సీతారామాంజనేయమువలెనే యీ కవి రచించిన రతిమన్మథవిలాసముకూడ ముద్రించి భాషాలోకమున కుపకృతి యొనరింప శ్రీవావిళ్లవారి నడిగికొనుచుఁ బ్రకృతాంశమును ముగించుచున్నారము.

ఇట్లు భాషాసేవకులు,
శేషాద్రిరమణకవులు, శతావధానులు,
గంపలగూడెము శ్రీకుమారరాజావారి ఆస్థానకవులు.

గంపలగూడెము
కృష్ణాజిల్లా.
13-8-1917.

మాతృభాషయందుఁ బ్రౌఢములై పండితైకవేద్యములై వాదానువాదప్రతివాదభూయిష్ఠములై శాస్త్రజ్ఞానము లేనివారలకు దురవగాహము లైనద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతసంబంధము లగువేదాంతగ్రంథము లనేకములు గలవు; గాని యందఱకుఁ దేటతెల్ల మగుదేశభాషయందు సామాన్యు లగు వేదాంతజిజ్ఞాసువులకు సులభముగ సిద్ధాంతస్వరూపమును దెలుపువేదాంతగ్రథములుమాత్రము మిక్కిలితక్కువగనున్నవి. ఇట్టికొఱఁత యన్ని మతములవారికిఁ గలదని చెప్పుట సాహసము గాదుగాని చాలవఱకు విశిష్టాద్వైతులకుమాత్రమీకొఱఁత దీర్పఁబడినది. ఏలయన: సుమారు 5000 సంవత్సరములకు ముందునుండియే భూతయోగి మహాయోగిసరోయోగి శఠకోపాదు లగువిశిష్టాద్వైతులు తమ సిద్ధాంతమును ద్రావిడభాషలోనికిఁ బద్యరూపముగమార్ప నారంభించిరి. తరువాతను వారిమతము ననుసరించియే లోకాచార్యాదులు తత్త్వత్రయతత్త్వశేఖరాదిగ్రంథములఁ బెక్కింటిని వచనరూపముగ నెల్లరకుఁ దేటతెల్లమగునట్లు రచించిరి. ఇంతియకాక, క్రీ. శ. 16 శతాబ్దములోనుండు కృష్ణదేవరాయలు, సంకుసాలనరసింహకవిమున్నగువారు తమవిష్ణుచిత్తీయకవికర్ణరసాయనాదిగ్రంథములయం దీమతస్వరూపమును జక్కఁగ వివరించి యాంధ్రభాషయందును విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతమును వెలయించిరి. తరువాతివారును ముముక్షుజనకల్పకము మున్నగుకొన్ని పద్యకావ్యములను రచించిరి. పిదప నూఱుసంవత్సరములనుండి యఱవమునుండి తెలుఁగున కెల్లగ్రంథములు మార్చుకొనఁబడుచున్నవిగదా!

ఇట్లే కొంతవఱకుద్వైతగ్రంథములుగూడఁ గర్ణాటభాషలోనికి మార్చుకొనఁబడినవఁట! కాని యల్పవ్యాప్తి గల యామతగ్రంథము లంతఁగా బ్రసిద్ధి నొందినవి గావు.

ఇఁక ననాదిరియై లోకమునం దత్యంతవ్యాప్తి గలయద్వైతమత మును దెలుపు దేశభాషాగ్రంథములు సుమారు 400 సంవత్సరముల క్రిందటివఱకు లేనట్లుకనంబడుచున్నది. అఱవభాషలోఁ గొన్ని గలవందురు గాని యవియు నంతప్రసిద్ధములుగాలేవు. తెనుఁగునందు నిటీవలవాసు దేవమననము మున్నగు కొన్నివచనగ్రంథములు బయలువెడలినవి గాని యందు సర్వవిషయములనుసోదాహరణముగఁ జర్చింపఁబడకుండుటయే కాక యాశైలియు సహృదయహృదయరంజకముగా నుండలేదనియుఁ జెప్పవచ్చును.

ఇఁకఁ బద్యకావ్యమై సరసకవితావిలసితమై యద్వైతమతమునకు సంజీవిని యనంబగి విలసిల్లు వేదాంత గ్రంథరత్నము—

సీతారామాంజనేయసంవాదము.

ఇయ్యది మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధము. దీనిని బరశురామ పంతుల లింగమూర్తిగురుమూర్తి యనుకవిరచించెను. ఇతఁడునియోగి బ్రాహ్మణుఁడు రామమంత్రికిని దిమ్మాంబకును బుత్త్రుఁడు. శ్రీరామ భక్తుఁడు. మహాదేవయోగికి శిష్యుఁడు. ఇతనికాలాదులనుగూర్చి యాధారము లేవియు దొరకనందునసుమారు100-150 సంవత్సరములక్రింద నుండి యుండెనని యూహింపవలసి యున్నది. ఇతఁ డద్వైతమతమును వివరింపఁ బూనియుఁ దానుయోగాభ్యాసపరుఁ డగుటవలన రాజయోగ మును, పాలలోఁ జక్కెరను గలిపినట్లు, ఆద్వైతమతమునందుఁ గలిపి యేకముగ సమన్వయించియున్నాఁడు.

ఈవేదాంతమును బార్వతీదేవి శివుని బ్రశ్న సేయఁగా నతఁడు పూర్వకాలమున రామపట్టాభిషేకానంతరము జరిగినసీతారామాంజ నేయసంవాదమును బార్వతికిఁ దెలిపినట్లు గ్రంథాదియందుఁ బొంద పఱచియున్నాఁడు.

ఇందు మొదటఁ బ్రథమాశ్వాసమునందుఁ దారకయోగమును నిరూపించుచు, తొలుతయోగాభ్యాసమువలనఁబ్రాణవాయువు స్వాధీన మగుననియు, వాయువునకుమనసునకునుసంబంధముండుటవలన వాయు జయముతోఁగూడ మనోజయము గలుగు ననియు, నింద్రియములకన్ని టికి మనసే ప్రభువు గాన వెంటనే యింద్రియజయముగూడఁ జేకూరు ననియు, నిట్లన్నియు జయింపఁబడెనేని సంసారమునకు ముఖ్యకారణ ములగు కామక్రోధాదులు నశించి జీవునకు బ్రహ్మానందసుఖము గలుగు ననియు, సహేతుకముగ సయుక్తికముగ యోగఫలమును నిరూపించి పిదప యోగాభ్యాసము సేయువా రనుసరింపఁదగినయమాహారాదినియమ ములు మొదలుకొని—యోగమఠలక్షణము, పంచముద్రాలక్షణము, సూర్యచంద్రమండలకళానిర్ణయము, హంసతత్త్వోపదేశము మున్నగు వానిని విపులముగ వివరించి తారకయోగమును ముగించెను.

రెండవయాశ్వాసమునందుఁ బరబ్రహ్మస్వరూపము, భావాభావ పదార్థస్వరూపము, మాయాస్వరూపము, ప్రపంచకారణస్వరూపము, సూక్ష్మశరీరసృష్టిప్రకారము, జీవబ్రహ్మైక్యవిచారము, ఓంకారస్వరూప నిరూపణము, పంచకోశవివేచనము, సృద్ధ్యైశ్వర్యవివేకము, ఆరురుష్వాది లక్షణము, సద్రూపలక్షణము, ప్రళయవివరణము, చిద్రూపలక్షణా ఖండలక్షణాదులను సహేతుకముగ నిరూపించి సాంఖ్యయోగమును బూర్తిసేసెను.

ఇఁక మూఁడవయాశ్వాసమున, అమనస్కయోగలక్షణము, త ద్వర్తనము, వైరాగ్యబోధోపరతులతారతమ్యము, వైరాగ్యశబ్దవిమర్శ నము, గురుశుశ్రూషావిచారము, మహావాక్యార్థవివరణము, సుస్థితప్రజ్ఞ లక్షణము, పంచదశయోగాంగవిభాగము, యోగిలక్షణము మున్నగు వానిని సాంగముగ వివరించి యమనస్కయోగమును ముగించెను ఈ మూఁడుయోగములును రాజయోగభేదములే కావున నీగ్రంథము రాజయోగనిరూపక మనందగియున్నది.

ఈకావ్యమునందు విషయమువలెనే కవిత్వమును జాల సమంజసముగ నేయున్నది. దురవగాహమగు వేదాంతమును సులభశైలిలోఁ గ్లిష్టపదసందర్భము గలుగకుండఁ బద్యములో నిముడ్చుట సామాన్యమగుపని కాదు కదా! వేదాంతములో నెంతయో యనుభవము కలిగి వశ్యవాక్కులు గలకవికిఁ గాని యిట్టిసామర్థ్యముగలుగ నేరదని చెప్పవచ్చును. ఇంతియకాక యీకవి తనగ్రంథమునం దచ్చటచ్చట నేకాక్షర ద్వ్యక్షరముక్తపదగ్రస్తాదిశబ్దచిత్రములుగలపద్యములఁ బెక్కింటిఁజొప్పించి నిజపాండిత్యప్రకర్షను వెల్లడించియున్నాఁడు. ఇట్టి యుత్తమగ్రంథ మెంతయో శ్రమపడి పూర్వముద్రితగ్రంథములకన్న మిన్నయగునట్లు సులభశైలిలో నద్వైతవిషయముల నెల్లఁ జక్కఁగఁ జర్చించుటీకాతాత్పర్యములతో ముద్రింపఁబడినది. విచారించి చూచినఁ బెక్కువిషయములఁబట్టి యీగ్రంథమద్వైతులకుఁబర మోపకారకమగునని నొక్కివక్కాణింపవలసియున్నది. ఇఁకమనదేశమునందునూటికిఁ దొంబదిమందియద్వైతజిజ్ఞాసువు లీగ్రంథమును దప్పక చదువుచుండుటంబట్టియే యీగ్రంథప్రాశస్త్యము వెల్లడియగుచుండ వేఱుగ వ్రాయ నక్కఱలేదుగదా! కాఁబట్టి రాజయోగజిజ్ఞాసువులందఱు నీగ్రంథమును జదివి తత్స్వరూపమును జక్కఁగ నెఱింగి బ్రహ్మానందము నొందుదురుగాక!

ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులు.

శ్రీరస్తు.

విషయసూచిక.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః.

శ్రీ సీతారామాంజనేయ సంవాదము

టీకాతాత్పర్యవిశేషార్థము.

పీఠిక.

ఇష్టదేవతాస్తోత్రము.

అవతారిక. పరశురామపంతుల లింగమూర్తి గురుమూర్తి యను గ్రంథకర్త శిష్టుల యాచారము ననుసరించి మంగళము నాచరించుచు గ్రంథార్థమును గూడ సూచించుచున్నాఁడు.—

శా. శ్రీమద్దివ్యనిజాంఘ్రిపద్మములు సంసేవించుచున్ భక్తిచే
ధీమంతుం డగునాంజనేయుని నసద్దేహేంద్రియాతీతచి
ద్వ్యామానందుఁడ వీవ నే నని కృప న్బోధించు శ్రీజానకీ
రామబ్రహ్మము నంతరంగమున నారాధింతు నశ్రాంతమున్. 1

వ్యాఖ్యాతృకృతస్తుతి

శా. శ్రీలోకేశుఁ డెవండు సర్వమున దాఁ జెల్వొందియున్ సర్వమున్
ఆలోకించుట నన్యుఁ డయ్యును సమస్తాధారతన్ స్వప్నమై
లీలన్ వెల్గు విచారదృష్టి నరయన్ లేదన్య మెవ్వానికిన్
జాలం గొల్చెద నయ్యనాదినిధను స్సచ్చిత్ప్రమోదాత్మునిన్.

ఉ. సుందరమాంబకున్ ప్రథితసువ్రతకున్ పరదేశమంత్రికిన్
నందనుఁడన్ రమేశకరుణాపరిలబ్ధకవిత్వశక్తిని
స్పందుఁడ రామదాసబుధపౌత్రుఁడ వెన్నెలకంటివంశ్యుఁడన్
సుందరరామనాముఁడ సూరిజనైకవిధేయచిత్తుఁడన్.

తే. శంకరాచార్యపదముల స్సాఁగి మ్రొక్కి
యస్మదీయగురుశ్రేణి నభినుతించి

రొప్పఁగ వివరింతు శ్రీరామహృదయ మేను
ఘనులకరుణచే విన్నంతే గనినయంత.

చ. అనిశము పాముఁజేరి విషమై చెడుపాలునుబోలె సద్గుణం
బును గుణహీనుఁ జేరి చెడుఁ బొల్పుగఁ దోయపుబిందు వైనశు
క్తినిఁ బడి ముత్య మైనగతిఁ గిల్బిషహీనునిఁ జేరి దోషమై
సను-మహనీయమై తగుఁ గనన్ జగతీస్థలి నిట్టితత్త్వమున్.

క. కని నిశ్చయించి సాహస,మును బూనితి నప్రబుద్ధముగ్ధాత్ముండ న
య్యును నిది యార్యుల యాదృతిఁ, గని వర్ధిలు నాపయోధిగగనార్కముగాన్.

టీక. శ్రీమ...ములు-శ్రీమత్ = శోభాయుక్తములైన, దివ్య = శ్రేష్ఠములైన (లేక, లోకాతీతములైన), నిజ = తన, అంఘ్రిపద్మములు = పాదకమలములను (ఇచ్చట ద్వితీయార్థమునందు ప్రథమ), భక్తిచేత్ = అపరోక్షజ్ఞానమునకు సాధనమగు అనన్యభక్తిచే (బాహ్యభక్తి, అనన్యభక్తి, ఏకాంతభక్తి అని భక్తి మూఁడు విధములు. అందు బాహ్యభక్తి పరోక్షజ్ఞానమును (అనఁగా: తనకంటె నధికుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు ఒకఁడున్నాఁ డనుజ్ఞానమును) కలిగించును. అనన్యభక్తి అపరోక్షజ్ఞానమును (అనఁగా: తనకును ఈశ్వరునకును భేదము లే దనుజ్ఞానమును) కలుగంజేయును. ఏకాంతభక్తి పరమానందానుభవమును గలిగించును), సంసేవించుచున్, ధీమంతుండు = వివేకముగలవాఁడు (పరబ్రహ్మము నిత్యమనియు ప్రపంచ మనిత్యమనియు జ్ఞానము గలవాఁడు), అగునాంజనేయునిన్ = ఐనహనుమంతుని, అస...దవు-అసత్ = లేని (అసత్యములైన), దేహ = (స్థూలము సూక్ష్మము కారణము మహాకారణము అను) దేహములును, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములును, అతీత = అతిక్రమించిన (దేహేంద్రియాదులకంటె వేరైన). సత్ = సత్యస్వరూపుఁడవును, చిత్ = జ్ఞానస్వరూపుఁడవును, భూమానందుఁడవు = పరమానందస్వరూపుఁడవును అగు, త్వమ = నీవే, నేను (జీవుఁడే బ్రహ్మమనుట), అని, కృపన్ = పరమానుగ్రహముచే, బోధించు = తెలిసికొనునట్లుచేయు, శ్రీ... బ్రహ్మమున్-శ్రీ = అష్టైశ్వర్యయుక్తమగు, జానకీరామ బ్రహ్మమున్ = సీతాసహితరామబ్రహ్మమును (ఇచ్చట సీతను మాయఁగాను, రాముని పరబ్రహ్మముఁగాను జెప్పియున్నాఁడు), అంతరంగమునన్ = మనసునందు, అశ్రాంతమున్ = సర్వకాలములయందును, ఆరాధింతున్ = సేవింతును (ధ్యానింతు ననుట).

తాత్పర్యము. అనన్యభక్తిచేఁ దనపాదముల నెప్పుడును సేవించుచుఁ దత్ప్రభావమువలన దృఢమగు వివేకవైరాగ్యములు గలిగి యుత్తమాధికారియై యున్నహనుమంతునకు "తత్త్వమసి" = "ఆ బ్రహ్మమే నీవు" అను మహావాక్యముయొక్క యర్థమును గరుణవెలయ నుపదేశించు నాసీతారామబ్రహ్మమును సర్వకాలములయందును ధ్యానించెదను.

అవ. ఇట్లు తన యిష్టదైవ మగు శ్రీరాముని పరబ్రహ్మరూపునిగా వర్ణించి యీపద్యమున సీతాదేవిని మూలప్రకృతిరూపముతో నభివర్ణించుచున్నాఁడు.—

సీ. తనరజోగుణముచేఁ దనరంగ నే దేవి గల్పించు నఖిలలోకముల నెల్లఁ, దన
సత్త్వగుణముచే నొనరంగ నే కొమ్మ పోషించు నీసర్వభూతములను, దన
తమోగుణముచేఁ దగ నే వధూమణి జగముల నెల్ల సంక్షయముఁ జేయుఁ
దా శుద్ధసత్త్వప్రధానయై యే రామ రామాంకమున నజస్రము వసించు

తే. నట్టిభువనైకమాత దయాసమేత, సద్గుణవ్రాత నిర్మలస్వాంతపూత
భక్తజనమానసోద్యానపారిజాత, సీత కరుణించి నన్ను రక్షించుఁ గాత.

టీక. ఏదేవి=మూలప్రకృతియగు నేసీతాదేవి, తనరజోగుణముచేన్=తనకుఁ గలరజోగుణముచేత, తనరంగన్=ఒప్పునట్లుగా, అఖిలలోకముల నెల్లన్=నానావిధము లగుభేదములుగల యీబ్రహ్మాండముల నెల్లను, కల్పించున్=సృష్టించునో (ఇచ్చట కల్పించు ననుటచే వాస్తవముగ నీప్రపంచము బ్రహ్మమునకంటె వేఱు కాకున్నను వేఱుగా నున్నట్లు తోఁపఁజేయుచున్నది యని భావము.), ఏకొమ్మ=ఏస్త్రీ, తనసత్త్వగుణముచే=తనకుఁగల సత్త్వగుణముచేత (శుద్ధసత్త్వమనియు, మలినసత్త్వమనియు సత్త్వగుణము రెండువిధములు. అందు రజస్తమోగుణములతోఁ గొంచెమైనను సంబంధపడనిది శుద్ధసత్త్వము; అట్లుకానిది మలినసత్త్వము. ప్రకృతమున ఆమలినసత్త్వమును గూర్చియే చెప్పఁబడియున్నది యని తెలిసికొనవలయును.), ఒనరంగన్=ఒప్పునట్లుగా, ఈసర్వభూతములను, పోషించున్, ఏవధూమణి=ఏనారీరత్నము, తనతమోగుణముచేన్=తనకుఁగల తమోగుణముచేత, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, జగముల నెల్లన్=లోకములనంతయు, సంక్షయముచేయున్=నశింపఁజేయునో, ఏరామ=ఏయువతి, తాన్=తాను, శుద్ధసత్త్వప్రధాన+ఐ=శుద్ధసత్త్వమే ప్రధానముగాఁ గలదియై (శుద్ధసత్త్వస్వరూపిణియై యనుట.) రామాంకమునన్=పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడగు శ్రీరామునితొడపై, అజస్రమున్=సర్వకాలములయందును, వసించున్=నివసించునో (మాయాశక్తి పరబ్రహ్మమునకు నిత్యానపాయిని. అనఁగా: అగ్నియందున్న యుష్ణశక్తియునుం బోలె నెప్పుడును పరబ్రహ్మమును విడువకుండునది యని భావము.), అట్టిభువనైకమాత=ఆలోకజననియు, దయాసమేత=దయగలదియు, సద్గుణవ్రాత=శ్రేష్ఠము లగుగుణసమూహములు గలదియు, నిర్మలస్వాంత=పవిత్ర మగుహృదయము గలదియు, పూత=నిర్వికారస్వరూపము గలదియు (బ్రహ్మము మాయయు నొక్కటియే కావున నిట్లు చెప్పఁబడెను.), భక్త...పారిజాత-భక్తజన=భక్తజనులయొక్క, మానస=మనస్సులనియెడు, ఉద్యాన=ఉద్యానవనమునందు, పారిజాత=పారిజాతవృక్షమువంటిదియు (తనను ధ్యానించినవారికి కోరినకోర్కుల నొసంగునది యనుట), అగు, సీత, నన్నున్, కరు

క్షించి = దయఁజూచి, రక్షించుఁగాత = రక్షించును గాక (ఆపదలనుండి తొలఁగించును గాక).

తా. గుణసామ్యము (సత్త్వరజస్తమోగుణములు ఎక్కువతక్కువలు లేక సమానములుగా నుండుట.) స్వరూపముగాఁ గలది యగుటచేఁ దనరజస్సత్త్వతమోగుణములమూలమున సృష్టిస్థితిసంహారములను జేయుచు శుద్ధసత్త్వస్వరూపముతోఁ బరబ్రహ్మమునందు భేదముగా నిలిచి యుండునాలోకజనని మూలప్రకృతి (మూలప్రకృతి యగు సీతాదేవి) కోరినకోర్కుల నొసంగి నన్ను రక్షించుఁ గాక (ఓంకారమునందు అకార ఉకార మకారము లను మూఁడువర్ణములు కలవు. ఇవి మూఁడును క్రమముగ సత్త్వరజస్తమోగుణము లనియు, మకారము పైనున్న యర్ధమాత్ర గుణసామ్యస్థితి యనియు, ఇవియన్నియుఁ గలిసి యేర్పడిన "ఓమ్" అనుఅక్షరము ప్రకృతి యనియు, ఆయక్షరముయొక్క యర్థము పరబ్రహ్మమనియు నుపాసింపవలయు నని చెప్పఁబడి యున్నది. దీనిచేఁ బ్రకృతికిని బ్రహ్మమునకును గలసంబంధమును బాఠకు లూహింతురు గాక.)

అవ. ఇట్లు ప్రకృతిపురుషుల వినుతించి, బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రు లనుపేళ్లతో సత్త్వరజస్తమోగుణములు ఉపాధులు (ఆవరణములు) గాఁ గలిగి విలసిల్లుపరమాత్మ ప్రతిబింబముల వినుతించుచున్నాఁడు.—

సీ. తతశుద్ధసత్త్వప్రధానవిగ్రహుల నిమ్ముల రజస్సత్త్వతమోగుణకుల
స్వసుధర్మ శృంగార వైరాగ్యవేషుల విశ్వోద్భవస్థితివిలయకరులఁ
దప్తకాంచన నీరధరచంద్రవర్ణుల శుభకమండలుచక్రశూలధరుల
ఘనసత్య వైకుంఠ కైలాసవాసుల వరహంసఖగవృషవాహనులను

తే. షడ్గుణైశ్వర్యయుతులభాషావధూప్రసన్నమంగళదేవతాసర్వమంగళాధిపతులసాక్షాత్పరమాత్మమయుల,బ్రహ్మవిష్ణుమహేశులఁ బ్రస్తుతింతు.

టీక. తత...విగ్రహులన్ - తత = వ్యాపించిన, లేక, ప్రసిద్ధమైన, శుద్ధసత్త్వప్రధాన = శుద్ధసత్త్వరూప యగుమాయయే, లేక, త్రిగుణములును లయము నొందు స్థానమైనచిత్ప్రకృతియే,విగ్రహులన్ = శరీరములు గాఁ గలిగినట్టియు (మాయాగామయును లగుశరీరములు గలవారు, లేక, సర్వమునకు నధిష్ఠానమైనప్రకృతితో నభిన్నులై యుండువారు అనిభావము.), రజస్సత్త్వతమోగుణకులన్ = రజోగుణము సత్త్వగుణము తమోగుణము (ఈగుణములకు కార్యము లగుఘోరవృత్తి, శాంతవృత్తి, మూఢవృత్తి) కలిగినట్టియు (ఆవృత్తులవలన క్రమముగా సృష్టిస్థితిసంహారములు జరుగు నని భావము), స్వ...వేషులన్ - స్వ = స్వకీయమైన, సుధర్మ = శ్రేష్ఠ మగుధర్మము (వర్ణధర్మములు, ఆశ్రమధర్మములు.. మొదలగునవి.), శృంగార = వస్త్రభూషణాద్యలంకారములు, లేక

శృంగారరసము, వైరాగ్య = విరక్తి, ఇవియే, వేషులన్ = వేషములుగాఁ గలిగినట్టియు (బ్రహ్మ ధర్మపరుఁడనియు, విష్ణువు శృంగారపరుఁడనియు, ఈశ్వరుఁడు వైరాగ్యపరుఁడనియు భావము.), విశ్వ...కరులన్-విశ్వ = ప్రపంచముయొక్క, ఉద్భవ = సృష్టిని, స్థితి=రక్షణమును, విలయకరులన్=ప్రళయమును ఆచరించునట్టియు, తప్త...వర్ణులన్-తప్త = పుటము వేయఁబడిన, కాంచన=సువర్ణముయొక్కయు (కాంతియొక్క యాధిక్యమును జెప్పుటకై ఇచ్చట "తప్త" అనువిశేషణము వేయఁబడినది.), నీరధర=మేఘముయొక్కయు (నీటితోఁగూడియున్న మేఘము మిగులఁ గాంతి గలదై యుండును గావున నిట "నీర" పదము ప్రయోగింపఁబడినది.), చంద్ర=చంద్రునియొక్కయు, వర్ణులన్=వర్ణమువంటి వర్ణముగలిగినట్టియు (ఇవి క్రమముగా రజస్తమస్సత్త్వగుణముల వర్ణములు కావున త్రిమూర్తులకును ఇవి బాహ్యోపాధులని తెలిసికొనవలయును. బ్రహ్మకు లోపలను వెలుపలను గూడ రజోగుణమే; విష్ణువునకు లోపల సత్త్వము, వెలుపల తమస్సు; రుద్రునకు లోపలఁ దమస్సు, వెలుపల సత్త్వము ఆవరణము లని యెఱుంగునది.), శుభకమండలు చక్ర శూలధరులన్ = శుభకరము లగు కమండలువు చక్రము శూలను ధరించినట్టియు, ఘనసత్యవైకుంఠ కైలాసవాసులన్ = శ్రేష్ఠములగు సత్యలోక వైకుంఠ కైలాసములయందు నివసించువారును, వరహంసఖగవృషవాహనులను=శ్రేష్ఠములగు హంస గరుడ నందికేశ్వరులు వాహనములుగాఁ గలిగి నట్టియు, షడ్గుణైశ్వర్యయుతులన్ = షడ్గుణములసమృద్ధి గలిగినట్టియు (అధికమగు ప్రభావము, ధైర్యము, కీర్తి, సంపద, జ్ఞానము, వైరాగ్యము అనునవి షడ్గుణములు), భాషా...పతులన్-భాషావధూ = సరస్వతీదేవికిని, ప్రసన్నమంగళదేవతా=ప్రసన్నురాలగు, లేక, దయయే స్వభావముగాఁగల లక్ష్మీదేవికిని, సర్వమంగళా=పార్వతీదేవికిని, అధిపతులన్ = ప్రభువు లయినట్టియు (గుణత్రయశక్తులను స్వాధీనముగాఁ జేసికొనియుండువారనుట.), సాక్షాత్...మయులన్-సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షమైన, పరమాత్మమయులన్=నిర్వికారపరబ్రహ్మమే స్వరూపముగాఁ గలిగినట్టియు ('పరమాత్మవిభాగస్థాః' అను శాస్త్రమును అనుసరించి యీ బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు పరమాత్మరూపులే, సృష్ట్యాదియందు గుణములు మూఁడును విజృంభింప నారంభించినపుడు వానిలో ప్రతిబింబించి సర్వవ్యాపకము నాపరబ్రహ్మము మూఁడువిధములుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అని తెలిసికొనవలయును.), బ్రహ్మవిష్ణుమహేశులన్, ఇన్ముల్ = అధికముగా, ప్రస్తుతింతున్=స్తోత్రము చేయుచున్నాను.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణములు లయము నొందుటకు (ఉత్పత్తిస్థితిలయములం జెందుటకు అని కూడ గ్రహింపవలయును. వస్తువైనను తా నుత్పత్తిఁ జెందిన స్థలమునందే, అనఁగా ఉపాదానకారణమునందే, లయమునొందును గదా!), స్థానమగు చిత్ప్రకృతియే, లేక, మాయయే, దేహములుగాఁ గలిగి రజస్సత్త్వతమోగుణవృత్తుల

నాశ్రయించుచు వర్ణాశ్రమధర్మములు, శృంగారము, వైరాగ్యము అనునవియే వేషములుగాఁ గలిగి నామరూపాత్మక మగుసకలప్రపంచమును (ఈ ప్రపంచమునందు పేర్లును రూపములును దప్పఁ బరబ్రహ్మమునకంటె నన్యమగుపదార్థ మేదియును లేదు.) బుట్టించుచు రక్షించుచు సంహరించుచు, ఎఱుపు నలుపు తెలుపు అనుశరీరచ్ఛాయ గలిగి, కమండలు చక్ర శూలముల ధరించుచు, సత్యలోక వైకుంఠ కైలాసములయందు విలసిల్లువారును, హంసగరుడవృషభవాహనులును, ప్రభావము స్థైర్యము మొదలగు షడ్గుణములచే నొప్పువారును, సరస్వతీ లక్ష్మీ పార్వతీనాయకులును, బరబ్రహ్మరూపులును అగుబ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుల వినుతించెదను.

అవ. ఇట్లు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుల నుతించి, వారలయధీనతలోనుండి వారికి సృష్ట్యాదికార్యములు చేయఁ గల సామర్థ్యముల నిచ్చు త్రిగుణశక్తులఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు.—

శా. బ్రహ్మాండంబు సృజింపఁ బెంప సమయింపం జాలుసామర్థ్యముల్
బ్రహ్మోపేంద్రనగేంద్రచాపులకు సంపాదించుచు న్వారికిన్
బ్రహ్మైక్యవివేక మిచ్చుచును సంభావించుచుం బ్రోచునా
బ్రాహ్మీమంగళదేవతాగిరిజలం బ్రార్థింతు నశ్రాంతమున్. 4

టీ. బ్రహ్మాండంబున్=ప్రపంచమును, సృజింపన్=సృష్టిఁజేయుటకును, పెంపన్=వృద్ధిఁ జెందించుటకును, సమయింపన్=నశింపఁజేయుటకును, చాలు...ముల్-చాలు=తగిన, సామర్థ్యముల్=శక్తులను, బ్రహ్మ...చాపులకున్-బ్రహ్మ=చతుర్ముఖునకును, ఉపేంద్ర=విష్ణువునకును, నగేంద్రచాపులకున్=శివునకును (త్రిపురసంహారమున రుద్రుఁడు మేరుపర్వతమును ధనుస్సుగా ధరించె నని పురాణగాథ కలదు. దానింబట్టి, నగేంద్రచాపుఁడు=పర్వతము ధనుస్సు గాఁగలవాఁడు, అనుపదము ప్రయోగింపఁబడెను.), సంపాదించుచున్=కలుగఁజేయుచు (ఈత్రిమూర్తులు నిర్వికారులే కావున వీరలకు సృష్ట్యాదికార్యములు చేయుసామర్థ్యము స్వయముగా లేదు. వీరిసాన్నిధ్యమువలన త్రిగుణశక్తులే యీకార్యములను జేయును. అవి శక్తియుక్తులగు నీత్రిమూర్తులయం దారోపింపఁబడును. అని తెలిసికొనవలయును.), వారికిన్=ఆత్రిమూర్తులకు, బ్రహ్మైక్యవివేకమున్=నిర్గుణపరబ్రహ్మజ్ఞానమును(తామును ఒక్కటియే అనుజ్ఞానమును), ఇచ్చుచును సంభావించుచున్=ఇచ్చి గౌరవించుచు(అవిద్య జీవులకు స్వాధీనముకాక వారిని లోఁబఱుచుకొని వారికి బంధములు గలిగించును. ఈగుణశక్తులట్లుగాక బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులకు లోఁబడి వారలకు బంధమును గలిగింపకున్నవియనియు, అట్లగుటచే వారలకు బ్రహ్మైక్యజ్ఞానము దృఢముగా నున్నదనియు భావము.), బ్రోచునా బ్రాహ్మీమంగళదేవతాగిరిజలన్=రక్షించునట్టియా సరస్వతీలక్ష్మీపార్వ

తులను (ఇచ్చట రక్షించుటకు ననఁగా బంధము గలుగఁజేయకుండుటయే యని తెలిసికొనవలయును.), అశ్రాంతముఁ = ఎల్లప్పుడును, ప్రార్థింతుఁ.

తా. చతుర్ముఖునకు సృష్టిఁజేయుటయందును, విష్ణువునకు రక్షించుటయందును, రుద్రునకు సంహరించుటయందును సామర్థ్యమును గలుగఁజేయుచు, తమవికారములచే బంధమును గలిగింపక వారికి "అహం బ్రహ్మాస్మి" = "నేనే బ్రహ్మమును" అనుజ్ఞానమును దృఢముచేయుచు నుండు త్రిగుణశక్తులగు వాణీలక్ష్మీపార్వతుల ధ్యానించెదను.

అవ. గణేశుని బరబ్రహ్మరూపునిగా స్తోత్రముఁ జేయుచున్నాఁడు.—

క. వరవిశ్వోద్గతిహేతువు, పరముఁడు పురుషుండు ప్రకృతి బ్రహ్మము పరమే
శ్వరుఁ డంచుఁ దజ్జ్ఞు లెవ్వనిఁ, బరికింపుదు రగ్గణాధిపతి నర్చింతున్. 5

టీ. ఎవ్వనిఁ = ఏమహాత్ముని, వరవిశ్వోద్గతిహేతువు = ప్రపంచోత్పత్తికిఁ గారణభూతుఁడు (ఉత్పత్తిస్థితిలయములకుఁ గారణమనుట.), పరముఁడు = ప్రకృతికిని పురుషునకును అధికుఁడగువాఁడు, పురుషుఁడు = జీవస్వరూపుఁడు, ప్రకృతి = ఉపాదానకారణభూతుఁడు ("వరవిశ్వోద్గతి" అనుటచే నిమిత్తకారణభూతుఁ డనుటనుగూర్చి చెప్పఁబడెనని తెలియనగు. లేక, మాయారూపుఁడును; పరబ్రహ్మమునకును, మాయకును భేదములేదు గావున నిట్లు చెప్పఁబడెను.), బ్రహ్మము = చతుర్ముఖుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు = రుద్రుఁడు, అంచుఁ = అని, తజ్జ్ఞులు = తత్త్వవేత్తలు, పరికింపుదురు = విచారింతురో, లేక, ధ్యానింతురో (చిత్తశుద్ధికొఱకై యాయారూపములతో ధ్యానింతురో యనుట.), గణాధిపతిఁ = అవిఘ్నేశ్వరుని, అర్చింతుఁ = పూజించెదను.

తా. ఈప్రపంచమునకు నిమిత్తకారణముగాను, ఉపాదానకారణముగాను ఉన్న ప్రకృతిపురుషాతీతమగు పరబ్రహ్మమనియు, జీవరూపుఁడనియు, బ్రహ్మరుద్రాదిస్వరూపములతో నున్నాఁడనియు తత్త్వజ్ఞానము గలవారిచే సర్వకాలములయందును ధ్యానింపఁబడుచున్న (లేక, అధికారభేదములచే ననేకవిధములుగా సేవింపఁబడుచున్న) యాగణేశ్వరుని బూజించుచున్నాను.

అవ. ఇట్లు దేవతల బ్రార్థించి, దేవతల నుపాసించునట్లు తత్త్వవేత్తనుగూడ నుపాసించుట చిత్తశుద్ధికరమని ధ్యానించుచున్నాఁడు.—

మ. తనరం గాయముచేత రామచరణద్వంద్వైకదాస్యంబు హె
చ్చినభక్తిం దగువాక్కుచే ననిశముఁ శ్రీరామనామప్రకీ
ర్తనముం జిత్తముచేత రామపరతత్త్వధ్యానముం జేయు శ్రీ
హనుమంతుఁ సముపాశ్రయింతు మదభీష్టార్థంబు సిద్ధింపఁగన్. 6

టీ. తనరన్=ఒప్పునట్లుగా, కాయముచేతన్=శరీరముచే, రామ...దాస్యంబున్-రామ=శ్రీరామునియొక్క, చరణద్వంద్వ=పాదయుగ్మముయొక్క, దాస్యంబున్=సేవను, తగువాక్కుచేన్=యుక్తమైన (వేదాధ్యయనము, సత్యభాషణము మొదలగు వాఙ్మయతపస్సులతో కూడిన దగుటచే నిర్మలమైన) వాక్కుచేత, అనిశమున్ = ఎల్లప్పుడును, శ్రీరామ...కీర్తనమున్ - శ్రీరామ = శ్రీరామునియొక్క, నామ = నామధేయముయొక్క, ప్రకీర్తనమున్ = జపమును, చిత్తముచేన్=మనస్సుచేత, తదీయ...ధ్యానమున్ - తదీయ=ఆశ్రీరామునిసంబంధమైన, పరతత్త్వ=యథార్థస్వరూపముయొక్క (బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క), ధ్యానమున్ = ధ్యానించుటను, హెచ్చినభక్తితో, చేయునాహనుమంతున్, మదభీష్టార్థంబు-మత్ = నాచేత, అభీష్ట = కోరఁబడిన, అర్థంబు = విషయము, సిద్ధింపఁగన్ = సిద్ధించునట్లుగా (ఈగ్రంథము నిర్విఘ్నముగాఁ బరిసమాప్తి యగుటకై యనుట.), సమాశ్రయింతున్= ఆశ్రయించెదను.

తా. మిగుల భక్తిగలవాఁడై తనశరీరముచే శ్రీరామపాదసేవయు వాక్కుచేఁ దన్నామస్మరణంబును మనస్సుచేఁ బరమార్థస్వరూపధ్యానంబును గావించుచుఁ ద్రికరణశుద్ధిగా నాశ్రీరాముని సేవించుచున్న యాహనుమంతుని భక్తాగ్రేసరుని నాశ్రయించెదను. అవ్విభుఁడు నాకభిమతార్థముల సమకూర్చును గాక!

అవ. "యస్య దేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ"="ఎవనికి దేవునియందు అధికముగ భక్తియుండునో గురువునందుఁ గూడనట్లే యుండునో వాఁడు" అనువాక్యము ననుసరించి కవి గురువుల వినుతించుచున్నాఁడు.—

క. ఆరయ మద్బాల్యంబున, గారవమునఁ జిత్తశుద్ధికరముగ నాకుం
దారకయోగముఁ దెలిపిన, నారాయణగురువులను మనంబునఁ దలఁతున్.

టీ. ఆరయన్=విచారింపఁగా (లేక, పరతత్త్వస్వరూపమును విచారించుటకు, విచారించుశక్తిగలుగుటకు), మద్బాల్యంబునన్-మత్=నాయొక్క, బాల్యంబునన్= బాల్యమునందు ('చెప్పిన విషయములను గ్రహించి వానిని మనస్సునందు నిలుపుకొనఁ గలవాఁడు బాలుఁడు' అనువాక్యము ననుసరించి యిచ్చట బాల్యశబ్దమునకు నర్థము చెప్పవలయును. లేకున్న బాలుఁడు వేదాంతశాస్త్రోపదేశమునకుఁ దగియుండఁడుగదా!,) గారవమునన్=ప్రేమతో, చిత్తశుద్ధికరముగన్=మనసును బరిశుద్ధముచేయునట్లుగా, నాకున్, తారకయోగమున్=అక్షిపురుషునుపాసించువిధమును (యోగస్వరూపము ఈప్రథమాశ్వాసమునందు వివరింపఁబడును.), తెల్పిన నారాయణగురువులను=ఉపదేశించిననారాయణుఁ డనుగురువును, మనంబునన్=మనస్సునందు, తలఁతున్ = స్మరించెదను.

తా. నేను బ్రహ్మవిద్యార్థి నై యున్నకాలమున నన్ను గ్రహించి మనసును బరిశుద్ధము చేయఁజాలుతారకయోగము నుపదేశించి పరమార్థతత్త్వమును దెలిసి

కొనుటయందు శక్తిని గలిగించిన నారాయణగురువును మదిలోఁ దలంచెదను.

అవ. మఱియొకగురువునకు వందన మాచరించుచున్నాఁడు.—

సీ. ఘనపాపమును మాపఁ దనుతాపమును బాపఁ
దనరూపమును జూపఁ దనరువాని
దనుకాయమును ద్రోయఁ బెనుమాయ నొగి మాయ
ముగఁ జేయ గుఱి డాయఁ దగినవాని
మును కారణశరీరమును జీఱి నవికార
వరకారణముఁ జేరఁ బరఁగువానిఁ
దనయందు జగమందుఁ దాఁ బొందుగా నొందు
చెలు వొందువిందుగాఁ దెలియువాని
తే. నిగమనిగదితసుగుణము లగణితముగ
మిగుల నిగుడఁగ సగుణుఁడై యగుణుఁ డగుచుఁ
బగలు రేయన కొకరీతి నెగడువాని
శ్రీమహాదేవగురుని భజింతు నెపుడు. 8

టీక. ఘనపాపమునన్ = అధికమైనపాపమును (బ్రహ్మజ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధకములై యుండు వానిని), పాపన్=పోఁగొట్టుటకును, తనుతాపమునన్=శరీరమునందలి సంతాపములను (ఆధ్యాత్మికము, ఆధిభౌతికము, ఆధిదైవికము అనుతాపత్రయమును; వాతపైత్త్యాదులవలనఁ దనకుఁ గలుగువ్యాధులు ఆధ్యాత్మికతాపము, ఇతరజంతుపులవలనఁ గలుగుబాధ యాధిభౌతికతాపము; ఎండ వాన గాలి మొదలగు వానివలనఁ గలుగుతాపము ఆధిదైవికతాపము అని యెఱుఁగునది.), మాపన్=నశింపఁజేయుటకును, తనరూపమును = తనయథార్థస్వరూపమును (బ్రహ్మస్వరూపమును), చూపన్=కనఁబఱుచుటకును (అపరోక్షబ్రహ్మసాక్షాత్కారమును గలిగించుటకు), తనరువానిన్=శక్తిగలవానిని, తనుకాయమునన్=సూక్ష్మశరీరమును, త్రోయన్=నశింపఁజేయుటకుఁగా (హృదయగ్రంథిని ఛేదించుటకు, అనఁగా: తనకంటె బ్రహ్మము వేఱను భ్రాంతిని తొలఁగించుకొనుటకు), పెనుమాయన్=గొప్పది యగునట్టి (సకలలోకములను దనకు వశములను గావించుకొని త్రిప్పునట్టి సామర్థ్యము గల) మాయను, ఒగిన్=సంపూర్ణముగ, మాయముగన్=కనుపడనిదానినిగా, చేయన్=చేయుటకును, గుఱిడాయతగినవానిన్=లక్ష్యముగా నాశ్రయింప నర్హుండైనవానిని (ఈయన నాశ్రయించిన హృదయగ్రంథియు, అవిద్యయు నశించుట కేసంశయమును లేదనుట.), మును=మొట్టమొదట, కారణశరీరమును=అవిద్యాస్వరూపమైన

కారణశరీరమును, జీఱన్=నశింపఁజేయఁగాను, అవికారవరకారణమున్ = నిర్వికార మగు నుత్తమమైన పరబ్రహ్మమును, చేరన్=పొందుటకును, పరఁగువానిన్= తగినవాని (లేక, సమర్థుఁడగువానిని), పరబ్రహ్మమును అపరోక్షానుభవపూర్వకముగఁ దెలిసికొనినవానిని, తనయందున్=తనలో, జగము=ప్రపంచము (కలదు), అందు= ఆప్రపంచమునందు, తాన్=తాను, పొందుగా నొందుచెలువున్=బాగుగా చెందు నట్టిసమృద్ధిని (తా నాప్రపంచమునం దుండుటను), ఒందువిందుగాన్ = ఒందుచున్న సంతోషముతో, తెలియువానిన్ = తెలిసికొనువానిని (తనయందు ప్రపంచ మున్న దనియు, తా నాప్రపంచమం దున్నాఁడనియు బాగుగఁ దెలిసికొనియున్నవానిని), నిగమ...ములు-నిగమ=వేదములందు, నిగదిత=చెప్పఁబడిన, సుగుణములు, అగణిత ముగన్=లెక్కకు మిక్కిలి యై, మిగులన్=అధికముగ, నిగుడఁగన్=నిలచియుం డుటచేత, సగుణుఁడై=గుణవంతుఁడై, అగుణుఁడు=నిర్గుణుఁడు, అగుచున్ (పర బ్రహ్మరూపముతో వర్ణింపఁబడుచుండుటచే నిట్లు చెప్పఁబడినది.), పగలు రే య నకన్ = పగలు రాత్రి అని భేదములేక (కాలపరిచ్ఛేదమనఁగా ఈకాలమునఁ గలఁడు, మఱియొక కాలమున లేఁడు అనుభేదము లేక), ఏకరీతిన్=ఒకటేవిధముగా, నెగడువానిన్=విహరించువానిని, శ్రీమహాదేవగురునిన్=శోభాయుక్తుఁడగు మహా దేవుఁ డనుగురువర్యుని, ఎప్పుడున్, భజింతున్=సేవించెదను.

తా. బ్రహ్మజ్ఞానమునకు విఘ్నములై యుండు నానావిధము లగుపాపములను నశింపఁజేయుచు ఆధ్యాత్మికాదితాపములను బోఁగొట్టి తనసత్యస్వరూపమును బ్రత్య క్షముగ చూపఁగలసామర్థ్యము గలవాఁడును, సూక్ష్మశరీరమును ధ్వంసముచేసి అవి ద్యను తొలఁగించి కృతార్థులుగాఁ దలంచువారలకు శరణ్యుఁడును, కారణశరీరమును ధ్వంసము గావించి నిర్వికారపరబ్రహ్మముతో నైక్యముఁ జెంది యుండువాఁడును, "మయ్యేవ సకలం జాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం, మయి సర్వం లయం యాతి తద్బ్రహ్మాద్వయ మస్మ్యహమ్" "ప్రపంచము నాయందే జనించినది. నాయందే నిలిచి యున్నది. నాయందే లయమగును. సర్వకారణభూతుఁడగు పరబ్రహ్మము నేనే" అనువిషయమును జక్కఁగ నెఱింగి యున్నవాఁడును, నిర్గుణస్వరూపుఁ డయ్యును శాస్త్రోక్తము లగుసకలసద్గుణములును గలవాఁ డగుటచే సగుణుఁడై కూడనుండువాఁ డును, కాలపరిచ్ఛేదము లేక నొకరీతిగ నుండువాఁడునగు నామహాదేవగురువును సేవించెదను. (ఈకవికి నారాయణుఁడు అనియు మహాదేవుఁడనియు నిరువురుగురువులు. అందు నారాయణుఁడు పద్యమున వర్ణింపఁబడి యున్నాఁడు. ఈపద్యమున మహాదేవ గురువు విజ్ఞానవంతుఁడుగఁ గొన్నిచోట్లను గేవల పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడుగ మఱికొన్ని చోట్లను వర్ణింపఁబడి యున్నాఁడని తెలిసికొనవలయును.)

సంస్కృతకవిస్తోత్రము.

అవ. ఈక్రింద నాలుగుపద్యములచేఁ గవిప్రశంస చేయుచున్నాఁడు.—(ఇది యాంధ్రకవులయాచారము).

శా. లోకాలోకపరీతభూచరమహాలోకోపకారంబుగా
శ్రీకల్యాణకరోరుకావ్యచయముల్ సిద్ధంబుఁ గావించి సు
శ్లోకుల్ పుణ్యమతుల్ జగద్గురువులై శోభిల్లుచున్నట్టి వా
ల్మీకివ్యాసమయూరబాణకవికాళీదాసులం గొల్చెదన్. 9

టీక. లోకా...ఉపకారంబుగాన్-లోకాలోక = చక్రవాళపర్వతమువఱకు (ఇది 'సప్తసముద్రములకు ఆవల నున్నపర్వతపంక్తి' అని పౌరాణికులు చెప్పుదురు. ఈలోకాలోకపర్వతముల కావల భూమి లేదు.), పరీత = వ్యాపించిన, భూ=భూమి యందు, చర = సంచరించుచున్న, మహత్ =అధిక మైన (లెక్కకు మిక్కిలి యగు), లోక = జనులకు, ఉపకారంబుగాన్ = ఉపకార మగునట్లుగా, శ్రీ ...చయముల్ - శ్రీ = శోభాయుక్తము లైనవియు (ప్రసిద్ధిఁ జెందిన), కల్యాణకర =శుభమును కలిగించునవియు (జ్ఞానము నొసంగునవి యనుట.), ఉరు=విశాలములయినవియునగు, కావ్య=రామాయణము మొదలగుకావ్యములయొక్క, చయముల్ = సమూహములను, సిద్ధంబుఁ గావించి = నిర్మించి, సుశ్లోకుల్=చక్కనికీర్తి గలవారును ('పద్యే యశసి చ శ్లోకః' శ్లోకమనఁగాఁ 'బద్యము, కీర్తి' అని అమరము.), పుణ్యమతుల్ = నిర్మలమైన హృదయములు గలవారును, జగద్గురువులు=త్రిభువనములకును గురువులును, ఐ=అగుచు, శోభిల్లుచున్నట్టి, వాల్మీకి వ్యాస మయూర బాణకవి కాళీదాసులన్ = వాల్మీకి వ్యాసుఁడు మయూరుఁడు బాణుఁడు కాళిదాసుఁడు మొదలగుసంస్కృతకవులను, కొల్చెదన్=సేవించెదను (కొనియాడెద ననుట).

తా. సకలజనులకును పరిపూర్ణజ్ఞానము నొసంగుచుఁ బరలోకసౌఖ్యములను గూడఁ గలిగించుచు మిగులఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందియున్న విశాలము లగు కావ్యముల నిర్మించి సప్తసముద్రముద్రిత మగునీభూమండలమునం దున్నవారల కందఱకు మహోపకారమును గావించి లోకగురువు లై పరిశుద్ధము లగుచిత్తములతో రాజిల్లుచుఁ దమకీర్తిచే లోకముల నెల్లఁ బావనముఁజేయుచున్న వాల్మీకి వ్యాస మయూర బాణ కాళిదాసాదుల నభినుతించెదను.

సుకవివర్ణనము.

తే. మహితగురులఘువర్ణధర్మములు నియమ
ములుఁ గలితకర్తృకర్మక్రియలను దెలిసి

నామరూపావ్యయవిలక్షణంబు లాత్మ
నెఱిఁగినకవీశ్వరుండె కవీశ్వరుండు. 10

టీక. మహిత...ములు - మహిత=ఒప్పుచున్న (లేక, గౌరవార్హములైన), గురు=గురువులును, లఘు=లఘువులైనట్టియు, వర్ణ=అక్షరములయొక్క ("దీర్ఘస్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ" దీర్ఘమును, విసర్గలున్నయక్షరమును, సంయుక్తాక్షరమునకును బూర్ణానుస్వారమునకును ముందున్నయక్షరమును గురువులనఁబడును. మిగిలినవి లఘువులు.), ధర్మములు=స్థితులును, నియమములు=యతిప్రాస నియమములును, కలిత...క్రియలను-కలిత=ఒప్పుచున్న, కర్తృ=కర్తలను, కర్మ= కర్మలను, క్రియలను = ధాతువులను, తెలిసి=తెలిసికొని, నామ...లక్షణంబులు- నామ = ప్రాతిపదికములయొక్కయు (ప్రాతిపదిక మనఁగా విభక్తిప్రత్యయములు గాని, వానికి సంబంధించిన వికారములుగాని కలుగక ముందున్నశబ్దరూపము; రామ, కృష్ణ మొ.), రూప=విభక్తిరూపములయొక్కయు, అవ్యయ=అవ్యయములయొక్కయు, విలక్షణములన్ = చక్కనిలక్షణములను (అనఁగా: స్వరూపములను), ఆత్మన్= తనలో, ఎఱిఁగిన కవీశ్వరుండె=తెలిసికొనిన కవీశ్వరుఁడె, కవీశ్వరుండు=కవి యనుటకుఁ దగినవాఁడు.

ఈపద్యమునందు బ్రహ్మవేత్తృపరముగ మఱియొకయర్థము కూడ స్ఫురించుచున్నది:—

టీక. గురు...ధర్మములు-గురు=ఉత్తమములును, లఘు=అధమములైన, వర్ణ= జాతులయొక్క, ధర్మములు=ఆచారనియమములను, నియమములు = యోగాంగములగుశౌచము, తపస్సు మొదలగువానిని (నియమము లనుటచే యోగము సమగ్రముగ అని అర్థము. కేవలము నియమములనిమాత్రమె తెలిసికొనినందున నంతప్రయోజనము లేదుగదా.), కలిత కర్తృ కర్మ క్రియలను - కలిత=ఒప్పుచున్నట్టి (అనఁగా: ప్రసిద్ధములైన), కర్తృ=చేయువాఁడు, కర్మ=చేయఁబడునది, క్రియ=చేయుట అను వానిని (వీనియథార్థస్వరూపము ననుట. ఇచ్చట 'క్రియ' అనఁగా ఫల మని కొందఱు. అది విచారింపవలసియున్నది.), తెలిసి, నామరూపా...ముల-నామరూప= నామరూపములయొక్కయు (అనఁగా: నామరూపాత్మక మగు నీప్రపంచము యొక్కయు), అవ్యయ=ఈనామరూపములవలన వికారముఁజెందని పరబ్రహ్మము యొక్కయు, విలక్షణములన్=చక్కనిలక్షణములను, ఆత్మన్=తనలో, ఎఱిఁగిన కవీశ్వరుండు=తెలిసినపండితోత్తముఁడె (ప్రపంచము మిథ్య యగుటచేత అది సర్వకాలములయందును గనఁబడుచునే యుండును గావునను, పరబ్రహ్మము తనకంటె వేఱైనవాఁడు గావున నచ్చటఁ జేయవలసినకార్య మేదియును లేకపోవుటచేతను,

ఈ ప్రపంచ బ్రహ్మ రూపలలక్షణములఁ జక్కఁగ నెఱుంగుటయె పురుషార్థమని భావము.), కవీశ్వరుండు=పండితశ్రేష్ఠుఁడు (బ్రహ్మజ్ఞాని యనఁదగినవాఁ డనుట).

తా. గురువులు, లఘువులు, యతిప్రాసములు, కర్తృ కర్మ క్రియలు, ప్రాతిపదికములు, విభక్తిరూపములు, అవ్యయములు మొదలగువానిధర్మముల బాగుగ నెఱింగి చక్కఁగ బ్రయోగింపఁ గలకవియే కవి. (బ్రహ్మవేత్తృపరమునందు) మాయాకల్పిత మగు ప్రపంచముయొక్కయు నిర్వికారుఁడగు పరమాత్మయొక్కయు లక్షణముల బాగుగ నెఱింగి భ్రాంతిరహితుఁడై, చేయువాఁడు, చేయుట, చేయఁబడునది అను త్రిపుటియొక్క యథార్థతత్త్వమును (అనఁగా: ఈ త్రిపుటి పరబ్రహ్మమునకంటె వేఱుకా దనువిషయమును, లేక, దీనివలనఁ గలుగుఫలము లనిత్యములు గావున ఈకర్తృత్వాదులను బరిత్యజింపవలయు ననుటను) బాగుగ నెఱింగి చిత్తము స్థిరమగుటకై (లేక, పరమానందానుభవ మెప్పుడు జరుగుచుండుటకై) ధ్యానయోగము నాచరించుచు "నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన" "జ్ఞాని కర్మను జేసినను జేయకున్నను సమానమే" అను గీతావాక్యము ననుసరించి తన కెట్టున్నను బాధ లేదు గాని లోకసంగ్రహముకొఱకై (అనఁగా: లోకులను జక్కనిమార్గమునందు నడిపించునిమిత్తముగ) తనకులమున కుచిత మగు ధర్మముల బాగుగ తెలిసి యాచరించుచు నుండు బ్రహ్మజ్ఞానియె బ్రహ్మజ్ఞాని. ఇతరులు లోకవంచకులు.

వ. అట్లు గావునన్. 11

టీక. అట్లుగావునన్=పైపద్యమునందు చెప్పఁబడినవాఁడే కవీశ్వరుఁడుగావున.

ఆంధ్రకవినుతి.

ఉ. నన్నయభట్టు నాంధ్రకవినాథునిఁ దిక్కనసోమయాజినిం
బన్నుగ సోమసత్కవిని భాస్కరబమ్మెరపోతరాజులన్
మున్ను ప్రసిద్ధి గాంచుకవిముఖ్యుల నందఱ నెమ్మనంబులో
నెన్ని నమస్కరించెద నభీష్టఫలాప్తి దనర్చునట్లుగాన్. 12

టీ. ఆంధ్రకవినాథునిన్ = ఆంధ్రకవులలో నుత్తముఁడగు, నన్నయభట్టున్, తిక్కనసోమయాజిని, పన్నుగన్=ఒప్పునట్లుగా, సోమసత్కవిని=చక్కనికవి యగు నాచన సోమన యనువానిని, భాస్కరబమ్మెరపోతరాజులన్ = హుళక్కి భాస్కరుని (భాస్కరరామాయణకవి), బమ్మెరపోతరాజును, మున్ను=పూర్వమున, ప్రసిద్ధిగాంచు కవిముఖ్యులన్=ప్రసిద్ధిఁజెందిన కవిశ్రేష్ఠులను, అందఱన్=అందఱిని (పైఁజెప్పినవారిఁ గాక తక్కినవారలఁ గూడ నందఱిని), నెమ్మనంబులో = మనసులో, ఎన్ని= పొగడి, అభీష్టఫలాప్తి = కోరినఫల (గ్రంథనిర్మాణసామర్థ్యము) లాభము, తనర్చునట్లుగాన్ = కలుగునట్లుగా, నమస్కరించెదన్.

తా. ఆంధ్రకవులలో ముఖ్యుఁడగు నన్నయభట్టును, తిక్కనసోమయాజిని, ఉత్తమకవి యగు నాచనసోముని, హుళక్కి భాస్కరుని, బమ్మెరపోతరాజును, మఱియుఁ బూర్వకాలమందుఁ బ్రసిద్ధిగాంచినకవిశేఖరుల నందఱను వినుతించి నమస్కరించెదను. వారియనుగ్రహమువలన నాకీగ్రంథరచనయందుఁ దగినసామర్థ్యము కలుగును గాక!

కుకవినిందనము.

క. శుద్ధపదయుక్తిఁ దొఱఁగి య,బద్ధమును నిబద్ధిగా నిబద్ధినొగి మహా
బద్ధముగాఁ గనుకుకవుల,నౌద్ధత్యము మానుకొఱకు నభినందింతున్.

టీ. శుద్ధపదయుక్తిన్=చక్కనిపదములను బ్రయోగించుటను, తొఱఁగి=విడిచి, అబద్ధమున్ = వ్యాకరణనిబంధము లేనియపశబ్దమును, నిబద్ధిగాన్=పరిశుద్ధమైన దానినిగా, నిబద్ధిన్ = పరిశుద్ధమైనదానిని, ఒగిన్=వరుసగా, మహాబద్ధముగాన్= మిగుల నపరిశుద్ధముగాను, కుకవులన్ = (భ్రమించు) కుకవులను (భాషాజ్ఞానము లేని కవులను), ఔద్ధత్యమున్ = గర్వమును (పరులకావ్యములను దిరస్కరించుటను), మానుకొఱకు=విడుచుటకై, అభినందింతున్=కొనియాడెదను.

తా. సుశబ్దములఁ బ్రయోగించుట మాని యపశబ్దముల సుశబ్దములఁగను, సుశబ్దముల నపశబ్దములఁగను భ్రమించుచుఁ బరు లొనరించిన గ్రంథములఁ దిరస్కరించుటయే పనిగా సంచరించుచుండు కుకవులఁ గొనియాడెదను. వారు నా గ్రంథము వైపునకు రాకుండెదరుగాక!

అవివేకిపరమైన యర్థము.—

టీక. శుద్ధపదయుక్తిన్ = పరిశుద్ధమగుమోక్షమును జెందుటను (మోక్షమనఁగా: తనరూపమును దా దెలిసికొనుటవలన కలుగుభ్రాంతినివృత్తి కావున మోక్షము సర్వకాలములయందును తనకు సిద్ధించియే యున్నది. ఇట్లున్నను, ఆమోక్షమును జెందుటకు ప్రయత్నింపక అజ్ఞానులు చెడుచున్నారని యభిప్రాయము.), తొఱఁగి, అబద్ధమున్= అసత్యమగుదానిని (ప్రపంచమును), నిబద్ధిగాన్ = సత్యముగాను,నిబద్ధిన్= సత్యమును(పరబ్రహ్మమును),ఒగిన్, మహాబద్ధముగాన్=మిగుల నసత్యమైనదానినిగాను, కనుకుకవులన్=(తమభ్రాంతివలన) చూచుచున్న (లేక, భావించుచున్న) దుష్పండితులను (యథార్థజ్ఞానము లేకున్నను, పండితులమని యభిమానించుకొనుచుండు నజ్ఞానులను), ఔద్ధత్యమున్ = కుతర్కవిజృంభణములను, మానుకొఱకున్, అభినందింతున్.

తా. నిర్మలమై స్వభావసిద్ధమై యున్నమోక్షమువైపునకు పోక యసత్యమగు ప్రపంచమునే సత్యముగాను, పరబ్రహ్మము నసత్యముగాను తలంచుచు నీవిషయసుఖ

ములే సత్యము లనియు, నింతకంటె నితరము లగుసౌఖ్యములు లేవనియు భ్రాంతిఁ బొంది పరమానందరూప మగుమోక్షమును గూడ ధిక్కరించుచుం దమ కేమియుఁ దెలియకున్నను సర్వమును దెలిసితిమని విఱ్ఱవీఁగుచుఁ గుతర్కముల నాచరించు చుండు నవివేకులకు నమస్కారము. వారీదెసకు రాకుండుదురు గాక!

అవ. ఈకవి యిష్టదేవతాప్రార్థనము ముగించువాఁడై యీక్రిందిపద్యమున సకలభూతములకును నమస్కారము నాచరించుచున్నాఁడు.—

మ. గరిమన్ స్వర్ణ మనేకభూషణము లై కన్పట్టుచందంబునం
బరమాత్ముం డఖిలప్రపంచమయుఁ డై భాసిల్లు న ట్లౌటచే
సురసిద్ధోరగయక్షకిన్నరనరస్తోమాదిశశ్వచ్చరా
చరరూపోజ్జ్వలసర్వభూతములకున్ సద్భక్తితో మ్రొక్కెదన్. 14

టీక. గరిమన్=గౌరవముచేత, స్వర్ణము=బంగారు (ఒక్కటియైనను), అనేక భూషణములు ఐ=నానావిధములగు (నామములును రూపములును గల) భూషణములుగా నేర్పడి, కన్పట్టుచందంబునన్=కనఁబడునట్లు, పరమాత్ముండు=నిర్గుణ నిర్వికార పరబ్రహ్మము, అఖిలప్రపంచమయుఁడు ఐ=అనేకవిధము లగు భేదములుగల యీప్రపంచమంతయును దానే యై, భాసిల్లున్ = ప్రకాశించుచున్నాఁడు. అట్లు ఔటచేన్=కాఁబట్టి, సుర...భూతములకున్ - సుర, సిద్ధ, ఉరగ=నాగకుమారులు, యక్ష, కిన్నర, నర (వీరియొక్క), స్తోమ=సమూహములే, ఆది=మొదలుగాఁ గల, శశ్వత్=పలుమాఱు తిరుగు (జన్మపరంపరల నొందు), చర = జంగమములును (సంచరింపఁగలిగినవి), అచర=స్థావరములును (కదలనేరనివి) అగు,రూప=మనుష్యులు మృగములు పక్షులు కొండలు వృక్షములు మొదలగురూపములతో, ఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న, సర్వ=సమస్తములైన, భూతములకున్ = జంతుజాలమునకు, సద్భక్తితోన్=మిగులభక్తితో, మ్రొక్కెదన్=నమస్కరింతును.

తా. సువర్ణ మొక్కటి యయ్యును అనేకభేదములు గల భూషణములై యున్నట్లు పరబ్రహ్మ మొక్కఁ డయ్యును, నానాభేదములు గల ప్రపంచమై తోఁచుచున్నాఁడు. కావున నీప్రపంచములో నెద్దియు నాబ్రహ్మమునకంటె నితరము కాదు. కాఁబట్టి దేవసిద్ధనాగయక్షకిన్నరమనుష్యసమూహములకును, మఱియు ననేకవిధములై జంగమస్థావరరూపములగు సకలభూతసంఘంబులకును నమస్కారము చేసెదను. (ఈభూతములు బ్రహ్మరూపము లగుటచే సత్యములయ్యును గల్పితమగు కర్మసంబంధముచే పలుమాఱు జన్మించుచు, మృతినొందుచు, ఒకదేహమును బరిత్యజించుచు, మఱియొకదేహమును గైకొనుచు తిరుగుచుండును. కావున భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందలి సకలప్రపంచమునకును నేను మిగుల భక్తితో వందనముల నాచరించెద ననుట.)

అవ. తా నీప్రబంధము నొనర్చుటకుఁ గల కారణము నీక్రింద వివరించు చున్నాఁడు.—

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును సద్గురుకీర్తనంబును సంస్కృతాంధ్ర సత్కవిస్తోత్రంబును గావించి యేను ముముక్షుజన హితంబును సంసారసాగరోత్తారకంబును దారకసాంఖ్యామనస్కాత్మకంబునుజీవ బ్రహ్మైక్యసాక్షాత్కారసాధారణకారణంబునైనరాజయోగం బంత యు నొక్కప్రబంధంబు గా రచియింప నిశ్చయించి పరమైకాం తంబు శ్రీగురుమంత్రదేవతాతత్త్వానుసంధానంబు సేయుచున్న సమయంబున.

టీ. అని=ఇట్లు, ఇష్టదేవతాప్రార్థనంబును = ఇష్టదేవతలను వేఁడుటయును, సద్గురుకీర్తనంబును=సద్గురువులనుతించుటయు, సంస్కృతాంధ్రసత్కవిస్తోత్రంబును= సంస్కృతకవుల నాంధ్రకవుల నుతించుటయును, కావించి = చేసి, ఏను = నేను, ముముక్షు...హితంబును-ముముక్షు=మోక్షమునుగోరు, జన = మనుష్యులకు, హితం బును=మేలుసేయునదియును, సంసార...బును-సంసార=సంసారమని యెడు, సాగర= సముద్రమునుండి,ఉత్తారకంబును=తరింపఁజేయునదియు, తారక...కంబును-తారక= తారకయోగము, సాంఖ్య=సాంఖ్యయోగము, అమనస్క = అమనస్కయోగము, ఆత్మకంబును=స్వరూపముగాఁ గలదియును, జీవ...కారణంబును-జీవ = జీవునకును, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునకునుగల, ఐక్య=అభేదమును,సాక్షాత్కార=ప్రత్యక్షముగాఁ దెలిసికొనుటయందు, సాధారణ=సుఖమైన, కారణంబును=సాధనఁబును, ఐన, రాజయోగంబున్ అంతయున్=రాజయోగమును సంపూర్ణముగా, ఒక్క ప్రబంధం బుగా=ఒక్కకావ్యముగా, రచియింపన్ = చేయుటకు, నిశ్చయించి, పరమై... బునన్-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, ఏకాంతంబునన్=విజనస్థలమునందు, శ్రీ...అనుసంధా నంబున్-శ్రీ=శోభాయుక్తుఁడైన, గురు=గురువగుమహాదేవాచార్యుఁడె స్వరూపము గాఁగల, మంత్రదేవతా=తారకమంత్రాధిదేవత (యగు శ్రీరామమూర్తి) యొక్క, తత్త్వ=పరమార్థ పరబ్రహ్మస్వరూపముయొక్క, అనుసంధానంబున్=ధ్యానమును, చేయుచున్, ఉన్నసమయంబునన్.

తా. ఇట్లు ఇష్టదేవతలఁ బ్రార్థించి సద్గురువులఁ గొనియాడి సంస్కృతాంధ్ర కవులకు నమస్కరించి సంసార మనుసముద్రమును దరింపఁజేయుటకును, జీవునకును బ్రహ్మమునకును భేదము లేదనువిషయము ప్రత్యక్షముగఁ దెలియఁజేయుటకును, సుఖమగుసాధనమై, మోక్షాపేక్ష గలవారలకు మిగుల మేలు చేయు రాజయోగమును దారకసాంఖ్యామనస్కము లగు మూఁడుభేదములు గలదానిని సమగ్రముగాఁ

గావ్యముచే వర్ణింపఁ బూని నే నేకాంతస్థలమునం దుండి మహాదేవగురురూపుఁ డగు శ్రీరామునిపరమార్థరూపమును (నాకును బ్రహ్మమునకును భేదములేదు; అను విషయమును) ధ్యానించుచుండఁగా (పైపద్యముతో నన్వయించుకొనవలయును).

సీ. కమనీయవరదివ్యకాంచనచేలంబుఁ గాషాయవస్త్రంబుగా ధరించి
చాపబాణంబులుచంచత్కమండలు దండముల్గాఁగహస్తములఁబూని
రమణీయరత్నహారంబురుద్రాక్షమాలిక గా గళంబున లీలఁ దాల్చి
సీతావధూటిని శ్రీరాజయోగాహ్వయాధ్యాత్మవిద్యగా నవధరించి
తే. ప్రేమ మీఱంగ శ్రీరామ రామ రామ
యనుచుఁ దనపేరు నుడువుచు నద్భుతముగ
శ్రీమహాదేవగురుఁడైన రామవిభుఁడు
గరుణతోడుత నెదుర సాక్షాత్కరించె. 16

టీ. కమనీయ...చేలంబు-కమనీయ=రమ్యమైన, వర = శ్రేష్ఠమైన, దివ్య=దేవలోకసంబంధమైన, కాంచనచేలంబున్=సువర్ణవస్త్రమును, కాషాయవస్త్రంబుగాన్= కాషాయవస్త్రమగునట్లుగా (కాషాయవస్త్రమువలె) ధరించి, చాపబాణంబులు= ధనుస్సుబాణంబులును, చంచత్...దండముల్-చంచత్=ప్రకాశించుచున్న, కమండలు = కమండలములు, దండముల్ = దండము, ఇవి, కాఁగన్=అగునట్లుగా, హస్తములన్ = చేతులయందు, పూని = ధరించి, రమణీయరత్నహారంబున్= మనోహర మగురత్నాలహారము, రుద్రాక్షమాలికగాన్, గళంబునన్ = కంఠమునందు, లీలన్=విలాసముగా, తాల్చి = ధరించి, సీతావధూటినిన్ = సీతాదేవిని, శ్రీ...విద్యగాన్ - శ్రీ=ఒప్పుచున్న, రాజయోగ = రాజయోగమనియెడు, ఆఖ్య = పేరుగల, అధ్యాత్మవిద్యగాన్ = ఆత్మవిద్యగా, అవధరించి= స్వీకరించి (పార్శ్వమునందుంచుకొని), ప్రేమమీఱంగన్=ప్రీతియధికమగుచుండఁగా (నన్ననుగ్రహించి), శ్రీరామరామరామ,అనుచున్, తనదు పేరున్=తనదివ్యనామమును, నుడువుచున్=చెప్పుచు, అద్భుతముగన్ = ఆశ్చర్యము గలుగునట్లుగా, శ్రీమహాదేవ గురుఁడు అయిన=శ్రీమహాదేవగురుస్వరూపుఁడైన, రామవిభుఁడు=శ్రీరామమూర్తి, కరుణతోడుతన్=దయతో, ఎదురన్, సాక్షాత్కరించెన్=ప్రత్యక్షమయ్యెను.

తా. మనోహర మగుపీతాంబరము కాషాయవస్త్రముగ, ధనుర్బాణంబులు కమండలు దండములుగ, రత్నహారంబులు రుద్రాక్షమాలికలుగ, సీతామహాదేవి రూపమునుదాల్చిన వేదాంతవిద్యగా, తననామధేయము నెఱిఁగించుట తారకజపముగ నా శ్రీరామమూర్తి మహాదేవగురుస్వరూపముతో నాపైఁ గరుణ వెలయఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను.

(ఇచ్చట శ్రీరామమూర్తికిని, మహాదేవాచార్యునకును అభేదము చెప్పఁబడి యున్నది. శ్రీరామునకుఁ గలపీతాంబరము మొదలగునవి అన్నియు మహాదేవ యతీంద్రునకుఁ గలకాషాయవస్త్రము మొదలగునవిగా వర్ణింపఁబడి యున్నవి. కావున ప్రత్యక్షమైనవాఁడు రామమూర్తియే యనియు, ఆయనను గురుస్వరూపునిగా నీ కవి భావించెననియు పాఠకులు తెలిసికొందురు గాక.)

వ. ఇట్లు శిష్యవాత్సల్యంబున సాక్షాత్కరించి మదీయదీర్ఘదండ నమస్కారంబులు చతుర్విధపురుషార్థప్రదచతురక్షరసమన్వితనారాయణా స్మరణపూర్వకంబుగా నంగీకరించి కలకల నవ్వుచు శరీరత్రయవిలక్షణా వస్థాత్రయసాక్షి పంచకోశవ్యతిరిక్తసచ్చిదానందస్వరూపప్రత్యగాత్ముండ వైననీవ సత్యజ్ఞానానందస్వరూపపరమాత్ముండ నైన నేను; సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపపరమాత్ముండ నైన నేన సచ్చిదానందస్వరూప ప్రత్యగాత్ముండ వైననీ వని సర్వోపనిషత్సారభూతార్థం బైనపరమతత్త్వరహస్యార్థం బుపదేశించి యీయభేదవిజ్ఞానదృష్టిచేత నిరంతరంబు నన్నవలోకించుచు జీవన్ముక్తిసుఖం బనుభవింపుము. ప్రారబ్ధభోగావసానసమయంబున ఘటా కాశంబు మహాకాశంబునం గలసినవిధంబున నాయందు విదేహకైవ ల్యంబు నొందెదవు; దేహంబు లేదని యాజ్ఞాపించి యిప్పుడీవు బ్రహ్మాండ పురాణంబునం దధ్యాత్మరామాయణం బుమామహేశ్వరసంవాదరూ పంబై యొప్పు నందు శ్రీరామహృదయం బనునితిహాసంబు సీతారా మాంజనేయసంవాదంబునఁ బ్రవర్తిల్లు నది సంక్షేపరూపంబు గావున నయ్యర్థంబు విస్తరించి యొక్క ప్రబంధంబుగా రచియించి నాపేర నంకితంబు సేయుము సర్వపాపవినిర్ముక్తుండ వై కృతార్థుండ వయ్యెద వని యానతిచ్చి తిరోహితుండ వ్యెనంతట మేల్కని పరమానందభరితాంతఃకరణుండ నై.

టీక. ఇట్లు=ఈప్రకారముగ, శిష్యవాత్సల్యంబునన్=శిష్యునియందలి ప్రీతి చేత, (గురుజనులయందున్న ప్రేమను భక్తి అనియు, స్త్రీలయందున్న ప్రీతి కనురాగ మనియు, సోదరీ సోదర పుత్ర శిష్యాదులయందుగల ప్రీతికి వాత్సల్యమనియు పేరు.) సాక్షాత్కరించి=ప్రత్యక్షమై, మదీయదీర్ఘదండనమస్కారంబులు = నాసాష్టాంగ నమస్కారములను, చతు...రన్=చతుర్విధ = నాలుగువిధములైన, పురుషార్థ= ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపురుషార్థముల (పురుషార్థము లనఁగా: పురుషునిచే నవ శ్యము సాధింపఁబడవలయునవి. వీనిలో దేని నైనను సాధింపకుండిన జన్మము నిరర్థకము. అందు ధర్మమోక్షములు ప్రధానములు; అర్థకామము లప్రధానములు అనఁగా: అర్థ కామముల విడిచియైనను ధర్మమోక్షముల నార్జింపవలయును. ధర్మమోక్షములకు

విరుద్ధకామములు పరికిరావనుట.) ప్రద=ఇచ్చునట్టి, చతురక్షర=నాలుగుఅక్షరముల తో, సమన్విత=కూడిన, నారాయణ=నారాయణ అనెడు పేరుయొక్క, (ఈనారాయణ పదమునందలి నాలుగు అక్షరములును, క్రమముగ నాలుగుపురుషార్థములను గలుగఁ జేయు నని భావము.) స్మరణపూర్వకంబుగా=స్మరించుటయే (లేక, ఉచ్చరించుట యే) మొదలగునట్లుగా ఉచ్చరించుచు, అంగీకరించి, కలకలనవ్వుచున్, శరీర... ఆత్ముఁడవు-శరీరత్రయ=స్థూలసూక్ష్మకారణము లనుమూఁడు శరీరములకును, విలక్షణ= లేనట్టియు, అవస్థాత్రయ=జాగ్రత్స్వప్నము సుషుప్తి అనియెడు మూఁడు అవస్థల కును, సాక్షి=చూచునట్టి, పంచకోశ=అన్నమయము, ప్రాణమయము, మనోమయము, విజ్ఞానమయము, ఆనందమయము అనునైదుకోశములకంటెను, (కోశ మనఁగా: ఆవ రించునది. పరమాత్మస్వరూపము తెలియకుండునట్లు ఆవరించుచున్నవి గావున ఈ అన్నమయాదులకుఁగూడఁ గోశములని పేరు గలిగెను.) వ్యతిరిక్త = వేఱైనట్టియు, సత్=సత్తామాత్రస్వరూపుఁడైనట్టియు, (సత్త అనఁగా: ఉనికి. ఇదియే పరబ్రహ్మ మునకును జీవునకును స్వరూపము. చిత్=చైతన్యము, ఆనంద=ఆనందము, స్వరూప= స్వరూపముగాఁగల, ప్రత్యగాత్ముండవు అయిన=జీవుఁడవైన, (సర్వదేశములయం దును, సర్వకాలములయందును, సర్వవస్తువులయందును ఉండుట అనునొక స్వరూప ముతో నిలిచియుండుట.) చైతన్యము=(జ్ఞానము) ఆనందము (ఇదియే జీవునియాకా రము.), నీవ=నీవే, సత్యజ్ఞానానందస్వరూప పరమాత్ముఁడను=సచ్చిదానంద స్వరూ పముగాఁగల పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడను, అయిన, నేన=నేనే, సచ్చిదానందస్వరూప ప్రత్యగాత్ముఁడవు, అయిన, నీవు, అని, సర్వ...అర్థంబు-సర్వ = సారాంశమగు, ఉపనిషత్సారభూత= ఉపనిషత్తులయొక్క పరమార్థప్రాయము, అర్థంబుఅయిన= విషయమైన, పరమతత్త్వరహస్యార్థంబున్ = పరతత్త్వమనియెడు రహస్యవిషయ మును, ఉపదేశించి, ఈ...దృష్టిచేన్-ఈ=పైనవివరింపఁబడిన, అభేదవిజ్ఞానదృష్టి చేన్=జీవబ్రహ్మైక్యము నెఱుంగుట యనెడు దృష్టిచేత, నిరంతరంబున్ = సర్వ కాలములయందును, నన్నున్ = పరబ్రహ్మస్వరూపుఁ డగు నన్ను, అవలోకించు చున్ =చూచుచు (నేను పరబ్రహ్మమును ఒక్కటియే యని నిదిధ్యాసనముచేయుచు), జీవన్ముక్తిసుఖంబున్ = బ్రతికియుండియె మోక్షమును బొందుట (భ్రాంతినివిడుచుట) వలనఁ గలుగునానందమును, ('నేను మనుష్యుఁడను బ్రాహ్మణుండను' అను మొదలగు నభిమానము లున్నంతకాలము బహువిధము లగుదుఃఖములు కలుగును. 'నాకీప్రపం చమునందలి వికారము లంటవు. నాకును పరబ్రహ్మమునకును భేదములేదు' అనుజ్ఞాన ము దృఢముగఁ గలిగెనేని యీ దుఃఖములు వానిని బాధింపవు. ఇదియే జీవన్ముక్తి) అనుభవింపుము, ప్రా...సమయంబున-ప్రారబ్ధ = ప్రస్తుతశరీరమునందు సుఖదుఃఖ ఫలముల నొసంగుట కారంభించిన కర్మముయొక్క, భోగ = అనుభవముయొక్క,

అవసానంబునన్ = అంతమునందు (మరణసమయమునందు ప్రారబ్ధకర్మ మనుభవించిననే యీశరీరము తొలఁగిపోవును. ఇదియేమరణము.) ఘటాకాశంబు = కుండలోని యాకాశము, మహాకాశంబునన్=సర్వవ్యాపక మగునాకాశమందు, కలసినవిధంబునన్=అప్రయత్నముగనే ఐక్యమును జెందినట్లు, (ప్రతిస్థలమునందును ఆకాశము వలదు గదా! కుండలోపల నున్నయాకాశము, లేక, కుండలోపల జలములోఁ బ్రతిబింబించిన యాకాశము ఆకుండపగిలిపోవఁగానే మహాకాశములో నప్రయత్నముగఁ గలసి పోవుట ప్రత్యక్షము.) నాయందున్ = పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడ నగునాలోన, విదేహకైవల్యంబున్ = దేహోపాధి లేకపోవుటచేతఁ బరిపూర్ణ మగునైక్యమును (మోక్షమును), ఒందెదు=పొందఁగలవు. సందేహంబు లేదు, అని, ఆజ్ఞాపించి, ఇప్పుడు, ఈవు=నీవు, బ్రహ్మాండపురాణంబునందున్, అధ్యాత్మరామాయణంబు, ఉమామహేశ్వరసంవాదరూపంబై = పార్వతీపరమేశ్వరుల ప్రశ్నోత్తరరూపంబుగ, ఒప్పున్=కలదు, అందున్=ఆ అధ్యాత్మరామాయణంబునందు, శ్రీరామహృదయంబు, అను, ఇతిహాసంబు=కథ, సీతారామాంజనేయసంవాదంబున=సీతారామహనుమంతులసంవాదముతో, ప్రవర్తిల్లున్=ఉన్నది. (సీతారామాంజనేయులసంవాదమే ఆశ్రీరామహృదయమునందలివృత్తాంతము అనుట.) అది=ఆకథ, సంక్షేపరూపంబు=మిగులసంగ్రహంబుగా నున్నది, కావునన్, అయ్యర్థంబున్=ఆకథయందలివిషయంబును, విస్తరించి, ఒక్కప్రబంధంబుగాన్ = ఒకకావ్యముగా, రచియించి = చేసి, నాపేరన్=నాపేరుతో, అంకితంబుసేయుము = నాకు కృతి యిమ్ము, సర్వపాపవినిర్ముక్తుండవు ఐ=పాపరహితుఁడవై, కృతార్థుండవు అయ్యెదవు, అని, ఆనతిచ్చి=ఆజ్ఞాపించి, తిరోహితుండు=అంతర్ధానముఁ జెందినవాఁడు, అయ్యెన్, అంతటన్=తర్వాత, మేల్కని=ధ్యానమును జాలించి, పరమ...నై-పరమ=అధికమగు, ఆనంద=సంతోషముతో, భరిత=నిండిన, అంతఃకరణుండను ఐ=మనస్సుకలవాఁడ నై, (ఉత్తరపద్యముతో నన్వయము.)

తా. ఇట్లామహాదేవగురురూపుఁ డగు శ్రీరామమూర్తి శిష్యునియందలి ప్రేమాతిశయముచేఁ బ్రత్యక్షమై, ధర్మార్థకామమోక్షముల నొసంగఁజాలునక్షరములు గల నారాయణనామము నుచ్చరించుచు నేనొనర్చు సాష్టాంగనమస్కారముల నంగీకరించి పకపక నవ్వుచు, “నాకంటె నీవు గాని నీకంటె నేను గాని వేఱుకాము. నీవు స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకంటె వేఱై జాగ్రదాదు లగునవస్థలఁ జూచుచుఁ బంచకోశముల నతిక్రమించి సచ్చిదానందస్వరూపుఁడవై యున్నావు. నేనును అట్లై యున్నాను. కావున మన కిరువురకును భేద మించుకైనను లేదు. ఈఅభేదదృష్టిని మనసునందు స్థిరముగ నిలిపికొని జీవన్ముక్తి ననుభవింపుము. ప్రారబ్ధానుభవము ముగిసినపిదప ఘటాకాశము మహాకాశమునం దైక్యముఁ జెందునట్లు నాయం దైక్యము

నొందెదవు” అని సర్వోపనిషత్సార మగువిషయము నుపదేశించి, మరల “ప్రస్తుతము నీవు చేయవలసినకార్య మొకటికలదు. బ్రహ్మాండపురాణము౯ బార్వతీపరమేశ్వరసంవాదరూపముగ నధ్యాత్మరామాయణము కలదు. దానియందు సీతారామాంజనేయసంవాదరూప మగుశ్రీరామహృదయ మను నితిహాసము మిగుల సంక్షేపముగ నున్నది. దాని విస్తరించి యొకకావ్యమొనరించి నాకుం గృతి యిమ్ము. దీనిచే సకలపాపరహితుండ వై, కృతకృత్యుండ వగుదువు.” అని యాజ్ఞాపించి యంతర్ధానమును జెందెను. తర్వాత నేనును సమాధిని విడిచి యాచార్యుని పరమానుగ్రహమువలన నుల్లాసమును జెందుమనస్సుతో.

కృతికర్తృభాగ్యప్రశంస.

శా. శ్రీవిశ్వేశ్వరపార్వతీప్రియదము౯ శ్రీజానకీరామవా
క్యావిర్భూతము మారుతాత్మజసుబోధ్యం బె ట్లగు౯ శ్రీమహా
దేవాచార్యవరాంకితంబుగను ధాత్రి న్రాజయోగంబు సం
భావింప౯ రచియింపఁ గల్గె నిఁక నాభాగ్యంబు సామాన్యమే ? 18

టీ. శ్రీ...దము౯ - శ్రీ = సంపద్యుక్తులైన, విశ్వేశ్వర = ఈశ్వరునకును, పార్వతీ=పార్వతీదేవికిని, ప్రియదము౯=సంతోషము గలిగించునట్టియు, శ్రీ...భూతము-శ్రీజానకీ=సీతాదేవి యొక్కయు, రామ=శ్రీరామునియొక్కయు, వాక్య=వాక్యములనుండి, ఆవిర్భూతము=పుట్టినట్టియు, మారుతాత్మజసుబోధ్యంబు=ఆంజనేయునకు బాగుగఁ దెలుపఁ దగినది. (ఆంజనేయున కుపదేశించినది.) ఐ=అయిన, రాజయోగంబు౯=తారకసాంఖ్యామనస్కరూప మగురాజయోగమును, తగ౯=ఒప్పునట్లుగా, శ్రీ...గను-శ్రీమహాదేవాచార్యవర=మహాదేవయతి యను నాచార్యశ్రేష్ఠునకు, అంకితంబుగను=సమర్పితంబుగ, ధాత్రి౯ = భూమియందు, సంభావింప౯= సర్వజనులును గౌరవించునట్లుగా, రచియింప౯ కల్గె౯ = చేయుటకుఁ దటస్థమయ్యెను. (కావ్యముగా రచించుట తటస్థమయ్యె ననుట.) ఇఁక౯ = ఇప్పుడు (లేక యిట్లగుటచేత), నాభాగ్యంబు=నాయదృష్టము, సామాన్యమే=స్వల్పమైనదా?

తా. పార్వతీపరమేశ్వరులకు సంతోషకర మై, మహానుభావుఁ డగు హనుమంతునకు సీతారాములు చేసినయుపదేశమే స్వరూపము గాఁ గలిగిన యీ రాజయోగమును, ఒక ప్రబంధముగా రచియింప సమకూరెను. అందును సదాచార్యులలో నుత్తమోత్తముఁ డగుమహాదేవాచార్యుఁడు కృతిపతి యయ్యెను. ఇఁక నాభాగ్యమునకు మితి గలదా?

క. దివ్యము భవ్యంబగు,మత్కావ్యము సంతతము మోక్షకాలముచే శ్రో
తవ్యము వక్తవ్యము మంతవ్యము భావ్యమును గీర్తితవ్యము గాదే?

టీక. దివ్యము=శ్రేష్ఠమయినదియు, భవ్యంబు=క్షేమకరమైనదియు, అగు మత్కావ్యము=అయిన నాకావ్యము, సంతతము౯ = ఎల్లప్పుడును, మోక్షకాంక్షులచే౯=మోక్షేచ్ఛగలవారిచే, శ్రోతవ్యము=వినఁదగినదియు, వ్యక్తము = పఠింపఁదగినదియు, మంతవ్యము=మననము, (లేక విచారణము చేయఁ దగినదియు), భావ్యము=అన్నిటిలో నుత్తమమని తలఁపఁదగినదియు, కీర్తితవ్యము=కొనియాడఁదగినదియు, కాదే=కాకుండునా? (అగునను.)

తా. పైపద్యమునందు వర్ణింపఁబడినవిధముగ నుపదేశ మొనర్చినవారు, దాని గ్రహించినవారును, ఆచరిత్రమును మిగుల నాదరముతో గ్రహించినవారును, కృతిపతియును, ఉత్తమోత్తములైయుండుటచే నేను రచింపఁబోవుకావ్యము పరమపవిత్రమైనదియు లోకులకు క్షేమము కలిగింపఁజాలినదియుఁ గాఁగలదు. మోక్షేచ్ఛగల ప్రతిమనుజుఁడును సదా దీని నాకర్ణించుచుఁ బఠించుచు దీని యర్థమును మననము సేయుచు దీనికంటె నుత్తమమైనది మఱియొకటి లేదని ప్రశంసింపఁగలరు. దీనికి సంశయము లేదు.

వ. అని విచారించి సంతోషభరితచిత్తుండనై మదీయాచార్యపరంపరావతారంబు నభివర్ణించెద. 20

టీక. అని = పైనఁజెప్పినవిధముగ, విచారించి, సంతోషభరితచిత్తుండను ఐ=సంతోషముచేఁ బూర్ణమగుమనస్సు గలవాఁడనై, మదీయ...అవతారంబు - మదీయ=నాసంబంధముగల, ఆచార్య=గురువులయొక్క, పరంపరా=వరుసయొక్క, అవతారంబు౯=క్రమమును, అభివర్ణించెద౯=వర్ణించితిని. (గ్రంథారంభమునకు ఉపక్రమించితి నని భావము.)

తా. పైన వర్ణించినవిధముగా నామహాభాగ్యమును గూర్చియుఁ గావ్యముయొక్క మాహాత్మ్యమును గూర్చియు విచారించి మిగుల సంతోషముతోఁ దత్క్షణమే కావ్యము నుపక్రమించి దానిమొదట నలంకారంబుగ నాగురుపరంపరను వర్ణింప నారంభించినాఁడను.

గురుపరంపరాభివర్ణనము.

అవ. వంశము రెండువిధములు:—విద్యావంశము, జన్మచేఁగలుగువంశము. అందు శరీరమును మాత్ర మొసంగఁగలజన్మవంశముకంటె సర్వవ్యవహారసాధన మగుజ్ఞాన మొసంగిన విద్యావంశ ముత్తమ మను నభిప్రాయమును సూచించుచు కవి మొట్టమొదట గురుపరంపర నభివర్ణించుచున్నాఁడు:—

శా. సత్తామాత్రుఁడు నిర్విశేషుఁడు తనూసర్వేంద్రియప్రాణహృ
చ్చిత్తాహంకృతిధీప్రకాశకుఁడు సచ్చిత్తోషకాయుండు వి

ద్వత్తాపాంధతమఃప్రదీపమయుఁ డాత్మస్వామి భాసిల్లె శ్రీ
దత్తాత్రేయగురుం డనంగ జగదంతర్యామి యై మున్నిలన్. 21

టీక. సత్తామాత్రుఁడు=సత్తయె, (ఉనికియె, లేక దేశకాలవస్తువులవలనఁ గలుగు మార్పులు లేక పోవుటయే), స్వరూపము గాఁ గలవాఁడును, నిర్విశేషుఁడు=భేదములు, వికారములు, ధర్మములు లేక నేకస్వరూపుఁడై యుండువాఁడును, తను...ప్రకాశకుఁడు - తను=స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములను, సర్వేంద్రియ=సమస్తము లగునింద్రియములను, ప్రాణ=ప్రాణములను, హృత్=మనస్సును (సంకల్పముఁ జేయునంతఃకరణము), చిత్త, (సందేహించునట్టియంతఃకరణము) అహంకృతి=అహంకారమును, (ఇది. "ఈపని నెట్లైననుజేయుదును" అని యుక్తాయుక్తవిచారణము కూడఁ జేయక త్వరపడు నంతఃకరణము,) ధీ=బుద్ధిని (ఇది యుక్తాయుక్తవిచార పూర్వకముగఁ గార్యములను నిశ్చయించు నంతఃకరణము. అంతఃకరణ మొక్కటియే యైనను, ఆయావృత్తులచే, అనఁగా: ఆయావృత్తులు గలిగినసమయములయందు ఆయాపేర్లచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అని తెలిసికొనవలయు), ప్రకాశకుఁడు=ప్రకాశింపఁజేయువాఁడును, సత్...కాయుండు-సత్=సత్యమును, చిత్=జ్ఞానము, తోష=ఆనందమును, కాయుఁడు=స్వరూపముగాఁ గలవాఁడును, విద్వత్...మయుఁడు-విద్వత్=జ్ఞానులయొక్క, తాప=తాపత్రయ మనియెడు, అంధతమః = గాఢాంధకారమునకు, ప్రదీపమయుఁడు=దీపముతో సమానుఁడు (పోఁగొట్టువాఁడు) అగు, ఆత్మస్వామి=పరబ్రహ్మరూపుఁడు, శ్రీదత్తాత్రేయగురుండు అనంగన్=శ్రీదత్తాత్రేయాచార్యుఁ డను పేర, జగదంతర్యామి యై=సర్వజగత్తులను నియమించువాఁడై, ఇలన్=ఈభూమియందు, మున్ను=పూర్వకాలమున, భాసిల్లెన్ =ప్రకాశించెను. (కలఁ డనుట.)

తా. దేశ కాల వస్తువులచేఁ గల్గు భేదములు లేక (సర్వదేశములయందును, సర్వకాలములయందును సర్వవస్తువులయందును ఒక్కరూపముగ నుండుచు) మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములకు సాక్షి యై సచ్చిదానందరూపుఁ డై యాశ్రితు లగువారి తాపత్రయముల నడచుచు, నొక్కకూటస్థపరబ్రహము (భ్రాంతి లేనిజీవుఁడు) సకల జగఁబుల నియమించుచు, దత్తాత్రేయాచార్యుం డను పేర భూమిపై వెలుఁగొందుచుండెను.

క. ఆదత్తాత్రేయగురు, శ్రీదివ్యపదారవిందసేవాదిశ్రీ
మోదుఁడు ప్రత్యక్షప్రహ్లాదుం డన శ్రీజనార్దనాహ్వయుఁ డొప్పున్.

టీక. ఆదత్తా...దుఁడు-ఆ దత్తాత్రేయగురు=దత్తాత్రేయాచార్యునియొక్క శ్రీ=మంగళకరము లైనట్టియు, దివ్య=ఉత్తమోత్తము లైనట్టియు, పదారవింద=

పాదకమలములయొక్క, సేవాది=సేవ మొదలగునవియే (లేక, సేవ మొదలగు వానివలనఁ గలిగిన), శ్రీమోదుఁడు=సంపదచే సంతోషించువాఁడు, (లేక, సంపదయే సంతోషముగాఁ గలవాఁడు) అగు, శ్రీజనార్దనాహ్వయుఁడు=జనార్దనుఁడనుయోగి, ప్రత్యక్షప్రహ్లాదంబు అనన్ = ప్రత్యక్షముగాఁ గానవచ్చుచున్న ప్రహ్లాదుఁడో యనునట్లు, ఒప్పెన్=ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఆదత్తాత్రేయగురువునకు శిష్యుఁడై యమ్మహానుభావుని పాదసేవయే తనకు మహోన్నతపదవిగ నానందించుచుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ గానవచ్చు ప్రహ్లాదుఁడో యన జనార్దనయోగి జగత్ప్రసిద్ధుఁడై యుండెను.

మ. తనసౌశీల్యము శాస్త్రచింతనము నాత్మజ్ఞానముం జూచి హె
చ్చినకూర్మిన్ నిజదివ్యరూపములతో శ్రీభారతీమోక్షకా
మినులేతెంచి యహర్నిశంబు దను నెమ్మిం గొల్వఁగా శ్రీజనా
ర్దనయోగీశ్వరుఁ డొప్పె నెల్లెడ నవిద్యాధ్వాంతమార్తాండుఁడై. 23

టీక. తనసౌశీల్యము=తనసత్ప్రవర్తనము, శాస్త్రచింతనమున్ = శాస్త్రవిచారము, ఆత్మజ్ఞానమున్=ఆత్మజ్ఞానమును, చూచి, హెచ్చినకూర్మిన్=అధికమైన ప్రేమచేత, నిజదివ్యరూపములతోన్=తమలోకోత్తరములగు నాకారములతో, శ్రీ భారతీ మోక్ష కామినులు=లక్ష్మీసరస్వతీపార్వతులు. (సదాచారమును జూచి లక్ష్మియు, శాస్త్రజ్ఞానమును జూచి సరస్వతియు, బ్రహ్మజ్ఞానమును చూచి పార్వతియు చెంతఁ జేరి రనియు, ఈజనార్దనయోగి విష్ణుబ్రహ్మమహేశ్వరరూపుఁడనియు భావము.) ఏతెంచి=వచ్చి, అహర్నిశంబున్=రేయుంబవలు, తనున్=తనను, నెమ్మిన్=ప్రేమతో, కొల్వఁగన్=సేవించుచుండఁగా, శ్రీజనార్దనయోగీశ్వరుఁడు, ఎల్లెడన్ = అంతటను, అవిద్యాధ్వాంతమార్తాండుఁడై=అవిద్య యనెడి (లేక, అజ్ఞాన మనెడి) చీఁకటికి సూర్యునివంటివాఁడై, (జీవులకు అవిద్య యనునది ఆవరణము కావున దానినిఁ దొలఁగించి వారిని ముక్తులను జేయుచు అనుట.) ఒప్పెన్=ప్రకాశించెను.

తా. ఆజనార్దనయోగీశ్వరునిధర్మప్రవర్తనమును జూచి లక్ష్మియు, విద్యాసమృద్ధిని జూచి సరస్వతియు, బ్రహ్మజ్ఞానమును జూచి పార్వతియు నాయన నాశ్రయించి స్త్రీస్వరూపములతో మిగుల ననురాగవతులై సేవించుచుండిరి. ఇట్లపరిమిత మగు ప్రభావముతోఁగూడి త్రిమూర్తులస్వరూపము గలవాఁడై యాశ్రితులయజ్ఞానమును ధ్వంసము గావించి, మోక్షము నొసంగుచు నాఘనుఁడు ప్రకాశించుచుండెను.

తే. ఆజనార్దనగురునకత్యద్భుతముగ, శ్రీమదేకోగురుస్వామిశిష్యుఁడయ్యె
మునువసిష్ఠమహామునీంద్రునకునర్థి, దాశరథిభక్తుఁడైనచందంబు దనర,

టీక. ఆజనార్దనగురునకున్, అత్యద్భుతముగన్ ...

శ్రీమదేకోగురుస్వామి=బ్రహ్మజ్ఞానము గలయేకోగురుస్వామి ...

పూర్వకాలమున, వసిష్ఠమహామునీంద్రునకున్=వసిష్ఠమహార్షికి, ... ,

దాశరథి=శ్రీరాముఁడు, శిష్యుఁడైనచందంబు = శిష్యుఁడైనవిధము, తనరన్=

ఒప్పునట్లుగా, శిష్యుఁడు, అయ్యెన్.

తా. ము న్నారామభద్రుఁడు వసిష్ఠమహామునికి శిష్యుఁడైనట్లు బ్రహ్మవేత్త

లలో నగ్రేసరుం డగు నేకోగురుస్వామి యాజనార్దనయోగీంద్రునకు శిష్యుఁ

డయ్యెను.

సీ. తనదువైరాగ్యంబుఁ గనుఁగొని సిగ్గుచే సనకాదిమునులజు వెనుక నొదుగఁ

దనదుసద్భక్తిచేఁ దగఁ గట్టువడి యింట శ్రీకృష్ణుఁడాత్మీయసేవఁ జేయఁ

దనదువిజ్ఞానతీర్థమునందుఁ గ్రుంకుచు గంగాదినదు లెల్ల గంతు లిడఁగఁ

దనదుపూర్ణాత్మసంతతసమాధి ... తనొంద

తే. స్వకృతగీతాదిశాస్త్రభాష్యంబు లెల్ల

వేదతుల్యంబులై ధాత్రి ... చుండ

వామదేవశుకార్జునవ్యాస ...

సదృశుఁ డేకోజనార్దనస్వామి (వెల్గు) 24

టీక. తనదువైరాగ్యంబున్ = తన ... యమును, ... =

చూచి, సిగ్గుచేన్=తమకట్టివైరాగ్యము లేదనునవమానము చేత, సనకాదిమునులజు=బ్రహ్మ

యొక్క మానసపుత్త్రులగు (సంకల్పము చేతనే జనించినవారు) సనక సనందనాది

ఋషులు, అజువెనుకన్=బ్రహ్మదేవుని వెనుక ... ఁగుచుండఁగా,

(ఇచ్చట బ్రహ్మమానసపుత్త్రులగువారు బ్రహ్మకు సమీపమునం దుండుటస్వభావమేయై

నను, ఏకోగురుస్వామియొక్క వైరాగ్యమును జూచి, సిగ్గుఁజెందుటచేఁ గలిగినదిగా నుత్ప్రే

క్ష చేయఁబడెను.) తనదుసద్భక్తిచేన్=తనయొక్క అత్యుత్తమమైనభక్తిచేత, తగన్=

ఒప్పునట్లుగా, కట్టువడి, ఇంటన్=తనగృహమునందు, నిలిచి, శ్రీకృష్ణుఁడు, ఆత్మీయ

సేవన్=తనయొక్క సేవ, చేయన్ = చేయుచుండఁగా, తనదువిజ్ఞానతీర్థమునందున్ =

తనయొక్క బ్రహ్మజ్ఞాన మనియెడుతీర్థమందు, క్రుంకుచున్ = స్నానము చేయుచు,

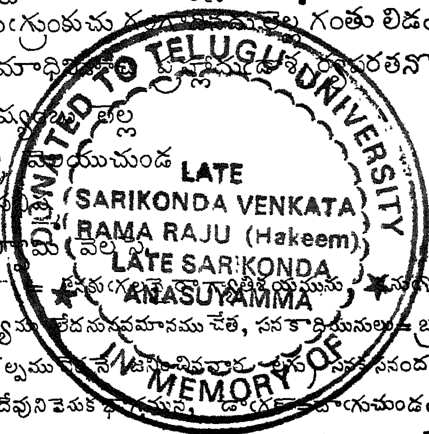
గంగాదినదు లెల్లన్=గంగ మొదలగు లోకపావనము లైననదులన్నియు, గంతులిడఁ

గన్=విఱ్ఱవీఁగుచుండఁగా, (గంగాదినదులు లోకమును బావనముసేయుట స్వాభావిక

మేయైనను అది యేకోగురుస్వామియొక్క జ్ఞానతీర్థమునందు మునుంగుటవలనఁ గలిగి

నదిగా నిచట నుత్ప్రేక్షింపఁబడెను.) తన...సమాధిని-తనదు=తనయొక్క, పూర్ణ =

సర్వవ్యాపకుఁడైన, ఆత్మ=పరబ్రహ్మమునకు సంబంధించిన, సంతత=అధికమగు (లేక,

సర్వకాలసర్వావస్థలయందు నొక్కటేరీతిగానున్న), సమాధిని=ధ్యానమును, చూచి, (పరమాత్మ సర్వవ్యాపకుఁడు గావున ఆయన నెఱింగినయోగి ఏయేవిషయముల సంకల్పించినను సర్వము సమాధి నాచరించినట్లే యగునని తెలిసికొనవలయును) ప్రహ్లాదుఁడు, ఆశ్చర్యపరతన్=మిగుల నాశ్చర్యము గలిగియుండుటను, ఒందన్ = పొందుచుండఁగా, స్వకృతగీతాదిశాస్త్రభాష్యంబులు ఎల్లన్ = తనచే రచియింపఁబడిన భగవద్గీతాభాష్యము మొదలగునవి యన్నియు, (ఏకోగురుస్వామిచే రచియింపఁబడినవ్యాఖ్యానము లేవియును గానరావు. కావునఁ బ్రకృతమున నీకవి శంకరభగవత్పాదులకును ఏకోగురుస్వామికిని అభేదము చెప్పినాఁడని తోఁచుచున్నది.) ధాత్రిన్=భూమియందు, వేదతుల్యంబులు ఐ=వేదములతో సమానములై, వెలయుచున్=ప్రకాశించుచు (లేక, ప్రసిద్ధిఁజెందుచు), ఉండన్=ఉండఁగా, వామదేవ-శుక-అర్జున-వ్యాస-భీష్మ-సదృశుఁడు = వామదేవాదులతో సమానుఁడు అగు, ఏకోజనార్దనస్వామి=జనార్దనయోగీంద్రుని శిష్యుఁడగు ఏకోగురుస్వామి, (కుమారుని పేరుతోఁగూడ తండ్రిపేరును, శిష్యునిపేరుతోఁగూడ గురువుపేరును కలిపి చెప్పుట కొన్నిదేశములలో నాచారము. ఆంధ్రకావ్యములలోఁ బలుచోట్ల నిట్టిప్రయోగములను జూడవచ్చును.) వెలసెన్=ప్రసిద్ధుఁడై యుండెను.

తా. తనవైరాగ్యమును జూచి సిగ్గుపడి సనకసనందనాదులు సత్యలోకమును విడిచివచ్చుటకు సందేహించుచుండ తనభక్తిచేఁ గట్టువడి భక్తపరాధీనుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు తనగృహమునందే వసియించి సర్వవిధముల తోడ్పడుచుండఁ ద్రిభువనపావనములని ప్రఖ్యాతిఁ జెందియున్న గంగాదిపుణ్యనదు లన్నియుఁ దన బ్రహ్మజ్ఞానతీర్థమున నోలలాడి మిగులఁ బ్రభావమును సంపాదించుకొనుచుండఁ దా రచించిన గీతాభాష్యాదులు వేదములట్లు పరమప్రమాణములై తనరారుచుండ నజ్జనార్దనయోగీంద్రశిష్యుఁ డగు ఏకోగురుస్వామి వామదేవుఁడు, శుకుఁడు, అర్జునుఁడు, వ్యాసుఁడు, భీష్ముఁడు మొదలగువారితో సమానుఁడై ప్రసిద్ధిగాంచెను. (అమ్మహాత్ముని పరబ్రహ్మనిష్ఠను జూచి ప్రహ్లాదుఁడు సైతము ఆశ్చర్యపడుచుండెననుట.)

క. ధరలో నారాయణునకు, నరుగతి నేకోజనార్దనస్వామికి శ్రీ
నరహరిమహేశగురుఁ డ,చ్చెరువుగ సద్భక్తి మెఱయశిష్యుం డయ్యెన్.

టీక. ధరలోన్= భూమిపై, నారాయణునకున్=శ్రీకృష్ణునకు, నరుగతిన్=అర్జునుని యట్లు, ఏకోజనార్దనస్వామికిన్=జనార్దనయోగీంద్రుని శిష్యుఁడగు ఏకోగురుస్వామికి, నరహరిమహేశగురుఁడు = నరహరి మహేశ్వరుఁడను మహాత్ముఁడు, (ఇచ్చట మహేశ్వరుఁ డనునది నరహరి యనునాతని తండ్రిపేరుగా నుండునని యూహింపవలసియున్నది. అట్లు గాకున్నను యతులకు శివవాచకములును విష్ణువాచ

కములును అగుపదములును ఉపపదములుంగ చేర్చుట కలదు. ఉదా:—శివనారాయణ తీర్థుఁడు; మొదలగునవి.) అచ్చెరువుగన్ = ఆశ్చర్యము కలిగించునట్లుగ, సద్భక్తి మెఱయన్=మిగులభక్తితో, శిష్యుండు అయ్యెన్, (భక్తితో నాయేకోగురుస్వామి నాశ్రయించె ననుట.)

తా. శ్రీకృష్ణునికి అర్జునుఁడు శిష్యుఁడైనట్లు ఆయేకోగురుస్వామికి నరహరి మహేశ్వరుఁ డనుమహాత్ముఁడు మిగుల భక్తియుక్తుఁడై శిష్యుఁడయ్యెను. (ఈగురుశిష్యులు లోకమున కాశ్చర్యము గలిగించుచుండిరనుట.)

చ. అతఁడు సమస్తభూతబహిరంతరనావృతబోధమూర్తియై
వితతసమాధి నుండునెడ వేల్పులు సూచి యితం డయారె యా
శతధృతియో రమావరుఁడో శంకరుఁడో శుకుఁడో యటంచు న
ద్భుతమును బొందుచుండఁ బరిపూర్ణత నొప్పె ధరాతలంబునన్.

టీక. అతఁడు=ఆనరహరిగురువు, సమస్త...మూర్తి-సమస్తభూత=ఆకాశాది పంచభూతములయొక్కయు, లేక, పంచభూతవికారము లగు సకల ప్రాణులయొక్కయు, బహిరంతః=లోపల వెలుపల, అనావృత = ఆవరింపఁబడని (అజ్ఞానావరణము లేని), బోధ=అపరోక్షజ్ఞానమే (బ్రహ్మమే తానని యెఱుంగుటయె), మూర్తి ఐ= స్వరూపముగాఁగలవాఁడై (స్వప్రకాశస్వరూపుఁడై యనుట.), వితతసమాధిన్ = ఎక్కువైనదానమునందు (ధ్యాననిష్ఠుఁడై యనుట.), ఉండునెడన్= ఉన్నప్పుడు, వేల్పులు=దేవతలు, చూచి, ఇతండు=ఈయోగి, అయారే=అహా! ఆశతధృతియో = ఆబ్రహ్మయో, రమావరుఁడో=విష్ణువో, శంకరుఁడో=రుద్రుఁడో, శుకుఁడో=శుకమహర్షియో, (అగునుగాని సామాన్యుఁడుకాఁడు; అని అధ్యాహారము.) అటంచున్=అనుచు, అద్భుతమునున్=ఆశ్చర్యమును, పొందుచున్, ఉండన్=ఉండఁగా, పరిపూర్ణతన్ = సంపూర్ణుఁడై, (సర్వగుణములచేత సంపూర్ణుఁడై, లేక, పరబ్రహ్మరూపుఁడై యనుట.), ధరాతలంబునన్=భూమియందు, ఒప్పెన్ =ప్రసిద్ధిగాంచెను.

తా. సర్వప్రపంచమునకును లోపల వెలుపల నిండియున్నట్టియు, అజ్ఞానావరణము లేనట్టియు, స్వప్రకాశస్వరూపముగలిగి నిర్వికల్పసమాధియందు (ధ్యానించువాఁడు, ధ్యానము, ధ్యానింపఁదగినది అనుభేదములు లేనిసమాధియందు) ఉండునప్పుడు నరహరియోగిని జూచి దేవత లందఱు, 'అహా! యీతఁడు బ్రహ్మయో, విష్ణువో, రుద్రుఁడో, శుకమహర్షియో కాని సామాన్యుఁడు కాఁడు' అని యాశ్చర్యపడుచుందురు. ఇట్లు సర్వభూతములకు నాశ్చర్యకరము లగు సద్గుణసమృద్ధిలో ప్రత్యక్షపరబ్రహ్మమో యన నాతఁడు భూమియందుఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందియుండెను.

క. ఆనరహరిసద్గురునకు, శ్రీనాగోరామగురుఁడు శిష్యుండై వి
జ్ఞానంబునఁ బ్రత్యక్ష, శ్రీనారాయణుఁ డనం బ్రసిద్ధి వహించెన్. 27

టీక. ఆనరహరి సద్గురునకున్ = నరహరి యనుగురువునకు, శ్రీనాగోరామగురుఁడు=బ్రహ్మజ్ఞానవంతుఁ డగునాగోరాముఁ డనువాఁడు, శిష్యుండు ఐ, విజ్ఞానంబునన్=పరబ్రహ్మమే తానని తెలిసికొనుటయందు, శ్రీనారాయణుఁడు=లోకోత్తమమగునారాయణమహర్షి, (ధర్మము నశించినప్పుడు దానినుద్ధరించుటకు నారాయణమహర్షి యను పేర నవతరించిన విష్ణువు), అనన్=అనఁగా, ప్రసిద్ధిన్ = విఖ్యాతిని, వహించెన్=పొందెను.

తా. నాగోరామగురువనువాఁడు ఆనరహరిగురునకు శిష్యుఁడై బ్రహ్మజ్ఞానప్రభావముచే నారాయణమహర్షియొక్క యపరావతారమో యన ప్రసిద్ధిఁ జెందెను.

శా. రాజన్మూర్తులతోడఁ బెంపెసఁగు వైరాగ్యోపరత్యాళులు
త్తేజం బొప్ప సహాయులై మెఱయ నద్దివ్యప్రబోధస్ఫుర
ద్రాజాస్య న్వరియించి మోక్షసుఖసామ్రాజ్యంబుతో నొప్పె నా
గోజీరామగురుండు పండితులు కోర్కుల్దీర సేవింపఁగన్. 28

టీక. రాజన్మూర్తులతోడన్=ప్రకాశించుచున్న యాకారములతో (మనుష్యరూపమును దాల్చియనుట.), పెంపు ఎసఁగు=వృద్ధిపొందుచున్న, వై...ఆళులు-వైరాగ్య=ఇహపరలోకములయందు ఇచ్ఛలేకపోవుట (చిత్తవిశ్రాంతి) అనెడు, ఆళులు = చెలులు, ఉత్తేజంబు=అధిక మగుతేజస్సు, ఒప్పన్=ప్రకాశింపఁగా (సకలలోకములయందును ప్రసిద్ధికలుగునట్లు), సహాయులు ఐ=సహాయభూతురాండ్రై), మెఱయన్=ప్రకాశింపఁగా (వైరాగ్యము, ఉపరతి యనియెడు చెలికత్తెలతోఁగూడిన అనుట.), అద్ది...స్యన్-అద్దివ్య=ఆయుత్తమమైన, ప్రబోధ=బ్రహ్మజ్ఞాన మనియెడు, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న (సౌందర్యముగల), రాజాస్యన్= స్త్రీని, వరియించి=వివాహమాడి, నాగోరామగురుండు = నాగోరామగురువు, పండితులు=విద్వాంసులు (లేక, బ్రహ్మజ్ఞానులు), కోర్కుల్ దీరన్=కోరిన కోర్కులు సిద్ధించుటకై, సేవింపఁగన్=సేవించుచుండఁగా, మోక్ష...తోన్-మోక్షసుఖ=బ్రహ్మానంద మనియెడు, సామ్రాజ్యంబుతోన్=చక్రవర్తిత్వముతో (పరమానందమే రాజ్యమనుట.), ఒప్పెన్=ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఆనాగోరామగురువు వైరాగ్యోపరతులు చెలికత్తియలుగాఁగలిగి, జగత్ప్రసిద్ధిఁజెందియున్న బ్రహ్మజ్ఞాన మను నుత్తమకాంతను వివాహమై, మోక్షసుఖమనియెడు సామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రభువై బ్రహ్మవేత్త లగువారలకోర్కుల నెఱవే

ర్చుచు తత్త్వార్థమును బలుమాఱు వివరించి, సంశయములనెల్లఁ దొలఁగించి జ్ఞానమును దృఢము చేయుచు సుప్రసిద్ధుఁడై యుండెను.

క. ఆనాగోరామునకున్, శ్రీనారాయణున కజునిచెలువున భక్తుం
డై నెగడె నెల్లదిక్కులఁ, గోనేరుగురుండు తత్త్వకోవిదుఁ డగుచున్.

టీక. ఆనాగోరామునకున్=ఆనాగోరామగురువునకు, శ్రీనారాయణునకున్= శ్రీవిష్ణునకు, అజునిచెలువునన్=బ్రహ్మవలె ("నారాయణం పద్మభవం వసిష్ఠం" అని వేదాంతవిద్యాసంప్రదాయమునకు మొదటిగురువు విష్ణువు; ఆయనకు శిష్యుఁడు బ్రహ్మదేవుఁడు; ఆయనకు వసిష్ఠుఁడు అని చెప్పఁబడి యున్నది. దాని ననుసరించి ఇచ్చట నీయుపమానము ప్రయోగింపఁబడిన దని తెలిసికొనునది.) కోనేరుగురుండు=కోనేరుఁ డనుగురువుభక్తుండు ఐ (శిష్యుఁడై యనుట.), తత్త్వకోవిదుఁడు అగుచున్=తత్త్వజ్ఞానముకలవాఁడై, ఎల్లదిక్కులన్ = అన్నిదిక్కులయందును, నెగడెన్ = ప్రసిద్ధి నొందెను.

తా. శ్రీమన్నారాయణమూర్తికి బ్రహ్మదేవుఁడు శిష్యుఁడైనట్లు ఆనాగోజీ రామగురువునకుఁ గోనేరుగురువు శిష్యుఁ డయ్యెను. బ్రహ్మవేత్తలలో నుత్తముఁడై త్రిలోకములయందుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచెను.

శా. ఆకాశీతలసేతుమధ్యకలితజ్యాధీశ్వరోద్యచ్ఛిర
శ్శ్రీకోటీరమణిప్రభార్చితనిజాంఘ్రిద్వంద్వపంకేరుహుం
డాకాశాదిసమస్తతత్త్వసముదాయాతీతవిశ్వేశుఁ డై
శ్రీకోనేరుగురుండు మోక్షవరలక్ష్మీకాంతుఁ డై రంజిలెన్. 30

టీక. ఆ...పంకేరుహుండు-ఆకాశీతలసేతుమధ్య = కాశీక్షేత్రము మొదలు సేతువువఱకుఁ గల మధ్యదేశమునం దంతటను, కలిత=ప్రకాశించుచున్న, జ్యా అధీశ్వర=ప్రభువులయొక్క, ఉద్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, శిరః=శిరస్సులయందలి, శ్రీకోటీర=కాంతిగల కిరీటములయందలి, మణి=రత్నములయొక్క, ప్రభా=కాంతులచేత, అర్చిత=పూజింపఁబడిన (అలంకరింపఁబడినది అనుట.), నిజ=స్వకీయ మైన, అంఘ్రిద్వంద్వ పంకేరుహుఁడు=కమలములవంటి పాదములు గలవాఁడును (సకల ప్రభువులచేతను నమస్కరింపఁబడువాఁడును), ఆకాశ...విశ్వేశుఁడు - ఆకాశాది= ఆకాశము మొదలగు, సమస్త=సకలము లైన, భూతసముదాయ = పంచభూతముల యొక్కయు వానివలనఁ బుట్టిన సకల ప్రాణులయొక్కయు సమూహమును, అతీత = అతిక్రమించినవాఁడును, విశ్వేశుఁడు=ప్రపంచమును నియమించువాఁడును ఐ, మోక్ష...కాంతుఁడు - మోక్ష=మోక్షమనియెడు, పద=స్థానమనెడి, లక్ష్మీ=లక్ష్మి

(మోక్షలక్ష్మికి), కాంతుఁడు=ప్రియుఁడు-భర్త ఐ, ఆకొనేరు గురుండు=ఆకొనేరుఁ డను గురువు, రంజిలెన్=ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఆకొనేరుగురువు కాశీరామేశ్వరమధ్యదేశమునం దున్న సకలప్రభువుల చేతను సాష్టాంగముగా నమస్కరింపఁబడుచు ఆకాశాదిసమస్తప్రపంచమునకును అతీతుఁడై శుద్ధపరబ్రహ్మరూపుఁడై సర్వదా మోక్షసుఖము ననుభవించుచుఁ దేజరిల్లుచుండెను.

పరబ్రహ్మము షడధ్వాతీతుఁ డయినను తత్త్వాధ్వాతీతుఁడనిమాత్రము ఈపద్యమునఁ జెప్పుటకు హేతువేమన; తత్త్వాధ్వము కడపటి యైదధ్వముల యుత్పత్తికిని గారణమగుటచే నిట్లు చెప్పఁబడెను.

షడధ్వములవివరణము.

మంత్రాధ్వము పదాధ్వము వర్ణాధ్వము తత్త్వాధ్వము భువనాధ్వము కళాధ్వము అని అధ్వములు ఆఱువిధములు. అందు—

౧. మంత్రాధ్వము:—సద్యోజాతము, వామదేవము, అఘోరము, తత్పురుషము, ఈశానము, హృదయము, శిరస్సు, శిఖ, కవచము, నేత్రము, అస్త్రము అని పదునొకండు విధములు.

౨. పదాధ్వము:—మహాదేవ సద్భావేశ్వర మహాతేజ యోగాధిపతి ముంచ ముంచ ప్రథమప్రథమ సర్వసర్వ భవభవ భవోద్భవ సర్వభూత సుఖప్రద సర్వసాన్నిధ్యకర బ్రహ్మవిష్ణురుద్రపర అనార్చితానార్చిత అస్తుతాస్తుత పూర్వస్థితి సాక్షి సాక్షి తురుతురు పతంగ పతంగ పింగ పింగ జ్ఞాన జ్ఞాన శబ్ద శబ్ద సూక్ష్మ సూక్ష్మ శివ సర్వసర్వ ఓం నమశ్శివ ఓం నమోనమ నమశ్శివ ఓం నమరూపి అరూపి ప్రథమ ప్రథమ తేజస్తేజ జ్యోతిర్జ్యోతి అరూప జనగ్ని అధూమ అభస్మ అనాది నా నా ధూధూధూ ఓంభూః ఓం భువః ఓగ్ంసువః అనిధన నిధన నిధనోద్భవ శివసర్వ పరాపరాత్మ భువనేశ్వర ధ్యానహార ఓంనమశ్శివ సర్వప్రభు శివ ఈశానమూర్ధ్నె తత్పురుషవక్త్ర అఘోరహృదయ వామదేవగుహ్య సద్యోజాతపాద ఓంనమః గుహ్యాతిగుహ్య గోప్త అనిధన సర్వయోగాధీకృత సర్వవిద్యాధిప జ్యోతిరూప పమేరశ్వర పరమేశ్వర అచేతనాచేతనా వ్యోమిన్ వ్యోమిన్ వ్యోమివ్యాపిన్ వ్యాపిని వ్యోమవ్యాపిని వ్యోమరూప సర్వవ్యాపిని శివానంత అనాథ అనాశ్రితధ్రువ శాశ్వత యోగ పీఠసంస్థిత నిత్యయోగి ధ్యానహార ఆద్యోంకారములని ఎనుబదియొకటి.

౩. వర్ణాధ్వము:— అం ఆం ఇం ఈం ఉం ఊం ఋం ౠం ఌం ౡం ఏం ఐం ఓం ఔం అం అః; కం ఖం గం ఘం ఙం చం ఛం జం ఝం ఞం టం ఠం డం ఢం ణం తం థం దం ధం నం పం ఫం బం భం మం యం రం లం వం శం షం సం హం ళం క్షం అని ఏఁబది యొకవిధము.

౪. తత్త్వాధ్వము:— పృథివి ప్రకృతి బుద్ధి అహంకార మన శ్శ్రోత్ర త్వక్ చక్షు ర్జిహ్వాఘ్రాణ వాక్ పాణి పాద పాయు గుహ్య శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధ ఆకాశ వాయు వహ్ని జల మాయ కాల నియతి కాలా విద్యా రాగ పురుష సదాశివ ఈశ్వర శుద్ధవిద్య శివశక్తు లనుతత్త్వములు ముప్పదియాఱు. లేక, భూతపంచక జ్ఞానేంద్రియపంచక కర్మేంద్రియపంచక ప్రాణపంచక శబ్దాదిపంచకములును నాది చతుష్టయమును శరీరత్రయమును అవస్థాత్రయమును అజ్ఞానమును, ఇవియే ముప్పది యాఱు తత్త్వములు. జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియ ప్రాణశబ్దాదివిషయపంచకములు మూన సాదిచతుష్టయమునుగూడి యిరువది నాలుగు తత్త్వములు. పైఁజెప్పిన ముప్పదియాఱు తత్త్వములును షడ్భావవికార షట్కోశకషడూర్మి అరిషడ్వర్గములును, జీవత్రయ గుణత్రయ కరత్రయములును, వచనాదానగమనవిసర్గానందములును, సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానావధారణంబులును, వైచిత్ర్యాదిచతుష్టయమును, దిగ్వాతార్కాదిచతుర్దశేంద్రియాధిష్ఠానదేవతలును, అనుక్తవి యన్నియుఁగూడి తొంబదియాఱు తత్త్వములు.

౫. భువనాధ్వము:— భద్రకాళి వీరభద్ర త్రిలోచననభ లిప్సువివాహసంవాహ త్రిదశేశ్వర త్ర్యక్ష విభుశంభుదంష్ట్రివజ్రఫణీంద్ర ఉదుంబర గ్రసన మారుతాసనక్రోధన అనంత వృషధర వృషబలి ప్రియ భూతపాల జ్యేష్ఠ శర్వసురేశ్వర వేదపారగజ్ఞానభూసర్వజ్ఞ ఈశానవిద్యాధిప ప్రకామద ప్రసాద శ్రీధర రత్నధర లక్ష్మీధర జటాధర సౌమ్యధర ధన్యరూప నిధీశ మేఘవాహన కపర్ది పంచశిఖ పంచాంతక క్షయాంతక తీక్ష్ణ సూక్ష్మవాయువేగ లఘు శీఘ్ర సునాద మేఘనాదజలాంతక దీర్ఘబాహు జయభద్ర శ్వేత మహాబల పాశహస్త అతిబల బలదంష్ట్రి లోహిత ధూమ్ర విరూపాక్ష ఊర్ధ్వకేశ భయాంతక క్రూరదంష్ట్రిదంష్ట్రి మారణ నిర్ఋతి ధర్మపతి అధర్మపతి వియోక్తసంయోక్తకర్త విఘాతఘాతహర మృత్యు ధర్మ అక్షయాంతక భస్మాంతక వజ్రబాహు దహనజ్వలనహరఘాతుక పింగళహుతాశన అగ్నిరుద్ర త్రిదశాధిప పినాకిశాస్త అన్వయ విభూతి వివర్ధన వజ్రదేహబుధఅజకపాలీశ రుద్ర విష్ణు బ్రహ్మ హాటకేశ్వర కూశ్మాండ కాలాగ్నిరుద్ర శ్రీకర్ణ ఔమకౌమారవైష్ణవ బ్రాహ్మభైరవకృత అకృతస్థలేశ్వర సుబ్రాహ్మ్య ప్రాజేశసౌమ్య ఇంద్రగాంధర్వ యక్షరాక్ష సపైశాచ సుస్థలేశ్వర శంఖకర్ణ కాలాంజన మండలేశ్వర మహాండ ద్విరండ సకలాండ స్థాణు స్వర్ణాక్ష భద్రకర్ణ గోకర్ణ మహాలయ అవిముక్త రుద్రకోటివస్త్రాపద భీమేశ్వర మహేంద్ర అట్టహాస విమలేశ్వర నఖిల నాఖిల కురుక్షేత్ర గయాక్ష మహాభైరవ కేదార శ్రీశైల మహాకాశ మధ్యమేశ్వర అమ్రాదికేశ్వర జలేశ్వర హరిశ్చంద్ర అకులేశ్వర ఢుండిముండి భారభూతి ఔషధిపుష్కరనైమిశ అమరేశ్వర అంగుష్ఠమాత్రాగ్ర ఈశాన ఏకేక్షణ ఏకపింగళ ఉద్భవ అభవ వామదేవ మహాద్యుతి శిఖేద ఏకవీర క్రోధ చండ శూర పంచాంతక సంవర్తజ్యోతిష మహాక్రోధ మహా

చండ ఏకశివ అనంత అజ ఉమాపతి ప్రచండ ఏకపాద ఈశాన భవ ఉగ్ర భీమ అనంతసూక్ష్మ శివోత్తమ ఏకనేత్ర ఏకరుద్ర త్రిమూర్తిశ్రీకంఠ శిఖండి వామ జేష్ఠరౌద్రి కాళి కలవికర్ణ బలవికర్ణ బలప్రమథన సర్వభూతదమన మనోన్మని అనాశ్రిత అనాథున అనంత వ్యోమరూపవ్యాపిని ఊర్ధ్వగామిని రోచిద మోచిక దీపిక ఇందిర శాంత్యతీతశాంతి విద్యాప్రతిష్ఠనివృత్తి అని భువనములు ఇన్నూటయిరువది నాలుగు.

కళాధ్వము:— నివృత్తి, ప్రతిష్ఠ, విద్య, శాంతి, శాంత్యతీతమని కళలుఐదు. ఈ పంచ కళలలో మంత్ర పద వర్ణ తత్త్వభువనములును, ఈతత్త్వములలో భువనములు చేరియున్నవి. వీనివిశేషవివరణము కైవల్యనవనీత ప్రథమప్రకరణమున అఱువదియొకపద్యమునం జూడవలెను.

మఱియు సర్వసమయమంత్రములును సప్తకోటిభేదములు కలవై ఉండఁగా మంత్రాధ్వమందు పదునొకండు మంత్రములుమాత్రము చెప్పుటకు హేతువేమనిన: పరమశివుని పంచముఖములయందే సకలాగమమంత్రములును పుట్టుటచేత సద్యోజాతాదిపంచమంత్రములును ఆమంత్రములకు ముఖ్యములయిన షడంగదేవతామంత్రములును చేరి పదునొకండుమంత్రము లని చెప్పఁబడెను.

మఱియు—శ్లో. 'మకారం మననంచైవ త్రకారం త్రాణముచ్యతే, మననత్రాణమిత్యాహుర్మంత్రమిత్యభిధీయతే.' అనున్యాయముచేత పరబ్రహ్మము మననమునకును రక్షణమునకును విలక్షణమగుటవలన మంత్రాధ్వాతీతమును సర్వదేశవ్యాపకత్వము గలుగుటవలన పదాధ్వాతీతమును అవర్ణమగుటవలన వర్ణాధ్వాతీతమును సర్వతత్త్వవిలక్షణమగుటవలన తత్త్వాధ్వాతీతమును సర్వస్వామి యగుటవలన భువనాధ్వాతీతమును నిష్కళ మగుటవలన కళాధ్వాతీతమును అగును.

శా. ఆకోనేరుగురూత్తముం గొలిచి దివ్యాధ్యాత్మయోగంబు దా
శ్రీకల్యాణగుణప్రసిద్ధుఁ డగుచున్ శ్రీమన్మహాదేవలో
కైకాచార్యుఁడు సంగ్రహించె నతిసౌఖ్యం బొప్ప సాందీపనిన్
శ్రీకృష్ణుండు భజించి విద్య నొనరం జేకొన్న చందంబునన్. 31

టీక. శ్రీకృష్ణుండు, సాందీపనిన్=సాందీపనియను గురువును, భజించి=సేవించి, విద్యలు=అఱువదినాలుగువిద్యలను, ఒనరన్ = ఒప్పునట్లుగా, చేకొన్నచందంబునన్ = గ్రహించిన విధమున, శ్రీమన్మహాదేవలోకైకాచార్యుఁడు = బ్రహ్మవేత్త యగుమహాదేవుఁ డను లోకగురువు, ఆకోనేరుగురూత్తమున్ = ఆకోనేరుగురుశ్రేష్ఠుని, కొలిచి = సేవించి, తాన్=తాను, శ్రీ...ప్రసిద్ధుఁడు-శ్రీ=మోక్షసమృద్ధిగల, కల్యాణగుణ=శాంతి, ఇంద్రియ నిగ్రహము మొదలగు సద్గుణములతో, ప్రసి

ధుఁడు అగుచుఁ=ప్రసిద్ధిఁజెందుచు, అతిసౌఖ్యంబు=అధికమగునానందము (లేక, మోక్షసుఖము), ఒప్పఁ=కలుగునట్లుగా, దివ్యాధ్యాత్మయోగంబుఁ=ఉత్తమ మగు జీవబ్రహ్మైక్యమును (లేక దానికి సాధన మగురాజయోగమును), సంగ్రహించెఁ= తెలిసికొనెను.

తా. శ్రీకృష్ణమూర్తి సాందీపని సేవించి అఱువదినాలుగువిద్యలను గ్రహించి నట్లు బ్రహ్మవేత్త యగు మహాదేవుం డనుగురువరుండు మనోనిగ్రహము, ఇంద్రియని గ్రహము మొదలగు సమస్త సద్గుణములకు నిధియైన యాశోనేరుగురువు నాశ్రయించి జీవబ్రహ్మైక్యమును దెలిసికొనుటకు ముఖ్యసాధన (సుఖసాధన) మగురాజయోగ మును గ్రహించి బ్రహ్మానందమును గైకొనియెను.

చతుష్షష్టికలావివరణము.

అఱువదినాలుగు విద్యలు:—శ్లో. ఇతిహాసాగమా శ్చైవ కావ్యాలంకార నాటకమ్, గాయకత్వఁ కవిత్వం చ కామశాస్త్రం దురోదరం, దేశభాషాలిపిజ్ఞానం లిపికర్మచవాచకం, సర్వాణి చావధానాని స్వరశాస్త్రం చ శాకునం, సాముద్రికం రత్నశాస్త్రం రథాశ్వగజకౌశలం, మల్లశాస్త్రం సూదకర్మ భూరుహాణాం చ దోహ దం, గంధనాదో ధాతునాదః ఖనివాదో రసస్యచ, జాలవాదోగ్నిసంస్తంభో ఖడ్గ స్తంభో జలస్య చ, వాచస్తంభో (?) వశ్యాకర్షణమోహనం, విద్వేషణోచ్చాటనం చ మారణం కాలవంచనం, పరకాయప్రవేశశ్చ పాదుకాసిద్ధి రేవ చ, వాక్సిద్ధి ర్ఘుటికా సిద్ధి రైంద్రజాలిక మేవ చ, అంజనం పరదృష్టే స్తు వంచనం స్వరవంచనం, మణిమం త్రౌషధాదీనాం సిద్ధయ శ్చోరకర్మ చ, చిత్రలోహాశ్మమృద్దారువేణు చర్మాంబరక్రి యాః, అదృశ్యకరణం దండకరణం మృగయానిధిః, వాణిజ్యం పాశుపాల్యం చ కృషి రాననకర్మ చ, లావకుక్కుటమేషాదియుద్ధకారక కౌశలం, చతుష్షష్టికలా స్త్వే తాః కలావిద్భిః ప్రకీర్తితాః.

చతుర్దశవిద్యలు.

పదునాలుగువిద్యలు:—శ్లో. 'అంగాని వేదా శ్చత్వారో మీమాంసాన్యా యవిస్తరః, పురాణం ధర్మశాస్త్రం చ విద్యా హ్యేతా శ్చతుర్దశ.'

అష్టాదశవిద్యలు.

పదునెనిమిది విద్యలు:—శ్లో. 'ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో నీతిశాస్త్రార్థశాస్త్రి యోః, వేదాంగాని చ వేదాని మీమాంసా న్యాయవిస్తరః, ధర్మశాస్త్రిపురాణం చ విద్యా హ్యష్టాదశాయితి.'

సీ. అఖిలభూతంబుల నాడించుమాయను
సొంపుగా నెవ్వఁ డాడింపుచుండు

గురుజనంబుల కెల్ల గురువులై తగుహరి
హరుల కెవ్వఁడు గురు వగుచు నుండు
వివిధలోకంబుల వెలిఁగించు వెలుఁగుల
మించి యెవ్వఁడు వెలిఁగించు చుండుఁ
బ్రభువుల కెల్ల సత్ప్రభు వైన బ్రహ్మకుఁ
బ్రభుఁ డౌచు నెవ్వఁడు పరఁగుచుండు
తే. సగుణనిర్గుణరూపుఁ డై నెగడుచుండు
నమ్మహాదేవగురువరు నభినుతింప
సకలనిగమాగమాంతశాస్త్రంబు లోప
వనఁగ మముఁబోంట్లకు నుతింప నలవి యగునె? 32

టీక. ఎవ్వఁడు=ఏమహానుభావుఁడు, అఖిలభూతంబులన్ = సమస్తజీవులను, ఆడించుమాయనున్=శరీరాదులయందు ఆత్మ యనుబుద్ధిని గలిగించి భ్రమింపఁజేయునట్టిమాయను, సొంపుగాన్=అందముగ, ఆడించుచున్ ఉండున్ = నటింపఁజేయుచుండునో (సర్వకార్యములయందు ప్రవర్తింపఁ జేయుచుండునో), ఎవ్వఁడు, గురుజనంబుల కెల్లన్=గురువు లగువారలకందఱకును, గురువులు ఐ=ఆచార్యులై (లేక జనకులై), తగుహరిహరులకున్ = ఒప్పునట్టివిష్ణురుద్రులకు, గురువు అగుచున్ = ఆచార్యుఁడై(లేక జనకుఁడై), ఉండున్=ఉండునో, ఎవ్వఁడు, వివిధలోకంబులన్= సకలవిధము లగుప్రపంచములను, వెలిఁగించువెలుఁగులన్=ప్రకాశింపఁజేయు సూర్యచంద్రాగ్నులను, మించి=అతిశయించి (సూర్యాదులకంటె నధిక మగుప్రకాశముగలవాఁడై యనుట.), వెలిగించుచున్ ఉండున్=ప్రకాశింపఁజేయుచుండునో (పరబ్రహ్మముయొక్క ప్రకాశమువలననే చంద్రుఁడు సూర్యుఁడు అగ్ని మొదలగు తేజస్సులు ప్రకాశించుచున్నవి యని భావము.),ఎవ్వఁడు=ఏమహానుభావుఁడు, ప్రభువులకున్ ఎల్లన్=ఇంద్రుఁడు మొదలగు లోకపాలకులకందఱికిం గూడ, సత్, ప్రభువు = అధిపతి, అయినబ్రహ్మకున్=అగునట్టిహిరణ్యగర్భునకు, ప్రభుఁడుఅగుచున్=నియామకుఁడై (అధికారియై), పరఁగుచున్ ఉండున్=ప్రకాశించుచుండునో (ఇట్లు చెప్పుటచే, బ్రహ్మ విష్ణువు రుద్రుఁడు ఈశ్వరుఁడు సదాశివుఁడు అనునట్టి పంచభూతసృష్టికర్త లందఱకును నియామకుఁడు అనినట్లయ్యెనని తెలిసికొనునది.), ఎవ్వఁడు,సగుణ...డై-సగుణ=శాంతి మొదలగుసద్గుణములతోఁ గూడి (ఉపాసనచేయుటకుఁ దగినదియై, చిత్తశుద్ధిని గలిగింప సాధనమైనట్టియు), నిర్గుణ=గుణము లేవియును లేనిదై (నిర్వికల్పముగ ధ్యానించుటకుఁ దగినదియై యుండునట్టియు), రూపుఁడు ఐ = రూపములు గలవాఁడై, నెగడుచుండున్, ప్రకాశించుచుండునో, అమ్మహాదేవ గురువరున్=అట్టి

మహాదేవాచార్యుని, అభినుతింప = స్తోత్రముచేయుటకు, సకల...బులు-సకల=సమస్తములైన, నిగమ=వేదములయొక్కయు, ఆగమ=కామికము మొదలగు నిరువదియెనిమిది యాగమములయొక్కయు, అంత=తుదలు, (వేదములకు అంతములగు నుపనిషత్తులును, ఆగమముల కంతము లగుచరా, క్రియా, యోగ, జ్ఞాన పాదము లనునాల్గింటియందుఁ జెప్పఁబడు షడధ్వములతోఁ గూడిన కర్మసాదాఖ్య కర్తృసాదాఖ్య అమూర్తిసాదాఖ్య మూర్తిసాదాఖ్య శివసాదాఖ్య మహాసాదాఖ్యములును), శాస్త్రంబులు=బ్రహ్మసూత్రములు మొదలగువేదాంతశాస్త్రములును, ఓపను = సమర్థములు కావు (ఈపద్యమున మహాదేవాచార్యునకును పరబ్రహ్మమునకును అభేదమును జెప్పెను). అనినన్=అని చెప్పఁగా, మనుబోంట్లకున్=మాయట్టి యల్పజ్ఞులకు, నుతింపన్ = స్తోత్రము చేయుటకు, అలవి అగునె=శక్యమగునా?

తా. ఆమహాదేవాచార్యుఁడు సకలజీవులను సంసారభ్రాంతిలోఁ జిక్కించి త్రిప్పునట్టి మాయను దనచేఁ జిక్కించుకొని త్రిప్పుచున్నాఁడు. గురువు లని చెప్పఁదగువారల కందఱకు నాచార్యులై సకలజగత్తులకును గారణభూతులై యుండు హరిహరులకుఁ గూడ జ్ఞానోపదేశకుఁడై కారణభూతుఁడై యున్నాఁడు. నానావిధములగు ప్రపంచములనుగూడ నపరిమిత మగుశక్తితోఁ బ్రకాశింపఁజేయు సూర్యాదులకు గూడఁ గాంతి నొసంగుచున్నాఁడు. ఇంద్రుఁడు యముఁడు మొదలగు సమస్తలోకపాలకులకునుగూడ నాజ్ఞాపించుచు వారల కధిపతియై యున్న చతుర్ముఖునకుఁ గూడ ప్రభువై యున్నాఁడు. ఆయాచార్యుని రూపము సగుణమై ఉపాసకుల ననుగ్రహించుచుండును. నిర్గుణమై నిర్వికల్పముగ ధ్యానింపఁబడుచు, నపరోక్షజ్ఞానమునకు విషయమై మోక్షమునుగోరువారి దయఁ జూచుచుండును. ఇట్టి మహాప్రభావసంపన్నుఁ డగు నాగురుశ్రేష్ఠుని వేదాంతములో నుపనిషత్తులు గాని ఆగమాంతము లగు షడధ్వసహితము లైన కర్మసాదాఖ్యము మొదలగునవిగాని బ్రహ్మసూత్రము మొదలగు శాస్త్రములు గాని వర్ణింపనేరవు. ఇట్లుండ నమ్మహాత్ముని వర్ణింప నే నెంతవాఁడను?.

అవ. ఇట్లు విద్యావంశమును వర్ణించి మిగుల సంక్షేపముగ జన్మవంశమును వర్ణించుచున్నాఁడు.-

తే. అమ్మహాదేవగురుచరణారవింద
వరపరాగాంశభజనతత్పరుఁడఁ బరశు
రామపంతులకులజాత రామమంత్రి
మాళితిమ్మాంబికాప్రియాత్మజుఁడ నేను. 33

టీక. అ...రుఁడన్- అమ్మహాదేవగురు=కోనేరుగురునకు శిష్యుఁడైన యామహాదేవాచార్యునియొక్క, చరణారవింద = పాదపద్మముయొక్క, వర= శ్రేష్ఠమైన,

పరాగ=రేణువుయొక్క, అంశ=అల్పభాగమును (స్వల్పమగుపాదధూళిని), భజన=సేవించుటయందు, తత్పరుఁడ=ఆసక్తి గలవాఁడను (ఆమహాదేవాచార్యుని శిష్యుఁడను అనుట.), పరశు...జుఁడ=పరశురామపంతులకులమందుఁ బుట్టిన (ఈకవి యింటిపేరు పరశురామపంతులవారు), రామమంత్రిమౌళి=మంత్రులలో నుత్తముఁడగు రామయ్య అనువానికిని, తిమ్మాంబికా=తిమ్మాంబ యనునామెకును, ప్రియాత్మజుఁడ=ప్రియపుత్త్రుఁడను (ఈకవిపేరు లింగమూర్తి, గురుమూర్తి), అయిన నేను.

తా. శ్రీనేరుగురుశిష్యుఁడగునామహాదేవాచార్యునకు శిష్యుఁడనై పరశురామపంతుల రామయ్యకును దిమ్మాంబికకును పుత్త్రుఁడనై యున్న నేను. (ఈపద్యము షష్ఠ్యంతములతోను వాసికావలనుండు వచనముతోను జేర్చి యేకవాక్యముగా నన్వయించుకొనవలయును.)

క. శ్రీరామనామమంత్రా, కారునకు నసంగనిర్వికారునకు మహా
కారునకు నిర్జితాహం, కారున కజ్ఞానభూమికాదూరునకున్. 34

టీక. శ్రీరా...నకున్ - శ్రీరామ=రామునియొక్క, నామ = పేరు గలిగినట్టియు, మంత్ర=తారకమంత్రమే, ఆకారునకున్=స్వరూపముగాఁ గలిగినట్టియు (రామదేవతా స్వరూపుఁడైనట్టియు, తారకమంత్రరూపుఁడైనట్టియు), అ...నకున్-అసంగ=ప్రపంచ వికారములతో సంబంధము లేనట్టియు, నిర్వికారునకున్=షడ్వికారములు లేనట్టియు, (అస్తి=కలఁడు, జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు, వర్ధతే=వృద్ధిఁజెందుచున్నాఁడు, విపరిణమతే = మార్పునొందుచున్నాఁడు, అపక్షీయతే=క్షీణించుచున్నాఁడు. నశ్యతి=నాశనమును జెందుచున్నాఁడు. అని చెప్పుటకు వీలైనస్థితులు ఆఱును వికారము లనఁబడును.) మహాకారునకున్=సర్వవ్యాపకమైన (లేక విరాట్పురుషరూపమైన) ఆకారము గలిగినట్టియు, (ఇచ్చట మహోంకారునకున్ అని పాఠాంతరము గలదు. అప్పుడు "పూజనీయమైనఓంకారమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు" అని యర్థము.) ని...నకున్-నిర్జిత=జయింపఁబడిన, అహంకారునకున్=అహంకారము గలిగినట్టియు, అ...నకున్ - అజ్ఞాన భూమికా = ఏడువిధము లగు అజ్ఞానభూమికలకు, దూరునకున్=దూరమైనట్టియు (అజ్ఞాన భూమికలు లేనట్టియు)

తా. శ్రీరామస్వరూపుఁడును, తారకమంత్రమే యాకారముగఁ గలవాఁడును, ప్రపంచముతోఁ గాని, యందలివికారములతోఁ గాని సంబంధము లేనివాఁడును, గర్భస్థుఁడగుట పుట్టుట వృద్ధిఁజెందుట మార్పునొందట (లేక, ముసలితనము నొందుట) క్షీణించుట చచ్చుట యనియేడునాఱువికారములు లేనివాఁడును, విరాట్పురుషరూపుఁడును, అహంకారమును జయించినవాఁడును, అజ్ఞానభూమికలయందుఁ జిక్కుఁబడనివాఁడును.

అజ్ఞానభూమికావివరణము.

బీజజాగ్రము, జాగ్రము, మహాజాగ్రము, జాగ్రత్స్వప్నము, స్వప్నము స్వప్నజాగ్రము, సుషుప్తి అని అజ్ఞానభూమిక లేడు. 1 అందు నామరూపరహితాఖండ పరిపూర్ణసచ్చిదానందపరబ్రహ్మమందు జగత్సృష్టికి కారణముగఁ గలిగిన తెలివియే బీజజాగ్రము; 2 అభివ్యక్తమగునా తెలివికి ముందు లేని భేదము సూక్ష్మముగఁ గలిగి ప్రపంచాభిముఖమగుట జాగ్రము; 3 ఆలోకవాసన ప్రబలుట మహాజాగ్రము; 4 జాగ్రద్దశయందుఁ జూడనివి సంకల్పించి, నిష్ప్రయోజకముగ మనోరాజ్యమేలుట జాగ్రత్స్వప్నము; 5 అజాగ్రమందు కల్పితస్వరూపములఁ జూచుట స్వప్నము; 6 మఱచి దానిఁ దలఁచుట స్వప్నజాగ్రము; 7 ఆత్మప్రతిబింబముగాఁ దోఁచుచున్న జగద్విషయము సుఖమని దాన మునుఁగుట సుషుప్తి.

క. ధీరునకు భక్తజనమందారునకు నిరంతరాత్యుదారునకు నిరా
ధారునకు నిఖిలజగదాధారునకు ననాద్యఖండితశరీరునకున్. 35

టీక. ధీరునకున్=ఆత్మానాత్మజ్ఞానము గలిగినట్టియు, భక్త...నకున్ - భక్తజన=భక్తులగువారికి (శిష్యులగువారికి), మందారునకున్=కల్పవృక్షమువంటివాఁ డగునట్టియు (తత్త్వార్థమును జక్కఁగ నుపదేశించి బ్రహ్మానందానుభవము నొసఁగునట్టియు అనుట.), నిరం...నకున్-నిరంతర=ఎప్పుడును, అత్యుదారునకున్=మిగుల దానము చేయునట్టియు (మహాత్యాగి యైనట్టియు), నిరాధారునకున్=ఏకలోకపదార్థము తనకాధారముగ లేనట్టియు, సకలజగదాధారునకున్=సమస్తప్రపంచమునకు ఆధారభూతుఁ డైనట్టియు, అనా...నకున్-అనాది=పుట్టుక లేనట్టియు, అఖండిత=నాశనము లేనట్టియు. శరీరునకున్=శరీరముగలవాఁడును.

తా. స్వయముగ సంపూర్ణమగు పరబ్రహ్మజ్ఞానము గలిగి కల్పవృక్షమువలె నాశ్రితులగు శిష్యులఁ గృతార్థులఁ జేయుచు, మహాత్యాగి యై యుండువాఁడును, తాను మఱియొక యాధారము నపేక్షింపక స్వతంత్రుఁడై నిలిచి తనయందు సకల ప్రపంచమును స్థిరముగ నిలుపుకొని యుండువాఁడును, ఉత్పత్తివినాశములు లేనివాఁడును.

మహాత్యాగిలక్షణము.

క. జనియును మృతియును ధర్మంబు నధర్మము సౌఖ్యదుఃఖములు లేవని నె
మ్మనమునఁ దలంచు నెవ్వం, డనఘమతీ యతఁడపో మహాత్యాగిధరన్.

క. వ్యాపకునకుఁ ద్రిశరీరా, లేపకునకు నిర్జితావలేపకునకు ధీ
దీపకునకు సచ్చిత్సుఖ, రూపకున కనంతవిశ్వరూపాత్మునకున్. 36

టీక. వ్యాపకునకున్=సర్వమును వ్యాపించియున్నవాఁడును, త్రి...నకున్ - త్రిశరీర=స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములను (లేక,శరీరములయందు), అలేపకునకున్= సంబంధము లేనివాఁడును, నిర్జిత అవలేపకునకున్ = జయింపఁబడిన గర్వము గలవాఁడును (ఇచ్చట గర్వ మని చెప్పుటచే, సర్వవిధము లగుదుర్గుణములను గూర్చి యుఁ జెప్పఁబడె యని యూహించునది.), ధీ దీపకునకున్=తనజ్ఞానశక్తిచే బుద్ధిని బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడును, సత్ చిత్ సుఖరూపకునకున్=సచ్చిదానంద స్వరూపుఁడును, అ...నకున్ - అనంత=తుదిలేని, విశ్వ=ప్రపంచమె, రూప=స్వరూపముగాఁగలపరబ్రహ్మమే, ఆత్మునకున్=శరీరముగాఁగలవాఁడును, (పరబ్రహ్మరూపుఁడును అనుట.)

తా. సకలలోకములను వ్యాపించి, స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములతో (వాని వికారములతో) సంబంధపడక గర్వము మొదలగు సకలదుర్గుణములను జయించి యుండువాఁడును, తనజ్ఞానశక్తిచే బుద్ధిని బ్రకాశింపఁజేయువాఁడును, సచ్చిదానంద స్వరూపుఁడును, సకలప్రపంచమయుఁడును అయినపరబ్రహ్మమే తానై యుండు వాఁడును.

క. శ్రీమద్దత్తాత్రేయమహాముని సదృశునకు శ్రీమహాదేవగురు
స్వామికిఁ దతసర్వాంతర్యామికి విజ్ఞానభూమి కారామునకున్. 37

టీక. శ్రీమ...నకున్ - శ్రీమత్=సంపద్యుక్తుఁడైన, దత్తాత్రేయమహాముని= దత్తాత్రేయుఁడనుయోగీశ్వరుతోడ, (వైదికసంప్రదాయమునశించినకాలమున దానిని మరల నుద్ధరించుటకై యత్రిమహామునికి దత్తాత్రేయుఁడను పేర విష్ణువు జన్మించెనని యొకగాథ కలదు) సదృశునకున్=సమానుఁడైనవాఁడును, తత...కిన్-తత=విస్తారమైన, సర్వ=సమస్తమునకును (నానావిధము లగు సకలప్రపంచమునకును అనుట.), అంతర్యామికిన్=లోపల నుండి నియమించినవాఁడును (అనఁగా: ప్రతిభూతములను వానివానికార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడును), వి...కున్-విజ్ఞానభూమికా=ఏడుజ్ఞానభూమికలే, ఆరామునకున్=విహారస్థానములుగాఁ గలవాఁడును (జ్ఞాననిష్ఠుఁడు ననుట), అగు, శ్రీమ...కిన్-శ్రీ=శోభాయుక్తుఁడైన: (లేక బ్రహ్మజ్ఞానవంతుఁడైన), మహాదేవగురుస్వామికిన్=ఆచార్యస్వామి యగుమహాదేవునకు.

తా. అత్రిమహాముని దత్తాత్రేయరూపముతో నవతరించిన శ్రీమన్నారాయణునితో సమానుఁడును, సకలలోకములకు నంతర్యామిస్వరూపుఁడును, జీవబ్రహ్మైక్యసమాధినిష్ఠుఁడును ఆచార్యులలో నుత్తముఁడు నగుమహాదేవాచార్యునకు.

జ్ఞానభూమికావివరణము.

శుభేచ్ఛ, విచారణ, తనుమానస, సత్త్వాపత్తి, సంసక్తినామిక, పదార్థభావని, తుర్యగ అవి జ్ఞానభూమికలేడు. అందు శుభేచ్ఛయనఁగా: బహుజన్మార్జిత సుకృత

పరిపాకమువలన గాక తాళీయన్యాయముగ దైవికముచేత జ్ఞానముగలవాఁడై, "అయ్యో నేనేల మూఢుఁడ నయితిని? ఈయపార సంసారసాగర మెట్లుదాఁటఁగల" నని పరితపించి సజ్జనులచేరువఁ జేరి వారి యపారకరుణాపూరసేవనంబున దురాపంబు లగుతాపంబులు దీఱి పిమ్మట వారల యుపదేశబలంబున సత్కర్మాచరణమును వేదాంత శాస్త్రపరిజ్ఞానమును ఇహపరలోకభోగవిరక్తియుఁ గలిగి మోక్షము నపేక్షించుట. విచారణయనఁగా: అద్వైతశాస్త్రపరిజ్ఞానంబును సత్సంగమంబును వైరాగ్యంబును గలిగి బ్రహ్మ మెయ్యది యని విచారించుట. తనుమానసయనఁగా: ఈరెండు భూమి కలసాధన పూర్ణముగఁ గలిగి దారుణము లగు విషయేంద్రియముల త్రిష్ణలోఁ దగు లక, మనసును క్షీణింపఁజేయుట. దీనికి అసంగమమని మఱియొక పేరు గలదు. ఆయసంగమము సామాన్యమని విశేషమని ద్వివిధము. మఱియు నది సామాన్యవిశేష భేదములచేత నాల్గువిధములు. అందు సామాన్యాసంగమమనఁగా: శబ్దాదివిషయముల యందు నేను కర్తను భోక్తను గురువును శిష్యుఁడను బాధ్యుఁడను బాధకుఁడనుగాను. సుఖదుఃఖములీశ్వరాధీనములు. యోగవియోగభోగరాగాదులు కాలవశములని యెంచి దేనియం దాశలేకయుండుట. సామాన్యసామాన్యాసంగమమనఁగా: సంచితకర్మముల చేత లభ్యములైన సుఖదుఃఖములయందు ప్రియాప్రియములులేక, వానినంటకముందు విచారించిన వేదాంత మహావాక్యార్థనిశ్చయమందుఁ జేరుట. విశేషాసంగమమనఁగా: సత్సహవాసమువలనను, అపరోక్షజ్ఞానమువలనను, పురుషప్రయత్నమువలనను, జ్ఞాన శాస్త్రములసంగతాభ్యాసమువలనను, పరమవస్తువు కరతలామలకమై కనఁబడుచుండఁ గా, సంసారసాగరోత్తారకమై, పరతత్త్వస్థితిఁ జెంది, సకలమునీశ్వరాధీనమనుటను, కర్తమే సుఖదుఃఖములకుఁ గారణమగుటను మాని మౌనియై పరమశాంతి గలిగియుండు ట. విశేషవిశేషాసంగమమనఁగా: బాహ్యాభ్యంతరములను ఊర్ధ్వాధః ప్రదేశములను దిక్కులను ఆకాశమును స్థావరజంగమజంతువులను చీఁకటి వెలుతురులను చిజ్జడములను సకలవస్తువులను అవస్థానుభవములను వేఱుగాఁ జూడక అఖండాకారముగఁ జూచుచు చిత్తవిశ్రాంతి గలిగి నిస్సంకల్పుఁడై ముందుదర్శించిన యాత్మయందు మనస్సుకరుగుట. ఈమూఁడు భూమికలలో దేనినైన నభ్యాసముచేయుతఱి మృతులైనయోగులు దేవ విమానములయందు దేవతాస్త్రీలతో కూడి స్వర్గవైకుంఠకైలాసాది పుణ్యలోకముల యందు సకలదివ్యభోగములు చిరకాల మనుభవించినవెనుక, శ్లో. "శుచీనాం శ్రీ మతాం గేహే యోగభ్రష్టో హి జాయతే, అథవా యోగినా మేవ కులే భవతి ధీమతాం." అను గీతావచనప్రకారముగ భూలోకంబున శ్రీమంతులయింటఁ బుట్టి పూర్వము తాను విడిచిన నెలవునఁ జేరి క్రమముగా నావల్లభూమిక నెక్కును. మూఁడు భూమికలవఱకు జన్మము గలదు. తక్కిన భూమికలయందు జన్మము లేదు. సత్త్వాపత్తియనఁగా: ఈమూఁడుభూమికల నభ్యసించి యింద్రియార్థములయం దాశ

మాని శుద్ధాంతరంగుఁడయి యితరసంకల్పములు లేక బ్రహ్మనిష్ఠ గలిగి యుండుట. సంసక్తినామికయనఁగా: ఈనాల్గుభూమికలయభ్యాసమువలన విషయసంగముగుణత్రయ సంగమంబులు లేక బ్రహ్మనిష్ఠయందు పట్టుదప్పక యుండుట. పదార్థభావన యనఁగా: ఈయైదుభూమికల యభ్యాసవిశేషముచేత అంతర్బహిఃస్థద్వదృశ్యములు లేక స్వాత్మారాముఁడయి బ్రహ్మము నేచనుట. తుర్యగ యనఁగా: ఈయాఱుభూమికల మార్గముల నెఱిఁగి యేమిట భేదములేమిఁ దెలిసి పరబ్రహ్మమాత్రముగా నుండుట. దీనిలో మొదటిమూఁడుభూమికలు జగద్వ్యాపారముగలవి గనుక జాగ్రదవస్థయగును. నాల్గవభూమికయందు నామరూపములుగల జగత్తు స్వప్నమువలె తోఁచును గాన అది స్వప్నావస్థయగును. ఇట్టి యనుభవముగలవాఁడే బ్రహ్మవిదుఁడు. ఐదవభూమిక నిర్వికల్పమై సుషుప్తివలె సుఖముగా జగము తోఁచుటవలన అది సుషుప్త్యవస్థయగును. అట్టి యనుభవముగలయోగియే బ్రహ్మవిద్వరుఁడు. ఆఱవభూమిక సర్వవాసనాత్యయమైనది గనుక గగనమున మునిఁగిన ఘటమువలె బాహ్యాభ్యంతరములు లేనిదై సముద్రమున మునిఁగినకుండవలె లోపల వెలుపల పరిపూర్ణమై జగము పరమాత్మ ప్రకాశముగాఁ దోఁచుటవలన, అదియే తురీయావస్థ. ఇట్టి అనుభవము గలవాఁడే బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడు. ఇదియే జీవన్ముక్తి. సప్తమభూమిక అవాఙ్మానసగోచరము. దానిని బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర జీవ శూన్య కాల ప్రధానాదినామములచే పెక్కండ్రు పెక్కుగతులఁ బేర్కొందురు. అది నామరూపములు లేనిదైనను కల్పితనామరూపములచేఁ జెప్పఁబడును. ఇట్టి యనుభవముగల యోగియే బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు; అదియే విదేహముక్తి.

వ. సమర్పితంబుగా నొనర్పం బూనిన శ్రీసీతారామాంజనేయ సంవాదం
బను వేదాంతగ్రంథమునకుఁ గథాప్రారంభం బెట్టి దనిన. 38

టీక. సమర్పితంబుగాన్ = సమర్పణము చేసి (కృతియిచ్చి), నాచేనొనర్పం బూనిన= నేను రచించుటకుఁ బూనుకొన్న, శ్రీసీతారామాంజనేయసంవాదం బను వేదాంతగ్రంథమునకున్ = శోభాయుక్త మగుసీతారామాంజనేయసంవాద మను పేరు గలయద్వైతగ్రంథమునకు, కథాప్రారంభంబు = కథయొక్క యారంభము (లేక, క్రమము=గ్రంథమునందలి విషయములు విచారించుట), ఎట్టిది అనినన్= ఏవిధమైన దనఁగా.

తా. ఇట్లు గురుపరంపర నభివర్ణించి, పరశురామపంతుల రామయామాత్యపుత్త్రుఁడగు నేను(లింగమూర్తి గురుమూర్తి యనువాఁడను)నాగురువగుమహాదేవాచార్యసమఁ గృతి యిచ్చి సీతారామాంజనేయసంవాద మను పేరు గల యొక యద్వైతగ్రంథమును రచియింప నుపక్రమించితిని. దానియందలి విషయముల నిక్రిందఁ గ్రమక్రమముగా వివరించెదను.

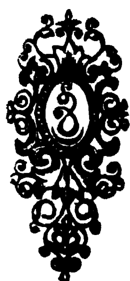
శ్రీసీతారామాంజనేయసంవాదము.

ప్రథమాశ్వాసము.

కథాప్రారంభము.

కైలాసపర్వతవర్ణనము.

అవ. ఈ గ్రంథమున వర్ణింపఁబడుచరిత్ర బ్రహ్మాండపురాణములోని గౌరీశంకర సంవాదము గావున నావిషయమును మొట్టమొదట వర్ణించుటకై యీ క్రిందఁ గైలాసపర్వతమును వర్ణించుచున్నాఁడు.—

శ్రీసుఖదశుద్ధసత్త్వా
వాసము శివపార్వతీనివాసము సుమహా
భాసమనాభాసము కై
లాసము తనరారుఁ జిద్విలాసం బగుచున్. 39

టీక. శ్రీసు...సము - శ్రీ=సమృద్ధిగల, సుఖ = ధర్మార్థకామమోక్షములనియెడి పురుషార్థములవలనఁ గలుగుసుఖమును (లేక ఇహలోకమునందును, పరలోకమునందును, పరిపూర్ణమగు నానందమును), ద=ఇచ్చునట్టి, శుద్ధసత్త్వ=పరిశుద్ధమగుసత్త్వగుణముగల (రజోగుణమును తమోగుణమును విడిచి పరిశుద్ధమగు సత్త్వగుణము నాశ్రయించి యున్న అనుట) మునులకు, ఆవాసము=నివాసమైనదియు, శివ...సము - శివ=శంకరునకును, పార్వతీ=పార్వతీదేవికిని, నివాసము = ఉనికిపట్టు అయినదియు, సు...సము - సుమహత్ = మిక్కిలి యధికమైన, భాసము (లేక ఆభాసము)=కాంతిగలదియు, అనాభాసము=తనపై నివసించువారలకుఁ గలదుర్గుణములను నశింపఁజేయునట్టిదియు, (అగు) కైలాసము = కైలాసపర్వతము, చిద్విలాసంబు అగుచున్ = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగు పరబ్రహ్మముయొక్కఁ విలాసముల వంటి విలాసములు గలది యై (పరబ్రహ్మమువలెననుట), తనరారున్ =ఒప్పుచుండును. కే (శివయోః) లాసః యస్య సః=శిరస్సునందు (పార్వతీపరమేశ్వరుల) విలాసము గలది కేలాసము. కేలాస ఏవ కైలాసః=కేలాసమే కైలాసము, 'క్రీలయోః ఆసనం యస్య సః

క్ష్మీలాసః=భూమియందును జలమునందును నివసించునది క్ష్మీలాసము. అనఁగా: స్ఫటికము. (తస్య అయం కైలాసః=ఆస్ఫటికమునకు సంబంధించినది కైలాసము, స్ఫటికమయమైనది యనుట.)

తా. ధర్మార్థకామమోక్షంబుల నొసంగఁ జాలు సత్త్వగుణము నాశ్రయించి, పరమశాంతులై యున్నమునులకు నివాసమై తన్నాశ్రయించినవారలకుఁ గల అహంకారము మమకారము డంబము మొదలగుసకలదుర్గుణముల నడంచుచు, పరబ్రహ్మమునుంబోలె కైలాస మనునొకపర్వతము మిగుల ప్రకాశించుచుండును. దానిపై పరమానందముతో పార్వతీపరమేశ్వరులు నివసించుచుందురు. (పైపద్యమునందు చిద్విలాసము అనుటచేత కైలాసపర్వతమును పరబ్రహ్మముతో పోల్చి యున్నాఁడు. కావున నీ పద్యమునందుఁ బరబ్రహ్మపరముగ రెండవయర్థముకూడఁ గలదు. 'కేలీనాం సమూహః కైలం' కేళియనఁగా నానందము. వానియొక్క సమూహము కైల మనఁబడును. 'కైలేన ఆస్యత ఇతి కైలాసః, కైలం ఆసో యస్యసః కైలాసః' కైలముచే నిలుచువాఁడు, కైలము ఉనికి గాఁ గలవాఁడు, ఆనందరూపుఁడనుట. ఈవ్యుత్పత్తిచే కైలాసపదము పరబ్రహ్మమునందు కూడ వర్తించును.)

బ్రహ్మపరమైన యర్థము.

టీక. శ్రీ=ధర్మార్థకామము లను సంపత్తును, సుఖ=పరమానందరూపమగు మోక్షమును, ద=(కర్మమార్గముచేతను, జ్ఞానమార్గముచేతను, తనను సేవించువారలకు) ఇచ్చునట్టి, శుద్ధసత్త్వ=రజోగుణములతోఁ గాని తమోగుణముతోఁ గాని కొంచెమైనను సంబంధములేని (లేక తిరస్కరింపఁబడనిపరిశుద్ధ మగుసత్త్వగుణమె స్వరూపముగాఁ గలమాయకు), ఆవాసము=నివాస మైనట్టియు (మాయకంటె వేఱుగాక తనను కర్మయోగముచే సేవించువారలకు ధర్మార్థకామములను, జ్ఞానయోగముచే సేవించువారలకు మోక్షమును ఇచ్చునట్టి అనిభావము.), శివ=ఆనందస్వరూపుఁడగు (లేక మంగళకరుఁడగు) పురుషునకును (జీవునకును), పార్వతీ=మలినసత్త్వప్రధాన యగు నవిద్యకును, (జీవుఁడు బ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాఁడు. అవిద్యయు మాయకంటె వేఱుకాదు. అగ్నికంటె దానియందున్న యుష్ణశక్తియు, యుష్ణశక్తికంటె నగ్నియు వేఱు కానట్లు పరబ్రహ్మమునకంటె మాయయు మాయకంటె పరబ్రహ్మంబును వేఱు కాదు. కావున నిచ్చట "జీవుఁడును అవిద్యయును బ్రహ్మయం దున్నవి" అని చెప్పఁబడియున్నది. పార్వతీశబ్దమునకు అవిద్యయని యర్థము చెప్పుట ఔపచారిక మని తెలిసికొనవలెయును.) నివాసము, సుమహాభాసము=సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు అగ్ని మొదలగువానిని ప్రకాశింపఁజేయఁజాలు తేజస్సుగలదియు, అనాభాసము=ఈశ్వరుఁడు జీవుఁడు ప్రపంచము అనుమొద లగువికారము లేవియును లేనిదియు, అగు

కైలాసము=పరబ్రహ్మము (లేక పర్వతము. ఇది యుపమాలంకారము కావున విశేషణములయందు మాత్రము శ్లేష యుండినఁజాలును. విశేష్యమగు కైలాసపదమునందు కూడ అర్థద్వయ మునంగీకరించినచో శ్లేషాలంకారమగును.) చిద్విలాసుండు అగుచుఁ, అపరోక్షజ్ఞానమే రూపముగాఁ గలదియై, తనరారుఁ.

తా. శుద్ధసత్త్వప్రధానమగుమాయను నాశ్రయమై తనను కర్మయోగముచే నుపాసించువారలకు (బ్రహ్మాదులేము; తాను వేఱు అనుభేదదృష్టి కలిగి సుఖములు కావలయు నని పరబ్రహ్మమును సగుణరూపముతో సేవించువారలకు అనుట.) ధర్మార్థకామముల నొసంగుచు, జ్ఞానయోగముచే నుపాసించువారలకు, (జీవబ్రహ్మైక్యమును తెలిసికొనినవారలకు మోక్షము నిచ్చుచు, జీవావిద్యలు తానే యై, నిర్వికారుఁడై సూర్యచంద్రాగ్నులసహితము ప్రకాశింపఁజేయఁజాలుదివ్యతేజస్సుతో జ్ఞానరూపుఁడగు నాపరబ్రహ్మము ప్రకాశించుచున్నది.

వ. అది మఱియు నాదిమధ్యాంతవిహీనంబును స్వజాతీయవిజాతీయ స్వగత భేదశూన్యంబును నిత్యాపరోక్షస్వప్రకాశాపహసితానంత కోటిసూర్యచంద్రానలాలోకంబును వేదశాస్త్రపురాణేతిహాసాగమాగమ్యంబును బహువిధవర్ణధర్మకర్మగుణనామరూపవికారశక్తి విరహితంబును బ్రహ్మేంద్రాద్యమరాసురోరగగరుడగంధర్వకిన్నర కింపురుషసిద్ధసాధ్యవిద్యాధరచారణాప్సరోయక్షగుహ్యకభూతఖేచర దేవర్షిబ్రహ్మఋషీశ్వరయోగీశ్వరమునీశ్వరయతీశ్వరకవీశ్వరాద్యుపాస్యంబును నిత్యనిర్గుణనిర్వికల్పనిర్వికారనిరంజననిర్విషయాతీంద్రియావాఙ్మానసగోచరాప్రమేయశుద్ధబుద్ధముక్తకేవలాఖండసచ్చిదానందమయంబు నైన తురీయాతీతపరతత్త్వకైలాసంబున నవ్యక్తమహాదాదిసప్తావరణపరివేష్టితంబును జతుర్దశలోకకందరమందరంబును సార్వభౌమాదిహిరణ్యగర్భాంతానందగండశైలభాసురంబును భానుసోమనక్షత్రతారాగ్రహపావకసౌదామన్యాది వివిధతేజోరత్నశర్కరిలంబును బ్రవిమలవైరాగ్యోపరత్యేకాంతాత్యంతముముక్షుతాధిత్యకాధ్యాత్మానందజీవనాభిషిక్తనిర్మలనిశ్చలతాకలికాకలితఫలితనిష్కామకర్మోపాసనాయాగయోగజపతపస్సత్యశౌచదయాశీలవ్రతదానాదినానావిధానోకహోద్యానవిరాజితంబును శాస్త్రపుష్పోపేత నిగమాగమాంతకల్పలతావిలసితంబును షడ్విధసమాధిసౌధవిభ్రాజితంబును బరమాధ్యాత్మవిద్యానందజలాభిషిక్తనిర్మలచిత్తవృత్త్యంగణశమదమోపరతితితిక్షాశ్రద్ధాసమాధానామానిత్వాదంభిత్వాది

శ్రీసీతారామాంజనేయసంవాదము

కల్యాణగుణమణిగణరంగవల్లీప్రకాశితంబును నిరతిశయకైవల్యభాండాగారశోభితంబును ఫలకామనాభావస్వభావనియతకర్మాచరణచిత్తశుద్ధిసర్వకర్మపరిత్యాగగురుభక్తివేదాంతశ్రవణమనననిదిధ్యాసనజ్ఞానాదిసోపానసమన్వితవిజ్ఞానరాజమార్గలలితంబును పంచాక్షరీమహామంత్రమాణిక్యతోరణాలంకృతంబును ప్రణవనాదమంగళవాద్యరవపూరితంబును నగుతురీయమహాస్థానమంటపాంతరంబున సర్వోపనిషత్సారభూతబ్రహ్మాత్మైకత్వదర్శనరూపోంకారసింహాసనాసీనుండై శుద్ధసత్త్వప్రధానమాయామయదివ్యశోభన విగ్రహుండును సర్వజ్ఞత్వసర్వేశ్వరత్వసర్వాంతర్యామిత్వసర్వస్రష్టృత్వసర్వరక్షకత్వసర్వసంహారకత్వాద్యగణితసమగ్రసుగుణపరిగ్రహుండునుసత్యజ్ఞానానందస్వరూపుండును సర్వవ్యాపకుండును దేవదేవుండునగు శ్రీమహాదేవుండు మూర్తిమంతంబులైనచతుర్వింశతి తత్త్వంబులును నిచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాదిశక్తులును హృషీకేశ్వర వాణీశ్వర సురేశ్వర నందికేశ్వర భృంగీశ్వరవిఘ్నేశ్వరకుమారాదిప్రమథగణాధీశ్వరులును బ్రాహ్మీమాహేశ్వరాదిసప్తమాతృకలును స్వసాన్నిధ్యంబున నిజకరుణాకటాక్షవీక్షణంబునవేక్షించి కొలువ స్వస్వరూపావలోకనంబు సేయుచు నాత్మారాముండై యున్నసమయంబునఁ దదీయవామార్ధశరీరిణియుఁ బరాపరప్రకృతిస్వరూపిణియు నిఖిలజగదుపాదానకారణభూతయు నఖిలలోకైకమాతయుఁ ద్రిభువనగేహినియు విశ్వమోహినియు ధీముఖియు జ్ఞానవిజ్ఞానలోచనయు విషయవిరక్త్యధరయు విచారమందస్మితయు నిర్మమతానిరహంతాహస్తయు యోగబోధస్తనియు సందేహమధ్యయు సంసారచక్రనాభియు రాగద్వేషజఘనయుఁ గామలోభోరుయుగళయు సంకల్పవికల్పచరణయుఁ గాలానుగతకర్మయానయు వేదాంతవిద్యావ్యసనవసనోపరతికంచుకధారిణియు రజస్సత్త్వతమోగుణగ్రంథినీవిబంధకంచుకబంధవేణీబంధసురుచిరయు ఫలత్యాగపూర్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానేశ్వరప్రణిధానాచార్యోపాసనేంద్రియాత్మవినిగ్రహస్థితప్రజ్ఞత్వాది సాత్త్వికగుణభూషణాలంకారిణియు శుద్ధవాసనావాసితయు నిత్యానపాయినియు దేవదేవియు నగుశ్రీమహాదేవి యతిప్రీతిపూర్వకంబుగాఁ జతుర్విధశుశ్రూషలు గావిం

చుచు సేవించుచుఁ బూజించుచు భావించుచు నమస్కరించుచు నారాధించినఁ బ్రసన్నుండై మెచ్చి నీకు నెయ్యది యిష్టం బిచ్చెద నడుగు మనిన సంతోషభరితచిత్తయై యమ్మత్తకాశిని చిఱునవ్వు నగుచు నిట్లనియె.

టీక. అది=ఆమహాకైలాసపర్వతము, (పరబ్రహ్మమనియు రెండవయర్థముకద్దు. ఈవచనమునందు పరబ్రహ్మమునకును, కైలాసమునకును అభేదమును వర్ణించుచున్నాఁడు.) మఱియుఁ, ఆది...నంబును-ఆది=మొదలు, మధ్య=నడుమ, అంత=తుదియు, విహీనంబును=లేనిదియు (పర్వతపక్షమునందు మిగుల విశాలమైన దనియు, బ్రహ్మపక్షమునందు ఉత్పత్తిస్థితివినాశములు లేనిదనియు నర్థము.), స్వజా...బును-స్వజాతీయ=తనజాతికి సంబంధించినవానివలనఁ గాని, విజాతీయ=మఱియొక జాతికి సంబంధించిన వస్తువులవలనఁ గాని, స్వగత=తనయందేయున్న యనేక పదార్థములవల్లఁ గాని కలుగు, భేద=భేదముతో, శూన్యంబును=లేనిదియును, ('ఏక మే వాద్వితీయం బ్రహ్మ' అను శ్రుతిప్రకారము ఆ పరబ్రహ్మమునకు తనజాతిలోఁ జేరిన మఱియొక బ్రహ్మవలనఁ గాని యితరజాతిలోఁ జేరిన మాయాప్రపంచము మొదలగువానివలనఁ గాని, తనలోపలనే యుండు నింద్రియములు మనస్సు మొదలగువానివల్లఁగాని భేదము లేదు. అనఁగా: ఆయనయొక్కఁడే యనుట. ఈవిశేషణమునకు పర్వతపక్షమున నంతచక్కని యర్థము దొరకుట లేదు. అయినను అనేకపర్వతములును, వృక్షములును; భేద మేర్పఱుచుటకు వీలులేకుండ చుట్టు నావరించియున్న దనియు, ఆపర్వతముపై మొలచియున్న తీఁగెలు మొదలగునవి కూడ నట్లె దాని నావరించి యున్నవని కాని; లేక, ప్రపంచమునందున్న సకల పర్వతములును, వృక్షములు రాళ్లు మొదలగునవియును, ఆపర్వతమునందు మొలచియున్న తీఁగెలు మొదలగునవియును అనఁగా: ప్రపంచమంతయు, ఆకైలాసపర్వతముయొక్క కాంతిచే తెల్లనై యేది కైలాసమో యేది యితరపదార్థమో అను భేదమును కనిపెట్టుటకు వీలులేక యున్నది అని కాని చెప్ప వచ్చును.) నిత్య...లోకంబును - నిత్య=శాశ్వతమైన, అపరోక్ష=సకల జనులకును ప్రత్యక్షమైన (బ్రహ్మపక్షమునందు జ్ఞానులకు ప్రత్యక్షమైన), స్వప్రకాశ=తనయొక్క కాంతిచే, అపహసిత = తిరస్కరింపఁబడిన, అనంతకోటి=లెక్కలేనికోట్లసంఖ్య గల, సూర్య=సూర్యులయొక్కయు, చంద్ర=చంద్రులయొక్కయు, అనల = అగ్నిహోత్రములయొక్కయు, ఆలోకంబును = కాంతి గలదియు (రెండుపక్షములయందును 'అపరోక్ష' అను స్థలమునతప్ప తక్కినచోట్ల సమానమే. అచ్చటివిశేషమును అచ్చటనే చూపియున్నాను.) వేద...బును-వేద=చతుర్వేదములచేతను, శాస్త్ర=ఆఱు శాస్త్రములచేతను, పురాణ=పదునెనిమిది పురాణములచేతను, ఇతిహాస=భారతరామాయణాదీతిహాసములచేతను, ఆగమ=కామికము మొదలగు నిరువదియెనిమిది ఆగమముల చేతను, అగమ్యంబును=చక్కఁగాఁ దెలియఁదగినదియును (పరబ్రహ్మపరమున, అగ

మ్యంబును=తెలియ నలవికానిదియును అనియర్థము), బహు...బును-బహువిధ=అనేక విధములగు, వర్ణ=నలుపు పసుపు మొదలగువర్ణములు, ధర్మ=(పొడుగగుట పొట్టియగుట మొదలగు) ధర్మములును, కర్మ=(కదలుట, నడచుట మొదలగు) పనులును, గుణ=(స్వభావసిద్ధములైన గుణములకంటె వేరైన) గుణములును, నామ=(కైలాసను లనుపేరుకంటె వేఱగు) పేర్లును, రూప=(సహజమై యుండు తెలుపునకంటె వేరైన) రూపంబును, వికార=(సిద్ధముగా నుండుట అనుదానికంటె వేఱగు) వికారములును, శక్తి=(కఠినముగానుండుట అనుదానికంటె నితరములగు) శక్తులును, (శిలయొక్క కఠినత్వము, అగ్నియొక్క వేడిమి, మంచుయొక్క చల్లదనము, ఇవి యన్నియు వానివానిశక్తు లనఁబడును.) విరహితంబు=లేనిదియు, (బ్రాహ్మణాదివర్ణములును, ఆవర్ణములకుఁ దగిన ధర్మములు, ఆచారములు, సత్త్వరజస్తమోగుణములు, సకలవిధము లగునామరూపములు, ఉండుట పుట్టుట మొదలగువికారములు, సర్వస్వతంత్రుఁడును, దేనితోను సంబంధపడక యుండుట, నాశరహితుఁ డగుట, అనాది యగువిజ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలిగి యుండుట, సర్వమును దెలిసికొనుట, సర్వకాలములయందును తృప్తి గలిగి యుండుట అనునట్టి యీయాఱుశక్తులును, లేనివాఁడు అని పరబ్రహ్మపక్షమునం దర్థము.) బ్రహ్మే...బును-బ్రహ్మ=చతుర్ముఖుండును, ఇంద్ర=దేవేంద్రుఁడును, ఆది=మొదలుగాఁగల, అమర=దేవతలును, అసుర=రాక్షసులును, ఉరగ=అనంతుఁడు (వాసుకి మొదలగుసర్పములు)ను, గరుడ=గరుడులును, గంధర్వ=గంధర్వులును, కిన్నర=అశ్వముఖు (మనుష్యశరీరము గలకిన్నరు)లును, కింపురుష=(నరముఖము అశ్వశరీరము గల విశ్వవసు పరావసు ప్రభృతు లగు) కింపురుషులును, సిద్ధ, సాధ్య, విద్యాధర, చారణ (దేవేంద్రునిచారులు లోకవృత్తాంతమును దెలిసికొనివచ్చి, యాయనకుఁ జెప్పువారు.) అప్సరః=అప్సరసలు (రంభ ఊర్వశి మొదలగువారు), యక్ష=(కుబేరుఁడు మొదలగు) యక్షులును, గుహ్యక=(మాణిభద్రుఁడు మొదలైన) గుహ్యకులును, భూత=గ్రహములును (ఉరగ అనుపదము మొదలిప్పటి వఱకుఁ జెప్పఁబడినవారందఱును దేవతలేయైనను, వేఱువేఱుజాతులు గలవారుగావున ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడిరి.), ఖేచర=సూర్యాదులు, దేవర్షి=నారదాదులును, (వీరు దేవతలలోఁబుట్టి మునులైరి గావున దేవర్షు లనఁబడుచున్నారు) బ్రహ్మఋషీశ్వర=సనకాదులును, (భక్తి యోగాదుల నవలంబింపక కేవలజ్ఞాననిష్ఠులై పరబ్రహ్మనిష్ఠులై యున్నమునులు గావున వీరలకు బ్రహ్మఋషు లని పేరు. బ్రాహ్మణులై జన్మించి ఋషులైనవారికిఁ గూడ నీపేరు గలదు గాని యీవిశేషణమునందు మునీశ్వర అని సామాన్యమునివాచకమగు పదము కలదు. గావున నిచ్చట నాయర్థముఁ జెప్పుటకు వీలు లేదు. ఈపదము మొదలు విశేషణాంతరమువఱకు ప్రతిపదమునందును గానవచ్చు ఈశ్వరశబ్దము శ్రేష్ఠవాచకమని తెలిసికొనవలయును) యోగీశ్వర=కపిలుఁడు దత్తాత్రేయుఁడు మొద

లగుమహాయోగులును, మునీశ్వర=అగస్త్యాదులును, యతీశ్వర=గోవిందభగవత్పాదులు శంకరాచార్యులు మొదలగు యతులును, కవీశ్వర = వాల్మీకిలోనగుకవులును, ఆది= మొదలగువారిచేత, ఉపాస్యంబును=సేవింపఁదగినదియును (ఈవిశేషణమునకు పరబ్రహ్మపక్షమునందును, పర్వతపక్షమునందును అర్థమొక్కటియే.), నిత్య...బును= నిత్య=భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములందు నాశనమును జెందక సర్వకాలములందును స్థిరమై యుండునట్టియు, నిర్గుణ=సత్త్వము రజస్సు మొదలగు గుణములు లేనిదియు, నిర్వికల్ప=చిత్తము లేనిది యగుటచే, సంకల్పించుట, సంశయించుట మొదలగునవి లేనిదియు, నిర్వికార=వికారములు లేనిదియు, నిరాకార=రూపము లేనిదియు, నిరంజన = ఇతరసాధనములతో పనిలేక తనను తానే యెఱుంగునదియు (స్వప్రకాశమైనది అనుట), నిర్విషయ = శబ్దము స్పర్శము మొదలగువిషయములు లేనిదియు (విషయములతో సంబంధపడనిదియు, లేక విషయములు కూడ తనకంటె వేఱుగాక పోవుటచే, "విషయములను దెలిసికొనుట" అనుమాట లేనిదియు), అతీంద్రియ=ఇంద్రియములకు గోచరము గానిదియు, అవాఙ్మానసగోచర=వాక్కుచే చెప్పుటకును, మనస్సుచే భావించుటకును గూడ వీలు కానిదియు, అప్రమేయ=ఇంతయని పరిమితిఁజెప్పుటకు వీలు లేనిదియు (క ప్రత్యక్షము మొదలగు నేప్రమాణములకును గోచరము కానిదియు), శుద్ధ=నిర్మల మైనదియు, బుద్ధ=జ్ఞానముచే తెలియఁదగినదియు, ముక్త= ఇతరపదార్థములతో సంబంధము లేక స్వతంత్రమై యుండునదియు, (ఇచ్చట స్వతంత్రమనఁగా; "ఏపదార్థముతోఁ గాని, యేగుణముతోఁ గాని సంబంధము లేక యున్నది" అని యర్థము. పైన నొకవిశేషణములో "పరబ్రహ్మమునకు స్వతంత్రశక్తిలేదు" అని చెప్పఁబడియున్నది. దానికి "తన్ను ప్రేరేపించువాఁడు లేక తాను యథేచ్ఛముగా ప్రపంచమును ఆజ్ఞాపించుట అనుశక్తిలేదు" అని యర్థము.) కేవల = తనకంటె రెండవపదార్థము లేనివాఁడును, అఖండ=విభాగములు చేయుటకు వీలులేనిదియును, సచ్చిదానందమయంబును=సత్యజ్ఞానానందస్వరూపంబును, ఐన, తురీ...బునకు-తురీయ=సుషుప్త్యవస్థకంటె నాలవనుండు తురీయావస్థను (జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థలు క్రమముగ సత్త్వరజస్తమోగుణస్వరూపము లనియు, ఆయవస్థలకావలనుండు తురీయావస్థ శుద్ధసత్త్వస్వరూపమైనదనియు తెలిసికొనవలయును.), అతీత = అతిక్రమించిన, ఐదవయవస్థకంటె,(ఈయయిదవ యవస్థ, పైనఁజూపఁబడిన నాల్గవయవస్థలోని కడభాగమేకాని క్రొత్తదికాదు.) పర=మిగిలిన, తత్త్వ=పరబ్రహ్మమస్తెను, కైలాసంబునకు=కైలాసమునందు, అవ్య...బును-అవ్యక్త=మూలప్రకృతియును, మహాత్= ప్రపంచోత్పత్తికి ప్రథమావస్థ యగు మహత్తత్త్వము, ఆది = మొదలుగాఁ గల, సప్తావరణ = ఏడుప్రాకారములచేత, పరివేష్టితంబును = ఆవరింపఁబడినదియును, మూలప్రకృతి, మహత్తత్త్వము, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనియేడు నేడును.

పరబ్రహ్మమునకు ఆవరణములు అనఁగా: పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనకుండునట్లు చేయునది. ఈమేడికిఁ గల ఆస్థానమంటపముయొక్క ప్రాకారములుగా చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లే యీవిశేషణములయందంతటను, వేదాంతమునకు సంబంధించిన విషయముల నన్నిటిని, వృక్షములు గుహలు మొదలగుదానినిగాఁ జెప్పియున్నాఁడు.) చతు...బును-చతుర్దశలోక=పదునాలుగులోకములనియెడు, కందర=గుహలచే, సుందరంబును=మనోహరమైనదియు, సార్వ...బును-సార్వభౌమాది=చక్రవర్తిమొదలు, హిరణ్యగర్భాంత=చతుర్ముఖబ్రహ్మవఱకు నుండువారియొక్క, ఆనంద = సుఖము లనెడు (అనేకతారతమ్యములతో నున్న ఆనందము లనియెడు), గండశైల=జాలుందురాళ్లచేత, భాసురంబును=ప్రకాశించుచున్నదియును (అనఁగా: చక్రవర్తి, మనుష్యగంధర్వులు, ఆదేవతలలోనిగంధర్వులు, పితృదేవతలు, ఆజానజానులను దేవతలు, కర్మదేవతలు, దేవతలు, ఇంద్రుఁడు, బృహస్పతి, నవబ్రహ్మలు, చతుర్ముఖ బ్రహ్మ, వీరియానందములు క్రమముగా, నొకరియానందమునకంటె నొకరియానందము నూఱురెట్లధికము.) భాను...రిల-బును-భాను = సూర్యుఁడు, సోమ=చంద్రుఁడు, నక్షత్ర=నక్షత్రములు, తార=అశ్విని మొదలగు నిరువదియేడునక్షత్రములు. (అశ్విని మొదలగు నిరువదియేడు నక్షత్రములు తప్ప మిగిలినవి నక్షత్రము లని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడును. అశ్విన్యాదులకు తారలు అని పేరు.) గ్రహ=అంగారకాదిగ్రహములును (చంద్రసూర్యులనుగుణించి యిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది.), పావక=అగ్నియును, సౌదామని=మెఱుపులును, ఆది=మొదలుగాఁగల, వివిధ=నానావిధములైన, తేజః=దీప్తులనెడు, రత్న=మణులచే, శర్కరిలంబును=గండిసుక గలదియును, ప్రవి..బును-ప్రవిమల=నిర్మలమైన, వైరాగ్య, ఉపరతి=చిత్తవిశ్రాంతియును, ఏకాంత = నిశ్చలచిత్తమును, అత్యంతముముక్షుతా=శీఘ్రముగ మోక్షము కావలయు ననుదృఢనిశ్చయమును (లేక స్థిరమగు కోర్కెయును), అనెడు, అధిత్యకా = పర్వతముపైభాగమునందలి (పర్వతపైభాగమునందు మొలచి యున్న అనుట.), అధ్యాత్మానంద=బ్రహ్మానంద మనియెడు, జీవన=జలముచేత, అభిషిక్త=తడుపఁబడినట్టియు, నిర్మల నిశ్చలత్వ కలికా=చాంచల్యము లేక యుండుట అనియెడు మొగ్గలచేత (లేక పిందెలచేత), కలిత=ఒప్పుచున్నట్టియు, ఫలిత=పరిపక్వములైనట్టియు, నిష్కామ = కోరికలేని, కర్మ = కర్మలును, (కర్మము ఇష్టమనియును, అపూర్తమనియును రెండువిధములు. అందిష్టము లనఁగా

శ్లో. అగ్నిహోత్రం తపః సత్యం వేదానాం చానుపాలనం, ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చ ఇష్టమిత్యభిధీయతే'='అగ్నిహోత్రము చేయుట, జపము నాచరించుట, సత్యము పలుకుట, వేదాధ్యయనము చేయుట, అతిథిపూజ, వైశ్వదేవము అనునవి ఇష్టకర్మలు.

శ్లో. వాపీకూపతటాకాదిదేవతాయతనాని చ, అన్నప్రదాన మారామాః పూర్తమిత్యభిధీయతే.'=చెఱువులు బావులు మొదలగువానిని త్రవ్వించుట, దేవాలయంబులు

కట్టుట, అన్నదానము, తోఁటలు వేయించుట అనునవి అపూర్తకర్మలు) (ఉపాసన= మంత్రజపపూర్వకముగా దేవతలను ధ్యానించుటయు, యాగ=యజ్ఞములును, యోగ= అష్టాంగములతోఁగూడినరాజయోగము మొదలగు యోగములును, జప = గాయత్రి మొదలగుమంత్రములు జపించుటయును, తపః = శరీరమును శోషింపఁజేయునట్టి కృచ్ఛ్రము చాంద్రాయణము మొదలగు వ్రతంబును, సత్య యథార్థముఁ జెప్పుటయును, శౌచ=లోపల వెలుపల పరిశుద్ధముగా నుండుటయును, దయ = భూతములయందు ప్రేమతోనుండి వానికష్టముల నోర్వలేక పోవుటయును, శీల = సత్స్వభావంబును, వ్రత=బ్రహ్మచర్యాదివ్రతంబులును, దాన=ఈవియు, ఆది=మొదలైనవి యనియెడు, నానావిధ=అనేకవిధములైన, అనోకహ=వృక్షములతోఁగూడిన, ఉద్యాన=ఉపవన ములచేత, విరాజితంబును=ప్రకాశించుచున్నదియును, శాస్త్ర...బును - శాస్త్ర = తర్కము మొదలగుశాస్త్రము లనియెడు, పుష్ప=పూవులతోడ, ఉపేత=కూడిన, నిగమ=వేదములయొక్కయు, ఆగమ=కామికము మొదలగునాగమములయొక్కయు, అంత=కొన లనియెడు (వేదముయొక్క కొనలు ఉపనిషత్తులు. ఆగమముల యొక్క కొనలు చర్య, క్రియ, యోగ జ్ఞానపాదములయందు జెప్పఁబడు కర్మసాదాఖ్య కర్తృసాదాఖ్య మొదలగునవి అని తెలిసికొనవలయును.), కల్పలత=కల్పవృక్షముల చేత విలసితంబును, షడ్వి...బును=షడ్విధ=ఆఱువిధములైన, సమాధి=సమాధులని యెడు (మనసు నొకవస్తువునం దేకాగ్రముఁజేసి యావస్తువును రూపసహితముగాఁ గాని రహితముగాఁ గాని ధ్యానించుట సమాధి యనఁబడును.), సౌధ = రాజగృహ ములచేత, విభ్రాజితంబును = మిగుల ప్రకాశించుచున్నదియును, పరమ...బును= పరమ=నిరతిశయమైన (దీనికంటె నధికమగునది లేదనుట.), అధ్యాత్మవిద్య=బ్రహ్మ జ్ఞానముచలనఁగలిగిన, ఆనంద=బ్రహ్మానంద మనియెడు, జల=నీటిచేత, అభిషిక్త=తడు పఁబడిన, నిర్మల=పరిశుద్ధమైన, చిత్తవృత్తి=మనోవృత్తి యనియెడు (మనస్సనుట.) అంగణ=ముంగిటియందున్న, శమ=మనోనిగ్రహము, దమ = ఇంద్రియములజయిం చుట, ఉపరతి=చిత్తవిశ్రాంతి (లేక సన్యాసము), తితిక్షా=శీతోష్ణాదుల సహించుట, శ్రద్ధా=శ్రద్ధ, సమాధాన=గురువుపదేశించిన విషయములను శాస్త్రములఁ జూచియు తనబుద్ధిచే విచారించియు నిశ్చయించుకొనుట, అమానిత్వ=నిరభిమానము, అదంభి త్వ=డంబము లేకపోవుట, ఆది=మొదలైన, కల్యాణగుణ=సద్గుణములనియెడు, మణి గణ=రత్నములతో నమర్చియున్న, రంగవల్లీ=ముగ్గులచేత ప్రకాశితంబును, నిరతి... బను=నిరతిశయ=మహత్తరమైన, కైవల్య=మోక్షమనెడు, భాండాగార = బొక్క సముచేత, శోభితంబును = ప్రకాశించునదియును, ఫలకామ...లలితంబును=ఫలకామ

శాభావ=ఫలములనుగోరని, స్వభావనియత = ఆయాగుణస్వభావములనుబట్టి శాస్త్రములయందు విధింపఁబడిన, కర్మ=తమతమకులములకుఁ గలకర్మలను, ఆచరణ = ఆచరించుటవలనఁగలిగిన, చిత్తశుద్ధి=మనశ్శుద్ధియును, సర్వకర్మపరిత్యాగ=సకలములగు దుష్కార్యములను విడచిపెట్టుటయును, గురుభక్తి, వేదాంత=వేదాంతవాక్యములను, శ్రవణ=వినుట, మనన=మనసునందు విచారణసేయుట, నిదిధ్యాసన = నిశ్చయించిన విషయమును ఏకాగ్రచిత్తముతో ధ్యానించుట, జ్ఞాన=స్వస్వరూపజ్ఞానంబును, ఆది=మొదలైనద నెడు, సోపాన=మెట్లతోడ, సమన్విత=కూడిన, విజ్ఞాన = బ్రహ్మానుభవ మనెడు, రాజమార్గ=రాజవీధులలో, లలితంబును = మనోహరమైనదియును, పంచ...బును-పంచాక్షరీ = 'నమశ్శివాయ' అను అయిదక్షరములు గల, మహామంత్ర=గొప్ప మంత్రమనెడు, మాణిక్య = మాణిక్యమైన, తోరణ=వెలుపలివాకిండ్లచేత, అలంకృతంబును = అలంకరింపఁబడినదియును, ప్రణవ...తంబును-ప్రణవనాద = పదివిధములగు ఓంకారనాదము లనియెడు (ఈదశవిధనాదములను గూర్చి ముందు గ్రంథకర్తయే సవిస్తరముగ వివరింపఁ గలఁడు.), మంగళవాద్య=శుభకరములైన వాద్యముల, రవ=ధ్వనిచేత, పూరితంబును=నిండింపఁబడినదియు, అగు=అయినట్టి, తురీయ...బునన్-తురీయ=ఉన్మన్యవస్థయనియెడు (జాగ్రదాది మూఁడవస్థలవలె సహజముగా వచ్చునది గాక యపరోక్ష బ్రహ్మజ్ఞానమువలనఁ గలుగునట్టి యీయున్మన్యవస్థయే బ్రహ్మానందానుభవ మనియును నిర్వికల్పసమాధి యనియును జెప్పఁబడినది.), మహాస్థాన మంటప=గొప్పకొలువుకూటముయొక్క, అంతరంబునన్=లోపల, (ఇచ్చట ఈ యున్మన్యవస్థకును, పరబ్రహ్మమునకును నామములందుఁ దప్ప రూపములందు భేదములేదు. గావునఁ బరబ్రహ్మమునకు ఆవరణములగు మూలప్రకృతి మొదలగువానిని ఈ ఆస్థానమంటపమునకు ప్రాకారములుగాను మఱియు నాయావస్తువులను సోపానాదులుగాను వర్ణించి యున్నారు.) "కందరసుందరంబును, గండశైల భాసురంబును" అనుచో రమణీయం బగునొకానొక కైలాసగుహలో నున్నదనియు, ఒకానొకవిశాలమగు బండపై నమర్చఁబడినదనియు "అధిత్యక...ఉద్యాన" అను విశేషణబలమువలన నా గుహయు బండయు పర్వతముయొక్క పైభాగమునందు (శిఖరమునకంటె కొంచెము క్రింద) నున్న వనియు, అర్థముచెప్పుట యుక్తమనితోఁచుచున్నది. లేకున్న నాస్థానమంటపమందు గుహలు గండశైలములుండుటకు వీలు లేదు గదా. "ఆగుహాశిఖరమునకంటెఁ గొంత క్రిందనున్నది." అని చెప్పకున్నయెడల నచ్చట గండశైల ముండుటకు వీలుండదని తెలియవలయును.) సర్వో...నుండై-సర్వ=అశేషములైన, ఉపనిషత్=వేదాంతములయొక్క, సారభూత=సారాంశమైన, బ్రహ్మాత్మకత్వ=జీవుఁడును బ్రహ్మయును ఒక్కటియే అనువిషయమును, దర్శక=చూపునట్టి, రూప=స్వరూపముగల, ఓంకార=ప్రణవ మనియెడు, ఓంకారమును ధ్యానించినవారు శీఘ్రముగ జీవబ్రహ్మై

క్యమును దెలిసికొందురనిభావము. ఓంకారమునకు అర్థ మాపరబ్రహ్మయే కావునను "తజ్జపస్తదర్థభావనం"="దానిని జపించుట దానియర్థమును మనమున ధ్యానించుట" సాక్షాత్కారమునకు సాధనములు "అది యనఁగా ఓంకారము" అను యోగసూత్రమునుబట్టి జపకాలమునందు అపరబ్రహ్మమును(అనఁగా: ఆయన యథార్థస్వరూపమును) స్మరించుచుండుట యత్యావశ్యక మగుటచేతను, దీనికి శ్రవణాదులుగూడ సాహాయ్య మయ్యెనేని జీవబ్రహ్మైక్య జ్ఞాన మతిశీఘ్రములోఁ గలుగు ననుటకు సంశయమే లేదని తెలిసికొనవలయును. సింహాసన=సింహాసనమునందు, ఆసీనుండై=కూర్చున్నవాఁడై, శుద్ధ...డును-శుద్ధసత్త్వ=శుద్ధసత్త్వమే, (లేక గుణసామ్యావస్థయే) గుణసామ్య మనఁగా: మూఁడుగుణములును ఎక్కువ తక్కువలు లేక యుండుట; లేక గుణసామాన్యస త్త్వరజస్తమము లను భేదములు లేక, వాని కన్నిటికి నాధారమైయుండు గుణత్వజాతి) ప్రధాన = ముఖ్యముగాఁగల (అదియే స్వరూపముగాఁ గల యనుట.), మాయామయ-మాయ=మాయయె ఆకారముగాఁ గలిగినట్టియు, దివ్య = శ్రేష్ఠమైనట్టియు (ఆమాయ ఆవరణము కాఁ గలది అయినను, దానివికారములతోఁ గొంచెమైనను సంబంధపడ కుండునట్టి అనుట.), శోభన=ఉపాసకులకు శుభముల నొసంగునట్టియు, విగ్రహుండును=శరీరము గలవాఁడును, ("మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమ్"="మాయయె ప్రకృతి. ఆమాయ ఉపాధిగాఁ గలవాఁడు ఈశ్వరుఁడు" అను శ్రుతి ననుసరించి, యిచ్చట ఈశ్వరస్వరూపము వర్ణింపఁబడె నని చెప్పవలయు.) సర్వ...డును-సర్వజ్ఞత్వ=సమస్తమును దెలిసికొనుట, సర్వేశ్వరత్వ=సమస్తమునకును ప్రభు వగుట (లేక సమస్తప్రపంచమును ఆజ్ఞాపించుట.), సర్వాంతర్యామిత్వ=సమస్తప్రపంచమునంతను వ్యాపించి తనమాయాశక్తిచే దానిని స్వకర్మానుగుణముగానడుపుట ("ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి, భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా"="శరీర మనుయంత్రముపై నెక్కియున్న యీసకలజీవులను, దనమాయాశక్తిచే తత్తత్కర్మానుగుణముగఁ ద్రిప్పుచు, నాపరమేశ్వరుఁడు సర్వభూతములహృదయములయందును ఉన్నాఁడు" అను గీతావాక్య మీవ్యాఖ్యానమునకుఁ బ్రమాణము.) సర్వస్రష్టృత్వ = సకలమును సృష్టిచేయుట, సర్వరక్షకత్వ=సమస్తమును బాలించుట, సర్వసంహారకత్వ=సర్వమును లయింపఁ జేయుట, ఆది=మొదలగు, అగణిత=లెక్కపెట్టఁగూడని, సమగ్ర=సంపూర్ణములైన, సుగుణపరిగ్రహుండును=సద్గుణములు గలవాఁడును, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడును, సర్వవ్యాపకుండును, దేవదేవుండును-దేవ=ఇంద్రియాదిదేవతలకు, (లేక ఇంద్రాదిదేవతలకు), దేవుండును=దేవత యగువాఁడును (అనఁగా: నియామకుఁ డగువాఁడును, లేక తన ప్రకాశముచే నింద్రియములఁ బ్రకాశింపఁజేయువాఁడును),అగు

శ్రీమహాదేవుఁడు=అయినశోభాయుక్తుఁడగు సాంబమూర్తి, మూర్తిమంతంబులు=ఆకారములను ధరించినవి, అయిన చతుర్వింశతితత్త్వంబులున్=స్థూలశరీరమునందుండు నిరువది నాలుగుతత్త్వములును (ఆకాశాదిభూతము లైదు, జ్ఞానేంద్రియములు అయిదు, కర్మేంద్రియములు అయిదు, ప్రాణము లయిదు, మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు నాలుగు, యివి యిరువదినాలుగుతత్త్వములు.), ఇచ్ఛా...లును-ఇచ్ఛా=సృష్టి చేయవలయునని తలంచుట అనుశక్తియును, జ్ఞాన=జీవరూపమును ప్రవేశించి సమస్తమును దెలిసికొనుచుండుశక్తియును, క్రియా=ప్రాణరూపముతో శరీరమునందుండి సమస్తము లగుకర్మేంద్రియములచేతను పనులఁజేయించునట్టిశక్తియును, ఆదిశక్తులున్=మొదలగు నానావిధము లగుశక్తులును (సత్త్వశక్తి, రజశ్శక్తి, తమశ్శక్తి మొదలగునవి యనుట.), హృషీ...లును-హృషీకేశ్వర=విష్ణువు, వాణీశ్వర=బ్రహ్మ, సురేశ్వర=ఇంద్రుఁడు, నందికేశ్వర=నంది, భృంగీశ్వర=భృంగి, విఘ్నేశ్వర=వినాయకుఁడు, కుమార=కుమారస్వామి, ఆది = మొదలైన, ప్రమథగణ = ప్రమథులసమూహము యొక్క (ప్రమథులు శివునిసభయందు సభ్యులు), అధీశ్వరులును = ప్రభువులును, బ్రాహ్మీ...లును-బ్రాహ్మీమహేశ్వర్యాది=బ్రాహ్మి మహేశ్వరి మొదలగు సప్తమాతృకలును, (బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండి అనువా రేడుగురు మాతృక లనఁబడుదురు.) స్వసాన్నిధ్యంబునన్=తనసమీపమున, నిజ...బున్-నిజ=తన (రుద్రుని) యొక్క, కరుణా=దయతోఁగూడిన, కటాక్షవీక్షణంబున్=కడగంటిచూపును, అపేక్షించి=కోరి (దయారసపూర్ణముగ నారుద్రుఁడు తమవైపుఁ జూచునా యని కోరుచు అనుట.), కొలువన్=సేవించుచుండఁగా, స్వస్వరూపావలోకనంబు=తనస్వరూపమును (అనఁగా: పరబ్రహ్మస్వరూపమును) చూచుటను (లేక అనుభవించుటను), చేయుచున్ = బ్రహ్మానుభవము చేయుచు (పరమానంద సముద్రమున మునిఁగి అని భావము.), ఆత్మారాముండు ఐ=తనలోఁ దాను ఆనందించుచున్నవాఁడై, ఉన్నసమయంబునన్=ఉన్నప్పుడు, తదీ...యున్-తదీయ=ఆయీశ్వరుని యొక్క, వామార్ధ=ఎడమదగుసగభాగమే, శరీరిణియున్=శరీరముగాఁ గలదియు, పరాపరప్రకృతి స్వరూపిణియున్=పరా ప్రకృతి అపరా ప్రకృతి పరాపరప్రకృతి అనుమూఁడుప్రకృతులును స్వరూపముగాఁ గలదియు (ఈప్రకృతులను గూర్చి మూలమునందే స్పష్టము చేయఁబడును.) నిఖిలజగదుపాదానకారణభూతియున్ = సమస్తజగత్తునకును ఉపాదానకారణమైనట్టియు, నిఖిల...యున్-నిఖిల = సమస్తమైన, లోక=లోకములకు, ఏక=ముఖ్యమైన, మాతయున్ = తల్లియును, త్రిభువనగేహినియున్=మూఁడులోకములును దనకుఁ గుటుంబముగాఁ గలదియు, విశ్వమోహినియున్ = ప్రపంచమును మోహింపఁ జేయునదియు, ధీముఖియున్ = పరిశుద్ధమగు

బుద్ధియే ముఖముగాఁగలదియు, జ్ఞాన...యుక్త-జ్ఞాన=పదపదార్థవిజ్ఞానము (మహా వాక్యములయందలిపదములయొక్క వాక్యార్థము. అనఁగా: పైకి దోఁచునర్థము యొక్కయు లక్ష్యార్థము. అనఁగా: వాక్యార్థములయందున్న విరోధములను బోఁగొట్టుటకై యూహింపవలసిన యర్థముయొక్క జ్ఞానము.), విజ్ఞానము = అనుభవపూర్వకమైన జ్ఞానమును, లోచనయుక్త=కన్నులు గాఁగలదియును, విషయ...యుక్త-విషయ=శబ్దస్పర్శాదివిషయములందలి, విరక్తి=వైరాగ్యమే, అధరయుక్త=పెదవిగాఁగలదియును (వైరాగ్యమునకంటె నధికమగు నానందము లేదు గావునను అధరామృతము నాస్వాదించుట పరమానందకరము గావునను ఇట్టియుపమానము చెప్పఁబడినది. ఇట్లె తక్కిన చోట్లను అచ్చటసందర్భముల కనుకూలముగ పోలిక గల దని యూహింపవలయును.), విచారమంద...యుక్త-విచార=బ్రహ్మవిద్యవిచార మనునదియే, మందస్మితయుక్త=చిఱునవ్వుగా గలదియును (పరిశుద్ధముగా నుండుటయే ఇచ్చట బ్రహ్మవికారమునకును చిఱునగవునకును పోలిక.), నిర్మ...యుక్త-నిర్మమతా = ఇది నాది యనునభిమానములేకుండుట, నిరహంతా=నేను అను అభిమానములేకుండుట (అనునవియే), హస్తయుక్త=హస్తములు గాఁ గలదియును (సర్వకార్యములును జేయుటకు హస్తములే ముఖ్యసాధనము లైనట్లు ముక్తినిజెందుటకు అహంకారమమకారముల విడుచుటయె ప్రధానసాధనము గావున నిట్లు పోల్పఁబడెను.) యోగబోధ స్తనియుక్త=రాజయోగంబును (లేక కర్మయోగంబును) జ్ఞానంబును స్తనములుగాఁ గలదియు, (క్షీరమను అమృతమును వర్షించు స్తనములతో బ్రహ్మానందామృతమును వర్షించు యోగజ్ఞానములకుఁ దగినపోలిక గలదని యెఱుఁగునది.) సందేహమధ్యయుక్త=నేను జీవుఁడనో, బ్రహ్మంబునో అనునట్టిసందేహమే నడుముగాఁగలదియును (ఇచ్చట "కలదా లేదా అను సందేహమునకు ఆశ్రయ మగు మిగుల సన్నని నడుము గలది" అని రెండవయర్థముగలదు.) సంసారచక్రనాభియుక్త=సంసార, చక్రమే బొడ్డుగాఁగలదియును (సంసార మనఁగా: పురుషుని బహువిధము లగుకార్యములయందు ప్రవర్తింపజేయు అహంకారము. అది చక్రమువలె ఆద్యంతములు లేనిది కావున ఆద్యంతములు లేకుండుట అనునది అహంకారచక్రములకును, గుండ్రముగా నుండుట అనునది చక్రనాభులకును క్రమముగా పోలిక లని యెఱుంగునది.), రాగ...యుక్త-రాగ=తనకుఁగావలసిన వస్తువులయందుఁ బ్రేమ, ఆవస్తువును సంపాదింపవలయునని త్వర ద్వేష=తనకక్కఱ లేనివస్తువుల వైరము, వానిని బరిత్యజించుట, జఘనయుక్త=కటిపురోభాగముగాఁ గలదియు ("క్లీబే తు జఘనం పురః" "జఘన మనునది కటి పురోభాగమునకు పేరు. అది నపుంసకలింగము" అని అమరము.), కామ...యుక్త=పరస్త్రీ పరధనాదులను గోరుటయు, లోభ = తనధనమును బరుల కీయక తానె నను

అనుభవింపక యుండుటయు, అను నవియే, ఊరుయుగళయుక్ =తొడలుగాఁ గలది యును, సంకల్పవికల్పచరణయుక్ = సంకల్ప వికల్పములే పాదములుగాఁ గలది యును (సంకల్పవికల్పములే సకలవిధములగు ప్రవర్తనములకును సాధనములుగావునఁ జరణములతోఁ బోల్పఁబడినవి. దుర్గుణములన్నియును బరిత్యజింపవలసిన వని సూచిం చుటకై యధఃకాయరూపముగ వర్ణింపఁబడియున్నవి.), కాలా...యుక్ - కాల=కాల ములచేత, అవగత=వచ్చిన, పుణ్యపాప మిశ్రకర్మములే, యానయుక్=[illegible]లుగాఁ గలదియును, వేదాం...యుక్ - వేదాంత విద్యావసన=బ్రహ్మవిద్య యనెడు వస్త్ర మును, ఉపరతికంచుక=చిత్తవిశ్రాంతి యనియెడు రవికను, ధారిణీయుక్ = ధరించి నదియు, రజస్సత్త్వ...సురుచిరయుక్ - రజః=రజోగుణము యొక్కయు, సత్త్వ= సత్త్వగుణముయొక్కయు, తమః=తమోగుణముయొక్కయు, గ్రంథి = ముడులను, (సత్త్వగుణము జాగ్రదవస్థ, దానికిని రజోగుణ మగు స్వప్నావస్థకును మధ్యనుండు సంధియును, ఇట్లే తమోగుణరూపమగు సుషుప్త్యవస్థకును స్వప్నావస్థకును మధ్య నుండు సంధియును, ఇట్లే జాగ్రదవస్థకును సుషుప్తికిని మధ్యనుండుసంధియును అను నీమూఁడుసంధులును, అనఁగా: ముళ్లును.) నీవీబంధ=పోకముడియును, కంచుకాబంధ= రవికముడియు, వేణీబంధ=జడముడియు, కొప్పును, అగునట్లుగా, సురుచిరయుక్= ప్రకాశించుచున్నదియును (పైనవర్ణించియున్న మూఁడుముడులును, ఈపార్వతీదేవికిఁ గలకోకముడి మొదలగుమూఁడుముడులుగా నున్నవి యనుట.), ఫలత్యా...కారిణీ యుక్-ఫలత్యాగపూర్వక=ఫలమును గోర కుండుటయె ప్రధానముగాఁగల, వర్ణ= బ్రాహ్మణాదివర్ణములకును, ఆశ్రమ = బ్రహ్మచర్యము మొదలగు ఆశ్రమములకును, ఉచిత=తగిన (అనఁగా: వేదమునందు విధింపఁబడిన), ధర్మ=స్నానము సంధ్య, మొద లగునిత్యకర్మములతోను, శ్రాద్ధము మొదలగు నైమిత్తికకర్మములతోను గూడిన సకల విధములధర్మములు, అనుష్ఠాన=వాని నాచరించుటయు (లేక ఫలత్యాగపూర్వకముగ సర్వధర్మములను ఆచరించుటయు), ఈశ్వరప్రణిధాన=భగవద్ధ్యానమునకు, ఆచార్యో పాసన=సద్గురుసేవ, ఇంద్రియ = జ్ఞానేంద్రియములయొక్కయు కర్మేంద్రియముల యొక్కయు, ఆత్మ=మనస్సుయొక్కయు, వినిగ్రహ=జయించుట, స్థితప్రజ్ఞత్వ= దృఢమగుపరమార్థజ్ఞానము కలిగియుండుట, ఆది=మొదలైన, సాత్త్వికగుణ=సత్త్వ గుణమును సంపాదించుకొనుటవలనఁగలిగిన చక్కనిమనోవృత్తులు (దీనికే దైవసంపద యనిపేరు.) అనియెడు, భూషణ=నగలు, అలంకారిణీయుక్ = అలంకారముగాఁ గలదియును, శుద్ధవాస...యుక్-శుద్ధ=సత్త్వరజస్తమోగుణములులేని (అనఁగా: శుద్ధసత్త్వమయమైన), వాసనా=మనోవృత్తులచేతను, చందనము పుష్పములు మొద లగునుగంధములచేతను, ఈరెంటికిని శుద్ధసత్త్వము సమానమే. వాసితయుక్=పరిమ

శించు చున్నదియును, (నివసింపఁబడినదియును అనఁగా: పరిశుద్ధము లగు మనోవృత్తుల కాధారమైనదియును అని రెండవయర్థము. "వాసనా ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధాచ మలినాతథా, మలినా జన్మకృత్ప్రోక్తా శుద్ధా జన్మవినాశనీ" "శుద్ధవాసన యనియు మలినవాసన యనియు, వాసన మనోవృత్తి, లేక మనస్సునం దున్నసంస్కారము రెండువిధములు. అందు శుద్ధవాసన పునర్జన్మమును నశింపఁ జేయును. మలినవాసన దానిని గలిగించును" అని తెలిసికొనవలయును.) నిత్యానపాయినియున్=శివుని నెప్పుడు నెడఁబాయనిదియు, దేవదేవియున్=స్వప్రకాశరూపుఁ డగు పరమశివునకు భార్యయును అగు, శ్రీమహాదేవి=బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణి యగుపార్వతీదేవి, అతిప్రియపూర్వకంబుగాన్=మిగుల ప్రీతితోఁ, చతుర్విధశుశ్రూషలు=నాలుగువిధము లగుసేవలను (శిష్యులు గురువులకు సేయు సేవకు శుశ్రూష యనిపేరు.), కావించుచున్=చేయుచు, సేవించుచున్=పూజించుచు, భావించుచున్=ధ్యానము చేయుచు, నమస్కరించుచున్, ఆరాధించినన్ = ఆపరమేశ్వరునిమనసునకు సంతసమును గలిగింపఁగా, ప్రసన్నుఁడు ఐ=అనుగ్రహదృష్టిచేఁ జూచుచు, సుముఖుఁడై, మెచ్చి, నీకున్ ఎయ్యది ఇష్టంబు=నీకేమి కావలయును?, ఇచ్చెదన్, అడుగుము, అనినన్=అని చెప్పఁగా, సంతో...ఐ-సంతోష=ఆనందముచేత, భరిత=నిండింపఁబడిన, చిత్తయై=మనస్సుగలదై, అమ్మత్తకాశిని=ఆపార్వతీదేవి, చిఱునవ్వు నగుచున్, ఇట్లుఅనియెన్=ఈక్రింద రాఁబోవువిధముగా చెప్పెను.

తా. మొదలు నడుమ తుది యనునవి లేక యేవిధ మగునితరవస్తువులవలనఁ గూడ భేదములు చెందక, స్థిరమై ప్రత్యక్షమై యున్న తనకాంతిచే ననేకకోట్ల సూర్యచంద్రాగ్నులఁ దిరస్కరించుచు వేదశాస్త్రాగమాదులయందు సుప్రసిద్ధమైన బహువిధము లగు వర్ణములచేతఁగాని, తనకు విరుద్ధములగు పొట్టితనము మొదలైన ధర్మములచేతఁ గాని, నడక మొదలగు పనులచేతఁ గాని, యితరగుణములచేతఁ గాని, కైలాస మనుప్రసిద్ధమైన యొకపేరు తప్ప యితరము లగుపేర్లచేతఁగాని, తెలుపుగాని యితరరూపములచేతఁగాని, వికారములచేతఁ గాని, కఠినత్వము అనునదితప్ప తక్కినశక్తులచేతఁ గాని ఆశ్రయింపఁబడక (కైలాస మని మిగుల ప్రసిద్ధిఁజెందిన తెల్లనివర్ణము గలదియై అనుట) బ్రహ్మ, దేవేంద్రుఁడు మొద లగుదేవతలును, సిద్ధసాధ్య విద్యాధర చారణ గంధర్వాదులును, నారదాదులగు దేవమునులును, దత్తాత్రేయుఁడు మొదలగు యోగీశ్వరులును, అగస్త్యాది మహర్షులును, సనకసనందనాదులును, సర్వకాలములయందును సేవించు చుండ నాకైలాసపర్వతము నాశరహితంబును రూపము గుణములు వికారములు సంకల్పములు మొదలగునవి లేనిదియు, ఏసాధనముచేతనైనను తెలిసికొనుటకు వీలుకానిదియు, శబ్దాదివిషయములతోఁ గూడ

సంబంధపడనిదియు, ఇంద్రియములకుఁ గాని మనస్సునకుఁ గాని గోచరము గాక,
ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచేతఁ దెలియ రానిదియు, ఇదియింతయని పరిమితి చెప్పుటకు
వీలులేనిదియు, పరిశుద్ధమై సకలప్రపంచమునకంటె వేఱై అనుభవసహిత మగుజ్ఞానము
నకుం దక్క మఱిదేనికిని గోచరముగాక సచ్చిదానందరూపమై యుండునాతురీయా
తీతపరబ్రహ్మమో యనఁ బ్రకాశించు చుండును. పరబ్రహ్మరూప మగునాకైలాస
పర్వతమున అవ్యక్తము మొదలగు నేడు ప్రాకారములచేత నలంకరింపఁబడినదియు,
పదునాల్గు లోకములను గుహాయందు నిర్మింపఁబడినదియు, చక్రవర్తిమొదలు చతుర్ము
ఖునివఱకు ననేకతారతమ్యములతో నున్న యానందము లనియెడురాళ్లపైఁ గట్టఁబడి
నదియు, సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు అగ్ని నక్షత్రములు మెఱపులు మొదలగు జ్యోతు
లే రత్నములుగా, నారత్నములయొక్క చూర్ణమే యిసుకగాఁ గలదియు నై,
బ్రహ్మానుభవమనియెడు నొకకొలువుకూటమున రాజిల్లు చుండెను. దానిసమీపమున
పరిశుద్ధ మగువైరాగ్యమే యేకాగ్రచిత్తముతో ధ్యానము చిత్తవిశ్రాంతి, మిగుల
త్వరగా మోక్షము కావలయునని యిచ్ఛ అను పర్వతాగ్రభాగమున మొలచి బ్రహ్మా
నందమను నీరు పోయుటచే పెరిగి నిష్కామకర్మము యాగములు యోగములు జప
ములు కృచ్ఛ్రము చాంద్రాయణము మొదలగు తపస్సులు ఉపాసనలు సత్యముపలు
కుట పరిశుద్ధత్వము దయ మంచిస్వభావము దానము వ్రతము మొదలగు ఫలవృక్షములు
మనసు నిశ్చలముగా నుండుట యనియెడు పిందెలతో నొప్పి ఫలిం చుచునుండును.
వేదాంతములును, ఆగమాంతములును అనియెడు కల్పవృక్షపుతీఁగెలును శాస్త్రము
లనియెడి పుష్పములచే నొప్పుచుండును. ఇట్లాఫలవృక్షములతోడను, పూఁదీఁగెల
తోడను రాజిల్లునుపవనంబులు లెక్కకు మిక్కిలివై యాకొలువుకూటమునకుఁ జుట్టును
గ్రమ్ముకొని యుండును. షడ్విధసమాధు లనియెడుమేడలు, దానిపార్శ్వములయందుఁ
గలవు. మఱియు, పరిశుద్ధమగు చిత్తవృత్తి యనియెడు దానిముంగిలి, బ్రహ్మానంద
మనియెడు జలముచేఁ దడుపఁబడి మనోనిగ్రహము ఇంద్రియనిగ్రహము చిత్తశాంతి
ఓర్పు శ్రద్ధ తృప్తి గర్వము లేకపోవుట డంబము లేకపోవుట మొదలగు సద్గుణ
ములే రత్నములుగా, నారత్నములచే ముగ్గులు పెట్టి యలంకరింపఁబడి యుండును.
అచ్చట సర్వాధిక మగుమోక్ష మనియెడుబొక్కసమొకటి గలదు. ఫలమునుగోరక
వేదోక్తకర్మల నాచరించుటయు, మనశ్శుద్ధియు, సర్వకర్మల శాస్త్రోక్తవిధానంబున
విడుచుటయు, గురుభక్తియు, వేదాంతవాక్యములవినుటయు, విచారించుటయు, వాని
యర్థమును ధ్యానించుటయు, బ్రహ్మనెఱుంగుటయు ననుసోపానములచే నలంకరింపఁ
బడి, అనుభవజ్ఞాన మనియెడు రాజవీధియొకటి దానిసమీపమునకుఁ బోవుచుండును.
పంచాక్షరీమంత్ర మనియెడు మాణిక్యములచేఁ జెక్కఁబడి ద్వారములు మిగులఁ

ప్రకాశించు చుండును. పదివిధము లగు ఓంకారధ్వనులు మంగళవాద్యములై యొప్పుచును అచ్చట మ్రోయుచుండును. ఇట్టికొలువుకూటమున, ఉపనిషదర్థ మగు జీవబ్రహ్మైక్యమును ప్రత్యక్షముగఁ జూపఁజాలు ఓంకార మనియెడు సింహాసనముపై శుద్ధసత్త్వప్రధాన యగుమాయయే యాకారముగాఁ గలిగి సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వాంతర్యామిత్వ సృష్టిస్థితి సంహారకర్తృత్వములు మొదలగు సకలకల్యాణగుణములచే నొప్పుచు, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడై, దేవతలకు దేవతయై యుండు నా మహాదేవుఁడు కొలువు దీఱి యుండెను. అమ్మహాత్ముని దయారసపూర్ణము లగు కటాక్షములఁ గోరుచు, స్వరూపములఁ దాల్చినయిరువదినాలుగుతత్త్వములును, ఇచ్ఛాశక్తి, జ్ఞానశక్తి, క్రియాశక్తి అనుశక్తులును, విష్ణువు బ్రహ్మ ఇంద్రుఁడు మొదలగుదేవతలును, నందికేశ్వరుఁడు భృంగీశ్వరుడు విఘ్నేశ్వరుఁడు మొదలగు ప్రమథులును, బ్రాహ్మి మొదలగుసప్తమాతృకలును, కుమారస్వామియును సేవించు చుండిరి. అప్పరమశివుఁడు బ్రహ్మానుభవము సేయుచు పరమానందపరవశుఁడై యుండెను. అట్లున్నసమయంబున, నమ్మహాత్ముని శరీరమునందలి వామభాగమే తనశరీరముగాఁ గలదియు, పరాప్రకృతి అపరాప్రకృతి పరాపరాప్రకృతి అనియెడు మూఁడుప్రకృతులును స్వరూపముగాఁ గలదియు, సకలప్రపంచమునకు ఉపాదానకారణ మైనదియు (కార్యరూపముగాఁ బరిణామములు చెందుకారణము ఉపాదానకారణ మనఁబడును. కుండకు మట్టి ఉపాదానకారణము; గుడ్డకు నూలు ఉపాదానకారణము), సకలలోకములకుఁ దల్లియు, మూఁడులోకములు తనకుఁ గుటుంబముగాఁ గలదియు, సకలప్రపంచమును మోహింపఁ జేయునదియు, బ్రహ్మజ్ఞానముచేఁ బ్రకాశించుబుద్ధియే ముఖముగా జ్ఞానమును అనుభవసహితజ్ఞానమును నేత్రంబులుగ వైరాగ్యము పెదవిగ వేదాంతవిచారము చిఱునగవుగ మమకారములు లేకుండుట అహంకారములు లేకుండుట అనునవి హస్తములుగ రాజయోగము జ్ఞానము అనునవి స్తనములుగ సంశయము నడుముగ సంసారచక్రము బొడ్డుగ అభిలాష వైరము అనునవి కటిపురోభాగముగ కామము లోభము అనునవి తొడలుగ సంకల్ప వికల్పంబులు పాదములుగ కాలము ననుసరించి వచ్చుప్రారబ్ధకర్మములు నడకలుగఁ బ్రకాశించుచు, బ్రహ్మజ్ఞాన మనియెడు చీరయు, చిత్తవిశ్రాంతి యనియెడు అవికయు, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసంధు లనియెడు కోకముడి అవిక ముడి కొప్పు అనునవియును, ఫలాపేక్ష లేకుండ తనవర్ణమునకును ఆశ్రమమునకును దగినకర్మల నాచరించుట పరమేశ్వరధ్యానము గురుసేవ ఇంద్రియములను మనస్సును జయించుట దృఢమగు విజ్ఞానము అను మొదలగు సద్గుణములు అనియెడు భూషణములును, తనసౌందర్యమునకు సొంపు గూర్చుచుండఁ బరిశుద్ధ మగు మనోవృత్తులనియెడు సువాసనలచేఁ గలుగు పరిమళము వ్యాపించుచుండ నప్పార్వతి సర్వకాలములయం

దను అపరమశివుని విడువక యాశ్రయించియేయుండునది యైనను అధికమగు భక్తిని అనురాగమును జూపుచు నాలుగువిధము లగు (అనఁగా: స్థానశుశ్రూషమొదలగు) శుశ్రూషలఁజేసి సేవించుచుఁ బూజలొనర్చుచు, మనమున తదేకనిష్ఠతో ధ్యానము చేయుచు మ్రొక్కుచు, నామహాత్మునకు మిగుల సంతోషమును గలిగించెను. అప్పు డనుగ్రహదృష్టితో నాశంకరుండు పరమేశ్వరిం జూచి "నీకిష్ట మేమి ? ఇచ్చెదను అడుగుము" అనుటయు నద్దేవి యానందభరితాంతరంగయై చిఱునగ వొప్ప నీక్రిందఁ జెప్పఁబోవువిధంబునఁ బ్రశ్న చేసెను.

ప్రమాణవివరము.

ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము, శబ్దము, అర్థాపత్తి, అనుపలబ్ధి అని వేదాంతు లంగీకరించు ప్రమాణములు ఆఱు. ప్రమాణమనఁగా: ఒకవస్తువు కల దని నిర్ధారణ చేయుటకుఁ దగినయుపాయము. ఇందు ప్రత్యక్ష మనఁగా: చెవి కన్ను మొదలగు నింద్రియములతో నేవస్తువునైనను తెలుసుకొనుట; అనుమాన మనఁగా: ఏది యైన గుఱుతునుబట్టి యిచ్చట నీవస్తువు కల దని నిర్ణయించుట. పొగను జూచి యిచ్చట యగ్ని యున్న దని చెప్పుట; చల్లదనమును జూచి యీవస్తువు పచ్చిది యని నిర్ణయించుట; ఉపమానమనఁగా: తానొకమాఱుచూచి యున్నవస్తువును బట్టి, దానిని పోలియున్న మఱియొక వస్తువును గ్రహించుట; శబ్దమనఁగా: ఆప్తు లగు వారు, లేక సర్వజ్ఞులగువారు చెప్పిన దానినిబట్టి వస్తుతత్త్వమును నిర్ణయించుకొనుట; అర్థాపత్తి అనఁగా: కారణమునకు విరుద్ధ మగుకార్యమును జూచి దానికిఁ దగినకారణము నూహించుట; దేవదత్తుఁడు బలిసియున్నాఁడుగాని వాఁడు పగలు భోజనము సేయఁడు అను మొదలగు సందర్భములయందు భోజనము బొత్తిగా లేకయుండిన బలియుట సంభవింపదు గావున వాఁడు రాత్రిభోజనము చేసి తీరవలయును అని నిర్ణయించుకొనుట; అనుపలబ్ధి అనఁగా: ఈవస్తువు లేదు గనుక కానరాలేదు. కావున నిచ్చట దానియభావ మున్నది యని యభావముల నిర్ణయించుట.

చతుర్విధశుశ్రూషావివరణము.

౧. గురుని గృహారామక్షేత్రపశుధనధాన్యాదులు రక్షించుట స్థాన శుశ్రూష.

౨. దేశికునకు అభ్యంగనస్నానపాదసంవాహనాదులఁ జేయుట అంగశుశ్రూష.

3. గురుఁడే తల్లి దండ్రి చుట్టము స్నేహితుఁడు విద్య ధనము దాత దైవము రక్షకుఁ డని తలఁచుట భావశుశ్రూష.

౪. గురువున కిష్టములగు పదార్థము లడుగక మును పే తుష్టిగఁ దెచ్చియిచుట్చ యాత్మశుశ్రూష.

షట్ఛాస్త్రములు.

"తర్కో వ్యాకరణం ధర్మశాస్త్రం మీమాంస మిత్యపి, వైద్యశాస్త్రం జ్యోతిషంచ షట్ఛాస్త్రాణీతికథ్యతే."

అష్టాదశపురాణములు.

"బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం భాగవతం తథా, తథాన్యం నారదీయం చ మార్కండేయం చ సప్తమం. ఆగ్నేయ మష్టమం చైవ భవిష్య న్నవమం స్మృతం, దశమం బ్రహ్మకైవర్తం లైంగ మేకాదశం స్మృతం. వారాహం ద్వాదశం చైవ స్కాందం చాత్ర త్రయోదశం, చతుర్దశం వామనం చ కౌర్మం పంచదశం తథా. మాత్స్యం చ గారుడం చైవ బ్రహ్మాండంచ తతఃపరమ్."

షడ్విధసమాధుల వివరణములు.

శ్లో. "సవికల్పో నిర్వికల్ప స్సమాధి ర్ద్వివిధా భవేత్,
దృశ్యశబ్దానువిద్ధోఽయం సవికల్పః పునర్ద్విధా."

"సమాధి సవికల్పమని నిర్వికల్పమని ద్వివిధము. అందు సవికల్పము దృశ్యానువిద్ధసవికల్పమని శబ్దానువిద్ధసవికల్పమని యిరుతెఱఁగులు గలదియగును." ఈరెండును నిర్వికల్ప మొక్కటియునుగూడి మూఁడువిధములయ్యెను. ఈ మూఁడును బాహ్యాంతరభేదములచేత 1 బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, 2 బాహ్యశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, 3 బాహ్యనిర్వికల్పకసమాధియని, 4 అంతరదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, 5 అంతరశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధియని, 6 అంతరనిర్వికల్పకసమాధియని ఆఱువిధములు. అందు 1 తనకంటె అన్యములుగ తోఁచెడు బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేశ్వరసదాశివాదిపిపీలికాంతమగుసమస్తచేతనములును తృణాదిమేరుపర్యంతమైన అచేతనములును తన తెలివియందే పుట్టిగిట్టినవి కాఁబట్టి అవి తనప్రజ్ఞానకల్పితములని, ఆప్రజ్ఞానమే పరబ్రహ్మమని, ఆపరబ్రహ్మమే తానని చూచుట బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి. 2 శివరామగోవిందనారాయణవాసుదేవమహాదేవాది సకలనామములలో తన చెవి వినఁబడిన నామము తాను గానని విడిచి సర్వనామవిలక్షణమయిన పరబ్రహ్మవస్తువు తానని యోచించుటే బాహ్యశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి. 3 కామాదిస్వజ్ఞప్తివఱకుఁ గలవృత్తులు తనయందుఁ గలిగినప్పుడు వానినన్నిటిని అప్పుడప్పుడు ఒక్కటొక్కటిని క్రమముగా నేను గానని నిగ్రహించి వీనికన్నిటికిని విలక్షణమైన పరబ్రహ్మము తానని భావించుటే అంతర్దృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి. 4 రాగద్వేషకామక్రోధలోభమోహమదమత్సరేర్ష్యాదర్పాహంకారాది స్వజ్ఞప్తిపర్యంతమైన సకలాంతరవస్తునామములను నేను గానని విడిచి సర్వవిలక్షణమైనపరమాత్మ తానని యూహిం-

చుచేఁ అంతరశబ్దానువిద్ధ సవికల్పక సమాధి. 5 ఈచతుర్విధసవికల్పకసమాధులయందు సుస్థిరతగలిగి అంతరబాహ్యములయందు తనకు సర్వమేమియు తోఁపక, తోఁచినను సముద్రమునందు ముంచినకుండ లోపల వెలుపల పరిపూర్ణమై ఆకాశమందుంచిన కుండ లోపల వెలుపల శూన్యమైనట్లుండుటే బాహ్యనిర్వికల్పక సమాధి. 6 పైనఁజెప్పినవృత్తు లేవియులేక అఖండపరిపూర్ణ సచ్చిదానందపరబ్రహ్మస్వరూపమయి ఉండుటే అంతర నిర్వికల్పకసమాధి.

ఆ. ప్రాణనాథ తనదుపతిని గొల్చుటకంటె, వేఱుపనులుగలవె చారుమతికి
గాన నీదుసేవఁ గావించుటయె కాని, యొండుకోర్కి లేదఖండమూర్తి.

టీక. ప్రాణనాథ=ఓప్రాణేశ్వరా! చారుమతికిన్ = మంచిమనస్సుగలస్త్రీక, తనదుపతికిన్ = తనభర్తను, కొల్చుటకంటెన్ = సేవించుటకంటెను, వేఱుపనులు, కలవె=ఉన్నవా? (లేవుఅనుట), కానన్=కావున, అఖండమూర్తి=ఓసర్వవ్యాపకా! నీదుసేవన్ కావించుట ఎ కాని=నీకు సేవ చేయుటయే తప్ప (నాసేవను ప్రేమతో స్వీకరింపవలయు ననుటయే తప్ప), ఒండుకోర్కి =మఱియొకయిచ్ఛ, లేదు.

తా. ఓసర్వవ్యాపకా! ప్రాణనాయకా! పతివ్రతలగుస్త్రీలకుఁ బతిని సేవించుటకంటె కావలసినది వేఱేమియు లేదుగదా? కావున నాకును మిమ్ము సేవించుచుండవలయు ననుటకంటె వేఱొకకోర్కి లేదు.

ఆ. అయిననీ కభీష్ట మడుగు మిచ్చెదనని, యానతిచ్చితిరిమహాత్మ యిపుడు
గాననాకునెల్లమానవులకు మేలు, గలుగనొకటియడుగవలసెననఘ.

టీ. ఐనన్=అట్లు అయినప్పటికిని, మహాత్మ, ఇపుడు, నీకు, అభీష్టమున్ = కావలసినదానిని, అడుగుము, ఇచ్చెదను, అని, ఆనతిచ్చితిరి=ఆజ్ఞచేసితిరి. కానన్, అనఘా=పాపరహితుఁడ వైనయోమహాత్మా!, ఎల్లమానవులకున్=సకల జనులకును, మేలు కలుగన్=మేలగునట్లుగా, ఒకటిన్=ఒకదానిని, నాకున్, అడుగన్, వలసెన్.

తా. ఓపాపరహితా! మహానుభావా! భర్త సేవకంటె నితరమైనది పతివ్రతల కక్కఱ లేకపోయినను పతియాజ్ఞను పరిపాలించుట ముఖ్యధర్మము కావున నాకు లోకహితార్థముగా, నొక్కదాని నడుగవలసివచ్చినది. "నీకిష్టమైదాని నడుగుము ఇచ్చెదను" అని మీరు నన్ను ఆజ్ఞాపించియుంటిరి గదా! దాని మీఱుట సరయగునా?

అవతారిక. ఇట్లు గౌరీప్రశ్నమునకుఁ గారణమును వర్ణించి యీక్రింద ప్రశ్న స్వరూపమును వర్ణించుచున్నాఁడు.—

క. నిఖిలకలుషసంక్షయకర, మఖిలాభీష్టప్రదం బనంతావ్యయమై
త్సుఖదముజగదధిపత్యభి, ముఖకరమగుమంత్రరాజముంగృపఁజెపుమా.

టీక. నిఖిల...ముఖ్-నిఖిల=సమస్తమైన, కలుష=పాపములయొక్క (పంచమహాపాపములయొక్క, లేక అంహము మొదలగు త్రివిధపాపములయొక్క), సంక్షయ=నాశనమును, కరముక్=చేయునట్టిదియు, అఖిల...దంబుక్-అఖిల=సమస్తములగు, అభీష్ట=కోరినపదార్థములను, ప్రదంబుక్=ఇచ్చునట్టిదియు, అనంత...దముక్-అనంత=మితిలేనిదియు, అవ్యయ=నాశనము లేనిదియు (ఎంత అనుభవించినను తరుగనిదియు), చిత్=జ్ఞానస్వరూపమువలన (బ్రహ్మస్వరూపమును దెలుసుకొనుటవలనం) గలిగిన, సుఖ=మోక్షసుఖమును, దముక్=ఇచ్చునట్టిదియు, జగ...రముక్-జగత్=ముల్లోకములకును, అధిపతి=ప్రభు వైనపరబ్రహ్మమును, అభిముఖకరముక్=ఎదుట నుండునట్లుగాం జేయునదియును, అగుమంత్రరాజముక్=అయిన మహామంత్రమును, కృపక్=దయతో, చెప్పుమా=ఉపదేశింపుము.

తా. సకలపాపములను నశింపంజేసి యైహికాముష్మికములగు సకలభోగముల నిచ్చుటయేకాక శాశ్వతమగు బ్రహ్మానంద సుఖమును గూడ నొసంగి పరబ్రహ్మసాక్షాత్కారమునుగూడం గలిగించుచు నుపాసకుల నుద్ధరింపంజాలు నొకమహామంత్రమును నాకు దయతో నుపదేశింపవలయును.

పంచమహాపాపములవివరణము.

కల్లుద్రావుట, గురుపత్ని గవయుట, విప్రుంజంపుట, బ్రహ్మస్వవిషయమైన ముచ్చిమియు; ఇవి గలిగినక్రూరజనులం బ్రీతిం బొందుటయును మహాపాతకములు. (బ్రహ్మస్వవిషయము=బ్రాహ్మణధనమునకు సంబంధించిన, ముచ్చిమి=దొంగతనము.)

త్రివిధపాపవివరణము.

శ్లో. "విహిత స్యాననుష్ఠానా న్నిషిద్ధస్య చ సేవనాత్, అనిగ్రహా చ్చేంద్రియాణాం నరః పతన మృచ్ఛతి."

తా. "విధింపంబడిన కర్మల నాచరింప కుండుట, నిషేధింపం బడిన వాని నాచరించుట, ఇంద్రియముల నిగ్రహింప కుండుట (అనంగా: ధర్మమునకు విరుద్ధమని తలంపక యేయింద్రియ మెట్లు పోయిన నట్లు పోనిచ్చుట) అను నీమూటివలనను పురుషుండు పతితుం డగును." (పతితుండనంగా: బహిష్కారముం జెందినవారికంటె నెక్కువగా, నెవ్వరితోడను ఏవిధముగా నైనను సంబంధపడనివాండు. పైవర్ణింపంబడిన మూటిలో మొదటి పాపమునకు అంహమనియు, రెండవదానికి అగము అనియు మూండవదానికి ఏనము అనియు సంకేతనామములు.)

తే. అనిన విని నవ్వి గిరిజ కిట్లనియె శంభుం
డడుగరానిరహస్యార్థ మడిగితీవు

దగ నిది మదీయనిక్షేప మగుపదార్థ
మైన నెఱిఁగింతు నీకు నెయ్యంబువలన. 44

టీక. అనినన్=అని-పార్వతి ప్రశ్నింపఁగా, విని, నవ్వి, శంభుఁడు, ఇట్లు, అనియెన్, ఈవు=నీవు, అడుగరానిరహస్యార్థంబున్=అడుగకూడదని మిగుల రహస్య మగు విషయమును (సంపూర్ణ మగునధికారము గలవానికిఁ గాని చెప్పకూడదు. అని దాచియుంచిన విషయమును), అడిగితివి, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, ఇది=నీకుఁ జెప్పఁ బోవువిషయము, మదీ...పము-మదీయ=నాసంబంధమైన, నిక్షేపము=నిధి, అగుపదార్థము=అయినవస్తువు (ఒకనిధివలె నాచే మిగుల ప్రేమింపఁబడువస్తువు), ఐనన్=అయినప్పటికిని, నెయ్యంబువలనన్=నీయందున్న ప్రేమాతిశయమువలన, నీకున్, ఎఱిఁగింతున్=ఉపదేశించెదను.

తా. పైన చూపఁబడినవిధముగాఁ బార్వతీదేవి ప్రశ్న చేయఁగా, దానిని విని "ఏదియో అడుగు నని తలంచు చుంటిని. అట్లుగాక చక్కని ప్రశ్న చేసినది" అని నవ్వి, యా యీశ్వరుఁ డిట్లని చెప్పెను. ఓపార్వతీ! అడుగఁ గూడనివిషయమును అడిగితివి. నీప్రశ్నమునకుఁ జెప్పవలసినయుత్తరము అతిరహస్యమైనది. సర్వసాధారణముగ బయలుపఱుపఁ దగినది కాదు. ముఖ్యముగ నాచే పెన్నిధివలె ప్రేమింపఁబడుచుండునది. అట్లయినను, నీయందు ప్రేమ యధికము గావున నీకు సవిస్తరముగా నెఱింగించెదను వినుము.

అవ. ప్రశ్నమునకు శివుఁ డిచ్చినయుత్తరమును వర్ణించుచున్నాఁడు.—

తే. శ్రీమనోరామ శ్రీరామరామరామ
యనుచు రమియింతు రామునియంద రామ
నామము వరానన సహస్రనామతుల్య
మట్లు గావున దీని నీ వవధరింపు. 45

టీక. వరానన=సుందరమగుముఖము గలిగినట్టియు, శ్రీ...రామ-శ్రీ=బ్రహ్మజ్ఞానమను సంపదతోఁ గూడిన, మనః=(నా) మనస్సును, రామ=రమింపఁజేయునట్టి (అనఁగా: ఆనందపఱుచునట్టి), ఓపార్వతీ, శ్రీరామరామరామ అనుచున్=శ్రీరామరామరామ అని జపము చేయుచు, రామునియంద=పరమానందరూపుఁడగు నాపరబ్రహ్మమునందే (లేక రామపదముచేఁ జెప్పఁబడు మహావిష్ణువునందే), నేను, రమియింతున్=క్రీడించుచుందును. (అనఁగా: ఆనందము నొందుచుందును.) నామము=ఈరామనామము, సహస్రనామ తుల్యము=కృష్ణ విష్ణు మొదలగు పేర్లు వేయింటితో (లేక ప్రసిద్ధములగు విష్ణుసహస్రనామములతో) సమానము. అట్లు కావునన్, దీనిన్, నీవు అవధరింపు=తెలిసికొనుము. (ఈపద్యమున మొదటిపాదమందు, రామ

నామమును మూఁడుమాఱులు చెప్పుట స్థూల సూక్ష్మ కారణములను మూఁడుశరీరముల కును దానినభిమానించు ముప్వురు జీవులకును, జాగ్రత్త మొదలగుమూఁడవస్థలకును, పవిత్రతకలిగించుటకును, ఆధ్యాత్మికము మొదలగు మూఁడుతాపములను శాంతి నొం దించుటకును, శక్తిగలదై యుండుననియు నీవిషయమును సూచించుటకే అట్లు చేయఁ బడిన దనియు తెలిసికొనవలయును.)

తా. ఓసుందరాననా! మనోహారిణీ! పార్వతీ! నేను శ్రీరామరామరామయని జపముచేయుచు, సర్వకాలములయందు నారాముని యందే నిలచి యానందించుచుండె దను. ఈరామనామ మితరనామములు వేయింటికంటె నధికమై జపించినవారలకు భోగమోక్షముల నొసంగును. కావున దీనిని గ్రహింపుము. రామనామమంత్రమే సకలమంత్రములలో నుత్తమము.

శ్రీరామనామార్థము శివుండు పార్వతికిఁ దెలుపుట

అవ. ఈరామనామమంత్రముయొక్క యర్థమును వివరించి, 'ఈమంత్రమె యన్ని టిలో నుత్తమను' అనువిషయమును ఈక్రింద మూఁడుపద్యములచే నిరూపించు చున్నాఁడు.—

క. ఆదిపరబ్రహ్మప్రతి, పాదక మత్యంతపరమపావనము సుమీ
యీదివ్యమంత్రరాజము, మోదితధర్మార్థకామమోక్షప్రదమున్. 46

టీ. ఈ...జము-ఈదివ్య=శ్రేష్ఠమైన, మంత్రరాజము=మంత్రములలోను త్తమ మగు రామమంత్రము, ఆ...కము-ఆది=ప్రపంచమునకు నాదికారణముగ, లేక "అహ మాదిశ్చ మధ్యం చ భూతానా మంత యేవ చ" "నేను (పరబ్రహ్మమును) సమస్త భూతములకును, ఆది మధ్య అంత స్వరూపుఁడను" (అనఁగా: ఈభూతములు పుట్టుటకును, నిలుచుటకును స్థానభూతుఁడను) అనుగీతావాక్యమునుబట్టి ఉత్పత్తిస్థితిప్రళయకారణ భూతుఁడగు (ఇచ్చట ఆదిశబ్దముచే మధ్యాంతములుకూడ చెప్పఁబడినవని తెలిసికొను నది) పరబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, ప్రతిపాదకము= తెలియఁజేయునది (రామనామము పరబ్రహ్మవాచక మనుట), అత్యంతపరమపావనము=మిక్కిలి పవిత్రములని చెప్పఁదగిన వస్తువులలోనెల్లఁ బవిత్రమైనది. మోది...దముణ్-మోదిత=మంత్రజపముచే సంతసిం చువారికి (అనఁగా: సర్వకాలములయందును రామనామధ్యానమును జేయుటయే యానందముగాఁ గలవారికి), ధర్మార్థకామమోక్ష=ధర్మము మొదలగు నాలుగు పురు షార్థములును, ప్రదముణ్=ఇచ్చునది.

తా. ఓపార్వతీ! ఈరామనామమంత్రము సకలమంత్రములలోను శ్రేష్ఠమై నది, ఏల యనఁగా; ఇతరమంత్రము లన్నియును ఉపాధివశమున ననేకవికారములు

చెందినట్లు తలంపఁబడుచున్న పరబ్రహ్మమునుగూర్చి (అనఁగా: బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాది దేవతలనుగూర్చి) చెప్పఁగ. ఈమంత్రమట్లుగాక పరమానందస్వరూపుఁడై జ్ఞానయోగుల కందఱకును, విశ్రమస్థానమైనవాఁ డందఱును (క్రీడించుస్థానమైన) శుద్ధపర బ్రహ్మమును గూర్చి చెప్పఁగ. ఈకారణమువలన సర్వకాలములయందును మిగుల ప్రీతితో నీమంత్రము నుపాసన చేయువారలకు ధర్మార్థకామమోక్షము లనియెడు నాలుగుపురుషార్థములును గలుగును.

అవ. ఇట్లు సామాన్యముగా మంత్రార్థమును జెప్పి దానిని వివరించువాఁడై రామశబ్దము పరబ్రహ్మను జెప్పువిధమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

క. సత్యజ్ఞానానంద, ప్రత్యగ్భిన్నాత్మునందు బ్రహ్మాదిబుధుల్
నిత్యము రమించుచుండఁగఁ, గాత్యాయని! రామపదము గలిగెం బరునకున్.

టీక. ఓ కాత్యాయనీ=ఓపార్వతీ! సత్య...నందున్-సత్య=కాలమువలనఁగాని, దేశమువలనఁగాని, వస్తువులవలనఁగాని భేదమునుఁ జెందక (అనఁగా: సర్వకాల సర్వదేశ సర్వావస్థలయందు నొక్కరీతిగ నిలిచి) సత్యమై యుండునట్టియు, జ్ఞాన=ఒకదానిచే తెలిసికొనఁబడక తానన్నిటిని జూచుచు స్వయంప్రకాశస్వరూపముతో నుండునట్టియు, ఆనంద=ఏదుఃఖములతోను సంబంధము లేక పరమానందరూపుఁడైనట్టియు, ప్రత్యక్షరూటస్థునికంటె (అనఁగా: ఘటాకాశమువలె శరీరోపాధియందున్న అభిన్న బ్రహ్మమునకంటె) జీవునికంటె వేఱుకాని, ఆత్మునందున్=పరమాత్మునియందు, బ్రహ్మాదిబుధుల్=బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలు (లేక జ్ఞానయోగులు), నిత్యమున్=సర్వకాలములయందును, రమించుచుండఁగన్=క్రీడించుచుండఁగ (అనఁగా: జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానముకలిగి యాజ్ఞానముచే మోక్షరూపమగు పరమానందము ననుభవించుచుండుట చేత), పరునకున్=ఆపరబ్రహ్మమునకు, రామపదము=రామనామము, ("రమయతీతి రామః, రమంతే అస్మిన్ ఇతి రామః=రమింపఁజేయువాఁడు గన రాముఁడు, లేక యాతని యందు రమింతురు కావున రాముఁడు" అనువ్యుత్పత్తిచే, రామశబ్దము పరబ్రహ్మ వాచక మగునని తెలిసికొనవలయును.) కలిగెన్. రామశబ్దముచే పరబ్రహ్మమును చెప్పుచున్నా రనుట.)

తా. ఓపార్వతీ! చతుర్ముఖుఁడు మొదలగుజ్ఞానయోగులందఱును జీవాభిన్నుఁడగునాపరమాత్మునియందే సర్వావస్థలయందును క్రీడించుచుందురుగదా! ఇట్లు సకల యోగులకును క్రీడాస్థాన మగుటవలన నాపరబ్రహ్మమునకు రామనామము కలిగెను. కావున రామనామమంత్రము శుద్ధపరబ్రహ్మమును బోధించునదియే యని నిశ్చయించుకొనవలయును.

అవ. రామనామము విష్ణువుయొక్క యవతారములలో నొక్కటి యగురామావతారమునుగూర్చి చెప్పునని లోకమునఁ బ్రసిద్ధి కలదు గదా, ఇది పరబ్రహ్మవాచకమే యని నిర్ణయించుట యెట్లు? అను సంశయము నీక్రిందిపద్యముతో నివారించుచున్నాఁడు:—

తే. రామపదవాచ్యుఁ డాదినారాయణుండె
యతనికిని నాకు భేద మింతైనఁ గలుగ
దద్వయబ్రహ్మమయుల మట్లగుటవలన
నింతి నాయంద నేను రమింతు నెపుడు. 48

టీక. రామపదవాచ్యుఁడు = రామపదముచే చెప్పఁతగినవాఁడు, ఆదినారాయణుండు ఎ=ఆదిపురుషుఁడగువిష్ణువే, అగును. (విష్ణుమూర్తియవతారములలో నొక్కదానిని చెప్పునది యగుటచే నారామనామము విష్ణువాచక మగు ననుటలో సంశయము లేదనుట.) అతనికిని=ఆవిష్ణువునకును, నాకున్, భేదము, ఇంతయినన్=కొంచమైనను, కలుగదు=లేదు. అద్వయబ్రహ్మమయులము = మే మిరువురము కేవలపరబ్రహ్మరూపులము (అనఁగా: ఉపాధు లగుశరీరములు వేఱువేఱుగా నున్నను, ఆశరీరములయందున్నపరమాత్మునకు భేదము లేదు కావున మే మిరువురము నొక్కటియే. మఱియు ఈరామనామమువిష్ణువును చెప్పునదియే యనినను విష్ణుశరీరోపాధియందున్న పరబ్రహ్మమునుగూర్చియే చెప్పును గాని దేహమునుగూర్చి చెప్పదుగదా! ఈరామనామము మాత్రమే కాదు. పేరైనను కేవలశరీరమును గూర్చి చెప్పు ననుట సంభవింపదు. నేను అనుశబ్దమునకు అర్థ మగునట్టిజీవస్వరూపమే నీవు వాఁడు అనుమొదలగుపదములకుఁ గూడ నర్థమగునని విచారణచే స్పష్ట మగుచుండుటచేత, లోకమునందలి యేపేరు గాని శరీరమును గూర్చిచెప్పుటయే సంభవింపదు. "ఇది శరీరము" అనుమొదలగు స్థలములయందు వ్యవహరింపఁబడుశరీరాదినామములు కూడ ఆయాభూతముల స్వరూపములతో నున్న పరబ్రహ్మమునే చెప్పవలయును. పరబ్రహ్మాభిన్న మగువస్తువే లేదుగదా! కావున వాచ్యార్థము (పైఁకితోఁచునట్టియర్థము.) విష్ణువే యైనను లక్ష్యార్థము (ఊహింపతగినయర్థము, లేక విచారణచే నిర్ణయింపఁదగినయర్థము) పరబ్రహ్మమే యగును. అట్లు అగుటవలనన్, ఇంతి=ఓపార్వతీ! నేను, నాయంద=ఆత్మస్వరూపమునందే, (నలువదియయిదవపద్యమున "రమియింతు రామునియందు" అని చెప్పఁబడియున్నది. దాని కిది వ్యాఖ్యాన మని తెలుసుకొనవలయును.) ఎపుడున్, రమియింతున్=క్రీడించెదను.

తా. ఓపార్వతీ! ఈరామనామము రామావతారమును గూర్చి చెప్పునది యగుటచే విష్ణువాచక మనుటలో సంశయము లేదు. అట్లైనను ఇది విష్ణుశరీరోపాధియం

దున్నపరబ్రహ్మమునుగూర్చియే చెప్పును గాని శరీరమును గూర్చి యెన్నటికిని జెప్పదు. ఆపరబ్రహ్మమునకు స్వభావముగ నేయుపాధులును లేవు కావున రుద్రనామముగల నేను, విష్ణునామము గలయాహరియును నొక్కటియే. కావున నీరామనామము విష్ణువాచక మైనట్లె రుద్రవాచక మగును. ఇంతయేల? భ్రాంతివలన కనుఁగొన నేరక పోవుటయే కాని చక్కగ విచారించిన లోకమున వ్యవహారమునం దున్నసర్వనామములు నిట్టివే కదా! అనఁగా: పరబ్రహ్మము నెఱిఁగించునవియే కదా! ఇట్లగుటచేత నేను సర్వకాలములయందును రామపదవాచ్యుఁ డగు నాపరబ్రహ్మమునందే, అనఁగా: నాయందే క్రీడించుచుండు నని తెలిసికొనుము. "రమియింతు రామునియందు" అని చెప్పుట "రామునకును నాకును భేదము కలదు" అని నిరూపించుటకుఁ గాదనియు, "పరబ్రహ్మమును దెలిసికొనవలయును" అను మొదలగువాక్యములయందువలెనే ఆరామపదము పరబ్రహ్మవాచకముగా మాత్రమే యుపయోగింపఁబడిన దనియుఁ దెలిసికొనుము. పై నిరూపించినయుక్తివలన "రామనామము పరబ్రహ్మమును జెప్పును" అనువిషయమునఁ గొంచెమైనను సంశయింపవలసినపని లేదు.

శ్రీరామనామప్రభావము.

అవ. ఇట్లు రామనామమంత్రార్థమును వివరించి, సాధకులకు దానియం దభిరుచిని గలిగించుటకై యర్థవాద ముపక్రమించుచున్నాఁడు.—

తే. రామ తారక పావనరామనామ
మెంతపాపంబు నడఁగించు నంతయఘము
శ్వపచుఁ డైనను జేయఁగాఁ జాలఁ డనఁగఁ
దత్ప్రభావంబు నెన్నంగ దరమె నాకు.

టీ. రామ=పార్వతీ! తారకపావనరామనామము=సంసారమును దరింపఁజేయఁగల (లేక, ఓంకారార్థమైనపవిత్రమగు రామనామము.) ఎంతపాపంబున్, అడఁగించున్=పోఁగొట్టునో, అంతయఘమున్=అంతపాపమును, శ్వపచుఁడు ఐనను=కుక్కమాంసము తినుచండాలుఁడైనను, (ఈజాతి మిక్కిలి యధిక మగుతమోగుణము గలది యగుటచేత నిట్లు చెప్పఁబడెను.), చేయఁగా చాలఁడు=చేయలేఁడు, అనఁగన్=అనిచెప్పుచుండఁగ, తత్ప్రభావంబున్=ఆమంత్రముయొక్క సామర్థ్యమును, నాకున్ వర్ణింపన్ తరము ఎ=నేనువర్ణింపఁగలనా?

తా. ఓపార్వతీ! ఈరామనామ మెంతపాపమును బోఁగొట్టఁగలదో అంతపాపమును జండాలుఁడుకూడఁ జేయలేఁ డని చెప్పుదురు. ఇట్లుండ దీనిప్రభావమునుగూర్చి నే నేమని వర్ణింపఁగలను? అయినను నాశక్తికొలఁది కొంత వర్ణించి చెప్పెదను.

క. ఈరేడుజగములందును, నారీమణి విమలరామనామముచేతం
జీరఁబడనిఘనదుర్భర, ఘోరమహాఘంబు లేదు కోరి వెదకినన్. 50

టీ. నారీమణి=స్త్రీరత్న మగు ఓపార్వతీ! ఈరేడుజగములందున్=ఈపదునాలుగు లోకములయందును, విమల...చేతన్-విమల=పవిత్రమైన, రామనామము చేతన్=రామనామమంత్రముచేత, జీర...ఘంబు-జీరఁబడని = నశింపఁజేయఁబడని. ఘన=అధికమైన, దుర్భర=ఓర్వరాని, ఘోర=భయంకరమైన, మహత్=గొప్పదైన, అఘంబు=పాపము, కోరివెదకినన్=కావలయునని వెదకిచూచినను, లేదు=లేదు.

తా. ఓపార్వతీ! ఈపదునాలుగులోకములయందు నెచ్చట వెదకినను, ఎంతశ్రద్ధతో విమర్శించినను, రామనామజపము నశింపఁజేయలేని పాపమే లేదు. (అనఁగా: ఎంతగొప్పదైనను, ఎంతభయంకరమైనదైనను, ఎన్నిమాఱులు మనఃపూర్వకముగాఁ జేయఁబడినదైనను పాపము రామనామజపముచే దత్క్షణమే ధ్వంస మగును.)

తే. బ్రహ్మహత్యాయుతము మద్యపానదశశ
తమును గుర్వంగనాకోటిగమనదురిత
మపరిమితహేమచౌర్యంబు లనవరతము
రామనామాభిహతము లో రాజవదన. 51

టీ. ఓరాజవదన=చంద్రునివంటి ముఖము గల యోపార్వతీ! బ్రహ్మహత్యాయుతము=పదివేలబ్రహ్మహత్యలును, మద్యపానదశశతంబు=వేయిమద్యపానదోషములును, గుర్వంగనాకోటిగమనదురితము=కోటిసంఖ్య గలగురుపత్నులఁ గవయుదోషంబును (ఇచ్చట అయుతాదిశబ్దములకు "లెక్కకు మిక్కిలి యైనవి" అనియే యర్థము గాని, ఆయాసంఖ్యలుమాత్రమే యర్థములుగావని దెలిసికొనవలయును.) అపరిమితహేమచౌర్యంబులు=లెక్కకు మిక్కిలియగుస్వర్ణస్తేయమహాపాపములును (స్వర్ణస్తేయ మనఁగా: బంగారమును దొంగిలించుట (పరులధనమునపహరించుట,) ఈ విధముగ పంచమహాపాతకములలోని నాలుగుపాపములను గూర్చియు చెప్పఁబడియుండుటచే పైనాలుగుపాపములలో దేనినైనను చేసినవానితో స్నేహముచేయుట యనునైదవ పాపమును గూర్చి కూడ చెప్పఁబడియెను.) అనవరతమున్=ఎల్లప్పుడును, రామ...ములు - రామనామ = రామమంత్రముచేత, అభిహతములు = పోఁగొట్టఁబడినవి, (ఈపాపము లన్నిటిని రామమంత్రము పోఁగొట్టునుట.)

తా. ఓపార్వతీ! పదివేలబ్రహ్మహత్యలు గాని, లెక్కకు మిక్కిలి యగు మద్యపానదోషములు గాని, గురుపత్నీగమనదోషములు గాని, సువర్ణస్తేయములు గాని, ఇట్టిపాపులతో సహవాసము చేయుటవలనఁ గలుగుదోషములు కాని (అనఁగా: మహాపాపములు అనిచెప్పఁబడు అయిదును), రామమంత్రజపముచే నిమిషమాత్రి

మున తొలఁగిపోవును. ఈపాపములన్నియు, రామమంత్రమును జూచిన నెప్పుడును భయపడుచుండును.

సీ. బ్రహ్మహత్యాఖ్యపాపతమోర్కబింబంబు
మధుపానదోషాభ్రమారుతంబు
తపనీయచౌర్యపాతకశైలభిదురంబు
గురువధూగమనాఘకుంజరహరి
జననీపితృభ్రాతృవనితార్భకాచార్య
గోవధారణ్యోరుదావవహ్ని
పరసతీసంగమపరధనహరణాది
ఘోరపంకోరగక్రూరబర్హి
తే. యనృతభాషణవల్లీమహాలవిత్ర
మార్యదూషణపంకేరుహద్విపేంద్ర
మఖిలకలుషాంబునిధిబడబానలంబు
రామనామంబు హిమశైలరాజతనయ. 52

టీక. హిమశైలరాజతనయ = పర్వతరాజగు హిమవంతునకుఁ బుత్రిక వగునో పార్వతీ, రామనామంబు = రామమంత్రము, బ్రహ్మ...బంబు-బ్రహ్మహత్యాఖ్య= బ్రహ్మహత్య యనియెడు పేరుగల, పాప = పంచమహాపాతకములలో మొదటిదగు పాపమను, తమః = చీఁకటికి, అర్కబింబంబు = సూర్యబింబమువంటిది. (సూర్యుఁడుదయింపఁగానే, యెంతగాఢమగు చీఁకటియు విచ్చిపోవునట్లు ఈ రామనామము స్మరింపఁబడినతోడనే బ్రహ్మహత్య తొలంగిపోవుననుట.) మధు...తంబు-మధుపానదోష=మద్యపానమనియెడు, అభ్ర=మేఘమునకు, మారుతంబు=ప్రబలమగు వాయువువంటిది. తప...రంబు - తపనీయచౌర్యపాతక = స్వర్ణస్తేయపాప మనియెడు, శైల=పర్వతమునకు, భిదురంబు = వజ్రాయుధమువంటిది. గురు...హరి - గురుగమనాఘ=గురువధూగమనపాప మనియెడు, కుంజర = ఏనుఁగునకు, హరి=సింహమువంటిది, జననీ...వహ్ని-జననీ = తల్లియొక్కయు, పితృ=తండ్రియొక్కయు, భ్రాతృ= అన్నదమ్ములయొక్కయు, వనితా=స్త్రీలయొక్కయు, అర్భక = శిశువులయొక్కయు, ఆచార్య=గురువులయొక్కయు, గో=గోవులయొక్కయు, వధ=సంహారమనియెడు, అరణ్య=అరణ్యమునకు, ఉరుదావవహ్ని=గొప్ప (అరణ్యమునంతయును దహింపఁగల) దావానలమువంటిది. పర...బర్హి-పరసతీసంగమ = పరస్త్రీసమాగమము, పరధనహరణ=ఇతరులధనముల నపహరించుట, ఆది=మొదలుగాఁగల, ఘోర=భయంకరములైన, పంక=పాపములనియెడు, ఉరగ = సర్పములకు క్రూరబర్హి=క్రూరమైన

నెమలివంటిది. (నెమలి సర్పముల కెంతశత్రువైనను గొంతశాంతగుణముగలదియయ్యె నేని యొకానొకసర్పము నొకానొకప్పుడు చంపక విడిచినను విడువవచ్చును గావున నట్టిశంక కవకాశము లేకుండుటకై ఇచ్చట క్రూరపదము ప్రయోగింపఁబడినది.) అనృ...త్రము-అనృతభాషణ=అసత్యమాడుట యనియెడు, వల్లీ=తీఁగెకు, మహాలవిత్రము=గొప్ప (మిగులపదునుగల) కొడవలివంటిది. ఆర్య...ద్రము-ఆర్యదూషణ=పెద్దలఁదిరస్కరించుట యనియెడు, పంకేరుహ=పద్మమునకు, ద్విపేంద్రము = గజశ్రేష్ఠమువంటిది. అఖి...లంబు-అఖిల = సమస్తమైన, కలుష = పాపములనియెడు, అంబునిధి=సముద్రమునకు, బడబానలంబు=బడబాగ్ని వంటిది.

తా. ఓపర్వతరాజపుత్రీ! ఈరామనామము సూర్యుఁడు చీఁకటిని పోఁగొట్టునట్లు బ్రహ్మహత్యను బోఁగొట్టును. గాలి మేఘముల చెదరఁగొట్టునట్లు మద్యపానమహాపాపమును చెదరగొట్టును. వజ్రాయుధము కొండల నురుమాడినట్లు స్వర్ణస్తేయమహాపాపమును ధ్వంసము చేయును. సింహము మదగజమును బరిమార్చునట్లు గురువధూసంగమమహాపాపమును రూపు మాపును. దావానలము మహారణ్యములఁ గాల్చునట్లు తల్లి తండ్రి యన్న తమ్ములు శిశువులు స్త్రీలు గురువులు మొదలగువానివధించు పాపములఁ గాల్చివేయును. క్రూరస్వభావము గల నెమలి తాఁ జూచినపాము నెల్ల వధించునట్లు పరస్త్రీసంగమ పరధనాపహారాదిమహాపాపములఁ దలలెత్తకుండునట్లు చేయును. మిక్కిలి పదను గలకొడవలి మృదువగుతీఁగెను అతిసులభముగ ఛేదించునట్లు అసత్యభాషణదోషమును ఛేదించును. మదపుటేనుఁగు తామరతీఁగెల నున్మూలించునట్లు సజ్జనదూషణ మనియెడు పాపము నున్మూలించును. ఇతయేల? బడబానలము మహాసముద్రముల నింకించునట్లు సకలవిధము లగుపాపముల నింకించును. దీనితో సమానమగునది మఱియొకటి లేదు.

తే. రమణి యవశముచే నైన రామనామ
మమర వర్తింపఁ బడుచుండ నఖిలపాత
కములచే విడ్వఁబడుసుమ్ము సుమతి యపుడె
సింహ మతిభీతమృగములచేతఁబోలె. 53

టీక. రమణి=ఓపార్వతీ! అవశముచేన్ ఐనన్=మనఃపూర్వకముగాఁ గాకనేదియో యొకకారణముచేత నైనను, రామనామము, అమరన్ = ఒప్పునట్లుగా, కీర్తింపఁ బడుచుండన్=ఉచ్చరింపఁబడఁగా, సుమతి=ఆరామనామము నుచ్చరించిన మహాత్ముఁడు, సింహము, అతిభీతమృగములచేత పోలెన్ = తనను చూచినతోడనే మిగులభయముఁజెందుస్వభావము గలలేళ్లచేతవలె, అపుడె = రామనామోచ్చారణఁ

కేసినసమయమునందే, అఖిలపాతకములచేఁ = సమస్తము లైనపాతకములచేతను, విడ్వఁబడుఁ సుమ్ము=విడిచిపెట్టఁబడును సుమా !

తా. ఓపార్వతీ! రామనామమును జపింపవలయు ననియు అట్లు జపించిన సకలపాపములును దొలఁగి పోవు ననియుఁ దెలియక పోయినను, ఆజపమునందు శ్రద్ధ లేక పోయినను, ఏదియైననొకకారణమువలనఁ బ్రమాదమువలన నైనను రామనామము నొక్కమాఱైనను స్మరించినఁజాలును. సింహ మనినపేరు వినినతోడనే భయముఁ జెంది పరుగిడులేళ్లు ఆసింహమును బ్రత్యక్షముగాఁ జూచిన నచ్చటఁ బొత్తిగనే నిలువనియట్లు, రామనామమనినతోడనే భయము నొందుపాపములు ఆనామము నుచ్చరించిన క్షణముననే సంపూర్ణముగ తొలఁగిపోవును.

తే. అనవరతరామనామకీర్తనపరుండు
వెనుకటియఘంబులఁ దలంచి వెఱవ వలదు
ఘనత నేనుఁగు నెక్కి కుక్కలను గాంచి
భయపడఁగ నేల మనుజుఁ డోపంకజాక్షి. 54

టీక. ఓపంకజాక్షి=పద్మములవంటినేత్రములు గలపార్వతీ!అన...రుండు-అనవరత=ఎల్లప్పుడును, రామనామ=రామనామముయొక్క, కీర్తన = జపించుటయందు, పరుఁడు=ఆసక్తిగలవాఁడు. (లేక, రామనామకీర్తనమే ముఖ్యముగాఁగలవాఁడు; అనఁగా: మనఃపూర్వకముగా నాజపము నాచరించువాఁడు) వెనుకటియఘంబులఁ= తానంతకు పూర్వము చేసిన పాపంబులను, తలంచి, వెఱవఁ వలదు=భయపడనక్కఱ లేదు. (ప్రమాదముగా రామనామమును జపించినను, సకలపాపములుపోవుచుండ సర్వకాలములయందును భక్తియుక్తుఁడై యాజపము నాచరించువానికి పాపభయము గల్గునాయని భావము.) మనుజుఁడు=మనుష్యుఁడు, ఘనతఁ=గొప్పగా, ఏనుఁగును, ఎక్కి, కుక్కలను, గాంచి=చూచి, భయపడఁగఁ ఏల=ఏలభయపడవలయును.

తా. ఓకమలలోచనా! రామనామమును జపింపవలయు ననుసంకల్పమే లేక ప్రమాదమువలన నొక్కమాఱు "రామ" యనినను, సకలపాపములు తొలఁగిపోవుచుండ సర్వకాలములయందును భక్తియుక్తుఁడై రామమంత్రజపము నాచరించువాఁడు "ఇంతకుముందునే) ననేకపాపముల నాచరించితినే' అని ఏల భయపడవలయునుని. ఏనుఁగుపై నెక్కినవాఁడు క్రిందనున్నకుక్కలం తన్నుకఱచునని భయపడునాని ఎప్పటికిని భయపడఁడు.

క. ఇలలోనరామనామము,సులభంబై వెలుఁగుచుండఁజాలఁగఁబలుకం
గలనాలుక కలుగఁగ న,ల్పులుమిన్నకనరకములను బొందెదరకటా.

టీక. ఇలలోనన్ = భూమియందు, రామనామము, సులభంబు ఐ = సుఖముగ దొరకునదియై, వెలుఁగుచున్ ఉండన్ = ప్రకాశించుచుండఁగా, చులకఁగన్, పలుకంగల నాలుక = ఉచ్చరించుశక్తి గలనాలుక, కలుగఁగన్ = ఉండఁగ, అల్పులు = జ్ఞానహీనులు, మిన్నక = నిరర్థకముగ, నరకములఁగన్, పొందెదరు, అకటా = అయ్యో!

తా. ఇట్లు రామనామము సర్వజనులకును అనాయాసముగనె దొరకునదియై యున్నను, దానిని సుఖముగ నుచ్చరింపఁగలవారలయి యుండినను (అనఁగా: దానిననాయాసముగనే యుచ్చరింపఁ గలిగి యున్నను.) జ్ఞానహీను లగువారు ఆమంత్రజపమును జేయక పాపములకు లోఁబడి నరకములఁ జెందు చున్నారు. ఆహా! ఇంతకంటె వేఆశ్చర్య మేమి గలదు?

ఉ. ప్రాపుగ రామనామము నిరంతరమున్ భజియించువారికిం
బపము లే దటంచుఁ బెనుపామును బట్టఁగ వచ్చు నగ్నిసం
దీపితలోహఖండము నతిత్వరితంబుగ మ్రింగవచ్చు బ
లోగ్రపముఁ బెంచు పెద్దపులికోఱలుఁ దీయఁగవచ్చు నిద్ధరన్. 56

టీక. ఇద్ధరన్ = భూమియందు, ప్రాపుగన్ = ఆశ్రయ మగునట్లుగ, (అనఁగా: ఆరామునే శరణముగానమ్మి) రామనామమున్, నిరంతరమున్ = ఎల్లప్పుడును, భజియించువారికిన్ = సేవచేయువారికి (అనఁగా: జపము సేయుచు, దానియర్థమును, పరబ్రహ్మమును, మనసున ధ్యానము చేయువారికి పాపము లేదు.), అటంచున్ = అని చెప్పుచు, పెనుపామునున్ = పెద్దపామును, పట్టఁగన్ వచ్చున్ = (శపథము చేయుటకై) పట్టుకొనవచ్చును. అగ్ని...దమున్ - అగ్ని = అగ్నిహోత్రముచే, సందీపిత = బాగుగఁ గాల్పఁబడిన, లోహఖండమున్ = ఇనుపతునుకను, అతిత్వరితంబుగన్ = మిగుల త్వరతో మ్రింగన్, వచ్చున్, బల్...ఱలు - బల్ కోపము = విశేష మగుకోపమును, పెంచు = వృద్ధిఁజెందించు, పెద్దపులికోఱలు, తియ్యఁగన్ వచ్చున్.

తా. రామనామమే శరణ మని నమ్మి దానిని సర్వదా జపించుచు దానియర్థ మగు పరబ్రహ్మమును సర్వదా ధ్యానించుచు నుండువారలకుఁ బాప మేమాత్రము నంటదని చెప్పుచు నెట్టిఘోర ప్రతిజ్ఞల నైనను జేయవచ్చును. అత్యుగ్ర మగుసర్పమును జేతితో పట్టుకొనవచ్చును. బాగుగఁ గాలినయినుపతునుకనైనను మ్రింగవచ్చును. మిగులఁ గోపము కలిగియున్న పెద్దపులిని సమీపించి దానికోరలను గూడ బలాత్కారముగ నూడఁబెరుకవచ్చును. ఇట్లెన్నిసాహసములు చేసినను సత్యప్రభావము వలన నాపురుషున కేమియును బాధ కలుగనేరదు.

క. ఏపాపము నైనఁ దగఁ, బాపఁ గలదు రామనామభజనపరునకున్,
బాపము గలదనిపలుకుమ, హాపాతకియఘమునడఁపనది యోషధిలన్.

టీక. అది=ఆరామనామము, ఏపాపమును ఐనన్ = ట్రిమహాపాపములైనను, తగిన్ = ఒప్పునట్లుగా, పాపఁగలదు = పోఁగొట్టఁగలదు. (అయినను) ఇలన్ = ఈ భూమియందు, రామ...నకున్ - రామనామ = రామనామమును, భజన = సేవించుటయే, పరునకున్ = ప్రధానముగాఁగల పురుషునకు (ఎప్పుడును రామనామజపము కూడ) పాపము, కలదు, అని, పలుక...అనఘున్ - పలుక = చెప్పినట్టి, మహాపాతకి = మహాపాపాత్మునియొక్క, అఘమున్ = పాపమును, అడఁపన్ = పోఁగొట్టుటకు, ఓపదు = సమర్థము కాదు.

తా. ఇట్టి ప్రభావము కలదియైనను ఆ రామనామము సకల పాపములను హరింపఁ గలదే కాని "రామనామజపము చేయువానికిఁ గూడఁ బాపము కలదు" అని చెప్పు పాపాత్ముని పాపమును మాత్రము పోఁగొట్టనేరదు.

శ్రీరామనామమంత్రాధికారివివరణము.

అవ. ఈరామమంత్రము సకలమంత్రములలో శ్రేష్ఠమగుటకు మఱియొక కారణమును గూడఁ జూపుచు తజ్జపమున నధికారుల నిరూపించుచున్నాఁడు.—

సీ. ద్విజవరేణ్యులకును విప్రోత్తములకు యో
గీశ్వరులకును యతీశ్వరులకు
భక్తివైరాగ్యసంపద్విశిష్టులకు నే
కాంతవాసులకు వేదాంతులకును
చండాలపుల్కసశ్వపచకంకకిరాత
శబరహూణాంగనాసంగతులకు
బ్రహ్మహత్యాసురాపానహేమస్తేయ
గురువధూసంగమకరవరులకు
తే. సుందరీక్షత్రియోగవ్యశూద్రులకును
మఱియు నానావిధానేకమానవులకుఁ
బరమపావనమై శుభప్రదము నైన
రామనామంబు శరణంబు రాజవదన! 58

టీక. ఓరాజవదన=చంద్రునివంటిముఖము గలయో పార్వతీ! ద్విజవరేణ్యులకును = ('జన్మనా జాయతే శూద్రః కర్మణా జాయతే ద్విజః' పుట్టినప్పుడు కేవల బ్రాహ్మణుఁడను నామ మొక్కటియే యుండును గావున నప్పుడు ఆశిశువు శూద్రప్రాయుఁడగును. పిదప నుపనయనసంస్కారము జరుగఁగానే ద్విజుండని చెప్పఁబడును.

అనువాక్యముల ననుసరించి ఉపనయనసంస్కారసంస్కృతు లగు) బ్రాహ్మణోత్త ములకును, విప్రోత్తములకున్ ("వేదపాఠేవ విప్ర స్యాత్" 'వేదాధ్యయనమువలన విప్రుఁడగును' "విశేషేణ పరాన్ పాతీతి విప్రః" "విశేషముగఁ బరులఁ గడతేర్చు వాఁడు." ఇది సర్వపురుషార్థసాధన మగు వేదాధ్యయనము వలనం గాని కలుగదు గదా? అను మొదలగు వాక్యములం బట్టి) విప్ర లనఁదగినవారిలో శ్రేష్ఠులగువారి కిని, యోగీశ్వరులకునున్=యోగము చేయువారిలో (అనఁగా జీవబ్రహ్మము లొక్క టియే యని తెలుసుకొనువారలలో, లేక, తారకాదియోగముల నభ్యసించువార లలో) శ్రేష్ఠులగువారలకును, యతీశ్వరులకున్=బ్రహ్మజ్ఞానమునకై యత్నించు సన్యా సిశ్రేష్ఠులకును, భక్తి=గురు వేదాంతవాక్యములయందు శ్రద్ధయునట్టియు (లేక, దైవ భక్తియునునట్టియుం,)వైరాగ్య ఇహలోక పరలోక భోగములయం దిచ్ఛ లేకపోవుట యనునట్టియుం, సంపత్=సంపదలచేత, విశిష్టులకున్=కూడికొనినవారికిని, ఏకాంత వాసులకున్=ఏకాంతస్థలము లగునరణ్యము మొదలగువానియం దుండి పరమేశ్వర సాక్షాత్కారము కొఱకుఁగాని చిత్తవిశ్రాంతికొఱకుఁగాని ప్రయత్నించువారికిని, వేదాంతులకున్=వేదాంత శాస్త్రజ్ఞానము కలిగి (అనఁగా : పరోక్షజ్ఞానము కలిగి) యున్నవారికిని, చండాల...కున్ - చండాల=మాలవాండ్రు, పుల్కస=ఉరియల యందలి మాంసమును దినువారు, శ్వపచ=కుక్కమాంసమును తినువారు, కంక=పక్షు లను తినువారు, కిరాత=బోయలు, శబర=ఎఱుకులు, హూణ=హూణులు, (అనఁగా ఆంగ్లేయులు=ఇంగ్లీషువారు) వీరియొక్క, అంగనా=స్త్రీలతో,సంగతులకున్=సమా గమముఁజేసినవారికిని (అనఁగా: అనాచారపరులై యుండువారికిని,) బ్రహ్మ...కున్, బ్రహ్మహత్యా=బ్రహ్మహత్య, సురాపాన = కల్లుద్రాగుట, హేమస్తేయ=సువర్ణమును దొంగిలించుట, గురువధూసంగమ, (ఈమహాపాపములను) కర=చేసినవారిలో, పరుల కున్=శ్రేష్ఠులైనవారికిని, (అనఁగా : కేవలమనాచారపరులగుటయే కాక, పంచమహా పాపములనఁబడు బ్రహ్మహత్యాదులఁ బలుమాఱు లొనరించిన వారికిని,) సుంద... కునున్-సుందరీ=స్త్రీలు, క్షత్రియ=క్షత్రియులు, ఊరవ్య=వైశ్యులు, శూద్రులకును, (సర్వవర్ణములవారికినిఅనుట, ఇతరమంత్రములకు అన్నివర్ణములవారు నధికారులుకారు. అని తెలుసుకొనవలయును) మఱియున్, నానా...లకున్ - నానావిధ=అనేకవిధము లైన, (అనఁగా : ఆచారములయం దనేక భేదములుగల,) అనేక=లెక్కకు మిక్కిలి యగు (అనఁగా : అనేకజాతి భేదములుగల,) మానవులకున్ = మనుష్యులకును, పరమ పావనము ఐ = పవిత్రము లగుపదార్థములలో నెల్లఁబవిత్రమై, శుభప్రదమును ఐన రామనామంబు = సకలశుభముల నిచ్చునట్టిదియు నైనఆరామనామమే, శరణంబు= రక్షకము.

తా. ఓపార్వతీ! ఉపనయన సంస్కారమును మాత్రముఁ జెంది నిష్ఠాపరులై ద్విజశ్రేష్ఠు లనిపించుకొనువార లైనను, సకలవిధము లగుజ్ఞానములకు నాధారమగు వేదమును బాగుగ నభ్యసించి దానియందుఁ జెప్పఁబడిన స్నానసంధ్యాది కర్మల నాచరించుచుఁ దాము కడతేరి పరులం గడతేర్చుసామర్థ్యము గల విప్రులైనను, తారక సాంఖ్యామనస్కరూప మగుయోగము నభ్యసించుచు, నిశ్చలచిత్తు లగుమహాత్ములైనను, బ్రహ్మజ్ఞానమునకై ప్రయత్నించుచు శాస్త్రోక్తప్రకారముగ సకలకర్మలఁ బరిత్యజించిన సన్న్యాసులైనను, గురువులయందును, దైవమునందును మిగుల భక్తిగలిగి యుపాసనలఁ జేయువారైనను, పరిపూర్ణ మగువైరాగ్యము గలిగి మోక్షమును గోరువారైనను, వనములు మొదలగు నేకాంతస్థలములయందుండి చిత్తవిశ్రాంతికై ప్రయత్నించుచుఁ గాని తనకత్యధికమగు స్థితిగలుగవలయునని పరమేశ్వర సాక్షాత్కారముఁ గోరుచుగానియుండువా రైనను పరోక్షజ్ఞానము (పరబ్రహ్మ మొక్కఁడున్నాఁడు అనుజ్ఞానము, లేక, పరబ్రహ్మమే నేను అనుజ్ఞానము) కలిగి యది యనుభవపూర్వకముగ దృఢము కావలయు నని ప్రయత్నించువారు అయినను, యీరామనామమునే ఆశ్రయింపవలయును. పరబ్రహ్మము నెఱింగించు నీరామమంత్రమునకంటె శ్రేష్ఠమగునది పైఁ జూపఁబడిన యధికారులస్థితి నభివృద్ధిసేయఁగలది వేఱొక్కటిలేదు గదా. వీరేకాదు, మిగుల ననాచారపరులైనమాలవారు, ఉరియలలోని మాంసము తినువారు, కుక్కలఁ దినువారు, పక్షులఁ దినువారు, బోయలు, ఎఱుకులు, హూణులు, మొదలగు (తాఁకుటకు సైతము వీలులేని) జాతులవారి స్త్రీలతో సంబంధముకలవారైనను, కేవల మనాచారమాత్ర మేకాదు. బ్రహ్మహత్య, మద్యపానము, సువర్ణమును దొంగలించుట, గురుసతీసంగమము అనుమహాపాపములను సైతము పలుమాఱాచరించినవారైనను, తమపరిశుద్ధికై రామనామమునే యాశ్రయింప వలయును. స్త్రీలు గాని క్షత్రియాదిజాతులవారు గాని, యీమంత్రజపమునం దధికారులే! ఇంతయేల? పరమపవిత్రమై సకలశుభములఁ గలిగించునది యై యున్న ఈరామనామ మెట్టిమనోవైకల్యము కలవారి నైనను, ఏజాతికలవారి నైనను బ్రోవఁగలదు. వారి నభివృద్ధిఁ జేయఁ గలదు. ఇట్లు అధికారిభేదము లేక సకలవిధము లగువారును, సకలజాతులవారును ఈమంత్రజపమున (లేక, నామజపమున) నధికారులై యుండుటయె దీనికిని యితరమంత్రములకును గలభేదము. ఇతరమంత్రములకు నధికారినియమము కలదు. దీని కానియమములేదు. వీఁడు వాఁడు అనక నిది సర్వజనుల నుద్ధరించును కావున నిది సర్వమంత్రములలో నుత్తమ మనుటకు సందియము లేదు.

చ. కనదురు రామనామమునకంటె ఘనం బగుపాపనాశసా
ధనము నిరంత రేష్టఫలదాయక మైనవి శేషకారణం

బును మఱి లేదు లోకమున మూఢు లెఱుంగరు దాని నాశ్రయిం
చిన సకలార్థసంపదలు చేకుఱు సిద్ధము శైలనందనా. 59

టీక. శైలనందనా = పార్వతీ! కన...కంటెన్ -కనత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉరు=గొప్పది యైన, రామనామమునకంటెన్, ఘనంబు=శ్రేష్ఠమైనది. అఘపాప నాశసాధనము=ఏనట్టిపాపముల నశింపఁ జేయఁగలయుపాయము, నిరం...కము-నిరంతర = సర్వకాలములయందును, (లేక, ఆటంక మేమియును లేకుండ)ఇష్ట = కోరిన, ఫల=ఫలములు, దాయకము = ఇచ్చునట్టిదియు, ఘనవిశేషకారణంబును = అగునట్టిముఖ్యమైన కారణంబును, (అనఁగా : యుపాయంబును.) లోకమునన్, మఱి=మఱి యొక్కటిలేదు; మూఢులు-ఎఱుఁగరు = ఈవిషయమును తెలిసికొనలేరు. దానిన్ = ఆరామనామమును, ఆశ్రయించినన్, సకలార్థసంపదలు=సకలవిధము లగునిష్టఫల సమృద్ధులు, చేకురున్=కలుగును, సిద్ధము=యథార్థము.

తా. ఓపార్వతీ! ఈలోకమున సకలపాపముల నశింపఁజేయుటకుఁ గానీ, కోరినకోర్కుల నొసంగుటకుగానీ, రామనామమునకంటె శక్తిగలపదార్థము వేఱొకటి లేదు. అయినను, ఈవిషయమును మూఢులు తెలిసికొననేరరు. వివేకవంతులైయారామనామము నాశ్రయించిరేని వారు పొందరాని దెద్దియునులేదు. ఇది యథార్థము.

అష్టభోగములవివరణము.

శ్లో. "దాసో భృత్య స్సుతో బంధు ర్వస్తు వాహన మేవ చ
ధనధాన్య సమృద్ధిశ్చా ష్టభోగాః ప్రకీర్తితాః"

ఇచ్చట దాసుఁ డనఁగా, తనవలన జీతము తీసుకొనుచు సేవచేయువాఁడు, భృత్యుఁ డనఁగా తనయనుగ్రహమును కోరి కాని, లేక తనయం దున్నగౌరవమువలనఁగాని తనకు లోఁబడి తనకార్యములఁ జక్కబెట్టువాఁడు; ఈఅష్టభోగములకంటె కోరఁ దగినది మఱియేదియుండదు కావున వీని నిచ్చట వివరించియున్నాము.

తే. అబల శ్రీరామరామనామాఖ్యమంత్ర
మీప్సితంబుల నర్థుల కిచ్చుచుండఁ
గాంచి నెఱి సిగ్గుపడుచుండుఁ గల్పతరువు
కామధేనువు నలఘుచింతామణియును. 60

టీక. అబల=పార్వతీ! శ్రీ...త్రము-శ్రీ = బ్రహ్మవిద్యారూపముగలచిత్ప్రకృతికి, (లేక, లక్ష్మికి,) రామ=మనోహరుఁడైన, రామ=రామునియొక్క, (లేక, విష్ణువుయొక్క, లేక, పరబ్రహ్మముయొక్క,) నామ=పేరని, ఆఖ్య=ప్రసిద్ధిఁ జెందియున్న

(రామనామమనియెడు) మంత్రము. (మంతారం త్రాయత ఇతి మంత్రః = ధ్యానించు వానినిరక్షించునది), అర్థులకున్ =యాచకులకు, ఈప్సితంబులన్ =కోర్కులను, ఇచ్చు చుండన్ = ఇచ్చుచుండఁగా, కాంచి=చూచి, కల్పతరువు=కల్పవృక్షంబును, కామ ధేనువు=కోరినకోర్కుల నీయఁ జాలుకామధేనువును, అలఘు=గొప్పది యగు (అనఁ గా: కోరినకోర్కుల నిచ్చువానిలోనుత్తమ మగు) చింతామణియును, సెఱిన్= మిగుల, సిగ్గుపడుచుండున్.

తా. ఓపార్వతీ! మూలప్రకృతికి మనోహరుం డగు (లేక, లక్ష్మీనాయకుఁ డగు) నా రామునినామమంత్రము తన్ను సేవించువారలకు కోరినకోర్కుల నెల్ల— (మోక్షమునుసహితము) నిచ్చుచుండుటను జూచి, "మన కట్లన్నికోర్కులిచ్చుటకు శక్తి లేదు కదా! నిరర్థకముగా కల్పవృక్షము కామధేనువు చింతామణి అనుప్రసిద్ధిని మాత్రము జెంది యున్నాము. ఈ ప్రసిద్ధి హాస్యకారణ మగుచున్నది" అని కల్ప వృక్షాదులు మితి లేని లజ్జచే బాధింపఁబడుచుండును. (అనఁగా : కల్పవృక్షమునకం టెను, కామధేనువునకంటెను, చింతామణికంటెను అధికముగా ఈరామనామము భక్తులయభీష్టముల నొసంగుననుట.)

శ్రీరామనామమంత్రోపాసనాఫలము.

సీ. ధర్మార్థులకు సర్వధర్మంబులొనఁగూర్చు
నర్థార్థులకుఁ జేయు నర్థములను
గామార్థులకు నెల్లకామంబుల నొసంగు
నాత్మజార్థుల కిచ్చు నాత్మజులను
శ్రీధృతిస్మృతియశశ్శ్రీయస్సుఖక్షమా
విద్యార్థులకు వాని వెలయ నిచ్చు
ఛత్రచామరగజాశ్వప్రభుత్వార్థుల
కవియు సంపాదించు ననవరతముఁ

తే. జంద్రసూర్యాలయంబుల స్వర్గలోక
సత్యవైకుంఠకైలాససదనములను
గోరువారల కవియుఁ జేకూఱఁ జేయు
రామనామంబు విలసిల్లి రాజవదన. 61

టీక. రాజవదన=పార్వతీ! రామనామంబు; విలసిల్లి=ప్రకాశించి, అనవర తమున్=ఎల్లప్పుడును, ధర్మార్థులకున్ = ధర్మమును కోరువారికి (అనఁగా : స్వకులా చారధర్మముల నేకాగ్రచిత్తముతో నాచరించి దానిచే కృతార్థులు కాఁదలంచువా రికి), సర్వధర్మంబులు = సమస్తమైన ధర్మములను, ఒనఁగూర్చున్ = కలిగించును

(అనఁగా: వారితలంపుప్రకారము ధర్మముల చక్కఁగ నాచరించుసామర్థ్యమొసంగి దానిమూలమున వారి నుద్ధరించును). అర్థార్థులకున్ = ధనమును గోరువారికి, అర్థములను=ధనములను, చేయున్=కలిగించును. కామార్థులకున్=సకలవిధము లగుభోగముల ననుభవింపఁదలంచువారికి, ఎల్ల కామంబులనున్=కోర్కెలనెల్లను (అనఁగా: భోగసాధనములను), ఒసంగున్ = ఇచ్చును, ఆత్మజార్థులకున్ = సంతానమును గోరువారికి, (లేక, సత్పుత్త్రులను గోరువారికి), ఆత్మజులనున్=పుత్త్రులను, ఇచ్చున్, శ్రీ...లకున్-శ్రీ = సంపత్తు, ధృతి = ధైర్యము, (అనఁగా: ఆపదలు కలిగినను జలింపకుండుట) స్మృతి = సర్వవిషయములను బాగుగ జ్ఞప్తియందుంచుకొని సమయోచితముగ స్మరింపఁగల సామర్థ్యము. యశః = కీర్తి, శ్రేయః = సర్వకాలములయందును, శుభపరంపరలు, సుఖ = శరీరమునకును మనస్సునకును, సుఖము, క్షమా=ఓర్పు, (అనఁగా: క్రోధములేకుండుట) ఇట్లు చెప్పుటవలన కామాదిశత్రువుల జయించుసామర్థ్యము. అని కూడ నర్థము.) విద్యా = సకలవిద్యలు (అనఁగా: వేదాదిచతుర్దశవిద్యలు లేక, అన్వీక్షికి మొదలగు రాజవిద్యలు) వీనిని, అర్థులకున్ = కోరువారికి, వానిన్=పైజెప్పినధనాదులవెలయన్ = ఒప్పునట్లుగా, (లేక, యభివృద్ధియగునట్లుగా) ఇచ్చున్, ఛత్ర...లనున్-ఛత్ర=శ్వేతచ్ఛత్త్రము, చామర=వింజామరములు, గజ=ఏనుఁగులు, అశ్వ=గుఱ్ఱములు, ప్రభుత్వ=రాజ్యాధిపత్యము (వీనిని అర్థులకున్ = కోరినవారికి,) అవియున్=ఆఛత్త్రాదులను గూడ, సంపాదించున్= కలిగించును, (ఇచ్చట ఛత్త్రాదులు ప్రభుత్వమునకు అంగములే అయినను, మరల ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి కావున ప్రభుత్వమునకు "స్వల్పరాజ్యాధిపత్యము" అనియును, ఛత్త్రాదిపదములకు "ఏకచ్ఛత్త్రాధిపత్యము" అనియును అర్థము) చంద్రసూర్యాలయంబులన్=చంద్రలోక సూర్యలోకములను, స్వర్గ...లను-స్వర్గలోక, సత్య=బ్రహ్మలోకము, వైకుంఠ, కైలాస, సదనములనున్ = స్థానములను, కోరువారలకున్, అవియున్, చేకూరన్ చేయున్=ఇచ్చును.

తా. ఓపార్వతీ! ఈరామనామమంత్రము సర్వకాలములయందును, ఇతరసాధనములతోఁ బనిలేకయే ధర్మములఁగోరువారికి ధర్మముల నొసంగును. (అనఁగా: మనసును నిర్మలము చేసి ధర్మమునందు స్థిరతఁ జేయును.) ధనములనుగాని సకలవిధములగు భోగములనుగాని సత్పుత్త్రులనుగాని, గోరువారలకు అవియెల్ల నొసంగును. సకలవిధములగు సమృద్ధులను గావలయునని గాని, చిత్తము స్థిరముగ నుండవలయు నని కాని, చక్కని ధారణాశక్తి కావలయు నని కాని, కీర్తి కావలయు నని కాని, సర్వకాలములయందును శుభములు కలుగుచుండవలయు నని కాని, శరీరమున కారోగ్యసుఖము మనమునకు విశ్రాంతిసుఖముకలుగవలయునని కాని, కామక్రోధాదులబాధ తొలంగ

వలయు నని కాని, విద్యాభివృద్ధికావలయు నని కాని, తన్నాశ్రయించినవారి కెల్ల వాని నొసంగును. ఇంతమాత్రమే కాదు. రాజ్యముకావలయునన్నను, అశ్వసమృద్ధిగజసమృద్ధి కావలయు నన్నను, కట్టకడకు ఏకచ్ఛత్రము వింజామరములు (అనఁగా:చక్రవర్తిత్వము) కావలయునన్నను, వానినొసంగును. ఇంతయేకాదు. ఏపుణ్యముల నాచరింపకయే, చంద్రసూర్యలోకములను గాని, స్వర్గ సత్య వైకుంఠ కైలాసలోకములను గాని కావలయునని కోరినను నన్నిటిని ఒసంగును.

అన్వీక్షక్యాదిచతుర్విద్యావివరణము.

"అన్వీక్షకీ త్రయీ వార్తా దండనీతిశ్చ శాశ్వతీ,
విద్యా హ్యేతా చతస్రస్సు ర్లోకసంస్థితిహేతవః."

అన్వీక్షకి, త్రయి, వార్త, దండనీతి, అని లోకాధారములగు విద్యలు నాలుగు. ఇవి శాశ్వతములైనవి.

"అన్వీక్షక్యాంతు విజ్ఞానం దండనీత్యాం నయానయౌ,
అర్థానర్థౌ చవార్తాయాం ధర్మాధర్మౌ త్రయీస్థితౌ."

అన్వీక్షకియందు సకలవిధములగు (తర్క-వేదాంతాదిసంబంధములైన) జ్ఞానములు, దండనీతి (అర్థశాస్త్రము) యందు నీతి దుర్నీతులు, వార్త (ఆర్థికవిషయములని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.) అందు మనుష్యులకు హితములును అహితములును అనువిషయములు త్రయి (వేదములు) యందు ధర్మాధర్మములు విమర్శింపఁబడియుండును. ఈనాలుగింటిని సమకూర్చుకొని పురుషుఁడు తనజీవయాత్ర నడుపవలయును.

వ. అదియునుంగాక. 62

టీక. అదియునుఁగాక=ఇట్లు కోరినకోర్కెల నిచ్చుటయే కాక.

సీ. నిఖిలరోగంబుల నిర్మూలముగఁ జేయు
భవభయంబుల నెల్లఁ బాఱఁదోలు
బంధనంబులఁ బటాపంచలు గావించి
నోలయునాపదలను నులిమివైచు
శాత్రవవిజయంబు సతతంబు సమకూర్చుఁ
దూలించు బహువిధదుఃఖములను
దలఁ జూప కుండ దుర్దశలను దొలఁగించు
సకలశుభంబుల సంగ్రహించు
తే. బరమపావనమంగళప్రదము గాన
గలితధర్మార్థకామమోక్షములలోన

నొసఁగుభక్తుల కొసఁగని దొద్ది లేదు
ఏమి చెప్పుదు శ్రీరామనామమహిమ. 63

టీ. నిఖిలరోగంబులన్ = సమస్తమైనవ్యాధులను, నిర్మూలముగన్=నిశ్శేషము లగునట్లుగా చేయున్ (పోఁగొట్టుననుట) భవభయంబులన్=జన్మములవలన (అనఁగా: జననమరణములవలన, లేక, సంసారమువలన) కలుగుభయములను, ఎల్ల=అన్నిటిని, పాఱన్, తోలున్=పోఁగొట్టును. బంధనంబులన్= సకలవిధములగు నిర్బంధములను (అనఁగా: అష్టపాశములవలనఁ దనకుఁ కలిగినట్లు తోఁచుచున్న నిర్బంధములను,) పటాపంచలు గావించున్=చెదరి పోవునట్లు చేయును. ఒలయు నాపదలనున్ = వచ్చుచున్న యష్టకష్టములను, నులిమి వైచున్=నశింపఁజేయును. సతతంబున్=ఎల్లప్పుడును, శాత్రవవిజయంబున్ =శత్రుజయమును, సమకూర్చున్, బహువిధదుఃఖములను=అనేకవిధములైనదుఃఖములను, (లేక, సర్వదుఃఖములకును కారణము లైన పంచక్లేశములను,) తూలించున్=ధ్వంసముచేయును. దుర్దశలనున్=హీనములైనస్థితులను, తలఁ జూపకుండన్=కొంచెమైననుపుట్ట కుండ, తొలఁగించున్=అణఁచివేయును. సకలశుభంబులన్ = సమస్తవిధములగు శుభములను, సంగ్రహించున్ = సంపాదించును. పర—దము పరమపావన=పవిత్రము లగువానిలో నెల్ల పవిత్రంబును, మంగళప్రదము=సకలము లగుశుభముల నిచ్చునదియు, కానన్=కావున, కలి...లోనన్-కలిత= ప్రసిద్ధములైన, ధర్మార్థకామమోక్షములలోనన్, ఎసఁగుభక్తులకున్ = ఒప్పుచున్న (లేక,మిగులశ్రద్ధగల) భక్తులకు (అనఁగా: తన్ను సేవించువారలకు) ఒసఁగనిది=ఇయ్యకుండునది, ఎద్ది=ఏదియును, లేదు,(అనఁగా: నాలుగుపురుషార్థములలో దేనిని కోరినను దానినిచ్చుననుట) శ్రీరామనామమహిమన్ =రామనామప్రభావమునుగూర్చి, ఏమి చెప్పుదున్=ఏమనిచెప్పఁగలను.

తా. అట్లు అన్నికోర్కులనిచ్చుటయె కాక సాధకునకుఁ (అనఁగా : జపము చేయువానికి) గల సకలవిధవ్యాధులను నిశ్శేషముగ ధ్వంసముఁజేయును. జన్మమరణరూపమగుసంసారమువలనజనించిన భయమును నివృత్తిచేయును, (అనఁగా: ముక్తినిగలిగించును.)సకలవిధనిర్బంధములను జెదరఁగొట్టును. అష్టకష్టములనుదొలఁగించును. సకలశత్రువుల జయింపఁగల సామర్థ్యము నిచ్చును. ఇంతయేకాక యేవిధములగు దుఃఖములున్నను సర్వదుఃఖములకు మూలకారణములగు పంచక్లేశములతోఁగూడఁదొలగించును. (అనఁగా: మఱియెప్పటికిఁగూడఁ గలుగకుండునట్లుచేయును.) సకలదుర్దశలను పోఁగొట్టి శుభములఁగలిగించును. ఈరామనామము పవిత్రములగువానిలో నెల్ల పవిత్రమైనదియు,సకలవిధములగు మంగళముల సంపాదించుసామర్థ్యము గలదియునగుటచేఁ దన్నాశ్రయించిన భక్తులు ధర్మార్థకామమోక్షములలో దేనిని గోరినను దాని నొసఁ

గును. ధర్మార్థకామమోక్షములకంటె వేఱె కోరఁదగినవస్తు వేదియును లోకమున లేదు కదా! కావున ఓపార్వతీ! ఈరామనామప్రభావము నెంత యని వర్ణింపఁగలను? నాకిదివర్ణన మలవి గాదు.

పంచక్లేశవివరణము

అవిద్యాక్లేశము, అభినవక్లేశము, ఆస్థిగతక్లేశము, రాగక్లేశము, ద్వేషక్లేశము, అని క్లేశము లైదువిధములు. అందు నేను జీవుఁడనని నిర్ణయించుట అవిద్యాక్లేశము. సంసారమును, దానికి కారణమయిన మనస్సును పరిత్యజింపకుండుట అభినవక్లేశము. విషయాభిలాష కల్గి విజృంభించుచుండుట ఆస్థిక్లేశము. అర్థములయందు అధికానురక్తి కలిగియుండుట రాగక్లేశము. ఉదరపోషణార్థము పరుల నాశ్రయించి వారివలన తన యభిమతము కొనసాగనందున వారల దూషించుట ద్వేషక్లేశము.

అష్టపాశవివరణము

క. దయయు జుగుప్సయు మోహము, భయమును సంశయము గులము బలశీలము ల
న్నియుఁ గూడ నష్టపాశము, లయి వెలయును వాని నాత్మఁదంటకయుండున్.

(శుకచరిత్రము.)

అష్టకష్టములవివరణము.

శ్లో "ఋణం యాచ్ఞా చ వృద్ధత్వం జారచోరదరిద్రతాః,
రోగశ్చ భుక్తశేష శ్చా ప్యష్ట కష్టాః ప్రకీర్తితాః."

క అచ్చటనె సరస్వతియును, నచ్చటభాగీరథియును యమునానదియున్
నచ్చటసమస్తతీర్థము,, లెచ్చట శ్రీరామనామ మెప్పుడు కలుగున్.

టీక. శ్రీరామనామము, ఎచ్చటన్=ఏస్థలమునందు, ఎప్పుడున్, కలుగున్=జపింపబడుచుండునో, అచ్చటనే = ఆస్థలమునందే, సరస్వతియున్ = సరస్వతీనదియును, అచ్చటన్ = ఆస్థలమునందే, భాగీరథియున్ = గంగానదియును, అచ్చటన్, సమస్తతీర్థములు, (కలుగున్)యమునానదియున్, (కలుగున్ అని అధ్యాహార్యము.)

తా. ఏస్థలమునందు రామనామజపములసర్వకాలములయందును జరుగుచుండునో ఆస్థలమునందే సర్వతీర్థోత్తమములని చెప్పఁదగిన గంగాయమునాసరస్వతులు, మఱియు లోకమునఁగల సకలతీర్థములును ఎప్పుడును నివసించుచుండును. కావుననాస్థలము సర్వతీర్థమయమై చూచువారలకును గూడ మోక్షమును గలిగించుచుండును.

తే. తవిలి శ్రీరామనామసుధారసంబు
నమృతుఁలై గ్రోలుభక్తుల కమృత మేల?

నమర నమృతాంధసులచేత నదియె మిగులఁ
గోరఁబడుచుండుఁ గావున వారిజాక్షి. 65

టీక. వారిజాక్షి = కమలములవంటినేత్రములుగల యోపార్వతీ!, అమరన్ = ఒప్పునట్లుగా, అమృతాంధసులచేతన్ = అమృతమును పానము చేయునట్టిదేవతలచేత కూడ, అదియె=ఆరామనామమే, మిగులన్ =అధికముగ, కోరఁబడుచుండు, కావునన్, (దేవతలు అమృతమును పానము చేసినవా రయ్యును, ఆరామనామమును మిగుల శ్రద్ధతోఁ గోరుచుందురు కావున) తవిలి=తత్పరులై (అనఁగా: రెండవపనిలేకుండ ఆమ్రుతులై రామనామమంత్ర ప్రభావమువలన మరణము లేనివారై, అనఁగా : జననమరణరూప మగుసంసారమునుండి ముక్తులై) శ్రీరామనామసుధారసంబున్ = శ్రీరామనామామృతమును, క్రోలుభక్తులకున్ = పానముచేయు నుపాసకులకు, అమృతము=క్షీరసముద్రమునుండి చిలికి సంపాదించియున్నయమృతము, ఏల=ఎందుకు ?

తా. కమలమువలె విశాలనేత్రములు గలయోపార్వతీ! సంసారబంధ విముక్తులై (అనఁగా; అహంకారమమకారముల బాధవలన బహుముఖములుగఁ దిరుగుచుండు మనసును నిలిపి పరమశాంతిని బూని) సర్వకాలసర్వావస్థలయందును రెండవపని లేకయీ శ్రీరామనామామృతమునుపానముచేయుచుండుభక్తులకు, ప్రసిద్ధమగునమృతముతో పనియే లేదనుట నిశ్చయము. ఏల యనఁగా: మిగులశ్రమపడి యమృతమును సంపాదించి, దానిని బానము చేయుటవలన జరామరణభయంబులనుండి తొలఁగినవారైనను, దేవతలు ఆయమృతము మోక్షప్రదము కాక పోవుటచే నీశ్రీరామనామామృతమునే సర్వకాలములయందును గోరుచుందురు. ఇట్లుండ రామనామమంత్రసాధనకు, క్షీరసముద్రములోఁ బుట్టిన యీయమృతముతో పనియే లేదుకదా!

తే. కోరి మును గానిమనుష్యుఁ బేరు వాడి
చీరిన నతం డతనిచెంతఁ జేరినట్లు
త న్నెఱుంగక తనపేరుఁ దలఁచినంతఁ
గరుణచే రాముఁ డపుడె సాక్షాత్కరించు. 66

టీక. కోరి=ఇష్టపడి, మునున్ =ఇంతకుపూర్వము, కానిమనుష్యుని=చూడనిమనుష్యుని, పేరువాడి చీరినన్ =పేరుపెట్టి పిలువఁగానే, అతండు = ఆమనుష్యుఁడు, అతనిచెంతన్ = పిలిచినవానిసమీపమునకు, చేరునట్లు, తనున్, (రాముని) ఎఱుంగక = తెలిసికొనకయున్నను, తనపేరున్, తలఁచినంతన్ = స్మరింపఁగానే, అపుడె = ఆక్షణముననే, రాముఁడు, కరుణతోన్ = దయతో, సాక్షాత్కరించున్ =ప్రత్యక్షమగును.

తా. ఒక మనుష్యుని, మన మెఱుంగకున్నను పేరుపెట్టి పిలిచినచో వాఁడు మనదగ్గరకు వచ్చునట్లు, ఆరాముని మన మెఱుంగకున్నను, (అనగా నారామునిరూపము లేక యారాముని తత్త్వము మనకింతకుముందు ప్రత్యక్షము కాకున్నను) అమ్మహాత్ముని నామమును జపించినయెడల నాదయామయుఁడు తత్క్షణమె ప్రత్యక్షమగును.

సుగంధివృత్తము. రామ రామ రామ రామ రామ రామ యంచు శ్రీ
రామ రామ రామ రామ రామ రామ యంచు శ్రీ
రామ రామ రామ రామ రామ రామ యంచుఁ ద
న్నామకీర్తనంబుఁ జేసినం గలుంగు మోక్షమున్. 67

టీక. తన్నామకీర్తనంబున్ = ఆరామనామము యొక్కస్మరణను, (తక్కిన యర్థము సులభము.)

తా. "త్రిషట్కాని చ నామాని పఠే ద్రామస్య యో నరః, స త్రయోపాధి రహితో మోక్షం సమధిగచ్ఛతి" "ఏమనుష్యుఁడు రామనామమును పదునెనిమిది మాఱులు (అనఁగా : ఒక్కొక్కపర్యాయమునకు ఆఱునామములుగా మూఁడుమాఱులు) జపించునో వాఁడు క్రమముగా స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరము లనుమూఁడు ఉపాధుల నతిక్రమించి మోక్షమును జెందును" అనువాక్యము ననుసరించి, రామనామజపమువలన మోక్ష మవశ్యముగ సిద్ధించును.

క. నిరతంబు రామనామ, స్మరణంబునకంటె మోక్షసాధన మితరం
బరయంగ లేదు ధరలోఁ, బరమసులభ మైనలసదుపాయం బబలా.

టీక. అబల=ఓపార్వతీ!, నిరతంబున్=ఎల్లప్పుడును, రామనామస్మరణంబునకంటెన్=రామనామజపము సేయుటకంటె, ఇతరంబు=వేఱైన, మోక్షసాధనము=మోక్షమునుసాధింపఁగలిగినట్టియు, పరమసులభము = మిగులసులభమైనదియు, ఐన లసదుపాయము=ఐనట్టిశ్రేష్ఠమైనయుపాయము, ధరలోన్ = ఈభూమిలో, అరయంగన్=విచారింపఁగా, లేదు.

తా. పార్వతీ! మనస్సునకును, శరీరమునకును శ్రమ కలిగించుమోక్షసాధనము లనేకములున్నను ఈరామ నామజప మంత సులభమైనవి, ఇంత దృఢముగా మోక్షఫలము నిచ్చునవి ఎవ్వియును లేవు. కావున సీరామనామము సకలమనుష్యులచేతను ఉపాసింపఁదగినది.

వ అని యిట్లు శ్రీరామమంత్రంబును దత్ప్రభావంబు నుపదేశించిన నా
కర్ణించి పరమానందభరితస్వాంత యై యక్కాంతామణి యత్యంత

భక్తిపూర్వకంబుగా ననేకప్రణామంబు లాచరించి వినుతించిస్వామీ తన్మంత్రాధిష్ఠానదేవతాశ్రీరామతత్త్వస్వరూపం బెట్టిది యెఱింగింపు మనిన నొక్కింత విచారించి శ్రీరామహృదయం బనుపరమేతిహాసంబు గల దందు శ్రీరామతత్త్వం బతివిస్పష్టంబుగా విలసిల్లు నది యతిరహస్యంబు గావున నెవ్వరికి గోచరంబు గాకుండు దాని నేఁ దెలియం జెప్పెద విను మని శ్రీమహాదేవుం డప్పార్వతీదేవి కి ట్లనియె.

టీక. అని, ఇట్లు, శ్రీరామమంత్రంబును, తత్ప్రభావంబున్ = ఆరామమంత్రముయొక్క సామర్థ్యమును, ఉపదేశించినన్ = తెలియఁజేయఁగా, ఆకర్ణించి=విని, పర...యై-పరమ=అధికమగు, ఆనంద=సంతోషముచేత (అనఁగా: లోకులనుద్ధరించుటకు చక్కనియుపాయముదొరకెను గదా యనుసంతసముచేత,) భరిత = సంపూర్ణమైన, స్వాంతయై = మనస్సు కలదియై, అకాంతామణి = ఆస్త్రీరత్న మగు పార్వతీదేవి, అత్యంతభక్తిపూర్వకంబుగాన్ = అధిక మగుభక్తితో, అనేకప్రణామంబులు = అనేకనమస్కారములను, ఆచరించి = చేసి, వినుతించి = స్తోత్రముచేసి, "స్వామీ = ఓప్రభువా! త...పంబు-తన్మంత్ర = ఆశ్రీరామనామమంత్రమునకు, అధిష్ఠానదేవతా=దేవతయగు (అనఁగా: మంత్ర మెవ్వనిని గూర్చి జపింప వలయునో ఆదేవతయగు,) శ్రీరామ=శ్రీరామునియొక్క, తత్త్వస్వరూపంబు = యథార్థస్వరూపము, ఎట్టిది (రామునియథార్థస్వరూప మేమి?) ఎఱింగింపుము = తెలియఁజేయుము" అనినన్=అని చెప్పఁగా, ఒక్కింత=కొంచెము, విచారించి = ఆలోచనచేసి, (అనఁగా: అతిరహస్య మగునీశ్రీ రామతత్త్వస్వరూపము నీయమకుఁ జెప్పవచ్చునా కూడదా?, అది చెప్పుట కీయమ తగినయధికారిణి యగునా కాదా? అని కొంతవిచారించి) "శ్రీరామ హృదయంబను = శ్రీరామహృదయ మనుపేరు గల, పరమ...ఇతిహాసంబు=శ్రేష్ఠ మగునొక్కపూర్వకథ గలదు, అందున్ = ఆకథయందు, శ్రీరామ తత్త్వంబు = శ్రీరాముని యథార్థస్వరూపము, (అనఁగా: ఆయథార్థస్వరూపమును గూర్చినవివరము), అతివిస్పష్టంబుగాన్=మిగుల స్పష్టముగ, విలసిల్లున్=ప్రకాశించుచుండును, అది = ఆకథ, (లేక, ఆ తత్త్వస్వరూపము) అతిరహస్యంబు = మిక్కిలి రహస్య మైనది. (అనఁగా: మిగుల నుత్తమము లగునధికారులకుఁ గాని, చెప్పరానిది) కావునన్=కాఁబట్టి, ఎవ్వరికిన్, గోచరంబు కాక ఉండున్ = తెలియకుండును. (అనఁగా: దాని నెవ్వరు నెఱుంగరు.) దానిన్=ఆతత్త్వస్వరూపమును (లేక,కథను,) ఏన్=నేను, తెలియన్ జెప్పెదన్ = బాగుగ బోధ పడునట్లుగా నీకు చెప్పెదను, వినుము" అని, శ్రీమహాదేవుండు = శోభాయుక్తుఁ డగు నాయీశ్వరుఁడు, పార్వతీదేవికిన్, ఇట్లు=ఈక్రింద రాఁబోవువిధముగ, అనియెన్=చెప్పెను.

తా. పైఁ జెప్పిన విధముగ నాపరమేశ్వరుఁడు రామమంత్రము నుపదేశించి దానిసామర్థ్యము తెలుపఁగానే "లోకుల నుద్ధరించుటకు చక్కని యుపాయము దొరకెనుగదా" అని మిగుల సంతసించి యాపార్వతీదేవి తనప్రియుని గొనియాడి పలుమాఱు నమస్కరించి యిట్లనియె. "ఓ స్వామీ! మీరు మంత్రమును దానిఫలమును దెలియఁ జేసితిరి, గాని ఆమంత్రమునకు అధిదేవతయగు శ్రీరాముని తత్త్వస్వరూపమును గూర్చి వివరింపలేదు. కావున దానిని వివరించి యనుగ్రహింపవలయును" అని వేఁడుకొనఁగానే, ఆపరమేశ్వరుఁడు మొదట కొంత సంశయించియు పార్వతీదేవి మిగులజ్ఞానవతి యగుటచేత శ్రీరామతత్త్వస్వరూపమును ప్రకటింప నిశ్చయించి ఇట్లనియె. "ఓపార్వతీ! రామహృదయ మనునొకకథ గలదు. అది సాధారణముగ నందఱకును తెలియునది కాదు. అట్లయినను నీవు జ్ఞానవతి వగుటచే, నీకు దాని వివరించి చెప్పెదను. అందు నీవడిగినవిషయమంతయు స్పష్టము కాఁగలదు." అనిచెప్పి క్రిందరాఁబోవువిధముగ శ్రీరామహృదయమును జెప్పుట కారంభించెను.

పార్వతీసంశయవివరణము.

శ్రీరామునియథార్థస్వరూపమును గూర్చి పార్వతికి సంశయముకలదని యధ్యాత్మరామాయణమునం దున్నది.

"వదంతి రామం పర మేక మాద్యం నిరస్తమాయాగుణసంప్రసారమ్,
భజంతి చాహర్నిశ మప్రమత్తాః పరం పదం యాంతి తథైవ సిద్ధాః"

"ఓపరమేశ్వరా! ఈరాముఁడు అద్వితీయుఁ డగు పరబ్రహ్మ మనియు, సకలజగత్తులకును కారణభూతుఁ డనియు, మాయతోఁ గాని దానిగుణము లగు సత్త్వరజస్తమస్సులతోఁగాని, సంబంధ మేమియును లేని పరిశుద్ధుఁడనియు చెప్పుచున్నారు. ఇంతమాత్రమేకాక నారామునిపై వర్ణింపఁబడిన స్వరూపముతోనే రేయుంబవలొక్కరీతిగ మనసును రెండవదానిపైకిఁ బోనీయక సేవించుచున్నారు. ఆసేవయందు సిద్ధిఁ జెందినవారు పునరావృత్తిరహిత మగు మోక్షమును గూడఁ జెందుచున్నారు. ఇది భక్తజనులలో ప్రత్యక్షమయియే యున్నది.

"వదంతి కేచి త్పర మోఽపి రామః స్వావిద్యయా సంవృత మాత్మసంజ్ఞమ్,
జానాతి నాత్మాన మతః పరేణ స బోధితో వేద పరాత్మతత్త్వమ్.
యది స్మ జానాతి కుతో విలాపః సీతాకృతే తేన కృతః పరేణ,
జానాతి నైనం యది కేన దేవః సమోఽపి సర్వై రపి జీవజాతైః."

"ఇట్లున్నను మఱికొందఱు మఱియొకవిధముగఁ జెప్పుచున్నారు. ఈరాముఁడుపరబ్రహ్మ స్వరూపుఁ డగుటలో సంశయము లేదు, కాని అట్లయినను ఆయన తనయథార్థస్వరూపము నెఱుఁగలేఁడు. అజ్ఞానము ఆవరించి యుండుటచేత తాను

సామాన్యుఁ డనియే తలంచెను గాని, పరమాత్మరూపుఁ డని యెఱుంగఁడు. ఈకార ణమువలననే ప్రతిస్థలమునందుండును, రామునకు యథార్థస్వరూపము దెలియుటకై ఇతరు లగుఅగస్త్యుఁడు మొదలగువారే బోధించుచుండినట్లు ఆరామాయణమువలనఁ దెలియుచున్నది. మఱియు ఆరామునకు స్వయముగానే తనయథార్థస్వరూపము తెలిసియుండినయెడల నిర్వికారుఁడైనతాను సీతానిమిత్తమై దుఃఖించునా! ఆయనకు తన స్వరూపమె ఎప్పటికిని తెలియదనిన సకలజీవులతో సమానుఁడే యగును గదా! అప్పుడాయన పరబ్రహ్మ మగుట ఎట్లు? కావున రాముఁడు పరబ్రహ్మమే యైనను అజ్ఞానావరణము కలిగి యున్నాఁడనవలయును."

("ఓపరమేశ్వరా! ఈరెంటియందును ఏది సత్యమో యని (అనఁగా: రామునకు మాయాగుణములతో సంబంధము కలదా లేదా? యని) నాకుసంశయము కలుగుచున్నది. ఈసంశయమును పోఁగొట్టుఁడు" అని పార్వతీదేవి ప్రశ్నచేసెనని తెలుసుకొనవలయును.

రామాయణకథాసంగ్రహము.

అవ. పైనవర్ణించినవిధముగ శ్రీరామహృదయమును జెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి దానికుపోద్ఘాతముగ రామాయణకథను సంక్షేపముగా వర్ణించుచున్నాఁడు.—

సీ. ఆదినారాయణుం డార్తరక్షణపరా
    యణుఁడు లోకోపకారార్థముగను
శ్రీరామచంద్రుఁ డై క్షితిపై నవతరించి
    ప్రేమతో సీతను బెండ్లియాడి
సాకేతపురమున సంభ్రమించుచు నుండి
    జగముల రక్షింప జననివరము
జనకునివాక్యంబు సమకూర్చి చెల్లింపఁ
    దమ్ముఁడు భార్యయుఁ దాను గూడి
తే. తాపసులవేషములు దాల్చి తాల్మి మీఱ
  దండకారణ్యభూములఁ దగఁ జరించి
  సకలరాక్షసగణముల సంహరించి
  యరిగి సీతానిమిత్తమై యంతమీఁద. 69

టీక. ఆర్త...నుఁడు-ఆర్త=ఆధ్యాత్మికాది తాపత్రయమువలన బాధపడువారిని, రక్షణ=రక్షించుటయే, పర=శ్రేష్ఠమగు, అయనుఁడు=గతిగాఁ (పనిగా)గల, ఆదినారాయణుండు=సకలజగత్తులకు నాదికారణభూతుఁ డగుమహావిష్ణువు, లోకోపకా

కార్థముగను = దుష్టుల శిక్షించి శిష్టుల రక్షించి లోకమున కుపకారము చేయుటకై, శ్రీరామచంద్రుఁడు ఐ=రాముఁడనుపేర దశరథునకుఁ బుత్రుఁడై, క్షితిపై=భూమియందు, అవతరించి = పుట్టి, ప్రేమతోన్ = అనురాగముతో, సీతను, పెండ్లియాడి, సాకేతపురమునన్=అయోధ్యాపట్టణమునందు, సంభ్రమించుచున్ = సంతసించుచు, ఉండి=పండ్రెండుసంవత్సరము లుండి, (వివాహమైనపిదప రాముఁడు పండ్రెండుసంవత్సరములకు అరణ్యమునకు పోయె ననుట రామాయణమున ప్రసిద్ధము.) జగములన్=ప్రపంచములను, రక్షింపన్=రావణబాధలేకుండ రక్షించుటకును, జననివరమున్=కైకకు దశరథుఁ డంతకు పూర్వమిచ్చియున్నవరములను, జనకునివాక్యమున్=దశరథుని మాటను, (లేక, ప్రతిజ్ఞను,) సమకూర్చి చెల్లింపన్=సిద్ధించునట్లుచేయుటకును, తమ్ముఁడు=లక్ష్మణుఁడు, భార్యయున్ = సీతాదేవియును, తానున్, కూడి, తాపసులవేషములు=ఋషులవేషములను (అనఁగా: నారచీరలు మొదలగువానిని, తాల్చి=ధరించి, తాల్మి=ఓర్పు, మీరన్=అతిశయించునట్లుగా, (అనఁగా; ఈవనవాసము చేయవలసివచ్చెనే యని కొంచెమైనను విసిగికొనక) దండకారణ్యభూములన్ = దండకారణ్యమునందు, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, చరించి=తిరిగి, సకలరాక్షసగణములన్=సమస్తరాక్షసులను, (అనఁగా: విరాధఖరదూషణాదులను,) సంహరించి, (ఈరాక్షసవధయె రావణునకు రామునిపై క్రోధముకలిగించినది కావున నీవధను చెప్పుటచే రావణసంహారమునకుఁ గారణము సీతాపహారాదులను గూర్చి చెప్పినట్లై యని యూహించునది.) అంత మీఁదన్=అటుతర్వాత (అనఁగా: సీత రావణుని యంతఃపురమున నున్న దని ఆంజనేయువలన నెఱింగినపిదప) సీతానిమిత్తమై=సీతను గొనివచ్చుటకై,అరిగి=లంకకుఁజని.

తా. భక్తులతాపత్రయమును జల్లార్చుటయే ముఖ్య మగుకార్యముగాఁ గలిగి సంచరించు నామహావిష్ణువు దేవతలప్రార్థనమువలన రావణసంహారము చేసి లోకమున కుపకారము చేయుటకై రాముఁ డను పేర దశరథపుత్త్రుఁడై భూలోకమున జన్మించి, భూమికి పుత్త్రికయై సీత యనుపేర జనకునియింటఁ బెరుగుచున్న లక్ష్మీదేవిని వివాహమయ్యెను. ఆవివాహమున కనంతరము పండ్రెండు సంవత్సరములు సకలభోగముల ననుభవించుచు నయోధ్యయందుండి తాను వచ్చిన పనిని (రావణసంహారమును) శీఘ్రముగ నిర్వహించు తలంపునఁ దనతండ్రి యగుదశరథుని ప్రతిజ్ఞను బరిపాలింపవలయు ననియుఁ దల్లికిచ్చినవరములఁ జెల్లింపవలయు ననియు మిషచే సీతాలక్ష్మణులతోఁ గూడి ఋషివేషము ధరించి దండకారణ్యమును బ్రవేశించెను. అచ్చట విరాధుఁడు ఖరదూషణాదులు మొదలగురాక్షసుల ననేకుల సంహరించి యావృత్తాంతమువలనఁ గోపించి, రావణాసురుఁడు మాయచే సీతాదేవిని లంకకుఁ గొనిపోవ, సుగ్రీవసహాయమువలన నామెను వెదకించి, హనుమంతునివలన లంకలో నామె యుండుట నెఱింగి యాలంకకు వానరసైన్యసమేతుఁడై చనియెను.

మ. రణభూమిం దగ రావణాసురునిఁ బుత్రభ్రాతృబంధూరువా
రణగంధర్వశతాంగయుక్తముగ నస్త్రశ్రేణిచేఁ ద్రుంచి ల
క్ష్మణసుగ్రీవహనూమదాదియుతుఁడై కాంక్షించి సీతావధూ
మణితో వచ్చె నయోధ్య కార్యులు నుతింపం బుష్పకారూఢుఁడై.

టీ. రణభూమిన్ = యుద్ధభూమియందు, తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, పుత్ర... ముగన్-పుత్ర=పుత్రులతో, భ్రాతృ=సోదరులతో, బంధు=బంధువులతో, ఉరు=గొప్పవియగు, వారణ=ఏనుఁగులతో, గంధర్వ=గుఱ్ఱములతో, శతాంగ=రథములతో, యుక్తముగన్=కూడినట్లు, రావణాసురునిన్, అస్త్రశ్రేణిన్ = బాణసమూహము చేత, త్రుంచి=సంహరించి, లక్ష్మణ...తుఁడై-లక్ష్మణ, సుగ్రీవ, హనూమత్ = హనుమంతుఁడు, ఆది=మొదలగువారితో (ఇచ్చట ఆదిశబ్దమువలన విభీషణుఁడు మొదలగు రాక్షసులుకూడఁ జెప్పఁబడిరి), యుతుఁడై=కూడినవాఁడై, కాంక్షించి=కోరి, పుష్పకారూఢుఁడై=పుష్పకమనువిమానమునెక్కి (ఇది కుబేరునిగెల్చి రావణుఁడు సంపాదించిన విమానము), సీతావధూమణితోన్=స్త్రీరత్న మగుసీతాదేవితో, ఆర్యులు=మహాత్ములు, నుతింపన్=స్తోత్రములఁజేయుచుండ, అయోధ్యకున్ = (తనరాజధానియగు) నయోధ్యాపట్టణమునకు, వచ్చెన్.

తా. ఇట్లు సీతను గొనితెచ్చుటకై లంకాపట్టణమునకుఁజని, అచ్చట రావణాసురుని పుత్రమిత్రబంధుసహితముగాఁ జతురంగసైన్యసమేతముగా రూపు మాపి లోకముల భయముఁ బాపెను. తమ్ముఁ డగు లక్ష్మణునితోను, సుగ్రీవుఁడు, హనుమంతుఁడు మొదలగు వానరులతోను, విభీషణాదిరాక్షసులతోను, దనకు ప్రాణసమాన యగు సీతాదేవితోనుఁ గూడి పరమానందభరితస్వాంతుఁ డగుచు పుష్పకవిమానము నధిష్ఠించి యయోధ్యాపట్టణమును జేరెను. మహాత్ములందఱు తన శౌర్యధైర్యాదుల వినుతించుచుండఁ జిరవియోగమువలన నాతురులైయున్నపురజనులపరమానందభరితులఁ గావించెను.

తే. ఇట్లరుగుదెంచి రాముఁడు హితపురోహి
తార్యబాంధవసచివభృత్యప్రభృతులు
ననుజులును గొల్వ సక్తుఁడై జనకజాభి
యుక్తుఁడై యంతఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యె. 71

టీ. అంతన్=పిమ్మట, రాముఁడు, ఇట్లు=పైఁజెప్పినట్లు, అరుగుదెంచి=అయోధ్యాపట్టణమునకువచ్చి, హిత...లును-హిత=మిత్రులును, పురోహిత=పురోహితులును (లేక, గురువులును), ఆర్య=పెద్దలును, బాంధవ=బంధువులును, సచివ=మంత్రులును, భృత్య=సేవకులును, ప్రభృతులును=మొదలగునందఱును, అనుజులును = తమ్ములగు

లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నులును, కొల్వన్ = సేవించుచుండఁగా, సక్తుఁడై = ప్రీతిగలవాఁడై (లోకము ననుగ్రహించు నిచ్ఛగలవాఁడై అనుట.) జనకజాభియుక్తుఁడై = సీతాదేవితోఁ గూడినవాఁడై, పట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెన్ = పట్టాభిషేకముఁ జేసికొనియెను.

తా. పైనవర్ణించినవిధముగా నయోధ్యాపురముఁ జేరినపిమ్మట మంత్రిపురోహితబంధుగురుమిత్రసేవకాదిజనంబులును దమ్ములును కాలోచితమగురీతి సేవించుచుండిరి. రామభద్రుండును ప్రజల ననుగ్రహింపవలయు ననుతలంపున సీతాసమన్వితుఁడై పట్టాభిషేకమహోత్సవము ననుభవించి కులక్రమాగతమగు రాజ్యభారమువహించెను.

శ్రీరామపట్టాభిషేకము.

సీ. శృంగార మేపార సీతాంగనామణి
మును నిజవామాంకమున వసింపఁ
దనపాదుకలు శిరంబున మోచి ముందఱ
హనుమంతుఁ డతిభక్తి ననుసరింప
ధవళాతపత్రమాతతధనుర్బాణముల్
దాల్చి లక్ష్మణుఁడు కైదండ నలర
సరి నిరుగడల వింజామరంబులు పూని
భరతశత్రుఘ్నులు పరిఢవింప
తే. ననుపమోజ్జ్వలరత్నసింహాసనమున
నమరఁ గూర్చుండి కోటిసూర్యప్రకాశుఁ
డై వసిష్ఠాదిమునిసమూహములచేతఁ
జెలఁగి రాముండు పట్టాభిషిక్తుఁడయ్యె. 72

టీ. సీతాంగనామణి=సీతాదేవి, శృంగారమేపారన్-శృంగారము = శృంగారరసము, (లేక సౌందర్యము,) ఏపారన్=అభివృద్ధియగుచుండఁగా, మును=ముందు, నిజవామాంకమునన్, నిజ=తనయొక్క, వామాంకమునన్=ఎడమతొడపై, వసింపన్ = ఉండఁగా, హనుమంతుఁడు, అతిభక్తి=మిగులభక్తితో, తనపాదుకలు = తనపావుకోళ్ళను, శిరంబున మోచి=తలపైనుంచుకొని, ముందఱన్=ఎదుట, అనుసరింపన్=నిలచియుండఁగా (లేక, సేవించుచుండఁగా) లక్ష్మణుఁడు, ధవళాతపత్రము=తెల్లనిగొడుగును, ఆత...ములు-ఆతత=గొప్పవియగు, ధనుః = ధనువును, బాణములు = బాణములును, దాల్చి=ధరించి, కైదండన్=చేతిప్రక్కన, అలరన్=ఉండఁగా భరతశత్రుఘ్నులు, సరిన్=సమముగా, ఇరుగడలన్=రెండుపార్శ్వములయందును, వింజామరంబులు=సుర

టీలను, పూని=ధరించి, పరిధవింపఁ =ఒప్పుచుండఁగా, అను..,మునఁ - అనుపమ= సరిలేని, ఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న, రత్న=నవరత్నఖచితమైన, సింహాసనమునఁ = సింహాసనముపై, అమరఁ =బాగుగా కూర్చుండి, కోటిసూర్యప్రకాశుఁడై=కోటిసూర్యులకు సమానమైన కాంతిగలవాఁడై, వసిష్ఠాదిముని సమూహములచేతఁ =వసిష్ఠుఁడు మొదలగుఋషుల సమూహములచేత (అనఁగాఁ బెక్కండ్రమునులచేత), చెలఁగి= ప్రకాశించి, రాముండు, పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెఁ =పట్టాభిషేకముఁ జేయఁబడియెను. (వసిష్ఠాదిమునులందఱు నారాముని నభిషేకించి రనిభావము.)

తా. ఆపట్టాభిషేకసమయమున సౌందర్యరాశి యగుసీతాదేవి రాముని యెడమతొడపైఁ గూర్చుండి యుండెను. అగ్రభాగమున పరమభక్తుఁ డగునాంజనేయుఁడమ్మహాత్ముని పాదుకల శిరమునఁ దాల్చి సేవించుచుండెను. శ్వేతచ్ఛత్రంబును ధనుర్బాణంబులును గూడ ధరించి లక్ష్మణుఁడు చేతి ప్రక్క నిలచి యుండెను. భరతశత్రుఘ్నులును సురటీల వీచుచు నుభయపార్శ్వముల నలంకరించు చుండిరి. ఇట్టి మహావైభవముతోఁ దనరారుచు కోటి సూర్యప్రకాశుఁడై యొప్పుచున్న యారాజచంద్రుని నవరత్నఖచితసింహాసనముపై నిలిపి వసిష్ఠాదిమహామునులు అభిషేకము నొనర్చిరి.

అవ. ఇట్లు పట్టాభిషేకమును వర్ణించి యీమహోత్సవమును ఉపసంహారము చేయుచు రామహృదయము నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

౧. ఇట్లు పట్టాభిషిక్తుండై శ్రీరామచంద్రుండు హితపురోహితామాత్యసుహృద్విద్వద్బ్రాహ్మణదాసదాసీజనంబులకును నానాదేశాధీశ్వరులకును విభీషణసుగ్రీవజాంబవత్సుషేణనలనీలగజగవయగవాక్షగంధమాదనాదులకును వందిమాగధపాఠకలోకంబునకును దక్కినవారలకందఱకును మనోరథంబులు దీఱం దగినరథతురగవారణగోభూహిరణ్యాగ్రహారరత్నదివ్యవస్త్రాభరణగంధమాల్యాదు లొసంగి సత్కరించి యంతటఁ దనపురోభాగవర్తియుఁ బుణ్యకీర్తియు నిటలతటఘటితాంజలియును గృతకార్యుండును నిరాకాంక్షుండును నిత్యానిత్యవస్తువివేకయుక్తుండును సకలవిధైహికాముష్మికభోగవిరక్తుండును శమాదిషట్కసంపత్తియుతుండును ముముక్షుతాసమన్వితుండును మహాబుద్ధిమంతుఁడు నైనహనుమంతుం గనుంగొని కరుణారసంబు పొంగారజనకజాంగనామణి నెమ్మొగంబుఁ జూచి మనకు నిత్యభక్తుండును మదీయజ్ఞానాసక్తుండును బరమభాగవతశిఖామణియు నైనయితనికి మద్వ్యతత్త్వస్వరూపం బుపదేశింపు మనిన బంగారంబునకుఁ బరిమళంబు

గలిగిన తెఱంగున సుప్రసన్న మందస్మితముఖారవిందయై విశ్వమోహిని యైనసీతామహాదేవి యాంజనేయుని కభిముఖియై యిట్లనియె.

టీ. ఇట్లు=పైనఁజెప్పినవిధముగా, శ్రీరామచంద్రుఁడు, పట్టాభిషిక్తుండై = పట్టాభిషేకమునొనర్చుకొని, హిత...లకున్-హిత=ఇష్టులకు, పురోహిత = పురోహితులకు, అమాత్య=మంత్రులకు, సుహృత్=స్నేహితులకు (మొట్టమొదటఁ గొంచెమనిష్టముగాఁ దోఁచునట్లున్నను శంకింపక యుత్తరకాలమున శుభముఁ గూర్పగల బోధసేయువారు హితులు; ఇతరులు సుహృత్తులు), విద్వత్=విద్వాంసులకు, బ్రాహ్మణ=బ్రాహ్మణులకు, దాస=సేవకులకు, దాసీజనంబులకున్=దాసీజనులకును, నానాదేశాధీశ్వరులకున్=సకలదేశముల ప్రభువులకును, విభీషణసుగ్రీవజాంబవత్సుషేణనలనీలగజగవయగవాక్షగంధమాదనాదులకున్ = విభీషణుఁడు మొదలగు రాక్షసులకును సుగ్రీవుఁడు జాంబవంతుఁడు సుషేణుఁడు నలుఁడు నీలుఁడు గజుఁడు గవయుఁడు గవాక్షుఁడు గంధమాదనుఁడు మొదలగువానరభల్లూకశ్రేష్ఠులకును, వంది...నకున్-వంది=స్తుతిపాఠకులయొక్కయు,మాగధ=రాజవంశావళినిఁ గొనియాడువారియొక్కయు, పాఠక=గాయకులయొక్కయు, లోకంబునకున్=సమూహమునకును, తక్కినవారలకందఱకున్=మిగిలిన సకలవిధము లగుజనులకును, మనోరథంబులుదీరన్=కోర్కులు దీరునట్లు (సమృద్ధిగా), తగి...దులు-తగిన=వారివారియోగ్యతకు నుచితములగు, రథ=రథములు, తురగ=గుఱ్ఱములు, వారణ= ఏనుఁగులు, గో=గోవులు, భూ=భూమి, హిరణ్య=సువర్ణము, అగ్రహార=అగ్రహారములు, రత్న=నవరత్నములు, దివ్య=శ్రేష్ఠములైన, వస్త్ర=వస్త్రములు, ఆభరణ=సొమ్ములు, గంధ=గంధము, మాల్య=పుష్పమాలికలు, ఆదులు=మొదలగువానిని, ఒసఁగి=ఇచ్చి, సత్కరించి=గౌరవించి, అంతటన్=తర్వాత(వారలనందఱను స్వస్థానములకుఁ బంపిన పిదప), తనపురోభాగవర్తియున్=తనయగ్రభాగమున నుండునట్టివాఁడును, పుణ్యకీర్తియున్=పవిత్ర మగుకీర్తిగలిగినట్టివాఁడును(ధర్మపరుఁడగుటచే లోకమున మిగులఁ బ్రశంసింపఁబడుచున్నట్టియు),నిట...లియున్-నిటలతట=ఫాలభాగమున, ఘటిత=కదియింపఁబడిన, అంజలియున్=చేమోడ్పుఁ గలిగినవాఁడును, కృతకార్యుండును=తనకార్యమును సాధించినవాఁడును, నిరాకాంక్షుండును=ఆశయేమియు లేనివాఁడును (సువర్ణఅగ్రహారాదులలో దేనినిఁ గోరనట్టియు), నిత్యానిత్యవస్తువివేకయుక్తుండును=బ్రహ్మము నిత్యము ప్రపంచ మనిత్యము అను వివేకము గలిగినట్టివాఁడును, సకల...మును-సకలవిధ=సమస్తవిధములగు, ఐహిక=పూర్వజన్మకర్మమువలనఁ గలిగి అనిత్యములై యిహలోకమున ననుభవింపఁబడుచున్నవియు, ఆముష్మికభోగ=యజ్ఞాదులవలనఁ బుట్టి స్వర్గాదులయం దనుభవింపఁ బడుచున్నవియు నగుభోగములయందు, విరక్తుండును=వైరాగ్యముకలవాఁడును, శమా...డును-శమాది

=శమము మొదలగు (శమ, దమ, ఉపరతి, తితిక్ష, శ్రద్ధ, సమాధానము లను), షట్క=ఆఱుగుణములయొక్క, సంపత్తి=సంపదతో, యుతుండును = కూడియున్న వాఁడును, ముము...డును - ముముక్షుతా = మోక్షేచ్ఛచే, సమన్వితుండును = కూడియున్న వాఁడును (సాధనచతుష్టయ సంపత్తి గల వాఁడును), మహాబుద్ధిమంతుండును= అధిక మగు సూక్ష్మబుద్ధి గలవాఁడును, ఐన హనుమంతుఁ = అయిన యాంజనేయుని, కనుంగొని=చూచి, కరుణారసంబు=దయారసము, పొంగారన్=అభివృద్ధి యగుచుండ, జనకజాంగనా మణిమొగంబున్=సీతాదేవిముఖమును, చూచి, మనకున్, నిత్యభక్తుండును=ఎప్పుడును మిగులభక్తితో సేవయొనర్చువాఁడును, మదీ...ను-మదీయ=నాదగు (నాసంబంధమైన), జ్ఞాన=యథార్థజ్ఞానమునందు (నాస్వరూపమును యథార్థముగాఁ దెలిసికొనుటయందు), ఆసక్తుండును=ఇచ్ఛ గలవాఁడును, పర...యున్-పరమ=శ్రేష్ఠులగు, భాగవత = భగవద్భక్తులలో, శిఖామణియున్=శిరోరత్నమువంటి వాఁడును, ఐనయితనికిన్=అగునీహనుమంతునికి, మద్ది...పంబున్-మత్=నాయొక్క, దివ్య=శ్రేష్ఠమగు (లేక, లోకోత్తరమైన), తత్త్వస్వరూపంబున్ = యథార్థస్వరూపమును (బ్రహ్మస్వరూపమును), ఉపదేశింపుమనినన్=ఉపదేశింపవలయునని చెప్పఁగానె, బంగారంబునకున్=సువర్ణమునకు, పరిమళంబు=సువాసన, కలిగిన తెఱంగునన్= కలిగినవిధంబున, ఉప్పొంగి=సంతోషించి, మంద...దయై-మందస్మిత = చిఱునగవుతోఁ గూడిన, ముఖారవిందయై = ముఖపద్మము కలదియై (సర్వసాక్షి, సర్వవ్యాపకుఁడై, "జీవునికంటె నభిన్నుఁడైయున్న బ్రహ్మమును దెలిసికొనుట కింత ప్రయత్నము కావలయునా" అను నభిప్రాయముచే సీతాదేవి నవ్వె నని తెలిసికొనవలయును),విశ్వ =సకల ప్రపంచమును, మోహినియై=మోహింపఁజేయునది యైన (మాయాస్వరూపిణి యైన) సీతామహాదేవి, ఆంజనేయునికిన్, అభిముఖియై=ఎదురై, ఇట్లనియె=ఈక్రింద రాఁబోవు విధముగా నుపదేశించెను.

తా. రామభద్రుఁడు పట్టాభిషేకోత్సవము పైన వర్ణించినవిధముగా మహావైభవముతో ముగియఁగానే హితపురోహితమంత్రిమిత్రదాసదాసీజనులకును అభిషేకోత్సవమును జూడవచ్చిన రాజులకును విభీషణాదిరాక్షసులకును సుగ్రీవాదివానరులకును జాంబవదాదిభల్లూకవరులకును వందిమాగధాదులకును మఱియు సకలవిధము లగు వారికిని, వారివారిమనస్సులు తృప్తిఁ జెందునట్లు రథగజతురగసువర్ణాగ్రహారాదిబహువిధబహుమానములనొసంగి వీడ్కొల్పెను. హనుమంతుఁడుమాత్రము నిత్యానిత్యవస్తువివేకము వైరాగ్యము శమాదిషట్కసంపత్తి మోక్షేచ్ఛ యనుజ్ఞానసాధనములచేఁ బ్రకాశించుచు రామునియొక్క యథార్థస్వరూపము దెలిసికొనఁ గోరుచు నుండువాఁడగుటచేత నమ్మహాత్ముఁ డిచ్చు బహుమానముల నపేక్షింపక ఫాలభాగంబునఁ జేమోడ్పుఁ

గదియించి యెదుట నిలచియుండెను. ఇట్లు తన కంతటి మహాకార్యమును సాధించియు నేమియుం గోరకున్న సత్స్వభావుఁడగు హనుమంతుని మహాబుద్ధిమంతుని నవలోకించి యాతని మనోరథము నూహించి దయారసము మఱియు నుప్పొంగ సీతాదేవితో నిట్లనియె. "దేవీ! ఈతఁడు మనయెడల మిగుల భక్తికలవాఁడు. పరమభాగవతులలో శిరోరత్నముంబోలువాఁడు. నాయథార్థస్వరూపము నెఱుంగఁ దలంచుచున్నాఁడు. కావున నీతనికి లోకోత్తరమగు నాయథార్థస్వరూపము నెఱింగింపుము" అని యిట్లు రామచంద్రుఁ డాజ్ఞాపింపఁగానే జగన్మోహిని యగునా సీతాదేవియు బంగారమునకు సుగంధముఁ గలిగినట్లు సంతసించి యాయాంజనేయుని కెదురై ముఖకమలంబున చిఱునగవు తళుకొత్త నిట్లని యుపదేశింప నారంభించెను.

సీత హనుమంతునకుఁ దారకయోగంబు బోధించుట.

మ. సుమతీ! రాముఁడు నిర్వికారము సదా శుద్ధంబు బుద్ధం బచిం
త్య మవాచ్యం బతులం బతీంద్రియము సత్తామాత్రమున్ స్వప్రకా
శము నిర్ద్వంద్వము నిర్వికల్ప మజమున్ సత్సంవిదానందరూ
ప మమూర్తం బజరంబు కేవలపరబ్రహ్మంబు చింతింపఁగన్. 74

టీ. సుమతీ = ఓసూక్ష్మబుద్ధిగలహనుమంతుఁడా!, చింతింపఁగన్ = బాగుగ విచారించినయెడల, రాముఁడు, నిర్వికారము = షడ్వికారములు లేనట్టియు, సదా= ఎల్లప్పుడు, శుద్ధంబు=దేనితోను సంబంధము లేక స్వచ్ఛమై యుండునట్టియు, బుద్ధంబు=జ్ఞానస్వరూపమైనదియు, అచింత్యము=మనసుచే తలంపరానిదియు, అవాచ్యంబు=నోటిచే వచింపరానిదియు, అతులంబు=తనతో సమానమగు మఱియొకవస్తువు లేనిదియు (లోకోత్తర మైనదియు), అతీంద్రియము = ఇంద్రియములకు గోచరము కానిదియు, సత్తామాత్రమున్=సర్వకాలములందును సర్వదేశములందును సర్వవస్తువులయందును ఒక్కటే విధముగ నుండుటయే స్వరూపముగాఁ గలదియును(నిత్యమైనదియును), స్వప్రకాశము=పరునిసహాయము లేక స్వతంత్రమై ప్రకాశించునదియు (అనఁగా: తెలిసికొనఁబడునదియు, పరబ్రహ్మమును దెలిసికొనువాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడని భావము), నిర్ద్వంద్వము=సుఖదుఃఖములు శీతోష్ణములు మొదలగుద్వంద్వములు (ఒకటి విడచిన మఱియొకటి పురుషుని నాశ్రయించియే యుండుస్వభావము గలగుణములు) లేనిదియు, (వానిచే బాధింపఁబడనిదియు), నిర్వికల్పము=సంకల్ప వికల్పములు లేనిదియును, అజమున్=ఉత్పత్తిలేనిదియు, సత్సం...పము-సత్=సత్యము, సంవిత్=జ్ఞానము, ఆనంద=ఆనందము, రూపము=స్వరూపముగాఁ గలదియు, అమూర్తంబు = ఇంద్రియములకు గోచర మగునాకారము లేనిదియు, అజరంబు=ముదిమి లేనిదియునగు,

కేవల...బు-కేవల=అద్వితీయమైన (తనకంటె నన్య మగు వస్తువు లేని), పరబ్రహ్మం బు=పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడే.

తా. ఆంజనేయా ! రాముని సామాన్యమనుష్యునిగా భావింపుచున్నా వేమో ఆఘనుని యథార్థస్వరూపమును దెల్పెద వినుము. ఉండుట పుట్టుట అభివృద్ధి యగుట పరిణామముఁ జెందుట క్షీణించుట నశించుట యనురూపములతో ప్రత్యక్షములైయు న్న వికారములతో సంబంధముఁ జెందనిదనియు, నిర్మలమైయుండునదనియు, జ్ఞానరూప మనియు, లేక, వివేకు లగుమహాత్ముల కెఱుంగవచ్చున దనియు, 'ఇది యిట్లిది' యూ హింపరానిదనియు, వాక్కుల కగోచర మైనదనియు, దృష్టాంతముఁ జెప్పి నిరూ పింప నశక్యమైనదియు, ఇంద్రియములకు గోచరముకానిదనియు, ఉనికియే స్వరూ పముగాఁగలదనియు, పరులచే నెఱుంగఁబడకఁ దన్నుతానే యెఱుంగునది (అనఁగా: తనంతఁదానే ప్రకాశించునది)యనియు, సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములతోఁ గాని లేక భేద వాదు లొనర్చు నానావిధములగు వికల్పములతోఁగాని (అనఁగా: "చైతన్యరూపుని యందు జీవబ్రహ్మభేదముకలదు. జ్ఞాన మాత్మకు గుణమేకాని స్వరూపముకాదు." అను మొదలగువిరుద్ధకల్పనలతోఁగాని) పుట్టుక ముదిమి మొదలగువానితోఁగాని సంబం ధములేనిదనియు, సత్యజ్ఞానానందరూపమైనదనియు, వేదములే పరబ్రహ్మమునుగూర్చి యుద్ఘోషించుచున్నవో అట్టిబ్రహ్మమే యీరాముఁడని తెలిసికొనుము.

అవ. ఇట్లీరాముఁడు నిర్వికారుఁ డగు నేని యితనివలనఁ బ్రపంచము పుట్టు ననుట సంభవింపదుగదా. అట్లైన రాముని (పరబ్రహ్మమును) జగత్కర్తనుగాఁ జెప్పు శ్రుతుల ప్రమాణములు కావచ్చును. శ్రుతి యప్రమాణ మగుట సమ్మతముగాదు కదా యని సమాధానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

క. అవికారుఁ డయ్యుఁ గనకము, వివిధాభరణంబు లైనవిధమున నితఁడే
దివియై భువియై రవియై, కవియై సర్వాత్ముఁ డై ప్రకాశించుఁదగన్.

టీక. అవికారుఁడయ్యున్=స్వయముగ నెట్టిమార్పును జెందనివాఁడయ్యును, కనకము=సువర్ణము, వివిధాభరణములైనవిధమునన్=అనేక విధము లగు నాభరణము లైనట్లు, ఇతఁడే=ఈపరబ్రహ్మ మగురాముఁడే, దివియై=ఆకాశరూపుఁడై, భువియై =భూస్వరూపుఁడై, రవియై=సూర్యస్వరూపుఁడై, కవియై=బ్రహ్మస్వరూపియైన చం ద్రుఁడై (లేక, శుక్రగ్రహస్వరూపుఁడై), సర్వాత్ముఁడై = సర్వప్రపంచరూపుఁడై, తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, ప్రకాశించున్=ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తా. పరబ్రహ్మము నిర్వికారుఁ డని చెప్పుట కాక్షేపమేమియులేదు. ప్రపంచ మా బ్రహ్మమునకంటె వేఱగు నేని యప్పుడు ఆప్రపంచముయొక్క యుత్పత్తివలనఁగాని

వినాశమువలనఁ గాని ఆపరబ్రహ్మమునకు వికారములు కలుగు నని చెప్పవచ్చును గాని ప్రకృతవిషయముమాత్ర మట్టిది కాదు. ప్రపంచమునకును పరబ్రహ్మమునకును భేదము కొంచె మైనను లేదు. ఎంతవిచారించి చూచినను ఈప్రపంచమున నామరూపముల కంటె నితర మగుపదార్థ మేదియును గానవచ్చుట లేదుగదా! కావున, సువర్ణముచేఁ జేయఁబడిన భూషణములు ఎన్నిరూపభేదములు కలవి యైనను వానికి గారణమగుసువర్ణమునకంటె వేఱుకానట్లు ఈప్రపంచము ఎన్నినామరూపభేదములు కలదియైనను కారణభూత మగుపరబ్రహ్మమునకంటె వేఱగునది కానేరదు. ఆభూషణములయందలి వికారములవలన సువర్ణమున కేమియు వికారముఁ గలుగనట్లు ప్రపంచమునందలి వికారములవలనఁగూడ నాపరబ్రహ్మమునకు వికారములు గలుగనేరవు. కావున నోయాంజనేయా! మన కెన్నిభేదములతోఁ గానవచ్చుచున్నను ఈభూమి ఆకాశము మొదలగు భూతములుగాని, సూర్యచంద్రాదిగ్రహములు గాని, జంగమస్థావరములు గాని యీ రామునికంటె బ్రహ్మము వేఱు కా దని తెలిసికొనుము.

అవ. ఇట్లు చెప్పినచో 'పరమాత్మకర్త' అని చెప్పు శ్రుతులకే కాదు. 'పరబ్రహ్మమునందు సత్త్వరజస్తమోగుణరూప యగు నొకశక్తి గలదు. ఆశక్తి ప్రపంచమునుఁ బుట్టించును.' అని చెప్పు శ్రుతులకుఁ గూడ నప్రామాణ్యము వచ్చును. అనిన సమాధానమును జెప్పుచున్నాఁడు.

క. త్రిగుణాత్మికయై యనిశము, జగములఁబుట్టింపఁ బెంపసమయింపంగాఁ
దగుమూలప్రకృతియ నే, నగుదుఁ జుమీ సత్యముగ మహాగుణశాలీ!

టీక. మహాగుణశాలీ = సద్గుణవంతుఁడ వగు నోయాంజనేయా! త్రిగుణాత్మికయై=సత్త్వరజస్తమోగుణములే స్వరూపముగాఁ గలిగి, అనిశమున్=ఎల్లప్పుడును, జగములన్=లోకములను, పుట్టింపన్, పెంపన్, సమయింపఁగాన్=నశింపఁజేయుటకును, (అనఁగా: సృష్టిస్థితిసంహారములఁ జేయుటకు), తగు...ప్రకృతియ- తగు = సామర్థ్యముగల, మూలప్రకృతియ = మూలప్రకృతియే (మాయాశక్తియే), సత్యముగన్=నిజముగా, నేనగుదుఁజుమీ=నేను అయి యున్నాను సుమా!

తా. మూలప్రకృతి యనుశక్తి పరబ్రహ్మమునందు కల దనియు ఆశక్తియే ప్రపంచమును సృజించుచు సంహరించుచు నున్నదనియు వేదములు చెప్పుచున్నవనుట సత్యము. మూలప్రకృతియనినను, అవిద్యయనినను, అజ్ఞానమనినను, మాయ యనిన నొక్కటియే. ఆశక్తిని నేనే యని తెలిసికొనుము. వేద మిట్లు చెప్పినను పరబ్రహ్మమునకు మాత్రము వికారము కలుగ నక్కఱలేదు. యథార్థస్థితిలో నీమూలప్రకృతి కూడ నాబ్రహ్మమునకంటె వేఱుకానేరదు. వేఱైయుండిననే కాని యామాయనకు

వికారమును గలిగింప నేరదుగదా. ఆపరబ్రహ్మ మొక్కఁడే సత్తాస్వరూపుఁ డగుట చేతను (ఉనికియే స్వరూపముగాఁ గలవాఁ డగుటచేతను) మఱియొకసత్త (ఉనికి) యున్నదనిన రెండుసత్తలకుఁ గలభేదమును నిరూపించుటకు వీలులేకపోవుటచేతను పరబ్రహ్మమునకంటె నితర మగుపదార్థముండుటకే వీలులేదు.

మఱియు ఉత్పత్తి వినాశము అనుపదములయర్థమునుగూర్చి విచారణీయాంశము కొంత గలదు. ఎట్లనిన: ఉత్పత్తి యనఁగా నింతకుఁ బూర్వము లేనిపదార్థము క్రొత్తగా పుట్టుటయా? లేక అంతర్ధానమైయుండునది ప్రకాశించుటయా? క్రొత్తగాఁ బుట్టుట యుత్పత్తి శబ్దార్థమనిన నది యుక్తియుక్తము కానేరదు. అభావమునుండి భావ ముత్పత్తి యగుననుట ప్రత్యక్షవిరుద్ధముగదా! కావున నీవిషయమున నవశ్యముగ రెండవపక్షమునే యంగీకరింపవలయును. (అనఁగా: ఏదియో యొక కారణమునఁ గొంత కాలమునుండియుఁ బ్రకాశింపకున్న పదార్థము ప్రకాశించుటయే యుత్పత్తి శబ్దార్థ మనవలయును.) ఈయుక్తి ననుసరించియే విచారించిన, అంతర్ధానమునుఁ జెందుటయే వినాశశబ్దార్థమని చెప్పవలసివచ్చును. కొంతకాల మవిచ్ఛిన్నముగఁ బ్రకాశించుచుండుటయే స్థితిశబ్దమునకుఁ గూడ నర్థమని యేర్పడును.

ఇప్పు డాలోచించి చూడుము. మూల ప్రకృతిచే ప్రపంచము పుట్టింపఁ బడును. (అనఁగా: మూలప్రకృతిచే ప్రపంచముతోఁచునటు చేయఁబడును.) అని యర్థమేర్పడును. మూలప్రకృతి యనినను అజ్ఞానమనినను ఒక్కటియే యని యిది వఱకే చెప్పియున్నాను. కావున "మూలప్రకృతి ప్రపంచమును సృష్టించును." అనిన "అజ్ఞానముచే ప్రపంచ మున్నట్లు తోఁచును" అనియే యర్థము. అజ్ఞానులకుఁ గూడ ప్రారబ్ధ వశమునఁ గొంతకాలమువఱకు (అనఁగాఁ: బ్రళయమగునంతవఱకు) ఇహపర లోకరూప మగుప్రపంచము తోఁచుచు మఱికొంతకాలము (అనఁగా: వారివారికర్మలు ఫలముల నిచ్చుట కభిముఖము లగునంతవఱకు) దోఁపదు. కావున ప్రపంచాంతర్ధాన రూపమగు వినాశముగూడ మూలప్రకృతిచేతనే చేయఁబడుచున్న దని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ఈప్రపంచమంతయు నజ్ఞానకల్పితమే యని యెఱింగినవారలగుటచేత, వారి కది బ్రహ్మభిన్నముగా నెప్పటికిని తోఁపదు. కావున నెట్లు చూచినను పరబ్రహ్మమునకు వికారములు కలుగనక్కఱలేదని తెలిసికొనుము. ఆమూలప్రకృతియు నేనే యని నిశ్చయించుకొనుము.

అవ. ఇట్లు చెప్పినను పరబ్రహ్మము కర్తయగుటకు వీలులేకపోవుటచే శ్రుతి విరోధము వచ్చియే తీరును. సృష్టియనఁగా నుత్పత్తి యైనను, వికాస మైనను, దాని కొకకర్త యవశ్య ముండితీరవలయును గదా. అజ్ఞానమే దానికి కర్త యనిన పరబ్ర హ్మము జగత్కారణమని చెప్పుశ్రుతులకు విరోధము వచ్చును. కావున మూలప్రకృ

పరబ్రహ్మమునకంటె వే ఱనియు, ఆపరబ్రహ్మము దానిమూలమున ప్రపంచమును సృజించుచున్నాఁడనియు, ఇట్టివాఁ డగుటచే నాబ్రహ్మము సవికారమే యనియు, కర్త యనియుఁ జెప్పితీరవలయును. పరబ్రహ్మమునకుఁ గలశక్తియె ప్రకృతి యని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవిగదా! అనిన సమాధానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—

క. అమలుఁ డగునితనిసాన్ని
ధ్యమువలన సృజింతు జగ మతంద్రితనై యి
ట్లమర జడులచేఁ దత్సృ
ష్టము కల్పింపఁబడు నీయసంగునియందున్. 77

టీ. అమలుఁడు=నిత్యసిద్ధుఁడు (నిర్వికారుఁడు), అగునితనిసాన్నిధ్యమువలనన్= అయినయీపరబ్రహ్మముయొక్క సామీప్యమువలన (అనఁగా: ఈరాముఁడు నాసమీపమున నుండుటచేత), అతంద్రితనై=ఏమఱుపాటులేనిదాననై, జగము=లోకము, సృజింతున్=సృష్టిచేయుచున్నాను, ఇట్లమరన్=ఈవిధముగా నుండఁగా, జడులచేన్= అజ్ఞానులచేత, తత్సృష్టము=నాచేఁజేయఁబడిన సృష్టి, ఈయసంగునియందున్=నిర్వికారుఁ డగు (లేక, దేనితో సంబంధము లేని) యీరామునియందు, కల్పింపఁబడున్= ఆరోపింపఁబడును.

తా. ఇట్లాత్మ నిర్వికారుఁడైనను శ్రుతులయందుఁ గొన్నిచోట్ల నాయనయే జగత్కర్తయని చెప్పఁబడి యున్నది. మూలప్రకృతికిని ఆబ్రహ్మమునకును భేదము లేదని యిదివఱకే నిరూపించి యున్నాను. పారమార్థికస్థితి యిట్టిదే యైనను, వేదము జనుల క్రమక్రమముగ నుద్ధరించుతలంపుచే నారంభమున నిట్లు చెప్పుచున్నది. తిమిరరోగము గలవాఁ డొకచంద్రబింబమును రెండుగాను మూఁడుగాను చూచినట్లు లోకులును తమభ్రాంతివలనఁ బరబ్రహ్మమునందు భేదమున్నట్లు తలంచుచున్నారు. వేదము కూడ తత్త్వస్వరూపము వానికి సులభముగ గోచరమగుటకై మొట్టమొదట వారవలంబించియున్న భేదమునే యాధారము చేసికొని యుపదేశించుచుఁ గ్రమక్రమముగ యుక్తులచే దానిని నిరాకరించి పరమార్థతత్త్వమును మనసున నాటింపఁ బ్రయత్నించుచున్నది. ఇంతియేకాని ఆశ్రుతికి భేదమును జెప్పుటయందుఁ దాత్పర్యములేదు. ఒకని కొకగొప్పవిషయము బోధింపవలయు ననిన మొట్టమొదట వారికిఁ గల జ్ఞానమును తలంపులను గమనించి వానికిఁదగినట్లు బోధయొనర్చుచుఁ గ్రమక్రమముగఁ జిత్తమును బరిపక్వముఁ జేసియే కదా యావిషయము నుపదేశింపవలయును. ఇట్లు చేయక యొక్కమాఱె యట్టివిషయముల నుపదేశించినవారిమనసు (శిష్యులమనసు) దానిని సంపూర్ణముగ గ్రహింపలేక, నాకు సర్వముఁ దెలిసె నని యభిమానించుచు ముందున్నస్థితియందు నిలువనోపక యుభయభ్రష్టమై చెడిపోవు ననుటయు ప్రత్యక్షసిద్ధమే కదా. కావున

మూలప్రకృతి పరబ్రహ్మమునకంటె వేఱనియు, అది పరబ్రహ్మశక్తియనియు, ఆ శక్తిమూలముననే పరబ్రహ్మము సృజించుచున్నాఁడనియుఁ జెప్పుటవలన దోషమేమియును లేదు.

యథార్థస్థితిలో నిట్లు చెప్పినను పరబ్రహ్మముమాత్రము సవికారుఁడుకా నక్కఱలేదు. ఏలయనిన: లోకమునందు కర్తృత్వము రెండు తెఱఁగులై యున్నది. కొందఱు స్వయముగఁ గొన్నిసాధనములఁ గైకొని కార్యముఁ సాధించు చున్నారు. మఱికొందఱు తామేమియుఁ జేయకయే పరులచే సర్వకార్యములఁ జేయించుచున్నారు. ఈరెండు తెఱంగులవారిని కూడ లోకమునఁ గర్తలనియే చెప్పుచున్నారు. ఇందు మొదటిది సాధనసాధ్యకర్తృత్వము (సాధనములఁ గైకొనియే కార్యముల సాధించుటవలనఁ గలుగు కర్తృత్వము), రెండవది సాన్నిధ్యమాత్రసాధ్యకర్తృత్వము (స్వయముగ సాధనములఁ గైకొన కున్నను తనసామీప్యమువలనఁ బరులచేఁ గార్యముల సాధింపఁజేయుటవలనఁ గలుగుకర్తృత్వము) ఈరెండవకర్తృత్వము పరబ్రహ్మమునకుఁ గలదు. ఆయనయుఁ దనకంటె వేఱుగా నున్నప్రకృతిచేఁ బ్రపంచసృష్టినిఁ జేయించుచుండవచ్చును గదా!

ఈప్రకృతి పరబ్రహ్మమునకు శక్తియే యైననుగూడ నీకర్తృత్వమునకు భంగము రాదు. పురుషునికంటె వానియందున్నశక్తి వే ఱనుటలో సంశయ మేమియును లేదు. శక్తికిని శక్తిగలవానికిని సమవాయసంబంధము (అనఁగా: నిత్యసంబంధము) కలదని తార్కికు లందురు గాని అది వేదాంతులకు సమ్మతము కాదు గదా. యథార్థస్థితిలో పదార్థములు రెండైనప్పుడు అవి యొక్కటిగానే యున్నట్లుఁ భ్రాంతివలనఁ దోఁపవచ్చునేకాని అట్టినిత్యసంబంధముకూడ నొకటి కలదనుట యుక్తిశూన్యముకదా! ఇట్లు సర్వమును విమర్శించిన భ్రాంతిసిద్ధ మగుభేదము నాశ్రయించి పరబ్రహ్మమునందు కర్తృత్వ మారోపింపఁబడుచున్నను ఆపరబ్రహ్మమునకుమాత్రము వికారములు కలుగ నక్కఱలేదు.

ఈతత్త్వము నెఱుంగలేక యజ్ఞానులగువారు నాచేఁ (మూలప్రకృతిచే) జేయఁబడుచున్న సకలకార్యములను నిర్వికారుఁ డగునాపరబ్రహ్మమునం దారోపించుచున్నారు. అమ్మహాత్మునకు దేనితోను సంబంధము లేకుండినను, ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుఁడై యుండుటచేత నాప్రకృతియందుఁగూడ వ్యాపించియే యున్నాఁడు. కావున నట్లు కల్పించుచున్నారు. మాయ ఆబ్రహ్మమున కుపాధి యనియుఁ, పరబ్రహ్మము తనయందుండుటచే నామాయయే సర్వమును సృజించుచున్న దనియు, బ్రహ్మమునకు నీసృష్టిలో నేమియుసంబంధము లేదనియుఁ దెలిసికొన లేకున్నారు. కావుననే యాయనకుఁ గల సాన్నిధ్యమాత్రసాధ్యకర్తృత్వమును, సాధనసాధ్యకర్తృత్వమునుగా భావించి

పరబ్రహ్మముకూడ సవికారమే యనుచున్నారు. "బ్రహ్మమునకు సాన్నిధ్యమాత్ర సాధ్యకర్తృత్వము గలదనిచెప్పినను, ఆయన నిర్వికారుఁ డగుటకు వీలులేదు. పరులచేఁ గార్యములఁ జేయింపవలయునన్నను, గర్తయగువారికి సంకల్పము మొదలగునవి యుండియే తీరవలయును గదా" అనుటయు యుక్తియుక్తముగాదు. అయస్కాంతశిలయినుము నాకర్షించుచున్నది కదా! ఆశిలకు సంకల్పము గల దనుట కవకాశము గలదా? కావున సాన్నిధ్యమాత్రసాధ్యకర్తృత్వము గలవాఁడు సంకల్పము మొదలగు వికారములు కలిగియుండవలయు ననుట నియమము గాదు. కావున నీవేదాంత సిద్ధాంతమే శ్రుతికిఁ గూడ విరుద్ధము కాదని తెలిసికొనవలయును.

అవ. పైనిరూపించినవిషయమును అనుభవసిద్ధముగ నిరూపించి చూపుచున్నాఁడు.-

వ. అది యెట్లనిన నాకర్ణింపు మయోధ్యానగరంబున నతినిర్మలం బయిన రఘువంశంబునం దితనిజన్మంబును విశ్వామిత్రసహాయత్వంబును దన్మఖరక్షణంబు నహల్యాశాపశమనంబును హరధనుర్భంగంబును మత్పాణిగ్రహణంబును పరశురామపరాక్రమభంజనంబును బురప్రవేశంబును దండకారణ్యగమనంబును విరాధవధంబును శూర్పణఖాకర్ణనాసికాచ్ఛేదనంబును ఖరదూషణత్రిశిరః ప్రముఖ రాక్షస ఖండనంబును మాయామారీచహరణంబును మాయాసీతాపహరణంబును జటాయుకబంధమోక్షలాభంబును శబరీపూజనంబును సుగ్రీవసమాగమంబును వాలివధంబును సీతాన్వేషణంబును సముద్రసేతుబంధనంబును లంకానిరోధంబును భీమసంగ్రామంబున భాతృపుత్రపౌత్రబాంధవహితజనాదిసహితంబుగా రావణహరణంబునువిభీషణరాజ్యప్రదానంబును బుష్పకారోహణంబును మత్సమేతంబుగా సాకేతపురగమనంబును రాజ్యాభిషేకంబును మొదలుగాఁ గలకార్యంబు లన్నియు నాచేత నాచరితంబు లయ్యె నట్లగుచుండ నిర్వికారుం డఖిలాత్మకుం డైనయీరామునియం దజ్ఞానులచే నారోపింపఁబడుఁ గావున.

టీక. అది యెట్లనినన్=ఆయారోపణ యెట్లనఁగా, ఆకర్ణింపుము= వినుము, అయోధ్యానగరంబునన్ = అయోధ్యాపట్టణమునందు, అతినిర్మలంబైన = మిగులపరిశుద్ధమగు, రఘువంశంబునందున్ = రఘుమహారాజుయొక్క వంశమునందు, ఇతని జన్మంబు = ఈరాముఁడు పుట్టుటయు, విశ్వామిత్రసహాయత్వంబును = విశ్వామిత్రునికి సహాయుండగుటయుం,తన్మ...బును-తత్ =ఆవిశ్వామిత్రమహామునియొక్క, మఖ=

యజ్ఞమును, రక్షణంబును = రక్షించుటయు, అహ...బును - అహల్యా = అహల్య యొక్క, శాపశమనంబును = శాపమును బోఁగొట్టుటయు, హరధనుర్భంగంబును = శివునివిల్లు విఱచుటయు, మత్పా...బును-మత్=నాయొక్క, పాణిగ్రహణంబును= వివాహంబును (అనఁగా: నన్ను వివాహముఁ జేసికొనుటయు), పర...బును - పరశు రామ=పరశురామునియొక్క, పరాక్రమ=శౌర్యమును (లేక, బలమును), భంజనం బును = అడంచుటయు, పురప్రవేశంబును = మరల అయోధ్యాపట్టణమునకు వచ్చు టయు, దండకారణ్యగమనంబును = దండకారణ్యమునకుఁ బోవుటయు, విరాధవధం బును=విరాధుఁ డనురక్కసుని సంహరించుటయు, శూర్ప...బును - శూర్పణఖా = రావణాసురుని చెలియలగు శూర్పణఖయొక్క, కర్ణ=చెవులను, నాసికా=ముక్కును, ఛేదనంబును=కోయుటయు, ఖర...బును - ఖర=ఖరుఁడు, దూషణ=దూషణుఁడు, త్రిశిరః=త్రిశిరుఁడు, ప్రముఖ=మొదలుగాఁగల, రాక్షస=రాక్షసులయొక్క, ఖండ నంబును = ఖండించుటయును, మాయా మారీచ హరణంబును=మాయలేడియై వచ్చిన మారీచుని సంహరించుటయు, మాయాసీతాపహరణంబును = రావణుఁడు మాయా సీత నెత్తికొని పోవుటయు (రావణుఁడు మాయాసీతను గొనిపోయెననుట యధ్యాత్మ రామాయణ సంప్రదాయము. వాల్మీకిరామాయణమున నీవిషయము ప్రత్యేకముగ ఖండింపఁబడియుండకపోవుటచేత నామునికికూడ నిదియే యభిప్రాయమని తోఁచుచు న్నది. ఒకవిషయము సామాన్యముగా నొకచోటఁ జెప్పఁబడినప్పుడు మఱియొచ్చట నైనను దానిని గూర్చిన విశేషమున్నయెడల గ్రహింపవచ్చు ననుట సుప్రసిద్ధము.), జటా...ను-జటాయు = గృధ్రరాజగుజటాయువునకును, కబంధ=కబంధుఁడగు రాక్ష సునకును, మోక్షలాభంబును = మోక్షమునిచ్చుటయు, శబ...బును-శబరీ = శబరి యనుబోయవనిత, పూజనంబును = పూజించుటయు (లేక, శబరి నను గ్రహించు టయు), సుగ్రీ...బును-సుగ్రీవ = సుగ్రీవునితో, సమాగమంబును = స్నేహముఁ జేయుటయు, వాలివధంబును = వాలిసంహరించుటయు, సీతాన్వేషణంబును-సీతా= సీతయొక్క (ను), అన్వేషణంబును=వెదకుటయు (లేక, వెదకించుటయు), సముద్ర సేతుబంధనమును=సముద్రమున సేతువుం గట్టుటయు, లంకానిరోధంబును = లంకను ముట్టడించుటయు, భీమ...బునన్-భీమ=భయంకరమైన, సంగ్రామంబునన్=యుద్ధ మునందు, భ్రాతృ...గాన్-భ్రాతృ=తమ్ములు, పుత్ర=కుమారులు, పౌత్ర=మనుమలు, బాంధవ = బంధువులు, హితజన = ఇష్టజనులు, ఆది = మొదలగువారితో, సహితం బుగాన్=కూడునట్లుగా, రావణహరణంబును = రావణునిసంహరించుటయు, విభీష ణరాజ్యప్రదానంబును = విభీషణునికి లంకారాజ్య మొసంగుటయు, పుష్పకారోహ ణంబును = పుష్పకవిమానము నెక్కుటయు, మత్సమేతంబుగాన్ = నాతో కూడి, సాకేతపురగమనంబును=అయోధ్యా పట్టణమునకు వచ్చుటయు, రాజ్యాభిషేకంబును=

పట్టాభిషేకముఁ జేసికొనుటయు మొదలుగాఁ గలకార్యంబులన్నియుఁ, నాచేత నాచరితంబులయ్యెఁ = నాచే నాచరింపఁబడినవి. అట్లగుచుండఁ = ఇట్టికార్యముల నన్నిటిని నేనే చేసియున్నను, నిర్వికారుండు=ఏవికారములను లేనివాఁడును, అఖిలాత్మకుండు = సకలప్రపంచరూపుఁడును, ఐన, ఈరామునియందుఁ, అజ్ఞానులచేతఁ, ఆరోపింపఁబడుగావునఁ = ఆరోపణ చేయఁబడుచున్నది గాన (అనఁగా: ఈకార్యముల నన్నిటిని రాముఁడే చేసె నని జ్ఞానశూన్యు లగువారు తలంచుచున్నారు గావున ననుట.)

తా. నేను (మూలప్రకృతి) చేయుకార్యముల నీరామునియందు (పరబ్రహ్మమునందు) నారోపించువిధమును వివరించెదను వినుము. ఈరామునకు పుట్టుక గాని, కామక్రోధాదులతో సంబంధము గాని లేదు. శత్రువులుగాని, మిత్రులుగాని లేరు. హర్షశోకములు లేవు. ఈవికారము లన్నియు నాచే (జ్ఞానముచేఁ) గల్పింపఁబడినవి. ఇట్లున్నను అజ్ఞానులగువారు ఈరాముఁడే రఘువంశమున జనించి, విశ్వామిత్రునకుఁ దోడ్పడి యమ్మహాత్మునియజ్ఞమును గొనసాగించి, అహల్యాశాపమును దీర్చి శివునివిల్లు విఱిచి నన్ను బెండ్లియాడెననియు,పరశురామునిభంగపఱిచి యయోధ్యకుఁజేరి యచ్చట కొంతకాల ముండి లక్ష్మణునితోను నాతోను గూడి దండకారణ్యమును బ్రవేశించె ననియుఁ జెప్పుచున్నారు. అచ్చట విరాధుఁడు మొదలగురాక్షసుల ననేకుల సంహరించి, మునుల కభయ మిచ్చి, మాయచే బంగరులేడియై వచ్చినమారీచుని సంహరించె ననియు, మరలి యాశ్రమమునకు వచ్చునప్పటికి, మాయామయ మగురూపముతో నున్న నన్ను రావణుఁడు గొనిపోవఁగా నాకై బహువిధముల విలపించె ననియు, నన్ను వెదకుచు నరణ్యములఁ దిరిగి తిరిగి జటాయువు కబంధులకు మోక్ష మిచ్చి, శబరిచే పూజలఁ గొని, వారు చెప్పినచొప్పున సుగ్రీవునితో మైత్రిఁ జేసె ననియు భావించు చున్నారు. సుగ్రీవునకుఁ బ్రియంబుగా వాలినిఁ ద్రుంచి, వానరరాజ్యమును సంపాదించి యిచ్చి వానిసహాయముచే నన్ను వెదకించి తెలిసికొని లంకాపురమును నిరోధించి రావణుని సంహరించి, యారాక్షస రాజ్యమును విభీషణున కిచ్చెననియు, పుష్పకారూఢుఁ డై నాతోఁ గూడి యయోధ్యకు వచ్చి పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యె ననియుఁ దలంచు చున్నారు. ఈకార్యముల నన్నిటిని నే నాచరించితిని గాని రాముఁ డాచరింపలేదు. ఇట్లైనను భ్రాంతివలన నజ్ఞాను లగువారు నిర్వికారుఁ డై సర్వమయుఁ డై యున్న యీరాముని యందే వీని నెల్ల నారోపించు చున్నారు. పైన నిరూపింపఁ బడియున్నట్లు ఈతని సాన్నిధ్యమువలన నే నీకార్యములనెల్ల నాచరించుచుండుట నెఱుంగ లేక యిట్లు భ్రాంతి నొందుచున్నారు. కావున,

అవ. ఈక్రిందిరెండుపద్యములచే రామతత్త్వస్వరూపవ్యాఖ్యానము నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

ఉ. రాముఁడు నిర్వికారుఁడు నిరామయుఁ డవ్యయుఁ డక్షరుండు ని
ష్కాముఁ డతీంద్రియుం డజుఁ డకర్త యభోక్త యసంగుఁ డంతరా
రాముఁడు నిర్వికల్పుఁడు నిరంజనుఁ డద్వయుఁ డైనయాపరం
ధాముఁడు గాని చారుగుణధాముఁడు గాఁడు సమీరనందనా! 79

టీక. సమీరనందనా = వాయుపుత్త్రుఁడ వగు నాంజనేయా! రాముఁడు, నిర్వికారుఁడు=వికారములు లేనివాఁడును, నిరామయుఁడు=శరీరము లేనివాఁడగుటచే రోగములు లేనివాఁడును, అవ్యయుఁడు=నాశములేనివాఁడును (లేక, స్త్రీపురుషాదిలింగభేదములు లేనివాఁడును), అక్షరుండు=నశింపనివాఁడును, నిష్కాముఁడు = కోరఁదగినది లేనివాఁడును (పరమానందమె ఆయనకు స్వరూప మగుటచేతను జనులచేఁ గోరఁబడునదియు నానందమే యగుటచేతను, పరబ్రహ్మము కోరవలసినపదార్థ మేదియు నుండదని భావము.), అతీంద్రియుండు=ఇంద్రియములకుగోచరముకానివాఁడును, అజుఁడు=ఉత్పత్తిలేనివాఁడును, అకర్త=యేకార్యమును జేయనివాఁడును, అభోక్త = ఏఫలమును అనుభవింపనివాఁడును, అసంగుఁడు = దేనితోను సంబంధపడనివాఁడును, అంతరారాముఁడు=సకలభూతములయందు అంతర్యామియై విహరించువాఁడును, నిర్వికల్పుఁడు=సంకల్పవికల్పములు లేనివాఁడును, నిరంజనుఁడు = మఱియొకదాని సహాయములేకయే స్వయముగఁ బ్రకాశించువాఁడును, అద్వయుఁడు=తనకంటె వేఱగు పదార్థము లేనివాఁడును, అయిన=అయినట్టి, ఆపరంధాముఁడ గాని=ఆపరమాత్ముఁడేకాని, చారు... గాఁడు-చారు=మనోహరములైన, గుణ=గుణములకు, ధాముఁడుగాఁడు = ఆధారభూతుఁడు కాఁడు. (అనఁగా: సగుణుఁడును శరీరవిశిష్టుఁడును కాఁడనుట.)

తా. ఓఆంజనేయా! వికారములు లేనివాఁడును, దేనితోను సంబంధములేనివాఁడును, అద్వితీయుఁడును, శరీరము మొదలగునవి లేనివాఁ డగుటచే రోగములు మొదలగునవి లేనివాఁడును, కామక్రోధాదులు లేనివాఁడును, ఇంద్రియములకు గోచరముకానివాఁడును, ఒకపనిని జేయుట గాని, దానిఫలము ననుభవించుట గాని లేనివాఁడును, అంతర్యామి యగువాఁడును, జాతిభేదములు వినాశము లేనివాఁడును, ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములతో నక్కఱ లేకయే స్వయముగఁ బ్రకాశించువాఁడు నగు నాపరబ్రహ్మ మీరాముఁడు. లోకు లనుకొనునట్లు శరీరాదియుక్తుఁడు కాఁడు. అని తెలిసికొనుము.

క. మాయాగుణానుగతుఁ డై, పాయక నానావిధప్రపంచం బితఁడే
చేయు నని తోఁచు నేమియుఁ, జేయఁ డసంగుం డకర్త సిద్ధమువత్సా.

టీక. వత్సా=బిడ్డా! మా...డై-మాయా = మాయయొక్క, గుణ=సత్త్వరజస్తమోగుణములను,అనుగతుఁడై=అనుసరించువాఁడై, పాయక=విడువక,నానా...చంబు-నానావిధ=అనేకవిధములైన, ప్రపంచంబు = లోకములను, ఇతఁడే = ఈరాముఁడే, చేయుననని = చేయుచున్నాఁడని (అనఁగా: సృష్టించుచున్నాఁడని), తోఁచుఁ, ఏమియుఁ జేయఁడు=యథార్థస్థితిలో ఈరాముఁడే కార్యమును జేయువాఁడుకాఁడు, అసంగుండు = వాస్తవములో నాయనకు దేనితోను సంబంధములేదు. అకర్త=ఇట్లగుటచే నేమియుఁ జేయఁడు, సిద్ధము=ఈవిషయము సిద్ధాంతమైనది.

తా. ఓహనుమంతుఁడా! సత్త్వరజస్తమోగుణముల వికారమువలన (అనఁగా: సత్త్వరజస్తమోగుణములే మాయ కావున నదిచేయుచుండుకార్యములవలన) సర్వవ్యాపకుఁడగు సీరాముఁడు కర్తయైనట్లు తోఁచుచుండును. ఆగుణములయందు వ్యాపించి యున్నపరమాత్మునిసహాయముచే నాగుణములే యిట్లు సృష్ట్యాదులను చేయుచున్న పని తెలిసికొనలేరక జను లిట్లు భ్రాంతి గాంచుచున్నారు. పరబ్రహ్మమాత్ర మేమియును జేయువాఁడు కాఁ డనుట సిద్ధాంతము.

అవ. ఇట్లాపరమేశ్వరుఁడు సంక్షిప్తముగ సీతాకృతోపదేశరూపమున రామతత్త్వము నెఱింగించి పార్వతీదేవికిఁ గలిగినసంశయము నివారించి యాతత్త్వముననే విస్తరించి చెప్పు నుద్దేశముతో నాంజనేయకృత ప్రశ్న మీక్రింద నభివర్ణించుచున్నాఁడు.—

వ. అనిన విని హనుమంతుండు సీతాదేవి కిట్లనియె.

టీక. అనినవిని = అని చెప్పఁగా విని, హనుమంతుండు, సీతాదేవికిట్లనియెఁ = సీతాదేవిని జూచి యీక్రిందివిధముగా ప్రశ్నఁజేసెను.

తా. ఓపార్వతీ! ఈవిధముగ సీతాదేవి శ్రీరామతత్త్వము నుపదేశించిన విని హనుమంతుఁ డామెతో ని ట్లనియెను.

తే. రామచంద్రుఁడు తారకబ్రహ్మ మగుట
సత్య మగుఁ గాని యిమ్మహాసర్వమయుని
సులభముగఁ గాంచు పరమసుసూత్ర మెద్ది
నా కెఱింగింపవమ్మ లోకైకజననీ! 82

టీక. లోకైకజననీ-లోకైక = సకలలోకములకును ముఖ్యమైన, జననీ=తల్లీ! (సీతాదేవీ!) రామచంద్రుండు, తారక బ్రహ్మమగుట = సంసారమును తరింపఁజేయఁగల పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడై యుండుట, సత్యమగుఁగాని = యథార్థమే యగును గాని, ఇమ్మహాసర్వమయునిఁ = సకల ప్రపంచరూపుఁడగు నీసర్వవ్యాపకుని, సులభముగఁ,

కాంచు... త్రము-కాంచు=తెలిసికొనుటకు వీలగు, పరమ=శ్రేష్ఠమైన, సుసూత్రము=సుఖమగునుపాయము, ఎద్ది=ఏది, (కలదు) నా కెఱింగింపవమ్మ.

తా. ఓలోకమాతా సీతా! నీవాక్యములవలన రాముఁడు పరబ్రహ్మమనువృత్తాంతము బాగుగఁ దెలియవచ్చెను గాని యనుభవసిద్ధముగ స్పష్టము గాలేదు. కావున దానిని స్పష్టముగాఁ జేసికొనుటకుఁ దగినయుపాయము కలదేని దయచే నానతిమ్ము. ఆయుపాయము మిగులఁ గష్టసాధ్యము గాక సులభముగ నుండవలయును. అట్లుండినఁ గాని మముఁబోంట్లకు సాధ్యము కాదు గదా.

అవ. పైప్రశ్నమునకు సీతాదేవి చెప్పినయుత్తరము నభివర్ణించుచు నాత్మతత్త్వమును బ్రకటింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

వ. అనిన విని నవ్వుచు సీతాదేవి హనుమంతున కిట్లనియె. 83

టీక. అనినవిని, నవ్వుచున్, సీతాదేవి, హనుమంతునకున్=హనుమంతునితో, ఇట్లనియెన్=ఈక్రిందివిధముగాఁ జెప్పెను.

తా. ఇట్లు హనుమంతుఁడు ప్రశ్నఁ జేయఁగా విని ఆతని యజ్ఞానమునకు (అనఁగా: తనకంటె వేఱుగాని పరబ్రహ్మమును వేఱుగా నున్నట్లు భావించుచుండుటకు) నాశ్చర్యపడి నవ్వి క్రమక్రమముగా నాతనిచిత్తమును నిర్మలముఁ జేసి జీవబ్రహ్మైక్యము నుపదేశించునదియై సీతాదేవి యాతని కిట్లనియె.

తే. ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడై పరఁగుతనకు
రమణపరమాత్ముఁడైనశ్రీరామునకును
సమరసైక్యానుసంధానసరణి యెద్ది
యదియ యోగంబు సదుపాయ మాంజనేయ! 84

టీక. ఆంజనేయ! ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడై = జీవరూపుఁడై, పరఁగుతనకున్ - పరఁగు=ఒప్పుచున్న, తనకున్, రమ...త్ముఁడు-రమణ=సర్వేశ్వరుండై, పరమాత్ముఁడు =పరబ్రహ్మరూపుఁడు, ఐనశ్రీరామునకున్, సమ...సరణి-సమరస = వేఱుపఱుపరాని (అనఁగా: స్వాభావికమైన), ఐక్య=భేదమును (అనఁగా: 'నేను' అనుపదమున కర్థమైన జీవుఁడును పరమాత్మయు నొక్కటియే యనువిషయమును), అనుసంధాన=ధ్యానించుటకు (అనఁగా: శరీరాభిమానము మొదలగు దోషములవలన కలుగు సంశయములు నివారించుకొనుచు జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానమును మనసున దృఢము చేసికొనుటకు), సరణి=తగినమార్గము, ఎద్ది=ఏది, (కలదో) అదియ=ఆమార్గమే, యోగంబు=యోగమని చెప్పఁబడును. అదియ=అదే, సదుపాయము=పరమాత్ముని యథార్థరూపము నెఱుంగుటకుఁ జక్కనియుపాయము.

తా. ఓ ఆంజనేయా! వినుము. నీవు, పరబ్రహ్మము నాకంటె వేఱని తలంచుచుండుటచే, నమ్మహాత్మునిఁ దెలిసికొనుట కుపాయ మేదియని ప్రశ్నఁ జేయుచున్నావు. యథార్థస్థితిలో నీకంటె (జీవునికంటె) రాముఁడు (బ్రహ్మము) వేఱు కాదు. కావున అనాదినుండియు వచ్చుచున్నభ్రాంతిచే వేఱువేఱుగాఁ గానవచ్చుచుండు జీవబ్రహ్మము లిరువురు నొక్కటియే యని శాస్త్రసిద్ధాంతములచేతను, గురూపదేశముచేతను, యుక్తులచేతను నిశ్చయించుకొని యావిషయమును మనసునందు దృఢముఁ జేసికొనుటకై పలుమాఱు ధ్యానము మాత్రము చేయఁబడుచుండవలయునే కాని మఱి యేమియు నక్కఱలేదు. ఈ ధ్యానమున కనుకూలమగుమార్గ మేదికలదో అది యోగమని చెప్పఁబడును. ఈయోగ మొక్కటియే పరమాత్ముని యథార్థస్వరూపము నెఱుంగుటకుఁ జక్కనియుపాయ మని తెలిసికొనుము.

అభ్యాసాదియోగ నిర్ణయము.

అవ. సీతాదేవి నవ్వుటకుఁ గలకారణమును విశదము చేయుచు నాయమచేఁ జెప్పఁబడిన యుత్తరమును వివరించుచున్నాఁడు.—

వ. ఆయోగం బభ్యాసయోగంబు జ్ఞానయోగం బన ద్వివిధం బై యొప్పు నం దభ్యాసయోగంబు ప్రాణాయామం బన విలసిల్లు నదియుఁ బ్రాకృతంబు వైకృతంబు కేవలకుంభకంబు ననం ద్రివిధం బయ్యె నందుఁ బ్రాకృతంబు మంత్రయోగంబు వైకృతంబు లయయోగంబు కేవలకుంభకంబు హఠయోగం బీత్రివిధప్రాణాయామయోగులకు యమనియమాసనప్రాణాయామంబులు పూర్వాంగంబులు ప్రత్యాహారధ్యానధారణాసమాధు లుత్తరాంగంబు లగు నం దహింసాసత్యాస్తేయబ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహంబులు యమంబులు. శౌచతపస్సంతోషస్వాధ్యాయేశ్వరప్రణిధానంబులు నియమంబులు. వీరాసన స్వస్తికాసన పద్మాసన యోగాసన కూర్మాసన భద్రాసన సిద్ధాసన సింహాసనాదికంబులు చతురుత్తరాశీత్యాసనంబులగు నీమూఁ డింటి నభ్యసించి యంతటఁ బ్రాణనిరోధంబు సేయం దగు నందు స్వభావనియతరేచకపూరకకుంభకక్రమంబులచేత నేకవింశతిసహస్రషట్ఛతాధికసంఖ్యాజపామంత్రానుష్ఠానంబు మంత్రయోగంబు. ప్రతిదివసాభ్యస్తరేచకాదిత్రివిధానిలసంయమనపూర్వకంబుగాఁ బ్రాణవృత్తి

యం దపానంబు నపానవృత్తియందుఁ బ్రాణంబును లయంబుగావిం చుట లయయోగంబు. మూలబంధోడ్యాణబంధజాలంధరబంధ పూర్వకంబుగా రేచకపూరకంబుల నుడిగించి ప్రాణాపానంబుల రెంటిని రేయింబగ లొకచందంబునఁ గుంభించుట హఠయోగం బివి త్రివిధప్రాణాయామంబులు. విషయంబులవలన నింద్రియంబుల మరలించుట ప్రత్యాహారంబు. సగుణనిర్గుణాత్మకవస్తుచింతనంబు ధ్యానంబు. మూలాధారాదిదేశంబులఁ జిత్తంబు నరికట్టుట ధారణా యోగంబు. నిర్మలనిశ్చలచిత్తవృత్తి నిర్గుణబ్రహ్మాత్వంబు సంపాదిం చుట సవికల్పనిర్వికల్పాత్మకసమాధియోగం బి ట్లష్టాంగంబులు గలిగి యభ్యాసయోగంబు ప్రకాశించు నదియ పరిపక్వచిత్తులకు యోగ్యం బతిదుర్లభం బిది యణిమాద్యష్టైశ్వర్యంబుల నొసంగుచు నాత్మజ్ఞా నంబు ప్రకటంబుగాఁ జేయు మఱియుఁ బ్రవిమలచిత్తులకు జీవబ్రహ్మై క్యజ్ఞానమాత్రంబు నిచ్చు నతిసులభం బైనవిజ్ఞానయోగంబు రాజ యోగం బనంబడు నీరెంటికి శ్రీరామచరణకమలభక్తి కారణంబు. దానికి వైరాగ్యంబు మూలంబు వినుము. 85

టీ. ఆయోగంబు=జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానమును మనసున దృఢముఁ జేసికొనుట మార్గమని చెప్పఁబడినయోగము, అభ్యాసయోగంబు=అభ్యాసయోగము (మనసునకుఁ దగినపరిపాకము లేనప్పుడు దానిఁ గ్రమక్రమముగా నభ్యాసమువలన నిగ్రహించి పరిపక్వముఁ జేయుట కుపయోగించుయోగ మభ్యాసయోగము. పరిపక్వమైన పిదప దానిని జ్ఞానబలమువలనఁ బరమాత్మునితో నేకము సేయ నుపయోగింపఁబడుయోగము జ్ఞానయోగము అని తెలిసికొనవలయును). జ్ఞానయోగంబు=జ్ఞానయోగము, అనన్ = అని, ద్వివిధంబై = రెండువిధములుగలదై, ఒప్పున్=ఉన్నది. అందున్=ఈఅభ్యాస జ్ఞానయోగములలో, అభ్యాసయోగంబు=అపరిపక్వచిత్తులకై చెప్పఁబడిన యభ్యాస యోగము. ప్రాణాయామంబనన్=ప్రాణాయామమను పేర(వాయువును బంధించుట), విలసిల్లున్=ప్రకాశించుచున్నది. (వాయువును బంధించుటయే మనోనిగ్రహమునకుఁ బ్రధానోపాయము గావున నభ్యాసయోగమునకు ప్రాణాయామ మను పేరు కలిగినదని తెలిసికొనవలయును.) అదియున్=ఆప్రాణాయామము, ప్రాకృతంబున్=స్వభావ సిద్ధమైన ప్రాణాయామ మనియు, వైకృతంబు=వైకృతప్రాణాయామ మనియు (స్వభావము గాక స్వప్రయత్నమువలనఁ గలిగినప్రాణాయామ మనియు), కేవలకుంభ

కంబు=కుంభకప్రాణాయామ మనియు (బలాత్కారముగా వాయువును స్తంభించు టవలనఁ గలిగిన ప్రాణాయామ మనియు), అనక్, త్రివిధంబయ్యెక్=మూఁడువిధము లై యున్నది. అందుక్=ఆమూఁడువిధము లగు ప్రాణాయామములలో, ప్రాకృతంబు = ప్రాకృతప్రాణాయామమనునది, మంత్రయోగంబు = అజపామంత్రము ననుష్ఠానము చేయుటయే స్వరూపముగాఁగల మంత్రయోగము. వైకృతంబు=వైకృతప్రాణాయామమనఁగా, లయయోగంబు=ప్రాణవాయువులలో ఒకదానిని మఱియొకదానియందు లయము చేయుటయే స్వరూపముగాఁగల లయయోగము. కేవలకుంభకంబు=కుంభకప్రాణాయామమనఁగా, హఠయోగంబు = (వాయువును వెలికి రానీక బలాత్కారముగా లోన బంధించి బంధములచే నాభి మొదలగు బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు నచ్చటచ్చట నరికట్టుచునుండుటయే స్వరూపముగాఁగల హఠయోగము, ఉడ్యాణబంధము మొదలగు బంధములనుగూర్చి వెనుకవివరింపఁబడును.) బంధములచే నాభి మొదలగు బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు నచ్చటచ్చట నరికట్టుచునుండుటయే స్వరూపముగాఁగల హఠయోగము. ఈ త్రివిధప్రాణాయామయోగులకుక్=మూఁడువిధములగు నీప్రాణాయామయోగము నభ్యసించువారికి, యమనియమాసనప్రాణాయామంబులు=యమము, నియమము, ఆసనము, ప్రాణాయామము అనునవి, పూర్వాంగంబులు=యోగమునకుఁ బూర్వమె యభ్యసింపఁబడవలసినవి. ప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధులు = ప్రత్యాహారము, ధ్యానము, ధారణ, సమాధి అనునవి. ఉత్తరాంగంబులగుక్=యోగాభ్యాసమునకు ప్రారంభించిన పిదప నభ్యసింపఁబడవలసినవి అగుచున్నవి. అందుక్=ఆయమనియమాదులలో, అహిం...బులు - అహింసా = పరుని హింసింపకుండుట, సత్య=సత్యముఁబల్కుట, అస్తేయ=పరధనమును హరింపకుండుటయు, బ్రహ్మచర్య=బ్రహ్మచర్యవ్రతమును, అపరిగ్రహంబులు = ఒకనియీవిని గ్రహింపకుండుటయు, యమంబులు = అనునివి యమములనఁబడును. శౌచం...బులు-శౌచ=వెలుపల లోపల పరిశుద్ధముగ నుండుట, తపః=కృచ్ఛ్రము చాంద్రాయణము మొదలగు వ్రతముల నాచరించుట, సంతోష = తనకు భగవంతుఁ డిచ్చినదానికిఁ దృప్తిఁబడుట, స్వాధ్యాయ=వేదాధ్యయనముఁ జేయుట, ఈశ్వరప్రణిధానంబులు = ఈశ్వరధ్యానము, నియమంబులు = ఇవి నియమము లనఁబడును. వీరాసన, స్వస్తికాసన, పద్మాసన, యోగాసన, కూర్మాసన, భద్రాసన, సిద్ధాసన, సింహాసనాదికంబులు = వీరాసనము, స్వస్తికాసనము, పద్మాసనము, యోగాసనము, కూర్మాసనము, భద్రాసనము, సిద్ధాసనము, సింహాసనము మొదలగునవి (యోగముచేయునప్పుడు శరీరము నుంచుకొనవలసిన భేదములే యీపేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి), చతురుత్తరాశీత్యాసనంబులుక్=ఆసనములని చెప్పఁబడును. ఇవి 84. ఈమూఁడింటక్ = ఈయమనియమాసనములు, అభ్యసించి=అలవరుచుకొని, అంతటక్=పిదప, ప్రాణనిరోధంబు=ప్రాణవా

యువు నాటంకపఱుచుటయే స్వరూపముగాఁ గల ప్రాణాయామమును (లేక, ప్రాణాయామమని పిలువఁబడుచున్న యోగమును), అందున్ = ఆయోగమునందు, స్వభా... చేతన్ - స్వభావనియత = మనుజులకు స్వాభావికముగా దైవముచే నియమింపఁబడియున్న, రేచక = వాయువును వెలుపలికివదలుట (నిశ్వాసము), పూరక = వాయువును లోనికిఁ బీల్చుట (ఉచ్ఛ్వాసము), కుంభక = వాయువును లోపలనిలుపుకొనుట (ఇది యుచ్ఛ్వాస, నిశ్వాసములకు నడుమనుండుస్థితి), (ఊర్ధ్వకుంభకము అధఃకుంభకము ఈరెండును కుంభకములలోని భేదములు.) వీనియొక్క విక్రమంబులచేతన్ = వరుసలచే, ఏక...నంబు - ఏకవింశతిసహస్రషట్ఛతాధికసంఖ్య = ఇరువదియొక్కవేయునాఱునూఱుసంఖ్యగల, అజపామంత్రానుష్ఠానంబు = అజపాగాయత్రీమంత్రమును అనుష్ఠించుట (స్వభావసిద్ధములైన రేచక, పూరక, కుంభకములు, అనఁగా: నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములు. స్వస్థుఁడగువానికి దినమున కిరువదియొక్కవేల నాఱునూఱుమాఱులు తిరుగుచుండును. ఇవి ''హంస'' అను మంత్రమును జపించుచున్నవి యని యోగి భావింపవలయును. హంసమంత్రమునకు ''అహం సః = నేనే బ్రహ్మను'' అని యర్థము. ఈమంత్రమునకే అజపామంత్రమని పేరు. పైఁజెప్పినవిధముగా భావించుటయే అజపామంత్రానుష్ఠానము. ఇదియే మంత్రయోగ మని తెలిసికొనవలయును.) మంత్రయోగంబు = మంత్రయోగమనఁబడును. [ఇదియే ప్రాకృత (స్వాభావిక) ప్రాణాయామయోగము.] ప్రతి...బుగాన్ - ప్రతిదివస = ప్రతిదినమునందును, అభ్యస్త = అలవాటు చేయఁబడిన, రేచకాది = రేచకము మొదలగు, త్రివిధ = మూఁడువిధములైన, అనిలసంయమన పూర్వకంబుగాన్ = వాయునిరోధములే ప్రధానముగా (అనఁగా: వాయువును నిరోధించుటవలన), ప్రాణవృత్తియందున్ = ప్రాణవాయువు చేయునట్టికార్యమునందు, అపానంబును = అపానవాయువును, అపానవృత్తియందున్ = అపానవాయువు చేయునట్టి కార్యమందు, ప్రాణంబును = ప్రాణవాయువును, (నాసికయందును గుదమునందును జనించువాయువులు ప్రాణాపానములు. యోగమువలన వానిస్థానములను మార్చుటయే లయయోగము.) లయంబుగావించుట = లీనమగునట్లుచేయుటయే, లయయోగంబు = లయయోగ మని చెప్పఁబడును. [ఇదియే వైకృత (అస్వాభావిక) ప్రాణాయామయోగము] మూలబంధోడ్యాణబంధజాలంధరబంధపూర్వకంబుగాన్ = మూలబంధము, ఉడ్యాణబంధము, జాలంధరబంధము అను బంధములమూలమున, రేచకపూరకంబులన్ = నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములను, ఉడిగించి = నశింపఁజేసి, ప్రాణాపానంబులన్ - ప్రాణ = నిశ్వాసరూపమగు ప్రాణవాయువును, అపానంబులన్ = ఉచ్ఛ్వాసస్వరూప మగు నపానవాయువును, రెంటిన్ = ఈరెంటిని, రేయింబగలొక్కచందంబునన్ = రాత్రింబగలు నొక్కటేవిధముగనే, కుంభించుట = లోపలవాయువును స్తంభించుట, హఠయోగంబు = హఠయోగమని చెప్పఁబడును. (ఇదియే కేవలకుంభక

ప్రాణాయామయోగము.) ఇవి త్రివిధప్రాణాయామంబులు=ఈచెప్పఁబడిన మంత్రలయ హఠయోగములే కేవలకుంభకము లని చెప్పఁబడిన మూఁడువిధములగు ప్రాణాయామ యోగములు, లేక యోగమునకు పూర్వాంగ మని చెప్పఁబడి ప్రాణాయామయోగ ములు,విషయంబులవలనన్ = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనియెడువిషయములనుండి (అ నఁగా: ఆవిషయములపైకిఁ బోనీక), ఇంద్రియంబులన్=జ్ఞానేంద్రియములను (జ్ఞానేం ద్రియముల సహాయములేనిది కర్మేంద్రియములు సంచరింపవు కావున జ్ఞానేంద్రియ ములను నిరోధించినచోఁ గర్మేంద్రియములు కూడ నిరుద్ధము లగును.), మరలించుట= త్రిప్పుట, ప్రత్యాహారంబు = ప్రత్యాహార మనఁబడును. (ఇది యోగముల కుత్తరాం గము లని చెప్పఁబడినవానిలో మొదటిది.) సగుణ...నంబు-సగుణ = గుణములతోఁ గూడినట్టిగాని, నిర్గుణాత్మక = గుణములేనట్టిగాని స్వరూపముగల, వస్తు=పరమాత్మ వస్తువును, చింతనంబు=మనసున భావించుట (విష్ణ్వాదిరూపములతోఁ గాని శుద్ధస్వ రూపముతోఁ గాని ఆపరమాత్మను ధ్యానించుట), ధ్యానంబు = ధ్యాన మనఁబడును. మూలా...బులన్-మూలాధార = మూలాధారచక్రము, ఆది=మొదలగు, దేశంబు లన్=స్థలములయందు, చిత్తంబున్ = మనసును, అరికట్టుట = నిరోధించుట (లేక, నిలుపుట), ధారణయోగంబు = ధారణాయోగ మనఁబడును. నిర్మల...వృత్తిన్ - నిర్మల=పరిశుద్ధమైనట్టియు, నిశ్చల=చలింపనట్టియు, చిత్తవృత్తిన్ = మనోవ్యాపార ముచేత, నిర్గుణత్వంబున్ = త్రిగుణశూన్యమైన పరబ్రహ్మభావమును, సంపాదించుట= కలుగఁజేసికొనుట (అనఁగా: ధ్యానించువాఁడు ధ్యానము ధ్యానింపఁబడునది అను భేదములులేక యేకరూపముతో నిలుచుట), సవి...గంబు-సవికల్ప=భేదసహిత మైనది యు, నిర్వికల్పాత్మక=భేదరహితమైనదియు (అనురూపములు గల), సమాధియోగం బు=సమాధియోగము అని చెప్పఁబడును. (సగుణపదార్థమునుఁ గాని, నిర్గుణపదార్థ మును గాని ధ్యానింప నారంభించినప్పుడు యోగచిత్తమునకు ధ్యాతృధ్యానధ్యేయ భేదములును బాహ్యము లగు మఱికొన్ని భేదములును గూడఁ దోఁచుచుండును. కావున ప్రథమావస్థయం దీసమాధికి సవికల్పసమాధియనియు పైభేదము లన్నియు తోఁప కుండు నట్టి యంత్యావస్థయందు నిర్వికల్పసమాధియనియుఁ బేరని తెలిసికొనవలయును.) ఇట్లు=ఈవిధముగా, అష్టాంగంబులు=శమాదు లగు నెనిమిదియవయవంబులును గలిగి, అభ్యాసయోగంబు = అభ్యాసయోగము, ప్రకాశించున్ = ఒప్పుచుండును. అది= ఆ అభ్యాసయోగము, అపరిపక్వచిత్తులకున్ = పరిశుద్ధము గాని మనసుగలవారికి, యోగ్యంబుగానినది, అతిదుర్లభంబు = సాధించుటకు మిగుల నశక్యమైనది. ఇది= ఈయభ్యాసయోగము, అణిమాద్యష్టైశ్వర్యంబులన్ = అణిమ మొదలైన యష్ట సిద్ధులను, ఒసంగున్ = ఇచ్చును. ఆత్మజ్ఞానంబున్ = బ్రహ్మజ్ఞానమును, ప్రక టంబుగాఁ జేయున్ = విస్తారముగాఁ జేయును (అనఁగా: దృఢముఁ జేయును).

మఱియుఁ, ప్రవిమలచిత్తులకుఁ=నిర్మలమగు మనసు గలవారలకు, జీవ...బుఁ-జీవ= 'నేను' అను పదమునకు అర్థ మగుచున్న జీవునకును, బ్రహ్మ=సర్వేశ్వరుఁడగు పరమాత్మ కునుగల,ఐక్యజ్ఞానమాత్రంబుఁ=అభేదమును తెలిసికొనుటను మాత్రమే, ఇచ్చుఁ, అతిసులభంబైన=సాధించుటకు మిగుల సులభ మగు, విజ్ఞానయోగంబు=జ్ఞానయోగము, రాజయోగంబనంబడుఁ=రాజయోగ మని చెప్పఁబడును.(రాజయోగమనఁగా: యోగ ములలో నుత్తమమైనది.) ఈరెంటికిఁ = ఈయభ్యాసజ్ఞానయోగములకు రెంటికిని, శ్రీరామచరణకమలభక్తి కారణంబు=రాముని పాదపద్మములయందలి భక్తియే హే తువు (అనఁగా: శ్రీరామభక్తివలన నీయోగములు సిద్ధించుననుట). దానికిఁ=ఆరామ భక్తికి, వైరాగ్యంబు = ఇహపరలోకభోగములయం దిచ్ఛలేకుండుట, మూలంబు = కారణము, వినుము.

తా. ఆయోగము అభ్యాసయోగ మనియు, జ్ఞానయోగ మనియు రెండువిధము లై యున్నవి. అభ్యాసయోగమునకు ప్రాణాయామ మనికూడ వ్యవహారము గలదు. ప్రాణాయామ మనఁగా వాయునిరోధము. ఈయభ్యాసయోగమునందు వాయునిరో ధమే ప్రధాన మగుటచే దీని కీపేరు వచ్చినది. ఆఅభ్యాసయోగము, లేక ప్రాణాయా మయోగము, ప్రాకృతప్రాణాయామయోగ మనియు, వైకృతప్రాణాయామయోగ మనియు, కేవలకుంభకప్రాణాయామయోగ మనియు మూఁడువిధములై యున్నది. ఈ మూఁడిటిలో ప్రాకృతప్రాణాయామము మంత్రయోగమనియు, వైకృతప్రాణాయా మము లయయోగమనియు, కుంభకప్రాణాయామము హఠయోగ మనియుఁ జెప్పఁ బడుచున్నవి.

ఈమూఁడువిధము లగుప్రాణాయామయోగములను, లేక అభ్యాసయోగములను అనుష్ఠించువారు యమము, నియమము,ఆసనము, ప్రాణాయామము అనువానిని బూర్వ మున నభ్యసింపవలయును. ప్రత్యాహారము, ధ్యానము, ధారణ, సమాధి యనువానిని పిదప నాచరింపవలయును. ఈచెప్పినయష్టాంగములలో పరులహింసింపకుండుట, సత్య మునే పలుకుట, దొంగలింపకుండుట, ఒకరిధనమును వారిచ్చినను గైకొనకుండుట అను గుణములు యమములనఁబడును. లోపల వెలుపల పరిశుద్ధముగ నుండుట, కృచ్ఛ్రము, చాంద్రాయణము మొదలగుతపముల నాచరించుట, తనకు భగవంతుఁ డిచ్చినదానితోఁ దృప్తిఁ జెందియుండుట, వేదాధ్యయనము నొనర్చుట, పరమేశ్వరునియందలిభక్తి, లేక పరమేశ్వరుని ధ్యానించుట అనునివి నియమము లనంబడును. ప్రాణాయామముఁ జేయు నప్పుడు వాయువు నెచ్చటెచ్చట నరికట్టవలయునో,ఎట్లెట్లువిడువవలయునో వానికన్ని టికి ననుకూలముగ నుండునట్లు చేతులు కాళ్లు మొదలగునవయవముల నమర్చికొనుటయే యాసన మనఁబడును. ఆయాసనములు వీరాసనము,స్వస్తికాసనము,భద్రాసనము మొద

లగు ననేకభేదములతో నెనుబదినాలుగు విధములై యున్నవి. ఇట్టియమనియమాసనముల బాగుగ నభ్యసించిన పిదప ప్రాణాయామము నభ్యసింపవలయును. ప్రాణాయామ మనఁగా వాయువును నిరోధించుటయే. అదియే యభ్యాసయోగస్వరూపమని కూడ నిదివఱకే చెప్పియున్నాను. ఆప్రాణాయామము మూఁడువిధము లనికూడఁ దెలియఁజేసి యున్నాను. అందు మంత్రయోగమని చెప్పఁబడు ప్రాకృతప్రాణాయామమును వివరం చెదను వినుము. లోకమునందఱి ప్రతిభూతమును సాధారణముగ వెలుపలనుండి లోని కిని, లోపలనుండి వెలికిని వాయువు నాకర్షించుచు విడుచుచు నున్నదికదా. వెలికి వచ్చువానిని నిశ్శ్వాసమనియు, లోనికిఁ బోవుదానిని యుచ్ఛ్వాసమనియుఁ జెప్పుచు న్నాము. శాస్త్రమునందు వీనికే క్రమముగ రేచకపూరకము లను నామధేయములు గలవు. రేచకపూరకముల మధ్యమునఁ గొంతకాలము వాయువు లోన నిలుచుచున్నది. దానికే కుంభకమని పేరు. ఇట్లు స్వాభావికములై యున్న రేచకపూరకకుంభములలో హంస మంత్రాక్షరముల నిలిపి ధ్యానించుట మంత్రయోగము. ఇదియే ప్రాకృత ప్రాణాయామము. కుంభకములలో నూర్ధ్వకుంభకమనియు, అధఃకుంభక మనియుఁగూడ భేదములు గలవు. ఇఁక వైకృతప్రాణాయామ మనఁగా దినదినమును ప్రాణముల నిరో ధించుట యభ్యాసముఁ జేసిచేసి ప్రాణమునం దపానమును, అపానమునందు ప్రాణమును (అనఁగా: ఉచ్ఛ్వాసములలో నొకదానియందు మఱియొకదానిని)లయము గావించుట. ఇదియే లయయోగము. వాయువును బలాత్కారముగ లోపల నిలిపి రేచకపూరకముల సంపూర్ణముగ నశింపఁజేయుట కేవలకుంభకము. ఇదియే హఠయోగము. రేచకపూర కముల నశింపఁజేసి ప్రాణాపానముల(అనఁగా: నిశ్శ్వాసోచ్ఛ్వాసముల) బంధించుటకు మూలబంధము, ఉడ్యాణబంధము, జాలంధరబంధము నను నుపాయములు కలవు. ఈ విధముగ అభ్యాసయోగమునకు పూర్వాంగము లగుయమనియమాసనప్రాణాయామ ములు వివరింపఁబడెను. ఇఁక నుత్తరాంగంబుల వివరించెద వినుము.

శబ్దస్పర్శాదివిషయముల ననుసరింపనీక శ్రోత్రాదింద్రియముల నిర్బంధించుట ప్రత్యాహారము. సగుణరూపముగాఁగాని, నిర్గుణరూపముగాఁగాని పరమాత్ముని ధ్యానిం చుట ధ్యానమనఁబడును. మూలాధారము, స్వాధిష్ఠానము మొదలగు స్థలములయందు వాయుసహితముగ మనసును నిర్బంధించుట ధారణయనఁబడును. ధ్యానింపఁబడుచున్న వస్తువునందు చిత్తముఁ జేర్చుట సమాధి. అదిరెండువిధములు. ధ్యానించువాఁడు ధ్యానము ధ్యానింపఁబడునది అనుభేదము లేసమాధియందుఁ గానఁబడునో, అది సవికల్పకసమాధి. ఏసమాధియందుఁ గానరాదో అది నిర్వికల్పకసమాధి. ఇట్లభ్యాసయోగమునకుఁ గల యష్టాంగములస్వరూపములను గ్రమముగ వివరించితిని. ఈయభ్యాసయోగము చిత్తపరి పాకము లేనివారికిఁ గావలయును. దీనిని సాధించుట మిగులఁ గష్టము. ఇది సాధిం

పఁబడియెనేని అణిమామహిమాదులగు నష్టసిద్ధుల నొసంగును. బ్రహ్మజ్ఞానమును బ్రకటించును. పరిశుద్ధమగు మనసుగలవారలకీయోగములో బనిలేదు. వారలు జ్ఞానయోగమునే యాశ్రయించినఁ జాలును. ఆయోగమునకే రాజయోగ మనికూడఁ బేరుగలదు. ఇది వారలకు బ్రహ్మజ్ఞానమమాత్ర మొసంగును. ఈరెండు యోగములలో నేదిసిద్ధింపవలయునన్నను శ్రీరామపాదపద్మములయందు భక్తి యత్యావశ్యకము. ఆభక్తియు వైరాగ్యము లేక గలుగనేరదు. ఈజ్ఞానయోగమును వివరించెద వినుము.

అహింసాలక్షణము

ఉత్సాహ. "ఈరు పేను నల్లి చీమ యీఁగ మొదలుజంతులన్
గ్రూరసర్పవృశ్చికాదిగురువిషప్రదావళిన్
ఘోరమృగముల న్వధింపఁ గోర కునికి నాగమో
క్తోరుహింస సేయ రెండు నొప్పు నాయహింసకున్."

తా. "ఈరు పేరు నల్లి ఈఁగ చీమ లోనగు స్వల్పజంతువులను, క్రూరములయిన పాములు తేళ్ళు మండ్రగబ్బలు మొదలగు విషజంతువులను, భయంకరములయిన శరభములు సింహములు ఏనుఁగులు పులులు చిఱుతపులులు అడవిపందులు మొదలగు మృగములను చంపకయుండుటయు, వేదోక్తములగు యజ్ఞములయందు పశువులజంపుటయును ఈరెండును అహింసయే."

సత్యలక్షణము.

క "ఉన్నది కన్నది విన్నది
యున్నట్లుగఁ బలుకుటయును నొరునకు నత్యా
పన్నత గలుగఁగఁ గల్యా
ణోన్నతి గలకల్లమాటయును సత్యమగున్."

తా. "ఉన్నసంగతి యున్నట్టుగను, చూచినసంగతిచూచినట్లుగను, విన్నసంగతి విన్నట్లుగను తప్పక చెప్పుటయును, ఒకనికి సంభవించినఆపద దప్పి మేలుగలుగుటకై యాడిన కల్లమాటయును సత్యమే యగును."

అస్తేయలక్షణము.

క. "ప్రస్తుతిగ నెట్టిదకపర
వస్తువులం ద్రికరణముల వర్జించుట తా
నస్తేయ మనుచుఁ జెప్పుదు
రస్తమితాజ్ఞానతంత్రు లయినమునీంద్రుల్."

తా. "ఎట్టికష్టకాలమం దయినను పరులసొమ్ము నపహరింప మనసునఁ దలఁపక అపహరింపుమని నోటఁ జెప్పక చేత ముట్టక యుండుటే అస్తేయము."

బ్రహ్మచర్యలక్షణము.

క. "కాంతల నందఱ నామర
ణాంతకముగఁ బరిహరించు టది మే లొండే
నెంతయు నిజ భార్యావ్రత
సంతుష్టిని జెంద బ్రహ్మచర్యంబ యగున్."

తా. "స్త్రీసంపర్కంబు మరణించువఱుక లేకయైనను, ఋతుకాలములయందు తనభార్యం గలసి తనివినొందుచున్నయినను బ్రహ్మచర్యంబు."

అపరిగ్రహలక్షణము.

ఆ. "దానపూర్వకంబుగా నెవ్వ రేమైన
నొసఁగ సంగ్రహింప కునికి సత్కృ
తముగ శిష్యు లొసఁగు ద్రవ్యంబుఁ గొనుట యూ
ననఘ! తదపరిగ్రహంబు వత్స."

తా. "ధనధాన్యాదులను దానపూర్వకంబున నెవ్వరిచ్చినను పుచ్చుకొనక శిష్యు లిచ్చిన పుచ్చుకొనుట అపరిగ్రహము."

శౌచలక్షణము.

తే. "శౌచములు రెండు తెఱఁగులై చనుఁ బ్రసిద్ధి
మృత్తికాజలములచేత మెఱయుబాహ్య
మమలి నాభ్యంతరపుశౌచ మనఁగ భావ
శుద్ధి యని కవ వచియింతు రిద్ధమతులు."

తా. "బాహ్యపరిశుద్ధియని అంతరపరిశుద్ధియని పరిశుద్ధి రెండువిధములు. వానిలో మృత్తికచేతను జలముచేతను చేయఁబడునది బాహ్యపరిశుద్ధి. కామక్రోధలోభమోహమదమత్సరదంభములు మొదలగు దుర్గుణముల సంఘముతోడను, అణవకార్మిక మాయిక మాయే యతిరోధానము లనెడుపంచమలములతోడను గూడక మనస్సు నిర్మలమైయుండుటే అంతరపరిశుద్ధియని విజ్ఞానసంపన్నులగు పండితులు పలుకుదురు."

త్రివిధతపోలక్షణము.

శ్లో. "దేవ ద్విజ గురు ప్రాజ్ఞ పూజనం శౌచ మార్జవమ్,
బ్రహ్మచర్య మహింసాచ శారీరం తప ఉచ్యతే."

అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చ యత్,
స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే.
మనఃప్రసాదసౌమ్యత్వం మౌన మాత్మవినిగ్రహః,
భావసంశుద్ధి రిత్యేత త్తపో మానస ముచ్యతే.

తా. దేవతలను బ్రాహ్మణులను గురువులను పండితులను పూజించుట, బాహ్యపరిశుద్ధి, అణకువయు, బ్రహ్మచర్యవ్రతమును అహింసయుఁ గలిగియుండుట శరీరసంబంధమైనతపస్సు; మనోవేదనగలుగఁజేయునవి గాక సత్యమై వినసొంపై మేలు గలుగఁ జేయునవియై యుండు మాటలాడుటయును, వేదమూలమంత్రములను పఠించుటయును, వాక్సంబంధమైన తపస్సు; మనస్సునకు సమాధానమయిన మంచినడవడియును, వాఙ్నియమనమును, మనోనిగ్రహమును, మనశ్శుద్ధిగలిగియుండుటయును మనస్సంబంధమైనతపస్సు.

క. మనమున వాక్కునఁ గాయం
బునఁ దలఁపులఁ బలుకులను బ్రబుద్ధత నుపవా
సనిరూఢి యిద్ధపూర్వో
క్తనియతిఁ బ్రచరించు టిదియ తప మగుఁ బేర్మిన్.

సంతోషలక్షణము.

క. ఆపదలను శోభనముల
నాఁపక చనఁ జూచుచును స్వయంస్వాగతవి
త్తాప త్తిని ముద మందుట
దీపితసంతోష మని కథింతురు ప్రాజ్ఞుల్.

తా. శుభాశుభకార్యములను నిలుపక తగిన కాలములయందే జరిపించుచు పేరాశపడక తనకు లభించిన ద్రవ్యముతోడనే తృప్తిపొందుట సంతోషము.

స్వాధ్యాయలక్షణము.

తే. మఱియు స్వాధ్యాయ మన మూలమంత్రపఠన
మది విచారింప వాచిక మని యుపాంశు
వనియు మానసికం బని యనఘ మూఁడు
తెఱఁగు లై యుండుఁ దెలిపెదఁ దెలియ వినుము.

క. ఒరులు వినఁ గొనుట వాచిక
మొరులు వినక యుండఁ గొనుటయు నుపాంశువు న

క్షరవిరళము గోనీ మది సం
స్మరియించుట మానసికము స్వాధ్యాయ మగున్.
తే. అందు వాచికజపమున కధికతర ము
పాంశుజప మయ్యుపాంశుజపమున కధిక
తరము మానసజప మగు దాని కధిక
తరము లేదని తెలియు మోధర్మనిరత.

తా. స్వాధ్యాయము వాచికమని ఉపాంశువని మానసికమనిమూఁడువిధములు. అందు అన్యునికి వినఁబడునట్లు పఠించుట వాచికము; అన్యునికి వినఁబడకుండునట్లు పఠించుట ఉపాంశువు; ప్రత్యక్షరమును విరళించి మనసునందే జపించుట మానసికము.

ఈశ్వరప్రణిధానలక్షణము.

సీ. కరణంబు లఖిలోపకరణంబులును గాఁగఁ
బ్రాణంబు లుపచారభటులు గాఁగ
గంగాప్రముఖనాడికలు జలంబులు గాఁగ
షట్కమలములు పుష్పములు గాఁగ
జఠరాగ్ని హోత్ర ముజ్జ్వలధూపముం గాఁగఁ
బటుజీవకళలు దీపంబు గాఁగ
నందితానందంబు నైవేద్యముం గాఁగ
రవిశశిజ్యోతు లారతులు గాఁగ
తే. నంగదేవాలయమున సహస్రకమల
పీఠమున శాంతిజనకజోపేతుఁ డగుచుఁ
జెలఁగుపరమాత్ము రాము నర్చించుచుండఁ
దత్త్వవిదు లీశ్వరప్రణిధాన మండ్రు.

తా. జ్ఞానేంద్రియములును కర్మేంద్రియములును అంతరింద్రియములును పూజాపాత్రములుగాను, దశవిధప్రాణములు పనివాండ్రుగాను, గంగాయమునాసరస్వత్యాదినామములుగల ఇడ పింగళ సుషుమ్న మొదలగు నాడులు అభిషేకాదిజలములుగాను, ఆధారాదిషట్కమలములు పుష్పములుగాను, జఠరాగ్ని ధూపముగాను, చిత్కళలు దీపములుగాను, బ్రహ్మానందము నైవేద్యము గాను, సూర్యచంద్ర మండలజ్యోతు లారతులుగాను, శరీరమనెడు దేవాలయమందలి సహస్రారకమలమనెడి సింహాసనమున శాంతియను సీతతోఁగూడిన పరబ్రహ్మమను శ్రీరాముని నెల్లప్పుడు పూజించుచుండుటయె యీశ్వరప్రణిధానమని బ్రహ్మవాదులయిన పెద్దలు పలుకుదురు.

యోగాసనముల లక్షణములు.

౧. వీరాసనము.

క. ఒకతొడపై నొకపాదము,నొకపాదము మీఁదఁదొడయునునిచిశరీరం
బకుటిలగతి నిల్పినఁ దగ, క్కక యది వీరాసనంబు కైవడి యయ్యెన్.

తా. ఒకతొడమీఁద నొకపాదమును మఱియొకపాదముమీఁదఁ దక్కిన తొడయును చేర్చి శరీరము వంకరలేకుండనిల్పె నేని వీరాసనమగును.

౨. స్వస్తికాసనము.

క. పిక్కలతొడలనడుములం
దొక్కటఁ బదతలము నిడి సమున్నతి నొడల్
నిక్కించిన నీయాసన
మక్కజముగ స్వస్తికాహ్వయం బగు జగతిన్.

తా. జంఘోరువులనడుమ పాదములఁ జొనిపి శరీరము చక్కఁగ నిక్కించె నేని స్వస్తికాసన మనుట.

3. పద్మాసనము.

శా. వామాంకంబున దక్షిణాంఘ్రియును దద్వామేతరాంకంబునన్
వామాంఘ్రిన్ఘటియించి పశ్చిమదిశావ్యాప్తంబులౌ చేతులన్
నేమం బారఁగఁ గాళ్లయంగుళములం జేకొన్నఁ బద్మాసనం
బౌ ముక్కుంగొనఁ జూపునుం జుబుకహృద్వ్యాసంగముం గల్గినన్.

తా. ఎడమతొడమీఁద కుడిపాదమును కుడితొడపై ఎడమపాదమును నిలిపి వెనుకప్రక్కగ కుడిచేత నెడమతొడమీఁదనున్న కుడికాలి పెద్దవ్రేలును ఎడమచేత కుడితొడమీఁదనున్న ఎడమకాలిపెద్దవ్రేలును పట్టుకొని ఱొమ్మున గడ్డముంచి భ్రూమధ్యమందు దృష్టి నిలిపెనేని పద్మాసనమగును.

౪. మతాంతరపద్మాసనము.

సీ. అది పద్మబంధంబె యగు నైన నుత్తాన
చరణంబు లూరుసంస్థములు గాఁగ
నూరుమధ్యంబున నుత్తానకరతల
ద్వయమును రాజదంతముల మొదట
వ్రాత్తియుండెడిరసనాగ్రంబుఁ దొంటిభా
తినయున్న చుబుకంబు దృష్టి గలిగి

మారుతం బల్లనఁ బూరించు చుండిన
నది పద్మ మగు మతాంతరమునందు
తే. మఱియు నిది మత్స్యమతము పద్మమునఁ బూర్వ
మట్లు యుండుచు సంస్ఫుటహస్తయుగ్మ
మున గుదాకుంచనముఁ జలదనిలపూరి
తము విసర్జనవిధియు ధ్యానమును వలయు.

తా. ఎడమతొడపయిన కుడిపాదమును, కుడితొడపై నెడమపాదమును, వెలి కిలనుంచి హస్తములు రెండుతొడలపయి వెల్లికిలనుంచి నాసాగ్రమందు లక్ష్యముంచి దంతమూలమున నాలుక హత్తించి వక్షమందు గడ్డంబుంచి మెల్లమెల్లగ వాయువును పూరించుచుండెనేని మతాంతరపద్మాసనమగును. మఱియు మునుపటివలె పద్మాసనమందుండి చుబుకంబు వక్షంబున హత్తించి చిత్తంబునందు ధ్యానంబుచేయుచు అపానమును ఊర్ధ్వముగా రేచించి కుండలీశక్తియు క్తముగ నిలిపి ప్రాణవాయువును విడువఁగా నధికజ్ఞానబోధ కలుగును. దీనిచేత నాడీద్వారమందు గాలి నిల్చును. మృతులగువారు ముక్తులగుదురు. ఇదే బద్ధపద్మాసనము. ఇదే ముక్తపద్మాసనము.

౫. యోగాసనము.

క. యోగపటజానుయుగసం
యోగంబునఁ బదతలంబు లుర్వి నిలిపి లో
నీఁగినకరముల నుండిన
యోగాసన మండ్రు దీనియోగవిధిజ్ఞుల్.

తా. హంసదండము మోకాళ్లక్రిందనుంచుకొని పాదములనేలపయి నిలిపి తొడలనడుమ, చేతులఁజొనిపి పిక్కఁబట్టుకొని ఆత్మావలోకనముఁ జేయుచుండెనేని యోగశాస్త్రవేదులు దీనిని యోగాసనమందురు.

౬. కూర్మాసనము.

క. పీడఁబడినగుల్ఫంబులఁ
గూడఁగ సంధించి పట్టి గుద మలవడఁగాఁ
బీడించినఁ గూర్మాసన
మీడితమతి నెఱుఁగుదురు యమీంద్రు దీనిన్.

తా. ఆధారమునకు ఉభయపార్శ్వములయందు రెండుకాళ్లమడిమలు హత్తించి నిక్కిచక్కఁగా గూర్చుండెనేని కూర్మాసనము.

౭. ఉత్తానకూర్మాసనము.

తే. కుక్కుటాసనబంధంబుఁ గూర్చినట్టి
కరయుగంబుల మెల్లనఁ గనుదరంబు
బంధనముఁ జేసి వెలికిలఁబడినకూర్మ
మట్లు పడఁగ నుత్తానకూర్మాసనంబు.

తా. కుక్కుటాసనస్థుఁడై యుండి రెండుచేతులతో కంఠముపట్టుకొని కూర్మము వలె వెల్కిలఁబడియుండెనేని యుత్తానకూర్మాసనము.

౮. భద్రాసనము.

తే. అండములక్రిందిసెలవులయందు నుభయ
పార్శ్వములు రాయ రెండుగుల్ఫములఁ బెట్టి
పార్ష్ణిపదములఁ గరములఁ బట్టి నిశ్చ
లాత్ముఁడై యుండెనేని భద్రాసనంబు.

తా. అండములకు క్రింది ప్రక్కలయందు చీలమండలనునిచి మడిమల రెంటిని రెండుచేతులఁబట్టి కదలకుండిన భద్రాసనమగును. ఈయాసనస్థుఁడగువాఁడు సర్వవిష యములను వ్యాధులను జయించును.

క. భాసురపద్మాసనసిద్ధాసనము గృహస్థవర్తనాతీతులకున్ (?).

తా. గృహస్థాశ్రమస్థులు పద్మాసనస్థులై యుండుట యుత్తమమైనను గృహస్థులకు పద్మాసనమును తక్కినయాశ్రమస్థునకు సిద్ధాసనమును మేలనుట.

౯. సిద్ధాసనము.

శా. యోనిస్థానముఁ బార్ష్ణిభాగఘటనాయుక్తిన్ని బంధించుచున్
దాన న్మేఢ్రముమీఁద నొజ నొక పాదం బూన సిద్ధాసనం
బౌనం దింద్రియనిగ్రహంబును సుదేవస్థాణు భావంబు యో
గాసంబై కమనంబు భ్రూయుగళమధ్యాలోకముం గల్గినన్.

తా. ఎడమకాలిమడమ మూలాధారమందు కుడికాలిమడమ లింగస్థానమం దుంచి శిరోగ్రీవభుజంబులఁ జక్కగా నిక్కించి భ్రూమధ్యావలోకనముఁ జేయుచుండిన సిద్ధాసనమగును. దీనిచే నింద్రియనిగ్రహము శరీరపాటవము నిర్మలచిత్త వృత్తిగలుగును.

౧౦. మతాంతరసిద్ధాసనము.

క. వెండియును సవ్యగుల్ఫము, దండముపైఁ బెట్టి మీఁద దక్షిణగుల్ఫం
బుండఁగ నవక్రముగఁ గూర్చుండిన సిద్ధాసనంబయాఁబక్షమునన్.

తా. లింగముమీఁద నెడమ మడమనుంచి దానిపై కుడిమడమనుంచి ముందువలె నాసాగ్రము నీక్షించుచుండిన నిది మతాంతరసిద్ధాసనమనుట. దీనిని వజ్రాసనమని ముక్తాసనమని గుల్ఫాసనమని బహువిధములఁ జెప్పుదురు. ఇది సకలాసనములలో మేలైనది. ముక్తిద్వారకవాటపాటనపటువైనది.

౧౧. సింహాసనము.

శా. అండాధస్స్థలి నూరుపార్శ్వముల సవ్యాపసవ్యగుల్ఫద్వయం
బొండొంటిం గ్రమహీనభంగి నిడి దోర్యుగ్మాంగుళుల్ జానులం
దుండన్ వే ప్రసరించి నిక్కి వివృతాస్యం బైనసింహాసనం
బొండేమిం గనఁ బోక నాసికముఁ దా నోలిం బరీక్షింపఁగన్.

తా. అండములక్రిందినెలవులయందు తొడలవెనుక భాగములు సోఁకునట్లుకుడియెడమమడమల మార్చియుంచి కుడియెడమచేతులవ్రేళ్ళను మోకాళ్లమీఁద నవ్యంబుగ వెడల్పుగనుంచి నిక్కికూర్చుండి నోరుదెఱచికొని భ్రూమధ్యమందలి చిద్బిందువును తిలకించుచున్న సింహాసనమనుట.

౧౨. కుక్కుటాసనము.

క. జలజాసనంబునం గర,ములు జానూరువులమధ్యమునఁ జొనిపి ధరన్
నిలిపి గగనమున నంగం,బలవడ నిలువంగఁ గుక్కుటాసనమయ్యెన్.

తా. పద్మాసనముననుండి మోకాళ్లతొడలసందుల చేతులను దూర్చి హస్తముల నేలనూని పైనెగసినట్లుండిన కుక్కుటాసనమగును.

౧౩. గోముఖాసనము.

క. వామదిశ పృష్ఠపార్శ్వము, ధామముగా దక్షగుల్ఫతలమును నట్ల
వ్వామపుగుల్ఫమువలనిడ,గోముఖమీయాసనంబుగోముఖభాతిన్.

తా. ఎడమకాలిమడమ కుడిపిఁదుప్రక్కను కుడికాలిమడమ నెడమపిఁదువైపుగాను మోకాలిమీఁద మోకాలుగదియనుంచి యొడలు చక్కగ నిక్కించి భ్రూమధ్యావలోకనము చేయుచుండెనేని గోముఖాసనంబగును.

౧౪. ధనురాసనము.

క. మునుపాదాంగుష్ఠంబులు
దనచేతులు చెవులు దాఁక ధనువు దివియున
య్యనువున నెడమఁగుడిఁ దివియ
ధనురాసన మండ్రు యోగతత్త్వవిధిజ్ఞుల్.

తా. పాదాంగుష్ఠముల రెంటిని రెండుచేతుల ధనురాకృతిగ వీఁపు వెనుక చెవులకు, సరిగాఁ బట్టియుండిన ధనురాసనమగును.

౧౫ మయూరాసనము.

మహాప్రస్థర·ధరణిన్హ స్తస్థలంబుల్దగులనిలుపుచున్దండముంబోలెద త్కూ
ర్పరయుగ్మన్యస్తనాభీభవనతలయుగోద్భాసి యై యున్న తాస్య
స్థిరుఁ డై యాకాశదేశస్థితి నిలిచినఁ దా శ్రీమయూరాసనం బౌ
హరియించున్రోగదోషాయతనవిషసమూహంబులన్రంహయుక్తిన్.

తా. చేతుల నేలనూని మోఁచేతులనాభియిరుప్రక్కలనుంచి ముఖము పైకెత్తి కాళ్లు చాఁచి నెమలిపోలెఁ కవలె పైకెత్తిన మయూరాసనమగును. దీనిచే నుదరగుల్మాది రోగములును సర్వపాపములును వేగముగా నశించును. జఠరాగ్ని ప్రజ్వరిల్లి విషము నయిన జీర్ణింపఁ జేయును.

౧౬. కపాలాసనము.

సీ. ఊర్ధ్వసంస్థితనాభియును నధస్తాలువు
నూర్ధ్వభానుఁడు నధోయుక్తిశశియు
నూర్ధ్వపాదంబులు నొగి నధశ్శిరమును
గలయది విపరీతకరణసంజ్ఞ
గలకపాలాసనక్రమ మయ్యె గురువాక్య
మున నది సిద్ధించు జనుల కెలమి
నిత్యంబు నభ్యాసనిరతున కీకపా
లాసనం బఖిలరోగాళిఁ జెఱచు

తే. జఠరవహ్ని వర్ధిలఁ జేయు జగతి నట్టి
సాధకునకు నాహారంబు సంగ్రహింపఁ
జను బహుళముగ నల్పభోజనము చేత
ననిలవేగంబు విడిపించు నతనితనువు.

తా. ఈయాసనము ప్రతిదినము యామమాత్రమభ్యాసము చేయుచుండిన మూఁడు నెలలకు పిదప వలీపలితవిరహితాంగుండును మృత్యుంజయుండునగును.

శ్లో. “నాభిస్థానే వసే దగ్ని ర్హృదగ్ర స్థానే దివాకరః,
భ్రూమధ్యే వర్తతే చంద్ర శ్చంద్రాగ్రే చ వసే న్మనః.”

తా. తలక్రిందుగనిలిచి భ్రూమధ్యమునందలి చిద్బిందువును చూచుచుండెనేని కపాలాసనమనుట.

౧౭ ముక్తాసనము

క. పదగుల్ఫంబున గుదముం, గదియంగా నిల్పి యంకగతమై యుండం
బద మొకటి సంఘటించిన, నది ముక్తాసనమనక్రమగుమే నమరన్.

తా. ఎడమకాలి మడమచే మూలాధారమును గప్పి కుడియడుగు నెడమతొడమీఁద నుంచిన అది ముక్తాసనమగును.

౧౮. టిట్టిభాసనము

క. వెలికిలఁ జరణతలంబులు, దలమీఁదం జేర్చి ధరణితలమున నిలుపం
గలిగెడు నట్లుగఁ గరములు, నలపశ్చిమమెత్తఁ డిట్టిభాసనమయ్యెన్.

తా. పాదములు వెలికిలనుండ శిరస్సుపైఁ గదియించి చేతులతోఁ బూనికగా నిలిచి వెనుకటిభాగము పైకెత్తఁగాఁ డిట్టిభాసనమగును.

౧౯ పశ్చిమతానాసనము.

చ. పదముల భూమి దండములభాతిగఁ జాఁచి కరాంగుళంబులన్
బదయుగళాగ్రము ల్బిగియఁ బట్టి లలాటము జానుయుగ్మముం
బదిలముగా ఘటింప నిది పశ్చిమతానము దీనరోగము
ల్గదియవు పశ్చిమంబునను గాలియగున్ జఠరాగ్ని కార్శ్యముల్.

తా. నేలమీఁద రెండుకాళ్లు చక్కగాఁజాఁచి రెండుకాళ్లబొటనవ్రేళ్లు రెండు చేతులఁబట్టికొని మోకాళ్లమీఁద లలాట ముంచెనేని పశ్చిమతానాసనము. ఇందున వాయువు పశ్చిమమార్గముగా నడుచుటవలన జఠరాగ్ని ప్రజ్వరిల్లి కడుపుపల్చనై రోగములు నశించును.

౨౦ పూర్వతానాసనము

తే. వరుస మీఁగాళ్లు నేల మోపంగ మడిచి
మడమలును బిఱుదులు గూర్చి మస్తకంబు
నడుముం గరకూర్పరంబుల నదిమి మోపి
నడుమెగయ నున్నఁ బూర్వతానం బటండ్రు.

తా. కాల్వ్రేళ్లు మడిచి భూమిమీఁద నిల్పి మడమలును పిఱుదులును జేర్చి శిరస్సును జేతులతోడను నడుమును మోచేతులతోడను అదిమిపట్టుకొని నడుమును నిక్కించిన పూర్వతానాసన మగును.

౨౧. అర్భకాసనము

చ. పదతలముల్ ధరాతలముపైఁ గడుడగ్గఱ నిల్పి లోతొడల్
గదిసిన జంఘలు న్మఱి లలాటము మోపినజానుయుగ్మమున్
బ్రిదులక యుండుహస్తపరిపీడితజానువు గల్గియుండెనే
నిది యగు నర్భకాసన మహీనసుఖాస్పద మండ్రు సంయముల్.

తా. పిఱుఁదులు క్రింద మోపకయైనను గొంతు గూర్చుండి మోకాళ్లను చేతులతో చుట్టి పట్టుకొనిన అర్భకాసనము. ఇది యత్యంత సుఖాస్పదము.

౨౨. కామదహనాసనము.

చ. అవనితలంబుఁ బొందఁగఁ బదాంగుళిమూలములోన నిల్పి జా
నువులు నభస్థ్సలంబునన నూల్కొనఁ బార్ష్ణియుగంబు యోనియున్
దవులఁగ యోగదండఘటనాస్థితి హస్తతలంబు లుండెనే
నవిరళ మైనకామదహనాసన మండ్రిది యోగతత్పరుల్.

తా. మునివ్రేళ్లనేలమీఁద నిల్పి మోకాళ్లక్రింద నూనక పిఱుఁదులు మడమలు నొరయునట్లుండి హంసదండములమీఁదఁ జేతుల నూని నిక్కి భ్రూమధ్యాలోకనముచేయుచున్న యోగశాస్త్రవేదులు కామదహనాసన మని పల్కుదురు.

ప్రాణాయామలక్షణము.

తే. ప్రణవపంచాక్షరాష్టాక్షరాదికముల
మాత్రగాఁ జేసి పూరకమాత్రలకును
రెట్టికుంభకమున నిల్పి రేచకంబు
నాడిశోధన మట్ల చేయంగవలయు.

తే. సోముదెస గాలిఁ గొనుచు సుషుమ్నఁ బట్టి
సూర్యుదెస వీడి క్రమ్మఱ సూర్యువలని
పింగళంబునఁ గొనిపట్టి పిదప నిగుడ
విడువవలయు యథాశక్తి నుడుగ కెపుడు.

తా. ఓంకారము పంచాక్షరము అష్టాక్షరముమొదలగుమంత్రములలో ఒక్కమంత్రమును ఒక్కమాత్రగాఁజేసి పూరకమందు నిర్ణయములగు మాత్రలకంటె రెట్టిగా కుంభకమునందు నిలిపి రేచకమునందు పూరకమందలిమాత్రలలోసగము నిర్ణయించి సుషుమ్నానాడియందలి వింతలఁజూడవలయును. మఱి యెడమముక్కున ప్రాణవాయువునుపూరించి సుషుమ్నయందునిల్పి కుడిముక్కున విడిచి మరల కుడిముక్కున

పూరించి సుషుమ్నయందు నిల్పి యెడమముక్కున విడుచుచు నీతీరున నెల్లప్పుడు యథాశక్తిగ ప్రాణాయామము చేయుచునుండవలయును. ఈప్రాణాయామము ప్రాకృతమని వైకృతమనికుంభకమని త్రివిధము.అందు నేటిదినము సూర్యోదయముమొదలు రేపటి సూర్యోదయమువఱకు మూలాధార కమలంబున గణపతికి ఆఱునూఱును,స్వాధిష్ఠానకమలమున బ్రహ్మకు ఆఱువేలును, మణిపూరకకమలంబునవిష్ణుదేవునకు ఆఱువేలును, అనాహతకమలంబున రుద్రునకు ఆఱువేలును,విశుద్ధకమలంబున నీశ్వరునకు సహస్రంబును, ఆజ్ఞేయకమలంబున సదాశివునకు సహస్రంబును, సహస్రారంబున గురువునకు సహస్రంబును, అజపాగాయత్రీమంత్రజపమును సమర్పించుటే ప్రాకృతప్రాణాయామము. రేచక పూరక కుంభక క్రమములచేత తొలుత అధస్సంచారముగలప్రాణవాయువునందు ఊర్ధ్వసంచారముగల యపానమును,వెనుక అపానమందు ప్రాణమునుచేర్చుట వైకృతప్రాణాయామము. మూలబంధ ఉడ్యాణబంధ జాలంధరబంధముల గావించి రేచకపూరకములను నిలిపి ప్రాణాపానములను రెంటిని రేయింబవ లొక్కపక్కిగ నిలుపుట కుంభకప్రాణాయామము. రేచకమనఁగా ప్రాణవాయువును మూలాధారమునుండి బ్రహ్మరంధ్రపర్యంతము సుషుమ్నానాళద్వారముగ నుత్థాపనముచేయుట; పూరకమనఁగా: బ్రహ్మరంధ్రపర్యంతము రేచించిన వాయువును మరల సుషుమ్నానాళద్వారముగ మూలాధారమునఁ జేర్చుట. కుంభకమనఁగా రేచించిన వాయువును బ్రహ్మరంధ్రమందు మాత్రాసంఖ్యగ నిలుపుట. ఇదే యూర్ధ్వకుంభకము. పూరించిన వాయువును మాత్రాసంఖ్యగ మూలాధారము నిలుపుట అథోకుంభకము.

బంధత్రయవివరణము.

తే. గుహ్యమున వామపాదంబుఁ గూర్చి యితర
పాదమూలంబు నాభినిఁ బరగఁ జూబుక
మురమునను జేర్ప నిది బంధవరము లండ్రు
ఆర్యనుత దీనిఁ దెలియు మీ వాత్మయందు.

క. మడమను యోనిస్థానము, విడువక బంధించి యూర్ధ్వపీథికపానుఁ
వడి నాకుంచనమునఁ గొని, పడ నాకర్షింప మూలబంధం బయ్యెఁ.

తే. కృత్రిమము లేక నాభికిఁ గ్రిందు మీఁదు
బలిమి మై బంధనము సేయ వలయు దీనిఁ
బరమయోగీంద్రు లుడ్యాణబంధ మండ్రు
బంధములలోన నుత్తమం బండ్రు దీని.

తే. కంఠ మాకుంచనము చేసి కడు దృఢముగ
హృదయమునఁ జుబుకము నిల్ప నిదియ కావె
భవ్యజాలంధరాభిఖ్యబంధ మూర్ధ్వ
భాగమున నున్న యమృతనిబంధకంబు.

తా. అంఘ్రిమూలమున మూలాధారచక్రంబుఁ ఏడించి ప్రాణంబు బిగియఁ బట్టి అని శివయోగసార భాగవతాది గ్రంథములలో చెప్పఁబడియున్నది గనుక గుద గుహ్యములయం దపానుని సంచార మగుటవలన నెడమమడమచేత గుదస్థానమును బంధించుటయే మూలబంధము. కుడిమడమచేత నాభిని బంధించుటే ఉడ్యాణబంధము. గడ్డము ఱొమ్మునందుంచుటే జాలంధరబంధము. ఈబంధత్రయమందు సుస్థిరులై హఠ యోగసిద్ధిగల యోగీంద్రులు వార్ధక్యాది వ్యాధిమృత్యు భయములు లేక మోక్షసామ్రాజ్యపట్టభద్రులయి యుందురు. సత్యము.

సమాధిలక్షణము.

సమాధి సవికల్పక మని నిర్వికల్పక మని ద్వివిధము. అందు సవికల్పకము దృశ్యానువిద్ధసవికల్పక మని శబ్దానువిద్ధసవికల్పక మని యిఱుతెఱంగులు కలదియగును. ఈరెండును నిర్వికల్ప మొక్కటియును గూడి మూఁడువిధము లయ్యెను. ఈ మూఁడును బాహ్యాంతరభేదములచేత బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి యని బాహ్యశబ్దానువిద్ధ సవికల్పకసమాధి యని బాహ్యనిర్వికల్పకసమాధి యని ఆంతర దృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి యని ఆంతరశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి యని ఆంతర నిర్వికల్పకసమాధి యని ఆఱువిధములు.

ఆ. ఎదుటఁ గానుపించు నెల్లచిదాభాస
కళలు తనకు వేఱు గా నటించుఁ
దెలియు తెలివి నెపుడుఁ దెలియుట బాహ్యదృ
శ్యానువిద్ధ మనఁగ నలరు వత్స.

క. అంతర మగు ద్విదళంబున, వింతగఁ జూపట్టుకళల వీక్షించుచుఁ దా
సంతస మందుచు నుండుట,యంతర్దృశ్యానువిద్ధ మనఁబడు సుమతీ.

తే. బాహ్యమునఁ బెక్కుగా వినఁబడెడిశబ్ద
తతులఁ దెలిసెడు దెలివియె తా నటించుఁ
దెలిసి యానందరసమునఁ దేలుచుంట
బాహ్యశబ్దానువిద్ధమై పరగు వత్స.

క. అంతర్హృదయనభంబున,సంతత మొగిమ్రోయు ప్రణవశబ్దంబుల నా
ద్యంతమువినుతను దెలియుట,యంతర్దృశ్యానువిద్ధమనఁబడుఁబుత్రా.

ఆ. బాహ్యదృశ్యశబ్దపటలంబుఁ గనునాత్మఁ
గనుట బాహ్యనిర్వికల్ప మాంత
రస్థదృశ్యశబ్దరాశిఁ గన్గొనునాత్మఁ
గనుట లోనినిర్వికల్ప మనఘ.

మఱియొకవిధమగు ప్రాణాయామము. కుడిముక్కు ఇడ, ఇదే సూర్యనాడి. ఎడమముక్కు పింగళ, యిదేచంద్రనాడి. వీనియందు సంచరించు ప్రాణవాయువును బ్రహ్మబీజమైన ప్రణవమందలి అకార ఉకార మకారములను మూఁటిని మూఁడుమాత్రలను గాఁజేసికొని వానిలో అకారముచేత సూర్యనాడిని పండ్రెండుమాత్రలకాలమును, మకారముచేత చంద్రనాడిని పదియాఱుమాత్రలకాలమును పూరించు ఉకారముచేత రెండునాడులును చేర్చి పదిమాత్రలకాలము సుషుమ్నయందు కుంభించి పిదప నడినాళంబుచేత క్రమంబుగా పూరించుట ప్రాణాయామము, ఇట్లు బాలకౌమారయౌవన వృద్ధనిష్కలనెడు పేళ్ళుగలప్రాతఃకాలము మధ్యాహ్నకాలము సాయంకాలము అర్ధరాత్రకాలము వీనియందు ప్రతిదినమును ప్రతివేళను ఇరువదిమార్లు తప్పక ప్రాణాయామము చేయుచుండెనేని వాయువు స్థిరపడి వెనుక కేవలకుంభకమునకు మార్గమగును. ఈప్రాణాయామలక్షణము లనేకవిధములుగ నుండును గావున గురూపదేశమునఁ దెలిసికొనవలయును.

ప్రత్యాహారలక్షణము.

వర్ణరూప ధ్వనిరూపములయిన సకలశబ్దములనువినుట, మృదువు కఠినము ఉష్ణము శీతము మొదలగు స్పర్శములను తెలిసికొనుట, పొట్టి పొడుగు లావు సన్నము నలుపు తెలుపు ఎఱుపు ఆకుపచ్చమిశ్రములని పదివిధములయిన రూపములఁ జూచుట, ఉప్పు పులుసు కారము తీపు చేదు ఒగరు అనుషడ్రసములును ఎఱుఁగుట, సుగంధ దుర్గంధ మిశ్రగంధములను మూరుకొనుట, సుశబ్దములను అపశబ్దములను పలుకుట, ఇచ్చుట పుచ్చుకొనుట లోనగుపనులనుజేయుట, నడుచుట ఎగురుట, పరుగెత్తుట, మొదలగుపనులను గావించుట, మలవిసర్జనముచేయుట, సురతాదులచేత నానందించుట, సంశయించుట, నిశ్చయించుట, చంచలించుట, అభిమానించుట అనుగుణములనుండి శ్రోత్రము త్వక్కు చక్షువు జిహ్వ ఘ్రాణము వాక్కు హస్తము పాదము వాయువు గుహ్యము అనెడు పదునాలుగింద్రియములను త్రిప్పుట ప్రత్యాహారము.

ధ్యానలక్షణము.

క. మానసకమలమునందున, శ్రీనారాయణునిమూర్తిఁ జింతించుచు లో
ధ్యానము సేయుట సగుణ, ధ్యానం బనియండ్రు సుజను లమలవివేకా.

సీ. కమలాసనస్థుఁడై కాయంబు నిక్కించి
కరము లూరులఁ జేర్చి కనులు మూసి
దేహేంద్రియప్రాణధీమనాదికమెల్ల
దృశ్యమే గాను దద్దృక్కు నేను
దృశ్యమేఁ గాను దద్దృక్కు నేననువృత్తి
దృశ్యంబ కానఁ దద్దృక్కు నేన
యని విజాతిప్రత్యయనివృత్తిగా సజా
తిప్రత్యయప్రవృత్తిక్రమమున
తే. నాత్మ దానైనయందాఁక సయ్యశేష
దృశ్యదృగ్వృత్తులను నిషేధించుకొనుచు
ననిశ మాత్మావలోకన మందుచుంట
నిర్గుణధ్యాన మనఁ జెల్లు నిర్మలాత్మ.

తా. ధ్యానము సగుణధ్యానము నిర్గుణధ్యానము అని రెండు విధములు. అందు హృదయపద్మమందు తటస్థలక్షణస్వరూపుఁడయిన విరాట్పురుషుని నిలిపి మనస్సుచేత సమస్తవస్తువులను గల్పించి షోడశోపచారములను చేసి ధ్యానించుటయే సగుణధ్యానము. పద్మాసనంబుననుండి శరీరంబు నిక్కించి హస్తంబులను తొడలపై నుంచి నేత్రములుమూసి స్థూల సూక్ష్మ కారణశరీరములును పదునాలుగింద్రియంబులును దశవిధ ప్రాణంబులు నుదృశ్యములు. ఆదేహేంద్రియప్రాణంబులు నేఁగాను. వీనిని వీక్షించు సాక్షిని. సాక్షిని నేననెడు వృత్తియును దృశ్యమే గనుక ఆవృత్తిని జూచు సాక్షిని అని మాయాకల్పితములై విజాతీయములగు యుష్మత్ప్రతీతిప్రత్యయగోచరాదులనెడు బహిర్దృశ్యములను, సజాతీయములగు అస్మత్ప్రతీతిప్రత్యయగోచరాదులనెడి యంతర్దృశ్యములను, ఆదృశ్యములకు సాక్షిననెడు వృత్తిని నిషేధించుచు సత్యజ్ఞానానందనిర్మలాఖండస్వరూపమై సర్వదృక్కగు పరబ్రహ్మము తా ననెడు ధార్ఢ్యముగలుగుదాఁక ఎల్లప్పుడు నిర్వికల్పబ్రహ్మనిష్ఠ గలిగియుండుటే నిర్గుణధ్యానము.

ధారణాలక్షణము.

మూలాధారము స్వాధిష్ఠానము మణిపూరకము అనాహతము విశుద్ధము ఆజ్ఞేయము సహస్రారము అనెడు కమలములయందు వానికి నధిదేవతలైన గణపతి బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర ఈశ్వర సదాశివ గురుచరణములను అక్కడక్కడ ధ్యానించునపుడు మనస్సును నిలుపుటే ధారణాయోగము. ప్రత్యగాత్మయైన నేనే పరమాత్మను. ఆపరమాత్మయే ప్రత్యగాత్మ అని నిష్ఠచేయుచుండుటే సమాధి అని ఈవిధముగ అభ్యాసయోగము ఎనిమిదంగములు కలిగియుండును. అది చిత్తపరిపాకము లేనివారికి తగినది. మిక్కిలి కష్టతరమైనది. ఈఅభ్యాసయోగమును వాడుక చేసినవారికి అణిమాద్యష్ట

విభూత్యైశ్వర్యముల నిచ్చును. బ్రహ్మజ్ఞానమును వృద్ధిఁబొందించును. చిత్తపరిపాకము గలవారికి జీవేశ్వరైక్య జ్ఞానము నిచ్చును. అతిసులభమైన జ్ఞానయోగమే రాజయోగ మని చెప్పఁబడును. ఈయభ్యాసయోగ జ్ఞానయోగసిద్ధికి శ్రీరాముని పాదారవిందము లయందు భక్తి గలిగియుండుటే కారణము అని తాత్పర్యము. ఈతాత్పర్యమం దుదాహరింపఁబడిన పద్యములు శుకచరిత్రము శివయోగసారములయందలివని యెఱుఁగ వలయును.

అష్టైశ్వర్యములవివరణము.

సీ. అణుజంతువులయందు నణువై చరించుట
యణిమాహ్వయైశ్వర్య మలఘుచరిత
యబ్జజాండాదిమహన్మహత్వం బై యుంట
మహిమాఖ్యభూతి నిర్మలవిచార
బ్రహ్మాండమునకంటె భారమై యుండుట
గరిమాఖ్యసంపత్తి కలుషదూర
యమరాద్రిసదృశుండై యతిసూక్ష్మగతి నుంట
లఘిమావిభూతి సల్లలితహృదయ
తే. వాంఛితార్థావలంబనావాప్తి ప్రాప్తి
గగనగమనాదిసిద్ధి ప్రాకామ్య మర్క
శశిముఖ నియామకత్వ మీశత్వ మఖిల
జీవవశ్యప్రవృత్తి వశిత్వ మనఘ.

తా. అణుప్రమాణము లైన ప్రాణులయందు పరమాణుప్రమాణులై యుండుట అణిమ. బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర మహేశ్వర సదాశివ విరాట్పురుషాండములకంటె పెద్దవాఁడైయుండుట మహిమ. బ్రహ్మాదండములకంటె భారమై యుండుట గరిమ. మేరువంతటిబరువు గలిగియుండి దూదిలేశమువలె తేలికయై యుండుట లఘిమ. ఇట్టి పదార్థములను లభింపఁజేసికొనుట ప్రాప్తి. గగనగమనాదిసిద్ధి ప్రాకామ్యము. సూర్య చంద్ర మహేంద్ర ఉపేంద్ర అగ్ని ప్రముఖ దేవతలను పనులలో నియమించుట యీశత్వము. సకలజంతువులను వశముచేసికొనుట వశిత్వము.

శా. ప్రత్యక్షాపగమంబుఁ బావనము నభ్యాసంబు గావింపఁగా
నత్యంతోరుసుఖంబు ధర్మ మతిగుహ్యం బుత్తమం బాద్యముల్
సత్యం బాగమసిద్ధ మాదిమునిరాట్సంస్తుత్యము న్వేద్యముల్
నిత్యానందము రాజయోగము మహానిర్వాణమార్గం బగున్. 86

టీ. ప్రత్యక్షావగమంబు-ప్రత్యక్ష=ప్రత్యక్షముగాఁ గానవచ్చు ప్రపంచమును, (అనఁగాః ప్రపంచభ్రాంతిని,) అవగమంబు=నశింపఁజేయునదియు, పావనమును=పరిశుద్ధమైనదియునగు, అభ్యాసంబుఁ గావింపఁగాన్=అభ్యాసమునాచరించినవారైన, అత్యం...ఖంబు-అత్యంత=నశింపని, ఉరు=అధికమైన, సుఖంబు=చిత్తశాంతిని గలిగించునదియు, ధర్మము=పుణ్యరూపమైనదియు, అతిగుహ్యంబు=మిగుల రహస్యమైనదియు, ఉత్తమంబు=శ్రేష్ఠమైనదియు, ఆద్యమును=అనాదిసిద్ధమైనదియు, సత్యంబు=శాశ్వతమైనదియు, ఆగమసిద్ధము-ఆగమ=కామికము మొదలగునిరువదియెనిమిది యాగమంబులందును, సిద్ధము=ప్రసిద్ధమైనదియు, ఆదిమునిరాట్సంస్తుత్యమును- ఆదిముని=ప్రాక్తను లగు సనకాదిమహామునులకు, రాట్ = ప్రభువులైన (లేక, గురువులైన) దక్షిణామూర్తి మొదలగువారలచే, సంస్తుత్యమును=స్తోత్రము చేయఁదగినదియు, వేద్యమును=మోక్షేచ్ఛగలవారిచే నవశ్యము తెలియఁబడతగినదియు, నిత్యానందము-నిత్య = ఎడతెగని, ఆనందము=బ్రహ్మరూపమగు పరమానందము నొసంగునదియు, ఐన రాజయోగము=యోగములలో నుత్తమమగు జ్ఞానయోగము అయిన, మహానిర్వాణమార్గంబు=ప్రసిద్ధమగు మోక్షమార్గమై, అగున్=సిద్ధించును. (ఈరాజయోగమే మోక్షమునకు చక్కని త్రోవ).

తా. ఈజ్ఞానయోగమునకే రాజయోగ మని పేరు. ఇది మిగులఁ బరిశుద్ధమైనది. మోక్షేచ్ఛ గలవారిచే నవశ్యముఁ దెలియఁ దగినది. అనాదిసిద్ధమై దక్షిణామూర్తి హయగ్రీవుఁడు మొదలగు జగద్గురువులచే స్తోత్రపూర్వకముగా నాదరింపఁబడుచుండినది. వేదములలోను ఆగమములలోను ప్రసిద్ధమై "ఇదియే సర్వయోగములలో శ్రేష్ఠతమమైనది సత్యమైనది ఆనందస్వరూపమైనది" అని కొనయాడఁ బడుచుండునది. రహస్యములలో నెల్ల రహస్యతమమైనది. దీని నభ్యాసముచేయఁగా అవిద్యాప్రభావము వలనఁ దనకంటె వేఱుగాఁ గానవచ్చు నీప్రపంచము నశించును. (తనకంటె నన్యముగాఁ గానరాదు). నిరతిశయ మగు బ్రహ్మానందము (తానే బ్రహ్మమని తెలిసికొనుట వలనఁ గలుగు నానందము) కలుగును. ఈరాజయోగమే మోక్షమునకు మార్గమని తెలిసికొనుము.

ఆ. రాజగుహ్య మైనరాజయోగంబును
శ్రద్ధధాను లగుచు జనము లెల్ల
సంశ్రయింప లేక సంసారవనధిలో
మునుఁగుచుండుదురు విమూఢు లగుచు. 87

టీక. జనములెల్లన్ = మనుష్యులందఱును, శ్రద్ధధానులగుచు=శ్రద్ధగలవారలై, రాజగుహ్యమైన = రహస్యములలో నెల్ల రహస్యమగు, రాజయోగంబున్ = ఈజ్ఞాన

యోగమును, సంశ్రయింపలేక=ఆశ్రయింపక, విమూఢులగుచున్=అజ్ఞానులై, సంసారవనధిలోన్=సంసారసముద్రమున మునుఁగుచుందురు.

తా. ఇట్టి పరమరహస్య మగు నీరాజయోగమును సద్గురువులయనుగ్రహము వలన నెఱింగి శ్రద్ధావంతులై యభ్యాసముచేసి కడతేఱి నిశ్చయింపక సంసారసముద్రమున మునుఁగుచుఁ దేలుచు బాధ నొందుచున్నారు. ఈయోగ మెంతసులభమైనను వారు దాని నాశ్రయింప లేకున్నారు. వారి యజ్ఞానమున కేమందము?.

క. ఈరాజయోగమార్గం, బీరేడుజగంబులందు నెవ్వ రెఱుఁగ రా
త్మారామలసదపాంగా, పాంకృపాయుక్తు లైనభక్తులు దక్కన్. 88

టీ. ఈరాజయోగమార్గంబు=ఈజ్ఞానయోగపద్ధతిని, ఈరేడు జగంబులందున్=పదునాలుగు లోకంబులందును, ఆత్మా...క్తులు - ఆత్మారామ = సర్వాంతర్యామి యగు శ్రీరామునియొక్క, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, అపాంగ = కడగంటి చూపులయొక్క, (అపాంగశబ్దమునకు నేత్రాంతమనియే యర్థమైనను లక్షణావృత్తిచే కడగంటిచూపనియర్థము చెప్పఁబడెను.) కృపాయుక్తులు = దయతోఁగూడిన, ఐనభక్తులు, తక్కన్=తప్ప, ఎవ్వరెఱుఁగరు=ఎవ్వరును తెలిసికొనలేరు.

తా. ఈరాజయోగ మెంతరహస్యమైన దైనను అంతర్యామిస్వరూపుఁ డగు నీరామునియందు భక్తి కలిగి యాతనిదయాసమునకుఁ బాత్రులై యుండువారలకుఁ గరతలామలకంబుగఁ దెలియును. ఇతరు లెవ్వరు నట్లు ఎఱుంగలేరు. కావున ఈయోగము సిద్ధించుటకు భక్తి ప్రధానము.

అవ. ఇట్లు రాజయోగమును సామాన్యముగాఁ బ్రశంసించి విశేషముగ వివరించుటకై మొట్టమొదలు దానిని విభాగించు చున్నాఁడు.

తే. రాజయోగంబు ముక్తికి రాజపథము
రాజగుహ్యంబు పరమంబు రాజవిద్య
యదియు మూఁడువిధంబుల నలరుచుండు
సాంఖ్య తారక స దమనస్కము లనంగ. 89

టీ. రాజయోగంబు = ఈజ్ఞానయోగము, ముక్తికిన్ = మోక్షమునకు, రాజపథము=రాజమార్గమువంటిది, రాజగుహ్యంబు=మిగులరహస్యమైనది, పరమంబు = శ్రేష్ఠమైనది, రాజవిద్య=సకలవిద్యలలో నుత్తమమైనది. అదియున్=ఆరాజయోగముకూడ, సాంఖ్య...ములు-సాంఖ్య=సాంఖ్యయోగము, తారక=తారకయోగము, సత్=శ్రేష్ఠమైన, అమనస్కములు=అమనస్కయోగము, అనఁగన్=అన, మూఁ=విధన్ బులందు మూఁడు భేదములుగలదియై, అలరుచుండున్=ఒప్పుచుండును.

తా. ఈరాజయోగమే మోక్షమునకు రాజమార్గము. అది రహస్యము. సర్వోత్తమము. విద్యలలో నెల్ల శ్రేష్ఠతమ మైనది. సాంఖ్యము, తారకము, అమనస్కము అను భేదములు కలిగి యీరాజయోగము మూఁడువిధములై యొప్పుచున్నది.

అవ. ఈపైఁజెప్పిన మూఁడింటిని అభ్యసించుటవలనఁ గలుగు ప్రయోజనముల వివరించుచు, సహేతుకముగా తారకయోగమును వివరింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

తే. తారకంబు మనశ్శుద్ధికారకంబు
సాంఖ్య మాత్మస్వరూపవిచారకంబు
అనుభవజ్ఞాన మమనస్క మట్లు గాన
నాద్య మెఱిఁగింతు మొదల నీ వవధరింపు. 90

టీక. తారకంబు=తారకయోగమనునది, మన...కంబు-మనః = మనస్సుయొక్క, శుద్ధి=శుద్ధిని, కారకంబు=చేయునది, సాంఖ్యము=సాంఖ్యయోగము, ఆత్మస్వరూపవిచారకంబు-ఆత్మస్వరూప = జీవస్వరూపమును (లేక బ్రహ్మస్వరూపమును), విచారకంబు= విచారించునట్టిది, అమనస్కము=అమనస్కయోగము, అనుభవజ్ఞానము= అపరోక్షానుభవజ్ఞానమును కలిగించునది, అట్లుగావునన్ =అట్లగుటచేత, మొదలన్ = మొట్టమొదట, ఆద్యము = మొట్ట మొదటిదైన తారకయోగమును, ఎఱిఁగింతున్ = తెల్పెదను, నీవు, అవధరింపుము=వినుము.

తా. పైన వర్ణింపఁబడిన మూఁడింటిలోఁ దారకయోగమువలనఁ జిత్తశుద్ధి కలుగును. సాంఖ్యయోగమువలన నాత్మతత్త్వము తేటపడును. అమనస్కయోగమువలన నపరోక్షానుభవము కలుగును. అన్నిటికంటె మొదటఁ జిత్తశుద్ధి కావలయును గావున దానికి సాధన మగుతారకయోగమును మొట్టమొదట వివరించుచున్నాను.

అవ. తారకయోగమునం దభిరుచిఁ గల్గించుటకై యర్థవాదము నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

ఉ. తారక ముద్భవాంబునిధితారక మంబుజసంభవాదిబృం
దారకసన్నుతం బఘవిదారక మంచితరాగరోషసం
హారకముం బ్రధానపరిహారక మాత్మసుఖానుభూతివి
స్తారక మాగమాంతసువిచారకమై తనరారు మారుతీ. 91

టీక. మారుతీ=ఆంజనేయా! తారకము=తారకయోగము, ఉద్భ...మును-ఉద్భవ=జన్మమనియెడు (లేక సంసార మనియెడు), అంబునిధి = సముద్రమును, తారకము=తరింపఁజేయునది, అంబు...బున-అంబుజసంభవాది=బ్రహ్మ మొదలగు, బృందారక=దేవతలచేత, సన్నుతంబు=స్తోత్రముచేయఁబడునది. అఘ... మును-అఘ=పాప

మును, విదారకమును=ధ్వంసముచేయునది, అంచిత...మును - అంచిత=ఒప్పుచున్న, రాగ=కామమును, రోష=ద్వేషమును,సంహారకమును=పోఁగొట్టునది,ప్రధా...మును-ప్రధాన=మాయను,పరిహారకమును=ధ్వంసముచేయునదియు, ఆత్మ...మును-ఆత్మసుఖ=బ్రహ్మానందముయొక్క, అనుభూతి = అనుభవమును, విస్తారకమును=విస్తరింపఁజేయునది, ఆగ...కమై-ఆగమ=వేదములయొక్క, అంతః=కడపటిభాగ మగుజ్ఞానకాండము (లేక, అచ్చట చెప్పఁబడు బ్రహ్మమును), సువిచారకమై=బాగుగవిచారించునదియై, తనరారుక=ఒప్పుచుండును.

తా. ఓఆంజనేయా! ఈతారకయోగము సంసారసముద్రమును దరింపఁజేయునది. సకలపాపములను ధ్వంసముఁ జేయునది. బ్రహ్మ విష్ణువు మొదలగుసకలదేవతలచేతను గొనియాడఁబడునది. అజ్ఞానము హరించి రాగద్వేషములు నడంచి యాత్మజ్ఞానము విస్తరింపఁ జేయునది. అతిసూక్ష్మమగు వేదాంతార్థమును కరతలామలకముఁ జేయునది.

క. తారకయోగము దెలియఁగ, నేరక వేదాంతవాక్యనికురుంబముచే
నూరక వాదించుచుఁ జెడు,వారికిమోక్షంబుగలదెవాయుకుమారా!

టీ. వాయుకుమారా=ఆంజనేయా!తారకయోగముఁ=తారకయోగము, తెలియఁగనేరక= తెలిసికొనలేక, వేదాం...ముచేఁ-వేదాంతవాక్య=వేదాంతవాక్యములయొక్క, నికురుంబముచేఁ సమూహముచేత, ఊరక=నిరర్థకముగా, వాదించుచుఁ=వాదముచేయుచు, చెడువారికిఁ = చెడిపోవుచున్నవారికి, మోక్షంబు గలదె=ముక్తియున్నదా?

తా. ఓవాయుపుత్రా! ఇట్లు తారకయోగము మహోపకారముఁ జేయునదియైయుండ దీనిని తెలిసికొని యభ్యసింపలేక ఊరక కొన్ని వేదాంతవాక్యముల నేర్చుకొని వాదములఁ జేయుచుండిన మోక్షము దొరకునా?

తే. రాజయోగంబుఁ బూని నిరంతరంబు
పట్టుగా నభ్యసింపఁగఁ బ్రాలుమాలి
కొన్ని వేదాంతయుక్తులు గూడఁ బెట్టి
పలుక నేర్చిన బ్రహ్మానుభవము గలదె? 93

టీక. రాజయోగంబు=రాజయోగమును, పూని=అవలంబించి, నిరంతరంబు=ఎల్లప్పుడును, పట్టుగాఁ = ఉత్సాహముతో, అభ్యసింపఁగ= అలవాటుచేయుటకు, ప్రాలుమాలి, కొన్ని వేదాంతయుక్తులు,కూడఁబెట్టి,పలుకనేర్చినఁ = నిరర్థకముగా వాదముచేయుటకు తెలిసినంతమాత్రముననే, బ్రహ్మానుభవము కలదా?

తా. అపరోక్షబ్రహ్మానుభవము (నేనే పరబ్రహ్మ మని యనుభవపూర్వకముగఁ దెలిసికొనుట.) మోక్షమని చెప్పఁబడును ప్రాసికతో నీరాజయోగమును అభ్యాసముఁ జేయుటకు స్రాలుమాలి వేదాంతయుక్తులను మాత్రము కొన్నిటిని గూర్చికొని మాటలాడ నేర్చినవారి కందఱకును బ్రహ్మానుభవము (మోక్షము) కలుగునా? ఓపికతోఁ బ్రయత్నించి కార్యమును నిర్వహించినయెడల ఫలము కలుగును గాని మాటలతోఁ గలుగునా? కావున నీతారకయోగమును అవశ్యముగా నభ్యసింపవలయును.

సీ. దారుణగాఢాంధకారం బడంగునే వసుధపైఁ గృతదీపవార్తవలన
నాఁకొన్నమనుజునియాఁకలి దీఱునే ఘనసరసాన్నవర్ణనమువలన
నెఱిపేదవానిపేదఱికంబు వోవునే ద్రవ్యప్రభావకీర్తనమువలన
రోగపీడితుని బల్రోగంబు దీఱునే కలితౌషధప్రసంగంబువలన
తే. జండిపడి బుద్ధిలో వెలి నిండ మిగుల
దట్టమైనట్టియజ్ఞానతమము దెగునె
తర్కితవిచిత్రశబ్దబోధంబువలన
ఫలితయోగానుభవదృష్టివలనఁ గాక. 94

టీక. వసుధపైన్=భూమిమీఁద, కృత...లనన్-కృతి=చేయఁబడిన, దీప=దీపములనుగూర్చిన, వార్తలవలనన్=ప్రసంగమువలన (అనఁగా: దీపవృత్తాంతమును చెప్పఁగానే), దారు...బు-దారుణ=భయంకరమైన, గాఢ=దట్టమైన, అంధకారంబు=చీఁకటి, అడంగునే=పోవునా? ఘన...లనన్-ఘన=శ్రేష్ఠమగు, సరస=రుచిగల, అన్న=అన్నమును, వర్ణనమువలనన్=వర్ణించుటవలన, ఆఁకొ...కలి-ఆఁకొన్న=ఆఁకలికొనిన, మనుజుని=మనుష్యునియొక్క, ఆఁకలి, తీఱునె=పోవునా? ద్రవ్య...లనన్-ద్రవ్య=ధనముయొక్క, ప్రభావ=సామర్థ్యమును, కీర్తనమువలనన్=చెప్పుటవలన, నెఱి...కంబు- నెఱిపేదవాని=మిక్కిలి బీదయైనవాని, పేదఱికంబు=బీదతనము, పోవునే=పోవునా? కలి...లనన్-కలిత=ఒప్పుచున్న, ఔషధ=ఔషధములయొక్క, ప్రసంగంబువలనన్=వృత్తాంతమువలన (అనఁగా: ఔషధములను గూర్చి మాట్లాడుటచేత), రోగ...బు-రోగపీడితుని=రోగముచే బాధపడుచున్నవానియొక్క, బల్రోగంబు=అధికమైనరోగము, తీఱునే=పోవునా? జండిపడి=మొండియై, బుద్ధి=బుద్ధియందు, లోన్=లోపలను, వెలిన్=వెలుపలను, నిండి=మిగులదట్టమై, ఐనట్టియజ్ఞానతమము=ఐన యజ్ఞాన మనియెడుచీఁకటి, ఫలి...గాక-ఫలిత=ఒప్పుచున్న, యోగ = రాజయోగముయొక్క, అనుభవ=అనుభవముయొక్క (లేక, అనుభవమువలనఁ గలిగినదృష్టివలనఁగాక జ్ఞానమువలనఁదప్ప), తర్కి...లనన్-తర్కిత=విచారింపఁబడిన (లేక, వాదింపఁబడిన), విచిత్ర=నానావిధములగు, శబ్ద=శబ్దములయొక్క, బోధంబువలనన్=జ్ఞానము

వలన (అనఁగా: వేదాంతవాక్యములను విచారించుటవలన), తెగునె=నశించునా? (నశింపదనుట.)

తా. ఏఫలమైనను కార్యమును నిర్వహించినప్పుడే సిద్ధించునుగాని మాటలవలన సిద్ధింపదు. దీపమును వెలిగింపక, "ఈదీపము లట్టివి. ఆదీపము లట్టివి. వాని ప్రకాశము మిగుల నధికమైనది." అని యూరక మాటలు చెప్పుచుండిన చీఁకటి నశించునా? భోజనముఁబెట్టక "ఆకూరలు మిగుల రుచి గలవి. ఈపిండివంటలు మిగుల మనోహరములైనవి" అని యాహారపదార్థములను గూర్చి ప్రశంసఁ జేయుచుండిన నాఁకలి తీఱునా? ధనము నొసంగినచో పేదఱికము బోవునుగాని అట్లుగాక "ధన మున్నయెడల నెన్నియో మహాకార్యముల సాధింపవచ్చును." అని ధనముయొక్క మాహాత్మ్యముఁ గొనియాడినమాత్రమున దరిద్రులు ధనవంతులగుదురా? ఔషధములను గూర్చియు వానిశక్తులను గూర్చియుఁ బ్రశంసించిన రోగములు కుదురునా? ఏవియును మాటలవలనఁ గానేరవు. శ్రమ కోర్చి కార్యముల సాధింపవలయును. అనాదినుండియు బుద్ధియందు వ్యాపించి స్థిరమై యేయుపాయముచేతఁ గూడ నశింపని యీయజ్ఞానాంధకారము గూడ పైఁజెప్పినట్లే మాటలతోఁ దీఱునదికాదు. చిత్రచిత్రము లగువాదములతోఁ దీఱునదికాదు. శ్రమ కోర్వవలయును. తారకయోగము నభ్యసింపవలయును. మనసును శబ్దాదివిషయములనుండి మరల్పవలయును. అపరోక్ష బ్రహ్మజ్ఞానము నొందవలయును.

యోగాభ్యాసఫలనిరూపణము.

క. యోగాభ్యాసమువలన స,దాగతిచిత్తేంద్రియములదర్పములడఁగున్
రాగద్వేషాదులు చను, బాగుగ నాత్మకుసుఖానుభవముంగలుగున్.

టీ. యోగాభ్యాసమువలనన్=ఈరాజయోగము నభ్యసించుటవలన, సదా... ...ములు=సదాగతి=ప్రాణవాయువు, చిత్త=మనస్సు, ఇంద్రియముల=జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములయొక్క, దర్పములు=గర్వములు (అనఁగా: విక్షేపమును కలిగించునట్టి స్వభావములు), అడఁగున్=నశించును. రాగద్వేషాదులు=కామము క్రోధము మొదలగునవి, చనున్=పోవును. బాగుగన్=చక్కఁగా, ఆత్మకున్=తనకు (లేక జీవునకు), సుఖానుభవమున్=బ్రహ్మానందానుభవము, కలుగున్.

తా. ఈతారకయోగము నభ్యసించినయెడల మొట్టమొదట ప్రాణవాయువు స్వాధీనమగును. వాయువునకును మనస్సునకును సంబంధముండుటచేత వాయుజయముతోఁగూడ మనోజయము కలుగును. ఇంద్రియముల కన్నిటికి మనసే ప్రభువు కావున వెంటనే యింద్రియజయముగూడఁ జేకూరును. ఇట్లన్నియుం జయింపఁబడెనేని-

సంసారమునకు ముఖ్యకారణము లగుకామక్రోధములు నశించి జీవునకు బ్రహ్మానందసుఖము కలుగును.

అవ. ఇట్లు తారకయోగమును బ్రశంసించి దానివలనఁ గలుగుఫలమును విస్తరించి చెప్పుచు దానిని వివరింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

వ. అట్లు గావున యోగాభ్యాసంబు ముముక్షువున కవశ్యకర్తవ్యం బట్లగుట తత్ప్రకారం బెఱింగించెద సావధానచిత్తుండవై వినుము. 96

టీ. అట్లుగావునన్ = యోగాభ్యాసము మిగుల నుపయోగకారి యగుటచేత, యోగాభ్యాసంబు = రాజయోగాభ్యాసము, ముముక్షువునకున్ = మోక్షేచ్ఛగలవానికి (డు), అవశ్యకర్తవ్యంబు=ముఖ్యముగ చేయవలసినది, అట్లగుటన్, తత్ప్రకారంబు= ఆరాజయోగాభ్యాసవిధమును (లేక, తారకయోగాభ్యాసవిధమును), ఎఱింగించెదన్ =చెప్పెదను. సావధానచిత్తుండవై=శ్రద్ధగలవాఁడవై (లేక, ఏకాగ్రచిత్తుఁడవై), వినుము.

తా. ఇట్లు అభివృద్ధికి మిగుల నాధార మగుటచే మోక్షేచ్ఛగలవారందఱు నీతారకయోగము నభ్యసించి తీరవలయును. కావున దీనిస్వరూపమును వివరించెద వినుము.

యోగాభ్యాసులకు ముఖ్యము లగునాహారాదినియమములు.

అవ. ఈక్రిందిరెండుపద్యములచే యోగాభ్యాసమునకుఁ దగినయధికారుల నిరూపించుచున్నాఁడు.—

చ. వనరుచు నేమియుం దినని వానికి మిక్కిలి వెక్కసంబుగాఁ
దిని యెగఁబోయువానికిని దీఱనినిద్దుర యెల్లప్రొద్దుఁ బై
కొనఁ బడియుండువానికిని గొంకక రేపగ లొక్కరీతి మే
ల్కొని వసియించువానికి నగోచరము ల్వరయోగలక్ష్యముల్. 97

టీ. వర...ములు-వర=శ్రేష్ఠములగు, యోగ=తారకయోగముయొక్క, లక్ష్యములు = గురులు, వనరుచున్ = కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులచే శరీరమును శోషింపఁ జేయుచు, ఏమియుం దిననివానికిన్ = కొంచెమైనను ఆహారమును తీసికొనని వానికి, మిక్కిలి వెక్కసంబుగాన్ =అధికముగా, తిని, ఎగఁబోయువానికిన్ = నిట్టూర్పులు నిగుడ్చువానికిని, తీఱనినిద్దుర=ఎప్పటికిని ముగియనినిదుర, ఎల్లప్రొద్దున్ = అన్నికాలములయందును, పైకొనన్=క్రమ్ముచుండఁగా, పడియుండువానికిన్=శయనించియుండు వానికిని, కొంకక=సంశయింపక (లేక, అలయక), రేపగలొక్కరీతిన్ = రాత్రింబగ లొక్కటే విధముగా, మేల్కొని వసియించువానికిన్=నిదురింపకయే యుండు

వానికిని, అగోచరములు=గోచరములు కానేరవు (ఇట్టివారాయోగమును సాధింపలేరనుట).

తా. మితిలేక భోజనము సేయువాఁడును, బొత్తిగ భోజనము సేయక నుపవాసము చేయువాఁడును, ఎప్పుడు నిదురించుస్వభావముకలవాఁడును, బొత్తిగ నిదురయే లేనివాఁడును ఈయోగము నభ్యసింప నేరరు.

క. యుక్తాహారవిహారుఁడు, యుక్తస్వప్నావబోధుఁ డురుకర్మములన్ [మై.
యుక్తవిచేష్టుం డగుఘన, యుక్తున కగుఁ బరమరాజయోగము సుఖ

టీక. యుక్తా... రుఁడు-యుక్త=మితమగు, ఆహార=ఆహారము, విహారుఁడు=సంచారము గలవాఁడును, యుక్త...ధుఁడు-యుక్త=మితమగు, స్వప్న=నిదురయు, అవబోధుఁడు=జాగ్రతయుఁ గలవాఁడును, ఉరు...లన్-ఉరు=అధికములగు, కర్మములన్=పనులయందు, యుక్తవిచేష్టుఁడు=మితమగుప్రవృత్తిగలవాఁడు (అనఁగా: తన పనులను జేయుటలో మితముగ శ్రమపడువాఁడు), అగుఘనయుక్తునకున్ = అయిన యోగనిష్ఠునకు, పర...గము-పరమ=శ్రేష్ఠమగు, రాజయోగము=ఈతారకయోగము (లేక, తారకసాంఖ్యామనస్కరూపమగురాజయోగము), సుఖమై=ఆనందరూపమై, అగున్ =సిద్ధించును.

తా. మఱియేమనిన, యోగాభ్యాసము సేయువానికి ఆహారము, నిదురయు, విహారంబును పరిమితములై యుండవలయును. అంత యధికములుగాఁ గాని మిగుల స్వల్పములుగాని యుండరాదు. వాఁ డేపనిని జేసినను తగినంతశ్రమను తీసికొనవలయును; గాని అధికముగ నాయాసపడఁగూడదు. ఇట్లని విషయములయందును మితి గలిగి యుండుపురుషునకు యోగము సులభముగ సిద్ధించును.

యోగమరలక్షణము.

అవ. యోగము నాచరించునప్పు డుండవలయునియమముల నీక్రిందిరెండుపద్యములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. వితతమై విజనమై విమలమై సుఖమై ప్ర
 శంగువివిక్తదేశమ్మునందు
సమభూమియందు నిశ్చలముగా మిఱ్ఱుప
 ల్లములు గాకుండఁ జేలనముగాఁగ
వరుసఁ గుశాజినవస్త్రంబు లనువుగాఁ
 బఱచి యొప్పుగ వానిపైఁ దిరముగ
బూని పద్మాసనాసీనుఁడై యావిరాఁదఁ
 గాయమధ్యమమును గళము శిరముఁ

తే. జక్కఁగా నిక్కి దృక్కులు ముక్కు చక్కిఁ
జిక్కఁ దక్కించి తక్కినదిక్కుఁ గనక
మిక్కిలి దశేంద్రియంబుల స్రుక్కఁ జేసి
ఫలితముగ యోగ మభ్యసింపంగ వలయు. 99

టీ. వితతమై=విశాలమై, విజనమై = సందడిలేనిదై, విమలమై=పరిశుద్ధమై, సుఖమై=ఈఁగలు దోమలు మొదలగువాని బాధలేక సౌఖ్యము గలుగునట్లు చేయునదియై, పొసంగు=ఉన్న, వివిక్త=ఏకాంతమగు, దేశమ్మునందున్=స్థలమునందు, సమభూమియందు, నిశ్చలముగాన్=స్థిరముగా, మిఱ్ఱుపల్లములుగాకుండన్ = ఒకపార్శ్వమున ఎత్తుగను మఱియొకపార్శ్వమున తగ్గుగ నుండకుండునట్లును, పేలవముగాఁగన్= మృదువుగానుండునట్లును, వరుసన్=క్రమముగా, కుశా...బులు-కుశ=దర్భాసనము, అజిన=కృష్ణాజినము, వస్త్రంబులు==వస్త్రము (వీనిని), అనువుగాన్ = చక్కఁగా, పఱచి, ఒప్పుగన్, వానిపైన్ = ఆదర్భాసనాదులమీఁద, తిరముగన్=స్థిరముగా, పూని=యత్నముతో, పద్మా...నుఁడై-పద్మాసనా = పద్మాసనమునందు, ఆసీనుఁడై= కూర్చుండి, ఆమీఁదన్ = తరువాత, కాయమధ్యమమున్ = నడుమును, గళమున్= కంఠమును, శిరమున్=తలను, చక్కగా నిక్కి=వక్రత లేకుండ నిక్కి, దృక్కులు= చూపులను, ముక్కుచక్కిన్=ముక్కువైపునకు, చిక్కన్=ప్రసరించునట్లు, తక్కించి =కూర్చి, తక్కినదిక్కుఁ గనక=రెండవవైపునుజూడక, దశేంద్రియంబులున్ = జ్ఞానకర్మేంద్రియములఁబదింటిని, మిక్కిలి, స్రుక్కఁజేసి=అడంచి (అనఁగా: వానివిషయములనుగూర్చి పోసీకనిలిపి), ఫలితముగన్=సిద్ధియగునటుల, యోగము=రాజయోగమును, అభ్యసింపంగవలయున్=అభ్యాసము చేయవలయును.

తా. విశాలముగాను, నిర్మలముగాను, జలశూన్యముగాను, ఈఁగలు, దోమలు మొదలగు వానిబాధ లేనిదిగాను ప్రకాశించుచుండు రహస్యస్థలము నొకదానిని యోగాభ్యాసస్థలముగా నేర్పఱచుకొనవలయును. ఆప్రదేశము సమభూమియై యుండవలయును. అందుఁ గ్రమముగ దర్భాసనకృష్ణాజినవస్త్రముల నొకదానిపై నొకదానిఁ బఱచి యీయాసనమును సమముగ నమరింపవలయును. దానిపైఁ గూర్చుండి యోగాభ్యాసమున కారంభించునప్పుడు నడుము, మెడ, శిరస్సు అను వానిని జక్కగ నిలిపి తనదృష్టులను నాసాగ్రమునందుఁ జేర్చి రెండవవైపునకుఁ జలింపనీక నిలుపవలయును.

మ. యతధీచిత్తమరుద్ధశేంద్రియతనువ్యాపారుఁ డై మౌని యై
ఘాతకామాదివికారుఁ డై గతభయుం డై బ్రహ్మచారివ్రత

స్థితుఁడై శాంతమనస్కుఁడై స్వగురుమూర్తి ప్రోక్తలక్ష్యార్థసం
గతి యామద్వయ మభ్యసింపఁ దగు యోగం బంచితోద్యోగుఁడై.

టీ. యత...రుఁడై-యత = నియమింపఁబడిన, ధీ = బుద్ధి, చిత్త = మనస్సు, మరుత్ = ప్రాణము, దశేంద్రియ = జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములు, తను=శరీరము, (వీనియొక్క) వ్యాపారుఁడై=వృత్తులుగలవాఁడై, మౌనియై = మౌనముగలవాఁడై, హత...రుఁడై-హత = పోఁగొట్టఁబడిన, కామ = కామము, ఆది=మొదలగు, వికారుఁడై=వికారములుగలవాఁడై (కామక్రోధాదులను జయించి అనుట.), గతభయుండై= ఆధ్యాత్మికము మొదలగు తాపములవలనఁ గలుగు భయములేనివాఁడై, బ్రహ్మచారివ్రత స్థితుఁడై=బ్రహ్మచర్యవ్రతమును బూనినవాఁడై, శాంతమనస్కుఁడై=చిత్తశాంతిగలవాఁడై, స్వగు...గతిన్ - స్వగురుమూర్తి=తనకు గురువగుమహాత్మునిచే, ప్రోక్తం=ఉపదేశింపఁబడిన, లక్ష్య=గుఱియొక్క, అర్థ=విషయముతో (అనఁగా: తనగురువు తన్ను ధ్యానింపుమని చెప్పిన విషయముతో), సంగతిన్=సంబంధము గలుగునట్లుగా, యోగంబు=ఆతారకయోగమును, అంచి..గుఁడై-అంచిత=ఒప్పుచున్న, ఉద్యోగుఁడై=ప్రయత్నముఁగలవాఁడై, యామద్వయము=రెండుజాములకాలము, అభ్యసింపఁదగున్.

తా. ఇట్లు మిగులనియమము గలిగి బుద్ధి (నిశ్చయించునంతఃకరణము), చిత్తము (సంశయించునంతఃకరణము), ప్రాణవాయువు, దశేంద్రియములు అనువానివృత్తుల నడంచి దానిమూలమున శరీరచాంచల్యమును నిలిపి మౌనవ్రతమునుబూని కామక్రోధాదివికారములఁ దొలఁగించి చిత్తశాంతి గల్గి నిర్భయుఁడై బ్రహ్మచర్యమును బూని తనకు గురు వుపదేశించినలక్ష్యముపైఁ జిత్తమును నిలిపి రెండుజాములకాలము పూనికతో యోగాభ్యాసము నాచరింపవలయును.

క. మారుతి యీనియమంబులు
తారకసాంఖ్యామనస్కతత్పరులకు సా
ధారణము లగుచు వెలయుం
దారకయోగుల కతిప్రధానము లందున్. 101

టీక. మారుతి=ఆంజనేయా! ఈనియమంబులు=పైఁజెప్పఁబడిన అధికారిదేశము మొదలగునియమములు, తారకసాంఖ్యామనస్కతత్పరులకున్=తారక, సాంఖ్య, అమనస్కము లనుమూఁడువిధములగు రాజయోగము నాచరించువారలకు: గూడ, సాధారణములగుచున్=సమానములై, వెలయున్=ఒప్పుచున్నవి. (తారక సాంఖ్యామనస్కములలో దేవి నాచరించినను పైనియమముల నవలంబింపవలసినదే యనుట.) అందున్ =ఆమూఁడువిధము లగుయోగముల నాచరించువారలలో, తారకయోగులకున్=తారక

యోగము నాచరించువారలకు, అతిప్రధానములు=మిగుల నావశ్యకములు (వారీనియ నముల తప్పక నవలంబింపవలయు ననుట).

తా. ఓీఆంజనేయా! పైనఁ జెప్పియున్న ఆహారదేశకాలాదినియమములు తారక యోగము నభ్యసించువారలకుఁ గాని, సాంఖ్యయోగము నభ్యసించువారలకుఁ గాని, అమనస్కయోగము నభ్యసించువారలకుఁగాని యావశ్యకములే. ఇతరులవిషయ మెట్లు న్నను తారకయోగము నభ్యసించువారుమాత్రము వీని నవశ్య మాదరింపవలయును.

పంచముద్రాలక్షణము.

అవ. ఇట్లు నియమవిభాగమును జెప్పి తారకయోగమును వర్ణించువాఁడై మొట్ట మొదట నాదబిందుకళాసాక్షాత్కారమునకు ననుకూలము లగుటచేత యోగాంగముల లో ప్రధానములని చెప్పఁదగినముద్రల నుద్దేశపూర్వకముగా వివరించుచున్నాఁడు.—

క. వరుసన్ ఖేచరి యన భూచరి యన మధ్యమ యనంగ షణ్ముఖి యనఁగా
పరశాంభవి యనఁ గల వీ, ధరలోపల ముద్రలైదు తారకమునకున్.

టీక. ఈధరలోపలన్=ఈభూమియందు, తారకమునకున్ = తారకయోగము నకు, వరుసన్=క్రమముగా, ఖేచరియనన్=ఖేచరియనియు, భూచరియనన్=భూచరి యనియు, మధ్యమయనఁగన్=మధ్యమ యనియు, షణ్ముఖియనఁగాన్=షణ్ముఖి యని యు, పరశాంభవి యనన్-పర=శ్రేష్ఠమగు, శాంభవియనన్=శాంభవి యనియు, ముద్రలైదు=అయిదుముద్రలు(కలవు). (ఖేచరి మొదలగు నైదింటికిని ముద్రలని పేరు. వీనిలక్షణములు క్రమక్రమముగఁ జెప్పఁబడును.)

తా. తారకయోగ మనఁగా, నాదము బిందువు కళ అనువానిని ప్రత్యక్షముగ ననుభవించి పిదప వానికి లయస్థానమగు పరబ్రహ్మమునం దైక్య మగుటయే. ఈనాద బిందు కళలు సాధారణములైనయింద్రియవ్యాపారమునకు గోచరము లగునవి కావు; కావున వాని ననుభవించుటకై యనుకూలము లగునట్లు యింద్రియమనస్సుల నంతర్ము ఖములఁజేయుటకు ముద్రయనిపేరు. ఈముద్ర లైదువిధములు. 1 ఖేచరి, 2 భూచరి, 3 మధ్యమ, 4 షణ్ముఖి, 5 శాంభవి యనునవి.

ఆ. సద్గురూపదేశసరణిచే నీయైదు
ముద్రలను విశేషముగ నెఱింగి
యభ్యసింపవలయు నటమీఁదఁ దారకం
బొందుఁ బ్రణవనాదబిందుకళల. 103

టీ. సద్గు...చేన్-సత్=శ్రేష్ఠుఁడగు,గురు=గురువుయొక్క, ఉపదేశసరణిచేన్= ఉపదేశమార్గముచేత (గురు వుపదేశించినట్లు), ఈయైదుముద్రలన్=పైఁ జెప్పఁబడిన

యయిదుముద్రలను, విశేషముగన్=చక్కఁగా, ఎఱింగి=తెలిసికొని, అభ్యసింపవల యున్=అభ్యాసము చేయవలయును. అటమీఁదన్=ఇట్లభ్యాసము చేసినపిదప, ప్ర ణ...కళలన్=ప్రణవ=ఓంకారరూపములైన, నాద = దశవిధనాదముల యొక్కయు, బిందు=జ్ఞాత (సర్వమును తెలిసికొనుచుండునంతర్యామి), మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము (ఈనాల్గింటికిని అంతఃకరణమనిపేరు.) వీనియొక్కయు, కళలన్= సమష్టిజీవుఁడు (సర్వప్రపంచము నభిమానించుచు నవిద్యచే నావరింపఁబడియుండుచైత న్యము.) వ్యష్టిజీవుఁడు (తానున్నయొక్కశరీరమును మాత్రమే యభిమానించుచుండు జీవుఁడు.) వీరి యథార్థస్వరూపములయొక్కయు మూలమున (అనఁగా: ఈనాదబిందు కళలను సంశోధించుటచేత). తారకంబు=ఓంకారమున కర్థమగు శుద్ధపరబ్రహ్మము (లేక, పరబ్రహ్మమును), పొందున్=చెందును. (సాధకుఁడే బ్రహ్మమగును, లేక బ్ర హ్మసాక్షాత్కారము గలుగును అనుట.)

తా. గురూపదేశముచే నీయైదుముద్రలయొక్క స్వరూపమును బాగుగఁ దెలిసి కొని యభ్యసింపవలయును. యోగమున కివియే ముఖ్యాంగములు. ఇట్లు అభ్యాసము చేసినయెడల మొట్టమొదట నాదబిందుకళలు గోచరములగును. వానిని విమర్శింపఁగా విమర్శింపఁగా పరబ్రహ్మము శేషించును. తనకును బ్రహ్మమునకును భేదము లేదనువిష యము స్పష్టమగును. శ్రద్ధాయుక్తుఁడై యీముద్రలలో నొక్కదాని నభ్యసించినను ఈఫలము కలుగుటలో సంశయము లేదు.

వ. అది యెట్లంటేని. 104

టీక. అదియెట్లంటేని=ఆబ్రహ్మప్రాప్తి యెట్లు కలుగు ననఁగా.

ఆ. కనులు మూసి యైనఁ గనువిచ్చి యైన భ్రూ
మధ్యమమునఁ జూపు మలఁచి నిలిపి
యూర్ధ్వముఖము గాఁగ నొనరఁ జూచిన నది
ఖేచరి యనుముద్ర కీశవర్య. 105

టీ. కీశవర్య=వానరశ్రేష్ఠుఁడ వగునోయాంజనేయా! కనులు మూసి యైనన్. కను విచ్చియైనన్=బాగుగ కనులఁదెఱచికాని, భ్రూమధ్యమమునన్ = కనుబొమల నడిమిభాగమునందు, చూపున్=దృష్టిని, మలఁచి=మరలించి (సామాన్యముగ నన్ని వైపులకును ప్రసరించుదృష్టిని భ్రూమధ్యమువైపునకుఁ ద్రిప్పి), నిలిపి=స్థిరముఁజేసి, ఊర్ధ్వ ముఖముగన్=పైఁగా, ఒనరన్=లెస్సగా, చూచినన్=చూచినట్లయిన, అది=ఆచూపు, ఖేచరియనుముద్ర=ఖేచరిముద్ర (అగున్).

తా. కనులను సంపూర్ణముగా మూసికొనికాని బాగుగఁ దెఱచికొనికాని బొ మల నడిమిభాగమున దృష్టినిలిపి పైభాగమునకుఁ జూచుట ఖేచరీముద్ర యని చెప్పఁ

బడును. దృష్టి భ్రూమధ్యమునకుఁ బ్రసరించుటయే కష్టము. కనులు తెఱచియున్నప్పు డొకవేళ ప్రసరించినను ప్రసరింపవచ్చునుగాని, మూసియున్నప్పు డెట్లు ప్రసరించును? అని సంశయించెదవేమో! బాహ్యదృష్టివిషయమున నిట్టిసంశయము కలుగవచ్చును కాని యంతర్దృష్టివిషయమునఁ గాదు. కనులు మూసి భ్రూమధ్యము జూచుట యనఁగా చూచుచున్నామని సంకల్పించుటయే కాని మఱి యేమియు కాదని తెలిసి కొనవలయును.

క. లోచనములు గదలింపక, యాచార్యోక్తస్వనాసికాగ్రం బెపుడుక్
గోచరముగఁజూచినన దిభూచరి యనుముద్రయగును బోధశరణ్యా.

టీక. బోధశరణ్యా-బోధ=జ్ఞానమే, శరణ్యా = రక్షకముగాఁ గలయోయాంజ నేయా! (బ్రహ్మజ్ఞానమును గోరుచున్నహనుమంతుఁడా) లోచనములు=కన్నులను, కద లింపక=చలింపఁజేయక (రెప్ప లార్పక దృష్టినిఁ జెదరనీక), ఆచా...గ్రంబుక్- ఆచార్యోక్త=గురువుచే నుపదేశింపఁబడిన, స్వనాసికాగ్రంబుక్ = తనముక్కుకొనను, ఎపుడుక్ = యోగాభ్యాసము చేయునంతకాలము, గోచరముగక్ = కనఁబడునట్లుగా, చూచినక్=చూచినట్లయిన, అది=ఆచూపు, భూచరియనుముద్ర=భూచరియనెడుము ద్ర, అగుక్.

తా. ఓవివేకవంతుఁడా! కనులు కదలనీక ముక్కుకొనపై దృష్టిని నిలిపి చూచు నట్టిముద్రకు భూచరిముద్ర యని పేరు.

ఆ. కనులు సగము మూసి ఘననాసికామధ్య
సీమయందుఁ జూపుఁ జెదరనీక
నిలిపి మీఁద నున్ననిటలంబు గాంచిన
మధ్యలక్ష్య మగుఁ గుమారతిలక! 107

టీక. కుమారతిలక=పుత్త్రరత్నమా! (సీతాదేవిచే హనుమంతుఁడు పుత్త్రుని వలెఁ బ్రేమింపఁబడుచుండుఁ గావున నిట్లు సంబోధింపఁబడియెను.) కనులు సగముమూసి =కన్నులను సగభాగము మూసి సగము తెఱచి, ఘన...దుక్-ఘన = గొప్పదియగు, నాసికా=ముక్కుయొక్క, మధ్యసీమయందుక్=నడుము, చూపుక్=దృష్టిని, చెదర నీక=నిలిపి, మీఁదనున్న=పైభాగమునందున్న, నిటలంబుక్=భ్రూమధ్యమును, కాం చినక్=చూచినట్లయిన, మధ్యలక్షమగుక్=మధ్యమాముద్ర యగును.

తా. ఓ పుత్త్రరత్నమా! అట్లే కనులను సగము మూసి సగము తెఱచి ముక్కు యొక్క నడిమిభాగమునందు దృష్టిని నిలుపవలయును. అచ్చటనుండి పైభాగముననున్న భ్రూమధ్యమును గాంచవలయును. ఇట్లు చూచుటకు మధ్యమాముద్ర యని పేరు.

తే. కర్ణలోచననాసాయుగంబు మూసి
మలఁచి భ్రూమధ్యమమునఁ జూపులను మనము
నిలిపి వరనాదబిందుచిత్కళలఁ గనుట
షణ్ముఖీముద్ర యండ్రు సజ్జనులు వత్స! 108

టీక. వత్స=కుమారా! సజ్జనులు=సత్పురుషులు, కర్ణ...గంబున్-కర్ణ=చెవుల యొక్కయు, లోచన = నేత్రములయొక్కయు, నాసా = ముక్కులయొక్కయు, యుగంబున్=జతలను, మూసి, మలఁచి=త్రిప్పి, భ్రూమధ్యమునన్=కనుబొమలనడుమ, చూపులను=దృష్టులను, మనము = మనస్సును, నిలిపి, వరనాదబిందుచిత్కళలన్ = శ్రేష్ఠము లగు నాదబిందుకళల, కనుట=చూచుట, షణ్ముఖీముద్ర యండ్రు = షణ్ముఖీముద్ర యని చెప్పుదురు.

తా. పుత్రకా! చెవులను గన్నులను ముక్కులను మూసి దృష్టిని మనసుతోఁ గూడ భ్రూమధ్యమునందు స్థిరముగ నిలిపి నాదబిందుకళల ననుభవించుటకు షణ్ముఖీముద్రయని పేరు. ఈముద్రయందే కాదు. అన్నిముద్రలయందును గూడ దృష్టి యేయేస్థలమునం దుండునో మనసుకూడ నాయాస్థలమునందే యుండవలయు ననుట నియమము.

క. అంతర్లక్ష్యము బహిరత్యంతవినిశ్చలసుదృష్టి యపగతపవన
స్వాంతవికారముగలయది,వింతయగుచునొప్పుశాంభవీముద్రయనన్.

టీక. అంతర్లక్ష్యము-అంతః=లోపల, లక్ష్యము=గుఱియు (అనఁగా: కనులు సంపూర్ణముగ మూసి మనసును, చూపును, నాదబిందుకళలయం దుంచుట. మనసు భావించు చున్నలక్ష్యమునందే చూపుకూడ నున్నట్లు తలంచుట, అనఁగా: తా నాలక్ష్యమును చూచుచున్నట్లు తలంచుట.), బహి...దృష్టి-బహిః=వెలుపల, అత్యంత=మిగుల, వినిశ్చల=చలింపని, సుదృష్టి=చక్కనిచూపు (బాహ్యమునం దున్నపదార్థములలో నేదియో యొకదానిని ఱెప్పవేయక చూచుచు మనసును కూడ నచ్చటనే నిలుపుట. ఇది వెలిచూపనఁబడును. ఇంతకుముందు వివరింపఁబడియున్నది లోచూపు), అప...రము-అపగత=నశించిన, పవన=ప్రాణవాయువుయొక్కయు, స్వాంత=మనస్సుయొక్కయు, వికారము=వికారములను (నిశ్చల మగుప్రాణవాయువు నిశ్చల మగుమనస్సు), కలయది =కలిగి యుండునది (లోచూపుగాని వెలిచూపుగాని స్వరూపముగాఁ గలిగి వాయువికారములను వానితోఁ గూడ చిత్తవికారములను ధ్వంసము చేయునది.), వింతయగుచున్=ఆశ్చర్యకరమైనదగుచు, శాంభవీముద్రయనన్ = శాంభవీముద్రయను పేర, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

తా. ఒకపదార్థమునందు దృష్టినిలుపుట యనునియమము లేక కేవలము వెలుపటికిఁగాని లోపలికిఁగాని చూచుచు (వెలుపటికి చూచుట యనఁగా కనులు తెఱచి చూచుట, లోపటికి చూచుట యనఁగా కనులు మూసిచూచుట. మూసిచూచుట యనుట కర్థము నిదివఱకే వివరించియున్నాము.) మనసు స్థిరము చేసి ప్రాణాయామాభ్యాసమువలన వాయువును బంధించి నాదబిందుకళల ననుభవింపవలయును. ఇట్టిచూపునకు శాంభవీముద్ర యనిపేరు. వాయునిరోధము కూడ శాంభవీముద్రయందు మాత్రమే కాక నన్నిముద్రలయందు నావశ్యకమే యని తెలిసికొనవలయును.

సూర్యచంద్రమండల కళానిర్ణయము.

అవ. ఇట్లు పంచముద్రలయొక్క స్వరూపమును వివరించి యిదివఱకు సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁబడియున్న ముద్రాభ్యాసఫలమును వివరించుచున్నాఁడు.—

మ. అమరేంద్రార్చితపూర్వవర్ణితనితాంతాంతర్బహిర్మధ్యల
క్ష్యము లుద్యద్వరమండలత్రయకళాసందర్శనాభ్యాసయో
గము లీ రెండును నాదబిందురుచిసాక్షాత్కారసద్ధేతుభూ
తము లై యొప్పు నిరంతరం బలఘుతన్ ధ్యానంబు గావించినన్.

టీక. అమ...ములు-అమరేంద్రార్చిత=దేవేంద్రునిచేఁ బూజింపఁబడినట్టియు, పూర్వ=ఇంతకుముందు, వర్ణిత=వర్ణింపఁబడిన, నితాంత=అధికములైన, అంతః=లోచూపు, బహిః=వెలిచూపు, మధ్యలక్ష్యములు=నడిమిచూపు, ఈయవియు (అంతర్బహిర్మధ్యలక్ష్యరూపములైన పంచముద్రలును.), ఉద్య...ములు-ఉద్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, వర=శ్రేష్ఠములైన, మండలత్రయ=సూర్యచంద్రాగ్ని మండలములయొక్క, కళ=చిత్కళలను, (ఈచిత్కళలు ఎల. శ్లో. "ధూమ్రార్చి రుష్మా జ్వలనీ విస్ఫులింగినీ, సుశ్రీస్స్వరూపా కపిలా హవ్యకవ్యవహా వశ" ఇవి పదియు నగ్నికళలు. "శ్లో. తపినీ తాపినీ ధూమ్రా మరీచి ర్జ్వాలినీ రుచిః, సుషుమ్నా భోగదా విశ్వా బోధినీ ధారిణీ క్షమా" ఇవి ౧౨ ను సూర్యకళలు. శ్లో. "అమృతా మానదా పూషా తుష్టిః పుష్టీ రతి ర్ధృతిః, శశినీ చంద్రికా కాంతి ర్జ్యోత్స్నా శ్రీః ప్రీతి రంగదా, పూర్ణా పూర్ణామృతా కామదాయిన్యః స్వరజాః కలాః" ఈ ౧౬ చంద్రకళలు. వీనిలక్షణములను త్రిపురార్ణవాదిగ్రంథములలో చూచుకొనవలయును.) సందర్శన=చూచుటకు కారణములైన, అభ్యాసయోగములు=ఇంతకుముందు వివరింపఁబడియున్న యమనియమాదులును, ఈరెంపను=ముద్రలు యమనియమాదులు నను నీరెంటిని, నిరంతరంబు=సర్వకాలము, అలఘుతన్=అధికముగా, ధ్యానంబు గావించినన్=ధ్యానించినట్లయిన (అనఁగా: అభ్యసించిన), నాద...ములై-నాద = దశవిధనాదముల యొక్కయు, బిందు = అంతఃకరణముయొక్కయు, రుచి = అంతఃకరణమునుండి

ప్రతిఫలించి యున్న యాత్మచైతన్యముయొక్కయు, సాక్షాత్కార=చూపునకు (వానిని బ్రత్యక్షముఁ జేసికొనుటకు); సత్=చక్కని, హేతుభూతములై = కారణములై, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

తా. దేహంబుచేతఁ గూడ వినుతింపఁదగిన యోయాంజనేయా! పైవివరింపఁబడిన ముద్రలలో ఖేచరి, శాంభవి, షణ్ముఖి అనునవి అంతర్లక్ష్యము (లోపలిచూపు కలవి). భూచరియును శాంభవియును బహిర్లక్ష్యములు (వెలుపలి చూపు కలవి). మధ్యమ మధ్యలక్ష్యము. (మధ్యలక్ష్య మనఁగా: సంపూర్ణ మగు వెలిచూపు గాక సంపూర్ణ మగు లోచూపు గాక నుండుమధ్యస్థమైన చూపు కలది.) ఇంతకుఁ బూర్వమే వివరింపఁబడి యున్న యమ నియమాదులు మనసును పరిశుద్ధము చేయఁగలిగినవి. మనసు పరిశుద్ధమైననే కాని స్థిరమై సూర్యచంద్రఅగ్నిమండలములయందలి ముప్పదియొనిమిదిచిత్కళలను జూడనేరదు. కావున మనశ్శుద్ధికై ప్రయత్నించుతారకయోగికి సూక్ష్మపదార్థములఁ జూచుటకై ముద్రలె ట్లావశ్యకములో అట్లే సూక్ష్మపదార్థములఁ జూచునప్పుడు మనస్సును నిశ్చలముగఁ జేయుటకై యమనియమాదిరూప మగునభ్యాసయోగము కూడ ముఖ్యమే. ఈరెంటిని శ్రద్ధాయుక్తుఁడై యలవాటు చేసినయెడల శీఘ్రకాలమున నాదబిందుకళాసాక్షాత్కారము కలుగును.

ఆ. నాదబిందుకళల నయ మొప్పఁ జూచుచు
నింద్రియముల మనము నిపుణఁ జేసి
సత్కవీశ్వరుండు స్వప్రకాశాత్మచి
త్సుఖముఁ గాంచుఁ బరమసులభముగను. 111

టీ. సత్క...రుండు-సత్=శ్రేష్ఠుఁడైన, కవీశ్వరుండు=విద్వాంసుఁడు (జ్ఞాని), ఇంద్రియములన్=దశేంద్రియములను, మనమున్=మనస్సును, ఇపుణఁ జేసి=నిశ్చలముగఁ జేసి, నాదబిందుకళలన్=నాదబిందుకళలను, నయమొప్పన్=బాగుగ, చూచుచున్, స్వప్ర...మున్ - స్వప్రకాశ = స్వయంప్రకాశుఁడైన, ఆత్మ = జీవుని యొక్క, చిత్సుఖమున్=బ్రహ్మానందమును (జీవబ్రహ్మము లొక్కటియే యని తెలుసుకొనుటవలనఁ గలుగు నానందము), పరమసులభముగన్=మిగులసులభముగా, కాంచున్=చూచును.

తా. ఇట్లు నాదబిందుకళాసాక్షాత్కారము కలుగఁగానే మనసు ఆచ్చటి చిత్రములఁ జూచుచు, చూచుచు నితరవ్యాపారముల మాని యందే లీనమైపోవును. సాధకుఁ డగుజీవుఁడు వాస్తవముగ పరబ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాకపోవుటచేతను అజ్ఞానముచే నావరింపఁబడియున్న మనసొక్కటియే భేదభ్రాంతికిఁ గారణ మగుటచేతను (ఆయోగి) అప్రయత్నముగనే పరబ్రహ్మమునందు లీనుఁ డగును.

చ. లలితనినాదబిందుకళలన్ గుఱిఁ జేసిన మానసేంద్రియం
బులు వెలిలోపలం దిరుగఁబోవక వానిని జూచుచుండ ని
శ్చల మగుదేహ మయ్యెడ విచారముచేఁ బరమాత్మతత్త్వముల్
సులభముగా నెఱుంగఁబడు సుమ్మిది చక్కనిత్రోవ యారయన్.

టీ. లలిత...కళలన్-లలిత=ఒప్పుచున్న, నినాద = దశవిధప్రణవనాదములను, బిందు = అంతఃకరణమును, కళలన్=చిక్కళలను, గుఱిఁజేసినన్ = లక్ష్యములుగాఁ జేసినచో (ముద్రలసహాయమున ఆనాదబిందుకళలనే చూచుచుండినచో), మాన...బులు-మానస=మనస్సు, ఇంద్రియంబులు=పంచేంద్రియములు, వెలిలోపలన్ = వెలుపలికిఁగాని లోపలికిఁగాని, తిరుగఁబోవక = సంచారముచేయఁబోక (బాహ్యము లగు శబ్దాదులనుగాని, అంతరములగు ప్రాణాదులనుగాని చూడక), వానిని = ఆనాదబిందుకళలనే, చూచుచుండన్=చూచుచుండఁగా, అయ్యెడన్=ఆసమయమున, దేహము, నిశ్చలమగున్ = చలింపనేరదు. విచారముచేన్ = బాగుగ విచారించి, పరమాత్మతత్త్వమున్=పరమాత్మయొక్క యథార్థస్వరూపము, సులభముగాన్, ఎఱుంగఁబడుసుమ్ము=తెలిసికొనఁబడును సుమా!, ఆరయన్=విచారింపఁగా, ఇది=ఈవర్ణింపఁబడినది, చక్కనిత్రోవ = మంచిమార్గము.

తా. నాదబిందుకళలను గుఱిచేసి చూచినయెడల మనసుగాని యింద్రియములుగాని లోపలను వెలుపలను సంచరింపక నానాదబిందుకళలనే చూచుచు నిలిచియుండును. అప్పుడు శరీర మించుకయైనను చలింపదు. బాహ్యము లగుశీతోష్ణాదులవలనఁ గలుగు దుఃఖములుగాని ఆంతరము లగుమనోవ్యాధులు మొదలగువానివలనఁ గలుగు దుఃఖములుగాని ఆయోగిని బాధింపనేరవు. కావున మనస్సు నీవిధముగా నిశ్చలము చేసి శాస్త్రసహాయముచేతను గురూపదేశముచేతను స్వబుద్ధిచేతను పరమాత్మస్వరూపమును గూర్చి విచారించినయెడల నది స్పష్టమగును. జీవబ్రహ్మము లొక్కటియే యను విషయము అనుభవపూర్వకముగ గోచర మగును. ముక్తికలుగును. కావున నీరాజయోగమునకంటె చక్కనిముక్తిమార్గము మఱియొకయును లేదు.

అవ. అట్లు ఫలములతోఁగూడ యోగాభ్యాసప్రకారమును నిరూపించి దాని యం దభిరుచి కలిగించుటకై యర్థవాదము నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

ఆ. నాదబిందుకళల నాదరింపనియోగి
యింద్రియములు మనము నిట్టునట్టుఁ
బరువు లిడఁగ వానిఁ బట్టఁ జాలక కుందు
నిట్టివాఁడు పరము నెట్టు గాంచు? 113

టీక. నాదబిందుకళలన్ = నాదబిందుకళలను, ఆదరింపనియోగి = అంగీకరింప కుండుయోగి (అనఁగా: వాని నభ్యాసము చేయనివాఁడు), ఇంద్రియములు,మనమున్, ఇట్టు నట్టు పరువఁ బోఁగన్ =ఇటునటు పరుగులెత్తుచుండ, వానిన్ = ఆఇంద్రియమన స్సులను, పట్టఁజాలక=నిలిపికొనలేక, కుందున్ = ఆయాసపడుచుండును. ఇట్టివాఁడు, పరమున్=పరబ్రహ్మమును, ఎట్టుగాంచున్=ఎట్లు చూడఁగలఁడు.

తా. ఇట్లు మహోపకారములగు నాదబిందుకళల నాశ్రయింపకుండినవాఁడు ఇంద్రియములను మనసును నిగ్రహింపఁజాలఁడు. అవి బాహ్యములైన శబ్దాదివిషయ ములఁ గూర్చి పరుగు లిడుచుండఁ బట్టుకొనలేఁడు. ఇట్లు చిత్తశాంతియే లేనివాఁడు అతిసూక్ష్మ మగుపరమాత్మతత్త్వమునుగూర్చి విచారించుటయు దానిని గ్రహించుటయు అనుభవించుటయు నెట్లు సంభవించును? ఎట్లు చూచినను వాఁడు నిరర్థకుఁడు కావలసినదియే.

సీ. గాలంబు లేనిచోఁ జాలకాగ్రణిచేతఁ
బాఠీనజాలముల్ పట్టువడునె ?
సరియురి లేనిచోఁ శకునాంతకునిచేతఁ
జొక్కంపుఁబక్షులు చిక్కువడునె ?
యోగంబు లేనిచో నొగి మావటీనిచే
గజరాజములు నరికట్టుఁబడునె ?
తగుకోల లేనిచో మృగయావినోదిచే
ఘోరమృగంబులు కొట్టువడునె ?
తే. రాజితానందతారకరాజయోగ
పావనసమాధి లేనిచోఁ బరమశుష్క
తర్కవేదాంతవాదతత్పరులచేత
నింద్రియమనంబులు వినిగ్రహింపఁబడునె ? 114

టీ. జాల...చేతన్-జాలక=వలవేయువారిలో, అగ్రణిచేతన్ = శ్రేష్ఠుఁడగు వానిచేత (వలవేయుటలోఁ బురుషున కెంత నేర్పున్నను అనుట), గాలంబులేనిచోన్= గాలము లేక పోయిన యెడల, పాఠీనజాలములు = మత్స్యసమూహములు, పట్టు వడునె=చిక్కునా? సరియురిలేనిచోన్ = తగిన ఉచ్చులేనియెడల, చొక్కంపుపక్షు లు=అందమైనపక్షులు, శకునాంతకునిచేతన్ = పక్షులవేఁటాడువానిచే, చిక్కువడునె= పట్టుకొనఁబడునా? మావటీనిచేన్ = మావటివానిచేత, ఓదంబు = అంకుశము, లేనిచోన్=లేకుండినయెడల, ఒగిన్=బాగుగ, గజరాజములు = ఏనుఁగులు, అరికట్టు వడునె=నిర్బంధింపఁబడునా? మృగయావినోదిచేన్ = వేఁటయందు దాస క్తిగలవానిచే,

తగుకోలలేనిచోఁ=తగినబాణము లేకుండినయెడల, ఘోరమృగంబులు=భయంకరము లగుమృగములు, కొట్టఁబడునె=సంహరింపఁబడునా ? రాజి...సమాధి-రాజిత = ప్రకాశించుచున్న, ఆనంద=ఆనందరూపమైన, తారక=తారక మను పేరుగల, రాజ=శ్రేష్ఠమైన, యోగ=యోగముయొక్క, పావన=పరిశుద్ధమైన, సమాధి=నిష్ఠ, లేనిచోఁ=లేకపోయినయెడల, పర...చేతఁ - పరమ=మిగుల, శుష్క = నిరర్థకము లైన (లేక, నిస్సారములైన), తర్క = తర్కశాస్త్రసంబంధ మైనట్టియు, వేదాంతశాస్త్ర = వేదాంతశాస్త్రసంబంధమైనట్టియు, వాద = వాదములయందే, తత్పరుల చేతఁ=ఆసక్తిగలవారిచేత, ఇంద్రియమనంబులు, నిగ్రహింపఁబడునె=లోబఱుచుకొనఁబడునా ?

తా. ఇంద్రియములను మనసును నిగ్రహించుటకు నీరాజయోగము తప్ప వేఱొక యుపాయమే లేదు. ఎన్ని వేదాంతయుక్తులను సంపాదించిన నెన్నివాదములఁ జేసినను ప్రయోజనములేదు. తారకయోగమునే యాశ్రయించి తీరవలయును. అనాదినుండియు బహువిధము లగువాసనలచే నాక్రమింపఁబడియున్న చిత్తము మాటలతో స్వాధీనమగునా? చేపలఁ బట్టబోయినవాఁడు చక్కని గాలమును సంపాదించి జలమున వైవకున్న నామత్స్యములు చిక్కునా? దృఢమైనయురిని సంపాదింపకపోయ వాఁడు పక్షులఁ జిక్కించుకొనఁగలుగునా? మావటివానియొద్ద వాఁడియగునంకుశము లేనియెడల మదగజంబులు మాటలచే స్వాధీనము లగునా ? కానేరవు గదా. ఇట్లే యింద్రియములును మనసును గూడ నాదబిందుకళల నాశ్రయింపనివానికి స్వాధీనములు కానేరవు.

క. జన మంజనంబుఁ గైకొని
ఘన మగుధనమును దెలుంగుకైవడిని నిరం
జనతారకయోగముఁ జే
కొని పరతత్త్వమును దెలియ గుదివడునంతన్. 115

టీక. జనము=మనుష్యులు, అంజనంబుఁ=కాటుకను, కైకొని=తీసికొని, ఘనమగు=అధికమగు, ధనముఁ=ద్రవ్యమును, దెలుంగుకైవడిఁ=తెలిసికొనునట్లు, నిరంజనతా...ముఁ-నిరంజన=రెండవదానితోఁ బనిలేక స్వయముగనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును గలిగింపఁజాలు, తారకయోగముఁ=తారకయోగమును (లేక, జ్ఞానయోగమును), చేకొని=స్వీకరించి, అంతఁ=పిమ్మట, పరతత్త్వముఁ=పరబ్రహ్మముయొక్క యథార్థస్వరూపమును, తెలియఁ=తెలిసికొనుటకు, గుదివడుఁ=ఇంద్రియమనంబులు నిశ్చలము లగును. (జ్ఞానయోగప్రభావమువలన నింద్రియములును మనస్సును గుదిరి; పురుషునకు బ్రహ్మము నెఱుంగ సామర్థ్యము గలుగఁజేయునని భావము. మోక్ష

మునకు జ్ఞానమే ప్రధానసాధనము. శ్లో. "బోధో౽న్యసాధనేభ్యో హి సాక్షాన్మోక్షైకసాధనమ్, పాకస్య వహ్నివద్జ్ఞానం వినా మోక్షో న సిద్ధ్యతి." "కర్మ మొదలగు నితరసాధనములు జ్ఞానమును కలిగించునే కాని మోక్షము నియ్యవు. మోక్షమునకుఁ బ్రత్యక్షసాధనము జ్ఞానమే. వీని కన్నిటికంటె నగ్నియే ప్రధానమైనట్లు మోక్షమునకీజ్ఞానమే ప్రధానము" అని యాత్మబోధ.)

తా. లోకమున భూమిలో నిక్షేపింపఁబడినధనమును తెలిసికొనఁగోరువారు దానికి సాధన మగుధనాంజనమును సంపాదించునట్లు పరమాత్ముని యథార్థస్వరూపమును ఎఱుంగఁగోరువారు తారకయోగాభ్యాసమును దప్పక చేయవలయును. అట్లు చేసినయెడలఁ బరమాత్ముని యథార్థరూపమును (అనఁగా: ఆయనకును తనకును భేదములే దనువిషయమును) సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును.

తే. పలలమును జూపి డేగను బట్టురీతి
నమృతసమనాదబిందుకళానుభూతి
సుఖము నొందించి మరిగించి చొక్కఁజేసి
యింద్రియమనంబుల వినిగ్రహింపవచ్చు. 116

టీక. పలలమున్ = మాంసమును, చూపి, డేగను, పట్టురీతిన్ = పట్టుకొనునట్లు, అమృ...ఖమున్ - అమృతసమ = అమృతముతో సమాన మగు, నాదబిందుకళ = నాదబిందుకళలయొక్క, అనుభూతి = అనుభవ మనియెడు, సుఖమున్ = సుఖమును, ఒందించి = పొందించి, మరిగించి = ఆసుఖమునం దాసక్తి కలిగించి, చొక్కఁజేసి = పరవశము లగునట్లు చేసి, ఇంద్రియమనంబులన్, వినిగ్రహింపవచ్చు = జయింపవచ్చును.

తా. మాంసమును జూపి దానిపై నాసచే వచ్చిడేగనుఎంతసులభముగాఁ బట్టుకొనవచ్చునో ఈనాదబిందుకళలు జూపికూడ యింద్రియములను మనసును అంతసులభముగా నిగ్రహింపవచ్చును. ఈనాదబిందుకళలు అమృతసమానములు. అమృతమును బానముఁ జేయువాని కెంతకాలమునకైన నెట్లు తృప్తికలుగదో అట్లే నాదముల వినునప్పుడుకాని బిందుకళలను చూచునప్పుడుకాని మనసునకుఁ దృప్తి జనింపదు. కావున నామనస్సునకు వానినిఁజూపి యందు రుచిని కలిగించినయెడల నది (మనస్సు) యచ్చటనుండి చలింపక తన్మయ మగును. కొంతకాలమునకు శూన్యమై కూడ పోవును. ఆమనసుతోకూడ యింద్రియములును తన్మయత్వమును జెంది శూన్యములగును. ఇంతకంటె చక్కనిమనోనిగ్రహోపాయ మేదికలదు.

ఆ. వేద మట్లు గాన నాదబిందుకళాను
భవముఁ దెలిపె మొదలఁ బండితులకుఁ

దత్ప్రకార మెల్లఁ దగ నెఱిఁగించెద
విస్తరించి తెలియ వినుము వత్స! 117

టీక. వత్స=బాలుఁడా! వేదము, మొదలన్ - మొట్టమొదట, పండితులకున్ జ్ఞానులగువారికి (లేక, మోక్షేచ్ఛగలవారికి), నాదబిందుకళానుభవమున్ = నాదబిందు కళలయొక్క యనుభవము, తెల్పెన్=చెప్పెను, కానన్=అట్లగుటచేత, అట్లు=వేదోక్తప్రకారముగా, తత్ప్రకారమెల్లన్=ఆనాదబిందుకళలవిధము నంతయును, తగన్= =ఒప్పునట్లుగా, విస్తరించి=వివరించి, ఎఱిఁగించెదన్=తెలియఁజేసెదను, తెలియవినుము =చక్కగ విని గ్రహింపుము.

తా. ఈకారణమువలన మోక్షేచ్ఛగలవారు మొట్టమొదట నాదబిందుకలళ నభ్యసింపవలయు నని వేదము చెప్పుచున్నది. కావున యానాదబిందుకళల నీక్రింద వివరించెదను వినుము.

తే. సద్గురుప్రోక్తముద్రచే శ్రవణయుగము
మూసి యాలింపఁ బ్రణవంబు మ్రోయు మొదలఁ
జిణి యనుచు నంతటను జిణిజిణి యటంచు
మించి రెండవమాఱు ఘోషించు ననఘ!. 118

టీక. అనఘ = పాపరహితుండవగునోయాంజనేయా! సద్గురుప్రోక్తముద్రచేన్=గురు వుపదేశించినముద్రనాశ్రయించి, శ్రవణయుగమున్= రెండుచెవులను, మూసి, ఆలింపన్ =వినఁగా, మొదలన్=మొట్టమొదట, ప్రణవంబు=ఓంకారము, చిణియనుచున్=చిణియనుచు, మ్రోయున్=ధ్వనించును. అంతటన్=పిదప, మించి= అధికముగ, రెండవమాఱు, చిణిచిణియటంచున్ = చిణిచిణి యనుచు (చిరుగజ్జెల మ్రోఁతవలె), ఘోషించున్= ధ్వనించును.

తా. గురు వుపదేశించినమార్గము ననుసరించి చెవుల మూసి వినినచో నోంకార నాదము 'చిణి' యని యొకమాఱును 'చిణి, చిణి' యని చిఱుగజ్జలమ్రోఁతవలె మఱి యొకమాఱును మ్రోఁగును, శరీరమునందుఁ బ్రాణవాయువుల సంచారమువలనఁ బుట్టు ధ్వనియే నాదమనియు నిది యోంకారరూపమున నుండుటచే నోంకారనాదమనిచెప్పఁ బడుననియు అదియే పదివిధములుగా వినవచ్చు ననియు తెలిసికోవలయును.

అవ. ఇటు నాదబిందుకళలప్రభావమును జెప్పి వానిస్వరూపముల నిరూపించు వాఁడై మొట్టమొదట దశవిధనాదముల వర్ణించుచున్నాఁడు:—

శా. కంటె న్నెమ్మది గంటె సద్గురుని నింకన్ మేనిలోఁ బుప్పు లా
ఁటెంటన్ బూజ లొనర్తు నంచుఁ గర మర్థిన్ దేహి హా మున్నుగా

ఘంటానాదముఁ జేసెనో యనఁగ నోంకారంబు హృద్వీథియన్
మింటన్ మ్రోయుఁ దదారవంబుగతి నామీఁదన్ విజృంభించుచున్.

టీక. దేహి=జీవుఁడు, సద్గురునిన్=సద్గురుస్వరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మమును, కంటిన్=చూచితిని, నెమ్మదిగంటిన్=చిత్తశాంతిని బొందితిని. ఇఁకన్=ఇంక, మేనిలో ప్రవ్వులాఱింటన్=శరీరము నందున్నయాఱుకమలములచే (ఆధారకమలము, స్వాధిష్ఠానకమలము, మణిపూరకకమలము, అనాహతకమలము, విశుద్ధకమలము, ఆజ్ఞాకమలము ఈఆఱును షడాధారకమలము లనియు షడాధారచక్రము. లనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.) పూజ లొనర్తున్ = పూజను జేసెదను, అంచున్ = అని, కరము = మిక్కిలి, అర్థిన్ = ప్రీతితో, తాన్ = తాను, మున్నుగా = పూజనారంభించుటకు ముందు, ఘంటానాదముఁ జేసెనో యనఁగన్=ఘంటానాదము నొనరించెనోయనునట్లు, హృద్వీథి యన్మింటన్=హృదయ మనియెడునాకాశమున, ఓంకారంబు=ఓంకారము, తదారవంబుగతిన్=అఘంటానాదమువలె, ఆమీఁదన్ = చిఱుగజ్జలధ్వని వినఁబడిన పిదప, విజృంభించుచున్=అభివృద్ధి యగుచు, మ్రోయున్ = మ్రోఁగును.

తా. "నాకు సద్గురురూపుఁ డగుపరమాత్మనిదర్శనమైనది. ఇఁక నమ్మహాత్మునకు శరీరమునం దున్నయాఱుకమలములతోను బూజఁజేయవలయును," అని తలంచుచు జీవుఁడు మొట్టమొదట "ఆగమార్థం తు దేవానాం గమనార్థం తు రక్షసాం, కురు ఘంటారవం తత్ర దేవతాహ్వానలాంఛనమ్" అని ఘంటను నాయించెనో యనునట్లు హృదయాకాశమునం దోంకారధ్వని మూఁడవమాఱు మ్రోయును.

స్రగ్ధర. కామక్రోధాద్యసద్రాక్షసగణవిజయాకాంక్షులై ప్రత్యగాత్మ
శ్రీమన్నారాయణుం డంచితవిమలమహాచిత్తశంఖంబు నిండన్
సేమం బారంగఁ బూరించినగతి మొఱయుం జిత్కళాదర్శకం బై
భూమానందప్రదంబై స్ఫుటనిగమశిరోభూషణోంకార మంతన్.

టీక. అంతన్, ప్రత్య...ణుండు - ప్రత్యగాత్మ=జీవుఁడను, శ్రీమన్నారాయణుండు, కామ...క్షులై. కామక్రోధాది = కామము క్రోధము మొదలగు, అసత్=దుష్టులైన, రాక్షసగణ = రాక్షససమూహముయొక్క, విజయ=విజయమును (రాక్షసుల జయించుటకు), ఆకాంక్షులై = కోరుచున్నవాఁడై, అంచి...బున్-అంచిత=ఒప్పుచున్న, విమల=పరిశుద్ధమైన, మహా=గొప్పదైన, చిత్త=మనస్సు అనియెడు, శంఖంబున్ =శంఖమును, నిండన్=నిండునట్లుగా, సేమంబారంగన్ = క్షేమ మభివృద్ధియగునట్లు, పూరించినగతిన్ = ఊఁదెనో యనునట్లు, చిత్కళాదర్శకంబై - చిత్కళా=చిత్కళలను, దర్శకంబై=చూపునదియై, భూమానందప్రదంబై = బ్రహ్మానందము నొసంగునదియై, స్ఫుట...రము - స్ఫుట = ప్రసిద్ధమైనట్టియు, నిగమశిరః = వేదాంతములకు,

భూషణ=అలంకారభూత మైనట్టియు, ఓంకారము, అంతన్=పిదప, మొఱయన్= ధ్వనించును.

తా. శ్రీమన్నారాయణమూర్తి కామక్రోధాదులనురాక్షసుల సంహరింప నెంచి వారితో యుద్ధము చేయువాఁడై మొట్టమొదట మన స్సనియెడి శంఖమును బూరించెనో యనునటు నాల్గవదా ఆ యోంకారము శంఖనాదమువలె మ్రోయును. ఆనాదమును వినినప్పుడు చిత్తవృత్తులు కానఁబడవు. మనసునకు పరమానందము కలుగును, వేదములయందేమి యాగమములయందేమి యీనాదము (దశవిధనాదములు) మిగులఁ బ్రశంసింపఁబడియున్నవి.

మ. నలువొప్పం దగుబ్రహ్మదండి నొకవీణాదండముం జేసి ష
ట్జలజాతంబుల మెట్లుగా నిలిపి పంచప్రాణముల్ తంతులై
యలరంగాఁ గొని ముక్తికామిని సహస్రారంబునం దుండి ని
చ్చలు వాయించె ననంగ నొప్పుఁ బ్రణవస్వానంబు దా నంతటన్. 121

టీ. అంతటన్=తర్వాత, ముక్తికామిని=మోక్షమనియెడుస్త్రీ, నలువొప్పన్=సొంపుమీఱఁగా, తగు...డిన్-తగు=యుక్తమైన, బ్రహ్మదండిన్ = బ్రహ్మదండి యనుపేరుచే వ్యవహరింపఁబడువెన్నెముకను, ఒకవీణాదండమున్=ఒకవీణగా, చేసి, షడ్జలజాతంబులన్=షడాధారకమలములను, మెట్లుగానిల్పి=మెట్లనుగాపొందుపఱచి, పంచప్రాణములు = ప్రాణవాయువు లైదును, తంతులై=తీఁగలై, అలరంగాన్=ఒప్పుచుండఁగా, కొని=గ్రహించి, సహస్రారంబునందుండి = సహస్రారచక్రమునఁ దాను గూర్చుండి (ఈచక్రము శిరమునందు కలదని శాస్త్రము), నిచ్చలు=మిక్కిలి, వాయించెననఁగన్, తాన్=తాను, ప్రణవస్వానంబు=ఓంకారధ్వని, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

తా. వీపునందు పొడవుగా వ్యాపించియున్నయెముకకు బ్రహ్మదండియని యోగశాస్త్రమునందుఁ బేరు. ఇడా, పింగళ, సుషుమ్న మొదలగు నాడులును మూలాధారము మొదలగు షడాధారచక్రములును (ఈనాడులనుగూర్చియు చక్రములను గూర్చియు గ్రంథముననే వివరింపఁబడును.) యీ బ్రహ్మదండి నాశ్రయించియున్న వనిచెప్పుదురు. మోక్షమనియెడుస్త్రీ సహస్రారకమలమునందుఁ గూర్చుండి యీబ్రహ్మదండిని వీణగాను దాని నాశ్రయించియున్న షడాధారకమలములను మెట్లుగాను ఇడాపింగళాదినాడుల తంత్రులగానుచేసి వాయించెనేమో యన నాప్రణవనాదము వీణానాదరూపమై యెదపమాఱుమ్రోయును.

తోటకవృత్తము.—

అవ్యక్తాంగన కొ ధవుయాత్ముని శు, ద్ధమనఃపవనంబులు తాళముగా
నసకరం గొని పాడుచునాడినయ, ట్లమలప్రణవారవ మంతఁ దగున్

టీక. అంతఁన్=అటుపిమ్మట, అమృతాంగన=ముక్తికాంత, బోధ...బులు-బోధమయ=జ్ఞానరూపుఁడైన, ఆత్మని=జీవునియొక్క, శుద్ధ=నిర్మలమగు, మనఃపవనంబులు=మనస్సును, ప్రాణవాయువులను, తాళముగాన్, అమరంగొని=బాగుగ గ్రహించి, పాడుచున్, ఆడినయట్లు=ఆడుచున్నదోయనునట్లు, అమలప్రణవారవము-అమల=నిర్మలమైన, ప్రణవ=ఓంకారముయొక్క, ఆరవము=ధ్వని, తగున్=ఒప్పును (తాళనాదమువలె వినవచ్చు ననుట).

తా. మఱియు ఆఅవమాఱు ఆప్రణవనాదము తాళనాదమువలె వినవచ్చును. అప్పుడు, జ్ఞానరూపుఁడగుజీవుని పరిశుద్ధమైనమనస్సును ప్రాణవాయువును తాళములనుగాఁ గైకొని పాడుచు ముక్తికాంత పరమానందముతోఁ బాడుచున్న దేమో యని తలంప నగుచుండును.

సీ. సలలితేంద్రియగోపికలు పరప్రీతిచేఁ
జను దెంచి తనుఁ బొంది సంతసింప
బ్రహ్మాదండిలతావిభాస్వదాధారాది
కపికావళి మహావికాస మొందఁ
బ్రస్ఫుటీకృతపటుస్ఫుటఁ గుండలీంద్రుఁ డ
త్యానందకరముగా నాడుచుండఁ
బొందుగా భ్రూమిమధ్యబృందావనమ్మునఁ
బ్రత్యక్షబోధగోపాలమూర్తి
తే. విమలమానసపవనహస్తములచేతఁ
దనసుషుమ్నా మురళి లీలఁ దాల్చి మధుర
గాన మొనరించె ననఁగ నోంకార మలఘు
వేణునాదస్వరూపమై వెలయు నంత. 122

టీక, అంతన్=పిమ్మట, ప్రత్య...మూర్తి ప్రత్యక్ష=తనకంటె వేఱుకాని, బోధ=జ్ఞానస్వరూపమగుపరబ్రహ్మమనియెడు, గోపాలమూర్తి=శ్రీకృష్ణుఁడు, భ్రూమ...మ్మునన్-భ్రూమిమధ్య=బొమలనడిమిభాగ మనియెడు, బృందావనమ్మునన్=బృందావనమునందు, సల...గోపికలు-సలలిత=మిగులమనోహరములైన, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములను, గోపికలు=గోపికాస్త్రీలు, పరప్రీతిచేన్=ప్రియుఁడనునసురాగముచేత (లేక, పరబ్రహ్మము భక్తిచేత వకారపకారములకు భేదము లేదు కావున పరప్రీతి యను చోట వరప్రీతి అనికూడ నన్వయింపవచ్చును. ఇచ్చట ఇంద్రియములకునాయకుఁడు పరబ్రహ్మ మనియుం గోపికలకు శ్రీకృష్ణమూర్తి యనియుం తెలియఁనది.) చనుదెంచి=వచ్చి (తనసమీపమునకు వచ్చి యనుట.)తనున్=తనను, పొంది=ఆశ్రయించి, సంత

సింపఁగ్=సంతోషించునట్లుగాను, బ్రహ్మ...కళీ-బ్రహ్మానందఁడి=బ్రహ్మానందఁడి యనిచెప్పఁ బడు వెన్నెముక యనియెడు, లతా=తీగెయందు (లేక, వృక్షశాఖయందు) విభాస్వత్= ప్రకాశించుచున్న, ఆధారాధిక = మూలాధారము మొదలగుషట్చక్రము లనియెడు, పికావళీ=కోకిలగుంపు, మహావికాసమొందఁగ్ = మిగులసంతోషించుచుండఁగా, కుండలింద్రుఁడు =కుండలియనుశక్తికి ఆధారభూతుఁడుగనున్న సర్పరాజు, ప్రస్ఫు...టగ్-ప్రస్ఫుటీకృత=విచ్చఁబడిన, పటు=స్పష్టమైన, స్ఫటగ్=పడగతో, ఆత్యానందకరముగాఁగ్=మిగుల నానందముకలుగునట్లుగా, ఆడుచుండఁగ్, విమ...చేతఁగ్-విమల=నిర్మలమగు, మానస=మనస్సు, పవన=ప్రాణవాయు వను, హస్తములచేతఁగ్=చేతులతో, పొందుగఁగ్=చక్కఁగా, తన...ళిగ్-తన=తనయొక్క, సుషుమ్నా=సుషుమ్నానాడి యనెడు, మురళిగ్=వేణువును, లీలఁగ్ = విలాసముగా, తాల్చి=ధరించి, మధు...ముగ్, మధుర=మనోహరమగు, గానముగ్=గానమును, ఒనరించెననఁగఁగ్=చేసెనోయనునట్లు, ఓంకారము, అల...మై,అలఘు=అధికమగు, వేణు నాదస్వరూపమై=వేణునాదమే యాకారముగాఁగలదై, వెలయుఁగ్=ప్రకాశించును.

తా. ఇంద్రియము లనియెడుగోపికలకు తన (జ్ఞానస్వరూపుఁడైనకృష్ణుని యొక్క) సాన్నిధ్యముచే పరమానందమును గల్గించుచు బ్రహ్మానందఁడి యనెడు వృక్ష శాఖ నాశ్రయించి యున్నమూలాధారము మొదలగుషట్చక్రములనెడు కోయిలలు సంతసముతో మారుపల్కునట్లు చేయుచు మూలాధారచక్రమునందు అధఃకుండలియు శిరమునం దూర్ధ్వకుండలియుఁగలవని యోగులు చెప్పుదురు. వీనిని గూర్చికూడ ముందు ముందు వివరింపఁబడును. ఇచ్చటమాత్రము కుండలిశబ్దమునకు సర్పమని యర్థముకావున నను యోగులుకూడ నీకుండలులు సర్పస్వరూపములే యని చెప్పి యుండుట చేతను కుండలింద్రుఁడు సర్పరాజు అని కవి చెప్పియున్నాఁడు.) ఊర్ధ్వకుండలి యధఃకుండలియు ననునాగేంద్రునకు స్వయముగనే పడగవిప్పి యాడునంత ప్రమోదమును జనింపఁ జేయుచు జ్ఞానరూపుఁడైన (అనఁగా: పరబ్రహ్మమును) శ్రీకృష్ణుఁడు భ్రూమధ్యభాగ మనెడుబృందావనమునఁజేరి ప్రాణము మనసు అనెడు రెండుచేతులతో సుషుమ్నానాడి యనువేణువును బట్టికొని గానము చేసెనో యనునట్లు ప్రణవనాదము విదప వేణునాద రూపముతోఁ బ్రకాశించును.

సుంగధిస్పృత్తము. క్రూరరాగరోషవైరికోటి నెల్లఁ ద్రుంపఁగాఁ
గోరి యాత్మరాముఁ డుండ ఘోరసంగరార్థమై
భూరిభేరికారవంబుఁ బోరుకొల్పినట్టు లోం
కారనాద మొప్పు వింతగాఁ గుమార! యంతటన్. 123

టీక. కుమార=పుత్రా! అంతఁట = పిదపనంతరము, ఆత్మరాముఁడు=అంతర్యామి యగు జీవుఁడు (లేక, పరబ్రహ్మము,) ఘోర...నెల్లన్-ఘోర=భయంకరులగు, రాగ= కామము, రోష=క్రోధము మొదలగు, వైరి=శత్రువులయొక్క, కోటినెల్లన్=సమూహమునంతయును, త్రుంపఁగాఁగోరి=సంహరింపఁదలంచి,ఘోర...ర్థమై-ఘోర=భయంకరమగు, సంగరార్థమై=యుద్ధముకొఱకై, ఉండఁగ్=తగినసన్నాహముతో నుండఁగా, భూరిభేరికారంబున్-భూరి=అధికమగు, భేరికా=భేరియొక్క, ఆరవంబున్=ధ్వనిని, బోరుకొల్పినట్టులు = కలిగించినట్లు, వింతగాన్=విచిత్రముగా, ఓంకారనాదము=ఓంకారధ్వని, ఒప్పన్=భేరీనాదసమానమై ప్రకాశించును.

తా. ఓపుత్త్రా! పిమ్మట కామము రాగము (తన కున్నవానిని దానే యనుభవింపవలయు ననునిచ్ఛ) ద్వేషము మొదలగు శత్రువుల సంహరింపఁ బ్రయత్నించుచు యథార్థమై అంతర్యామిరూపుఁ డగుజీవుఁడు మొట్టమొదటఁ బ్రస్థానభేరి (రాజులు యుద్ధమునకుఁ బోవునప్పుడు మ్రోయింపఁబడుభేరి) గంభీరముగ మ్రోయించునో యనునట్లు ఎనిమిదవమాఱు ప్రణవనాదము భేరీధ్వనిరూపముతో విజృంభించును.

మ. అమరేంద్రాదుల గెల్చుసొంపలరుమాయాకాంత నాడింపఁగా
నమలాత్ముం డగునల్లమాప్రభువరుం డాత్మీయవిద్యామృదం
గము వాయించె ననంగ నొప్పులలితోంకారస్వనం బంత హృ
ద్యమచింత్యం బతులం బవాచ్య మయి నిత్యానందమై మారుతీ!

టీక. మారుతీ=ఓఆంజనేయా! అంతన్=పిమ్మట, అమలాత్ముండగు=నిర్మలహృదయుఁడగు, అల్లమాప్రభువరుండు = అల్లమాప్రభురాయుఁడనఁబడు నీశ్వరుఁడు (ఈతనినిగూర్చి ప్రభులింగలీలయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. లేక, లక్ష్మీదేవికి నాయకుఁడగు నాపురుషోత్తముఁడు, ఇచ్చట అల్ల, మాప్రభువరుఁడు అని పదచ్ఛేదము.) అమరేంద్రాదులన్=ఇంద్రుఁడు మొదలగుసమస్తదేవతలను, గెల్చు...కాంతన్-గెల్చు=గెలువఁగలిగిన, సొంపు=సామర్థ్యముచే, అలరు=ప్రకాశించునట్టి, మాయాకాంతన్=మాయ యనెడు స్త్రీని, ఆడింపఁగాన్ = నృత్యముచేయించుటకై, ఆత్మీ...గమున్ - ఆత్మీయ=తనదగు, విద్యా=జ్ఞానమనెడు, మృదంగమున్=మద్దెలను, వాయించెననంగన్= మ్రోయించెనోయనునట్లు, హృద్యము=మనోహరమై, అచింత్యంబు=తలపనశక్యమై, అతులంబు = ఉపమానములేనిదై, లలి...నంబు-లలిత = సుందరమైన, ఓంకారస్వనంబు=ఓంకారధ్వని, అవాచ్యమై = ఇదియిట్టిదనిచెప్పుటకు నశక్యమైనదై, నిత్యానందమై-నిత్య = శాశ్వతమగు, ఆనందమై = ఆనందమేరూపముగాఁగలదై, ఒప్పన్= మృదంగనాదస్వరూపముతో ప్రకాశించును.

తా. ఓ ఆంజనేయా ! వినుము. శైవశాస్త్రములయందు అల్లమాప్రభుఁడని పేరొక్కనఁబడు చున్న పరమేశ్వరమూర్తి యొకఁడు కలఁడు. సర్వమూర్తులును బర బ్రహ్మమయములే కావున "అల్లమాప్రభుఁడు" అనుపదమునకుఁ గూడ 'పరబ్రహ్మము' అనియేయర్థమగును. ఆపరబ్రహ్మము, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు దేవతలనుగూడ లోఁబఱచుకొనుసామర్థ్యము గల మాయాశక్తిచే, నృత్యము చేయింపవలయు ననునిచ్ఛచే జ్ఞాన మనియెడుమృదంగమును జేఁబూని వాయించుచున్నాఁడో యనునట్లు తోఁచిన దమా త్రాప్రణవనాదము మృదంగనాదరూపముతో శ్రవణగోచరంబగును.

సీ. నిఖిలేంద్రియములను నీలకంఠంబు ల
త్యంతసంతోషనృత్యములు సలుప
ధర్మామృతార్ద్రీకృతమనోవనీస్థలి
శమముఖసుగుణసస్యము లిగుర్ప
సమరసానందనిర్ఝరముచేఁ దాపదా
వానలం బెల్లఁ జల్లార్పఁబడఁగ
భ్రూమధ్యదేశనభోవీథిఁ జిత్కళా
విద్యుల్లతాతతుల్ వెలయుచుండ:
తే. దతచిదాకాశమధ్యసంగతసమగ్ర
రాజయోగసమాధిధారాధరంబు
మోదవర్షంబు గురియుచు మ్రోసె ననఁగ
బ్రణవదశమనినాద మొప్పారు నంత. 125

టీక. అంతర్ =తదనంతరంబున, తత...రంబు-తత=విశాలమగు, చిదాకాశ= జ్ఞానమనియెడు నాకాశముయొక్క, మధ్య=నడుమ, సంగత=నిలిచియున్న, సమగ్ర= పరిపూర్ణమగు, రాజయోగ=జ్ఞానయోగముయొక్క, సమాధి=నిష్ఠయనియెడు, ధారాధరంబు=మేఘము, నిఖి...ములు-నిఖిల = సమస్తములగు, ఇంద్రియములు, అనునీల కంఠంబులు = అనియెడు నెమళ్లు, అత్యంత సంతోషనృత్యములు = పరమానందము వలన నధికములగు నృత్యములను, సలుపన్ =చేయుచుండఁగా, ధర్మా...స్థలిన్ -ధర్మ= ధర్మమనెడు, అమృత=జలముచే, ఆర్ద్రీకృత=తడుపఁబడిన, మనః = మనస్సనియెడు, అవనీస్థలిన్ = భూమియందు, శమ...ములు-శమ = శమము, ముఖ = మొదలగు, సుగుణ=సద్గుణములనియెడు, సస్యములు=పంటలు, ఇగుర్పన్ =చిగిరింపఁగా, సమ... చేన్-సమరసానంద=జీవబ్రహ్మము లొక్కటియే యనుజ్ఞానమువలన కలిగెడు బ్రహ్మానందమను, నిర్ఝరముచేన్ =ప్రవాహముచేత, తాపదావానలంబెల్లన్ = తాపత్రయమనుదావాగ్ని యంతయుం, చల్లార్పఁబడఁగన్ = నశింపఁజేయఁబడుచుండఁగా,

భ్రూ...పీఠిక౯-భ్రూమధ్యదేశ = బొమలనడిమిభాగమనియెడు, నభోపీఠిక౯=ఆకాశమునందు, చిత్క...తులు-చిత్కళా = చిత్కళలనెడు (ఇవి వెనుక వివరింపఁబడును), విద్యుల్లతా = మెఱపుతీఁగెలయొక్క, తతులు = సమూహములు, వెలయుచుండఁగ౯ = ప్రకాశించుచుండఁగా, మోదవర్షంబు=ఆనందమనియెడు వర్షమును, కురియుచుఁ౯, మ్రోసెననఁగ౯=ధ్వనిచేసెనోయనునట్లు, ప్రణ...దము - ప్రణవ = ఓంకారముయొక్క, దశమ=పదియవదియగు, నినాదము=ధ్వని, ఒప్పారఁ౯=మేఘధ్వనివలె ప్రకాశించును.

తా. ఇంద్రియము లనియెడుమయూరముల కపరిమిత మగునానందమునుఁ గలిగించి వానిచే మనోహరము లగునృత్యములఁ జేయించుచు ధర్మ మనియెడు జలముచే నంతకు మున్న తడిసి పదునై యున్నమనఃక్షేత్రమునందు సుగుణము లనియెడుపైరు చిగుర్చునట్లు చేయుచు ఆనందమనెడు జలప్రవాహముచే తాపత్రయమనియెడుదావాగ్నిని జల్లార్చుచు రాజయోగనిష్ఠ యనియెడుమేఘము భ్రూమధ్యస్థాన మనియెడునాకాశమున నిల్చి (మేఘము చిదాకాశమునం దున్నదని మూలమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. మెఱపులు మాత్రము భ్రూమధ్యాకాశమునందు కలవని చెప్పియున్నాఁడు. మేఘ మొకచోటను మెఱపులు మఱియొకచోట నుండుట సంభవింపదు. కావున "భ్రూమధ్యస్థానమనునాకాశమునందు నిలచి" అని చెప్పియున్నాను. దీనివలన మూలమునకు విరోధమురాదు. చిదాకాశ మనఁగా జ్ఞానమే కావున నది యెన్నిచోట్లనుండవచ్చును కదా! చిత్కళ లనుమెఱపులతో రాజిల్లుచు బ్రహ్మానంద మనెడువర్షమును గురియుచు ధ్వనిచేయుచున్నదో యనఁగ మేఘధ్వనిరూపమై ప్రణవనాదము పదియవమాఱు మ్రోఁగును.

వ. ఇట్లు చిణీనాదంబు చిణిచిణీనాదంబు ఘంటానాదంబు శంఖనాదంబు వీణానాదంబు తాళనాదంబు వేణునాదంబు భేరీనాదంబు మృదంగనాదంబు మేఘనాదం బనం బరఁగుదశవిధప్రణవనాదంబుల శ్రీగురూపదేశపూర్వకంబుగా శ్రుతియుక్త్యనుభవంబులచేత నెఱుంగవలయు మఱియును. 126

టీక. ఇట్లు=ఈవిధముగా, చిణీనాదంబు=చిణియనుధ్వని, చిణిచిణీనాదంబు=చిరుగజ్జలవంటిమ్రోఁత, వీణానాదంబు = వీణాధ్వని, ఘంటానాదంబు=ఘంటాధ్వని, శంఖనాదంబు = శంఖధ్వని, తాళనాదంబు = తాళముయొక్కధ్వని, వేణునాదంబు = పిల్లనగ్రోవియొక్కధ్వని, భేరీనాదంబు = భేరియొక్కధ్వని, మృదంగనాదంబు = మద్దెలయొక్కధ్వని, మేఘనాదంబు = మేఘధ్వని, అనంబరఁగు=అనుపేర్లతోనొప్పు, దశవిధప్రణవనాదంబుల౯ = పదివిధము లగుఓంకారములను, శ్రీ

గురూపదేశపూర్వకంబుగాన్=గురువుపదేశించినవిధముగా, శ్రుతి ...చేతన్-శ్రుతి వేదవాక్యములచేతను, యుక్తి=(వేదమునందుఁ జెప్పఁబడిన యర్థమును నిరూపించుచు నచట కలుగుసంశయముల నివారింపఁ జాలు) యుక్తులచేతను, అనుభవంబులచేతన్= =స్వానుభవంబులచేతను, ఎఱుంగవలయున్ = తెలిసికొనవలయును. మఱియున్ = ఇదియును గాక.

తా. ఓఆంజనేయా! గురూపదేశక్రమమున వేదవాక్యములయొక్కయు యుక్తులయొక్కయు సహాయముచే, 1 చిణీనాదము, 2 చిణిచిణీనాదము(చిరుగజ్జలమోఁత వంటిది), 3 ఘంటానాదము, 4 శంఖనాదము, 5 వీణానాదము, 6 తాళనాదము, 7 వేణునాదము, 8 భేరినాదము, 9 మృదంగనాదము, 10 మేఘనాదము నను పదితెఱంగులై ప్రణవనాదము రాజిల్లుచున్న దని నిశ్చయించుకొనవలయును. మఱి యభ్యాసముచే వాని నన్నిటి ననుభవింపవలయును. ఇదియునుగాక.

అవ. ఇట్లు నాదభేదముల నిరూపించి యోంకారంపు ప్రణవార్థమును వివరించి నాదానుభవఫలమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

తే. భూరినాదం బకారంబు పుణ్యపురుష!
విమలబిందువు లసదుకారము కపీంద్ర!
కళ మకార మీమూఁడును గలియఁ గూర్ప
ఘనతరోంకార మగు సదాగతికుమార! 127

టీక. పుణ్యపురుష=పుణ్యాత్మా! భూరినాదంబు-భూరి=గొప్పదగు, నాదంబు =పైన వివరింపఁబడిన పదివిధము లగునాదము, అకారంబు=ఓంకారమునకు అవయవ మగు నకారము(అనఁగా: అకారార్థమగుట; అకారము, ఉకారము, మకారము అను మూఁడును ఓంకారమున కవయవములు.) కపీంద్ర=వానరశ్రేష్ఠా! విమల=నిర్మలమగు, బిందువు(అంతఃకరణము), లసత్=ప్రకాశించుచున్న; ఉకారము = ఓంకారావయవ భూత మగునుకారము (అనఁగా: ఉకారార్థము),సదాగతికుమార=వాయుపుత్రా! కళ =చిత్కళ, మకారము=ఓంకారమునకు అవయవమగు మకారము (అనఁగా: మకారార్థము.), ఈమూఁడును, కలియఁగూర్పన్=చేర్పఁగా, ఘనతరోంకారమగున్-ఘనతర= ప్రసిద్ధమగు, ఓంకారమగున్=ప్రణవమగును. (అనఁగా: అకారఉకారమకారములు గలసి ప్రణవమగును. నాదబిందుకళలు దానియర్థము. అకారము, ఉకారము, మకారము అనుమూఁడును ఓంకారముల కవయవములు.)

తా. ఓపుణ్యాత్మా! వానరశ్రేష్ఠా! వాయుకుమారా ! ఓంకారమునకు అకారము ఉకారము మకారము అనుమూఁడవయవములు కలవు. అందుఁ బైవర్ణింపఁబడియున్న దశవిధనాదములే అకారమున కర్థము. ఉకారమనఁగా బిందువు. చిత్కళలే మకారమున

కర్థము. బిందుకళలనుగూర్చి క్రమక్రమముగ వివరింపఁబడును. ఈకారణమువలన ఓంకారమునకు నాదబిందుకళ లని యర్థ మేర్పడుచున్నది.

వనమయూరవృత్తము. గౌరవయకారము నుకారము మకారం
బారయఁగఁ గూడి యొక యక్షర మనాద్యోం
కార మనఁగా నిఖిలకారణము నై ఘం
టారవమురీతి హృదయాబ్జమున మ్రోయున్. 128

టీక. గౌరవ...ముక్ - గౌరవ=ఘనమైన, అకారముక్, ఉకారమును, మకారంబు, అరయఁగక్=విచారింపఁగా, కూడి = ఈమూఁడువర్ణములు గలసి, ఒకయక్షరము =ఒకవర్ణమగు, అనాద్యోంకారము-అనాది = అనాదిసిద్ధమైన, ఓంకారము=ప్రణవము, అనఁగాక్=అయి, నిఖి... మునై-నిఖిల = సమస్తమునకు, కారణమునై=కారణభూతమై, ఘంటారవమురీతిక్=ఘంటాధ్వనివలె, హృదయాబ్జమునక్= హృదయకమలమునందు, మ్రోయుక్=ధ్వనించును. (దశవిధనాదములును వినఁబడినపిదప చెవులుమూసినను మూయకుండినను గూడ నొకటేరీతిగ ప్రణవము ఘంటానాదమువలె మ్రోఁగుచునే యుండునని తెలిసికొనవలయును.)

తా. పైనవివరించినట్లుగా పదివిధము లగు ప్రణవనాదముల వినినయోగి తుదకయోంకారము ఘంటానాదమువలె సర్వకాలములయందు నొకటేతీరుగ హృదయకమలమున మ్రోఁగుచుండును. ఈఘంటానాదము పైన వర్ణింపఁబడియున్న ఘంటానాదమువలె నశించునది కాదు. శంఖనాదము మొదలగురూపములతో మార్పుఁ జెందునదికాదు. పై వర్ణింపఁబడియున్నఘంటానాదము ప్రణవావయవమైన అకారమునకు అర్థమగునది; ఇప్పుడు చెప్పఁబడినఘంటానాదము అవయవి (అకార, ఉకార, మకారములు చేరఁగా నేర్పడినది) యైనయోంకారమే స్వరూపముగాఁ గలది. కావున దశవిధనాదముల ననుభవించుటవలన, నాదబిందుకళాత్మకమైన యనాదిసిద్ధ మగునోంకారము సర్వకాలములయందును సాక్షాత్కరింపఁ గలయట్టిసామర్థ్యము సాధకునకుఁ గలుగును.

అవ. ఇట్లు నాదానుభవమువలని ప్రయోజనమును నిరూపించి దానియందభిరుచి గలిగించుటకై యర్థవాదము నారంభించుచున్నాఁడు.—

క. హృదయసదనమునఁ బొదలెడి
సదమలనాదామృతంబు చవి గొన కున్నన్
మది గదలుచుఁ గుదురదు గలు
గదు మొదలిటిపదము ముదము గదుర దుదయు మై. 129

టీక. హృదయసదనమునన్ = హృదయ మనెడుగృహమునందు, పొద...న్నన్ - పొదలెడి = ఒప్పుచున్న, సత్ = శ్రేష్ఠమైన, అమల = నిర్మలమైన, నాద = నాదమనియెడు (దశవిధనాదములకును బిదప చెప్పలుమూసినను తెలచినను ఘంటానాదమువలె వినఁబడు ప్రణవ మనియెడు) అమృతమును, చవిగొనకున్నన్ = రుచి చూడకపోయినయెడల, మది = మనస్సు, కదలుచున్ = చలించుచు, కుదురదు = స్థిరము కాదు. మొదటిపదము = అనాదిసిద్ధమైన మోక్షము, కలుగదు = లభింపదు. ముదము = బ్రహ్మానందము, ఉదయమై = పుట్టి, కదురదు = అభివృద్ధిఁ జెందదు.

తా. ఓపుత్త్రకా! పైనవివరింపఁబడినట్టియు అవయవియైనట్టియు నాదబిందు కళాస్వరూపమైనట్టియు ఓంకారము తెలిసికొనినను దెలిసికొనకున్ననుగూడ హృదయకమలమున నెప్పుడును మ్రోగుచు నేయున్నది. నాదానుభవమువలనఁగాని దానియునికి తెలియరాదు. ఇట్లు ప్రయత్నపూర్వకముగ దానియునికిని దెలిసికొనకున్న మనసు నిశ్చలము కాదు. ఆఘంటానాదము అమృతమువలె మనసున కానందమును గల్గించును. అట్టియానందము ననుభవించుటకును మరగకున్న మనసునకు శాంతి కలుగు టెట్లు? మనశ్శాంతి సాధ్యమైన మోక్షము దొరకు టెట్లు? కావున సర్వవిధములను నాదానుభవమునకై ప్రయత్నింపవలయును.

క. నాదం బంచితపరమాహ్లాదము చిత్తప్రసాద మపగతగురుసం
వాదము గతభేదం బని, వేదంబులు పలుకు వేదవేదాంతజ్ఞా! 130

టీక. వేదవేదాంతజ్ఞా - వేద = వేదములను, వేదాంత = వేదాంతశాస్త్రమును (ఉపనిషత్తులను), జ్ఞా = తెలిసినయోహనుమంతుఁడా! వేదంబులు = వేదములు, నాదంబు = ఈప్రణవనాదము, అంచి...దంబు - అంచిత = ఒప్పునట్లు చేయఁబడిన, పరమ = శ్రేష్ఠమగు, ఆహ్లాదము = సంతోషము గలది యనియు (అనఁగా: సంతోషింపఁజేయునదియనియు), చిత్తప్రసాదము - చిత్త = మనసును, ప్రసాదము = నిర్మలముఁ జేయునదియనియు, అప...దము - అపగత = పోయిన, గురు = అధిక మగు, సంవాదము = వివాదములు గలది యనియు (అనఁగా: వివాదములు లేని దనియు, నాదము కల దనువిషయముఁగూర్చి కాని అది చిత్తమును పరిశుద్ధముఁ జేయు ననువిషయమునుగూర్చి కాని యేమతస్థులకుఁగూడ వివాదములేదు. అందఱు నీవిషయము నేకవాక్యముగ నంగీకరించి యున్నారని భావము), గతభేదంబు = భేదములు లేని దనియు (పదివిధములుగాఁ గానవచ్చుటయే కాని వాస్తవస్థితిలో నాదమునం దాభేదములు లే వని భావము), అని = ఈవిధముగా, పలుకున్ = చెప్పుచున్నవి.

తా. వేదవేదాంతముల నెఱింగినయోయాంజనేయా! యీనాదము మిగుల నానందమును గల్గించునదియనియు, మనస్సును నిర్మలముఁ జేయునది యనియు, దీని

కిట్టిసామర్థ్యము కల దనువిషయము ఏమతస్థులు కాని యాక్షేపింప రనియు, పైనఁ జూపఁబడియున్నపదిభేదములును మనోవైకల్యము ననుసరించి వచ్చినవేకాని యీనాదమునకు (ఘంటానాదమునుగూర్చి 123-వ పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.) వాస్తవస్థితిలో నాభేదము లేవియు లేవనియు వేదములు జెప్పుచున్నవి.

తే. ప్రణవనాదరసామృతపానరతుని
విమలనయనము లనిమిషత్వము వహింప
మనసు దేవాలయంబున మనికి మరగి
సలలితకళావిభూతిచే వెలయుచుండు. 131

టీక. ప్రణ...ములు-ప్రణవనాద=ఓంకారనాదమువలనఁగలిగిన, రస=ఆనంద మనియెడు, అమృతపాన=అమృతమును పానముచేయుటయందు, రతుని=ఆసక్తి గల పురుషునియొక్క, విమలనయనములు=నిర్మలములగుకనులు, అనిమిషత్వముఁ=రెప్పపాటులేకుండుటను (దేవతగాయుండుటను అనికూడ రెండవయర్థము), వహింపఁ=ధరింపఁగా, మనసు=ఆతనిమనసు, దేవాలయంబునఁ=దేవగృహమునందు (పురుషుఁడు అమృతపానముచేయువాఁడు కావునను, కన్నులుకూడ ననిమిషత్వము కలవి కావునను ఆపురుషుని శరీరము దేవగృహము అనిభావము.) మనికిని మరగి=ఉండుటయందు రుచి గలిగి, సల...తిచేఁ-సలలిత=ఒప్పుచున్న, కళావిభూతిచేఁ=చిత్కళాసంపదచేత (తేజస్సమృద్ధితో అని రెండవయర్థము. దేవలోకమున నివసించుటచే దేవతలతో సమాన మయ్యె ననిభావము.), వెలయుచుండుఁ=ప్రకాశించుచుండును.

తా. ప్రణవనాదామృతమును పానముసేయుపురుషుఁడు అమృతమును పానము చేసినదేవతవంటివాఁడు అగును. వానికన్నులకుఁ గూడ నిమేషము(రెప్పపాటు) లేకుండును. ఇట్లనిమిషుఁ డగునాపురుషునిమనస్సు దేవలోకమున నున్నట్లు పరమానందము ననుభవించుచు నత్యద్భుతము లగుకళలచే (ఇచ్చట కళలనఁగా విద్యలును చిత్కళలును) ప్రకాశించును. పురుషుఁడు దేవతయైనప్పుడు వానిశరీరము దేవలోకమనుటలో సంశయ మేమి ?

సీ. అనిమిషుం డజరుండు నమృతుండు పటుశక్తి
ధరుఁడు సిద్ధుండు విద్యాధరుండు
యోగీశ్వరుండు సాధ్యుం డింద్రుఁడును శుచి
సమవర్తియును బుణ్యజనుఁడు భువన
పతియును వరసదాగతియును సుకృతార్థుఁ
డభవుఁ డనంతుండు నఖిలమిత్రుఁ

దతికళాశాలి మహాబుధుండు నీశ్వ
రుండును సుమనోగురుండు ఘనుఁడు
ఆ. హంసవాహనుండు నచ్యుతుండు శివుండు
పరమపురుషుఁ డగుచుఁ బరఁగుచుండుఁ
బవనతనయ! వినుము ప్రణవనాదామృత
పానతృప్తుఁ డైనపావనుండు 132

టీక. పవనతనయ = ఆంజనేయా! వినుము, ప్రణ...డైన - ప్రణవనాద= ఓంకారనాదమనియెడు, అమృతపాన = అమృతమును పానముచేయుటచేత, తృప్తుఁడైన=తృప్తిఁజెందిన, పావనుండు=పరిశుద్ధుఁడు, అనిమిషుండు=దేవత యని యర్థము (రెప్పపాటులేనివాఁడని భావము). అజరుండు=ముసలితనము లేనిదేవత యని యర్థము (నశింపనిస్వభావము గల వాఁడని భావము). అమృతుండు=మరణము లేనిదేవత యని యర్థము (ముక్తుఁడనిభావము). పటుశక్తిధరుండు-పటు = అధికమైన, శక్తి=సర్వజ్ఞత్వము మొదలగు సకలవిధములగుశక్తులను, ధరుఁడు=ధరించినవాఁడు (శక్తి యాయుధముగాఁ గలకుమారస్వామియని యర్థము) సిద్ధుండు = సిద్ధుఁ డనుదేవజాతివాఁడు (ముక్తిసిద్ధినిఁ జెందినవాఁడని భావము). విద్యాధరుండు = విద్యాధరజాతివాఁడు (జ్ఞానముకలవాఁడనిభావము). యోగీశ్వరుండు = సప్తఋషులలోనివాఁడు (యోగులలో నుత్తముఁడని భావము). సాధ్యుండు=సాధ్యజాతిలోనివాఁడు (బ్రహ్మజ్ఞానము సాధించినవాఁడని భావము). ఇంద్రుఁడు = దేవరాజగునింద్రుఁడు (పరబ్రహ్మము తానేయని యెఱింగినవాఁడు కావున సాక్షాత్పరమేశ్వరుఁడేయని భావము. ఇది 'పరమైశ్వర్యే' అనుధాతువునుండి ఇంద్రశబ్దము జనించెను. కావున దానికి పరమేశ్వరుఁడని యర్థము). శుచి=అగ్ని (పరిశుద్ధుఁడని భావము). సమవర్తియును=యముఁడు (సర్వభూతసముఁడై వర్తించువాఁడని భావము). పుణ్యజనుఁడు = నిరృతి (పుణ్యాత్ముఁడని భావము). భువనపతియు=జలమునకుఁ బతియగు వరుణుఁడు (లోకనాయకుఁడని భావము). వరసదాగతియును-వర = శ్రేష్ఠులగు, సత్=సత్పురుషులకు, ఆగతియును= ఆశ్రయుఁ డగువాఁడు (వాయుదేవుఁడని యర్థము). సుకృ...డు-సుకృత = బాగుగ నొనరింపఁబడిన, అర్థుఁడు = యోగరూపమగు (అనఁగా: మనోనిగ్రహరూప మగు కార్యముగలవాఁ డని భావము.) బాగుగ సంపాదింపఁబడిన కుబేరుఁడని యర్థము. అభవుఁడు = ఈశాన్యదిక్కున కధిపతియగు నీశ్వరుఁడు, జన్మరహితుఁ డని భావము. (ఇంద్రాదులనుగూర్చి క్రమముగఁ జెప్పుటవలన జ్ఞానయోగికిని దిక్పాలకులకు సామ్యముఁ జూపవలయునని కవికి నభిప్రాయమున్నట్లు తోఁచుచున్నది.) అనంతుఁడు = శేషుఁడు (సర్వవ్యాపకుఁ డనిభావము.), అఖిలమిత్రుఁడు=సూర్యుఁడు (సర్వభూత

ములకును హితుఁడని భావము.), అతికళాశాలి=చంద్రుఁడు (విద్యావంతుఁడు, లేక, చిత్రకళలఁ జూచువాఁడనిభావము.), మహాబుధుండు = బుధగ్రహము (విద్వాంసుఁడనిభావము.), కవీశ్వరుండు = శుక్రగ్రహము (జ్ఞానియనిభావము.), సుమ...ండు= సుమనః=దేవతలకు, గురుండు=ఆచార్యుఁ డగు బృహస్పతియనియర్థము. (చక్కనిమనసుగలవారిలో నుత్తముఁ డని భావము.) హంసవాహనుండు = హంసయే వాహనముగాఁ గలచతుర్ముఖుఁడు (భ్రాంతిని తొలఁగించి బ్రహ్మమును ప్రకటింపఁజాలు హంసమంత్రమును నాధారముగాఁ జేసికొనినవాఁడని భావము.), అచ్యుతుండు = విష్ణువు (నాశరహితుఁ డని భావము). శివుండు=త్రిమూర్తులలోని రుద్రుఁడు (ఆనంద స్వరూపుఁ డని భావము). పరమపురుషుఁడు = పరబ్రహ్మము, అగుచున్, పరఁగుచుండున్=ప్రకాశించుచుండును.

తా. ఓఆంజనేయా! వినుము. ప్రణవనాద మనెడునమృతమును పానముఁజేసి తృప్తిని జెందినపరిశుద్ధుఁడు లోకోత్తరుం డగును. ముద్రాభ్యాసబలమువలన నాతనికి దెప్పపాటు కలుగదు. శరీరమునకంటె భిన్నుఁ డగుటచే జరామరణములతో నాతనికి సంబంధములేదు. పరబ్రహ్మమునకంటె వేఱుకానివాఁ డగుటచే (అనఁగా: అభేదజ్ఞానము కలవాఁ డగుటచే) సకలవిధము లగుసామర్థ్యములు నాతనియందే యుండును. మఱియు నాతఁడు మోక్షసిద్ధినొందినవాఁడును బ్రహ్మజ్ఞానము కలవాఁడును రాజయోగమును జక్కఁగ నభ్యసించువాఁడును ఆయోగసిద్ధినిఁ జెందినవాఁడు నై యుండును. పరబ్రహ్మమునకంటె భిన్నుఁడు కాకపోవుటచే నాతఁడే సర్వేశ్వరుఁడు. శత్రుమిత్రులు సుఖదుఃఖములు మొదలగువానియందు రాగద్వేషములు లేనివాఁడు. నిర్మలుఁడు. పుణ్యమయుఁడు. సకలలోకముల వానివానికార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు. సత్పురుషుల కాశ్రయణీయుఁడు. కృతార్థతను చెందినవాఁడు. పుట్టుకలేనివాఁడు నాశనము లేనివాఁడు. సకలభూతములయందును మైత్రి కలవాఁడు. కాంతిశాలి. విద్వాంసుఁడు. జ్ఞానవంతుఁడు. సద్గుణవంతు లని చెప్పతగినవారలలో నెల్లనుత్తముఁడు. ప్రపంచమునకంతకును శ్రేష్ఠుఁడు. ఈతఁడు హంసమంత్రము నాధారముగాఁ జేసికొని మోక్షార్థమై ప్రయత్నించుచుండును. ఇట్లగుటచే వీని కెప్పటికిని నాశము లేదు. పరమానందస్వరూప మగుమోక్షమే యీతని స్వరూప మగును. కావున ఆపరబ్రహ్మమే యీసాధకుఁడు. (సర్వజీవులును పరబ్రహ్మమునకంటె వేఱుకానివారేయైనను యేజీవుని యజ్ఞానము తొలంగునో వానికిమాత్రమే యాయభేదజ్ఞానము కలుగును. కావున వాఁడుమాత్రమే బ్రహ్మాభిన్నుఁడయ్యెనని వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు.) ఇట్టివాఁ డగుటచేత నాసాధకుఁడు అనిమిషుఁడును అజరుఁడును అమృతుఁడును (దేవత) శక్తిధరుఁడును (కుమారస్వామియును) సిద్ధుఁడును విద్యా

ధరుఁడును యోగియు సాధ్యుఁడును (ఇది దేవతలలోనియొకజాతి) ఇంద్రుఁడును అగ్నియు యముఁడు పుణ్యజనుఁడును(నైరృతి) వరుణుఁడును వాయువు కుబేరుఁడు ఈశానుఁడు శేషుఁడు సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు బుధుఁడు శుక్రుఁడు బృహస్పతియు మేఘుఁడును బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులును పరబ్రహ్మంబునై సకలదేవమయుఁడుగా నున్నాఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

చిత్కళాసాక్షాత్కారము.

అవ. ఇట్లు నాదానుభవమును ప్రశంసించి కళలనుగూర్చి చెప్పుటకై ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు.—

ఆ. ఆంజనేయ! యింక నంతర్బహిర్మధ్య
దృగ్విలోకితప్రదీప్తచిత్క
ళావిభూతి యెల్ల భావించి చెప్పెద
నాదరించి చూడు మాత్మయందు. 133

టీ. ఆంజనేయా!, ఇంకన్=ఇప్పుడు, అంతః...యెల్లన్ - అంతః=లోపలి, బహిః=వెలుపలి, మధ్య=నడిమి, దృక్ = దృష్టులచేత (అనఁగా : పంచముద్రలచేత,) విలోకిత=చూడఁబడిన, ప్రదీప్త=ప్రకాశించుచున్న, చిత్కళావిభూతియెల్లన్ = చిత్కళలసంపదనంతయును, భావించి=వివరించి, చెప్పెదన్, ఆత్మయందున్ = మనసునందు, ఆదరించి=గౌరవించి, చూడుము=విచారింపుము. (లేక అనుభవమునకుఁ దెచ్చికొనుము.)

తా. ఓఆంజనేయా! పైన నిరూపింపఁబడియున్నపంచముద్రల నభ్యసించి చూడగాఁ గానవచ్చునట్టిచిత్కళలను గూర్చి వివరించెదను. చక్కఁగఁ దెలిసికొనుము.

అవ. ఆచిత్కళలు పుట్టుస్థానమును చెప్పుచున్నాఁడు.—

ఆ. కనులు రెండు గురునియనుమతిఁ గొని మూసి
బొమలనడిమిద్విదళకమలమునను
విమలదృష్టి నిలిపి శమలలితాత్ముఁడై
చూడవలయు లక్ష్యశోభనముల. 134

టీక. కనులురెండున్ =రెండునేత్రములను,గురునియనుమతిన్ =గురువుయొక్కయాజ్ఞను, కొని=పొంది,మూసి,బొమ...నన్ -బొమలనడిమి=కనుబొమలకు మధ్యభాగమందున్న,ద్విదళకమలమునన్ =రెండుదళములు గలయాజ్ఞాకమలమునందు, విమలదృష్టినిలిపి=పరిశుద్ధమగుచూపును నిలిపి, శమలలితాత్ముఁడై-శమ=శాంతిచేత, లలిత=మనోహరమైన, ఆత్ముఁడై=మనసుగలవాఁడై, లక్ష్య...ములన్ -లక్ష్య=గురులనియెడు (అనఁగా:చిత్కళలనియెడు),శోభనములన్ =శుభకరపదార్థముల, చూడవలయున్ .

తా. సాధకుఁడగువాఁడు చిత్తశాంతి గల్గి గురూపదేశబలమువలన కనులను మూసి (అనఁగా: అంతర్లక్ష్యముచే భ్రూమధ్యముననున్న రెండుదళముల కమలమునందు మనసును చూపుచు నిలిపి) చూడవలయును. చిత్కళ లన్నియు నచ్చటఁ గానవచ్చును.

క. మునుపుగ హృదయాకాశము, గనుపట్టుం జూపులగుచుఁ గన్నుల వెంటం
జనునది మన మగుఁ గావునఁ, గనఁదగు నాకాశపంచకం బందుఁ దగన్.

టీక. మునుపుగన్ = అట్లుచూచునపుడు మొట్టమొదట, హృదయాకాశము = చిత్తాకాశము, కనుపట్టున్ = కనఁబడును. చూపులగుచున్ = చూపెడియాకారముగాఁ గలిగి. కన్నులవెంటన్ = నేత్రముల మూలమున, చనునది = పోవునట్టిది. (అనఁగా: జూపని చెప్పఁబడుచున్నది). మనమగున్ = మనస్సేయగును. (అనఁగా : మనము చూపని వ్యవహరించునది మనస్సే కాని వేఱుకాదనిభావము. ఈమనస్సునకే హృదయాకాశమని పేరు). కావునన్ = కాఁబట్టి, అందున్ = ఆచూపునందు (అనఁగా: ఆమనస్సునందు,) తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, ఆకాశపంచకంబు = క్రిందఁ జెప్పఁబోవు నైదు విధము లగు నాకాశములను, కనఁదగున్ = చూడవలయును.

తా. అట్లు చూచునప్పుడు మొట్టమొదట హృదయాకాశము కానవచ్చును. నేత్రేంద్రియములమూలముగా వెలికిఁ బ్రసరించునట్టి చిత్తవృత్తియే హృదయాకాశమను పేరఁబిలువఁబడుచున్నది. లోకమున దానికే "చూపు" అనువ్యవహారము కలదు. పైవిమర్శ ననుసరించిచూచిన హృదయాకాశ మనఁగాఁ జిత్తవృత్తియే కావున దానికిని మనసునకును భేదము కలుగదు. కావున ముద్ర నభ్యసించువానికి మొదటఁ గానఁబడునది మనస్సు. ఆమనసునందు అయిదువిధము లగు నాకాశములు గానవచ్చును.

వ. ఇట్లు తనలోచనంబులకుఁ గనుచూపుమేర గోచరం బైనహృదయాకాశంబునందుఁ గేవలనిరాకారం బైనగుణరహితాకాశంబు నిబిడనిష్ఠురనీరంధ్రగాఢాంధకారం బైనపరాకాశంబు ప్రళయకాలప్రజ్వలజ్జ్వాలాభీలదావానలాకారం బైనమహాకాశంబు వివిధవిచిత్రవితతాపరిమితద్యుతిభరితం బైనతత్త్వాకాశంబు ప్రచండమార్తాండమండలశతకోటిప్రభాభాసురం బైనసూర్యాకాశంబు నా పంచాకాశంబుల నవలోకింపవలయును. 236

టీక. ఇట్లు = ఈవిధముగా, కనుచూపుమేరన్ = చూచినంతవఱకును, తనలోచనంబులకున్ = తనకన్నులకు, గోచరంబైన = కానవచ్చిన, హృదయాకాశంబునందున్ = మనస్సనియెడు నాకాశమునందు, కేవలనిరాకారంబైన = ఇది యిట్టిదనిచెప్పరాని, గుణరహి

నీకున్, ముందుగాన్, వివరింతున్, వానిన్=ఆకళలను, సందియములుమాని=సంశయములం బోఁగొట్టుకొని, పొందు=ఆశ్రయింపుము.

తా. ఇట్టిదైనయాకాశమునుఁ జూచునప్పుడు వానిమధ్యభాగమునందు చిత్కళలనేకవిధములుగాఁ గానవచ్చును. ఓ ఆంజనేయా! వానిని వివరించెదను వినుము. ప్రత్యక్షముగాఁ గనుఁగొనుము.

అవ. ఇట్లు సర్వచిత్కళలకును ఆధారములైన యాకాశముల నిరూపించి యందుఁ గానవచ్చు కళలను వర్ణించుచున్నాఁడు.

సీ. మందాకినీసుధాసందోహదుగ్ధాబ్ధి
సౌందర్యలహరుల చందమునను
మందారమల్లికాకుందారవిందోరు
చందనపుష్పరుక్చయముపగిది
నిందిరాసుందరీమందిరాంతర్మక
రందనిర్ఝరరుచిప్రతతిరీతి
నిందుభృన్నందిసంక్రందనకరిమృగేం
ద్రఫణీంద్రదీప్తిబృందముల భాతి
తే. హారనీహారడిండీరశారదాభ్ర
హారకర్పూరతారకాకారకాంతి
కరణి నాకాశపంచగాంతరమునందు
మండితము లగుఁ జిత్కళామండలములు. 138

టీక. చిత్కళామండలములు=చిత్కళాసమూహములు, మందా...మునన్-మందాకినీ=ఆకాశగంగయొక్క, సుధాసందోహ=అమృతసమూహముయొక్కయు, దుగ్ధాబ్ధి=క్షీరసముద్రముయొక్కయు, సౌందర్య=సుందరములైన, లహరులచందమునన్=అలలయట్లును, మందా...గిదిన్-మందార=కల్పవృక్షముయొక్కయు, మల్లికా=మల్లెతీఁగెయొక్కయు, కుంద=మొల్లతీఁగెయొక్కయు, అరవింద=తామరయొక్కయు, ఉరుచందన=చందనవృక్షముయొక్కయు, పుష్ప=పువ్వులయొక్క, రుక్చయముపగిదిన్=కాంతిసమూహమువలెను, ఇంది...రీతిన్-ఇందిరాసుందరీమందిర=లక్ష్మీదేవికి గృహమగుపద్మముయొక్క (పద్మములలో మిగుల నుత్తమమైనదనియు, శ్రేష్ఠమగు మకరందము అమితముగాఁ గలదనియు సూచించుటకై యీవిశేషణ ముపయోగింపఁబడెను. మహాత్ములాదరించుపదార్థము లోకోత్తరమైయుండు ననిభావము.) అంతః=లోపలనున్న, మకరంద=తేనియయొక్క, నిర్ఝర=ప్రవాహముయొక్క, రుచిప్రతతి

రీతిఁ = కాంతిసమూహమువలెను, ఇందు...భాతిఁ - ఇందుభృత్ = ఈశ్వరుని యొక్కయు, నంది = నందికేశ్వరునియొక్కయు, సంక్రందనకరి = ఇంద్రునిగజమగు నైరావతముయొక్కయు, మృగేంద్ర = సింహముయొక్కయు, ఫణీంద్ర = సర్ప రాజగు శేషునియొక్కయు, దీప్తబృందముల భాతిఁ = కాంతిసమూహమువలెను, హార...రణిఁ-హార = ముత్యాలహారముయొక్కయు, నీహార = మంచుయొక్కయు, డిండీర = నురుగుయొక్కయు, శారదాభ్ర = శరత్కాలమేఘముయొక్కయు, హీర= వజ్రరత్నముయొక్కయు, కర్పూర=పచ్చకర్పూరముయొక్కయు, తారకా=నక్షత్ర ములయొక్కయు, ఆకార=రూపములయొక్క, కాంతికరణిఁ = తేజస్సులవలెను, ఆకాశపంచకాంతరమునందుఁ=పైఁజెప్పఁబడిన యైదుఆకాశములనడుమ, మండితము లగుచుఁ=ప్రకాశించుచు, (తెల్లనివై ప్రకాశించుననుట.) (ఇదియే తారకామండలము.)

తా. ఆయాకాశపంచకముయొక్క నడుమఁ గానఁబడుకళలు ఆకాశగంగయొక్కయు నమృతముయొక్కయు పాలసముద్రముయొక్కయు తరంగములవలె నతి స్వచ్ఛము లగుచుఁ బ్రకాశించును. కల్పవృక్షములు మల్లెలు మొల్లలు తామర శ్రీగంధమనను వృక్షములయందలి పుష్పములయొక్క కాంతులవలె రాజిల్లును. లక్ష్మీదేవికి నాశ్రయమగుటచే లోకోత్తరమై యున్నకమలమునందలి మకరందధారవలె మిగుల నానందకరములై స్వచ్ఛములై తనరారును. ఈశ్వరునియట్లునందికేశ్వరునివలె నైరావతమురీతి సింహముక్రియ శేషునిభంగి శోభిల్లును. ముత్యములు మంచు నురుఁగు శరత్కాలమేఘములు వజ్రరత్నము కర్పూరము నక్షత్రములు వీనియట్లనేకవిధములగు నాకారములతో నొప్పుచుండును.

సీ. సద్యస్తమోనాశఖద్యోతమానస
ద్విద్యుల్లతాప్రభాపీథిపగిది
హృద్యక్షపావేద్యఖద్యోతసందోహ
విద్యమానద్యుతివితతికరణి
ఘోరాంధకారకృద్ధూళిసీలసవారి
వారివాహచ్ఛవివ్రజమురీతి
నీలవైడూర్యప్రవాళాబ్జరాగము
క్తాఫలగోమేధికములభాతి
తే. శుద్ధమాణిక్యమరకతశోణరత్న
తప్తతపనీయరుచులచందమున హృదయ

మండితాకాశపంచకమధ్యమునఁ
గానఁబడుచుండుఁ జిన్మయకళలు వత్స!. 139

టీ. వత్స=పుత్రకా, చిన్మయకళలు= చిత్కళలు, హృద...మునన్-హృదయ=హృదయాకాశమునందు (మనసునందు), మండిత= ఒప్పుచున్న, ఆకాశపంచక=ఐదాకాశములయొక్క, మధ్యమునన్=నడుమ, సద్య...గిదిన్-సద్యః=తత్క్షణమే, తమోనాశ=చీఁకటిని బోఁగొట్టినట్టియు, విద్యోతమాన = ఆకాశమునఁ బ్రకాశించుచున్నట్టియు, సత్ = శ్రేష్ఠమైనట్టియు, విద్యుల్లతా = మెఱపుతీఁగెలయొక్క, ప్రభావీథిపగిదిన్=కాంతిసమూహమువలెను,హృ...కణిన్-హృద్య=మనోహరము లైనట్టియు, క్షపా=రాత్రులయందే, వేద్య=తెలియ వగినట్టియు(మిడుఁగుఱుఁబురుగులకాంతి పగలు కానరాదు కావున నిట్లు చెప్పఁబడెను). ఖద్యోత=మిడుఁగుఱుఁబురుగులయొక్క, సందోహ=సమూహమునందు, విద్యమాన = ఉన్న, ద్యుతివితతికరణిన్=కాంతిసమూహమువలెను, ఘోరా...రీతిన్-ఘోర=భయంకరమైన, అంధకారకృత్ = చీఁకటినిఁ జేయుచున్న, భూరి=అపరిమితములైన, నీల = నల్లనైన, సవారి=జలముతోఁగూడిన(ఇది హేతుగర్భవిశేషణము. మేఘమునందు నీరున్నప్పుడు మిగుల నల్లగనుండును.)వారివాహ=మేఘములయొక్క,ఛవి=కాంతులయొక్క.వ్రజమురీతిన్=సమూహమువలెను (ఈమూఁడుపాదములచే విద్యున్మండలమేఘమండలములుచెప్పబడెను.)నీల...భాతిన్-నీల=ఇంద్రనీలముయొక్కయు (ఇది నల్లనిరత్నము): వైడూర్య=వైదూర్యరత్నము యొక్కయు (ఇదిపిల్లికన్నులవలె నుండురత్నము); ప్రవాళ= పగడము యొక్కయు, అబ్జరాగ=పద్మరాగముయొక్కయు, ముక్తాఫల=ముత్యములయొక్కయు, గోమేధికముల = గోమేధికరత్నముల యొక్కయు, భాతిన్ = కాంతివలెను, శుద్ధ...మునన్-శుద్ధమాణిక్య = పరిశుద్ధమగు మాణిక్యముయొక్కయు, మరకత=మరకతరత్నముయొక్కయు,(ఇదిఆకుపచ్చరత్నము) శోణరత్న = కెంపులయొక్కయు, రుచులచందమునన్=కాంతులవలెను (దీనిచేజ్యోతిర్మండలము చెప్పబడెను). కానఁబడుచుండున్.

తా. మఱియు, నంధకారమును బోనాడుచు క్షణక్షణమునకు మేఘముచేఁ బరిపూర్ణముగఁ గప్పఁబడిన యాకసమునందు మెఱయు మెఱపులవలెను, రాత్రులయందే కాని ప్రకాశింపని మిడుఁగుఱుఁబురుగులయొక్క కాంతులవలెను, చీఁకటిఁ గ్రమ్మునట్లు చేయుచు జలసహితములై యాకసమంతయు వ్యాపించియున్న మేఘములరీతిగను ఇంద్రనీలము వైడూర్యము పగడము పద్మరాగము ముత్యము గోమేధికము మొదలగు రత్నములకైవడి మాణిక్యము మరకతము శ్రేష్ఠమగు సువర్ణము మొదలగువానిపోలికను

ఆచిత్కళలు పైఁ జెప్పఁబడిన యైదాకాశముల మధ్యభాగమునందును సాధకునకుఁ గానవచ్చును.

శా. చండాంశుప్రభ లుట్టిపడ్డగతి భాస్వచ్చిత్కళాకోటు లు
ద్దండస్ఫూర్తు లఖండఖండములు నై తండోపతండంబు లై
నిండారం గనుపట్టు మఱియును హృన్నీరేజమధ్యాంచితా
ఖండాకాశపరంపరాంతరమునన్ గమ్యంబు లై యంతటన్. 140

టీ. మఱియును=మఱియును, హృన్నీ...మునన్-హృన్నీరేజ=హృదయకమలనుయొక్క (మనస్సుయొక్క), మధ్య=నడుమ, అంచిత=ఒప్పుచున్న, అఖండ=విచ్ఛేదములేని, ఆకాశపరంపరా = పైఁజెప్పఁబడిన పంచాకాశములవరుసయొక్క, అంతరమునన్=మధ్యభాగమునందు, గమ్యంబులై=తోఁచుచున్నవియై, చండాంశుప్రభలు=సూర్యకాంతులు, ఉట్టిపడ్డగతిన్=ఆకస్మికముగఁ దోఁచినట్లు, భాస్వ...టులు-భాస్వత్=ప్రకాశించుచున్న, చిత్కళాకోటులు = చిత్కళాసమూహములు, ఉద్దండస్ఫూర్తులన్=అమితము లగుకాంతులచే, ఖండఖండములునై=విచ్ఛేదములు గలవి యగుచు (అనఁగా: ఒకదానికిని మఱియొకదానికిని నడుమ నవకాశ ముండునట్లు), తండోపతండంబులై = లెక్కకు మిక్కిలియై, నిండారన్ = సంపూర్ణముగ (సర్వవ్యాపకములై అనుట), కనుపట్టున్=కానవచ్చును. (ఈపద్యమునందు కూడ జ్యోతిర్మండలమును గూర్చియే చెప్పఁబడె నని తెలిసికొనవలయును.) అంతటన్=అపిదప.

తా. ఇంతమాత్రమే కాదు. ఆయాకాశపంచకములనడుమ సూర్యకిరణములు లెక్కకు మిక్కిలియై యాకస్మికముగ నుదయించి తమకాంతిచే దృష్టులను జెదరించుచు తండోపతండములుగ తాను జూచుచున్న యాకాశమునం దంతటను వెల్లివిరిసినట్లు గానఁబడును.

జ్ఞానసూర్యోదయవర్ణనము.

సీ. తరుణబోధారుణోదయదీప్తి నజ్ఞాన
 గురుతమ మజ్ఞహృద్గుహల నడఁగ
ఫుల్లపద్మజాతములమీఁద నిక్కి హం
 సము త్రివేణీసంగమమున మెలఁగ
విమలేంద్రియేందీవరము లెల్ల ముకుళింప
 మన మనుశశి సుఖవనధి జాఱ
సలలితజ్ఞానవిజ్ఞానకోశంబు ల
 న్యోన్యసంగతము లై యనఁగి పెనఁగ

తే. నాతతాజాండపిండాండజాతములను
బూని వెలిఁగించుఁ బటుతరస్ఫూర్తితోడ
ఘనతరాంతర్హృదాకాశమున వెలుంగు
మండితాఖండచిద్భానుమండలంబు. 141

టీక. ఘనత...మునన్-ఘనతర=శ్రేష్ఠమైన, అంతర్హృదాకాశమునన్=లోపల నుండు హృదయాకాశమునందు, వెలుం...లంబు-వెలుంగు=ప్రకాశించుచున్న, మండిత=ఒప్పుచున్న, అఖండ=సర్వవ్యాపక మైన, చిద్భానుమండలంబు=జ్ఞానమనియెడు సూర్యమండలము, తరు...ప్తిన్-తరుణ=కోమల మైన, బోధ=జ్ఞానమనెడు, అరుణోదయ=అరుణోదయముయొక్క (ఇది సూర్యోదయమునకు ముందు కలుగును. అని సర్వలోక ప్రసిద్ధము), దీప్తి=కాంతిచేత, అజ్ఞానగురుతమము=అజ్ఞానమనియెడు గొప్ప యంధకారము, అజ్ఞహృద్గుహలన్=అజ్ఞానులయొక్క హృదయము లనెడుగుహలయందు, అడంగన్=దాఁగుచుండఁగా, ఫుల్ల...మీఁదన్-ఫుల్ల=వికసించిన, షడ్జలజాతములమీఁదన్=షడాధారకమలములమీఁద, నిక్కి=నిలిచి (లేక, తలయెత్తి; అజ్ఞానకమలమునకుఁ బైనున్నసహస్రారకమలమునఁ జేరియనుట), హంస=హంసపక్షి, (ఓంకారమునకు హంస యనునొకయవయవము కలదు. అదియె జీవుఁడని కూడఁ జెప్పుదురు. ఆహంసకును హంసపక్షికినిఁ గవి యభేదాధ్యవసాయమును జేసినాఁడు.) త్రివేణీసంగమమునన్-త్రివేణీ=ఇడా, పింగళా, సుషుమ్నా నాడులకు (ఇవియే గంగాయమునాసరస్వతు లని యోగశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుదురు). సంగమమునన్=చేరిక యగుభ్రూమధ్యమునందు, మెలఁగన్=సంచరించుచుండఁగా, విమత...ములు-విమత=శత్రువులగు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియము లనెడు, ఇందీవరములెల్లన్=కలువలన్నియు, ముకుళింపన్, మనసను శశి=మనస్సనియెడు చంద్రుఁడు, సుఖవరధిన్=ఆనందమనుసముద్రమునందు, జాఱన్=పడఁగా (అస్తమింపఁగా), సల...ములు-సలలిత=మనోహరము లగు, జ్ఞాన=జ్ఞాన మనునట్టియు (ఇది సామాన్య మగుతెలివి), విజ్ఞాన=అనుభవపూర్వకజ్ఞాన మనునట్టియు, కోకంబులు=చక్రవాకపక్షులు, అన్యోన్యసంగతములై=ఒకదానితో నొకటి చేరి, అనఁగి=లోఁబడి, పెనఁగన్=క్రీడింపఁగా, ఆత...ములన్-ఆతత=వ్యాపించియున్న, అజాండ=బ్రహ్మాండములయొక్కయు, పిండాండ=ఆబ్రహ్మాండములయందలి జనులయొక్కయు, జాతములన్=సమూహములను, పటు...తోడన్-పటుతర=మిగుల నధికమైన, స్ఫూర్తితోడన్=స్వకీయమైన ప్రకాశముచే, పూనివెలిఁగించున్=ప్రయత్నపూర్వకముగఁ బ్రకాశింపఁజేయును.

తా. ఇట్లు బహువిధములగు కళలు కానఁబడినపిదప బ్రహ్మాండముల నన్నిఁటి నొక్కమాఱె వెలిఁగింపఁజాలు మహాప్రకాశముతో వ్యాపింపఁబడిన హృదయాకాశము

యొక్క మధ్యభాగమున జ్ఞానసూర్యుఁ డుదయించును. ఇదియు నొక చిత్కళయే. ఈసూర్యోదయమునకు కొంచెముఁ బూర్వమున, (అనఁగా ఆప్రకాశము సంపూర్ణముగ వెలికిరాకమునుపే) అజ్ఞానమనియెడుగాఢాంధకారము విచ్చి బ్రహ్మజ్ఞానశూన్యులహృదయము లనెడుగుహలలోఁ డాఁగును. ప్రత్యక్షముగఁగూడ సూర్యోదయమునకుఁ బూర్వము అరుణోదయమునందే చీఁకటి విచ్చిపోవుటయు పర్వతగుహలలోఁ దప్పనితరస్థలములం దెచట నది కానరాకపోవుటయుఁ గలదుకదా. మఱియు జీవరూపుఁ డగుహంస షడాధారకమలములమీఁదనెక్కి హంసపక్షివలె సంచరించుచుండెను. కలువలనుబోలె నింద్రియము లన్నియు వానివానివృత్తుల మాని ముకుళించును. మనస్సనెడిచంద్రుఁడును ఆనందసముద్రమున మునిఁగియస్తమించును. పరోక్షజ్ఞానము, అపరోక్షజ్ఞానము ననెడు చక్రవాకములు (బ్రహ్మము కలఁ డని తెలిసికొనుట పరోక్షజ్ఞానము; ఆ బ్రహ్మము నేనే యని తెలిసికొనుట యపరోక్షజ్ఞానము) ఒకటితో నొకటి కలసియానందించును. చక్రవాకములు రాత్రులయం దెల్ల విరహతాపముచే బాధింపఁబడుచుండు ననియు సూర్యోదయము కాఁగానే ఒకదానితో నొకటి చేరుననియు ప్రత్యక్షముగనే తెలియఁబడుచున్నదికదా. ఇట్లు జ్ఞానసూర్యోదయముకాఁగానే మనస్సును ఇంద్రియములును శాంతినొందును. అనుభవజ్ఞానము చేకూరును. అజ్ఞానము తొలంగును.

ఆ. సకలకర్మములకు సాక్షి యై స్వప్రకా
శతఁ దమోఘ్నుఁ డగుచుఁ జక్షురాది
కప్రవర్తకత్వగరిమ భాసిలుసత్స్వ
భావుఁ డగుచుఁ జిద్విభావసుండు. 142

టీ. చిద్విభావసుండు=జ్ఞానసూర్యుఁడు, సత్స్వ...గుచున్-సత్=త్రికాలముల యందును నాశములేక నిలుచునట్టి, స్వభావుఁడగుచున్=స్వభావము గలవాఁ డగుచు, సకలకర్మములకున్=ఇంద్రియములును మనస్సును జేయుకర్మముల కన్నిటికిని, సాక్షియై=సాక్షిరూపుఁడై (వాని నన్నిటిని దెలిసికొనుచు), స్వప్రకాశతన్ = పరులసహాయములేక స్వతంత్రముగఁ బ్రకాశించువాఁ డగుటచే, తమోఘ్నుఁడగుచున్ = అజ్ఞానమును బోఁగొట్టువాఁడగుచు (చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడని యర్థాంతరము. తనకు మఱియొకనిప్రకాశముతో నావశ్యకములే దనుటచే నితరపదార్థము లన్నియుఁ దనప్రకాశముచేతనే ప్రకాశించుచున్న వని యర్థమేర్పడుచున్నది. అజ్ఞాన మున్నయెడల వస్తువులు ప్రకాశించుట సంభవింపదు. కావున 'తమోఘ్నుఁడు' అనిచెప్పఁబడియున్నది.) చక్షు...గరిమన్-చక్షురాదిక=నేత్రములుశ్రోత్రములు మొదలగు నింద్రియములను, ప్రవర్తకత్వగరిమన్=ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడను గౌరవముచే (కన్నులనుండి గాని చెవులనుండి గాని వెలుపలికిఁ బ్రసరించి విషయములఁ బ్రకాశింపఁ జేయుజ్ఞానమే

పరబ్రహ్మము ఆయనయే జ్ఞానసూర్యుఁడు. వాస్తవస్థితిలో నాయనకంటె వేఱుగునస్తువే లేదు కదా) భాసిలుఁ=ప్రకాశించును.

తా. అజ్ఞానసూర్యుఁడు సర్వకార్యములకును(అనఁగా: మనసుగాని యింద్రియములుగాని ఏయేకార్యములు చేసినను వానికెల్ల) సాక్షి యగుచు స్వయంప్రకాశస్వరూపుఁడగుటచే నజ్ఞానాంధకారమును తొలఁగించుచు నేత్రములు మొదలగు నింద్రియముల నన్నిటిని వాని కార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచుఁ బ్రత్యక్షసూర్యునివలెఁ బ్రకాశించును.

క. భ్రూమధ్యోదయశైలము
పై మొదలం దోఁచి యంతఁ బ్రవిమలహృదయ
వ్యోమారూఢుం డింద్రియ
తామరసానందకరుఁడు దానై వెలుఁగున్. 143

టీ. మొదలన్ = మొట్టమొదట, భ్రూ...ముపై-భ్రూమధ్య = భూమధ్యమనెడు, ఉదయశైలముపైన్=ఉదయపర్వతముమీఁద, తోఁచి=ఉదయించి, అంతన్ = తర్వాత, ప్రవి...ఢుండు-ప్రవిమల= నిర్మలమగు, హృదయ = హృదయాకాశమును, ఆరూఢుండు=అధిష్ఠించినవాఁడుగాను, (ఆక్రమించినవాఁడుగాను), ఇంద్రి...రుఁడు-ఇంద్రియ=ఇంద్రియములనెడు, తామరస = కమలములకు, ఆనందకరుఁడు = ఆనందమును కలిగించువాఁడుగాను, తానై=తానే, వెలుఁగున్=ప్రకాశించును.

తా. అజ్ఞానసూర్యుఁడు భ్రూమధ్యమనెడు నుదయపర్వతముపై మొట్టమొదట నుదయించును. ఇంద్రియము లనుపద్మములకు నానందమును కలిగించుచు నంతకంతకు హృదయాకాశమధ్యభాగము నధిష్ఠించును.

మానసికస్నానవిధి.

సీ. అంతకు మున్నె నీ వపరోక్షవిజ్ఞాన
చక్షువుల్ దెఱచి యజ్ఞానమోహ
నాంగి తాదాత్మ్యరూపాలింగనము మాని
చయ్యనఁ దనువనుశయ్య డిగ్గి
చారువైరాగ్యవిజ్ఞానోపరతులచే
మానసస్నానకర్మముఁ దీర్చి
యనిశంబు బుద్ధీంద్రియప్రేరకుం డెవ్వఁ
డాదేవసవితృమహఃప్రకాశ

తే. మెలమి నేఁడంచు లోచనాంజలులచేత
ఘనతరానందబాష్పకార్ష్యంబు దీర్చి
మొదల సందేహమందేహముఖపరప్ర
కాశ మొనరించి యంత నానంద మలరి. 144

టీక. అంతకుమున్నె=ఆసూర్యోదయమునకంటె కొంచెముముందుగానె, సిద్ధ=చప్పుడదైనసిద్ధ, అప...వులు-అపరోక్షవిజ్ఞాన = జీవబ్రహ్మములొక్కటియేయను యపరోక్షజ్ఞానమనియెడు, చక్షువులు=నేత్రములను, దెఱచి (మేల్కొని,అజ్ఞా...నము=అజ్ఞానమనియెడు,మోహనాంగి=స్త్రీయొక్క, (లేక, స్త్రీని);తాదాత్మ్యరూప=తాదాత్మ్యస్వరూపమైన, (ఎఱ్ఱఁగఁ గాలిన యినుపముద్దయందు అగ్నియుండుటచే కాల్చుట మొదలగునగ్నిగుణములాయినుమునకే యున్నట్లు భ్రాంతిచే భావింపఁబడుచున్నది. వాస్తవస్థితిలో నాగుణములకును ఇనుమునకును సంబంధమే లేదుకదా. ఇట్లు బొత్తిగ సంబంధములేని రెండుపదార్థములకడ తెగనిసంబంధమునకే తాదాత్మ్యసంబంధమని పేరు.ప్రకృతము జీవావిద్యలకుఁ గలసంబంధ మిట్టిదేకాని స్వాభావసిద్ధమైనది కాదని తెలిసికొనవలయును.) ఆలింగనముల్=కౌఁగిలిని, (లేక, కౌఁగిలించుకొనుటను), మాని=విడిచి, చయ్యనన్=శీఘ్రముగ, తనువనుశయ్యడిగ్గి=శరీర మనుపాన్పును దిగి (శరీరాభిమానమును వదలి అనుట), చారు...లచేన్-చారు = మనోహరము లగు, వైరాగ్య=వైరాగ్యముచేతను, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానముచేతను, ఉపరతులచేన్=చిత్తశాంతిచేతను, మాన...ములన్-మానస=మానసికమైన (మనస్సునందుమాత్రమే సంకల్పపూర్వకముగఁ జేయఁ దగిన) స్నానకర్మములన్=స్నానములను, తీర్చి=ముగించి (వైరాగ్యజ్ఞానశాంతులచేఁ బరిశుద్ధుఁడవై అనుట), అనిశంబు=ఎల్లప్పుడును, బుద్ధీం...కుండెం - బుద్ధీంద్రియ=బుద్ధిని ఇంద్రియములను, ప్రేరకుండు=ప్రేరేపించువాఁడు, ఎవ్వఁడు=ఎవ్వఁడుగలఁడో, ఆదేవ...శము-ఆదేవ = స్వయంప్రకాశస్వరూపుఁడైన, సవితృ=సూర్యునియొక్క (పరమాత్ముఁ డనుసూర్యునియొక్క), మహత్=గొప్పదియగు, ప్రకాశము=తేజస్సు (ఇది గాయత్రీమంత్రార్థము. సవితృశబ్దమునకు సూర్యుఁడని యర్థముఁ జెప్పి ఈమంత్రమును సూర్యపరముగ నన్వయింతురు. ఆశబ్దమునకే "సృష్టికర్త=పరబ్రహ్మము." అనియర్థముఁ జెప్పి దీనినే పరబ్రహ్మపక్షమునందుఁగూడ నన్వయింతురు. ఇచ్చట జ్ఞానసూర్యుఁడనిచెప్పుటచేత నీరెం డర్థములను సమన్వయించుకొనవలయును. విష్ణురుద్రాదిదేవపరము లగునర్థములు ఈమంత్రమున కనేకములుగలవు. తఱుచుగానవియన్నియు సవితృశబ్దమునకుఁ జెప్పఁబడుసృష్టికర్త యను నర్థము నాశ్రయించియే వచ్చుచున్నవి. విశేషములు భాష్యమునందు చూచునది.) ఎలమిన్=సంతోషపూర్వకముగ (ఈపదము కేవలము పాదపూరణార్థ ముపయోగింపఁబడె ననిన లెస్సగ నుండును.) నేనఁ

చుక్ =నేనే యనితలంచుచు (అజ్ఞానసూర్యుఁ డగుపరబ్రహ్మమునకు నాకును అనఁగాఁ జీవునకును, భేదము లేదని నిశ్చయించుకొని), లోచనాంజలులచేతక్ =నేత్రములని యెడుదోయిళ్లచే, ఘన...బులు-ఘనతర=అధికములగు, ఆనంద=ఆనందమువలనఁబుట్టిన, బాష్ప=కన్నీరుగల్గిన (కన్నీటితో నింపఁబడిన), అర్ఘ్యంబులు = అర్ఘ్యములను, ఇచ్చి, మొదలక్ =మొట్టమొదట, సందే...శము-సందేహ=సంశయములనెడు (పరబ్రహ్మము నెట్లగుదును? అనుమొదలగుసంశయములనెడు), మందేహముఖవర=మందేహుఁడు మొదలగు అఱువదియాఱుకోటిరాక్షసవీరులయొక్క, ప్రణాశము=నాశనమును, ఒనరించి=చేసి (అర్ఘ్యప్రదానమనఁగా గాయత్రీమంత్రాభిమంత్రితమగు నాయుదకము సూర్యశత్రువులగుమందేహాదిరాక్షసులను ఒకద్వీపమునఁ బడవేయుననిశ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈజ్ఞానసూర్యునియందును గవి సూర్యధర్మముల నారోపించుచున్నాఁడు గావున నర్ఘ్యప్రదానమునుగూర్చి కూడ చెప్పినాఁడు. ఈఅర్ఘ్యప్రదానమునం దానందబాష్పములే యుదకమనియుం, అనుభవజ్ఞానమునకు విఘ్నకారకము లగు సంశయములే మందేహాదిరాక్షసులనియుఁ జెప్పుటచే, జ్ఞానసూర్యోదయమువలన నానంద మధిక మగుననియు, సంశయము దీఱుననియు తాత్పర్య మేర్పడుచున్నది.) అంతక్ =పిమ్మట, ఆనందము, అలరక్ =అభివృద్ధియగుచుండఁగా.

తా. ఆట్లాసూర్యుఁ డాకాశమధ్యము నధిష్ఠించుటకుఁ బూర్వమే యపరోక్షజ్ఞానమనెడు కన్నులఁ దెఱచి మేల్కాంచి యజ్ఞానమనియెడు భార్యతోఁ గ్రీడించుట మాని శరీరమనెడు శయనమునుండి డిగ్గి వైరాగ్యజ్ఞానము చిత్తశాంతి అనునిర్మలజలములచే మనోమయమగు స్నానము నాచరించి ఏసూర్యుఁడు బ్రహ్మ బుద్ధి యింద్రియములు మొదలగువానిని ప్రేరేపించుచున్నాఁడో ఆట్టి స్వప్రకాశస్వరూపుఁ డగువాని (జ్ఞానసూర్యుని) ప్రకాశమునకు నమస్కారము అని పలుకుచు కన్నులనుదోయిళ్లయందు ఆనందబాష్పము లనుజలము నింపి యర్ఘ్యమొసంగుము. ఆయర్ఘ్యముచే సందేహము లనియెడు మందేహాదిరాక్షసుల నాశ మొనరింపుము (సూర్యునితో నుదయాస్తమయకాలములయందు, మందేహాదు లనుపేరుగల అఱువదియాఱుకోట్ల రాక్షసులు యుద్ధము సేయుదురనియు, గాయత్రీమంత్రముచే నభిమంత్రితమగు నర్ఘ్యజలము వజ్రాయుధమై వారి ద్వీపాంతరమున బడవైచి సూర్యునకు కల్గుబాధను తప్పించుననియు వేదము చెప్పుచున్నది. ఇట్లు అర్ఘ్య ప్రదానమైన పిమ్మట సంతోషయుక్తుఁడవై.

క. మౌనజపము నిర్వర్తి
ధ్యానముఁ గావించి యక్రియాత్మార్చనముం
బూని యొనరించి చిదఖం
డానందం బనుభవింపవయ్యా! మహాత్మా!.

టీక. మహాత్మా=గొప్పబుద్ధి గల యాంజనేయా, మౌనజపమున్-మౌన=మౌన మనియెడు, జపమున్, (గాయత్రీజపమును) నిర్వృ...నమున్ - నిర్వృత్తి=అంతఃకరణవృత్తులులేకుండుట యనియెడు, ధ్యానమున్, కావించి = చేసి, అక్రియాత్మార్చనమున్ - అక్రియా=నిష్క్రియుం డగు (అనఁగా: కార్యములను జేయని, లేక, నిష్క్రియత్వ మనియెడు.) ఆత్మార్చనమున్=ఆత్మయొక్క (లేక, బ్రహ్మముయొక్క) పూజను, పూని=ప్రయత్నముతో (దేవతార్చనను), ఒనరించి=చేసి, చిద...నందంబు-చిత్=జ్ఞానముచేత, (లేక, బ్రహ్మముచేత, లేక, జ్ఞానస్వరూప మగు, లేక, బ్రహ్మమయ మగు.) అఖండ=పరిపూర్ణమైన, ఆనందంబు=బ్రహ్మానందమును, అనుభవింపవయ్యా. (ఇదియే భోజనము సేయుట.)

తా. ఓబుద్ధిమంతుఁడా! పిమ్మట మౌన మనెడు గాయత్రీజపమును ముగించి మనస్సంతర్ముఖ మగుట యనెడు దేవతాధ్యానము నాచరించి యింద్రియవ్యాపారములు లేకపోవుట యనెడు దేవతార్చనను దీర్చి బ్రహ్మానంద మనునాహారమును భుజింపుము.

తే. అట్లఖండసుఖామృతావాప్తిఁ జెంది
చిత్తవిశ్రాంతితాంబూలసిద్ధిఁ గాంచి
మురిసి యసమానమూర్తివై ముక్తికాంత
తో వినోదింపవయ్య! వాతూలతనయ!. 146

టీక. వాతూలతనయ=వాయుపుత్రుఁడ వగునాంజనేయా, అట్లు=పైఁజెప్పినవిధముగా, అఖం...వాప్తిన్-అఖండ=పరిపూర్ణ మగు, సుఖ=బ్రహ్మానందమనియెడు, అమృతావాప్తిన్=అమృతమునుపొందుటను (లేక, అమృతలాభమును), చెంది=పొంది, (అనఁగా: భుజించి,) చిత్త...సిద్ధిన్=చిత్తవిశ్రాంతి=చిత్తశాంతియనెడు, తాంబూలసిద్ధిన్=తాంబూలలాభమును, గాంచి=పొంది, మురిసి=సంతోషించి, అస...ర్తివై-అసమాన=సాటిలేని, మూర్తివై=స్వరూపము గలవాఁడవై, ముక్తికాంతతోన్ = ముక్తియనెడుస్త్రీతో, వినోదింపవయ్యా=క్రీడింపవయ్యా!

తా. ఆంజనేయా! యీవిధముగ బ్రహ్మానంద మనునమృతమును భుజించి చిత్తవిశ్రాంతి యనెడు తాంబూలమును స్వీకరించి సాటిలేని యానందముతో ముక్తికాంతతోఁ గూడి విహరింపుము.

జ్ఞానచంద్రోదయవర్ణనము.

సీ. కామాదిఖగములగజిబిజు లడఁగ దే
హాభిమానాదిత్యుఁ డస్తమింప
సలయవిక్షేపకషాయరసాస్వాద
ధీంద్రియాబ్జములు నిద్రించుచుండ

విలసదాత్మాకారవృత్తికైరవజాత
    మింపొంది వికసింప నెఱుకమఱపు
లనుచక్రయుగమున కతివియోగము గల్గ
    ఖండవిజ్ఞాననక్షత్రతతుల
తే. తెలివి వెల్వెలఁబోవ నిర్మలమనశ్చ
కోరతృష్ణానలంబు చల్లాఱ నంత
సనితరముగ హృదాకాశమున వెలుంగు
మండితాఖండచిచ్చంద్రమండలంబు 147

టీక. అంతట=తర్వాత, కామా...జులు-కామాది=కామము మొదలగు, ఖగములు=పక్షులయొక్క, గజిబిజులు=సందడి, అడఁగన్=నశింపఁగా, దేహాభిమానాదిత్యుఁడు=దేహాభిమాన మనెడి సూర్యుఁడు, అస్తమింపన్=అస్తమానమును జెందఁగా, సలయ...ములు-సలయ=ఆవరణము, (స్వయంప్రకాశ మగు బ్రహ్మస్వరూపమును లేనిదానినిగాఁ దలంచుట) విక్షేప=విక్షేపము, (పరబ్రహ్మవైపునకుఁ బోవుట వదలి ప్రపంచాభిమానము కలిగియుండుట) కషాయ=పరబ్రహ్మము వైపునకుఁగాని, ప్రపంచము వైపునకుఁ గాని తిరుగక చిత్తము స్తంభితమైయుండుట, రసాస్వాద=చిత్తము భూతరూపములతోఁ బరిణామమును జెంది యాశబ్దాదులయనుభవమే పరమానంద మని భావించుట, ధీం...ములు-ధీ=బుద్ధి, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు అనియెడు, అబ్జములు=కమలములు, నిద్రించుచుండన్=ముకుళింపఁగా, విల...తము-విలసత్=ప్రకాశించుచున్న,.. ఆత్మాకార=బ్రహ్మాకారరూపములగు, వృత్తి=చిత్తవృత్తులనియెడు, కైరవజాతము=కలువలసమూహము, ఇంపొంది = అందముగా, వికసింపన్ = వికసింపఁగాను, ఎఱుకమఱపులు=జ్ఞానాజ్ఞానములు, అనుచక్రయుగమునకున్=అనియెడు చక్రవాకపక్షులజతకు, అతివియోగముగల్గన్=మిగుల వియోగము గల్గఁగా, ఖండవిజ్ఞాన=భేదజ్ఞానమనెడు, నక్షత్రతతుల తెలివి=నక్షత్రములకాంతి, వెల్వెలఁబోవన్ = నశింపఁగాను, నిర్మల...బు-నిర్మల=పరిశుద్ధమగు, మనః=మనస్సనెడు, చకోర=చకోరపక్షియొక్క, తృష్ణ=దప్పికయనియెడు (ఆశ యనియెడు అనిభావము.) అనలంబు=అగ్ని, చల్లాఱన్ = శాంతింపఁగాను, మండి...లంబు-మండిత = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, అఖండ=సర్వవ్యాపక మైనట్టియు, చిత్=జ్ఞానరూపమైనట్టియు, చంద్రమండలంబు=చంద్రబింబము, హృదాకాశమునన్=హృదయాకాశమునందు, అనితరముగన్=సాటిలేనిదిగా, వెలుంగున్=ప్రకాశించును.

తా. పిదప నాహృదయాకాశమునందే వర్ణింప నశక్య మగుకాంతితో జ్ఞానచంద్రమండల ముదయించును. అప్పుడు కామక్రోధాదు లనెడు పక్షులయుద్రేకము

నశించి పోవును. దేహాభిమానమనెడు సూర్యుడు సంపూర్ణముగ నస్తమించును. ఆవరణము విక్షేపము కషాయము రసాస్వాదము బుద్ధీంద్రియములు అనునవి కమలంములయట్లు ముకుళించును. (అనగా: వ్యాపారరహితములై యుండును.) అంతర్దుఃఖములైనచిత్తవృత్తులు కలువలవలె బాగుగ వికసించును. జ్ఞానాజ్ఞానము లనెడు చక్రవాకములకు సంపూర్ణ మగు వియోగము కలుగును. భేదజ్ఞాన మనెడు నక్షత్రములు కాంతిశూన్యము లగును. విరక్తులచిత్తము చకోరపక్షియట్లు ఆచంద్రకిరణములచే ఆశ యను దాహమును చల్లార్చుకొనును. కావున నిజ్ఞానచంద్రోదయమువలన దేహాభిమానము సంపూర్ణముగ నశించును. కామక్రోధాదులు పూర్తిగ నశించును. జీవుడు బ్రహ్మమునకును భేదములేదనుజ్ఞానము పుష్టమగును. అజ్ఞాన మనునది పూర్తిగనే కానరాదు. తాపత్రయము నశించును.

ముక్తికాంతాసమాగమము.

వ. అయ్యవసరంబున సుషుమ్నాంతఃపురంబున నప్రమేయతురీయ
శయ్యాతలంబున హంసయానయు దుర్నిరీక్షకళాభాసమానయు
మూలాధారమంజీరయు స్వాధిష్ఠానకింకిణీసమన్విత మేఖలయు మణి
పూరక కాంచీకలాపయు హృదయకీలితానాహతరత్నభూషితయుఁ
గంఠవిభ్రాజితవిశుద్ధమంగళసూత్రాలంకృతయు భ్రూమధ్యప్రకాశ
మానావదళద్విదళలాలాటికాశోభితయు సూర్యచంద్రమండలతా
టంకయుగళవిరాజితయు ధగద్ధగాయమానసౌదామనీలతాశరీరిణి
యుశుద్ధసత్వదుకూలాలంకృతయు సచ్చిదానందస్వరూపిణియు నైనము
క్తికాంతను యోగజ్ఞానకరంబులగాఢాలింగనంబు చేసి నానావిధప్రణ
వనాదంబులనుకంకణమేఖలామంజీరశింజితగళరవమణితాద్యారవంబు
లు చెలంగ విచారజనితజ్ఞానానందరసమధురాధరామృతం బనుభవిం
చుచుఁ బరమశమం బనుచిఱుచెమట వోడమి నిర్నిద్రాఖేచరముద్రా
లక్ష్యనృగ్వచనమనోభావనాజ్ఞానంబుల నేకరూపంబులుగావించి విత
తాపరిమితానుపమితపరమోపరతిసుఖరసికుండవు సమాత్మరతుండవు
సంస్పృష్టాత్యంతమస్తకస్థానుండవు సంచర్శితానంతకలామండలుండవు
ప్రగళితబిందుండవు నై యానందింపుము. 148

టీ. అయ్యవసరంబునన్=ఆసమయమునందు, సుషుమ్నాంతఃపురంబునన్ = సుషుమ్నానాడియనెడు నంతఃపురమునందు, అప్ర...బునన్-అప్రమేయ = ప్రమాణములకు గోచరముగాని (చూచుటకుఁ గాని యూహించుటకుఁగాని పోల్చుటకుఁగాని వీలులేని; ఎవ్వరిచేతను చెప్పఁబడుటకు నశక్యమైన), తురీయ=ఉన్మన్యవస్థయనెడి

సుషుప్త్యవస్థమూఁడవది. దానికి తర్వాత కలుగు నాల్గవయవస్థ కున్మన్యవస్థ యనిపేరు. లేక, సంకల్పవికల్పములు లేకుండ మనసు నిశ్చలమై యుండు స్థితికి నున్మన్యవస్థ యని పేరు. శయ్యాతలంబునక్ =శయనమునందు, హంసయానముక్ = హంసవలెమనోహర ముగ నడచునది. (బింకాటమున కసయామునహంసయేయాధారముగాఁగలదియనుట.) దుష్ట్...యు-దుష్టిష్ట = చూచుట కశక్యమైన, కళా=చిత్కళలచే, (కాంతిచే,) భాసమానయుక్ =ప్రకాశించుచున్నదియును. మూలా...యుక్-మూలాధార=మూలాధారకమలమే, మంజీరయుక్ =అందియలుగాఁ గలదియు, స్వాధి...లయుక్-స్వాధిష్ఠాన=స్వాధిష్ఠానకమలమునందు, కింకిణీసమన్విత = చిఱుగజ్జెలతోఁ గూడిన, మేఖల యుక్ =వడ్డాణము గలదియు, మణి...యుక్-మణిపూరక = మణిపూరకకమల మని యెడు, కాంచీకలాపయుక్ =మొలనూలుగలదియు. హృద...యుక్-హృదయ=వక్షస్థలమునందు, కీలిత=ఉంచఁబడిన, అనాహత=అనాహతకమల మనెడు, రత్నభూషిత యుక్ =రత్నముచే నలంకరింపఁబడినదియు, కంఠ...తయుక్-కంఠ = కంఠమునందు విభ్రాజిత=ప్రకాశించుచున్న, విశుద్ధ=విశుద్ధకమల మనెడి, మంగళసూత్ర = మంగళ సూత్రముచే, అలంకృతయుక్ = అలంకరింపఁబడినదియు, భ్రూమ...తయుక్-భ్రూమధ్య=బొమలనడిమిభాగమునందు, ప్రకాశమాన = ప్రకాశించుచున్న, నిర్మలమైన=నిర్మలమైన, ద్విదళ=రెండుదళములు గలయాజ్ఞాకమలమనెడి, లలాటికా=రావిరేకతోఁ, శోభితయుక్ =ప్రకాశించు చున్నదియు, సూర్య... తయుక్-సూర్యచంద్రమండల =సూర్యచంద్రబింబములనెడు, తాటంకయుగళ = కర్ణభూషణములజతచే, విరాజిత యుక్ =ప్రకాశించుచున్నదియు, ధగ...యుక్-ధగద్ధగాయమాన = మెఱయుచున్న, సౌదామనీలతా=మెఱపుఁదీఁగెవంటి,శరీరిణియుక్ =శరీరముగలదియు, శుద్ధ...యుక్-శుద్ధసత్వ=నిర్మల మగుసత్త్వగుణ మనెడి, దుకూల=సన్నని వస్త్రముచే, ఆవృతయుక్ =ఆవరింపఁబడియున్నదియై,సచ్చి...ణియుక్-సత్ =త్రికాలములయందు నేకరూపము తో నుండుట, చిత్ =జ్ఞానము, ఆనంద=పరమానందము(ఇవియే), స్వరూపిణియుక్ =స్వరూపముగాఁ గలదియు, ఐనముక్తికాంతను = ఐనట్టిమోక్షమనెడుస్త్రీని, యోగ...లక్-యోగ=యోగమనునట్టియు, జ్ఞాన=బ్రహ్మజ్ఞాన మనునట్టియు, కరంబులక్ =హస్తములచేత, గాఢాలింగనంబుచేసి=బాగుగఁ గౌఁగిలించుకొని, నానా...బులు -నానావిధ = అనేకవిధములగు ప్రణవనాదంబులు = ప్రణవధ్వనులు, అను...బులు-అను=అనెడి, కంకణ = కంకణముయొక్కయు, మేఖలా = వడ్డాణముయొక్కయు, మంజీర=అందెములయొక్కయు, శింజిత = ధ్వనులను (భూషణధ్వనికి శింజితమని పేరు). గళరవ=రతిసమయమున కంఠమునందు పుట్టుధ్వనియగు, మణిత=మణితధ్వనియును, ఆది =మొదలగు, ఆరవంబులు=ధ్వనులు, చెలంగక్ = అభివృద్ధియగుచుండఁగా, విచార...తంబుక్ - విచార=బ్రహ్మవిచారమువలన, జనిత = పుట్టిన, జ్ఞాన = జ్ఞానముయొక్కయు;

నందరస=బ్రహ్మానందముయొక్క రసముచేత. సుఘుః=తియ్యనైన. అధరామృతంబుక్=అధరమునందరి యమృతమును, అనుభవించుచుక్. పరమశమంబు = పరమ=అధికమగు, శమంబు=శాంతి. అను=అనెడి, చిఱుచెమట. పొడమక్=పుట్టఁగా, నిర్వ... బులక్-నిర్విభ్రా = సర్వకాలములయందును బ్రకాశించుచున్నట్టియు, అత్యుద్ర=అధికమైనట్టియు, ముద్రా=సత్యజ్ఞానానందరూపము నిత్యత్వము పరిశుద్ధత్వముఅనుచిహ్నములచేత, లక్ష్య = ఊహింపఁదగినట్టియు, దృక్ = నేత్రముయొక్కయు, వచన = వాక్కుయొక్కయు, మనః=మనస్సుయొక్కయు, భావనా = కార్యములను, జ్ఞానంబులక్=ఆకార్యములయందు ప్రతిఫలించి విషయములఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచున్న జ్ఞానశక్తిని, ఏకరూపముగాభావించి = ఒక్కటిగాఁ జేసి, (సర్వేంద్రియములను జేయు వ్యాపారములు వానియందు ప్రతిఫలించియున్న జ్ఞానమునకంటె వేఱుకావని నిశ్చయించుకొని) వితత=విస్తారమైనట్టియు, అపరిమిత=మితి లేనట్టియు, అనుపమిత = సాటిలేనట్టియు. పరమ=శ్రేష్ఠమైనట్టియు, ఉపరతి=చిత్తశాంతి యనియెడు (రతి యనియెడు అని భావము.) సుఖరసికుండవు=సుఖము ననుభవించువాఁడవును, సమరసాత్మరతుండవు=అధికుఁ డనియు స్వల్పుఁడనియుఁ భేదములేనివాఁడవును, సంస్పృ...దవు-సంస్పృష్ట=తాఁకఁబడిన (గ్రహింపఁబడిన యని భావము.) అత్యంత=మిగులరహస్యమైన, స్థానుండవు=స్థానముకలవాఁడవును (పరబ్రహ్మముకలవాఁడవనిభావము.), సంద...దవు-సందర్శిత=చూపఁబడిన, అనంత=అపరిమితమైన. కలా=విద్యయొక్క (తేజస్సులయొక్క యనిభావము. ఇచ్చట కలాశబ్దమునకు లోకపక్షమున కామశాస్త్రప్రసిద్ధము లగుబంధములనియు రెండవపక్షమునఁ జక్కఁదనలనియుఁ నర్థము). మండలుండవు=సమూహము కలవాఁడవును, ప్రగ...దవై-ప్రగల్భిత=జాఱిన (అనఁగాఁ సంకల్పరహిత మైన), బిందుండవై=బుద్ధిగలవాఁడవై, ఆనందింపుము=సుఖింపుము.

తా. ఇట్లు చంద్రోదయ మైనప్పుడు నీవు సుషుమ్న యనెడు నంతఃపురమును చేరి యచ్చట తురీయావస్థ (మనోలయము) యనుశయనముపైఁ బరుండుము. అప్పుడు జీవరూపుఁ డని చెప్పఁబడిన హంసపక్షియే వాహనముగాఁ గలిగి (లేక, హంసపక్షివలె మందగమనము కలదియు), అపరిమితమై చూచుటకుఁగూడ నశక్యమైన దివ్యతేజస్సుగలదియు, మూలాధారచక్రము అనెడు నందియలతోను స్వాధిష్ఠాన మనెడు ఒడ్డాణముతోను మణిపూరకమను మొలనూలుతోను, హృదయమునం దనాహతమనెడు శ్రేష్ఠ మగురత్నముతోను, కంఠమునందు విశుద్ధచక్రమనెడు మంగళసూత్రముతోను, భ్రూమధ్యమునందు రెండుదళములుగల యాజ్ఞాచక్రమనెడు రావిరేకతోను ప్రకాశించునదియు, ప్రత్యక్షములగు సూర్యచంద్రమండలములే కర్ణభూషణములుగాఁ గలదియు, మిగులఁ బ్రకాశించుచున్న మెఱపుతీవియవంటి దేహము కలదియు,

రజస్తమోగుణసంసర్గము లేనిశుద్ధసత్వ మనెడు శుభ్రవస్త్రమును ధరించినదియు,సత్య జ్ఞానానందములే స్వరూపములుగాఁ గలదియు నగుము క్తికాంతభార్యయై నినుఁ జేరును. నీవు రాజయోగము జ్ఞానము అనుహస్తములచే నాయువతిని గాఢాలింగనముఁ జేసికొని దశవిధప్రణవనాదములే అందియలు మొదలగు భూషణముల నాదములుగాను కంఠధ్వని మణితము మొదలగు నితరధ్వనులు గాను వెలుంగ బ్రహ్మవిచారమువలన జనించినయపరోక్షానుభవమువలన కలిగినబ్రహ్మానంద మనెడు నధరామృతమును పానము సేయుచు రతిక్రీడలం దేలుము. అప్పుడు చిత్తశాంతియనెడి చెమ్మట యొడలెల్ల నాక్రమించును. మఱియు మిగుల జాగరూకుఁడవై శ్రేష్ఠములగు ముద్రాలక్ష్యములనువానిని జూచుదృష్టిని వాక్కును మనస్సును మనోగతములగువాసనలను జ్ఞానమును వీనినన్నిఁటి నొక్కటిగాఁ జేసి యాముక్తికాంతయొక్క మనస్సును నీమనస్సును ఒక్కటియై యుప్పార నధికమై సాటిలేనిదై యున్నచిత్తశాంతి యనెడు రతిసుఖము నీకు పరమానందకర మగును. సర్వభూతములయందును పరబ్రహ్మరూపము సమానమయియే యున్నదనుట నీకు మిగులసంతసముఁ గలిగించును. ఏజీవులకుఁ గూడ లేనిసుఖము నీకు దొరకదుగదా! నీ కప్పుడు సకలమర్మములును (రహస్యములలో నెల్ల రహస్యమగుబ్రహ్మము మన్మథకళాస్థానము) గోచరము లగును. బహువిధము లగువిద్యలఁ (మన్మథశాస్త్రముల) జూప నవకాశము దొరకదు. బుద్ధి లయమును జెందును. ఇట్లు చంద్రోదయసమయమంన పరమానందము ననుభవింపుము.

మహాభోగిలక్షణము.

ఆ. ఆత్మరతిని మరగి యంతంత కుపరతి
సుఖములను జెలంగి సురుచిరాత్మ
సమరతులను బొంగి సంపూర్ణ కామత
రాజభోగి వగుము రాజయోగి!. 149

టీ. రాజయోగి=రాజయోగమును ఆచరించుచున్న, యోఆంజనేయా!, ఆత్మరతిన్-ఆత్మ=పరబ్రహ్మమునందు, రతిన్=ప్రీతిగలిగియుండుటకు, మరగి=అభ్యాసపఱుచుకొని, అంతకంతకున్=అప్పటప్పటికి. ఉపరతిసుఖములన్= చిత్తశాంతియనియెడుపరమానందముచేత, చెలంగి=సంతోషించి, (లేక, అభివృద్ధి నొంది), సురుచిర = మనోహరమగు, ఆత్మ జీవాత్మ పరమాత్మలయొక్క, సమరతులన్=అభేదజ్ఞానరూపము లగు క్రీడలచేత, పొంగి=సంతోషించి, సంపూర్ణకామతన్-సంపూర్ణ=నిండిన, కామతన్= కోర్కెలు గలవాఁడ వగుటచేత ఆత్మయే పరమానందరూపుఁడు కావునను, ఆనందమునకంటె వేఱగు నితరవస్తువేదియుఁ గోరఁబడఁదగినది లేదుకావునను,ఆత్మయే, లేక, బ్రహ్మయే తానని యెఱింగినవానికిఁ గోర్కె లుండుటకే యవకాశము లేదని భావము, రాజువలె సుఖము ననుభవించువాఁడవు). అగుము,

మహాభోగిలక్షణము:—

"క. సమభావన నెందు విరోధము వడయక కోర్కు లెల్లఁ దా వీడ్కొని ప్రా
ప్తము ననుభవించు నెవ్వం, డమలమతీ యతఁడ పో మహాభోక్త ధరన్."
(జ్ఞానవాసిష్ఠము.)

తా. కావున నోయాంజనేయా! రాజయోగము నాచరించుచున్న నీవిధముగా చంద్రోదయసమయమునను జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము ప్రకాశించి నాత్మస్వరూపమునందు తృప్తిఁ జెంది యప్పటప్పటికిఁ జిత్తశాంతి యధిక మగుచుండ సర్వభూతములయందును సమభావముఁ గలిగి కోర్కులేవియును లేనివాఁడవై రాజభోగివి కమ్ము. కోర్కు లెన్ని విధములుగా నున్నను సర్వజనులచేతను గోరఁబడునది యానందమొక్కటియే. ఆయానందమే నీకు స్వరూపము. ఇట్లుండ నీవు కోరవలసినపదార్థ మేది యుండును.

ఆ. ఫాలమునను దృష్టిపైఁ గుండలీంద్రుండు
మస్తకమునఁ జంద్రమండలంబు
నమర నమృతమయత హతధర్మకామార్థ
పరుఁడ వగుము త్రిపురహరుఁడ వగుచు. 150

టీక. ఫాలమునన్=భ్రూమధ్యమునందు, దృష్టి=కన్నును (చూపును అనిభావము). పైన్=ఆదృష్టికి పైఁగా, కుండలీంద్రుండు=శేషుఁడు (ప్రణవకుండలి యనుపేరు గల సర్పరాజు అని భావము). మస్తకమునన్=శిరస్సుపై (సహస్రారమందు అని భావము). చంద్రమండలంబును=చంద్రబింబంబును (జ్ఞానచంద్రమండలమును అని భావము.) అమరన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, త్రిపురహరుఁడ వగుచున్-త్రిపుర=త్రిపురాసురులపురములను (జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తుల నని భావము), హరుఁడవగుచున్=పోఁగొట్టినవాఁడవై, (రుద్రునివంటివాఁడవై యనుట). అమృతమయతన్=మోక్షస్వరూపము గలవాఁడవనుటచేత, హత...డవు-హత=పోఁగొట్టఁబడిన, ధర్మకామార్థపరుఁడవు=ధర్మకామార్థాదులుకలవాఁడవు, అగుము=కమ్ము.

తా. ఇట్లు చిత్కళలఁ జూచునప్పుడు నీదృష్టి (నేత్రము, చూపు) భ్రూమధ్యమునందుండును. ఊర్ధ్వకుండలి (సర్పము, కుండలియనెడిశక్తి) శిరమునందుండును. భ్రూమధ్యమున నుదయించిన దగుటచే శిరస్సుపైఁ జంద్రమండలముకూడ నిలచియుండును. ఇట్లు మూఁడవకన్ను సర్పభూషణము చంద్రుఁడు అనువానితోడఁ బ్రకాశించువాఁడ వగుటచేఁ బ్రత్యక్షముగ నీవు రుద్రుఁడవే యగుదువు. ఇంతయేకాదు, ఆంజనేయస్వరూపివగు నీవును త్రిపురముల (శరీరత్రయమును, లేక; జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలను) ధ్వంసము చేసినవాఁడవే కదా! ఇట్లు రుద్రతుల్యుఁడవై మోక్షస్వరూపుఁడవే యగుటచేత ధర్మార్థకామములఁ దిరస్కరించి వర్తింపుదువు.

చ. తొలుత ననాదికాలకృతదుష్కృతపుణ్యవిమిశ్రకర్మకో
టు లనుసమిచ్చయంబులఁ గడు న్భసితంబుగఁ జేయుచున్ సము
జ్జ్వలసదఖండచిద్వరసువర్ణమయామలదివ్యవహ్నిమం
డలము వెలుంగు నంతట విడంబితహృద్గగనాంతరంబులన్. 151

టీక. అంతటన్=అనంతరము, విడం...బునన్-విడంబిత=విశాలమైన, హృద్గగనాంతరంబునన్=హృదయాకాశమధ్యమందు, తొలుతన్ = ముందుగా, సము...లము-సముజ్జ్వల=మిక్కిలి తేజరిల్లుచున్న, సత్ = ప్రసిద్ధమైన, అఖండ = అపరిచ్ఛిన్నమైన (అనఁగా: సర్వవ్యాపకమైన), చిత్=జ్ఞానస్వరూపమైన, వర = శ్రేష్ఠమైన, సువర్ణమయ = బంగారువియు, అమల=నిర్మలమును, దివ్య = అప్రాకృతమైన, వహ్నిమండలము = అగ్నిమండలము, అనా...టులు-అనాదికాల = ప్రపంచనిర్మాణసంకల్పకాలమునకుఁ బూర్వము, కృత=చేయఁబడిన, దుష్కృత=పాపముల నొసఁగెడు (అనఁగా దుఃఖమునిచ్చు), పుణ్య=పుణ్యముల నొసఁగెడు (అనఁగా: సుఖము నిచ్చు). విమిశ్ర=పుణ్యపాపములనొసఁగెడు (అనఁగా: కేవలము సుఖముగాని దుఃఖముగాని కాని మధ్యఫలము నిచ్చు). కర్మకోటులు = కర్మసముదాయములు, అనుసమిచ్చయంబులన్-అను=అనుసట్టి, సమిత్ =ఇంధనములయొక్క (లేక, సమిధలయొక్క), చయంబులన్=గుంపులను, కడున్=మిక్కిలి, భసితంబుగఁజేయుచున్=బూదిచేయుచు, వెలుంగున్=ప్రకాశించును.

తా. ఇట్లు చంద్రమండలము కానవచ్చినపిదప జ్ఞానరూపమైనసువర్ణముతో సమానమగుకాంతి కలిగి రాజిల్లునగ్నిమండలము లోచనగోచరం బగును. అది ప్రత్యక్షమైనతోడనే అనాదినుండియుఁ జేయఁబడుచు పలుమారు శరీరములఁ దాల్చి యనుభవింపఁబడుచున్న సుఖదుఃఖమిశ్రఫలముల నిచ్చుపుణ్యపాపమిశ్రకర్మములు అగ్నియందు వేల్వఁబడిన సమిధలయట్లు భస్మమగును.

మ. ఉరురాగాదిగుణాజసంఘము ననాదోంకారమంత్రంబుచే
త రయం బార వధించి యాత్మవిషయేధ్మశ్రేణితోఁ గూడఁ జె
చ్చెర నానావిధవాసనాజ్యములతోఁ జిద్వహ్నిమధ్యంబునన్
వరుస న్వేల్చి సౌఖ్యసోమరసపానం బంతఁ గావింపవే. 152

టీక. అంతన్=పిమ్మట, ఉరు...ఘమున్-ఉరు=అధికములైన, రాగాదిగుణ=కామక్రోధాదిగుణము లనెడు, అజసంఘమున్ = మేఁకలను (యజ్ఞపశువులను), అనా...బుచేన్-అనాది=పురాతనమైన, ఓంకారమంత్రంబుచేన్ = ఓంకార మనెడు మంత్రముచేత, రయంబారన్ = శీఘ్రముగ, వధించి = సంహరించి, ఆత్మ...ణితోన్-ఆత్మ మనసునకుసంబంధించిన, విషయ = శబ్దాదివిషయము లనెడు, ఇధ్మ=సమి

ఫలయొక్క, శ్రేణితోన్=సమూహముతో, కూడన్, చెచ్చెరన్ = శీఘ్రముగ, నానా...లతోన్-నానావిధ = అనేకవిధములైన, వాసనా = సంస్కారములనెడు, (ప్రత్యకర్మములఁ జేయువానికిఁగాని పాపకర్మములఁ జేయువానికిఁ గాని ఆయావిషయములయం దీవిసంకల్పములు మనసునెప్పటికిని విడిచి పోకుండుట. ఇట్లు మనసున స్థిరములై యుండి దేశకాలానుసరణముగా కార్యములఁ జేయించుప్రవృత్తులకు వాసన లని పేరు. దేహవాసన శాస్త్రవాసన లోకవాసన అనుమూఁడును అందు ముఖ్యములు). ఆజ్యములతోన్=నేతులతో, చిద్వ...బునన్-చిత్=జ్ఞానస్వరూపమైన, వహ్ని=అగ్నియొక్క, మధ్యంబునన్=నడుమ, పరుసన్=క్రమముగ, వ్రేల్చి = హోమముచేసి, సౌఖ్య=బ్రహ్మానందమనియెడు, సోమరస = సోమరసముయొక్క, పానంబున్ = త్రాగుటను, కావింపవే=చేయుమా! (సోమయాజివి కమ్మనుట.)

తా. అప్పుడు నీవు చేయవలసినకార్య మొకటి గలదు. కామక్రోధలోభమోహాదులైనదుర్గుణము లనెడుయజ్ఞపశువుల నోంకారమంత్రముచే వధించి శబ్దస్పర్శాదివిషయము లనుసమిధలతోఁ జేర్చి శాస్త్రవాసన లోకవాసన మొదలగువాసనలే ఘృతధారలుగ నాయగ్నిమండలమున హోమముఁ గావింపుము. బ్రహ్మానంద మనుసోమరసమును పానముచేసి సోమయాజి వగుము.

తే. అమ్మహోజ్జ్వల సూర్యసోమాగ్నిమధ్య
సీమయం దంతఁ గనుపట్టు శీతధామ
చండధామానలాత్మకాఖండధామ
మండలాదిహిరణ్మయమండలంబు. 158

టీ. అంతన్=తర్వాత, అమ్మ...యందున్-అమ్మహోజ్జ్వల = అతిప్రకాశమానములైన, సూర్య=సూర్యమండలముయొక్కయు, సోమ=చంద్రమండలముయొక్కయు, అగ్ని=అగ్నిమండలముయొక్కయు, మధ్యసీమయందున్=నడుమ, శీతధామ = చంద్రునియొక్కయు, చండధామ=సూర్యునియొక్కయు, అనల=అగ్నిహోత్రునియొక్కయు, ఆత్మక=స్వరూపముగల, అఖండధామ-అఖండ=అపరిమితమైన, ధామ=కాంతి గలిగినట్టియు, మండలాది=ఈసూర్యచంద్రాగ్నిమండలముల కుత్పత్తిస్థానమగునట్టియు, హిరణ్మయమండలంబు = హిరణ్మయమండలమను నొకదివ్యతేజస్సు, కనుపట్టున్ = కానవచ్చును.

తా. ఇట్టిసూర్యచంద్రాగ్నిమండలములు కానవచ్చినపిదప నామండలముల కెల్ల నుత్పత్తిస్థాన మగుహిరణ్మయమండలము తోఁచును. అది సూర్యచంద్రాగ్నులకాంతుల కంటె నధిక మగుకాంతి గలిగి తేజరిల్లును.

సీ. మహనీయవైశాఖమధ్యాహ్నకాండసం
కలితమార్తాండమండలముపగిదిఁ
జారునిర్మలశరత్సమయరాకాసము
జ్జ్వలపూర్ణచంద్రమండలముపగిదిఁ
దప్తహేమాభిదీప్తజ్వాలికాజాల
విలయకాలాగ్నిమండలమురీతి
నీలతోయదమధ్యనిర్గతకమనీయ
వితతసౌదామనీలతికభాతిఁ

తే. బరగి నీవారశూకంబుకరణి సూక్ష్మ
మై విమల మై యవర్ణమై యప్రమేయ
మై యచింత్యప్రకాశ మై యలరు చుండుఁ
జండరుచుల హిరణ్మయమండలంబు. 154

టీక. మహ...గిదిఁ-మహనీయ=తీవ్రమైన, వైశాఖ=వైశాఖమాసమునందలి, మధ్యాహ్నకాండ=మధ్యాహ్నసమయముతో, సంకలిత = కూడియున్న, మార్తాండమండలముపగిదిఁ=సూర్యమండలమువలెను, చారు...భంగిఁ-చారు=మనోహరమై, నిర్మల=పరిశుద్ధమైయున్న, శరత్సమయ=శరత్కాలమునందలి, రాకా = పూర్ణిమయందు, సముజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న,పూర్ణచంద్రమండలముపగిదిఁ=షోడశకలాపరిపూర్ణమౌ చంద్రబింబమువలెను,తప్త...మండలమురీతిఁ-తప్తహేమ=పుటము వేయఁబడినబంగారమువలె, అభిదీప్త=బాగుగఁ బ్రకాశించుచున్న, జ్వాలికా = జ్వాలలయొక్క, జాల= సమూహము గల, విలయకాల=ప్రళయకాలమునందలి, అగ్నిమండలమురీతిఁ = అగ్నిమండలమువలెను, నీల...భాతిఁ-నీల=నల్లనైన, తోయద=మేఘముయొక్క, మధ్య= నడుమనుండి, నిర్గత=వచ్చిన, కమనీయ=మనోహరమైన, వితత=విస్తారమైన, సౌదామనీలతికభాతిఁ = మెఱుపుతీఁగెవలెను, పరగి=ఒప్పి, నీవార శూకంబుకరణిఁ=వరిముంటివలె,సూక్ష్మమై=స్వల్పపరిమాణముగలదియై, విమలమై=నిర్మలమైనదై, అవర్ణమై= దీనికీవర్ణము కలదు అని చెప్పుటకు వీలులేనిదై, అప్రమేయమై = ప్రమాణములకు గోచరముకానిదై, అచింత్యప్రకాశమై=మనసుచేత నూహించుటకైన నలవికాని కాంతి కలదియై, చండరుచులన్=తీవ్రములైన కాంతులచే, హిరణ్మయమండలంబు = ఆహిరణ్మయమండలము, అలరుచుండుఁ = ప్రకాశించుచుండును.

తా. మఱియు వైశాఖమాసమునందలి మధ్యాహ్నకాలమున వెలుఁగుసూర్యమండలమువలెను నిర్మలమైనశరత్కాలమునందలి పున్నమనాఁటిపూర్ణచంద్రమండలమురీతిని

పుటము వేయఁబడి మిగులఁ బ్రకాశించుసువర్ణమువలెఁ దనరారుజ్వాలలు గలిగి ప్రళయకాలమున నత్యుగ్రమై మెఱయు నగ్నిమండలముకైవడి నీలవర్ణముకలిగి చీఁకటులఁ గ్రమ్మఁజేయుచు నాకసమున దట్టమై నిలిచియున్న మేఘమునుండి నిర్గమించు మెఱపురీతిని ఆహిరణ్మయమండలము ప్రకాశించును. దానిపరిమాణముమాత్రము వరిముల్లుభాగ నతిసూక్ష్మము. దాని కీవర్ణముగల దని వర్ణించుటకుఁగాని దానిప్రకాశ మింతయని పరిమాణమును చెప్పుటకుఁ గాని ప్రత్యక్షము మొదలగు నేప్రమాణముచేతనైనను గోచరము చేసికొనుటకుఁ గాని శక్యము కాదు. ఈహిరణ్మయమండలము మిగుల సత్త్వమైనది అని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

క. అది యాపోజ్యోతి యనం
గదలక ద్విదళమునఁ దనరుకళ యామీఁదన్
మొదలిటి వెలుఁగు వెలుఁగు న
ల్లదె యాత్మారామతత్త్వ మగు ననిలసుతా! 155

టీ. అనిలసుతా=ఓఆంజనేయా! అది=ఆహిరణ్మయమండలము, ఆపోజ్యోతియనన్=అమృతజ్యోతియను పేరుతో, కదలక=చలింపక, ద్విదళమునన్=రెండుదళములుగలయాజ్ఞాకమలమునందు, తనరుకళ=ఒప్పుచున్నచిత్కళ, (ఈహిరణ్మయమండలము కానవచ్చినచో చిత్కళ ముగియును) ఆమీఁదన్=ఆహిరణ్మయమండలమున కనంతరమున, మొదలిటివెలుఁగు = సర్వమునకుఁ గారణమగు సహజసిద్ధమైన ప్రకాశము, వెలుఁగున్=ప్రకాశించును. అల్లదె = ఆప్రకాశమే, ఆత్మా...త్త్వము-ఆత్మ = తన యందు (లేక. తాను జీవుఁడు), ఆరామ=క్రీడించునట్టి (లేక, ఉద్యానముగాఁగల), (అంతర్యామియైయున్న పరబ్రహ్మముయొక్క) తత్త్వము = యథార్థస్వరూపము, అగున్.

తా. ఓ వాయుపుత్రుఁడా! ఈహిరణ్మయమండలమునకే ఆపోజ్యోతియని పేరు. ఇది పూర్వము చెప్పఁబడియున్న వియన్మండల, నక్షత్రమండలాదులవలె శీఘ్రముననె నశింపక చిరకాలము భ్రూమధ్యమున నిలిచియుండును. ఇట్లు నిలిచియున్నంతమాత్రమున దీనిఁ బరమాత్మునిగా భావింపవలదు. అది కొంతకాలము నిలిచి యుండి తుదకు నశించును. ఇదియును కళయే. దీనినాశమున కావల నేప్రకాశము జ్ఞాననేత్రమునకు గోచరమగునో అదియే శ్రీరామునియథార్థస్వరూప మని (బ్రహ్మమని) తెలిసికొనుము.

అవ. ఇట్లు చిత్కళల వర్ణించి ఆచిత్కళలు లయము నొందినస్థానమే పరమాత్మ తత్త్వమని నిరూపించి దాని నీక్రింద వర్ణించు చున్నాఁడు:

మత్తకోకిల. కోటిసూర్యులు కోటిచంద్రులు కోటికోటితటిల్లత
ల్సాటిగాఁ బరిపాటిగా నొకచోట నిల్చినరీతి న
మ్మేటివెల్గుఁ దగం ద్రికూటముమీఁదఁ జూడుము దృశ్యముక్
దాఁటి మాయను మాటిమాటికిఁ దాల్మిచే నటు మీఁటుచుక్. 156

టీ. అమ్మేటివెల్గుక్=ఆయపరిమితమగుసాక్షిప్రకాశమును, కోటిసూర్యులు=కోటిసంఖ్య గలసూర్యబింబములును, కోటిచంద్రులు=కోటి సంఖ్య గలచంద్రబింబములును, కోటికోటితటిల్లతల్=కోటికోట్లసంఖ్యగలమెఱపుతీఁగెలును, సాటిగాక్=గుంపుగా, పరిపాటిగాక్=క్రమముగా, (లేక, అన్నియుంగలసి) ఒకచోటనిల్చినరీతిక్=ఒక్కస్థలమునందున్నయట్లు, దృశ్యముక్=చూడఁబడుచున్నపదార్థమును, దాఁటి=అతిక్రమించి, తాల్మిచేతక్=ధైర్యముచేత, మాటిమాటికిక్=పలుమాఱు, మాయక్=మాయను (లేక,అజ్ఞానమును), అటమీఁటుచుక్=తొలఁగించుకొనుచు, త్రికూటము మీఁదక్=భ్రూమధ్యభాగమున, తగక్=ఒప్పునట్లుగా, చూడుము—(దానినే యాత్మస్వరూపముగా నెఱుంగు మనుట.)

తా. అపరబ్రహ్మముయొక్క కాంతిని వర్ణించుట యశక్యము. ఐనను గొంత వర్ణించెదను వినుము. భ్రూమధ్యమునం దాకాంతి కానవచ్చునప్పుడు సూర్యులును చంద్రులును మెఱపులును అనేకకోట్ల సంఖ్యలు గలవియై క్రమక్రమసంపూర్ణకాంతులు వెల్లివిరియ నొక్కచోట నిలిచియున్నట్లు కానవచ్చును. ఇది యంత దివ్యతేజమైనను మాయావశంగతులై ప్రపంచభ్రాంతిగలిగి యుండువారలకు నంధకారప్రాయమై యుండును. కావున నో యాంజనేయా! నీవు నామరూపాత్మక మగు నీప్రపంచము నందలి యభిమానమును విడిచి మాయను గెలిచి జీవాత్మభిన్నమై యుండు నాదివ్యతేజమును జ్ఞాననేత్రముచే వీక్షింపుము.

అవ. ఇట్లు పరబ్రహ్మమును గూర్చి సామాన్యముగా వర్ణించి తదీయస్వరూప స్వభావముల వివరించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇట్లు భ్రూమధ్యవీథియందలి హృదయాకాశంబునం గనిపించు నీయన్మండలత్రయమోమండలమేఘమండలవిద్యున్మండలతారామండలజ్యోతిర్మండలసూర్యమండలచంద్రమండలవహ్నిమండలహిరణ్మయమండలంబు లను దశవిధమండలంబులును బ్రహ్మోక్తదశవిధనాదంబులును వక్ష్యమాణబిందుకోశాత్మకహంసతత్త్వంబును మహాకాశమధ్యంబునం గనిపించుజీమూతంబులచందంబున నెవ్వనియందుఁ దోఁచు ననిలాదిభూతచతుష్టయంబునఁ దత్కార్యంబున నంటని మింటిపగిది

ఆది=మొదలగు, భూతచతుష్టయంబుల్=నాలుగుభూతములను, తత్కార్యంబులన్=వానివలనఁ బుట్టినసర్వపదార్థములను, అంటనిమింటిపగిదిన్=స్పృశింపని ఆకాశ మట్లు (అనఁగా: సర్వవ్యాపకమయ్యు నాకాశము ఇతరభూతములతోఁ గాని వానినుండి పుట్టిన పదార్థములతోఁ గాని సంబంధింపనట్లు.) ఇన్నింటిన్ = ముందుఁజెప్పఁబడిన మండలాదులనన్నింటిని, ఎవ్వండు=ఏవస్తువు, అంటకుండున్, ఆదిత్యుండు=సూర్యుఁడు, అఖిలరూపంబులన్ = సమస్తవిధములగు రూపములను, ప్రకాశింపఁజేయుకైవడిన్ = ప్రకాశింపఁజేయునట్లు, ఎవ్వండు, చిన్మాత్రుండై=జ్ఞానమాత్రస్వరూపుఁడై, ఇన్నింటిన్ =ఈచెప్పఁబడినవానినన్నిటిని, వేర్వేఱన్=ప్రత్యేకముగా, విభజించి=విభాగముచేసి (ఇది దీనికంటె వేఱు, ఇది దీనికంటె వేఱు అని) ఎఱుంగున్=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అతండ=వాఁడే, ఈబిం...ముండు-ఈబిందునాదకళాతీత=పైఁజెప్పఁబడిన నాదబిందు కళలనతిక్రమించి, స్వప్రకాశ=ఇతరులసహాయములేక తనంతఁదానే ప్రకాశించుచు, నిత్య=నాశము లేనివాఁడై, శుద్ధ=నిర్మలుఁడై, బుద్ధ=జ్ఞానరూపుఁడై (లేక, జ్ఞేయరూపుఁడై, జ్ఞేయ మనఁగా జ్ఞానముచే నెఱుంగఁబడఁదగినది), ముక్త=సంసారబంధ విరహితుఁడై, పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపకుఁడై, సత్=దేశకాలములవలన భేదము లేనియునికియు, చిత్=ఇతరసాధనములతోఁ బని లేకయే ప్రకాశించుచు, పరులఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచు నుండుసామర్థ్యము గలజ్ఞానంబును, ఆనంద=సుఖంబును, స్వరూప=స్వరూపముగాఁ గలవాఁడై, ప్రత్యగభిన్న-ప్రత్యక్=జీవునికంటె, అభిన్న=వేఱుకానివాఁడై, పరమ=శ్రేష్ఠుఁడైయున్న, ఆత్మారాముండు=అంతర్యామి, (పరబ్రహ్మము), అగున్ =అవును, విశుద్ధ...నయున్-విశుద్ధసత్త్వ=నిర్మలమగు (అనఁగా: రజస్తమోగుణ సంస్పర్శలేని) సత్త్వగుణమే, (ప్రసిద్ధము లగుసత్త్వరజస్తమోగుణములు కాక గుణసామ్యావస్థయనునది, అనఁగా త్రిగుణములుహెచ్చుతక్కువలు లేక సమానముగానుండు స్థితియనునది, యొకటి కల దనియు అదియే శుద్ధసత్త్వ మనియుఁ జెప్పుదురు. మఱికొందఱు త్రిగుణముల లయస్థానమే శుద్ధసత్త్వమందురు. ఎట్లన్నను "రజస్తమోగుణముల సంస్పర్శలేనిసత్త్వగుణమునకు శుద్ధసత్త్వమనిపేరు." అను సిద్ధాంతమునకు భంగము లేదు. అన్నియును సమానములుగా నున్నప్పు డొకదాని నొకటి యేమియుఁజేయఁజాలవు. లయసమయమున రజస్తమోగుణములు వికారము లగుటచే, లేక, మాలిన్యము లగుటచే, శుద్ధ మగుతత్త్వమే శేషించును.) ప్రధానయున్=ముఖ్యస్వరూపము గాఁగలదియు, పర...ణియున్-పరమ=శ్రేష్ఠమగు, వైరాగ్య=వైరాగ్యము, బోధ=జ్ఞానము, ఉపరతి=చిత్తశాంతి (అనునవియే,) స్వరూపిణియున్=స్వరూపములు గాఁగలదియు, బిందునాదకళాత్మికయున్=నాదబిందుకళలే దేహముగాఁ గలదియు, కేవల...యయున్-కేవల=పరిపూర్ణమైన (లేక, అద్వితీయమైన,) బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునకును, ఆత్మ=జీవునకునుగల, ఐక్య=అభేదము, విద్యామయయున్=తెలిసికొనుటయను స్వరూ

పము గల బ్రహ్మజ్ఞానమే యాకారముగాఁ గలదియు (మూలప్రకృతికిఁ జిత్ప్రకృతి యనియుఁ జిచ్ఛక్తియనియుఁ బేర్లుగలవు. ఈశక్తికి జ్ఞానమే యాకారము. వైరాగ్యము లౌకికజ్ఞానము చిత్తశాంతి అనునవి కూడ జ్ఞానాకారములోనిభేదములే యగుటచేత, లేక జ్ఞానమునకు సాధనములు గాను దానిచే సాధింపఁబడ దగినవిగాను ఉన్నవియే కావున, నవికూడ యాశక్తికి స్వరూపములే యగును. వాస్తవస్థితిలో నీప్రపంచ మంతయు జ్ఞానముకంటె వేఱు కాదు. కావునను, ప్రపంచమే మాయ కావునను పైవర్ణింపఁబడిన నాదబిందుకళ లన్నియునుగూడ నాశక్తికి స్వరూపములే యగునని భావము.) ఐన=ఐనట్టి, నన్నాశ్రయించి (సీతాదేవి తానే మూలప్రకృతి యని చెప్పిన విషయమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనవలయును), అద్వి...కుండు-అద్వితీయ=తనకంటె నితరమగుపదార్థము లేనట్టియు, అపరోక్ష = ప్రత్యక్ష మైనట్టియు, బ్రహ్మచైతన్య= సర్వవ్యాపక మైనజ్ఞానమే, స్వరూపకుండు = స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు, ఐన యీయాత్మారామునియందున్ = అగునీరామునియందు, ఆత్మా...డవు-ఆత్మకారకారిత=పరబ్రహ్మరూపముతో నేర్పఱుపఁబడిన (మనోవృత్తి యేయేపదార్థమును గ్రహించునో ఆయారూపము గలది యగును. కావున పరబ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకై ప్రసరించుచున్న చిత్తవృత్తి పరబ్రహ్మాకారము గలదియే యగు నని భావము.) వృత్తి=మనోవృత్తిని, గత=పొందియున్న, చిత్=జ్ఞానముయొక్క, ఆభాసకుండవు=ప్రతిబింబస్వరూపుఁడవు. (మనస్సు జడము. దానివృత్తులు నట్టివే. ఆత్మజ్ఞానస్వరూపుఁడు, సర్వవ్యాపకుఁడు, కావున యీచిత్తవృత్తులయందుఁగూడ వ్యాపించి వానికి పదార్థములఁ బ్రకాశింపఁజేయుశక్తి నొసంగుచున్నాఁడు. వెలుపలనున్న ఘటాదిపదార్థములను గాని స్వస్వరూపమగుబ్రహ్మమును గాని గ్రహింపవలయు ననిన, పైన నిరూపింపఁబడినవిధముగా పరబ్రహ్మప్రకాశమే ఆచిత్తవృత్తిని ప్రకాశింపఁజేయవలయును. ఈకారణమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారసమయమునందు "నేను బ్రహ్మము నెఱింగితిని." అని తలంచుట భ్రాంతి. బ్రహ్మము నెఱుంగువాఁడు (అనఁగా: నప్పటిచిత్తవృత్తినిఁ బ్రకాశింపఁజేయువాఁడు) కూడ బ్రహ్మమే యగును కదా. కావున భేదమేమియును లేదని భావము.) ఐన నీవు= ఐనట్టిజీవస్వరూపుఁడవు నీవు, ప్ర...బునన్ - ప్రచండ = తీవ్రమైన, ఆతప= ఎండయొక్క, మధ్య = నడుమ, నిక్షిప్త = ఉంచఁబడిన, దీపకళికవిధంబునన్ = దీపమువలె, జ్ఞాన...బుగాన్ - జ్ఞాన = జ్ఞానరూపములైన, (లేక, జ్ఞానాశ్రయములైన) కర్మేంద్రియ=శ్రోత్రాదులైనట్టియు, కార్యములఁజేయు వాగాదిరూపములైనట్టియు, దశేంద్రియములయొక్కయు, పవన = ప్రాణములయొక్కయు, మనః- మనస్సుయొక్కయుఁ వృత్తి = వ్యాపారములయొక్క, విలయపూర్వకంబుగాన్ = నాశముతోఁగూడ, ఏకీభూతుండవై = ఐక్యమును జెంది, నివాతదీపంబుభంగిన్ =

నివాత=గాలి లేనిస్థలమునందలి, దీపంబుభంగిన్ = దీపమువలెను, నిస్త...కన్-నిస్తరంగ=అలలులేని, సముద్రంబుపోలికన్ = సముద్రమువలెను, విగ...ప్పునన్-విగత = పోయిన, అశేష = సమస్తమైన, పర్ణ = ఆకులు గల, పాదపంబుచొప్పునన్ = చెట్టువలెను, నీల...పరీన్-నీల = నలుప్ర, పీత = పసుపు, ఆది = మొదలగు, వర్ణశూన్య=వర్ణములులేని, గగనంబుకరణిన్=ఆకాశమువలెను, స్వప్నా...రీతిన్-స్వప్న=కలయును, అజ్ఞాన=ఏమియుఁ దెలియ కుండుటయును, పునరుత్థాన=మరల మేల్కనుటయు, విరహిత=లేని, సుషుప్తిరీతిన్=సుషుప్తియవస్థయట్లును, నిశ్చలుఁడవు=చలనములేనివాఁడవును, నిశ్శేషుండవు=రెండవపదార్థములేనివాఁడవును, నిశ్శబ్దుండవు=శబ్దగుణము లేనివాఁడవును (పంచభూతములకంటె వేఱగువాఁడవుననుట.) నిర్వి...వునై-నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములులేక, నిరాకార=ఆకారములేక, సుఖస్వరూపకుండవునై = కేవలము ఆనందమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడవునునై, బాహ్యా...లు-బాహ్య=వెలుపలనున్నపదార్థములను, అభ్యంతరంబులు = లోపలనున్నపదార్థములను, మఱచి,నిరు...మాధిన్ - నిరుపమ=సాటిలేని, రాజయోగ = తారకయోగరూపమైన తురీయసమాధిన్=ఉన్మన్యవస్థ యనెడునిష్ఠను (ఉన్మన్యవస్థయనఁగా మనోలయము.) పొందుము, అని, ఉపదేశించి=చెప్పి, వెండియున్=మఱియు, ఇట్లనియెన్=ఇట్లు చెప్పెను.

తా. పదివిధములైన ప్రణవనాదములనుగూర్చియు వియన్మండల, తమోమండల, మేఘమండల, విద్యున్మండల, తారామండల, జ్యోతిర్మండల, సూర్యమండల, చంద్రమండల, వహ్నిమండల, హిరణ్మయమండలము లనుపదివిధముల (ఈమండలములను గూర్చి యాయాస్థలములందే వివరింపఁబడియున్నది. (విలసిల్లుకళలనుగూర్చియునిదివఱకే చెప్పియున్నాము. వీని కన్నిటికి నాధార మగుపదార్థ మొక్కటి యుండవలయు ననియు,నది వీనికంటె వేఱుగా నుండవలయుననియు నెట్టివానికైనఁ దోఁపకమానదు. ఈనాదములును, గళలును వచ్చుచుఁ బోవుచుండినను వాని కాధారభూత మగుపదార్థము చంచలము కానక్కఱలే దనుటయుఁ బ్రత్యక్షసిద్ధమే. మనుష్యులు పశువులు మొదలగుపదార్థములువచ్చుచుఁ బోవుచుండినను పుట్టుచు నశించుచుండినను వాని కాధార మగుభూమికి మార్పేమియుఁ గలుఁగ దనుట సర్వజనవిదితమేకదా. కావున నీ నాదబిందుకళ లుత్పత్తివినాశములు కలవి యైనను వీని కాధారభూత మగుపదార్థమునకు చలనము లేదు. మేఘములు వచ్చుచుఁ బోవుచుండినను వాని కాధారమయ్యు నేమార్పును జెందకుండునాకసమువలె నేపదార్థము ఈనాదబిందుకళల యుత్పత్తి వినాశములవల్ల మార్పుఁ జెందక వీని కాధారభూత మగుచు నున్నదో అదియే పరబ్రహ్మము. మఱియుం ఆకాశము సకలభూతభౌతికములయందును వ్యాపించియు, వానితో

సంబంధపడకయుండునట్లు యీబ్రహ్మముకూడ నీనాదబిందుకళలయందువ్యాపించియు నీని వికారములతో సంబంధపడదు. ఆధార మగుపదార్థమునకు నాధేయపదార్థ (ఆధేయ మనఁగా ఒకవస్తువు నాధారముచేసికొనియుండునది. గృహమాధారము, దానియందు నివసించియున్నపురుషుఁడు ఆధేయము.) గతవికారములతో సంబంధము కలుగుటకే వీలులేదు. పురుషుఁ డంగహీనుఁ డైన వాని కాధార మగుగృహముకూడ నంగహీన మగుననుట ప్రత్యక్షవిరుద్ధముకదా. ఈపక్షము నంగీకరింపక నాధేయపదార్థమునకుఁ గలయుత్పత్తివినాశాదివికారము లన్నియు నాధారమునకుఁ గూడ కలదనిన నట్టియా ధార మాధారమే కానేరదు. తాను పుట్టుటకంటెఁ బూర్వమునను వినాశమునకంటె నావలను గూడ స్థిరమై యొకపదార్థముండునేని తాను ఆపదార్థము నాశ్రయించి పుట్టవచ్చును, నశింపవచ్చును; గాని తనతోకూడ నుత్పత్తి నొందుచు నశించుచు నున్న పదార్థము నాశ్రయించియే తానుండుట సంభవింపనేరదు కదా! ఉత్పత్తివినాశము లనఁగా ఆవిర్భావ (కనఁబడుట) తిరోభావ (కనఁబడకుండుట) ములే యని యారంభ మననే యుక్తియుక్తముగ నిరూపించియున్నాము. కావున నేయాధేయపదార్థమైనను పుట్టవలయు నన్నను నశింపవలయు నన్నను దానియాధారము మాత్రము స్థిరముగానుం డవలయును. త్రాటియందు సర్పభ్రాంతి కలిగినను తొలఁగినను త్రాడుమాత్రము వికా రములులేక స్థిరముగ నుండుటయు, అందు తోఁచినసర్పమునకు మాత్రమే యుత్పత్తి వినాశములతో సంబంధముండుటయుఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాముకదా! కావున నీనాదాదుల కెన్నివికారము లున్నను వానియాధార మగుపరబ్రహ్మమునకు దేనితోను సంబంధము లేదు. ఇదియును గాక నాపరబ్రహ్మము జ్ఞానరూపమగుటచే నీనాదబిందుకళల నన్నిటిని బ్రత్యేకముగాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడు. సూర్యప్రకాశ ముచే సర్వపదార్థములును బ్రకాశించునట్లు ఈపరమేశ్వరునిశక్తిచేతనే యన్నియుఁ వెలుఁగుచున్నవి. చూచువానికిఁ జూడఁబడుపదార్థములయందలి వికారములు కలుగు ననుట సంపూర్ణముగ నే సంభవింపదుకదా. రోగినిఁ జూచుపురుషునికి రోగము కలు గునా? కావున సర్వసాక్షియగుటచే నుత్పత్తివినాశములు కూడ నీయనకు గోచరములు కావలసినవియే. కావున నీయన నిత్యుఁడు. నిర్వికారుఁడు. సకలప్రపంచమునకు నాధారభూతుఁడు ముద్రాభ్యాసపాటవమువలన గోచరములైననాదబిందుకళ లెట్టివో ప్రత్యక్షాదులవలన గోచరములగునీబాహ్యపదార్థములుకూడ నట్టివే. కావున నాద బిందుకళల కాధారభూతుఁడును వానివికారములతో సంబంధములేనివాఁడును వానికి సాక్షియు నగునీపరబ్రహ్మమే సర్వప్రపంచమున కాధారభూతుఁడును సర్వప్రపంచ గతవికారములతో సంబంధింపనివాఁడును సర్వప్రపంచసాక్షియునై యున్నాఁడని తెలిసికొనవలయును. సర్వాధారుఁ డగుటచే సర్వవ్యాపియు, నిర్వికారుఁ డగుటచే పరిశుద్ధుఁడును, సకలబంధవిముక్తుఁడును, సర్వసాక్షియగుటచే స్వప్రకాశస్వరూపుఁ

డును నాదబిందుకళలు మొదలగు సకలప్రపంచమునకంటె వేరైనవాఁడునై యీ పరమేశ్వరుఁడు తనరారు చున్నాఁడు. ఈబ్రహ్మమే శ్రీరాముఁడు. సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడును, అంతర్యామియు నగు నీఘనుఁ డిట్టివాఁడైనను సర్వజనులకును గోచరుఁడు కాఁడు. ఈమహాత్మునిస్వరూపము జీవునికంటె వేఱగునది కాదు. ఇట్లైనను ఈజ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటకు నన్నాశ్రయింపవలయును. వైరాగ్యము జ్ఞానము చిత్తశాంతి అనునవియే నాయాకారము. నాదేహ మంతటను జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానమునకంటె వేఱగుపదార్థమే లేదు. రజస్తమోగుణములలో సంబంధములేని నిర్మలతత్త్వగుణమే నాకు ముఖ్యమైనది. ఇట్టి నన్నాశ్రయించిన (వైరాగ్యాదులనాశ్రయించిన) తత్త్వము సుఖముగ గోచరమగును. అది యెట్లనిన వినుము. ఈరామునికంటె నితర మగుపదార్థమేదియు లేదు. నీకంటె నాఘనునిరూపము వేఱు కాకపోవుటచే నీవు ఆయనను బ్రత్యక్షముఁ జేసికొనుట యనునదియే సంభవింపదు. తనరూపము తనకు ప్రత్యక్షము కాదనుటయు కలదా? కావున నీవిషయమునందు జ్ఞానమొక్కటియే కావలయు. "నేనువేఱు, రాముఁడు (బ్రహ్మము) వేఱు"అని భ్రాంతిచే భావించుచున్నావు; దానిని విడచి "మాకిరువురకును భేదము లేదు." అని తెలిసికొనుట మాత్రమే చాలును. అప్పు డంతర్ముఖమైనచిత్తవృత్తియందుఁ బ్రతిబింబించియున్న బ్రహ్మప్రతిబింబ మగునీవు ఆపరబ్రహ్మమునందే యైక్యమగుదువు. అది యెట్లనిన వినుము. ఏవస్తువు నైనను చూచునప్పుడు గాని వినునప్పుడుగాని చిత్తవృత్తి యాయా యింద్రియములమూలమున వెలికివచ్చి యాయా పదార్థములతోఁ బరిణామమును జెందును. అది పంచభూతములవలనఁ బుట్టినది కావున జడపదార్థము. స్వయముగాఁ బ్రకాశించుశక్తిగాని యితరపదార్థములం బ్రకాశింపఁజేయుశక్తి గాని దానికిలేదు. పరమాత్మజ్ఞానస్వరూపుఁడును సర్వవ్యాపకుఁడును గావున నాచిత్తవృత్తులయందుఁగూడ బ్రతిబింబించి వానిమూలమున బాహ్యపదార్థములను ప్రకాశింపఁ జేయును. 'ఇదిఘటము' అని బాహ్యపదార్థమును గూర్చినజ్ఞానము కలిగినప్పుడు చిత్తవృత్తియు దానియందలి యాత్మప్రతిబింబమును ఎట్లు నియతముగ నుండునో అట్లే 'ఇది బ్రహ్మము.' అని బ్రహ్మమును గూర్చినజ్ఞానము కలిగినప్పుడు కూడ చిత్తవృత్తియు నందలి బ్రహ్మప్రతిబింబమును అవశ్యముగ నుండును. జ్ఞాన మనఁగా బ్రహ్మప్రతిబింబసహితచిత్తవృత్తియేకాని వేఱొకటి గాదు. ఓహనుమంతుఁడా! ఇప్పుడు గ్రహింపుము. బ్రహ్మజ్ఞానరూపమై బ్రహ్మవఱకును వ్యాపించి బ్రహ్మాకారముతోఁ బరిణమించినచిత్తవృత్తియందలి బ్రహ్మప్రతిబింబమే నీవు. (జీవుఁడు). నీకును ఆపరబ్రహ్మమునకును భేదమేమికలుగును? పరబ్రహ్మము సర్వాధార మనియుఁ బ్రపంచమంతయు నాధేయమనియు భేదమును జెప్పితివి గదా యనెద వేమో! వినుము. సూక్ష్మమగుపరమాత్మతత్త్వము సుఖముగఁ దెలియుటకై లోకదృష్టి ననుసరించి మొట్టమొదట భేదము నంగీకరించితిని

గాని వేఱేమియులేదు. పైన నిరూపింపఁ బడినవిధముగా జ్ఞానము నాశ్రయించియేనామ రూపాత్మక మగునీప్రపంచమంతయు నావిర్భావతిరోభావములఁ జెందుచున్నది. కావున నిది యంతయు నాజ్ఞానమునకంటె వేఱు కానేరదు. స్వప్నమునందుఁ దోఁచు పదార్థములు జ్ఞానము నాశ్రయించి జనించుచు నశించుచు నుండుటచే నెట్లసత్యము లని చెప్పఁబడుచున్నవో అట్లే జాగ్రదవస్థయందలిపదార్థములు కూడ నసత్యములే కావున బ్రహ్మమునకంటె నితరమగుపదార్థము లేదనుట నిశ్చయము. ఇట్లు బ్రహ్మప్రతిబింబభూతుఁడవగునీవు ఎండయందలి దీపమువలె నాపరబ్రహ్మమునం దైక్యమగుదువు. అప్పుడు నీకుఁ గర్మేంద్రియములవలనఁగాని జ్ఞానేంద్రియములవలనఁగాని ప్రాణమనోవృత్తులవలన గాని చాంచల్యము కలుగదు. అవి యన్నియు నీకంటె ముందుగాదే యాపరబ్రహ్మము నందు లీనము లగును. కావున నీవు గాలి లేనిచోట నున్న దీపమువలె, తరంగములేని సముద్రముభంగి, ఆకులు లేనివృక్షమట్లు, నలుపు పసుపు మొదలగువర్ణములు లేనియాకస మురీతి, స్వప్నములుగానిజాగ్రతగాని యజ్ఞానము గాని లేనిసుషుప్త్యవస్థపోలిక, చలనము లేనివాఁడవును రెండవపదార్థము లేనివాఁడవును శబ్దగుణరహితుఁడవును ఇదియిట్టిది అని తలంచుట కశక్యమైనదియు రూపమేమియులేనిదియు నగుపరమానందమే స్వస్వరూపముగలవాఁడవు నగుదువు. అట్లు బ్రహ్మైక్యముఁ జెంది వెలుపల లోపల యనుభేదములేక సర్వమునునీవయై తురీయమను పేరుగలరాజయోగనిష్ఠం బొంది సుఖింపుము. అని యిట్లునీతాదేవితత్త్వార్థము నుపదేశించి బిందుస్వరూపము నింతవఱకుఁ జెప్పకుండుటచే దానిని గూర్చి వివరించునదియై యిట్లనియె.

అవ. ఇట్లు రాజయోగనిష్ఠ నభివర్ణించి యాక్రింద బిందుస్వరూపమును వివరించుచు దానికిఁ గలహేతువును జెప్పుచున్నాఁడు:—

ఆ. అట్టిపూర్ణసమాధి మనోనిలముల
చలన ముడుగక కాని గోచరము గాదు
అవియు బిందువుచాంచల్య మడఁగ కున్న
నిశ్చలంబులు గావు వినిశ్చితాత్మ!. 178

టీక. వినిశ్చితాత్మ=మనోనిగ్రహము గలయోయాంజనేయా, అట్టి...మాధి-అట్టి-పూర్వోక్తమైన, పూర్ణసమాధి = సంపూర్ణ మగుయోగనిష్ఠ; మనః=మనస్సుయొక్కయు, అనిలముల=ప్రాణవాయువులయొక్కయు, చలనము=చాంచల్యము, ఉడుగక కాని=నశించిననేకాని,గోచరముకాదు, అవియున్=ఆమనఃప్రాణములును, బిందు .. ల్య-బిందువు=బుద్ధియొక్క, చాంచల్యము = కదలిక, అడఁగకున్నన్=విడువకపోయె నేని, నిశ్చలంబులుగావు=చలనము లేకయుండవు.

తా. ఆత్మజ్ఞానము గలయోయాంజనేయా! మనస్సు ప్రాణవాయువు అనునవి కదలక నిలిచిననే కాని యాసంపూర్ణయోగనిష్ఠ సిద్ధింపదు. ఆమనఃప్రాణంబులుఘ

బిందువునకుఁ గలచాంచల్యము నశింపకుండినచో నిశ్చలంబులు కావు. కావున యోగి యగువాఁడు మొట్ట మొదట బిందురూపమును దెలిసికొని దానిని స్థిరముఁ జేయఁ బ్రయత్నింపవలయును. ఇట్లు చేసిన మనఃప్రాణములు స్థిరము లగును. యోగనిష్ఠవలనఁగలుగు పరమానందము కూడ చేకూరును.

హంసతత్త్వోపదేశము.

అ. ఇట్లు బిందుస్వరూపము నెఱుంగుట యావశ్యక మనిచెప్పి దానికంటెఁ బూర్వము హంసస్వరూపము నెఱింగించువాఁడై దానికి హేతువును నిరూపించు చున్నాఁడు:—

తే. అట్టిబిందువుచాంచల్య మడఁగ దెందు
హంసతత్త్వంబు నెఱుఁగక యట్లు గాన
దాని వివరింతు వినుమది గానఁబడిన
గాలి బిందువు మనమును గదల కుండు. 159

టీ. అట్టి=పూర్వోక్తమైన, బిందువుచాంచల్యము = బుద్ధియొక్కచపలత్వము, హంసతత్త్వంబున్ = జీవునియథార్థస్వరూపమును, ఎఱుఁగక=తెలిసికొనక పోయిన, ఎందున్=ఎప్పటికిని, అడఁగదు=నశింపదు, అట్లుగానన్=కావున, దానిన్ = ఆజీవ తత్త్వమును, వివరింతున్ = తెలియఁజేయుదును వినుము, అదిగానఁబడినన్=ఆస్వరూపము తెలిసినచో, గాలి=ప్రాణవాయువు, బిందువు=బుద్ధి, మనమును=మనస్సును కదల కుండున్ =చలింపవు.

తా. పైన వివరింపఁబడిన కారణమువలన బిందుస్వరూపము నెఱుంగుటయు దానిని స్థిరముఁ జేయుటయు మిగుల నావశ్యము. అయినను హంసతత్త్వమును దెలిసికొనకపోయినయెడల నాబిందువు స్థిరము కానేరదు. కావున నాహంసతత్త్వము నెఱింగించెద వినుము.

తే. కంజపుంజానుగతసౌఖ్యగతుల మెఱసి
యాతతబ్రహ్మసంస్థాన మగుచు లలిత
మానసానందకరమై సమత్వ మడఁగ
సత్యరతి నొప్పు నీహంసచక్ర మనఘ!. 160

టీక. అనఘ=పాపరహితుఁడా, ఈహంసచక్రము=క్రింద వివరింపఁబడఁబోవుహంసచక్రము, కంజ...తుల్=కంజపుంజ = షడాధారకమలములను, అనుగత= అనుసరించుటచేతఁ గలిగిన,సౌఖ్యగతులన్ = సుఖములచే, మెఱసి=ప్రకాశించి, ఆత ...నము-ఆతత-సర్వవ్యాపకమైన, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమే, సంస్థానము = ఉనికిపట్టుగా

గలది,అగుచున్,లలి. . .మైఁ=లలిత=మనోహరమై,మానసం=మనస్సునకు, ఆనందకరమై= ఆనందమును గలిగించునదియై, సమత్వము=భేదములు లేకుండుట (త్రికాలములయందు నొకతీరీతిగ నుండుట), అమరన్=ఒప్పుచుండఁగా, సత్యరతిన్ - సత్య=పరబ్రహ్మము యొక్క, రతిన్=సంబంధముచే, ఒప్పున్=ప్రకాశించును.

తా. పాపరహితుఁడా! పరబ్రహ్మమున కాధారమై షడాధారచక్రముల ననుస రించి బహువిధములగుసుఖములఁ గలిగించుచు మనసునకు లోకసంబంధమైనట్టియు బ్రహ్మసంబంధమైనట్టియు నానందము నిచ్చుచు హంసకు విహారస్థాన మగునొకయష్ట దళపద్మము హృదయస్థానమునఁ గలదు. ఆచక్రము హంసమునకంటె వేఱుకాదు. శిష్యులకు సుఖముగఁ దెలియుటకై హంసమునకంటె నది వేఱనియు దీనియందు హంస విహరించుచున్నదనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది గాని వేఱేమియు లేదు.

అవ. ఇట్లు హంసతత్త్వజ్ఞాన మావశ్యకమని చెప్పి దానివలనఁ బ్రయోజనమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

ఆ. వినుము పాలు నీళ్లు విభజింప నేర్చిన
పరమహంసపగిదిఁ బ్రవిదితాద్య
పరమహంసుఁడైన పరమహంసుఁ డసార
సారములను బంపఁ జాలు ననఘ. 161

టీక. అనఘ=పాపరహితుఁడా! వినుము, పాలునీళ్లు=పాలను-నీళ్లను, విభజింపన్=వేఱు చేయుటకు, నేర్చిన=సమర్థమైన, పరమహంసపగిదిన్=శ్రేష్ఠమగు హంస పక్షివలె, ప్రవి. . .సుఁడు-ప్రవిదిత=తెలియఁబడిన, ఆద్య=అనాదిసిద్ధమగు, పరమ= శ్రేష్ఠమైన, హంసుఁడు=పరబ్రహ్మస్వరూపము గలవాఁడు (జీవస్వరూపముగలవాఁడు), ఐనపరమహంసుఁడు=ఐనట్టి బ్రహ్మవేత్త (ఇచ్చట పరమహంసశబ్దముచే పరమహంసా శ్రమమును స్వీకరించిన సన్యాసి చెప్పఁబడె), అసారసారములన్-అసార=నిస్సార మగు ప్రపంచమును, సారములన్=సారభూతుఁ డగుపరబ్రహ్మమును, పంపఁజాలున్= వేఱుపఱుప సమర్థుఁడగును.

తా. పరిశుద్ధహృదయముగలయోయాంజనేయా! లోకమునందు హంస నీటి నుండి పాల నెట్లు వేఱు చేయఁగలదో, అట్లే పరబ్రహ్మరూప మగునీహంస నెఱింగిన మహాత్ముఁడు నిస్సార మగుప్రపంచమునుండి సారభూతుఁ డగుపరమాత్ముని వేఱుచేసి యెఱుంగఁగలఁడు.

తే. చటులసంసారదుఃఖనాశనకరంబు
హంసతత్త్వార్థవిజ్ఞాన మతిరహస్య

మఱ్ఱు గావునఁ జెప్పెద నవధరింపు
పరమభాగవతోత్తమ భక్తవరద. 162

టీక. పరమ...త్తమ-పరమ=శ్రేష్ఠులగు, భాగవత=భగవద్భక్తులలో, ఉత్తమ=ముఖ్యుఁడ వగునాంజనేయా! భక్తవరద-భక్త=భక్తులకు, వరద=వరముల నిచ్చువాఁడా! అతిరహస్యము=మిక్కిలి రహస్యమైన, హంస...నము-హంస=జీవస్వరూప మగుహంస యొక్క, తత్త్వ=యథార్థస్వరూపమును, అర్థ=విషయముయొక్క, విజ్ఞానము=తెలివి, చటు...రంబు-చటుల=దుస్సహమైన, సంసార=సంసారరూపమగు, దుఃఖ=దుఃఖమును, నాశనకరంబు=నశింపఁజేయునది, అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి, చెప్పెదన్, అవధరింపుము=వినుము.

తా. భగవద్భక్తులలో శ్రేష్ఠుఁ డగునట్టియు శరణన్నవారిఁ గరుణించునట్టియు నోహనుమంతుఁడా! యీహంసతత్త్వము నెఱుంగుటవలన క్షణమాత్రముననే యతితీవ్రమగు సంసారదుఃఖము నశించును. కావున నాహంసతత్త్వమును వివరించెద వినుము.

శరీరగతములగు నిడాపింగళాదుల వివేచనము.

అవ. ఇట్లు సహేతుకముగాను స్తోత్రపూర్వకముగాను ఉపక్షేప (వస్తునిరూపణ కారంభించుట) సహితముగాను ప్రతిజ్ఞఁ జేసి దానిని విస్తరించువాఁడై ఉపోద్ఘాతరూపముగా దేహసన్నివేశము నభివర్ణించుచున్నాఁడు.—

వ. మాతృపితృభుక్తాన్నసంభూతరక్తశుక్లబిందుజనితంబై త్వఙ్మాంసరుధిరమజ్జాస్థిస్నాయువు లనుషట్కోశంబులు గలిగి యొప్పునీస్థూలశరీరంబునందు డెబ్బదిరెండువేలనాడులు గల వందు గుదంబునకంటె రెండంగుళంబులమీఁదట లింగంబునకంటె రెండంగుళంబులక్రిందట నధోముఖాగ్రంబై మూఁడుకోణంబులు దనర దేహమధ్యమస్థానంబున మూలాధారచక్రం బలరు నది మొదలు సహస్రారంబు తుదగాఁ బృష్ఠభాగంబున వీణాదండంబుభంగిసమస్తనాడికామూలకందంబై మూలోర్ధ్వచ్ఛిన్నవంశాభంబై షడాధారసమన్వితంబై యుండు దీర్ఘాస్థి బ్రహ్మదండి యనం బరఁగు. నాబ్రహ్మదండి మూలాధారాగ్రకోణస్థయై కుండలీనామపరాశక్తియుక్తయై ప్రాణాగ్నిబిందునాదనిలయయై సావిత్రీసరస్వతీనామికయై బ్రహ్మరంధ్రగతయై సుషుమ్నానాడి ప్రవర్తిల్లుఁ దద్వామదక్షిణపార్శ్వంబులయం దాధారంబు

మొదలుకొని నాసికాగ్రపర్యంతంబు వ్యాపించి నాడీచక్రసంస్యూత లై పితృయాన దేవయాన సంజ్ఞకలై చంద్రసూర్యమండలంబులం బొంపె యిడాపింగళ లనునాడులొప్పుచుండు; నాడీమండలంబు నాశ్ర యించి కుక్కుటాండంబువిధంబున నాడీచక్రం బమరు నానాడిక ల న్నాడీచక్రసముదితలట్లు గావున గాంధారిహస్తిజిహ్వ యనునాడులు నేత్రాంతవ్యాపినులు పూషాలంపూషానాడులు కర్ణద్వయానుగ తులు శుక్లాఖ్యనాడి భ్రూమధ్యంబు నొందు ఘ్రాణరంధ్రయుగ్మంబు శ్రోత్రరంధ్రయుగ్మంబు భ్రూమధ్యంబు దిగువం గలసి యుండు నచ్చోటు శృంగాటకంబు చతుష్పథం బని విలసిల్లు గంగాయమునా సరస్వతు లనుపేళ్లు గలయిడాపింగళాసుషుమ్నలు గూడినభ్రూమ ధ్యస్థానంబు త్రికూటం బనఁ ద్రివేణీసంగమం బనఁ దగు వాక్ప్రసారిణి యైన సరస్వతీనాడి జిహ్వాంతగామిని యగు విశ్వోదరీనాడి చతు ర్విధాన్నంబుల భక్షించుచుఁ గంఠస్థయైనపయస్వినీనాడి క్షుత్తృష్ణల నొదవించుచు జలపానం బాచరించి మఱియు నాడీచక్రసముద్భూత లైనమూఁడునాడు లధోముఖులై యుండు నందు రక్తాహ్వయనాడి శుక్లంబును సినీవాలీనాడి మూత్రంబును గుహూనాడి మలంబును బహిర్గతంబుగఁ జేయు శంఖినీదామినీనాడులు భక్షితాన్నరసంబుల గ్రహించి కపాలకుహరంబు నొంది శిరంబున నమృతంబు గావించు చుదియునుంగాక హృదయంబున నేకోత్తరశతనాడులు దనర్చు నందొ క్కనాడి యూర్ధ్వగామిని యగు నన్నాడిమార్గంబు మోక్షమార్గం బని వేదాంతంబులు పలుకు నిట్లు విస్తరించిచెప్పినవెల్ల ముఖ్యనాడులు వీనిలో నిడాపింగళాసుషుమ్నలు శ్రేష్ఠనాడు లందు బ్రహ్మనాడి సకల నాడికాశిరోమణి యగునిత్తెఱంగునం దిర్యగూర్ధ్వాధః ప్రసృతలై పరమసుషిరప్రధానలైన ద్విసప్తతిసహస్రనాడులయందుఁ జలనధా వనకంపనాకుంచనశోషణధర్మంబు లైనదశవిధప్రాణంబులు మెలంగు నందు హృదయస్థానంబున వసియించి ప్రాణం బిడాపింగళాఖ్య నాడికారంధ్రద్వయంబువలన నుచ్ఛ్వాసరూపంబుచేత బాహ్యంబు నకు నిర్గమించి ద్వాదశాంగుళపర్యంతం బరుదెంచి యచ్చట నడంగు

గుదస్థానంబునందుండి యపానుండు నిశ్శ్వాసరూపంబుచేతఁ బ్రాణు నకు నధోముఖంబుగా నెదురు నడచుచు నధోముఖనాడీత్రితయం బువలన మలమూత్రశుక్లంబుల వెడలించుచుండుఁ గంఠదేశంబున వసించి యుదానుండు మనంబునందలిసంకల్పవికల్పంబుల జిహ్వా ద్యష్టస్థానంబులవలన శబ్దరూపంబుగాఁ బలికించుచు సుషుప్త్యవసరం బున సకలేంద్రియంబులసంగ్రహించి యుపశమింపఁజేయుచుఁ బ్రబో ధసమయంబున వానినెల్ల నెప్పటిచోట్ల నుంచుచు మఱియు లోకాం తరగమనాగమనంబుల సమర్థుండై యొప్పుచు నగ్నిష్టోమమయుండై సుషుమ్నారంధ్రంబు నాశ్రయించి బ్రహ్మరంధ్రంబున శుద్ధమించు చుండు సర్వశరీరంబున వ్యాపించి వ్యానుండు బాహ్యశీతోష్ణంబుల నభ్యంతరంబునకు నాంతరశీతోష్ణంబుల బాహ్యంబున కిచ్చుచు భక్షి తాన్నరసంబు నంతటఁ బ్రసరింపఁ జేయుచుండు నాభిస్థానస్థితుఁ డగు సమానుండు జఠరానలంబుఁ బ్రజ్వలింపఁజేసి ప్రాణ్యుపభుక్తచతుర్వి ధానంబులం బచనంబుచేసి యెల్లనాడులకుం బంచిపెట్టు నాగుండుద్గా రంబుఁ గూర్ముం డున్మీలనంబుఁ గృకరుండు క్షుతంబు దేవదత్తుఁడు విజృంభణంబు సర్వవ్యాపి యైనధనంజయుండు మృతంబైన విడువక దేహస్థౌల్యంబుఁ బుట్టించుచుండు నిట్టుల దశవాయువులతోఁ గూడి దశేంద్రియాన్వితంబై కామరాగద్వేషాదివికారసహితంబై విష యసుఖగ్రహణంబుకొఱకు నధోముఖంబై శ్రవణేంద్రియంబువలనఁ ద్వివిధశబ్దంబులఁ ద్వగింద్రియంబువలనఁ బంచవిధస్పర్శంబుల నేత్రేం ద్రియంబువలన షడ్వర్ణంబుల జిహ్వేంద్రియంబువలన షడ్విధరసం బుల ఘ్రాణేంద్రియంబువలనఁ ద్రివిధగంధంబుల ననుభవించు చు వెండియు వాక్పాణిపాదపాయూపస్థలతోడం గూడి వచనాదాన గమనవిసర్గానందకర్మంబుల నొనర్చుచు మనంబు ప్రవర్తించుచుండు నమ్మనంబుఁ గరణంబుగాఁ గైకొని తత్పవనమనోగ్రస్థితయుఁ గర్తృ త్వభోక్తృత్వాదిధర్మసమేతయునైనబుద్ధి విలసిల్లు నదియె బిందువనం బరఁగు నది సర్వకార్యకారణాశ్రయయు నిఖిలవాసనావాసితయు నగుంగావున నమ్మానసమారుతేంద్రియశరీరంబులతోఁ గూడి విష

యాభిముఖిరైయై తచ్చాంచల్యంబువలనఁ దానుం జలించుచు బహిరం తర్విషయానుభవంబు చేయుచు సుషుప్తియం దజ్ఞానాకారం బగుచు జాగ్రత్స్వప్నంబులయందు బుద్ధ్యాద్యాకారంబైతోఁచుచు ననాది కాలంబుననుండి ముక్తిపర్యంతం బనంతకర్మంబు లాచరించుచుఁ దత్ఫలంబులగు సుఖదుఃఖంబుల భుజించుచు నవిచారరూపిణియై నిరంతరపర్యటనశీలయై యుండు మఱియును. 163

టీక. మాతృ... తంబై-మాతృపితృ=తల్లిదండ్రులచేత, భుక్త=భుజింపఁబడిన, అన్నసంభూత=ఆహారమువలనఁబుట్టిన, రక్త=శోణితముయొక్కయు, శుక్ల=వీర్యముయొక్కయు, బిందు=బిందువులచేత, జనితంబైన=పుట్టినదియు, త్వఙ్మాం...వృలు-త్వక్=చర్మము, మాంస=మాంసము, రుధిర=రక్తము, మజ్జా=క్రొవ్వు (ఇది యెముకలలోపల నుండునది), అస్థి=ఎముకలు, స్నాయువులు=నరములు, అనుషట్కోశంబులుకలిగి = ఆనెడుఆఱుకోశములును గలిగినట్టిదియునై, ఒప్పు నీస్థూలశరీరంబునందుఁ=ప్రకాశించుచున్న యీస్థూలశరీరమున, డెబ్బదిరెండువేలనాడులు గలవు. అందుఁ=ఆశరీరమునందు, గుదంబునకంటెఁ=గుదస్థానమునకంటె, రెండంగుళంబులమీఁదటఁ=రెండంగుళములపైఁగా, లింగంబునకంటెఁ, రెండంగులములక్రిందుగాను, అధోముఖాగ్రంబై=క్రిందివైపునకుఁదిరిగి, మూఁడుకోణంబులుతనరఁ=మూఁడుకోణములుకలిగి, దేహమధ్యమస్థానంబునఁ=దేహమధ్యభాగమునందు (ఆత్రికోణాకార మగుస్థానమునకే దేహమధ్య మని పేరు.), మూలాధారచక్రంబు = మూలాధారమను పేరు గల చక్రము, అలరుఁ=ప్రకాశించుచుండును. అదిమొదలుకొని, సహస్రారంబుతుదగాఁ=సహస్రారమువఱకు, పృష్ఠభాగంబునఁ=వెనుకభాగమునందు, వీణాదండంబుభంగిఁ=వీణవలె, సమస్తనాడికామూలకందంబై=అన్నినాడులకును ఆధారమై, మూలో... ఘంబై-మూల=మొదటను, ఊర్ధ్వ = పైభాగమునందును, ఛిన్న=తెగఁగొట్టఁబడిన, వంశాభంబై=వెదురుబొంగుతో సమానమై, షడాధారసమన్వితంబై-షడాధార=షడాధార చక్రములతో, సమన్వితంబై=కూడినదై, ఉండుదీర్ఘాస్థి=ఉన్నట్టిగొప్పయెముక (వెన్నెముక), బ్రహ్మదండియనంబరఁగుఁ-బ్రహ్మదండి యను పేరుతో నొప్పుచుండును. ఆబ్ర...స్థయై-ఆబ్రహ్మదండి = ఆవెన్నెముకయొక్క, మూల=మొదటనున్న, ఆధార=మూలాధారచక్రముయొక్క, అగ్రకోణ=పైకొనయందు, స్థయై= ఉన్నదియై, కుండ...యై - కుండలీనామ = కుండలి యను పేరుగల, పరాశక్తియుక్తయై = శక్తితోఁ గూడినదియై (ఒకసర్పము మూలాధారమునందు పడగనుంచుకొని శిరసునందు తోఁకనుంచుకొని యున్న దని ప్రసిద్ధి గలదు. వెన్నెముకయొక్క నన్నిచోట్లను చూచుట కట్లే యుండునుగదా. మూలాధారమున కధఃకుండలి

యనియు శిరమున నూర్ధ్వకుండలి యనియుఁ బేరు). ప్రాణా...యై- ప్రాణ = ప్రాణవాయువులకును, అగ్ని=జఠరాగ్నికిని, బిందు=బుద్ధికిని, నాద=ప్రణవనాదములకును, నిలయమై=ఆధారమైనదియై, సావిత్రీసరస్వతీనామికయై=సావిత్రి, సరస్వతి అను పేర్లుగలదియై, బ్రహ్మరంధ్రగతయై=బ్రహ్మరంధ్రము నాశ్రయించినదియై, సుషుమ్నానాడి=సుషుమ్న యనునొకనాడి, ప్రవర్తిల్లు=ఉండును. తద్వామ దక్షిణ పార్శ్వంబులయందున్=ఆనాడికి యెడమకుడిభాగములయందు, ఆధారంబు మొదలుకొని = మూలాధారచక్రము మొదలు, నాసికాగ్రపర్యంతంబు = ముక్కుకొనవఱకు, వ్యాపించి, నాడీచక్రసంస్యూతలై=నాడీచక్రమునకు సంబంధించినవై, పితృయానదేవయానలనెడు=పితృయానము దేవయానము అను (ఎడమ ముక్కునందలి యూపిరికి ఇడానాడి యని పేరు. ఆనాడీమూలమున యజ్ఞాదికర్మల నాచరించువారు నిర్గమింతురు. స్వర్గాదులయందు ఫలముల ననుభవించి భూలోకమునకు మఱలివత్తురు. కుడిముక్కునందలి శ్వాసకు పింగళనాడి యని పేరు. ఉపాసకు లగువారు ఆనాడీమార్గమున నిర్గమించి చతుర్ముఖుని లోకముఁ జేరి యచ్చట నపరోక్షజ్ఞానమును సంపాదించి యాచతుర్ముఖునితోఁ గూడ ముక్తు లగుదురు. భూలోకమునకు మఱలి రారు. ఈరెండు నాడులకును క్రమముగా పితృయాన మనియు దేవయాన మనియు పేర్లుగలవు. వీనినే ధూమాదిమార్గ మనియు నర్చిరాదిమార్గ మనియుం గూడఁ జెప్పుదురు.) సంజ్ఞికలై= పేర్లుగలవియై, చంద్రసూర్యమండలంబులంబొంది=చంద్రసూర్యమండలముల నాశ్రయించి, ఇడాపింగళలను నాడు లొప్పుచుండున్, నాభిమండలంబు నాశ్రయించి=నాభి నాశ్రయించి, కుక్కుటాండంబువిధంబునన్=కోడిగ్రుడ్డువలె, నాడీచక్రంబమరున్= సకలనాడులకు నాధార మగునాడీచక్రముకలదు. ఆనాడికలు=ఆఇడాపింగళానాడులు, అన్నాడీచక్రసముదితలు=ఆనాడీచక్రమునుండిపుట్టినవి. అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి, గాంధారి=గాంధారి, హస్తిజిహ్వ, అనునాడులు=అను పేర్లుగలరెండు నాడులు, నేత్రాంతవ్యాపినులు=కండ్లకొనవరకు వ్యాపించియుండునవి (ఎడమకంటియందు గాంధారి కుడికంటియందు హస్తిజిహ్వ), పూషాలంపూషానాడులు = పూషాలంపూష లనుపేర్లుగలనాడులు, కర్ణద్వయానుగతలు=చెవుల నాశ్రయించి యుండును. శుక్లాఖ్యనాడి=శుక్ల యనుపేరుగలనాడి, భ్రూమధ్యంబునొందున్=భ్రూమధ్యము నాశ్రయించియుండును. ఘ్రాణరంధ్రయుగ్మంబు=ఘ్రాణరంధ్రములురెండును, శ్రోత్రరంధ్రయుగ్మంబు=శ్రోత్రరంధ్రంబులురెండును భ్రూమధ్యంబు దిగువన్ = బొమల క్రిందిప్రదేశమున, కలసియుండున్ = చేరియుండును, అచ్చోటు = ఆకలసియున్నస్థలము, శృంగాటకంబు=శృంగాటకము, చతుష్పథంబు=చతుష్పథము (నాలుగు త్రోవలు కలయుచోటు), అనన్=అను పేర, విలసిల్లు=ప్రకాశించును. గంగాయమునా సరస్వతులు అను పేళ్ళ, కలయిడాపింగళసుషుమ్నలు=కలిగిన (పూర్వోక్త

యిడాపింగళా సుషుమ్నా నాడులు, కూడిన భ్రూమధ్యస్థానంబు = కలయునట్టిబొమల నడిమిప్రదేశము, త్రికూటంబనన్ = త్రికూట మనియు, త్రివేణీసంగమంబనన్ = త్రివేణీసంగమ మనియు, దగున్ = చెప్పఁబడుచున్నది. వాక్ప్రసాదిని = మాట లాడుటకు శక్తిని గలిగించునది, ఐనసరస్వతీనాడి=ఐనట్టిసరస్వతి యనునాడి, జిహ్వాంతగామిని యగున్=నాలుకయొక్క కొనను జెంది యుండును. విశ్వోదరీనాడి=విశ్వోదరి యను పేరు గలనాడి, చతుర్విధాన్నంబులన్ - చతుర్విధ=నాలుగువిధము లగు (భోజ్య, లేహ్య, చోష్య, పానీయములు చతుర్విధాహారములు) అన్నంబులన్=ఆహారములను, భక్షించున్-కంఠస్థ=కంఠమునందుండునది, ఐనపయస్వినీనాడి=ఐనపయస్విని యను పేరు గలనాడి, క్షుత్తృష్ణలన్=ఆఁకలిదప్పులను, ఒదవించుచున్ = కలుగఁజేయుచు, జలపానం బాచరించున్=నీరు ద్రావును, మఱియున్, నాడీచక్రసముద్భూతలు=నాడీచక్రమునుండిపుట్టినవి, ఐనమూఁడునాడులు, అధోముఖలై యుండున్=క్రిందికి వ్యాపించి యుండును. అందున్=ఆమూఁటిలో, రక్తాహ్వయనాడి = రక్తాహ్వయమను పేరుగలనాడి, శుక్లంబున్=వీర్యంబును, సినీవాలీనాడి=సినీవాలి యను పేరుగలనాడి, మూత్రంబున్=మూత్రమును, కుహూనాడి=కుహూయను పేరుగలనాడి, మలంబున్ =మలమును, బహిర్గతంబుగఁజేయున్ = వెలికిఁగొట్టును. శంఖినీ దామినీనాడులు =శంఖిని, దామిని యను పేరుగలనాడులు, భక్షి...రసంబున్-భక్షిత=భుజింపఁబడిన, అన్న=ఆహారముయొక్క, రసంబున్=రసమును (శరీరమునం దన్నము పరిపాకమును బొందినపిదప ద్రవరూప మగును. దానికే యన్నరసమని పేరు), గ్రహించి=తీసికొని, కపాల కుహరంబున్-కపాల=కపాలముయొక్క, కుహరంబున్=రంధ్రమును, ఒంది =పొంది, శిరంబునన్ = శిరస్సునందు, అమృతంబున్ = అమృతమును, కావించున్ = చేయుచుండును. అదియునుంగాక, హృదయంబునన్=ఱొమ్మునందు, ఏకోత్తరశత నాడులు=నూటఒక్కనాడులు, తనర్చున్=ఉన్నవి. అందున్=ఆనాడులలో, ఒక్క నాడి, ఊర్ధ్వగామినియగున్-ఊర్ధ్వ=పైకి, గామినియగున్=వ్యాపించునదియగును. అన్నాడీమార్గంబు=ఆనాడియొక్కమార్గము, మోక్షమార్గంబని = మోక్షములకు మార్గమని (ఆనాడిమార్గముగ నిర్గమించిన జీవుఁడు మోక్షమును జెందునని; ఇచ్చట మోక్షమనఁగా దేవయానమార్గము నాశ్రయించి చతుర్ముఖునిలోకమునకుఁ బోయి కల్పాంతమునందు నాయనతోఁగూడ ముక్తినిఁజెందుటయే.) వేదాంతంబులుపలుకున్ =వేదాంతశాస్త్రములు చెప్పును. ఇట్లువివరించి చెప్పినవెల్లన్, ముఖ్యనాడులు=నాడులలో ముఖ్యములగునవి. వీనిలోన్=ఈముఖ్యనాడులలోఁగూడ, ఇడాపింగళాసుషుమ్నలు, శ్రేష్ఠనాడులు=శ్రేష్ఠతమములైనవి. అందున్=ఆనాడులలో, బ్రహ్మనాడి=హృదయమునం దున్న నూటయొక్కనాడులలోఁ బైకి ప్రసరించియున్నదని చెప్పఁబడియున్న మోక్షమార్గమగునాడి, సకలనాడికాశిరోమణియగున్=అన్నినాడులలోను శిరోరత్న

ముపంటివై యున్నది. ఇత్తెఱఁగునన్=ఈవిధముగా, తిర్య...లై=తిర్యక్=అడ్డముగాను, ఊర్ధ్వ = పైఁగాను, అధః=క్రిందుగాను, ప్రసృతలై = వ్యాపించినవై, పరమ...నలు - పరమ=సూక్ష్ములైన, సుషిర = రంధ్రములే, ప్రధానలు = రూపములుగాఁగలవి, ఐన ద్విసప్తతిసహస్రనాడులయందున్ = ఐనట్టి డెబ్బదిరెండువేల నాడులలో, చలన...బులు-చలన=కదలుట, ధావన=పరుగెత్తుట (లేక వ్యాపించుట), కంపన=వణఁకుట,ఆకుంచన=ముడుచుకొనుట, శోషణ=ఎండునట్లుచేయుట(అనఁగా: బడలికను చెందించుట, లేక చెందుట), ధర్మకంబులు=అనుధర్మములుగల, ఐనదశవిధప్రాణంబులు=ఐనట్టి పదిప్రాణవాయువులలో, మెలఁగున్=సంచరించు చుండును. అందున్=ఆదశవిధప్రాణవాయువులలో, ప్రాణుఁడు=ప్రాణ మనియెడువాయువు, హృదయస్థానంబున వసియించి=వక్షస్థలమునందుండి, ఇడా...లనన్-ఇడాపింగళాఖ్యా=ఇడాపింగళలను పేళ్లుగల, నాడికా=నాడులయొక్క, రంధ్రద్వయంబువలనన్ = రంధ్రములమార్గమున, ఉచ్ఛ్వాసరూపంబుచేతన్=శ్వాసగా (ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసశబ్దములను యథేచ్ఛముగా వాడుకొనుటగూడఁగలదు. నిశ్వాసశబ్దమునకు "వెలికివచ్చుగాలి" యనియు నుచ్ఛ్వాసశబ్దమునకు "లోనికిపోవుగాలి" యనియు నర్థమైనను ఇచ్చట నుచ్ఛ్వాసపదము, నిశ్వాసార్థమున నుపయోగింపఁబడియున్నది కదా), నిర్గమించి=వెలుపలకు వచ్చి, ద్వాదశాంగుళపర్యంతంబు=పన్నెండు అంగుళముల దూరమువఱకు, అరుదెంచి=వచ్చి, అచ్చటన్=ఆస్థలమునందు, అడంగున్=నశించిపోవును. గుదస్థానంబునందుండి, అపానుండు=అపానవాయువు, నిశ్వాసరూపంబుచేతన్=నిశ్వాసరూపముతో, ప్రాణునకున్=ప్రాణవాయువునకు, అధోముఖంబుగాన్=క్రిందిభాగముగా, ఎదురునడుచున్, అధోముఖనాడీత్రితయంబువలనన్ = నాడీచక్రమునుండి అధోముఖముగఁ బ్రసరించియున్న మూఁడునాడులమార్గమున, మలమూత్రశుక్లంబులన్, వెడలించుచుండున్, కంఠదేశంబునన్=కంఠమునందు, వసియించి=నిలిచి యుండి, ఉదానుండు=ఉదానవాయువు, మనంబునందలిసంకల్పవికల్పంబులన్, జిహ్వాద్యష్టస్థానంబువలనన్ = జిహ్వా మొదలగు నెనిమిదిస్థానంబులమూలమున (జిహ్వా కంఠము దంతములు దవుడలు శిరస్సు నాసిక కొండనాలుక పెదవులు ఇవియే శబ్దములు పుట్టునట్టియష్టస్థానములు.), శబ్దరూపంబుగాన్ = పదరూపములుగా, పలికించుచు=చెప్పునట్లుచేయుచు,సుషుప్త్యవసరంబులన్=సుషుప్తిసమయములయందు, సకలేంద్రియంబులన్ = సమస్తేంద్రియములను, సంగ్రహించి=తనలోనికిఁ దెచ్చుకొని, ఉపశమింపఁజేయుచున్=విశ్రమించునట్లుచేయుచు, ప్రబోధసమయంబునన్ = మరలమేల్కాంచినప్పుడు, వానినెల్లన్= ఆయింద్రియములన్నిటిని, ఎప్పటిచోట్లనుంచున్, మఱియున్, లోకాంతరగమనాగమనంబులన్=పరలోకమునకుఁబోవుట అచ్చటనుండి మరలివచ్చుట అనువానియందు, సమర్థుండై=శక్తిగలవాఁడై, ఒప్పుచున్, అగ్నిష్టోమమయుండై = అగ్నిష్టోమయజ్ఞరూ

పుండై, సుషుమ్నారంధ్రంబున్ = సుషుమ్నానాడియొక్క రంధ్రమును, ఆశ్రయించి,
బ్రహ్మరంధ్రంబునన్ = సహస్రారచక్రమువఱకు, ఉద్గమించుచుండున్ =పైకిపోవుచుం
డును, వ్యానుండు=వ్యానవాయువు, సర్వశరీరంబునన్ =శరీరమునందంతయు, వ్యాపించి,
బాహ్యశీతోష్ణంబులన్ - బాహ్య = వెలుపలనుండు, శీత=చలి, ఉష్ణంబులన్ = వేఁడి
(వీనిని), అభ్యంతరంబునకున్ =లోనికిని, ఆంతరశీతోష్ణంబులన్ =లోపల నుండుశీతో
ష్ణములను, బాహ్యంబునకున్ =వెలుపలికిని, ఇచ్చుచున్, భక్షితాన్నరసంబున్ = భుజింపఁ
బడినయన్నరసమును, అంతటన్ =శరీరమునందంతటను, ప్రసరింపఁజేయుచుండున్ =
వ్యాపించునట్లుచేయుచునుండును. నాభిస్థానస్థితుండగుసమానుండు=నాభియం దున్నస
మానవాయువు, జఠరానలంబున్ =జఠరాగ్నిని, ప్రజ్వలింపఁజేసి, ప్రాణ్యు...బులన్ -
ప్రాణి=జీవులచేత, ఉపభుక్త=భుజింపఁబడిన, చతుర్విధాన్నంబులన్ =నాలుగువిధము
లైనయాహారములను, పచనంబుచేసి=పక్వములఁజేసి, ఎల్లనాడులకున్ = సమస్తములగు
నాడులకును, పంచిపెట్టు = పంచియిచ్చును. నాగుఁడు = నాగవాయువు, ఉద్గారంబును
=తేనుపును, కూర్ముండు=కూర్మవాయువు, ఉన్మీలనంబును = కనులుతెఱచుటను, కృక
రుండు=కృకరవాయువు, క్షుతంబు=తుమ్ముటను, దేవదత్తుఁడు=దేవదత్తవాయువు, విజృం
భణము=ఆవులింతను, సర్వవ్యాపియైన ధనంజయుఁడు=శరీరమునం దంతయును వ్యాపిం
చియున్న ధనంజయవాయువు, మృతంబైనన్ =మరణమును జెందినను, విడువక=ఈశరీర
మును విడువక, దేహస్థౌల్యంబున్ = శరీరమునకు వాపును, పుట్టించుచుండున్, ఇటు
లన్ =ఈవిధముగా, దశవాయువులతోన్ = పదివాయువులతో, కూడి-దశేంద్రియా
న్వితంబై=జ్ఞానేంద్రియములైదు కర్మేంద్రియములైదును గలసి పదియింద్రియములతోఁ
గూడినదియై, కామ...తంబై- కామరాగద్వేషాదివికార=కామము రాగము ద్వేషము
మొదలగువికారములతో (కామమనఁగా తనకు లేనిదానిని కావలయు నని కోరుట;
రాగ మనఁగా తన కున్నదానినే సర్వకాలములయందు ననుభవింపవలయు నని కోరు
చుండుట; ద్వేష మనఁగా తన కనిష్ట మగువిషయమునందుండునసూయ), సహితంబై=
కూడినదియై, విషయ...కున్ -విషయ=శబ్దాదివిషయములవలనఁగలిగిన, సుఖ=ఆనందము
యొక్క, గ్రహణంబునకున్ = గ్రహించుటకై, అధోముఖంబై, శ్రవణేంద్రియంబు
వలనన్ =చెవులవలన, ద్వివిధశబ్దంబులన్ =రెండువిధము లగుశబ్దములను, (శబ్దము ధ్వని
రూపమనియు అక్షరరూపమనియు రెండువిధములైయున్నది) త్వగింద్రియంబువలనన్ =
చర్మమువలన, పంచవిధస్పర్శంబులన్ =ఐదువిధము లగుస్పర్శములను (చల్లదనము వేఁడిమి
సమత్వము కాఠిన్యము మృదుత్వము అను నివి పంచవిధస్పర్శములు), నేత్రేంద్రియం
బువలనన్ =నేత్రమువలన, షడ్వర్ణంబులన్ = ఆఱురూపములను (నలుపు పసుపు ఆకు
పసుపు తెలుపు చెంగావి లేక, ఊదా చిత్రము అనునివి షడ్విధరూపములు), జిహ్వేం
ద్రియంబువలనన్ = నాలుకవలన, షడ్విధరసంబులన్ = ఆఱువిధము లగురుచులను,

ఘ్రాణేంద్రియంబువలనన్=నాసికవలన. త్రివిధగంధంబులన్ = మూఁడువిధము లగు వాసనలను (సుగంధము దుర్గంధము మిశ్రగంధము ఇవిత్రివిధగంధములు), అనుభవించుచున్, వెండియున్=మఱియు, వాక్పా...డన్-వాక్=వాక్కుతోను, పాణి=హస్తములతోను, పాద=పాదములతోను, వాయు=వాయువుతోను, ఉపస్థలతోడన్, కూడి, వచ...బులన్-వచన=మాటలాడుట, ఆదాన=ఒకదానిని స్వీకరించుట, గమన=నడచుట, విసర్గ=మలవిసర్జనము చేయుట, ఆనంద=ఆనందించుట, కర్మంబులన్ = అనుకార్యముల, ఒనర్చుచున్=చేయుచు, మనంబు = మనస్సు, ప్రవర్తించుచుండున్ = సంచరించుచుండును. అమ్మనంబున్=ఆమనస్సును, కరణంబుగాన్=సాధనముగా, కైకొని=అంగీకరించి. తప్ప...తయున్ - తత్ = ఆ, పవన=ప్రాణమునకు, మనః = మనస్సునకును, అగ్రస్థితయున్=పైభాగమునందు ఉన్నదియు, కర్తృత్వభోక్తృత్వాది ధర్మసమేతయున్=ఒకకార్యమును జేయుట దానిఫలము ననుభవించుట అనుధర్మములు గలదియు, ఐనబుద్ధి=ఐనట్టిబుద్ధి,విలసిల్లున్=ప్రకాశించుచున్నది. అదియే=ఆబుద్ధియే, బిందు వనం బరఁగున్=బిందువని చెప్పఁబడుచున్నది. అది=ఆబిందువు, సర్వ...యున్-సర్వ=సమస్తములైన, కార్య=కార్యములకును, కారణ=కారణములకును, ఆశ్రయయున్=ఆధారమైనదియు. నిఖి...యున్-నిఖిల = సమస్తమైన, వాసనా=సంస్కారములచేత, వాసితయున్=ఆశ్రయింపఁబడినదియు, అగున్=అగుచున్నది. కావునన్=కాఁబట్టి, అమ్మా...తోన్-అమ్మానస=ఆమనస్సుతోను,మారుత=వాయువులతోను, ఇంద్రియ=దశేంద్రియములతోను, శరీరంబులతోన్=శరీరముతోను. విషయ=శబ్దాదివిషయములకు,అభిముఖియై=ఎదురై(అనఁగా: విషయముల గ్రహించునదియై) తచ్చాంచల్యంబువలనన్=ఆవిషయములు, లేక విషయముల గ్రహించునట్టి యింద్రియములు, లేక మనోవృత్తులు చలించుచుండుటచేత. తాను=ఆబిందురూపమైనబుద్ధియును, చలించుచున్=కదలుచు,బహి...చున్-బహిః=వెలుపలనుండునట్టియు,అంతః=లోపలనుండునట్టియు,విషయ=విషయములయొక్క(ను),అనుభవంబు=అనుభవించుటచేయుచున్,సుషుప్తియందున్=సుషుప్త్యవస్థలో, అజ్ఞానాకారంబగుచున్=అజ్ఞానస్వరూపముగలదియై,జాగ్రత్స్వప్నంబులయందున్=జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు,బుద్ధ్యాద్యాకారంబైతోఁచుచును=బుద్ధి మొదలగురూపములతోకనఁబడుచును,అనాదికాలంబుననుండి,ముక్తిపర్యంతంబున్=మోక్షము కలుగునంతవఱకు, అనంతకర్మంబులాచరించుచున్=మితిలేనికర్మలఁ జేయుచు, తత్ఫలంబులను=వానియొక్క ఫలములను, భుజించుచున్=అనుభవించుచు, అవిచారరూపిణియై=బ్రహ్మవిచారము లేకపోవుట అనునదియే స్వరూపముగాఁగలదియై, నిరంతరపర్యటనశీలయై-నిరంతర=సర్వకాలములయందును, పర్యటన=సంచరించు చుండుటయె (అనఁగా: చరించుచుండుటయే), శీలయై=స్వభావముగాఁ గలదియై, ఉండున్, మఱియున్.

తా. తల్లిదండ్రులు భుజించినయాహారరసమువలన నేర్పడు శోణితశుక్లబిందువుల వలన నీదేహము జనించును. చర్మము మాంసము రక్తము మజ్జ (ఎముకలలోపలనుండు "మూలగ" యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నక్రొవ్వు) యెముకలు నరములు అనునాఱుకోశములతో నిది యొప్పుచుండును. ఇట్టియీస్థూలశరీరమునందు డెబ్బదిరెండువేలనాడు లున్నవి. వానిస్థితియెట్లనిన: గుదస్థానమునకంటె రెండంగుళములమీఁద లింగస్థానమున కంటె రెండంగుళములక్రిందనుండుప్రదేశమునకు దేహమధ్యమనిపేరు. అచట మూలాధార మనుపేరుగలయొకచక్రము గలదు. అది త్రికోణాకారమై యుండును. దాని యగ్రము క్రిందివైపునకుఁ దిరిగియుండును. అచ్చటనుండి బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు వెనుకభాగమున వీణాదండ మనుపేరి నొకయెముక వ్యాపించియున్నది. అది మూలమునందును అగ్రమునందునుకూడ ఛేదింపఁబడిన వెదురుగొట్టమువలెనుండును. అదియే యీ చెప్పిననాడులకు నాధారము దాని నాశ్రయించియే యీనాడు లన్నివైపులకును వ్యాపించుచున్నవి. షడాధారచక్రములును నిలచియున్నవి.

ఇక నాడులను గూర్చి వినుము. అన్నిటిలోను ముఖ్యతమ మగుసుషుమ్నయను నాడి పైవర్ణింపఁబడియున్న మూలాధారమునందక్షయించు నాశ్రయించి బ్రహ్మదండిమూలమున నాసికాగ్రమువఱకు వ్యాపించియున్నది. ఆనాడినే సావిత్రియనియు, సరస్వతియనియుఁ జెప్పుదురు. ఊర్ధ్వకుండలియు నధఃకుండలియు ననుశక్తులును (సర్పాకారముతో కుండలి యనుపేరుగల యొకశక్తి కల దనియు దాని కధోభాగమున పడగయు నూర్ధ్వభాగంబున పుచ్ఛంబునుం గల దనియు వానికిఁ గ్రమముగా నధఃకుండలి యూర్ధ్వకుండలి యని పేర్లుగల వనియు యోగులు చెప్పుదురు.) ప్రాణవాయువులును జఠరాగ్నియు బిందునాదములును ఆనాడియం దేకలవు. ఈసుషుమ్నానాడికి నెడమభాగమునం దిడయనునాడియు కుడిభాగమునఁ బింగళయనునాడియుఁగలవు. ఇవియు మూలాధారము మొదలు నాసికాగ్రమువఱకు వ్యాపించియుండును. వీనినుండియే నిశ్వాసము వచ్చును. ఎడమముక్కునుండి వచ్చునిశ్వాసము ఇడానాడినుండి వచ్చును. కుడిముక్కునుండి వచ్చునది పింగళానాడినుండివచ్చును. ఈనాడులకు గ్రమముగా పితృయానమనియు దేవయానమనియుఁ బేర్లుగలవు. వీనినే ధూమాదిమార్గమనియు అర్చిరాదిమార్గమనియుఁ గూడ నందురు. యజ్ఞాదికర్మనిష్ఠులు ధూమాదిమార్గమునఁ బరలోకమునకుఁ బోవుదురు. కర్మఫలము ననుభవించి భూలోకమునకు మఱలి వత్తురు. ఉపాసనలఁ జేసినవారు అర్చిరాదిమార్గమున(అనఁగాఁ:బింగళానాడిమూలమునఁ బరలోకమునకుఁ బోవుదురు. అచ్చట జతుర్ముఖునితోడ ముక్తులగుదురు. కావున నీరెండునాడులును ప్రధానములైనవి. ఇందు మొదటిది చంద్రమండలము నాశ్రయించియున్నది. రెండవది సూర్యమండలము నాశ్రయించియున్నది. కావుననే వీనికిఁ గ్రమమున చంద్రనాడియనియు సూర్యనాడియనియుఁ బేర్లు. ఈనాడులుకూడ మూలా

ధారమునుండియే యూర్ధ్వముగా వ్యాపించియున్నను సుషుమ్నానాడివలె నచ్చటనే జనించినవి కావు. నాభినాశ్రయించి కోడిగ్రుడ్డువంటియాకారముతో నాడీచక్ర మనుపేర నొకచక్రముకలదు. డెబ్బదిరెండువేలనాడులును ఆచక్రమునుండియే జనిం చుచున్నవి. పైఁజెప్పిన ఇడాపింగళానాడులు కూడ నిట్టివే.

మఱికొన్ని నాడులనుగూర్చి చెప్పెద వినుము. గాంధారి హస్తిజిహ్వ యను రెండునాడులును నాడీచక్రమునుండి నేత్రములవఱకు వ్యాపించి దృష్టిని గలిగించుచు న్నవి. పూష, యలంపూష యనునాడులు కర్ణములవఱకు వ్యాపించి వినునట్టిశక్తినిఁ గలి గించును. శుక్లయనునాడి భ్రూమధ్యము నాశ్రయించియుండును. ఆ భ్రూమధ్యమునకు క్రిందిభాగము నాసికారంధ్రములు రెండును శ్రోత్రరంధ్రములు రెండును కలసి యొక్కటియై యుండును. ఆస్థలమునకు శృంగాటక మనియుఁ జతుష్పథ మనియు పేరు. ఇడాపింగళానాడులకు గంగాయమునలని పేర్లుగలవు. సుషుమ్నానాడికి సరస్వతి యని పేరుగల దని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము. ఈమూఁడునాడులును భ్రూమధ్యమునఁగల యును. కావున నాస్థానమునకుఁ ద్రికూట మనియుఁ ద్రివేణీసంగమ మనియుఁ బేరు; మఱియు సరస్వతి యనునాడి నాడీచక్రమునుండి నాలుకకొనవఱకు వ్యాపించి మాట లాడించును. విశ్వోదరి యనునాడి యాహారమును భుజించును. పయస్విని యనునాడి కంఠమునం దుండి యాకలిదప్పులఁ గలిగించుచు జలపానము నాచరించును. ఇదియునుఁ గాక యీనాడీచక్రమునుండి క్రిందికి వ్యాపించునాడులు కొన్నిగలవు. అందు మూఁ డు ప్రధానములు. వానిలో రక్తాహ్వయ మనునాడి శుక్రశోణితములను సినీవాలినాడి మూత్రమును కుహూనాడిమలమును వదలించును. శంఖినీ దామినీ యనురెండునాడులు అన్నరసమును గొనిపోయి శిరసునందుఁ జేరి యచ్చట దాని నమృతముగాఁ జేయం చుండును. లంబికాయోగము నాచరించువారు ఆయమృతము జిహ్వకు సోఁకుటచేతనే జరామరణములు లేనివార లగుచున్నారు.

ఇవి యన్నియును గాక హృదయస్థానమునందు నూటొక్కనాడులుగలవు. అం దొక్కనాడిమాత్రము బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు వ్యాపించియుండును. దానికి బ్రహ్మ నాడి యని పేరు. దానిమూలమునఁ బ్రాణత్యాగముఁ జేసినవారు మోక్షము నొందుదు రని వేదాంతశాస్త్రములయందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. ఈవిధముగా వర్ణింపఁబడియు న్ననాడులు డెబ్బదిరెండువేలనాడులయందును బ్రధానములై యున్నవని తెలిసికొనవల యును. ఇవి గాక నూర్ధ్వముఖముగాను అధోముఖముగాను దిగ్వ్యఙ్ముఖముగాను బ్రస రించియుండునాడు లెన్నియో గలవు. పైవివరింపఁబడి యున్ననాడులలోఁగూడ నిడాపింగళాసుషుమ్నలు ముఖ్యములు. మోక్షమార్గ మనిచెప్పఁబడియున్న బ్రహ్మ నాడి యన్నినాడులకును శిరోరత్నమువంటిదని తెలిసికొనవలయును.

ఈవిధముగాఁ బైకిని క్రిందికిని ప్రక్కలను వ్యాపించి సూక్ష్మమగురంధ్రములే స్వరూపముగాఁ గల డెబ్బదిరెండువేల నాడులయందును ప్రాణాదిదశవిధవాయువులును సంచరించుచు కదలుట కదలించుట పరుగెత్తుట ముడుచుట చూచుట ఎండునట్లుచేయుట అనుకార్యముల నాచరించుచున్నవి. ఆవాయువులలోఁ బ్రాణ మనువాయువు హృదయస్థానమునం దుండి యిడాపింగళానాడులమూలమున పండ్రెండంగుళములవఱకు వెలికిఁబోవుచు వచ్చుచుండును (ఇదియే నిశ్వాసము). అపానవాయువు గుదస్థానమునందుండి యధోముఖముగ సంచరించుచు నచటనుండు నాడులమూలమున మలమూత్రశుక్లశోణితముల వెలివడఁ జేయుచుండును. ఉదాన మనువాయువు కంఠదేశమునం దుండి సుషుమ్నానాడి నాశ్రయించి బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు నూర్ధ్వముఖముగా వ్యాపించుచుండును. మనసునందు పుట్టినసంకల్పవికల్పముల నాలుక దవుడలు మొదలగునవయవములచేఁ బలికించును. సుషుప్త్యవస్థయందు ఇంద్రియముల నన్నిఁటిని తనకడకుఁ జేర్చి భ్రమముగనుంచి మరల జాగ్రదవస్థరాగానే వానినన్నిఁటిని స్వస్థానములయందునిలుపును. జీవుఁడు దేహమును విడచిపోవునప్పుడును పరశరీరమునందుఁ బ్రవేశించునప్పుడు నీవాయువేయాధారము. దీని కన్నిష్టోమమే స్వరూపము. వ్యాన మనువాయువు సర్వశరీరమును వ్యాపించి వెలుపలి శీతోష్ణముల లోనికి నిచ్చుచు లోపలి శీతోష్ణముల వెలికిఁ దరుముచుండును. అన్నరసమును శరీరమున కంతకుఁ బంచియిచ్చుచుండును. సమాన మనువాయువు నాభిస్థానముననుండి జఠరాగ్నికి జ్వాలఁగలిగించి భుజించినయాహారమును బక్వముఁ జేసి దానిరసమును నాడుల కన్నిఁటికిని బంచి యిచ్చును. నాగ మనువాయువు త్రేనుపును గలిగించును. కూర్మ మనువాయువు కన్నులమూయునట్లుఁ దెఱచునట్లుఁ జేయును. కృకర వాయువు తుమ్మునట్లుచేయును. దేవదత్తవాయు వావులింతను గలిగించును. ధనంజయ మనువాయువు మృతమైనశరీరమును సహితము విడువక యుబ్బునట్లుఁ జేయును.

ఈచెప్పఁబడినదశవిధవాయువులతోను పదియింద్రియములతోను గూడి మనస్సు శ్రోత్రేంద్రియమువలన శబ్దమును గ్రహించుచు నేత్రేంద్రియమువలన సకలవిధములగు రూపులను జూచుచు త్వగింద్రియమువలన స్పర్శలను గ్రహించుచు ఘ్రాణేంద్రియమువలన గంధము నాఘ్రాణించును జిహ్వేంద్రియమువలన రుచుల నాస్వాదించుచు నుండును. అదియే హృదయకమలము. విషయసుఖముల గ్రహించుటకై యది యధోముఖముగానున్నది. కర్మేంద్రియములసహాయమువలన మాటలాడుట యిచ్చుట నడచుట విసర్జించుట యానందించుట యనుకార్యములనుగూడ నదియే చేయును. హృదయకమలమును స్థానముగాఁగైకొని బుద్ధిసంచరించుచుండును. అది ప్రాణవాయువునకును మనసునకు నగ్రభాగమునందుండును. దానికే బిందు వని పేరు. సకలవిధములగువాసనలకును కార్యకారణములకును అదియే యాశ్రయము. సుషుప్త్యవస్థయం దది

యజ్ఞానరూపమునుం జెందును. జాగ్రదవస్థయందు అంతఃకరణరూపమును జెందును; దానికి స్వభావముగం జలనములేదు. అయినను ప్రాణవాయువులయొక్కయు మనసుయొక్కయు కదలికచే నదియుం గదలినట్లుండును. అనాదికాలమునుండియు మోక్షము గలుగువఱకు బహువిధము లగుకర్మల నాచరించునదియు వానిఫలములననుభవించునదియు నాబిందువే. కర్తృత్వ, భోక్తృత్వములు ఆబిందువునకేకాని యాత్మకు లేవు. ఇది యయునుంగాక.

నాదబిందుకళావివరణము.

అవ. ఇట్లు బిందువును వర్ణించి నాదబిందుకళలయథార్థస్వరూపమును జెప్పుచున్నాండు.—

క. ప్రతనుప్రాణమనో౽గ్ర, స్థితబుద్ధియె బిందు వందుం జెలంగెడియాత్మ
ప్రతిబింబమెకళ పవనో,న్నతఘోషమె సుమ్ము ప్రణవనాదమువత్సా.

టీ. వత్సా=బిడ్డా! ప్రత...ద్ధియె-ప్రతను=స్థూల సూక్ష్మకారణము లను భేదములుగల శరీరములయొక్కయు, ప్రాణ = దశవిధప్రాణవాయువులయొక్కయు, మనః=మనస్సుయొక్కయు,అగ్ర=పైభాగమునందు, స్థిత=ఉన్న,బుద్ధియె, బిందువు=బిందువనంబడును.అందుఁ=దానియందు(ఆబుద్ధియందు),చెల...బింబమే-చెలంగెడి=ప్రకాశించునట్టి, ఆత్మ=పరబ్రహ్మముయొక్క,ప్రతిబింబమె=బింబమే, కళ=చిత్కళయనంబడును. పవనో...మె-పవన=ప్రాణవాయువులయొక్క, ఉన్నత-అధికమైన, ఘోషమె=సంచారధ్వనియే(అనంగా:వాయువు నాడులయందుసంచరించుధ్వనియే),ప్రణవనాదము సుమ్ము=దశవిధప్రణవనాదము లనంబడును సుమా! (వాయువుధ్వనియే అన్ని తెఱంగుల వినవచ్చునని భావము.)

తా. ఓపుత్రా! అతిసూక్ష్మము లగుప్రాణవాయువులయొక్కయుం మనసుయొక్కయు నగ్రమునందుబుద్ధియే(జాగ్రదవస్థయందు బుద్ధియనియు సుషుప్త్యవస్థయందు సర్వేంద్రియ లయస్థానమగుజ్ఞానమనియు వ్యవహరింపంబడుచున్న పదార్థమే) బిందు వనంబడును. దానియందు ప్రతిఫలించియున్న పరమాత్మప్రతిబింబమే చిత్కళ. పైవివరింపంబడియున్న నాడులయందు ప్రాణవాయువులు సంచరించుటవలనం గలుగుశబ్దమే ప్రణవనాదము. ఇట్లు వీనిస్వరూపముల బాగుగ నెఱుంగుము.

క. ఆనాదబిందుకళలం, గానంబడుచుండువానిం గనుపురుషుండె ప్ర
జ్ఞానఘనుండై నరాముండు, నానావిధతత్త్వములకు నాథుండు పుత్రా.

టీ. పుత్రా=పుత్రుండా! ఆనాదబిందుకళలక్=పైనవివరింపంబడిన నాదబిందు కళల [illegible] = కనంబడుచుండుపదార్థముల నన్నిఁటిని, కనుపురు

షుఁడె=సర్వసాక్షియై చూచుచున్నవాఁడే, ప్రజ్ఞా...డు-ప్రజ్ఞాన=జ్ఞానమే (లేక జ్ఞానముయొక్క), ఘనుఁడైన = ఘనీభావముఁ జెందినట్లున్న (లేక ముద్దయైన, ఉప్పురాతియందు ఎచ్చటఁ జూచినను లవణరసమునకంటె నితర మేదియులేనట్లు, ఆపరబ్రహ్మమునం దెచట జూచినను జ్ఞానముకంటె వేఱగు పదార్థము లేదనిభావము), రాముఁడు = పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడైన శ్రీరాముఁడు, నానా...ముఁటకున్-నానావిధ = అనేకవిధములైన, తత్త్వములకున్ = ప్రాణములు ఇంద్రియములు మొదలగు సకలపదార్థములకును, నాథుఁడు=ప్రభువైనవాఁడు.

తా. ఓకుమారా! ఈనాదబిందుకళలయందు నేవేవి కానవచ్చునో వాని నన్నిఁటిని చూచుచుండు సాక్షియే శ్రీరాముఁడు. జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు. స్థూలములును సూక్ష్మములు నగుభూతభౌతికముల కన్నిఁటికిని ప్రభు వగువాఁడు.

అవ. ఇట్లు ప్రసంగమువలన నాదబిందుకళలపరమార్థస్వరూపమునుగూర్చియుఁ బరమాత్మునిస్వభావమును గూర్చియుఁ జెప్పి తదుపసంహారపూర్వకముగాఁ బ్రకృతము నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

సీ. అట్టిశ్రీరామతత్త్వాభాసకళతోడ
  నెనసినయాబిందు వెల్లప్రొద్దు
మార్తాండచంద్రాగ్నిమండలాన్వితసూక్ష్మ
  చక్షురగ్రమునకు పరి నధోము
ఖంబుగా నున్నహృత్కమలంబుతో బహి
  ర్ముఖమై స్వవిషయానుభూతిఁ దగిలి
మానక పవమానమాననేంద్రియదేహ
  సంగతి నూరక సంచరించు

తే. నట్లు గావున దశనాడికాంతరస్థ
  దశవిధేంద్రియపవనచిత్తముల నెల్ల
  హంసతత్త్వానుభవమున నడఁచి నిలిపి
  యచలముగఁ జేయు మంతట నాంజనేయ. 166

టీ. ఆంజనేయ, అట్టి ..తోడన్-అట్టి=పూర్వోక్తమైన, శ్రీరామతత్త్వ=రాముని యథార్థస్వరూపమగుపరబ్రహ్మముయొక్క, ఆభాస=ప్రతిబింబమైన, కళతోడన్ = చిత్కళతో,ఎనసినయాబిందువు-ఎనసిన=కూడియున్న,ఆబిందువు=ఆబుద్ధి, ఎల్లప్రొద్దు = సర్వకాలమునందును, మార్తా...నకున్-మార్తాండ = సూర్యునియొక్కయు, చంద్ర= చంద్రునియొక్కయు, అగ్నిమండల=అగ్నియొక్కయు మండలముతో, అన్విత = కూడుకొనియున్న, సూక్ష్మచక్షుః=జ్ఞాననేత్రముయొక్క, అగ్రమునకున్ = చివరకు (భ్రూ

మధ్యమునకు),సరణ్=సూటిగా, అధోముఖంబుగానున్న = క్రిందివైపునకుదిరిగియున్న, హృత్కమలంబుతోన్=హృదయకమలముతోఁ గూడ (మనస్సుతో హృదయకమల మను పేరఁ గమలాకారమై యధోముఖమగుమాంసపిండ మొకటిహృదయమునఁ బ్రత్యక్షముగనున్నది. అదియే మనసున కాధారమని యోగులుచెప్పుదురు), బహిర్ముఖమై = వెలుపలికివచ్చి (బాహ్యవృత్తి కలదియై యనుట), స్వవి...గిలి-స్వవిషయ=తనకు విషయము లగుశబ్దాదులను, అనుభూతిఁదగిలి=అనుభవించుటయందు మరగి, మానక = విడువక, పవ...పతిన్-పవమాన=ప్రాణవాయువులతోను, మానస=మనస్సుతోను, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములతోను, దేహ=స్థూలసూక్ష్మశరీరములతోను (కారణశరీరము సర్వవృత్తులకును లయస్థానము గావునయీబిందువునకు (అనఁగాబుద్ధికి) ఆశరీరముతో సంబంధమున్నను చలనము గల్గుటకు వీలులేదు కావున నాశరీరమునుగూర్చి యిచట చెప్పఁబడలేదు. సంగతిన్=సంబంధించి, ఊరకసంచరించున్=నిష్కారణముగ లోపలికిని వెలుపలికిని దిరుగుచుండును. కావునన్, దశ...నెల్లన్-దశనాడికా=ముఖ్యములైనపదినాడులయొక్కయు, అంతర=లోపల, స్థ=ఉన్న, దశవిధ=పదివిధము లగు, ఇంద్రియ= ఇంద్రియములు, పవన=ప్రాణవాయువులు, చిత్తములనెల్లన్=మనసు వీని నన్నింటిని, హంసతత్త్వానుభవమునన్ = అనుభవపూర్వకముగ జీవుని యథార్థస్వరూపమును దెలిసికొనుటచే, అడఁచి=నశింపఁజేసి, నిలిపి=నిశ్చలనమును చేసి, అచలముగన్ = కొంచె మైనను కదలకుండునట్లుగ, చేయుము. అంతటన్=పిదప.

తా. ఓఆంజనేయా! పరమాత్మప్రతిబింబ మని చెప్పఁబడి యున్నకళతోఁ గూడి, యీబిందువు సర్వకాలములయందు భ్రూమధ్యమునకుఁ జక్కఁగఁ గ్రింద వక్షస్థలమునం దధోముఖముగా నున్నహృదయకమలముయొక్కయగ్రమున నిలచియుండును. ఆహృదయకమలమూలమున వెలికి వచ్చుచు సకలవిధము లగువిషయసుఖముల ననుభవించుచుఁ బ్రాణవాయువులతోను మనసులోను ఇంద్రియములతోను గూడి సర్వదా సంచరించుచుండునే కాని యొక్కచో నిలువదు. అది నిలువకున్న మనఃప్రాణములు స్థిరము లగుటయుఁ దారకయోగనిష్ఠ కుదురుటయు సంభవింపదు కదా! కావున హంసతత్త్వస్వరూపము నెఱింగి యీబిందువును స్థిరముగఁ జేయుము. పైనవర్ణింపఁబడి యున్నపదినాడులలోను విహరించునింద్రియప్రాణమనంబుల నిశ్చలములఁ జేయుము.

అవ. హంసతత్త్వానుభవము నభివర్ణించుచున్నాఁడు:—

ఆ. ఇంద్రియముల నిగ్రహించి ప్రాణములతో
మానసమును గూర్చి వానితోడ
హంస యనఁగ నొప్పు నక్షరద్వయము యో
జించి సంతతము భజింపవలయు. 167

టీ. ఇంద్రియములన్, నిగ్రహించి = జయించి, ప్రాణములతో = ప్రాణవాయువులతో, మానసమున్=మనస్సును, కూర్చి=చేర్చి, వానితోడన్ = ఆప్రాణముల తోను, మనసుతోను, హంసయనఁగన్ = హంసయనెడు, ఒప్పునక్షరద్వయంబున్= ఒప్పుచున్న రెండక్షరములను, యోజించి=చేర్చి, సంతతము=ఎల్లప్పుడును, భజింపవలయున్=జపింపవలయును. అది ఎట్లంటేని=ఆజపించుట యెట్లనఁగా.

తా. మొట్టమొదట నింద్రియముల వానివానివృత్తులనుండి మరలించి వానితోఁ బ్రాణములఁ జేర్చి యందు మనసును సంధించి (అనఁగా: నన్నిఁటి నేకాగ్రముగఁ జేసి) యాప్రాణమనస్సులతోఁగూడ హం, స అనురెండక్షరములను జేర్చి సర్వకాలములయందును సేవింపవలయును.(ధ్యానింపవలయును అనుట. ఇదియే హంసతత్త్వానుభవము. ఇదియే అజపాగాయత్రి.)

అవ. సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁబడినహంసతత్త్వానుభవమును (లేక హంసమంత్రజపప్రకారమును) విస్తరించుచున్నాఁడు.—

సీ. అనిశంబు పద్మాసనాసీనుఁడై చూపు
లమరంగ నాసికాగ్రమున నిలిపి
యింద్రియంబుల నెల్ల నిట్టట్టు వోనీక
మదిచేతఁ దిరముగాఁ గుదియఁబట్టి
ప్రాణాదిదశవిధపవనంబులను వికా
రము లంట కుండఁ జొక్కముగ నునిచి
కామరాగాదిసంకల్పవర్జనము గా
స్వాంతంబు నరసి నిశ్చలముఁ జేసి
తే. యనిలమానసములతోడ హంసమంత్ర
మమరఁ గూర్చి జపించుచు నంతమీఁద
హృదయనభమున బిందువు గదల కుండఁ
బెంపుగా నాదకళల వీక్షింపవలయు. 168

టీ. అనిశంబు=ఎల్లప్పుడు, పద్మాసనాసీనుఁడై=పద్మాసనమునఁగూర్చుండి, చూపులు, అమరంగన్=చక్కఁగ, నాసికాగ్రమునన్ = ముక్కుకొనయందు, నిలిపి=ఉంచి, ఇంద్రియంబులనెల్లన్, ఇట్టట్టుపోనీక=చలింపనీక, మదిచేతన్=మనోబలముచేత, తిరముగాన్ = నిశ్చలముగా (లేక దృఢముగా), కుదియఁబట్టి=నిర్బంధించి, ప్రాణా... లన్-ప్రాణాది=ప్రాణము మొదలగు, దశవిధపవనంబులన్ =పదివిధములగువాయువులను, వికారములు=మార్పులు, అంటకుండన్ = కలుగకుండ, చొక్కముగనునిచి = బాగుగ నిలిపి,కామ...ముగాన్ -కామరాగాది=కామము రాగము మొదలగు,సంకల్ప

వర్జనముగాన్ = సంకల్పములు లేకుండునట్లుగా, స్వాంతంబున్=మనసును, అరసి= విమర్శించి, నిశ్చలము చేసి=చలనము లేకుండఁజేసి, అనిలమానసములతోడన్-అనిల= ప్రాణావాయువులతోను, మానస=మనస్సుతోను, హంసమంత్రము=హంస యనెడు మంత్రమును, అమరన్=ఒప్పునట్లుగా, కూర్చి=చేసి, జపించుచున్ =జపము చేయుచు, అంతమీఁదన్=తర్వాత, హృదయనభమునన్=హృదయాకాశమునందు, బిందువు కదలకుండన్ =బుద్ధి చలింపకుండఁజేసి, పెంపుగాన్=దినదినమున కభివృద్ధి యగునట్లుగా, నాదకళలన్-నాద = దశవిధప్రణవనాదములను, కళలన్ = చిత్కళను, వీక్షింపవలయున్=చూడవలయును.

తా. సాధకుఁ డగువాఁడు పద్మాసనస్థితుఁడై కూర్చుండి దృష్టిని నాసికాగ్రముపై నిలిపి (లేక నాసికాగ్రమును జూచువానివలె దృష్టినిఁగదలక నిలిపి) ఇటునటు వీక్షింపక దశవిధేంద్రియములఁ జలింపనీక మనశ్శక్తిచే స్థిరములఁ గావించి యామనస్సును గూడ కామము రాగము మొదలగు సంకల్పవికల్పములచేఁ జెదరకుండునట్లు ఏకాగ్రభావము నొందించి ప్రాణవాయువులకు వికారములు లేకుండునట్లు చేసి ఆమనఃప్రాణములతో హంసమంత్రమునుగూర్చి జపింపవలయును. (అనఁగా: ప్రాణముతోఁజేర్చి హంసమంత్రమును జపించుచు మనసు నామంత్రాధిదేవతయందే నిలుపవలయును.) ఇదియే హంసతత్త్వానుభవము. ఇట్లు సర్వకాలములయందు నాచరించుచు హృదయాకాశమునం దున్నబిందువు చలింపకుండునట్లుఁ జేయవలయును. హంసతత్త్వానుభవము కలుగఁగానే బిందువు తనంతఁదానే నిలుచును. అచట సాధకుఁ డాచరింపవలసిన ప్రయత్న మేదియునులేదు. ఇట్లాబిందువు స్థిరముకాఁగానే నాదకళలు గోచరము లగును. కావున నీహంసతత్త్వానుభవము రాజయోగికి ప్రథమకర్తవ్యము.

హంసశబ్దార్థవిచారము.

అవ. ఇట్లు మంత్రము నెఱింగించి దానియర్థమును వివరించుచున్నాఁడు.—

ఆ. నాదబిందుకళల కాదియై ద్రష్టయై
సర్వదృశ్యములకు సాక్షి యగుచుఁ
జిత్స్వరూప మైనశ్రీరామతత్త్వమా
నమల మగుహకార మాంజనేయ! 169

టీ. ఆంజనేయ! నాదబిందుకళలకున్ - నాద=ప్రణవనాదములకు, బిందు=బుద్ధికి, కళకున్ = చిత్కళకు, ఆదియై = కారణభూతుఁడై, ద్రష్టయై = ఆనాదబిందుకళలను జూచువాఁడై, సర్వ...లకున్-సర్వ=సమస్తములైన, దృశ్యములకున్=కనఁబడుపదార్థముల కన్నిఁటికిని, సాక్షియగుచున్=ప్రకాశకుఁడగుచు, చిత్స్వరూపము =జ్ఞానస్వరూపము, ఐనశ్రీరామతత్త్వము-ఐన = ఐనట్టి, శ్రీ = శోభాయుక్తుఁడైన,

రామతత్త్వము=శ్రీరామునియొక్క యథార్థస్వరూపము (అనఁగా: బ్రహ్మము), అమలము=పరిశుద్ధము, అగుహకారమౌన్-అగు = ఐన, హకారమౌన్ = హకార మగును. (అనఁగా: పరబ్రహ్మస్వరూపము హకారార్థ మనుట.)

తా. ఓఆంజనేయా! ఆహంసమంత్రము జపించునప్పుడు దాని కర్థ మగు పదార్థమును భావించుచుండవలయును గావున దాని నెఱింగించెద వినుము. ఆమంత్రమునందు హకారము, సకారము, అనుస్వారము అనుసివికలవు. అందు నాదబిందుకళల కుత్పత్తిస్థానమైనట్టియు వానిని వేఱువేఱ దెలిసికొనునట్టియు, వానినే యననేల ? సకలప్రపంచమునుఁ దనజ్ఞానశక్తిచేఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టియు నా శ్రీరాముఁడే (బ్రహ్మమే) హకారమున కర్థమైయున్నాఁడు.

తే. మహితదేహేంద్రియప్రాణమానసాది
దృశ్యరూపిణియును జడాత్మికయుఁ ద్రిగుణ
కలితయు ననాదియు మహావికారి యైన
ప్రకృతి యగును సకారంబు పరమపురుష. 170

టీ. పరమపురుష=పురుషశ్రేష్ఠా! ఆంజనేయా, మహి...ణియును-మహిత = ఒప్పుచున్న, దేహ=దేహము, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ప్రాణ = ప్రాణములు, మానసాది=మనస్సు మొదలైన, దృశ్య = దృశ్యములే (కనఁబడుప్రపంచమే), రూపిణియును=స్వరూపముగాఁ గలదియు, జడాత్మికయున్=చైతన్యశక్తిలేనిదియు, త్రిగుణకలితయున్=సత్త్వరజస్తమోగుణములతోఁ గూడినదియు, అనాదియున్ = అనాదిసిద్ధమైనదియు, మహావికారి= లెక్కకుమిక్కిలి యగుమార్పులుకలదియు, ఐనప్రకృతి = ఐన మాయాశక్తి, సకారంబు=సకారము, అగున్=అవును. (ప్రకృతియే సకారార్థమనుట.)

తా. పురుషరత్నమా! దేహము ఇంద్రియములు మనసు మొదలగుదృశ్యపదార్థములే స్వరూపముగాఁ గలిగినట్టియు, అచేతనమైనట్టియు, సత్త్వరజస్తమోగుణమయమైనట్టియు, నానావిధములగు వికారముల కాశ్రయమైనట్టియు మూలప్రకృతియే యీమంత్రమునందలి సకారమున కర్థము.

అవ. ఈక్రిందిపద్యమున ననుస్వారార్థనిర్ణయపూర్వకముగ పదార్థవివరణమును ముగించి వాక్యార్థమును వివరించుచున్నాఁడు:—

క. వినుమా పురుషప్రకృతుల
ఘనతాదాత్మ్యంబు మధ్యగతబిందువు గా
వున హంస యనఁగ జీవుం
డనిలమనోయుక్తుఁ డగుచు నతఁడు వెలుంగున్. 171

టీ. వినుము. ఆపు...బు-ఆపురుషప్రకృతులకు=ఆమాయాబ్రహ్మములయొక్క, ఘన=అధికమైన, తాదాత్మ్యంబు=తాదాత్మ్యసంబంధము, మధ్యగతబిందువు=హకార సకారములకు నడుమనున్న యనుస్వారము. (అనఁగా: హంసమంత్రమునందలి హకార సకారములకు నడుమనున్న యనుస్వారమునకు మాయాబ్రహ్మలసంబంధమే యర్థమనుట.) కావునన్, హంసయనఁగన్=హంసయనఁగా, జీవుండు=(హంసపదమునకు జీవుఁడర్థమనుట)మాయయనిన నవిద్యయనిన నొకప్రకృతియే కావునను దానిచే నావరింపఁబడియున్న బ్రహ్మమే జీవుఁడు కావునను ఇట్లుఁ జెప్పఁబడెను.) అతఁడు = ఆజీవుఁడు, అనిలమనోయుక్తుఁడగుచున్ = ప్రాణములతోను మనసుతోను గూడినవాఁడై, వెలుఁగున్=ప్రకాశించును.

తా. ఆజీవబ్రహ్మల కనాదినుండియుఁ గలయభేదసంబంధమే యనుస్వారమున కర్థము. కావున హంస యనుమంత్రమునకు జీవుఁ డని సముదాయార్థము. మాయచే నావరింపఁబడియున్న బ్రహ్మమునే కదా జీవుఁ డనుచున్నాము. ఆజీవుఁడే ప్రాణవాయువులతోను మనసుతోను గూడి విహరించు చుండును.

{ అష్టదళపద్మమున హంస తిరుగునప్పుడు గలిగెడు గుణవిశేషముల వివరము. }

అవ. ఈహంసను పక్షిరూపముగా వర్ణించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇట్లు నిర్వికారుం డైనపురుషునకుఁ గేవలజడాత్మిక యైనప్రకృతికిం బ్రత్యేకంబు గాఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూపసర్వసంసారంబు ఘటింప దట్లు గావున హకారస్వరూపకుం డైనయాత్మం డాత్మశక్తి యైనసకారంబుతో నన్యోన్యతాదాత్మ్యధ్యాసరూపంబునఁ గూడి హంసస్వరూపకుం డైనజీవుం డై నవద్వారపురంబునం బ్రవేశించి వివిధేంద్రియ ప్రాణమనోయుక్తుం డై పంజరాంతరంబున మెలంగు పులుంగు తెఱంగునం జిక్కి వెడల నుపాయంబు గానక నానావిధ భోగంబు లనుభవించుచుం గ్రీడించునట్టిహంసకు నగ్నిసోములు పక్షంబు లోంకారంబు శిరంబు త్రినేత్రంబు ముఖంబు రుద్ర రుద్రాణులు చరణంబు లై యొప్పార భానుకోటిప్రతీకాశం బై కాష్ఠంబులయందు వహ్నియుఁ దిలలయందుఁ దైలంబు క్షీరంబులయం దాజ్యంబు వ్యాపించి యున్న చందంబున బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత సర్వభూతంబులయందు హృదయకమలం బధిష్ఠించియుండు నందుఁ బూ

ర్వదళంబునఁ బుణ్యమతియు నాగ్నేయదళంబున నిద్రాలస్యాదులు
యామ్యదళంబునఁ గ్రౌర్యశేముషియు నైరృతిదళంబునఁ బాపబుద్ధి
యుఁ బశ్చిమదళంబునఁ గ్రీడయు వాయవ్యదళంబున గమనాదిమనీ
షయు సౌమ్యదళంబున రతిప్రీతియు నీశాన్యదళంబున ద్రవ్యాదా
నంబు మధ్యంబున వైరాగ్యంబుఁ గేసరంబుల జాగ్రదవస్థయుఁ గర్ణి
కయందు స్వప్నంబు లింగంబున సుషుప్తియుఁ బొందుచుండు మఱి
యు నెప్పుడు పద్మత్యాగి యగు నప్పుడు నాదంబున విలీనం బగు
నది తురీయం బన్నాదం బాధారాది బ్రహ్మరంధ్రపర్యంతంబు శుద్ధస్ఫ
టికసంకాశం బై నిండియుండు నదియె పరమార్థతత్త్వరహస్యం బని
యోగీశ్వరులచేతఁ జెప్పంబడు నట్లగుటం జేసి. 172

టీ. ఇట్లు=ఈవిధముగా, నిర్వికారుండు=మార్పులు లేనివాఁడు, ఐనపురుషునకున్=ఐనట్టిబ్రహ్మమునకును, కేవలజడాత్మిక-కేవల=సంపూర్ణముగా, జడాత్మిక=చైతన్యము లేనిది, ఐనప్రకృతికిన్=ఐనట్టిమాయకును, ప్రత్యేకంబుగాన్=వేర్వేఱుగా, కర్తృత్వ...రంబు-కర్తృత్వ = ఒకదాని నాచరించుట, భోక్తృత్వ=దానిఫలము ననుభవించుట, ఆదిరూప=మొదలైనరూపాకారముగల, సర్వ=సమస్తమైన, సంసారంబు, ఘటింపదు=కలుగనేరదు. అటుగావునన్=కాఁబట్టి, హకారస్వరూపకుండు=హకారమే స్వరూపముగాఁ గల (హకారమున కర్థమైన), ఐనయాత్ముండు = ఐనట్టిబ్రహ్మము, ఆత్మశక్తి=తనశక్తి (పరబ్రహ్మయొక్క శక్తియే ప్రకృతి యని మునుపే నిరూపించియున్నాము.) ఐనసకారంబుతోన్=ఐనట్టిసకారముతో, అన్యో...బునన్ - అన్యోన్య=ఒకదానితో నొకదానికిఁగల, తాదాత్మ్య=తాదాత్మ్యమును (తాదాత్మ్యమనఁగా భ్రాంతిసిద్ధసంబంధమని మునుపే నిరూపించియున్నాము), ధ్యానంబునన్=ధ్యానించుట యనుస్వరూపముతో, కూడి=చేరి(సంబంధపడి), (అనఁగా: పురుషునితో ప్రకృతియుఁ బ్రకృతితోఁ బురుషుండును చేరినట్లుతోఁచి)హంసస్వరూపకుండు=హంసమంత్రరూపుఁడు, ఐనజీవుఁడై=ఐనట్టిజీవుఁడుగా (మాయతో సంబంధించుటవలన బ్రహ్మమునకు జీవత్వము కలిగె నని భావము), నవద్వారపురంబునన్=తొమ్మిదిద్వారములుగల యీదేహమందు, ప్రవేశించి, వివి...భక్తుండు-వివిధ = అనేకములైన, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములతోను, ప్రాణ=ప్రాణవాయువులతోను, మనః = మనస్సుతోను, యుక్తుండై=కూడినవాఁడై, పంజరాంతరంబునన్=పంజరములోపల, మెలఁ...గునన్-మెలఁగు=ఉన్న, పులుగుతెఱంగునన్=పక్షివలె, చిక్కి, వెడలన్=వెలికిఁబోవుటకు, ఉపాయంబు, కానక=తెలిసికొన లేక, నానావిధభోగంబులు-నానా

విధ=అనేకవిధము లైన, భోగంబులు=పుణ్యాపాపమిశ్రకర్మములవలనఁ బుట్టినసుఖ దుఃఖ మిశ్రఫలముల యనుభవములను, అనుభవించుచుఁ, క్రీడించునట్టి హంసకున్ =క్రీడించుచున్న హంసకు (జీవునకు), అగ్నిసోములు=అగ్నియును, ఇంద్రుఁడును, పక్షంబులు=ఱెక్కలు (ఈజీవుని హంసపక్షిగా వర్ణించుచున్నాఁడు.), ఓంకారంబు= ప్రణవము, శిరంబు=శిరస్సు, త్రినేత్రంబు=జ్ఞాననేత్రమును, ముఖంబు=మొగము, రుద్రరుద్రాణులు-రుద్ర=ఈశ్వరుఁడును, రుద్రాణులు=పార్వతియును, చరణంబులై =పాదంబులై, ఒప్పారన్=ఒప్పుచుండఁగా, భానుకోటి=కోటిసూర్యులతో, ప్రతీకాశంబై=సమానుఁడై, కాష్ఠంబులయందున్, వహ్నియున్=అగ్నియును, తిలలయందున్=నువ్వులయందు, తైలంబు=నూనెయు, క్షీరంబులయందున్ = పాలయందు, ఆజ్యంబు = ఘృతంబును, వ్యాపించియున్న చందంబునన్ = వ్యాపించియున్నట్లు, బ్రహ్మాది...యందున్ - బ్రహ్మాది = చతుర్ముఖుఁడు మొదలు, స్తంబపర్యంత = గడ్డిపోఁచవఱకుఁగల, సర్వభూతంబులయందున్ = సకలజంతువులయందును, హృదయకమలంబు = హృదయపద్మమును, అధిష్ఠించియుండున్ = ఆశ్రయించియుండును (జీవుఁ డగునీహంస లేనిచోటే లేదనుట). అందున్ = ఆహృదయకమలము నందు, పూర్వదళంబునన్=తూర్పుదిక్కునందున్న రేకుపై నాహంస సంచరించునప్పుడు, పుణ్యామతియున్ = పుణ్యములఁ జేయవలయు ననునిచ్ఛయు, ఆగ్నేయదళంబునన్= అగ్నిదిక్కున నుండుదళమున సంచరించునప్పుడు, నిద్రాలస్యాదులు-నిద్ర=నిదురయును, ఆలస్య=సోమరితనమును, ఆదులు=ఆఁకలిదప్పి మొదలగునవియును, యామ్యాదళంబునన్=దక్షిణపువైపున నున్న రేకునందు, క్రౌర్యశేముషియున్=క్రూరబుద్ధియు, నైరృతిదళంబునన్=నైరృతిపార్శ్వముననున్న రేకునందు, పాపబుద్ధియున్=పాపముచేయవలయునను తలంపును, పశ్చిమదళంబునన్=పడమటిరేకునందు, క్రీడయున్=ఆటయందలియిచ్ఛయు, వాయవ్యదళంబునన్=వాయువుదిక్కుననున్న రేకునందు హంస తిరుగునప్పుడు, గమ...షయున్-గమన=నడచుట, ఆది=మొదలగువానియందలి, మనీషయున్=బుద్ధియును, సౌమ్యదళంబునన్=కుబేరునిదిక్కునందున్న రేకునందు, రతిప్రీతియున్=రతియందలియిచ్ఛయు, ఈశాన్యదళంబునన్ = ఈశాన్యదిక్కునందున్న రేకునందు, ద్రవ్యాదానంబున్-ద్రవ్య=ద్రవ్యమును, ఆదానంబున్ = ఇయ్యవలయునని (లేక తీసికొనవలయునని),మధ్యంబునన్=పద్మముయొక్క నడిమిభాగమునందు హంస నిలిచియున్నప్పుడు, వైరాగ్యంబున్=వైరాగ్యమును, కేసరంబులన్=పద్మకేసరములయందు,జాగ్రదవస్థయు, కర్ణికయందున్=మిద్దెలయందు, స్వప్నంబు=సప్నావస్థయు, లింగంబునన్=తామరదుంపయందు, హంసయున్నప్పుడు, సుషుప్తియున్=సుషుప్త్యవస్థయును, పొందుచుండున్ = కలుగుచుండును. మఱియున్, ఎప్పుడు=ఏసమయము నందు, పద్మత్యాగియగున్=ఆహంస పద్మమును విడుచునో, అప్పుడు=ఆసమయమున,

నాదంబున్ = ప్రణవనాదమునందు (ప్రణవమునకు పరబ్రహ్మాయక్షము కావునను సాక్షి యగుజీవునకు నాదమునందు విలయముసంభవింపదు కావునను ఇచ్చటినాదశబ్దముచే పరబ్రహ్మమే చెప్పఁబడెనని యూహించునది.), విలీనంబులన్ = లయమునొందును. అది= ఆయైక్యము, తురీయంబు=తురీయావస్థ, అన్నాదంబు=ప్రణవార్థమగునాపరబ్రహ్మము, ఆధారాదిబ్రహ్మరంధ్రపర్యంతంబు=ఆధారము మొదలు బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు, శుద్ధ... శంబై-శుద్ధ=నిర్మలమైన, స్ఫటిక = స్ఫటికరత్నముతో, సంకాశంబై=సమానమైనదై, నిండియుండన్ =వ్యాపించియుండును. అదియే=ఆబ్రహ్మమే, పర...బని-పరమార్థ= సత్యమైన, తత్త్వ=స్వరూపముయొక్క (జీవస్వరూపముయొక్క), రహస్యంబని=గోప్య విషయమని (అనఁగా: నందఱకును తెలియశక్యమగుజీవయథార్థస్వరూపమని), యోగీశ్వరులచేతన్ =శ్రేష్ఠు లగుయోగులచే, చెప్పంబడున్ =పలుకఁబడుచున్నది (బ్రహ్మ సర్వ వ్యాపకుఁడే యైనను యొకదేశమునందే యున్నాఁడని చెప్పుట శిష్యులకు సుఖముగా దెలియుకొఱకనియెఱుంగునది). అట్లగుటంజేసి, కావున.

తా. పరబ్రహ్మము నిర్వికారుఁ డగుటచేతను మాయయుఁ చేతన మగుటచేతను కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదిరూప మగునీసంసార మిం దెవ్వరికిని సంభవింపదు. సంసార మన్న నో యనుభవసిద్ధముగనున్నది. కావున నీమాయాబ్రహ్మల కేదియో సంబంధ మొక టియుండితీరవలయును. ఆసంబంధముకూడ సత్యమైనచో నెప్పటికిని నశింపదు. కావున ముక్తి యనునదియే లేకపోవలసివచ్చును. కావున నాసంబంధము తాదాత్మ్యసం బంధముగా నుండవలయును. సంయోగసంబంధ మనినయెడల పరమాత్మ సవికారుఁడు కావలసివచ్చుటచేత నది యుక్తము కానేరదు. (సవాయసంబంధము వేదాంత మత ములోలేదు.) కావున నధ్యాసరూపమగుతాదాత్మ్యసంబంధమే యిచ్చటఁ జెప్పనొప్పి యున్నది. మాయాబ్రహ్మ లనాదు లగుటచే వారలకుఁ గలసంబంధముకూడ ననాదియే కావలసివచ్చుచున్నది. ఇట్టితాదాత్మ్యసంబంధముచే నాపరబ్రహ్మము మాయాసహితుఁ డై శరీరమునఁ బ్రవేశించి సకలసంసారము ననుభవించుచు హంస (జీవుఁడు) యని పేరొక్కనఁబడు చున్నాఁడు. ఆహంస పంజరమునందుఁ జిక్కినహంసపక్షివలె వెలికిఁ బోనేరక శరీరమునందే విహరించుచున్నది. ఆహంసకు చంద్రాగ్నులు రెక్కలు. ఓంకా రము శిరస్సు, జ్ఞాననేత్రము ముఖము. ఈశ్వరుఁడును పార్వతియుఁ బాదములు. ఇట్టి రూపముతో నాహంస తిలలయందు తైలంబును క్షీరమునందు ఘృతంబును వ్యాపించి యున్నట్లు చతుర్ముఖబ్రహ్మము మొదలు గడ్డిపోఁచవఱకుఁగలసర్వపదార్థములయందును వ్యాపించి యున్నది. హృదయకమలము నాశ్రయించి కోటిసూర్యులవలె వెలుఁగుచు న్నది. ఆహృదయకమలమున నెనిమిదిదళములుగలవు. అందుఁ దూర్పున నున్నదళముపై నీహంస విహరించు చుండునేని మనసునందు పుణ్యకార్యవిషయములగు సంకల్ప ములు జనించును, ఆగ్నేయదిశయందలి దళమున నిద్రయు నాలస్యము మొదలగునవి

కలుగును. దక్షిణదళంబున క్రూరబుద్ధియు నైరృతిదిశయందలి దళమున పాపవృత్తులు నుద్భవించును. పశ్చిమదళమున నాహంస విహరించునప్పుడు క్రీడయందలి యభిరుచియు వాయవ్యదళమున నిలచి యున్నప్పుడు నడువవలయు ననుతలంపును ఉత్తరదళమున నున్నప్పుడు రతియందలి యిచ్ఛయు ఈశాన్యదళమున ధనధాన్యమునందలి సంకల్పమును సంభవించును. కమలమధ్యమునం దున్నప్పుడు వైరాగ్యము పుట్టును. కేసరములందునుఁ గర్ణికయందును తొడిమెయందును క్రమముగ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలనుభవింపఁబడును. ఇదియునుఁగాక నాహంస పద్మము నెప్పుడువిడుచునో యప్పుడు ప్రణవార్థమని యిదివఱకుఁ జెప్పఁబడియున్న ఘంటానాదమునందు లయమునొందును. ఆనాదము మూలాధారము మొదలు బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు నేకవిధముగ వ్యాపించి యున్నది అదియే పరబ్రహ్మతత్త్వరహస్య మని యోగులు చెప్పుదురు. కావున.

హంసాదిలయస్థానసూచనము.

క. దేశికనాథునిమహదుప, దేశమువలనన్ వివేకదృష్టివలనఁ ద
న్నాశస్థలము సుషుమ్నా, దేశం బని దానికీలుఁ దెలియఁగవలయున్.

టీక. దేశి...నన్ - దేశికనాథుని=సద్గురునియొక్క, మహత్=గొప్పదియగు, ఉపదేశమువలనన్=బోధవలనను, వివేకదృష్టివలనన్=జ్ఞానదృష్టివలనను, తన్నాశస్థలము=ఆజీవరూప మగుహంసయొక్క లయమునకు (అనఁగా: ఆహంస పరబ్రహ్మమునందు లీనమగుటకు) స్థానము. సుషుమ్నాదేశం బని = సుషుమ్నానాడిమధ్యభాగమని (హృదయకమలమునందు దహరాకాశమను పేర నొకయాకాశముకలదని శ్రుతులయందు చెప్పఁబడి యున్నది. యోగశాస్త్రమునందు సుషుమ్నానాడిమధ్యభాగమే దహరమని చెప్పఁబడియున్నది. ఆసుషుమ్నానాడికూడ మూలాధారము మొదలు బ్రహ్మరంధ్రమువఱకు నున్నదికావున నెట్లుచెప్పినను విరోధముకలుగదని తెలిసికొనవలయును.), దానికీలు=దానిరహస్యమును, తెలియఁగ వలయున్=తెలిసికొనవలయును.

తా. ఆచార్యునియుపదేశము ననుసరించియు బహువిధము లగుయుక్తుల ననుసరించియుఁ జూచిన నాహంస లయము నొందునట్టిస్థానము సుషుమ్నానాడిమధ్యప్రదేశ మని తెలిసికొనవలయును.

ఆ. సర్వభూతహృదయజలజాతములయందు
సమతఁ బవనమానసములతోడ
హంస యనుచుఁ బలుకునతఁడె నే నను కీలుఁ
దెలిసి తలఁప నదియుఁ బోలియు నంత. 174

టీక. అంతన్ = శ్లిష్ట, సర్వ...యందున్ - సర్వభూత = సమస్త ప్రాణుల యొక్క, హృదయజలజాతములయందున్ = హృదయకమలములయందు, లేక సుషుమ్నానాడీమధ్యభాగములయందు, సమతన్ = భేదములేకుండ, పవనమానసములతోన్-పవన = ప్రాణములతోను, మానసములతోఁడన్ = మనస్సుతోనుకూడి, హంస యనుచున్=హంసయని, పలుకునతఁడె = జపముసేయువాఁడె (బ్రహ్మాభిన్నుఁడగు పురుషుఁడె), నేననుకీలు దెలిసి= నేను (జీవుఁడు) అనునట్టిమర్మమును గ్రహించి (అనఁగా బ్రహ్మమునకు జీవునకును భేదములేదని గ్రహించి). తలఁచన్ = ధ్యానింపఁగా, అది యన్ = 'జీవుఁడు సుషుమ్నానాడిమధ్యమున పరబ్రహ్మముతో నైక్యమగుచున్నాఁడు. కొంతకాల మాయనతో వేఱుగనుండెను' అను మొదలగుభావనలు, పోవున్ = నశించి పోవును.

తా. సమస్తభూతములయొక్కయు హృదయకమలముల నాశ్రయించి 'హంస' యని పలుకుచు సంచరించువాఁడనే నేను. వానికిని నాకును భేదములేదు. అని మర్మమును దెలిసికొని ధ్యానము చేసె నేని తాను వేఱు, హంసమంత్రాధిదేవత యగుజీవుఁడు వేఱు, తా నాజీవుని ధ్యానము చేయుచున్నాఁడు అను భేదము లన్నియు నశించును. జీవుఁడు బ్రహ్మమునందు లయ మగుచున్నాఁడు. సుషుమ్నానాడిమధ్యమునఁ దేలుచున్నాఁడు అనునట్టిభావనయే నశించును.

అవ. ఈవిధముగా మంత్రమును మంత్రార్థమును ప్రత్యక్షముగ నామంత్రార్థమును భావింపలేనివారికి నుపకారముగ నాహంసను పక్షిరూపముగ భావనచేయవచ్చునని యు నుపదేశించి యాధ్యానము తుద కెట్టిఫలము నొసంగునో దానినిఁ గూడ వివరించి యీక్రింద నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

ఆ. ఈరహస్య మెఱిఁగి యేకాగ్రచిత్తుఁ డై
సంతతము భజింపఁ జాలు నేని
యనిలమానసములు హంసంబుతోఁగూడ
విలయ మొందు మొదలి వెలుఁగునందు. 175

టీక. ఈరహస్యమెఱింగి = ఈవివరింపఁబడిన రహస్యవిషయమును దెలిసికొని, ఏకాగ్రచిత్తుఁడై=స్థిరమగుమనస్సుకలవాఁడై, సంతతమున్=సర్వకాలమునందును, భజింపఁ జాలునేనిన్=సేవింపనేర్చినచో, అనిలమానసములు = ప్రాణవాయువును మనస్సును, హంసంబుతోఁగూడన్=హంసపక్షివలె వర్ణింపఁబడియున్న జీవునితోఁగూడ, మొదలి వెలుఁగునందున్ = అనాదిసిద్ధ మగుపరబ్రహ్మప్రకాశమునందు, విలయమొందున్ = నశించును.

తా. ఈరహస్యవిషయమును గ్రహించి ఏకాగ్రమగుమనస్సుతో నెప్పుడును ధ్యానించు నేని వానిమనఃప్రాణములు జీవరూప మగుహంసతోఁగూడ అనాదిసిద్ధమగు పరబ్రహ్మమునందు లీనము లగును. (అనఁగా మోక్షముకలుగును.)

రేచక పూరక కుంభకముల వివరణము.

అవ. హంసమంత్రము ప్రాణవాయువుతోఁగూర్చి జపింపఁబడవలయునని చెప్పఁబడియున్నదికదా. దానివిధానము సక్రమముగ వివరించువాఁడై మొట్టమొదట రేచక పూరక కుంభక స్వరూపములను జెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. హృదయగతప్రాణుఁ డేతెంచునాసికా
  వివరంబువలనను వెలికి ద్వాద
శాంగుళపర్యంత మది రేచకం బగు
  నరుదెంచునంతలో నర్ధసమయ
మచ్చోటి లయ మగు నది బహిఃకుంభకం
  బారీతి లోపలి కరుగునదియె
పూరకం బనఁ జొప్పుఁ బూరించునంతలో
  నర్ధకాలంబు దా నడఁగు నచట
తే. నదియె యాంతరకుంభకం బనఁగఁ దనరుఁ
బొసఁగ నిబ్బంగి రేచకపూరకాది
గతులచే విహరించు నీగాలి వాని
గలసి మదితోడ హంసంబు మెలఁగునపుడు. 176

టీ. హృదయగతప్రాణుఁడు = హృదయస్థానమునం దున్న ప్రాణవాయువు, నాసి...వలనన్ -నాసికా=ముక్కుయొక్క, వివరంబువలనన్ = ద్వారమునుండి, వెలికిన్ =వెలుపలికి, ద్వాదశాంగుళపర్యంతము=పండ్రెండంగుళములదూరమువఱకు, ఏతెంచున్ =వచ్చును, అది=ఆవచ్చుట, రేచకంబగున్ =రేచక మని చెప్పఁబడును. అరుదెంచునంతలోన్ =వచ్చినంతసమయములో, అర్ధసమయము=సగముకాలము (అనఁగా వచ్చుట కెంతకాలము పట్టునో దానిలో సగముకాలము.), అచ్చోటన్ =బయట, లయమగున్ =లీనమైయుండును (అనఁగా: లోనికిఁ బోక నిలిచి యుండు ననుట). అది=ఆనిలిచియుండుట, బహిఃకుంభకంబు = బహిఃకుంభకము (వెలుపలఁ గలుగునట్టికుంభకము), ఆరీతిన్ =ఆవిధముగా, లోపలికరుగునదియె=లోపలికిఁ బోవుటయే, పూరకంబనన్ ఒప్పున్ =పూరక మని చెప్పఁబడును. పూరించునంతలోన్ =పూరించుటకు పట్టినంత కాలములో, అర్ధకాలంబు = సగముసమయము, అచటన్ =ఆస్థలమునందు (లోపల),

తానడఁగన్ = కదలక నిల్చి యుండును, అదియె = ఆలోపలనిలుచుటయె, అంతరకుంభకం బనఁగఁదనరున్ = అంతరకుంభక (లోపలజరుగుకుంభకము) మనిచెప్పఁబడును. పొసఁగన్ = అందముగా, ఇబ్భంగిన్ = ఈవిధముగా, రేచకపూరకాదిగతులచే = రేచకము పూరకము మొదలగువానిచే, ఈగాలి = ఈ ప్రాణవాయువు, విహరించు = తిరుగుచున్న; వానిన్ = ఆ రేచకపూరకకుంభకములను, కలసి, మదితోడన్ = మనసుతోఁ గూడి, హంసంబు = హంసమంత్రము(లేక హంస), మెలఁగునపుడు = సంచరించుచున్నప్పుడు (అనఁగా ఆరేచకపూరకకుంభకములతోఁ గలసి మనసు తిరుగుచుంటయు, దానితోఁగూడి హంసము సంచరించుటయు స్వాభావికమనుట. ఉత్తరపద్యముతో నన్వయము),

తా. హృదయమునం దున్నప్రాణవాయువు నాసికనుండి పండ్రెండంగుళములు వెలికివచ్చును. అదియే రేచకమనఁబడును. వచ్చినకాలములో నర్ధభాగము వెలుపలనిలుచును. దానికి బహిఃకుంభకమని పేరు. ఇట్లే లోపలికిఁజనుటకు పూరకమనియు నర్ధసమయములో నడంగియుండుటకు నాంతరకుంభకమనియుఁ బేరు. ఈవిధముగా సంచరించుచున్నగాలి నాశ్రయించి మనసు సంచరించును. దానితోఁగూడి హంసయు విహరించుచుండును.

తే. పూరకము నహంకారంబు పొందుపఱచి
కుంభకంబున బిందువుఁ గూర్చి యంత
రేచకమున సకారంబుఁ జూచి వానిఁ
దెలియు తెలివియె నేనని తెలియవలయు. 177

టీక. పూరకమునన్ = పైవివరింపఁబడినపూరకమునందు, హకారంబు = హంసమంత్రమునందలి "హ"యను నక్షరమును, పొందుపఱిచి = చేర్చి (ఉన్నట్లు సంకల్పించి యనుట), కుంభకంబునన్ = కుంభకమునందు, బిందువున్ = హకారమునకు పార్శ్వమునను అనుస్వారమును, కూర్చి = చేర్చి, అంతన్ = పిదప, రేచకమునన్ = పైనవివరింపఁబడియున్న రేచకమునందు (నిశ్వాసమునందు), సకారంబున్ = హంస మంత్రమునందలి "స" యనువర్ణమును, చూచి = ఉన్నట్లు భావించి, వానిన్ = ఆ రేచకపూరకకుంభకము లనువానితోఁ గూడి విహరించుమనస్సును ఆరేచకాదులతోఁ జేర్పఁబడిన హంసమంత్రమును, తెలియు తెలివియె = తెలిసికొనునట్టిజ్ఞానమేను (వీని నన్నిఁటిని), నే నని తెలియవలయున్ = జీవస్వరూపమని తెలిసికొనవలయును.

తా. హంసమంత్రము నీప్రాణవాయువుతోఁగూర్చి జపింపవలయును. ఎట్లనిన: పూరకమునందు హకారము కల దనియు అంతరకుంభకమునందు అనుస్వారము కల దనియు రేచకమునందు సకారము కలదనియు భావింపవలయును. ఇట్లు భావించి జపిం

చునప్పుడు "ఆజపమును తెలిసికొనుజ్ఞానమే నాయథార్థస్వరూపము" అని తెలిసి కొనుచుండవలయును.

షట్కమలములనిర్ణయము.

అవ. ఇట్లు మంత్రానుష్ఠానప్రకారమును వివరించి సాధకులకు నుపకారముగ నుండుటకై వానిసంఖ్యను వివరించుచున్నాఁడు.—

తే. ఇట్లనిలమానసములతో నెనసి హంస
యాఱుకమలంబులందు నహర్నిశంబు
లీలచే నిరువదియొక్కవేలయాఱు
నూఱుమాఱులు విహరించు మేరతోడ. 178

టీక. ఇట్లు=ఈవిధముగా, హంస=హంసపక్షి, అనిలమానసములతోన్=వాయువుతోను, మనసుతోను, ఎనసి=కూడి, ఆఱుకమలంబులయందున్ = మూలాధారము మొదలగు నాఱుకమలములయందును, అహర్నిశంబు=రేయుంబవలు, లీలచేన్=విలాసముతో, ఇరువదియొక్కవేల యాఱునూఱుమాఱులు, మేరతోడన్=మితితో, విహరించున్=తిరుగును. (మనుష్యునకు, లేక జంతువునకు, ఒకసూర్యోదయము మొదలు రెండవసూర్యోదయము లోపల ఇరువదియొక్కవేల యాఱునూఱుమాఱులు శ్వాస తిరుగును. ఇది స్వస్థుని విషయము. వ్యాధిగ్రస్తుఁడైకాని పరుగెత్తుట మొదలగువాని వలన నలసటఁ గాని యున్నప్పుడు ఈపరిమితిని శ్వాససంచారము మించును. తగ్గుట మాత్ర మెప్పటికిని లేదు.)

తా. ఇట్లీహంస వాయువుతోఁగూడి యన్నికమలములయందును విహరించుచుండును. సూర్యోదయము మొదలు మరలసూర్యోదయమువఱకు నావిహారములసంఖ్య యిరువదియొక్కవేలు నాఱునూఱులై యున్నది. పురుషునకు దినమున కిరువదియొక్క వేల యాఱునూఱుమారులు శ్వాస తిరుగుచుండు ననియు దానితోఁగూర్చి హంసమంత్రమును జపింపవలసివచ్చుటచే నదియు నన్నిమాఱులు జపింపఁబడునదియే యగునని యు తెలిసికొనవలయును.

వ. అట్లు గావున గుదస్థానంబున వశషసవర్ణగంబై, చతుర్దళయుక్తంబై తప్తకాంచనపుష్పకసన్నిభంబై, మహీనిలయంబై, ఘ్రాణకారణంబై, మూలాధారచక్రంబు విలసిల్లు నందు వినాయకున కాఱునూఱులును లింగస్థానంబున బభమయరలవర్ణగంబై, షడ్దళసమన్వితంబై, రక్తవర్ణంబై, జలాలయంబై, రసనాకారణంబై, స్వాధిష్ఠానచక్రంబు

రంజిల్లు, నందుఁ జతుర్ముఖున కాఱువేలును, నాభిస్థానంబున డఢణ తథదధనపఫవర్ణగం బై, దశదళోపేతం బై, తేజోనివాసం బై, పీతవర్ణం బై, నేత్రకారణం బై, మణిపూరచక్రంబు ప్రకాశించు; నందు శ్రీమహావిష్ణున కాఱువేలును; హృదయస్థానంబున కఖగఘఙ చఛజఝఞ టఠవర్ణగం బై, ద్వాదశదళోపేతం బై, శ్వేతవర్ణం బై, మరున్మందిరం బై, త్వగింద్రియకారణం బై, యనాహతచక్రంబు వసరు; నందు రుద్రున కాఱువేలును; గంఠస్థానంబునం దకారాదిషోడశస్వరగం బై, షోడశదళయుతం బై, నీలవర్ణం బై, గగనసదనం బై, శ్రోత్రకారణం బై, విశుద్ధచక్రంబలరు; నందు జీవాత్మునకు సహస్రంబును; భ్రూమధ్యస్థానంబున హంక్షమ్మను వర్ణంబులుగలిగి, ద్విదళలక్షితం బై, మాణిక్యవర్ణం బై, యంతఃకరణభవనం బై యాజ్ఞాచక్రంబొప్పు; నందుఁ బరమాత్మునకు సహస్రంబును; బ్రహ్మరంధ్రస్థానంబున నోంకారవర్ణగం బై, సహస్రదళశోభితం బై, కోటిసూర్యప్రకాశమానం బై, ధీవిలయస్థలం బై, సహస్రారచక్రం బలరారు; నందు శ్రీగురుస్వామికి సహస్రంబును, శ్రీమద్దేశికోక్తాసనముద్రాలక్ష్యమంత్రధ్యానక్రమపూర్వకంబుగా సమర్పించుసద్గురుభక్తుండు జీవన్ముక్తుం డగుచు నెల్లప్పుడు ప్రకాశించునప్పుడు. 179

టీ. అటుగావునన్ = కావుబట్టి, గుదస్థానంబునన్, వశషసవర్ణగం బై = వ, శ, ష, స అను వర్ణములు గలదియై, చతుర్దళయుక్తం బై = నాలుగు దళములతోఁ గూడి, తప్త...భం బై - తప్తకాంచన = పుటము వేయఁబడిన బంగారుయొక్క, పుష్ప = కమలముతో, సన్నిభం బై = సమానమై, మహీనిలయం బై = భూమి కాధారస్థానమై, ఘ్రాణకారణం బై = నాసికకు కారణమై, మూలాధారచక్రంబు = మూలాధారమనుచక్రము, విలసిల్లున్ = ప్రకాశించుచుండును, అందున్ = ఆమూలాధారచక్రమునందు, వినాయకునకు = విఘ్నేశ్వరునకు (విఘ్నేశ్వరుఁడు మూలాధారచక్రమునకు నధిష్ఠానదేవత యనియర్థము.) ఆఱునూఱులును = పైన వర్ణింపఁబడినహంస మంత్రజపములో ఆఱునూఱుమాఱు లొనర్చిన జపమును, లింగస్థానంబునన్, బభమయరలవర్ణగం బై = బ, భ, మ, య, ర, ల, అను నక్షరములతోఁ గూడినట్టియు, షడ్దళసమన్వితం బై = ఆఱురేకులతోఁ గూడినట్టియు, రక్తవర్ణం బై = ఎఱ్ఱనిదై, జలాలయం బై = జలభూతములకాశ్రయమై, రసనాకారణం బై = జిహ్వేంద్రియమునకుఁ గారణమై, స్వాధిష్ఠానచక్రంబు = స్వాధిష్ఠాన మను పేరుగలచక్రము, రంజిల్లున్ = ప్రకాశించును. అందున్ = ఆస్వాధిష్ఠానచక్రమందు

చతుర్ముఖునకున్ = దానియధిదేవతయైన బ్రహ్మకు, ఆఱువేలును = ఆఱువేలజపంబును, నాభిస్థానంబునన్ = నాభియందు, డఢణతథదధనపఫవర్ణగంబై = ఢ,ఢ,ణ,త,థ,దధ,న, ప, ఫ అనున క్షరములు గలదియై, దశదళోపేతంబై = పదిరేకులతోఁ గూడి, తేజోనివాసంబై = అగ్నిభూతమున కాశ్రయమై, పీతవర్ణంబై = పచ్చనివర్ణము గలదియై, నేత్రకారణంబై = నేత్రేంద్రియమునకు హేతువై, మణిపూరకచక్రంబు = మణిపూరక మను పేరు గలచక్రము, ప్రకాశించున్ = ప్రకాశించును. అందున్ = ఆమణిపూరక చక్రమునందు, శ్రీమహావిష్ణునకున్ = అధిదేవతయై యున్న విష్ణువునకు, ఆఱువేలును = ఆఱువేలజపంబును, హృదయస్థానంబునన్ = వక్షస్థలమునందు, క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ వర్ణగంబై = క,ఖ,గ,ఘ,ఙ,చ,ఛ,జ,ఝ,ఞ,ట,ఠ అను నక్షరములుగలదియై, ద్వాదశదళోపేతంబై = పండ్రెండుదళములతోఁ గూడినదియై, శ్వేతవర్ణంబై = తెల్లనివర్ణము గలదియై, మరున్మందిరంబై = వాయుభూతమునకు ఆధారమై, త్వగింద్రియకారణంబై = త్వగింద్రియమునకుఁ గారణమై, అనాహతచక్రంబు = అనాహత మను పేరుగలచక్రము, తనరున్ = ఒప్పును. అందున్ = ఆచక్రమునందు, రుద్రునకున్ = అధిదేవతయైన యీశ్వరునకు, ఆఱువేలును = ఆఱువేలజపంబును, కంఠస్థానమందున్ = కంఠమునందు, అకారాదిషోడశస్వరకంబయి = అకారము మొదలు పదియాఱువర్ణములు గలదియై, షోడశదళయుతంబై = పదియాఱుదళములతోఁ గూడినదియై, నీలవర్ణంబయి = నల్లనివర్ణముగలదియై, గగనసదనంబయి = ఆకాశభూతమునకు నాధారమై, శ్రోత్రకారణంబయి = శ్రోత్రేంద్రియమునకుఁ గారణమై, విశుద్ధచక్రంబు = విశుద్ధ మనుపేరు గలచక్రము, అలరున్ = ఒప్పుచున్నది. అందున్ = ఆవిశుద్ధచక్రమునందు, జీవాత్మునకున్ = అధిష్ఠానదేవతయై యున్న జీవునకు, సహస్రంబును = పదినూఱులును, భ్రూమధ్యస్థానంబునన్ = బొమల నడిమిభాగమున, హంక్షమ్మను వర్ణంబులు గలిగి = హం, క్షం అను రెండక్షరములతోఁ గూడి, ద్విదళలలితంబై = రెండు దళములతోఁ బ్రకాశించు, మాణిక్యవర్ణంబై = మాణిక్యమువంటి వర్ణముగలదియై, అంతఃకరణభవనంబయి = అంతఃకరణమునకు నివాసస్థానమై, ఆజ్ఞాచక్రంబు = ఆజ్ఞ యను పేరు గల చక్రము, ఒప్పున్ = ప్రకాశించును. అందున్ = ఆయాజ్ఞాచక్రమునందు, పరమాత్మునకున్ = అధిష్ఠానదేవతయైన పరబ్రహ్మమునకు, సహస్రంబును = పదినూఱుల జపమును, బ్రహ్మరంధ్రస్థానంబునన్ = శిరస్సునందు, ఓంకారవర్ణగంబయి = ఓంకారమనువర్ణముగలదియై, సహస్రదళశోభితంబయి = సహస్రదళములతోఁ గూడి, కోటిసూర్యప్రకాశమానంబయి = కోటిసూర్యులయట్లు కాంతిగలిగి, ధీవిలయస్థలంబై = బుద్ధిలయమునొందుటకు స్థానమై, సహస్రారచక్రంబు = సహస్రారమనుచక్రము, అలరారున్ = ఒప్పుచుండును. అందున్ = ఆసహస్రారచక్రమునందు, శ్రీగురుస్వామికిన్ =

గురువునకు (నిత్యసిద్ధుఁ డగుపరబ్రహ్మమే గురుశబ్దముతోఁ జెప్పఁబడును.), సహస్రజపంబును, శ్రీమ...గాక్-శ్రీమత్=బ్రహ్మవిద్యాసంపన్నుఁడైన, దేశిక=సద్గురువుచేత, ఉక్త=చెప్పఁబడిన, ఆసన=యోగాసనము మొదలగు నాసనములు, ముద్రాలక్ష్య=ముద్ర, మంత్ర=మంత్రము, ధ్యానక్రమపూర్వకంబుగాక్=వీనిని ధ్యానించుటయే ప్రధానముగా (అనఁగా: తన కుపదేశ మిచ్చినగురువు ఏయాసనమును చెప్పెనో దాని నభ్యసించి, యేముద్రను చెప్పెనో దానిని జూచుచు, ఏమంత్రమును జెప్పెనో దాని నుపాసించుచు), సమ...డు-సమర్పించు=ఇచ్చునట్టి (అనఁగా: అట్లు సంకల్పించునట్టి), సత్=శ్రేష్ఠుఁడైన, గురు=గురువుయొక్క, భక్తుఁడు, జీవన్ముక్తుండు=బ్రతికియే మోక్షముఁ జెందువాఁడు, అగుక్=అవును. అట్లు=అవిధముగా, అర్పించునప్పుడు = జపమును ఆయాదేవతలకు సమర్పించునప్పుడు.

తా. ఈశ్వాస మడాధారచక్రములయందు విహరించుచుండును గావున నేయే చక్రము నాశ్రయించి యెంతెంతజపము జరుగునో దానినిగూర్చి చెప్పెద వినుము. గుదస్థానమునందు వ,శ,ష,స అను నాల్గక్షరములతోఁ గూడిన నాలుగుదళములు కలదియు పుటము వేసినబంగారముతో సమాన మగుకాంతి గలదియు పృథ్వీభూతమున కాధారమైనదియు ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ గారణమైనదియు నగుమూలాధార మను నొకచక్రము కలదు. దాని కధిదేవత విఘ్నేశ్వరుఁడు. ఆచక్రమునందు ఆఱునూఱు మాఱులు జపము జరుగును. ఆవినాయకున కది యర్పింపఁబడును; ఇట్లే లింగస్థానమున స్వాధిష్ఠాన మనుమఱియొక చక్రము కలదు. బ,భ,మ,య,ర,ల, అను వర్ణములతోఁ గూడినయాఱుదళములు కలిగి రక్తవర్ణముతో నాచక్రము రంజిల్లుచుండును. అది జలభూతమున కాధారము. జిహ్వేంద్రియమునకుఁ గారణము. దానికధిదేవత బ్రహ్మ. ఆచక్రమునందు జరుగునాఱువేలజపము ఆబ్రహ్మకు సమర్పింపఁబడును. నాభియందు మణిపూరకచక్రము కలదు. అది పచ్చనివర్ణము కలిగి అగ్నిభూతమునకు నివాసస్థానమై నేత్రేంద్రియమునకుఁ గారణమై డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ అనుబీజాక్షరములతోఁగూడినపదిదళములు గలదియై యొప్పుచుండును. దాని కధిదేవత విష్ణువు. ఆయన కాఱువేలజపము సమర్పింపఁబడును. హృదయస్థానమునం దనాహత మనుచక్రము కలదు. అది తెల్లనిది. వాయుభూతమునకు నివాసమైనది. త్వగింద్రియమునకుఁ గారణమైనది. క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, ట, ఠ అనుపండ్రెండక్షరములతోఁ గూడినపండ్రెండుదళములు దానికిఁ గలవు. దానికి రుద్రుఁ డధిదేవత. ఆయనకుఁ గూడ జపములో నాఱువేలు సమర్పింపఁబడును. కంఠస్థానమునందు విశుద్ధమను చక్రముఁ బ్రకాశించుచున్నది. అకారము మొదలగుపదియాఱచ్చులతోఁగూడిన పదియాఱుదళములతోను నీలవర్ణముతోను అది రాజిల్లును. ఆకాశమునకు నివాసస్థానమై శ్రోత్రమునకు గారణభూతమై యున్నయాచక్రమునకు జీవుఁ డధిదేవత. యాతని కొక

సహస్రమచట నర్పింపఁబడును. భ్రూమధ్యస్థానమునందు హం, క్షం అనునక్షరములతోఁగూడినరెండుదళములతో నొప్పు నాజ్ఞాచక్రముగలదు. అది మనసునకు నివాసస్థానము. మాణిక్యవర్ణము. దానియధిదేవత పరబ్రహ్మము. ఆయనకు నొక్కసహస్ర మర్పింపఁబడును. బ్రహ్మరంధ్రమునందు కోటిసూర్యప్రకాశమై ఓంకార మనుబీజముతోఁ గూడినసహస్రదళములతో నొప్పుచు సహస్రార మనుపేరుగలకమలము కలదు. సుషుప్తియందు బుద్ధిమొదలగునవి లయమగుస్థాన మదియే. దానికి గురు వధిదేవత. ఆయనకొకసహస్ర మర్పింపఁబడును. (అనఁగా: సర్వకాలములయందును వాయుసంచారము జరుగుచుండు నాయాసంఖ్యలు ముగియఁగానే యాయాదేవతల కర్పించినట్లుగా భావింపవలయు నని తెలిసికొనుము. ఈవిధముగా సద్గురు వుపదేశించిన ముద్రలు లక్ష్యము జపము వీనిని ధ్యానించుచు నీహంసమంత్రము నర్పింపవలయును. ఈవిధముగా నర్పణసేయునప్పుడు నింకొకవిశేషము గావచ్చును.

క. కుడియెడమనాడులందుఁ
నడుచు న్వాయువులు వాని నడవడి వెలిలోఁ
బొడగనుచు నెపుడు మెలఁగుఁ
నడిమినడక నంటి నెమ్మనంబు కుమారా. 180

టీక. కుమారా=పుత్రా! వాయువులు=ప్రాణవాయువులు, కుడియెడమనాడులందుఁ = కుడిభాగమునందును ఎడమభాగమునందును నున్న పింగళేడానాడులయందు, నడుచుఁ =సంచరించుచుండును. నెమ్మనంబు=మనస్సు, వానినడువడిఁ =వానిసంచారమును, వెలిఁ =వెలుపలను, లోఁ =లోపలను, పొడగనుచుఁ =చూచుచు, ఎపుడు=ఎల్లప్పుడు, నడిమినడకనంటి=ఆరెండునాడులకు మధ్యనున్నసుషుమ్నానాడి నాశ్రయించి, మెలఁగుఁ =సంచరించుచుండును.

తా. ఓపుత్రా! నీవు హంసమంత్రానుష్ఠానము చేయునప్పుడును ఆజపము నాయాదేవతలకు సమర్పించునప్పుడును ప్రాణవాయువు కుడి, యెడమభాగములయందున్న యిడా, పింగళానాడులమూలమున సంచరించుచుండును. మనస్సుమాత్రము నడుమనున్న సుషుమ్నానాడియందు నిలిచి వానిని జూచుచుండును.

హంసస్థానసూచనము.

క. ఆరెంటికిని విలక్షణ, మై రాజిల్లెడుసుషుమ్న యం దమలాజ్ఞాం
భోరుహమున హంసుండా, త్మారాముఁడు సర్వసాక్షియై వెల్గు సుతా!

టీక. సుతా=పుత్రా! ఆరెంటికిఁ =ఆమనగి ప్రాణములరెంటికిని, విలక్షణమై=వేరై, రాజిల్లెడు=ప్రకాశించుచున్న, సుషుమ్నయందు=సుషుమ్నయందున్నట్టి, అమ...మునఁ =అమల=నిర్మలమైన, ఆజ్ఞాంభోరుహమునఁ =ఆజ్ఞాచక్రమునందు, హంసుం

డు=జీవుఁడు (లేక పరబ్రహ్మము), ఆత్మారాముఁడు=అంతర్యామిస్వరూపుఁడై, సర్వసాక్షియై=సకల ప్రపంచమునకును సాక్షియై (అనఁగా: తనస్వరూపభూత మగుజ్ఞానముచే సర్వము నెఱుంగువాఁడై), వెలుఁగున్=ప్రకాశించును.

తా. ఓపుత్రా! ఆ ప్రాణనవస్సులకంటె వేఱై సుషుమ్నానాడియం దున్నయాజ్ఞాచక్రమునందుండి పరమాత్మ సర్వమును గనుఁగొనుచుండును. ప్రాణవాయువులు సంచరించుచుండుటయు, సుషుమ్న నాశ్రయించి మనస్సు వానిం జూచుచుండుటయుఁ గూడ నాబ్రహ్మమునకు గోచర మగుచుండును.

ఆ. అచలహంసరూప మెచట సంభవ మగు
నెచట సంచరించు నెచట నణఁగు
నదియె సూ సుషుమ్న యదియె పో ద్విదళాబ్జ
మదియ సూక్ష్మదృష్టి నరయు మనఘ!. 182

టీక. అనఘ=పాపరహితుఁడా, అచ...మగు-అచల = నిశ్చలమైన, హంస=పైనవర్ణింపఁబడినహంసపక్షియొక్క, రూపము=స్వరూపము, ఎచటన్=ఏస్థలమునందు, సంభవమగున్=పుట్టునో, ఎచటన్=ఏస్థలమునందు. సంచరించున్ = తిరుగునో, ఎచటనడఁగున్=ఎచ్చట నశించునో, సుషుమ్న=సుషుమ్నానాడి, అదియే సూ = ఆస్థలమే సుమా, ద్విదళాబ్జము = రెండుదళములు గలయాజ్ఞాచక్రముకూడ, అదియెపో=ఆస్థలమే సుమా, సూక్ష్మదృష్టిన్=జ్ఞాననేత్రముచే, అది యరయుము=దానిని విచారింపుము. (ఇట్లు చెప్పుటవలన నీయాజ్ఞాచక్రంబును దీనితోఁ గూడఁ జెప్పఁ బడియుండుటచే మూలాధారాది సమస్త చక్రములు సుషుమ్నానాడియు ననునవి యన్నియుం కల్పితము లని తోఁచుచున్నది. శారీరకములే (అనఁగా: నాయారూపముతో శరీరమునందున్నవే) యైనచో నిట్లు చెప్పుట సంభవింపదుగదా.)

తా. హంసయును బరబ్రహ్మమే యనియు మాయవలనఁదక్క నాహంసమునను బ్రహ్మమునకును భేద మేమియు లేదనియు నిదివఱకే చెప్పియున్నాము. కావున బాగుగ విచారించిన పైవర్ణింపఁబడినసర్వసాక్షి యగుపరబ్రహ్మమే. హంస ఆహంస జీవరూపముతో నెచటఁ గానవచ్చునో బ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము గలిగినపిదప నెచట నశించునో నాశమునకుఁ బూర్వ మెచట విహరించునో అదియే సుషుమ్నానాడి. అదియే యాజ్ఞాచక్రము. ఈవిషయము నతిసూక్ష్మ మగుదృష్టిచేఁ దెలిసికొనుము. (అదియే బ్రహ్మ మనితోఁచుచున్నది.)

అవ. ఇట్లు సూక్ష్మతమ మగుపరబ్రహ్మతత్త్వము నుపదేశించి దీనిని దెలిసికొనఁ గోరుముముక్షువులకుఁ దారకయోగ మవశ్యకర్తవ్య మనువిషయమును స్వయముక్తికముగా నిరూపించుచున్నాఁడు.—

చ. అది యతిసూక్ష్మదృష్టియు దృగాద్యవసానపదంబు ధీమన
స్సదనము స్వప్రకాశము నసంగము నిర్విషయంబు గాన న
ప్పదమున హంసనాదములభంగుల గూర్పఁ దదంతరంబునం
దుదయము నొంది చిత్కళ మహోన్నతి వాని నడంచు నెంతయున్.

టీక. అది=ఆస్థానము, అతిసూక్ష్మదృష్టియుఁ = మిగులసూక్ష్మమైన జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలదియు, దృగా...బును-దృగాది-నేత్రము మొదలగు నింద్రియములయొక్క (లేక ద్రష్టృత్వము మొదలగుధర్మములయొక్క), అవసానపదంబును=లయస్థానమును (ఇంద్రియము లన్నియు నచట లీనమగుటచే దానిని కనుఁగొననేర వనియు ఆపదార్థము మఱియొకదానిచేఁ జూచుటయుఁ గూడ సంభవింపదు), ధీ...మును-ధీ=బుద్ధికిని, మనః=మనస్సునకును, సదనమును=స్థానమును (అనఁగా: దాని నాశ్రయించియే బుద్ధి మొదలగునవి ప్రవర్తించుచున్నవనుట), స్వప్రకాశమును = మఱియొకదాని సహాయము లేకయే స్వయముగ ప్రకాశించునదియు, అసంగమును=దేనితో సంబంధపడనిదియు, నిర్విషయంబును=గోచరము కాఁదగిన రెండవపదార్థములేనిదియు, కానన్=ఐయున్నది కావున, అప్పదమునన్=ఆస్థలమునందు, హంస...లన్-హంసనాదముల=పూర్వము వర్ణింపఁబడిన దశవిధప్రణవనాదములయొక్కయు హంసపక్షియొక్కయు, భంగులన్=రీతులను (ఇచట హంసము కలదు నాదములు కలవు అనిభావించి), కూర్పన్=చేర్పఁగా (నిర్మల మగుపైవర్ణింపఁబడిన బ్రహ్మపదార్థము నెఱుంగ లేనప్పుడు బ్రహ్మాభిన్నములుగాఁ గానవచ్చుచున్న నీనాదహంసలనే ధ్యానించుచున్నప్పుడు), తదంతరంబునన్ = ఆహంసనాదములనడుమ, చిత్కళ = పూర్వము వర్ణింపఁబడిన చిత్కళ (అనఁగా: బ్రహ్మకు స్వరూపభూతమైనజ్ఞానము, బుద్ధియం దున్నబ్రహ్మప్రతిబింబమే కళయనిచెప్పఁబడియున్నది), ఉదయమునొంది=పుట్టి, మహోన్నతిన్=అధికమగునభివృద్ధిచే, వానిన్=ఆహంసనాదములను, ఎంతయున్ = సంపూర్ణముగా, అడంచున్=పరబ్రహ్మమునందు లీన మగునట్లు చేయును. (పిదపఁ దానును స్వస్వరూపముతో నిలుచు నని గ్రహింపవలయును.)

తా. ఆసుషుమ్నా, లేక పరబ్రహ్మము మిగులసూక్ష్మమైనది. జ్ఞానరూపమైనది. చూచువాఁడు జూడఁబడునది చూపు అను భేదములు నశించినఁగాని తెలియవచ్చునది కాదు. మనస్సు బుద్ధి మొదలగువానికెల్ల నాధారమైనది. (అనఁగా: వానినిఁగూడ దన కాంతిచేఁ బ్రకాశింపఁజేయునది.) ఇతరసహాయముతోఁ బనిలేక స్వయముగఁ బ్రకాశించునది. దేనితోను సంబంధపడనిది. వాస్తవస్థితిలో దానికంటె రెండవపదార్థము లేకపోవుటచేత దానికి గోచర మగువిషయమే లేదు. ఇట్టి యాబ్రహ్మతత్త్వము నెఱుంగుట యశక్యము. గావున నచ్చట నాదబిందువుల నారోపించి ముద్రాభ్యాసపాటవము

వలనఁ జూడ నారంభించినచో వానికి నడుమఁ జిత్కళ యుదయించును. చిత్కళ యనఁగా విశ్వప్రపంచమునఁ బ్రతిబింబించియున్న బ్రహ్మప్రతిబింబమే యని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము కదా! ఆబ్రహ్మతేజస్సు కానరాఁగానే నాదబిందువు లడఁగిపోవును.

ఆ. భూరిహంసనాదపూర్వోత్తరారణి
జనితచిత్కళాగ్ని ఘనత మెఱసి
స్వాదివస్తువులను స్వస్వరూపంబుగాఁ
జేయకున్నె పైని జేరునపుడు. 184

టీ. భూరి...ళాగ్ని-భూరి=అధిక మైన, హంస=హంస మనునట్టియు, నాద=నాదమనునట్టియు, పూర్వోత్తరారణి=రెండుఅరణులనుండియు (అరణి యనఁగా యజ్ఞాదులయందు అగ్నిని మథించుదారువు, పూర్వారణి యనఁగా క్రిందియుంచఁబడునది), జనిత=పుట్టిన, చిత్కళా=చిత్కళయనెడు, అగ్ని. ఘనత మెఱసి=అధికమై, స్వాదివస్తువులన్-స్వ=తాను, ఆది=మొదలైన, వస్తువులన్=సకలపదార్థములను, పైనిన్=మీఁద, చేరునపుడు, స్వస్వరూపంబుగాఁ జేయకున్నె = తనస్వరూపము గలవిగాఁ జేయదా? (అనఁగా అరణులయందుఁ బుట్టునగ్ని తానాక్రమించియున్న అరణులనుగూడ తనయట్లే అగ్నిమయములనుగాఁ జేసి తనయందు లయము నొందించునట్లు ఈచిత్కళ గూడ హంసనాదమువలనఁబుట్టి తుదకు వానిని తనలోఁ జేర్చికొని స్వస్వరూపముతో (బ్రహ్మస్వరూపముతో) నిలుచు నని భావము.)

తా. అరణులయందుఁ బుట్టినయగ్ని తా నభివృద్ధి యైనప్పుడు సకలపదార్థములను స్వస్వరూపముగాఁ జేయునట్లు ఈచిత్కళ యనునగ్నికూడ నాదబిందువు లనునరణులయందుఁ బుట్టి యభివృద్ధిఁ జెంది సర్వపదార్థములను స్వస్వరూపముగాఁ జేయును. ఆపరబ్రహ్మతేజస్సునందే తుదకు నాదబిందువులు కలయును. ఇందు సందియము లేదు.

బిందునాదకళాప్రకారాంతరసూచనము.

అవ. శైవమతానుసారముగ నాదబిందుకళాస్వరూపము నభివర్ణించుచున్నాఁడు.—

క. అంగము నిర్మలబిందువు, లింగము నాదంబు పరమలింగాంగమహా
సంగమె మంగళకళయని, లింగాంగులు దెలియుదురు చలింపనియుక్తిన్.

టీ. అంగము=ప్రణవాంగ మైనజీవుఁడు. (ప్రణవము ప్రపంచస్వరూపమే కావున ప్రపంచాంతర్భూతుఁడగుజీవుఁడు కూడ దానియవయవమే యని భావము.) నిర్మల=పరిశుద్ధమైన, బిందువు=బిందువనిచెప్పఁబడును, లింగము=ఆబిందువునందు ప్రతిబింబించియున్నపరమేశ్వరుని ప్రకాశమే, నాదము="నాదము" అని చెప్పఁబడును. పర...గమే-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, లింగ=పైవర్ణింపఁబడిన పరమేశ్వరుని ప్రకాశముయొక్కయు,

అంగ=అంగస్వరూపుఁడైన జీవునియొక్కయు, మహాసంగమే=పరిపూర్ణమగునైక్యమే, మంగళకళయని=శుభకరమైనకళ యని, లింగాంగులు=పైఁ జెప్పినలింగాంగజ్ఞానము గలవారు (అనఁగా: బ్రహ్మవేత్తలు; శైవమతస్థుఁ డని కూడ నొకయర్థము స్ఫురించుచున్నది. వారిమతమునందు స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములఁ గ్రమముగ నభిమానించుచున్న విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులకు నిష్టలింగ ప్రాణలింగ భావలింగము లనువ్యవహారములుకలవు. సర్వశరీరముల నభిమానించుచున్న నాత్మలింగ మనియు శుద్ధపరబ్రహ్మమునకు మహాలింగమనియు పేర్లు. ఆత్మలింగమునందు నిష్టలింగ ప్రాణలింగ భావలింగముల నేకము జేసి (అనఁగా: ఆత్మలింగమునకంటె వారు మువ్వురును వేఱు కారని తెలిసికొని) ఆయాత్మలింగమునుగూడ మహాలింగమునందు (అనఁగా: శుద్ధపరబ్రహ్మమునందు) జేర్ప వలయు ననియు (అనఁగా: నాత్మలింగమహాలింగములకు భేద మెప్పటికిని లేదని తెలిసికొనవలయుననియు) వారిసిద్ధాంతము. ఈరహస్యము నెఱుఁగలేనివారికి నుపకారమైన దృష్టికై యుపాసనార్థము లింగధారణము వారిమతమున నేర్పడినది.) చలింపనియుక్తిన్=స్థిరమగుజ్ఞానముచే, తెలియుదురు=తెలిసికొనుచున్నారు.

తా. శైవులు (లేక బ్రహ్మజ్ఞానులు) జీవుఁడు బిందువనియు బ్రహ్మము నాదమనియు స్వతస్సిద్ధ మగుజీవ బ్రహ్మైక్యమే కళ యనియుఁ జెప్పుదురు. శరీరము బిందువనియు ధరింపఁబడుప్రాణలింగము (లేక జీవరూపుఁడగునాత్మలింగమున కభిన్నుఁడగు మహాలింగము) (పరమాత్మ) నాదమనియు యీయాత్మలింగమహాలింగములకుఁగలయభేదమే కళ యనియు శైవులు చెప్పుదురు. (అని మఱియొకయర్థము.)

ఆ. అట్లు గావునఁ గళహంసనాదంబుల
రూప మడఁచి తనదురూపుఁ జేసి
తాను తాన యైన తత్త్వంబునం దైక్య
మొందు బయలు బయల నొందినట్లు. 186

టీక. అట్లుగావునన్=పైనిరూపించినహేతువువలన (బిందువని చెప్పఁబడియున్నబుద్ధియందు ప్రతిబింబించియున్న పరబ్రహ్మమే కళ యగుటవలన), కళ=చిత్కళ, హంసనాదంబులరూపమున్=హంసపక్షిరూపముగవర్ణింపఁబడియున్న జీవునియొక్కయు దశవిధములగు ప్రణవనాదములయొక్కయుంరూపము, అడఁచి=నశింపఁజేసి, తనదురూపుఁ జేసి=తనస్వరూపమునం దైక్యముచేసికొని, తానుతానయైనతత్త్వంబునందున్ = తాను (ఆచిత్కళ) తనరూపమునకంటె వేఱు కానిపరబ్రహ్మమునందు, బయలుబయలనొందినట్లు=ఘటాకాశము మహాకాశమునను లీనమైనట్లు, ఐక్యమొందున్ = అభేదముగఁ గలిసిపోవును. (బ్రహ్మమై నిలుచు ననుట.)

తా. ఇట్లు నాదసిద్ధి నగుచున్న పరమాత్మయే యీ గావున నాదబిందువుల నశింపఁజేసి తనయందుఁ జేర్చుకొని ఘటాకాశము మహాకాశమున లీనమైనట్లు తనకం టె నన్యుఁడగు పరమాత్మునియందు నైక్యమగును.

మ. కలహంసాన్వితనాదబిందు కళలైక్యంబెప్పుడే నప్పుడు
జ్వలకర్పూరశిఖప్రణాశముగతిన్ సర్వేంద్రియోపేతకా
నిలచిత్తంబులు రూపకమై చనఁగఁ దా నిర్వాతదీపోపమా
చలసచ్చిత్సుఖవిగ్రహాత్ముఁ డలరున్ సంపూర్ణుఁడై యంతటన్. 187

టీక. కల...ళలు - మనోహరమైన, హంస=హంసపక్షి యని చెప్పఁబడిన ప్రాణముతో, అన్విత=కూడిన. నాదబిందుకళలు=ప్రణవనాదమును బుద్ధియు జీవకళయు. ఐక్యంబెప్పుడే=ఏసమయమునఁ దనతో (బ్రహ్మతో), నేకీభవించునో, అప్పుడు=ఆసమయమున, జ్వల...గతిన్ - జ్వల=ప్రకాశించుచున్న, కర్పూరశిఖ= కర్పూరదీపముయొక్క, ప్రణాశముగతిన్=నాశనమువలె (అనఁగా: కర్పూరదీపమును గర్పూరమును గూడ నొకమారె నశించినట్లు, సర్వే...బులు-సర్వేంద్రియ=సమస్తేం ద్రియములతో, ఉపేతక=కూడిన, (ఇచ్చట స్వార్థమందు కప్రత్యయము.) అనిల=వా యువులును, చిత్తంబులు=మనస్సును, రూపకమైచనఁగన్=స్వరూపసహితము లైపోఁ గా, తాన్=తాను, నిర్వా...త్ముఁడు-నిర్వాత=గాలి లేనిచోటనున్న, దీపోపమ=దీప ముతో సమానమైనట్టియు, అచల=నిశ్చలమైనట్టియు, సత్=సత్తామాత్రమైనట్టియు, చి త్=జ్ఞానరూపమైనట్టియు, సుఖ=ఆనందమైనట్టియు, విగ్రహాత్ముఁడు=రూపముగల(అ నఁగా: ప్రపంచవిలక్షణుఁ డైనపరబ్రహ్మము. (ఈ ప్రపంచము అసత్య, అజ్ఞాన దుఃఖ రూపమైనది. బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానసుఖరూపుఁడైనవాఁడు. కావున బ్రపంచమునకంటె బ్రహ్మవేఱు. విలక్షణపదమునకు వే అనియే యర్థమని తెలిసికొనవలయును) అంతటన్ =సర్వదేశములయందును, సంపూర్ణుఁడు=కొఱఁత లేక వ్యాపించియున్నవాఁడై (అ నఁగా: నద్వితీయుఁడై), అలరున్=ప్రకాశించును.

తా. ఈవిధముగా హంసయు నాదబిందుకళలును దనలో నైక్యముఁ జెందఁ గానే యాపరబ్రహ్మము ఇంద్రియప్రాణమనస్సులు అగ్నియందుఁ గలసినకర్పూరము వలె రూపరహితములు కాఁగానే యాసత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగుపరమాత్ముఁడు గాలిలేనిచోట నున్న దీపమువలెనె నిశ్చలుఁడై యద్వితీయుఁడై ప్రకాశించును.

అమనస్కనిరూపణము.

వ. ఇట్లు హంసనాదబిందుకళలతో సకలేంద్రియసమన్వితమనఃప్రాణంబు లెప్పుడు విలయం బగు నప్పు డయ్యవస్థ తురీయం బనియు నున్మని

యనియు సహజామనస్కం బనియుఁ జెప్పనొప్పు నట్టిపూర్ణనిర్వికల్ప
సమాధియం దద్వితీయాపరోక్షస్వయంప్రకాశమానాఖండ సచ్చిదా
నందస్వరూపపరమాత్మారామ చైతన్యమాత్రుండవై యుండు మని
యుపదేశించి వెండియు నిట్లనియె 188

టీక. ఇట్లు=ఈవిధముగా, హంస...లోన్-హంస=హంసపక్షిగా వర్ణింపఁబడి యున్న దశనాడులతోడను. ప్రాణబుద్ధిచిత్తకళలతోన్=ప్రాణపనాడబుద్ధిచిత్తకళలతోడను, సక ...సకలేంద్రియ=సర్వేంద్రియములతోడను,సమన్విత=కూడిన, మనః=మనస్సును, ప్రాణంబులు=ప్రాణమును. ఎప్పుడువిలయంబగున్=ఎప్పుడు పరబ్రహ్మమునందు లీనము గునో. అప్పుడవస్థ=అప్పుడు ఆచిత్తాదిలయావస్థ, తురీయం బనియున్ = తురీయావస్థయనియు (ఈతురీయావస్థ రెండువిధములు. అందు స్వాభావసిద్ధముగానే ప్రతిదినము ప్రతిజీవునకును సుషుప్త్యవస్థకుఁ బిదప నంతకంటె మిగుల సుఖకరమై లభించుచుండు నది యొకటి. తారకయోగవిచారమునందుఁ జెప్పఁబడినరీతిగ మనసు మొదఁగునవి పరబ్రహ్మమునందు లీనమైనప్పుడు శాశ్వతసుఖములు గలిగించుచు జీవబ్రహ్మైక్యానుసంధానాభ్యాసపాటవమువలనఁ గలుగునది మఱియొకటి), ఉన్మనియని యున్=ఉన్మన్యవస్థయనియు, సహజామనస్కంబనియున్=స్వాభావసిద్ధమైన యమనస్కమనియు, చెప్పనొప్పున్=చెప్పఁబడుచున్నది. అట్టి...దన్-అట్టి=అటువంటి, పూర్ణ = కొఱఁతలేనట్టియు, నిర్వికల్ప = ధ్యానించువాఁడు, ధ్యానింపఁబడునది, ధ్యానము అను మొదలగుభేదములు లేనట్టియు, సమాధియందున్=నిష్ఠయందు, అద్వి...వై-అద్వితీయ=రెండవవాఁడు లేనట్టియు, అపరోక్ష=ప్రత్యక్ష మైనట్టియు,స్వయం ప్రకాశమాన = మఱియొకదానిసహాయములేక తనంతఁ దానే ప్రకాశించునట్టియు (ఇచ్చట ప్రకాశమనఁగా జ్ఞానమే; ప్రకాశించుట అనఁగా తెలిసికొనుటయే), అఖండ=విభాగములు లేనట్టియు, సచ్చిదానందస్వరూప = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపమైన, పరమ=శ్రేష్ఠమైన, ఆత్మారామ = అంతర్యామియైన, చైతన్యమాత్రుండవై=జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడవై, ఉండుము అని ఉపదేశించి=ఉండుము అని బోధించి, వెండియున్=మఱియు, ఇట్లనియెన్=ఈక్రిందివిధముగాఁ జెప్పెను.

తా. ఈవిధముగా ప్రాణేంద్రియసహితముగ మనస్సెప్పుడు పరబ్రహ్మమునందు లీనమగునో ఆస్థితికి తురీయావస్థయనియు, నున్మన్యవస్థయనియు, సహజామనస్కమనియుఁ బేర్లు. ఇదియే నిర్వికల్పసమాధి యనఁబడును. ఇట్టి సమాధియందు నిలిచి సర్వపరిపూర్ణుండును అద్వితీయుఁడును జీవునికంటె నభిన్నుఁడును స్వప్రకాశస్వరూపుఁడును అంతర్యామియు నగుశ్రీరామునితో నభిన్నుఁడ వై యుండుము. మోక్షమును బొందుము. అని యుపదేశించి యాసీతాదేవి మఱియు నిట్లనియె.

అవ. ఇట్లు సవిస్తరముగ రాజయోగము నెఱింగించి మరల దానినే సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. పరమహంసంబు రేపగలు చింతింపంగ
బిందు విందందుఁ గంపింపకుండు
దశవిధప్రణవనాదము లాలకింపంగఁ
దుదను ఘంటానాద మొదవి మ్రోయు
బహులక్షలక్ష్యముల్ పరికించి చూడంగ
సురుచిరంబై స్వయంజ్యోతి యొప్పు
యామద్వయంబు యోగారూఢుఁడై వాని
ధ్యానింపఁ దన్మయత్వంబు గలుగు

తే. నట్టియున్మనియందు మనోనిలములు
వివిధవిషయేంద్రియములతో విలయ మొందు
నిదియె సూ సర్వవేదాంతవిదితపరమ
రాజయోగంబు దేవతారాజి వినుత!. 189

టీక. దేవతారాజివినుత=దేవతాసమూహములచే స్తోత్రములు చేయఁబడుచున్న సద్గుణములు గలయాంజనేయా, పర...సంబుగ్-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, హంసంబుగ్= హంసపక్షి యని చెప్పఁబడి యున్నజీవునిఁగూర్చి, రేపగలు=రేయుంబవలు, చింతింపం గగ్=ఆలోచన సేయఁగా (ఈజీవునకును బ్రహ్మమునకును భేదములేదని ధ్యానింపఁగా), బిందువు=బుద్ధి, ఇందందుగ్=ఇటునటు, కంపింపకుండుగ్=కదలనేరదు,దశ...ములు_ దశవిధ=పదివిధము లగు, ప్రణవనాదములు=ఓంకారనాదములు, ఆలకింపంగగ్=విను చుండఁగా, తుదగ్=అంతమునందు, ఘంటానాదము=ఘంటానాదరూప మగునోం కారధ్వని, ఒదవిమ్రోయుగ్=పుట్టి మ్రోఁగును, బహులక్షలక్ష్యములు-బహు=అనేకము లైన, లక్ష=లక్షసంఖ్యలు గల, లక్ష్యములు=గుఱులు (చిత్కళలు), పరికించి=విమర్శ పూర్వకముగా, చూడంగగ్=చూచుచుండఁగ, సురుచిరంబై=మిగులఁ బ్రకాశించుచు, స్వయంజ్యోతి=స్వప్రకాశస్వరూపమగు పరబ్రహ్మము, ఒప్పుగ్=ప్రకాశించును. (కాన వచ్చుననుట. ఇచ్చట కానఁబడుట యనఁగా నేత్రములకు గోచరమగుట కాదు. పర బ్రహ్మ ఇంద్రియములకు గోచర మగువాఁడు కాఁడుగదా. మఱియు, హంసనాదబిం దుకళలు నశించినప్పుడుగాని పరబ్రహ్మము కానరాఁ దని చెప్పఁబడియుండుటచే పర బ్రహ్మము కానవచ్చినప్పటికి దానిని చూచుటకు మనస్సే యుండదుకదా! నాదాదుల

తోపాటు మనసు కూడ లీనమగు నని రూపింపఁబడియే యున్నదికదా! కావున పరబ్రహ్మము కానవచ్చుననుట యనఁగా స్వస్వరూపముతో నిలుచుటయే కాని మఱొయిదియుఁగాదు. అని తెలిసికొనవలయును. వాస్తవస్థితిలో సర్వసాక్షి యగు బ్రహ్మమును తెలిసికొనునది మఱియొకటి కలదనుటయే సంభవింపదు. సర్వసాక్షికి మఱియొకసాక్షి కలఁడనిన వానికి మఱియొకసాక్షి వానికి మఱియొకసాక్షి యని లెక్కకు మిక్కిలిగ సాక్షుల నంగీకరింపవలసివచ్చుటచే ననవస్థాదోషము వచ్చును.) యామద్వయంబు=రెండు జాముల కాలము, యోగారూఢుఁడై-యోగ=తారకయోగమును, ఆరూఢుఁడై=ఆరంభించినవాఁడై, వానిక్=ఆనాదబిందుకళలను (వానికి ఫలము లగునిశ్చలబుద్ధిఘంటానాదపరబ్రహ్మములను), ధ్యానింపక్=ధ్యానించినచో, తన్మయత్వంబు=ఆబ్రహ్మమే తానగుట, కలుగుక్. అట్టిదియున్మనియందునక్=ఇట్లు నియమింపఁబడిన యున్మన్యవస్థయందు, మనోనిలములు=మనఃప్రాణములు, వివి...తోక్-వివిధ=బహువిధములైన, విషయ=శబ్దాదివిషయములతోను. ఇంద్రియములతోక్=ఇంద్రియములతోను, విలయమొందుక్=నశించును, సర్వ...గంబు-సర్వ=సమస్తమైన, వేదాంత=వేదాంతములయందు, విదిత=తెలియఁజేయఁబడిన, పరమ=శ్రేష్ఠమైన, రాజయోగంబు=రాజయోగము, ఇది యసూ=ఇదియే సుమా!

తా. దేవతలచేఁగూడ స్తోత్రముచేయఁబడఁదగినగుణములుగలయోయాంజనేయా! యీ రాజయోగమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పెద వినుము. వేయిపగలు పైన వర్ణించినవిధముగా నజపాగాయత్రి ననుష్ఠించిన బిందువు చలింపక నిలుచును. పలువిధములగు నాదముల వినుచుండినఁ దుదకు ఘంటానాదము మ్రోఁగును. బహువిధము లగుకళలవీక్షించిన నంతమునకు పరబ్రహ్మము నెఱుఁగును. ఇట్లు యోగసిద్ధినిఁ గాంచి నిష్ఠతో రెండు జాము లభ్యసించినయెడల సాధకుఁడు తన్మయుఁ డగును. ఆతన్మయత్వమునకే యున్మన్యవస్థ యనిపేరు. ఆయవస్థయందు యింద్రియప్రాణవిషయములతోఁగూడి మనస్సు లయమునొందును. అప్పుడప్రయత్నముగనే సర్వపరిపూర్ణ మగుస్వస్వరూపము శేషించును. ఇదియే రాజయోగము సర్వవేదాంతశాస్త్రములును దీనినే వినుతించుచున్నవి.

అధికారితారతమ్యమున యోగసిద్ధియగుటకుఁ గాలనిర్ణయముఁ దెలుపుట.

అవ. ఈవిధముగా తారకయోగస్వరూపమును దానివలన ననాయాసముగ మోక్షము సిద్ధించుటయును నిరూపించి యుపసంహరించుచు తత్సిద్ధికి కాలనియమమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

వ. ఇవ్విధంబునఁ బ్రతిదివసంబు యామద్వయనియమంబు దప్పక య
భ్యసించిన నిర్మలనిశ్చలచిత్తవృత్తి గలపురుషునకు షణ్మాసంబులకు

మందప్రజ్ఞునకు సంవత్సరంబునకుఁ గేవలమూఢాత్మునకు ద్వాదశవర్షం
బులకుఁ బరమసూక్ష్మతారకయోగసిద్ధి యగు నని యోగశాస్త్రం
బుల వినంబడు దివ్యజ్ఞాన విజ్ఞానసంపన్నుం డైన యాచార్యునిసాన్ని
ధ్యంబున వసియించి స్థానాంగభావాత్మశుశ్రూషలు గావించుచు
నిరంతరంబు సేవించు మహానుభావునకు నిరంతరాయంబుగా శీఘ్ర
కాలంబున నిర్గుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారం బగు సందేహింపవలదు. 190

టీక. ఇవ్విధంబునన్ = ఈవిధముగా, ప్రతిదివసంబు=ప్రతిదినము, యా...బున్ -యామద్వయ = రెండుజాములకాలము, నియమంబున్ = నిష్కర్షను, తప్పక = విడు వక, అభ్యసించినన్ = ఈతారకయోగము నలవాటు చేసిన యెడల, నిర్మ...నకున్ - నిర్మల=పరిశుద్ధమైన, నిశ్చల= కదలని, చిత్తవృత్తిగల = మనోవ్యాపారముగల, పురుషు నకున్, షణ్మాసంబులకున్ = ఆఱునెలలకును, మందప్రజ్ఞునకున్ = అల్పబుద్ధిగలవానికి, సంవత్సరంబునకున్ = పండ్రెండుమాసములకును, కేవలమూఢాత్మునకున్ = మిగులమూఢుఁ డైన వానికిని, ద్వాదశవర్షంబులకున్ = పండ్రెండుసంవత్సరములకును, పరమ...నని- పరమసూక్ష్మ=మిగులసూక్ష్మమగు, తారకయోగ=తారకయోగము, సిద్ధియగునని=సిద్ధిం చునని, యోగశాస్త్రంబులన్ = యోగశాస్త్రములయందు, వినంబడున్, దివ్య...ను- దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, జ్ఞాన=బ్రహ్మమొకటికలదను పరోక్షజ్ఞానముతోను, విజ్ఞాన = బ్రహ్మ మే నేనని యనుభవపూర్వకమగునపరోక్షజ్ఞానముతోను, సంపన్నుండు=కూడినవాఁడు, ఐనయాచార్యునిసాన్నిధ్యంబునన్ = ఐనట్టిసద్గురువునొద్ద, వసియించి=ఉండి, స్థానాంగ భావాత్మశుశ్రూషలు=అంగశుశ్రూష భావశుశ్రూష ఆత్మశుశ్రూష అనియెడు చతుర్విధ శుశ్రూషలును (స్థానశుశ్రూష యనఁగా: గురువునకుఁ గలగృహక్షేత్రాదులను విచారిం చుట; అంగశుశ్రూష యనఁగా: నాగురువునకు అభ్యంజనము అలంకారము మొదలగు నవిచేయుట; భావశుశ్రూష యనఁగా: ఆగురువు నే పరబ్రహ్మముగా భావించి ధ్యానించుట; ఆత్మశుశ్రూష యనఁగా గురువు కోరినదానిని. లేక గురువునకు నావశ్యక మగుదానిని తనశక్తిగలయంతవఱకు సంపాదించి తెచ్చియిచ్చుట.) కావించుచున్ = చేయుచు, నిరం తరంబు=సర్వకాలములయందును, సేవిం...నకున్ - సేవించు=సేవచేయునట్టి, మహాను భావునకున్ = మహాత్మునకు, నిరంతరాయంబుగాన్ = విఘ్నములేకుండ, శీఘ్రకాలం బునన్ = త్వరలో, నిర్గు...గున్ - నిర్గుణ=సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేనట్టి, బ్రహ్మ= పరబ్రహ్మముయొక్క, సాక్షాత్కారంబు = ప్రత్యక్షానుభవము (అనఁగా: బ్రహ్మమే తా నను ననుభవము.) అగున్ = అగును, సందేహంబువలదు=సందేహములేదు.

తా. ఈవిధముగా దినమునకు రెండుజాములకాలము యోగాభ్యాసమును జేయుచుండినపరిశుద్ధ మగుమనస్సుగలవానికి నాఱుమాసములకు యోగసిద్ధి గలుగును. కొంత

మందబుద్ధిగలవానికి సంవత్సరమునకును మిగులమూఢుం డగువానికి పండ్రెండుసంవత్సర ములకును యోగసిద్ధి గలుగును. ఇది యోగశాస్త్రసమ్మతము. అనుభవపూర్వక మగు బ్రహ్మజ్ఞానము గలగురువు నాశ్రయించి యమ్మహాత్ముని సేవించుచు స్థాన, భావ, అంగ, షట్త్రాసలు చేయుచు భక్తియుక్తుఁడైయుండు మహాత్మునికి షణ్మాసములకంటెఁ బూర్వ మునసే యోగసిద్ధి కలుగుటకూడ కలదు. గురుభక్తులకు నిర్విఘ్నముగఁ దత్సిద్ధి కలుగును.

అవ. తారకయోగవ్యాఖ్యానమును ముగించి సాంఖ్యయోగవ్యాఖ్యానమున కుపోద్ఘాతముగాఁ గవి పార్వతి ప్రశ్నము నభివర్ణించుచున్నాఁడు.—

మ. అనిబోధించిన నాంజనేయుఁడు తురీయానందముం బొంది చ
య్యన సీతాలలనాశిరోమణికి సాష్టాంగప్రణామంబుచే
సె నటంచుక్ బరమేశ్వరుండు కృపచే శ్రీపార్వతీదేవికిక్
వినుపింప న్విని రాముఁ డేమనియె నావృత్తాంతముం జెప్పవే. 191

టీక. అని బోధించినక్=ఇట్లు బోధింపఁగా, ఆంజనేయుఁడు, తురీయానందముక్ =తురీయావస్థయందు గలుగుబ్రహ్మానందమును, పొంది, చయ్యనక్=తత్క్షణమే, సీతా లలనాశిరోమణికిక్=నారీరత్నములగు సీతాదేవికి, సాష్టాంగ...బు-సాష్టాంగ=అష్టాం గయుక్తమగు, శ్లో.'ఉరసా శిరసా దృష్ట్యా మనసా వచసా తథా, పద్భ్యాం కరాభ్యాం కర్ణాభ్యాం ప్రణామోఽష్టాంగఉచ్యతే'. 1 వక్షస్థలము, 2 లలాటము, 3 హస్తములు, 4 పాదములు, 5 చెవులు ఈఅవయవములు నేలకుసోకునట్లు నమస్కరించుటయు, 6 నే త్రములతో భక్తియుక్తముగఁ జూచుటయు, 7 మనసుతోఁ జక్కఁగధ్యానించుటయు, 8 వాక్కుతో''నమస్కారము''అని చెప్పుటయు,నీవ్యాపారములతోఁగూడి చేయఁబడు నమస్కారము సాష్టాంగనమస్కార మనఁబడును. ప్రణామంబు = నమస్కారము, చేసెక్, అటంచుక్=అని, కృపచేక్=దయతో, పరమేశ్వరుండు=ఈశ్వరుఁడు, శ్రీ పార్వతీదేవికిక్,వినుపింపక్=చెప్పఁగా,విని, రాముఁడేమనియెక్=పిదప రాముఁడేమని చెప్పెను? ఆవృత్తాంతముక్=ఆవిషయమును, చెప్పవే=ఓపరమేశ్వరా! నాపై దయచే నానతిమ్ము, అని యడుగుటయుక్=అని పార్వతీదేవి ప్రశ్నచేయఁగానే (ఈశ్వరుఁడు రెండవయోగవ్యాఖ్యానమునందలి విషయమును సమాధానముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడని శేషము.)

తా. ఈవిధముగా సీతాదేవి హనుమంతునకుఁ దారకయోగము నుపదేశింపఁగానే యామహాత్ముఁడును బరమనిష్ఠతో దాని నభ్యసించి తురీయావస్థయందలి బ్రహ్మానందము ననుభవించి యత్యంతభక్తితో సీతాదేవికి నమస్కరించెను. అని పరమేశ్వరుఁడు సర్వ మును బోధింపఁగానే యప్పార్వతియుఁ బిదప రాముఁ డేమి చెప్పెను? దానిఁ గరు ణతో నానతీయవలయు నని ప్రశ్నించెను.

ఆ. 192, 193, 194 పద్యములు మహాదేవాచార్యుని సంబోధనలు, ఆశ్వాసాంతమునం బెట్టిపద్యముల వ్రాసి కృతిపతిని సంబోధించుట యాంధ్రకవుల సంప్రదాయము.

చ. పరమదయాసముద్ర! గుణభద్ర! కరాంచితబోధముద్ర! భా
స్కరశతకోటిధామ! జితకామ! బుధాంబుధిసోమ! విస్ఫుర
న్నిరతిశయప్రభావ! ఘననిర్మలభావ! మహార్ద్రభావ! శం
కరహరిధాతృరూప! చిదఖండకలాప! జగత్ప్రదీపకా!. 192

టీక. పరమ...ద్ర-పరమ = అధికమైన, దయా=దయకు, సముద్ర=సముద్రమువంటివాఁడా, గుణభద్ర = సద్గుణములచే మనోహరుఁడగువాఁడా, కరాం...ద్ర-కర=హస్తమునందు, అంచిత = ఒప్పుచున్న, బోధముద్ర = జ్ఞానముద్ర కలవాఁడా, (అంగుష్ఠతర్జనీసంయోగమునకు జ్ఞానముద్ర యనిపేరు), భాస్క...ధామ - భాస్కరశతకోటి=శతకోటిసంఖ్య గలసూర్యులతో సమానమగు, ధామ = కాంతి కలవాఁడా, జితకామ = జయించినకామక్రోధాదులు గలవాఁడా, బుధాం...సోమ-బుధ = విద్వాంసు లనియెడు, అంబుధి = సముద్రమునకు, సోమ = చంద్రునివంటివాఁడా, (విద్వాంసు లతనిని జూచి సంతోషింతురనుట.) విస్ఫు...భావ-విస్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, నిరతిశయ=తనకంటె నధిక మైనది మఱి యొకటి లేని (అనఁగా: సర్వాధిక మైన), ప్రభావ = సామర్థ్యము కలవాఁడా, ఘన నిర్మలభావ-ఘన=శ్రేష్ఠమైనట్టియు, నిర్మల =పరిశుద్ధమైనట్టియు, భావ = మనస్సుగలవాఁడా, మ...వ-మహా=మిగుల, ఆర్ద్ర= మృదువగు, భావ = మనస్సు గలవాఁడా, శంకరహరిధాతృరూప = రుద్రబ్రహ్మవిష్ణురూపా! చిదఖండకలాప-చిత్=జ్ఞానమే (బ్రహ్మమే.) అఖండ=అధికమైన, కలాప= భూషణముగాఁగలవాఁడా! జగత్ప్రదీపకా - జగత్=లోకమును, ప్రదీపకా=ప్రకాశింపఁజేయువాఁడా!

క. జగదింద్రజాలకల్పక!, సగుణాగుణరూప! పరమ సత్యాలాపా!
నిగమాగమాంతవినుతా!, త్రిగుణాతీతస్వభావ! ధీనుతభావా! 193

టీ. జగ...క-జగత్ = ప్రపంచ మనియెడు, ఇంద్రజాల = ఇంద్రజాలమును, కల్పక=ఏర్పఱిచినవాఁడా, సగుణాగుణరూప=సగుణనిర్గుణస్వరూపా, పర...లాపా-పరమ=శ్రేష్ఠ మైన, సత్య = యథార్థమైన, ఆలాపా = సంభాషణము గలవాఁడా! నిగ...నుతా-నిగమ=వేదములయొక్కయు, ఆగమ=ఆగమములయొక్కయు, అంత= అంతములయందు, వినుతా= స్తోత్రములు చేయఁబడుచున్నవాఁడా! త్రిగు...వ-త్రిగుణ = సత్త్వరజస్తమోగుణములను, అతీత=అతిక్రమించిన, స్వభావ = స్వభావము

కలవాఁడా! ధీనుతభావా-ధీ = జ్ఞానముచేత, నుత = స్తోత్రము చేయఁదగిన, భావా= మనస్సు గలవాఁడా.

మాలిని. కలుషచయవిరామా! ఖండితాశేషకామా!
సులభసుఖవిచారా! సూరిచేతోవిహారా!
విలయజననదూరా! విశ్వరూపావికారా!
సలలితశుభకీర్తీ! సచ్చిదానందమూర్తీ! 194

టీక. కలు...రామా-కలుష = పాపముయొక్క, చయ = సమూహమునకు విరామా=నశింపఁజేయువాఁడా! ఖండితాశేషకామా-ఖండిత = జయింపఁబడిన, అశేషకామా = సకలవిధంబులగు కామములను గలవాఁడా! సులభసుఖవిచారా - సులభ= అనాయాసముగా లభించిన, సుఖవిచారా = బ్రహ్మానందవిచారము గలవాఁడా! సూరిచేతోవిహారా-సూరి=విద్వాంసులయొక్క, చేతః=మనస్సులందు, విహారా=విహరించునట్టివాఁడా! విలయజననదూరా - విలయ=నాశమును, జనన=పుట్టుకయు, దూర=లేనివాఁడా! విశ్వరూప = సకలప్రపంచరూపుఁడవైనవాఁడా! అవికార=నిర్వికారుఁడా! సలలితశుభకీర్తీ-సలలిత = మనోహరమగు, శుభ = మంగళకర మగు, కీర్తీ = కీర్తి గలవాఁడా! సచ్చిదానందమూర్తీ = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడా! (ఇవి యన్నియును కృతిపతి యగు మహాదేవగురుపర్యుని సంబోధనములు. ఇట్టివాఁడ వగు నోమహాదేవాచార్యా, యీసీతారామాంజనేయసంవాదము నాకర్ణింపు మని శేషము.)

గద్య. ఇది శ్రీమన్నారాయణమహాదేవ గురుకరుణాకటాక్షవీక్షణవిమలీకృతనిజహృదయకమలకర్ణికాంతస్సందర్శితాఖండసచ్చిదానందరసైకస్ఫూర్తిషట్చక్ర సీతారామమూర్తి పరశురామపంతులలింగమూర్తి గురుమూర్తిప్రణీతంబైన శ్రీసీతారామాంజనేయసంవాదంబను యోగశాస్త్రంబునందుఁ దారకయోగానుభవవిచారం బనునది ప్రథమాశ్వాసము.

టీ. ఇది, శ్రీ...మూర్తి-శ్రీమత్-బ్రహ్మజ్ఞానయుక్తులగు, నారాయణ = నారాయణుఁడను పేరుగలిగినట్టియు, మహాదేవగురు = మహాదేవుఁ డను పేరు గలగురువుయొక్క, కరుణ = దయాయుక్తమైన, కటాక్షవీక్షణ=కడగంటిచూపుచేత, విమలీకృత=శుభ్రము చేయఁబడిన, నిజ=స్వకీయమైన, హృదయకమల= హృదయకమలముయొక్క, కర్ణికాంత = లోపల, సందర్శిత=చూపఁబడిన, అఖండ = పరిపూర్ణమైన, సచ్చిదానందరస = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగు పరమాత్మయొక్క, రస=ఆనందముయొక్క, ఏక = ముఖ్యమైన, స్ఫూర్తి=ప్రకాశము గలిగినట్టి, షట్చక్ర=షడాధారచక్రములయందు విహరించుచున్న, సీతా = సీతాదేవితోఁ గూడిన (మాయాసహితుఁ

డగు), రామమూర్తి=రాముఁడే స్వరూపముగాఁగల, పర...మైన-పరశురామపంతుల = పరశురామపంతులు అను గృహనామముగల, లింగమూర్తి గురుమూర్తి=లింగమూర్తి గురుమూర్తి యను పేరుగల కవిచే, ప్రణీతంబైన = రచియింపఁ బడినఁ శ్రీ...దంబును-శ్రీ=శోభాయుక్తమైన, సీతా = సీతాదేవియొక్కయు, రామ = రామునియొక్కయు, ఆంజనేయ=హనుమంతునియొక్కయు, సంవాదంబు = సంవాదరూపమగు (లేక సీతారామాంజనేయసంవాదమను పేరుగలది.) అనుయోగశాస్త్రంబునందు=ఐనయోగశాస్త్రమందు, తార...నది-తారకయోగ = అక్షిపురుషునిగూర్చిన (లేక ప్రణవమునుఁ గూర్చిన) యోగముయొక్క, అనుభవ = అనుభవముయొక్క, విచారంబనునది=విచారమను పేరుగల, ప్రథమాశ్వాసము.

తా. ఈగ్రంథమును రచించిన కవీంద్రుఁడు లింగమూర్తి గురుమూర్తి యను పేరుగలవాఁడు, పరశురామపంతులకులమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, అణిమాద్యష్టైశ్వర్యములతో నొప్పుమహాత్ములు, నారాయణ మహాదేవాచార్యు లనునిరువురు నీయనకు గురువులు. వారి యనుగ్రహముచే స్వానుభవపూర్వకముగ జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము గలవాఁడై యీకవి సీతారామాంజనేయసంవాదరూప మగు (యోగమాయ, పరబ్రహ్మ జీవసంవాదరూపమగు) నీగ్రంథమును రచించెను. ఇందు ప్రణవార్థధ్యానరూప మైన తారకయోగమును వర్ణించునట్టి ప్రథమాశ్వాసము ముగిసెను.

ఇట్టు వెన్నెలకంటి సుందరరామశర్మచే విరచింపఁబడిన సీతారామాంజనేయ సంవాద తాత్పర్యమునందు ప్రథమాశ్వాసము ముగిసెను.

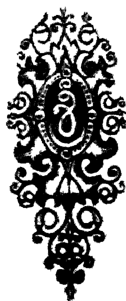
ప్రథమాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీతారామాంజనేయ సంవాదము

ద్వితీయాశ్వాసము.

అవ. రెండవయాశ్వాసమును బ్రారంభింపఁ బోవుచు కవి యాంధ్రకవుల యాచారమున ననుసరించి కృతిపతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.—

దత్తాత్రేయగురు
ప్రాదుర్భూతాపరోక్షపరమజ్ఞాన
శ్రీదయిత! మహాదేవ! మ
హాదేవాచార్య! వినమితామరవర్యా!. 1

టీ. శ్రీద...దయిత-శ్రీ=శోభాయుక్తుఁడైన, దత్తాత్రేయ=దత్తాత్రేయుఁడనెడు పేరుగల, గురు=ఆచార్యునివలన, ప్రాదుర్భూత=పుట్టిన, అపరోక్ష=ప్రత్యక్షమైన (అనఁగా: జీవునకును బ్రహ్మమునకును భేదము.), పరమ=అత్యుత్తమమైన, జ్ఞాన=జ్ఞానమనెడు (బ్రహ్మజ్ఞానమనెడు), శ్రీ=సంపదకు, దయిత=ప్రియుఁడా!(ఆశ్రయభూతుఁడైనవాఁడా!) మహాదేవ=అధికమగు కాంతిగలవాఁడా! (దివ్ జిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమద స్వప్నకాంతిగతిషు అనుధాతుపాతమువలన దివ్ధాతువునకు కాంతి యని యర్థము కలదు.) మహాదేవాచార్య=నాకు గురువగు నోమహాదేవయతీంద్రా! వినమిత=నమ్రులైన, అమరవర్యా=దేవతాశ్రేష్ఠులుకలవాఁడా!.

తా. దత్తాత్రేయుఁ డను పేరుగల యాచార్యుని యనుగ్రహమువలన నపరోక్షబ్రహ్మజ్ఞానమును సంపాదించి ప్రత్యక్షపరబ్రహ్మరూపుఁడవై వెలుగొందు చున్నట్టియు దేవతలచే నమస్కరింపఁబడునట్టియు నోమహాదేవాచార్యా!.

అవ. ప్రథమాశ్వాసాంతమునఁ జేయఁబడిన పార్వతీప్రశ్నమునకు నుత్తర ముపక్రమించుచున్నాఁడు.—

వ. అవధరింపుము శ్రీమహాదేవుం డమ్మహాదేవి కి ట్లనియె. 2

టీక. అవధరింపుము = వినుము. మహాదేవుఁడు=ఈశ్వరుఁడు, అమ్మహాదేవికి = ప్రథమాశ్వాసాంతమునందుఁ జూపఁబడిన విధముగా ప్రశ్న జేసినపార్వతీదేవికి, ఇట్లని యెన్ = ఈ క్రింద రాఁబోవువిధముగా నుత్తరము చెప్పెను.

తా. ఈరెండవయాశ్వాసమునందుఁ జెప్పఁబోవువిషయమును దయతో నాకర్ణింపుము. అట్లు తారకయోగమును జెప్పఁగనె పార్వతీదేవి పరమేశ్వరుని రాముఁడుపదేశించిన విషయ మే మని ప్రశ్నఁజేసి యుండెనుగదా? దానికీశ్వరుఁ డుత్తర మిట్లు చెప్పెను.

అవ. ఈయుత్తరమును వివరించుచున్నాఁడు:—

క. శ్రీరాముఁ డపుడు శ్రీసీ
తారామముఖంబుఁ జూచి తలయూఁచి మహా
కారుణ్యకటాక్షముచే
మారుతవరసుతునిఁ గాంచి మందస్మితుఁడై. 3

టీ. అపుడు=సీతయుపదేశించినపిదప, శ్రీరాముఁడు=శ్రీరాముఁడు, శ్రీ...ఖన్ - శ్రీ=శోభాయుక్తురాలైన, సీతారామ=నారీరత్న మగుసీతాదేవియొక్క, ముఖంబున్= చూచి, తలయూఁచి=నీవు చెప్పినది మేలుగ నున్నది. అని యంగీకరించి, మహా... చేన్-మహాకారుణ్య=అధికమగుదయతోఁ గూడిన, కటాక్షముచేన్=క్రీగంటిచూపుతో, మారుతవరసుతునిన్=వాయుదేవునిపుత్త్రుఁ డగునాంజనేయుని, కాంచి=చూచి, మందస్మితుఁడై=చిఱునగవు నగుచు.

తా. ఓపార్వతీ! అట్లు తనయాజ్ఞచే హనుమంతునకు తారకయోగము నుపదేశించిన సీతాదేవిని జూచి మెచ్చుకొని యాశ్రీరాముఁడు హనుమంతునిదెస దృష్టి సారించి చిఱునగవుతో.

అవ. సాంఖ్యయోగంబుఁ జెప్పుటకుఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేయుచున్నాఁడు:—

తే. తెలిసెనయ్య! సీతాదేవి దెలియఁజెప్ప
గలితతారకయోగప్రకార మెల్ల
నింక నీపయిఁ గరుణచే నెఱుకపఱుతు
సాంఖ్యయోగంబు విను మాప్రసంగ మనఘ!. 4

టీ. అనఘ=పాపరహితుఁడా! సీతాదేవి, తెలియఁజెప్పన్=బాగుగ బోధింపఁగా, కలి...ల్లన్-కలిత=ఒప్పుచున్న, తారకయోగ = తారకయోగముయొక్క, ప్రకారమెల్లన్=విధాన మంతయును, తెలిసెనయ్య=చక్కగ బోధపడెను. ఇంకన్= తరువాత, నీపయిఁగరుణచేన్=నీమైనిదయచేత, సాంఖ్యయోగంబున్=సాంఖ్యయోగమును, ఎఱుకపఱుతున్=తెలియఁజేయుదును,ఆప్రసంగమున్=ఆవివరమును, వినుము.

తా. సీతాదేవి వివరముగఁ జెప్పిన తారకయోగ మంత్రయును జక్కఁగ నీకుఁ దెలిసెను గదా? నీపై దయచే నిప్పుడు నేను సాంఖ్యయోగమును వివరింపఁబోవుచున్నాను. వినుము.

వ. సాంఖ్యామనస్కంబు లుపనిషదర్థప్రతిపాదకంబు లందుఁ దొలుత
సాంఖ్యంబు తేటపడ వివరించెద నిశ్చలచిత్తుండవై వినుమని యిట్లనియె.

టీ. సాంఖ్యామనస్కంబులు=ఆత్మస్వరూపమును విచారము సేయునది యని చెప్పఁబడిన సాంఖ్యయోగమును అనుభవజ్ఞానమని చెప్పఁబడిన యమనస్కయోగమును ఈరెండును, ఉప...బులు - ఉపనిషదర్థ=ఉపనిషత్తులయొక్క యర్థమును, ప్రతిపాదకంబులు=తెలియఁజేయునవి, తొలుతన్=మొట్టమొదట, సాంఖ్యంబు=సాంఖ్యయోగమును, తేటపడన్=స్పష్టమగునట్లుగా, వివరించెదన్, నిశ్చలచిత్తుండవై=ఏకాగ్రచిత్తముతో, వినుమని, ఇట్లనియెన్.

తా. ఓహనుమంతుఁడా! సాంఖ్యామనస్కయోగములు రెండును ఉపనిషత్ తాత్పర్యమును వివరించునవి. అందు సాంఖ్యయోగమును మొట్టమొదట వివరించెదను. సావధానచిత్తుండవై వినుము అని చెప్పి ఈక్రిందివిధముగా వివరింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.

పరబ్రహ్మ స్వరూపనిర్ణయము.

అవ. ఈయోగమునందు బ్రహ్మస్వరూపమును వివరించుటయే ప్రధానము గావున నధ్యారోపాపవాదన్యాయము ననుసరించి దాని ప్రకటించువాఁడై మొట్టమొదట శుద్ధబ్రహ్మస్వరూపమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:—

సీ. ఏకమై పరమై విశోకమై సత్యమలోకమై వ్యాపకాలోక మగుచు
జ్ఞానమై జగదధిష్ఠానమై ముక్తినిదానమై మాయావిహీన మగుచు
నందమై కేవలానందమై సంతతాస్పందమై శ్రుతిపద్మకంద మగుచు
సారమై చిదచిదాకారమై యతినిర్వికారమై విగతసంసార మగుచు
తే. వెలుఁగు మెలఁపులకలఁకలు గలిగికొనుచు
మెలఁగు ప్రకృతినిఁ దగులక మిగిలి వెలుఁగు
వెలుఁగు వెలుఁగంగఁ జేయుచుఁ గలయ వెలుఁగుఁ
బరమపరిపూర్ణనిర్గుణ బ్రహ్మ మనఘ! 6

టీక. అనఘ=పరిశుద్ధుఁడ వగునాంజనేయా! పర...హ్మము-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపకమైన, నిర్గుణ=సత్త్వాదిగుణములులేని, బ్రహ్మము=పరబ్రహ్మము,

ఏకమై=తనకంటె రెండవపదార్థము లేనిదై [అనఁగా: సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదములులేనిదై: ఒకవృక్షమునకు మఱియొకవృక్షముతోఁ గలుగు భేదము సజాతీయభేదము. వృక్షత్వ మనుజాతి రెంటియందును సమానమే కదా. ఆవృక్షమునకే రాతితోఁ గలభేదము విజాతీయభేదము. వృక్షమునం దున్నవృక్షత్వజాతికంటె పాషాణమునం దున్నపాషాణత్వజాతి వేఱుకదా. ఆవృక్షమునందే యున్నపత్రపుష్పాదులలోఁ బరస్పరము గలభేదము స్వగతభేదము. పత్రత్వజాతికంటె పుష్పత్వజాతివేఱు కావున వానికి పరస్పరము భేదముకలదు. అయినను వృక్ష మనుపదము కివి యన్నియు నర్థమే కావున నీభేదము స్వగత (తనయందేయున్న) భేదము] పరమై=ప్రపంచమునకంటె వేఱై, విశోకమై=దుఃఖము లేనిదై (పరమానందరూపమై), సత్యము=నాశములేనిదై, ఆలోకమై=చూచువాఁడు చూడఁబడునది చూపు అనుమొదలగు త్రిపుటులు లేనిదై (కర్త కారణము కార్యము; జ్ఞాత జ్ఞేయము జ్ఞానము; ద్రష్ట దృశ్యము దర్శనము; చేయువాఁడు చేయుసాధనము చేఁత; తెలిసికొనువాఁడు తెలిసికొనఁబడునది తెలివి; చూచువాఁడు చూడఁబడునది చూపు అను నీతొమ్మిదియు కలసి ప్రపంచమగు నని కొందఱు చెప్పుదురు. మఱికొందఱు 1. ప్రపంచ ప్రాణములు, 2. పంచకర్మేంద్రియములు, 3. పంచజ్ఞానేంద్రియములు, 4. మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తములనెడు నాలుగువిధములగు నంతఃకరణములు, 5. పుణ్య, పాప, మిశ్రరూపము లైన (లేక ఆగామిసంచితప్రారబ్ధరూపము లైన) మూఁడువిధము లగుకర్మములు, 6. జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థలు, 7. పంచభూతములు, 8. స్థూలశరీరము, 9. వీని కన్నిటికిని కారణమైనయజ్ఞానము. ఈతొమ్మిదియుఁ గలసి ప్రపంచ మగునందురు. ఎట్లన్నను: ఈసర్వప్రపంచములోను ఆపరబ్రహ్మమునకు సంబంధము లేదనుట ముఖ్యాంశము) వ్యాపకా...చున్-వ్యాపక=అంతట నిండిన, ఆలోకమగుచున్=(జ్ఞానమను) ప్రకాశమే స్వరూపముగాఁ గలదై, జ్ఞానమై=చేతనస్వరూపమై, జగదధిష్ఠానమై = ఈప్రపంచమునకంతయు నాధారమై (ప్రపంచము కలిదనితోఁచుట భ్రాంతి. రజ్జుసర్పభ్రాంతియందు రజ్జువాధారమైనట్లు జగద్భ్రాంతియందుకూడ బ్రహ్మయాధారము), ముక్తికినిదానమై=మోక్షమునకు నాదికారణమై(బ్రహ్మజ్ఞానమువలననే కాని మోక్షము కలుగదు. కావున నిట్లు చెప్పఁబడెను,) మాయావిహీనమగుచున్=మాయాసంబంధము లేనిదై, అందమై=పరమానందరూప మగుటచే మనోహరమై, కేవలానందమై-కేవల=దుఃఖస్పర్శలేక నిర్మల మగు, ఆనందమై=సర్వాధిక మగునానందమే రూపముగాఁ గలదియై, సంతతాస్పందమై - సంతత=సర్వకాలమందును, అస్పందమై=నిశ్చలమై, శ్రుతిపద్మకందమగుచున్-శ్రుతి=వేదమనెడు, పద్మ=కమలమునకు, కందమగుచున్=ఉత్పత్తిస్థాన మగుగడ్డయై (ఈబ్రహ్మము నాధారము చేసికొనియే వేదములు ప్రవర్తించుచున్నవని భావము.), సారమై=విచారింపఁగా సర్వజంతువులయందును సారాం

శముగ నిలుచునదియై (విచారించిన బ్రహ్మమునకంటె వేఱుగువస్తువు లే దనుట) చిద చిదాకారమై=చేతనాచేతనరూపమై, అతినిర్వికారమై=పుట్టుక మొదలగు సమస్తవిధము లగువికారములును లేనిదై, విగత...గుచున్-విగత=పోయిన, సంసారమగుచున్=సంసారముగలదియై:సంసారమనఁగా నహంకారము-అది లేనిదై యనుట.), జిలు...ననుచున్-జిలుగు=ఇవి యిట్టి వనిచెప్పుటకు వీలులేని, మెలసుల=సంబంధములుగల, కల కలు=బహువిధము లగువికారములు, కలుగుకొనుచున్=పొందుచు, మెలఁగుప్రకృతిన్-మెలఁగు=సంచరించునట్టి, ప్రకృతిన్=మాయను, తగులక = ఆశ్రయింపక, మిగిలి...గున్-మిగిలి=ఆమాయకంటె వేఱై, వెలుఁగు=ప్రకాశించునట్టి, వెలుఁగున్= చిచ్ఛక్తిని (ఇది బ్రహ్మకు స్వస్వరూపమే), వెలుఁగంగఁజేయుచున్ ప్రకాశించునట్లు చేయుచును (అనఁగా స్వప్రకాశుఁడగుచును), కలయవెలుఁగున్ = సంపూర్ణముగ ప్రకాశించును.

తా. ఆంజనేయా! వినుము. సృష్టికిపూర్వము పరబ్రహ్మ మొక్కటియే కలదు. సృష్టియనిన నామరూపములు ప్రకాశించుటయే యనియు బ్రహ్మమొక్కఁడే బహువిధములుగ (అనఁగా: బహునామరూపములతో నున్నట్లు) తోఁచుచున్నాఁడనియు నిదివఱకే చెప్పియున్నాను. ఈవిషయమునే వివరించెదను. జగత్ కారణ మగునాపరబ్రహ్మము సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదములు లేనిది, ఎట్లుచూచినను త్రికాలముల యందును దానికంటె వేఱగురెండవపదార్థము లేదు. మఱియు అసత్యజడదుఃఖరూపమగు ప్రపంచమునకంటె నది భిన్నము సత్యస్వరూపమైనది దుఃఖము లేనిది అవయవములు లేని దగుటచేత సంకోచవికాసములు లేనిది. ఇట్లు చెప్పుటచే బ్రహ్మమునకంటె వేఱుగ బ్రపంచమున్న దని తలంప వలదు. "ప్రపంచమునకంటె వేఱు" అనఁగా "బ్రహ్మమునకుఁ గలధర్మములు ప్రపంచధర్మములకంటె వేఱు" అనుట. ఈగుఱుతు వలన బ్రహ్మమును నిర్ణయింపవచ్చునని ఇట్లు చెప్పితిమి. ఆపరబ్రహ్మముయొక్క ప్రకాశమే యంతటను వ్యాపించి యున్నది. ఆబ్రహ్మము జ్ఞానరూపము. ప్రపంచమును సృజించును. పెంచును. నశింపఁజేయును. సృష్టిప్రళయములు నామరూపములయావిర్భావతిరోభావములే యనియు ప్రపంచ మను నది బ్రహ్మభిన్నముగాఁ దోఁచుట భ్రాంతియే యనియు మొట్టమొదటనే నిరూపింపఁబడినది. ఆధారములేక భ్రాంతి పుట్టదు గావున ఈప్రపంచభ్రాంతికి నధిష్ఠానము బ్రహ్మ (అనఁగా: బ్రహ్మను జూచి ప్రపంచమని తలఁచుచున్నారని తెలిసికొనవయును). ఈభ్రాంతి తొలఁగుటయే ముక్తి కావున దానికి నీబ్రహ్మమే (అనఁగా: బ్రహ్మజ్ఞానమే) ముఖ్యసాధనము. కొందఱు బ్రహ్మమునందు మాయకలదు అందురు. అదియు యుక్తము కాదు. బ్రహ్మము ప్రకాశస్వరూపుఁడు. మాయ తమోరూపిణి. సూర్యునికిని చీఁకటికిని సంబంధము లేనట్లు బ్రహ్మమాయలకు సంబంధము లేదు. ఆయన నిగుల మనోహరుఁడు. పరమా

నందరూపుఁడు నిశ్చలుఁడు. శ్రుతులన్నియు నాయనను గూర్చియే బోధించును. కర్మలు మొదలగు ననేకవిషయములను గూర్చి వేదము చెప్పుచున్నను దాని తాత్పర్యమును విచారించిన పరబ్రహ్మమును గూర్చియే చెప్పునది యగును. బ్రహ్మము నెఱుఁగలేనివారలకుఁ జిత్తశుద్ధి గలుగుటకై కర్మాదులు చెప్పఁబడి యున్నవి. కాని వేఱుకాదు. సర్వప్రపంచములందును సారభూతమైనదిదియే. సర్వవ్యాపకమగుటచే జ్ఞానాజ్ఞానములు (అనఁగా: చేతనాచేతనములు. రెండును బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపములే) సాక్షియగుటచే నీయనకుఁ బ్రపంచవికారము లేవియుఁ నంటవు. ఈకారణములవల్లనే సంసారసంబంధము లగుసుఖదుఃఖములతో నీయనకు సంబంధము లేదు. ప్రకృతము మనము తలంచుచున్నట్లు ఈయన సుఖికాఁడు, దుఃఖికాఁడు. మఱియు బహువిధములగు నల్లికలనల్లుకొని ప్రపంచరూపముతోనున్నమాయతో సంబంధింపక దానినిఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్న చిచ్ఛక్తిని (అనఁగా: జీవుని బ్రకాశింపఁ జేయుచు సర్వపరిపూర్ణుండై యాబ్రహ్మమే ప్రకాశించుచున్నాఁడు.)

క. నిష్కారణము నిరీహము
నిష్కంపము నిష్క్రియంబు నిష్కల్మషముః
నిష్కళము నిష్కళంకము
నైష్కర్మ్యప్రాప్యనిర్గుణబ్రహ్మ మగున్. 7

టీక. నైష్క...హ్మము-నైష్కర్మ్య=ఫలేచ్ఛలేక కర్మలఁ జేయునట్టినిష్ఠచేత (లేక శాస్త్రోక్తముగాఁజేయఁబడినసన్న్యాసముచేత), ప్రాప్య=పొందఁదగిన, నిర్గుణ=సత్త్వాదిగుణరహితుఁడైన,బ్రహ్మము,నిష్కారణము=కారణములేనిదియు (అనఁగా: బ్రహ్మమొకదానినుండి పుట్టలేదనుట), నిరీహము = మనస్సులేనందున కోర్కులులేనిదియు, నిష్కంపము=సర్వవ్యాపియగుటచేఁ జలనములేనిదియు,నిష్క్రియంబు = ఇంద్రియాదులు లేనిదగుటచేఁ గార్యములఁజేయనిదియు, నిష్కల్మషము=(సర్వసాక్షియగుటచే నెట్టి మాలిన్యములతోను, అనఁగా పరమాణ్వాది పరిమాణములతో నుండుట కర్మసంబంధముచే సుఖదుఃఖాదులననుభవించుట మాయాసంబంధముఁ గలిగియుండుట. అనుమొదలగు) మాలిన్యములతో సంబంధములేనిదియు, నిష్కళము=చిత్కళలకంటె వేఱైనదియు (లేక 'కలాతు షోడశో భాగః' అనునిఘంటువువలన కలాశబ్దమునకు పదియాఱవపాలు అని యర్థము. కావున లక్షణావృత్తిచే నిష్కళ మనఁగా విభాగములు లేనియఖండస్వరూపమైనదియు అనికూడ నర్థము చెప్పవచ్చును), నిష్కళంకము=మాయ లేనిదియు, అగున్=అగుచున్నది.

తా. మఱియు నాపరబ్రహ్మమునకు సత్త్వరజస్తమోగుణములుగాని చేష్టలుగాని కామక్రోధాదులుగాని, మఱియు నేవిధమగు దోషములుగాని విభాగములుకానిమాయ

గాని యేవిధమగు చాంచల్యము గాని లేవు. అది యొక దానివలని నొకప్పుడు పుట్టినది కాదు. భూతభవిష్యద్వర్తమానములయందు నొకటే విధముగ నుండునది. కర్త్రాభిమానమును వదలి జ్ఞానమును సంపాదించినచో నట్టిపురుషున కది దొరకును. భేదబుద్ధి యున్నంతకాలము దాని నెఱుంగుట యశక్యము.

క. హానాదానవిహీన, జ్ఞానాజ్ఞానాతిరిక్తసత్యానంద
జ్ఞానప్రధానతజ్జని, దానాధిష్ఠాన మానిధాన మదీనా. 8

టీక. అదీనా=ధైర్యశాలివగునోయాంజనేయా, ఆనిధానము=బ్రహ్మరూపమైన యానిక్షేపము, హా...నుష్ఠానము-హాన=విడచుట గాని, ఆదాన=స్వీకరించుట గాని, విహీన=లేనిదియు (ఆబ్రహ్మము సర్వప్రపంచమయము కావున పరిత్యజించుటకుఁగాని యంగీకరించుటకుఁగాని దానికంటె రెండవది యగుపదార్థమే లేదనిభావము.), జ్ఞానాజ్ఞాన=జ్ఞానమునకంటెను అజ్ఞానమునకంటెను (ఇచ్చట జ్ఞానాజ్ఞానశబ్దములచే బ్రహ్మప్రతిబింబసహితములై వెలికివచ్చి విషయములఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టియుఅట్లుచేయునట్టియుం చిత్తవృత్తులు చెప్పఁబడె నని తెలిసికొనవలయును.), అతిరిక్త=వేరైనట్టిదియు, సత్య=సర్వకాలములయందును సర్వదేశములందు నొకటే రీతిగ నుండుట, ఆనంద = ఆనందము, జ్ఞాన = చైతన్యము, ప్రధాన=ముఖ్యముగాఁగలదియు, తజ్జ=ఆమూలప్రకృతి వలనఁ బుట్టిన అవ్యక్తమహదహంకారాది సర్వప్రపంచమునకును, నిదాన=మూలకారణ మైనజ్ఞానశక్తికి, అధిష్ఠానము=ఆధారమైనదియునై యున్నది. (ఈప్రపంచము నందు నామరూపములకంటె నితర మగు పదార్థము లేదు కావునను, ఆనామరూపములకు తత్తద్విషయకమైనజ్ఞానమునకంటె నితర మగుస్వరూపము లేకపోవుటచేతను, సర్వప్రపంచమునకును జ్ఞానమే మూలకారణమని చెప్పఁబడెను. త్రాటియందుఁ గాచు పాముయొక్క నామరూపములకు నప్పటి భ్రాంతిజ్ఞానమునకంటె భిన్నమగుస్వరూపము లేనట్లు బ్రహ్మయందు తోఁచుజగమునకుఁగూడ జ్ఞానమునకంటె నన్యమగుస్వరూపము లేదని తెలిసికొనవలయును. భ్రాంతిజ్ఞానముకూడ జ్ఞానమే. భ్రాంతి యనునది మనోవికారము. కావున దానివలన జ్ఞానమునకు మార్పుగలుగదు.)

తా. ఓధైర్యశాలీ! ఆపరబ్రహ్మము సర్వమయ మగుటచే "ప్రపంచములో నీ పదార్థము బ్రహ్మముకాదు, ఈపదార్థము బ్రహ్మము" అని తిరస్కారమునకుఁ గాని యంగీకారమునకుఁ గాని విషయ మగునదికాదు. లోకమున వ్యవహారమునందున్నజ్ఞానాజ్ఞానములకంటె వదివేఱు. నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపుఁ డగునాబ్రహ్మముయొక్క ప్రకాశముచేఁ బ్రకాశించుచుఁ జిత్తవృత్తులు బాహ్యాంతరవిషయములఁ బ్రకాశింపఁజేయుచుండును. అట్టి చిత్తవృత్తులను మనము జ్ఞానములనుచున్నాము. ఆచిత్తవృత్తులుజనింపనప్పుడు నిత్యవిజ్ఞానరూపుఁ డట్లేయున్నను విషయములు ప్రకాశించుట లే దని మనకు

దోఁచుచున్నది. ఆస్థితిని యజ్ఞాన మనుచున్నాము. ఇవి రెండును బ్రహ్మము కాదు. ఆయన నిత్యవిజ్ఞానరూపుఁడు ఆనందరూపుఁడు సత్యస్వరూపుఁడు. ప్రకృతివలనఁబుట్టిన దని చెప్పఁబడుచున్న ప్రపంచమునకు చిచ్ఛక్తియే మూలకారణము. సమస్తప్రపంచ మును భ్రాంతివలననే తోఁచుచున్నది కావున దానికి జ్ఞానమే స్వరూపము. ఎండమావుల యందు తోఁచునీటికి భ్రాంతిజ్ఞానమునకంటె నితర మగుస్వరూపము లేదనుట ప్రత్యక్ష సిద్ధమే కదా. ఇట్లు ప్రపంచమూలకారణ మని సిద్ధాంత మైనజ్ఞానశక్తికిఁగూడ నిత్య విజ్ఞానస్వరూపుఁ డగుటచే నాబ్రహ్మమే యాధారభూతుఁడు.

క. ప్రస్థానత్రయవేద్యుఁ డ,వస్థాత్రయసాక్షి సర్వవస్తుస్తోమాం
తస్థుం డస్థిరవిశ్వభ, వస్థిత్యంతాదిమూర్తి వాయుకుమారా. 9

టీ. వాయుకుమారా=ఆంజనేయా! ప్రస్థా...ద్యుఁడు-ప్రస్థానత్రయ=ఉప నిషద్గీతా బ్రహ్మసూత్రములవలన, వేద్యుఁడు = తెలియఁదగినవాఁడును, అవస్థాత్రయ సాక్షి-అవస్థాత్రయ=జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలకు, సాక్షి=సాక్షియును (ఆయవ స్థలయం దున్నవిషయములఁ బ్రకాశింపఁజేయువాఁడును), సర్వ...స్థుండు-సర్వ=సమ స్తమైన, వస్తు=వస్తువులయొక్క, స్తోమ=సమూహముయొక్క, అంతస్థుండు=లోపల నున్నవాఁడును, అస్థి...మూర్తి-అస్థిర=(యథార్థమును విచారించిన)శూన్యమగు, విశ్వ= ప్రపంచముయొక్క, భవ=ఉత్పత్తికిని, స్థితి=ఉనికికిని, అంత=నాశనమునకును, ఆది మూర్తి=కారణ మైనస్వరూపము గలవాఁడును. (ప్రక్కపద్యముతో సంబంధము.)

తా. వాయుపుత్రా! ఉపనిషత్తులు గీతలు బ్రహ్మసూత్రములు మఱియు నితరము లగు శాస్త్రములన్నియు నా బ్రహ్మమునుగూర్చియే చెప్పును. జాగ్రత్త స్వప్నము సుషు ప్తి యనుమూఁడవస్థలును ఆపరబ్రహ్మముచేతనే (అనఁగా: నిత్యజ్ఞానముచేతనే) మనము తెలిసికొనుచున్నాము. ఆమహాత్ముఁడే ప్రపంచమునందని సర్వపదార్థములయందు నేక రూపముతో నున్నాఁడు. యథార్థస్థితిలో శూన్యమైనను ఈప్రపంచము పుట్టినట్లును నిలిచి యున్నట్లును నశించినట్లును తోఁచుటకు నాబ్రహ్మమే కారణము (అనఁగా: శూన్యమయ్యును సర్వము త్రాటియందు ఉత్పత్తిస్థితి వినాశములతోఁ దోఁచిన ట్లీప్రపం చము బ్రహ్మమునందుఁ దోఁచుచున్నదనుట).

పంచచామరము. ఇలాజలానలానిలాంబరేందుభానుమండలో
జ్జ్వలాఖిలావిలామలాత్మజాలకాంతరస్థచం
చలాచలావిలాసశూన్యసంతతాపరోక్షచి
త్కళాకలాపలాలితప్రకాశకుం డతం డగున్. 10

టీక. అతండు=అయినఆబ్రహ్మము, ఇలా...కుండు-ఇలా = భూమియొక్కయు, జల=ఉదకముయొక్కయు, అనల = అగ్నియొక్కయు, అనిల=వాయువుయొక్కయు,

అంబర=ఆకాశముయొక్కయు, ఇందు=చంద్రునియొక్కయు, భాను=సూర్యునియొక్కయు, మండల=మండలమనునట్టియు, ఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్న, అఖిల=సమస్తమైన, ఆవిల=అపరిశుద్ధ(పాప)జీవులయొక్కయు, అమల=నిర్మలమైన(పరిశుద్ధ)జీవులయొక్కయు, ఆత్మ=అంతర్యామియగునట్టియు(ఇచ్చట నంతర్యామియనఁగా: ప్రత్యగాత్మ. పైన వ్రాయఁబడిన జీవపదమునకు జంతువనియర్థము. ఇదివఱకు చెప్పఁబడిన పంచభూతములును చంద్రసూర్యులును ఇప్పుడు చెప్పఁబడినజీవుఁడును కలిసి యెనిమిదియు పరమేశ్వరుని మూర్తులు), జాలక=సోరణగండ్లయొక్క, అంతరస్థ=లోపలనున్నట్టియు, చంచల=చలించునట్లు గానవచ్చునట్టియు, అచల=స్వభావముగా చంచలము కానట్టియు, అవిలాస=ప్రకాశింపకుండుట యనుధర్మముతో, శూన్య=రహితమైన (అనఁగా: చిత్తవృత్తులు జ్ఞానసహాయముచేత నే బాహ్యవస్తువులను ప్రకాశింపఁజేయుచున్నవి గావున ఆజ్ఞానము ప్రతివానికిని స్పష్టముగనే తెలియుచున్నదని భావము.), సంతత=సర్వవ్యాపకమైన, అపరోక్షచిత్ = అపరోక్షజ్ఞానమనెడు, (అపరోక్ష మనఁగా: ప్రత్యక్షము 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనుజ్ఞాన మపరోక్షజ్ఞానము.) (కళా=కళలయొక్క లేక కాంతులయొక్క,) కలాప=సమూహముయొక్క (జ్ఞానమునందు భేదము లేకపోయినను చిత్తవృత్తులభేదమునను సరించి మూఢులచే భేదములు కల్పింపఁబడుచున్నవి. బాహ్యవస్తువులఁ దెలిసికొనుసమయమునందువలెనే "అహం బ్రహ్మాస్మి" అని స్వస్వరూపము నెఱుంగునప్పుడుకూడ భేదములుకల్పింపఁబడుచున్నవి. కావున "కలాకలాప" అని కవిప్రయోగించియున్నాఁడు), లలిత=మనోహరమైన, ప్రకాశకుఁడు=ప్రకాశముగలిగించువాఁడు (అనఁగా: కాంతిసమూహమును ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు; "అహం బ్రహ్మాస్మి" అని చిత్తవృత్తి కలిగినప్పుడు సాధకునకు "చిత్తవృత్తి బాహ్యవస్తువులను ప్రకాశింపఁజేసినట్లు పరబ్రహ్మమును ప్రకాశింపఁజేయునా? లేక అపరబ్రహ్మమే చిత్తవృత్తిని ప్రకాశింపఁజేయునా? సర్వసాక్షి యగుపరబ్రహ్మమును చిత్తవృత్తి ప్రకాశింపఁజేయుట సంభవింపదు; ప్రకాశింపఁజేయ దని చెప్పినయెడల "అహం బ్రహ్మాస్మి" అని చిత్తవృత్తి జనించుటకే వీలులేదు. కావున నిందలినిశ్చయ మెట్లు? అని సంశయము కలుగును. చిత్తవృత్తికి రెండవదానిని ప్రకాశింపఁజేయగలసామర్థ్యము నిచ్చినదికూడ పరబ్రహ్మప్రకాశమే. కావున "పరబ్రహ్మము చిత్తవృత్తిని ప్రకాశింపఁజేయునే కాని చిత్తవృత్తి పరబ్రహ్మమును ప్రకాశింపఁజేయ నేరదు. అనుటయే సిద్ధాంత మనిభావము.) అగును.

తా. పృథివ్యాపస్తేజోవాయ్వాకాశములు పుణ్యపాపమిశ్రకర్మవశగతులై దేవస్థావరమనుష్య దేహములం దున్న జీవులను సోరణగండ్లయందు బ్రహ్మమే యున్నాఁడు. "భూమియును మొదలగు వ్యవహారము లన్నియు పరబ్రహ్మకుఁగల యాయా యుపాధులను బట్టి వచ్చినవే కాని వేఱుకాదు. మఱియు నాయన నిత్యప్రకాశస్వరూపుఁడై యున్నను చిత్తవృత్తులయందుఁ బ్రతిఫలించి జ్ఞానమని సర్వలోకప్రసిద్ధముగ వ్యవహా

రింపఁబడుచున్నను చంచలుఁడుగాఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. అది మనభ్రాంతియే కాని యాయనస్వరూపము కాదు. ఆమహాత్ముఁడు నిశ్చలుఁడు "అహం బ్రహ్మాస్మి" అను జ్ఞానముఁ బరబ్రహ్మముఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నయది. కావున మనము వ్యవహరించుచుండు జ్ఞానము పరబ్రహ్మము కాదు అని సంశయింపవలదు. "అహంబ్రహ్మాస్మి" యనునదికూడఁ జిత్తవృత్తియే. దానియందును పరబ్రహ్మప్రకాశము కలదు. అప్పుడును నాకు 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనుజ్ఞానము కలిగినది అను తెలివికూడఁ గలుగుచున్నది. ఇది సాక్షిలేకున్న సంభవింపదు కదా! జ్ఞానములు రెండు కల వనుటకు వీలులేదు. కావునను సాక్షికూడ జ్ఞానస్వరూపుఁడె కావునను "అహం బ్రహ్మాస్మి" యనుచిత్తవృత్తియందలి జ్ఞానమునకును సాక్షిభూతముగానున్న జ్ఞానమునకును భేదముకలుగదు. కావున సర్వప్రకాశక మగుజ్ఞానమే పరబ్రహ్మ మని తెలిసికొనుము.

క. ఆద్యుం డపరిచ్ఛేద్యుఁ డ, విద్యాధ్వాంతద్యుమణిసువిద్యాసద్యో
వేద్యుఁడు గర్కశతర్కా, భేద్యుం డనవద్యుఁ డగునభేదాత్ముఁ డజా!

టీక. అజా=జన్మరహితుఁ డగుపరబ్రహ్మమే స్వరూపముగాఁ గలయోయాంజనేయా! బ్రహ్మభేదము సర్వజీవులకు సాధారణమైనను ప్రస్తుత సందర్భము ననుసరించి యాంజనేయుని సంబోధించిరే కాని యాంజనేయునకుఁ దప్ప మఱియెవ్వరికిని యీయభేదములేదను నభిప్రాయమువలన కాదు. ఆద్యుండు=(ఆబ్రహ్మము) సృష్టి, స్థితి, సంహారము, తిరోధానము (కనఁబడకుండునట్లుచేయుట, లేక కనఁబడకపోవుట), అనుగ్రహము (సర్వభూతములును నిలుచుటకు నాధారమొసంగుట) అను నీ యైదుకార్యములకును కారణభూతుఁడును(బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర,ఈశ్వరసదాశివులను సృష్టికర్తలే స్వరూపముగాగలిగి వారలకుఁ గూడ కారణభూతుఁడై యున్నవాఁడును.) అపరిచ్ఛేద్యుఁడు= ఇంతయనిపరిమాణమునుగల్పించుటకు శక్యముకానివాఁడును, అవిద్యాధ్వాంతద్యుమణి- అవిద్యా=అజ్ఞానమనెడు, ధ్వాంత=చీఁకటికి,ద్యుమణి=సూర్యునివంటివాఁడును (ఈయనను దెలిసికొనిననజ్ఞానమునశించుననుట), సువిద్యా=చక్కనిజ్ఞానముచేత,సద్యః=తత్క్షణమే (స్వస్వరూపముకంటె వేఱుకానివాఁడు అగుటచే "నాకు సంసారముతో సంబంధము లేదు."అనుజ్ఞానము కలిగినవెంటనే), వేద్యుఁడు=తెలియఁదగినవాఁడును, కర్క...డు- కర్కశ=కఠినములైన, తర్క=తర్కములచే, అభేద్యుండు=భేదింపరానివాఁడును,(శ్లో. "యత్నే నానుమితోఽప్యర్థః కుశలై రనుమాతృభిః, అభియుక్తతరై శ్చాన్యై రన్యథై వోపపాద్యతే. నైషాతర్కేణ మతిరపనేయా-తర్కాప్రతిష్ఠానాత్"="ఎంతసమర్థులైనవారు అనుమానముచేసినను ఈపరమాత్మతత్త్వమునుయథార్థముగా తెలిసికొనసేరరు. బ్రహ్మనుగుఱించిన విరుద్ధాభిప్రాయములు తర్కముచేఁ దొలంగును. బ్రహ్మవిషయమును

తర్కము ప్రవర్తింపదు" అను మొదలగు ప్రమాణముల ననుసరించిచూచిన కేవల తర్కవాదములచే పరబ్రహ్మము తెలియఁబడ దనుటయే సిద్ధాంతమనిభావము.) అనవద్యుఁడు =ఏవిధములగు దోషములును లేనివాఁడును, అభేదాత్ముఁడు=జీవునితో అభేదము లేక పోవుటయే స్వరూపముగాఁగలవాఁడును (లేక సాధ్యము సాధనము సాధకుఁడు మొదలగు భేదములు లేకపోవుటయే అనఁగా, సర్వపరిపూర్ణుఁడగుటయే, యాకారముగాఁ గలవాఁడును), అగుక్.

తా. ఉత్పత్తివినాశములు లేనిపరబ్రహ్మస్వరూపుఁడ వగు నోయాంజనేయ! ఆ బ్రహ్మమున కాద్యంతములు లేవు. ఆయన "ఇచ్చట నున్నాఁడు ఇచ్చట లేఁడు" అనిచెప్పుటకు వీలు లేనివాఁడు (అనఁగా: సర్వపదార్థములయందు నొకటేవిధముగా సర్వకాలములయందు సర్వదేశములయందు నొకటే రీతిగా వ్యాపించియున్నాఁడు.) ఆయన నెఱిఁగిన నజ్ఞానము సూర్యసాన్నిధ్యమునఁ జీఁకటివలె ధ్వంసమగును. జ్ఞానము కలిగిన యుత్తరక్షణంబుననె యాయన గోచరుం డగును. అజ్ఞానమును సంపాదింపక యుం డెన్నితర్కములచే నెంతయత్నముతో విచారించినను ఆయన తెలియంబడువాఁడు కాఁడు, అద్వితీయస్వరూపుఁడు.

క. భూతానుభూతమిథ్యా, భూతద్వైతమయపంచభూతోత్థజగ
జ్జాతానుస్యూతాజా, ద్వైతాత్ముఁ డతండువాయుతనయ!మహాత్మా!.

టీక. మహాత్మా-మహాత్=గొప్పది యైన, ఆత్మా=బుద్ధిగలవాఁడా, వాయుతనయ=వాయుపుత్రుఁడ వగునాంజనేయా, అతండు=ఆపరబ్రహ్మము, భూ...త్ముడు-భూత=సకలజంతువులచేతను, అనుభూత=అనుభవింపఁబడుచుండియు, మిథ్యాభూత = యథార్థములుకాకుండియు నజ్ఞానమువలనఁదోఁచుచుండుటచే త్రికాలములయందునసత్యములని చెప్పఁదగిన, ద్వైతమయ=భేదరూపములైన (లేక పంచీకృత, అపంచీకృతములనెడు రెండువిధములగు భేదములుగలిగిన), పంచభూత=పంచభూతములనుండి, ఉత్థ=పుట్టిన, జగత్=ప్రపంచములయొక్క, జాత=సమూహములయందు, అనుస్యూత = వ్యాపించియున్నవాఁడును, శ్లో. "అస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామచే త్యంశపంచగం, ఆద్యత్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతోద్వయం" "ఉండుట, ప్రకాశించుట, ప్రేమింపఁబడుట, రూపము, నామము అనునీయైదంశములును ఎల్లవారికి ననుభవములో నున్నవి. ("అందు మొదటిమూఁడంశములును సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగుపరమాత్మనిరూపములు. తక్కిన రెండంశములును ప్రపంచముయొక్క రూపములు") అనుప్రమాణమును బట్టి పరబ్రహ్మము తన సత్య (ఉండుట) జ్ఞాన (ప్రకాశించుట, జ్ఞానమునకంటె నితరమగుప్రకాశము లేనేలేదు.) ఆనంద (ప్రేమింపఁబడుట, సర్వజనులచేతను ప్రేమింపఁబడునది యానందమేకాని మఱేమియు కాదు. రూపములతో ప్రపంచమునందు

వ్యాపించియున్నాఁడని తెలియవచ్చుచున్నది యని భావము.) అజ=పుట్టుకలేనట్టియు, (లేక ప్రపంచరూపిణియైయున్న తనశక్తితో. "అజామేకాం" అను శ్రుతి మాయకు నజ యని పేరుగల దని చెప్పుచున్నది.) అద్వైత=భేదములేనట్టియు, ఆత్ముఁడు=స్వరూపము గలవాఁడు, (రెండవయర్థమున బ్రహ్మమునకును దచ్ఛక్తియగుమాయకును భేదము లేదని భావము) అగును.

తా. ఓవాయుపుత్రా! సూక్ష్మబుద్ధిగలవాఁడా! వినుము. ఈప్రపంచమునందు సూక్ష్మస్థూలభేదములు లేక పరస్పరభేదములు గలపంచభూతములుచు మన కనుభవములో నున్నవి కదా! అవి యజ్ఞానమున్నప్పుడే తోఁచును. గావున త్రికాలములయందు నసత్యములే యగును. అజ్ఞానము (అనఁగా: నజ్ఞానకార్యములగు నహంకారాదులు) విజృంభింపని సుషుప్తియందు నివి కానకుండుటచే దీనికి (భూతములు త్రికాలములయందు నసత్యములు అనుటకు) ప్రత్యక్షదృష్టాంతము. శుక్తియందు రజతమువలె నజ్ఞాన మున్నప్పుడు మాత్రము తోఁచుచు నాయజ్ఞానము లేనప్పుడు తోఁపకనుండు నట్టివస్తువులు ఆభాసమాత్రము తోఁచుటచే తప్ప యథార్థముగా లేనివే యని చెప్పుటలో సంశయమేమికలదు? అట్టిపంచభూతమువలనఁ బుట్టినదియగుటచేఁ బ్రపంచము కూడ మిథ్యయే. ఈప్రపంచమునందునామరూపములకంటె నితరమగుపదార్థము లేదని ఇది వఱకె చెప్పియున్నానుగదా! అట్టిప్రపంచమునందుఁగూడ నీపరబ్రహ్మము వ్యాపించియున్నాఁడు. అదియుఁ బ్రత్యక్షమే. మన కనుభవములోనున్న ఉనికి ప్రకాశము ఆనందము "ఈప్రపంచమున్నది. ప్రకాశించుచున్నది. దీనివలన మనకానుఖము గలుగుచున్నది." అనువ్యవహారము బ్రహ్మరూపములే. సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడగుట చేతను భ్రాంతిచేఁ బ్రపంచరూపుఁడై తోఁచుచుండుటచేతను ఆబ్రహ్మముయొక్కరూపములు ప్రపంచమునకేయున్నట్లు తోఁచుచున్నవి. ఆయన ఉత్పత్తిస్థితిప్రళయములు లేనివాఁడు. ప్రపంచకారణ మని చెప్పఁబడుమాయకంటె వేఱు కాఁడు.

భావాభావపదార్థనిర్ణయము.

క. భావాభావమయావి, ర్భావతిరోభావరహితభావుం డన్యా
భావస్వభావుఁ డతులవి, భావసుపావకసుధాంశుభాప్రదుఁ డరయన్.

టీక. అరయన్=విచారింపఁగా(ఆబ్రహ్మము), భావా...వుండు-భావ=ద్రవ్యాది భావపదార్థము లనునట్టియు (లేక ఉండుటయనునట్టియు), అభావ=ప్రాగభావము మొదలగు నభావము లనునట్టియు (లేక లేమి యనునట్టియు), మయ=స్వరూపము గల, ఆవిర్భావ=ఉత్పత్తియు (లేక ప్రకాశించుటయు),తిరోభావ=నాశమును (లేక ప్రకాశింపకుండుటయు), రహిత=లేని, భావుండు=ఉనికిగలవాఁడును, (న్యాయశాస్త్రప్రసిద్ధములగు ద్రవ్యములు గుణములు కర్మలు జాతి భేదము నిత్యసంబంధము అనునవి భావములు.)

వస్తువు పుట్టుటకు పూర్వమునందును నశించుటకు పిదపను గలుగు నభావములు రెండు. ఒకవస్తువు మఱియొకవస్తువు కా దనునభావంబును, ఒకవస్తువు బొత్తుగనే లే దనుభావంబును—ఈనాలుగు నభావపదార్థములు. వీనికిఁ గ్రమముగ ప్రాగభావ ప్రధ్వంసాభావ అత్యంతాభావ అన్యోన్యాభావము లని పేరు. ఇవి యన్నియు నభావములేకావున నభావరూప మగుపదార్థ మొక్కటియేయని చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రపంచమునం దంతటను ఈద్రవ్యాదిసప్తకమునకంటె భిన్నమగుపదార్థము లేదని వారి (వైశేషికుల) సిద్ధాంతము. వేదాంతమతమునందు సర్వదేశ, సర్వకాల, సర్వవస్తువులయం దుండుట భావమనియు, అట్లు లేకుండుట యభావ మనియు చెప్పఁబడియున్నది. మొదటిపక్షమున నీబ్రహ్మము భావరూపముగాఁ గాని యభావరూపముగాఁ గాని యుండువాఁడు కాఁడని భావము. రెండవపక్షమున ఉండుట భావము లేకుండుట యభావము. ఈరెంటికిని ప్రకాశించుట ప్రకాశింపకుండుట యనియే యర్థము. కావున నీబ్రహ్మమున కట్టియావిర్భావతిరోభావములు లేవనుట (అనఁగా: సర్వకాలములయందు నొకటే విధముగ ప్రకాశించుచు సత్తని కాని అసత్తని కాని (అనఁగా: కల దనిగాని లే దనిగాని) చెప్పుటకు వీలులేనివాఁడై యున్నాఁడు. బుద్ధికి గోచర మగు దానిని కల దనియు కానిదాని లేదనియు చెప్పుచున్నాము. ఈపరబ్రహ్మము బుద్ధికిఁగూడ సాక్షిగావున దానికి గోచరుఁడు కాఁడు. బుద్ధివృత్తి కంతడ్డుగు పరశక్తి కలదు గావున గోచరుఁడు కాకను పోఁడు. కావున నాయన నేశబ్దముతోఁగూడ చెప్పుటకు వీలులేకనిభావము.) అన్యాభావస్వభావుఁడు=తనకంటె రెండవది లేకుండుటయే స్వభావముగాఁగలవాఁడు (అద్వితీయుఁడు), అకు...సు=అతుల=లోకో త్తరతేజోరూపుఁడైన, విభావసు=సూర్యునకును, పావక = అగ్నికిని, సుధాంశు=చంద్రునకును, భా=కాంతికిని, ప్రదుండు=ఇచ్చువాఁడు.

తా. బాగుగఁ బ్రయత్నపూర్వకముగ విచారించినచో "ఉన్నవి" అనిచెప్పఁబడు పదార్థములును "లేవు" అని చెప్పఁబడు పదార్థములును గూడ నాబ్రహ్మమే. మన యింద్రియములకు గోచర మగువానిని "గలవి" అనియు నట్లుకానివానిని "లేవు" అనియుఁ జెప్పుచున్నాము. ఇంద్రియములకు సాక్షి యగు బ్రహ్మవిషయమున నిం దేవిధముగాఁ గూడఁ జెప్పుటకు వీలు లేదు కదా! మఱియు, నావిర్భావతిరోభావరూపములైన యుత్పత్తివినాశములు (అనఁగా: "పుట్టుక" యనిన యావిర్భావము; "నాశము" అనినఁ దిరోభావము. ఇవిరెండును లేనివస్తువు క్రొత్తగాఁ బుట్టుట కాని నశించుట కాని యెన్నటికిని గలుగదు) ఆయనకు లేవు. ఆయనకంటె నితర మగునది యెద్దియును లేదు. వికల్పమే యాయనకు స్వభావము. ప్రకాశరూపుఁ డగుటచే నాయన నాశ్రయించియే సూర్యచంద్రాగ్నులు ప్రకాశించుచున్నారు. లోకమును బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నారు.

క. ఆప్తసుషుప్తనిలుప్తా, లిప్తవ్యాప్తప్రదీప్తలింగరహితసం
ప్రాప్తాప్రాప్తవిహీన, జ్ఞప్తియె సర్వప్రపంచసాక్షి మహాత్మా. 14

టీ. మహాత్మా=గొప్పబుద్ధిగలవాడా యాంజనేయా! ఆప్త... ప్తియె-ఆప్త=పొందఁబడిన (అనఁగా: అందఱికి ననుభవములోనున్న), సుషుప్తి=సుషుప్త్యవస్థయందు, అవిలుప్త=నశింపనిదియు, (మనస్సే సర్వవిషయములను గ్రహించుచున్నది యనియు అంతకంటె నితర మగుపదార్థ మేదియును ఆమనస్సునకు మననశక్తిని గలిగించుటలేదనియుఁ దలంచుచున్నారు. సంకల్పవికల్పములే మనస్సునకు స్వరూప మనుట సిద్ధాంతము. సుషుప్తియం దాసంకల్పవికల్పములులేవు గావున మనస్సులేదు. అయినను నిద్రనుండి మేల్కొంచినవాఁడు "నేనింతవఱకు సుఖముగనిదురించితిని" అనిస్మరించుచున్నాఁడు. ఈస్మృతికి ననుభవసంస్కారము కారణమై యుండవలయునుకదా, కావున మనస్సు మొదలగునవి నశించినప్పుడే జ్ఞానము సుషుప్తిసుఖమును దెలిసికొనియెనో అదియె బ్రహ్మము అనిభావము.) అలిప్త=దేనితోను సంబంధపడనిదియు (తెలిసికొనునట్టి పదార్థము తెలియఁబడువానితో సంబంధించుననుట విరుద్ధముకదా యని భావము), వ్యాప్త=సర్వవ్యాపకమైనదియు, ప్రదీప్త=మిగులఁ బ్రకాశించునదియు, లింగరహిత = సూక్ష్మశరీరము; లేక గుఱుతులేనిదియు (అనఁగా: సూక్ష్మశరీరమునకు అవసయగు స్వప్నావస్థ లేనిదియు, లేక తనకు సాధించుటకు తగినగుఱుతులేనిదియు అనుట),సంప్రాప్త=వచ్చుట (లేక పుట్టుట), అప్రాప్త=రాకుండుట (లేక నశించుట), విహీన=లేనట్టియు (లేక కర్మవశగతమై పలుమాఱువచ్చుచుఁ బోవుచుండు స్వభావము గలస్థూలశరీరము; అనఁగా: దానికి సంబంధించిన జాగ్రదవస్థ లేనిదియు. పైనిరూపింపఁబడిన మనోవ్యతిరిక్తజ్ఞానము సుషుప్త్యవస్థయం దెట్లు సర్వేంద్రియలయ మైనను స్వతంత్రముగ నాయవస్థయందలి యజ్ఞానమును దెలిసికొనియెనో అట్లే సర్వేంద్రియవ్యాపారములు గలజాగ్రదవస్థయందును మనోవ్యాపారములు మాత్రమే కలస్వప్నావస్థయందును సకలవిషయముల స్వతంత్రముగానే గ్రహించుచున్నది. ఇంద్రియములు మొదలగునవి ఆసర్వవ్యాపకమగుజ్ఞానముయొక్క సహాయమువలననే విషయముల గ్రహించునుగాని వేఱేమియు కాదు. కావున జాగ్రదాద్యవస్థ లెట్లు మాఱినను ఆజ్ఞానమునకు మాత్రము మార్పు కలుగ దనిభావము.), జ్ఞప్తియే=అయినట్టిజ్ఞానమే, సర్వప్రపంచసాక్షి = భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందలి ప్రపంచమునకంతయును సాక్షియైనపరబ్రహ్మము (జాగ్రదాదులవలన జ్ఞానమునకు మార్పేమియులేదుగావునను జ్ఞాన మనిన ప్రపంచముయొక్క-స్థితినిఁ దెలిసికొనుచుండినట్లే యుత్పత్తివినాశములనుకూడ తెలిసికొనవలసినదియే యగుటచేతను అది (ఆజ్ఞానము) నిత్యమైయుండి తీరవలయు నని భావము. "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" అను శ్రుతిజ్ఞానమే బ్రహ్మయని చెప్పుచున్నది. "మాసాబ్దయుగకల్పేషు గతా

గమ్యే ష్వనేకథా, నోదేతి నాస్తమే త్యేకా సంవి దేషా స్వయంప్రభా" "ఒకదివ సమునందలి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలయందు జ్ఞాన మె కైకరూపమై యుండునో అట్లే మాసమునందును సంవత్సరియుంగకల్పములయందును కూడ నది [జ్ఞానము] యేక రూపముతో నుండును. భవిష్యన్మాసాదులయందువలెనే భూతమాసాదులయందు కూడ నుండును. కావున నీజ్ఞానము నిత్యము. జ్ఞానము దెలిసికొనుటకు మఱియొకజ్ఞానము కల దనుట విరుద్ధము కావున నది స్వప్రకాశము" అని పంచదశి చెప్పుచున్నది.)

తా. ఓసూక్ష్మబుద్ధి గలయాంజనేయా ! సర్వానుభవసిద్ధ మైనసుషుప్త్యవస్థ యందు సర్వేంద్రియములును మనసుతోఁ గూడ బయమునొందినప్పుడు గలసర్వాభావము నొకజ్ఞానము తెలిసికొనుచుండుటట్లు మన యనుభవములో నున్నది. దీనికి నిదురనుండి మేల్కొనినవాఁడు నిద్రయందలి చిత్తాభావమును స్మరించుటయే దృష్టాంతము. అనుభవము లేక స్మృతి కలుగదు కదా ! కావున నయ్యనుభవమునకుఁ గారణ మగుజ్ఞాన మెద్దియో యదియే బ్రహ్మము. అది సర్వసాక్షి యగుటచే దృశ్యము లగు పదార్థములతో సంబంధింపదు. చూచునది చూడఁబడువానికంటె వేఱుగా నుండి తీరవలయుననుట నియమముకదా ? ఈవిధముగనే యాబ్రహ్మమునకు స్వప్నజాగ్రదవస్థలతోఁగూడ సంబంధము లేదు. ఇంద్రియాదులు లేనప్పుడుకూడ సర్వమును గ్రహింపఁగలజ్ఞాన మొకటి యున్న దని సిద్ధాంతమయ్యెను. కావున నింద్రియాదు లున్నపుడు కూడ నాజ్ఞానమె సర్వమును గ్రహించుచున్న దని సిద్ధాంతము చేయుట మిగుల యుక్తియుక్తమై యుండును. వేఱువేఱు లక్షణముల నిరూపించుటకు వీలు లేనప్పుడు "జ్ఞానములు రెండు లేక ననేకములు కలవు" అని చెప్పుటకంటె విరోధము వేఱొకటి యుండునా? కావున జ్ఞాన మొక్కటియే తనశక్తిచే నింద్రియచిత్తంబుల బ్రకాశింపఁజేయుచు నితర సహాయము లేక స్వయముగా ప్రకాశించుచున్నది. ఆజ్ఞానమే బ్రహ్మము. దానికి నుత్పత్తియుం వినాశంబును లేవు. స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరంబులతో సంబంధములేదు. అది నిర్గుణమగుటచేతను యద్వితీయ మగుటచేతను దాని నను మానప్రమాణముచే నూహించుటకు గుఱుతు లేవియును లేవు.

ఆం. బ్రహ్మమునకంటె నితరమగుపదార్థము లేదంటిరి కదా ! మన యనుభవములో సంసారి యగుజీవుఁడు బ్రహ్మమునకంటె విరుద్ధలక్షణములు గలవాఁడు గాను తత్కారణమువలననే యీయనకంటె వేఱుగాను కానవచ్చుచున్నాఁడు. మాయకును బ్రహ్మమునకును భేదము లే దంటిరి కావున మీతో నన్య మగుప్రపంచము ఆయన కంటె వేఱుకాక పోవచ్చును గాని జీవుఁడు మాత్ర మట్లగుటకు వీలు లేదు. ఇతఁడు చేతనస్వరూపుఁడు కావున మాయాకార్యము కానేరఁడు. పరబ్రహ్మముయొక్క రూప

భేదమే యాతఁడనుట సంభవింపదు. ఇతఁడు, సంసారి, సుఖి, దుఃఖి ఆ బ్రహ్మము నిర్వికారుఁడు కదా! వీరిరువురికి నైక్య మెట్లు కుదురును? అనినఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

క. వ్యక్తంబ బవ్యక్తాది, వ్యక్తావ్యక్తాతిరిక్త మగు బ్రహ్మముదాఁ
బ్రాక్తనుకృతభాక్తనుయుత,భోక్తను సతతంబు సాక్షి పోలికఁజూచున్.

టీక. అవ్య...ము-అవ్యక్తాది=అవ్యక్తమను ప్రకృతియే కారణముగాఁగల,వ్యక్త=స్థూల మగుటచే స్పష్టమైనట్టియు, అవ్యక్త=సూక్ష్మ మగుటచే నస్పష్టమైనట్టియు పంచభూతమహామహంకారాదులకంటె. అతిరిక్త=వేఱు, అగు బ్రహ్మము=అయినట్టి బ్రహ్మము, వ్యక్తంబు=స్పష్టముగనున్నది. (జ్ఞానులకు సుఖముగఁ దెలియవచ్చుననుట) తాన్=ఆ బ్రహ్మము స్వయముగా, ప్రాక్త...క్తను-ప్రాక్=ముసుపటి, తను=శరీరమునందు, కృత=చేయఁబడినకర్మలను, భాక్=పొందిన, తను = ప్రస్తుతశరీరముతో, యుత=కూడిన, భోక్తను=సుఖదుఃఖములను అనుభవించు (అనఁగా "నాకు సుఖదుఃఖములు కలవు" అని యభిమానించు) జీవుని, సతతంబు=ఎల్లప్పుడును, సాక్షిపోలికన్=సాక్షియట్లు (ఆజీవుఁడు యథార్థస్థితిలో తనకంటె వేఱుకాకున్నను కల్పితభేదము కలదు కావున నాభేదము నాశ్రయించి జీవోపాధియగునంతఃకరణములకుఁ గలుగుసుఖదుఃఖానుభవములను చూచు ననియు "ఈసుఖాదు లంతఃకరణములకుఁ గలుగుచున్నవి." అనియు దెలిసికొనలేకపోవుటచే జీవుఁడు తాను సుఖియనియు బ్రహ్మసాక్షియనియు తలంచు ననియును భావము) చూచున్.

తా. ఈప్రపంచము మాయవలనఁ బుట్టినది. సూక్ష్మస్థూలభేదములతో నున్నది. కావున నొకయంశమున నింద్రియములకు గోచరమగుచు మఱియొక యంశమున నట్లుగాకయున్నది. బ్రహ్మమునకంటెఁ బ్రపంచము వేఱుకాదు కాని బ్రహ్మముమాత్రము ఆభాసమాత్ర మగు ప్రపంచమునకంటె వేఱు. భ్రాంతివలన త్రాటియందుఁ బాము తోఁచినప్పుడు ఆత్రాటికంటె దానియందుఁ దోఁచినపాము వేఱుకాదు; కాని భ్రాంతిసిద్ధమగు పాములకంటె త్రాడు వేఱనుటకు సంశయము లేదు కదా! మఱియు బ్రహ్మము సాక్షియగుటచేఁ బ్రపంచముకంటె వేఱుగానుండియే తీరవలయును. ద్రష్టయు దృశ్యంబు నొక్కటి యగుట సంభవింపదుకదా!. ఈవిషయము (అనఁగా: "బ్రహ్మము ప్రపంచమునకంటె వేఱుగా నున్నాఁడు" అనువిషయము) మనకుఁ బ్రత్యక్షానుభవమునందే యున్నది. ఈసర్వప్రపంచమును మనము తెలిసికొనుచుండుటయే దీనికి దృష్టాంతము. జీవుఁడును బ్రహ్మముయొక్క రూపభేదమే. అయినను అవిద్యావిజృంభణమునకు (అనఁగా: అవిద్యావరణమునకు) లోఁబడినవాఁడు కావున శరీరాదులయందు "నేను" అను నభిమానము గలిగియున్నాఁడు. అంతఃకరణాదులకుఁ గలుగుసుఖదుఃఖములను దనవానినిఁగా భావించుచున్నాఁడు. ఈ

కారణమువలన శరీరాభిమానయుక్తుఁడై కర్మలను జేయుచు సుఖదుఃఖాభిమానయుక్తుఁడై యాకర్మఫలముల ననుభవించుచు (అనఁగా "నేనే కర్మలఁ జేయుచున్నాను. వానిఫలముల ననుభవించుచున్నాను" అని యభిమానించుచు) శుద్ధ బ్రహ్మమును దనకంటె వేఱుగాను తనను సాక్షియై చూచుచుండువానినిగాను తలంచుచున్నాఁడు. ఇట్లు అవిద్యాకల్పితభేదమువలన జీవబ్రహ్మములు భిన్నులుగాఁ దోఁచుచున్నారే కాని యథార్థస్థితిలో వారిరువురు నొక్కటియే.

అవ. పైఁ జెప్పినవిషయము ననుభవసిద్ధముగ నిరూపించుచున్నాఁడు.—

తే. జాగ్రదాదివినిగ్రహానుగ్రహప్ర
తిగ్రహసమగ్రజాగరూకాగ్రహోగ్ర
విగ్రహాత్యగ్రసాభాసవిశ్వహేతు
ధీప్రకాశకుఁ డతఁడె సందేహ మేల. 16

టీక. జాగ్రదా...కుఁడు-జాగ్రదాది = జాగ్రత మొదలగు మూఁడవస్థలయొక్క, వినిగ్రహ=నాశమునందును, అనుగ్రహ=ఉత్పత్తియందును, ప్రతిగ్రహ=స్థితియందును, సమగ్ర జాగరూక=మిగులజాగ్రతగలిగి (అనఁగా: సత్వమయమైన), ఆగ్రహ=క్రోధరూపరజోగుణమయమైన, ఉగ్ర=భయంకరమగు తమోగుణమయమైన, విగ్రహ=స్వరూపముగలిగి(నట్టియు), అత్యగ్ర=సర్వాధికమై(నట్టియు), సాభాస-స=మూలప్రకృతియొక్క (హంసమంత్రార్థమును వివరించునప్పుడు సకారమునకు ప్రకృతి యని యర్థము చెప్పఁబడియున్నది.) ఆభాస=ప్రతిబింబమైన [లేక పరిణామమైన, లేక, సాభాస=స్వ(బ్రహ్మ) ప్రతిబింబముతోఁగూడిన,] విశ్వ=ప్రపంచమునకు (అనఁగా: ప్రపంచసృష్టిస్థితిలయములకు, లేక ప్రపంచరూపిణియగు మాయకు అనఁగా: మాయాకార్యమునకు), హేతు=కారణమైన, ధీ=బుద్ధిని (అనఁగా మహత్తత్త్వమును "బుద్ధేర్జాగరణంస్వప్నం సుషుప్తిరితివృత్తయః" అను ప్రమాణముచే నవస్థాత్రయరూప మగు ప్రపంచమునకు బుద్ధియేకారణము. లేక సృష్టిసంకల్ప మని చెప్పఁబడు చిచ్ఛక్తిని), ప్రకాశకుఁడు=ప్రకాశింపఁజేయువాఁడు, అతండె = ఆ బ్రహ్మమే, సందేహమేల.

తా. జాగ్రదాద్యవస్థల మూఁటిని దెలియనివార లెవ్వరును లేరు. ఆయవస్థలు పుట్టుటకును నిలుచుటకును నశించుటకును బుద్ధియే కారణము. మఱియు జ్ఞానరూపమగుటచే జాగ్రదవస్థ సత్త్వమయము. మనోమాత్రమువలనఁ బుట్టునది యగుటచే స్వప్నావస్థ రజోగుణమయము. అజ్ఞానరూపమగుటచే సుషుప్త్యవస్థ తమోగుణమయము. బుద్ధియుఁ ద్రిగుణరూపిణి కావున నీయవస్థలకు నదియే కారణము. మనయనుభవములో నున్నంతవఱకు మాయ. (అనఁగా: బుద్ధియని చెప్పవచ్చును.) ప్రపంచమునకుఁ

గూడ పై నిరూపింపఁబడిన యవస్థలకంటె నితరమగురూపము లేనందున నీబుద్ధియే ప్రపంచకారణ మని కూడ ననవచ్చును. దీనియందు ప్రతిబింబించిన (అనఁగా: బాహ్యవిషయముల నాంతరవిషయములఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్న; దీని వృత్తులయందుఁ బ్రతిబింబించిన బ్రహ్మమె జీవుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు. అట్టి బ్రహ్మప్రతిబింబముతోఁ గూడిన) చిత్తవృత్తిని మనము జ్ఞానమనుచున్నాము. ఆజ్ఞానముచే విషయములు గ్రహింపఁబడుచున్న దనువిషయముకూడ మనసునకు గోచరమగుచునే యున్న దనుట యనుభవసిద్ధము. "నేనా గానమును వింటిని" అను మొదలగు వ్యవహారము లీవిషయమున దృష్టాంతములు. "గానమును వింటిని" అనఁగా: శ్రోత్రరూప మగు బుద్ధివృత్తిచే (శ్రోత్రేంద్రియమూలమునఁ బ్రసరించినజ్ఞానముచే) గానము ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. అనుటయే కదా! కావున నేపదార్థమునకు నీబుద్ధివృత్తులు (జ్ఞానములు) గోచరము లగుచున్నవో ఆపదార్థములు పరబ్రహ్మము అని నిశ్చయించుకొనుము. ఇంతయనుభవసిద్ధ మగువిషయమున సంశయ మేటికి?

అవ. పై నిరూపింపఁబడిన యనుభవమునే వివరించుచున్నాఁడను.—

ఆ. ఇదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతంతని
పలుకరాని దెద్ది బ్రహ్మ మదియె
యిదియు నదియు నట్టి దిట్టి దింతంతని
యరయుతెలివి యదియె యనియు నదియె. 17

టీక. ఇదియున్ = ఎదుట ప్రత్యక్ష మగుచున్నది యనికాని, అదియున్ = పరోక్షమని (అనఁగా ప్రపంచ మని కాని ప్రపంచమున కతీత మని) కాని, అట్టిది=గుణరహితమైన దని కాని (లేక నిరూపించుట కశక్యమైన దనికాని), ఇట్టిది=గుణసహిత మైనదని కాని (లేక నిరూపించుటకు నశక్యమైన దనికాని), ఇంత=మనచే పరిమితి చెప్పఁదగినదనికాని, అంత=పరిమితి చెప్పఁదగదనికాని, అని, పలుకరానిదెద్ది=దేనినిఁగూర్చి చెప్పుటకు వీలులేదో, అదియే=అదే, బ్రహ్మము=పరబ్రహ్మము (అనఁగా: పరబ్రహ్మ మింద్రియములకుఁ గాని మనస్సునకుఁ గాని గోచరము కాని దగుటచే నాయననుగూర్చి యేమియు చెప్పుటకు వీలు లే దనిభావము.), ఇదియున్ = ఈప్రపంచము కానవచ్చుచున్నది. అదియున్ = ఆబ్రహ్మము కానవచ్చుటలేదు, అట్టిది=ఆపరబ్రహ్మము నిర్వికార మైనది, ఇట్టిది=ఈప్రపంచము సవికార మైనది, ఇంత=ఈప్రపంచమునకు పరిమితి చెప్పఁగలము, అంత=ఆబ్రహ్మమునకు పరిమితి చెప్పనేరము. అని, అరయు=విచారించునట్టి, తెలివి=జ్ఞానముకూడ, అదియే = ఆపరబ్రహ్మమే, అనియున్ = ప్రత్యక్షమని చెప్పఁబడుచున్న ప్రపంచం

బును ప్రత్యక్షము కాదని చెప్పఁబడుచున్న పరాత్పరుఁడును కూడ. అదియే=ఆపర బ్రహ్మమే.

తా. ఇట్లు చెప్పినచో "ఆ బ్రహ్మ మెట్టిది" అని నిరూపించుటకు వీలు లేకున్నదియని యనియెదవేమో వినుము. నీకంటె వేఱై భిన్నమై సర్వవ్యాపకముగాక యేదియో యొకప్రదేశమున మాత్రము ముండునదియై యుండు నేని యప్పుడు కనఁబడుచున్నదని కాని కనఁబడుటలేదని కాని ఇంతపరిమాణముగలది యని కాని చెప్పఁబడవచ్చును. గుణములు కాని పనులు కాని జాతి కాని కలదైనచో నేదియైన నొకవిశేషము నాశ్రయించి "అది ఇట్టిది, ఇట్టిది కాదు" అని చెప్పవచ్చును. లోకమున జరుగు వ్యవహారము లన్నియు గుణక్రియాజాతుల నాశ్రయించినవే కదా. ఈబ్రహ్మ మట్టిది కాదు. దానికంటె భిన్నమగు వస్తువే లేదు. కావున దానిని నిరూపించువా రెవ్వరు? దాని నెట్లును నిరూపించుటకు వీలు లేకున్నను నొకవిధముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. అది యాత్మయే యగుట యొకప్రబలసాధనము ఈ ప్రపంచమునందలి పదార్థముల నన్నింటిని మనము ప్రత్యేకముగా విభాగించి "ఇది ఇట్టిది. అది యట్టిది. ఇది కానవచ్చుచున్నది అది కానవచ్చుట లేదు. దీని ప్రమాణమింత దాని ప్రమాణమంత" అని తెలిసికొనుచున్నాము. ఈకార్యమింద్రియములచేతఁ గాని మనసుచేతఁ గాని కావలసియు సుషుప్త్యవస్థయందు నెవ్వఁడు సర్వాభావము నెఱుంగుచున్నాఁడో వాఁడే జాగ్రత్స్వప్నములయందుఁ గూడఁ జిత్తేంద్రియములమూలమున సర్వముఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁ డనియు నింతకుముందే నిరూపించి యున్నాను. కావున నే జ్ఞానరూపుఁడు సర్వప్రపంచమును విభాగించి యెఱుంగుచున్నాఁడో వాఁడే బ్రహ్మము. వాఁడే నీవు. "నేను" అనుపదమున కర్థమును విచారించిన "జ్ఞానము" అనియె యేర్పడును. జ్ఞానభిన్నములగు సర్వపదార్థములును జడములై కావున "నేను" అనుపదమునకు నాపదార్థములలో నేదియైన నర్థమైనచో మనకుఁ బ్రత్యక్షానుభవములోనున్న చేతనత్వమే యభావము కావలసి వచ్చును. ఇట్లు చెప్పుటవలన బ్రహ్మమునకంటెఁ బ్రపంచముకూడా వేఱు కావలయు నందువేమో వినుము. పైన (15 వ పద్యమునందు) నిరూపింపఁబడినట్లు ప్రపంచబ్రహ్మాలకు కల్పితభేదంబును వాస్తవమగు నభేదంబును కలదు. కావున జ్ఞానజ్ఞేయరూపమగు భేదము కానవచ్చినను పరమార్థస్థితిలో బ్రహ్మమునకంటెఁ బ్రపంచము వేఱుకాదు. త్రాటియందుఁ దోఁచుపామునకు భ్రాంతిజ్ఞానమునకంటె భిన్నమగుస్వరూపము లేనట్లు ప్రపంచమునకుఁగూడ (భ్రాంతి) జ్ఞానమునకంటె భిన్నమగుస్వరూపము లేదు.

అవ. ఇట్లు బ్రహ్మస్వరూపమును నిర్ణయించి సృష్టిక్రమమును జెప్పుచున్నాఁడు.-

తే. అట్టిపరిపూర్ణతత్త్వ మైనట్టినేను
బూర్వకల్పాంతమున నీయపూర్వవిశ్వ
జననమునకంటె మును నిరంజనుండ నగుచు
నద్వయుండ నై వెలుఁగుదు నాంజనేయ! 18

టీక. ఆంజనేయ! అట్టి..నేను - అట్టి=పైనవర్ణింపఁబడినట్టి, పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపక మైన, తత్త్వమైనట్టినేను = పరమార్థ మైన నేను (రాముఁడు), పూ..నన్-పూర్వ = మునుపటి, కల్ప = ప్రళయముయొక్క, అంతమునన్ = కడపట, ఈ...కంటెన్ - ఈ=ప్రస్తుతమునందున్న, అపూర్వ=నూతన మగు, విశ్వ=ప్రపంచముయొక్క, జననమునకంటెన్ = పుట్టుటకంటె. (అనఁగా: ఇంతకుముం దున్న ప్రపంచము నశించినపిదప ప్రస్తుతప్రపంచము జనింపకముందు), మును = ముందు, నిరంజనుండగుచున్ = ఏవిధ మగుకల్మషము లేనివాఁడ నగుచు (లేక స్వప్రకాశుఁడ నగుచు), అద్వయుండనై = ఏకస్వరూపుఁడనై, వెలుఁగుచున్ = ప్రకాశించుచుందును.

తా. ఓయాంజనేయా! యిట్లు నిర్వికారుఁడనై యున్ననాయందుఁ బ్రపంచము జనించినవిధమును వినుము. ఈప్రపంచ మనాది కావున "మొట్టమొదటిసృష్టి" యని యొక్కటిలేదు. ప్రతికల్పమునకును తుదియందు ఈజగము నశించుటయు మరలఁబుట్టుటయు గలదు. కావున వర్తమానకల్పమునందలి ప్రపంచముయొక్కయుత్పత్తినిగూర్చి చెప్పెదను. దీనివలననే సర్వము నూహించుకొనుము. సృష్టికిఁబూర్వమున నేను (శ్రీరాముఁడు) శుద్ధస్వరూపముతోఁ బ్రకాశించుచుందును.

మాయాస్వరూపనిర్ణయము.

తే. అట్టి నాయం దనాదిగా నాత్మశక్తి
యలరు నవ్యక్తమయి జగదాది యగుచుఁ
గలితమృత్తికయం దున్నకలశశక్తి
యేర్పడక కుంభహేతు వై యెనసినట్లు. 19

టీ. అట్టినాయందున్=అటువంటినాయందు, కలి...యందున్-కలిత=ఒప్పుచున్న, మృత్తికయందున్ = మట్టియందు, ఉన్న...శక్తి-ఉన్న=ఉండునట్టి, కలశశక్తి=కుండయగునట్టిశక్తి, ఏర్పడక = ప్రత్యేకముగా తెలిసికొనుటకు శక్యముగాక, కుంభహేతువై=కుండకు కారణమై, ఎనసినట్లు=ఉన్నట్లు, అనాదిగాన్ = మొదలులేకుండ, అవ్యక్తమై = విభజించుటకు వీలుగానిదై, జగదాదియగుచున్ = ప్రపంచమునకు

(అనఁగాఁ బ్రపంచోత్పత్తికి) కారణమగుచు, ఆత్మశక్తి - ఆత్మ=నాయొక్క, శక్తి, అలరున్=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. నే నెప్పటికిని నిర్వికారుండనే యైనను భ్రాంతివలన నాకుఁ బ్రపంచసంబంధము కలదని తలంచుచున్నావు. కావున నీకు స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేయుటకై 'సృష్టికిఁ బూర్వము నిర్వికారుండనై యుందును' అనిచెప్పితిని. దీనివలన క్షోభము నొందకుము. సృష్టిక్రమమును వినుము. ఈసృష్టికి మాయయే కారణము. అదియు ననాదియే. కుండగా నేర్పడునట్టి సామర్థ్యము మట్టియందేయుండి మట్టికంటె వేఱుగాకయున్న ట్లదియును నాకంటె వేఱుగాక నాయందే యున్నది.

సీ. వటబీజమున మహావటమహీరుహశక్తి
యుజ్జ్వలవహ్నియం దుష్ణశక్తి
యింద్రజాలకునియం దెపుడు మాయాశక్తి
కలితోపలములందుఁ గఠినశక్తి
సలిలజాతమునందు సలలితద్రవశక్తి
పవనంబునం దతిస్పందశక్తి
పారిశుక్లశోణితంబులయందుఁ దనుశక్తి
తగుశరీరములఁ జైతన్యశక్తి
తే. దనరి యవ్యక్తమగుచుఁ దత్తన్నిదాన
మై యధిష్ఠానమునకంటె ననితరంబు
నగుపగిది నొప్పు నాయందు నాత్మశక్తి
యేర్పడక యన్యమై విశ్వహేతు వగుచు. 20

టీ. వటబీజమునన్=మఱ్ఱివిత్తనమందు, మహా...శక్తి - మహాత్=గొప్పదైన, వటమహీరుహ=మఱ్ఱిచెట్టునుకలుగఁజేయు, శక్తి=సామర్థ్యమును, ఉజ్జ్వ...యందున్ - ఉజ్జ్వల=జ్వలించుచుండు, వహ్నియందున్=అగ్నియందు, ఉష్ణ= వేఁడిగానుండు,శక్తి= సామర్థ్యమును, ఇంద్రజాలకునియందున్ = ఇంద్రజాలముఁ జేయువానియందు, ఎప్పుడు=సర్వకాలములయందును, మాయాశక్తి-మాయా=ఒకపదార్థమును మఱియొకపదార్థముగాఁ గనుపఱుపఁగల, శక్తి=సామర్థ్యమును, కలి...లందున్-కలిత=ఒప్పుచున్న, ఉపలములందున్=రాళ్లయందు, కఠినశక్తి=కఠినముగా నుండునట్టిసామర్థ్యమును, సలిలజాతమునందున్=నీటియందు, సలలితద్రవశక్తి - సలలిత=స్వభావసిద్ధమైన (సాంసిద్ధికమైన), ద్రవశక్తి=పలుచగానుండు సామర్థ్యమును, పవనంబునందున్=వాయువునందు, అతి...శక్తి - అతి=మిగుల, స్పంద=చలించు, శక్తి=సామర్థ్యమును, పారిన్=

మిగుల, శుక్లశోణితంబులయందున్=శుక్లశోణితములందు, తనుశక్తి=శరీరమును కల్గిం చుసామర్థ్యమును, తగు...లన్-తగు=ఒప్పిదములైన, శరీరములన్=శరీరములయందు, చైతన్యశక్తి= చేష్టలుచేయునట్టి సామర్థ్యమును, తనరి=ఒప్పి, అవ్యక్తమగుచున్=విభా గించుటకు వీలులేక, తత్తన్నిదానములై=ఆయాకార్యములకు కారణమై, అధిష్ఠానమునకం టెన్ = తనకాధారములైన వటబీజాదులకంటె, అవితరంబగుపగిదిన్=వేఱుగానట్లు, నాయందున్, ఆత్మశక్తి = ప్రపంచనిర్మాణహేతువగు మూలప్రకృతి, వివ్వదకన్= నాకంటె వేఱని నిరూపించుటకు శక్యము కానిదై, అన్యమై=వేఱుగాతోఁచుచు, విశ్వ హేతువగుచున్ = ప్రపంచమునకుఁ గారణమై (ప్రపంచసృష్టిచే బ్రహ్మమునకంటె వేఱుగా నున్నట్లు కానవచ్చునదిగాయుండుట), ఒప్పున్ = అలరారుచున్నది.

తా. మఱ్ఱివిత్తనమునందు మిగుల గొప్పది యగుమఱ్ఱిచెట్టును గలిగించుశక్తికలదు. అగ్నియందు వేడిగానుండునట్టి సామర్థ్యముకలదు. ఇంద్రజాలము నేయువానియం దు సభికుల మోసగించునట్టిశక్తికలదు. రాళ్లయందు కఠినముగానుండుశక్తికలదు. నీటి యందు పలుచగానుండుసామర్థ్యముకలదు. వాయువునందుఁ జలించునట్టిశక్తికలదు. శుక్రశోణితములయందు శరీరమునుఁ గలిగించుశక్తియున్నది. శరీరములందు చేష్టల జేయుసామర్థ్యము కలదు. ఈశక్తులన్నియు నీస్థలములయం దుండుట యనుభవసిద్ధమే కదా. ఇవితమకాశ్రయభూతము లగువటబీజాదులకంటె వేఱుగాఁ గానవచ్చుటలేదు. అట్లున్నను వటవృక్షమును బుట్టించుట మొదలగు కార్యములను జేయుచునేయున్నవి కదా! వటబీజాదులకంటె వేఱుగాఁ గానరాకుండుటచే వీనికిని వటబీజాదులకును భేద ము లేదనవలయును. కార్యములవలన భేదము కల దనవలయును కదా! ఇట్లు అమా యాశక్తియు నాయం దున్నది. నాకంటె వేఱని కాని వేఱుకాదని కాని చెప్పఁ బడుటకు వీలులేకున్నది. ప్రపంచమును బుట్టించుచున్నది.

అవ. పరబ్రహ్మమునందు మాయ యొకటి కలదనుట విరుద్ధముకదా! ఆయనయద్వి తీయుఁ డని చెప్పియున్నారు. దానికి విరోధము వచ్చును కదా? యనిన సమాధానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—

సీ. సత్తుగా దాత్మవిజ్ఞానంబుచే నెం పభావమై బాధింపఁ బడుటవలన
వెలమి నసత్తు గా దేనజ్జుఁడ నటంచు నజ్ఞానభూతమై యలరు చునికి
సదసత్తు గాదు విచారింపలే దట్టి ద్రవ్యంబు గడు విరుద్ధంబు గాన
నిరవయవము గాదునిఖిలజగత్స్వరూపము చేతమిగుల వేర్పడుటవలన

తే. సావయవమును గాదు దృశ్యము సుషుప్తి
యం దడంగినఁ దాను శూన్యంబు గామి

నానన నుభయాత్మకముగా దయుక్త మగుట
నాంజనేయ మదీయమాయాతమంబు. 21

టీ. ఆంజనేయ, మదీయమాయాతమంబు-మదీయ = నాసంబంధమైన, మాయా= 'మాయ' యనెడు, తమంబు=చీకటి (చీకటివలె ఆవరించునది కావున), ఆత్మ విజ్ఞానంబుచేత్ = బ్రహ్మానుభవముచేత, ఏచుదుక్=ఎచ్చుటను, అభావమయి=లేనిదై, బాధింపబడుటవలనక్ =నశింపచేయబడుటవలన [వినాశము రెండువిధములు, ప్రత్యక్షములగు పదార్థముల పెఱిచి కాని కాల్చి కాని మఱియు నేకార్యముచేత నైనఁ గాని నశింపచేయుట మొదటిది. దీనికి 'ధ్వంస' మనిపేరు. భ్రాంతిచే నొకవస్తువును మఱియొకవస్తువుగా గ్రహించి పిదప జ్ఞానముచే నిజస్వభావమును గ్రహించుటచే భ్రాంతి సిద్ధమైనవస్తువునకు కలుగునాశనము రెండవది. దీనికి 'బాధ' యని పేరు. బ్రహ్మజ్ఞానము వలన మాయకుఁ గలుగునాశన మిట్టిదియే (అనఁగా 'బాధయే') అని తెలిసికొనవలెను.] సత్తుగాదు=యథార్థముగా నున్న దనుటకు వీలు లేదు. (యథార్థమగువస్తువుకు 'బాధ' లేదుగదా) ఎటిమిక్ = ప్రతితో, పీనజ్ఞుఁడనటంచుక్ =నేను 'అజ్ఞాని' ని అను వ్యవహారము లోకమునసుంచుటచే, అజ్ఞానభూతమై=అజ్ఞానస్వరూపముతో, అలరుచునికిక్ =ఉండుటవలన, అసత్తుగాదు=లేదనిచెప్పుటకునువీలులేదు [శూన్యమునకు భావ(కలదను) వ్యవహారము లేదుకదా], విచారింపక్, సదసత్తుగాదు-సత్ =ఉన్నదనియు (లేక ఉండియు), అసత్ =లేనిదియు (లేక, లేదు), కాదు=అని చెప్పుటకు వీలు లేదు, అట్టిద్రవ్యంబు = ఉండియు లేనట్టిపదార్థము, కడువిరుద్ధంబుగానన్ = ప్రపంచమునకు మిగుల విరుద్ధ మగుటచే, లేదు=ఎచ్చుటనుండదు, నిఖిల... చేతక్ -నిఖిల=సమస్తమైన, జగత్ =ప్రపంచముయొక్క, స్వరూపముచేతక్ = ఆకారముతో, మిగులనేర్పడుటవలనక్ = విశేషముగా నుండుటచేత (నానావిధము లగుప్రపంచమే స్వరూపముగా గలిగియుండుటచేత), నిరవయవముగాదు=అవయవములు లేనిదని చెప్పుటకును శక్యముకాదు, దృశ్యము=కనఁబడునట్టి యీసకలపదార్థము, సుషుప్తియందడఁగినక్ = సుషుప్త్యవస్థయందు నశింపఁగా, తానుశూన్యంబుగామిక్ = ప్రపంచరూపమగుటచే తానును నశింపవలసియుండినను అట్లు నశింపకపోవుటచేత, సావయవమును గాదు=అవయవసహితమైనదనియుం చెప్పుటకు వీలులేదు, ఒనరక్ =ప్రత్యక్షము ననుసరించి, అయుక్తమగుటక్ =యుక్తిశూన్యమగుటచేత, ఉభయాత్మకము=అవయవములతోఁ గూడియుండఁగా దక, కాదు=ఉన్నదని చెప్పుటకును వీలులేదు.

తా. ఓయాంజనేయా! పరబ్రహ్మ మద్వితీయుఁడే. మాయవలన నాయనకు ద్వైత మేర్పడదు. మాయ బ్రహ్మమునకంటె వేఱుగా నున్నట్లు తోఁచుటయే కాని వాస్తవస్థితిలో నట్లు లేదని ఇదివఱకే చెప్పియున్నారు. ఇదియును గాక రెండువస్తువులు వేఱు

వేఱుగా నున్న పనిన రెండును స్వతంత్రములై యుండవలయును. "ఉనికి" యనునది యొక్కటియే కాని భిన్నము కాదు. ఉనికులు రెండు కల వనుట యెట్లును యుక్తియుక్తము కానేరదు [దీనినిఁగూర్చి వివరము బ్రహ్మగీత అధ్యాయము అయిదు శ్లో. ఒకటి మొ.ముప్పదివ.ఇదియునుగాక భేదమనఁగా నేదియో తెలిసికొనవలసినప్పుడు మొట్టమొదటపదార్థములు 2 కల వనుట తెలియవలయును. పదార్థములు రెండు కల వనుటను దెలిసికొనుటకంటె ముందుగ"భేదమనఁగా నిది"యని తెలిసికొనవలయును. ఇట్లు భేదము తెలియకమునుపు పదార్థము ద్వైతమును గూర్చియుఁ బదార్థద్వైతము తెలియకమునుపు భేదమునుగూర్చియు తెలిసికొనుటకు వీలులేదు. కావున నన్యోన్యాశ్రయదోషము(ఒకదాని నొకటి యాశ్రయించి యుండుట యనుదోషము)వచ్చును. ఈదోషమువలన భేదమనునది యొకటి కల దనుటయే సిద్ధింపదు. (ఇది యటుండ మాయ స్వతంత్ర కాదనుట స్పష్టమే కదా! జ్ఞానము (బ్రహ్మము) లేనిది మాయ ప్రపంచము ప్రకాశింపదు కదా! ఉనికి బ్రహ్మమే కావునను రెండవదానికి యుండదు కావునను మాయ యనునది బ్రహ్మకంటె వేఱనుటకే వీలులేదు.ఇది యిట్లున్నను ప్రపంచమునందలి "నేను అజ్ఞానిని" అనునసుభవమును బట్టి యజ్ఞానులను క్రమముగ నుద్ధరించుతలంపున మాయ యొకటి కల దని యంగీకరించుటయే కాని వాస్తవములో మాయయేలేదు. ఎవ్వనినైనను ప్రస్తుత మున్న స్థితినుండి మార్చి మానసిక మగుచున్నతస్థితికిఁ దేవలయు నన్నచో మొట్టమొదట వాని ప్రస్తుతస్థితి నవలంబించియే బోధసేయవలయును.అట్లు సేయకుండిన వానిమనసు వికల మై యెన్నటికిని జక్కఁబడదు. యథార్థజ్ఞానము పరిపూర్ణముగాఁ గలిగి మనసు తగినంత యున్నతస్థితికి వచ్చినప్పుడు సర్వమును వానికే తెలియును కావున యజ్ఞానుల (అనఁగా"మాకజ్ఞానముకలదు"అనితలంచు జీవుల) నుద్ధరించుటకై యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఇట్లు కాక వాస్తవముగానే మాయయనునది కలదనిన ననేకవిరోధములు వచ్చును. మొట్టమొదట దానిని నిరూపించుటకే వీలులేదు. ఎట్లనిన మాయ యనఁగా నజ్ఞానమని చెప్పియేయున్నాను. అజ్ఞానము జ్ఞానముకలిగినతోడనే నశించును. ఇచ్చట మఱియొకవిశేషము కలదు. లోకమున ధ్వంసమనియు బాధయనియు నాశము రెండువిధములు. అందు సత్యము లగు (వ్యావహారికసత్యములగు) పదార్థములలో బ్రహ్మ మొక్కటియే తప్ప పారమార్థికసత్యము వేఱొకటిలేదు. పదార్థములకు ధ్వంసనాశంబును త్రికాలములందు నసత్యములై భ్రాంతివలనఁ దోఁచుపదార్థములకు బాధయుఁ గలుగుచున్నదనుట ప్రత్యక్షము. ఇం దీమాయకు జ్ఞానమువలనఁ గలుగు నాశము బాధయే కాని ధ్వంసముకాదు అనుట స్పష్టమే. కుండను పగులఁగొట్టినయట్లజ్ఞానమును బగులఁగొట్టవలెఁ గదా! దీనివలన "మాయకలదు" అనుటకే వీలులేదు. "నాకు అజ్ఞానము కలదు" అని యాబాలగోపాలముగ సర్వప్రపంచమునకు నజ్ఞానానుభవముకలదు. కావున "మాయలేదు" అనుటకును వీలులేదు. "మాయ యుండియు

"లేనిది" యని చెప్పవ మనిన నది సంభవింపదు. అట్టిపదార్థము నెచ్చట నైన నెప్వు డైనఁ జూచియున్నారా? ఇదియునుగాక "కలదు" అనఁబడినపదార్థము సావయవముగాఁ (అవయవములతోఁ గూడినదిగా) గాని నిరవయవముగాఁ (అవయవములు లేనిదిగా) గాని యుండవలయుఁ. మాయనుగూర్చి ఈవిషయములలో నొక్కదాని నైనను నిరూపించుటకు వీలులేదు. సుషుప్త్యవస్థయందు సర్వప్రపంచము లయము నొందినను మాయ (అజ్ఞానము) నశింపదు. ఒకదినమునందలి సుషుప్త్యవస్థయం దెట్లో యట్లే భూతభవిష్యత్సుషుప్త్యవస్థలయందుఁగూడ నశింపదు. కావున నిత్యముకావలయును. సావయవపదార్థములు నిత్యములు కావనుట ప్రత్యక్షసిద్ధము కావున మాయ సావయవము కాదు" అని చెప్పవలయును. ఈప్రపంచమునకు భ్రాంతిజ్ఞానమునకంటె (అజ్ఞానముకంటె నితర మగుస్వరూపము లేదని చెప్పియున్నాను కదా? అజ్ఞానమే మాయ కావునఁ బ్రపంచమునందుఁ గానఁబడుభాగములు (అవయవములు) మాయకేయుండవలయును. కావున "మాయ నిరవయము" అనుటకుఁ గూడ వీలు లేదు. ఇదివఱకు చూపిన యుక్తిననుసరించియే "మాయ సావయవమును నిరవయవమును గూడనైయున్నది" యనుటకు వీలులేదు. కావున నీమాయ యనిర్వచనీయము. "ఇట్టిది"యని నిర్ణయించుటకు శక్యము కాని దయ్యు ననుభవమున మాత్రముండునది.] తోఁచుటయే కాని దీనికిఁ బ్రత్యేకమగు రూపములేదు. కావున దీనివలన బ్రహ్మమునకు భేదమేర్పడదు.

తే. అరయ నా యునికికంటె వే తైనయునికి
లేదు గాన మద్భిన్నంబు గా దవిద్య
ప్రకృతి యజ్ఞాన మని పల్కఁ బడుటవలనఁ
గాదు మదభిన్నమును నాయనాదిమాయ. 22

టీక. అవిద్య=ఆమాయ, అరయన్=విచారింపఁగా, నాయునికికంటెన్ = నాసంబంధమైనసత్తకంటె, వేతైనయునికి లేదు = వేతైనసత్తలేదు, (ఉనికికి స్వరూపమొక్కటియే కావున రెండుసత్తలు కల వనిచెప్పుటకుఁ దగినయాధారములేదు. అట్లు చెప్పిన నారెంటికిని గలపరస్పరభేదమును జూపవలసివచ్చును. దానినిజూపుట కెట్లును వీలుకాదు. కావున రెండవసత్తలేదనియే సిద్ధాంతమని చెప్పికొనవలయును.) కానన్ = కాఁబట్టి, మద్భిన్నంబు గాదు=నాకంటె వేఱనిచెప్పుటకు వీలులేదు. (బ్రహ్మసత్తకంటె మాయాసత్త వేఱుగా నుండుటకు వీలు లేదని భావము.) నాయనాదిమాయ = నాసంబంధ మగు ఆద్యంతములులేని యామాయ, ప్రకృతి=అసత్యము జడత్వము దుఃఖము ఇవియే స్వరూపముగాఁ గలప్రపంచమున కుపాదానకారణమనియు అచేతన మనియు మాయయనియు, అజ్ఞానమని = జ్ఞానస్వరూపమైనదికాదనియుఁ, పల్కఁబడుటవలనన్ =

వ్యవహరింపఁ బడుచుండుటచేత, మఱభిన్నముగాదు = నేనేయనుటకును వీలులేదు. (నేను జ్ఞానస్వరూపుఁడను, మాయ యజ్ఞానస్వరూపిణి, కావున మాకిరువురకు నైక్యము సంభవింప దని భావము.)

తా. మఱియొకవిశేషము నాయందికకంటె వేఱైనయునికిలేదు. కావున మాయ నాకంటె వేఱుకాదు. ఇదియును [అనఁగా "బ్రహ్మమాయ లొక్కటియే" అనువిషయ ముకూడ సిద్ధాంతమైనిలువదు. దానిని మాయయనుచున్నారు. 'యామాసామాయా'= "ఏది లేదో అది మాయ" అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించిచూచిన నదిలేనిది, నేను ఉండు వాఁడను. (బ్రహ్మము ఉండెడునది.) మఱియు నది యసత్యజడదుఃఖరూప మగుప్రపంచ మున కుపాదానకారణ మగుటచే నసత్యజడదుఃఖరూప మైనది. నేను సత్యజ్ఞానానంద రూపుఁడను; అది యజ్ఞానము (లేక అచేతనము). నేను జ్ఞానరూపుఁడను) లేక చేతనుఁ డను) కావున నాకును బ్రహ్మమునకును] మాయకును ఐక్యము సంభవింపదు.

క. భిన్నాభిన్నము గాదని, యెన్నంగా నేల ప్రకృతి యట్లగుట సుసం
పన్ను లనిర్వాచ్యం బని, మున్నుగణించిరి సమస్తముం దెలిసి సుతా.

టీ. సుతా = పుత్రా! ప్రకృతి=ఈమాయ, భిన్నా...గాదని-భిన్న=నాకంటె వేఱై, అభిన్నముగాదని=వేఱుకానిదైకూడ నున్నదని చెప్పుటకు వీలు కాదని, ఎన్నం గానేల=మఱియొకమాఱుచెప్ప నేటికి (ఇది సిద్ధాంతమేయనుట), ఇట్లగుటన్ = ఈవిధ ముగా నెట్లుచెప్పుటకు వీలు లేని దగుటచేత, సుసంపన్నులు=చక్కని జ్ఞానముకల వారు. సమస్తముం దెలిసి = ఈచెప్పఁబడినసర్వవిషయములనెఱింగి. అనిర్వాచ్యంబని= అనిర్వచనీయ మని (ఇదియిట్టిదని చెప్పుటకు వీలులేనిదని), మున్ను=పూర్వమున, గణిం చిరి=సిద్ధాంతముఁ జేసిరి.

తా. పుత్రా! ఆమాయ నాకంటె వేఱనుటకును వేఱుకాదనుటకునుగూడ శక్యము కాదని చెప్పియున్నాను. భిన్నాభిన్నము (వేఱయ్యుఁ గాకుండునది) కూడకానే రదని మఱియొకమాఱు చెప్పవలయునా? ఈవిధముగా మాయను గూర్చి ఏనిర్ణయము నుగూడఁ జేయుటకు వీలు కాకపోవుటవలన బుద్ధిమంతులగువారు "మాయ యనిర్వచ నీయము" అని చెప్పియున్నారు. అనిర్వచనీయ మనఁగా నిరూపించుటకు వీలులేనిది యని కదా యర్థము. యథార్థముగ నున్నపదార్థమును నిరూపించుటకు వీలేల కలు గదు? కావున లోకమున ననుసరించి చెప్పుటయే కాని మాయయనునది త్రికాలముల యందును లేదు.

అవతారిక. ఇట్లు మాయాస్వరూపమును జెప్పి సారాంశమును సంగ్రహించు చున్నాఁడు.—

తే. అనుభవజ్ఞానదృష్టిచే నరయఁ దుచ్ఛ
మొగి ననిర్వచనీయ మ్మాయ యుక్తిదృష్టి

చేత లౌకికమయదృష్టిచే ననంత
మగుఁ దలంప మదీయమాయాతమంబు. 24

టీ. మదీ...తమంబు-మదీయ=నాసంబంధమైన, మాయా=మాయ యనెడు, తమంబు = అంధకారము, అరయన్=విచారింపఁగా, అనుభవజ్ఞానదృష్టిచేన్=బ్రహ్మాను భవజ్ఞాన మనెడుచూపుతోఁ జూచిన (అనఁగా: ప్రతిబంధత్రయములేక స్థిర మగుజ్ఞాన ముచే విచారించిన), తుచ్ఛము=సంపూర్ణముగ లేనిది (లేక నీచమైనదగును). ఒగిన్= లెస్సగా, యుక్తిదృష్టిచేతన్ = తర్క మనెడు చూపుతోఁ జూచిన, అనిర్వచనీయ మౌన్=ఇది యిట్టిదని నిర్ణయించుటకు నశక్యమైన దగును. లౌకికమయదృష్టిచేన్= సామాన్య మగులోకదృష్టిచేఁ జూచిన, తలంపన్=భావించుటకు, అనంతమగున్=ఆ ద్యంతములు లేక యంతటనిండినదగును. (ఎచ్చటఁ జూచిను మాయకంటె వేఱగు పదార్థమే కనఁబడ దని భావము.)

తా. "పరబ్రహ్మమే నేను" అనునపరోక్షజ్ఞానముచేఁ జూచునేని ఈమాయ బొత్తిగఁ గానరాదు. యుక్తులచేఁ జూచెనేని "ఇట్టిది" యని నిరూపించుటకు శక్యము కాదు. అనుభవమునకంటెను యుక్తులకంటెను వేఱుగఁ బదార్థములస్థితిని నిర్ణయించుటకుఁ దగినప్రబలసాధన మేదియుందు లేదు. పరమార్థస్థితిని తెల్పునది యగుటచే ననుభవ మనిన నపరోక్షబ్రహ్మానుభవమే కాని వేఱుకాదనుటయుఁ స్పష్టమే. ఇట్టి యనుభవ యుక్తులచే నీమాయ సిద్ధాంతము చేయ శక్యము కాదు. ఇఁకనేమనిన: లోకదృష్టినను సరించి మంత్రము అపరిమితమై కానవచ్చును. ఇంతమాత్రమువలన "మాయ కలదు" అనిచెప్పుటకు వీలు లేదుకదా! ఇట్లైనను "నేను ప్రపంచమును జూచుచున్నానే, ఇది యభావరూప మనిన నెట్లు?" అనువారలకుఁ జిత్తశుద్ధిని గలిగించి తత్త్వమును బోధించుటకై "మాయ యనిర్వచనీయరూపముతో నున్నది" యని చెప్పవలసివచ్చినది.

అవ. ఇట్లు సామాన్యముగాచెప్పి యనుభవపూర్వకముగా నామాయయొక్క స్వరూపమును దెలుపుచున్నాఁడు.—

సీ. త్రాడు భుజంగమై స్థాణువు పురుషుఁడై
రాజిల్లుశుక్తిక రజతమగుచు
మరుమరీచికలు నిర్మలసలిలంబులై
తోడరి మిన్నసితమై తోఁచుపగిది
సద్వయామలసచ్చిదానందమయుఁడనై
తగు నేను మిగుల నెద్దానివలనఁ
దోలుత నసజ్జడదుఃఖాత్మకము లైన
జగము లై కనుపింతు జనుల కెల్ల

తే. దృఢతరాద్వైతవిజ్ఞానదృష్టిచేతఁ
బండితులు పూర్ణనిర్గుణబ్రహ్మమనుచు
నైననను గాంచినంత నెయ్యది యభావ
మగు నదియ సూ మదీయమాయాతమంబు. 25

టీక. త్రాడు, భుజంగమై=సర్పముగాను, స్థాణువు=స్తంభము, పురుషుండై=మనుష్యుఁడుగాను, రాజల్లుశుక్తిక = ప్రకాశించుచున్నముత్తెపుచిప్ప, రజతమగుచు=వెండిగాను, మరుమరీచికలు=ఎండమావులు, నిర్మలనీరంబులై=పరిశుద్ధజలములుగాను, తోఁదరి=పూనికతో, మిన్ను=ఆకాశము, అసితమై=నల్లనై, తోఁచుపగిది=భ్రాంతివలనఁ గానవచ్చునట్లు, అద్వ...దనై-అద్వయ=రెండవపదార్థము లేక (అనఁగా ఏక స్వరూపుఁడనై), అమల=నిర్మలుఁడనై, సత్=సత్తాస్వరూపుఁడనై, చిత్ = జ్ఞానస్వరూపుఁడనై, ఆనందమయుఁడనై=సుఖస్వరూపుఁడనై, తగునేను = ఒప్పుచున్న నేను, మిగులన్=అధికముగ, ఎద్దానివలనన్=ఏపదార్థముయొక్క ప్రభావముచే, తొలుతన్=మొట్టమొదట (అజ్ఞానదశయందు), జనులకెల్లన్=జీవులకందఱకును, అస...లైన-అసత్=అసత్యము, జడ=అజ్ఞానము, దుఃఖ=దుఃఖముఅనునవి, ఆత్మకములైన=స్వరూపములుగాఁ గలిగియున్న, జగములై=ప్రపంచరూపముగా, కనిపింతున్ = కానఁబడుచున్నానో, పండితులు=జ్ఞానవంతులగువారు, దృఢ...చేతన్ - దృఢతర=స్థిరమైన, అద్వైత = అభేదరూపమగు, విజ్ఞానదృష్టిచేతన్=అనుభవజ్ఞాన మనెడుచూపుతో, పూర్ణ...దన్-పూర్ణ=సర్వపరిపూర్ణుఁడ నైనట్టియు, నిర్గుణ=గుణరహితుఁడనైనట్టియు, పరబ్రహ్మమయుఁడన్=పరబ్రహ్మరూపుఁడనైనట్టియు, ఐన, ననున్=నన్ను, గాంచినంతన్=చూచినతోడనే ("నేనే బ్రహ్మము" అని తెలిసికొనినతోడనే), ఎయ్యది = ఏపదార్థము, అభావమగున్ = లేని దగునో, మదీ...తమంబు-మదీయ=నాసంబంధమైన, మాయ=మాయయనెడు, తమంబు=అంధకారము, అదియసూ=ఆపదార్థమేసుమా.

తా. స్తంభము పురుషుఁడుగాను త్రాడు సర్పముగాను ముత్యపుచిప్ప వెండిగాను ఎండమావులు జలములుగాను ఏవర్ణములును లేనియాకాశము నల్లనిది గాను గానవచ్చినట్లు నేను (పరబ్రహ్మము) అద్వితీయుఁడనయ్యు నిర్మలుఁడనయ్యు సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడ నయ్యు భేదయుక్తమై అసత్యరూపమై జడమై దుఃఖరూపమైయున్న ప్రపంచముగాఁ దోఁచుచుండుట యనుభవసిద్ధము. ప్రపంచమనఁగా నామరూపములుమాత్రమే కాని మఱేమియు లేదని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను. ఇట్లేకవిధముగానున్న నేను విరుద్ధ మగుమఱియొకవిధముగఁ దోఁచుటకుఁ గారణమెద్దియో! ఏది అభేదజ్ఞానము కలుగఁగానే యభావరూపమై (త్రికాలములయందును బొత్తిగ లేనిదై) కానరాదో అదియే మాయ (అజ్ఞానము) యని తెలిసికొనుము.

వ. అది మఱియు సర్వభూతసుషుప్తిసమష్టిరూపంబు సమస్తప్రపంచవాసనామయంబు సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకంబు స్వాంతర్గుప్తానంతకోటీజీవసంఘాతంబుఁ గేవలజడంబు మోహాత్మకంబు సకలజగదుపాదానకారణంబు నవిద్యావ్యక్తతమస్సుషుప్తిప్రకృతిప్రళయప్రధానమాయాజ్ఞానాదిశబ్దవాచ్యంబు నై యొప్పుచుండు నని వెండియు. 26

టీక. అది=ఆపదార్థము (ప్రకృతి), మఱియుఁన్, సర్వ...బును-సర్వభూత=సర్వభూతములకు అనుభవములోనున్న, సుషుప్తిసమష్టి = సుషుప్తిసముదాయమే, (లేక సామాన్యమే. ప్రతిజంతువునకును ప్రత్యేకముగా ననుభవములో నున్నసుషుప్తికి వ్యష్టిసుషుప్తి యని పేరు. సర్వప్రపంచమును ఏకశరీరముగాఁ జేకొని వ్యవహరింతు మేని యప్పటిసుషుప్తికి సమష్టిసుషుప్తి యని పేరు. దీనికి సుషుప్తిసామాన్య మనికూడ వ్యవహరింపవచ్చును. ఇట్లొకసుషుప్తినేకాక జాగ్రత్స్వప్నములను ప్రాణాదులను గూడ ప్రత్యేకపదార్థములను గూర్చి మాటలాడునప్పుడు వ్యష్టి యనియు సర్వప్రపంచము నేకశరీరముగాఁ గొని మాటలాడునప్పుడు సమష్టియనియు వ్యవహరించుచున్నారు.) రూపంబును=స్వరూపముగాఁగలదియుం (ఇంద్రియములు మనస్సు మొదలగునవన్నియుం సుషుప్త్యవస్థయందు లీనమగుచున్నవి. కావున నదియే వీనికికారణము), సమ...బును-సమస్తప్రపంచ = నానావిధ మగునీప్రపంచమేరూపముగాఁగల. వాసనా = సంస్కారములతో (ఒకసృష్టియందున్న ప్రపంచమువలెనే రెండవసృష్టియందున్న ప్రపంచము కూడ జనించునని "ధాతా యథా పూర్వ మకల్పయత్" అనుశ్రుతి చెప్పుచున్నది. దాని ననుసరించి చూచిన మొదటిసృష్టియం దున్నప్రపంచము లయమైనపిదప తత్కారణమగు ప్రకృతియందు ఆ ప్రపంచరూప మగుసంస్కారము నిలిచి యుండవలయు నని యేర్పడుచున్నది. కార్యములు తమకారణములయందే లయము నొందును గాని మఱియొకచోట లయమునొంద వని తెలిసికొనవలయును.), మయంబును=నిండినదియును, సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకంబును = సత్త్వరజస్తమోగుణములే ఆకారముగాఁ గలదియును (సత్త్వరజస్తమోగుణములే ప్రకృతి యనియు దానిని మనము సుషుప్తి యని చెప్పుచు ననుభవించుచున్నా మనియు భావము.) స్వాం...బును - స్వాంతః = తన లోపల, గుప్త=దాచఁబడిన, అనంతకోటి=అపరిమితములైన, జీవ=జంతువులయొక్క, సంఘాతంబును=సమూహముగలదియుం, కేవలజడంబును=సంపూర్ణముగ జడమైనదియుం (అనఁగా:నచేతనమైనదియుం), మోహాత్మకంబును=భ్రమరూపమైనదియుం (సుషుప్తియని చెప్పుటవలన సుషుప్త్యవస్థమాత్రమే ప్రకృతియగును జాగ్రదాదులు ప్రకృతి కాదని యుం తలంతురేమో యని మరల మోహాత్మ మని చెప్పఁబడియున్నది.) సక...బును-సకలజగత్=సర్వప్రపంచమునకును, ఉపాదానకారణంబును=మట్టికుండకు కారణమై

నట్లు ప్రపంచమున కుపాదానకారణమైనదియును భ్రాంతియే ప్రకృతి రూపమని చెప్పి "అదియే ప్రపంచమున కుపాదానకారణము, అనఁగా: "ప్రపంచవికారమైనది" అనుటవలన ప్రపంచపదార్థము కాదనియు భ్రాంతిజ్ఞానమే యనియు నేర్పడుచున్నది. ఎండమావులు నీరుగాఁ గనఁబడినప్పుడు ఆనీటికి భ్రాంతిజ్ఞానమునకంటె నితరమగురూపము లేదనుట ప్రత్యక్షసిద్ధ మగువిషయము కావున పైసిద్ధాంతమునందు దోషము లేదు. అవిద్యావ్యక్తతమః సుషుప్తి ప్రకృతి ప్రళయ, ప్రధాన మాయాజ్ఞానాదిశబ్దవాచ్యంబు లై = అవిద్య, అవ్యక్తము, తమస్సు, సుషుప్తి, ప్రకృతి, ప్రళయ, ప్రధానము, మాయ, అజ్ఞానము అను మొదలగు శబ్దములచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నదై, ఒప్పుచుండునని = ప్రకాశించుచుండునని చెప్పి, వెండియుఁ = మఱియును (ఈక్రిందివిధముగాఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁ డని శేషము).

తా. ప్రతిజంతువునకును సుషుప్త్యవస్థ యనుభవములోనున్నది. మన మొక్కొక జంతువునుగూర్చి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పునప్పు డాసుషుప్తికి వ్యష్టిసుషుప్తియని పేరు. సర్వప్రపంచము నొక్కటిగాఁ జేసి వ్యవహరించునప్పుడు దానికి సమష్టిసుషుప్తియని పేరు. ఈసమష్టిసుషుప్తియే పైనఁ జెప్పఁబడియున్నమాయకు స్వరూపము. ఈప్రపంచమనాది యని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. ఇది పూర్వకల్పంబునం దెట్టుండెనో యుత్తరకల్పమునందుఁ గూడ నట్లేయుండును. కావున నీప్రపంచసంబంధంబు లైనసంస్కారములు దానికిఁ గారణమగువస్తువునందె యుండును. సుషుప్త్యవస్థయందు నింద్రియములు మనసు మొదలగుప్రపంచమంతయు లీనమగుచున్నది. కార్యములు తమ యుపాదానకారణమునందుఁ దప్ప మఱియొకచోటను లయమును జెందవనుట నియమము కదా! కావున సుషుప్త్యవస్థారూపిణి యగుమాయయే ప్రపంచసంస్కారముల కెల్ల నాశ్రయము. దానియాకారము సత్త్వరజస్తమోగుణములే. ఈసమస్తజీవులును దానియందే యున్నారు. "సత్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిస్స్యాత్త్రిభిర్గుణైః = సత్వరజస్తమోగుణములులేని జంతు వొక్కటైనను లేదు" అనువాక్యముననుసరించి చూచిన సత్వరజస్తమోగుణాత్మకమైన ప్రకృతియే యీప్రపంచ మని స్పష్ట మగుచున్నది. బ్రహ్మస్వరూప నిరూపణమునఁ బ్రపంచ మజ్ఞానకార్య మని యిదివఱకే స్పష్టము చేయఁబడి యుండుటచే నాయజ్ఞానమునకు సత్త్వరజస్తమోగుణములె యాకారమనుటయును పైవాక్యమువలననే దృఢమగుచున్నది. మఱియు బ్రహ్మప్రకాశములేక ప్రకాశింపదు కావున నది జడపదార్థము. "సుషుప్తియే మాయ" యనుటవలన జాగ్రదాద్యవస్థలు మాయకానేర వని భ్రాంతి నొందకుము. సుషుప్తియేమాయ యనఁగా సుషుప్త్యవస్థవలె నుండునది యని మాత్రమె యర్థము. జాగ్రదవస్థయందుఁ గూడ దత్త్వము తెలియుటయే లేదు కదా! కావున భ్రాంతియే దాని యథార్థస్వరూపము. నేను (బ్రహ్మ

ము) సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడను కావునఁ బ్రపంచమునకు నుపాదానకారణమును గానేరను. కావున నసత్యజడదుఃఖరూపిణియగు మాయయే దీనికి నుపాదానకారణము. అవిద్య యనినను అవ్యక్త మనినను తమ స్సనినను సుషుప్తి యనినను మాయ యనినను ప్రకృతి యనినను ప్రళయ మనినను ప్రధాన మనినను అజ్ఞాన మనినను ఒక్కటియే. ఇవియే కాక సీమాయకు మఱియు ననేకనామధేయములతో వ్యవహారము కలదు. ఓ పార్వతీ! శ్రీరాముఁ డీవిధముగా నాంజనేయునకు మాయాస్వరూపమును నిర్ణయించి చెప్పి సృష్టిసిగూర్చి ఈక్రిందివిధముగా నుపదేశించెను.

అ౦. సృష్టికిఁ గారణభూత యగుమాయాకార్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

తే. ఆదిమధ్యాంతశూన్య యైనట్టిప్రకృతి
యాదిమధ్యాంతములు గల్గినట్లు తోఁచె
యాదిమధ్యాంతరహితాద్వయాత్మునకును
నాదిమధ్యాంతములు గల్గ నాచరించె. 27

టీ. ఆది...ప్రకృతి-ఆది=మొదటను, మధ్య=నడుమను, అంత = తుదియందును (అనఁగా: సృష్టి స్థితి ప్రళయకాలములయం దనుట,) శూన్యయైనట్టి = లేనట్టి, (సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మమునకు అసత్య, జడ, దుఃఖరూపిణి యగు ప్రకృతితో సంబంధ ముండుటకు వీలు లేదు కావునను, జడపదార్థము స్వతంత్రముగా నుండుటకును వీలు లేదు కావునను, ఆప్రకృతి త్రికాలముల యందును లేని దనియే చెప్పఁబడుచున్నది.), ప్రకృతి=మాయ, ఆదిమధ్యాంతములన్=సృష్టిస్థితి ప్రళయములయందు, కల్గినట్లుతోఁచి=ఉన్నట్లుకనఁబడుచు (నిత్యయైనట్లు కనఁబడుచు), ఆది...తున్-ఆదిమధ్యాంతరహిత=ఉత్పత్తిస్థితి ప్రళయములులేక సర్వకాలములయందు నిత్యుఁడగునట్టియు, అద్వయ=అద్వితీయుఁడగునట్టియు (అనఁగా: తనకంటె మాయయొకటి వేఱుగా నున్నదని చెప్పుటకు వీలు లేనట్టియు), ఆత్మునకున్ = స్వస్వరూపుఁడగుపరబ్రహ్మమునకు, ఆదిమధ్యాంతములు = ఉత్పత్తిస్థితి ప్రళయములు, కల్గన్=కల్గునట్లుగా (అనఁగా: ఉత్పత్తిస్థితి ప్రళయములుగల ప్రపంచరూపముతోఁ దోఁచునట్లుగా), ఆచరించెన్=కల్పించెను. (అనఁగా: భ్రాంతిచే పాముత్రాఁడై తోఁచునట్లు తన శక్తిచే తనకుఁ దానే ప్రపంచరూపముతోఁ దోఁచుచున్నాఁ డనిభావము. ఎట్లైనను దనకంటెఁ దావు వేఱుకాఁడు కావునను, పైనఁ జూపిన యుక్తిప్రకారము మాయ శూన్య మని చెప్పఁబడియుండుటచేతను "ఆబ్రహ్మము నిత్యసిద్ధుఁడు, శుద్ధుఁడు, నిత్యముక్తుఁడు" అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. మఱియు పై నిరూపించినశక్తి (ఆశక్తి యొన్నిరూపములతో మార్పు నొందినను మనకు గోచర మగునట్టి పరిణామము మనస్సే కాఁబట్టి ఆశక్తిని మనస్సని వ్యవహరింపవచ్చును.) యందని (అనఁగా: మనయనుభవము

లో నున్నమనస్సునందే) రజస్తమోగుణములును సత్వంబును గూడ లయించె నేని అనఁగా నాప్రకృతి విజృంభించుట మానెనేని యప్పుడు తనకుఁ దానే ముక్తుఁడై నట్లు దోఁచును. శక్తి విజృంభించుచున్నకాలమున తనకుఁ దానే ప్రపంచరూపుఁడై తోఁచునప్పుడు చిత్తశుద్ధికరము లనునభిప్రాయముతో చేయఁబడు కర్మలవలన నాగుణములు నశించును.)

తా. పైనిరూపణముకలన మాయ యనునది మొదటఁగాని నడుమఁ గాని తుది యందుఁ గాని వాస్తవముగా లేదనియు నూరక తోఁచుచు మాత్రమేయున్నదనియుం స్పష్టమైనది కదా! ఇట్లుండియు నది సర్వకాలములయందును వాస్తవముగానే యున్న ట్లు తోఁచి ఆదిమధ్యాంతశూన్యుఁడ నైనట్టియు నద్వితీయుఁడ నైనట్టియు నాకు (బ్రహ్మమునకు) నాదిమధ్యాంతములు కల వని తోఁచునట్లు చేయుచు నిన్నాప రించినది.

అవ. ఇట్లు ప్రపంచమున కాదికారణ మగుమాయావరణమును జెప్పి యామా యను విభాగించుచున్నాఁడు.—

క. కవియన్మూలప్రకృతియు, ద్వివిధయగునుమాయయనవిద్యయనఁగనా ద్యవిమలసత్త్వాత్మికయగు, నవిమలసత్త్వప్రధాన యగునన్యతగన్.

టీ. కవియన్=ఈవిధముగా ఆవరించునప్పుడు, మూలప్రకృతియున్=పై జెప్పఁ బడిన మూలప్రకృతి, మాయయనన్=మాయ యనియుఁ, అవిద్యయనఁగన్=అవిద్యయని యు, ద్వివిధయగున్ = రెండువిధము లైనదిగా నుండును. (ఈమాయావిద్యాశబ్దములు మూలప్రకృతివాచకములే యైనను ప్రధానముగా దానిభేదములనుగూర్చియే చెప్పునని తెలిసికొనవలయును.) ఆద్య=అందు మొదటి దగుమాయ, విమలసత్త్వాత్మికయగున్-విమల=నిర్మలమైన (అనఁగా రజస్తమోగుణములతో సంబంధములేని, లేక సర్వగుణముల కును లయస్థానమైన), సత్త్వ=సత్త్వగుణమే (లేక చిద్రూపమే), ఆత్మికయగున్=స్వరూ పముగాఁగలదియైయున్నది. అన్య=రెండవది యగునవిద్య, తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, అవిమ లసత్త్వప్రధాన-అవిమల=అపరిశుద్ధమైన (అనఁగా రజస్తమోగుణసంసర్గగల, లేక త్రిగుణవిజృంభణరూపమైన), సత్త్వ = సత్త్వగుణమే (లేక స్వభావమే), ప్రధాన= ముఖ్యముగాఁగలది (తదాకారమైనది), అగున్.

తా. ఆప్రకృతియుం మాయ యనియుం నవిద్య యనియుం రెండువిధములై యుం న్నది. అందు రజస్తమోగుణములసంబంధము లేనిపరిశుద్ధసత్వగుణమే (లేక త్రిగుణముల లయస్థాన మగుస్థితియే) ప్రధానస్వరూపముగఁ గలది మాయ యనఁబడును. రజస్త మోగుణసంబంధము కల యపరిశుద్ధసత్త్వగుణమే ప్రధానస్వరూపముగాఁ గలది యవి

ద్య యనంబడును. కావున ప్రకృతి న న్నావరించినప్పుడు నా కీమాయావిద్యలవలన రెండువిధములగు నావరణములును గలిగెను

ఈశ్వరవిచారఘట్టము.

అ॥. ఇఁక సృష్టిని గ్రమముగ వివరించువాఁడై మొట్టమొదట సమష్ట్యభిమాని యగునీశ్వరుని యుత్పత్తిని దెలుపుచున్నాఁడు.—

తే. అమలసత్త్వప్రధాన మైనట్టిమాయ
యందు దాని కధిష్ఠాన మైన నేను
బ్రతిఫలించితి మేఘసంఘత జలముల
మించి యాకాశ మమర బింబించినట్లు. 29

టీ. అమలసత్త్వప్రధానమైనట్టిమాయయందున్ = శుద్ధసత్త్వరూపిణి యగు నామాయయందు (అనఁగా నామాయ నన్నావరించినప్పుడు), దానికిన్ =ఆమాయకు, అధిష్ఠానమైన నేను=ఆధారమై యుండిన నేను (రాముఁడు, అనఁగా బ్రహ్మము.), ఆకాశము, మేఘసంగతజలములన్ =తానే (ఆకాశమే) ఆధారముగాఁ గలిగియున్న మేఘోదకములయందు (మేఘమునకును దానియం దున్ననీటికిని ఆకాశమే యాధారము. అట్టిమేఘస్థితోదకమునందు), మించి=అధికముగా (లేక ఆనీరుండినభాగమునకంటె మిగుల విశాలమై యుండియును), అమరన్ = చక్కఁగా, బింబించినట్లు = ప్రతిఫలించిన విధమున, ప్రతిఫలించితిన్ =(మాయయందు) ప్రతిబింబించితిని. (ఆకాశము తన యం దున్ననీటిలో తానే ప్రతిబింబించినట్లు నేనును తనయం దున్నమాయలో తానే ప్రతిబింబించితిని.)

తా. ఆరెండావరణములలో మాయావరణమువలన గలిగిన కార్యమును వినుము. ఆకాశము నిర్మల మయ్యును దేనితోను సంబంధపడని దయ్యును దనయందే నిలిచి యున్న మేఘములయందలి నీటిలోఁ బ్రతిబింబించిన విధమున నేనును (బ్రహ్మయును) నాయందే నిలిచి యున్న మాయయందుఁ బ్రతిబింబించితిని.

క. మాయాప్రతిబింబంబును
మాయాధిష్ఠానపరము మాయయుఁ గూడన్
మాయావి యైనయీశుఁ డ
మాయికుఁ డగునతఁడు బ్రహ్మమయుఁ డై యుండన్. 30

టీ. మాయా...బింబును=మాయా=(పైఁజెప్పఁబడినవిధముగా) మాయయందు ప్రతిబింబించిన, ప్రతిబింబంబును = బ్రహ్మప్రతిబింబమును, మాయాధిష్ఠానపరము=మాయా=మాయకు, అధిష్ఠాన=ఆధారభూత మైన, పరము=పరబ్రహ్మము, మాయయున్ =

ఆయీశ్వరు (బ్రహ్మప్రతిబింబము)న కుపాధి యగు శుద్ధసత్త్వప్రధానయును, కూడన్=కలసి, మాయావియైన=మాయకలవా డని వ్యవహరింపఁబడుచున్న. ఈశుఁడు=ఈశ్వరుఁడు, అగున్, ("మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరం" అనుశ్రుతి యిందుకు ప్రమాణము.) అతఁడు=ఆయీశ్వరుఁడు, బ్రహ్మమయుఁడై=బ్రహ్మరూపుఁడై, ఉండుటన్=ఉండుటచేత, అమాయుఁడగున్=(యథార్థమును విచారించిన) మాయాసంబంధము లేనివాఁ డగును. (మాయ శుద్ధసత్త్వరూపిణి కావున నందు గుణవిజృంభణము లేకపోవుటచేత నందలి ప్రతిబింబమునకు, లేక దాని యాధారమునకు భ్రాంతి లే దని భావము.)

తా. ఇటు ప్రతిబింబించుటవలన మాయయు నందలి ప్రతిబింబంబును దాని కాధార మగు శుద్ధచైతన్యంబును గలసి యీశ్వరశబ్దముచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఆయీశ్వరుఁడే మాయ కధిపతి యనియు మాయను ప్రేరేపించువాఁ డనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఆమాయ శుద్ధసత్త్వప్రధాన కావున నాయీశ్వరునకు దానివలన నుపద్రవమేమియు లేదు. జీవునివలె నాయీశ్వరుఁడు మాయకు లోఁబడఁడు. బ్రహ్మరూపుఁడైయే యుండును.

క. ఆయీశ్వరుండ నే నా,మాయయె సీతావధూటి మదిఁ దలఁప మహా
మాయుఁడనయ్యు వశీకృత,మాయుఁడనై యవతరింతు మహి నిట్లనఘా.

టీ. అనఘా=పాపరహితుఁడా! ఆయీశ్వరుండన్=పైఁజెప్పినయీశ్వరుఁడను, నేన్=నేను, ఆమాయయే=పైఁజెప్పినమాయ, సీతావధూటి = సీతయే, మదిన్=మనస్సునందు, తలంపన్=విచారింపఁగా, మహామాయుఁడనయ్యున్ = అపరిమిత మగు మాయ గలవాఁడనయ్యును, వశీకృతమాయుఁడనై=ఆమాయను లోఁబఱచుకొనినవాఁడనై (అనఁగా దానివలన నేవికారమును జెందక). (యథార్థస్థితిలో దానియం దేవికారములు లేవు.) మహిన్=భూమియందు, ఇట్లు=ప్రస్తుతరామావతారమువలె, అవతరింతున్ = పుట్టుచుందును.

తా. ఓజ్ఞానవంతుఁడా! ఆంజనేయా! పైఁజెప్పఁబడినయీశ్వరుఁడను నేను (శ్రీరాముఁడు) "నన్నావరించెను" అని చెప్పఁబడి యున్నమాయయే యీసీత. నేను మాయావినయ్యును ఆమాయకు లోఁబడక దానిని లోఁబఱచుకొని యీవిధముగా లోకోపకారార్థమై భూలోకమున నవతరించు చుందును.

వ. ఇట్లు శుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికుండును సర్వేశ్వరుండునైన నేను
వశీకృతమాయుండ నగుటంజేసి జగంబులు సృజియించి తద్రక్షణంబు
కొఱకుం దొల్లి మత్స్యకూర్మవరాహనారసింహవామనపరశురామా

వతారంబులు ధరియించి దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహంబులం గావించి యిప్పుడు శ్రీరామరూపంబుచే నవతరించి రావణకుంభకర్ణాది రాక్షసుల సంహరించి భూభారంబు నివారించితి నింక నిటమీఁదట బలరామకృష్ణబుద్ధకల్కిరూపంబుల నే నవతరింపఁగలవాఁడ నాచరిత్రంబులు లోకత్రయపవిత్రంబులు భవలతాలవిత్రంబులై యొప్పు నని చెప్పి వెండియు.

టీ. ఇట్లు=ఈవిధముగా, శుద్ధ...కుండన్=శుద్ధ=నిర్మలమైన, సత్త్వప్రధాన=సత్త్వగుణమే ప్రధానముగాఁ గల, మాయ=మాయయే, ఉపాధికుండన్=ఉపాధిగాఁ గలిగినట్టియు, సర్వేశ్వరుండన్=సకలప్రపంచమునకును ప్రభువైనట్టియు, ఐన నేను, వశీకృతమాయుండన్=మాయను స్వాధీనపఱచుకొనినవాఁడను, అగుటం జేసి=అయియుండుటచేత, జగంబులుసృజించి=జగత్తులఁ బుట్టించి, తద్రక్షణంబుకొఱకున్=దానినిరక్షించుటకొఱకై, తొల్లి=పూర్వమున, మత్స్యకూర్మవరాహనారసింహవామనపరశురామావతారంబులు=మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, నరసింహ, వామన, పరశురామ రూపములను, ధరించి=తాల్చి, దుష్ట...లన్=దుష్టనిగ్రహ=దుష్ట సంహారమును, శిష్టానుగ్రహంబులన్=శిష్టరక్షణంబును, కావించితిన్=చేసితిని, ఇప్పుడు, శ్రీరామరూపంబుచేన్=శ్రీరామరూపముతో, అవతరించి=పుట్టి, రావణకుంభకర్ణాదిరాక్షసులన్=రావణుఁడు, కుంభకర్ణుఁడు మొదలగు రాక్షసులను, సంహరించి, భూభారంబు - భూ=భూమియొక్క, భారంబు=భారమును, నివారించితిన్ = పోఁగొట్టితిని. ఇఁక నిటమీఁదటన్=ఇంకనిపై, బలరామకృష్ణబుద్ధకల్కిరూపంబులన్ = బలరామకృష్ణబుద్ధకల్కిరూపములతో, ఏనవతరింపంగలవాఁడన్=నేను అవతరింపఁబోయెదను. నాచరిత్రంబులు=నానడవడులు, లోకత్రయపవిత్రంబులు - లోకత్రయ=మూఁడులోకములను (అనఁగా వర్ణించువారిని గాని వినువారిని గాని ప్రశ్నఁజేయువారిని గాని), పవిత్రంబులు=పవిత్రముఁ జేయు సామర్థ్యముగలవి. భవలతాలవిత్రంబులై - భవ=సంసారమనెడు, లతా=తీఁగెకు, లవిత్రంబులై=కొడవలివంటివియునై, ఒప్పున్=ప్రకాశించును, అనిచెప్పి, వెండియున్=మఱియును.

తా. ఈవిధముగా శుద్ధసత్త్వప్రధానయగుమాయావరణమునకుఁజిక్కి యీశ్వరుఁడనైననాకు నామాయ స్వాధీనమైయున్నది. కావున దానిసహాయమువలన సమస్తలోకమును సృజించితిని. దుష్టులవలన నాప్రపంచమునకుఁ గలుగుబాధను దొలఁగించి రక్షించుటకై పూర్వకాలంబున నాయాయవసరముల ననుసరించి మత్స్యకూర్మవరాహ నృసింహ వామన పరశురామరూపములఁదాల్చితిని. ప్రస్తుతము రామరూపమున జనించి దుష్టులగురావణకుంభకర్ణాదుల వధించి భూభారమును దొలఁగించితిని. ఇఁకమీఁద

కృష్ణబలరామబుద్ధకల్కిరూపములఁ దాల్చెఁబోయెదను. ఆయాయవతారములయందలి నాచరిత్రలు వినినంతమాత్రముచే మూఁడులోకములఁ బవిత్రములఁ గావించును. సంసారబంధమును ద్రెంచును. ఓపార్వతీ! రాముఁ డిట్లు తనతత్త్వము నెఱింగించి ప్రకృతానుగుణముగా నిట్లనియె.

చ. గురుఁడు హిరణ్యగర్భుఁ డని కొందఱు గొంద ఱిల న్మహావిరా
ట్పురుషుఁడటంచుఁ గొందఱుఋభుప్రభుఁడంచుముకుందుఁడంచుగొం
దఱుశివుఁడంచుఁ గొందఱు వినాయకుఁ డంచును గొందఱుం బరా
పరవరు నన్నెఱుంగక యుపాస్తి యొనర్పుదు రజ్ఞులై తగన్. 33

టీక. ఇలన్ = భూమియందు, కొందఱు=కొందఱుజీవులు (అవిద్యయందు ప్రతిబింబించుటచే అచ్చటి గుణవిజృంభణమువలన తనకుఁ దానే సంసారిగాఁ దోఁచునట్టి బ్రహ్మప్రతిబింబము జీవుఁడు), పరాపరవరున్-పరా=పరాప్రకృతికంటెను (పైఁజెప్పినజీవునికే పరాప్రకృతి యని పేరు), అపర=అపరాప్రకృతికంటెను (జీవుఁడు తప్పఁ దక్కినప్రపంచమంతయు నపరాప్రకృతి), వరున్ = శ్రేష్ఠుఁడనగు, నన్నున్, అజ్ఞులై =అజ్ఞానవంతులై (అజ్ఞానమనఁగాః నవిద్యయే కావున దానికి లోఁబడినవారై), ఎఱుంగక = తెలిసికొననేరక, గురుఁడు=బృహస్పతియని, కొందఱు=మఱికొందఱు, హిరణ్యగర్భుఁడని=చతుర్ముఖబ్రహ్మయని, కొందఱు = మఱికొందఱు, మహావిరాట్పురుషుఁడటంచున్=విరాట్పురుషుఁ డని (ప్రపంచమంతయు నేకశరీరముగాఁ గొని మాటలాడు నప్పుడు దానికి విరాట్పురుషుఁడని వ్యవహారముకలదు), కొందఱు = మఱికొందఱు, ఋ...డంచున్-ఋభు=దేవతలకు, ప్రభుఁ డంచున్=అధిపతి యగునింద్రుఁడనియు, ముకుందుఁడంచున్ = విష్ణు వనియు, కొందఱు=మఱికొందఱు, శివుఁడంచున్ = శివుఁ డని, కొందఱు=మఱికొందఱు, వినాయకుఁడంచున్ =విఘ్నేశ్వరుఁ డని, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, ఉపాస్తియొనర్పుదురు=పూజింతురు. [తనకును నాకును (బ్రహ్మకును) భేదము కలదను తలంపుతో పూజను చేయుదురు.]

తా. ఇట్లు నేను (బ్రహ్మము) మాయయందుఁ బ్రతిబింబించిన ఈశ్వరుఁడని పిలువఁబడుచున్నను మాయయనునది పైనిరూపణననుసరించి యథార్థముకాదు. కావున (నేను) నిర్వికారుఁడను. సర్వమయుఁడను. ఇట్టినన్నుఁ దెలిసికొనలేక యజ్ఞానులగువారు "తాము వేఱు నేను వేఱు" అనునభిప్రాయముతో (నన్ను)నుపాసనఁ జేయుచున్నారు. ఒకవిధముగా కాదు. వారియిచ్ఛ వచ్చినట్లు కొందఱు బృహస్పతి యనియుం గొందఱు చతుర్ముఖుం డనియుం గొందఱు విరాట్పురుషుఁ డనియుం మఱికొంద ఱింద్రుఁ డనియుం వేఱొకకొందఱు విష్ణు వనియుం శివుఁ డనియుం వినాయకుం డనియుం నిట్లనేకు లనేకవిధములుగా నుపాసన చేయుచున్నారు. నాకంటె వేఱుగుపదార్థ మేదియును లేదు.

కావున నెవ్వ రెట్లు భ్రమించినను నేనే (బ్రహ్మమే) యగు చున్నాను. వారితలంపుల కెన్ని భేదములున్నను పరాత్పరుఁడ నగు నే నొక్కఁడనే.

విశ్వమునకు నుపాదాననిమిత్తకారణములు.

అవ. మాయను వర్తించునప్పు డది ప్రపంచమున కుపాదానకారణ మనిచెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లు చెప్పుటచే నీశ్వరుఁడు ప్రపంచమునకు నిమిత్తకారణము మాత్రమే కావలసివచ్చుచున్నాఁడు. ఇదియే సిద్ధాంతమైనచో "అస్తిభాతిప్రియం రూపం నామచేత్యంశపంచకం, ఆద్యత్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతోద్వయం" అనుప్రమాణము ననుసరించి సిద్ధాంతముచేయఁబడియున్న "ప్రపంచమునందు బ్రహ్మరూపము లగునస్తి భాతిప్రియములు కానవచ్చుచున్నవి. కావున ప్రపంచబ్రహ్మలకు భేదములేదు" అను విషయమునకు విరోధము వచ్చును. ఉపాదానకారణమునకును కార్యమునకును భేదము లేకుండును గాని నిమిత్తకారణమునకును కార్యమునకు నట్లుండవలసిన యావశ్యకత లేదు కదా. కావున నీక్రిందిపద్యముతో నీసంశయమును నివారించుచున్నాఁడు.—

ఆ. వినుము నేను విశ్వమునకు నుపాదాన
కారణము నిమిత్తకారణంబు
నగుచు నూర్ణనాభిపగిది నొప్పుదు నింకఁ
గార్యములును నేన కపివరేణ్య! 34

టీ. కపివరేణ్య=వానరశ్రేష్ఠా! వినుము, నేను, విశ్వమునకున్ = ప్రపంచమునకు, ఉపాదానకారణమును=(మట్టి కుండ కుపాదానకారణ మైనట్లు) ఉపాదానకారణము గాను (ప్రపంచము బ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచేఁ గానవచ్చును. భ్రాంతిచేఁ దోఁచుపదార్థములకు భ్రాంతికంటె వే ఱగుస్వస్వరూపములేదు. భ్రాంతి యనఁగా నవిద్యయే కావున నది ప్రపంచమున కు[illegible]దానకారణ మని యింతకుముందుఁ జెప్పియున్నాము. ఎండమావులయందుఁ దోఁచునీళ్లు ఎండమావులకంటె వేఱుకానట్లు బ్రహ్మమునందుఁ దోఁచుజగము బ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాదు గావున నాబ్రహ్మము కూడ ప్రపంచమున కుపాదానకారణమే యని యిచ్చట చెప్పఁబడె నని తెలిసికొనవలయును), నిమిత్తకారణంబును=(కుండకు కుమ్మరివాఁడు కారణ మైనట్లు) నిమిత్తకారణముగాను (మాయ జడము గావున దానిని ప్రేరేపించుబ్రహ్మ నిమిత్తకారణ మగును), అగుచున్=ఐ, ఊర్ణనాభిపగిదిన్=సాలెపురుగువలె, ఒప్పుదున్=ఉన్నాను. (సాలెపురుగు తననుండి వచ్చుదారములకు తానే యుల్లునుగాన స్వాయుల్లిక కుపాదానకార

ణము నిమిత్తకారణముకూడ నగును.) ఇంకన్ =మఱియు,కార్యములును=మాయవలనఁ బుట్టినప్రపంచముకూడ, నేనే - (ఉపాదానకారణ మగు మట్టి కంటె కుండ వేఱు కానటు నాకంటె ప్రపంచము వేఱు కా దనుట.)

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! యీశ్వరుఁడు ప్రపంచమునకు నుపాదానకారణము కాక పోవు ననుసంశయము నీకు వలదు. మాయకును నాకును బ్రహ్మమునకును భేదము కల దని చెప్పుటకే యవకాశము లేదని యిదివఱకే చెప్పియున్నానుకదా. ఎండమావులందు దోఁచుజలములో శుద్ధజలమునకు భేదము కలుగనివిధమున త్రికాలములయందు నసత్యమై నాయం దారక తోఁచుచున్నమాయతో నాకు భేదముకలుగదు. కావున నేనే ప్రపంచమున కుపాదానకారణ భూతుఁడను. ఉపాదాన కారణ మచేతన మైన యెడల దానినుండి కార్యము నుత్పత్తి చేయుటకై చేతన మగునిమిత్తకారణము మఱి యొకటి కావలసివచ్చును. నేను (బ్రహ్మము) చేతనస్వరూపుఁడనే యగుటచేత నీప్రపంచమునకు వేఱొక నిమిత్తకారణముతోఁ బని లేదు. కావున నీప్రపంచమునకు నిమిత్తకారణభూతుఁడను కూడ నేనే. ఉపాదానకారణ మగుటచే కార్యరూప మగు నీప్రపంచము గూడ నేనే. ఉపాదానకారణమునకును గార్యమునకును భేద మెచ్చటను లేదు కదా.

వ. ఇట్లు సర్వేశ్వరుండ నైననాకు నవ్యాకృతంబు మహానందమయకోశంబు నగు, సమస్తభూతసమష్ట్యజ్ఞానంబు కారణశరీరంబు, మహాసుషుప్తియవస్థ, బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతంబు లైనసకలభూతంబు లవయవంబులు, జగదుత్పత్తిస్థితిలయంబులు వ్యాపారంబులు, వేదశాస్త్రంబులు నిశ్వాసంబు లై యొప్పు నని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె. 35

టీ. ఇట్లు= ఈవిధముగా, సర్వేశ్వరుండ నైననాకున్ = సర్వమునకు ప్రభువు నైననాకు, అవ్యాకృతంబు=నామరూపములు లేనట్టియు, మహానందమయకోశంబును= సమష్ట్యానందమయకోశంబును (సుషుప్తియందుఁ దోఁచు నానంద మానందమయ కోశము. ఒకజీవునకు తోఁచునది వ్యష్ట్యానందమయకోశము. సర్వప్రపంచము నేకశరీరముగాఁ గొనినప్పుడు చెప్పఁదగిన యానందమయకోశము సమష్ట్యానందమయకోశము), అగు...నంబు-అగు=ఐనట్టి, సమస్తభూత=సర్వభూతములయొక్క, (ప్రపంచముయొక్క),సమష్ట్యజ్ఞానంబు=సర్వజీవులకుఁ గలయజ్ఞానము, కారణశరీరంబు=(నాకు)కారణ శరీరము. (జీవభ్రాంతి కజ్ఞానము కారణ మగుటచేతను జ్ఞానముచే నశించుఁగావునను కారణశరీరమని చెప్పఁబడును. శీర్యతే ఇతిశరీరం=నశించునుగావున శరీరము. అని యుత్పత్తి) మహాసుషుప్తి=సమష్టిసుషుప్తి (ఇది యిదివఱకే వివరింపఁబడియున్నది), అవస్థ=జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలు (క్రమముగ స్థూలసూక్ష్మశరీరకారణములకు సంబంధించినవి

కావున నీ యీశ్వరునకుఁ గలసమష్టియజ్ఞానకారణశరీరరూపమునకు సంబంధించిన యవస్థ సమష్టిసుషుప్తి యని తెలిసికొనవలయును) బ్రహ్మా...బులు-బ్రహ్మాది=బ్రహ్మ మొదలు, స్తంబపర్యంతంబులు=గడ్డిపోఁచవఱకుఁ గలవి, ఐన సకలభూతంబులు= ఐనట్టిసర్వజంతువులును, అవయవంబులు=అవయవములవంటివి (సకలప్రపంచము నొక శరీరముగాఁ గొనినచో నందలి ప్రాణు లవయవము లగుటలో సంశయము లేదని భావము). జగదుత్పత్తిస్థితిలయంబులు=ప్రపంచసృష్టి స్థితి లయములే, వ్యాపారం బులు = పనులు, వేదశాస్త్రంబులు - వేద = చతుర్వేదములును, శాస్త్రంబులు = వ్యాకరణాదిసర్వశాస్త్రములును, నిశ్వాసంబులై = నిట్టూర్పులవంటివై, ఒప్పన్ = ఉన్నవి, అని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె=మఱియు నీ క్రిందివిధముగా చెప్పఁబోవు చున్నాఁడు.

తా. ఈవిధముగా సర్వమయుఁడనై సర్వనియామకుఁడనై యున్ననాకు నామ రూపములు లేనట్టియు సమష్ట్యానందమయకోశరూప మైనట్టియు (సుషుప్త్యవస్థయం దనుభవింపఁబడునానంద మానందమయకోశ మనఁబడును. అది యొక్కజంతువును గూర్చి మాటలాడునప్పుడు వ్యష్ట్యానందమయకోశమనియుఁ బ్రపంచమునంతయు నేక శరీరముగాఁగొని మాటలాడునప్పుడు సమష్ట్యానందమయకోశమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లే వ్యష్టిసమష్టిపదములఁ బ్రయోగించినస్థలములం దంతట నూహించుకొనునది), సమష్ట్యజ్ఞానమే కారణశరీరము. సమష్టిసుషుప్తియే యవస్థ. సర్వభూతములు నవయవ ములు. సర్వవేదములును నిశ్వాసములు నై యున్నవి. ఓపార్వతీ! ఇట్లు సంక్షేపముగా నీశ్వరరూపమును జెప్పి దానినే వివరించుచున్నాఁడు.

జీ వ ని ర్ణ య ము.

అవ. ఇట్లు మాయావరణమువలనఁ గలిగిన కార్యమును నిరూపించి రెండ వది యగు నవిద్యచేతఁ గలిగిన యావరణమువలన నైనకార్యమును నిరూపించు చున్నాఁడు.—

తే. మలినసత్త్వప్రధాన యగా నలయవిద్య
దానియందు నధిష్ఠాన మైన నేను
బ్రతిఫలించితిఁ గలశసంగతజలముల
సాభ్రనక్షత్రఖచ్ఛాయచందమునను. 35

టీ. అలయవిద్య=పైఁ జెప్పఁబడినయవిద్య (మాయ యనియు నవిద్య యనియుఁ బ్రకృతి రెండువిధములని యిదివఱకే నిరూపింపఁబడియున్నది.); మలినసత్త్వప్రధాన= అవిశుద్ధ మగు (అనఁగా: రజోగుణసంసర్గ గల) సత్త్వగుణమే స్వరూపముగాఁ

గలది, కొక్=అగును, దానియందున్=ఆయవిద్యయందు, అధిష్ఠానమైననేను=దాని కాధారభూతుఁడనై నట్టి నేను (మాయావిద్యలు రెండును ప్రకృతియే కావున దాని కాధార మగుపరబ్రహ్మమే అవిద్యకుకూడ నాధార మని తెలిసికొనవలయును.), కలశసంగతజలములన్=కుండయం దున్ననీటిలో, సాభ్రనక్షత్రఖచ్ఛాయచందమునన్=మేఘములతోను నక్షత్రములతోను గూడినయాకాశము ప్రతిబింబించినట్లు, ప్రతిఫలించితిన్=ప్రతిబింబించితిని, "కార్యోపాధి రయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వరః" అనువాక్యమునుబట్టి యిచ్చటఁ జూపఁబడినదృష్టాంతము నన్వయించుకొనవలయును. (ఎట్లనఁగా మేఘములందున్న జలములు కలశమునం దున్నజలములకు కారణ మనుట స్పష్టముకదా. మేఘోదకమందును కలశోదకమందును గూడ నాకాశము ప్రతిబింబించును. ఈకారణకార్యరూపము లగురెండుదకములకును ఆకాశమే యాధారము. అవకాశ మిచ్చునదియే యాకాశము కదా. ఇట్లే బ్రహ్మము కూడ కార్యకారణరూపిణు లగునవిద్యామాయలకు నాధారమై యుండియును వానియందుఁ బ్రతిబింబించి క్రమముగ జీవేశ్వరసంజ్ఞలను బొందుచున్నాఁ డని భావము.)

తా. ఆకాశము సర్వాధార మనుట స్పష్టము. అది యసంగ మయ్యు మేఘగతజలములందుఁ బ్రతిబింబించి యుండియు మరల మేఘజలమునుండియే యుత్పన్నమై ఘటమం దునుపఁబడి యున్నజలమునందు మేఘనక్షత్రాదులతోఁ గూడఁ బ్రతిబింబించును. ఇట్లే నేనును కారణభూత మగుమాయకును గూడ నాధారభూతుఁడ నయ్యు మాయయందుఁ బ్రతిబింబించి యుండియు మరల నవిద్యయందుఁ గూడఁ బ్రతిబింబించితిని. ఆకాశ మెన్ని మాఱులు ప్రతిబింబించినను అసంగమె యగునట్లు నేనును (బ్రహ్మయును)ఎన్నిమాఱులు ప్రతిబింబించినను అసంగుఁడనే. అవిద్య యనిన సత్త్వప్రధాన యని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. నామరూపములే ప్రపంచము కావున నామరూపాత్మకములగు త్రిగుణములు ప్రకాశింపక లీనమై యుండునవస్థ మాయయనియు ప్రకాశింప నారంభించినస్థితి యవిద్యయనియు నీ కారణమువలన మాయ యవిద్యకుఁ గారణ మగుననియుఁ దెలిసికొనవలయును.

క. జీవుం డగునాతఁ డవి,ద్యావశుఁడై స్థూలసూక్ష్మతనువాసనలన్
భావించుచు సేవించుచుఁ, గేవలమూఢప్రవృత్తిఁ గ్రీడించు మెయిన్.

టీక. అతఁడు = ఆబ్రహ్మప్రతిబింబము, జీవుండగు = జీవుఁడనిచెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అవిద్యావశుఁడై=తనకుపాధియగు నవిద్యకు లోఁబడి (అనఁగా: గుణముల యొక్క వికారములవలన తనకుఁ దానే ప్రపంచరూపముగఁ దోఁచును; గుణముల విజృంభణమే యవిద్య యనియు వికారశూన్యములై యవి సమముగ శుద్ధములగ నొకదానితో నొకటి చేరనికిగ నుండుటయే మాయ యనియు తెలిసికొనవలయును.

మూఁడుగుణములును సమానముగా నున్నప్పుడు అం దత్యుత్తమ మగుసత్త్వగుణమే మిగులఁ బ్రకాశించును. కావున "మాయ శుద్ధసత్త్వప్రధాన" అని చెప్పఁబడినది), స్థూలసూక్ష్మతనువాసనలన్ = స్థూలసూక్ష్మశరీరజన్య సంస్కారములచేత (అనఁగా: నకాది యగుదేహాభిమానముచేత), భావించుచున్ =ఆశరీరములే తానుగాఁ దలంచుచు, సేవించుచున్ = ఇంద్రియాదులచే బాహ్యవిషయముల గ్రహించి శరీరమనంబులకు సౌఖ్యముఁ గల్గించి అది తనకే కలిగెనని తలంపుతో సంతసించుచు దుఃఖము కలుగు నట్లున్న నది తనకే కలుగునని భయముతో (దానిని) నివారింపఁజూచుచు (ఇదియే జీవుఁడు దేహమునకుఁ జేయుసేవ), కేవల మూఢప్రవృత్తిమెయిన్ = సంపూర్ణముగ మూఢునివలె కార్యములఁ జేయుచు, క్రీడించున్=విహరించుచుండును. (ఆజీవుఁడు పరమాత్మయే యగుటచేత నిది యాతనికిఁ గ్రీడయగునే కాని బంధము కానేర దని భావము. "న నిరోధో న చోత్పత్తిః న వంద్యో న చ శాసనం, న ముముక్షా న ముక్తి శ్చ ఇత్యేషా పరమార్థతా" "ప్రళయము, సృష్టి, ప్రభువు, ఆజ్ఞాపించుట, మోక్షేచ్ఛ, ముక్తి అనునవి యన్నియు పరమార్థస్థితిలో లేవు." అను నుపనిషద్వాక్యముచే నుత్పత్తి ప్రళయాదులవలెనే బంధమునూడ వ్యావహారికమేకాని పారమార్థికము కాదని తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. ముక్తిపారమార్థికము కాకున్న బంధ మెట్లు పారమార్థిక మగును.)

తా. అట్లు ప్రతిబింబించి నేనే జీవుఁడనని చెప్పఁబడుచున్నాను. ఆయవిద్య మలినసత్త్వప్రధానము కావున దానిచే నాకువికారములు గలిగినట్లు తోఁచుచున్నది. (అనఁగా: స్వయముగనే తోఁచుచున్నది.) దానికి నేనువశగతుఁడనైతిని. ఇట్లా యవిద్యకుఁ జిక్కి సూక్ష్మస్థూలసంస్కారముల నొంది యాస్థూలసూక్ష్మదేహములయం దభిమానము గలిగి యవియే యాత్మగాఁ దలంచుచు వానిచే సేవించుచు నజ్ఞానివలె సంచరించుచున్నాను.

ఆ. అతఁడు ప్రాజ్ఞుఁ డనఁగ నానందమయుఁ డనఁ
బారమార్థికుఁ డనఁ బరఁగుచుండు
వ్యష్టికారణాంగవశుఁడై సుషుప్తిసు
ఖానుభూతి మరగి యనిలతనయ! 39

టీ. అనిలతనయ = వాయుపుత్రా ! అతఁడు=ఆజీవుఁడు, వ్యష్టికారణాంగవశుడై=వ్యష్టికారణశరీరములగు (జీవులకు ప్రత్యేకముగ కారణశరీరమగు) నవిద్యకు సాధీనుఁడై, సుషుప్తిసుఖానుభూతిన్ - సుషుప్తి=సుషుప్త్యవస్థయందలి, సుఖ=సౌఖ్యమొయొక్క, అనుభూతిన్ =అనుభవమునందు, మరగి=ప్రీతిగలవాఁడై, (ఈశ్వరుని కారణశరీరమునకు సమష్టి సుషుప్తియే రూప మని చెప్పఁబడెను. కావున జీవకారణ

శరీరమునకు వ్యష్టి సుషుప్తియే రూప మని తెలిసికొనవలయును.) ప్రాజ్ఞుఁడనఁగన్ = ప్రాజ్ఞుఁడను పేరుతోను (స్వప్రకాశుఁ డగుటచే నీపేరు వచ్చినది), ఆనందమయుఁడ నన్ = ఆనందమయుఁడను పేరుతోను (ఆకారణశరీరముయొక్క యవస్థయు సుషుప్తియే కావున నందలి యానందము ననుభవించువాఁడగుటచే నీపేరు గలిగినది.), పారమార్థికుఁడనన్ = పారమార్థికుఁ డను పేరుతోను (పారమార్థికుఁ డనఁగా నిత్యుఁడు, సుషుప్త్యవస్థయం దెట్లో అట్లే జాగ్రత్స్వప్నములయందు గూడ నుండి ఆయవస్థలకు మార్పు కలిగినపుడు స్వస్వరూపమునకు మార్పు లేక యుండువాఁ డగుటచే నీపేరు వచ్చినది), వరగుచుండున్ = వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు.

తా. ఓ ఆంజనేయా! ఆజీవునకు వ్యష్ట్యజ్ఞానము (అనఁగా నవిద్య) కారణ శరీరము. వ్యష్టిసుషుప్తియే యవస్థ. ఆసుషుప్తియందలి యానందము ననుభవించు వాఁడు కావున నానందమయుఁ డనియు, స్వప్రకాశమున కెప్పటికిని హాని లేక పోవుటచేఁ బ్రాజ్ఞుఁడనియు నాతఁడు పిలువంబడుచున్నాఁడు. సుషుప్త్యవస్థయందలి యానందమే యానందమయాకాశమనియు సమష్ట్యానందమయాకాశమే యీశ్వరుని యానందమయాకాశమనియు నావఱకే చెప్పియున్నాను. కావున వ్యష్ట్యానందమయాకాశము జీవునియానంద మయాకాశ మని యిచ్చట తెలిసికొనవలయును. మఱియు నాతఁడు సుషుప్త్యవస్థయందువలెనే జాగ్రత్స్వప్నములయందుఁ గూడ సాక్షియై యున్నాఁడు. కావునను అవస్థలకు మార్పులు (అనఁగాః నుత్పత్తివినాశములు) కలిగినను స్వయముగ మార్పులం జెందఁడు. కావునను పారమార్థికుఁ డనునామధేయముతోఁ గూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు.

వ. ఇట్లవిద్యయు నవిద్యాప్రతిబింబంబుఁ దదధిష్ఠానచైతన్యంబుం గూడి జీవుం డనం బరఁగు నాజీవున కానందమయకోశసంజ్ఞికం బైన వ్యష్ట్యజ్ఞానంబు కారణశరీరంబు సుషుప్తి యవస్థ యగు నారెంటి యందు నభిమానంబు గలయతండు ప్రాజ్ఞుం డన నొప్పు నతని కింత మాత్రంబుచేత జీవత్వంబు పర్యాప్తంబు గామింజేసి తదీయాదృష్ట సహాయపూర్వకసూక్ష్మశరీరసృష్టిప్రకారంబు చెప్పెద విను మని యిట్లనియె. 39

టీక. ఇట్లు=పైఁజెప్పఁబడినరీతిగా, అవిద్యయున్ = మలినసత్త్వప్రధాన యగు నాకార్యోపాధియు, అవిద్యాప్రతిబింబంబును = అందలి బ్రహ్మప్రతిబింబమును, తదధిష్ఠానచైతన్యంబును = దాని కాధారభూత మగుబ్రహ్మమును, గూడి = కలసి, జీవుండనం బరఁగున్ = జీవుఁడని చెప్పఁబడును. ఆజీవునకున్, ఆనందమయకోశసంజ్ఞికంబైన = ఆనంద మయకోశ మనుపేరుగల (సుషుప్తియందు ఇంద్రియాదులు లయింపఁగా నిలిచియుండి

సౌఖ్య మొసంగునది యజ్ఞానమే కావున నే దాని కానందమయకోశ మని పేరు. కోశ మనఁగా నాచ్ఛాదనము. ఆయజ్ఞానము ఆనందరూపముతో జీవేశ్వరుల నాచ్ఛాదించును. గావున వారల కది యానందమయకోశము). వ్యష్ట్యజ్ఞానంబు=ప్రత్యేకాజ్ఞానము, కారణ శరీరంబు=కారణశరీర మగును. సుషుప్త్యవస్థయగున్=వ్యష్టిసుషుప్తియే యాశరీరము నకు సంబంధించినయవస్థ, ఆరెంటియందున్=పైఁ జెప్పినశరీరమందును, అవస్థయందును, అభిమానంబుగలయది=''నేను'' అను నభిమానము గలవాఁడు (జీవుఁడు), ప్రాజ్ఞుండనబోవున్=ప్రాజ్ఞుఁ డనుపేర ప్రకాశించుచున్నాఁడు. అతనికిన్=ఆప్రాజ్ఞునకు, ఇంతమాత్రంబుచేతన్=ఒకకారణశరీరము కలిగినంతమాత్రమున, జీవత్వంబు=జీవధర్మము, (''ప్రాణానాం ధారణాత్ జీవః'' అనువాక్యముచేఁ బ్రాణవాయువుల ధరించుటయే జీవధర్మము. కారణశరీరమునందు ప్రాణములు లేవు. కావున నింత మాత్రముతో జీవత్వము పరిపూర్ణము కాదు.) పర్యాప్తంబు=సంపూర్ణము, కామింజేసి=కాకపోవుటచేత, తదీ...రంబు - తదీయ = ఆజీవసంబంధమైన, అదృష్ట=కర్మ యొక్క, (కర్మమును ప్రపంచమునకును ఆది యిప్పుడనియు నంత మిప్పుడనియు చెప్ప టకు వీలు లేదు. కావున సృష్టినిగురించి విచారింపవలసివచ్చినప్పుడు ''మొట్టమొదటి సృష్టి యెట్లు జరిగెను'' అని విచారించుటకు వీలు లేదు. ''ప్రస్తుతప్రపంచము పూర్వకల్పాంతరమున మరల నె ట్లుత్పన్నమయ్యెను.'' అనిమాత్రమే విచారింపవల యును. ఈవిషయము కూడ ప్రకరణారంభమున గ్రంథకర్తచే వివరింపఁబడెను. కావున ప్రస్తుతమున నున్న జీవులకు గలసూక్ష్మ, స్థూలశరీరములు మొదలగునవి పూర్వ సృష్టియందు వారొనర్చియున్న కర్మలను బట్టియే జనించును. అని భావము). సహాయ పూర్వక=సహాయముతోఁగూడిన, సూక్ష్మశరీరసృష్టిప్రకారంబు = సూక్ష్మశరీరోత్పత్తి యొక్క విధమును, చెప్పెదన్= వినుము. అని, ఇట్లు, అనియెన్=ఈక్రిందివిధముగా చెప్ప నారంభించెను.

తా. ఈవిధముగా మలినసత్త్వప్రధాన యగునవిద్యయు దానియందలి నా (బ్రహ్మ) ప్రతిబింబంబును వాని కన్నింటికి నాధారభూత మైన శుద్ధచైతన్యంబును గలసి జీవుఁడని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఆజీవునికి నానందమయకోశ మనఁబడు చున్న వ్యష్ట్యజ్ఞానమె కారణశరీరము. వ్యష్టిసుషుప్తియే యవస్థ. ఈరెంటియందును నభిమానము గలయాతనికి (లేక గలిగినప్పుడు) ప్రాజ్ఞుండని పేరు. ''ప్రాణానాం ధారణా జ్జీవః'' అను మొదలగు ప్రమాణములవలనఁ బ్రాణముల కధికారి యగునంత వఱకు నాజీవునిజీవత్వంబు పరిపూర్ణము కాదు. కావున పిదప సూక్ష్మప్రపంచసృష్టి కల్గెను. ప్రపంచ మనాది యని చెప్పితిని కదా ! ఆకారణమునకు నీసూక్ష్మసృష్టి కలుగుటకు నాజీవుల యదృష్టమే. (అనఁగా పూర్వకర్మలె)సహాయములు. ఈజీవత్త్వ మనాది. కావున దేహాభిమానమువలనఁ బూర్వకల్పమున (వారిచే) నొనర్పఁబడి

సంచితములై యున్న కర్మముల ఫలముల నొసంగుటకొరకై రాఁగానే యుత్తరకల్పమా రంభమై క్రమక్రమముగ సూక్ష్మస్థూలసృష్టులు కలుగుచుండును. ఓగౌరీ! ఇట్లుసూక్ష్మ సృష్టికిఁ గారణము నిరూపించి దత్ప్రకారము నెఱింగించువాఁడై రామచంద్రుఁ డాంజనేయునితో ని ట్లనియె.

సూక్ష్మశరీరసృష్టిప్రకారము.

అవ. సూక్ష్మసృష్టిప్రకారమును సవిమర్శముగ వివరించుచున్నాఁడు.—

తే. అమలసత్త్వప్రధాన మాయాసమన్వి
తేశ్వరుఁడ నగు నేను సృష్టీచ్ఛచేతఁ
బూని వీక్షించితిఁ దమఃప్రధానమాయ
నఖిలచేతనకర్మ సహాయముగను.

టీ. అమల...డన్ - అమలసత్త్వప్రధానమాయా=అమలసత్త్వప్రధానమైన మాయతో, సమన్విత=కూడిన, ఈశ్వరుఁడన్=ఈశ్వరుఁడను, అగునేను = అయినట్టి నేను (బ్రహ్మము), సృష్టీచ్ఛచేతన్ = ప్రపంచమును సృజింపవలయు ననుతలంపుచే (మాయయందు ప్రతిబింబించుటయే సంకల్ప మని తెలిసికొనవలయును), తమఃప్ర ధానమాయన్=తమోగుణమే ముఖ్యముగా గలిగినమాయను, (అనఁగా: అవిద్యను, మలినసత్త్వ మనినను తమ స్సనినను కొంచెమించుమించుగా నొక్కటియే. పేనఁబడిన దారమువలె సత్త్వాదిగుణము లొకదాని నొకటి యెప్పటికిని విడువవు. మాయయందున్న గుణము లొకదాని నొకటి తిరస్కరింపనేరవు. అవిద్యయం దున్నవి తిరస్కరించును. అని తెలిసికొనవలయును.) అఖి...గన్ -అఖిలచేతన = సమస్తజీవులయొక్క, కర్మ= (పూర్వసృష్టినుండి వచ్చి మాయయందు వాసనారూపముతో నున్న) కర్మలకు, సహాయముగన్ = సహాయముఁ జేయుటకై (అనఁగా : కర్మానురూపము లగుబహువిధ భోగపదార్థములను నిర్మించుటకై తోఁచునట్లుఁ జేయుటకై), పూనివీక్షించితిన్ =ప్రయ త్నపూర్వకముగఁ జూచితిని.

తా. ఇఁక నాసూక్ష్మసృష్టి యెనరీతిం జెల్పెద వినుము. పూర్వకల్పమున జీవులచే సంచితము లైయున్న కర్మలు ఫలోన్ముఖములు కాఁగానే మాయావరణమునందుఁ బ్రతి బింబించి స్వతంత్రుఁడనై యీశ్వరశబ్దవాచ్యుఁడనై యున్న నాకు సృజింపవలయు నను సంకల్పము కలిగెను. సృజించుట యనఁగా నామరూపములఁ బ్రకాశింపఁజేయుట

యనియే యర్థము కాని నాకంటె వేఱుగా నొక్కదానిని గల్పించుటయని యర్థము కాదని యిదివఱకె చెప్పియున్నాము. కావున నేను స్వయముగానే యనేకనామరూపముల కలవాఁడను కావలయు ననునిచ్ఛ నాకు జనించెను. ఆయిచ్ఛ పరిపూర్ణమగుటకు మలినసత్త్వప్రధాన యగుమాయను (అవిద్యను) ప్రేరేపించితిని. దానిసహాయములేక కర్తలంమాత్ర మేకార్యమును (అనఁగాఁ బ్రపంచసృష్టిని) సాధింపనేరవుకదా.

వ. ఇట్లు చూచిన నాతమఃప్రధానసమష్ట్య జ్ఞానావచ్ఛిన్నచైతన్యంబువలన శబ్దగుణాకాశంబు నయ్యాకాశావచ్ఛిన్నచైతన్యంబువలన స్పర్శగుణకానిలంబు నయ్యనిలావచ్ఛిన్నచైతన్యంబువలన రూపగుణకానలంబు నయ్యనిలావచ్ఛిన్నచైతన్యంబువలన రసగుణకజలంబు నజ్జలావచ్ఛిన్నచైతన్యంబువలన గంధగుణకపృథివియుం బుట్టె నివియ పంచీకృతసూక్ష్మభూతంబు లనియుఁ బంచతన్మాత్ర లనియుం జెప్పంబడు నీభూతపంచకప్రత్యేకసత్త్వగుణార్థంబులవలనఁ గ్రమంబున దిగ్వాతార్కప్రచేతోశ్వినీదేవతాసమన్విత శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణంబులు జనియించె మిగిలినసత్త్వార్ధసమష్టివలనఁ జంద్రవాచస్పతిరుద్రక్షేత్రజ్ఞదేవతాయుక్తమనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తంబులును సంభవించె నవ్వియదాదిపంచకరజోగుణార్థంబువలన వరుసందోడన వహ్నీంద్రోపేంద్రమృత్యుప్రజాపతి దేవతాసమేత వాక్పాణిపాదపాయూపస్థలు జన్మించెదక్కినరజోగుణార్థసమష్టివలనవిశిష్టవిశ్వకర్తృవిశ్వయోన్యజయదేవతాకప్రాణాపానవ్యానోదానసమానంబు లుద్భవించె నివ్విధంబున నుత్పన్నంబు లైనజ్ఞానేంద్రియపంచకంబు నంతఃకరణచతుష్టయంబుఁ గర్మేంద్రియపంచకంబుఁ బ్రాణాదిపంచకంబుంగూడి యేకోనవింశత్యవయవంబుల లింగశరీరంబు గలిగె నీసూక్ష్మదేహంబు వృక్షవనంబులభంగి నొక్కటి వ్యష్టి యనియు సర్వంబు సమష్టి యనియుం జెప్ప నొప్పు. వీనికి వ్యష్టిసమష్టిస్వప్నంబు లవస్థ లగు నీవ్యష్టిసూక్ష్మాంగస్వప్నంబులయం దాప్రాజ్ఞుం డభిమాని యై ప్రాతిభాసికుండు స్వప్నకల్పితుండుఁ దైజసుం డనం బ్రవర్తిల్లు నాసమష్టిసూక్ష్మకాయస్వప్నవిశిష్టుండ నై యీశ్వరుండ నయిననేను హిరణ్యగర్భుండు

సూత్రాత్మకుండుఁ బ్రాణుం డన సర్వజీవోపాస్యుండనై యుండుదు నిది సూక్ష్మసృష్టి తెఱం గింక స్థూలప్రపంచప్రకారంబు వినుపించెద విను మని యి ట్లనియె.

టీ. ఇట్లుచూచినన్=ఈవిధముగా నే నవిద్యను వీక్షింపఁగానే, ఆత...లనన్-ఆతమశ్ప్రధాన=పైఁజెప్పఁబడినతమోగుణప్రధాన యగు (అనఁగా మలినసత్వప్రధానయగు), సమస్త్యజ్ఞాన=సమస్త్యజ్ఞానరూపిణి యగునవిద్యచే (సమష్టివ్యష్టులనుగూర్చి బాగుగ నిదివఱకే వివరింపఁబడియున్నది.), అవచ్ఛిన్న=ఆవరింపఁబడిన (అనఁగా దాని యందు ప్రతిబింబించియున్న), చైతన్యంబువలనన్ = బ్రహ్మమువలన, శబ్దగుణాకాశంబును=శబ్దమే గుణముగాఁగల యాకాశభూతంబును, అయ్యా...లనన్-అయ్యాకాశ=అట్లు జనించినయాకాశభూతముచే, అవచ్ఛిన్న = ఆవరింపఁబడియున్న (పరబ్రహ్మ సర్వవ్యాపకుఁడుకావున నాకాశముపలె క్రొత్తగా నుత్పత్తి యగుపదార్థములయందు కూడ వ్యాపించుచుండును. మనము క్రొత్తగా నొకభావి త్రవ్వినచో దానియందు కూడ నీయాకాశము నిండియే యుండునుకదా! (ఇదియే ఇట్లు వ్యాపించు చుండుటయే) యిచ్చట నవచ్ఛిన్నపదముచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది), చైతన్యంబువలనన్ = పరబ్రహ్మమునుండి, స్పర్శగుణకానిలంబును=స్పర్శయే గుణముగాఁ గలవాయుభూతంబును, అయ్యా...నన్-అయ్యానిల=ఆవాయుభూతముచేత, అవచ్ఛిన్న=ఆవరింపఁబడిన (అనఁగా దానియందు వ్యాపించిన), చైతన్యంబువలనన్=పరమాత్మనుండి, రూప...బును-రూపగుణక = రూపమేగుణముగాఁగల, అనలంబును=అగ్నిభూతంబును, అయ్యనలావచ్ఛిన్నచైతన్యంబువలనన్=ఆయగ్నిచేనావరింపఁబడినపరబ్రహ్మమువలన, రసగు...జలంబును-రసగుణక=రుచియే గుణముగాఁగల (మధురరసముగల జలమునందుఁ గాన వచ్చునితరరసములు పృథివీసంబంధమువలన వచ్చెనని తెలిసికొనవలయును), జలంబును=జలభూతంబును, అజ్జ...లనన్-అజ్జల=ఆజలభూతముచే, అవచ్ఛిన్న = ఆవరింపఁబడిన, చైతన్యంబువలనన్=పరబ్రహ్మమువలన, గంధ...యున్-గంధగుణక = గంధమే గుణముగాఁ గల (ఈచెప్పఁబడిన గుణములు ఆయాభూతములకుఁ గలవిశేషగుణములే యనియు నాకాశాదిగ క్రమమున శబ్దము శబ్దస్పర్శములును శబ్దస్పర్శరూపములును శబ్దస్పర్శరూపరసములును శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములును భూతగుణములని గ్రహింప వలయును.), పృథివియున్=పృథ్వీభూతంబును, పుట్టెన్ = సృష్టియయ్యెను. ఇవి = ఈపంచభూతములును, అప...బులు-అపంచీకృత=పంచీకరణముచేయఁబడని (పంచీకరణప్రకారము దిగువ గ్రంథమునందే వివరింపఁబడును), సూక్ష్మభూతములు=ఇంద్రియములకు గోచరము కానిభూతములు (ఆకాశాదులకు భూతము లనిసంకేతనామము),

అనియుఁన్, పంచతన్మాత్రలనియున్=పంచతన్మాత్ర) లని (తన్మాత్ర=అదియే; అనఁగా: రెండవపదార్థముతో సంసర్గ లేనిది, చెప్పంబడున్ = చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ...వలనన్-ఈభూతపంచక=పైఁ జెప్పినపంచసూక్ష్మభూతములయొక్క, ప్రత్యేక = వ్యష్టియైన, సత్త్వగుణార్థంబువలనన్ = సత్త్వగుణముతోఁ గూడినయర్థభాగమువలన (ఈభూతములు మలినసత్త్వప్రధానావచ్ఛిన్నచైతన్యమునుండి పుట్టినవి కావున వీనియందు సత్త్వరజస్తమోగుణభాగములుండును. ప్రత్యేకముగలసత్త్వగుణము వ్యష్టిసత్త్వగుణ మనియు పంచభూతములయందు మొత్తముగానున్న సత్త్వగుణము సమష్టిసత్త్వగుణ మనియుఁ జెప్పఁబడును. అందు వ్యష్టిసత్త్వగుణము లందలి యర్థభాగములవలన), క్రమంబునన్=వరుసగా, దిగ్వా...బులు-దిక్=దిక్కులు, వాత=వాయువు, అర్క=సూర్యుఁడు, ప్రచేతః=వరుణుఁడు, అశ్వినీదేవతా = అశ్వినులు అనునధిదేవతలతో, సమన్విత = కూడిన, శ్రోత్ర=చెవి, త్వక్=చర్మము, చక్షుః = నేత్రములు, జిహ్వ=నాలుక, ఘ్రాణంబులు = నాసిక అనునింద్రియములు (ఈయింద్రియములు, క్రమముగా శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములను గ్రహించునవి. ఏభూతమువలనఁ బుట్టిన యింద్రియ మాభూతముయొక్క గుణమునే గ్రహించు నని తెలిసికొనవలయును), జనియించెన్=పుట్టెను. మిగిలిన...వలనన్ - మిగిలిన = తక్కిన, సత్త్వార్థ=సత్త్వగుణయుక్తార్థభాగములయొక్క, సమష్టివలనన్ = సముదాయమునుండి, చంద్ర ... చిత్తంబులు - చంద్ర = చంద్రుఁడు, వాచస్పతి=బృహస్పతి, రుద్ర=ఈశ్వరుఁడు, క్షేత్రజ్ఞ=క్షేత్రజ్ఞుఁడు (జీవుఁడు), దేవతాయుక్త = అను నధిదేవతలతోఁగూడిన, మనః=మనస్సు, బుద్ధి, అహంకార=అహంకారము, చిత్తంబులు = చిత్తము అనునవి (ఈనాల్గింటికి అంతఃకరణ మనిపేరు. సంకల్పించుట నిశ్చయించుట అభిమానించుట సందేహించుట అను వ్యాపారభేదములవలన పదార్థ మొక్కటియే యైనను దానికి మనస్సు మొదలగుపేర్లతో వ్యవహారము గలుగుచున్నది.), సంభవించెన్ = పుట్టినవి, ఆన్వి...వలనన్ - అన్వియదాదిపంచక = ఆకాశాదిపంచభూతములయొక్క, రజోగుణార్థంబువలనన్ = రజోగుణసంబంధ మగునర్థభాగమువలన, వరుసన్=క్రమముగా, తోడన=వెంటనే, వహ్నీం...లు - వహ్ని=అగ్ని, ఇంద్ర=ఇంద్రుఁడు, ఉపేంద్ర = విష్ణువు, మృత్యు=మృత్యుదేవత, ప్రజాపతి=చతుర్ముఖుఁడు, దేవతాసమేత = అనునధిదేవతలతోఁగూడిన, వాక్ = వాక్కు, పాణి=హస్తములు, పాద=పాదములు, పాయు=గుదము, ఉపస్థలు=గుహ్యము అను కర్మేంద్రియములు, జన్మించెన్=పుట్టెను. (ఏయే భూతమువలన నేయే యింద్రియము జనించెనో ఆయాభూతమువలననే దానిదాని యధిదేవత కూడ జనించె నని తెలిసికొనవలయును. కర్మేంద్రియములను తనకృత్యము నాచరింపఁగలసామర్థ్య మధిదేవతవలననే కలు

గును.) తక్కిన...లన్ = తక్కిన = మిగిలియున్న, రజోగుణ=రజోగుణమయమగు, అర్థ=అర్థభాగములయొక్క, సమష్టివలన్ = సముదాయమువలన (ఇట్లు చెప్పుటచే కర్మేంద్రియములు వ్యష్టివలన జనించెనని తెలిసికొనవలయును) విశిష్ట, విశ్వకర్తృవిశ్వయోన్యజజయ దేవతాకప్రాణాపానవ్యానోదానసమానంబులు = విశిష్టుఁడు విశ్వకర్త విశ్వయోని అజుఁడు జయుఁడు అనునధిదేవతలుగల (అనఁగా నధిదేవలతోఁ గూడిన) ప్రాణము, అపానము, వ్యానము, ఉదానము, సమానము అనుపంచప్రాణములు (వాయు వొకటియే యైనను వృత్తిభేదమువలన నామభేదము కలిగెను. పంచప్రాణవృత్తులు ప్రథమాశ్వాసములో వివరింపఁ బడియున్నవి.), ఉద్భవించెన్ = పుట్టెను. ఇవ్విధంబునన్ = ఈవిధముగా, ఉత్పన్నంబులైన=పుట్టిన, జ్ఞానేంద్రియపంచకంబును=శ్రోత్రాదులగు నైదు జ్ఞానేంద్రియములును, అంతఃకరణచతుష్టయంబును = మనస్సు మొదలగు నాలుగంతఃకరణములును, కర్మేంద్రియపంచకంబును=వాక్కు మొదలగు నైదుకర్మేంద్రియములును (జ్ఞానేంద్రియములనఁగా తెలుసుకొనునింద్రియములు; కర్మేంద్రియములనఁగా జ్ఞానశూన్యములై పనులనుమాత్రము చేయునవి), ప్రాణాదిపంచకంబునుగూడి =ప్రాణాదిపంచవాయువులనుకలిసి, ఏకోన...బులన్ =ఏకోనవింశతి=పందొమ్మిదియైన, అవయవంబులన్ =అంగములతో నొప్పుచు (వీనినే తత్త్వములని చెప్పుదురు.), లింగ శరీరంబు గలిగెన్ =సూక్ష్మశరీరము పుట్టెను. ఈసూక్ష్మదేహంబు = ఈసూక్ష్మశరీరము, వృక్షవనములభంగిన్ =ఒకవృక్షముఅనేకవృక్షములతోఁ గూడిన యరణ్యము వీనివలె, ఒక్కటివ్యష్టియనియున్ = ఒక్కపదార్థము వ్యష్టి యనియు, సర్వంబు=ప్రపంచమందున్నపదార్థము లన్నియుఁగలిసి (సూక్ష్మశరీరములన్నియు), సమష్టియనియున్ =సమష్టి యనియు, చెప్పంబడున్ =వ్యవహరింపఁబడును. (ఒకవృక్షమునుజూచి "ఇదివృక్షము" అనియును అనేకవృక్షములను జూచి "ఇదివనము" అనియును ఎట్లు వ్యవహారము కలదో అట్లే ఒక్కపదార్థమునకు వ్యష్టియనియు ననేకపదార్థములసముదాయమునకు సమష్టియనియు వ్యవహారము కలదు. దీని నెఱింగి తగినస్థలములందెల్ల వ్యవహరించుకొనవలయును.) వీనికిన్ = ఈవ్యష్టి సమష్టి సూక్ష్మశరీరములకుఁ గ్రమముగ, వ్యష్టి సమష్టిస్వప్నములు, అవస్థలగున్ =అవస్థలగుచున్నవి. (సూక్ష్మశరీరమునకు స్వప్నావస్థ గల దని యిదివఱకే వివరించియున్నాము.) ఈవ్యష్టిసూక్ష్మాంగస్వప్నంబులయందున్ = ఈవ్యష్టిసూక్ష్మశరీరమునందును వ్యష్టిస్వప్నావస్థయందును, ఆప్రాజ్ఞుఁడు (అనఁగా వ్యష్టి కారణశరీరము నభిమానించుచున్న జీవుఁడు) అభిమానియై=అభిమానముగలవాఁడై, ప్రాతిభాసికుండు=ప్రాతిభాసికుఁడనియు [ప్రతిభాస మనఁగా ప్రపంచరూపముతోఁ బరిణమించుచున్నచిత్తవృత్తి; అదియున్నప్పుడు (అనఁగా మనస్సు వ్యవహారముచేయు నట్టి జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు) మాత్ర ముండువాఁడు కావున నాజీవుఁడు ప్రాతి

భాసితుఁ డగును. సూక్ష్మశరీరమునందు అంతఃకరణమే ప్రధానావయవముగావున జీవునకు తదనుగుణముగానే పేరు కలిగినది.] స్వప్నకల్పితుండు = (స్వప్న మనఁగా నజ్ఞానము నిద్ర; దానిచే కల్పింపఁబడినవాఁడుగావున) స్వప్నకల్పితుఁడనియు, తైజసుండు=(తేజోరూప మగునంతఃకరణమున ప్రతిబింబించియుండువాఁడు గావున) తైజసుఁడనియు, అగక్, ప్రవర్తిల్లక్=వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు, ఆసమష్టిసూక్ష్మకాయస్వప్నవశిష్టుండనై = పైఁజెప్పిన సూక్ష్మశరీరములయొక్క సమష్టితోను స్వప్నావస్థలయొక్కసమష్టితోను కూడినవాఁడనై, ఈశ్వరుండైననేను, హిరణ్యగర్భుండు=(హిరణ్య మనఁగా జ్ఞానము. దానిచే ప్రకాశించువాఁడను గావున) హిరణ్యగర్భుండననియు, సూత్రాత్మకుండు=(మణులయందు దారమువలె సర్వభూతములయందును వ్యాపించియున్నవాఁడను గావున) సూత్రాత్మకుండననియు, ప్రాణుండు అనక్=(ప్రాణములకు ప్రేరకుఁడనై యింద్రియాదులచే సర్వకార్యములఁ జేయించుచు స్థూలశరీరమును చలింపఁజేయుచున్నాను గావున) ప్రాణుఁడననియు, సర్వజీవోపాస్యుండనై-సర్వజీవ=సమస్తజీవులచే, ఉపాస్యుండనై = సేవింపఁబడువాఁడనై, ఉండుదుక్ = ఉన్నాను. ఇది=ఈచెప్పినది, సూక్ష్మసృష్టితెఱఁగు = సూక్ష్మప్రపంచసృష్టిప్రకారము, ఇంకక్ = ఇఁకమీఁద, స్థూలప్రపంచప్రకారంబు=స్థూలప్రపంచము సృష్టియైనవిధమును, వినుపించెదక్ = చెప్పెదను, వినుము.

తా. ఇట్లు ప్రేరేపింపఁగా నేతమోగుణప్రధానయగునామాయచే నావరింపఁబడియున్న బ్రహ్మమునుండి యాకాశము (అనఁగా నాకాశ నామరూపములు) కలిగెను. (అభివ్యక్తము లయ్యెను) ఆయాకాశమునకు శబ్దము గుణము. పిదప నాయాకాశముచే (అనఁగా నాయాకాశనామరూపములచే) నావరింపఁబడిన బ్రహ్మమునుండి స్పర్శగుణము కలవాయువును, దానిచే నావరింపఁబడిన చైతన్యమునుండి రూపగుణము కలయగ్నియు, దానినుండి (అనఁగా దానిచే నావరింపఁబడిన బ్రహ్మమునుండి) రసగుణము గలజలంబులును, వానినుండి గంధగుణము గల పృథివియు జనించెను. జనించుట యనఁగా నంతకుఁబూర్వ మప్రకాశములై యున్ననామరూపము లభివ్యక్తము లగుటయె. ఇట్లు జనించినవైనయను భూతములు. ఇవి సూక్ష్మము లగుటచే నపంచీకృతభూతము లనియు పంచతన్మాత్రలనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. ఆయవిద్యయందు లేక మాయయందు తమోగుణముమాత్రమె వృష్టిధర్మము ప్రధాన మైనను సత్త్వాదిగుణములు మూఁడును కలవుగావున పైఁజెప్పఁబడిన పంచభూతములయందును సత్త్వాదిగుణాంశములు మూఁడును కలవు. అందు పంచభూతములను గలసిన మొత్తమునకు సమష్టి యనియు ప్రత్యేకభూతములకు వ్యష్టియనియుఁ బూర్వమువలెను వ్యవహార మని తెలిసికొనవలయును.

దీనివలన నీభూతములయందు సత్త్వగుణాంశవ్యష్టియు సత్త్వగుణాంశసమష్టియు రజోగుణాంశవ్యష్టియు రజోగుణాంశసమష్టియు నేర్పడునుకదా! ఇందు సత్త్వగుణాంశవ్యష్టివలన శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణంబు లనుజ్ఞానేంద్రియము లైదును తదయధిదేవత లగు దిశలు వాయువు సూర్యుఁడు వరుణుఁడు అశ్వినులు అనువారలతోఁ గలసి క్రమముగ (అనఁగా "ఆకాశమునుండి శ్రోత్రము దిశలు" అనువరుసగ) జనించినవి. సత్త్వాంశసమష్టివలన నంతఃకరణము జనించెను. అది యొక్కటి యయినను మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములను నాలుగు భేదములు కలిగి యున్నది. కావునఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతి జీవుఁడు రుద్రుఁడు అనువా రంతఃకరణమున కధిదేవతలు. ఈయధిదేవతలు కూడ నంతఃకరణములోఁ గలసి సత్త్వాంశసమష్టివలననే జనించిరి. సంకల్పించునప్పుడు మన స్సనియు నిశ్చయించునప్పుడు బుద్ధియనియు సంశయించునప్పుడు చిత్త మనియు నభిమానించునప్పు డహంకార మనియు నొక్క యంతఃకరణమునే వ్యవహరించుచున్నా రని తెలిసికొనుము. ఇఁక రజోగుణాంశవ్యష్టివలన వాక్పాణిపాదపాయూపస్థ లనుకర్మేంద్రియములును వానికధిదేవత లగు అగ్ని యింద్రుఁడు విష్ణువు మృత్యుదేవత చతుర్ముఖుఁ డనువారలును క్రమముగ జనించిరి. రజోగుణాంశసమష్టివలన ప్రాణవాయువు కలిగెను. అదియు వృత్తిభేదములవలన ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానములను నైదువిధములై యున్నది. కావున దానికిని వసిష్ఠుఁడు విశ్వకర్త విశ్వయోని అజుఁడు జయుఁడు నను నేవు రధిదేవతలు గలరు." ప్రాణమునకు వసిష్ఠుఁడు అను మొదలగునది వారలక్రమము. (ఈయధిదేవతలుకూడ ప్రాణముతోకలసి రజోగుణాంశసమష్టివలననే జనించిరి. ఇట్లు జనించిన జ్ఞానేంద్రియములైదును కర్మేంద్రియములైదును ప్రాణములైదును అంతఃకరణములు నాల్గును గలసి పందొమ్మిదియు సూక్ష్మశరీరమున కవయవములు. ఈసూక్ష్మశరీరము కూడ వృక్షవనములయట్లు ప్రత్యేకమై వ్యష్టిసూక్ష్మశరీరమనియు సముదాయరూపమై సమష్టిసూక్ష్మశరీర మనియుఁ జెప్పఁబడును. ఈసూక్ష్మశరీరమునకు స్వప్న మవస్థ. అదియు సమష్టివ్యష్టిభేదములచే రెండువిధములై యుండును. అందు వ్యష్టిసూక్ష్మస్వప్నముల నభిమానించి ప్రాజ్ఞుఁడు ప్రాతిభాసికుం డనియు స్వప్నకల్పితుం డనియు తైజసుఁ డనియుఁ బిలువఁబడుచున్నాఁడు. ఈశ్వరుఁడ నగు నేనను సమష్టిసూక్ష్మస్వప్నముల నభిమానించి హిరణ్యగర్భుఁ డనియు ప్రాణుఁడనియు సూత్రాత్మ యనియుఁ బిలువఁబడుచున్నాను. జీవు లందఱు బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిరూపములతో సూక్ష్మశరీరవిశిష్టుఁడ నగు నన్నేయుపాసించుచున్నారు. ఓపార్వతీ ఇట్లు రాముఁడు సూక్ష్మసృష్టిని వివరించి స్థూలసృష్టినిఁ జెప్ప నిట్లనియుపక్రమించెను.

సూక్ష్మశరీరపంచీకరణచక్రము.

అపంచీకృత పంచసూక్ష్మభూతములు.		ఆకాశము.	వాయువు.	అగ్ని.	జలము.	పృథివి.	సత్వరజస్సూక్ష్మభూతములు.
సత్వాంశ పంచభూతములు.	సత్వసమష్టిసూక్ష్మ పంచభూతములు.		మనస్సు. చంద్రుఁడు.	బుద్ధి. బృహస్పతి.	చిత్తము. క్షేత్రజ్ఞుఁడు.	అహంకారము. రుద్రుఁడు.	అంతఃకరణములు. అధి దేవతలు.
	సత్వవ్యష్టిసూక్ష్మ పంచభూతములు.	శ్రోత్రము. దిక్కులు.	త్వక్కు. వాయువు.	చక్షుస్సు. అర్కుఁడు.	జిహ్వ. వరుణుఁడు.	ఘ్రాణము. అశ్వినులు.	జ్ఞానేంద్రియములు. అధి దేవతలు.
రజస్సాంశ పంచభూతములు.	రజస్సమష్టిసూక్ష్మ పంచభూతములు.	సమానము. జయుఁడు.	వ్యానము. విశ్వయోని.	ఉదానము. అజుఁడు.	ప్రాణము. విశిష్టుఁడు.	అపానము. విశ్వకర్మ.	పంచప్రాణములు. అధి దేవతలు.
	రజోవ్యష్టిసూక్ష్మ పంచభూతములు.	వాక్కు. వహ్ని.	పాణి. ఇంద్రుఁడు.	పాదము. విష్ణువు.	గుహ్యము. బ్రహ్మ.	వాయువు. మృత్యువు.	కర్మేంద్రియములు. అధి దేవతలు.

జీవసూక్ష్మదేహతత్త్వాదులే యీశ్వరసూక్ష్మదేహతత్త్వములు.

సీ. తతతమోగుణకభూతములనైదింటిని
క్రమమున రెండుభాగములఁ జేసి
తొలుతఁ బంచార్ధాంశములఁ బూని వేర్వేఱఁ
దునియలు నాల్గుగా ననువు పఱచి
ముఖ్యార్థము లశేషభూతఖండచతుష్ట
యముల నొండొంటి నెయ్యమునఁ గూర్పఁ
బంచీకృతంబులై పటుతరస్థూలంబు
లై యభివ్యక్తంబు లయ్యె నొకట
తే. వాయునందన విను నింక వానివలన
నఖిలజగములు నానాచరాచరములు
బహువిధాన్నంబులును ఘటపటగృహాది
సకలదృశ్యపదార్థము ల్సంభవించె. 42

టీ. వాయునందన=వాయుపుత్రుఁడా! వినుము, తత...లై దింటన్-తత=విస్తారములైన, తమోగుణక=మలినసత్త్వప్రధానయందలి తమోగుణాంశమువలనఁ బుట్టిన, భూతములనైదింటిన్=పంచభూతములను (సత్త్వరజోగుణాంశములవలనఁ బుట్టినభూతములనుండి సూక్ష్మసృష్టి యయ్యె నని పైన చెప్పఁబడినది.) తమోగుణాంశమువలనఁ బుట్టినభూతమువలన స్థూలసృష్టికలిగినవిధము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు. క్రమమునన్ = వరుసగ, రెండుభాగములుచేసి = ఒక్కదానిని రెండుగా విభాగించి, తొలుతన్ = మొట్టమొదట, పంచార్ధాంశములన్ = అయిదుభూతములయందు నొక్కొక్కయర్ధభాగమును, పూని=గ్రహించి, వేర్వేఱన్=ప్రత్యేకముగా, తునియలు నాల్గుగాన్ = నాలుగుభాగములుగా (అనఁగా నాకాశభూతమును రెండుగా), విభాగించి యందొకభాగమును అట్లేయుంచి రెండవభాగమును నాల్గుగా నొనర్పవలయును. ఇట్లే సర్వభూతముల గావింపవలెను. అనువుపఱచి=చేసి, ముఖ్యార్థములన్=అందే నిలుపఁబడియున్న యర్ధభాగములలో, శేషభూ...ములన్-శేష = మిగిలిన (అనఁగా మన మేభూతమును పంచీకరణము చేయదలంచితిమో దానికంటె నితరములగు), భూత=భూతములయొక్క, ఖండచతుష్టయములన్ = నాలుగుభాగములను (అనఁగా నొక్కొక్కభూతమునందలి నొక్కొక్కయష్టమాంశమును), ఒండొంటిన్ = ఒకదానితో నొకదానిని (అనఁగా ఆభూతమునందు నిలచియున్నసగముభాగము తక్కినభూతములయందలి యష్టమాంశములు నాలుగు. వీని నన్నిఁటిని), నెయ్యమునన్=చక్కఁగా, కూర్పన్=చేర్పఁగా (అ

నఁగా ఆకాశమును రెండుభాగములుచేసి యందొకదాని నట్లేయుంచి రెండవదానిని మరల నాలుగుభాగములు చేయవలయును ఇట్లే తక్కిన నాలుగుభూతములను గూడ గావింపవలయును. అప్పుడు ప్రతిభూతమునకును అర్ధాంశమొక్కటియు అష్టమాంశములు నాలుగును ఏర్పడును. ఇట్లు చేసినపిదప నొక్కొకభూతమునుగాఁ గైకొని దాని యందలి యష్టమాంశముల నాల్గింటిని తక్కిననాలుగుభూతములయర్ధాంశములతోడను చేర్పవలయును. ఆకాశభూతమునందలి యష్టమాంశములనాల్గింటిని క్రమముగ వాయ్వగ్ని జల పృథివీ భూతములయర్ధాంశములతోఁ జేర్పవలయును. ఇట్లె వాయుభూతములోని యష్టమాంశముల నాకాశాగ్నిజలపృథివీభూతముల యర్ధభాగములతోఁ జేర్పవలయును. ఇట్లే సర్వభూతములను విభాగించిన ప్రతిభూతమునందును తన యర్ధభాగమొక్కటియు తక్కిన నాలుగుభూతములయొక్కయు నాలుగుయష్టమాంశములను జేరును. అప్పు డొక్కొకటియు పంచభూతాత్మికమగును; ఇదియే పంచీకరణము) పంచీకృతంబులై=పంచీకరణముచేయఁబడినవై, ఒకటన్ = ఒక్కటిగాఁ(లేక ఒకటితో నొకటి కలియుటచేత), పటుతర...వై - పటుతర=మిక్కిలి, స్థూలంబులై = పెద్దవియై(ఇంద్రియగోచరములై అనుట), అభివ్యక్తంబులయ్యెన్=ప్రకటములయ్యెను; ఇంకన్=తర్వాత, వానివలనన్=ఆపంచీకృతమహాభూతములవలన, అఖిలజగములను=సకలవిధము లగుప్రపంచములను, నానా...లును-నానా=అనేక భేదములు గల, చర=జంగమములును (సంచరించునవి), అచరములును=స్థావరములును (సంచరింపనివృక్షాదులు), బహువిధాన్నంబులును=నానావిధము లగు ఆహారపదార్థములును, ఘట...లును-ఘట=కుండలు, పట=వస్త్రములు, గృహ=ఇండ్లు, ఆది=మొదలగు, సకల = సమస్తములైన, దృశ్య=కనఁబడునట్టి, పదార్థములును=వస్తువులును, సంభవించెన్ = పుట్టెను. (స్థూలసృష్టియయ్యె ననుట.)

తా. ఓఆంజనేయా! ఆపంచీకృతభూతములలోని సత్త్వరజోగుణాంశముల వలనఁ గలిగినసూక్ష్మసృష్టిని వివరించితిని కదా! ఇఁక స్థూలసృష్టిని వినుము. ఆపంచభూతములలోని తమోగుణాంశములఁ బ్రత్యేకముగ రెండుభాగములఁ జేయవలయును. అందొక్కొక్కభాగము నట్లే యుంచి తక్కినభాగములను బ్రత్యేకముగ నాల్గుగా భాగింపవలయును. ఇట్లు చేసినఁ బ్రతిభూతమునందు నొకయర్ధభాగంబును నాల్గష్టమాంశంబులు నేర్పడును. పిదప ప్రతిభూతమునందునుఁ గలయర్ధభాగముల నట్లేయుంచి యష్టమాంశములనాల్గిటిని గ్రమముగ నితరభూతములలోఁ జేర్చుచుండవలయును. ఇట్లు చేసిననాకాశమునందు తనలోని యర్ధభాగంబును వాయుభూతములోని యష్టమాంశ మొకటియుఁ దేజోభూతములోనియష్టమాంశ మొకటియు జలభూతములోనియష్టమాంశ మొకటియు పృథ్వీభూతములోనియష్టమాంశ మొకటియుఁ గలసి నాల్గష్టమాం

శంబులును ఉండును. ఇట్లే సర్వభూతములందును దమలోని యర్థభాగంబులును ఇతర భూతములలోని యష్టమాంశంబులు నాల్గును గలయుచుండును. ఇట్లన్నియుఁ గలసియే యున్నను యెచ్చటెచ్చట దేనిదేనిభాగ మధికమైయుండునో యాయాస్థలమున నాయావ్యవహారము (అనఁగా 'ఇదియాకాశము, ఇదిభూమి' అను మొదలగువ్యవహారము) ప్రవర్తించుచున్నది. ఒక్కొకభూతము ఐదేసిభాగములుగాఁ జేయఁబడియుండుటవలన దీనికి బంచీకరణమనిపేరు. ఈపంచీకరణమువలననే (అనఁగా నొకదానియం దొకటి కలయుటచేతనే) సూక్ష్మభూతములు స్థూలములై యింద్రియగోచరములైనవి. ఈస్థూల భూతములవలననే సకలవిధములగు స్థావరజంగమములును సమస్తజంతువులును ఘటాది పదార్థములును మొదలగుదృశ్యము లన్నియు (అనఁగా నింద్రియగోచరములగు పదార్థములన్నియు) జనించెను.

ఆత్మ.	స్థూలశరీరపంచీకరణచక్రము.			
ఆకాశము అంతఃకరణము.	మనస్సు.	బుద్ధి.	చిత్తము.	అహంకారము.
సమాన వాయువు	వాయువు. వ్యానవాయువు	ఉదాన వాయువు.	ప్రాణవాయువు	అపాన వాయువు.
శ్రోత్రేంద్రియము.	త్వగింద్రియము	తేజస్సు. చక్షురింద్రియము.	రసనేంద్రియము.	ఘ్రాణేంద్రియము.
శబ్దము.	స్పర్శము.	రూపము.	(జలము.) రసము.	గంధము.
వాగింద్రియము.	పాణీంద్రియము.	పాదేంద్రియము.	ఉపస్థేంద్రియము.	పృథివి. పాయ్వింద్రియము.

జీవస్థూలదేహతత్త్వాధిదేవతలే యీశ్వరస్థూలదేహతత్త్వములు.

బ్రహ్మప్రణవచక్రము.

అకారఉకారమకార అర్ధమాత్రా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.	అకారమునందు అకారము	అకారమునందు ఉకారము	అకారమునందు మకారము	అకారమునందు అర్ధమాత్రము
అవిద్యావిద్యానందతురీయపాదా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.	అవిద్యా పాదమున అవిద్యాపాదము	అవిద్యా పాదమున విద్యాపాదము	అవిద్యాపాదమున ఆనందపాదము	అవిద్యాపాదమున తురీయపాదము
స్థూలాదిదేహచతుష్టయాన్యోన్య మేళనవిభాగము.	స్థూలదేహమున స్థూలదేహము	స్థూలదేహమున సూక్ష్మదేహము	స్థూలదేహమున కారణదేహము	స్థూలదేహమున మహాకారణదేహం
అవస్థాచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	జాగ్రత్తలో జాగ్రత్త	జాగ్రత్తలో స్వప్నము	జాగ్రత్తలో సుషుప్తి	జాగ్రత్తలో తురీయము
జీవచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	విశ్వునిలో విశ్వుఁడు	విశ్వునిలో తైజసుఁడు	విశ్వునిలో ప్రాజ్ఞుఁడు	విశ్వునిలో ప్రత్యగాత్ముఁడు
ఈశ్వరచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	విరాట్టులో విరాట్టు	విరాట్టులో హిరణ్యగర్భుఁడు	విరాట్టులో అవ్యాకృతుఁడు	విరాట్టులో పరమాత్మ
జీవేశ్వరచతుష్టయముయొక్క చైతన్యచతుష్టయాన్యోన్యమేళనవిభాగములు.	ఓతలో ఓత	ఓతలో అనుజ్ఞాత	ఓతలో అనుజ్ఞైకరసుఁడు	ఓతలో అవికల్పుఁడు

అకారము, అవిద్యాపాదము, స్థూలదేహము, జాగ్రదవస్థ, విశ్వుఁడు, విరాట్టు, ఓత, ఇవి చేరి బ్రహ్మపీఠము, సద్యోజాతముఖము, పృథివీతత్త్వము, నకారము, నివృత్తికళ, తారకము.

అకార ఉకార మకార అర్ధమాత్రా న్యోన్య మేళనవిభాగములు.	మకారమునందు అకారము	మకారమునందు ఉకారము	మకారమునందు మకారము	మకారమునందు అర్ధమాత్రము
అవిద్యావిద్యానందతురీయపాదా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.	ఆనందపాదమున అవిద్యాపాదము	ఆనందపాదమున విద్యాపాదము	ఆనందపాదమున ఆనందపాదము	ఆనందపాదమున తురీయపాదము
స్థూలాదిదేహచతుష్టయాన్యోన్య మేళనవిభాగములు.	కారణదేహమున స్థూలదేహము	కారణదేహమున సూక్ష్మదేహము	కారణదేహమున కారణదేహము	కారణదేహమున మహాకారణదేహము
అవస్థాచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	సుషుప్తిలో జాగ్రత్త	సుషుప్తిలో స్వప్నము	సుషుప్తిలో సుషుప్తి	సుషుప్తిలో తురీయము
జీవచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	ప్రాజ్ఞునిలో విశ్వుడు	ప్రాజ్ఞునిలో తైజసుడు	ప్రాజ్ఞునిలో ప్రాజ్ఞుడు	ప్రాజ్ఞునిలో తురీయుడు
ఈశ్వరచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	అవ్యాకృతునిలో విరాట్టు	అవ్యాకృతునిలో హిరణ్యగర్భుడు	అవ్యాకృతునిలో అవ్యాకృతుడు	అవ్యాకృతునిలో పరమాత్మ
జీవేశ్వరచతుష్టయైక్యచైతన్యచతుష్ట యాన్యోన్యమేళనవిభాగములు.	అనుజ్ఞైకరసునిలో ఓత	అనుజ్ఞైకరసునిలో అనుజ్ఞాత	అనుజ్ఞైకరసునిలో అనుజ్ఞైకరసుడు	అనుజ్ఞైకరసునిలో అవికల్పుడు

మకారము, ఆనందపాదము, కారణదేహము, సుషుప్త్యవస్థ. ప్రాజ్ఞుడు, అవ్యాకృతుడు, అనుజ్ఞైకరసుడు ఇవిచేరి రుద్రపీఠము, అఘోరముఖము, అగ్నితత్త్వము, శికారము, విద్యాకల, కుండలాకృతి.

బ్రహ్మప్రణవచక్రము.

ఉకారము, విద్యాపాదము, సూక్ష్మదేహము, స్వప్నము, తైజసుడు [illegible]
హిరణ్యగర్భుడు, అనుజ్ఞాత [illegible]
[illegible]

అకారఉకారమకారఅర్ధమాత్రా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.	ఉకారమునందు అకారము	ఉకారమునందు ఉకారము	ఉకారమునందు మకారము	ఉకారమునందు అర్ధమాత్రము
అవిద్యావిద్యానందతురీయపాదా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.	విద్యాపాదమున అవిద్యాపాదము	విద్యాపాదమున విద్యాపాదము	విద్యాపాదమున ఆనందపాదము	విద్యాపాదమున తురీయపాదము
స్థూలాదిదేహచతుష్టయాన్యోన్య మేళనవిభాగములు.	సూక్ష్మదేహమున స్థూలదేహము	సూక్ష్మదేహమున సూక్ష్మదేహము	సూక్ష్మదేహమున కారణదేహము	సూక్ష్మదేహమున మహాకారణదేహము
అవస్థాచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	స్వప్నములో జాగ్రత్త	స్వప్నములో స్వప్నము	స్వప్నములో సుషుప్తి	స్వప్నములో తురీయము
జీవచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	తైజసునిలో విశ్వుఁడు	తైజసునిలో తైజసుఁడు	తైజసునిలో ప్రాజ్ఞుఁడు	తైజసునిలో ప్రత్యగాత్మ
ఈశ్వరచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.	హిరణ్యగర్భునిలో విరాటు	హిరణ్యగర్భునిలో హిరణ్యగర్భుఁడు	హిరణ్యగర్భునిలో అవ్యాకృతుఁడు	హిరణ్యగర్భునిలో పరమాత్మ
జీవేశ్వరచతుష్టయైక్యచైతన్యచతుష్ట యాన్యోన్యమేళనవిభాగములు.	అనుజ్ఞాతలో ఓత	అనుజ్ఞాతలో అనుజ్ఞాత	అనుజ్ఞాతలో అనుజ్ఞైకరసుఁడు	అనుజ్ఞాతలో అవికల్పుఁడు

అకారఉకారమకారఅర్ధమాత్రా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.	అర్ధమాత్రము-తురీయపాదము-మహాకారణదేహము-తురీయావస్థ-కూటస్థుఁడు-పరమాత్మ-అవికల్పుఁడు - ఇవియన్నియుఁ జేరినచో మహేశ్వరపీఠము. తత్పురుషముఖము-వాయుతత్త్వము-వకారము-శాంతికళ-అర్ధచంద్రాకారము.	అర్ధమాత్రమునందు అకారము	అర్ధమాత్రమునందు ఉకారము	అర్ధమాత్రమునందు మకారము	పైఁజెప్పినవెల్లఁగూడి సదాశివపీఠము - ఈశానముఖము-ఆకాశతత్త్వము-యకారము-శాంత్యతీతకళ-బిందురూపము-ఇదివఱకు శక్తితత్త్వములు.	అర్ధమాత్రమునందు అర్ధమాత్రము
అవిద్యావిద్యానందతురీయపాదా న్యోన్యమేళనవిభాగములు.		తురీయపాదమునన్దు అవిద్యాపాదము	తురీయపాదమున విద్యాపాదము	తురీయపాదమున ఆనందపాదము		తురీయపాదమున తురీయపాదము
స్థూలాదిదేహచతుష్టయాన్యోన్య మేళనవిభాగములు.		మహాకారణ దేహమున స్థూలదేహము	మహాకారణ దేహమున సూక్ష్మశరీరము	మహాకారణ దేహమున కారణశరీరము		మహాకారణ శరీరమున మహాకారణ శరీరము
అవస్థాచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.		తురీయమున జాగ్రత్త	తురీయమున స్వప్నము	తురీయమున సుషుప్తి		తురీయమున తురీయము
జీవచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.		కూటస్థునిలో విశ్వుఁడు	కూటస్థునిలో తైజసుఁడు	కూటస్థునిలో ప్రాజ్ఞుఁడు		కూటస్థునిలో కూటస్థుఁడు
ఈశ్వరచతుష్టయాన్యోన్యమేళన విభాగములు.		పరమాత్మలో విరాట్టు	పరమాత్మలో హిరణ్యగర్భుఁడు	పరమాత్మలో అవ్యాకృతుఁడు		పరమాత్మలో పరమాత్మ
జీవేశ్వరచతుష్టయైక్యచైతన్యచతుష్టయాన్యోన్యమేళనవిభాగములు.		అవికల్పునిలో ఓత	అవికల్పునిలో అనుజ్ఞాత	అవికల్పునిలో అనుజ్ఞైకరసుఁడు		అవికల్పునిలో అవికల్పుఁడు

ఇది శివతత్త్వము. శివతత్త్వమును శక్తితత్త్వములనుమీఱినదే నిర్గుణపరబ్రహ్మము. అది-నిష్కళము-నిరీహము-నిష్ప్రపంచము నిర్మలము-నిరంజనము-నిర్వికారము-నిరాలంబము-నిర్ముక్తము-నిత్యము-బుద్ధము- కేవలము-అఖండము-అప్రమేయము-ఆద్యంతవిహీనము-పరాత్పరము-అపరోక్షము-స్వయంజ్యోతి-సర్వవ్యాపకము-నిరతిశయానందము. ఓమ్.

బ్రహ్మాండ పంచీకరణచక్రమునందు, స్థూలశరీరనిర్ణయము.

అద్వితీయపరబ్రహ్మమువలన అవ్యక్తమును, దానివలన మహత్తత్త్వమును, అందున మహదహంకారమును, దానివలన పంచతన్మాత్రలును, వానివలన పంచభూతములును, వానివలన చతుర్దశభువనములును అవి బాగుగఁ దెలియుటకై కలిగినవి. ఈ బ్రహ్మాండపంచీకరణచక్రము తెలుపఁబడుచున్నది. స్థూలజగత్సృష్టికిముందు పంచభూతములు ప్రకృత్యవచ్ఛిన్నములై యున్నవి.

పంచతన్మాత్రలు.

శబ్దము.	స్పర్శము.	రూపము.	రసము.	గంధము.
సత్వగుణాకాశము.	సత్వగుణవాయువు.	సత్వగుణాగ్ని.	సత్వగుణజలము.	సత్వగుణపృథివి.
రజోగుణాకాశము.	రజోగుణవాయువు.	రజోగుణాగ్ని.	రజోగుణజలము.	రజోగుణపృథివి.
తమోగుణాకాశము.	తమోగుణవాయువు.	తమోగుణాగ్ని.	తమోగుణజలము.	తమోగుణపృథివి.
తమోగుణాకాశార్ధభాగ మంతఃకరణచతుష్టయ గోళకమయినవి.	తమోగుణాకాశార్ధభాగ చతుశ్శకలములలో ప్రథమ శకలము తామసవాయువులోఁ జేరి మనోగోళకమయ్యెను.	తమోగుణాకాశార్ధభాగ చతుశ్శకలములలో ద్వితీయ శకలము తామసాగ్నియందుఁగలసిబుద్ధిగోళకమయ్యెను.	తమోగుణాకాశార్ధభాగ చతుశ్శకలములలో 3 శకలము తామసజలమందుఁగలసి చిత్తగోళకమాయెను.	తమోగుణాకాశార్ధభాగచతుశ్శకలములలో ౪ శకలము తామసపృథివిలోఁ గలసి అహంకారస్థానమాయెను.
శేషార్ధము ౪ శకలములై తమోగుణానిలాగ్ని జలభూతములఁగలసి మానసాది స్థానములయినవి.				

	తమోగుణా నిలార్ధభాగ ముద్వ్యానగోళక మయ్యెను. శేషార్ధము ౪ శకలములై తమోగుణాకాశాగ్ని జల భూములఁగలసిసమానోదానాపానప్రాణగోళకము లయ్యెను.	తమోగుణానిలార్ధభాగ చతుష్కలములలో ౨ శకలము తామసాగ్ని యందుఁ గలసి ఉదానవాయుగోళకమయ్యెను.	తమోగుణానిలార్ధభాగ చతుష్కలములలో తృతీయ శకలము తామసజలమందు గలసి ప్రాణవాయుగోళకమయ్యెను.	తమోగుణా నిలార్ధభాగ చతుష్కలములలో చతుర్థ శకలము తామసపృథివి యందుఁ గలసి అపానగోళక మయ్యెను.
తమోగుణానిలార్ధ భాగ చతుష్కలములయందు ప్రథమశకలము తామసాకాశములోఁజేరిసమానవాయుగోళకమయ్యెను.	తమోగుణా నలార్ధభాగ చతుష్కలములలో ౨ శకలము తమోగుణానిలమునఁ గలసి స్పర్శగోళకమయ్యెను.	తమోగుణానలార్ధభాగ ముచతుర్థగోళకమయ్యెను. శేషార్ధము చతుష్కలములై తమోగుణా కాశానిలజలభూములయందుగలసి శ్రోత్రత్వక్జిహ్వాఘ్రాణగోళకము లైనవి.	తమోగుణానలార్ధభాగ చతుష్కలములలో ౩ శకలము తామసజలమునఁ గలసి జిహ్వాగోళకమయ్యెను. తమోగుణజలార్ధభాగంబు రసగోళకంబయ్యెను. శేషార్ధము చతుష్కలములై ఆకాశవాయురగ్ని భూములయందుఁగలసి శబ్దస్పర్శరూపగంధగోళకములయ్యెను.	తమోగుణజలార్ధభాగచతుష్కలములలో ౪ శకలము తామసపృథివిని గలసి ఘ్రాణగోళకమయ్యెను. తమోగుణజలార్ధభాగచతుష్కలములలో ౪ శకలము తమోగుణపృథివిని గలసి గంధగోళకమయ్యెను. తమోగుణధరార్ధభాగము వాయుగోళకమయ్యెను.
తమోగుణానలార్ధభాగ చతుష్కలములలో ౧ శకలము తామసాకాశమునఁగలసి శ్రోత్రగోళకమయ్యెను.				
తమోగుణజలార్ధభాగ చతుష్కలములలో ౧ శకలము తామసాకాశమునఁ జేరి శబ్దగోళకమయ్యెను.	తమోగుణజలార్ధభాగచతుష్కలములలో ౨ శకలము తమోగుణవాయువు నందుఁ గలసి స్పర్శగోళకమయ్యెను.	తమోగుణ జలార్ధభాగచతుష్కలములలో ౩ శకలము తమోగుణాగ్ని లోఁజేరి రూపగోళకమయ్యెను.		
తమోగుణధరార్ధభాగచతుష్కలములలో ౧ శకలము తమోగుణాకాశమునఁ గలసి వాగ్గోళకమయ్యెను.	తమోగుణధరార్ధభాగచతుష్కలములలో ౨ శకలము తమోగుణానిలమునఁ గలసి పాణిగోళకమయ్యెను.	తమోగుణధరార్ధభాగచతుష్కలములలో ౩ శకలములు లఘుతమోగుణా నలములోఁజేరి పాదగోళక మయ్యెను.	తమోగుణధరార్ధభాగచతుష్కలములలో ౪ శకలము తమోగుణజలములోఁజేరి గుహ్యాగోళకమయ్యెను.	తక్కినది నాలుగుగుణకలై ఆకాశవాయ్వగ్ని జలములఁగూడి వాక్పాణి పాదగుహ్యాగోళకములయినవి.

సత్త్వ...లో రెండవశకలము సత్త్వగుణాకాశమునఁ జేరి కల్గినశ్రోత్రేంద్రియము దిగధిదేవతతోఁగూడి తామసానలార్ధభాగములో ౧ భాగము తామసాకాశమందుఁ జేరికల్గినశ్రోత్రగోళమందునిల్చి శబ్దమును గ్రహించునది యగుచున్నది.	సత్త్వగుణానలార్ధభాగములో నొకశకలము సత్త్వగుణవాయువునందుఁ జేరికలిగిన త్వగింద్రియము వాయ్వధిదేవతతోఁగూడి తామసాగ్న్యర్ధభాగములోఁ దామసవాయువులోఁ జేరికలిగిన త్వగింద్రియగోళమందు నిల్చి శీతోష్ణాదిస్పర్శములను గ్రహించుచున్నది.	సత్త్వగుణానలార్ధభాగవ్యష్టిచేతఁ బుట్టినచక్షుస్సూర్యాధిదేవతతోఁగూడితమోగుణాగ్న్యర్ధ భాగమువలనఁ గలిగిన చక్షుర్గోళమందు నిల్చి రూపగ్రాహియగుచున్నది.	సత్త్వగుణానలార్ధ భాగతృతీయ శకలము సత్త్వగుణజలమందుఁగలసి కలిగినరసనేంద్రియమువరుణాధిదేవతతోఁగూడి తామసానలార్ధభాగములో ౩ శకలముతామసజలమందుఁజేరి కలిగినరసనగోళమందునిల్చి షడ్విధరసగ్రాహి యగుచున్నది.	సత్త్వగుణానలార్ధ భాగశకలము సత్త్వగుణపృథివిలోఁ గలసి కలిగిన ఘ్రాణేంద్రియము అశ్వ్యధిదేవతతోఁ గూడి తామసానలార్ధభాగములో౪శకలము తామసపృథివియందుఁ గలసి కలిగిన ఘ్రాణగోళమందు నిల్చి గంధగ్రాహి యగుచున్నది.
సత్త్వగుణాకాశమున బుట్టినది శబ్దము.	సత్త్వగుణ వాయువునందుఁ గలిగినది స్పర్శము.	సత్త్వగుణాగ్నియందుఁ గలిగినదిరూపము.	సత్త్వగుణజలమందుఁ గలిగినది రసము.	సత్త్వగుణపృథివివలనఁ గలిగినది గంధతన్మాత్రము.
రజోగుణపృథివ్యర్ధభాగములో ౧భాగము రజోగుణాకాశమందుఁ గలిసి కల్గినవాగింద్రియము వహ్నినామకాధిదేవతతోఁగూడి తమోగుణపృథివ్యర్ధభాగములో ౧ శకలము తామసాకాశమునఁ జేరికల్గినవాగ్గోళమందు నిల్చి శబ్దించుచున్నది.	రజో...లో ౨ శకలము రజోగుణానిలమందుఁ జేరికలిగిన పాణీంద్రియమింద్రాధిదేవతతోఁగూడి తమోగుణపృథివ్యర్ధభాగములో ౨ శకలము తామసవాయువునందుఁ జేరికలిగిన పాణిగోళకమందునిల్చి దానప్రతిగ్రహములఁ జేయుచున్నది.	రజో...లో రెండవ శకలము రజోగుణానలమందుఁ జేరి కలిగినపాదేంద్రియము విష్ణ్వధిదేవతతోఁగూడితమోగుణపృథివ్యర్ధభాగములో ౩ శకలముతామసాగ్నియందుఁ గలసి కలిగిన పాదగోళమందునిల్చి గమనక్రియను గలిగించుచున్నది.	రజో...లో రజోగుణజలమందు గలసి కలిగినగుహ్యేంద్రియము బ్రహ్మాధిదేవతతోఁగూడి తమోగుణపృథివ్యర్ధభాగములో ౪ శకలము తామసజలమందుఁగలసి కలిగినగుహ్యగోళమందునిల్చి సురతానందము నొందుచున్నది.	రజోగుణభూమ్యర్ధ భాగమువలనఁ గలిగినపాయువింద్రియము మృత్యువునధిదేవతతోఁగూడి తామసగుణభూమ్యర్ధభాగమువలనఁ బుట్టిన పాయుగోళమందు నిల్చి మలవిసర్జనము చేయుచున్నది.

ఈశ్వరశరీరవివేచనము.

అవ. అట్లు స్థూలసృష్టిని సామాన్యముగఁ జెప్పి దానిని వివరించుచు నం దభిమానము గలజీవేశ్వరులనామముల నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇట్లు గగనార్ధంబున వాయుతేజోజలభూభాగంబుల ననిలార్ధంబున నాకాశానలసలిలేలాంశంబులఁ బావకార్ధంబున నభస్సమీరతో యధరణిఖండంబుల నీరార్ధంబున వియన్మరుత్కృశానుధాత్రీశకలంబుల ధరార్ధంబున వ్యోమపవనాగ్న్యుదకంబుల తునియల జీవాదృష్ట సహాయంబునం గూర్చినక్రమంబుచేత శబ్దగుణకంబైన యాకాశంబు శబ్దస్పర్శగుణకంబైన పవమానంబు శబ్దస్పర్శరూపగుణకంబైన దహనంబు శబ్దస్పర్శరూపరసగుణకంబైనయంబువులు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధసమేతంబైన ధరణియుఁ బంచీకృతంబులై మహాస్థూలంబులై యభివ్యక్తంబులయ్యె నిమ్మహాభూతంబులవలన నతలవితలసుతలరసాతలతలాతలమహాతలపాతాళభూలోక భువర్లోకస్వర్లోకజనలోకతపోలోక సత్యలోకంబు లనుచతుర్దశభువనంబులుఁ దత్తల్లోకోచిత జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపచతుర్విధభూతగ్రామంబులుఁ దత్తత్ప్రాణియోగ్యాన్నపానాదికంబులు ఘటపటాది సర్వపదార్థంబులు సంభవించె నంతవట్టునుం గూడి స్థూలప్రపంచంబగు దీనికి వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకంబైనజాగరం బవస్థ యగు నం దొక్కొక్కవ్యష్టి స్థూలశరీరజాగరంబులయందాలింగదేహోపాధికుండై నతైజసుండభిమానంబు చేసి చిదాభాసుం డన వ్యావహారకుం డన విశ్వుం డననొప్పు హిరణ్యగర్భుండ నయిననేను సమష్టిస్థూలప్రహాజాగ్రద్విశిష్టుండ నయి వైరాజసుం డన వైశ్వానరుం డన విరాట్పురుషుం డన సకలజగదారాధ్యుండ నయి ప్రకాశించుచుందుదు మఱియును. 43

టీక. ఇట్లు = ఈవిధముగా, గగనార్ధంబునన్ = ఆకాశమునందు నిలుపఁబడియున్న యర్ధభాగమున, వాయు తేజో జల భూభాగంబులన్ = వాయ్వగ్నిజల పృథివీభాగంబులను, అనిలార్ధంబునన్ = వాయువునందు నిలిచియున్న యర్ధభాగమునందు, ఆకాశానలసలిలేలాంశంబులన్ = ఆకాశాగ్ని జల భూముల యష్టమాంశంబులను, పావకార్ధంబునన్ = అగ్నిభూతమునందు నిలిచియున్న యర్ధభాగము

నందు, నభ...బులన్-నభః=ఆకాశముయొక్కయు, సమీర=వాయువుయొక్కయు, తోయ = ఉదకముయొక్కయు, ధరణి = భూమియొక్కయు, ఖండంబులన్ = అష్టమాంశములను, నీరార్ధంబునన్ = జలమునందు నిలచియున్న యర్ధభాగమునందు, వియ...బులన్-వియత్ = ఆకాశముయొక్కయు, మరుత్ = వాయువుయొక్కయు, కృశాను = అగ్నియొక్కయు, ధాత్రీ = భూమియొక్కయు, శకలంబులన్ = అష్టమాంశములను, ధరార్ధంబునన్=భూమియందు నిలచి యున్నయర్ధభాగమునందు, వ్యోమ...యలన్-వ్యోమ=ఆకాశముయొక్కయు, పవన=వాయువుయొక్కయు, అగ్ని=అగ్నియొక్కయు, ఉదకంబుల=జలములయొక్కయు, తునియలన్=అష్టమాంశములును, జీవ=జీవులయొక్క, అదృష్ట=పూర్వకల్పాంతమున జేయఁబడి ప్రస్తుతకల్పమున ననుభవమునకు రానున్నకర్మలయొక్క, సహాయంబునన్=సహాయముచేత, కూర్చినక్రమంబుచేతన్=కూర్చినవరుసచే, శబ్దగుణకంబైన = శబ్దగుణముగల, ఆకాశంబును=ఆకాశము, శబ్దస్పర్శగుణకంబైన=శబ్దస్పర్శగుణములుగల, పవమానంబును = వాయువు, శబ్దస్పర్శరూపగుణకంబైన = శబ్దస్పర్శరూపగుణములు గల, దహనంబును = అగ్నియు, శబ్దస్పర్శరూపరసగుణకంబైన = శబ్దస్పర్శరూపరసగుణములు గల, అంబువులును = జలము, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధసమేతంబైన=శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములతోఁ గూడిన, ధరణియుం = భూమియును, పంచీకృతంబులై = పంచీకరణము చేయఁబడి, మహాస్థూలంబులై=మిగుల పెద్దవియై, అభివ్యక్తంబులయ్యెన్= ఇంద్రియములకు గోచరము లయ్యెను.. ఇమ్మహాభూతంబులవలనన్ = ఈ పంచీకృతభూతములవలన, అతల, వితల, సుతల, రసాతల, తలాతల, మహాతల, పాతాళ, భూలోక, భువర్లోక, స్వర్లోక, మహర్లోక, జనలోక, తపోలోక, సత్యలోకంబులు, అను చతుర్దశభువనంబులు = అను పదునాలుగు లోకములును (ఇందు పాతాళమువఱకుఁ గలలోకములేడును అధోలోకములనియు తక్కినవి యూర్ధ్వలోకము లనియు చెప్పఁబడును). తత్త...లును-తత్తల్లోకోచిత=ఆయాలోకములకు తగిన, జరాయుజ=మావివలనఁబుట్టునట్టియు, (మనుష్యాదులు జరాయుజములు,) అండజ=గ్రుడ్డువలనఁబుట్టునట్టియు, స్వేదజ=చెమ్మటవలనఁబుట్టునట్టియు (పేను మొదలగునవి) ఉద్భిజ్జరూప=భూమిని వెల్లగించుకొని పుట్టునట్టిస్వభావములుగల, చతుర్విధ= నాలుగువిధములైన, భూతగ్రామంబులును = జంతుసమూహములును, తత్త...లును-తత్తత్ప్రాణియోగ్య=ఆయాజంతువులకుతగిన, అన్నపానాదికంబులును=ఆహారము ఉదకము మొదలగునవియు, ఘటపటాదిసర్వపదార్థంబులును=ఘటములుపటములు మొదలగు సకలవిధములగువస్తువులును, సంభవించెన్=పుట్టెను. ఇంతవట్టునుంగూడి=ఇదియంతయుఁగలసి, స్థూలప్రపంచంబగున్=స్థూలప్రపంచమనిచెప్పఁబడును. దీనికిన్=ఈస్థూలప్రపంచమునకు, వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకంబైన = వ్యష్టిసమష్టిభేదములుగల, జాగరంబు

జాగ్రత, అవస్థయగున్ =అవస్థయై యున్నవి. అందున్ =ఆవ్యష్టిసమష్టులలో, ఒక్కొక్కవ్యష్టి స్థూలశరీరజాగరంబులయందున్ =ఒక్కొక్కస్థూలశరీరమునందును దానికి సంబంధించినవ్యష్టిజాగ్రదవస్థయందును, ఆలింగదేహోపాధికుండైన = ఆసూక్ష్మశరీరముపాధిగాఁగల, తైజసుండభిమానంబుచేసి=తైజసుండనుజీవుఁ డభిమానించి, చిదాభాసుండనన్ =చిత్తుయొక్క (అనఁగా: పరబ్రహ్మముయొక్క) లక్షణములు లేకున్నను చిద్రూపముతో దోఁచువాఁడు గాన, చిదాభాసుఁ డనియు, (ఆభాస మనఁగా: లేనిది యున్నట్లుదోఁచుట) వ్యావహారికుండనన్ = సకల వ్యవహారములను నిర్వహించును గావున వ్యావహారికుఁ డనియు, విశ్వుండనన్ =తనశరీరమునందే కాక సకలప్రపంచమునందు కూడ "మమ" యనునభిమానము కలిగి యుండువాఁడు గావున) విశ్వుఁ డనియు, విభ్రాట్ =ప్రకాశించును. హిరణ్యగర్భుఁడనైననేను= సమష్టిసూక్ష్మశరీరమున నుండి హిరణ్యగర్భుఁ డను పేరు గల నేను, సమష్టిస్థూలవిగ్రహజాగ్రద్విశిష్టుండనై= సమష్టిస్థూలశరీరమునందును సమష్టిజాగ్రదవస్థయందును అభిమానము కలిగినవాఁడనై, వైరాజసుండనన్ =విశేషముగఁ బ్రకాశించుచున్నాను కావున వైరాజసుండననియు, వైశ్వానరుండనన్ = సకలజీవుల నభిమానించుచున్నాను కావున వైశ్వానరుండ ననియు, (విశ్వేచతే నరాశ్చ విశ్వానరాః, విశ్వానరాణాం అయం వైశ్వానరః) విరాట్పురుషుఁడనన్ =బహువిధములఁ దోఁచుచున్నాను కావున విరాట్పురుషుఁడన నియు, (వివిధంరాజత ఇతివిరాట్, విరాట్చాసౌపురుషశ్చ) సకలజగదారాధ్యుండనై = సకలప్రపంచముచేతను పూజింపఁబడుచున్నవాఁడనై, ప్రకాశించుచుండుదున్, మఱియున్.

తా. పైఁజెప్పినవిధముగా నాకాశమునందలి యర్ధభాగమున వాయుతేజోజలభూములయష్టమాంశంబులును వాయువర్ధంబున నాకాశతేజోజలభూములయష్టమాంశంబులును నిట్లు ప్రతిభూతమునందును ఒక్కయర్ధభాగము తనదియు రెండవయర్ధభాగమునకుఁ దక్కిననాల్గుభూతములలోని యష్టమాంశంబులును గలియఁగాఁ బంచీకరణమయ్యెను. దీనికిని జీవులకర్మలు ఫలోన్ముఖము లగుటయే కారణము. దీనివలననే భూతములు (అనఁగా: శబ్దగుణముగల యాకాశము శబ్దస్పర్శగుణములుగలవాయువు శబ్దస్పర్శరూపగుణములుగల యగ్ని శబ్దస్పర్శరూపరసగుణములుగలజలము శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు గల పృథ్వియును) దృశ్యంబు లయ్యెను. మహాభూతములయ్యెను. ఈమహాభూతములవలననే అతల, వితల, సుతల, రసాతల, తలాతల, మహాతల, పాతాళములను నధోలోకములును భూలోక, భువర్లోక, స్వర్లోక, మహర్లోక, జనలోక, తపోలోక, సత్యలోకము లనునూర్ధ్వలోకములును ఆయాలోకములయందలి చతుర్విధ జంతుజాలంబులును వానికిఁదగినయాహారంబులును ఘటపటాదిపదార్థంబులును జనించినవి. ఇదియంతయు స్థూలప్రపంచము. దీనికిని సమష్టివ్యష్టిభేదములు కలవు. ఒక్కని

శరీరము వ్యష్టి; ప్రపంచమంతయుఁ సమష్టి. దీనికి జాగ్రత్తయే యవస్థ. ఆదియుఁ సమష్టివ్యష్టిభేదములు కలదియే. అందు సమష్టిస్థూలజాగ్రదవస్థతోఁ గూడిన నేను (ఈశ్వరుఁడు) వైరాజుఁడనియు వైశ్వానరుఁడనియు విరాట్పురుషుఁ డనియుఁ బిలువఁ బడుచున్నాను. వ్యష్టిస్థూలజాగ్రత్తల నభిమానించి జీవుఁడనుఁ జిదాభాసుఁ డనియు వ్యావహారికుఁ డనియు విశ్వుఁ డనియుఁ బిలువఁబడుచు నన్ను నన కంటె వేఱుగా భావించుచు నుపాసన చేయుచున్నాఁడు.

అవ. ఉపాసనార్థమై సమష్టిస్థూలప్రపంచాభిమాని యగు విరాట్పురుషుని యాకారమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

చ. ధరణిపదంబులున్ దివి తతం బగు మస్తక మంతరిక్షమున్
సురుచిరనాభి చండకరసోములు లోచనము ల్దిశల్ శ్రుతుల్
వరదహనుండు నెమ్మొగము వాయువు ప్రాణములు న్మహావిరా
ట్పురుషుఁడ నైన నాకుఁ గపిపుంగవ విశ్వశరీరి నాటచేన్. 44

టీక. కపిపుంగవ=వానరశ్రేష్ఠా! విశ్వశరీరినాటచేన్ = ప్రపంచమే శరీరముగాఁ గలవాఁడనగుటచేత, మహావిరాట్పురుషుఁడన్=విరాట్పురుషుఁడను పేరుతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నవాఁడను, ఐన నాకున్=ఐనట్టి నాకు, ధరణిపదంబులును=భూమి పాదములును, దివి=ఆకాశము (లేక సత్యలోకము; దీనినే ద్యులోకమని కూడ నందురు). తతంబు=విశాలము, అగుమస్తకము=అగునట్టి శిరస్సు, సురుచిరనాభి=ప్రకాశమైన నాభిస్థానము, అంతరిక్షమును = ఆకాశము, (పంచభూతములలో నొకటి) లోచనములు=నేత్రములు, చండకరసోములు=సూర్యచంద్రులు, దిశల్=దిక్కులు, శ్రుతులు=చెవులు, నెమ్మొగము=నోరు, వరదహనుండు=శ్రేష్ఠమైన యగ్నిహోత్రుఁడు, వాయువు=వాయుదేవుఁడు, ప్రాణములును=పంచప్రాణములు.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠా! విరాట్పురుషుఁడ నైన నేను ప్రపంచరూపుఁడ నగుటచే నాకు భూమి పాదంబులు, ద్యులోకము, శిరస్సు, అంతరిక్షము (అనఁగా: భూమికిని ద్యులోకమునకును నడుమనుండు భాగము), నాభిప్రదేశము, చంద్రసూర్యులు నేత్రములు, దిక్కులు శ్రోత్రములు, అగ్ని ముఖము (లేక నోరు), వాయుదేవుఁడు పంచప్రాణములు. [ఈ మహాభూతములవలన జ్ఞానకర్మేంద్రియములును ప్రాణములు నంతఃకరణంబులును జనించినవి. ఇచ్చట సూక్ష్మభూతములవలన జనించిన కర్మేంద్రియాదులం ఆశక్తిగల (అనఁగా: మాటలాడుట మొదలగు శక్తులుగల) సూక్ష్మపదార్థము లనియు స్థూలభూతములవలన జనించిన యింద్రియాదులు ఆసూక్ష్మపదార్థముల కాశ్రయము లగు నేత్రశ్రోత్రాదిగోళకము లనియు నెఱుంగునది.]

సుగంధివృత్తము. ధారుణీసురుల్ముఖంబు ధాత్రిపుల్భుజంబులో
నూరి వైశ్యు లూరువుల్ప్రశూద్రు లంఘ్రులు న్మహా

భూరుహౌషధీలతాళి భూరిరోమము ల్విరా
ట్పూరుషుండ నైననాకు బోధశుద్ధమానసా. 45

టీక. బోధశుద్ధమానసా-బోధ=జ్ఞానముచేత, శుద్ధ=పవిత్రమైన, మానస=మనస్సుగలవాఁడా,! ఓసూరి = ఓవిద్వాంసుఁడా! విరాట్పూరుషుండనైననాకున్ = విరాట్పురుషుఁడనై యున్ననాకు, ధారుణీసురులు = బ్రాహ్మణులు, ముఖంబు=ముఖము, ధాత్రీపులు = క్షత్త్రియులు, భుజంబులు = బాహువులు, వైశ్యులు, ఊరువులు = తొడలు, సుశూద్రులు = శ్రేష్ఠులగు శూద్రజాతివారు, అంఘ్రులు = పాదములు, మహా...ళి-మహాభూరుహ = గొప్పవృక్షములు, ఓషధి=మూలికలు, లతా=తీఁగెలు, ఆళి = వీనిసమూహము, భూరిరోమములు = అధికములగు వెండ్రుకలు

తా. నిర్మలజ్ఞానము గలయోవిద్వాంసుఁడా! విరాట్పురుషుఁడనైననాకు ముఖము బ్రాహ్మణులు, బాహువులు క్షత్త్రియులు, ఊరువులు వైశ్యులు, పాదములు శూద్రులు, వృక్షములు నోషధులును తీవియలును రోమములు.

వనమయూరవము. శైలములు శల్యములు సన్నదులు నాడీ
జాలములు వార్ధులు పిచండము త్రిసంధ్యా
కాలములు చేలములు కాలజలదాళు
ల్వాలములు విశ్వతనువర్తి నగునాకున్. 46

టీక. విశ్వతనువర్తినగునాకున్ = ప్రపంచరూప మగుశరీరమునందున్న (లేక సర్వశరీరములయందున్న) నాకు, శైలములు = పర్వతములు, శల్యములు = ఎముకలు, సన్నదులు = శ్రేష్ఠములగునదులు, నాడీజాలములు = నరములు, వార్ధులు = సముద్రములు, పిచండము = గర్భము, త్రిసంధ్యాకాలములు = ప్రాతర్మధ్యాహ్నసాయంకాలములు, చేలములు = వస్త్రములు, కాలజలదాళులు = నల్లనిమేఘములు, వాలములు = శిరోజములు.

తా. మఱియు నేను ప్రపంచరూపుఁడ నగుటచే పర్వతములు నాకు ఎముకలు నదులు నాడులు, (నరములు) సముద్రములు కుక్షి. ప్రాతర్మధ్యాహ్నసంధ్యాకాలముల వస్త్రములు. మేఘసమూహములు కేశములు. (వృక్షములు మొదలగునవి రోమములని యిదివఱకుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఇప్పుడు మేఘములు కేశములని చెప్పఁబడియున్నవి మొదట చెప్పినది శరీమునందలిరోమములను గూర్చి యనియు, నిప్పుడు చెప్పిన శిరోజములను గూర్చి యనియుఁ దెలిసికొనునది.)

శా. ఆధారం బిల యై జలంబు మణిపూరాంభోజ మై వహ్ని యై
స్వాధిష్ఠాన మనాహతం బనిల మై చంచద్విశుద్ధంబు ఖం
బై ధీమానసరూపకప్రకృతి యాజ్ఞాబ్జాత మై యొప్పున
ర్వాధారోన్నత విశ్వమూర్తి నగునా కాదిత్వసంపూజతా.

టీ. ఆదిత్యసంపూజితా-ఆదిత్య = దేవతలచేత, సంపూజిత=పూజింపఁబడినవాఁడా! సర్వా...మూర్తిన్-సర్వ=సమస్తమునకు, ఆధార=ఆధారమైనట్టియు, ఉన్నత=ఉత్తమమైనట్టియు, విశ్వమూర్తినగునాకున్ = ప్రపంచశరీరముగల, ఆధారంబు=ఆధారచక్రము, ఇలయై=భూమియై, జలంబు = ఉదకము, మణిపూరాంభోజమై=మణిపూరకకమలమై, స్వాధిష్ఠానము=స్వాధిష్ఠానకమలము, వహ్నియై=అగ్నిహోత్రమై, అనాహతంబు=అనాహతచక్రము, అనిలమై=వాయుదేవుఁడై, చంచద్విశుద్ధంబు=ప్రకాశించుచున్న విశుద్ధచక్రము, ఖంబై=ఆకాశమై, ధీమా...కృతి-ధీ=బుద్ధి, మానస=మనస్సు అనునట్టి, రూపక=రూపముగల, ప్రకృతి=మాయ, ఆజ్ఞాబ్జాతమై=ఆజ్ఞాకమలమై, విప్పున్=ప్రకాశించును.

తా. దేవతలచే వినుతింపఁబడుచున్న యాంజనేయా! సకలప్రపంచమునకాధారభూతుఁడ నైనట్టియు స్వరూపభూతుఁడ నైనట్టియు నాకు భూమి మూలాధారకమలము. వహ్ని స్వాధిష్ఠానకమలము. జలము మణిపూరకకమలము. వాయువనాహతకమలము. ఆకాశము విశుద్ధకమలము. మనోబుద్ధిరూపిణియగు ప్రకృతి యాజ్ఞాకమలము.

క. మేరు వగు బ్రహ్మాదండియై
యారయఁగా దక్షిణోత్తరాయణములు సొం
పార నిడాపింగళ లో
నూరిపరమపదము వరసుషుమ్న కుమారా! 48

టీ. కుమారా=పుత్రా (లేక, కుత్సితు లగు కామక్రోధాద్యభ్యంతరశత్రువులను బాహ్యశత్రువులనుగూడ జయించిన), ఓసూరి=ఓబ్రహ్మజ్ఞాని, బ్రహ్మాదండియై=బ్రహ్మాదండియను పేరు గలవెన్నెముకయే, మేరువగున్=మేరుపర్వతమైయున్నది, సొంపారన్=అందముగా, అరయఁగాన్ = విచారింపఁగా, ఇడాపింగళలు = ఇడాపింగళానాడులు, దక్షిణోత్తరాయణములు = క్రమముగా దక్షిణాయనోత్తరాయణములు, వరసుషుమ్న = శ్రేష్ఠమగుసుషుమ్నానాడి, పరమపదము=కైవల్యము, అగున్=అయియున్నది.

తా. ఓజ్ఞాని! పుత్రా! మేరువు నాకు బ్రహ్మాదండి (వెన్నెముక). దక్షిణాయనమిడానాడి. ఉత్తరాయణము పింగళానాడి. మోక్షము సుషుమ్నానాడి.

సీ. అతలంబు పదములు వితలంబు గుల్ఫముల్
సుతలంబు జంఘిక ల్పుజననివహా
నుత! రసాతలము జానువులు దారుణమహా
తల మూరువులు తలాతలమహాకటియు

నాగలోకము మహానాభ్యధో భాగంబు
భూర్భువస్స్వర్లోకములును నాభి
జఠరవక్షంబులు సరి మహర్లోకంబు
కంఠంబు సుజనలోకంబు ముఖము
తే. మఱి తపోలోక మరయ భ్రూమధ్యమంబు
సత్యలోకంబు విపులమ_స్తకము సుమ్ము
విశ్వరూపధరుండ వై వెలయునాకు
జలనిధిగభీర! వీరకేసరికుమార! 49

టీ. సుజననివహనుత = సత్పురుషసమూహముచే స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నట్టి యం, జలనిధిగభీర-జలనిధి=సముద్రమువలె, గభీర=గాంభీర్యముగలవాఁడా! వీరకేసరి కుమార=పరాక్రమవంతుఁ డగుకేసరి యనువానరునకుఁ బుత్రుఁడా, విశ్వరూపధరుఁడ వై=ప్రపంచమే స్వరూపముగా ధరించి, వెలయునాకున్=ప్రకాశించు చున్ననాకు, అతలంబు=అతలలోకము, పదములు=పాదములు, వితలంబు=వితలలోకము, గుల్భములు=చీలమండలు, సుతలంబు = సుతలలోకము, జంఘికలు = పిక్కలు, రసాతలము=రసాతలలోకము, జానువులు=మోఁకాళ్లు, దారుణమహాతలము = ఘోరమైన మహాతలలోకము, ఊరువులు=తొడలు, తలాతలము=తలాతలలోకము, కటియున్ = పిఱుఁదులును, నాగలోకము = పాతాళలోకము, మహానాభ్యధోభాగంబు=నాభికి క్రింది భాగము, భూర్భువస్స్వర్లోకములును=భూలోకము, భువర్లోకము, సువర్లోకము క్రమముగ, నాభిజఠరవక్షంబులు-నాభి=నాభిస్థానము, జఠర=కుక్షి, వక్షంబులు=వక్షస్థలము అనునవయవములు, సరి, మహర్లోకంబును=మహర్లోకము, కంఠంబు=కంఠము, సుజనలోకంబు=శ్రేష్ఠమగు జనలోకము, ముఖము, మఱి=ఇదియునుగాక, అరయన్ = విచారింపఁగా, తపోలోకము, భ్రూమధ్యంబు = బొమలనడిమిభాగము, సత్యలోకంబు, విపులమస్తకముసుమ్ము=విశాలమగుశిరస్సుసుమీ!

తా. సముద్రునివలె మిగుల గాంభీర్యము గలిగినట్టియుఁ గేసరి యనువానరునకుఁ బుత్రుఁడ వైనట్టియు వాంజనేయా! విరాట్పురుషుఁడనై యున్ననాకు అతలలోకము పాదము. వితలలోకము చీలమండలు. సుతలలోకము పిక్కలు. సత్పురుషులచే బహుసన్నుతి యొనర్పబడిన రసాతలలోకము మోఁకాళ్లు. మహాతలలోకము తొడలు. తలాతల లోకము కటిప్రదేశము. పాతాళలోకము వస్తి (పొత్తికడుపు). భూలోకము నాభి. భువర్లోకము గర్భము. సువర్లోకము వక్షస్థలము. మహర్లోకము కంఠము. జనలోకము ముఖము(నోరు). తపోలోకము భ్రూమధ్యప్రదేశము. సత్యలోకము శిరస్సు.

అవ. ఇట్లు ప్రపంచసృష్టిని జెప్పి యధ్యారోపమును ముగించి జీవేశ్వరైక్యప్రతిపాదనపూర్వకంబుగా నపవాదంబు నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇట్లు సర్వాధిష్ఠానంబు సర్వపరిపూర్ణంబు నామరూపగుణధర్మకర్మవికారరహితాఖండసచ్చిదానందపరబ్రహ్మంబు నైన నేను సమష్టికారణసూక్ష్మస్థూలశరీరోపాధివిశిష్టత్వంబువలన నవ్యాకృతుం డన హిరణ్యగర్భుం డన విరాట్పురుషుం డన సకలజీవోపాస్యుండ నై ప్రకాశింపుదు. మఱియు వ్యష్టికారణసూక్ష్మస్థూలదేహోపాధితాదాత్మ్యాభిమానంబువలనఁ బ్రాజ్ఞుండనఁ దైజసుండన విశ్వుండన సుషుప్తిస్వప్నజాగ్రదవస్థల ననుభవించుచు నజ్ఞానవశుండనై జీవుండన నీశ్వరోపాసకుండ నై ప్రవర్తించినచందమునం దోఁపుదు నీజీవేశ్వరతత్త్వంబు లవిద్యాకల్పితంబు లయ్యవిద్య శశవిషాణవంధ్యాపుత్రగగనారవిందంబులభంగి నాయందు నన్నెఱింగిన నభావం బగు నట్లు గావున నింక జీవేశ్వరైక్యం బుపదేశించెద సావధానచిత్తుండవై యాకర్ణింపుమని యాత్మారాముం డాంజనేయున కిట్లనియె. 50

టీ. ఇట్లు = ఇవ్విధముగా, సర్వ = సమస్తమునకును, అధిష్ఠానంబును = ఆధారమైనట్టియు, సర్వపరిపూర్ణంబును = అంతటనిండినట్టియు, నామ...బును-నామ = పేర్లు, రూప = రూపములు, గుణ = గుణములు, ధర్మ = స్వభావములు, కర్మ = క్రియలు, వికార = అనువికారములు, రహిత = లేని, అఖండ = విభాగములు లేని, సచ్చిదానంద = సత్యజ్ఞానానందరూపమైనట్టి, పరబ్రహ్మంబును = పరబ్రహ్మమును, ఐన నేను = ఐనట్టినేను, సమ...వలనన్ - సమష్టి = సముదాయరూపములైన, కారణ = కారణశరీరమనునట్టియు, సూక్ష్మ = సూక్ష్మశరీర మనునట్టియు, స్థూలశరీర = స్థూలశరీర మనునట్టియు, ఉపాధి=ఉపాధులతో, విశిష్టత్వంబువలనన్ = కూడియుండుటచేత, అవ్యాకృతుండనన్ =అవ్యాకృతుఁడననియు, హిరణ్యగర్భుఁడనన్ = హిరణ్యగర్భుఁడననియు, విరాట్పురుషుఁడననియు, సకలజీవోపాస్యుఁడనై = సర్వజీవులచే నుపాసింపఁబడువాఁడనై, ప్రకాశింపుదున్, మఱియున్, వ్యష్టి...లన్-వ్యష్టి = భిన్నభిన్నరూపములైన, కారణ = కారణశరీరములనునట్టియు, సూక్ష్మ = సూక్ష్మశరీరములనునట్టియు, స్థూలదేహ = స్థూలశరీరము లనునట్టియు, ఉపాధి = ఉపాధులయందు, తాదాత్మ్యాభిమానంబువలనన్ = అదియే నేననునభేదాభిమానమువలన, ప్రాజ్ఞుండనన్ = ప్రాజ్ఞుండననియు, తైజసుండనన్ = తైజసుండననియు, విశ్వుండనన్ = విశ్వుండ

నవియు,.. సుషుప్తిస్వప్నజాగ్రదవస్థలన్ - సుషుప్తి= సుషుప్తియనునట్టియు, స్వప్న= స్వప్నమనునట్టియు, జాగ్రదవస్థలన్ = జాగ్రతయనునట్టియవస్థలను, అనుభవించు చున్, అజ్ఞానవశుండనై = అజ్ఞానమునకు లోఁబడి, జీవుండనన్ =జీవుఁడను పేరుతో, ఈశ్వరోపాసకుండనై=ఈశ్వరు నుపాసనఁ జేయుచు, ప్రవర్తించినచందంబునన్ = ఉన్నట్లుగా, తోఁతుదున్ = తోఁచుచున్నాను. ఈజీవితేశ్వర ప్రత్త్వంబులు=ఈజీ వేశ్వరులరూపములు, అవిద్యాకల్పితంబులు = అవిద్యచే కల్పింపఁబడినవి, అయ్యవిద్య = ఆయవిద్య, శశవి...భంగిన్ - శశ=కుందేటియొక్క, విషాణ = కొమ్ము, వంధ్యా పుత్ర = గొడ్రాలికొడుకు, గగనారవిందంబులభంగిన్ = ఆకాశపుష్పము, వీనివలె, నాయందున్ = పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడ నైననాయందు, నన్నెఱింగినన్ = నాస్వరూ పమును దెలిసికొనినచో, అభావంబగున్ = శూన్యమగును, అట్లుగావునన్ =కాఁబట్టి, ఇంకన్ = ఇఁకమీఁద, జీవేశ్వరైక్యంబు-జీవ = జీవునకును, ఈశ్వర=ఈశ్వరునకును గల, ఐక్యంబు = అభేదమును, ఉపదేశించెదన్ = బోధించెదను, సావధానచిత్తుండ వై = జాగరూకతతో, ఆకర్ణింపుము = వినుము. అని, ఆత్మారాముఁడు = అంతర్యా మిస్వరూపుఁ డగు శ్రీరాముఁడు, ఆంజనేయునకున్, ఇట్లనియెన్.

తా. ఇట్లు బాగుగ విమర్శించినచో సర్వమునకు నాధారభూతుఁడనై సర్వవ్యా పకుఁడ నై నామము రూపము గుణములు ధర్మాధర్మములు (లేక స్వభావములు) పనులు వికారములు మొదలగునవి లేనివాఁడనై యున్న నేనే ప్రపంచరూపుఁడ నైయున్నా ను. అందును సమష్టికారణసూక్ష్మస్థూలదేహాది (ప్రపంచము) పాధులతోఁ గూడి య వ్యాకృత హిరణ్యగర్భ విరాట్పురుష నామములతో వ్యవహరింపఁబడుచు జీవులకు ను పాసనారాధ్యుఁడనై యున్నాను. జీవులు నన్నుఁ దమకంటె వేఱని తలంచి విష్ణురు ద్రాదిరూపములతో నుపాసించు చున్నారు. జీవు లనిన మాత్ర మెవరు? నేనే. వ్యష్టి కారణసూక్ష్మస్థూలదేహాది (ప్రపంచో) పాధులతోఁగూడి వానియం దాత్మాభిమానము కలిగి ప్రాజ్ఞతైజసవిశ్వనామములతోఁ బిలువంబడుచు జీవుఁడనై యాయవస్థల ననుభ వించుచున్నట్లు తోఁచుచున్నాను. నాకు సుషుప్తి స్వప్నజాగ్రతల యనుభవముకూడఁ గల దని లోకమునకుఁ దోఁచుచున్నది. ఇట్లు నే నొక్కఁడనయ్యు జీవేశ్వర ప్రపం చరూపములతోఁ దోఁచునట్లు చెప్పినది. యజ్ఞానము (అవిద్య) కావున నాయజ్ఞాన ము జ్ఞానము (పరబ్రహ్మతత్త్వము నెఱుంగుట) కలుగఁగానే నశించును. (అనఁ గా: బాధనొందును. త్రికాలములయందును శూన్యములై యున్నవానికే కాని బాధ లేదని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను.) కావున నీయవిద్యకాని ప్రపంచజీవేశ్వరరూప ములుకాని యెప్పటికిని లేవు. ఆవిషయమును స్పష్టముచేయుటకై ప్రస్తుతస్థితిని నాశ్ర యించి ప్రపంచసృష్టిని (అనఁగా ప్రపంచజీవేశ్వరులు కల రనియు వారు నాకంటె వేఱుకారనియుఁ) జెప్పితిని. ఇదియే యధ్యారోపము (లేనిదాని నున్నయట్లు భావించి

యారోపించిచెప్పుట) అనఁబడును. ఇఁక నపవాదమును (వాస్తవ ప్రపంచజీవేశ్వ రాభావము) ఆశ్రయించి తత్త్వమును వివరించెద. (అజ్ఞానాదు లెప్పటికిలేనివే కావున "ఈప్రపంచ మసత్యము" అని వేఱొకమాఱుచెప్ప నక్కఱలేదు. ఇఁక నే మనిన: జీవుఁడు బ్రహ్మకంటె వేఱుగాఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. కావున వారి కిరువురకును అనఁగా జీవేశ్వరుల కిరువురకు) గల యైక్యమును వినుము. ఓపార్వతీ! ఇట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి రామచంద్రుఁ డాంజనేయునితో నీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పెను.

జీవేశ్వరైక్య విచారఘట్టము.

అవ. జీవేశ్వరైక్యమును నిరూపించుటకై మొదట దృష్టాంతమును వివరించుచున్నాఁడు.—

క. కలశాంబుదములఁ దద్గత
జలములఁ గడఁద్రోయ నాకసము ప్రతిబింబం
బులు లేమి నొకటి యై యి
మ్ములనుండ నఖండ మై యమూర్తం బగుటన్. 51

టీ. కలశాంబుదములన్-కలశ=ఘటమును, అంబుదములన్=మేఘమును, తద్గత జలములన్ = వానియందున్ననీటిని, కడఁద్రోయన్=తీసివేయఁగా, ప్రతిబింబంబులు లేమిన్=ప్రతిబింబములు లేకపోవుటచేత, ఆకసము=ఆకాశము, అమూర్తంబగుటన్ =స్వయముగా రూపము లేనిది కావున (లేక శరీరములేనిది కావున), అఖండమై=భేదములులేనిదై (ఏకమైయనుట), ఒకటియై, ఇమ్ములనుండున్ = చక్కఁగానుండును (కలశోదకమునందు ప్రతిబింబించిన యాకాశమువలె జీవుఁడును మేఘోదకమునందలి యాకాశప్రతిబింబమువలె నీశ్వరుఁడును యున్నాఁడని చెప్పఁబడియున్నది. రెండును ఆకాశప్రతిబింబములే కావున వానికి పరస్పరభేదము లెట్లు కలుగవో ఉపాధులు లేకపోయిన నాకాశమంతయు నెట్లేకరూపమో అట్లే యుపాధు లున్నసమయమునందుకూడ సర్వము నేకరూపమే. జీవేశ్వరుల విషయమునకూడ నిట్లేయూహింపవలయు నని ఈ శ్లోకమున సూచించియున్నాఁడు. ఉపాధుల పరిత్యజించుట యనఁగా లేదని భావించుటయే యని తెలిసికొనవలయును).

తా. మేఘంబులును దానియందలిజలంబును ఘటంబును దానియందలి జలంబులును (కారణకార్యములు) లేనిచోనాకాశ మారెంటియందును బ్రతిబింబింపదు కదా!(అప్పుడు ప్రతిబింబములు లేకపోవుటచే నాయాకాశ మంతయు నొక్కటియే యగును. ఆకాశమునకు భాగములు గాని యాకారము గాని లేదు కదా!)

అవ. పైదృష్టాంతమును దార్ష్టాంతికమునందు సంయోజనఁ జేయుచున్నాఁడు.—

క. ఆవిధమునఁ దనువులమా, యావిద్యలఁ దొలఁగఁద్రోయ నంతటిలోనన్
జీవేశ్వరులు వెలుంగమిఁ, గేవలతత్త్వంబు వెలుఁగుఁ గీశాధీశా. 52

టీ. కీశాధీశా=వానరశ్రేష్ఠా! ఆవిధమునన్=పైనఁ జెప్పినవిధముగా, తనువులన్=(వ్యష్టిసమష్టి భేదములుఁగల) కారణ, సూక్ష్మ, స్థూలదేహములను, మాయావిద్యలన్=జీవేశ్వరోపాధులైన మాయావిద్యలను, తొలఁగఁద్రోయన్ = పరిత్యజించిన యెడల (అనఁగా యథార్థముగా నామాయావిద్యలు అభావరూపములే కావున విచారదృష్టిచే వానిని పోఁగొట్టినయెడల), అంతటిలోనన్ = తత్క్షణమే లేక యెచ్చటఁ జూచినను, జీవేశ్వరులున్ = జీవేశ్వరరూపములు, వెలుఁగమిన్=కానరాక పోవుటచేత, కేవలతత్త్వంబు - కేవల=పరిశుద్ధమైన, తత్త్వంబు = బ్రహ్మము, వెలుంగున్=ప్రకాశించును.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! పైదృష్టాంతమునందువలెనే దార్ష్టాంతికమునందును సమష్టివ్యష్టిశరీరమును కార్యకారణరూపము లగు నవిద్యామాయలను సంపూర్ణముగ లేనిదే యగుటచే నందలి జీవేశ్వరప్రతిబింబములు గూడ నెప్పుడును లేవు. ప్రతిబింబశూన్యమగు శుద్ధాకాశమువలెనే పరబ్రహ్మము కూడ నిర్వికారుఁడై సర్వపరిపూర్ణుఁడై యపరిచ్ఛిన్నుఁడై ప్రకాశించుచున్నాఁడు. ప్రపంచము స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. గదా దీని నెట్లు తోసివేయనగును? ఎట్లా బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరింపనగును. అని సంశయింపవలదు. విచారదృష్టిచే భ్రాంతివలనఁ దోఁచుచున్నసర్పము నభావముగాఁ జూచి త్రాటిని గ్రహించునట్లు భ్రాంతివలనఁ దోఁచుజగమును (కారణ స్థూల సూక్ష్మ వ్యష్టిసమష్టిశరీరమాయావిద్యలను) అభావముగాఁ జూచి జీవేశ్వరప్రతిబింబశూన్యమైన బ్రహ్మమును గ్రహింపవచ్చును.

వ. అది యెట్లంటేని.

క. కలశజలప్రతిబింబం, బులకు విలక్షణ మసంగము నమూర్తంబై
యలరుఘటాకాశము తద్భులకు మహాకాశమది యె సుమి వివరింపన్.

టీ. కలశజలప్రతిబింబంబులకున్ - కలశ = కుండకంటెను, జల = అందలినీటికంటెను, ప్రతిబింబములకున్=ఆనీటియందలి యాకాశప్రతిబింబమునకంటెను, విలక్షణము=వేఱైనదియు, అసంగము = (ఆఘటముతోఁగాని నీటితోఁగాని ప్రతిబింబముతోఁగాని సంబంధములేనిదియు, అమూర్తంబై=శరీరము లేనిదియు నై, ఘటాకాశ ము=ఘటమునందున్న యాకాశము (అనఁగా ఘటమునందలి జలమునకు నధికాశ

మిచ్చుచున్న యాకాశము.), అలరున్ =ఒప్పుచున్నది. విచారింపన్ = బాగుగవిచారించినచో, తజ్జ్ఞులకున్ = జ్ఞానవంతులగువారికి, అదియే=ఆఘటాకాశమే, మహాకాశము సుమీ = సర్వపరిపూర్ణాకాశమై యున్నది. (మహాకాశమునకును దానికిని భేదమేమియును లేదనుట.)

తా. ఈవిషయమును వివరించెదను వినుము. ఘటమునకంటెను దానియందలి జలమునకంటెను అందలి ప్రతిబింబమునకంటెను వేఱుగ ఘటాకాశ మొక్కటికలదు. ఆకాశము లేనిది ఘటముగాని ఘటమునందు జలముగాని జలమునందుఁ ప్రతిబింబముకాని యుండుటకు వీలులేదు. ఆకాశమే యవకాశమనుట ప్రసిద్ధికదా! బాగుగ విచారించినచో నాఘటాకాశమే తత్త్వవేత్తలకు మహాకాశము. ఆఘటాకాశమహాకాశములకు భేదమే లేదు సుమా!

తే. క్రమముతో స్థూలసూక్ష్మకారణములకును
సుకరజాగరణస్వప్నసుప్తులకును
ప్రభువు లగువిశ్వతైజసప్రాజ్ఞులకు ని
లక్షణుం డగు నాత్ముండు సాక్షి యగుచు. 54

టీ. క్రమముతోన్=వరుసగా, స్థూలసూక్ష్మకారణములన్=వ్యష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకును, సుక...కున్-సుకర = సుస్వభావసిద్ధములైన, జాగరణ=వ్యష్టిజాగ్రదవస్థ, స్వప్న=వ్యష్టిస్వప్నావస్థ, సుప్తులకున్ = వ్యష్టిసుషుప్త్యవస్థ, వీనికిని, ప్రభువులగు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులకున్=ఈశరీరములకును అవస్థలకును యజమానులైన విశ్వతైజసప్రాజ్ఞు లనుజీవులకును, ఆత్ముండు=పరబ్రహ్మము, సాక్షియగుచున్ = ద్రష్టయై వీరలకంటె వేఱుగనుండి వీరలఁజూచుచు, విలక్షణుండగున్=వీనితోసంబంధపడక వేఱుగనున్నాఁడు. (చూచువానికిని చూడఁబడువానికిని సంబంధము కలుగుట విరుద్ధముకదా యని భావము.)

తా. పైదృష్టాంతమునందు నిరూపింపఁబడినమహాకాశమువలె నిచ్చటను వ్యష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకంటెను వానియందున్నజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థారూపమైనట్టియు సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మైనట్టియు నవిద్యకంటెను వానియం దభిమానము గలిగి యున్నవిశ్వతైజసప్రాజ్ఞు లనుజీవులకంటెను వేఱై, యీవ్యష్టిప్రపంచమున కంతయు సాక్షియై కూటస్థుఁ డున్నాఁడు. ఆయనయే యాత్మ.

తే. అతఁడు కూటస్థుఁడనఁ బ్రత్యగాత్ముఁ డనఁగ
నక్షరుం డనఁ బురుషుఁ డనంగ సాక్షి
యనఁగ విలసిల్లుఁ దాఁ బరమాత్ముఁ డగుచు
ప్రకృతిపురుషుల నంటక పరమపురుష! 55

టీ. పరమపురుష=పురుషశ్రేష్ఠా! అతఁడు = వైనవర్ణింపఁబడినయాత్మ, కూటస్థుఁడనఁగ్ = పర్వతశిఖరమువలె నిర్వికారుఁడై చాంచల్యము లేక యుండువాఁడు కావున కూటస్థుఁ డనియు, ప్రత్యగాత్ముఁడనఁగ్ =అంతర్యామి కావున ప్రత్యగాత్మయనియు, అక్షరుండనఁగ్ = నాశరహితుఁడు .కావున నక్షరుఁడనియు, పురుషుండనఁగ్ = శరీరమునందు (లేక అష్టపురములయందు) సంచరించువాఁడు కావున పురుషుఁ డనియు, సాక్షియనఁగ్=తనజ్ఞానశక్తిచే సర్వమును బ్రకాశింపఁజేయువాఁడు కావున సాక్షియనియు, తాన్=తాను, ప్రకృతిపురుషులన్=అవిద్యాజీవులను (తో), అంటక=సంబంధపడక, పరమాత్ముఁడగుచున్=సత్యజ్ఞానానందరూపుఁడై, విలసిల్లున్ = ప్రకాశించును.

తా. పురుషశ్రేష్ఠా! నిర్వికారుఁడగుటచేఁ గూటస్థుఁ డనియు నింద్రియములకు గోచరుఁడు గాక లోపల నుండువాఁ డగుటచేఁ బ్రత్యగాత్ముఁ డనియు నాశరహితుఁ డగుటచే నక్షరుఁ డనియు శరీరములయందు లేక నష్టపురములయందు నుండువాఁడగుటచేఁ బురుషుఁడనియుఁ, జ్ఞానరూపుఁడై సర్వము దెలిసికొనువాఁ డగుటచే సాక్షియనియుం బిలువఁబడుచున్నాఁడు. అతఁడే పరబ్రహ్మము. దృష్టాంతమునందుఁ జూపఁబడినఘటాకాశమహాకాశములకు భేదము లేన ట్లాతనికిని బరబ్రహ్మమునకును భేదము లేదు.

అష్టపురములవివరణము.

శ్లో. జ్ఞానేంద్రియాణి ఖలు పంచతథాపరాణి కర్మేంద్రియాణి మనఆదిచతుష్టయంచ,
ప్రాణాదిపంచకమథో వియదాదికం చ కామశ్చకర్మ చ తమఃపున రష్టధాపూః.

తా. 1.(ఐదు) జ్ఞానేంద్రియములు, 2.(ఐదు) కర్మేంద్రియములు, 3.(నాలుగు) అంతఃకరణములు, 4. (ఐదు) ప్రాణములు, 5. (ఐదు) భూతములు, 6. కామము, 7. కర్మ, 8. అజ్ఞానము. ఇవి యష్టపురములు.

క జలదజలప్రతిబింబం, బులకు విలక్షణ మసంగము నమూర్తం బై
యలరు మహాకాశము కే, వలమై నలమై కవిప్రవరభావజ్ఞా!. 55

టీ. కవిప్రవరభావజ్ఞా = కవిప్రవరజ్ఞానులలో శ్రేష్ఠులగువారియొక్క, భావజ్ఞా =అభిప్రాయముల నెఱింగినహనుమంతుఁడా, జలదజలప్రతిబింబంబులకున్ =జలద=మేఘమునందున్న నీటికిని, ప్రతిబింబంబులకున్=ఆనీటియందలి ప్రతిబింబమునకును, విలక్షణము=వేఱై, అసంగమును=ఆమేఘముతోఁగాని యందలిజలముతోఁగాని అందలి ప్రతిబింబముతోఁగాని సంబంధపడనిదై, అమూర్తంబై=ఆకారము లేనిదై, కేవలమై=ఏకస్వరూపమై, నలమై=సర్వవ్యాపకమై, మహాకాశము=ఆకాశభూతము, అలరున్=ప్రకాశించుచున్నది.

తా. జ్ఞానులలో శ్రేష్ఠుఁ డగువాఁడా (లేక శ్రేష్ఠులగువారి యభిప్రాయముల నెఱింగినవాఁడా) కలశమునందువలెనే మేఘమునందును గూడ నా మేఘమునకంటెను వేఱై వాని కన్నిటి కాధారమై యాకాశము వెలుఁగుచున్నది కదా. అది మహాకాశమే.

క. జీవసమష్టితనుత్రిత, యావస్థాత్రితయములకు నఖిలాత్మకమా
యావిప్రాణవిరాట్పురు, షావళికి న్సాక్షియై పరాత్ముం డొప్పున్. 57

టీ. జీవ...లకున్ = జీవసమష్టి = జీవసముదాయముయొక్క, తనుత్రితయ = స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకును (అనఁగా: సమష్టి స్థూలసూక్ష్మ కారణశరీరములకును), అవస్థాత్రితయములకున్ = సమష్టిజాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థలకును, అఖి...లికిన్ = అఖిలాత్మక = సమష్టిరూపులైన, మాయావి = సమష్టికారణశరీరాభిమాని యగునవ్యాకృతుఁడను నీశ్వరునకును, ప్రాణ = సమష్టి సూక్ష్మదేహాభిమాని యగుప్రాణుఁ డనునీశ్వరునకును, విరాట్పురుష = సమష్టి స్థూలశరీరాభిమాని యగువిరాట్పురుషునకును, ఆవలికిన్ = వీనిసముదాయమునకును, సాక్షియై = ద్రష్టయై (అనఁగా వీనికంటె వేఱై వీనిని జూచుచు), పరమాత్ముండు = పరబ్రహ్మము, ఒప్పున్ = ప్రకాశించుచున్నాఁడు. (వ్యష్ట్యవచ్ఛిన్న బ్రహ్మమునకు నాత్మయనియు సమష్ట్యవచ్ఛిన్నబ్రహ్మమునకు పరమాత్మ యనియు వ్యవహారము.)

తా. పైదృష్టాంతమునందు నిరూపించిన మహాకాశమువలెనే సమష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరములకంటెను అందలిసమష్టిజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులకంటెను (అనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక యగుమాయకంటెను అందలిప్రతిబింబము లైనవిరాట్పురుష హిరణ్యగర్భ అవ్యాకృతులకంటెను) వేఱై వానికెల్ల సాక్షియై పరమాత్ముండు ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తే. అతఁడు పరమాత్ముఁ డనఁగ బ్రహ్మం బనంగ
నలఘుపరిపూర్ణుఁడై తన్వ మనఁగ నొప్పు
నిర్వికల్పుం డసంగుండు నిర్వికారుఁ
డద్వితీయుఁ డనంతుఁడై యాంజనేయ!. 58

టీ. ఆంజనేయ, అతఁడు = ఆయీశ్వరసాక్షి, నిర్వికల్పుండు = సంకల్పవికల్పములులేనివాఁడు (లేక విభాగించుటకు వీలుకానివాఁడై), అసంగుండు = దేనితోను సంబంధపడనివాఁడై, నిర్వికారుఁడు = పుట్టుక మొదలగువికారములు లేనివాఁడై, అద్వితీయుఁడు = తనకంటె నితర మగుపదార్థము లేనివాఁడై, అనంతుఁడై = నాశము లేనివాఁడై, పరమాత్ముండనఁగన్ = సర్వవ్యాపకుఁ డగునాత్మ కావున పరమాత్మ యనియు,

బ్రహ్మంబనఁగన్ = తనకంటె రెండవపదార్థములేక యుండువాఁడు కావున బ్రహ్మమనియు, అల...నఁగన్ - అలఘు=మిక్కుటముగా, పరిపూర్ణ=నిండిన, చైతన్యమనఁగన్ = జ్ఞానరూపుఁడనియు, ఒప్పున్ = చెప్పఁబడుచు ప్రకాశించును.

తా. ఓఆంజనేయా! ఆపరబ్రహ్మమునకంటె వేఱగుపదార్థమేలేదు. ఆయనకు నాదిమధ్యాంతములు లేవు. ఆయనను ఇట్టివాఁడు అని నిరూపించుటకు శక్యము కాదు. ఆయన దేనితోను సంబంధపడువాఁడు కాఁడు. ఆయనే పరమాత్ముఁ డనియు బ్రహ్మమనియు సర్వవ్యాపకశుద్ధచైతన్య మనియుఁ బేర్లు. ఈశ్వరసాక్షి యని చెప్పఁబడిన వాఁ డాపరబ్రహ్మమే.

సీ. కలశమేఘములఁ దద్గతజలంబులఁ దదీ
యప్రతిబింబద్వయంబు నొకటఁ
గడకుఁ ద్రోచినఘటాకాశమహాకాశ
ములకు నేకత్వంబు గలిగినట్లు
వ్యష్టిసమష్టిదేహములను ధీమాయ
లను జీవపరమేశులను విచార
దృష్టిచేఁ గని నిషేధించినయెడఁ బ్రత్య
గాత్మున కప్పరమాత్మునకును
తే. సమరసైక్యంబు ఘటియించు సత్య మనుచు
నిఖిలవేదాంతశాస్త్రము ల్నిశ్చయించు
గురువు లిట్లుపదేశింపుదురు బుధులకు
ననఘ యిదియె మదీయదివ్యాశయంబు. 59

టీ. అనఘ=పాపరహితుఁడ వగు ఆంజనేయా! కలశమేఘజలములన్ - కలశ= ఘటమును, మేఘములన్ = మేఘమును, తద్గతజలంబులన్ = వానియందున్న నీటిని, తదీ...యంబున్ - తదీయ = ఆనీటియందున్న, ప్రతిబింబ = ప్రతిబింబముయొక్క, ద్వయంబున్ = రెంటిని, ఒకటన్ = మొత్తముగా, కడకుఁద్రోచినన్ = తొలఁగించిన యెడల, ఘటాకా...ములకున్ - ఘటాకాశ = ఘటజలప్రతిబింబములకు మూటికిని సంబంధించక ఘటమునందున్న యాకాశమునకును, మహాకాశములకున్ = మేఘజల బింబములతో సంబంధింపక యున్న సర్వవ్యాపకాశములకును, ఏకత్వంబుగల్గినట్లు= ఐక్యము సంభవించినవిధమున, వ్యష్టిసమష్టిదేహములన్ - వ్యష్టి=ప్రత్యేకములైనట్టియు, సమష్టి = సముదాయరూపములైనట్టియు, దేహములన్ = స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరముల నున, ధీమాయలన్ = వాని నాశ్రయించి యున్న బుద్ధి (అవిద్య) మాయలను, జీవపర

మేఘలన్=అందు ప్రతిబింబించియున్న జీవేశ్వరులను, విచారదృష్టిచేన్ = జ్ఞానము చేత, కని=చూచి (విమర్శించి), నిషేధించినయెడన్=త్రోసివేసినయెడల, ప్రత్యగాత్మనకున్=జీవసాక్షి యని చెప్పఁబడియున్న కూటస్థునకును, అప్పరమాత్మునకున్= ఈశ్వరసాక్షి యని చెప్పఁబడియున్న పరబ్రహ్మమునకును, సమరసైక్యంబు=పరిపూర్ణ మగునేకత్వము, ఘటియించున్=సంభవించును. (ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మలకు భేదము లే దనువిషయము తెల్లియవచ్చు ననుట.) సత్యమనుచున్=ఇది నిశ్చయముఅని, నిఖిల వేదాంతశాస్త్రములు = సమస్తము లగువేదాంతశాస్త్రములును, నిశ్చయించున్= సిద్ధాంతముఁజేయును. బుధులకున్=జ్ఞానులగుశిష్యులకు, గురువులు, ఇటు=ఈవిధము గానే, ఉపదేశింపుదురు=బోధింతురు. మదీయదివ్యాశయంబు-మదీయ=నాసంబంధ మైన, దివ్య=శుభమైన, ఆశయంబు=అభిప్రాయము, ఇదియే=ఇదే.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! ఇఁక జీవేశ్వరైక్యమును గూర్చి వివరమును వినుము. కలశంబును మేఘంబును వానియందలి జలంబును అందలి ప్రతిబింబములను త్రోసివేసిన ఘటాదుల కాధారమగుఘటాకాశమునకును మేఘాదుల కాధారమగు మేఘాకాశమునకును ఎట్లుభేదముసిద్ధించునో (అనఁగా స్వతస్సిద్ధమగునభేదము స్పష్టముగఁ దెల్యవచ్చునో) అట్లే వ్యష్టిసమష్టులను (అనఁగా వ్యష్టిసమష్టిప్రపంచములను) అవిద్యామాయలను అందలి బ్రహ్మప్రతిబింబములగు జీవేశ్వరులను దత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే నిషేధించినయెడల వ్యష్టిసాక్షి యగుకూటస్థునకును సమష్టిసాక్షి యగుపరబ్రహ్మమునకును గల స్వతస్సిద్ధమగునైక్యము బయలుపడును. వాస్తవస్థితిలో మాయావిద్యలును దత్కార్యములగు వ్యష్టిసమష్టులును దత్ప్రతిబింబము లగునీశ్వరజీవులును అసత్యములే కదా! ఇదియే జీవేశ్వరైక్యము. సద్గురువులు తగినయధికారము గలశిష్యులకు దీనినే యుపదేశింతురు. నాకుఁగల పరిపూర్ణాభిప్రాయ మిదియే.

అవ. ఇట్లు సవిమర్శముగ జీవేశ్వరైక్యమును వివరించి యుపసంహరించు చున్నాఁడు.—

సీ. పరఁగ శరావకుంభకనామరూపముల్
త్రోచి మన్నొకటిగాఁ జూచుపగిది
ఘటమఠాకాశముల నొక్కట నిషేధించి త
ద్గతజల మొకటిగాఁ గాంచుకరణి
దీపప్రదీపవర్తియుగ మ్మడంచి త
త్తేజంబు నొకటిగాఁ దెలియుభాతిఁ
గలశగృహంబులఁ గడ నుంచి వానిలోఁ
గలమింటి నొకటిగాఁ దలఁచురీతిఁ

తే. బాధ్యజీవేశ్వరత్రయోపాధియుగముఁ
బ్రాకటవివేకదృష్టి నిరాకరించి
తనరుపరిపూర్ణశుద్ధచైతన్య మొకటి
గా విలోకింపవలయు మేధావి యనఘ. 60

టీ. అనఘ=ఆంజనేయా! పరఁగన్=బాగుగా, శరా...ముల్-శరావ=మూకుడుయొక్కయు, కుంభక=కుండయొక్కయు, నామ=పేరును, రూపముల్=రూపములును, త్రోచి=తొలఁగించి, మన్ను=దానియందలిమంటిని, ఒకటిగాన్=అభిన్నముగా, చూచుపగిదిన్=చూచునట్లును, ఘట...ములన్-ఘట=కుండను, తటాకములన్=చెఱువులను, ఒక్కటి నిషేధించి=ఒక్కమాఱే తొలఁగించి, తద్గతజలములన్=వానియందున్ననీటిని, ఒకటిగాన్=అభిన్నముగా, కాంచు కరణిన్=చూచునట్లును, దీప...గము-దీప=దీపముయొక్కయు, ప్రదీప=దానినుండి వెలిఁగించిన రెండవదీపముయొక్కయు, వర్తియుగమున్=రెండువత్తులను, అడంచి=త్రోసివేసి, తత్తేజంబున్-తత్=ఆదీపప్రదీపములయందలి, తేజంబున్=అగ్నిని (లేక కాంతిని), ఒకటిగా, తెలియుభాతిన్=అభిన్నముగా తెలిసికొనునట్లును, కలశగృహంబులన్=ఘటమును గృహమును, కడనుంచి=విడచి, వానిలోఁగలమింటిన్=ఆఘటగృహములలోనున్నయాకాశమును, ఒంటిగాఁ దలఁచురీతిన్=అభిన్నముగాఁ దలంచునట్లు, బాధ్య...గమున్-బాధ్య=యథార్థజ్ఞానముచేఁ దొలఁగింపవలసిన (భ్రాంతిజ్ఞానముచే దోఁచిన వస్తువును యథార్థజ్ఞానముచేనశింపఁజేయుట బాధయని యిదివఱకేవివరించియున్నాము) జీవ=(విశ్వ, తైజస, ప్రాజ్ఞులను) జీవులయొక్కయు, ఈశ్వర=(అవ్యాకృత, ప్రాణ విరాట్పురుష లను) ఈశ్వరులయొక్కయు, త్రయ=త్రికమను (అనఁగా ముగ్గురు జీవులను ముగ్గురుఈశ్వరులను), ఉపాధి=వారి యుపాధు లగుస్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములయొక్క, యుగ్మమున్=జతను (అనఁగా వ్యష్టిసమష్టిదేహములను), ప్రాకటవివేకదృష్టిన్-ప్రాకట=అధికమైన, వివేకదృష్టిన్=బ్రహ్మజ్ఞాన మనెడుచూపుతో, నిరాకరించి=తిరస్కరించి, తన...ము-తనరు=ఒప్పుచున్న, పరిపూర్ణశుద్ధచైతన్యము=సర్వపరిపూర్ణ మగునిర్మలబ్రహ్మమును, మేధావి=బుద్ధిమంతుఁడు, ఒకటిగాన్=అభిన్నమైనదానినిగా, విలోకింపవలయున్=చూడవలయును (తెలిసికొనవలయు ననుట. ఇట్లు చెప్పుటవలన బ్రహ్మజ్ఞాని యగువానికి జీవేశ్వరప్రపంచాదులు భ్రాంతిగనే కానరా వని యర్థముచేసికొనఁగూడదు. వాని కవిగానవచ్చినను అందు జీవేశ్వరాదిభావన తొలఁగి నిర్గుణబ్రహ్మభావన కలుగునని మాత్రమే గ్రహించునది. "బాధ్య" అను పదముచే నీవిషయ మిచ్చోట స్పష్టము చేయఁబడియే యున్నది).

తా. కామాదిదోషములు లేని రామాంజనేయా! పైఁ జెప్పినవిధముగా వ్యష్టిసమష్ట్యుపాధుల వివేకదృష్టిచే నిరాకరించి పిదప నందలి ప్రతిబింబములు రెండు నొక్కటియే యని తెలిసికొనవలయును. నామరూపములు వేఱైనంతమాత్రమునఁ బదార్థములకు భేదము లేదు. కుండ ముంత మూఁకుడు మొదలగువానికి నామరూపములలో భేదమున్నను పదార్థమును బట్టి చూచిన (అనఁగా నవి యన్నియు మృత్తికయే యని చూచిన) భేదమేమియు లేదు కదా! కొంచెము వివేకముతో విచారించిన మృణ్మయపాత్రము లన్నియు మృత్తికయే యని తెలిసికొనవచ్చును. ఇట్లే కుండలయందును చెఱువుయందు నున్న నీటిని ఒకటిగా దెలిసికొనవచ్చును. ఆనీటికి కుండలో నుండుట చెఱువులో నుండుట యని యుపాధిభేదము మాత్రమే తప్ప స్వరూపభేద మేమియులేదు కదా! ఇట్లే రెండు దీపము లున్నప్పుడు ఆదీపములకు నుపాధు లగువత్తులను నిరాకరించి యారెండుదీపములను తేజస్సే యనియు ఘటమునందును గృహమునందు నున్న యాకాశమొక్కటియే యనియుఁ దెలిసికొనవచ్చును. లోకమున మన మిట్లే చేయుచున్నాము. ప్రకృతజీవేశ్వరప్రతిబింబముల విషయమునందును పైసందర్భములయందువలెనే వ్యష్టిసమష్ట్యుపాధులను జ్ఞానదృష్టిచేఁ దొలఁగించి (అనఁగా యథార్థస్థితిలో నవి సంపూర్ణముగ లేనివే కావున జ్ఞానముచే వానిని బాధించి) యప్పుడు ప్రతిబింబములేలేవు. కావున బుద్ధిమంతుఁడగువాఁడు పరబ్రహ్మమునకు వికార మెప్పటికిని లేదనియు నాయన సద్రూపంపూర్ణుం డనియుఁ దెలిసికొనవలయును.

అవ. ఇట్లు సర్వము నుపదేశించి మహావాక్యార్థమును వివరించుచున్నాఁడు.—

తత్త్వమసి యనుసామవేదమహావాక్యార్థనిర్ణయము.

వ. ఇట్లు వ్యష్టిశరీరావస్థాత్రితయంబు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞనామకంబు నైన జీవచైతన్యంబుఁ గించిద్జ్ఞత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిగుణంబులుం గూడి త్వంపదవాచ్యార్థంబు దేహత్రయవిలక్షణంబు నవస్థాత్రయసాక్షియుఁ బంచకోశవ్యతిరిక్తంబు సచ్చిదానందస్వరూపంబు నైన కూటస్థచైతన్యమాత్రంబు త్వంపదలక్ష్యార్థంబు సమష్టిశరీరావస్థాత్రయాత్మిక యైనమాయయు వైశ్వానరహిరణ్యగర్భావ్యాకృతనామకంబైనమాయాప్రతిబింబేశ్వరచైతన్యంబుసర్వజ్ఞత్వసర్వేశ్వరత్వసర్వాంతర్యామిత్వాదిగుణంబులుంగూడి తత్పదవాచ్యార్థంబు దేశకృతకాలకృతవస్తుకృతపరిచ్ఛేదశూన్యంబుస్వజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహితంబు సత్యజ్ఞానానందస్వరూపంబు నైనపరిపూర్ణాద్వితీయబ్రహ్మ

చైతన్యమాత్రంబు తత్పదలక్ష్యార్థం బగు విరుద్ధధర్మకంబు లైనవా
చ్యార్థంబులతో లక్ష్యార్థంబుల కైక్యంబు సంభవింపదు గావున నొ
క్క దేశంబునను నొక్క కాలంబున నొక్క రూపంబున నున్న పురుషుని
వేఱొక్క దేశంబున మఱియొక్క కాలంబునఁ గొండొకరూపంబుచే
నుండఁ గనుంగొని తద్దేశతత్కాలత దవస్థావిశేషంబుల నేతద్దేశైత
త్కాలైతదవస్థావిశేషంబులఁ గణించి లక్షింపక లక్ష్యభూతుం డైనయ
తం డితం డని యొక్కనిఁగా నెఱింగిన తెఱంగున జహదజహల్లక్షణ
చేత మాయికంబు లైనయుభయవాచ్యార్థంబుల నిషేధించి ద్వివిధల
క్ష్యార్థచైతన్యంబుల కైక్యంబు దెల్పు నిదియ యసిపదార్థం బిదియె
జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానం బిదియె మహావాక్యార్థం బింక జీవబ్రహ్మైక్యం
బుపదేశించెద నాకర్ణింపు మని మఱియు నిట్లనియె. 61

టీ. ఇట్లు = ఈవిధముగా, వ్యష్టి...బును-వ్యష్టి = ప్రత్యేకములైన, శరీర = స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములయొక్కయుఁ, అవస్థాత్రితయంబును = జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలయొక్కయుఁ త్రితయము, విశ్వతైజసప్రాజ్ఞనామకంబైన = విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులను పేర్లుగల, జీవచైతన్యంబును = జీవుఁడును, కించి...లును-కించిద్‌జ్ఞత్వ=స్వల్పముగ విషయములను దెలిసికొనుట, కర్తృత్వ = కార్యములఁ జేయుట, భోక్తృత్వ=వాని ఫలము ననుభవించుట, ఆది = మొదలగు, గుణంబులును = గుణములును, కూడి = చేరి, త్వం పదవాచ్యార్థంబు = త్వం అనుపదమునకు సామాన్యముగఁ జెప్పఁదగినయర్థము (లోకమున "త్వం=నీవు అనుపదమునకు కించిద్‌జ్ఞత్వాదిగుణములు గలిగినట్టియు వ్యష్టిశరీరావస్థలయం దభిమానముకలిగినట్టియు జీవుఁడు" అని యర్థముచెప్పుచున్నారు). దేహత్రయవిలక్షణంబునను = స్థూలసూక్ష్మకారణములకంటె వేఱైనదియు, అవస్థాత్రయసాక్షియును = జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలఁ జూచునదియు, పంచకోశవ్యతిరిక్తంబును = శరీరత్రయరూపము లైన అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయము లను నైదుకోశములకంటె వేఱైనదియు (చర్మమాంసాదులతోఁ గూడినస్థూలశరీర మన్నమయకోశము; ప్రాణకర్మేంద్రియములు ప్రాణమయకోశము; మనస్సుజ్ఞానేంద్రియముకలసి మనోమయకోశము; బుద్ధిజ్ఞానేంద్రియములు విజ్ఞానమయకోశము; ఈప్రాణమయాదిమూఁడుకోశములు కలసి సూక్ష్మశరీరము. సుషుప్తియందలి యానంద మానందమయకోశము. అదియే కారణ శరీరము), సచ్చిదానందస్వరూపంబు నైన సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపమైనదియు నగు, కూటస్థచైతన్యమాత్రంబు = జీవసాక్షి యనిచెప్పఁబడియున్న యాత్మమాత్రమే. త్వంపదలక్ష్యార్థంబు="త్వం" అనుపదమునకు

విమర్శపూర్వకముగ నిర్ణయింపఁదగిన యర్థము. (బాగుగ విచారించిచూచిన త్వం పదమునకు "కూటస్థుఁడు" అనియే యర్థ మేర్పడును గాని జీవుఁ డని యేర్పడదు. (సమ...ల్మిక-సమష్టి = సముదాయరూపము లైన, శరీర = దేహములయొక్కయు, అవస్థాత్రయ = అవస్థలయొక్కయు త్రయమే, ఆత్మిక = స్వరూపముగాఁ గలది, ఐన మాయయున్ = ఐనట్టిమాయయును, వైశ్వానరహిరణ్యగర్భావ్యాకృతనామకంబు= వైశ్వానరుఁ డనియు హిరణ్యగర్భుఁ డనియు అవ్యాకృతుఁ డనియు పేర్లుగలది, ఐన మాయాప్రతిబింబేశ్వర... బును-ఐన = ఐనట్టియు, మాయా=మాయయందు, ప్రతిబింబ = ప్రతిబింబించిన, ఈశ్వర = ఈశ్వరుఁడును. చైతన్యంబును = బ్రహ్మప్రతిబింబమును, సర్వ...లును-సర్వజ్ఞత్వ = సకలమును దెలిసికొనఁ గలుగుట, సర్వేశ్వరత్వ= సకలమును నియమింపఁ గలుగుట, సర్వాంతర్యామిత్వ = సర్వప్రపంచమునకును అంతర్యామియై యుండుట, ఆదిగుణంబులును = ఇను మొదలగు నీశ్వరగుణములును, కూడి = కలసి, తత్పదవాచ్యార్థంబు = "తత్ = అది" అనుపదమునకు సామాన్యముగఁ జెప్పఁదగినయర్థము. (లోకమున నుపాసకులు మొదలగు "తత్=అది" అనుపదమునకు సర్వజ్ఞత్వాదిగుణయుక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుని నర్థముగాఁ జెప్పుచున్నారు.) దేశకృత కాలకృత వస్తుకృత పరిచ్ఛేదశూన్యంబును = దేశముచేతఁగాని కాలముచేఁగాని పదార్థములచేఁగాని యేర్పఱుపఁబడుభేదము లేనిదియు (అనఁగా సర్వదేశకాలవస్తువులయందు వ్యాపించియుండునదియు), స్వజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదరహితంబును = తనజాతివలనఁగాని యితరజాతివలనఁగాని తనయందే యున్నయవయవములవలనఁగాని గలుగు భేదములు లేనిదియు, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపంబును = సత్యజ్ఞానానందములు స్వరూపముగాఁ గలదియు, ఐన...త్రంబు- ఐనట్టి = ఐన, పరిపూర్ణ = నిండిన, అద్వితీయ = రెండవది లేని, బ్రహ్మచైతన్యమాత్రంబు = పరబ్రహ్మరూప మగు విజ్ఞానము మాత్రమే, తత్పదలక్ష్యార్థంబగున్ = "తత్" అను పదమునకు లక్ష్యార్థము. (అనఁగా విచారించి నిర్ణయింపఁదగినయర్థమై యున్నది. బాగుగ విచారించిన తత్పదమునకు పరబ్రహ్మమే యర్థ మగును గాని యీశ్వరుఁడు కానేరఁడు.) విరుద్ధ=ఐక్య మగుటకు వీలుకాని, ధర్మంబులైన = కించిద్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వాదిధర్మములు గల, వాచ్యార్థంబులతోన్ = జీవేశ్వరులతో, లక్ష్యార్థంబులకున్ =కూటస్థపరమాత్మలకు (అనఁగా త్వంపదవాచ్యార్థ మగుజీవునితో తత్పదలక్ష్యార్థ మగుబ్రహ్మమునకుఁగాని తత్పదవాచ్యార్థమగునీశ్వరునితో త్వంపదలక్ష్యార్థ మగుకూటస్థునకుఁగాని, (ఐక్యంబు=అభేదము, సంభవింపదు=కలుగదు, కావునన్=కాఁబట్టి, ఒక్కదేశంబునన్= ఒక్కచోట, ఒక్కకాలంబునన్ = ఒక్కసమయమున, ఒక్కరూపంబుననున్నపురుషునిన్ = ఒకవిధముగానున్నమనుష్యుని, వేఱొక్కదేశంబునన్ = మఱియొక స్థలమున, మఱియొక్కకాలంబునన్ =మఱియొకసమయమున, కొండొకరూపంబుచేన్ =

వేఱొకరూపముతో, ఉండఁగనుంగొని=ఉండఁగాఁ జూచి, తద్దే...బులన్-తద్దేశ = అప్పటిస్థలమును, తత్కాల = అప్పటిసమయమును, తదవస్థావిశేషంబులన్ = అప్పటిస్థితిభేదములను, ఏత...బులన్-ఏతద్దేశ=ప్రస్తుతస్థలముయొక్క, ఏతత్కాల=ప్రస్తుతసమయముయొక్క, ఏతదవస్థా =ప్రస్తుతస్థితులయొక్క, విశేషంబులన్=భేదములను, గణించి = విచారించియు, లక్షింపక = ప్రధానముగాఁ జేసికొనక, లక్ష్యభూతుండైన= ప్రధానుఁడైన, అతండితండని = ఆపురుషుఁడే వీఁడని, ఒకనిగాన్=అభిన్నునిగా, ఎఱిఁగిన తెఱంగునన్=తెలిసికొనినట్లు, జహదజహల్లక్షణచేతన్ = జహదజహల్లక్షణావృత్తిచే(వాచ్యార్థంబులు సంబంధింపనప్పుడు దానికనుగుణముగా నొకయర్థము నూహించి వాక్యమును సమన్వయించుటకు లక్షణావృత్తి యని పేరు. అది జహల్లక్షణ యనియు నజహల్లక్షణయనియు జహదజహల్లక్షణయనియు మూఁడువిధములు. అందు వాచ్యార్థమును సంపూర్ణముగ వదలి యన్యార్థము నూహించుట జహల్లక్షణ. దానిని కొంచెమైనను వదలక యూహించుట యజహల్లక్షణ. విడిచియు విడువకయూహించుట జహదజహల్లక్షణ. ఈమూఁడవలక్షణ వేదాంతశాస్త్రమునందు తక్క మఱియెచ్చటఁ గానరాదు), మాయికంబులు=మాయాసంబంధములు, ఐన...బులన్-ఐన=అయినట్టి,ఉభయ=తత్త్వంపదములయొక్క, వాచ్యార్థంబులన్=వాచ్యార్థములను,నిషేధించి= జ్ఞానదృష్టిచే తొలఁగించి, ద్వివి...లకున్-ద్వివిధ=రెండువిధములైన, లక్ష్యార్థ=త్వంతత్పదలక్ష్యార్థములగు, చైతన్యంబులకున్=కూటస్థ శుద్ధచైతన్యములకు, ఐక్యంబు = అభేదమును, తెలియుము = తెలిసికొనుము. ఇదియ=ఇదే, అసిపదార్థంబు = అసి, అను మూఁడవపదముయొక్కయర్థము.("తత్త్వమసి=ఆశుద్ధచైతన్యము కూటస్థరూపుఁడ వగు నీవేయై యున్నావు" అనుమహావాక్యముయొక్క అర్థము వివరింపఁబడెను.) ఇదియే జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానంబు = జీవేశ్వరులయభేదమును గ్రహించుట యన్న నిదియే. ఇదియే మహావాక్యార్థంబు = మహావాక్యమున కిదియే యర్థము. ఇఁకన్ = ఇఁక, జీవబ్రహ్మైక్యంబు = జీవునకును బ్రహ్మకును గలయభేదమును, ఉపదేశించెదను = బోధించెదను, ఆకర్ణింపుము=వినుము. అని, మఱియును, ఇట్లనియె.

తా. వేదములయందీవిషయము మహావాక్యముల మూలమున వివరింపఁబడియున్నది. ఆమహావాక్యము నాలుగు అన్నియు సమానార్థములే యగుటచేత ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి "తత్త్వమసి"="నీవే ఆఈశ్వరుఁడవై యున్నాఁడవు" అనునొకమహావాక్యముయొక్క యర్థమును వివరించెదను. ఆమహావాక్యమునందలి "త్వం" = "నీవు" అనుపదముచే సామాన్యముగా వ్యష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములును వ్యష్టిజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలును విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులును భ్రాంతివలన నున్నట్లు తలంపఁబడు చున్నకించిద్జ్ఞత్వాది గుణంబులును (అనఁగా వ్యష్టిదేహములే) తానుగాఁ దలఁచి

చుచు జాగ్రదాదుల ననుభవించుచు గించిద్జ్ఞుఁడ ననుకొనుచు నుండువిశ్వతైజస ప్రాజ్ఞభేదములు గలజీవుఁడు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఈయర్థము (అనఁగా "త్వం" "జీవుఁడు" అను నర్థము) భ్రాంతులయనుభవమునుబట్టి చెప్పఁబడినదియేకాని విచార దృష్టిచేఁ జూచిన సిద్ధాంతమగునది కాదు. అట్టి యర్థమునకే వాచ్యార్థ మని పేరు. బాగుగ విచారించినచో నీదేహములు కాని యవస్థలు కాని కించిద్జ్ఞత్వాదిగుణములు కాని యథార్థములుకాక కేవలము భ్రాంతి సిద్ధములే. కావున నీదేహముల కంటె వేఱై యవస్థలకు సాక్షియై పంచకోశములకు (ఈకోశములు క్రమముగ గ్రంథము ననే వివరింపఁబడును) నతీతుఁడై సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడై యున్నకూటస్థుఁడే యాత్వంపదమున కర్థము. ఇట్లు నిర్ణయింపఁబడిన (లేక ఊహింపఁబడిన) యర్థమునకు లక్ష్యార్థ మని పేరు. త్వంపదమును గూర్చి వివరించిన విధముననే "తత్"="ఆఈశ్వ రుఁడు"అనుపదమునకుఁగూడ సమష్టి స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరంబులును సమష్టిజాగ్ర త్స్వప్నసుషుప్తులును వాని నభిమానించువిరాట్పురుషహిరణ్యగర్భావ్యాకృతులును వారికి (లేక ఆభేదములు గల ఈశ్వరునకు) నున్నవని తలంపఁబడు చున్నసర్వజ్ఞత్వాది గుణంబులును వాచ్యార్థము.

వీనితో సంబంధింపక నిర్గుణమై సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థలయం దొక్కరీతిగ వ్యాపించి యద్వితీయమై యున్నపరబ్రహ్మమే లక్ష్యార్థము. అసి=అయియున్నాఁడవు అనుపదమునకు "పైఁజెప్పినరెండర్థములు నొక్కటియే" యనుటయే యర్థమని స్పష్టముగనే తెలియుచున్నది.

ఇచ్చట నొకవిశేషము కలదు. ఒకవాక్యము నన్వయింపవలసినప్పుడు శక్తినిఁగాని లక్షణనుగాని యాశ్రయింపవలయును. శక్తియనఁగా పదములకుఁ గలస్వతస్సిద్ధమైన యర్థము లక్షణ యనఁగా కేవలము శక్తి నాశ్రయించిన దాత్పర్యమునకు హాని కలుగునేని యప్పుడు శక్య మగు శక్తిచే బోధింపఁబడిన పదార్థమునకు సంబంధించిన మఱియొకదానిని దాత్పర్య మనుకూలముగ దెచ్చి కాని యర్థము చెప్పుట. అందును శక్యమును సంపూర్ణముగ వదలుటయు, వదలకుండుటయుఁ గూడ కలదు. ఇట్టిలక్షణలకుఁ గ్రమముగ జహల్లక్షణ యనియు నజహల్లక్షణ యనియుఁ బేర్లు. ప్రస్తుత వాక్యము నన్వయించుట కీరెండులక్షణములును బనికిరావు. ఎట్లనినః ఇచ్చట శక్యములు (శక్తిచేఁ దెలియఁజేయఁ బడునవి.) వాచ్యార్థములే! అవి పరస్పర విరుద్ధములు. కావున ఈపదార్థము (ఐక్యము) అన్వయింపదు. విరుద్ధముల కైక్యము కుదురదుకదా! ఈకారణము వలన ప్రస్తుతవాక్యము నన్వయించునప్పుడు శక్తి నాశ్రయించుటకు వీలులేదు. ఇఁక లక్షణ నాశ్రయింత మన్నను జహల్లక్షణ పనికిరాదు. వాచ్యార్థముల సంపూర్ణముగ వదలినచో నైక్యము స్వతస్సిద్ధమే

కావునను, జీవేశ్వరులే యెప్పుడు లేరు. కావునను, వాక్యమే నిరర్థకమగును. జీవేశ్వరులే లేకున్న "జీవేశ్వరైక్యము" అనునది యెచ్చటనుండి వచ్చును? అజహల్లక్షణయును పనికిరాదు. వాచ్యార్థముల సంపూర్ణముగ విడువనిచో నైక్యము కుదురదని మొదటనే చెప్పియున్నానుకదా! కావున నీవాక్యమును (మహావాక్యముల సమన్వయించుటకై) వేదాంతశాస్త్రమున "శక్యమును విడిచియు విడువకుండుట" యనునదియే సర్వరూపము గాఁగల మూఁడవలక్షణను "జహదజహల్లక్షణ" యనుపేరుతో సంగీకరించి యున్నారు. ఇదియును లోకానుభవమునకు విరుద్ధము కాదు. ఒకపురుషుని నొకకాలమున నొకస్థలమున నొకవేషముతోఁ జూచినవాఁడు మఱియొకకాలమున మఱియొకదేశమున మఱియొకవేషముతో నాపురుషునే చూచి "వాఁడేవీఁడు" అని గుఱుతించుచున్నాఁడు. ఇది ప్రత్యక్షమే కదా! ఇచ్చట "వాఁడేవీఁడు, వాఁడును వీఁడును ఒక్కటియే" అనువాక్యమును సమన్వయించుట యెట్లు? "వాఁడు" అనఁగా: మొట్టమొదటఁ జూడఁబడిన దేశకాలాదులతోఁ గూడినవాఁడు. "వీఁడు" అనఁగా: ప్రస్తుతదేశకాలములతోఁ గూడినవాఁడు, ఇప్పుడు వాచ్యార్థములైన పూర్వప్రస్తుత దేశకాలయుక్తపురుషులకు నైక్యము జహదజహల్లక్షణలచేఁ గాని శక్తిచేఁ గాని కుదురదు. కావున దేశకాలములను సంపూర్ణముగఁ ద్రోసివేయక వివేకదృష్టితోమాత్రము తొలఁగించి లక్ష్యార్థమగుపురుషులకు నైక్యము చెప్పుచున్నారు. ఇట్లే ప్రస్తుతవాక్యమునందును వాచ్యార్థముల సంపూర్ణముగఁద్రోసివేయక వివేకదృష్టిచేమాత్రము తొలఁగించి లక్ష్యార్థము లగుకూటస్థబ్రహ్మలకు జహదజహల్లక్షణచే నైక్యము చెప్పవలయును. ఇదియే మహావాక్యార్థము. ఓయాంజనేయా! జీవేశ్వరైక్యమునుగూర్చి వేదమీవిధముగ "అహంబ్రహ్మాఽస్మి"="నేనే (కూటస్థుఁడనే) బ్రహ్మము నైయున్నాను" "అయమాత్మా బ్రహ్మ" = "ఈయాత్మయే (జీవుఁడేకూటస్థుఁడే) బ్రహ్మము" "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ"="జ్ఞానరూపుఁడగుజీవుఁడే (కూటస్థుఁడే) బ్రహ్మము" అను మహావాక్యములచేతఁ గూడ జీవేశ్వరైక్యమును బ్రకటించుచున్నదియని తెలిసికొనుము. ఇఁకమీఁద జీవబ్రహ్మైక్యమును చెప్పెదను. ఓగౌరీ! శ్రీరాముఁ డీవిధముగ సమస్తమును వివరించి జీవబ్రహ్మైక్యమునుం గూర్చి యాంజనేయునితో నిట్లనియె.

జీవబ్రహ్మైక్యవిచారము.

సీ. గగనరజ్జుస్థాణుమృగతృష్ణికాశుక్తి
తతులాదిమధ్యమాంతములయందు
స్వస్వభావములచే వసియించి యున్నియు
వరుసతో నజ్ఞానవశమువలన

నీలతాహిమనుష్యనీరరౌప్యంబులై
కనుపట్టి వివరించి కాంచునెడలఁ
గల్పితరూపముల్ గడుమిథ్యలై పోవఁ
దత్త్వంబులైనచందమున నాత్మఁ
తే. డయ్యు నతఁడు ననాత్మవిద్యాత్మశక్తి
వలన జీవుఁడై తోఁచి కేవలనిజస్వ
రూపము నెఱుంగుచోఁ బూర్వరూప ముడిగి
యద్వయానందమూర్తియై యలరు ననఘ!. 62

టీ. అనఘ = దోషరహితుఁడ వగునాంజనేయా! గగ...తతులం-గగన = ఆకాశము, రజ్జు=త్రాడు, స్థాణు=స్తంభము, మృగతృష్ణికా = ఎండమావులు, శుక్తి=ముత్యపుచిప్ప, తతులు = పీలిసమూహములు, ఆది...యందుర్-ఆది=మొదటను, మధ్యమ=నడుమను, అంతములయందుర్ = తుదను (అనఁగా: ఉత్పత్తిస్థితినాశములయందు), స్వస్వభావములచేర్ = తమస్వరూపములతో, వసియించి = ఉండి, అన్నియుర్ = ఈపైఁ జెప్పినగగనాదు లన్నియును, వరుసతోర్=క్రమముగా, అజ్ఞానవశమువలనర్-అజ్ఞాన= భ్రాంతికి, వశమువలనర్ = లోఁబడియుండుటచేత (అనఁగా: పురుషునికి (ద్రష్టకు) భ్రాంతికలుగుటవలన), నీ...లై-నీలత=నలుపు, అహి=సర్పము, మనుష్య=మనుష్యుఁడు, నీర=నీరు, రౌప్యంబులై = వెండియునై (అనఁగా: ఆకాశము నల్లనిదిగాను త్రాడు సర్పముగాను స్తంభము పురుషుఁడుగాను, ఎండమావులు జలముగాను, శుక్తి రజతముగాను), కనుపట్టి = కనఁబడి, వివరించి = బాగుగ విమర్శించి, కాంచునెడలర్=చూచినట్లైన, కల్ప...ముల్-కల్పిత=అజ్ఞానముచేఁ గల్పింపఁబడిన, రూపముల్ = నలుపు సర్పమువలె అగురూపములు, కడు=మిక్కిలి, మిథ్యలై=ఆభాసమాత్రములై (అనఁగా: ఉన్నట్లు దోఁచుచు లేనివై), పోవర్ = పోఁగా, తత్త్వంబులైనచందమునర్ = ఆయాకాశాదులు స్వస్వరూపములతో నిలుచునట్లు, ఆత్మఁడు=పరబ్రహ్మము, ఆత్మఁడయ్యుర్ = ఎల్లప్పుడును స్వభావరూపములో నుండువాఁడే యైనను, అనా...లనర్ - అనాది=ఆది లేని, అవిద్యా = అవిద్యయనెడు, ఆత్మ=తనయొక్క, శక్తివలనర్=శక్తిచేత, జీవుఁడైతోఁచి=అవిద్యాప్రతిబింబ మగుజీవుఁడుగా తనకుఁదానే తోఁచి, కేవలనిజస్వరూపముర్-కేవల=నిర్మలమైన (లేక ఏకమైన), నిజస్వరూపముర్ = స్వస్వరూపమును, ఎఱుఁగుచోర్ = తెలిసికొనినప్పుడు, పూర్వరూపముడిగి = వెనుకటిభ్రాంతిసిద్ధరూపమును మాని, అద్వ...యై-అద్వయ = రెండవది లేని, ఆనందమూర్తియై=పరమానందమే రూపముగాఁ గలవాఁడై, అలరుర్=ఒప్పును.

తా. ఓ దోషరహితుఁడా! ఇదివఱకుఁ జేసినవివరణమువలననె జీవేశ్వరులవలె జీవబ్రహ్మలుకూడ భిన్నులు కారని స్పష్టము చేయఁబడియే యున్నది. అయినను అచ్చట అవిద్యామాయలును వానివలనఁ గలిగిన వ్యష్టిసమష్టులును కల వనియు వానిని జ్ఞానముచే బాధింపవలయు ననియు నిప్పుడు ప్రతిబింబములు లేవు. (అనఁగా: తోఁచుటయే కాని యథార్థస్థితిలో లేవు) కావున జీవేశ్వరు లొక్కటియేయనియుఁ దెలిసికొనవలయు నని చెప్పియున్నాను. ఇప్పుడు ప్రపంచసృష్టియే యసత్యము కావున ప్రతిబింబములు కలుగనే లే దని చెప్పుచున్నా నని తెలిసికొనవలయును. అది యెట్లనినః ఆకసము త్రాడు స్తంభము ఎండమావులు ముత్తెపుచిప్ప అనునవి త్రికాలములయందును స్వస్వరూపముతో నున్నవే కాని యేమార్పులను యథార్థస్థితిలోఁ జెందవు. ఇట్లుండియు నజ్ఞానమువలన (లేక భ్రాంతివలన) నాకాశము నల్లపడిగాను త్రాడు పాముగాను స్తంభము పురుషుఁడుగాను ఎండమావులు నీరుగాను ముత్యపుచిప్ప వెండిగాను తోఁచును. ఈనలుపు పాము మొదలగునవి యెప్పటికిని లే వనుటయు ఆకాశము త్రాడు మొదలగు నవి ఎప్పటికిని స్వస్వరూపముతోనే యున్న వనుటయు జ్ఞానమువలన నలుపు మొదలగుభ్రాంతి తొలఁగి యాకాశాదులతత్త్వము తెలియఁబడిన మరల నానలుపు పాము మొదలగునవి గానరా వనుటయు శూన్యములే యగు ననుటయు లోకానుభవమువలన నెల్లరకు స్పష్టమే. ఈవిధముగనె పరబ్రహ్మముకూడ సర్వకాలములయందు స్వస్వరూపముతోనేయున్నాఁడు. ఆకాశాదులయందు నీలత్వాదులు లేన ట్లాయనయందు జీవత్వాదులు లేవు. భ్రాంతివలన (అనఁగా: ననాది యని చెప్పఁబడి యున్న మాయాశక్తివలన, లేక యవిద్యవలన) నాయనయం దిది(జీవత్వము) యారోపింపఁబడుచున్నది. కావున నాభ్రాంతి తొలఁగగనె భ్రాంతికల్పిత మగుజీవత్వము శూన్యమగును. అప్పుడు బ్రహ్మమునకంటె వే ఱగుజీవుఁడె యుండఁడు. సర్వము నొక్కటియే యని తెలిసికొనవలయును.

వ. ఇవ్విధంబున రజ్జ్వజ్ఞానంబువలన రజ్జువునందు భుజంగం బారోపితం బయి యాప్తవాక్యములచేతఁ దత్సర్పభ్రాంతివినాశం బగు చుండ రజ్జువు రజ్జు వైనతెఱంగున నఖండసచ్చిదానందస్వరూపుం డాత్మాజ్ఞానంబువలనఁ దనకుఁ దాన జీవుం డయి తోఁచి యనంతరంబున శ్రీగురువాక్యంబుచేత నీవు జీవుండవు గావు. పరిపూర్ణచైతన్యమాత్రుండ వని యెప్పుడు బోధితుం డగు నప్పు డాతండు దేహేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధిచిత్తాహంకారాత్మభ్రాంతి నివర్తించుచుండఁ బ్రత్యగభిన్నాద్వితీయబ్రహ్మచైతన్యమాత్రుం డగు నిదిజీవబ్రహ్మైక్యం బింక నోంకారస్వరూపం బెఱింగించెద విను మని యిట్లనియె. 68

టీ. ఇవ్విధంబునన్ = ఇట్లు, రజ్జ్వజ్ఞానంబువలనన్ = రజ్జు వనుజ్ఞానము లేకపోవుటచే, రజ్జువునందున్ = ఆత్రాటియందు, భుజంగంబు = సర్పము, ఆరోపితం బయి = ఆరోపింపఁబడి, ఆప్తవాక్యములచేతన్ = హితులమాటలచే, తత్సర్పభ్రాంతి = సర్పమనెడుభ్రాంతి, వినాశం బగుచుండన్ = నశింపఁగా, రజ్జువు రజ్జు వైన తెఱంగునన్ = త్రాడు త్రాడే యైనట్లు (అనఁగా: స్వస్వరూపముతో నిలచినట్లు), అఖం...డు-అఖండ = భేదములు లేని, సచ్చిదానందస్వరూపుండు = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మము, ఆత్మాజ్ఞానంబువలనన్ = తనయం దున్న యజ్ఞానమువలన, తనకున్, తాన = తానే, జీవుం డై తోఁచి = జీవరూపముతో కాఁబడి, అనంతరంబునన్ = తరువాత, శ్రీ...చేతన్ - శ్రీ = జ్ఞానసంపన్నుఁడైన, గురు = సద్గురువుయొక్క, వాక్యంబుచేతన్ = ఉపదేశముచే, నీవు జీవుండవుగావు = ఈజీవస్వరూపము నీకు యథార్థ మైనదికాదు. పరిపూర్ణచైతన్యమాత్రుండవని = సర్వపరిపూర్ణ మగుపరబ్రహ్మరూపమే నీ వని, ఎప్పుడు = ఏసమయమున, బోధితుండగున్ = బోధింపఁబడునో, అప్పుడు = ఆసమయమున, అతండు = ఆయాత్మ, దేహేం...భ్రాంతి - దేహ = దేహమునందును, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములందును, ప్రాణ = ప్రాణములందును, మనః = మనస్సునందును, బుద్ధి = బుద్ధియందును, చిత్త = చిత్తమునందును, అహంకార = అహంకారమునందును గల, ఆత్మ = నే ననెడి (అనఁగా: శరీరాదులే నేననెడి), భ్రాంతి = భ్రమ (లేక అజ్ఞానము), నివర్తించుచుండన్ = నశింపఁగా, ప్రత్య...దగున్ - ప్రత్యక్ = కూటస్థునకంటె, అభిన్న = వేఱుకాని, అద్వితీయ = రెండవది లేని, బ్రహ్మచైతన్యమాత్రుండగున్ = జ్ఞానరూపుఁ డగు పరబ్రహ్మమేయగును. ఇది జీవ బ్రహ్మైక్యంబు = ఇదియే జీవునకును బ్రహ్మమునకును గల యభేదము. (అనఁగా: ఇట్లు జీవబ్రహ్మైక్యమును దెలిసికొనవలయు ననుట.) ఇంకన్ = ఇఁకమీఁద, ఓంకారస్వరూపంబు = ప్రణవముయొక్క తత్త్వమును, ఎఱిఁగించెదన్ = తెలియఁజేసెదను. విను మని, ఇట్లు, అనియెన్.

తా. ఈవిధమున భ్రాంతివలన త్రాడు పామైతోఁచి యాప్తుఁ డగుపురుషుని వాక్యమువలన (అనఁగా "ఇది పాముకాదు త్రాడు" అనువాక్యమువలన) భ్రాంతి తొలంగఁగానే యాత్రాడు త్రాడై స్వస్వరూపముతో నిలుచును. అట్లే అనాది యగు నవిద్యవలన నాత్మ తనకుతానే జీవుఁడై తోఁచుచున్నాఁడు. తనకంటె నన్య మగుపదార్థమే లేదు కావున నవిద్యకుఁ గూడఁ దానే యాధారభూతుఁడు కావలయును. దానిచేఁ దానే తిరస్కరింపఁబడవలయును. మరల దానే (బ్రహ్మయే) దానిని బయింపవలయును కదా! ఇట్లగుటచే "బ్రహ్మము తనకుఁ దానే జీవుఁడై తోఁచెను" అనుటవలన దోష మేమియును లేదు. అవిద్య యనునది సత్యబ్రహ్మమునకు వాస్తవ మగుతిరస్కారమును గలిగించునది యగునేని యిట్లు చెప్పుట దోష మగును కాని ఇట్లుచెప్పుట

లోకానుభవము ననుసరించి శిష్యులఁ గ్రమక్రమంబుగా నుద్ధరించుటకై చెప్పఁబడినదే కాని వేఱు కాదు కదా. ప్రకృతము తనకుఁ దానే జీవుఁడై తోఁచిన బ్రహ్మము సద్గురు వాక్యములవలన [అనఁగా "నీవు జీవుఁడవు కావున సర్వపరిపూర్ణజ్ఞానస్వరూపుఁడవు (బ్రహ్మస్వరూపుఁడవు) "అది భ్రాంతివలన నిట్లుతోఁచుటయే కాని యిందు వాస్తవ మేమియు లేదు" అను వాక్యముల వలన] భ్రాంతి తొలంగగానే యంతకుమునుపు "దేహేంద్రియప్రాణబుద్ధిమనోహంకారములె తాను" అని తలంచుచుండుటను మాని స్వస్వరూపమాత్రుఁడై నిలుచును. అజ్ఞానస్థితి ననుసరించియే గురుశిష్య భేదము చెప్పఁబడెనని తెలిసికొనవలయును. "చోద్యం వా పరిహారో వా క్రియ తాం ద్వైతభాషయా" "భేదము నాశ్రయించియే పూర్వపక్షములును సిద్ధాంత ములును చేయబడవలయును" అను మొదలగు ప్రమాణములవలన, భేదము నాశ్రయింప నియెడల మాటలాడుటకే వీలులేదు. కర్మలును జన్మయు చిత్తశుద్ధియు బంధంబును మోక్షంబును సర్వము నవిద్యాకల్పిత మగు నభిమానమువలనఁ గలిగినదియే కాని వేఱుకాదు. కావున జీవబ్రహ్మ లెప్పటికిని భిన్నులు కారు. ఓగారీ! ఈవిధముగా జీవబ్రహ్మైక్యము నుపదేశించి యుపాసనార్థమై యోంకారస్వరూపమును దెలుపు వాఁడై రామచంద్రుఁ డాంజనేయున కిట్లనియె.

ఓంకారస్వరూపనిరూపణము.

సీ. ఘనతరదేహజాగ్రద్విశ్వవై రాజ
  సు లకారమాత్ర మా సుగుణధుర్య!
తనువిగ్రహస్వప్నతైజససూత్రాత్మ
  కులు నుకారార్థ మా లలితచరిత!
పృథులకారణసుషుప్తిప్రాజ్ఞసర్వేశ్వ
  రుల్మకారార్థ మా రుచిరవర్ణ!
సంతతపరిపూర్ణసచ్చిదానందాత్మ
  తత్త్వ మోంకార మా సత్త్వమూర్తి!
తే. యట్లు గావున వర్ణత్రయాత్మకం బ
నాత్మరూపక మైనవాచ్యార్థ మగుటఁ
గాను బ్రణవస్వరూపుఁడ నే నటంచుఁ
దెలిసి భావింపవలయు నిర్మలవిచార! 64

టీ. సుగుణధుర్య=సద్గుణవంతులలో శ్రేష్ఠుఁడా! ఘన...సులు=ఘనతర దేహ=పృథ్వీమంగఁ గానవచ్చునట్టివ్యష్టిసమష్ట్యాత్మక మగు స్థూలదేహము, జాగ్రత్ =వ్యష్టిసమ

ష్ట్యాత్మక మగుజాగ్రదవస్థ, విశ్వ = వ్యష్టిస్థూలజాగ్రదభిమాని యగువిశ్వుఁ డనుజీవుఁడు, వైరాజసులు = సమష్టిస్థూలజాగ్రదభిమాని యగువిరాట్పురుషుః డను నీశ్వరుఁడు, అను వీరందఱు,అకారమాత్రమౌక్ =ప్రణవావయవమైన అకారమునకు అర్థ మగును. తను...లును-తనువిగ్రహ = వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకసూక్ష్మశరీరము, స్వప్న = వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకస్వప్నావస్థ, తైజస = వ్యష్టిసూక్ష్మస్వప్నాభిమాని యగుతైజసుఁ డనుజీవుఁడు, సూత్రాత్మకులును = సమష్టిసూక్ష్మస్వప్నాభిమాని యగుసూత్రాత్ముఁడను నీశ్వరుఁడును గలసి, ఉకారార్థమౌ=ప్రణవావయవ మగునుకారమున కర్థమగును. రుచిరవర్ణ=మనోహర మగుశరీరకాంతిఁగలవాఁడా! పృథు ..వులు-పృథుల=అధిక మైన, కారణ=వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకకారణశరీరము, సుషుప్తి = వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకసుషుప్త్యవస్థ, ప్రాజ్ఞసర్వేశ్వరులు = వ్యష్టికారణసుషుప్త్యభిమాని యగుప్రాజ్ఞుఁడనుజీవుఁడు, సమష్టికారణసుషుప్త్యభిమాని యగునవ్యాకృతుః డనునీశ్వరుఁడును, మకారార్థమౌక్ = ప్రణవావయవ మగుమకారమున కర్థ మగును. సత్యమూర్తి=సత్యవాది, సంత...ము-సంతత=ఎల్లప్పుడును, పరిపూర్ణ = నిండియున్న, సత్ =సత్యస్వరూపమైనట్టియు, చిత్ =జ్ఞానస్వరూపమైనట్టియు, ఆనంద=పరమానందస్వరూప మైనట్టియు, ఆత్మతత్త్వము=ఆత్మయొక్క యథార్థ స్వరూపము, ఓంకారమౌక్ =ఓంకారమున కర్థమగును. (అర్ధమాత్రను పరబ్రహ్మమని యర్థ మనుట. ఈయర్థమాత్ర మకారముపై నున్నదని తెలిసికొనవలయును.) అట్లు కావునన్, వర్ణత్రయాత్మకంబు=అకార ఉకార మకారరూపమైనట్టి ప్రణవముయొక్క యర్థము, అనాత్మరూపకమైన=అనాత్మ యే(బ్రహ్మముకాని ప్రపంచము) స్వరూపముగాఁగల, వాచ్యార్థ మగుటన్ = చెప్పఁదగినయర్థము మాత్రమేయై యుండుటచేత, కాను=నే నావాచ్యార్థరూపుఁడను కానేరను, ప్రణవస్వరూపుఁడన్=సర్వభేదవినిర్ముక్త మగునోంకారమే స్వరూపముగాః గలవాఁడనే, నేనటంచున్ = నేను అని (ఆ ఓంకారమునకు లక్ష్యార్థమగుపరబ్రహ్మమునకును నాకును భేదములేదనిరి.) తెలిసి=గ్రహించి, భావింపవలయు = ధ్యానము చేయవలయు. శ్లో. "అష్టాంగంచ చతుష్పాదం త్రిస్థానం పంచదైవతం, ఓమి త్యేవం న జానాతి బ్రాహ్మణో న భవేత్స హి".

తా. చక్కనిజ్ఞానముగలిగి సద్గుణములచేనొప్పుచు శుద్ధసత్త్వమయుఁడవై నిర్దోషమగుచర్యగల వానరశ్రేష్ఠా! సమష్టివ్యష్టిస్థూలశరీరములును సమష్టివ్యష్టిజాగ్రదవస్థలును విరాట్పురుషవిశ్వులును గలసి యోంకారములోనియకారమున కర్థము. ఇట్లే వ్యష్టిసమష్టి సూక్ష్మదేహస్వప్నావస్థలును వాని నభిమానించుతైజసహిరణ్యగర్భులును గలసి యోంకారములోని యుకారమున కర్థము. సమష్టివ్యష్టికారణశరీరసుషుప్త్యవస్థలును వాని నభిమానించు సర్వేశ్వరప్రాజ్ఞులును గలసి యోంకారమునందలి మకారమున

కర్థము. అ ఉ మ అను మూఁడక్షరములును గలసి యోంకార మయ్యెను [అ! ఉ ! ఓ (ఆద్గుణః) ఓ+మ్=ఓం] ఇప్పుడు చెప్పఁబడినవి యీ యకారాదుల వాచ్యార్థములు. సర్వవ్యాపకుఁడై సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడై యున్నపరబ్రహ్మమే యోంకారమునకు లక్ష్యార్థము ఈవిషయము నెఱింగి వాచ్యార్థములు భ్రాంతికల్పితము లగుటచే నసత్యములు. కావున "అవాచ్యార్థములు నేనుకాను" అనియు "లక్ష్యార్థమగుబ్రహ్మమె నేను" అనియుఁ నిశ్చయించుకొనవలయును. మనోదార్ఢ్యముకలుగుటకై పూర్వోక్తనిశ్చయ పూర్వకముగా నాయోంకారమును జపింపవలయును.

అవ. పైఁ జెప్పినయర్థమునే వివరించుచున్నాఁడు —

వ. ఇట్లు దేహత్రయావస్థాత్రయతాపత్రయసుఖత్రయకర్మత్రయకర్తృత్రయబుద్ధిత్రయశ్రద్ధాత్రయధృతిత్రయగుణత్రయశక్తిత్రయకాలత్రయ లోకత్రయ దేహత్రయ మూర్తిత్రయ వృత్తిత్రయ స్థానత్రయ జీవత్రయేశ్వరత్రయవిరక్తిత్రయ భక్తిత్రయ దీక్షాత్రయ నేత్రత్రయ లక్ష్యత్రయ జ్ఞానత్రయ మండలత్రయ ముక్తిత్రయాత్మకం బయిన వర్ణత్రయం బారోపితం బయినవాచ్యార్థంబు గావున నేతత్సర్వంబుం గ్రమంబున నకారంబున నకారంబు నుకారంబున నుకారంబు మకారంబున మకారంబు నోంకారంబునం బ్రవిలాపంబు నొందించి యంతటఁ దత్ప్రవిలాపంబును విశ్వాధిష్ఠానంబుఁ బరిపూర్ణంబు దురీయంబు నక్షరంబు లక్ష్యార్థంబు నయినశుద్ధోంకారమాత్రంబుగా నవలోకించి నిరంతరంబు దత్స్వరూపమాత్రుండ వై ప్రకాశింపుము.

టీ. ఇట్లు = ఈవిధముగా, దేహత్రయ=స్థూలసూక్ష్మకారణము లనుమూఁడు దేహములును; అవస్థాత్రయ = జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త లనుమూఁడవస్థలును, తాపత్రయ = ఆధ్యాత్మిక ఆధిదైవిక ఆధిభౌతికములను త్రివిధతాపములును, సుఖత్రయ = విషయానందవాసనానందబ్రహ్మానందము లనుత్రివిధానందములును, (శబ్దాదులవలనఁ గలుగు నానందము విషయానందము. మనస్సునందలి తలంపువలనఁ గలుగునానందము వాసనానందము. బ్రహ్మజ్ఞానమువలనఁ గలుగునానందము బ్రహ్మానందము.) కర్మత్రయ = పుణ్యపాప మిశ్రములను త్రివిధకర్మలును, కర్తృత్రయ = జీవేశ్వరకూటస్థ లను త్రివిధకర్తలును (జీవుఁడు స్వయముగ నాచరించువాఁడు. ఈశ్వరుఁ డట్లాచరింపఁ జేయువాఁడు. కూటస్థుఁడు తన సన్నిధానమాత్రమున సర్వమును

ప్రవర్తింపఁజేయునట్టివారు), బుద్ధిత్రయ = సాత్త్వికరాజసతామసబుద్ధులు మూఁడును, శ్రద్ధాత్రయ=సాత్త్వికరాజసతామసశ్రద్ధలు మూఁడును, ధృతిత్రయ = సత్త్వరజస్తమోధృతులు (ధైర్యములు) మూఁడును, గుణత్రయ = సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూఁడును, శక్తిత్రయ=ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులు మూఁడును, కాలత్రయ=భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములు మూఁడును, లోకత్రయ=స్వర్గమర్త్యపాతాళలోకములును, దేవత్రయ=వసురుద్రాదిత్యులును, మూర్తిత్రయ=బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులును, వృత్తిత్రయ=శాంతఘోరమూఢవృత్తులును,(ఇవి క్రమముగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల వృత్తులు.)స్థానత్రయ=నాభిహృదయభ్రూమధ్యములును, జీవత్రయ=విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులును, ఈశ్వరత్రయ = అవ్యాకృతహిరణ్యగర్భవిరాట్పురుషులును, విరక్తిత్రయ=ఐహికాముష్మికమిశ్ర వైరాగ్యములును, భక్తిత్రయ = బాహ్యభక్తి, అనన్యభక్తి, ఏకాంతభక్తులును, దీక్షాత్రయ=దృగ్వాక్స్పర్శదీక్షలును, (గురువు తనదృష్టిని శిష్యునినేత్రములయం దునిచి దానిమూలమున వానికల్మషములఁ దొలంగించుట దృగ్దీక్ష. ఉపదేశరూపమున వానిమనస్సును నిర్మలముఁ జేయుట వాగ్దీక్ష. హస్తస్పర్శమువలన బరిశుద్ధునిఁ జేయుట స్పర్శదీక్ష. ఈదీక్షలే యిప్పుడు వినోదార్థముగ నుపయోగింపఁబడు నాకర్షిణీవిద్య.) నేత్రత్రయ=జ్ఞాననేత్రముతోఁ గలసి మూఁడునేత్రములును (లేక భ్రూమధ్యమును మూఁడవ నేత్రముగా గ్రహింతురు గావున దానితోఁ గూడ మూఁడు నేత్రములును), లక్ష్యత్రయ=అంతరమధ్యబాహ్యలక్ష్యములును. జ్ఞానత్రయ = సంజ్ఞానవిజ్ఞానప్రజ్ఞానములును, (పరోక్షాపరోక్షజ్ఞానములకును పరజీవునకు నివి క్రమముగా పేర్లు.) మండలత్రయ=సూర్యచంద్రాగ్నిమండలములును, ముక్తిత్రయ = జీవన్ముక్తివిదేహముక్తిక్రమముక్తులును (జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలవాఁడు ప్రారబ్ధకర్మము ననుభవించుటకై శరీరమునందు నిలిచినంతకాలము ననుభవించునట్టిస్థితి జీవన్ముక్తి. పిదప కలుగునఖండైక్యము విదేహముక్తి. ఉపాసకులు బ్రహ్మలోకమునకుఁ జని యచట కొంతకాల ముండి పరిశుద్ధులై యాబ్రహ్మతోఁ గూడ ముక్తినిఁ జెందుదురు. ఇది క్రమముక్తి. ఆత్మకంబైన=స్వరూపముగాఁ గల, వర్ణత్రయంబు=అకార ఉకార మకారములు (అనఁగా వాని కర్థమని చెప్పఁబడియున్న దేహాదులు), ఆరోపితంబైన= యథార్థమైనదిగాక కేవల మారోపితము మాత్రమే యైన, వాచ్యార్థంబుగావునన్ = వాచ్యార్థము కాఁబట్టి (అనఁగా నా యర్థము సామాన్యముగఁ జెప్పఁదగినదే కాని విచారము చేసిన యథార్థము కాదు గావున), ఏతత్సర్వంబున్ =ఈవాచ్యార్థము నంతయును, క్రమంబునన్ =వరుసగా, అకారంబునన్ =అకారమునందు, అకారంబున్ = అకారార్థమును, ఉకారంబునన్ =ఉకారమునందు, ఉకారంబున్ =ఉకారార్థమును, మకారంబునన్ =మకారమునందు, మకారంబున్ =మకారార్థమును, ఓంకారంబునన్ = ఓంకార మని చెప్పఁబడు నర్థమాత్రయం దీస్వరమును, ప్రవిలాపంబునొందించి=

చేర్చి, అంతటన్ = పిదప, తత్ప్రవిలాపంబున్ = ఆచేరికను, విశ్వాధిష్ఠానంబును = సమస్తప్రపంచమున కాధార మైనట్టియు, పరిపూర్ణంబును=సర్వపరిపూర్ణ మైనట్టియు, తురీయంబును = తురీయావస్థాస్వరూప మైనట్టియు (ఉన్మన్యవస్థారూప మైనట్టియు, లేక ప్రణవమునకు నాలుగు పాదములు కల వని చెప్పఁబడియున్నది. కావున శుద్ధబ్రహ్మమయ మగునానార్ధపాదమే స్వరూపముగాఁ గలిగినట్టియు), అక్షరంబులు=నాశరహిత మైనట్టియు, లక్ష్యార్థంబును=పైఁజెప్పిన ఓంకారమునకు లక్ష్యార్థభూత మైనట్టియు, ఐన... బుగాన్ =ఐన, శుద్ధ=నిర్మలమైన, ఓంకారమాత్రంబుగాన్ = అర్ధమాత్ర తురీయాతురీయము వికల్పావికల్పము అని చెప్పఁదగిన ప్రణవముగా, అవలోకించి=చూచి, నిరంతరంబు=ఎల్లప్పుడు, తత్స్వరూపమాత్రుండవై=ఆబ్రహ్మమే వై, ప్రకాశింపుము.

తా. ఇంతమాత్రమే కాదు. లోకమునందుఁ గలత్రిపుటు లన్నియు నోంకారమునందలి మూఁడక్షరములకు వాచ్యార్థములగును. ఆయాయుపాధులయం దున్న బ్రహ్మమే యాయాయక్షరములకు లక్ష్యార్థ మగును. స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములును జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులును ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికతాపములును విషయానంద వాసనానంద బ్రహ్మానందములును పుణ్యపాపమిశ్రకర్మలును జీవేశ్వరకూటస్థకర్తలును సాత్వికరాజసతామసబుద్ధులును సాత్వికరాజసతామసశ్రద్ధలును సాత్వికరాజసతామస ధృతులును సత్త్వరజస్తమోగుణములును ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులును భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములును స్వర్గమర్త్యపాతాళలోకములును వసురుద్రాదిత్యులును బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులును శాంతఘోరమూఢవృత్తులును నాభిహృదయభ్రూమధ్యస్థానములును విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులును ఈశ్వరహిరణ్యగర్భవిరాట్పురుషులును ఐహికాముష్మికమిశ్రవైరాగ్యములును బాహ్యాననైర్యకాంతభక్తులును దృగ్వాక్స్పర్శదీక్షలును జ్ఞాననేత్రముతోఁ గూడినమూఁడునేత్రములును అంతర్మధ్యబాహ్యలక్ష్యములును సంజ్ఞానవిజ్ఞానప్రజ్ఞానములును సూర్యచంద్రాగ్నిమండలంబులును జీవన్ముక్తివిదేహముక్తిక్రమముక్తులును మఱియుఁ గలత్రిపుటు లన్నియును నోంకారమునందలియక్షరముల కర్థములే ఇవిభ్రాంతిచే నారోపింపఁబడిన వాచ్యార్థములే కావున వీనిని జ్ఞానదృష్టిచే నిషేధింపవలయును. లక్ష్యార్థమగు బ్రహ్మమును స్వీకరింపవలయును. అప్పుడు మూఁడక్షరములకును అర్థమొకటియే (బ్రహ్మమే) యగును. కావున నుపాసన చేయుఁకాలమున నకారార్థ మగుసర్వప్రపంచమును (అనఁగా: ఆప్రపంచోపాధియందు బ్రహ్మమును) అకారమునందును ఉకారార్థము నుకారమునందును మకారార్థము మకారమునందును యాయకారోకారమకారముల (అనఁగా వానియర్థముల) నోంకారమునందును జేర్చవలయును. (అనఁగా నాయోంకారము శుద్ధనిర్గుణబ్రహ్మమే యని తెలిసి

కొనవలయును) ఇట్లు తెలిసికొని జీవబ్రహ్మ లొక్కటియె కావున "అయోంకారమే నేను" అని యుపాసన చేయవలయును. ఇట్లు చేసి చిత్తదార్ఢ్యమును సంపాదించి యపరోక్షబ్రహ్మజ్ఞానమును జెంది కృతార్థుఁడవు కమ్ము.

మ. అని బోధించిన నాంజనేయుఁ డపుఁ డాత్మారాముని జూచి యో
యనఘా యేపరయుక్తిచే నొకట వాచ్యార్థంబుఁ బోఁ ద్రోచినం
తనె లక్ష్యార్థము చూడఁ గావలయు నందం బొప్ప నాయుక్తి హె
చ్చినకూర్మి న్వినుపింపు భక్తవరదా! శ్రీరామ! సీతాపతీ!. 66

టీ. అనిబోధించినన్ = అని చెప్పఁగా, ఆంజనేయుండు, అపుడు, ఆత్మారామునిన్ = ఆంతర్యామిస్వరూపుఁ డగు శ్రీరాముని, చూచి, ఓ యనఘా=ఓపాపరహితుఁడా! ఏపరయుక్తిచేన్ = శ్రేష్ఠ మగు నేమార్గముచే, ఒకటన్=ఒక్కమాఱె, వాచ్యార్థంబున్ = సామాన్యముగాఁ జెప్పఁదగినయర్థమును, పోఁద్రోచినంతనే= తొలఁగింపఁగానే, లక్ష్యార్థము=శ్రవణాదులచే నిర్ణయింపఁదగిన బ్రహ్మరూప మగునర్థము, చూడఁగావలయున్ = చూడవలెనో, అందంబొప్పన్ = చక్కఁగా, ఆయుక్తి= అపద్ధతిని, హెచ్చినకూర్మిన్ = అధికమగుదయతో, భక్తవరదా = భక్తులకోర్కులనొసంగునట్టియు, సీతాపతీ=సీతాదేవికి భర్తయైనట్టియు, శ్రీరామా! పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడ వగునోరామా! వినుపింపుము.

తా. ఓ గారీ! ఈవిధముగ శ్రీరాముఁడు సర్వము నుపదేశింపఁగానే యాంజనేయుఁ డిట్లనియె. భక్తులయెడఁ గరుణ గల శ్రీరామా! సీతావల్లభా! వాచ్యార్థములఁ దొలఁగించి లక్ష్యార్థముల నైక్యము నొందించి యభేదజ్ఞానమును సంపాదించుటకుఁదగినయుక్తి యెయ్యది? ప్రత్యక్షముగఁ గానవచ్చుచున్న వాచ్యార్థముల నూఱక లేదనినంతమాత్రమున నెట్లు పోవును? ఈవిషయమును దయతో నాకు నుపదేశింపవలయును.

క. అని తనపదపద్మములకు
ఘనభక్తిని వందనములు గావించుమహా
త్ముని హనుమంతుని గని యి
ట్లనియెన్ శ్రీరామచంద్రుఁ డానందమునన్. 67

టీ. అని యిట్లు ప్రార్థించి, తనపదపద్మములకున్ = తనపాదకమలములకు, ఘనభక్తిన్=అపరిమిత మగుభక్తితో, వందనములు = నమస్కారములను, కావించు= చేయుచున్న, మహాత్మునిన్ = మహానుభావుఁడైన, హనుమంతునిన్=ఆంజనేయుని, శ్రీరామచంద్రుఁడు = రామమూర్తి, కని = చూచి, ఆనందమునన్ = సంతోషముతో, ఇట్లనియెన్.

తా. అని యిట్లు ప్రార్థించుచు నాసూక్ష్మబుద్ధి గలయాంజనేయుఁడు శ్రీరాముని పాదపద్మములకు సాష్టాంగనమస్కారము గావించెను. ఇట్లతివినయశాలి యగునా తనిఁజూచి ప్రీతితో శ్రీరాముఁ డిట్లనియె.

పంచకోశములవివేచనము.

అవ. ఈవిధముగాఁ బ్రశ్నమును జెప్పి ఇదివఱకు నిరూపింపఁబడి యున్నజీవ బ్రహ్మైక్యమునే మఱియొకవిధముగా నిరూపించువాఁడై శ్రీరాముని యుత్తరమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. అన్నజసంభూత మన్నవర్ధిత మగు
తను వన్నమయకోశ మనఁగ నొప్పుఁ
బ్రాణకర్మేంద్రియపంచకంబులు గూడి
విను ప్రాణమయకోశ మనఁగఁ దనరుఁ
జ్ఞానేంద్రియోపేతమానసచిత్తంబు
లును మనోమయకోశ మనఁగఁ జెల్లు
శబ్దాదివిషయపంచకసమన్వితబుద్ధి
విజ్ఞానమయ మన వెలయు చుండు
తే. మోహజప్రియమోదప్రమోదవృత్తి
సంయుతోరుసమస్తదృశ్యప్రపంచ
కారణానాద్యవిద్యాంధకారపటల
మంచితానందమయకోశ మనఁగఁ దనరు. 68

టీ. వినుము. అన్న...తము-అన్న=ఆహారపదార్థములనుండి, జ=పుట్టినశుక్లశో ణితములనుండి, సంభూతము=పుట్టినదియు, అన్నవర్ధితము-అన్న=ఆహారపదార్థములచే, వర్ధితము=వృద్ధిఁ జెందింపఁబడినదియు, అగు తనువు=ఈనస్థూలశరీరము, అన్నమయకోశ మనఁగన్=అన్నమయకోశమను పేరుతో (అన్నమయకోశ మనఁగా అన్నముచేఁ గలిగింపఁబడిన యావరణము), ఒప్పున్=ప్రకాశించును, ప్రాణ...బులు-ప్రాణ=ప్రాణవాయువులయొక్కయు, కర్మేంద్రియ=కర్మేంద్రియములయొక్కయు, పంచకంబులు= ఐదులు, కూడి=కలసి, ప్రాణమయకోశమనఁగన్ = ప్రాణమయకోశ మనుపేరుతో (ప్రాణములచేఁ గల్పింపఁబడిన యావరణము. కర్మేంద్రియములకు ప్రాణములే ప్రేరకములుకావున నీకోశమున నవియే ప్రధానములు. ఇట్టితక్కినమూఁడుకోశములయొక్కయుత్పత్తిని గ్రహించునది), తనరున్=ఒప్పును. జ్ఞానేం...బులు-జ్ఞానేంద్రియ=జ్ఞానేంద్రియములతో, ఉపేత=కూడిన, మానస చిత్తంబులు=మనస్సును చిత్తమును (అం

తఃకరణము మనోబుద్ధు లనురెండుభేదములు కలవు. అనుపక్ష మొకటి కలదు. అందు చిత్తమునకు మనస్సునందును అహంకారమునకు బుద్ధియందు నంతర్భావము కావున నిచ్చట నాపక్ష మవలంబించి మనసుతోఁగూడ చిత్తమును జేర్చినాఁడు), మనోమయకోశమనఁగన్=మనోమయకోశమను పేరుతో, చెల్లున్ = వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. శబ్దా...బుద్ధి-శబ్దాది=శబ్దము మొదలగు, విషయ=విషయములయొక్క (ఇంద్రియగోచరము లగును కావున వీనికి విషయము లనిపేరు), పంచక = ఐదింటితో, సమన్వితని కూడిన, బుద్ధి, విజ్ఞానమయమునన్=విజ్ఞానమయకోశ మనుపేరుతో (విజ్ఞాన మ- బుద్ధికి పేరు కలదు.) వెలయుచుండున్=వ్యవహరింపఁబడుచుండును, మోహా...లముఁ మోహజ=అజ్ఞానమువలనఁ బుట్టినట్టియు, ప్రియ = ఇష్టవస్తుదర్శన మాత్రముచేఁ గలుగు, సంతోషము, ప్రమోద=అది తనకు దొరకినప్పుడు గలుగుసంతోషము, ప్రమోద=దానిని దా ననుభవించునప్పుడు గలుగు సంతోషము, వృత్తి=అనువృత్తులతో, సంయుత=కూడినదియు, ఉరు=విస్తార మైనట్టియు, సమస్త=నిశ్శేషమైనట్టియు, దృశ్య=ఇంద్రియగోచరమైనట్టియు, ప్రపంచ=ప్రపంచమునకు, కారణ=కారణభూతమైన, అనాది=ఆది లేనట్టియు, అవిద్య = అజ్ఞానరూపమైన, అంధకార=చీఁకటియొక్క, పటలము=సమూహము, అంచితానందమయకోశము = శ్రేష్ఠ మగునానందమయకోశము (ఇచ్చట ప్రియమోదాదివృత్తులే ప్రధానములు గావున దీని కానందమయకోశ మని పేరు గలిగెను.), అనఁగన్=అనుపేరుతో, తనరున్=ఒప్పును.

తా. ఓయాంజనేయా! నీ వడిగిన ప్రశ్నమున కుత్తరమును వివరించి చెప్పెదను వినుము. అన్నమువలనఁ బుట్టి అన్నముచే నభివృద్ధిఁ జెందుచు నున్న యీస్థూలశరీరము అన్నమయకోశ మనఁబడును. పంచప్రాణములును గర్మేంద్రియములునుగూడి ప్రాణమయకోశ మనఁబడును. మనసు చిత్తము జ్ఞానేంద్రియములునుగూడి మనోమయకోశ మనఁబడును. శబ్దాదివిషయము లైదును బుద్ధియు (లేక జ్ఞానేంద్రియములును బుద్ధియుఁ)గూడి విజ్ఞానమయకోశమనఁబడును. అజ్ఞానమువలనఁ బుట్టినదియుఁ బ్రియమోదప్రమోదరూప మైనట్టియు నీ కనంబడుచున్న సర్వప్రపంచమునకును గారణ మైనట్టియు ననాది యైనట్టియు అజ్ఞానము ఆనందమయకోశ మనఁబడును. ఇందేదియు బ్రహ్మము కాదు.

పంచకోశాదిక మనాత్మ యని నిరూపించుట.

అవ. బ్రహ్మము పంచకోశవ్యతిరిక్తుఁ డని నిరూపించుటకై పూర్వపక్షమున ననువాదము చేయుచున్నారు.—

సీ. మహనీయకలితాన్నమయకోశ మగునాత్మఁ
.. డని పల్కుదురు కొంద ఱజ్ఞు లగుచు

మహితేంద్రియప్రాణమయకోశ మగునాత్మఁ
డని పల్కుదురు కొంద ఱజ్ఞు లగుచు
మంజులతరమనోమయకోశ మగునాత్మఁ
డని పల్కుదురు కొంద ఱజ్ఞు లగుచు
మానితవిజ్ఞానమయకోశ మగునాత్మఁ
డని పల్కుదురు కొంద ఱజ్ఞు లగుచు
తే. సుప్తియం దేమి దోఁపనిశూన్యతత్త్వ
మాత్మఁ డని పల్కుదురు కొంద ఱజ్ఞు లగుచు
రూఢి నానందమయకోశరూపుఁ డగుమ
హాత్మఁ డని పల్కుదురు కొంద ఱజ్ఞు లగుచు. 63

టీ. కొందఱు=కొంతమంది (విరోచనసిద్ధాంతమునవలంబించినలోకాయతులు), అజ్ఞులగుచున్=మూఢులై, మహ...శము-మహనీయ=శ్రేష్ఠ మైనట్టియు, కలిత=ఒప్పుచున్నట్టియు, అన్నమయకోశము=స్థూలశరీరమే, ఆత్మఁడగునని=పరమాత్మయని(తానని), పల్కుదురు=చెప్పుదురు. కొందఱు=కొంతమంది (లోకాయతులలో నొకతెగవారు), అజ్ఞులగుచున్, మహి...శము-మహిత=ఒప్పుచున్న, ఇంద్రియ = కర్మేంద్రియములతోను, ప్రాణమయ=ప్రాణములతోనుగూడిన, కోశము=(ప్రాణమయ)కోశము, ఆత్మఁడగునని=పరమాత్మ యని పల్కుదురు. కొందఱు (లోకాయతులలో మఱియొక తెగవారు), అజ్ఞులగుచున్, మంజు...శము-మంజులతర=మనోహరమైన, మనోమయకోశము=మనోమయమను పేరుగలకోశమే, ఆత్మఁడగునని, పల్కుదురు, కొందఱు (బౌద్ధులు), అజ్ఞులగుచున్, మాని...శము- మానితవిజ్ఞానమయకోశము=విజ్ఞానమయమను పేరుగల కోశమే, ఆత్మఁడగునని, పల్కుదురు, కొందఱు (బౌద్ధులలోనొక తెగవారు), అజ్ఞులగుచున్, సుప్తియందున్ = సుషుప్త్యవస్థయందు, ఏమితోఁపని శూన్యతత్త్వము=ఉన్నదనికాని లేదనికాని నిర్ణయించుటకు వీలుకానిశూన్యమే, ఆత్ముండని పల్కుదురు, కొందఱు, అజ్ఞులగుచున్, రూఢిన్=నిశ్చయముగా, మహాత్ముఁడు = సర్వవ్యాపకుఁడైన యాపరమాత్మ, ఆనందమయకోశరూపుఁ డగునని=ఆనందమయకోశమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడని, పల్కుదురు.

తా. కొందఱు (చార్వాకమతస్థులు. ఇదియే విరోచనుని మతము) అన్నమయకోశమే బ్రహ్మము అని చెప్పుదురు. మఱికొందఱు (చార్వాకమతములోఁ గొంత విరుద్ధాభిప్రాయముగలవారు) ఇంద్రియములే యాత్మయనియు మనస్సే యాత్మయనియు ప్రాణము లాత్మయనియు ననుచున్నారు. మఱికొందఱు (బౌద్ధులు) విజ్ఞానమయకోశమె యాత్మయందురు. వేఱొకకొందఱు (బౌద్ధులలో మఱియొక తెగవారు)

సుషుప్త్యవస్థయం దంతటిచేత ననుభవింపఁబడుచున్న శూన్యస్థితియే యాత్మయని పల్కుదురు. వెండియుం గొంద ఱవిద్యయే (లేక ప్రకృతియే) యాత్మ యందురు. (వీరు నిరీశ్వరసాంఖ్యులు కావచ్చును) వీరందఱు నజ్ఞానులే. సర్వద్రష్టయగు నాత్మను సర్వరూపునిగ (ప్రపంచరూపునిగ) భావించుట యజ్ఞానమే కదా!

క. పరమాణు వనుచు మధ్యమ
పరిమాణుం డనుచు విభుఁడు పరుఁ డనుచును ని
ద్ధరఁ గొందఱు వాదింతురు
పరిపూర్ణాత్ముఁ డని యెఱుఁగుప్రాజ్ఞత లేమిన్. 70

టీ. ఇద్ధర=ఈభూమియందు, కొందఱు=కొన్నిమతములవారు (జైనమతస్థులలో నొకతెగవారు), పరిపూర్ణాత్ముఁడని = సర్వపరిపూర్ణస్వరూపుఁడే బ్రహ్మయని, ఎఱుంగు ప్రాజ్ఞత=తెలిసికొనఁగలవిజ్ఞానము, లేమిన్ =లేకపోవుటచేత, పరమాణువనుచున్ = పరమాణువువలె మిగులసూక్ష్మ మగుప్రమాణము గలవాఁ డనియు, మధ్యమపరిమాణుండనుచున్ = ఏయేశరీరమందు నివసించియుండునో ఆయా (ఇట్లుచెప్పువారు జైనులు) శరీరములతో సమానమగుపరిమాణము గలవాఁ డనియు, విభుఁడు = సర్వశరీరములతో (ఆకారము గల లేక కార్యముచేయఁగల ప్రతిపదార్థముతో) సంబంధించియున్నాఁ డనియు, (ఇట్లు చెప్పువారు వైశేషికులును నైయాయికులును), పరుఁడనుచున్=ఇట్టివాఁడని చెప్పుటకు వీలుకానివాఁడనియు (లేక ప్రధానమునకంటె వేఱగుపురుషుఁ డనియు) (ఇట్లు చెప్పువారు సాంఖ్యులు), వాదింతురు=వాదముచేయుదురు.

తా. కొందఱు (జైనమతస్థులలో కొందఱు) బ్రహ్మము అణుపరిమాణము కలవాఁడందురు. మఱికొందఱు (జైనులు) శరీరములతో సమాన మగుపరిమాణము కల వాఁడని యందురు. వేఱొకకొందఱు సర్వశరీరములతోను (లేక కార్యము చేయఁ గలప్రతిపదార్థముతోను) సంబంధించి యాపదార్థమునకంటె వేఱై యున్నాఁడని చెప్పుదురు (వీరు వైశేషికులు నైయాయికులును). వెండియుఁ గొందఱు (సాంఖ్యులు) బ్రహ్మమున్నాఁడనియె నిరూపించుటకు వీలు లేదనియుఁ (లేక ప్రధానమునకంటె వేఱైయున్నపురుషుఁడె బ్రహ్మమనియుఁ) జెప్పుచున్నారు. ఆ బ్రహ్మయు జీవేశ్వర ప్రపంచరూపముతో నున్నాఁడనియు సర్వవ్యాపకుఁ డనియుఁ దెలిసికొనలేక నజ్ఞానముచే నందఱు ని ట్లనుచున్నారు.

తే. మఱియు జిద్రూపుఁ డనుచుఁ గొందఱు గణింతు
రలఘు చిదచిత్స్వరూపకుం డందు రొకొంద
ఱరసి సద్రూపుఁ డనుచుఁ గొందఱు వచింతు
రాత్మ నెఱుఁగక నిజవిమోహాంధు లగుచు. 71

టీ. ఆత్మ = పరబ్రహ్మయొక్క యథార్థస్వరూపమును, ఎఱుఁగక = తెలిసికొనలేక, నిజవిమోహాంధులగుచున్-నిజ=తనకుఁగల, విమోహ=జ్ఞానముచే, అంధులగుచున్=గ్రుడ్డివారై, మఱియున్=ఇంకను, కొందఱు=కొన్నిమతములవారు (మీమాంసకులు), చిద్రూపుఁడనుచున్=(పరమాత్మ) జ్ఞానమాత్రుఁ (లేక, చేతనరూపుఁ)డని, గణింతురు = చెప్పుదురు. కొందఱు (విశిష్టాద్వైతులు), అల...కుండు-అలఘు=విస్తారమైన, చిత్=జ్ఞానము, అచిత్=అజ్ఞానము, స్వరూపకుండు = స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు, అంద్రు=అని చెప్పుదురు. కొందఱు (వేదాంతులు తప్ప తక్కినయాస్తికులు), అరసి=విచారించి, సద్రూపుఁడనుచున్ = ఉత్పత్తిస్థితి ప్రళయావస్థలయందు నశింపనియునికియే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడని, వచింతురు=చెప్పుదురు.

తా. మఱియు నాపరబ్రహ్మముయొక్క సర్వాత్మకత్వమును తెలిసికొనలేక కొందఱు "ఆయన జ్ఞానమాత్రరూపుఁడె" యనియు, మఱికొందఱు "బ్రహ్మము చిదచిద్విశిష్టుఁడు" అనియు, వేఱొకకొందఱు "బ్రహ్మము భావరూపుఁడు" అనియుఁ జెప్పుదురు. అజ్ఞానాంధకారముచే సత్యమును గనుఁగొన లేక యున్నారు.

అవ. ఇట్లు పూర్వపక్షముల వివరించి వేదాంతమతముచే సిద్ధాంతము చేయువారై ప్రతిజ్ఞచేయు చున్నారు.—

క. కావున సచ్చిత్సుఖమయ, భావాతీతాద్వయాత్మపరతత్త్వము సం
భావించి తెలియఁ జెప్పెదఁ, గేవలమతిచే గ్రహింపు కీశాధీశా. 72

టీ. కీశాధీశా=వానరశ్రేష్ఠా, కావునన్=ఈవిధముగా ననేక లనేకవిధములుగా నాత్మనుగూర్చిచెప్పుదురు గావున, సచ్చిత్సు...త్త్వమున్-సత్=ఉనికి, చిత్=జ్ఞానము, సుఖమయ=ఆనందము రూపములుగాఁ గలవాఁడును, భావ=తలంపులను, అతీత = అతిక్రమించినట్టి ("సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ" "ఆనందో బ్రహ్మ" "ఉనికి జ్ఞానము ఆనందము అనునవి పరబ్రహ్మరూపములు ఆయనకు నాశము లేదు." అనుశ్రుతులు లోకమున ననుభవసిద్ధములుగా నున్నసత్యజ్ఞానానందములను బట్టి పరబ్రహ్మరూపము నూహింపవలయు ననిమాత్రమే చెప్పుచున్న వని తెలిసికొనవలయును.), అద్వయాత్మక=తనకంటె రెండవపదార్థములేని, పరతత్త్వమున్ = పరబ్రహ్మయొక్కయథార్థతత్త్వమును, సంభావించి=బాగుగ నూహించి, తెలియఁజెప్పెదన్ =తెలియునట్లుబోధించెదను, కేవలమతిచేన్=సావధానమగుబుద్ధిచే, గ్రహింపుము = తెలిసికొనుము.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! బ్రహ్మస్వరూపస్వభావములను గూర్చి యిన్ని సంశయములుకలవు కావున నిప్పుడు సర్వేకమతైకముగ నీవిషయమును సిద్ధాంతము చేసెదను. సావధానచిత్తముతో గ్రహింపుము.

అవ. అందు మొట్టమొదట "పంచకోశములును బ్రహ్మము కాదు" అను విష యమును వివరించుచున్నారు.—

మహాస్రగ్ధర.—

ఘటము న్వీక్షించువాఁ డేగతిని ఘటముఁ దాఁ గాక వేఱైనభంగిం
బటుదేహద్రష్టనై చిత్పరమసుఖమయబ్రహ్మమైనట్టినే నె
న్నటికిన్ దృశ్యంబు మాయానగరసమ మసన్నామరూపాత్మకంబున్
గుటిలావిద్యాకృతం బాకులద మగుతనూకోశముం గాను వత్సా.

టీ. వత్సా=బాలుఁడా! ఘటమున్=కుండను, వీక్షించువాఁడు=చూచువాఁడు, ఏగతిన్=ఏవిధముగా, ఘటము=కుండ, తాఁగాకన్=తానుగాక, వేఱైనభంగిన్=వే ఱుగానున్నాఁడో, పటుదేహద్రష్టనై-పటు=అధికమైన, దేహ=స్థూలసూక్ష్మకారణదే హములకు, ద్రష్టనై=చూచువాఁడనై, చిత్ప...ము-చిత్=జ్ఞానము, పరమ=అధికమైన, సుఖమయ=ఆనందము స్వరూపముగాఁ గలిగిన, బ్రహ్మము=పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడను, ఐనట్టినేనెన్నటికిన్=ఐననేనెప్పటికిని, దృశ్యంబును = కనఁబడునదియు, మాయాన గరసమమును=ఇంద్రజాలముచే నిర్మింపఁబడినపట్టణములో సమానమైనదియు, అసన్నా ...బును-అసత్=శూన్యములైన, నామ=పేర్లు, రూప=రూపములు, ఆత్మకంబును= ఆకారముగాఁ గలదియు, కుటిలా...బును-కుటిల=కుత్సితమైన, అవిద్యా=అజ్ఞానము చే, కృతంబును=చేయఁబడినదియు, ఆకులదము = వ్యాకులతను గలిగించు నదియు నగు, తనూకోశమును = స్థూలశరీరమును, కాను=(నేను) కాను.

తా. ఓపుత్త్రా, లోకమున ఘటమునుజూచువాఁడు ఆఘటమునకంటె వేఱగును గాని యాఘటమే కాదు కదా! ఇట్లే నేనును (ఆత్మయును=తానును) జ్ఞానరూపుఁడనై "ఇది నాస్థూలశరీరము" అని ఈస్థూలశరీరమును దెలిసికొనుచున్నాను. దీనికి "నాకు కాలునొచ్చుచున్నది. నాచేతిని జూడుము" అను మొదలగు లోకవ్యవహారములే ప్ర మాణముకదా. ఇట్లగుటచేత నీసత్యము లగు నామరూపములె యాకారముగఁ గలది యు నజ్ఞానముచేఁ గల్పింపఁబడినదియు నాకు (ఆత్మకు=తనకు) దృశ్య మైనదియు నిం ద్రజాలవిద్యచేఁ గల్పింపంబడిన పురముతో సమాన మైనదియు నగునీ స్థూలదేహము (అన్నమయకోశము) ఎప్పటికిని నేను (ఆత్మ=తాను) కానేరదు.

మ. సమతన్ మేను నెఱుంగుచందమున నీసర్వేంద్రియప్రాణచి
త్తమనోహంకృతులం గనుంగొనుచుఁ జైతన్యంబు నై యొప్పునే
ను మరుత్పుత్త్ర! తదింద్రియాదికము నెందుం గాను నా కింక ల
క్ష్యము లౌ వానిజనిప్రణాశములు జాగ్రత్సుప్తులం దారయన్. 74

టీ. మరుత్పుత్ర=వాయుకుమారా! సమతన్=సమానముగా, మేనున్=స్థూల దేహమును, ఎఱుంగుచందమునన్ = తెలిసికొనునట్లే, ఈస...తులన్-ఈ = ఈకనంబడు, సర్వ=సమస్తమైన, ఇంద్రియ=జ్ఞానకర్మేంద్రియములను, ప్రాణ = దశవిధప్రాణ వాయువులను, చిత్త=చిత్తమును, మనః=మనస్సును, అహంకృతులన్=అహంకారమును(సూక్ష్మశరీరమును), కనుంగొనుచున్=చూచుచు, చైతన్యంబనై=జ్ఞానమాత్రుఁడనై, ఒప్పునేను=ఉన్ననేను, తదింద్రియాదికమును=ఆయింద్రియాదిరూపములుకలవాఁడను, ఎందున్ గాను=ఎట్లుచూచినను కానేరను.నాకున్, అరయన్=విచారింపఁగా, ఇంకన్=ఇఁక, వానిజనిప్రణాశములు = ఆయింద్రియాదులయొక్క యుత్పత్తివినాశములు, జాగ్రత్సుప్తులయందున్ = మేలుకొనునప్పుడును నిదురపోవునప్పుడును, లక్ష్యముల్ = కానవచ్చుచుండును. (అనఁగా మేలుకొనినప్పుడింద్రియాదులు వ్యవహరించుటయు నిదురించినప్పుడట్టి వ్యవహారము లేక నశించుటయు నాకుఁ గానవచ్చుచున్నది. (ఆయింద్రియాదులు నేనేయైనయెడల వానితోనుత్పత్తివినాశములను జెందవలసినవాఁడనే కదా యనుట.)

తా. వాయుపుత్త్రా! పైఁ జెప్పినట్లే ఇంద్రియప్రాణమనోహంకారములుకూడనేను(ఆత్మ=తాను)కాను. ఏలయనఁగా: స్థూలశరీర మెట్లు గోచరమగుచున్నదో అట్లే ఇంద్రియాదులు కూడ గోచరము లగుచున్నవి. దీనికి "నామనసు స్వస్థముగా లేదు" అను మొదలగు వ్యవహారములు ప్రమాణము. ఇదియునుగాక యింద్రియాదులు(జాగ్రదవస్థలయందుఁ బుట్టును (అనఁగా నావిర్భావమును జెందును)సుషుప్త్యవస్థయందు నశించును (అనఁగాఁ దిరోభావమును జెందును). నేనే (ఆత్మయే)ఇంద్రియాదులైనచో వానితోఁగూడ నుత్పత్తివినాశముల నొందవలయును గదా.అట్లు చెందుదు ననినచో సాక్షి లేఁడు. లోకానుభవమును బట్టి చైతన్యరూపుఁడ నగు నేను అవస్థాత్రయమునకును సాక్షినై యున్నాను కదా? ఇట్లుండుటచే నేనే (ఆత్మయే) ఇంద్రియాదులు అనుటసంభవింపదు. ద్రష్టృదృశ్యములకు నైక్య మెన్నటికిని గలుగదు కదా!

సీ. నామందిరం బిది నాసువర్ణం బిది
నాతల్ప మిది యని నరుఁడు దాను
దన్మందిరసువర్ణతల్పంబులకు విల
క్షణసాక్షి యై యవి గానిపగిది
నాశరీరం బిది నాయింద్రియము లివి
నాప్రాణ మిది యిది నామనంబు
నాయహంకృతి యిది నాబుద్ధి యిది యని
బహువిధదృశ్యరూపముల నెల్ల

తే. నాయవి యటంచుఁ దెలిసి నిర్ణయము సేయ
నేను తత్తచ్ఛరీరాదినిఖిలవస్తు
సంగమునకు విలక్షణసాక్షి నగుదుఁ
గాని యం దెద్దియును గాను వానరేంద్ర! 75

టీ. వానరేంద్ర = వానరశ్రేష్ఠా! నరుఁడు = మనుష్యుఁడు, నాయిల్లిదంబిది= ఇది నాయిల్లు, నాసువర్ణంబిది = ఇది నాధనము, నాతల్పమిదియని = ఇది నాభార్య యని, తాను=స్వయముగా, తన్మందిరసువర్ణతల్పంబులకుఁ = ఆగృహధనాదులకంటె, విల...క్షియై-విలక్షణ = వేఱైన, సాక్షియై=ద్రష్టయై, అవిగానివగిదిఁ = ఆగృహాదులు కానియట్లు, నాశరీరంబిది = ఇది నాస్థూలశరీరము, ఇవి నాయింద్రియములు, ఇది నాప్రాణము, ఇది నామనంబు, ఇది నాయహంకృతి = ఇది నాయహంకారము, నాబుద్ధియిది యని=ఇది నాబుద్ధి యని, బహు ...నెల్లఁ-బహువిధ = అనేకవిధములైన, దృశ్యరూపములనెల్లఁ = చూడఁబడునట్టియాకారముల నన్నిఁటిని, నాయవి యటంచుఁ = నావి యనుచు, తెలిసి=జ్ఞానముచే గ్రహించి, నిర్ణయము=నిశ్చయము, చేయునేను = చేయుచున్నట్టినేను, తత్త...నకుఁ-తత్తత్ = ఆయా, శరీరాది = స్థూలశరీరము మొదలగు, నిఖిలవస్తు = సకలపదార్థములయొక్క, సంఘమునకుఁ = సమూహమునకు, విలక్షణసాక్షినగుదుఁ గాని = వేఱైనద్రష్టనే యగుదునుగాని, అందుఁ=ఆసమూహములో, ఎద్దియునుగాను = ఏపదార్థము గాను. (ఈశరీరాదులలో నేదియు నాస్వరూపము కాదనుట.)

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! లోకమునఁ బ్రతిమనుష్యుఁడును "ఇది నాయిల్లు, ఇది నాధనము, ఇది నాభార్య" అని వ్యవహరించుచున్నాఁడు కదా! ఈవ్యవహారమువలననే ఇంటికంటె వేఱు ధనమునకంటె వేఱు భార్యకంటె వేఱు అనువిషయము స్పష్టమగుచున్నది. ఇందు వివాద మేమియు లేదు కదా ? ఇట్లే నేనును "ఇది నాస్థూలదేహము, ఇది నాయింద్రియములు, ఇది నామనస్సు, ఇది నాబుద్ధి, ఇది నాయహంకారము" అని తెలిసికొనుచున్నాను. కావున నీశరీరాదులకంటె నేను (ఆత్మ) వేఱు కావలయును గాని వీనిలో నేదియు కానేరదు.

అవ. లోకమునందున్న "నేను" అనువ్యవహారమును బట్టి "పంచకోశము ఆత్మ కాఁడు" (చేతనస్వరూపుఁడు శ్రీరాముఁడు కాఁడు) అని సాధించియున్నారు. అస్మచ్ఛబ్దమునకు నర్థమేది యనిన సమాధానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

తే. బుద్ధ్యహంకారములతోడిపొందు గలిగి
నేను నే ననువాఁడను నేను జుమ్ము

నేను నే ననువాఁడను నే నటంచుఁ
దెలియఁబడువృత్తి నెఱిఁగెడితెలివి నేను. 76

టీ. బుద్ధ్యహంకార...గలిగి - బుద్ధి = బుద్ధితోను, అహంకారములతోడి = అహంకారముతోను, పొందుగలిగి = సంబంధము చెంది, నేను నే ననువాఁడను నేను జుమ్ము = "నేను నేను" అని వ్యవహారము చేయువాఁడను నేనే సుమా!, నేను నేనను వాఁడను నే నటంచుఁ = "నేను నేను" అనువాఁడను నేనే" యని, తెలియఁబడు వృత్తిన్ = తెలిసికొనఁబడునట్టి చిత్తవృత్తిని, నెఱిఁగెడితెలివి = తెలిసికొనుజ్ఞానముకూడ, నేను.

తా. "నేను" అనుశబ్దమునకు నచేతనము లగుశరీరాదు లర్థములు కావు. దీనికి "నాశరీరము" అను మొదలగు వ్యవహారములే ప్రమాణములు. అస్మచ్ఛబ్దమునకు దేహాదులే యర్థ మైనచో "నేను దేహము" అను వ్యవహారము కలుగవలయును గాని నా దేహము అనువ్యవహార ముండుటకు వీలులేదు కావున "నేను" అను పదమునకు సర్వద్రష్ట యగు చైతన్యరూపుఁడే (పరబ్రహ్మమే ఆత్మారాముఁడే) యర్థము. అజ్ఞానరూపుఁడ నగు నేనే (శ్రీరాముఁడనే) బుద్ధితోను అహంకారముతోను సంబంధపడి (ఇదియు నవిద్యామాయలతో సంబంధమువలనె భ్రాంతికల్పితమే యని తెలిసికొనునది) "నేను నేను" అనుచున్నాను. ఇట్లు కావున నస్మచ్ఛబ్దార్థ మగుచున్నాను. మఱియు బుద్ధ్యహంకారములతో సంబంధపడిన (అనఁగా "నేను" అను బుద్ధ్యహంకారవృత్తియందుఁ బ్రతిబింబించిన) చైతన్యమునకుఁ గూడ సాక్షి నగుటచే "నేను, నేను అనువాఁడను నేను" అని తెలిసికొనువాఁడను (జ్ఞానరూపుఁడను) కూడ నేనే.

సీ. శ్రవణేంద్రియంబుచే వివిధశబ్దంబుల
నేర్పఱించి యెఱుంగు నెఱుక నేను
స్పర్శేంద్రియంబుచే స్పర్శగుణంబుల
నేర్పఱించి యెఱుంగు నెఱుక నేను
నేత్రేంద్రియంబుచే నిఖిలరూపంబుల
నేర్పఱించి యెఱుంగు నెఱుక నేను
రసనేంద్రియంబుచే రసముల నన్నింటి
నేర్పఱించి యెఱుంగు నెఱుక నేను
తే. ఘ్రాణకరణంబుచే సర్వగంధములను
నేర్పఱించి యెఱింగెడియెఱుక నేను
ఘనమనముచేత నఖిలసంకల్పములను
నేర్పఱించి యెఱింగెడియెఱుక నేను. 77

టీ. శ్రవణేంద్రియంబుచేతన్ = చెవులచే, వివిధశబ్దంబులన్ = సమస్తవిధములగు శబ్దములను(ధ్వనిరూపమును వర్ణరూపము నగుశబ్దములు), వివ్వరించి=విభాగించి, ఎఱుంగు నెఱుక నేను= తెలిసికొనునట్టితెలివిని నేను, స్పర్శేంద్రియంబుచేతన్=స్పర్శముగ్రహించునట్టి త్వగింద్రియముచే, స్పర్శగుణంబులన్ = శీతోష్ణానుష్ణాశీతములను మూఁడు విధము లగుస్పర్శలను, వివ్వరించి,ఎఱుంగునెఱుక నేను, నేత్రేంద్రియంబుచేతన్ =నేత్రములచే, నిఖిలరూపంబులన్ =శుక్ల కృష్ణాదిసమస్తవిధరూపములను, వివ్వరించి, ఎఱుంగు నెఱుక నేను, రసనేంద్రియంబులన్ = నాలుకచే, రసములనన్నిటిన్=తీపు, పులుసు మొదలగుషడ్రసములను, వివ్వరించి, ఎఱుంగునెఱుక నేను, ఘ్రాణకరణంబుచే= నాసిక యనెడి నింద్రియముచేత, ("కరణం సాధకతమ క్షేత్రగాత్రేంద్రియేష్వపి" అని అమరము.) సర్వగంధములన్ = సురభి అసురభి మిశ్రము అనుమూఁడు విధములగు వాసనలను,విస్తరించి,ఎఱింగెడియెఱుక నేను, ఘనముచేతన్ =మనస్సుచేత, అఖిలసంకల్పములన్ = సర్వవిధములగు తలంపులను (చిత్తవృత్తులను), విస్తరించి, ఎఱింగెడి యెఱుక నేను.

తా. మఱియు శ్రవణేంద్రియముచే శబ్దముల నన్నిటిని బ్రత్యేకముగాఁ దెలిసికొనువాఁడను నేనే. త్వగింద్రియముచే సర్వస్పర్శలఁ బ్రత్యేకముఁ దెలిసికొను జ్ఞానస్వరూపుఁడను నేనే. మఱియు నేత్రేంద్రియముచే సర్వరూపముల నెఱుంగుచు జిహ్వేంద్రియముచే రుచులను ఘ్రాణేంద్రియముచే గంధమును బ్రత్యేకముగాఁ దెలిసికొనుచు శబ్దాదివిషయములను గూర్చి కలుగుసంకల్పముల నెల్లను మనస్సుచేఁ బ్రత్యేకముగ విభాగించి తెలిసికొనుచు నుండువాఁడను నేనే (బ్రహ్మమే). జ్ఞానరూపుఁడనగు నాయొక్క ప్రకాశము నాశ్రయించియే మనసు మొదలగు సర్వపదార్థములును బ్రవర్తించుచున్నవి. నన్నాశ్రయించిన ప్రభావమువలననే మనస్సు మనస్సయినది (అనఁగా సంకల్పించు సామర్థ్యముగలదియైనది). జ్ఞానేంద్రియములును జ్ఞానేంద్రియములయినవి (అనఁగా విషయముల గ్రహించుసామర్థ్యముకలవి యైనవి)."శ్రోత్రస్యశ్రోత్రం మనసోమనః"="ఆబ్రహ్మము చెవికిఁ జెవి మనసునకు మనసు" అను మొదలగుశ్రుతి యీవిషయమునే స్పష్టము చేయుచున్నది.

క. పలుకుల దానాదానంబుల గమనాగమనములను మూత్రపురీషం
బుల రాకడపోకడలను, దెలియు తెలివి నేనుసర్వదృక్కు నగుటచేన్.

టీ. సర్వదృక్కు నగుటచేతన్ =సర్వసాక్షినై యుండుటచేత,పలుకులన్ =మాట్లాడుటను, దానాదానంబులన్ =ఇచ్చి పుచ్చుకొనుటలను, గమనాగమనములన్ =రాకపోకలను, మూత్రపురీషంబుల రాకడపోకడలన్ =మూత్రపురీషములు వచ్చుటను రాకుండుటను, తెలియుతెలివి నేను= తెలిసికొనునట్టి జ్ఞానము నేనే.

తా. ఇదియంను గాక కర్మేంద్రియములు చేయుపనులగు సంభాషణలు ఇచ్చిపుచ్చుకొనుటలు రాకపోకలు మూత్రపురీషోత్సర్జనములు ఆనందము అనుదానికిఁ గూడ నేనే సాక్షిని. జ్ఞానేంద్రియములవలెఁ గర్మేంద్రియములను నేనే "వాచోహంవాక్ = ఆబ్రహ్మము వాక్కునకు వాక్కు" అనుట శ్రుతిఁ గర్మేంద్రియములుఁ గూడ బ్రహ్మమే యగుచున్నది.

క. సర్వోపాధిస్థుండ నై, సర్వవ్యాపారములు వెసం జేయుచుఁ ద
త్సర్వము నంటక వెలిఁగెడు, సర్వాత్ముఁడ నేన సుమ్ము సజ్జనతిలకా.

టీ. సజ్జనతిలకా=సత్పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁడా, సర్వో...డనై-సర్వ=సమస్తములగు, ఉపాధి=శరీరేంద్రియప్రాణాద్యుపాధులయందు, స్థుఁడనై=ఉన్నవాఁడనై, సర్వవ్యాపారములు=ఆయాయుపాధులచే నాచరింపఁగలిగినసమస్తకార్యములను, వెసక్=బాగుగ, చేయుచుక్, తత్సర్వముక్=ఆయుపాధిసమూహమంతటిని (తోను),అంటక=సంబంధపడక, వెలిఁగెడుసర్వాత్ముఁడక్=ప్రకాశించుచున్నట్టి సర్వమయుఁడను, నేను సుమ్ము = నేనేసుమా.

తా. ఓసత్పురుషశ్రేష్ఠా! ఈజ్ఞానకర్మేంద్రియాదులయందుండి యాయాయింద్రియములు చేయుకార్యములనెల్లఁ జేయుచు నసంగుఁడ నై ఆయింద్రియములతోఁగాని వానివ్యాపారములతోఁగాని అట్టివ్యాపారములవలనఁ గలుగు ఫలములతోఁగాని సంబంధింపక యవియన్నియుం నేనే యై యున్నాను.

అవ. ఇట్లు పంచకోశము ఆత్మకాఁడనియు పంచకోశములకు సాక్షియుఁ బంచకోశ స్వరూపుఁడునై యున్నాఁ డనియుం జెప్పి యాత్మస్వరూపమును గూర్చినవాదములను నిరాకరించి ఈక్రిందిపద్యముతో బరిమాణమును గూర్చినవాదములను నిరాకరించుచున్నాఁడు.—

క. అపరిచ్ఛిన్నావ్యయనిత్యపరంజ్యోతిర్మయుండ నై శశిహుతభు
క్తపనాదుల వెలిఁగించుచు,నెపుడంతటనొక్కరీతి నేను వెలుఁగుదున్.

టీ. అప...డనై -అపరిచ్ఛిన్న=విభాగములు లేనట్టియు, అవ్యయ=నాశరహితమైనట్టియు (లేక తరుగనట్టియు), నిత్య=త్రికాలములయందు నేకరూపముతో నుండునట్టియు, పరంజ్యోతిర్మయుండనై=జ్ఞానరూప మైనపరమప్రకాశమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడనై, శశి...దులక్-శశి=చంద్రుఁడు, హుతభుక్=అగ్నిహోత్రుఁడు, తపన=సూర్యుఁడు, ఆదులక్ = మొదలగుతేజోమయపదార్థములను, వెలిఁగించుచు=ప్రకాశింపఁజేయుచు (అనఁగా వానికి ప్రకాశము నిచ్చుచు, "య దాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలం, యచ్చంద్రమసి య చ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకం"), ఎప్పు

డుక్ = ప్రెల్లప్పుడును, అంతటన్, ఒక్కరీతిక్ = ఒక్కటేవిధముగా, వెలుఁగుదుక్ = ప్రకాశించు చున్నాను.

తా. ఇంతమాత్రమే కాదు. ప్రమాణములనుగూర్చి యనేకు లనేకవిధములుగాఁ దలంచుచున్నారు. కాని వాస్తవస్థితిలో నాకుఁ (బ్రహ్మకుఁ) బ్రమాణములు లేవు. నేను సర్వవ్యాపకుఁడను "ఈదేశమునం దున్నాఁడు. ఆదేశమునందు లేఁడు. ఈకాలమునం దున్నాఁడు ఆకాలమునందు లేఁడు. ఈవస్తువునందున్నాఁడు ఆవస్తువునందు లేఁడు" అను భేదములు నాకులేవు. నేను నాశరహితుఁడను. వృద్ధిక్షయములులేక యొకరూపముతో నుండువాఁడను. ప్రకాశస్వరూపుఁడను. నాప్రకాశముచేతనే సూర్యచంద్రాదులుదినము ప్రకాశించుచున్నారు. ఇట్లు సర్వప్రపంచమును బ్రకాశింపఁజేయుచు నేను (జ్ఞానము) ప్రకాశించుచున్నాను.

అవ. "నీవు (బ్రహ్మము)సర్వోపాధులయందు నుంటివేని నీకు బహువిధము లగు భేదము లుండవలసివచ్చును కదా" యనిన నట్లుకా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—

క. ఔపాధికనామంబులు, రూపంబులు లేవు నాకు రూఢిగ సకల
వ్యాపారములఁ గనుసర్వ,వ్యాపక-చిన్మయుఁడ నేను వాయుతనూజా!.

టీ. వాయుతనూజా=ఆంజనేయా! ఔ...బులు-ఔపాధిక=ఉపాధిసంబంధములైన (ఉపాధులవలనవచ్చిన), నామంబులు=పేరుగాని, రూపంబులు = రూపములుగాని, నాకు లేవు, నేను, సకలవ్యాపారముల్=సర్వపదార్థములచేఁ జేయఁబడుపనులను, కను...యుఁడక్-కను=చూచునట్టియు, సర్వ=సమస్తప్రపంచమును, వ్యాపక = వ్యాపించినట్టియు, చిన్మయుండక్=జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడను.

తా. సర్వప్రపంచోపాధులయందున్నను నాకు నుపాధిసంబంధము లగునామరూపములు లేవు. సర్వవ్యాపక మగునాకాశము సర్వపదార్థములయందు నుండియు వానితో సంబంధింపనట్లు నేనును సర్వవ్యాపకుఁడ నగుటచే నాకాశము ఘటపటాదులయందున్నట్లు సర్వోపాధులయందు నుండుటయే కాని మఱేమియులేదు. కావున నేను వానితో సంబంధింప నక్కఱలేదు. వానినామరూపములతో నాకు సంబంధము కలుగ నక్కఱలేదు. ఇదియునుగాక నేను ఆయుపాధులకు సాక్షిని గదా!సాక్షియగువానికిని వానిచేఁ (సాక్షిచే) జూడఁబడువానికిని సంబంధము (అనఁగా నైక్యము; సాక్షియు వానిచే, జూడంబడుపదార్థంబు నొక్కటియనుట) కలుగనేరదు కదా.

సీ. ఏను శరీరంబుగా నింద్రియంబులు
గాను బ్రాణమ్ములు గాను మనము
గాను జిత్తంబును గా నహంకారంబు
గాను శూన్యంబును గాను బుద్ధి

గాను దీర్ఘంబును గాను కుబ్జంబును
గాను స్థూలమును సూక్ష్మమును గాను
గా నతికృష్ణరక్తశ్వేతపీతవ
ర్ణములును బంచభూతములు గాను
తే. గాను గా ననువాఁడను గాను వినుము
కాను గా ననువానిఁ గాంచువాఁడఁ
గాంచువానిని సతతంబుఁ గాంచువాఁడ
నౌను గా ననువికృతులు లేనివాఁడ. 82

టీ. వినుము, ఏను=నేను, శరీరంబు గాను=దేహమునుగాను, ఇంద్రియంబులు=జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియరూపుఁడను కాను, ప్రాణమ్ములుగాను = పంచప్రాణరూపుఁడను కాను, మనముగాను=మనస్సును కాను, చిత్తంబు గాను=సందేహరూపమగుచిత్తమును కాను, అహంకారంబునుగాను=అహంకారస్వరూపుఁడను కాను, శూన్యంబునుగాను=శూన్యరూపుఁడను కాను, బుద్ధిగాను = నిశ్చయాత్మయగుబుద్ధికాను, దీర్ఘంబునుగాను=దీర్ఘపరిమాణము కలవాఁడను (పొడవరి) కాను, కుబ్జంబునుగాను=హ్రస్వపరిమాణము కలవాఁడను (పొట్టివాఁడను) కాను, స్థూలమును సూక్ష్మమును గాను = లావుగాని సన్నముగాని కాను, అతి...గాను-అతి = మిగుల, కృష్ణ = నలుపు, రక్త = ఎఱుపు, శ్వేత=తెలుపు, పీత=పసుపు, వర్ణములుగాను=ఆనువర్ణములు స్వరూపముగాఁ గలవాఁడను కాను, పంచభూతములుగాను=ఆకాశాది పంచభూతస్వరూపుఁడను కాను, కానుగా ననువాఁడనుగాను="కానుకాను" అని చెప్పుచున్నాఁడని తలంపఁబడువాఁడు నేను కాను. ("నేతి నేతి" "ఈప్రపంచము నేనుకాను" అని నిషేధించునది చిత్తవృత్తియే కాని పరబ్రహ్మము కాదనుట స్పష్టమే కదా.) కాను గాననువానిని గాంచువాఁడన్ = అట్లు "నే నీప్రపంచములో నేపదార్థమును కాను" అని చెప్పువానిని (చిత్తవృత్తిని) సాక్షినై చూచుచుండువాఁడనే నేను, కాంచువానిని సతతంబు గాంచువాఁడన్ = నేను దీనినిఁ జూచుచున్నాను? అని యభిమానము గలపురుషుని (చిత్తవృత్తియందు ప్రతిబింబించిన చిదాభాసమునే)గూడ సాక్షినై యెల్లప్పుడును చూచుచుండువాఁడను నేను, ఔను గా ననువికృతులు లేనివాఁడన్=ఇట్లయినను "ఈపదార్థము నేను, ఇది నేను కాను" అనువికారములు లేని సర్వవ్యాపకుఁడను, (బ్రహ్మము పరిపూర్ణ మగుటచే నాయనకు భిన్నమగుపదార్థమే లే దనుట స్పష్టము. "నేతి నేతి" అను మొదలగుశ్రుతులచే భేదాభిమానము కలవారి ననుగ్రహించుటకై (అనఁగా శుద్ధపరబ్రహ్మమును వారికి తెలియఁజేయుటకై) మొట్టమొదట సర్వవస్తునిషేధము చెప్పఁబడెననియు, బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానానంతరమున హేయోపాదేయపరిత్యాగమును

(అనఁగా : పరమాత్మ యద్వితీయత్వమునుఁ గూర్చి బోధింపఁబడెననియుఁ దెలిసికొన వలయును.)

తా. మఱియు శరీరము ఇంద్రియంబులు ప్రాణంబులు మనస్సు చిత్తము అహంకారము బుద్ధి యనునవి యుపాధులే కాని నాస్వరూపములు కావు వీనికంటె వేఱగునవి యనుభవమునఁ గానవచ్చుట లేదు. కావున నన్ను శూన్యరూపునిగ భావింపవలదు. సాక్షి, లేక సాక్ష్యము (దృశ్యము-ప్రపంచము) ప్రకాశింపదు. కావున నేను (బ్రహ్మము) శూన్యరూపుఁడను కానేరను. మఱియు పొడవుగా నుండుట పొట్టిగా నుండుట లావుగా నుండుట సన్నముగా నుండుట మొదలగుధర్మములు (అనఁగాఁ బరిమాణభేదములు) నాకు లేవు. సర్వవ్యాపకుఁడ నగుటచే నాకు నేపరిమాణము నుండుటకు వీలు లేదుకదా. నలుపు ఎఱుపు తెలుపు పసుపు వర్ణములు నాకు లేవు. ఇంత యేల? సర్వప్రపంచంబును పంచభూతాత్మకంబు. అది యంతయు నేను కాను. ఇట్లు చెప్పుటవలన "నేను ప్రపంచమును కాను" అని చెప్పువాఁడను నేనని (బ్రహ్మమని) తలంపవలదు. ఏపదార్థము నైనను నిషేధించునదియు స్వీకరించునదియు (అనఁగా కానని చెప్పునదియు ఔనని చెప్పునదియు) సంకల్పమే కాని మఱియొక్కటి కాదు. ఆసంకల్పము కూడ నాప్రకాశముచేతనే పని చేయునదియు నాకు గోచరమగునదియు కావుననే నది (సంకల్పరూపుఁడను) కాను. సంకల్పము తనకుఁ దెలియుచున్నదనుట యనుభవసిద్ధముకదా. మఱియొకవిశేషము. ఆసంకల్పము మనసునకు (అనఁగా : మనసునందున్న నేప్రకాశమునకు ఆత్మప్రకాశము యొక్క సాహాయ్యము లేక మనసు మొదలగునవి పనికార్యములు చేయపని ఇదివఱకే వివరించియున్నాము) గోచర మగుచుండుట యనుభవసిద్ధము కావున నాసంకల్పసాక్షి యగు మనోవచ్ఛిన్నచైతన్యము (ఇతఁడే జీవుఁడనఁబడును) నేనే. అది నాయంశమేకదా, మఱియు "నాసంకల్పము మనసునకు లేక నాకు గోచరమగుచున్నది" అను ననుభవముకూడ కలదు. దానినిఁబట్టి చూచిన నాజీవునకుఁగూడ సాక్షిని నేనే. ఓయూరాంబనేయా! అఖండ జ్ఞానస్వరూపుండనై సర్వోపాధులయందును వ్యాపించియుండుటచే శబ్దాదివిషయములయం దుండి ఇంద్రియములయందున్న చైతన్యమునకు (ఇంద్రియావచ్ఛిన్న చైతన్యమునకు గోచరుండనగుచు ఇంద్రియములయందుండి సంకల్పమునకును దానియందుండి మనసునకును దానియందుండి శుద్ధచైతన్యమునకును ఇదియె కూటస్థ చైతన్యము) గోచరుఁడ నైనట్లు నాకు తోఁచుచున్నది వాస్తవస్థితిలో ప్రపంచము భ్రాంతిసిద్ధము కావున దానికి భ్రాంతిజ్ఞానమునకంటె (అనఁగా: జ్ఞానముకంటె భ్రాంతి యనునది తర్యోగుణయుక్తమగు నంతఃకరణధర్మమే కాని జ్ఞానధర్మముకాదు. కావున శుద్ధజ్ఞానమనినను భ్రాంతిజ్ఞానమనినను ఒక్కటియే.) నితరస్వరూపము లే దనుటయు

జ్ఞానమే నాస్వరూపమనుటయు నిదివఱకే స్పష్టమై యున్నది కదా! కావున యథార్థముగ నీయుపాధులు కూడ నాకంటె వేఱుకావున యిట్లు కూడ చెప్పుటకు వీలులేదు. నాకంటె రెండవదిగాఁ గానబడుప్రపంచము యథార్థమైనదగునేని "ఇది నాకంటె వేఱు" అని కాని "ఇది వేఱుకాదు" అనికాని చెప్పవచ్చును. ఇచ్చట నీప్రపంచము కొత్తుగనే త్రికాలములయందును లేదు. కావున నెట్లు చెప్పుటకును వీలులేదు. కావున "అగుదును కాను" అను వికారములు కూడ నాకు లేవు.

చ. అచలచరేంద్ర, దీపము ఘటాదిపదార్థముల న్వెలుంగఁజే
యుచును వెలుంగురీతిని సముజ్జ్వలమానసచక్షురాదిదృ
శ్యచయము నెల్ల నాత్మవిషయంబులయందుఁ జరించునట్లు చూ
చుచు మఱి యేను సాక్షి నగుచు న్విలసిల్లుదు నిర్వికారతన్. 33

టీక. అచలచరేంద్ర-అచల = పరబ్రహ్మమునందు, చల = సంచరించుచున్న బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులలో (స్వయముగాఁ గాని, పరులమూలమునఁ గాని చలింపక నిర్వికల్పసమాధియం దుండువాఁడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు), ఇంద్ర=శ్రేష్ఠుఁడవగు నాంజనేయా! దీపము, ఘటాదిపదార్థములన్ = ఘటము మొదలగు సమస్తవస్తువులను, వెలుంగఁజేయుచున్=ప్రకాశించునట్లుచేయుచు, వెలుంగురీతిన్ = తాను ప్రకాశించునట్లు, సము... నెల్లన్-సముజ్జ్వల=ప్రకాశించునదిగాఁ గనఁబడుచున్న, మానస =మనస్సు, చక్షుః = నేత్రములు, ఆది=మొదలైన, దృశ్య=చూడఁదగిన (సాక్షిచే ప్రకాశింపచేయఁదగిన) పదార్థములయొక్క, చయము నెల్లన్=సమూహమునంతయు, ఆత్మవిషయంబులందున్ = వానివానివిషయములయందు, చరించునట్లు = ప్రవర్తించునట్లుగా, చూచుచున్=ప్రకాశింపఁజేయుచు (లేకచేయుచు), మఱి = మఱియు, ఏను=నేను, సాక్షినగుచున్=ఇంద్రియాదులకును వాని ప్రవర్తనములకును గూడ సాక్షినగుచు, నిర్వికారతన్=వికారములేవియు లేనివాఁడనై, విలసిల్లుదున్=ప్రకాశించుచుందును.

తా. బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులలో శ్రేష్ఠుఁడవగు ఆంజనేయా, లోకమున దీప మెట్లు దీపమునకంటె వేఱైయున్న ఘటాదులఁ బ్రకాశింపఁజేయుచుఁ దాను బ్రకాశించుచు నాఘటాదుల వికారములతో సంబంధపడక యున్నదో అట్లే నేనును బ్రహ్మంబును నాకంటె నితరమై యున్నట్లు తోఁచుచున్న మనోనేత్రాదులు దమతమవిషయముల ననుసరించి పరువులిడుచుండ వానిని బ్రకాశింపఁజేయుచు (అనఁగాఁ దెలిసికొనుచు) జ్ఞానమే ప్రకాశమని ఇదివఱకే స్పష్టము చేయఁబడియున్నది. ఆమనశ్శ్రోత్రాదులవికారములతో సంబంధింపక నిర్వికారుండనై ప్రకాశించుచున్నాను.

మత్తకోకిల. భానుతేజము నాశ్రయించి స్వభావకర్మములందు నీ
మానవుల్ విహరించుమాడ్కి వడి మత్ప్రకాశము నంటి ధీ
మానసేంద్రియముల్ స్వకీయసమస్తకార్యములం దొగిన్
మానకం జరియించు నెం దభిమానపూర్వకవృత్తులన్. 84

టీ. ఈమానవులు = ఈమనుష్యులు, భానుతేజమున్ = సూర్యునిప్రకాశమును, ఆశ్రయించి = ఆధారముగాఁ జేసికొని, స్వభావకర్మములందున్ = తనకు స్వభావసిద్ధము లైన బహువిధకార్యములయందు, విహరించుమాడ్కి వడిన్ = సంచరించునట్లు (అనఁగా : తమతమకార్యముల నాచరించుచుండునట్లు), మత్ప్రకాశమున్ - మత్ = నాయొక్క, ప్రకాశమున్ = జ్ఞానరూపమగు ప్రకాశమును, అంటి = ఆశ్రయించి, ధీ...ములు-ధీ=బుద్ధి, మానస = సంకల్పరూపమగుమనస్సు, ఇంద్రియములు = జ్ఞానకర్మేంద్రియములు, స్వకీ...లందున్ - స్వకీయ=తమతమ, సమస్త=సర్వవిధములైన, కార్యములందున్ = పనులయందు, ఒగిన్=బాగుగ, మానకన్=విడువక, ఎందున్= ఆయావిషయములయందు, అభిమానపూర్వకవృత్తులన్ = అభిమానసహితము లగువ్యాపారములతో, చరియించున్ = సంచరించుచున్నవి.

తా. అయిన నొక్కవిశేషము కలదు. నే నెట్లు మనోనేత్రాదులం జూచుచున్నానో అట్లే మనోనేత్రాదులును దమవిషయము లగుశబ్దాదులఁ జూచుచున్నవి. సూర్యునితేజస్సు నాశ్రయించి మనుష్యులు తమతమకార్యములయం దెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో అట్లే యవియును నాప్రకాశము నాశ్రయించి ప్రవర్తించుచున్నవి. సూర్యునకు మనుష్యులవికారములతో సంబంధము లేనట్లు నాకును మనోనేత్రాదులవికారములతో సంబంధములేదు. ఇదియుఁ బూర్వముననే నిరూపింపఁబడి యున్నది. ఇఁక విశేష మేమనిన:—సాక్షి నగుటచే దృశ్యములగుమనోనేత్రాదులవికారములు నన్నెట్లంటవో అట్లే సాక్షులగు మనోనేత్రాదులకుఁగూడ ప్రపంచవికారము లంటకూడదు. ఇదియునుగాక నామనోనేత్రాదులమూలమున విషయముల గ్రహించునది కూడ నేనే కదా. ఇట్లయినను ప్రపంచమున 'ఇదిపరుష మగుశబ్దము దీనివలనను బాధ కలుగుచున్నది. దీనిని నే నోర్వలేను' అను మొదలగువ్యవహారములు కలవు. ఈవ్యవహారములవలన శబ్దాదిజనితవికారములు మనసుమొదలగువాని నంటియున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఒకసాక్షికి దృశ్యవికారములంటకుండిన మఱియొకసాక్షికి నవియంటుట యెట్లు? అనుసంశయ మొకటిపైఁ జూపిన ప్రపంచానుభవమువలనఁ గలుగుచున్నది. దీనికిఁ దగినసమాధాన మిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది. అనాద్యవిద్యావశమున నంతఃకరణోపాధియం దున్నచైతన్యమే తనకుఁ దాను భోక్తయై విషయముల ననుభవించువాఁడై జీవుఁడై తోఁచి తాను వీనికి విషయములను సాక్షియనియు తనకు వీనివికా

రము లంట వనియు నెఱుంగక ఇవి నావి యని యభిమానించుచున్నాఁడు. ఈయభి మానమువలన వానివికారములతోఁ దనకు సంబంధమున్నట్లు తలంచుచున్నాఁడు. ఇదియే మనసు మొదలగువానికి విషయవికారములతో (లేక ప్రపంచవికారములతో) సంబంధ మున్నట్లు లోకమున వ్యవహరింపఁబడుటకుఁ గారణము. శుద్ధచైతన్య స్వరూపుఁడ నగుటచే నాకు నట్టి మమకారము ప్రపంచాభిమానములేదు. కావున యథార్థ స్థితిలో తద్వికారములతో నాకుఁగాని నాకంటె నభిన్నము లగుమనోనేత్రాద్యవచ్ఛిన్న చైతన్యములకుఁ గాని సంబంధము లేదు.

తే. ఎఱుకమఱపుల నెఱిఁగెడియెఱుక నేను
విధినిషేధములను గాంచువిభుఁడ నేను
దర్క్యములు నెల్లఁ దర్కించుతత్త్వ మేను
నేను నే నని వివరించునేత నేను. 85

టీక. ఎఱుకమఱపులన్ = జ్ఞానాజ్ఞానములను (ఇచ్చట జ్ఞానమనఁగా ప్రమాణమని వ్యవహరింపఁబడు ప్రత్యక్షాదిరూపజ్ఞానమనియు దాని యభావ మజ్ఞాన మనియు తెలిసికొనవలయును.) ఎఱిఁగెడిఎఱుకన్ = తెలిసికొనునట్టి నిత్యజ్ఞానస్వరూపుఁడను, నేను, విధి...ములన్-విధి = ఈకార్యము చేయవలయును అని నియమింపఁబడినవిధిని, నిషేధములన్ = "ఇది చేయరాదు" అనిశాస్త్రమునందు చేయఁబడిన నిషేధమును, కాంచు...దన్-కాంచు = తెలిసికొనునట్టి, విభుఁడన్ = సర్వవ్యాపకుఁడను (లేక సర్వశక్తుఁడను), నేను, తర్క్యములనెల్లన్ = విచారింపవలసినవాని నెల్లను, తర్కించు తత్త్వము-తర్కించు = విచారించునట్టి, తత్త్వము = సూక్ష్మపదార్థము, ఏను = నేను, నేను నేననివివరించునేతన్ = "నేను నేను" అని చెప్పుసర్వాంతర్యామి నేను. (అహం శబ్దమునకు బ్రహ్మమే ముఖ్యార్థమనుట.)

తా. మఱియు తెలివి యనినను మఱపు అనినను జిత్తవృత్తులే కావున వానికి సాక్షియగువాఁడను నేను. "ఇది చేయఁదగినపని. ఇది చేయరానిపని" అని తెలిసికొను సర్వజ్ఞుఁడను నేనే. విచారింపఁదగినవిషయముల నెల్ల విచారించి నిర్ణయించువాఁడను నేనే. అస్మచ్ఛబ్దమున కర్థమగుచుఁ బ్రతిపురుషునిచేతను "నేను నేను" అని వ్యవహరింపఁబడుచుండువాఁడను నేనే.

అవ. ఇట్లు పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపస్వభావముల వివరించి లోకవ్యవహార మజ్ఞానకృత మని చెప్పుచున్నాఁడు.—

క. నే ననిన నన్ను మూర్ఖుఁడు, మే నని వీక్షించుఁ గాన మేల్కని సత్యజ్ఞానానందమయునిఁ గా, జ్ఞానముచే నెఱుఁగవలయు సద్గుణశాలీ. 86

టీక. సద్గుణశాలీ-సద్గుణ = శ్రేష్ఠములైనజ్ఞానవైరాగ్యాదిగుణములతో, శాలీ=కూడియున్నహనుమంతుఁడా! మూర్ఖుఁడు=తెలివి లేనివాఁడు, నేననినన్ = "నేను" అనఁగా, మేనని వీక్షించుగాన్="శరీర" మని తలంచును గావున (అహంశబ్దార్థము శరీరమే యని భావించును గావున), మేల్కని=జాగ్రత్తతో, నన్నున్ = నాయథార్థస్వరూపమును (అనఁగా: అహంశబ్దార్థమును), సత్యజ్ఞానానందమయునిగాన్=సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డగు పరబ్రహ్మమునుగా, జ్ఞానముచేన్=వివేకముచేత, ఎఱుఁగవలయున్=గ్రహింపవలయును.

తా. నేను అనిన శరీరము అని లోకమున వ్యవహార మున్నది. ఇది భ్రాంతిసిద్ధమైనది. జ్ఞానశూన్యులగువారు (అనఁగా: అవిద్యయందు ప్రతిబింబించి యున్నజీవుఁడు) తమయథార్థస్వరూపమును నెఱుంగలేక యిట్లు వ్యవహరించుచున్నారు కావున వివేకదృష్టిచే సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడై నిర్వికారుఁడై యున్నన న్నే [సర్వస్వరూపము నే; అనఁగా: బ్రహ్మమునే ("నేను" అనుపదమునకు) అస్మచ్ఛబ్దమునకు]నర్థముగాఁ దెలిసికొనవలయును.

N. B. "నేను" అనుపదమునకు శరీరాహంకారబ్రహ్మలర్థము. అందు శరీరాహంకారములు వాచ్యార్థము (లేక గౌణార్థము; అనఁగా కేవలము వ్యవహారసిద్ధమై విచారించిచూచిన నభావరూపము అగునర్థము) బ్రహ్మము ముఖ్యార్థము.

క. నే ననినఁ దనువునకు నభి,మానమునకు నర్థ మగుఁ బ్రమాదమువలనం
గాన నివి రెం డనర్థము, తా నే నన నేన కేవలాత్ముఁడ ననఘా. 87

టీక. అనఘా=దోషరహితుఁడా! ఆంజనేయా! ప్రమాదమువలనన్=అవివేకముచేఁజూచిన (అనఁగా; బాగుగ విచారింపకపోయిన), నేననినన్="నేను"అని చెప్పినచో, తనువునకున్=శరీరమునకును, అభిమానమునకున్=అహంకారమునకును, అర్థమగున్=అర్థమగును. (అనఁగా: లోకమున సామాన్యముగ శరీరాహంకారములు రెండే అహంశబ్దార్థములుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవనుట.) కానన్=కాఁబట్టి (ప్రమాదముచే సంభవించుటవలన), ఇవి రెండు = ఈరెండర్థములును, అనర్థములౌన్ = యథార్థములు కానేరవు. నేననన్="నేను" అనుపదమునకు, కేవలాత్ముండన్-కేవల=అద్వితీయుఁడనైన, ఆత్ముఁడన్=ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడనైన, నేన=నేనే (బ్రహ్మమే).

తా. "నేను"అనుపదమునకు విచారశూన్యముగాఁ జూచిన "శరీరము"అనియు, అహంకారము" అనియు నర్థమగును. ఓదోషరహితుఁడా! అవిచారసిద్ధములగుటచే నీరెండును అస్మచ్ఛబ్దమునకు యుక్తములగునర్థములు కావు. అశబ్దమునకు నిర్వికారుఁడనగు నేనే ముఖ్యార్థము.

క. నానానూనుని నని న, న్నే నే నన నిన్ను నన్ను నే నన ననినన్
నే నను నే నన్నానా, నేనను న న్నెన్ని నన్ను నిను నే నననా. 88

టీక. అన్నా=ఓ ఆంజనేయా! నన్నే=పరబ్రహ్మమునగు నన్నే, నానానూనునిన్-నానా=అంతట, అనూనునిన్=నిండియుండువానినిగా, అని=నిశ్చయించి, నేను-అనను=చెప్పియుండలేదా. నిన్నున్ = ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడవుగాఁ దోఁచుచున్న నిన్ను, నన్నని=పరబ్రహ్మరూపుఁడ నైన నన్ను గా నిశ్చయించి (అనఁగా: జీవబ్రహ్మ లొక్కటియే యనినిశ్చయించి), నేను, అనను, నన్ను=బ్రహ్మస్వరూపుఁడనగు నన్ను, ఏనను=అవిద్యాకల్పితములగు సర్వపదార్థములయందు "ఇది నేనే" అని యభిమానించు వానిని గా (కూటస్థునిగా, లేక జీవునిగ), నేనన్నానా=చెప్పితినా (అనఁగా: అహంశబ్దార్థ మంటివా) నీవు, నేననునన్నున్ = "నేను నేను" అని వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు పంచకోశాదివిలక్షణుఁడ నైనట్టియు నాయొక్క యథార్థస్వరూపమును, ఎన్ని = తెలిసికొని, (మనుష్యుఁడు అని శేషము.) నన్నున్, నిన్నున్ = త్వంపదలక్ష్యార్థమగు జీవసాక్షియైన నిన్నుగా, నేనను=అహంశబ్దార్థమును నిర్ణయించి చెప్పుము.

తా. ఓయాంజనేయా! ఇదివఱకే నేను (పరబ్రహ్మము సర్వవ్యాపకుఁడ) నని యూ జీవబ్రహ్మ లొక్కటియె యనియుఁ అవిద్యాప్రతిబింబరూపుఁ డైనట్టియు భోక్త యని యభిమానించుచున్నట్టియు (అనఁగా: కించిద్‌జ్ఞత్వాదిగుణములతోఁ గూడినట్టియుఁ జీవుఁడు అస్మచ్ఛబ్దార్థము కానియు బ్రహ్మరూపుఁడగుకూటస్థుఁడై యాశబ్దమున కర్థ మనియుఁ స్పష్టము చేసి యున్నాను.) కావున నీవు వివేకవంతుఁడవై యస్మచ్ఛబ్దమునకుఁ బంచకోశము లర్థము కావనియు వానికంటె వేఱై జీవసాక్షి నైయున్న నేనే (కూటస్థుఁడే) యర్థమనియు నిశ్చయించుకొనుము. త్వం అనుపదమునకుఁ గూడ బాగుగ విచారించిన నిదియే (ఈకూటస్థతత్త్వమే) యర్థమగును. ఇట్లు 'త్వమహం' శబ్దార్థముల నిర్ణయించి తెలిసికొని యఖండైక్యము ననుభవింపుము.

క. మేను మనము మానము మును, నే నను మానమ్ముమాని నేమమ్ము నన
న్నే నే నని నమ్మిన నీ, మాన మనూనానుమాన మైమను నెమ్మిన్.

టీక. మును=పూర్వము, మేను=శరీరము (స్థూలశరీరము), మనము=మనస్సు (సూక్ష్మశరీరమున మనస్సే ప్రధానము గావున నిట్లు చెప్పఁబడెను. కావున నిచ్చట సూక్ష్మశరీర మనియే యర్థము), మానము=అహంకారము (ఇది కారణశరీరము), నేననుమానమ్ము=ఇవియే "నేను (ఆత్మ)" అనునభిప్రాయమును, మాని=వదలి, నేమమ్మునన్=నియమమున, నన్నే=సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడనగు నన్నే, నెమ్మిన్=సంతోషముతో, నేనని నమ్మినన్=అహంశబ్దార్థమునుగా విశ్వసించినచో, నీమానము=నీజ్ఞానము [మానమనఁగా

ప్రమాణము. అపరోక్షబ్రహ్మజ్ఞానము లేక మును పౌప్రమాణము (జ్ఞానము) సంశయయుక్తమై యుండును] అనూనానుమానమై-అనూన=పరిపూర్ణమైన నిర్దోషమై, అనుమానమై=అనుమానప్రమాణమై (ఊహరమై), మనుక్ = అభివృద్ధిఁ జెందును. దేహాభిమాన మున్నంతకాలము పరోక్షజ్ఞానమున్నను అపరోక్షజ్ఞానము దొరకక సంశయము కలుగుచుండును. ఆయభిమానమును వదలినచో నాసంశయములు తీఱును. మొట్టమొదట తనకు గలిగియున్న పరోక్షజ్ఞానరూపమగు ననుమానమున నప్పుడు దోషములుండరాదు.

తా. మఱియు నీస్థూల సూక్ష్మశరీరములే యస్మచ్ఛబ్దార్థమని యభిమానించుట యనర్థదాయకము. బ్రహ్మ మొకఁడున్నాఁడనియు ఆబ్రహ్మమునకు జీవునకు భేదము లేదనియు సామాన్యముగాఁ దెలిసినను దేహాభిమాన మున్నంతకాలము ఆవిషయమున (బ్రహ్మమే జీవుఁడనువిషయమున) గలుగు సంశయములకు మఱియుండదు. కావున నాయభిమానమును వదలి "అస్మచ్ఛబ్దార్థము బ్రహ్మమే" అని సంపూర్ణ విశ్వాసముతో నిశ్చయించుకొనుము. అప్పుడు అపరోక్షబ్రహ్మానుభవము కలుగును. సంశయములు తీఱును. కావున బాగుగ విచారించి యస్మచ్ఛబ్దార్థమును నిర్ణయించుకొనుము.

అవ. అట్లైన లోకవ్యవహారమునను గతి యేమి యనిన చెప్పుచున్నాఁడు.—

క. మన మే పనిఁ జేసిననది, మనమే చేసితి మటంచు మది దోఁచు సనా
తనమై ద్యోతనమై చే,తనమై తగుమనకుఁ గల్పితం బిది యనఘా.

టీ. అనఘా = నిర్దోషివగునాంజనేయా! మనము = సత్త్వరజస్తమోగుణయుక్తమైనమనస్సు, ఏపనిక్=ఏవిధమగు సంకల్పమును, చేసినక్=చేసినప్పటికిని, అది=ఆపనిని, మనమేచేసితిమటంచుక్=మనమే చేసినామని (అనఁగా: అహం శబ్దార్థమగు కూటస్థుఁడే చేసెనని), మదిక్=మనస్సునందు, తోఁచుక్, సనాతనమై=అనాదిసిద్ధమైన (సిద్ధులమై), ద్యోతనమై=సర్వమును బ్రకాశింపఁజేయునదియై (చేయువారమై), చేతనమై=జ్ఞానస్వరూపమై, తగుమనకుక్ = ఒప్పునట్టిమనకు, ఇది=ఈకర్తృత్వము, కల్పితంబు=అవిద్యచే కల్పింపఁబడినది గాని స్వభావసిద్ధమైనది కాదు.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! లోకవ్యవహారమంతయు నజ్ఞాన కల్పితము. "నేను" అనుపదముయొక్క యర్థంబునకుఁగాని "నీవు" అను పదముయొక్క యర్థమునకుఁగాని ఈవ్యవహారములో (అనఁగాఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వములతో) సంబంధములేదు. కర్తయు మనస్సే. భోక్తయు మనస్సే. మనసు చేయుకార్యముల కన్నిటికిని అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దార్థములే [అనఁగా: సమష్టిమనస్సు చేయుకార్యములకు నీశ్వరుఁడును వ్యష్టిమనస్సు చేయుకార్యములకు జీవుఁడును కర్తలుగా దోఁచుచున్నారు. వాస్తవస్థితిలో నిం దొక్కఁ

డును కర్తకాఁడు. అస్తద్వ్యష్టచ్ఛబ్దార్థము లొక్కటియే (బ్రహ్మమే) కావున నది యనాది సర్వసాక్షి జ్ఞానస్వరూపము ప్రపంచమునకు భ్రాంతియే (జ్ఞానము) స్వరూపము కావున బ్రహ్మాభిన్నముగ ప్రపంచములేదు. ఇట్లగుటచే నొకపక్షమున మనసుకాని దానికార్యములు కాని బొత్తుగానే లేవు. మఱియొకపక్షమున కర్తృత్వాదులకు సాక్షి యగుటచే నవి (కర్తృత్వాదులు లేవియును బ్రహ్మమునంటవు.) మనసునకే కర్తృత్వ భోక్తృత్వములు కలవనుటయు ననుభవసిద్ధమే. కూటస్థునిఁ దెలిసికొనకుండు సమయమునందే కదా ''నేను కర్తను, నేను భోక్తను'' అనునభిమానము కలుగుచున్నది. దీనిని బట్టిచూచిన బుద్ధియందుఁ బ్రతిబింబించిన చైతన్యమునే కర్తగాఁ దలఁచుచున్నారనుట స్పష్టమగుచున్నది కదా. కావున నస్తద్వ్యష్టచ్ఛబ్దార్థములు (బ్రహ్మము) కర్తయును భోక్తయును గావు.]

అవ. ఇట్లు బ్రహ్మస్వరూపము నుపదేశించి దాని ననుభవసిద్ధముగా నిరూపించుచున్నాఁడు.—

ఉ. నమ్ము మనమ్ములో ననుదినమ్ము వెలుంగుచిదాత్మసత్ప్రభా
సమ్ము నిజమ్ము నేను నిధనమ్మును సంజననమ్ము రూపవ
ర్ణమ్ములు గర్తృకార్యకరణమ్ము లు వర్ణగుణాశ్రమాభిమా
నమ్ములు నాకు లేవను ఘనమ్మగునావచనమ్ము నెమ్మదిన్. 91

టీ. మనమ్ములోన్=మనస్సునందు, అనుదినమ్ము=ప్రతిదినమునను (లేక ఎల్లప్పుడును), వెలుం...నమ్ము-వెలుంగు = ప్రకాశించుచున్న, చిదాత్మ=జ్ఞానస్వరూపుఁడగు కూటస్థునియొక్క, సత్=సత్తారూపమైన (లేక శ్రేష్ఠమైన), ప్రభాసమ్ము=తేజస్సు, నేను, నిజమ్ము=నిశ్చయము. నమ్ము. (అందఱకు ననుభవసిద్ధమై యున్నజ్ఞానము పరబ్రహ్మమనుట, మనస్సు సర్వవిషయముల గ్రహించుచున్నదని సర్వజనులు తలంచుచున్నారుకదా. భూతములవలనఁ బుట్టినదగుటచే జడము కావున దానికి విషయముల గ్రహించుసామర్థ్యము నొసంగుటకై యవశ్యముగ చేతనసహాయము కావలయును. అట్లు సహాయము చేయుచున్న చేతనమునే లోకులు జ్ఞానపదముతోఁ జెప్పుచున్నారు. అదియే బ్రహ్మము.) నిధనమ్మును=నాశంబును, సంజననమ్మును=పుట్టుకయును, రూప...మ్ములును-రూప=ఆకారములు, వర్ణమ్ములును=నీలపీతాదివర్ణములును (లేక బ్రాహ్మణాదిజాతులును), కర్తృకార్యకరణమ్ములును-కర్తృ = చేయువాఁడైయుండుట (కర్తృత్వ మనునర్థమున కర్తృపద ముపయోగింపఁబడియున్నది.దీనినిభావప్రధాననిర్దేశమందురు), కార్య=ఒకకర్తచేఁ జేయఁబడుట (లేక నొకదానినిఁ జేయుట), కరణమ్ములును=ఒక కర్తకు సాధనమగుట (లేక ఒక సాధనమును గలిగియుండుటయును), వర్ణ...లును-వర్ణ=జాతులును, గుణ=సత్త్వాదిగుణములును, ఆశ్రమ = బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములును, అభిమానమ్ములును=

ఈవర్ణాదులయందలి యభిమానంబును, నాకులేవు, అను=అనునట్టి, ఘనమ్మగు=గొప్పదగు సమ్మఁక్ = సర్వోత్తమ మైననామాటను, నెమ్మదిక్ = మనస్సునందు, నమ్ముము=విశ్వసింపుము అని నిశ్చయించుకొనుము.

తా. ఇట్లు కర్తయు భోక్తయు గాని బ్రహ్మమే ఇట్లనుభవమునకు వచ్చునని యెదవేమో వినుము. ఈయనుభవము క్రొత్తగా రానక్కఱ లేదు. సర్వజనులును ఆబ్రహ్మమును స్వస్వరూపముగా ననుభవించుచున్నారు "నేను తెలిసికొనుచున్నాను" అను ననుభవమే యీవిషయమునఁ బ్రమాణము. లోకమున నందఱు "మనస్సే సర్వమునుం దెలిసికొనుచున్నది"యని తలంచుచున్నారు. కాని యామనస్సు పంచభూతాత్మకమైనది యగుటచే జడము. దానియందున్నయాప్రకాశమే సర్వమును దెలిసికొనునని ఇదివఱకే స్పష్టము చేసి యున్నాను కదా! కావున సర్వప్రకాశక మై "నేను దీనిని తెలిసికొనుచున్నాను" అను వ్యవహారముచే నస్మచ్ఛబ్దార్థములుగ ననుభవింపఁ బడుచున్న జ్ఞానమె బ్రహ్మమని నిశ్చయించుకొనుము. ఇంతకంటె నధికముగ ననుభవమేది కావలయును. మఱియు బాగుగ విచారించిన నాబ్రహ్మమునకు (స్వస్వరూపమునకు) పొడుగుగా నుండుట మొదలగు రూపములు కాని నలుపు తెలుపు మొదలగు వర్ణములు కాని జాతిబ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు కాని లేవనుటయు నట్లె యనుభవసిద్ధము. జ్ఞానమునకు నిందేదియుం నుండుటకు వీలు లేదుకదా. జ్ఞానము ఈవిషయములను సాక్షి యగుటయు దీనికి (జ్ఞానమునకివి లేవనుటకు) రెండవకారణము "నేను బ్రాహ్మణుఁడను ఎఱ్ఱనివాఁడను పొట్టివాఁడను బ్రహ్మచారిని" అను మొదలగు వ్యవహారముల వలన పైఁ జెప్పినరూపాదు లిన్నియు స్వస్వరూపమునకు నున్నట్లే వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి కదా యనియెదవేమో ఇది భ్రాంతియని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను. "సాక్షియే యాత్మ" యనుట యందెట్లు విరోధములేదో అట్లె "సాక్షికి దృశ్యము లగురూపాదులతో సంబంధ మువుండదు" అనుటలోఁ గూడ విరోధములేదు కదా. కావున లేనిరూపాదిసంబంధ మున్నట్లుతోఁచుట భ్రాంతి యగుటలో సంశయమేమి! ఇట్లగుటచేత వాస్తవస్థితిలో నాయాత్మకు పైఁజెప్పినరూపాదులయం దభిమానము లేదు. ఆచైతన్యము జన్మవినాశములు కలది కాదు. దృశ్యపదార్థములజన్మవినాశములఁ జూచుసాక్షి యగుటచే దానికి జన్మవినాశము లుండు ననుట సంభవింపదుకదా. ఎట్లు విచారించినను ఆశుద్ధచైతన్యమే నీవు (త్వంపదార్థము) అదియే యహంపదార్థము. ఈవాక్యములను దృఢముగ నమ్ముము.

అవ. "జ్ఞానమే బ్రహ్మము" అని సిద్ధాంత మేమి? లోకానుభవమును బట్టి జడపదార్థమే బ్రహ్మముకాకూడదా? చార్వాకాదిమతస్థులు కొందఱు జడము లగు భూతముల నుండియె చైతన్యశక్తి యుద్భవించు ననుచున్నారుకదా. అదిన నట్లుకాదని సమాధానమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

చ. అరుచి జనింప నింపగుమహావిషయేచ్ఛలు మాని మానిత
స్ఫురదభిమానమానసవచోఘనకాయనివాసవాసనం
బౌరయకు మేను నే ననెడిబుద్ధిని దోఁచుటచేతఁ జేతనే
తరమును గాను గానఁ బరతత్త్వమె విశ్వ మభావభావనన్. 92

టీక. విశ్వము=ప్రపంచము, అభావభావనన్-అభావ=లేదనెడు, భావనన్=తలంపుతో, అరుచి=వైరాగ్యము, జనింపన్=పుట్టఁగా, ఇంప ..చ్ఛలు-ఇంపగు=ఇంతవఱకు నిష్టముగా నున్న, మహాత్=గొప్పవియైన, విషయేచ్ఛలు-శబ్దాది విషయములయందలి యాసలను, మాని=వదలి, మా...వాసనన్-మానిత=సోత్రము చేయఁదగిన, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్న, అభిమాన=అహంకారమువలనఁ బుట్టినట్టియు, మానస=మనస్సునకును, వచః=వాక్కునకును, ఘనకాయ=స్థూలశరీరమునకును (స్థూలసూక్ష్మశరీరములకనుట), నివాస=ఉనికిపట్టైన, వాసనన్ = ఇచ్ఛను (వాసనయనఁగా ఇచ్ఛలవలన జనించి మనసున నిలచి యున్నసంస్కారముగాని సామాన్యమగుకామము కాదని తెలిసికొనవలయును), పొరయకుము=పొందవలదు, ఏను=కూటస్థుఁడనైననేనే, నేను పరబ్రహ్మమును, అనెడిబుద్ధిన్=అనుతెలివిచేత, కానన్=విచారింపఁగా, చేతనేతరమునుగాను=చైతన్యమునకంటె నితరమగు జడమును కాను, తోఁచుటచేతన్ = "నేను నేను" అని జడవినాశకాలమైన సుషుప్త్యవస్థయందుకూడ స్ఫురించుచుండుట చేత(ఆయవస్థయందు నేను అనువ్యవహారములేకున్నను దానియర్థమగు బ్రహ్మముకలదు గావున నిట్లు చెప్పఁబడెను), పరతత్త్వమే=పరాత్పరుఁడని చెప్పఁబడుచున్న పరబ్రహ్మమే నేను.

తా. ఈవిషయమున నించుకయైనను సంశయింపకుము. స్థూలసూక్ష్మశరీరము లాత్మయని యభిమానింపకుము. అనాద్యవిద్యావశమున ననాదికాలమునుండియు దేహాత్మభ్రాంతివచ్చుచుండెనుకావున, నీకునది (దేహాత్మభ్రాంతి) "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను జ్ఞానమునకు ప్రతిబంధమును గల్గించుచున్నది. ఇది యహంకారమువలన నింత దృఢముగా నేర్పడుచున్నది. ఆయహంకారంబును బాంచభౌతికము కావున శబ్దాదుల నభిమానించుచున్నది. ఈయభిమానమే జన్మపరంపరకుఁ గారణ మగుచున్నది. కర్మలం జేయించుచున్నది. సర్వకర్మలను శబ్దాద్యనుభవార్థములే కదా. కావున మొట్టమొదట నాయహంకారమును జయింపుము. దానికి వైరాగ్యము ముఖ్యసాధనము. పైన నిరూపించినట్లు ప్రపంచము సంపూర్ణముగా నభావరూపమే కావున నీవైరాగ్యము గలుగుటయు దుర్ఘటము కాదు. ప్రపంచయథార్థస్థితినిగూర్చి కొంత విచారించినఁజాలును. అప్పుడు మొట్టమొదటనుండియు సుఖకరములుగా నున్నశబ్దాదులు దుఃఖకరములగును. ఆశబ్దాదులయందుఁ దోఁచుచున్నయానంద మంతయు స్వాభావికము కా దనియు

బ్రహ్మానందలేశమే యనియుం జెప్పితిని కదా. అప్పుడు క్రమక్రమముగ నాశక్తాదుల యందలి యభిమానము తొలఁగును. దానిచేఁ గర్మలు నశించును. అప్పుడు పునర్జన్మము కలుగదు. లోకమున "ఈధనము నాది" అను మొదలగు వ్యవహారము వైవిషయమున (అనఁగా నహంకారమే జన్మమును కలిగించు నను విషయమున, అహంకారమే విషయమున నభిమానించునప్పుడు మమకారరూపముతో పరిణమించును కావున నాయహంకారమమకారములకు భేదములేదు) ప్రమాణము. దేహ మెప్పటికిని ఆత్మ కానేర దనుటలో సంశయము కొంచెమైనను లేదు. "నేను" అను పదమునకు నర్థమును విచారించిన సమయమున సర్వము స్పష్టము చేయఁబడియే యున్నది. అయినను మఱియొక యుక్తికి విషయము. సుషుప్త్యవస్థయందు సర్వము లీనమయ్యెను కదా. అప్పటిసర్వాభావమును జూచునది జ్ఞానమా (చేతనమా) లేక యచేతనమా? అచేతనము చూడనేరదు. చేతన మైన నాతచేతనములవలనఁ బుట్టిన దైనయెడల వాని లయకాలమున వానితోఁగూడ లయము నొందవలయును గాని స్వతంత్రమై యుండదు. కావున నాసర్వాభావమును జూచునది స్వతంత్రచేతన మై యుండకతప్పదు. ఇఁక సుషుప్త్యవస్థయం దేస్వతంత్రచేతనము సర్వాభావము నెఱుంగుచున్నదో జాగ్రదాదులయందుంగూడ నదియే సర్వము నెఱుంగుచున్న దనువిషయము నెవ్వఁడును భంగము చేయఁజాలఁడు. నిదురించి మేల్కొనినపిదప "నేను సుఖముగ నిదురించితిని" అని సర్వాభావమును తాను కనుఁగొనినట్లు చేయుంవ్యవహారమే వైవిషయమునఁ జాలినంత ప్రామాణ్యము నొసంగుచున్నది. ఇఁక విచారింపుము. "నేను" అనఁగా నెవ్వఁడగును. నిస్సంశయముగఁ బైఁజెప్పఁబడినస్వతంత్రచే యగును. కావున నోయాంజనేయా! నేను (ఆత్మ) జడ మని యెన్నఁటికిని విచారింపకుము.

చ. ఇరవుగ నెన్న నెన్నఁ డొకయించుక లేకయ యున్నయున్నతిం
బొరలువికారకారణ మబోధము దీని తెఱంగు రంగుగా
నెఱిఁగి శమించి మించి పరమేశ్వరభావముఁ బొంది బొంది తా
మఱచినధీరధీ రుచిరమార్గుఁడు మోక్షముఁ జేరుఁ జేరువన్. 93

టీ. ఇరవుగన్ = బాగుగా, ఎన్నన్, ఎన్నఁడు=ఎప్పుడు, ఒకయించుక లేక యఱకొంచెమైనను వస్తుస్వరూపములేకయే (అనఁగా కనఁబడకయే), ఉన్నయున్నతిన్ =ఉన్నరీతిగనే, పొరలు...టము-పొర = అభివృద్ధిఁజెందుచున్న, వికార = ఉత్పత్తి వినాశాదివికారములయొక్క, కారణము=హేతువు (అనఁగా ఈవికారములు వస్తువులు గాకున్నను ఉన్నట్లు గానవచ్చుటకుఁ గలహేతువు), అబోధము=అజ్ఞానమే(భ్రాంతివలన నీవికారములఁ జూచుచున్నారనుట), దీని తెఱంగున్ = ఈయజ్ఞానముయొక్క లోపమును రంగుగాన్=చక్కఁగా, ఎఱిఁగి=తెలిసికొని, శమించి=శాంతి నొంది, మించి=

అభివృద్ధిఁ గాంచి, పరమేశ్వరభావముఁ బొంది = పరబ్రహ్మత్వమును జెందిన, ("అహం బ్రహ్మాస్మి" అనుజ్ఞానముగలిగి), బొందిన్=శరీరమును, తాన్=తాను, మఱి...ర్గుఁడు-మఱచినన్, ధీర = స్థిరమైన, ధీ=జ్ఞానముచే, రుచిర = మనోహరమైన, మార్గుఁడు = మార్గము కలవాఁడు, చేరువన్=సమీపమున (అనఁగా కరతలామలకముగ, లేక అప్రయత్నముగ), మోక్షమున్=స్వతస్సిద్ధమై యున్నముక్తిని, చేరువన్=పొందును.

తా. ఇట్లైనచో లేనివికారము లేల తోఁపవలయు నందువేమో వినుము. దీనికంతయు నజ్ఞానమే కారణ మని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను. కావున నీవిషయమును స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుము. ఎండమావులయందు నీరులేని దయ్యు నున్నటు తోఁచినవిధమున నద్వితీయుఁడగుబ్రహ్మమునందు ఈప్రపంచము తోఁచుచున్నది. ఈవిషయమును జక్కఁగ నెఱింగి నాకును బ్రహ్మమునకును భేదము లేదు. ప్రపంచము శూన్యము. నేను అద్వితీయుఁడను అనుజ్ఞానమును దృఢముఁ జేసికొనవలయును. అప్పుడు ఈశరీరమువాస్తవస్థితిలో శూన్యరూపమె కావున దీనియం దాత్మాభిమానము కలుగదు. ఇట్లు దేహాభిమానమును బరిపూర్ణముగ వదలి సంశయముల మాని "పరబ్రహ్మమద్వితీయము" అని చూచు మహాత్ముఁడు సమీపముననే (అనఁగాఁ దానున్నచోటనే) ముక్తినిఁ జెందును. తెలిసికొనలేకపోవుటయేకాని యాత్మ యెప్పుడును ముక్తుఁడేకదా.

ప్రబోధచంద్రోదయమున—"శ్లో. శాంతేఽనంతమహిమ్ని నిర్మలచిదానందే తరంగావళీ, నిర్ముక్తేఽమృతసాగరాంభసి మనాఙ్మగ్నోఽపి నాచామతి, నిస్సారే మృగతృష్ణికార్ణవజలే భ్రాన్తోఽపి మూఢః పిబ, త్యాచామ త్యను మోదతేఽభిరమతే మజ్జత్య థోన్మద్యతి." "శాంతమై యపరిమితప్రభావముకలదై శుద్ధమై జ్ఞానానందరూపమై నిశ్చలమైయున్న మోక్షమనెడు సముద్రజలమున సంపూర్ణముగ మునిఁగియుండియు దానిజలముల నించుకయైన నాస్వాదింపరు. నిస్సారమై యెండమావులయందారకల్పింపఁబడినదై యున్నజలమున(అనఁగా శూన్యమయ్యు నున్నట్లు తోఁచుచున్న సంసారమున నున్నట్లు అజ్ఞానముచే తలంచుచుండియు దానిని ఎండమావులలోనినీటిని) పానముఁ జేయుచున్నాఁడు. ఆచమనము చేయుచున్నాఁడు. దానిరుచికి మెచ్చుకొనుచున్నాఁడు. అంతకంటె నధిక మైనది లేదని దానియం దభిమానముగలిగియున్నాఁడు. దానియందే మునుఁగుచుఁ దేలుచున్నాఁడు. ఇది యేటిచిత్రము?" అను పద్యముచేఁ బైవిషయముఁ జిత్రముగఁ గవి వర్ణించియున్నాఁడు.

అవ. ఇట్లు పరమేశ్వరుఁడు సర్వమును వివరించి రామోపదిష్టదృగ్దృశ్యవివేకము నిట్లని చెప్పుచున్నాఁడు.—

వ. అని యుపదేశించి వెండియు నాత్మస్వరూపం బతిస్పష్టంబుగా నెఱుంగుకొఱకు నింక నొక్కపరమరహస్యంబుఁ జెప్పెద సావధానచిత్తుండవై యాకర్ణింపు మని యి ట్లనియె. 94

టీ. అనిరుపదేశించి=ఈవిధముగా బోధించి, వెండియుఁన్=మఱియు, ఆత్మస్వరూపంబు=కూటస్థయథార్థస్వరూపము, అతిస్పష్టంబుగాన్=మిగులవిశదముగా, ఎఱుఁగుకొనుకన్=తెలిసికొనుటకై, ఇంకన్=ఇఁకపై, ఒక్కపరమరహస్యంబున్=అతిరహస్యమగునొకవిషయము, చెప్పెదన్, సావధానచిత్తుండవై=మిగుల శ్రద్ధతో, ఆకర్ణింపుమని=వినుమని, ఇట్లనియెన్=ఈరీతిగఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు.

తా. ఓపార్వతీ! శ్రీరామచంద్రుఁ డీవిధముగాఁ దనయథార్థస్వరూపమును ఆంజనేయునకు నిరూపించిచెప్పి మఱల సుఖతరముగఁ దెలియఁ జేయువాఁడై యీక్రింది విధముగఁ జెప్ప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.

దృగ్దృశ్యవివేకము.

సీ. కలితశబ్దశ్రోత్రఘనమనోహంకృతుల్
దృశ్యముల్ వీనికి దృక్కు నేను
స్పర్శత్వగింద్రియాంచన్మనోహంకృతుల్
దృశ్యముల్ వీనికి దృక్కు నేను
లలితరూపలోచనమనోహంకృతుల్
దృశ్యముల్ వీనికి దృక్కు నేను
గమనీయరసరసజ్ఞామనోహంకృతుల్
దృశ్యముల్ వీనికి దృక్కు నేను
తే. అతిసురభినాసికామనోహంకృతులను
దృశ్యములు గాన వీనికి దృక్కు నేను
బహువిధాంతర్బహిస్స్థప్రపంచ మెల్ల
దృశ్య మట్లౌటఁ బరిపూర్ణదృక్కు నేను. 95

టీ. కలిత...కృతులు-కలిత=ఒప్పుచున్న, శబ్ద=శబ్దమనువిషయము, శ్రోత్ర=దానిని గ్రహించునట్టి శ్రోత్రేంద్రియము, ఘన=గొప్పదియగు, మనః=ఆయింద్రియమూలమున ప్రత్యక్షజ్ఞానరూపములో వెలుపలికి ప్రసరించునట్టిమనస్సును, అహంకృతులు = 'నేను శబ్దమునువింటిని' అనిపలుకు నహంకారంబును, దృశ్యముల్ =చూడఁబడునవి (శబ్దమును శ్రోత్రము గ్రహించును. మనోవృత్తి యాశ్రోత్రేంద్రియముద్వారా వెలుపలికి ప్రసరించినప్పుడే కాని యాప్రత్యక్షముకలుగదు. మఱియు నప్పు డహంకారము 'నేను శబ్దమును వింటిని' అని యభిమానించును. ఈచెప్పఁబడినవిషయ మంతయును తనకు గోచరమగుచున్నదనుట సర్వజనులకును ప్రత్యక్షము. "నేనిప్పుడు వినుచున్నాను" అని యొక పురుషుఁడు భాషించునప్పుడు అది (అనఁగా అహంకృతి) స్వయముగా తెలియుచు నేయు

న్నాఁడు కదా. ఇట్లే రూపస్పర్శరసాదిప్రత్యక్షములయందు కూడ నాయావిషయముల నాయాయింద్రియములు గ్రహించుటయు, వానిమూలమున మనోవృత్తియు వెలికి నిర్గమించుచుండుటయుఁ అవియన్నియు తనకార్యములుగా నహంకారమభిమానించుచుం డుటయు నైజము. (ఈవిషయమునంతయును స్వయముగా నెఱుంగుటకూడ నైజమే యనిగ్రహించునది.) వీనికిన్ = ఈశబ్దశ్రోత్రమనోఽహంకారములకు, నేను=కూట స్థుఁడనైన నేను, దృక్కున్=సాక్షినై యున్నాను. (తా నన:గా కూటస్థుఁడే కాని వేఱొకఁడు కాఁడుగదా!) స్పర్శ...తులు-స్పర్శ=శీతోష్ణాదిరూపమగుస్పర్శము,త్వగింద్రియ=దానిని గ్రహించెడుత్వగింద్రియము, అంచత్=ఒప్పుచున్న, మనోహంకృతులు=అచ్చట సహాయముచేయుమనోవృత్తి దానిని స్వకార్యముగాఁ నభిమానించు అహంకారము, దృశ్యములు, వీనికిన్, నేనున్, దృక్కున్, సలలితరూపలోచనమనోహంకృతుల్, దృశ్యము ల్వీనికి దృక్కు నేను, కమనీయ=మనోహర మైన, రస=రుచి, రసజ్ఞా=నాలుక, మనోహంకృతులు=మనస్సు అహంకారము, దృశ్యములు=(స్వయముగా గ్రహించు నన:గా కూటస్థుఁడే గ్రహించుననుటయే), నేను, వీనికిన్, దృక్కున్, అతి...తులు-అతిసురభి=మిక్కిలి సుగంధము, నాసికా=ఘ్రాణేంద్రియము, మనోహంకృతులు=మనోహంకారములును, దృశ్యములు, కానన్=చూడఁబడునవియే కావున, వీనికిన్, నేను, దృక్కున్, అట్లగుటన్ = ఈవిధముగా సర్వసాక్షినై యుండుటచే, బహు...మెల్లన్-బహువిధ=అనేకవిధములైన (అన:గా జాత్రు, జ్ఞాన, జ్ఞేయరూపములైన), అంతర్బహిస్థ=లోపల వెలుపలనున్న, ప్రపంచమెల్లన్=మనోబుద్ధ్యాదిరూపమైనట్టియు శబ్దస్పర్శాదిరూపమైనట్టి ప్రపంచమంతయును, దృశ్యము,అట్లాటన్=కావున, నేను, సంపూర్ణ దృక్కున్, పరిపూర్ణ = సర్వపరిపూర్ణుఁడనైన, దృక్కున్=సాక్షిని.

తా. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములను పంచవిషయములును వానిని గ్రహించుటకు సాధనము లైనజ్ఞానేంద్రియము లైదును ఆయింద్రియములతో సంబంధించి (అన:గా వానిగుండ వెలికి వ్యాపించి విషయములం బ్రకాశింపఁజేయుచున్నమనంబును ఆమనము నందు "నాది" యనునభిమానము గలిగి యున్నయహంకారంబును మఱియు లోపల వెలుపలఁ గలసర్వపదార్థములును దృశ్యములు) అన:గా నాచేఁ బ్రకాశింపఁజేయ తెలిసికొనఁబడు చున్నవి. నేను (జ్ఞానరూపమగు బ్రహ్మము) వీని కన్నింటికిని సాక్షిని [అన:గా ప్రకాశింపజేఁయు: (తెలిసికొను) బడువాఁడు] కావున నాకును వీనికిని సంబంధము లేదు.

అవ. పైఁజెప్పినవిషయము ననుభవపూర్వకముగా సిద్ధాంతముచేయుచున్నాఁడు.—

సీ. శబ్దాదివిషయపంచకము దృశ్యం బగు
శ్రవణాదికరణపంచకమునకును

శ్రవణాదికరణపంచకము దృశ్యం బగుఁ
దతమనోబుద్ధ్యహంకృతుల కరయఁ
దతమనోబుద్ధ్యహంకృతులు దృశ్యం బగు
బరిపూర్ణ దృజ్మయబ్రహ్మమునకుఁ
బరిపూర్ణదృజ్మయబ్రహ్మంబు నగునాకు
దృశ్యత్వ మెందుఁ జింతింప లేదు
తే. గాన నిరతిశయస్వప్రకాశనిర్వి
కారనిర్విషయాంవ్యయాకాశకల్ప
కల్పనాతీతసచ్చిత్సుఖస్వరూప
నురుచిరాఖండశుద్ధవస్తువును నేను. 98

టీ. ఆరయఁగ్=విచారింపగా, శ్రవ...నకు-శ్రవణ=చెవి, ఆది=మొదలుగాఁగల, కరణ=జ్ఞానేంద్రియములయొక్క, పంచకమునకుఁ్=ఐదింటికి, శబ్దాదివిషయపంచకము, శబ్ద=శబ్దము, ఆది=మొదలుగాఁగల, విషయపంచకము = ఐదువిషయములును, దృశ్యంబగుఁ్=చూడఁదగిన వగును(అనఁగా జ్ఞానేంద్రియములు శబ్దాదులను జూచువనుట) తత...తులకుఁ్-తత=విస్తారములైన, మనోబుద్ధ్యహంకృతులకుఁ్=మనోబుద్ధ్యహంకారములకు, శ్రవణాదికరణపంచకము చెవి మొదలగుజ్ఞానేంద్రియములైదును, దృశ్యంబగుఁ్=చూడఁదగినదగును (అనఁగా నంతఃకరణముజ్ఞానేంద్రియముంజూచుననుట), పరి...నకుఁ్-పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపకుఁడైన, దృజ్మయ=సర్వసాక్షియైన, బ్రహ్మమునకుఁ్=పరమాత్మకు,తత...తులు-తత=మనోబుద్ధ్యహంకృతులు, దృశ్యంబగుఁ్=చూడఁదగినవగును(సర్వసాక్షి యీయంతఃకరణమునుజూచు ననుట),పరిపూర్ణదృజ్మయబ్రహ్మంబునగునాకుఁ్=సర్వవ్యాపకుఁడనుసర్వసాక్షిని, పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడనైననాకు, ఎందుఁ్=ఎచ్చటను,చింతింపఁ్=విచారింపఁగా,దృశ్యత్వము=ఒకదానిచేఁ జూడఁబడుటయనుస్థితి,లేదు.(అనఁగా బ్రహ్మమునకు ద్రష్టయెవ్వఁడును లేఁడనుట.శబ్దాదులకుద్రష్టకలఁడనువిషయము అనుభవసిద్ధము. జ్ఞానస్వరూపుఁ డగుపరమాత్మునకుఁగూడ మఱియొకద్రష్టకలఁడనుటయన్ననో ప్రత్యక్షవిరుద్ధము. జ్ఞానమును జూచుటకు మఱియొక జ్ఞానముకలదనుట యసంభవము. దృశ్యమగుజ్ఞానమునకును ద్రష్టయజ్ఞానమునకును భేదమును నిరూపించుటయే మొట్టమొదట నశక్యము. రెండును జ్ఞానములే కదా ఈయంశమును గూర్చి వివరణమును గోరువారు నాచే వివరింపఁబడిన బ్రహ్మగీత 3 అ. 11. శ్లో) కానఁ్=కాఁబట్టి,నేను, నిరతి...వును-నిరతిశయ=(నాకంటె) నధికమగువస్తువులేని (అనఁగా సర్వాధికమైనట్టియు),స్వప్రకాశ=రెండవసాక్షితో నవపరములేక స్వయముగానే ప్రకాశించునట్టియు, నిర్వికార=ఉత్పత్తిమొదలగువికారములులేనట్టియు,నిర్విషయ=నేనే

సర్వమయుండ నగుటచేత దృశ్యము లని చెప్పఁబడుచు (నాకంటె) భిన్నము లగుపదార్థములు లేనట్టియు, అవ్యయ = నాశరహితమైనట్టియు, ఆకాశకల్ప=ఆకాశముతో సమానమైనట్టియు (అనఁగా భిన్నములని తలంపఁబడుచున్న సర్వపదార్థములతో సంబంధపడియుండియు వాని వికారముల నంటనట్టియు), కల్పనాతీత-కల్పనా = "ఇతఁడిట్టివాఁడు" అని నిర్ణయించుటను (లేక తర్కములచే వికల్పముచేయుటను), అతీత=అనుక్రమించినట్టియు (అనఁగా నిర్ణయించుటకు కాని వికల్పములచేయుటకుఁగాని వీలులేనట్టియు), సత్ = ఉనికియు, చిత్=జ్ఞానంబును, సుఖస్వరూపముగాఁగలిగినట్టియు, సురుచిర=మనోహరమైనట్టియు, అఖండ=పరిచ్ఛేదములు (విభాగములు) లేనట్టియు, శుద్ధవస్తువు=నిర్మలమగు పరబ్రహ్మవస్తువు, నేను.

తా. అది యెట్లనిన వినుము. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములఁ శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణములు క్రమముగ గ్రహించుచున్నవనుట యనుభవసిద్ధ మగుటచే నీవిషయమును గూర్చి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పనక్కఱలేదు. "నేను కంటితో చూచుచున్నాను" అను మొదలగువ్యవహారము లీవిషయమునఁ బ్రబలప్రమాణంబులుకదా. కావున నింద్రియాదులద్రష్టను గూర్చి కొంత వివరింప వలయును. స్వానుభవమునుబట్టి కొంచెము జాగ్రత్తతో విచారించినఁ దనయింద్రియములు చేయువిషయగ్రహణము తనకుఁ దెలియుచున్నదనుట నెవ్వఁడును నిరాకరింపఁజాలఁడు. "నాకంటికి నెదుటఁ దెలుపు కానవచ్చుచున్నది. కన్ను తెలుపును గ్రహించుచున్నదనుటను నేనెఱుంగుదును" అను వ్యవహారము పైవిషయమునఁ బ్రబలప్రమాణము. ఈ ప్రమాణమువలన నింద్రియములకు నస్మచ్ఛబ్దవాచ్యుం డైన యొకద్రష్ట కలఁడని స్పష్టమగుచున్నది. లోకమున సామాన్యముగ "నేను" అనుపదమునకు నంతఃకరణోపాధియందుఁ బ్రతిబింబించినజీవునిఁ గాని యాయంతఃకరణముచే నావరక యావరింపఁబడి మాత్రమె యున్నచైతన్యమునుగాని యర్థముగాఁ జెప్పుచున్నారు. కావున ఇంద్రియములకు ద్రష్ట యంతఃకరణమె. దీనికిని ఈ యంతఃకరణమునకును మఱియొక ద్రష్ట కలఁ డనుటయు ననుభవవిరుద్ధము కాదు. ఎవ్వం డైనను తనయందుఁ బుట్టుసంకల్పము తనకు తెలియదని చెప్పఁగలఁడా "నా మనసు స్వస్థముగ లేదు. మనసునందు కలఁక కల దనుట నే నెఱుంగుదును" అను మొదలగువ్యవహారములు నీవిషయమునం బ్రమాణములు. సంకల్పమె కదా మనస్సు. అంతఃకరణ మంతయు నొక్కటియే కావున మనసునకు సాక్షియున్న నంతఃకరణమునకు సాక్షియున్నట్లే కావున మనసునకు నెవ్వఁడు సాక్షియై యున్నాఁడో వాఁడే నేను (బ్రహ్మము).

నాకు సాక్షియెవ్వఁడునులేఁడు. ఎట్లు తర్కించినను దాని (నాకు సాక్షి కలదనుటను) నెవ్వఁడును నిర్ణయింపఁజాలఁడు. నేను స్వప్రకాశుఁడను (రెండవసాక్షితోఁ

బరిలేకయే స్వయముగఁ బ్రకాశించువాఁడను) నాకంటె నధికమగు పదార్థ మెద్దియును లేదు. అట్టిపదార్థ ముండిన నే కదా నన్నుఁ బ్రకాశింపఁ జేయవలయును. మఱియుఁ దృశ్యము లనుపదార్థము లొకప్పుడు గానవచ్చుచు మఱియొకప్పుడు గానరాకపోవుచు (అనఁగా నావిర్భావతిరోభావములఁ జెందుచు; ఈ ఆవిర్భావతిరోభావములే యుత్పత్తివినాశనము లని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము) నుండును. సాక్షికి నవి (ఉత్పత్తివినాశములు) యెన్నటికిని గలుగఁగూడదుకదా. కావున నాకుం గూడ మఱియొకసాక్షి యుండినచో నుత్పత్తివినాశము లుండి తీరవలయును. మనోహంకారాదు లన్నియు సుషుప్తిసమయమున నశించినను నేను (సకలసాక్షి యగుబ్రహ్మము) నశింపక వానివినాశమును జూచుచున్నాను. జాగ్రదవస్థలయందు వాని మరల నుత్పత్తి యగుచుండ "నే నేకరూపముతోనుండి చూచుచున్నాను. నేను సుఖముగ నిదురించితిని. అప్పుడు నాకేమియుం దెలియకుండెను" అను వ్యవహార మీవిషయమునఁ బ్రమాణమని యిదివఱకే చెప్పియున్నానుకదా. ఇఁకఁ జూడుము. ఉత్పత్తివినాశసాక్షినగునాకు నుత్పత్తివినాశము లెట్లు కలుగును? కావున నేను నాశరహితుఁడ నగుటచే నాకు సాక్షి లేఁడు.

మఱియు నాకాశము లేకపోవుటచేతనే ఇతరవికారములు ఉండుట వృద్ధిఁజెందుట నశించుట మొదలగువికారము లేవు. ఆకాశమువలె నీదృశ్యప్రపంచములో సంబంధపడి యున్నను దీనికి సాక్షి నగుటచే దీనివికారములు నన్ను బాధింపవు. నేను సుఖిని అను మొదలగు ననుభవములు భ్రాంతిసిద్ధములు కాని వాస్తవములు కావని యిదివఱకే నిరూపించియున్నాను కదా. ఇట్లయిన నీకు సాక్షిలేకపోయిన నీవు (రాముఁడు బ్రహ్మము) కలవో లేవో నిశ్చయమెట్లు అనియెదవేమో వినుము. నేను (రాముఁడు బ్రహ్మము) స్వప్రకాశుఁడ నగుటచే నాయునికిని నేనే తెలిసికొందును గాని ఇతం డిట్టివాఁడు అని ఇతరుఁ డెవ్వఁడును నిర్ణయింపలేఁడు. నేను సత్యజ్ఞానానందరూపుఁడను. ఎప్పుడు నొక్కవిధముగాఁ బ్రకాశించువాఁడను. నిర్మలుండను.

మఱియొక్కవిశేషము బాగుగఁ దెలిసికొనుటకై (అనఁగా లోకానుభవానుసారముగా విభాగించి యెఱుంగుటకై) దృశ్యము వేఱు దృక్కు వేఱు అని చెప్పితిని గాని వాస్తవస్థితిలో నాస్వరూపమునకు ఖండములే లేవు. నే నద్వితీయుండను. ఇట్లయిన సిద్ధాంతమునకు విరోధము వచ్చును. నీవు బ్రహ్మము జ్ఞానరూపుఁడ వగుటచే నీకు విషయములగుపదార్థము లవశ్యముగా నుండి తీరవలయును కదా యనియెదవేమో అది యొకనియమము కాదు. ఇదివఱకు చేసిననిరూపణ ననుసరించి ప్రపంచము నాకంటె వేఱుకాదని తెలిసికొనియున్నావు. ఇదియును గాక జ్ఞేయములు లేకున్నను జ్ఞానము జ్ఞానమే కాని వేఱుకానేరదు. భ్రాంతివలన నిప్పుడు లేనిపదార్థము లున్నట్లు తోఁచు

చున్నవి. కావున నాస్వరూపము (జ్ఞానరూపమగు బ్రహ్మము. ఈమిథ్యాపదార్థములకు సాక్షిగాఁ దోఁచుచున్నది. ఇంతియేకాని యీప్రపంచమునకు జ్ఞానమో స్వరూపమే. కావున నిది నాకంటె వేఱు కానేరదు. వేఱు కాకపోయిన దృశ్యంబును కానేరదు. ఈకారణమువలన నాయందు సాక్షిత్వ ధర్మంబును ఉండనేరదు.

అవ. ఇట్లు తనసర్వపరిపూర్ణత్వమును విషయరహితజ్ఞానమాత్రరూపత్వమును ప్రకటించి మరలఁ బ్రకృతము (అనఁగా దృశ్యము వేఱు దృక్కు వేఱు అనుపద్ధతి ననుసరించి) తన మఱియొకసాక్షి లేఁడను విషయమును యుక్తిసిద్ధముగ నిరూపించుచున్నాఁడు.—

వ. అట్టిదృగ్వస్తువు నైననాకు దృశ్యత్వంబు గలుగ దెట్లనిన వినుము. దృక్కును, సంవిత్తును, జిత్తును, జ్ఞప్తియు, జ్ఞానంబును, బోధంబును, చైతన్యంబును ననునివి ఘట కుంభ కలశశబ్దంబులభంగిఁ బర్యాయనామంబు లట్లగుట దృక్కు నైనన న్నవలోకించునది దృగన్యం బనిన దీపభాస్యంబు లై జడంబు లైనఘటాదులు భాసకం బైనదీపంబు బ్రకాశింపంజేయ నేరనిపగిది నాచేతఁ బ్రకాశ్యంబులై యచేతనంబు లైనయహంకారమనోనేత్రరూపాదికంబులు ప్రకాశకం బైనమత్స్వరూపంబుం దెలియనోపవు. దృగంతరంబనిన నాదృగంతరంబు స్వల్పప్రభారూపం బైనప్రదీపం బనల్పతేజోవంతుం డగుభానుమంతుని వెలిఁగింప లేనిచందంబున నికృష్టం బై యెఱుంగ సమర్థంబుగాదు. సమానం బై తేజరిల్లం జేయుననిన రత్నంబు స్వసదృశరత్నాంతరంబును భాసిల్లం జేయ క్షమంబు గానిపోలిక మత్సమం బై విలసిల్లం జేయ శక్తంబు గా దదియునుం గాక వేదాంతంబుల యందు జైతన్యద్వయం బనుక్తం బది యట్లుండనిమ్ము సముత్కృష్టం బై కాంచు ననిన నదియు మఱియొక దృగంతరంబునకు దృశ్యంబు గావలయు నట్లయిన దానిం గనుంగొనుదృగంతరాంతరం బింకొక్కటి యనిన నిత్తెఱంగున నసంఖ్యాతదృగంతరాంగీకారంబు దోఁచునందువలన ననవస్థాదోషంబు ప్రాప్తం బగు నట్లు గాక కొన్ని దృగంతరంబుల నూహించి యొక్కటి నిలిపి ఇటమీఁద దీనికి ద్రష్ట లేఁడనిన నన్నింటికిం గలుగ నితని కెట్లు లేకుండు గలం డనిన వానికి వ్యభిచారంబు వచ్చు నివ్విధంబు గాక మొదటిదృగంతరంబు నిరతిశయం బనిన నెయ్యది సర్వకారణం బై నిష్కారణం బై తనకంటె

నితరం బైన సాక్ష్యంబును సాధనంబు లేకయ తాన వీక్షించు నదియె
నేను గావున స్వప్రకాశపరిపూర్ణ సృజ్ఞయ బ్రహ్మంబు నగుదు నని
యుపదేశించి మఱియు నిట్లనియె. 97

టీ. ఆట్టిదృగ్వస్తువ నైననాకున్-అట్టి = పైఁ జెప్పిన, దృగ్వస్తువ నైననాకున్ = సాక్షిరూపుఁడ నైననాకు, దృశ్యత్వం బు గలుగదు=చూడఁబడుట యనుస్థితిసంభవింపదు. (అనఁగా బ్రహ్మమునకు సాక్షిలేఁ డనుట.) దృగాదిపదములు, దృక్కు-నను=''దృక్'' అనుపదంబును, సంవిత్తును=''సంవిత్'' అనుపదంబును, చిత్తును = ''చిత్'' అను పదంబును, జ్ఞప్తియున్=''జ్ఞప్తి'' యను పదంబును, జ్ఞానంబును=''జ్ఞాన''మనుపదంబును, బోధంబును=''బోధ'' మనుపదంబును, చైతన్యంబును=''చైతన్య'' మనుపదంబును, అనునివి=ఈపదములు, ఘట...భంగిన్-ఘట=''ఘట'' మనుపదంబును, కుంభ= ''కుంభ''మనుపదంబును, కలశ=''కలశ'' మనుపదంబును, శబ్దంబులభంగిన్=ఈపదములయట్లు, పర్యాయనామంబులు=ఏకపదార్థముఁ జెప్పు పేర్లు, (అనఁగా ఘటాదిపదము లెట్లొకఘటమునే చెప్పునో దృగాదిపదములు కూడ నట్లే పరబ్రహ్మమును చెప్పుననుట.) అట్లగుటన్=ఈకారణమువలన, దృక్కు-నైననన్ను=స్వసాక్షి నైననన్ను, అవలోకించు నది=చూచునని చెప్పఁబడునది, దృగన్యంబనినన్=దృశ్యమే యనినచో (అనఁగా దృశ్యము లగు శబ్దాదిపదార్థములే తమకు సాక్షి నగునన్నుఁ జూచు ననినచో) దీపభాస్యంబులై=దీపముచే ప్రకాశింపఁజేయఁదగియున్నట్టియు, జడంబులైన=స్వయముగా ప్రకాశించునట్టిస్వభావము లేని, ఘటాదులు=ఘటాదిపదార్థములు, భాసకంబైన దీపంబున్ = తమ్ముఁ బ్రకాశింపఁజేయుదీపమును, ప్రకాశింపఁజేయ నేరనిపగిదిన్ = (స్వయముగ) ప్రకాశింపఁజేయలేనట్లు, నాచేతం బ్రకాశ్యంబులై=నాచే ప్రకాశింపఁ జేయఁదగినవై, అచేతనంబులైన=జడములైన, అహం...బులు-అహంకార=అహంకారము, మనః=మనస్సు, నేత్ర=నేత్రము, రూప=ఆనేత్రముచే గ్రహింపఁబడురూపము, (విషయేంద్రియమనోఽహంకారములకుఁ గలపరస్పరసంబంధము 95-వ పద్యములో వివరింపఁబడియున్నది.) ఆదికంబులు=మొదలైనవి (ఆదిపదమువలన సర్వవిషయ సర్వేంద్రియములను వానితో సంబంధము గలమనోఽహంకారములనుగూడ గ్రహించునది). ప్రకాశకంబైన=తమ్ముఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టి, మత్స్వరూపంబున్ =నారూపమును, తెలియనోపవు = తెలిసికొనఁజాలవు (అనఁగా ప్రకాశింపఁజేయలేవు.) (జ్ఞానమే ప్రకాశ మని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము). దృగంతరంబనినన్ = మఱియొకదృక్కు-నన్ను ప్రకాశింపఁజేయును నని చెప్పినచో, స్వల్పప్రభారూపంబు = స్వల్పమైనకాంతియే స్వరూపముగాఁ గలది, ఐనప్రదీపంబు = ఐనచిన్నదీపము, అనల్పతేజోవంతుం డగు=అపరిమితమగుప్రకాశముగల, భానుమంతుని వెలిఁగింపలేనిచందంబునన్ =సూర్యు

నిఁ బ్రకాశింపఁజేయలేనట్లు, నికృష్టంబై = నన్నుఁ బ్రకాశింపఁజేయునని చెప్పఁబడిన రెండవదృక్కు నాకంటె నల్పప్రకాశము గలదైనయెడల, ఎఱుంగసమర్థంబుగాదు= నన్నుప్రకాశింపఁజేయఁజాలదు. సమానంబై తేజరిల్లంజేయుననినన్ = రెండవసాక్షి నాతో సమానమగుప్రకాశముగలదై నన్ను ప్రకాశింపఁ జేయుననిన, రత్నంబు, స్వసదృశరత్నాంతరంబున్ =తనతో సమానమగు కాంతిగలరెండవరత్నమును, భాసిల్లం జేయన్ =ప్రకాశింపఁ జేయుటకు, క్షమంబుగానిపోలికన్ =సమర్థము కానట్లు, మత్స మంబై=నాతో సమానమై (యున్నరెండవసాక్షి), వెలసిల్లంజేయశక్తంబుగాదు=నన్ను ప్రకాశింపఁజేయనేరదు. అదియునంగాక=ఇంతమాత్రమేకాక, వేదాంతంబులయం దున్ =వేదాంతశాస్త్రములలో, చైతన్యద్వయంబు=రెండుచైతన్యములు (కలవని),అను క్తంబు=చెప్పఁబడియుండలేదు. అదియటుండనిమ్ము=ఆవిషయ ముండనిమ్ము ("యుక్తి ననుసరించియే విచారింతము" అని భావము). సముత్కృష్టంబై=నాకంటెనధికమై, కాంచుననినన్ =రెండవసాక్షి నన్ను ప్రకాశింపఁజేయు నని చెప్పినచో, అదియున్ = సాక్షియును, మఱియొక దృగంతరంబునకున్ =దానికంటె నధికమగుప్రకాశముగల మఱియొకసాక్షికి, దృశ్యంబుగావలయున్ =గోచరము కావలసివచ్చును, అట్లయినన్ =అట్లు చెప్పినచో (రెండవసాక్షికి ద్రష్టయగుమూఁడవసాక్షి గలఁడనినచో), దానిన్ =ఆమూఁడవసాక్షిని, కనుంగొను...రంబు-కనుంగొను=చూచునట్టి, దృగంతరాంతరం బు=మఱియొకసాక్షి (కావలసివచ్చును), ఇంకన్ =మఱియు, ఒక్కటియనినన్ = దా నినిఁజూచుటకై మఱియొకసాక్షి గావలసివచ్చును అనినచో, ఇత్తెఱంగునన్ = ఈవిధ ముగా, అసం...రంబు-అసంఖ్యాత = లెక్కకు మిక్కిలియైన, దృగంతర = సాక్షుల యొక్క, అంగీకారంబు=ఒప్పుదల, తోఁచున్ =కావలసివచ్చును. (అనఁగా లెక్కకు మిక్కిలియగు సాక్షుల నొప్పుకొనవలసి వచ్చుననుట.) అందువలనన్ =ఆకారణమువలన, అనవస్థాదోషంబు="అనవస్థ" (అంతము లేక పోవుట) యనుదోషము. ప్రాప్తంబగున్ = వచ్చును. అట్లుగాక=అట్లు లెక్కకు మిక్కిలి యగుసాక్షుల నంగీకరింపక, కొన్నిదృ దృగంతరంబులన్ = కొన్నిసాక్షులను, ఊహించి = కలవని నిర్ణయించి, ఒక్కటి నిలిపి = ఒకసాక్షియొద్ద నిలచి, ఇటమీఁదన్ = ఇఁకమీఁద, దీనికిన్ = ప్రస్తుత సాక్షికి, ద్రష్టలేఁడనినన్ = మఱియొకసాక్షి లేఁడని చెప్పినచో, అన్నింటికిఁగలుగన్ =ఇంతవఱకు నున్నసాక్షులకన్నిటికిని సాక్షియుండ, వీనికెట్టులేకుండున్ = ప్రస్తుత సాక్షికిమాత్రము సాక్షి యెట్లు లేకపోవును, కలండనినన్ = దీనికిఁగూడ సాక్షియు న్నాఁడనినచో, దానికిన్ = ఆసాక్షికిఁగూడ (అనఁగా ప్రస్తుత మేసాక్షికి రెండవసాక్షి లేఁడని చెప్పియున్నామో ఆసాక్షికిఁగూడ), వ్యభిచారంబువచ్చున్ =నిషేధము కలు గును. ఇవ్విధంబుగాక=ఇట్లుచెప్పక, మొదటిదృగంతరంబు = మొట్టమొదటిసాక్షి, నిరతిశయంబనినన్ =అతిశయము లేనివాఁడు (అనఁగా తనకంటె నన్యమగుసాక్షి యూత

నికి లేఁడు) (స్వప్రకాశుఁడు) అనినచో, ఏయ్యది = ఏసాక్షి, సర్వకారణంబై=సమస్తమునకును కారణభూతుఁడై, నిష్కారణంబై=తనకుఁ గారణము లేనివాఁడై, తనకంటె నితరంబైనసర్వంబుల్ =తనకంటె వేఱుగాఁ గనబడుసమస్తపదార్థములను, సాధనంబు లేక = రెండవసాధనములతోఁ బనిలేక (అనఁగా స్వస్వరూపములతో మాత్రమే), తానువీక్షించు=స్వయముగా ప్రకాశింపఁజేయునట్టి, అదియె=ఆమొదటిసాక్షియే, నేను గావునన్ = నేను కాఁబట్టి, స్వప్ర...హ్మంబు=స్వప్రకాశ=తనంతఁ దానే ప్రకాశించునట్టియు, పరిపూర్ణ = సర్వవ్యాపక మైనట్టియు, చిన్మయ =జ్ఞానస్వరూపమైనట్టియు, బ్రహ్మంబున్=పరబ్రహ్మమును, అగుదున్=ఐయున్నాను, అనియుపదేశించి=అని బోధించి, మఱియునిట్లనియెన్=మఱియును నీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు.

తా. ఓయాంజనేయా! ఈప్రపంచమున కంతయు ను నేనుసాక్షి నగుదును; గాని నాకు సాక్షి లేఁడు అని ఇదివఱకు చెప్పియున్నాను. దానిని నిరూపించెదను వినుము. దృక్కు సవిత్ చిత్ జ్ఞప్తి జ్ఞానము బోధము చైతన్యము అనుపదము లన్నియు ఘట కుంభాదిశబ్దములవలె నాకుఁ బర్యాయనామములు. కావున నీపదములలో దేనినైనఁగాని వ్యవహరించిన నొక్కటియే. ఇఁక యుక్తిని వినుము. నాకు (జ్ఞానమునకు) మఱియొక సాక్షి కలఁ డనిన, వాఁడు చేతనుఁడా? యచేతనుఁడా? అచేతనుఁడైనచో జ్ఞానమును బ్రకాశింపఁ జేయఁజాలఁడు. దీపముచేఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁబడు పదార్థములు (ప్రకాశశూన్యములగు పదార్థములు) దీపమును బ్రకాశింపఁజేయఁజాలవు కదా. కంటిచే (లేక జ్ఞానేంద్రియములచే) గ్రహింపఁబడువిషయముల నాజ్ఞానేంద్రియములు గ్రహింపఁజాలవుకదా. ఇట్లుగాక నాకంటె నితరుం డగుచేతనుఁ డొక్కఁడు కలఁడని చెప్పినచో నది వేదాంతశాస్త్రమునకు విరుద్ధము. యుక్తికింగూడ సరిపడదు. ఎట్లనినః ఒకజ్ఞానమును మఱియొకజ్ఞానము ప్రకాశింపఁజేయు ననిన నా రెండవజ్ఞానము (ద్రష్టయగుజ్ఞానము) మొదటిజ్ఞానమునకంటె (దృశ్యమగుజ్ఞానమునకంటె) నధికమా ? సమమా ? లేక యల్పమా ? అల్పమే యనినచో దీపము తనకంటె నధికకాంతి గలసూర్యునిం బ్రకాశింపఁ జేయఁజాలనట్లు ఆద్రష్టృజ్ఞానము దృశ్యజ్ఞానమును బ్రకాశింపఁ జేయఁ జాలదు. సమమనినచో ఒకరత్నము తనతో సమానమైన కాంతిగల మఱియొక రత్నమును బ్రకాశింపఁ జేయునట్లు మొదటిజ్ఞానమును (అనఁగా దృశ్యజ్ఞానమును) బ్రకాశింపఁ జేయఁజాలదు. అధికమనినచో దానికంటె నధిక మగుమఱియొకజ్ఞానము దానికిఁ (ఆరెండవజ్ఞానమునకు) గూడ సాక్షియై యుండవలసి వచ్చును. ఈపక్షము ను ఖండించుట కవకాశ మేదియును లేదు. ఇట్లు (అనఁగా రెండవజ్ఞానమునకుఁ గూడ మఱియొకసాక్షి కలం డని) చెప్పినచో "నామూఁడవజ్ఞానమునకుఁ గూడ మఱియొక సాక్షి కలఁడు. ఆనాల్గవజ్ఞానమునకుఁ గూడ మఱియొకసాక్షి కలఁడు. దానికిని మఱి

యొకసాక్షి దానికిని మఱియొసాక్షి" అని లెక్కకు మిక్కిలి యగుసాక్షుల నంగీకరింపవలసి వచ్చును. ఇదియే యనవస్థాదోషము (ఎప్పటికిని ముగియకుండుట యనుదోషము). ఇట్లు బహువిధములగుదోషములు కలుగుటచే నీపక్షము జ్ఞానమునకు మఱియొక జ్ఞానము సాక్షి కావలయును. అనుపక్షము సరియైనదికాదు. అనవస్థాదోషము నెట్లును దొలఁగించుటకు వీలులేదు. కాని సాక్షులవఱకు నంగీకరించి యిచ్చట నిలిపి వీనికి సాక్షి లేదు అని చెప్పుటకు వీలులేదు. అట్లు చెప్పిన వ్యభిచారదోషము వచ్చును. వాదము కొఱకై యాశ్రయింపఁబడిన నియమమునకు భంగముకలిగెనేని యది వ్యభిచారదోషమనఁబడును. ఇచ్చట వాదముకొఱకై సాక్షి ప్రతిపదార్థమునకు నుండితీరవలయును. సాక్షిలేనిది యేపదార్థమైనను నిశ్చయింపఁబడదు; అనునియమ మాశ్రయింపఁబడియున్నది. అనవస్థాపరిహారమునకునై కొన్ని సాక్షుల నంగీకరించి యొక్కనికి మాత్రము సాక్షిలేఁ డనినఁ బైనియమమునకు భంగమువచ్చుననుట స్పష్టమే కదా. కావున నెట్లును జెప్పుటకు వీలు లేదు. సంకల్పసాక్షియగు జ్ఞానమే నిరతిశయ (తనకంటె నధికమగురెండవపదార్థములు లేనిది) యనియు స్వప్రకాశ (స్వయముగఁ బ్రకాశించునది) యనియుం జెప్పితీరవలయును. ఆజ్ఞానమే నేను (రాముఁడు-బ్రహ్మము) కదా! కావున నేను పరిపూర్ణుఁడను. సర్వసాక్షిని. ఓపార్వతీ! ఈవిధముగాఁ దనతత్త్వము నెఱింగించి సారాంశమును వివరించువాఁడై శ్రీరాముఁ డాంజనేయునితో నిట్లనియె.

అవ. ఇట్లు దృగ్దృశ్యముల నెఱింగించి సర్వము నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

తే. తెలియఁబడుచున్న విశ్వంబు దృశ్య మంచుఁ
దెలివి నై సర్వమును గాంచుదృక్కు నేను
మిగుల నాకంటె నన్య మేమియును లేదు
సత్య మిది సర్వవేదాంతసంగ్రహంబు. 98

టీ. తెలియఁబడుచున్న = జ్ఞానమునకు గోచరమగుచున్న, విశ్వంబు = ప్రపంచము, దృశ్యమంచున్ = దృశ్యమని ఈప్రపంచమునందు తెలిసినభాగము కొంతయు తెలియనిభాగము కొంతయుఁగూడ కలదు. అందఱును సర్వజ్ఞులుకారుగదా. ఇట్లగుటచేత "తెలియఁబడునది దృశ్యము" అనిన తెలియఁబడనిది దృశ్యమునకంటె వేఱుకావచ్చుననియుం దానివలన దృక్కగు బ్రహ్మము సర్వసాక్షియనుట సంభవింపదనియు సంశయముతోఁచును. కాని ఇట్టిసంశయ మక్కఱలేదు. "ఇది తెలియును. ఇది తెలియదు" అను రెండువిషయములను పురుషుఁడు స్వయముగా నెఱుంగుచునే యున్నాఁడు. (అనఁగా పురుషునియథార్థస్వరూప మగుబ్రహ్మము తెలిసికొనుచున్నాఁడు. చిత్తవృత్తికి గోచరమగుదానిని తెలియఁబడినదానిని గాను, గోచరముకానిదానిని తెలియఁబడనిదానినిగాను మనము వ్యవహరించుచున్నాము. కావున నీయుభయరూపమగుప్ర

పంచము పరబ్రహ్మమునకు గోచరమగుచునే యున్నదని నిశ్చయించుకొనవలయును.) తెలివినై=జ్ఞానరూపుఁడనైన నేను, సర్వమున్=ఈసమస్తప్రపంచమును (అనఁగా జ్ఞాతృజ్ఞాతరూపమగు నశేషమైనప్రపంచమును), కాంచు=చూచునట్టి. దృక్కు=సాక్షిని, మిగులనాకంటెన్=నాకంటెనధికమగు, అన్యమేదియునులేదు. (సర్వకారణభూతుఁడ నగుటచే యథార్థమును విచారించిన దృశ్యమగు ప్రపంచముకూడ నేనే) ఇది=ఈవిషయము, సత్యము=నిజము, సర్వవేదాంతసంగ్రహంబు=సమస్తవేదాంతసిద్ధాంతసంగ్రహము.

తా. "ఈప్రపంచము నాచే నెఱుంగఁబడుచున్నది. ఇది దృశ్యము" అని జ్ఞానరూపుఁడనై నేను తెలిసికొనుచున్నాను. పైన నిరూపించినయుక్తుల ననుభవముల ననుసరించి ఈవిషయము స్పష్టమైయే యున్నది. మఱియు నీదృశ్యపదార్థములుకూడ నాకంటె వేఱుకావనియుఁ గూడ నిరూపించి యున్నాను. కావున నాకంటె వేఱైన దేదియులేదు. ఇది యథార్థము. సర్వవేదాంతములును జెప్పువిషయ మిది.

క. జీవత్రితయతనుత్రిత, యావస్థాత్రితయమునకు నతిరిక్తుఁడఁ ద
ద్భావాభావజ్ఞుఁడు నగు, కేవలచిన్మయుఁడ నేను కీశాధీశా! 99

టీ. కీశాధీశా=వానరశ్రేష్ఠా! నేను, జీవ...లకున్-జీవత్రితయ=విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులనుమువ్వురజీవులకంటెను, తనుత్రితయ=వానిచే నభిమానింపఁబడు వ్యష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకంటెను, అవస్థాత్రితయమునకున్ = జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలకంటెను, అతిరిక్తుండను=వేఱైనవాఁడను, తద్భావా...డును-తత్=ఆజీవాదులయొక్క, భావ=ఉనికిని, అభావ=లేమిని (అనఁగా ఆవిర్భావతిరోభావములను), జ్ఞుఁడును=తెలిసికొనువాఁడును, అగు...యుఁడన్-అగు=అయినట్టి, కేవల=పరిశుద్ధుఁడైన (లేక స్వతంత్రుఁడైన), చిన్మయుఁడన్=జ్ఞానమాత్రరూపుఁడను.

తా. ఓయాంజనేయా! నాకంటె నితరమగునది యథార్థస్థితిలో లేకున్నను సాంఖ్యయోగావలంబులగువారు ప్రపంచమునుండి నన్ను వేఱుగాఁ జేసి తెలిసికొనువారు కావున వారికి దృగ్దృశ్యజ్ఞాన మావశ్యకము. భ్రాంతులై సర్వత్ర భేదమును జూచుచుండువారల కభేదమును మొట్టమొదటనే గ్రహించుట యశక్యముకదా. కావున స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకును అందలి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలకును వీనియం దెల్ల నభిమానము గల విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులకును సాక్షియై సర్వము నెవ్వం డెఱుంగుచున్నాఁడో వాఁడే బ్రహ్మమని మొదట దెలిసికొనవలయును. ఇట్లు జీవసాక్షినగు నన్నెఱింగిన నీశ్వరసాక్షి యగు బ్రహ్మమునుగూడ నెఱింగినట్లే యగును. నేనే బ్రహ్మమని యిదివఱకే చెప్పితిని గదా. కావున నాస్వరూపము జ్ఞానమేయని తెలిసికొనుము. మొట్టమొదట విభాగపూర్వకముగ జ్ఞానము కలిగినపిదప నవిభాగముగాను తదనం

క్షరము అది పరిశుద్ధము (అనఁగా నిర్విశేషము భేదము త్రికాలములయందును లేకుం డుట) గాను జ్ఞానము కలుగును. ఇదియే చక్కనియుపాయము. "ద్రష్టా త్వమేవ సకలస్య న దృశ్యమేత దిత్యాకలయ్య తదను త్వదనన్యభూతం, వ్యాకృత్య దృశ్య మపి తాం ధియమ ప్యపాస్య సంవిత్సుఖైకరసికా సముపాసతే త్వాం" "బ్రహ్మానం దానుభవరసికు లగువారు మొట్టమొదట నిన్ను (కృష్ణుని) ప్రపంచమునకు ద్రష్టగాను ఆప్రపంచమునకంటె భిన్నునిగాను భావించి పిదప నీవును ప్రపంచము నొక్కటి యేయని విచారించి తదనంతరము నీవు నిర్విశేషుఁడ వనియు నెట్లును నిరూపించుటకు వీలులేనివాఁడ వనియుఁ దెలిసికొని సేవింతురు" అని మహాత్ము లీవిషయమును గూర్చి చెప్పియున్నారు.

అవ. పైనఁజెప్పినవిషయమునే మఱియొకవిధముగా నిరూపించుచున్నాఁడు.—

సీ. భూతపంచకమును బుద్ధ్యహంకారంబు
లవ్యక్తమును నింద్రియములు పదియు
నొక్కటి విషయపంచకమును జేతనే
చ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖసంఘధృతులు
క్షరము క్షేత్రం బన గడు నొప్పు నిది యప
రాప్రకృతి యనఁగఁ బ్రకృతి యనఁగ
నలరు నీప్రకృతితోఁ గలసి వర్తించు చి
దాభాసుఁ డక్షరుఁ డాత్ముఁ డనఁగ
తే. బరఁగు క్షేత్రజ్ఞుఁ డన బరాప్రకృతి నాఁగఁ
బురుషుఁ డనఁగ నీరెంటికిఁ బొందు గలుగ
నొవరఁ గనుఁగొను నేఁ బురుషోత్తముఁ డనఁ
బరుఁ డనఁగ వెల్గుచుండుదుఁ బవనతనయ!. 100

టీక. పవనతనయ=ఆంజనేయా! భూతపంచకమును=ఆకాశాది పంచభూతము లును, బుద్ధ్యహంకారంబులు=బుద్ధి అహంకారము, అవ్యక్తమును=వీనికి కారణమగు నవిద్య, పదియుఁ=జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములుపదియును, ఒక్కటి = అంతఃకరణ మొక్కటియుఁ గలసి, ఇంద్రియములు=పదునొకం డింద్రియములును, విషయపంచక మును=శబ్దాదివిషయములైదును, చేత...ధృతులు–చేతన=ప్రాణము (లేక, చిత్తవృత్తి), ఇచ్ఛ=కామము, ద్వేష=క్రోధము, సుఖదుఃఖ=సుఖము దుఃఖము, సంఘ=వీనియొక్క సముదాయమును, ధృతులు=ధైర్యంబును, క్షరము=క్షర మనియు (నాశముకలది గా వున క్షరము), క్షేత్రంబునన్=క్షేత్రమనియుం (పరబ్రహ్మ మఱియొకవిధముగాఁ దోఁచు విపరీతకల్పనలకు, లేక సృష్టి కాధారము గావున క్షేత్రము; భూమియందు పైరు పండి

నట్లు దీనియందును ప్రపంచరూపసస్యము ఫలించును), కడున్=మిక్కిలి, ఒప్పన్= చెప్పఁబడుచు ప్రకాశించును. ఇది=ఈక్షేత్రమే, అపరాప్రకృతియనఁగ=అపరాప్రకృతి యని (అపరమనఁగా యల్పదేశమున నుండునది "పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని" అని శ్రుతి; లేక తుచ్ఛమైనది), ప్రకృతియనఁగన్=మాయ యనియును (లేక ఉపాదానకారణ మనియును), అలరున్=ఒప్పుచుండును. ఈప్రకృతితోన్ = ఈక్షేత్రముతో, కలసి=కూడి, వర్తించుచిదాభాసుఁడు = ఉన్నట్టిబ్రహ్మప్రతిబింబము, అక్షరుండు=నాశరహితుఁడు కావున నక్షరుఁ డనియును, ఆత్ముఁడనఁగన్=సర్వవ్యాపకుఁడు కావున నాత్మ యనియు, పరాప్రకృతినాఁగన్ = పరాప్రకృతియనియును (అపరాప్రకృతి కంటె శ్రేష్ఠుఁడు గావున జీవుని కీపేరు కలిగెను), పురుషుఁడనన్=శరీరములయందు వ్యాపించియుండువాఁడగుటచే పురుషుఁడనియు, క్షేత్రజ్ఞుఁడనన్=క్షేత్రమును దెలిసికొనుచుండువాఁడు కావున (అనఁగాఁ బ్రకాశింపఁజేయుచుండువాఁడు కావున క్షేత్రజ్ఞుఁడనియు), పరగున్=ఒప్పుచున్నది. ఈరెంటికిన్=ఈక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులకు, పొందు గలుగన్ = సంబంధముకలుగుచుండఁగా, ఒనరఁగనుఁగొను నేను = బాగుగచూచుచున్న నేను, పురుషోత్తముఁడనన్ = క్షరాక్షరపురుషులకంటె శ్రేష్ఠుఁడగుటచేత పురుషోత్తముఁడను పేర, పరుఁడనఁగన్=పరమాత్మయను పేర, వెల్గుచుండుదున్=ప్రకాశించుచుందును.

తా. ఓయాంజనేయా ! మఱియొకవిషయమును వినుము. నాయథార్థస్వరూపము స్పష్టముగఁ దెలియవచ్చును. పంచభూతములును బుద్ధియు నహంకారంబును జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములును అవ్యక్తంబును (ఇదియే యవిద్య) అంతఃకరణంబును చేష్టయును (ఇదియే క్రియాశక్తి) యిచ్ఛయు ద్వేషంబును సుఖంబును దుఃఖంబును దేహాది సముదాయంబును ధైర్యంబును (లేక శరీరాదులు దృఢములై నిలుచుటకుఁ దగినయాధారశక్తియు) గలసి క్షేత్రమనఁబడును. ఇది సర్వవికారములకు నాధార మగుటవలన దీని కీపేరు కలిగెను. వినాశము కలది యగుటచేత క్షరమనియుఁ దుచ్ఛమైన ప్రకృతి యగుటచేత నపరాప్రకృతి యనియు సర్వవికారములకు నుపాదానకారణ మగుమాయయే స్వరూపముగాఁ గలది కావునఁ బ్రకృతి యనియు దీనినే వ్యవహరించుచున్నాము. ఈక్షేత్రముతో సంబంధపడి యున్నచిదాభాసుఁడే (జీవుఁడని పిలువఁబడుచున్న బ్రహ్మప్రతిబింబమే) క్షేత్రజ్ఞుఁడు. పైఁ జెప్పినక్షేత్రమును దెలిసికొనువాఁ డగుటచే నీతని కీపేరుకలిగినది. మఱియు సర్వవ్యాపకుఁ డగుటచేత నాత్మయనియు శ్రేష్ఠుఁ డగుటచేతఁ బరాప్రకృతి "మాయాభాసేన జీవేశౌ కరోతీతి శ్రుతౌ శ్రుతం" "మాయ బ్రహ్మప్రతిబింబములచే జీవేశ్వరులఁ గల్పించుచున్నది. అని వేదములు చెప్పుచున్నవి" అను మొదలగు ప్రమాణములవలన జీవుఁడు కూడ మాయా

కార్య మగుటచే మాయయే కావున "జీవుఁడు పరాప్రకృతి" యని చెప్పఁబడు చున్నాఁడు అనియు పురము లని చెప్పఁబడు శరీరములయం దుండువాఁ డగుటచేఁ బురుషుఁ డనియు వానినే పిలుచుచున్నాము. నేను (బ్రహ్మము) ఈరెంటికంటెను వేఱగువాఁడను. ఈప్రకృతిపురుషులకు నున్న యన్యోన్యసంబంధమును జూచుసాక్షిని. ఇట్లు ప్రకృతిపురుషులకంటె వేఱగుటచేఁ బరుఁడనియుఁ బురుషోత్తముఁ డనియు (పైనఁ జెప్పఁబడినక్షరాక్షరములు పురుషులని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఈపురుషులకంటె నధికుఁడు కావున బ్రహ్మము పురుషోత్తముఁడు) చెప్పఁబడుచున్నాను.

అవ. ఇట్లు క్షరాక్షరవిభాగమును జెప్పి దానిఫలమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

క. నే నను దు నక్షరుం డ, జ్ఞానముచే క్షరము నెఱుఁగుచందంబున వి
జ్ఞానముచే నప్పురుషుని, నే నని వీక్షింతు వేఱు నిజముగ లేమిన్.

టీ. అక్షరుండు=అక్షరుఁ డని చెప్పఁబడినకూటస్థుఁడు (జీవసాక్షి), అజ్ఞానముచేన్=నిజము నెఱుంగమిచేత, క్షరమున్=క్షేత్రమును, నేననుచున్="నేను" అనుచు (అనఁగా : తానే క్షేత్ర మనితలంచుచు), ఎఱుఁగుచందంబునన్ = తెలిసికొను చున్నట్లు (అనఁగా: నభిమానించుచున్నట్లు), విజ్ఞానముచేన్ = అనుభవపూర్వకమగు పరిశుద్ధజ్ఞానముచే, అప్పురుషునిన్ = ఆకూటస్థుని, వేఱు = భేదము (నాకును కూటస్థునకును భేదము), నిజముగన్ = యథార్థము, లేమిన్ = లేకపోవుటచే, నేననివీక్షింతున్ "నేనే" యని తెలిసికొనుచుందును.

తా. లోకమునఁ బ్రతిపురుషుఁడును శరీరమునే యస్మచ్ఛబ్దార్థమునుగా భావించుచున్నాఁ డనుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. పురుషుఁ డనఁగా పైఁజెప్పఁబడిన యక్షరపురుషుఁడే కాని యన్యుఁడు కాఁ డనుటయు శరీరము క్షర మనుటయు స్పష్టమైన విషయమే కదా! కావున "అక్షరుఁడు క్షరము నాత్మఁగా భావించుచున్నాఁడు" అని చెప్పవలయును. ఇట్లు భావించుట భ్రాంతి (అజ్ఞానము) అనుటలో సంశయము లేదు. యథార్థస్థితిలోఁ దాను నాశరహితుఁ డై యుండి సాక్షియై యుండి తనకు దృశ్యమై నాశముకలదై యున్నపదార్థాంతరము నాత్మఁగాఁ దలంచుట భ్రాంతి కాక మఱి యేమగును? ఈవిధముగా నజ్ఞానమువలన నక్షరుఁడగు జీవుఁడు క్షరమగు శరీరము నెట్లాత్మఁగా భావించుచున్నాఁడో అట్లే నేనును (క్షరాక్షరసాక్షియగు బ్రహ్మంబును) అయక్షరపురుషుని విజ్ఞానదృష్టిచే నాత్మఁగా భావించుచున్నాను; వాస్తవస్థితిలో నాకు వానికిని భేదము కలుగదు కదా! నేనును జ్ఞానరూపుఁడను, క్షరసాక్షియగుటచే వాఁడును జ్ఞానరూపుఁడు. జ్ఞానములు రెండు లేవనియు వానికిఁ బరస్పరభేదము సంభవింప దనియు నిదివఱకే నిరూపించియున్నాను. ఇచ్చట నొక యపూర్వవిషయమును గ్రహింపవలయును. మనసు జడమగుటచేతను నాచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడునది

యగుటచేతను జీవబ్రహ్మైక్యమును గ్రహింపఁజాలము. కావున దానిని గ్రహించువాఁడును నేనే. మనోవృత్తి యంతర్ముఖముగాఁ బ్రవర్తించి దానిని (జీవబ్రహ్మైక్యమును) గ్రహించినట్లు తోఁచినను అది (ఆగ్రహించుట) వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యముచేతనే చేయఁబడుచున్నది. కావున నాకంటె నన్యమైన దించెదియు లేదు కదా! కావున "గ్రహించుట" యను కార్యమంశయు నాదియే కాని మఱియొకరిది యెన్నటికిని గాఁజాలదు.

అవ. తనకును అక్షరపురుషునకును భేదము లేదనువిషయమును బింబప్రతిబింబాత్మకముగా నిరూపించుచున్నాఁడు.—

తే. పరుఁడ నగునాకు నక్షరపురుషునకును
భేద మేమియు లేదు కన్పట్టి చూడఁ
గలదె వేఱించు కయిన లోకమున ముఖ్య
బింబమునకును దత్ప్రతిబింబమునకు. 102

టీ. పరుఁడనగునాకున్ = క్షరాక్షరపురుషులకంటె వేఱగుటచేత పరమాత్ముఁడని చెప్పఁబడునాకును, అక్షరపురుషునకున్ = అక్షరుఁడని చెప్పఁబడియున్నకూటస్థునకును, కన్పట్టిచూడన్ = విచారించి చూచినచో, భేదము, ఏమియుంలేదు = కొంచెమైనను లేదు. (అనఁగా కూటస్థుఁడును నేనును ఒక్కటియే యనుట.) లోకమునన్ = జగత్తునందు, ముఖ్యబింబమునకున్ = ముఖ్యమైనబింబమునకును (ఏవస్తువు ప్రతిబింబించునో ఆముఖ్యవస్తువు బింబ మనఁబడును. దర్పణాదులయందుఁ దోఁచురూపము ప్రతిబింబ మనఁబడును), తత్ప్రతిబింబమునకున్ = ఆవస్తువుయొక్క ప్రతిబింబమునకును, వేఱు=భేదము, ఇంతైనఁగలదే=కొంచెమైన నున్నదా! (లేదనుట.)

తా. ఎట్లు చూచినను ఆయక్షరపురుషునకును నాకును (బ్రహ్మమునకును) భేదము కలుగదు. ఎట్లనిన, ఆయక్షరుఁడు నాప్రతిబింబమని చెప్పియున్నాము; బింబప్రతిబింబములకు భేదము లేదనుటయుం ననుభవసిద్ధ మగుటచే నిర్వివాదాంశము. కావున మాకిరువురకు భేద మెప్పటికిని లేదు.

తే. ఘటము పొలిసినఁ దద్ఘటాకాశ మాక
సమునఁ జెందినకరణి విజ్ఞానదృష్టి
తిమిరము నెడఁబాసి నిర్మలాక్షరుఁడు నన్నుఁ
బొంది క్రమ్మఱఁ బొరయఁడు పూర్వసంజ్ఞ. 103

టీ. ఘటముపొలిసినన్=ఘటము నశించినప్పుడు, తద్ఘటాకాశము=ఆఘటమునందున్నయాకాశము, ఆకసమునన్=మహాకాశమునందు, చెందినకరణిన్=చేరినట్లు,

విజ్ఞానదృష్టిన్ = జ్ఞానదృష్టిచేత, క్షరమున్=క్షర మని చెప్పఁబడిన దేహాదులను, ఎడఁబాసి=విడిచి(అనఁగా: దేహాదుల నభిమానించుట మాని), నిర్మలాక్షరుఁడు = పరిశుద్ధుఁడైనకూటస్థుఁడు, ననున్=పరమాత్మరూపుఁడనైననన్ను, పొంది, క్రమ్మఱన్ = మరల, పూర్వసంజ్ఞన్=మునుపటియక్షరనామమును, పొరయఁడు = చెందఁడు [పరమాత్మయే యగును కాని జీవాదినామములచే వ్యవహారయోగ్యుఁడు కానేరఁడు.అజ్ఞానమనాదియే యైనను జ్ఞానముచే నశించును. నశించినపిదప మఱియొకమాఱు పుట్టుననుట యసంభవము. ఏపదార్థవిషయ మెట్లున్నను అజ్ఞానముమాత్ర మొకమాఱు నశించిన రెండవమాఱు పుట్టునదికాదు. ఒకవిషయ మెన్నిదినములనుండి తెలియకుండినను ఒకమాఱు హితబోధ మొదలగువానివలన దెలిసెనేని మరల నెప్పటికి (ఆవిషయము) తెలియకుండునది కానేరదు కదా. మఱియనఁగా జ్ఞప్తిలేకపోవుటయే కాని తెలియకపోవుట కాదు. కావున జ్ఞానమువలన బ్రహ్మైక్యము కలిగినపిదప మరల నజ్ఞానము జనింపదు. అజ్ఞానకార్యములగు జీవాక్షరకూటస్థాదిసంజ్ఞలుకూడ లభింపవు].

తా. కావున జ్ఞానదృష్టిచే నాయక్షరపురుషుఁడు క్షరమును విడచి తనకు బింబభూతుఁ డగునన్నే యాత్మగా దెలిసికొనవలయును. ఇట్లు తెలిసికొనెనేని ఘటము నశించినప్పుడు ఘటాకాశము మహాకాశమునఁ గలిసినవిధమున నద్దమును తీసివేసిన నంతలి ముఖప్రతిబింబము బింబభూత మగుముఖమునఁ గలసినవిధంబున నాయక్షరుఁడు నన్నుఁ జెందును.అజ్ఞాన మొక్కమాఱు నశించిన రెండవమాఱు పుట్టునది కాకపోవుటచే నాయక్షరునకు నాత్మబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలిగినపిదప జీవత్వాదు (జీవాదివ్యవహారము) లెన్నటికిని గలుగవు.

వ. ఇట్లు పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశంబులును మనోబుద్ధ్యహంకారములునువీనికిఁగారణంబైనయవ్యక్తంబును శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణవాక్పాణిపాదపాయూపస్థ లనుదశేంద్రియములును శబ్దస్పర్శరూపరసగంధంబు లనుపంచవిషయంబులుంగూడి యిరువదినాలుగుతత్త్వంబులగుఁగొంటఱువాగాదికర్మేంద్రియపంచకంబును శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియపంచకంబునుశబ్దాదివిషయపంచకంబును బ్రాణాదివాయుపంచకంబునుమానసాద్యంతఃకరణచతుష్టయంబునుగూడియిరువదినాలుగుతత్త్వంబులని చెప్పుదు రీచతుర్వింశతితత్త్వంబులను శరీరత్రయంబనియుఁ బంచకోశంబులనియుఁ బండితులు గణింతు రిది మదీయాపరాకృతి. యిది క్షేత్రంబు క్షరంబు బ్రకృతి యనాత్మదృశ్యం బసత్తు జడంబు దుఃఖాత్మకంబు సంసారం బన నొప్పు దష్టాయఃపిండంబుతో

గూడి ప్రకాశించుకృశానునిచందంబున మిథ్యాతాదాత్మ్యాధ్యాసంబు చేత దీనితో నెనసి ప్రవర్తించుమదంశభూతుండై నజీవుండుపంచవింశకుం డితం డస్మదీయపరాప్రకృతి క్షేత్రజ్ఞుండక్షరుం పురుషుండాత్ముండు ద్రష్ట సద్రూపకుండు చేతనుం డానందమయుండు సంసారియనం దేజరిల్లు చుండు నది యెట్లనినం బూర్వోక్తతత్త్వంబులలోం బ్రధానావయవంబు సర్వకార్యకారణాశ్రయంబు సకలవాసనామయంబనాద్యనిర్వచనీయాజ్ఞానకల్పితంబు నైనబుద్ధ్యహంకారాత్మకాంతఃకరణవృత్తివిశేషంబునందు జలఘటంబునం దాదిత్యప్రతిబింబంబును దర్పణంబునందు ముఖాభాసంబుం దోంచినవిధంబున నస్మచ్ఛాయ ప్రతిఫలించి తదుపాధికుండై కరణభోజ్యజ్ఞానప్రమాణశబ్దవాచ్యంబైనస్థూలగోళకోపహితజ్ఞానకర్మేంద్రియ ప్రాణపంచకసమన్వితమనశ్చిత్తాత్మకాంతఃకరణవృత్తివిశేష సాధనంబుచేతఁ గార్యభోగజ్ఞేయప్రమేయశబ్దవాచ్యంబు లైనశబ్దాదివిషయంబుల ననుభవించుచుఁ గర్తయు భోక్తయు జ్ఞాతయుఁ బ్రమాతయు శ్రోతయు స్ప్రష్టయు ద్రష్టయు రసయితయు ఘ్రాతయు వక్తయు దాతయు గంతయు విసర్జయితయు నానందయితయు బ్రాణియుమంతయు దేహియుజీవుండు ననం బ్రసిద్ధుండై సమష్టికశరీరజాగ్రదవస్థాభిమాని యై విశ్వుండన సూక్ష్మదేహస్వప్నావస్థాభిమాని యై తైజసుం డనఁ గారణాంగసుషుప్త్యవస్థాభిమాని యై ప్రాజ్ఞుఁ డన విలసిల్లి నిఖిలవాసనాసమేతుండై యయస్కాంతసాన్నిధ్యంబువలన నయస్సు చలించెడు తెఱంగున సూర్యాలోకంబు నాశ్రయించి స్వస్వవ్యాపారంబులం బ్రవర్తించుజనంబుభంగి సర్వాధిష్ఠానభూతుండును బ్రధానపురుషేశ్వరుండుఁ బురాణపురుషోత్తమాఖ్యుండుఁ దనకుముఖ్యబింబభూతుండు షడ్వింశకుండుఁ బరుండుఁ బరమాత్ముఁడు నైననాసన్నిధానంబువలన నస్మదీయతేజంబు సంశ్రయించియు నన్నెఱుంగక తన్ను నామరూపాత్మకునింగాఁ దలంచి సంసృతిచక్రంబునం బరిభ్రమించుచుండు ని ట్లనాద్యనంతకాలంబుఁ బ్రవర్తించుచుండి యెట్టకేలకు ననేకజన్మార్జితపుణ్యపుంజపరిపాకవిశేషంబువలన మదనుగ్రహంబువలనఁబరిశుద్ధ

హృదయుండు సాధనచతుష్టయసంపద్విశిష్టుండు నై సద్గురుచరణంబు శరణంబు నొంది తత్ప్రసాదలబ్ధాత్మానాత్మవివేకజ్ఞానసహితుం డై యక్షరుండు గాయాద్యహంకృత్యంతం బైనక్షరం బంతయుఁ దాను గా నని నిరాకరించి కలశజలనాశానంతరంబున నుపసూర్యకంబుమార్తాండునిం జెందినకై వడి ముకురవిరామంబగు-మండపవదనాభాసంబు ప్రధానాననంబునఁ గలసినరీతి మఠఘటకుడ్యకుసూలస్తంభపటాద్యఖిలమూర్తద్రవ్యంబుల వేర్వేఱ విభజించిన నశేషవస్తునిషేధావధిభూతంబున మూర్తంబు నగుతదవచ్ఛిన్నాకాశంబు మహాకాశంబైన పగిదిఁ దనుత్రయవిలక్షణుండునవస్థాత్రయసాక్షియుఁబంచకోశవ్యతిరిక్తుండునై యఖండాద్వితీయసచ్చిదానందస్వరూపపరిపూర్ణపరబ్రహ్మతత్త్వమాత్రుం డగుక్షరాక్షరాతీతపురుషోత్తమతత్త్వం బేనని చెప్పి మఱియు ని ట్లనియె. 104

టీ. ఇట్లు=ఈవిధముగా, పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశంబులును = భూమి మొదలైన పంచభూతములును, మనోబుద్ధ్యహంకారంబులును-మనః = సంకల్పాత్మకమైన మనంబును, బుద్ధి = నిశ్చయాత్మక మైనబుద్ధియును, అహంకారంబులును = గర్వరూపమైన అహంకారంబును, వీనికిన్ = ఈమనోబుద్ధ్యహంకారములకు, కారణంబైన, అవ్యక్తంబు = మాయయును (లేక మలినసత్వప్రధానయును), శ్రోత్ర...స్థలు-శ్రోత్ర=చెవియును, త్వక్=త్వగింద్రియంబును, చక్షుః=నేత్రంబులును, జిహ్వా=నాలుకయును, ఘ్రాణము=నాసికయును (ఇవియైదును జ్ఞానేంద్రియములు), వాక్=వాగింద్రియంబును, పాణి=హస్తములును, పాదము=పాదములును, పాయు=గుదంబును, ఉపస్థ=గుహ్యంబును (ఇవి యైదును కర్మేంద్రియములు), అనువశేంద్రియంబులు=అనుపదియింద్రియంబులును, శబ్ద...బులు-శబ్ద=శబ్దంబును, స్పర్శ=శీతోష్ణాదిభేదములు గలస్పర్శమును, రూప=తెలుపు మొదలగుభేదములు గలరూపంబును, రస=ఆఱువిధములగురుచులును, గంధంబులు = వాసనలును (ఇవి యైదును విషయములు), అనుపంచవిషయంబులుగూడి=ఈచెప్పఁబడిన విషయములతోఁ గూడ నన్నియును గలసి, ఇరువదినాలుగుతత్త్వంబులగున్, కొందఱు, వాగాదికర్మేంద్రియపంచకంబును= వాక్కు మొదలగుకర్మేంద్రియము లైదును, శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియపంచకంబును=చెవి మొదలగుజ్ఞానేంద్రియము లైదును, శబ్దాదివిషయపంచకంబును = శబ్దము మొదలగువిషయము లైదును, ప్రాణాదివాయుపంచకంబును=ప్రాణము మొదలగు వాయువు లైదును, మానసాద్యంతఃకరణచతుష్టయంబునుగూడి = మనసు మొదలగు

నంతఃకరణములు నాల్గును గూడి, ఇరువదినాలుగుతత్త్వంబులని చెప్పుదురు. ఈచతుర్వింశతి తత్త్వంబులన్=ఈ యిరువదినాలుగుతత్త్వంబులను, శరీరత్రయంబనియున్=స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరము లనియు, పంచకోశంబులనియున్=అన్నమయము మొదలగు పంచకోశములనియు, పండితులగువారు = జ్ఞానులగువారు చెప్పుచున్నారు. ఇది = ఈచెప్పఁబడినది, మదీయాపరాప్రకృతి = నాసంబంధమైనపరాప్రకృతి, ఇది= ఈచెప్పఁబడిన పరాప్రకృతి, క్షేత్రంబును=క్షేత్ర మనియును, క్షరంబును = నశించునది గావున క్షరం బనియును, ప్రకృతి=ప్రపంచమున కుపాదానకారణముకావున ప్రకృతి యనియును, అనాత్మ=ఆత్మకంటె వేఱు కావున ననాత్మయనియును, దృశ్యంబు=ద్రష్టచేఁ జూడఁబడునదికావున దృశ్యమనియును, అసత్తు=జ్ఞానముచే నశించునది కావున శూన్య మనియును, జడంబు=స్వయముగాఁ బ్రకాశింపలేదు కావున జడమనియును, దుఃఖాత్మకంబు=దుఃఖమయ మైన దనియును, సంసారంబు=జీవునిఁ ద్రిప్పునది కావున సంసారమనియును, అనన్=అని యీపేర్లతో, ఒప్పున్=వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. తప్తాయఃపిండంబుతోన్=కాలినయినుపముద్దతో, కూడి=సంబంధపడి, ప్రకాశించుకృశానుని చందంబునన్=ప్రకాశించునట్టియగ్నివలె, మిథ్యా... చేతన్=మిథ్యా=అసత్యమైన(లేక ఉన్నట్లుతోఁచునట్టి), తాదాత్మ్యధ్యానంబుచేతన్=అదియే నేను అనెడుతలంపుతో, దీనితోన్=ఈపరాప్రకృతితో, ఎనసి=కలసి, ప్రవ...వుండు-ప్రవర్తించు=సంచరించుచున్న, మత్=నాయొక్క (బ్రహ్మముయొక్క), అంశ=భాగముచేత, భూతుండైన=పుట్టిన (లేక భాగమైన), జీవుఁడు...పంచవింశకుండు=ఇరువదియైదవతత్త్వము, ఇతండు=ఈజీవుఁడు, అస్మ...ప్రకృతి-అస్మదీయ==నాసంబంధమైన, పరాప్రకృతి = పరాప్రకృతి యగును. (పరాప్రకృతి యనఁగా నుత్తమ మైనప్రకృతి). క్షేత్రజ్ఞుండు = క్షేత్రమును తెలిసికొనువాఁడు కావున క్షేత్రజ్ఞుఁడు, అక్షరుండు = నశింపఁడు కావున నక్షరుఁడు, పురుషుఁడు = శరీరములయందు వ్యాపించియున్నాఁడు కావున పురుషుఁడు, ఆత్ముండు=సర్వమును ధరించుచున్నాఁడు కావున నాత్ముఁడు, ద్రష్ట = సర్వమును జూచువాఁడు, సద్రూపకుఁడు = బ్రహ్మాంశ మగుటచే నాశరహితుఁడు, చేతనుండు = జ్ఞానరూపుఁడు, ఆనందమయుండు=ఆనందరూపుఁడు, సంసారి=సంసారము కలవాఁడు (అవిద్యకు లోఁబడినవాఁడు కావున సంసారి), అనన్=అనుపేర్లతో, తేజరిల్లుచుండున్=ప్రకాశించుచుండు, అదియెట్లనినన్=అది యేలాగనిన, పూర్వోక్తతత్త్వంబులలోన్=ఇదివఱకు చెప్పఁబడి యున్నతత్త్వంబులలో, ప్రధానావయవంబును=ముఖ్యమైనదియు, సర్వ...బును-సర్వ=సమస్తమైన, కార్య=కార్యములకును, కారణ=కారణములకును, ఆశ్రయంబును=ఆధార మైనదియును, సకలవాసనామయంబును=అనేకవిధము లగుకర్మవాసనలతోఁ గూడినదియు, అనా...మైన-అనాది=మొదలు లేనట్టి

యు, అనిర్వచనీయ=ఇట్టిదని చెప్పరానట్టియు, అజ్ఞాన=అజ్ఞానముచేత (మాయచేత), కల్పితంబులైన=ఏర్పఱుపఁబడినట్టియు, బుద్ధ్య...నందు-బుద్ధి=నిశ్చయంబును, అహంకార=అభిమానంబును, ఆత్మక=స్వరూపముగాఁగలిగినట్టియు, అంతఃకరణ=అంతఃకరణముయొక్క, వృత్తివిశేషంబునందుఁ=నిర్మలవృత్తియందు, జలఘటంబునందుఁ=నీటికుండయందు, ఆదిత్యప్రతిబింబంబును=సూర్యునియొక్క ప్రతిబింబంబును, దర్పణంబునందుఁ=అద్దమునందు, ముఖాభాసంబును=ముఖముయొక్క ప్రతిబింబంబును, తోఁచినవిధంబునఁ = కనఁబడునట్లు, అస్మచ్ఛాయ ప్రతిఫలించిన = నాచ్ఛాయ ప్రతిఫలింపఁగా, తదుపాధికుండైన=ఆయంతఃకరణవృత్తియే యుపాధిగాఁగలవాఁడై, కరణ...బైన-కరణ=సాధనమనెడు, భోజ్య = అనుభవింపఁజేయుపదార్థమనెడు, జ్ఞాన= జ్ఞానమనెడు (జ్ఞాన మనఁగాఁ దెలిసికొనుసాధనము), ప్రమాణ = ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములనెడు, శబ్ద=శబ్దములతో, వాచ్యంబైన = చెప్పఁదగినట్టియు, స్థూల...చేతఁ-స్థూల=బాగుగఁ గానవచ్చుచున్న, గోళక=కన్నులు చెవులు మొదలగునింద్రియస్థానంబులయందు, ఉపహిత=నిలచియున్న, జ్ఞానకర్మేంద్రియ=జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములయొక్క, ప్రాణపంచక=ప్రాణములయొక్క పంచకముతో, సమన్విత=కూడినట్టియు, మనః=సంకల్పముతో, చిత్త=సంశయము (ఈవృత్తులు గలయంతఃకరణావస్థలకుఁ గ్రమంబుగ మనస్సనియు చిత్తమనియుఁ బేర్లు. ఇచ్చట నుత్తరసందర్భము ననుసరించి మనశ్చిత్తపదములకు సంకల్పసంశయములనియె చెప్పియున్నాము.), ఆత్మక=స్వరూపముగాఁ గల, అంతఃకరణవృత్తి=అంతఃకరణవృత్తులనెడు, విశేషసాధనంబులచేతఁ=ప్రత్యేకసాధనములతో(జ్ఞానేంద్రియములు విషయముల గ్రహించుసామర్థ్యముగలిగియున్నను శబ్దాదిరూపములతో వెడలివచ్చుచిత్తవృత్తిసహాయములేక స్వయముగ నవ్విషయముల గ్రహింపఁజాలవు కావున విషయగ్రహణమునం దింద్రియములు సామాన్యసాధనములు; చిత్తవృత్తులు విశేషసాధనములు అని తెలిసికొనవలయును.), కార్య= కార్యములనెడు (కార్యమనఁగా నొకదానివలనఁ బుట్టునది), భోగ=సుఖము (లేక అనుభవింపఁదగినది) అనెడు, జ్ఞేయ=తెలియఁబడఁదగినదియనెడు, ప్రమేయ=ప్రమాణములచే నిర్ణయింపఁదగినదియనెడు, శబ్దవాచ్యంబులైన=శబ్దములతోఁ జెప్పఁబడుచున్న, శబ్దాదివిషయంబులఁ=శబ్దము మొదలగువిషయముల నైనింటిని, అనుభవించుచుఁ, కర్తయుఁ=చేయువాఁడు, భోక్తయుఁ=అనుభవించువాఁడు, జ్ఞాతయుఁ = తెలిసికొనువాఁడు, ప్రమాతయుఁ=ప్రమాణములచే గ్రహించువాఁడు, శ్రోతయుఁ=వినువాఁడు, స్ప్రష్టయుఁ=తాఁకువాఁడు, ద్రష్టయుఁ=చూచువాఁడు, రసయితయుఁ=రుచిఁ జూచువాఁడు, ఘ్రాతయుఁ, మూర్కొనువాఁడు, వక్తయుఁ=చెప్పువాఁడు, దాతయుఁ=ఇచ్చువాఁడు, గంతయుఁ=పోవువాఁడు, విసర్జయితయుఁ=మలాదులను విసర్జించువాఁడు, ఆనందయితయుఁ=ఆనందించువాఁడు, ప్రాణియుఁ=ప్రాణము గలవాఁడు, మంతయుఁ=

తలంచువాఁడు (లేక సంకల్పించువాఁడు), దేహియుఁన్ = దేహముకలవాఁడు, జీవుఁడును=జీవుఁడు (అనఁగా : ప్రాణములను బోషించువాఁడు), అనన్ = అను పేర్లతో, ప్రసిద్ధుండై = ప్రసిద్ధిచెంది (లేక సర్వజనులకును స్పష్టముగఁ దెలియుచు), సమ...నిర్యై-సమధికశరీర = స్థూలశరీరమునందును, జాగ్రదవస్థా=జాగ్రదవస్థయందును, అభిమానిర్యై = అభిమానము కలవాఁడై, విశ్వుండనన్ =విశ్వుఁడనియు, సూక్ష్మ...నిర్యై-సూక్ష్మదేహ=సూక్ష్మశరీరమునందును, స్వప్నావస్థా = స్వప్నావస్థయందును, అభిమానినైయై = అభిమానము గలవాఁడై, తైజసుఁడనన్ = తైజసుఁడనియును, కార...నిర్యై కారణాంగ=కారణశరీరమునందును, సుషుప్త్యవస్థా = సుషుప్త్యవస్థయందును, అభిమానిర్యై="నేను" అనునభిమానము గలవాఁడై, ప్రాజ్ఞుండనన్ = ప్రాజ్ఞుఁడనియు, విలసిల్లి=ప్రకాశించి, నిఖిలవాసనాసమేతుండై = సకలవిధములగుకర్మవాసనలతోఁగూడి, అయస్కాంతసాన్నిధ్యంబువలనన్ = అయస్కాంతరత్నము సమీపమునందుండుటవలన, అయస్సు చరించెడు తెఱంగునన్ =ఇనుముకదలునట్లు, సూర్యలోకంబు నాశ్రయించి=సూర్యునికాంతి నాధారముగాఁజేసికొని, స్వస్వవ్యాపారంబులన్ = తమతమపనులయందు, ప్రవర్తించుజనంబుభంగిన్ =ప్రవర్తించు మనుష్యులవలె, సర్వాధిష్ఠానభూతుండును = సమస్తప్రపంచములకును ఆధారమైనవాఁడును, ప్రధానపురుషేశ్వరుండును-ప్రధాన=మాయకును, పురుష = జీవునకును, ఈశ్వరుండును=ప్రభువైనవాఁడును (లేక నియామకుఁడైనవాఁడును), పురాణ...డును-పురాణపురుష = క్షరాక్షరు లనెడు సనాదిపురుషులకంటె (లేక అనాదిపురుషుఁడను), ఉత్తమాఖ్యుండును = శ్రేష్ఠుఁడని ప్రసిద్ధికలవాఁడును (లేక శ్రేష్ఠమగు పేరుకలవాఁడును),తనకున్ =తనకు (జీవునకు),ముఖ్యబింబభూతుండును=ముఖ్యమగు బింబమైనవాఁడును (ఏది ప్రతిబింబించునో అదిబింబమనఁబడును. అద్దమునందు ముఖమును జూచుకొనునప్పుడు మనముఖము బింబము, అద్దములోఁ గానవచ్చుముఖము ప్రతిబింబము.), షడ్వింశకుండును=ఇరువదియాఱవతత్త్వమైనవాఁడును, పరుండును = సర్వప్రపంచవిలక్షణుఁడును, పరమాత్ముండును, ఐన నాసన్నిధానంబువలన = పరమాత్మస్వరూపుఁడనైన నేను సమీపమునందుండుటవలన, అస్మదీయతేజంబున్ =నాసంబంధమైన తేజస్సును, సంశ్రయించియున్ = ఆశ్రయించియుండియును, నన్నెఱుఁగక = నా(శ్రీరామునియొక్క, అనఁగా పరబ్రహ్మయొక్క) యథార్థస్వరూపమును దెలిసికొనక, తన్నున్ = తనను (జీవుని), నామరూపాత్మకునింగాన్ = నామరూపమయమగు ప్రపంచమేస్వరూపముగాఁ గలవానినిగా, తలంచి, సంసృతిచక్రంబునన్ =సంసారచక్రమునందు, పరిభ్రమించుచుండన్ = తిరుగుచుండును. ఇట్లనాద్యంతకాలంబు ప్రవర్తించుచుండి = ఈవిధముగా నపరిమితకాలము నుండియు సంచరించుచుండి, ఎట్టకేలకున్ =ఎట్లో యొకట్లు, అనేక...వలనన్-అనేకజన్మ=బహుజన్మలయందు, ఆర్జిత=సంపాదింపఁబడిన, పుణ్యపుంజ = పుణ్యసమూహము

యొక్క, పరిపాక=ఫలముయొక్క, విశేషంబువలనన్ = ఆధిక్యమువలనను, మదను గ్రహంబులవలనన్=నాయొక్క (పరబ్రహ్మముయొక్క) కృపవలనను, (భగవత్కృప యనఁగా వేదాంతవాక్యశ్రవణాదులయందుఁ బూర్వజన్మ కర్మలసహాయమువలనఁ గలుగు శ్రద్ధ. సద్గురుదర్శనమువలనఁ గలుగు నొకానొకమార్పు. యీవిషయమున "ప్రసాదో నామ రుద్రస్య కర్మసామ్యేన దేహినాం, దేశికాలోకనాజ్ఞాతో విశిష్టాతిశయశ్శురాః." అని సూతసంహిత.) పరిశుద్ధహృదయుండును = నిర్మలచిత్తముకలవాఁడును, సాధన...డునై - సాధనచతుష్టయ = నిత్యానిత్యవస్తువివేకము (బ్రహ్మనిత్యము ప్రపంచ మనిత్యము అని తెలిసికొనుట), వైరాగ్యము = శమాదిషట్కసంపత్తి (బాహ్యేంద్రియములను అంతఃకరణమును జయించి చిత్తశాంతినొందుట, శీతోష్ణాదులను సహించుట, వేదాంతవాక్యములయందు శ్రద్ధ నమ్మకము అనునివిశమాదులు) , మోక్షేచ్ఛ అను నీనాలుగు సాధనములయొక్కయు, సంపత్ = సమృద్ధితో, విశిష్టుండునై = కూడియున్నవాఁడు నగుచు, సద్గురు = సద్గురువుయొక్క, చరణంబు=పాదంబును, శరణంబునొంది = రక్షణంబుగా నాశ్రయించి, తత్ప)...తుండై-తత్ = ఆచార్యుల యొక్క, ప్రసాద = అనుగ్రహముచేత, లబ్ధ = పొందఁబడిన, ఆత్మ=బ్రహ్మవిషయమై పట్టియు, అనాత్మ=ప్రపంచవిషయమైనట్టియు, వివేక=వివేచనతోఁ గూడిన, జ్ఞాన = అపరోక్ష (నేనే బ్రహ్మ ననెడు) జ్ఞానముతో, సహితుండై = కూడినవాఁడై, అక్షరుండు=జీవుఁడు, కాయాద్యహంకృత్యంతం బైన = మాయ మొదలు అహంకారము వఱకుఁగల, క్షరంబంతయున్=క్షేత్ర మంతయును, తాను గానని = నేను గానని, నిరాకరించి=జ్ఞానముచేఁ ద్రోచివేసి, కలశజలనాశానంతరంబునన్=కుండయు నీరును నశించినపిదప, ఉపసూర్యకంబు=సూర్యప్రతిబింబము, మార్తాండునిం జెందినకైవడిన్ = సూర్యునిలో నైక్యమైనవిధమున, ముకురవియోగంబగుచున్=అద్దమునుదీనివేసినప్పుడు, వదనాభాసంబు=ముఖముయొక్కప్రతిబింబము, ప్రధానాననంబునన్ = ముఖ్య మగు (బింబ మైన) ముఖమును, కలసినరీతిన్=చేరినట్లు, మఠ...బులన్-మఠ=గృహము, ఘటకుండ, కుడ్య=గోడ, కుసూల=బొట్ట, స్తంభ=స్తంభము, పట = గుడ్డ, ఆది = మొదలైన, అఖిల=సమస్తమైన, మూర్త=ఆకారముగల, ద్రవ్యంబులన్ = పదార్థములను, వేర్వేఱవిభజించినన్ = ప్రత్యేకముగాఁ జేసినయెడల, అశేష...బును-అశేష వస్తు=సమస్తపదార్థములను, నిషేధ = నిషేధింపఁగా, అవధిభూతంబును = శేషించినదియు, అమూర్తంబునగు=ఆకారము లేనిదియు నైన, తదవచ్ఛిన్నాకాశంబు = ఆగృహాదులయందలి యాకాశము, మహాకాశంబైనపగిదిన్ = మహాభూతముగానున్న యాకాశమే యైనట్లు, తనుత్రయ విలక్షణుండును=స్థూలము మొదలగు మూఁడుశరీరములకు వేఱయినవాఁడును, అవస్థాత్రయసాక్షియున్=జాగ్రత్త మొదలగు మూఁడవస్థలకును ద్రష్టయైనవాఁడును, పంచకోశవ్యతిరిక్తుండునై = అన్నమయము మొదలగుకోశము

లైదింటికంటె వేఱయినవాఁడు నగుచు, అఖం... డగుచున్ -అఖండ=భేదములు లేనట్టి యు, అద్వితీయ=తనకంటె నితర మగుపదార్థము లేనట్టియు, సచ్చిదానందస్వరూప= సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డైనట్టియు, పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపకుఁ డైనట్టియు, పర= లోకాతీతుఁ డైనట్టియు, బ్రహ్మాత త్త్వమాత్రుండగుచున్=బ్రహ్మరూపుఁడే యగును, అట్టి... త్త్వంబు-అట్టి=జీవుఁ డేరూపమును జెందునో అటువంటి, క్షర = ప్రకృతికం టెను, అక్షర...జీవునికంటెను, అతీత=వేఱయిన, పురుషోత్తమత త్త్వంబు = పురుషో త్తముఁ డని చెప్పఁబడుస్వరూపము, వినవిచెప్పి=నేనే సుమా అని చెప్పి, మఱియు, నిట్లనియెన్.

తా. లోకమున దేహాదు లన్నియుఁ నిరువదినాల్గుతత్త్వములతోఁ గూడియుం న్నవి యనుట ప్రత్యక్షము. భూతము లైదును. అంతఃకరణములు నాల్గును, జ్ఞానేంద్రి యకర్మేంద్రియములు కలసి యింద్రియములు పదియును, శబ్దాదివిషయము లైదును గలసి యిరువదినాలుగుతత్త్వంబు లగుచున్నవి. మఱికొందఱు పదియింద్రియములును వాయువు లైదును, మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు నాల్గును గలసి యిరువది నాల్గుతత్త్వము లనుచు న్నారు. ఎవ్వ రెట్లు చెప్పినను జ్ఞానవంతు లగువా రీయిరువదినాల్గు తత్త్వములనే స్థూల సూక్ష్మకారణశరీరము లనియుఅన్నమయాదిపంచకోశములనియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఇదియే నాయపరాప్రకృతి లోకమునఁ బ్రకృతియనియుఁ క్షేత్రమనియుఁ క్షరమనియుఁ ననాత్మ యనియు జడమనియుఁ దృశ్యమనియు సంసార మనియు అసత్తనియు దుఃఖరూప మనియు దీనినే పేర్కొనుచున్నారు.

అగ్ని కాలినయినుపముద్దయం దుండుటవలన "ఇనుము కాలుచున్నది. దానిపై చేతినుంచిన కాల్చును" అను మొదలగు వ్యవహారములు కలుగుచున్నవి. ఈవ్యవహా రము తాదాత్మ్యమువలన (అనఁగా నినుపముద్దయే యగ్నియని తలంచుట వలనఁ) గలుగుచున్నది. అట్లుగాకున్న ఇనుమునకు మండు సామర్థ్యము కాని ఇతరపదార్థ ములఁ గాల్చుసామర్థ్యము కాని స్వయముగఁ గలదా! లేదు. కావున నీతాదాత్మ్యము (అభేదము) అసత్య మనుటలో సంశయము లేదు. కాని యీ యసత్యతాదాత్మ్యము వలననే లోకవ్యవహారము ప్రవర్తించుచున్నది. ఇట్లె పైన నిరూపింపఁబడిన క్షేత్ర ములకును నాకుఁ బ్రతిబింబమైన క్షేత్రజ్ఞులకును (ఈతఁడే జీవుఁడు) వాస్తవముగ సంబంధములేదు. ఆతఁడు నిర్వికారుఁడగుటచే నెప్పటికిని కూటస్థుఁడే అయినను తా దాత్మ్యమువలన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞు లొక్కటియే యని తలంపఁబడుచున్నాఁడు. తలంపఁ బడుచున్నాఁడనుట యేల? తానే తలంచుచున్నాఁడు తనకంటె నితరుఁడగుచేతనుఁడు లో త్తిగనే లేఁడు కదా! ఇట్టిమిథ్యాతాదాత్మ్యము కల నాప్రతిబింబ మిరువదిరైదవ తత్త్వము. ఈతఁడే నాపరాప్రకృతి. క్షేత్రజ్ఞుఁ డనియు నాత్మ యనియుఁ జీవుఁ

డనియు, ద్రష్ట యనియు, నానందమయుఁ డనియు, నక్షరుఁ డనియుఁ, బురుషుఁ డనియు, స్వప్రాజ్ఞుఁ డనియు, సంసారి యనియు నీతఁడే లోకమున వ్యవహరింపఁ బడుచున్నాఁడు.

ఈవ్యవహారము కలిగిన తెఱంగు వినుము. అంతఃకరణ మొక్కటియే యనియు వృత్తిభేదమువలన మనోబుద్ధిచిత్తఅహంకారములను పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్న దనియు నిదివఱకే స్పష్టమైయున్నది. ఈయంతఃకరణము క్షేత్రమని నిరూపింపఁబడియున్న యిరువదినాలుగు తత్త్వములలో మిగుల ప్రధానమైన దనుట నిర్వివాదాంశము. కార్యకారణరూప మగుసర్వప్రపంచము సంకల్పాధీనము (మనసుచేతనే కల్పింపఁబడినది) కావునను, లేక వాసనామయము కావునను, లేక జీవసృష్టప్రపంచము కేవలము మనోమయమైనదియే కావునను, దాని (ఈప్రపంచమున) కంతయు మనస్సే (అంతఃకరణమే) యాశ్రయభూతమగును. మఱియు జన్మపరంపరలకుఁ గారణములగు కర్మలు వాసనారూపములై యిందే నిలిచియుండును. కావున నీయంతఃకరణమే ప్రకృతి యనియు, మాయ యనియు, నవిద్య యనియుఁ జెప్ప నొప్పియున్నది. ఇదియు నవిద్యాకల్పితమే యైనను ఇతరములన్నిటికంటె మిగులఁ బ్రభావము కలది. స్థూలాకారమును జెంది యనుభవయోగ్యముగాఁ బరిణమించిన మాయయొక్క స్వరూప మిదియే యని చెప్పవచ్చును. దీనియందున్న నాలుగువృత్తిభేదములలో నిశ్చయరూపమైన వృత్తియు నభిమానరూపమైనవృత్తియుఁ దక్కినవానికంటెఁ బ్రధానములు. నిశ్చయాభిమానములు లేక యేకార్యము కాని జరుగ దనుట యనుభవసిద్ధమగువిషయమే కదా. "ఈ పనిని జేయఁ దలఁచితిని" అను నిశ్చయంబును "దీనిని చేయువాఁడను నేనే" అనునభిమానంబును లేక యేపురుషుఁడు నేకార్యమునందును బ్రవర్తింపఁడు కదా! కావున నంతఃకరణము నీవృత్తులు రెండును గలబుద్ధ్యహంకారములు ప్రధానములు. విషయానుభవమునందు వీనికి సాధనము లగుటచే సంకల్పసంశయరూపము లగుతక్కినరెండువృత్తులును (అనఁగా: నావృత్తులుగల మనశ్చిత్తములురెండును) అప్రధానములు. పైన నిరూపింపఁబడినబుద్ధ్యహంకారములయందు జలఘటమున సర్వప్రకాశకమగుసూర్యబింబము (లేక, సర్వవ్యాపక మగునాకాశము) ప్రతిబింబించినట్లు నేను (బ్రహ్మము) ప్రతిబింబించియున్నాను. ఆప్రతిబింబమున కదియే (బుద్ధ్యహంకారరూపాంతఃకరణమే) యుపాధి యయ్యెను. ఇట్లు సోపాధికుండై యాప్రతిబింబము (జీవుఁడు) పదియింద్రియములతోడను పంచప్రాణములతోడను గూడి చరించుచున్న మనశ్చిత్తరూపాప్రధానాంతఃకరణము సాధనముగాఁ గైకొని శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుచున్నాఁడు. ఇంద్రియాదులకు స్థూలగోళకములతో (అనఁగా: పైకిఁ గానవచ్చుచున్నకన్నులు చెవులు మొదలగుచర్మమాంసాదిరూపగోళకములతో) సంబంధ

మందుటయు మనశ్చిత్తములకట్టిసంబంధము లేకుండుటయు స్పష్టమే కావున నింద్రియాదులకంటె నంతఃకరణము వేఱని చెప్పఁబడియెను. అయినను దర్శనస్పర్శనాదికాలములయందామనశ్చిత్తములు ఆయాయింద్రియములతోఁ గలయుచుండును. అట్లు కలసిననే కాని విషయగ్రహణము కలుగదు. స్వాభావికముగా చేతనశక్తి దేనికిని లేదు. కావున బుద్ధ్యహంకారములయందుఁ బ్రతిబింబించిన పరబ్రహ్మచ్ఛాయయే మనశ్చిత్తరూపము లగు మనోవృత్తులతోఁ గలసి ఇంద్రియములతో సంబంధపడకపోయిన నాయింద్రియములకు విషయగ్రహణసామర్థ్యము కలుగదు. విషయములతో (విషయములయందున్న చైతన్యముతో) సంబంధపడకున్న (అనఁగా: నింద్రియములద్వారా విషయములతో నేకీభవింపకున్న) నావిషయములును బ్రకాశింపవు. కావున మనశ్చిత్తము లింద్రియములతోఁ గూడి యున్నవనుట నిస్సంశయము. ఏపదార్థంబును చేతనసహాయములేక యేకార్యంబును జేయఁజాలదు. కావున నేనామముతో వ్యవహరించినను ఆయాపదార్థముచే నావరింపఁబడి యున్నచైతన్యమునే వ్యవహరించినట్లని తెలిసికొన వలయును.

ఈమనశ్చిత్తరూపాంతఃకరణవృత్తులకే సాధనము లగుటచేఁ గరణము లనియు విషయముల ననుభవింపఁజేయునవి యగుటచే భోజ్యము లనియు, జ్ఞానసాధనము లగుటచే జ్ఞానములనియు ప్రత్యక్షాదిరూపములచే (విషయముల గ్రహించునవి కావున ప్రమాణము లనియుఁ బేర్లు. (ఇట్లే విషయములకుఁగూడ సాధింపఁబడఁదగినవి (అనఁగా: తెలిసికొనఁబడదగినవి) యగుటచే గార్యము లనియు ననుభవింపఁబడునవి యగుటచే భోగములనియు తెలిసికొనఁబడదగినవి యగుటచే జ్ఞేయములనియు ప్రమాణగమ్యములైనవి యగుటచేఁ బ్రమేయము లనియుఁ బేర్లు. ఇట్లు ఆజీవుఁడే మనశ్చిత్తముల మూలమున సర్వేంద్రియములతో సంబంధపడి సర్వవిషయముల గ్రహించుచున్నాఁడు. కావున కరణకార్యసంబంధముచేఁ గర్తయనియు భోజ్యభోగసంబంధముచే భోక్త (అనుభవించువాఁడు) యనియు జ్ఞానిజ్ఞేయసంబంధముచే జ్ఞాత (తెలిసికొనువాఁడు) యనియుఁ బ్రమాణప్రమేయసంబంధముచేఁ బ్రమాత (ప్రమాణములచే విషయముల నిర్ణయించువాఁడు) యనియు, శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియసంబంధముచేఁ గ్రమముగ వినువాఁడును, దాఁకువాఁడును, జూచువాఁడును, రుచిఁజూచువాఁడును, మూర్కొనువాఁడు ననియు, ఈకర్మేంద్రియముల సంబంధముచే గ్రమముగ మాటలాడువాఁడు నిచ్చి పుచ్చుకొనువాఁడు నడచువాఁడు మలమూత్రములు విసర్జించువాఁడు విషయసుఖము ననుభవించువాఁడు ననియు, ప్రాణసంబంధముచేఁ బ్రాణి యనియు, మనస్సంబంధముచే మంత (సంకల్పించువాఁడు) యనియు దేహసంబంధముచే దేహియనియు, ప్రాణాదుల ధరించుచుండుటచే జీవుఁడనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు. మఱియు స్థూలశరీర

మునందును జాగ్రదవస్థయందును అభిమానము గలిగియుండుటచేత లేక (కలిగియున్న ప్పుడు అనఁగా: జాగ్రదవస్థ విజృంభించుచున్నసమయమున) నాతఁడొక్కఁడయ్యును విశ్వుఁడనియు సూక్ష్మశరీరమునందును స్వప్నావస్థయందును అభిమానము గలిగియున్న ప్పుడు (అనఁగా: స్వప్నావస్థ యనుభవింపఁబడుచున్నసమయమున) తైజసుఁడనియుఁ గారణ శరీరమునందును సుషుప్త్యవస్థయందును అభిమానము గలిగియున్నప్పుడు (అనఁగా: గాఢనిద్రాసమయమున) ప్రాజ్ఞుఁడనియుఁ బిలువఁబడుచున్నాఁడు.

ఇట్టి ఈ జీవుఁడు మనసునందున్న కర్మవాసనల నన్నిఁటిని దనయందే యున్న వానినిగా భావించుచు ప్రపంచమువలె తానును నామరూపమయుఁడే యనితలంచుచు సంసారచక్రమునఁ బరిభ్రమించుచున్నాఁడు (అనఁగా సంసారము తనకు బాధకమని యుఁ దాను కర్మకు వశుఁడనియు జన్మములఁ బొందుచున్నాఁడనియు, నాజన్మముల యందలి సుఖదుఃఖములఁ దానే యనుభవించుచున్నాఁడనియుఁ దలంచుచున్నాఁడు.) వాస్తవస్థితిలో వానికి సంసార మంటనేరదు. ద్రష్టయగువానిని దృశ్యము బాధింపనే రదు కదా? మఱియు నాతఁడు స్వయముగా నాకుఁ బ్రతిబింబభూతుఁడయ్యును దా నచేతనమువలె నుండువాఁడగుటచేత నయస్కాంతసాన్నిధ్యమున నినుము చలించునట్లు నాసాన్నిధ్యమునఁ (పరబ్రహ్మముయొక్క సాన్నిధ్యమువలన) జలించువాఁడయ్యును యథార్థస్థితిలోఁ దానును స్వతంత్రశక్తి కలవాఁడే కావున సూర్యప్రకాశము నాశ్ర యించి జనులు తమతమకార్యములందుఁ బ్రవర్తించునట్లు నాప్రకాశము నాశ్రయించి తనకార్యములందు (అనఁగా: చూచుట వినుట మొదలగుకార్యములందుఁ) బ్రవర్తిం చువాఁడయ్యును నన్నుఁ దెలిసికొనలేకున్నాఁడు. నేను మాత్రము వానికి దూరముగా లేను. క్షరాక్షరపురుషు లిరువురును నాకభిన్నులై నాయందే నిలిచి యున్నారు. వీరిరువురును భ్రాంతిసిద్ధులేయగుటచేతను ఆధారము లేనిభ్రాంతి కలుగదు కావునను ఆరోపితమగుపదార్థ మసత్యమయినను ఆధారమగుపదార్థము సత్యమై యుండి తీర వలయును. కావునను సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడ నగు నేనే ఈప్రపంచమునకు నధిష్ఠా నభూతుఁడనై యున్నాను. ఈసర్వమును బ్రేరేపించుచు దీనికి నధిపతి నై యున్నాను. ప్రకృతిపురుషాత్మక మైనప్రపంచమునకు నతిరిక్తుండ నై దేనితోను సంబంధపడక యుండియు సర్వవ్యాపకుఁడనై సర్వమును స్వరూపముగానే కలిగియున్నాను. ఇదియం తయుఁ గాక యద్దమునందుఁ బ్రతిబింబించియున్న ముఖప్రతిబింబమునకు ప్రధానముఖ మెట్లు బింబభూతమై ప్రతిబింబమునకంటె వేఱు కాక యున్నదో అట్లే క్షరము లందుఁ బ్రతిబింబించి యున్న యక్షరపురుషునికంటె నేను వేఱు కాక యున్నాను. ఇట్లన్నివిధములఁ దనకంటె వేఱుకాకున్నను ఆజీవుఁడు నన్ను స్వస్వరూపభూతునిగాఁ దెలిసికొనలేక భ్రాంతిసిద్ధమగుసంసారమునఁ బొరలుచున్నాఁడు. పురుషోత్తముఁ

డని వ్యవహరింపఁబడుచు క్షరాక్షరపురుషులకంటె నతిరిక్తుఁడనై యున్న నేను ఇరువది యాఱవతత్త్వము.

ప్రకృత మాజీవుఁడు అనాదికాలమునుండియు పైన వర్ణింపఁబడి యున్నవిధముగా భ్రాంతినొందియే యున్నాఁడు. లెక్కకు మిక్కిలి యగుజన్మములఁ స్వీకరించుచునే యున్నాఁడు. కొంతకాలమునకు నానాజన్మములయందుఁ జేయఁబడి పరిపాకమునకువచ్చిన పుణ్యకర్మల ప్రభావముచేతను నా (పరమేశ్వరుని యొక్క) యనుగ్రహముచేతను (గురూపదేశగ్రహణమునకుఁ దగినట్లు చిత్తము పరిపాకమునకు వచ్చుటయే పరమేశ్వరానుగ్రహమునకు రూపము. దృష్టిదీక్షాదివిధానములచే మనసునందలి మాలిన్యము తొలఁగుటయే భగవదనుగ్రహస్వరూప మని కొందఱు చెప్పుదురు.) ఆజీవునకు చిత్తశుద్ధి కలుగును. "ఆత్మఁ డెప్పుడును సిద్ధుఁడేయైనను భ్రాంతివలన నపరిశుద్ధుఁడుగా తన్ను తానే భావించుచున్నాఁడు కావున నపరిశుద్ధుఁ డయ్యెను" కావున మనస్సు శుద్ధి నొందగానే యాజీవుఁడు తనయథార్థస్థితిని గూర్చి తలంప నారంభించును. మొట్టమొదట స్వానుభవానుసారముగాఁ బ్రపంచ మనిత్య మనియుఁ బరమేశ్వరుఁడు నిత్యుఁ డనియు నిశ్చయించుకొనును. (ఇదియే నిత్యానిత్యవస్తువివేకము.) పిదప ననిత్యములం దాశ తగ దని ఇహపరలోకభోగములయందు విరక్తుఁడగును. (ఇదియే ఇహాముత్రార్థఫలభోగవిరాగము.) అనంతరమున వైరాగ్యప్రభావములచే నింద్రియములుకాని మనస్సుకాని బాహ్యవిషయములపైఁ బ్రసరింపవు. కావున బాహ్యేంద్రియనిగ్రహంబును మనోనిగ్రహంబును చిత్తశాంతిని ఓర్పును సంపాదించుకొనును. తర్వాత వేదాంతవాక్యముల వినవలయు ననియు గురువుల సేవింపవలయు ననియు శ్రద్ధ జనించి వారి యుపదేశమునందుఁ దృష్టి నిగుడించును. (ఇదియే శమాదిషట్కసంపత్తి.) ఇట్లు సర్వమును కుదిరి వేదాంతవాక్యశ్రవణమువలన సామాన్యముగాఁ దనకును నాకును (బ్రహ్మమునకును) భేదములేదని తెలిసికొని తర్వాత నాభేదమున ననుభవపూర్వకముగా నెఱుంగుటకై త్వరపడును. (ఇదియే ముముక్షుత్వము.) ఈవర్ణింపఁబడినదే సాధనచతుష్టయము. ఇట్లు సాధనచతుష్టయసంపత్తి గలిగి పూర్ణాధికారియై సద్గురువు నాశ్రయించును. ఆమహాత్ముని యనుగ్రహమువలనఁ దాను శరీరములకంటెను బంచకోశములకంటెను వేఱనియు జాగ్రదాద్యవస్థలకు సాక్షి యనియు నిదివఱకు భావించుచుండినట్లు దేహాదిరూపుఁడు కాఁ డనియుఁ దెలిసికొని స్వాభావికమైన నారూపమును జెందును. "నారూపమును జెందుట" యనఁగా "వేఱుగా నుండి నన్ను కలిసికొనుట" కాదు. ఇఁక నేమనిన జలఘటము నశించినప్పు డచ్చటిసూర్యప్రతిబింబము స్వాభావికముగాఁ దనకంటె వేఱు కానిసూర్యునిఁ జెందినట్లు అద్దము తొలఁగింపఁబడగానే యందలి ముఖప్రతిబింబము ముఖమునుబొందినట్లు మొదటినుండియు నాకుఁ బ్రతిబింబమై నా

కంటె భిన్నుఁడు కాకుండి వివేకదృష్టివలన క్షరము తొలంగఁగానే నాతో నభిన్నుఁడై నిలుచుటయే; లేక తనయథార్థస్వరూపమును దెలిసికొనుటయే. ఇట్లుచెప్పుటకును వీలు లేదు. రెండుపదార్థము లుండిన నప్పు డొకపదార్థము మఱియొకదానిలోఁ బ్రతిబింబించును. ప్రస్తుత మట్లులేదు. ఈప్రపంచమంతయు నాయం దారోపింపఁబడినదే కావునఁ బ్రాతిభాసికము దారోపింపఁబడినసర్పము ప్రాతిభాసికంబె వేఱుకానట్లుయథార్థస్థితిలో నాకంటె వేఱు కాదు కదా! కావున "జీవుఁడు నాకుఁ బ్రతిబింబము" అనుటయే సంభవింపదు. కావున ఘటము గృహము మొదలగువానియందుఁ బ్రవేశించి యున్నయాకాశమాకాశప్రతిబింబము కాకున్నను ఉపాధిభేదముచే మహాకాశమునకంటె భిన్నముగా వ్యవహరింపఁబడుచునుండి ఘటాదులు నశించినపిదప మహాకాశమునందే కలసినట్లు నాయందుఁ గలయుటయే జీవబ్రహ్మైక్యము. ఇట్లు జీవుఁడు నాతో నైక్యమునొంది ముక్తుఁడగును.

వ. అని యుపదేశించి యోపార్వతీ రాముఁడు మఱియు నిట్లనియె.

సామాన్యసృష్టి యనియు విశేషసృష్టి యనియు సృష్టి రెండువిధములు. ప్రపంచమునఁ గానవచ్చు స్త్రీపురుషపశుపక్ష్యాదుల సృష్టి సామాన్యసృష్టి, స్త్రీత్వము పురుషత్వము మొదలగునవి సమానముగానే యున్నను "ఈస్త్రీ నాసోదరి, ఈస్త్రీ నాతల్లి, ఈపురుషుఁడు నావాఁడు, వీఁడు నీవాఁడు, ఈపశువు ఈచిలుక నాది, ఇది నీది వానిది" అను మొదలగువ్యవహారములు మన కనుభవములో నున్నవి. వీని కన్నిఁటికిని గారణము విశేషసృష్టి. సమానజాతి గలయనేకవస్తువుల నాశ్రయించి యుండుధర్మము సామాన్యమనియు, ప్రత్యేకవస్తువు, లేక ప్రత్యేకసంఘము నాశ్రయించి యుండుధర్మము విశేషమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఒకనిబంధువు దూరదేశమున మృతిజెందినను ఆవిషయము తనకుఁ దెలియకుండునంతకాలము దుఃఖము కలుగదు. వాస్తవస్థితిలో మృతిఁజెందకుండినను శత్రువులు మొదలగువారు "నీబంధువు మృతిఁజెందెను" అని చెప్పిరేని దుఃఖము కలుగును. ఈఅనుభవమువలన సామాన్యసృష్టి కెట్టి మార్పులు కలిగినను విశేషసృష్టికి మార్పు కలుగకుండుటయు సామాన్యసృష్టికి మార్పు లేకున్నను విశేషసృష్టికి మార్పు కలుగుటయు ననుభవసిద్ధములై యున్నవి. ఈభేదమువలన సామాన్యవిశేషసృష్టులు పరస్పరభిన్నములయి యుండును. సామాన్యసృష్టి ఈశ్వరకృతమై సమష్టిరూపమై ప్రపంచమున కంతయు సంబంధించియుండును. విశేషసృష్టి జీవకృతమై వ్యష్టిరూపమై మనసు నాశ్రయించి యుండును.

సాక్షిత్వవచనము.

ఆ. పంచవిషయములను బంచేంద్రియములచేఁ
గాంచు తెలివి నేను కపివరేణ్య

పంచకోశములను బంచభూతంబుల
నెంచి చూచునట్టి యెఱుక నేను. 105

టీ. కపివరేణ్యా=వానరశ్రేష్ఠుండవైన యాంజనేయా! పంచవిషయములన్=శబ్దము మొదలగు నైదువిషయములను, పంచేంద్రియములన్ = శ్రోత్రము మొదలగు నైదుయింద్రియములమూలమున, కాంచి తెలిసి=చూచునట్టి జ్ఞానమును, నేను, శ్రీరాముఁడను; లేక పరబ్రహ్మము,) పంచకోశములన్=అన్నమయము మొదలగునైదుకోశములను, పంచభూతంబులన్ = ఆకాశము మొదలగు నైదుభూతములను, ఎంచి = విభాగించి, చూచునట్టి=తెలిసికొనునట్టి, ఎఱుక=జ్ఞానమును, నేను.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! శబ్దాదివిషయముల శ్రోత్రాదీంద్రియములు గ్రహించుచున్న వనుట యనుభవములో నున్నది. వాస్తవస్థితిలో నీశ్రోత్రాదులచేతనములు కావున నేనే(బ్రహ్మమే) వానిమూలముగా విషయముల గ్రహించుచున్నాను. మఱియుఁ బంచకోశములకు పంచభూతములను బ్రత్యేకముగా విభజించి "ఇది యన్నమయకోశము ఇది యానందమయకోశము. ఇది యాకాశము" అని తెలిసికొనునట్టివాఁడను నేనే. లయవిభాతి.—

తెలిసె నిది నాకిపుడు తెలియఁ దది లెస్సగను
దెలియ వివరింపుదును దెలిసెద నటంచున్
బలికితిని బలుక నిఁకఁ బలికెద నటంచుఁ మది
దలఁపను దలంచితిని దలఁచెద నటంచున్
వెలుపలను లోపలను దెలియఁ బడువృత్తులను
దెలియుచు వెలుంగులను వెలుఁగు లగుచుండన్
గలయ వెలిగించుతొలి వెలుగు సుమి నేను ననుఁ
దెలియుము వివేకదశఁ గలమనము చేతన్. 106

టీ. తెలిసెనిదినాకిపుడు=ఈవిషయము నాకిప్పుడు తెలిసెను, అది = ఆవిషయము, లెస్సఁగన్ = బాగుగా, తెలియదు, తెలియన్=తెలియునట్లుగా, వివరింపుదున్ = వివరించిచెప్పెదను. తెలిసెదనటంచున్ = తెలిసికొందును అనుచు, పలికితిన్=చెప్పితిని, ఇఁకన్=ఇక మీఁద, పలుకన్=చెప్పను, పలికెదనటంచున్ = చెప్పెదను అనుచును, మదిఁదలఁపన్=మనసునం దీవిషయము నాలోచింపలేదు, తలంచితిన్=ఆలోచించితిని, తలఁచెదన్=ఇకమీఁద నాలోచించెదను,అటంచున్=అనుచును, వెలుపలన్ = మనసునందును(బహిర్ముఖముగానుపుట్టునట్టి,) తెలియఁబడువృత్తులన్=జ్ఞానగోచరము లగుచిత్తవృత్తులను మనస్సునందే సంకల్పము జనించినను "మనకీసంకల్పముగలిగెను" అని మనకు

తెలియుచుండుట ప్రత్యక్షము,) తెలియుచున్ = తెలిసికొనుచు, వెలుఁగులన్ = సూర్య చంద్రాదులను (లేక జ్ఞానములనఁబడు చిత్తవృత్తులను,) వెలుఁగులగుచుండఁగ = ప్రకాశరూపము లగునట్లుగా, కలయన్ = సంపూర్ణముగా, వెలిగించు తోఁ వెలుంగు= ప్రకాశింప జేయునట్టి యనాదిప్రకాశము, నేనుసుమీ=నేనే సుమీ, ననున్ = నన్ను, వివేకదశగలమనముచేన్=వివేచనాశక్తి గలమనస్సుతో, తెలిసికొనుము.

తా. "ఇది నాకిపుడు తెలిసెను. ఇది నాకు చక్కఁగా తెలియదు. దీనిని నీకు స్పష్టముగా దెలియఁజేసెదను. నేను దీనిని తెలిసికొనియెదను" అనియును "దీనిని నేను చెప్పితిని. మఱియొకమాట చెప్పను. ఇఁకమీఁదఁ జెప్పెదను. నే నిట్లుగునని త లంపలేదు. తలంచితిని. ఇఁకపై దలఁచెదను" అనియుఁ వెలుపల నున్నవిషయములను గూర్చియుఁ లోపలనున్నవిషయము లనుగూర్చియు చిత్తవృత్తు లనేకవిధములుగానుదయించుచుఁ దనకు గోచరములగుచు నున్నవి. ఇది యనుభవసిద్ధమే కదా. మననునఁ బుట్టు సంకల్పములన్నియు మనకుఁ దెలియుచునే యున్న వనుట నిర్వివాదాంశము. అట్లాసంకల్పములెవ్వనికి దెలియుచున్నవో వాఁడనే నేను. ఆచిత్తవృత్తులనే మనము జ్ఞానములని పిలుచుచున్నామనియుఁ నవియే ప్రకాశము లనఁబడు ననియుఁ నిదివఱకే స్పష్టమైయున్నది. జడములగు నాచిత్తవృత్తుల కిట్టిస్థితి (అనఁగా జ్ఞానాదిపదములచే వ్యవహరింపఁబడఁదగినస్థితి) కలుగుట నావలననె, నాప్రకాశమే ఆచిత్తవృత్తులయందుఁ బ్రతిఫలించి వాని కట్టిసామర్థ్యము గలిగించుచున్నది. సర్వమును బ్రకాశింపఁజేయు నాదిప్రకాశము నేనే యని జ్ఞానదృష్టిచేఁ దెలిసికొనుము.

మ. నతదేవా వెలిలోఁ! పదార్థముల నానాఛిద్రభాండోదర
స్థితదీపం బెఱఁగించుచందమున హృద్ధీప్రాణసర్వేంద్రియా
న్వితదేహస్థుఁడ నైననే ననిశమున్ నిర్హేతుకాజ్ఞానక
ల్పితబాహ్యాంతరనామరూపతతులన్ లీల న్వెలింగింపుదున్. 107

టీ. నతదేవా=దేవతలకుఁ గూడ నమస్కారయోగ్యుఁడ వగునాంజనేయా! నానా...పంబు-నానా = అనేకములైన, ఛిద్ర = రంధ్రములు గల, భాండ = కుండ యొక్క, ఉదర = గర్భమునందు, స్థిత = ఉన్న, దీపంబు = దీపము, వెలిలోపదార్థముల = వెలుపల లోపల=నున్నపదార్థములను, ఎఱిగించుచందమునన్ = తెలియఁజేయువిధమున, హృద్ధ...స్థుఁడన్-హృత్ = మనస్సుతోను, ధీ=బుద్ధితోను, ప్రాణ = ప్రాణములతోను, సర్వేంద్రియ = జ్ఞానకర్మేంద్రియములతోను, అన్విత = కూడిన, దేహస్థుఁడన్ = శరీరమునం దున్నవాఁడును, ఐననేను = ఐనట్టినేను, అనిశమున్ = ఎల్లప్పుడును, నిర్హేతు...తులన్-నిర్హేతుక = కారణములేని, అజ్ఞాన = అజ్ఞానముచేత

(ప్రస్తుత మనుభవములో నున్న యజ్ఞానము వచ్చుటకుఁ గారణమే లే దనుట,)కల్పిత=క ల్పింపఁబడిన, (అనఁగా: ఉన్నట్లుతోఁపింపఁబడిన) బాహ్యాంతర = వెలుపలను లోపల నున్న, నామరూపశతంబుల్ = బహువిధము లగునామరూపములను ప్రపంచమును, లీలన్ = విలాసముతో, వెలిఁగింపుదు = ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాను.

తా. దేవతలచేఁ గూడ స్తోత్రము చేయఁబడు చున్న యాంజనేయా! అన్నివైపు లను రంధ్రములు గలఘటమునం దున్న దీపము వెలుపల లోపలనున్న సర్వపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయునట్లు నేను ప్రాణబుద్ధింద్రియాదులతోఁ గూడిన దేహమునం దుండి లోపల వెలుపల నున్న విషయములను బ్రకాశింపఁజేయుచున్నాను.

ఉ. తమ్ముఁ దెలుంగ లేవు విహితమ్ముగ దేహము ప్రాణపంక్తిచి
త్తమ్ము దశేంద్రియమ్ము లుచితమ్ముగ నన్యముఁ గాన లేమి స
త్యమ్మగు నోకపీంద్ర! సతతమ్మును వానిఁ దదీయకార్యజా
తమ్మును నేను గాంతు ననృతమ్ముగ నన్ను ఋతమ్ముగాఁ దగన్. 108

టీ. ఓకపీంద్రా=ఓవానరశ్రేష్ఠా! దేహము = శరీరము, ప్రాణపంక్తి=పంచ ప్రాణములు, చిత్తమ్ము = మనస్సు, దశేంద్రియములు = జ్ఞానకర్మేంద్రియములును, వి హితమ్ముగన్ = చక్కఁగా, తమ్ము = తమస్వరూపములను, ఎఱుంగలేవు = తెలిసికొ నలేవు, (అట్లు వానిని అవియే తెలుసుకొనలేనప్పుడు,) ఉచితమ్ముగన్ = చక్కఁగా, అన్యముల్ = తమకంటె వేఱగుపదార్థములను, కానలేమి = చూడలే వనుట, సత్య మ్ము = నిశ్చయము, అగున్ = అగును, సతతమ్ము = ఎల్లప్పుడు, వానిన్ = ఆదేహా దిపదార్థములను, తదీయకార్యజాతమ్మున్ = ఆదేహాదులు చేయునట్టి కార్యములను, నేను, అనృతముగన్ = అసత్యముగాను, (అనఁగా: ఈదేహాదు లస్థిరము లసత్య ములనియు)తగన్ = ఒప్పునటుల, నన్ను = పరబ్రహ్మమైన నన్ను, ఋతమ్ముగాన్ = సత్యస్వరూపునిఁగాను (అనఁగా: బ్రహ్మ సత్యమనియును), కాంతున్ = తెలిసికొను చుందును.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! మనస్సుప్రాణములు దేహము మొదలగునవి తమస్వస్వరూప మును తాము తెలిసికొనలేవు. ఇట్టివి ఇతరపదార్థములఁ దెలిసికొనలే వనుట నిర్వివా దాంశమే కదా. కావున నేనే సర్వమును గ్రహించుచున్నాను. ఈదేహాదులును వాని కార్యములు నసత్యములనియు నేను సత్త్వస్వరూపుఁడ ననియు స్వయముగా వెలుం గుచున్నాను. నేను స్వప్రకాశుఁడను.

శా. ధీచేతోవిషయాత్మకంబు లగుజ్ఞాతృజ్ఞానవిజ్ఞేయముల్
సూచింతుం దగఁ దల్లయోదయములన్ సుప్తిప్రబోధంబు లే

నా చిత్రంబుల వానిఁ జేయునిజమాయన్ సాక్షినై చూచుచున్
రోచిష్ణుత్వముచే వసింతు సదసద్రూపాదిరిక్తంబుగాన్. 109

టీ. జ్ఞాతృజ్ఞానవిజ్ఞేయములు-జ్ఞాతృ = తెలిసికొనువాఁడు, జ్ఞాన = తెలివి, వి జ్ఞేయములు = తెలియఁబడునవి, ఈమూఁడును, ధీచేతో...బులు-ధీ=బుద్ధి, చేతః = మనస్సు, విషయ = శబ్దాదులే, ఆత్మకంబులు = స్వరూపముగాఁ గలవి, అగున్=అ యున్నవి, తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, తల్లయోదయములన్ - తత్ = ఆజ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞే యములయొక్క, లయ = నాశమును, ఉదయములన్ = పుట్టుకలను, సుషుప్తిప్ర బోధంబులు = సుషుప్తి జాగ్రదవస్థలు, సూచించున్ = తెలియఁజేయుచున్నవి (జ్ఞా తృజ్ఞానజ్ఞేయంబులు సుషుప్త్యవస్థయందు లేవనుటయు జాగ్రదవస్థయందుమాత్రమే కలవనుటయు ప్రత్యక్షసిద్ధమయియున్నది. కావున నవి యనిత్యములు) ఏను=నేను, ఆచిత్రంబులన్ = ఆయాశ్చర్యములను, వానిన్ - ఆజ్ఞాత్రాదులను, చేయునిజమా యన్-లేయు=చేయునట్టి (అనఁగా: కల్పించునట్టి), నిజ=స్వకీయమైన, మాయన్ = మాయాశక్తిని,సాక్షినై=ద్రష్టనై,చూచుచున్, రోచిష్ణుత్వముచేన్ = ప్రకాశస్వరూప ములో, సద...బుగాన్-సత్=ఉన్నవి యనియు, అసత్ = లేనివనియుఁ జెప్పఁ బడుచున్న, రూప = రూపములు గలపదార్థములకంటె, అతిరిక్తంబుగాన్ = వేఱు గా, వసింతున్ = ఉందును.

తా. లోకమున తెలిసికొనువాఁడు, తెలివి, తెలిసికొనఁబడునది అనునవి యనుభవ ములో నున్నవి కదా. అవి క్రమముగా బుద్ధియు చిత్తంబును శబ్దాదులునైయున్నవి. మఱియు నివి సుషుప్త్యవస్థయందు లయమునొందుచు జాగ్రదవస్థయందు మరల నుత్ప త్తియగుచు నున్నవి. వీని నన్నిటిని మాయ కల్పించుచున్నది. నేను స్వప్రకాశుండనై వీనినెల్లను(అనఁగా:మాయను జాగ్రత్సుషుప్తులను జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయములను ప్రకాశింపఁ జేయుచు సాక్షినై యున్నాను.

క. మత్సాన్నిధ్యమువలనన, చిత్సాహంకారపవనచిత్తేంద్రియముల్
వత్సా! చలియించును సం,గత్సదయస్కాంతసూచికలచందమునన్.

టీ. వత్సా!=ఓబాలుఁడా! మత్సా...వలనన్-మత్=నాయొక్క, సాన్నిధ్యం బువలనన్=సన్నిధానమువలన,(అనఁగా: నేనుసమీపముననుండుటవలన) అచిత్సా... ములు-అచిత్=జ్ఞానము (లేక మాయ), సాహంకార = సాహంకారముతోఁగూడిన, పవన=పంచప్రాణములు, చిత్త=మనస్సు, ఇంద్రియములు=జ్ఞానకర్మేంద్రియములు, సు రం...మునన్-సురంగత్=ఒప్పుచున్నట్టియు, సత్=శ్రేష్ఠమైనట్టియు, అయస్కాంత = అయస్కాంతములతో సంబంధపడియున్న, సూచికలచందమునన్ = సూదులవలెనే, చలియించున్=కదలును. (అనఁగాఁ దమతమకార్యములయందు ప్రవర్తించుచుండఁను

తా. ఓపుత్త్రా! నాసన్నిధానములననే (అనఁగా: నేను స్వయముగా నే కార్యమును జేయనివాఁడ నైనను నాసమీపమునం దుండుటవలనమాత్రమే) అయస్కాంత సన్నిధానమునఁ జలించుసూదులయట్లు చిదాభాసునితోఁ గూడినయహంకారప్రాణచిత్తజ్ఞానకర్మేంద్రియములు వానివానికార్యములందుఁ బ్రవర్తించుచున్నవి; కాని స్వయముగా కాదు. నాప్రకాశము లేక యివి యేపనియుఁ జేయనేరవు.

క. తప్తాయఃపిండాంత, ర్వ్యాప్తానలమండలంబువడువున మాయా
గుప్తబ్రహ్మాండసముద్దీప్తచిదాత్మకుఁడ నేను ధీరవరేణ్యా! 111

టీ. ధీరవరేణ్యా-ధీర=పండితులలో, వరేణ్య=శ్రేష్ఠుఁడా! తప్తా...పునన్-తప్త=కాఁచిన, అయఃపిండ=ఇనుపముద్దయొక్క, అంతః=లోపల, వ్యాప్త = వ్యాపించియున్న, అనలమండలంబువడువునన్ = అగ్నివలె, నేను, మాయా...కుఁడన్-మాయా=మాయచే, గుప్త=రక్షింపఁబడిన, బ్రహ్మాండ=ప్రపంచమునందు, సముద్దీప్త=ప్రకాశించుచున్న, చిదాత్మకుఁడన్=జ్ఞానస్వరూపకుఁడను.

తా. జ్ఞానవంతులలో శ్రేష్ఠుండవగునోయాంజనేయా! జడరూపమగు నీ ప్రపంచమునకు జ్ఞాన మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ప్రపంచమే జ్ఞానరూపమనియుఁ దోఁచుచున్నది. కాఁచినయినుమునుగూర్చి దానియం దున్నయగ్నినిఁ దెలిసికొనలేనికారణముచేఁ గాలుచున్నదనియు, లన"ఇనుముకాలుచున్నది" అను మొదలగువ్యవహారములు కలిగినట్లు జ్ఞానరూపుఁడ నగు నేను సర్వవ్యాపకుఁడనై యున్నానని తెలిసికొనలేనికారణము "ప్రపంచము జ్ఞానరూపమైనది" అనువ్యవహారము కలుగుచున్నది. కావున లోకమున ననుభవములో నున్నజ్ఞానము నాస్వరూపమే కాని వేఱొక్కటికాదు.

సీ. ధరణీజలానలమరుదంబరాంతరా
విష్టాఖిలాధారద్రష్ట నేను
ఆదిత్యచంద్రగ్రహర్క్షతారాతటి
త్సంవాప్తదివ్యతేజంబు నేను
అమరమానవతిర్యగాదిచేతనదీప్ర
కాశమానజ్ఞానఘనుఁడ నేను
బ్రహ్మాదిదేవతాప్రార్థనీయానంత
కల్యాణగుణకవిగ్రహుఁడ నేను
తే. కార్యరూపంబులైనజగంబులకును
స్ఫురదుపాదానకారణంబును నిమిత్త

కారణము నైననిర్మలాకారసత్త్వ
పరమమాయాసమన్వి తేశ్వరుఁడ నేను. 112

టీ. నేను, ధర...ద్రష్టన్-ధరణి = భూమియొక్కయు, జల=నీటియొక్కయు, అనల=అగ్నిహోత్రునియొక్కయు, మరుత్ = వాయువుయొక్కయు, అంబర=ఆకాశముయొక్కయు, అంతర=లోపల, ఆవిష్ట=ప్రవేశించినట్టియు, అఖిలాధార ద్రష్టన్=సకలమునకాధారభూతుఁడనైనట్టియు సాక్షిని నేను, ఆది...జంబు-అదిత్యచంద్ర=సూర్యచంద్రులయందును, గ్రహ = అంగారకాదిసర్వగ్రహములయందును, ఋక్ష=నక్షత్రములయందును, తారా=అశ్విన్యాదు లగునిరువదియేడుతారలయందును, తటిత్ = మెఱుపులయందును, సంవ్యాప్త = వ్యాపించియున్న, దివ్య=అద్భుతమైన, తేజంబున్=కాంతిని, నేను, అమర...డన్-అమర=దేవతలు, మానవ = మనుష్యులు, తిర్యక్=పశుపక్షిజాతులు, ఆది=మొదలైన, చేతన=ప్రాణులయొక్క, (లేక, జ్ఞానముగలవారియొక్క,) ధీ=బుద్ధియందు, ప్రకాశమాన=ప్రకాశించుచున్న, జ్ఞానఘనుఁడన్=జ్ఞానమయుఁడనునట్లు చెప్పుటచేత, (పరబ్రహ్మము ప్రపంచమునందంతటఁ దనజ్ఞానరూపములో వ్యాపించియేయున్నాఁడనియుఁ జేతనములయందుమాత్రము మనసు మొదలగునవియుండుటచేఁ బ్రకాశించుచున్నదనియు నచేతనములయం దవిలేకపోవుటచేఁ బ్రకాశింపఁడనియుభావము. నేను, బ్రహ్మా...హుఁడన్-బ్రహ్మాది=బ్రహ్మమొదలగు, దేవతా=దేవతలచేత, ప్రార్థనీయ=కోనియాడఁదగినట్టియు, అనంత=అమితము లైనట్టియు కళ్యాణగుణక = మంగళకరము లైనట్టియు గుణములుకల, విగ్రహుఁడన్ = శరీరము కలవాఁడను, నేను, కార్య...లకున్ - కార్యరూపంబులైన=కార్యములైన, అనఁగా: మాయవలనఁ బుట్టి తోఁచుచున్న, జగంబులకున్ = ప్రపంచములకు, స్ఫుర...బున-స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉపాదానకారణంబును = మట్టికుండ యైనట్లు కార్యరూపముతోఁ బరిణమించునట్టి కారణము, నిమిత్తకారణంబున = కుమ్మరివాఁడు కుండకుఁ గారణ మైనట్లు కార్యమునకుఁ గర్త యగునట్టికారణము, ఐన=ఐనట్టి,నిర్మ...రుఁడన్-నిర్మలాకారసత్త్వ = రజస్తమోగుణములతో సంబంధము లేక నిర్మలమై యున్న సత్త్వగుణమే, పరమ = ప్రధానముగాఁగలిగిన, మాయాసమన్విత = మూలప్రకృతితోఁగూడిన, ఈశ్వరుఁడన్ = ఈశ్వరుఁడను.

తా. అది యెట్లనిన; నేను పంచభూతములకు నాధారభూతుఁడనై వానివలనఁ గలుగుసర్వప్రపంచమును జూచుచున్నాఁడను. సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు అంగారకాదిగ్రహములు అశ్విన్యాదినక్షత్రములు ఇతరమగుసామాన్యనక్షత్రసమూహము మొదలగుజ్యోతులయందు నిలిచి సర్వసాక్షినై యున్నప్రకాశము నాయదియే. మఱియు దేవమనుష్యపశుపక్షాదిప్రాణులబుద్ధులను బ్రకాశింపఁజేయు (అనఁగా: వానిని స్వకార్యముల

యందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయు) వాఁడను నేనే. నన్ను సమస్తకల్యాణగుణసమన్వితునిఁగా భావించి బ్రహ్మాదిదేవత లుపాసన చేయుచున్నారు. కార్యములు (అనఁగా సృజింపఁబడినవి) ఐన ఈప్రపంచమున కుపాదానకారణంబును నిమిత్తకారణంబునగుచు నవ సత్త్వప్రధానయగుమాయతోఁగూడి "ఈశ్వరుఁడు" అని వ్యవహరింపఁబడువాఁడను గూడ నేనే.

తే. వేదశాస్త్రాగమములచే వేదితవ్య
మైనవస్తువు నేను మహాత్మకులకు
జపతపోదానయజ్ఞసంచయముచేత
వరసమారాధనీయదైవంబు నేను. 113

టీ. వేదశాస్త్రాగమములచేన్ - వేద = చతుర్వేదములచేతను, శాస్త్ర - షట్శాస్త్రములచేతను, ఆగమములచేన్ - వాతూలము మొదలగునిరువదియెనిమిదియాగమములచేతను (లేక, శైవవైష్ణవాద్యాగమములచేతను), వేదితవ్యమైన = తెలియఁదగిన, వస్తువు నేను = తాత్పర్యము నేను (అనఁగా వేదాదులన్నియు నన్నుగూర్చియే చెప్పుచున్నవనుట), మహాత్మకులకున్ = మహానుభావులకు, జప... చేతన్ - = జప మంత్రానుష్ఠానములయొక్కయు, తపః = కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివ్రతములయొక్కయు, దాన = దానములయొక్కయు, యజ్ఞ = యజ్ఞములయొక్కయు, సంచయముచేతన్ = సమూహములచేత, వర... వంబున్ - వర = శ్రేష్ఠముగా, సమారాధనీయ = పూజింపఁదగిన, దైవంబున్ = దేవతను, నేను.

తా. వేదములును శాస్త్రములును ఆగమములును నన్నుగూర్చియే చెప్పుచున్నవి. బుద్ధిమంతులగువారు ఆవేదాదులభేదములను పాటింపక బాగుగా విమర్శించి వాని పరిపూర్ణాభిప్రాయము నన్నేగ్రహించుచున్నారు. తపంబులు దానంబులు యజ్ఞంబులు జపంబులు మొదలగునవి యేయేదేవతలనుగూర్చి యాచరింపబడినను నన్నుగూర్చి యాచరింపఁబడినవే యగును. మాయా సహితుఁడ నగు నన్నే బహురూపములతో ననేకు లుపాసన చేయుచున్నారని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను కదా.

భగవద్గీత.

"యేఽప్యన్యదేవతా భక్తా యజంతే శ్రద్ధయాఽన్వితాః,
తేఽపిమామేవ కౌంతేయ యజం త్యవిధిపూర్వకమ్".

(భగ. ౯-అ. ౨౩-శ్లో.)

తా. "ఓ యర్జునా! ఇతరదేవతలయందు భక్తిగలిగి అనఁగాఁ సర్వదేవమయుఁడ పరబ్రహ్మరూపుఁడ నాత్మాభిన్నుఁడనగునన్ను దెలిసికొనలేక రుద్రవిష్ణ్వాదిదేవతలం నాకం

రేవేఅని తలంచుచు వారియందు భక్తిగలిగి యెవ్వరు సేవించుచున్నారో వారు నన్ను సేవించువారే అయినను "నన్ను (కృష్ణుని బ్రహ్మమును) సేవించుచున్నాము" అని మాత్రము వారు తెలిసికొనలేరు. "నాస్వరూపము నెఱింగి యుపాసించువారలకును వీరలకు నింతకంటె భేదమేమియు లేదు" అని గీతాచార్యుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁ డానతిచ్చి యున్నాఁడు.

తే. అనఘ! సాకారుఁడను గాను విను సమష్టి
ఘనతనుద్వయతాదాత్మ్యమునకుఁ జొరమి
పరినిరాకారుఁడనుగాను సాక్షి నగుచు
గారణశరీరమే ననుకలఁక లేమి. 114

టీ. అనఘ=పాపరహితుఁడ వగునాంజనేయ! వినుము. సాక్షినగుచున్=సకలమునకు ద్రష్టనై, సమష్టి...నకుం–సమష్టి=సముదాయరూపంబులైన, ఘనతనుద్వయ=స్థూలసూక్ష్మదేహములయొక్క, తాదాత్మ్యమునకున్=అభేదమునకు (అనఁగా నాశరీరములు వేను కాకపోవుటవలన), సాకారుఁడనుగాను=రూపముతోఁగూడిన వాఁడను కాను, అభివ్యక్తములుకాక - నామరూపములు సృష్టికిఁబూర్వము పరబ్రహ్మమునందు నిలచియుండెను. "అవి సూక్ష్మసృష్టియందే మొట్టమొదట నభివ్యక్తము లయ్యెను; కావున సూక్ష్మశరీరము గాని దానికిఁ బిదప జనించినస్థూలశరీరము కాని యేపురుషున కుండునో వాఁడే సాకారుఁడగును" అని తెలిసికొనవలయును. పరి=కిఁస్థూలసూక్ష్మశరీరములతో సమానమగు కారణశరీరము, ఏననుకలఁకలేమిన్=నేనను భ్రమ లేకపోవుట చేత, నిరాకారుఁడనుగాను=రూపములేనివాఁడను కాను,(కారణశరీర మనఁగా:మాయయే. అదియే నామరూపముల నభివ్యక్తములఁ జేసినది. ఇటు చేసినను స్వయముగా నామరూపములుండవలసిన పనియేమియుఁ లేదు. గావున బ్రహ్మము మాయయేయైనచో నాయన సాకారుఁడు కానేరడు. ప్రకృతము బ్రహ్మమాయ కాఁడు. నామరూపములును ఆ ఖ్యాయందే అడఁగియుండినది కావునన్ బ్రహ్మము నిరాకారుఁడు కూడాఁ గానేరఁడని తెలిసికొనవలయును).

తా. ఓపాపరహితుఁడ! నాకు రూపము కలదనికాని లేదనికాని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏలయనిన: నేత్రములకు గోచరము లగుచున్నపదార్థములను గూర్చియే "వీనికి రూపము కలదు. వీనికి రూపము లేదు" అనువ్యవహారము కలుగుచున్నది. బ్రహ్మము నేత్రములకు గోచరము కాఁడు, కావున నిట్టివ్యవహారములు కలుగుటకే వీలులేదు. అది యట్లుండ నామరూపములు సృష్టికి పూర్వము ప్రకాశింపక బ్రహ్మమునందే లీనములై యుండెను. అవి ప్రకాశించుట కారంభము సూక్ష్మసృష్టియే కావున సూక్ష్మ

స్థూలశరీరము లెవ్వని కుండునో వాఁడే సాకారుఁ డగును. ఈబ్రహ్మము సూక్ష్మస్థూల శరీరములకు సాక్షియే కావున నాశరీరములకంటె వేఱు కాని ఆశరీరములతో సంబంధము కలవాఁడు కానేరఁడు. కావున బ్రహ్మమునకు రూపము లేదు. మఱియు నామరూపములు ప్రకాశింపనిసమయమున సర్వము నిరాకారమైనదే యుండె నని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. కారణములు కార్యమునకంటెఁ బూర్వమున నుండి తీరవలసి యుండుటచేతను ఈ నామరూపములు ప్రకాశించుటకు మాయయే కారణ మగుటచే తను నామరూపములు ప్రకాశింపనిసమయమున మాయ కలదు. ఈకారణమువలన నది నిరాకారము పరబ్రహ్మము, ఆమాయకుఁ గూడ సాక్షియగుటచే దానితో సంబంధపడువాఁడు కానేరఁడు (అనఁగా: బ్రహ్మము మాయ కానేరఁడు) ద్రష్ట యగువాఁడు దృశ్యమగునా! కావున నాకు(బ్రహ్మమునకు) నిరాకారత్వంబును లేదు. మాయ ప్రపంచరూపముతోఁ బరిణమించును. కావున దానికి నామరూపప్రకాశానంతరమున సూక్ష్మస్థూలాకారములు కలుగును. ఈ కారణమువలన దానిగూర్చి సృష్ట్యనంతరమున సాకారత్వవ్యవహారంబును సృష్టికిఁ బూర్వమున నిరాకారత్వవ్యవహారంబును గలుగుచున్నది. నేను (బ్రహ్మము) ఎప్పటికిని సాక్షినే (అనఁగా: సాకారత్వవ్యవహారమునకును నిరాకారత్వవ్యవహారమునకును గూడ సాక్షినే) కావున నన్ను గూర్చి ఈవ్యవహారములలో నేదియుఁ బ్రవర్తింపనేరదు.

తే. అఖిలభూతములందు నే నఖిలభూత
ములును నాయందుఁ గలుగంగ బొరయ నెందు
వాని నివియు న న్నంటవు వానరేంద్ర
సమత నొప్పారుగగనంబుచందమునను. 115

టీ. వానరేంద్ర = వానరశ్రేష్ఠా! సమతన్ = సర్వసామాన్యముగా (లేక, అంతటను)ఒప్పా...మునన్ - ఒప్పారు = ప్రకాశించుచున్న, గగనంబుచందమునన్ = ఆకాశమువలె, అఖిలభూతములందున్ =సమస్తవస్తువులయందు, నీను = నేనును, అఖిలభూతములును = సమస్తపదార్థములును, నాయందున్ = నాలోపలను, కలుగంగన్ = ఉండఁగా, ఎందున్ =ఎప్పటికిని, వానిన్ =ఆపదార్థములను, పొరయన్ = పొందను (అనఁగా: వానితో నేను సంబంధపడను), అవియున్ = ఆపదార్థములును, నన్నంటవు =నాతో సంబంధపడవు.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! మఱియొకవిశేషము. నేను సర్వభూతములయందు నున్నాను. నాపై నారోపింపఁబడిన వగుటచే సర్వభూతంబులును నాయందు న్నవి. అయిన ను ఆకాశము సర్వపదార్థములయందు నుండియు వాని నంటనియట్లు నే నాభూతముల

నంటను. సర్వపదార్థములునుఁ దమయం దున్నయాకాశము నంటనట్లు (అనఁగా: నాయాకాశమునకు నేవికారమును గల్గింపలేనట్లు,) ఆభూతములు న న్నంటవు.

అవ. ఇది మిగులఁ జిత్రముగ నున్నది. నీకును (రాములకును బ్రహ్మమునకును) సర్వభూతములకును సంబంధము కలిగియు లేదనుట యెట్లుసంభవించును? అనిన సదృష్టాంతముగా సమాధానమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

క. మృగతృష్ణికలఁ దెలిసినఁ
దగ జలముల భావ మగువిధమునఁ దెలివిచే
నగుణుఁ డగునన్ను దెలిసిన
జగములు నాయందు లేవు సత్యం బనఘా. 116

టీ. అనఘా = పాపరహితుఁడా! తగన్ = ఒప్పునట్లుగా, మృగతృష్ణికలన్ = ఎండమావులను, ఎఱింగినన్ = తెలిసికొనిన, జలములు = అందు భ్రాంతివలనఁ దోఁచు నీరు, అభావమగువిధమునన్ = లేక పోవునట్లు, తెలివిచేన్ = జ్ఞానముచేత, అగుణుండగు నన్నున్ = గుణశూన్యుండ నైననన్ను, తెలిసినన్ = తెలిసికొనినయెడల, జగములు = ప్రపంచములు (నామరూపములు), నాయందున్, లేవు, సత్యంబు = నిశ్చయము.

తా. ఓదోషరహితుఁడ! పైన జెప్పినవిషయమునం దేమియు సంశయములేదు. ఎండమావులయందు జలభ్రాంతి కలిగినపురుషునకు "ఇవి యెండమావులు కాని జలము కాదు" అనుజ్ఞానము కలుగు నేని యచ్చట జలములే త్రికాలములయందు లేని వైనట్లు అవిద్యావశమున నన్నుఁ బ్రపంచరూపునిగాఁ దలంచువానికి "ఇది ప్రపంచము కాదు. పరబ్రహ్మమే మనయజ్ఞానమువలన నిట్లు కానవచ్చుచున్నది" అను యథార్థజ్ఞానము కలుగునేని భ్రాంతిసిద్ధ మగునీప్రపంచము త్రికాలములయందును లేనిదేయగును. కావున వాస్తవస్థితిలో నాయందు భూతములును లేవు. నేను భూతములయందును లేదు. "నాకంటె (బ్రహ్మమునకంటె) భూతములు వేఱుగా నున్నవి" అనులోకవ్యవహారము నాశ్రయించి "బ్రహ్మమునకు భూతములతో సంబంధము లేదు" అని తెలియఁజేయుటకై యాకాశదృష్టాంతముచేఁ బైవిషయమును(112-వపద్యంబునందు చెప్పంబడినవిషయమును) నిరూపించితిని కాని యథార్థస్థితిలో నాకంటే నితర మగునదియే లేదు. ఇది యథార్థము.

అవ. ఇట్లైన ప్రపంచమున కాధారము నీవగుదువో కావో నిశ్చయ మెట్లు ప్రపంచము నిన్ను (బ్రహ్మమును) ఆశ్రయించి యున్నదనుటకు నిదర్శనమేమి? అనినఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

చ. అనృత మచేతనం బసుఖ మైనజగంబు ఋతంబుఁ జేతనం
బును సుఖ మై విమూఢులకు భోగముగాఁ గనుపట్టు టెల్ల న

న్నెనయుటచేతఁ జుమ్మి కపీంద్ర ఘృతాన్వితదుగ్ధపూరముల్
ఘనమధురంబులై వెలయుకైవడి భక్తజనానురంజనా. 117

టీ. భక్తజనానురంజనా-భక్తజన = భక్తులను, అనురంజనా = సంతోషింపఁజేయునట్టి, కపీంద్ర=వానరశ్రేష్ఠా! ఘృత...ములు-ఘృత=నేతితో, అన్విత=కూడిన, దుగ్ధపూరములు = పాలు, ఘనమధురంబులై=మిగుల మాధుర్యము కలవియై, వెలయుంకైవడిన్=ఉన్నట్లు, ఇది=ఈకనఁబడుచున్న, అనృతము=అసత్యమైనట్టియు, అచేతనంబు=జ్ఞానశూన్యమైనట్టియు, అసుఖము=దుఃఖరూపమైనట్టియు, జగంబు=ప్రపంచము, విమూఢులకున్=అజ్ఞానులకు, ఋతము=సత్యరూపమై, చేతనంబును=జ్ఞానవంతమై, సుఖమై=ఆనందరూపమైయున్నట్లు, భోగముగాన్-అనుభవింపఁ దగినదై (ఆనందరూపముతో కనఁబడినదే కాని యనుభవించుటకు శక్యము గాదు), కనుపట్టున్ తెల్లన్=కనబడుచుండుటయంతయు, నన్నున్=పరబ్రహ్మరూపుఁడనైన (అనఁగా: సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుండనైన నన్ను), ఎనయుటచేతంజుమ్ము – ఆశ్రయించుట చేతనే సుమా.

తా. భక్తజనులయభీష్టమును సిద్ధింపఁజేయు నోయాంజనేయా! భ్రాంతివలనఁ బ్రపంచము నాకంటె వేఱని చూచువారలు కూడఁ గొంచెము విచారించినచో "ఈప్రపంచము నన్నే (బ్రహ్మమునే) యాశ్రయించి యున్నది" యనియే గ్రహింతురు. దీనికి ననుమానప్రమాణ మాధారము. ఎట్లనిన: ఈప్రపంచము అసత్యమనియు జ్ఞానశూన్యమనియు దుఃఖరూప మనియు ననుభవశాలుర కందఱకును దెలియును. దీనియందలిప్రతిపదార్థంబును బ్రత్యక్షముగా నశించుచుండుటయు మనకంటె నధికకాల ముండుపదార్థములకు వాయువు మొదలగువానికిఁ గూడ నవయవము లుండుటచే మనము చూచినపదార్థములవలెనే (అనఁగా:మనము చూడఁగా నశించినపదార్థములవలెనే యవియు వాయువు మొదలగునవియు) నశించు ననుట సిద్ధాంతమై యుండుటయు "ప్రపంచము అసత్యము" అని దృఢముగా నిరూపించుచున్నవి. అవయవములు కలపదార్థములకు వృద్ధిక్షయములును సంకోచ వికాసములు నుండుటచే నాశముకూడ కలదనుట సిద్ధాంతము. నూతనావయవములు చేరుట వృద్ధియనియు నున్నఅవయవములు విడిచిపోవుట క్షయమనియుఁ జెప్పఁబడును. అవయవములకు నిట్టిస్వభావ (చేరుట విడుచుట యనుస్వభావ) ముండుటచే నవి (అవయవములు) తా మాశ్రయించి యున్నపదార్థము నొకప్పుడు సంపూర్ణముగ వదలినను వదలవచ్చును. ఇదియే నాశమని చెప్పఁబడును. ధ్వంస మైనను బాధ యైనను అవయవవినాశమే. ఈరెంటికిని కారణములు వేఱువేఱు. అయినను స్వరూప మొక్కటియగుటలో విరోధము లేదు కదా? "ఒకమనుష్యుఁడు మృతిఁజెందెను. అప్పుడు

వాని అవయవములు వానిని విడిచి పోలేదు. కావున నిది నాశముకాఁగూడదు కదా" యని యనియెదవేమో వినుము. అవయవవియోగము లేని దెవ్వనికి? శరీరమునకే కదా? ఆశరీరము దహన మగునంతపఱకు నశింపదనుటయు, అప్పుడు దానియవయవము దానిని సంపూర్ణముగా విడచిపోవు ననుటయు నిర్వివాదాంశమే. కావున మృతియు వినాశమే. అప్పుడు పంచప్రాణములను మనస్సును నేత్రాదిగోళకములయం దుండి పనిచేయు నింద్రియములను అను ముఖ్యావయవములు తొలఁగి పోయినవి. మిగిలిన యవయవము లుండినను లేకున్న నొక్కటియే, కావున సర్వావయవములు నశింపకున్నను ముఖ్యావయవములు నశించుటవలన "మృతినాశము" అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ కారణమువలన ప్రపంచమంతయు నవయవములు కలదే కావున నసత్యమైనది.

దీనిని తెలిసికొనువాఁడు మఱియొకఁ డున్నట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కావున నిది పరునిచేఁ బ్రకాశింపఁజేయంబడవలసినదియే (స్వయముగాజ్ఞానములేనిదే,) కాని జ్ఞానరూపమైనదియుఁ గా దనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇది దుఃఖరూప మనుట యనుభవసిద్ధమే, సుఖముగా గానవచ్చు ప్రతివిషయము నంతమున దుఃఖమే యగుట నందఱ కనుభవములోనే యున్నది.

ఈ విధముగా నీప్రపంచ మసత్యజడదుఃఖరూప మైనను సత్యజ్ఞానసుఖరూపముగా నవివేకులకుఁ దోఁచుచున్నది. వివేకుల యనుభవమున కైనను అవివేకుల యనుభవమున కైనను కారణ మొకటియుండియే తీరవలయును. కారణము సత్యమా కాదా? యని కూడ మనము విచారింపనక్కఱ లేదు. కార్యము సత్యమైనచోఁ గారణము సత్యమగును అసత్యమైనచో నసత్యమగును. నేను(బ్రహ్మము) సత్యరూపుఁడనయ్యు నసత్యరూపమగు ప్రపంచమునకుఁ గారణభూతుండనై యున్నా ననుట పరిపూర్ణముగ వెలుగు విషయము. యథార్థస్థితిలో ప్రపంచము త్రికాలములయందును లేదుకదా! కార్యము సద్రూపమైనచోఁ గారణమునుగూర్చి విచారింపవలయును; కాని మొదట నదియే లేనిదైనచో దానికిఁ గారణమే యుండవలసిన పనిలేదు. కావున నేవిచారంబును జేయనక్కఱ లేదు కదా. అది యట్లుండనిమ్ము. ప్రకృతమున నీప్రపంచము సత్యజ్ఞానానందరూపముతోఁ దోఁచుటకు నేదియైన నొక కారణముండి తీరవలయును. ఈజగంబునకు సత్యజ్ఞానానందరూపము విరుద్ధము కావున సత్పదార్థముతో (సత్యజ్ఞానానంద రూపమైన పదార్థముతో) దీని కవశ్యము సంబంధ మెవ్విధముగా నైన నుండితీరవలయును. నాకంటె వేఱుగా సత్యజ్ఞానానందరూప మగుపదార్థము లేదని యిదివఱకే యనేకయుక్తులతో నిరూపించియున్నాను. కావున నీప్రపంచ మేదియో యొకవిధముగా నాతోడనే (బ్రహ్మముతోనే) సంబంధపడియున్నది. ఈకారణమువలననే నారూపములగు నునికి

ప్రకాశము ఆనందము ననునవి భ్రాంతివలన దీనికి స్వయముగానే యున్నట్లుతోఁచు చున్నవి. రుచి నేతికి సంబంధించినదే యైనను ఆనెయ్యి పాలయం దున్నప్పుడాపటిచి పాలకే స్వయముగా నున్నట్లు భ్రాంతివలనఁ దోఁచును. పచ్చిపాలనుండి వెన్నను దీసిన నాపాలు రుచిలేక యుండుటయే ఇందుకుఁ బ్రబలదృష్టాంతము. ఇట్లే ప్రపంచమునుండి నన్ను విభాగింపలేని యజ్ఞానులకు నారూపములైన సత్యజ్ఞానానందములే ప్రపంచమునకు స్వరూపము లని తోఁచును. నన్ను బ్రత్యేకముగా విభాగింపఁగల మహాత్ముల కట్లు తోఁపదు. ఈప్రబలానుమానమువలన "ప్రపంచస్థ సత్యజ్ఞానాదికమన్యదీయం స్వకీయత్వే నవనీతరహితక్షీరతాదా ఏవ అనుభవవిరోధాత్" ప్రపంచమునందుండు సత్యత్వాదులు అన్యపదార్థమునకు సంబంధించినదే స్వయముగా కలిగియే యుసిన వెన్న లేని పాలయందు మాధుర్యము లేనట్లు బ్రహ్మమును దేనినుండి విభాగించిన మహాత్ముల కిట్టి యనుభవము (ప్రపంచము సత్యాది రూపమే యను ననుభవము) లేదు. కావున ననుభవ విరోధము వచ్చును. "అన్యదీయ సత్యత్వాదిమదన్యత్వబంధి నవనీతయుక్తక్షీరవత్" మఱియొకపదార్థమునం దున్న సత్యత్వాదులు దేనికిగలవో అది మొదటిపదార్థము సత్యత్వాదులు గలపదార్థము నాశ్రయించియే యుండును. వెన్న నాశ్రయించిన పాలే విషయమున దృష్టాంతము. "తస్మాత్ జగత్ బ్రహ్మణ స్సంబధ్యతే" కావున ప్రపంచము పరబ్రహ్మముతో సంబంధించియేయున్నది. అను ననుమానముచే పైవిషయము దృఢముఁజేయుచున్నారు. కావున భ్రాంతులకు ఈప్రపంచమునందు నే నున్నట్లును ఈప్రపంచము నాయం దున్నట్లును దోఁచుటలో సంశయము లేదు. ఇట్టి కల్పిత సంబంధ ముండుటయే యిట్లు తోఁచుటకుఁ గారణమని తెలిసికొనవలయును.

అవ. ఇట్లజ్ఞానుల యనుభవమునకుఁ గల్పితకారణము గలదని చెప్పి జ్ఞానుల యనుభవమునుగూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు.—

క. జ్ఞానుల కఖండసత్య, జ్ఞానానందస్వరూపసాక్షి నగుదు వి
జ్ఞానముచేఁ దెలియంబడి, నే నై సాక్షాత్కరింతు నిక్కం బనఘా.

టీ. ఓ అనఘా=పాపరహితుఁడా! జ్ఞానులకున్ = పరోక్షబ్రహ్మజ్ఞానము గల వారికి, అఖం...గుచున్—అఖండ=అపరిచ్ఛిన్నుఁ డైనట్టియు, సత్య = సత్యస్వరూపుఁ డైనట్టియు, జ్ఞాన=జ్ఞానరూపుఁ డైనట్టియు, సాక్షినగుచున్=ద్రష్టనై, విజ్ఞానముచేత= వారు సంపాదించిన యనుభవజ్ఞానముచే, తెలియంబడి= తెలిసికొనఁబడి (అనఁగా: జ్ఞాత జ్ఞానము జ్ఞేయము అను త్రిపుటితో స్వస్వరూపమునకంటె భిన్నుండను గాఁ గనఁబడి తర్వాత స్వస్వరూపమునకంటె వేఱు కాక జ్ఞానియే నేనై, సాక్షాత్కరింతున్ = ప్రత్యక్షమయ్యెదను, నిక్కము=సత్యము.

తా. ఓ దోషరహితుఁడా! భ్రాంతుల యనుభవమునకుఁ గల్పితకారణము కల దని చెప్పితిని గదా! ఇఁక జ్ఞానవంతు లగువారు విచారదృష్టిచే నన్ను ప్రపంచము నుండి విభాగింతురు. కూటస్థునికంటె నభిన్నరూపునిగాఁ దెలిసికొందురు. వారికి నీ ప్రపంచమంతయుఁ బ్రపంచరూపముతోఁ గానరాదు. నాస్వరూపముతోఁ గాన వచ్చును. నేనేయై తోఁచును. వాస్తవస్థితిలో నాకంటె నన్యముగాఁ బ్రపంచమే వారికి దోఁపదు.

తే. అట్లు గావున ననఘ మహాత్ము లెల్ల
సచ్చిదానందమయునిఁ గా సర్వకర్తృ
కరణకార్యములకు సాక్షిగాఁగ నన్ను
దెలిసి యనవరతంబు చింతింపవలయు. 119

టీ. అనఘ=కామక్రోధాదులులేనివాఁడా!, అట్లుగావునన్ = పైఁ జెప్పిన రీతిగా సర్వమును నేనే కావున, మహాత్ములెల్లన్ =సూక్ష్మబుద్ధికలవా రందఱు, నన్నున్, సచ్చిదానందమయునిగాన్ = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపునిగాను, సర్వకర్తృ...ముల కున్-సర్వ=సమస్తము లైన, కర్తృ=కర్తలకును (అనఁగాఁ జేయువాఁడు తెలిసికొను వాఁడు మొదలగు కార్యకర్తలకును) కరణ=వారికి సాధనములగు చిత్తేంద్రియాదుల కును, కార్యములకున్ = ఆసాధనములచే సాధింపఁదగిన దర్శనస్పర్శనాది కార్యముల కును, సాక్షిగాఁగన్=ద్రష్టనని (అనఁగా; వీని కన్నిటికంటె వేఱని అహంశబ్దార్థ మగువస్తువనఁగాఁ దాను (ఆత్మ) ప్రస్తుతము సర్వప్రసిద్ధముగాఁ గానవచ్చుచున్న కర్తృ కరణకార్యములకంటె వేఱు], తెలిసి, అనవరతంబు=ఎల్లప్పుడును, చింతింపవలయున్ =ధ్యానముచేయవలయును.

తా. ఓ దోషరహితుఁడా! ఇదియే సిద్ధాంత మగుటవలన జ్ఞాను లందఱును "నేను బ్రహ్మము. సత్యజ్ఞానానందరూపుఁడను. చేయువాఁడు చేయఁబడునది నేఁత అనువానికిని సాక్షిని" అని బాగుగాఁ దెలిసికొని నన్ను స్వస్వరూపునిఁగా నెల్లప్పుడు ధ్యానముచేసి చిత్తదార్ఢ్యము నొందవలయును. దానిచే ననాద్యవిద్య నశించును. ముక్తి కలుగును.

శ్లో. "భిద్యతే హృదయగ్రంథిః ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్యకర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" (ఉపనిషత్తు).

తా. "సర్వప్రపంచరూపుఁ డగుబ్రహ్మమును దెలిసికొనఁగానే యవిద్య (యిదియే హృదయగ్రంథి) నశించును. సంశయములు తొలఁగును. పునర్జన్మహేతువు లగుకర్మలు క్షయము నొందును" అని వేద మీవిషయమును నొక్కి వక్కాణించు చున్నది.

క. అన విని హనుమంతుఁడు రా
మునిదివ్యపదారవిందములకుఁ ఘనవం
దనమాచరించి పలికెన్
వినయము భక్తియును దృఢవివేకము మెఱయన్. 120

టీ. అనవిని=అని చెప్పఁగా నాలకించి, హనుమంతుఁడు, రాము...లకున్-రామునిశ్రీరామునియొక్క, దివ్య=శ్రేష్ఠములయిన, పదారవిందములకున్ = పాదకమలములకు, ఘనవందనమాచరించి = సాష్టాంగనమస్కారము చేసి, వినయమున్ = అడఁకువయును, భక్తియున్, దృఢవివేకమున్=నిశ్చలమైన జ్ఞానంబును, మెఱయన్ = ప్రకాశించుచుండఁగా, పలికెన్=యిట్లని ప్రశ్న చేసెను.

తా. ఓపార్వతీ! అంత నాంజనేయుఁడు విశేషముగాఁ దనకు సర్వార్థము నుపదేశించిన రాముని జూచి భక్తిజ్ఞానము లుప్పొంగ నీక్రిందివిధముగాఁ బ్రశ్నఁ జేయ నారంభించెను.

అవ. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి పరమేశ్వరుఁడు పార్వతికి నాంజనేయప్రశ్నమును వివరించి చెప్పుచున్నాఁడు.

ఉ. ఏనియమంబులుం గలిగి యేసమయంబున నెవ్విధంబున
న్మౌనముపూనియో యదియు మానియొ మంత్రముతంత్ర మెద్దియో
నీనయరూప మారయఁగ నిర్గుణమో సగుణంబొ నెమ్మదిన్
ధ్యానము సేయఁ గావలయు నన్నియుఁ బ్రేమ నెఱుంగఁ జెప్పవే.

టీ. ఏనియమంబులుంగలిగి=ఏయాచారములనవలంబించి, ఏసమయంబునన్ = ఎప్పుడు, ఎవ్విధంబునన్=ఏరూపముగా, మౌనముపూనియో = మౌనవ్రతము నవలంబించియో (వాఙ్మౌనము అక్షమౌనము కాష్ఠమౌన మని మౌనము మూఁడువిధములు. మాటలాడకుండుట, ఇంద్రియముల నిర్బంధించుట, చేగాలు కదలింపకఁ గూర్చుండుట, అనునవి క్రమముగా వీనిలక్షణములు), అదియుమానియో=ఆ మౌనవ్రతమునుఁ గూడ విడచియో, మంత్రము, తంత్రము, ఎద్దియో = ఏదికలదో, నీనయరూపమారయఁగన్=నీ యథార్థస్వరూపము విచారింపఁగా, నిర్గుణమో=సత్వరజస్తమోగుణములు లేనిదో, సగుణంబో=లేక ఆగుణములు కలదో, నెమ్మదిన్ = మనసునందు, ధ్యానము సేయఁగావలయున్=ఏవిధముగా ధ్యానముచేయఁగావలయునో, అన్నియున్ = సర్వవిషయములను) ప్రేమతోన్=ప్రీతితో, ఎఱుంగఁజెప్పవే=తెలియ నుపదేశింపుమా.

తా. ఓరామభద్రా! నాపైఁ గరుణకల్గి నాప్రశ్నముల కుత్తరమును జెప్పుము. నిన్ను స్వస్వరూపభూతునిగాఁ దలఁచుటకు నియమములేవి? కాల భేదేది? చేయవలసిన

విధమేది? త్రివిధమానములలో దేనినైన నాశ్రయింపవలయునా? లేదా? మంత్ర మేది? యనుష్ఠానముం జేయునప్పుడాశ్రయింపవలసినరీతి యేది? నీరూపమును సగుణముగా ధ్యానింపవలయునా? నిర్గుణముగా ధ్యానింపవలయునా? వీని కన్నిటికిం జక్కని యుత్తరములనిచ్చి నన్నుం గృతార్థుం జేయుము.

అవ. పరమేశ్వరుండు రామునియుత్తరము నభివర్ణించువాడై యాంజనేయుని యజ్ఞానమును దెలుపుచుం బ్రతిజ్ఞ నభివర్ణించుచున్నాడు....

క. అనినం జిఱునవ్వునవ్వుచు
మనమున దేహాత్మబుద్ధి మల్లడి గొన ని
ట్లనియెడు నాహనుమంతునిం
గనుంగొని రాముండు పలికెం గౌతుక మలరన్. 122

టీ. అనినన్ = అని యిట్లు ప్రశ్నంజేయంగానే, చిఱునవ్వునవ్వుచున్, మన మున=మనస్సునందు, దేహాత్మబుద్ధి=దేహమే యాత్మయనెడుతలంపు, మల్లడిగొనన్ =అభివృద్ధి యగుచుండుటచేత, ఇట్లనియెడు నాహనుమంతునిన్=పైని వర్ణించినవిధ ముగాం బ్రశ్నం జేసినయా యాంజనేయుని, కనుంగొని=చూచి, రాముండు, కౌతుక మలరన్=సంతోషముతో, పలికెన్.

తా. ఈవిధముగా నాంజనేయుండు తా నెట్లుపదేశించినను దేహాభిమానమును విడువలేక పైవిధముగాం దన్నుం బ్రశ్నింపంగానే రాముండు నవ్వి ఈక్రిందివిధముగా నుత్తరముం జెప్పుట కారంభించెను.

అవ. ఇట్లు తన్నుం బ్రశ్నచేసిన యాంజనేయునకు 'బ్రహ్మము నాత్మంగా ధ్యానించువానికి దేశకాలాదినియమము లక్కఱలేదు' అను విషయమును యుక్తి పూర్వకముగా నిరూపించుచున్నాండు.—

ఉ. వానరనాథ దేహమును వాయువు లింద్రియపంక్తి చిత్తమున్
మానసబుద్ధు లేననుచు మానము పూనినమానవాళికిన్
మానము దేశకాలనియమంబులు మంత్రము తంత్రము ల్విధుల్
వానిని జూచుసాక్షి ననువానికి గల్గునె తద్వికారముల్. 123

టీ. వానరనాథ=వానరశ్రేష్ఠా! దేహమును = స్థూలశరీరంబును, వాయువులు= ప్రాణవాయువులును, ఇంద్రియపంక్తి=జ్ఞానకర్మేంద్రియములును, చిత్తమున్ = చిత్తం బును, (ఇది యంతఃకరణములోని సంశయాత్మక మగువృత్తి) మానసబుద్ధులు=మనో బుద్ధులును, ఏననుచున్ = "నేను (అనంగా నస్మచ్ఛబ్దార్థము), అని, మానములు=అభిమాన మును, పూనినమానవాళికిన్ =పూనిన = అవలంబించియున్న, మానవాళికిన్ =పుప్షురు

ను, స్నానము = త్రివిధ స్నానములును, దేశకాలనియమంబులు = "ఈస్థలమున నాచరింపవలయును, ఈకాలమున నాచరింపవలయును" అను నిష్కర్షయును, మంత్రము = ధ్యానము చేయవలసిన మంత్రంబును, తంత్రములు = ఆచరింపవలసిన క్రియాభేదములును, విధులు = అప్పుడవలంబింపవలసినయాచారములును ఉండును. వానిన్ = ఆదేశకాలాదులను (లేక దేహప్రాణాదులను), చూచుసాక్షి యనువానికిన్ = చూచునట్టిద్రష్టయే నేనని (అనఁగా: నన్ను స్వచ్ఛస్వరూపమని తెలిసికొనినవానికి), తద్వికారములు = ఆదేశకాలాదివికారములు, కల్గునే = ఉండునా? (ఉండవనుట.)

తా. ఓయాంజనేయా! నీవిప్పటికిని తత్త్వమును దెలిసికొనలే కున్నావు. శరీరప్రాణమనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములే యాత్మ యనియుఁ దనకంటె నీశ్వరుఁడు బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిరూపములతో వేఱుగా నున్నాఁడనియుఁ దా నుపాసకుఁడనియుఁ దలఁచు నజ్ఞానికి దేశకాలాదినియమములు కావలయును. ఆనియమముల నవలంబింపకపోయిన స్వభ్రాంతి ననుసరించి తానే నరకాదిబాధల ననుభవించువాఁ డని తలంచుచు శ్రమ నొందును. అట్లుకాక "ఈదేహాదులఁ జూచుసాక్షిని గాని నే నీదేహాదులు కాదు" అని వివేకదృష్టిచే విభాగించి యెఱింగినవానికి నీదేశకాలాదినియమము లక్కఱ లేదు. వానివలన (అనఁగా: వాని నాశ్రయింపకుండుటవలనఁ గలుగునరకబాధలు భ్రాంతి లేకపోవుటచే వానినిబాధింపవు. వాని నాశ్రయించుటవలనఁ గలుగుచిత్తశుద్ధ్యాదులను జిత్తసాక్షియగుటచే వానికి నుపకరింపవు. సుఖదుఃఖముల ననుభవించునది క్షరమే గాని యక్షరపురుషుఁడు గాఁడుకదా. ఈసుఖదుఃఖాదులు మాయాకార్యము లగు నభిమానాదులు విజృంభించుజాగ్రదవస్థయందే కానవచ్చుచు వానివిజృంభణము లేని సుషుప్త్యవస్థయందుఁ గానరాకపోవుటచే నవియు మాయాకార్యము లగుదేహాదుల నాశ్రయించినవే యనుటకు సంశయములేదుకదా. కావున బ్రహ్మమును స్వాభిన్నునిఁగాఁ జూచువానికి దేనితోను బనిలేదు. సాక్షికి సాక్ష్యవికారము లంటవు. కావునఁ దన్నివర్తనోపాయముఁ గాని తత్ప్రవర్తనోపాయముగాని చేయ నక్కఱలేదు.

ఆరూఢునిలక్షణము.

అవ. ఇట్లు సామాన్యముగా నిరూపించి దానినే విశేషముగా వివరించువాఁడై మొట్టమొదట తా నిదివఱకు చేసినబోధను సంగ్రహించి చెప్పుచున్నాఁడు.—

శా. ఆత్మానాత్మలు రెండు వస్తువులు లక్ష్యంబు ల్గదా యం దనా
త్మాత్మభ్రాంతి యనాదినుండి సహజం బై యుండఁగా నిప్పు డీ
వాత్మజ్ఞప్తి ఘటించుఁ జెప్పితిఁ దదన్యం బేమియున్ లేదు శు
ద్ధాత్మప్రత్యగభిన్నపూర్ణపరమాత్మారాముని న్దక్కఁగన్. 124

టీ. ఆత్మానాత్మలు-ఆత్మ = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుం డగుపరబ్రహ్మ మనునట్టియు, అనాత్మలు=అనృతజడదుఃఖరూపిణి యగుప్రకృతి యనునట్టియు, రెండువస్తువులు=రెండుపదార్థములును, లక్ష్యంబుల్గదా = తెలిసికొనఁదగినవిగదా, అందుఁ=ఆరెంటిలో, అనాత్మాత్మభ్రాంతి-అనాత్మ=ప్రకృతియే, ఆత్మ=ఆత్మయనెడు, భ్రాంతి = భ్రమ, అనాదినుండి=చాలకాలమునుండియు, సహజంబైయుండఁగాఁ = స్వభావసిద్ధమై యుండఁగా, ఇప్పుడు, ఈవు=నీవు (త్వంపదార్థము), ఆత్మజ్ఞప్తివి = ఆత్మయని చెప్పఁబడుచున్నజ్ఞానమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడవు, అటంచుఁ=అని, చెప్పితిఁ, ఇఁకన్=ఇఁక(ఇట్లు గావున), శుద్ధా...మునిఁ-శుద్ధ=నిర్మలమైన, ఆత్మ=కూటస్థునకును (లేక ఈశ్వరసాక్షియగు బ్రహ్మమునకును), ప్రత్యక్=జీవునకును (లేక జీవసాక్షి యగుకూటస్థునకును), అభిన్న=వేఱుకాని, పూర్ణ = సర్వపరిపూర్ణుఁడైన, పరమ = శ్రేష్ఠుఁడైన, ఆత్మారామునిఁ=అంతర్యామి స్వరూపుని, తక్కఁగఁ = తప్ప, అన్యంబు=ఇతరపదార్థము, ఏమియుఁనులేదు=ఏమాత్రములేదు (సర్వము పరబ్రహ్మమే యనుట).

తా. ప్రపంచమంతయు భ్రాంతులదృష్టి ననుసరించి ఆత్మయు ననాత్మయు నని రెండువిధములుగా విభాగింపఁబడియున్నది. (జ్ఞాన మనఁగా: నీరెంటి యథార్థస్వరూపమును దెలిసికొనుటయే కదా. అజ్ఞానమువలన ననాత్మ నాత్మనుగా భ్రాంతిచే గ్రహించుచుండుట యనాదికాలమునుండి కలదు. నేనిదివఱకే సర్వమును యుక్తియుక్తముగా విభాగించి "జ్ఞానరూపుఁ డగు నాత్మయే నీవు" అని చెప్పియున్నాను. భ్రాంతిసిద్ధమగుటచే నీప్రపంచమునకు త్రాటియందలి పామునకువలె భ్రాంతి) జ్ఞానమునకంటె వేఱగురూపము లేకుండుటవలన జ్ఞానరూపుఁ డగు నాత్మకంటె వేఱైనపదార్థము లేదనియు నిరూపించియున్నాను.

క. అసమానసమగ్రతురీ,యసమాధినిఁ బొందు మింద్రియమనోబుద్ధి
శ్వసనగ్రసనాభ్యసన,వ్యసనము వెస నుడిగి సమరసాత్ముఁడవగుచున్.

టీ. ఇంద్రి...సము-ఇంద్రియ=ఇంద్రియములయొక్కయు,మనః=మనస్సుయొక్కయు, బుద్ధి=బుద్ధియొక్కయు, శ్వసన=ప్రాణములయొక్కయు, గ్రసన = నిగ్రహమును, అభ్యసన=అభ్యసించుటయనెడు, వ్యసనము=శ్రమను, వెసఁ = శీఘ్రముగా, ఉడిగి=వదలి, సమరసా...గుచుఁ-సమరస = ఏకమైన (అనఁగా: బ్రహ్మాభిన్నుండైన), ఆత్ముఁడవగుచుఁ=కూటస్థుఁడవై, అస...ధిఁ-అసమాన=సాటిలేని, సమగ్ర = సంపూర్ణమైన, తురీయసమాధిఁ=నిర్వికల్పసమాధిని, పొందుము,

తా. ఓయాంజనేయ! ఈజ్ఞానమును దృఢముఁ జేసికొని పరిపూర్ణనిర్వికల్పసమాధిని పొందుము. మనోబుద్ధీంద్రియప్రాణముల నిగ్రహింప శ్రమ నొందవలదు. వాస్తవస్థితిలో మనోబుద్ధ్యాదులును నీకంటె నన్యములు కానేరవుకదా! భ్రాంతులదృష్టి ననుస

రించి చూచిన మనోబుద్ధ్యాదులకు సాక్షి వగుటచే నవి (మనోబుద్ధ్యాదులు) నిగ్రహింపఁబడినను నిగ్రహింపఁబడకున్నను వానివలన హాని లేదు. వివేకులదృష్టి ననుసరించిన నవి(ఆమనోబుద్ధ్యాదులు)బొత్తిగనే లేవు." కావున నెట్లుచూచినను మనోబుద్ధ్యాదులు నిగ్రహింపఁబడినను నిగ్రహింపఁబడకున్నను నిర్వికల్పసమాధికి భంగమును గలిగింపఁజాలవు. "నేను సర్వసాక్షిని" అని కాని "నేను సర్వాత్మకుండను" అని కాని ధ్యానము జేయుట నిర్వికల్పసమాధి యనఁబడును. ఈద్వివిధ మగుసమాధికిని బాగుగ విచారించినచో మనోబుద్ధ్యాదు లెట్లును భంగమును కలిగింపఁజాలవు.

అవ. పైఁ జెప్పినవిషయమునే వివరించుచు త్వంపదార్థమునుగూర్చి మఱియొక మాఱు వివరించుచున్నాఁడు.—

క. మాయామయజాయాసుత, కాయేంద్రియమానసాధికపరిత్యాగో
పాయజ్ఞేయామేయ, ధ్యేయాత్ముఁడ వీవు గురువిధేయాత్మవరా.

టీ. గురు...వరా-గురు = గురువులకు, విధేయ = అనుకూల మైన, ఆత్మ = మనస్సు గల వారలలో, వరా = శ్రేష్ఠుఁడా! ఈవు = నీవు, మాయా...డవు-మాయామయ=మాయాస్వరూపులైన, జాయా = భార్య, సుత = పుత్రుఁడు, కాయ = శరీరము, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు, మానసాదిక=మనస్సు మొదలగువానిని, పరిత్యాగోపాయ = నావియనియభిమానింపక విడచుట యనుమపాయముచే, జ్ఞేయ=తెలియఁదగినట్టియుం (నేతినేతి యనుమహావాక్యముననుసరించి సర్వమును నిషేధింపఁగా మిగిలి లక్ష్యమగునట్టియుం), అమేయ=ప్రమాణములకు గోచరము కానట్టియుం, ధ్యేయాత్ముఁడవు = అభేదముగా ధ్యానింపఁదగినట్టియుఁ బరబ్రహ్మంబవు.

తా. గురుజనులకు విధేయులగువారలలో శ్రేష్ఠుఁడా! భార్య పుత్త్రులు దేహము ఇంద్రియములు మనస్సు మొదలగునవి యన్నియును మాయామయములే(అనఁగా: నవిద్యాకల్పితములే) కావున వానియం దాత్మాభిమానము చేయఁజనదు. ఇట్లు వాని నభిమానింపకుండుటయే నీయథార్థస్వరూపమును.(అనఁగా: సాక్షి యగు కూటస్థునితత్త్వమును దెలిసికొనుట కుపాయము."నేతి నేతి=ఇది కాదు ఇది కాదు" అనుమహావాక్యమువలన నన్నిటిని (అనఁగా: క్షరము నంతయును ద్రోసివేయఁగా మిగిలిన యభిమానపరిత్యాగసమయమున నీస్వరూపము (కూటస్థునియథార్థస్వరూపము) సుస్పష్ట మగును. అప్పుడు కూటస్థజీవులకును తన్మూలమున జీవబ్రహ్మలకును భేదము లే దని ధ్యానించుటకు వీలుకలుగును. వాస్తవస్థితిలో నీవు క్షరముతో సంబంధపడువాఁడవు కావు కదా.

సీ. ఏదేశమున నైన నేకాలమున నైన
నేమి సేయుచు నైన నెట్టు లైన

నఖిలవికారంబు లావిద్యకంబులు
నే నవికారుండ నిష్ప్రపంచ
నిర్వికల్పాఖండనిశ్చలనిర్మలా
వ్యయసచ్చిదానందమయనిరీహ
పరిపూర్ణనిర్గుణప్రత్యగాత్మాభిన్న
పరమాత్ముఁడ నటంచుఁ బరమనిష్ఠ
తే. సంతతంబును దనుఁ గాంచుసజ్జనునకు
మంత్రతంత్రంబు లేల కర్మంబు లేల
జపతపోవ్రతదానయజ్ఞంబు లేల
నామవర్ణాశ్రమాభిమానంబు లేల. 127

టీ. ఏ దేశమున నైనన్=ఏస్థలమునం దైనను, ఏ కాలమున నైనన్=ఏసమయమున నైనను, ఏమి సేయుచు నైనన్, ఎట్టు లైనన్=ఏవిధముగా నైనను, అఖిలవికారంబులు=కనఁబడుచున్న సకలవికారములును, అవిద్యకంబులు = అవిద్యవలనఁ గలిగినవి, నేను, అవికారుండన్ = వికారములులేనివాఁడను, నిష్ప్రపంచ = లోకాతీతుఁడ నైనట్టియు, నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములు లేనట్టియు (లేక ఇట్టి దట్టి దనరానట్టియు), అఖండ=పరిచ్ఛేదములులేనట్టియు, నిశ్చల=చలింపనట్టియు, నిర్మల = పరిశుద్ధమైనట్టియు, అవ్యయ = నాశరహితుఁడ నైనట్టియు, సత్ = సత్ స్వరూపుఁడ నైనట్టియు, చిత్ = జ్ఞానస్వరూపుఁడ నైనట్టియు, ఆనందమయ = ఆనందరూపుఁడ నైనట్టియు, నిరీహ = చేష్టలు లేనట్టియు (లేక కోర్కులు లేనట్టియు), పరిపూర్ణ = సర్వవ్యాపకుఁడ నైనట్టియు, నిర్గుణ = గుణములులేనట్టియు, ప్రత్యగాత్మ=జీవసాక్షి యగు కూటస్థునకు, అభిన్న = వేఱుగానట్టియు, పరమాత్ముండన్ = పరబ్రహ్మరూపుఁడను, అటంచున్ = అని, పరమనిష్ఠన్=మిగుల నేకాగ్రతతో, సతతంబున్=ఎల్లప్పుడును, తనుగాంచుసజ్జనునకున్=తన్నుఁ దాఁ జూచుకొనుచుండు మహాత్మునకు, మంత్రతంత్రంబులు-మంత్ర = ఓంకారము మొదలగు మంత్రములును, తంత్రంబులు = శాస్త్రములును (లేక అనేకవిధము లగు విధులును), ఏల = ఎందులకు, కర్మంబులేల = కర్మ లెందులకు, జపం...బులు-జప = మంత్రానుష్ఠానములును, తపః = కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులును, వ్రత = ఏకాదశీశివరాత్ర్యాదివ్రతములును, దాన = బహువిధము లగు దానములును, యజ్ఞంబులు = వైశ్వదేవాది పాకయజ్ఞములును అగ్నిష్టోమాదిహవిర్యజ్ఞములును, ఏల = ఎందులకు, నామం...బులు-నామ = పేరులయందుఁగాని, వర్ణ=జాతులయందుఁగాని, ఆశ్రమ = ఆశ్రమములయందుఁగాని, అభిమానంబును = ఇవి నావి యనునభిమానము, ఏల = ఎందులకు (అనఁగా: ఈయభిమానముల నవలంబించి

చేయఁబడవలసిన కార్యములు వారికేమియు లేవు. ఈ యభిమానములు కలిగియుండిన సాధ్యసాధనసాధకభేదములు గలకర్మలు చేయఁబడును) ముక్తి (అనఁగా: స్వతస్సిద్ధమగుజీవబ్రహ్మైక్యము కర్మసాధ్యముకాదు కావున దానిని సాధించుటకు వర్ణాద్యభిమానములు పనికిరావు).

తా. కావున నిట్టికూటస్థతత్త్వము నెఱింగి యాకూటస్థుఁడికం టె యభిన్నుఁడైనట్టియు (సర్వపరిపూర్ణుఁడైనట్టియు సత్యజ్ఞానానందరూపుఁడైనట్టియు నిశ్చలుఁడైనట్టియు(నాశరహితుఁడైనట్టియు "ఇట్టివాఁడు"అని నిరూపింపఁబడుటకు వీలులేనట్టియు ప్రపంచమున కధిష్ఠానుఁడైనట్టియు "వీఁడు-వాఁడు" అనుభేదములు లేనట్టియు సాటిలేనట్టియు నాయద్వితీయపరబ్రహ్మతత్త్వమునే నేను. నాకు వికారము లంటవు. సర్వవికారములును అవిద్యాకల్పితములగుటచేత వాస్తవములు కావు. అని యీవిధమున నేనహాత్ముఁడు సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థలయందు నాత్మావలోకము జేయుచుండునో వానికి మంత్రములతో నేమిపని? విధులేల? బహువిధకర్మములెందులకు? జపంబులుగాని తపస్సులుగాని దానములుగాని యజ్ఞములుగాని యేమిటికి? "నేను బ్రాహ్మణుఁడను బ్రహ్మచారిని" అని వర్ణాశ్రమాభిమాన మేమిపనిచేయును. వీనితో యోగారూఢుఁడగు మహాత్ముఁడు (అనఁగా: బ్రహ్మాత్మైక్యనిష్ఠుఁడగువాఁడు) సాధింపఁదగినకార్యము లేవియు లేవు. మఱియొకవిశేషము. వర్ణాశ్రమాభిమానము లుండినఁ గాని తత్తదుచితకర్మల నాచరించుటకు వీలులేదు. కావున నన్నింటికంటె మునుపు వర్ణాశ్రమాభిమానమును పిదప కర్మలను తర్వాత సకలవిధము లగుమంత్రాదులకు(అనఁగా: "ఈమంత్రాదులననుష్ఠించిననే కాని సిద్ధికలుగదు" అనునభిప్రాయంబును)సంపూర్ణముగ వదలివేయవలయును. ఇట్లు చెప్ప నేటికి పరిపూర్ణజ్ఞానము కలిగినయెడల వానియంత నవియే విడచిపోవును. భ్రాంతిచే నూరక క్షరాక్షరపురుషులకు సంబంధము కలదని తలఁచుటయే కాని వాస్తవస్థితిలో నది (ఆసంబంధము) యెప్పటికిని లేదుకదా.

తే. వాయుసుత సర్వవాసనావాసితంబు
సూక్ష్మదేహంబు జడ మగు సుమ్ము దాని
నంటక వెలుంగు చుండు చిదాత్ముఁ డచ్చి
దాత్ముఁ డగువానివికృతు లెట్లంటు ననఘ. 128

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడ వైన, వాయుసుత=వాయుపుత్త్రుఁడా, సూక్ష్మదేహంబు = సూక్ష్మదేహము, సర్వవాసనావాసితంబు=సర్వ=సమస్తవిధములైన, వాసనా=కర్మవాసనలచేత, ఆవాసితంబు=నివసింపఁబడియున్నది, జడము=అచేతనమయినది (అనఁగా: బ్రహ్మప్రకాశము లేక ప్రకాశింపనిది), అగుసుమ్ము=అయియున్నదిసుమా, చిదాత్ముఁడు = జ్ఞానస్వరూపుఁడగుపరమాత్మ, దానిన్ = ఆసూక్ష్మశరీరముతో, అంటక=

సంబంధపడక, వెలుంగుచుండుర్ = ప్రకాశించుచుండును (దానికి సాక్షియగుటచే దానితో సంబంధపడకుండును), అచ్చిదాత్ముఁడగువానిర్ = అట్లు జ్ఞానరూపముతో సాక్షియైయున్న పరబ్రహ్మమును, వికృతులు = వికారములు, ఎట్లంటుర్ = ఎట్లు స్పృశింపఁగలవు (మంత్రతంత్రములు వర్ణాశ్రమాభిమానములు మొదలగు వికారములు ఆత్మ కెప్పటికిని లేనేలేవని భావము).

తా. ఓదోషరహితుఁడా! సకలకర్మవాసనలును సూక్ష్మదేహమును (అనఁగా: నందు ప్రధానావయవ మగునంతఃకరణమును) ఆశ్రయించియే యున్నవి. ఆయంతఃకరణముకూడ బ్రహ్మప్రకాశము లేక ప్రకాశింపదు. కావున నచేతనమే ఆత్మజ్ఞానరూపుఁడగుటచే నాసూక్ష్మశరీరమునకు (మనసునకు) సాక్షియైమాత్రమే యున్నాఁడు. చూడఁబడుపదార్థముయొక్క వికారములు చూచువాని నంటు ననుట విరోధము. కావున నీయంతఃకరణమునందలి వాసనలు సాక్షి నేమియు బాధింపఁజాలవు. కావున నాత్మ యెప్పటికిని నిర్వికారుఁడే.

సీ. ఘటగతనానావికారము ల్తత్ప్రకా
శకసూర్యు నంటనిచందమునను
దేహేంద్రియప్రాణధీమనోఽహంకార
తద్ధర్మతతులు తద్భాసకుండు
సాక్షియై యొప్పారుసచ్చిదానందమ
యాత్మునిఁ బొరయ వయ్యాత్ముఁ డగుచు
వెలుఁగుపండితున కెవ్విధమునఁ గల్గు వ
ర్ణాశ్రమాచారాదు లరసి చూడఁ
ఆ. గర్త గాఁడు గానఁ గరణకార్యములును
భోక్త గాఁడు గాన భోజ్యభోగ
ములును లేవు సర్వమును గల్గదతనికి
సర్వరూపుఁ డగుట సాధువర్య. 129

టీ. సాధువర్య=సజ్జనులలో శ్రేష్ఠుఁడా! ఘటగతనానావికారములు-ఘట=కుండను, గత=ఆశ్రయించియున్న, నానా=అనేకవిధములైన, వికారములు=నలుపు పత్తుత్వము మొదలగువికారములు, తత్ప్రకాశకసూర్యుర్-తత్=ఆఘటమును, ప్రకాశక=ప్రకాశింపఁజేయుచున్న, సూర్యుర్=సూర్యుని, అంటనిచందంబునర్=చెందనట్లు, దేహేం...తులు-దేహ=స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరము, ఇంద్రియ=జ్ఞానకర్మేంద్రియములను, ప్రాణ=పంచప్రాణములను, ధీ=బుద్ధియును, మనః=మనస్సును, అహంకార=అభిమానంబును, తత్=ఆదేహాదులయొక్క, ధర్మ=ధర్మములైన యాఁకలిదప్పి మొదలగు

వానియొక్క, తతులు = సమూహములు, తద్భాసకుండు-తత్ = ఆదేహాదులను, భాసకుండు = ప్రకాశింపఁజేయునట్టివాఁడును, సాక్షియై = వానిని జూచువాఁడునై, విస్ఫా...త్మనిన్-విస్ఫార = ప్రకాశించుచున్న, సత్ = సత్స్వరూపుఁడును, చిత్ =జ్ఞానస్వరూపుఁడును, ఆనందమయ=ఆనందస్వరూపుఁడును అయిన, ఆత్మనిన్ = కూటస్థుని, పొరయవు=పొందవు. అరసిచూడన్ = విచారింపఁగా, అయ్యాత్ముఁడగుచున్ = అట్టి కూటస్థుఁడై, వెలుఁగుపండితునకున్ = ప్రకాశించుచున్న బ్రహ్మజ్ఞానికి, వర్ణా...దులు-వర్ణ=బ్రాహ్మణాదిజాతులు, ఆశ్రమ=బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు, ఆచార = ఆవర్ణాశ్రమములకుఁ దగినయాచారములును, ఆదులు = మొదలగునవి, ఏవ్విధమునన్ =ఎట్లు కల్గున్, అరసిచూడన్ =ఆలోచింపఁగా, కర్త గాఁడు గానన్ =ఆబ్రహ్మజ్ఞాని బ్రహ్మమే యగుటచేత నేమియును చేయఁడు కావున, కర...ములును-కరణ=సాధనములుకాని, కార్యములును=సాధ్యములుకాని, భోక్త గాఁడుగానన్ = అనుభవించువాఁడు కాఁడు కావున, భోజ్యా...ములును-భోజ్యా = అనుభవింపఁదగినవికాని, భోగములును = అనుభవములుకాని, లేవు, సర్వరూపుఁడగుటన్ = సర్వమయుఁడగుటచేత, అతనికిన్ = ఆబ్రహ్మజ్ఞానికి, సర్వమును=ఏదియును, కల్గదు=ఉండదు. (తనకంటె భిన్నమగుపదార్థములేదు. కావున నాబ్రహ్మజ్ఞానికి నభిమానింపఁదగినవస్తు వేదియును లేదు. వికారములు కూడ నాతనికంటె వేఱు కావు. కావున నవికూడ వాని నంటవు.)

తా. ఓసత్పురుషశ్రేష్ఠా! సూర్యుఁడు ఘటమును బ్రకాశింపఁజేయుచున్న యట్లే ఆయాత్మయు సూక్ష్మదేహమును బ్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఘటమునందలి వికారములు వర్ణము మొదలగునవి ఆసూర్యుని సంక్రమింపనియట్లే యీసూక్ష్మాదిశరీర ప్రాణాంతఃకరణాదులయందలి వికారములు ఆఁకలి దప్పి కుంటితనము మూఢత్వము మొదలైనవి యీయాత్ముని నంటవు. కావున యథార్థస్థితి నెఱింగి దేహాత్మాభిమానమును వదలి నిశ్చలపరిపూర్ణబ్రహ్మమే తా నని తెలిసికొనినజ్ఞానికి నీవికారములతో సంబంధ మెట్లు కలుగఁగలదు. కలుగనేరదు మఱియు నాపండితుఁడు (బ్రహ్మము) వాస్తవముగఁ గర్త (దేనినైనను జేయువాఁడు) కాఁడు. కావున కరణములగు చిత్తేంద్రియాదులు కాని కార్యములు కాని యాతనికిలేవు. భోక్త (అనుభవించువాఁడు) కాఁడు. కావున భోజ్యములు (ఇవియుఁ జిత్తేంద్రియాదులే పనినిజేయుటకు సాధనము లగుటచేఁ గరణములనియు, క్రియాఫలము ననుభవింపఁజేయునవి యగుటచే భోజ్యము లనియు వీనికే పేరు.) భోగంబులు నీతనికిఁ గలుగవు. కర్తయైనను భోక్తయైనను గరణకార్యములకంటెను భోజ్యభోగములకంటెను వేఱై తీరవలయును. ప్రకృత మాత్మ జ్ఞానరూపుఁడగుటచేతను బ్రపంచము భ్రాంతిసిద్ధమగుటచే దానికి (భ్రాంతికి) జ్ఞానమునకంటె నితరమగుస్వరూపము లేకపోవుటచేతను సర్వము నాత్మయే. కావున నీయాత్మ యేపదార్థమునకంటెను భిన్నుఁడైయుండుటకు వీలులేదు. కావుననీయనకు(బ్రహ్మమునకు బ్రహ్మము

నాత్మ (గానెఱింగిన విద్వాంసునకు) దేనితోను సంబంధ మున్నదనుటకు నవకాశములేదు. తనకంటె భిన్నమైనపదార్థ మొకటి యుండిననేకాని(అనఁగా: రెండుపదార్థము లుండిననేకాని) సంబంధమనునది సిద్ధింపదు కదా.

క. జ్ఞాని యనఁగ వేఱొక్కఁడె, నేన సుమీ తెలియ నాతనికి నాకును సు
జ్ఞానముచేఁ బరికించినఁ, గానఁబడదు భేద మెందుఁ గవినుతచరితా.

టీక. కవినుతచరితా-కవి=బ్రహ్మజ్ఞానులచేత, నుత=స్తోత్రముచేయఁబడుచున్న, చరితా=చరిత్ర గలవాఁడా!, జ్ఞానియనఁగన్ = బ్రహ్మజ్ఞానియనిన, వేఱొక్కఁడే=మఱియొక్కఁడా (అనఁగా: నాకంటె భిన్నుఁడా), తెలియన్ = తెలిసినట్లయిన, నేన సుమీ=నే నేసుమా! సుజ్ఞానముచేన్ = చక్కని జ్ఞానముచే, పరికించినన్ = విచారించి నచో, ఆతనికిన్ = ఆబ్రహ్మజ్ఞానికిని, నాకున్, ఎందున్ = ఎచ్చటను (అనఁగా: కొంచమైనను భేదము కానఁబడదు).

తా. స్తోత్రము చేయఁదగినసద్గుణములు కలయాంజనేయా! వాస్తవస్థితిని విచారించిన జ్ఞాని యనిన వేఱు నే ననిన వేఱు నగునా? వివేకదృష్టిచే విచారించిన నాకు నాతనికి నించుక యైనను భేదము కానరాదు. జ్ఞానియే యననేల? యజ్ఞానికిని నాకును మాత్రము భేదము కలదు. భ్రాంతిచే నటు భావించుటయే కాని వేఱేమియు లేదు కదా.

క. జ్ఞానికి నేను బరోక్షుఁడఁ,గాను బరోక్షుండు నాకు గాఁ డతఁ డిది సు
జ్ఞానం బజ్ఞున కిది మదిఁ, గానఁబడదు తన్ను నన్ను గానమి ననఘా!

టీ. అనఘా=దోషరహితుఁడా! నేనున్, జ్ఞానికిన్=బ్రహ్మజ్ఞానికి, పరోక్షుఁడఁగాను=వేఱుగా నున్నవాఁడనుకాను, అతఁడు=ఆబ్రహ్మజ్ఞానియు, నాకున్,పరోక్షుండు గాఁడు, ఇది=ఈవిషయము, సుజ్ఞానంబు = బ్రహ్మజ్ఞాన మనఁబడుచున్నది. తన్నున్=ఆజ్ఞాని యైనతనను (జీవుని), నన్నున్=జ్ఞానరూపుఁడ నైననన్నుఁగా, కానమిన్ = తెలిసికొనక పోవుటచేత, ఇది=ఈబ్రహ్మజ్ఞానము, అజ్ఞునకు=అజ్ఞాని యనువానికి, మదిన్ = మనస్సునందు, కానఁబడదు = గోచరము కాదు. (తెలిసికొనినను తెలిసికొనకున్నను బ్రహ్మ మొకటేవిధముగ నున్నాఁడు. బంధమోక్షములకు అజ్ఞానజ్ఞానంబులు మాత్రమే కారణములు అని భావము.)

తా. ఓదోషరహితుఁడా! జ్ఞానికి నేను కాని నాకు జ్ఞాని కాని పరోక్షులము (వేఱుగువారము) కాము. ఇదియే (ఇట్టియభేదమే) యనుభవజ్ఞానము. అజ్ఞానికి నిదికలు గదు. యథార్థస్థితిలో నభేదమేయైనను వానికి వివేకహీనతచే గోచరము కాదు. వాఁడు తనస్వరూపమునుగూర్చియు (జీవునియథార్థస్వరూపమును గూర్చియు) నాస్వరూపము నుగూర్చియు (యీశ్వరుని యథార్థస్వరూపమును గూర్చియు) విమర్శింపనేరఁడుకదా.

అవ. ఈవిధముగ "జ్ఞానికి దేశకాలనియమము లక్కఱలేదు" అనిచెప్పి "బ్రహ్మ రూపము సగుణమా? నిర్గుణమా?" అను ప్రశ్నమున కుత్తరమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

క. త్రిగుణాత్మిక యగుప్రకృతిం
బగిలినచోఁ సగుణుఁ డండ్రు దాని విడుచుచోఁ
నగుణుఁ డని యండ్రు సన్మతి
సుగుణులు నీరెండు గాను జుమ్మి లేమిన్. 132

టీ. అతిసుగుణులు=మిగుల శాంతశమదమాదిసద్గుణములుగలవారలు, నన్నున్ త్రిగుణాత్మిక=సత్త్వరజస్తమోగుణరూపిణి, అగుప్రకృతిన్=పనట్టిమాయను, తగిలిన చోన్=స్పృశించినచో, సగుణుఁడండ్రు=గుణములతోఁ గూడియున్నవాఁడనని చెప్పుదురు. దానిన్=ఆమాయను, విడుచుచోన్=విడచియుంటినేని, అగుణుఁడనియండ్రు= నిర్గుణుఁడనని చెప్పుదురు. అవిలేమిన్=ఆగుణములు బొత్తుగనే త్రికాలములయందును లేకపోవుటచేత, ఈరెండు=పైచెప్పినరెండును, కానుజుమ్ము=నేను కానుసుమా! (గుణ ములు మొట్టమొదట యథార్థము లగునేని నేను తత్సంబంధముచేతను, తత్సంబంధము లేకపోవుటచేతను సగుణుఁడనుగాను, నిర్గుణుఁడనుగాను కావచ్చును. గుణములే యథా ర్థములు కావు. కావున నే నిం దేదియును గా నని భావము.)

తా. ఇఁక నారూపమును గూర్చినవివరణ మేమి యనినః భ్రాంతు లగువారు నన్నుఁ ద్రిగుణరూపిణి యగుప్రకృతితోఁ గూడినవానినిగా దలంచి "సగుణుఁడు" అనియును "ఆప్రకృతి నాకంటె (బ్రహ్మమునకంటె) వేఱుగా నున్నది" యనియుం "ఆప్రకృతితో నేను సంబంధపడకున్నాను" అనియుఁ దలంచి "నిర్గుణుఁడు" అని యుఁ జెప్పుచున్నారు. యథార్థస్థితితో నాకు నీరెండుధర్మములును లేవు. వాస్తవస్థితి లోఁ బ్రకృతి గుణంబులు ననునవి నాకంటె భిన్నముగ లేవు కదా.

లయగ్రాహి. భృంగములయందును బతంగములయందును వి
హంగములయందును గురంగములయందున్
సింగములయందును బ్లవంగములయందును దు
రంగములయందును భుజంగములయం దే
కాంగు లగుదేవమునిపుంగవనరాదిఘన
జంగములయందును నజంగములయందున్
సంగమును భంగము గలుంగ కొకభంగిని వె
లుంగు నని నే నని కనుంగొనుము వత్సా!. 133

టీ. వత్సా=పుత్రా! భృంగములయందున్ = తుమ్మెదలయందును, పతంగముల యందున్=మిడతలయందును, విహంగములయందున్=పక్షులయందును, కురంగముల

యందుఁ=లేళ్ళయందును, సింగములయందుఁ=సింహములయందును, ప్లవంగములయందుఁ=కోఁతులయందును, తురంగములయందును=గుఱ్ఱములయందును, భుజంగములయందుఁ=సర్పములయందును, ఏకాంగులు=జ్ఞాననిష్ఠులై యేకాంతవాసులైన (లేక ఏకాంతభక్తిగలవారు),అగు...లందుఁ-అగు=ఐనట్టి, దేవ=దేవతలు,మునిపుంగవ=నారదుఁడు మొదలగు దేవఋషులు, వసిష్ఠుఁడు మొదలగు బ్రహ్మర్షులు, నర=మనుష్యులు, ఆది=మొదలగు, ఘన=శ్రేష్ఠులైన, జంగమములందు=సంచరించుభూతములయందును, అజంగమములందు=సంచరింపని పర్వతాదులయందును, సంగముఁ=సంబంధంబును, భంగముఁ=సంబంధము లేకుండుటయును, కలుంగక=చెందక, ఒకభంగిఁ=ఒకవిధముగా (అనఁగా ఈసర్వపదార్థముల నంటియు నంటక సర్వకాలములయందు నొక్కవిధముగా), వెలుంగుననుఁ=ప్రకాశించుచున్న నన్ను (పరబ్రహ్మమును), నేనని=అస్మచ్ఛబ్దార్థమని (జీవుఁ డని), కనుంగొనుము=తెలిసికొనుము.

తా. ఓపుత్రా! నేను సర్వవ్యాపకుఁడను. దేనితోను సంబంధముగాని వియోగము కాని చెందువాఁడనుకాను. ఏకరూపముతోఁ బ్రకాశించువాఁడను. తుమ్మెదలు మిడతలు పక్షులు లేళ్లు సింహములు వానరములు గుఱ్ఱములు సర్పములు వీనియందును జ్ఞానముగాని భక్తిగాని కలిగియుండుటకుఁ దగినసామర్థ్యము కలదేవమునిమనుష్యాదులు అను తిర్యగ్రూపము లైనట్టియు నట్లు కానట్టియు ద్వివిధజంగమపదార్థములయందును స్థావరపదార్థములయందు నొక్కరీతిగ వెలుంగుచున్నాను. ఆపదార్థములతో సంయోగవియోగములు నాకు లేవు. కావున నారూపము సగుణ మని కాని నిర్గుణ మని కాని నిరూపించుటకు వీలు లేదు.

అవ. "దేహాభిమాన మనర్థదాయకము" అను విషయమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

తే. తనువు తా ననుదృష్టియె ధనువు కర్త
కనిశము గుణత్రయమ్ముతో నెనసి యున్న
యమ్మనమె యమ్ము దానికా యమ్ము లతిన
యమ్ములై తోఁచు దుర్విషయమ్ము లనఘ! 134

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడా! కర్తకుఁ=నేనుచేయువాఁడను అని యభిమానించువానికి, తనువు=శరీరము, తాననుదృష్టియె=అత్మయనెడునభిమానమే, ధనువు=ధనుస్సు, అనిశముఁ=ఎల్లప్పుడును, గుణత్రయముతోఁ=సత్త్వరజస్తమోగుణములతో, ఎనసియున్న=సంబంధపడియున్న, అమ్మనమే=ఆమనస్సే, అమ్ము=బాణము, దానికిఁ=ఆబాణమునకు, అతినయమ్ములై=మిగుల రమణీయములై,తోఁచుదుర్విషయమ్ములు=కానవచ్చుచున్నశబ్దాదులు, ఆయమ్ములు=లక్ష్యములు.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! దేహాభిమానయుక్తమైనమనస్సు సర్వానర్థములకును మూలకారణము "నేను కర్తను భోక్తను" అని యభిమానించువానికి దేహాత్మభావనయే ధనుస్సు. సత్వరజస్తమోగుణములతోఁ గూడియున్నమనస్సే బాణము. దుఃఖరూపములయ్యు సుఖమయములై తోఁచుచున్న శబ్దాదులే లక్ష్యములు. కావున దేహాత్మాభిమానము గలకర్త త్రిగుణములతో సంబంధించు మనస్సునకంటెఁ దాను వేఱని తెలిసికొనలేక భ్రాంతుఁడై దుఃఖరూపము లగుశబ్దాదుల సుఖరూపములుగాఁ దలంచుచు వానిననుభవించుటయందే మరల అదియే సర్వమని తలంచుచు నాత్మయొక్క యథార్థస్వరూపమును గూర్చి విచారించుటకుఁ గొంచెమైనను బ్రయత్నింపఁడు. ఇట్టివానికి బ్రహ్మజ్ఞాన మెట్లు కలుగును? కలుగనేరదు. కావున నన్నిటికంటె మొదలు దేహాభిమానమును విడువవలయును.

అవ. శరీరాభిమానత్యాగమున కుపాయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

క. మానస మఖిలంబులకుఁ బ్ర
ధానంబు ప్రధానమే ప్రధానము మదికిన్
దాని విడిచినను గను మది
తానవముం బొంది యంతఁ దా నవిసి చెడున్. 135

టీ. మానసము=మనస్సు, అఖిలంబులకున్=సమస్తములకును, ప్రధానంబు=ముఖ్యమైనది (అనఁగా మనస్సువలననే సర్వమును బ్రవర్తించుచున్నది), మదికిన్=ఆమనస్సునకు, ప్రధానమే=సత్వరజస్తమోగుణరూపిణి యగుమాయయే, ప్రధానము=ముఖ్యమైనది (అనఁగాఁ బ్రధానము నాశ్రయించియే మనసు సంచరించుచున్నది). దానిన్=ఆమాయను, విడిచి, ననున్=పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడ నగునన్ను, కనుము=ఆత్మగా తెలిసికొనుము. (మనసు నంతర్ముఖముఁజేయుము) అది=ఆమనస్సు, అంతన్=పిదప, తానవమున్=సూక్ష్మభావమును, పొంది, తాను, అవిసిచెడున్=శిథిలమై నశించును. (బ్రహ్మమునందు మాయ లేదు కావున నాధారము లేకపోవుటచే మనసు నశించును.)

తా. సర్వమునకును మనస్సే ప్రధానమైయున్నది. మనోజయంబుచే సర్వజయంబు కలుగును; ఆమనస్సునకు త్రిగుణరూపిణి యగుమాయ ముఖ్యము. త్రిగుణములను విడచి మనస్సుండదు. మనస్సంతయుఁ ద్రిగుణమయ సంకల్పరూపమే యనుట నిర్వివాదాంశము కదా! కావునఁ ద్రిగుణముల (అనఁగా ద్రిగుణమయసంకల్పముల) జయించిన (అనఁగా "నేను సంకల్పించువాఁడను కాను. సంకల్పమునకు సాక్షిని" అని దృఢనిశ్చయము చేసికొనినచో) మనోజయము కలుగును. ఈదృఢనిశ్చయము కలుగుట కష్టముకాదు. నీవు (త్వంపదార్థము)భ్రాంతిచే మనస్సు మొదలగువానియం

దాత్మాభిమానము కలిగియుండుటయె కాని వాస్తవస్థితిలో నాకంటె (బ్రహ్మము నకంటె) వేఱు కావు కదా. కావున ఈవిషయము నెఱింగి ధ్యానించిన నామ నస్సు లేక, దేహాభిమానము) క్రమక్రమముగా సూక్ష్మమై యభ్యాసపాటవము కలుగుకొలఁది సంపూర్ణముగా క్షీణించును. చక్కనియపరోక్షానుభవము కలుగును. ముక్తియు హస్తగత మగును.

ఆ. ప్రకృతి వికృతి దానిప్రకృతి యెఱింగి యో
సుకృతి! నన్నుఁ గనుము ప్రకృతమునను
నాత్మ నెఱుఁగనప్పు డాప్రకృతియె యప
కృతి యొనర్చు చుండు నెపుడు గడఁగి. 136

టీ. ఓసుకృతి=ఓపుణ్యాత్ముఁడా! ప్రకృతి=మాయ, వికృతి=వికారమే (ఈకనఁబడు భేదము లన్నియును మాయయే), దానిప్రకృతి=దానిస్వభావము, ఎఱిఁగి=తెలిసికొని, ప్రకృతమునన్=ప్రస్తుతకాలమున (లేక తెలిసికొనవలసిన), నన్ను=పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడ నైననన్ను, కనుము=తెలిసికొనుము. ఆత్మన్=ఆత్మస్వరూపమును, ఎఱుఁగనప్పుడు=తెలిసికొననప్పుడు, ఆప్రకృతియె=ఆమాయయే, ఎపుడు=ఎప్పుడును, కడఁగి=ప్రయత్నపూర్వకముగా, అపకృతి=అపకారమును, ఒనర్చుచుండున్=చేయుచుండును.

తా. ఓ పుణ్యాత్ముఁడా! మాయ యనఁగా వికారసమూహమే. ఈవిషయము నెఱింగి యామాయను విడువుము. "నేను మాయకు సాక్షిని కావున నీమాయ నన్నంటదు" అని దృఢనిశ్చయము కలిగి నన్నే (బ్రహ్మమునే) నీయథార్థస్వరూపభూతునిఁగాఁ జూడుము. ఇట్లు విమర్శపూర్వకముగాఁ దత్త్వమును గ్రహించుటకు నామాయయే సర్వకాలములయందును భంగము కలిగించుచుండును.

క. ఖంబు సుమీ మది విషయసు
ఖంబు సుమీ త్రిజగదభిముఖంబు సుమీ దుః
ఖంబు సుమీ యది తద్విము
ఖంబు సుమీ నిరతిశయసుఖంబు కపీంద్రా! 137

టీ. కపీంద్రా=వానరశ్రేష్ఠా! మది=మనస్సు, ఖంబుసుమీ-ఆకాశమువంటిది సుమా! (అనఁగా స్వతశ్శూన్యమైనది) అది-ఆమనస్సు, విషయసుఖంబుసుమీ=శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుటయే స్వరూపముగాఁగలది (అనఁగా బ్రహ్మానందరూపమైనది కాదు), త్రిజగదభిముఖంబుసుమీ=మూఁడులోకములకు నెదురై యుండునది (అనఁగా: బహిర్ముఖమైనది), త్రిజగత్, అభిముఖంబుసుమీ, దుఃఖంబుసుమీ-దుఃఖరూపమైనదిసుమా (సుఖమనఁగా బ్రహ్మానంద మొక్కటియే కావున విషయసుఖ

రూపమైనమనస్సు దుఃఖరూపమైనది, నిరతిశయసుఖంబు=పరిపూర్ణమైన ఆనందము (అనఁగా బ్రహ్మానందము), తద్విముఖంబుసుమీ=ఆమనస్సునకు వ్యతిరిక్తముగా నున్నది సుమా. (ఆమనస్సు బహిర్ముఖము కావున సర్వాంతరుఁడైన బ్రహ్మము దానికిఁ గానఁబడదు.)

తా. మఱియు నో వానరశ్రేష్ఠా! మనోజయము కష్టసాధ్యము కాదు. ఏలయనినః మొదట మనస్సుయొక్క స్వరూపమే యభావము. అన్నియు నజ్ఞానకల్పితములే కాని వాస్తవములు కావని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను కదా. "శూన్యమైన ననుభవమునకు వచ్చుటయెట్లు!" అని యనియెదవేమో వినుము. భ్రాంతిచే "నేను విషయములననుభవించుచున్నాను" అని తలంచుచు నాసంకల్పమును మనస్సనియు దానికిని తనకును భేదము లేదనియుఁ దలంచుచున్నారు; కాని సర్వము నవిద్యాకల్పితమే యగుటచే నభావరూపమే కదా. మఱియు నీమనస్సు బహిర్ముఖమైనదిసుమీ. కావున నాత్మస్వరూపమును జూడనేరదు. కావున నాత్మను బ్రమాణములచే నెఱుంగుటకు వీలు లేదు. తనప్రకాశముచేత దానే ప్రకాశించును కాని బ్రహ్మము పరప్రకాశముచేఁ బ్రకాశించువాఁడు కాఁడు. ఈకారణములవలన మనసును సుఖముగా జయింప నగును. "నేను మనసునకు సాక్షిని" అనుభావనయైనను "మనసు బొత్తుగనే లేదు" అనుభావన యైనను దీనికి (అనఁగా మనోజయమునకుఁ) జాలును. ఈమనోజయ మత్యంతావశ్యకము. అది లేక బ్రహ్మానందము కలుగనేరదు. దుఃఖరూపములగువిషయములనే సుఖరూపములుగా భావించుచు నాత్మానాత్మవివేకము లేనివానికి బ్రహ్మానందము కలుగదు కదా. "అహం బ్రహ్మాస్మి" యనునదికూడ చిత్తవృత్తియే యనుటకు సంశయము లేదు. అయినను వాస్తవస్థితినిబట్టిచూచిన నట్టిచిత్తవృత్తియు భేదము నాశ్రయించి వచ్చినదియే కదా! వేలికొన తన్నుఁ దాను స్పృశింపనేరనియట్లు చిత్తము తనకంటె వేఱు కాని పరమాత్మను తెలిసికొనలేదనుట నిర్వివాదాంశము.

క. విను వినువీధితెఱంగున
ఘనఘనమై విభువు సర్వగతమై తగుచే
తనుఁ దనుఁదను తనువునఁ గని
మనుమనుజుని బ్రతుకు బ్రతుకు మారుతతనయా!. 138

టీ. మారుతతనయా=వాయుపుత్రా! వినుము. విభువు=పరమాత్మ, వినువీధితెఱంగునన్=ఆకాశమువలె, ఘనఘనమయి = దట్టమై, సర్వగతమయి=అన్నిపదార్థములయందును వ్యాపించినదియై, తగున్ = ఒప్పుచున్నది, చేతనున్ = అజ్ఞానస్వరూపుఁడగుపరబ్రహ్మమును, తనున్=తననుగా (జీవునిఁగా), తనువునన్ = జ్ఞానమయశరీరమునందు, కని = చూచి, మను...బ్రతుకు-మను = బ్రతుకునట్టి, మనుజుని = మనుష్యునియొక్క, బ్రతుకు=జీవనమే, బ్రతుకు=జీవనము.

తా. ఓ వాయుపుత్రా! మఱియొకవిషయమును వినుము. పరబ్రహ్మము ఆకాశమువలె సర్వద్రవ్యములతోఁ గూడి మిగుల దట్టమై సర్వవ్యాపకుఁడై యున్నాఁడు. అట్టి యాజ్ఞానస్వరూపు నాత్మాభిన్నునిఁగా జ్ఞానమయశరీరమున (అనఁగా ననుభవజ్ఞానముచేఁ) జూచుచు జీవన్ముక్తుఁడై బ్రతుకు మనుష్యునిబ్రతుకే బ్రతుకు. తక్కినవారలు నిరర్థకజీవనులు.

క. సారాసారవిచార వి,శారదుఁ డగుసుకృతి వికృతిజనికృతితతికిన్
శారదనీరదసారవి,దూరవియత్తలముభంగిఁ దొలఁగి వెలుంగున్ 159

టీ. సార...దుఁడు - సార = సారభూత మయినట్టియు, అసార=నిస్సార మైనట్టియు బ్రహ్మప్రపంచములను గూర్చి, విచార = విచారించుటయందు, విశారదుఁడు =నేర్పరి, అగుసుకృతి = అయినపుణ్యాత్ముఁడు, వికృతి...తతికిన్ - వికృతి=వికారములయొక్కయు (లేక వికృతి యని చెప్పఁబడు చున్నమాయవలన), జని = పుట్టిన, కృతి=కార్యములయొక్క (అనఁగా మనోబుద్ధ్యాదులయొక్క), తతికిన్ = సమూహమునకు, శారద...భంగిన్ - శారద=శరత్కాల సంబంధమైన, నీరద = మేఘములయొక్క, వార=సమూహమునకంటె, విదూర = దూరమైన (అనఁగా మేఘములులేని), వియత్తలముభంగిన్=ఆకాశమువలె, తొలఁగి=ప్రత్యేకమై, వెలుంగున్=ప్రకాశించును (ఇచ్చట "శారద నీరద" అను మొదలగు నుపమానవాక్యముచే, పరబ్రహ్మ మెప్పటికి నాకాశమువలె నసంగుఁడైయే యున్నాఁడనియు అజ్ఞానదశయందుఁ బ్రపంచము బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును నిరోధించును గాని జ్ఞానదశయం దట్లు చేయ దనియు స్పష్టము చేయఁబడినది).

తా. "ఇది (బ్రహ్మము) సారభూత మైనది, ఇది (ప్రపంచము) నిస్సారమైనది" అని బాగుగ విచారించి తెలిసికొనిన మహాత్ముఁడు శరత్కాలమేఘములతో నహితము సంబంధము లేక ప్రకాశించునాకసమువలె మాయతోను దానినుండి పుట్టిన మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారాదులతోను సంబంధము లేక సర్వవ్యతిరిక్తుఁడై ప్రకాశించును. పరోక్షజ్ఞాన మున్నప్పటికిని అపరోక్షజ్ఞానము దృఢ మగునంతఱకు మాయ కొంతకొంత ప్రతిబంధమును కలిగించుచునేయుండును. కావున నభ్యాసపాటవమువలన క్రమక్రమముగా జ్ఞానమును దృఢము జేసికొనవలయును. అప్పుడు శరత్కాలమునందలి మేఘములు స్వచ్ఛము లగుటచే నాకాశము నావరించియు దానికి నప్రత్యక్షత్వమును గలిగింపనట్లు మాయయున్నను బ్రహ్మమున కప్రత్యక్షత్వమును గలిగింపదు. జీవన్ముక్తి యందు ప్రారబ్ధకర్మ మనుభవింపం బడవలసి యుండుటచేత నవిద్య (లేక మాయ), సంపూర్ణముగ నశించుటకు వీలులేదు. "నేను కర్తను నేను భోక్తను" అను నభిమానమెంత లేకున్నను ఫలానుభవము భేదము లేక గలుగనేరదు కదా. కావున "మాయ

యున్నను జీవన్ముక్తికి ప్రతిబంధములేదు. అపరోక్షానుభవమునకు హానిలేదు. వివేకప్రభావమువలన నామాయ బ్రహ్మమున కప్రత్యక్షమును గలిగింపఁజాలదు" అని మాత్రమే నొక్కి చెప్పవచ్చును. "నేను సర్వసాక్షిని" అనుచుండ మాయ యుండినసేమి? తొలఁగిన నేమి సాక్షికి సాక్ష్యము యొక్క వికారము లంటుట యసంభవము కదా.

క. పరమై సురుచిరమై సుఖ, కరమై తగుమానసాదికరణావళి స
త్పరమా పరమాదరమా, స్థిరమోదాకరసదాత్మధీరతి గలుగున్.

టీ. స్థిర...ధీరతి-స్థిర=శాశ్వతమైన, మోదాకర=బ్రహ్మానందమునకు స్థానమగు, సత్=సత్యస్వరూపుఁడే (లేక బ్రహ్మమే), ఆత్మ=తాన నెడు, ధీ=జ్ఞానమునందు(యొక్క), రతి=ఆసక్తి (లేక కూడిక), కలుగున్ = జనించెనేని, మాన...వళి-మానస = మనస్సు, ఆది=మొదలగు, కరణావళి = ఇంద్రియసమూహము, పరమై = జ్ఞానసంతతమగుటచేఁ గొనియాడఁదగినదియై, సురుచిరమై=పూర్వమువలె బాధించునది కాకుండుటచే మనోహరమై, సుఖకరమై = బ్రహ్మానందము ననుభవింపఁజేయుచుండుటచే సంపూర్ణ సుఖమును గలిగించునదియై, తగున్=ఒప్పును. (ఏలయనఁగా) సత్పరమా-సత్=బ్రహ్మమునకంటె, పరమా = ఆయింద్రియపంక్తివేఱా (కాదనుట)? ఆ యింద్రియపంక్తి బ్రహ్మమునకంటె వేఱే యనినచో నది యాయనకంటె శ్రేష్ఠమైనదా? పరమాదరమా-పరమా=జ్ఞానరూపముగాఁ గనఁబడుచుండుటచేతను, అంతర్ముఖమై పరబ్రహ్మమును దెలిసికొనునట్లు తోఁచుచుండుటచేతను, ఆయింద్రియపంక్తి బ్రహ్మమునకంటె వేఱే యనినచో నది యాయనకంటె శ్రేష్ఠమయినదా? దరమా = అల్పమైనదా (శ్రేష్ఠమైన దనినచో నది బ్రహ్మమును బ్రకాశింపఁజేయుననని చెప్పవలయును. అట్లు చెప్పిన ననవస్థాదోషము వచ్చు నని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాము. అట్లు కాక యింద్రియసమూహము బ్రహ్మమునకంటె తక్కువ (అనఁగా నల్పప్రకాశము కలది) యనినచో నది బ్రహ్మమును బ్రకాశింపఁజేయుననుట భ్రాంతి యగును. కావున బ్రహ్మప్రకాశమే ఇంద్రియప్రకాశ మనియు ఉపాధివశమువలన నల్పముగాఁ గానవచ్చుచున్నదనియు ఇంద్రియబ్రహ్మ లొక్కటియె యనియు చెప్పవచ్చును.)

తా. "శాశ్వతుఁడును, ఆనందరూపుఁడును అగుబ్రహ్మమే నేను" అను నపరోక్షజ్ఞానము దృఢమగునేని యప్పుడు మనసు మొదలగు ఇంద్రియసమూహము అంతర్ముఖమగుటచేఁ బ్రశంసాయోగ్యమై తనయందున్న ప్రకాశము బ్రహ్మప్రకాశమే యను జ్ఞానము కలదగుటచేఁ బూర్వమునకంటె నధికముగాఁ బ్రకాశించునది బ్రహ్మానందమును అనుభవింపఁజేయునది యగుటచేఁ బూర్వమువలె (అనఁగా విషయాభిముఖమై యున్నప్పటివలెఁ గాకఁ బరమానందకరమై) ప్రకాశించును. వాస్తవస్థితిలో నీయింద్రియసమూహము బ్రహ్మమునకంటె వేఱు కానేరదు. "ఈయింద్రియసమూహము బ్రహ్మ

మునకంటె వేఱే" యనిన నప్పుడు రెండు ప్రశ్నలు వేయవలసియున్నవి. ఏవియనిన: ఆయింద్రియసమూహము బ్రహ్మమునకంటె నధికమైనదా? యల్పమైనదా? అధికమనిన: ననవస్థాదోషమువచ్చు నని ఇదివఱకే నిరూపించియున్నాను. అల్ప మనిన: నాయింద్రియములు భౌతికములగుటచే నందుఁ బ్రతిఫలించిన బ్రహ్మప్రకాశము అల్పముగఁ గాన వచ్చుచున్న దనియు, వాస్తవస్థితిలో నాయింద్రియసమూహమునకును (అనఁగా అందలి ప్రకాశమునకును) బ్రహ్మమునకును భేదము లేదనియుఁ జెప్పవచ్చును. కావున నింద్రియసమూహమునకును బ్రహ్మమునకును భేదము కల దని సాధించుటకు నేయుక్తియును లేదు. భేదమనునదియే భ్రాంతికల్పితము. భేదమును దెలిసికొనవలయు ననిన మొట్టమొదట రెండువస్తువులను గూర్చి తెలియవలెను. రెండువస్తువులను గూర్చి తెలియవలెనని మొట్టమొదట భేదమును తెలిసికొనవలయును. రెండువస్తువు లున్న వని తెలిసిననే కాని "ఈరెంటికి నీభేదము కలదు" అని తెలియదు. "ఈరెంటికిని భేదము కలదు" అని తెలిసిననే కాని "ఇవి వేఱువేఱువస్తువులు" అని తెలియదు. ఇది యనుభవసిద్ధమే కదా! కావున భేదమును నిర్ణయింపవలయు ననిన నన్యోన్యాశ్రయ దోషము (రెండుపదార్థము లొకదాని నొకటి యాశ్రయించియుండుట యన్యోన్యాశ్రయ దోషము) వచ్చుటచే నది (భేదము) భ్రాంతికల్పితమే కాని వాస్తవ మైనది కాదని యేర్పడుచున్నది. వాస్తవ మైనదానిని నిర్ణయించునప్పుడు నిట్టిదోషములు రావు కదా. కావున భేదమునునది యెప్పటికిని లేదని తెలిసికొనవలయును.

క. తరమా పరమానందే,తరమా జగమనుచుఁ జూడ ధర మూఢునకౌ
పరమార్థము దెలియుట దుష్కరమా గురుకరుణపడయుసర్వజ్ఞునకున్.

టీ. ధరన్=భూమియందు, మూఢునకున్ = జ్ఞానశూన్యుఁడగువానికి, జగము= ప్రపంచము, పరమానందేతరమా-పరమానంద = పరమానందరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మమునకంటె, ఇతరమా=వేఱుకాదా? అనుచున్=అని, చూడన్ = విచారించుటకు (లేక, తెలిసికొనుటకు), తరమా = శక్యమా (కాదనుట)? గురుకరుణ = సద్గురుని యనుగ్రహమును, పడయు...నకున్ -పడయు= పొందిన, సర్వజ్ఞునకున్ =జ్ఞానికి, ఆచరమార్థము= ఆయథార్థస్థితిని (అనఁగా బ్రహ్మప్రపంచము లొక్కటియె యనుయథార్థస్థితిని), తెలియుట=తెలిసికొనుట, (దుష్కరమా=కష్టమా?) కాదు.

తా. "ఈజగత్తు పరమానందరూపుఁ డగు బ్రహ్మమునకంటె వేఱు కాదు. అని తెలిసికొనుట యజ్ఞానికి శక్యము కాదు. కావున వాఁడు సదా ప్రపంచబ్రహ్మల వేఱువేఱుగనే చూచుచుండును. భ్రాంతి నొందుచుండును. గురుకరుణను బడసిన మహాత్మునకు నాపరమార్థము దెలియుట యతిసులభము. కావున యధికారి యగు వాఁడు పరమార్థజ్ఞానమునకై సద్గురువు నుపాసింపవలయును.

వ. అని యివ్విధంబున నుపదేశించి హనుమంతునితో శ్రీరామచంద్రుం
డు మఱియును. 147

టీ. అనియివ్విధంబునన్=అని యీప్రకారముగా, ఉపదేశించి=ఆత్మానుభవము
నకు దేశకాలనియమములు లేవనిచెప్పి, హనుమంతునితోన్, శ్రీరామచంద్రుఁడు,
మఱియును.

తా. ఓ గౌరీ! ఆరూఢునివిషయమునుగూర్చియు వస్తువు నుపాసించుట యా
వశ్యక మనుటయును గూర్చియు శ్రీరామచంద్రుఁడు ఆంజనేయుల కుపదేశించి శిష్యుని
తెలంగు వివరించువాఁడై మఱియు ని ట్లనియె.

అవ. పరమేశ్వరుఁడు మఱియు నీక్రిందివిధముగా శ్రీరాముని యుపదేశము
(ఆరూఢునిగూర్చిన యుపదేశము) నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

ఉ. మాయను మిథ్యగాఁ దెలియుమా యనుఁ దత్కృత మెల్లఁ గల్లసు
మ్మా! యను మేను నే నరకుమా యను సాక్షిని నీవు చూచుకొ
మ్మా! యనుఁ జూడఁగా నితరమా? యను నే నని నిశ్చయించుకొ
మ్మా! యనుఁగాకపోనితరమా? యనుమానముమానుమా!యనున్.

టీ. మాయన్=మాయను, మిథ్యగాన్=ఉన్నట్లు తోఁచుచు యథార్థముగా లేని
దానినిఁ గా, తెలియుమా=తెలిసికొనుము. అనున్=అని చెప్పును. తత్కృత మెల్లన్-
తత్=ఆమాయచేత, కృత మెల్లన్ = కల్పింపఁబడిన యీప్రపంచ మంతయు, కల్లసు
మ్మా=అసత్యముసుమా, అనున్ = అనిచెప్పును. మేను నేననకుమా = శరీరము నాత్మగాఁ
దలంపవలదు, అనున్=నీవు, సాక్షిని = శరీరేంద్రియాదులకు ద్రష్ట యగుకూటస్థుని,
చూచుకొమ్మా = అంతర్ముఖ మైనమనస్సుతో విచారించుకొనుము. అనున్, చూడఁ
గాన్=అట్లు విచారింపఁగా, ఇతరమా=కూటస్థునికంటె నీవు వేఱా, అనున్, నేనని
నిశ్చయించుకొమ్మా = అట్లగుటచేత ఆసాక్షి యగుకూటస్థుఁడె ఆత్మయని నిశ్చయించు
కొనుము. అనున్, కాకపోన్ = ఆసాక్షి నీవు కాకపోవుటకు, ఇతరమా = ఆ సాక్షి
కంటె నీవు వేఱా (రెండుజ్ఞానములు కలవనిన వానిలో నొకదానికంటె మిూఁది యొక
దానికి భేదము నిర్ణయించుటకు వీలు లేదు కావున జ్ఞాన మొక్కటియె యని చెప్పుట
యుక్తియుక్తము. ఈకారణములచేత జ్ఞానస్వరూపుఁ డగుసాక్షికంటె జ్ఞానరూపు డ
వగునీవు వేఱు కానేరవు.)? అనుమానము = సంశయమును, మానుమా = విడువుమా!
అనున్=అని యుపదేశించును.

తా. ఓ పార్వతీ! మఱియు నా శ్రీరాముఁడు "ఓ ఆంజనేయ! మాయ యసత్య
మని తెలిసికొనుము" అనియు "అది చేయుకార్యము లన్నియు నసత్యములే సుమా"

యనియు "శరీరము నాత్మగ భావింపవలదు" అనియు "నీవు శరీరాదులకు సాక్షివి కాని శరీరాదిరూపుఁడవు కావు. ఈవిషయమును అనుభవపూర్వకముగఁ దెలిసికొనుము" అనియు "ఇట్లు సాక్షిని గ్రహించినవానికంటె నీవు వేఱుగానున్నావా చూచుకొనుము" అనియు "ఆసాక్షిని ఆత్మగా నిశ్చయించుకొనుము" అనియు నీవు సాక్షివి కాకపోవుటకు నేహేతువును లేదు కావున సంశయములను విడువుము" అనియు నుపదేశించి యాతని సంశయముల నెల్లఁ దీర్చెను.

ఆరురుక్షునిలక్షణము.

వ. అని వెండియు నిట్లనియె నిది యారూఢుని ప్రకారం బింక నారురుక్షునిమార్గంబు వివరించెద.

టీ. అని=ఇట్లు చెప్పి, వెండియుఁ = మరల, ఇట్లనియెఁ = యీక్రిందివిధముగా చెప్ప నారంభించెను. ఇది=ఇంతవఱకు చెప్పినయనుభవము, ఆరూఢునిప్రకారంబు = బ్రహ్మానుభవశుద్ధి కలిగినవానివిధము, ఇంకఁ = ఇఁకమీఁద, ఆరురుక్షునిమార్గంబు = క్రమక్రమముగా జ్ఞానభూమికల నవలంబించి బ్రహ్మానుభవసిద్ధినిఁ బొందఁదలఁచినవానియొక్క పద్ధతిని, వివరించెదఁ = చెప్పెదను.

తా. ఓగౌరీ! ఇట్లు యోగారూఢుఁ డగుమహాత్మునివిధమును వివరించి సంశయములనెల్లఁ దీర్చి యారురుక్షునివిధమును (యోగసిద్ధి నొందవలసిన పురుషుని ప్రకారమును; అనఁగా నెట్టివాఁడు యోగసిద్ధి నొందునో యావిషయమును) జెప్పఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసెను.

తత్త్వోపదేశార్హుం డగునారురుక్షుని లక్షణము.

అవ. శ్రీరాముఁడు ఆరురుక్షునివిధము యోగసిద్ధిని గోరువాఁ డెట్లుండవలయునో దానిని జెప్పువాఁడై మొదట "ఎట్టివానికి తత్త్వజ్ఞానము నుపదేశింపవలయును" అనువిషయమును వివరించుచున్నాఁడు.—

సర్వతశ్ప్రాససీసము.—

అస్తోకసద్గురూపాస్తిచే సతతవి
ధ్వస్తకాముండు నిరస్తమోహుఁ
డస్తంగతాంశుం డపాస్తలోభుండు స
న్న్యస్తరోషుండు విస్రస్తమదుఁడు
గ్రస్తనిస్తుల్యేంద్రియస్తోముఁ డశ్రాంత
విస్తారితవిధిప్రశస్తుఁ డగుచు
న్యస్తసమస్తకన్యస్తనిజాచార్య
హస్తాబ్జవిదితచిద్వస్తుతత్త్వుఁ

తే. దమితశమదమముఖగుణసముదయయుత
సుముఖసమరసవిమలహృత్కమలుఁ డఖిల
విషమవిషసమసకలుషవిషయవిముఖుఁ
డైనమేధావి తత్త్వబోధార్హుఁ డనఘ!. 145

టీ. అనఘ=పాపరహితుఁడా! అస్తోక... స్తిచేత్-అస్తోక = అధికమైన, సద్గురూపాస్తిచేత్=గురుచరణసేవచేత, సతత = ఎల్లప్పుడును, విధ్వస్త=పోఁగొట్టఁబడిన, కాముఁడు=కామము గలవాఁడును, నిరస్తమోహుఁడు - నిరస్త=నిరాకరింపఁబడిన, మోహుఁడు = అజ్ఞానము గలవాఁడు, అస్తంగతాంశుఁడు = నశింపఁ జేయఁబడిన యాశగలవాఁడును, (కామ మనఁగా సామాన్య మగునిచ్ఛ; ఆశ యనఁగా నమిత మగు నభిలాష. ని. "ఆశాధిగతి తృష్ణయోః") అపాస్తలోభుండు - అపాస్త = తొలఁగింపఁబడిన, లోభుండు = లోభము గలవాఁడు, సన్న్యస్తరోషుండు = విడువఁబడినక్రోధము గలవాఁడు, విస్రస్తమదుండు - విస్రస్త = జారిన, మదుండు = మదముగలవాఁడు, గ్రస్త...ముఁడు - గ్రస్త = లోఁబఱచుకొనఁబడిన, నిస్తుత్య=నీచమైన, ఇంద్రియ = జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములయొక్క, స్తోముఁడు= సమూహము గలవాఁడు, ఆక్రాం...స్తుఁడు - ఆక్రాంత = ఎల్లప్పుడును, విస్తారిత= అభివృద్ధిఁ జేయఁబడిన, విధి = యజ్ఞదానతపోరూపము లైనకర్మలచేత, ప్రశస్తుఁడు=కొనియాడఁదగినవాఁడు, అగుచున్=అయి, స్వస్తి...త్తుఁడు-స్వస్తి = మంగళకరమైనట్టియు, స్వమస్తక = తనశిరమునందు, న్యస్త = ఉంచఁబడినట్టియు, నిజాచార్య = సద్గురువుయొక్క, హస్తాబ్జ = కరకమలప్రభావముచేత, విదిత = తెలియఁబడిన, చిద్వస్తు = జ్ఞానస్వరూపుఁ డగుపరమాత్మునియొక్క, తత్త్వుఁడు = యథార్థస్వరూపముగల వాఁడు, అమిత...లుఁడు-అమిత = అపరిమితము లైనట్టియు, శమదమముఖ = శమము దమము మొదలుగాఁ గలిగినట్టియు, సుగుణసముదయయుత=సద్గుణసమూహములతోఁ గూడిన, సుముఖ=ప్రసన్న మైన, సమరస = సమబుద్ధితోఁ గూడిన, విమల = నిర్మలమైన, హృత్కమలుఁడు=హృదయకమలము గలవాఁడు, అఖిల...ముఖుఁడు-అఖిల= సమస్తము లైన, విషయ=విరుద్ధము లైనట్టియు, విషసమ=విషముతో సమానములై పరిణామకాలమున దుఃఖమును గలిగించునట్టియు, సకలుష = మాలిన్యముతోఁ గూడినట్టియు, విషయ = శబ్దాదివిషయములకు, విముఖుఁడు=అభిముఖము కానివాఁడు, మేధావి = అయినట్టిబుద్ధిమంతుఁడు, తత్త్వబోధార్హుండు = బ్రహ్మోపదేశమునకుఁ దగిన వాఁడు, అగున్.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! సద్గురు నుపాసించుచు ఆయుపాసన బలమువలన కామాదిశత్రువులను సర్వేంద్రియములను జయించి వేదోక్తవివిధకర్మల నాచరించి నిర్మల

చిత్తుఁడై గురుకరుణచే హస్తమస్తకసంయోగమువలన క్షరమునుండి యక్షరపురుషుని వేఱుచేయఁగలసామర్థ్యముకలవాఁడై శాంతి దాంతి మొదలగుసుగుణములచేఁ బ్రసన్నమగు హృదయము గలిగి సర్వసమభావములో వర్తించుచు నాత్మానుభవవిరుద్ధములును మొదట సంత దుఃఖకరములు కాకున్నను విషమువలె పరిణామసమయమున మిగుల దుఃఖము గలిగించునట్టిశబ్దాదులపై నాశలేక పరమవైరాగ్యసంపన్నుఁడై యుండు వివేకి "తత్త్వమసి"="ఆబ్రహ్మమే నీవు" అను యథార్థస్థితి నుపదేశింపఁదగును.

సాధకునిలక్షణము.

అవ. ఇట్లు ఉపదేశమున కర్హుఁడగువాని స్వరూపమును జెప్పి సాధనాప్రకారమును వివరించుచు సాధకుని స్వరూపము నిరూపించుచున్నాఁడు.—

సర్వతః ప్రాససీసము.—

మేధావి మొదలఁ దా సాధూక్తశాస్త్రాది
సాధనాసాధితబోధుఁడై స
దా ధీంద్రియముల నిరోధించి మనములో
శోధించి కామసుక్రోధముఖవి
రోధియూథంబుల వేధించి బాధించి
బాధయోగ్యాఖిలోపాధులను ని
షేధించి సర్వనిషేధావధీభూత
సాధిభూతాధిదైవాధియజ్ఞ
తే. బోధమయనిరుపాధికాగాధలసద
బాధకానందవిమలపాథోధి యగుచు
వ్యాధుల మహాధుల జయించునట్టిఘనస
మాధిసుఖలోలుఁ డగువాఁడె సాధకుండు. 146

టీ. మేధావి = బుద్ధిమంతుఁ డగువాఁడగు, మొదలన్ = మొదట, తాన్ = తాను, సాధూ...ధుఁడై-సాధు=సత్పురుషులచేత, ఉక్త=ఉపదేశింపఁబడిన, శాస్త్ర= వేదాంతశాస్త్రము, ఆది=మొదలైన, సాధన=సాధనములచేత, ఆసాధిత = పరిపూర్ణముగా సాధింపఁబడిన, బోధుఁడై=బ్రహ్మజ్ఞానముగలవాఁడై, సదాధీం...ముల-సదా = ఎల్లప్పుడును, ధీంద్రియములన్ = బుద్ధిని ఇంద్రియములను, నిరోధించి = నిర్బంధించి (నిశ్చలములఁ జేసి), మనములోశోధించి=మనస్సునందు విమర్శించి, కామ...బులన్ - కామ=కామము, సుక్రోధ=అరిషడ్వర్గములో మొదట గణింపఁదగిన క్రోధము, ముఖ= మొదలైన, విరోధియూథంబులన్ = అంతరశత్రుసమూహమును, వేధించి=ఖండించి,

బాధించి = ధ్వంసముఁజేసి, బాధ...ధులన్ = బాధించుటకు (అనఁగా: మున్నట్లు తోఁచుచుండినను లేనివిగా నిశ్చయించుటకు), యోగ్య = తగిన, అఖిల=సమస్తమైన, ఉపాధులన్=ప్రపంచమనెడు నుపాధులను, నిశ్చేషించి = జ్ఞానదృష్టిచేఁ దొలఁగించి, సర్వ...గుచున్-సర్వ = సమస్తమైన (పదార్థములను), నిశ్శేష=నిశ్శేషించినపిదప, అవధిభూత=మిగిలిన, సాక్షిభూత = శబ్దస్పర్శరూప రసగంధములతోఁ గూడినట్టియు, అధిదైవ=ఇంద్రియాధిదేవత లగు దిక్కులు వాయువు మొదలగువానితోఁ గూడినట్టియు, అధియజ్ఞ = శరీరముల నాశ్రయించియున్న శ్రోత్రత్వగాదింద్రియములతోఁ గూడినట్టియు, బోధమయ = జ్ఞానరూపుఁడైనట్టియు, నిరుపాధిక=ఉపాధులవలనఁ గలుగు భేద మేమియుఁ లేనట్టియు, అగాధ = గంభీరుఁడైనట్టియు, లసత్=ప్రకాశించుచున్నట్టియు, అబాధక = బాధ లేనట్టియు, ఆనన్ద=బ్రహ్మానందమనే, విమల=నిర్మలమైన, పాథోధియగుచున్ = సముద్రమై (అనఁగా బ్రహ్మానందరూపుఁడై), వ్యాధులన్=శరీరసంబంధము లగుజ్వరాదులను, మహాధులన్=అంతకంటెఁ దీవ్రములైన మనోవ్యథను, జయించునట్టి=నశింపఁ జేయునట్టి (లేక తిరస్కరించునట్టి), ఘన...వాఁడె-ఘన=అధికమైన, సమాధి = నిర్వికల్పసమాధియందలి, సుఖ = ఆనందానుభవమందు, లోలుఁడగున్ = ఆసక్తిగలవాఁడు (ఓల లాడువాఁడు) అగును. వాఁడె=అట్టివాఁడె, సాధకుండు=బ్రహ్మానుభవమును (లేక సాంఖ్యయోగమును) సాధించువాఁడు.

తా. బుద్ధిమంతుఁ డగువాఁడు విశేషముగా సద్గురుని యనుగ్రహమును బడసి యామహాత్మునిచే నుపదేశింపఁబడినవాక్యములవలనను శాస్త్రసహాయమువలనను చక్కనిజ్ఞానమును సంపాదించి పిదప స్వానుభవమునకునై ప్రయత్నింపవలయును. జ్ఞానము కలిగినను అది దృఢమగుటకై కొంత ప్రయత్న మావశ్యకము. ఆప్రయత్నమెట్లు సేయవలయు ననిన మొట్టమొదట మనస్సును దానిసాహాయ్యముచే నింద్రియములను నిగ్రహింపవలయును. పిదప మనసును వివేకముచే నిర్మలము చేసి కామక్రోధాదివిరోధుల ధ్వంసముచేయవలయును. ఇట్లు సంపూర్ణ మగు చిత్తశాంతిని సంపాదించి క్రమక్రమముగ నుపాధుల నన్నిఁటి "నేతి నేతి" = "ఇదికాదు ఇదికాదు" అనుమహావాక్యముచే నిషేధించి యట్లునిషేధింపఁగా శేషించిన బ్రహ్మము నాత్మఁగాఁ దెలిసికొనవలయును. ప్రపంచ మంతయు బ్రహ్మమున కుపాధి. ఈయుపాధి నాశ్రయించియే, "ప్రపంచమునఁ గలభేదము లాత్మకుఁ గలవు" అని భ్రాంతి నొందుచున్నాఁడు. ఇట్లు కాక మొట్టమొదట "ఈయుపాధులు బ్రహ్మము కాదు" అని నిశ్చయించి యానిశ్చయము వలన "బ్రహ్మము ఏకరూపము. ఉపాధిభేదములతో నాయనకు సంబంధము కలుగదు" అని నిశ్చయించుకొనవలయును. శబ్దాదివిషయములతోను ఇంద్రియాదిదేవతలతోను ఇంద్రియములతోను (అనఁగా: సకలవిధ మగు స్థూలసూక్ష్మప్రపంచములతో) నా

బ్రహ్మము కలసియేయున్నది. వాస్తవస్థితిలో నీప్రపంచ మజ్ఞానకల్పితముఁ కావున జ్ఞానముచే బాధింపఁబడును. ఇట్టివి త్రికాలములయందు నసత్యములే యని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాను. ఈకారణమువలన నుపాధులనాశ్రయించి యున్న వికారములను పరబ్రహ్మము నంటు ననుటయే యసంభవము. మఱియు బ్రహ్మము జ్ఞానరూపుఁ డగుటచే నాయనకు దృశ్యగతవికారము లేవియు బొత్తుగనంటవు. ఇట్లగుటచే "బ్రహ్మమున కుపాధికలదు. వికారము లాయనను స్పృశింపవు" అనుటకంటెను "బ్రహ్మమున కుపాధియే లేదు. ఆయన యెప్పటికిని నిర్వికారుఁడే" యనుట యుక్తముగ నుండును. ఉపాధు లెప్పటికిని యసత్యములే కదా! ఈవిధముగ బ్రహ్మమును నిర్ణయించి యతిగంభీరుఁ డైనట్టియు ప్రకాశమానుఁ డైనట్టియు (జ్ఞానరూపుం డైనట్టియు) నిత్యుండగుటచే నెప్పటికిని బాధ నొందనట్టియు నానందరూపుఁ డైనట్టియు నాబ్రహ్మమునకంటెఁ దాను వేఱు కాఁ డని నిశ్చయించుకొనవలయును. ఇట్లు నిశ్చయించుకొని సకలవిధములగుశారీరమానసికతాపముల ధ్వంసము చేయునట్టి నిర్వికల్పసమాధి నాశ్రయింపవలయును. అదియే స్వానుభవము. ఇట్టియనుభవము కలవాఁడె సాధకుఁడు. వానికే జీవన్ముక్తి దొరకును. కృతార్థత కలుగును.

సర్వతఃప్రాససీసము.—

శ్రీసదాచార్యానుశాసనాభిజ్ఞుఁ డ
 బ్జాసనాసీనుఁ డబ్జాసనాది
వాసనారాయణోపాసనామ్నాయాంత
 వాసనావాసితోల్లాసహృదయుఁ
డై సనాతననిరాభాసనానార్థావ
 భాసకానందసత్త్వాపమాన
ధీసాక్షివరచిదాభాసైక్యసంతతా
 భ్యాసవివర్జితాయాసుఁ డగుచు

తే. గాసువీసంబుకై సుదతీసుతార్థ
 దాసదాసీజనములపై నాసఁ జేసి
మోసపోవక దోసము ల్మోసికొనక
వాసుదేవాత్ముఁ డై చిద్విలాసుఁ డగుచు. 147

టీ. శ్రీసదా...జ్ఞుఁడు—శ్రీ = శోభాయుక్తుఁడైన, సదాచార్య = సద్గురువుయొక్క, అనుశాసన = ఆజ్ఞను (లేక ఉపదేశమును), అభిజ్ఞుఁడు = బాగుగా గ్రహించిన పురుషుఁడు, అబ్జాసనాసీనుఁడు = పద్మాసనమునఁ గూర్చుండి, అబ్జాస...యుఁడు—అబ్జాసన = బ్రహ్మదేవుఁడు, ఆది = మొదలైన దేవతలకు, వాస = నివాసభూతులైన, నారాయణ =

పరబ్రహ్మముయొక్క, ఉపాసనా = ఉపాసనచేతను, ఆమ్నాయాంతవాసనా=వేదాంతశాస్త్రజ్ఞానముచేతఁ గలిగినసంస్కారములచేతను, ఆవాసిత=నివసింపఁబడిన, ఉల్లాస=సంతోషముగల, హృదయుఁడై = మనసుగలవాఁడై, సనా...సుఁడు-సనాతన=అనాదియైనట్టియు, నిరాభాస = భ్రాంతిరహితుఁడైనట్టియు, నానా=పలువిధములైన, అర్థ=విషయములను, అవభాసక = ప్రకాశింపఁజేయునట్టియు, ఆనంద = ఆనందరూపుఁడైనట్టియు, సత్య=సత్యస్వరూపుఁడైనట్టియు, అసమాన = సాటిలేనట్టియు, ధీ=బుద్ధికి, సాక్షి=ద్రష్టయైనట్టియు, కూటస్థునిలో, పర=శ్రేష్ఠుఁడైన, చిదాభాస = జీవునకుఁగల, ఐక్య=స్వభావసిద్ధ మగు నేకాత్మ్యమును (అనఁగా: నేకత్వవ్యాపనమును), సంతత=ఎల్లప్పుడును, అభ్యాస = అభ్యసించుటవలన, విపరీత=పోఁగొట్టఁబడిన, ఆయాసుఁడగుచున్=సంసారదుఃఖముగలవాఁడై, కాసువీసంబుపై = ధనముపైనను, సుదతీ...పైన్-సుదతీ=స్త్రీలు, సుత = పుత్రులు, అర్థ = స్వలాభము, దాస = దాసులు, దాసీ=దాసీలు, జనములపైన్ = బంధువులు మొదలైనవారిపై, ఆశఁజేసి = అభిలాషనుంచుకొని, మోసపోవకన్=ఆత్మజ్ఞానశూన్యుఁడై చెడక, దోసములు = భార్యాపుత్త్రాదులకొఱకై ధనార్జనాదులయందు వివిధము లగుపాపములను, మోసికొనకన్ = చేయక, వాసుదేవాత్ముఁడై = బ్రహ్మరూపుఁడై, చిద్విలాసుఁడగుచున్ = జ్ఞానరూపముతోఁ బ్రకాశించుచు.

సర్వతఃప్రాససీసము.—

శిష్టవరేణ్యనిర్దిష్టోపదిష్టార్థదిష్టవిశిష్టసంతుష్టుఁ డగుచుఁ
గష్టమై మూఢసంజుష్టమై త్రిగుణసంశ్లిష్టమై పరమనికృష్ట మగుచు
దుష్టమై పరఁగునీవ్యష్టిసమష్టిరూపాష్టప్రకృతిమయదృష్టజగము
భ్రష్టంబుగాఁ గడునష్టంబుగా నాత్మసృష్టిచేఁ గని యవశిష్టుఁడగుచు

తే. విష్టపద్రష్టయై తదస్పృష్టుఁ డగుచు
ద్రష్టయై నిత్యనిర్మలోత్కృష్టుఁడై వి
చేష్టుఁ డగుతన్ను గాంచి విస్పష్టముగ న
భీష్ట ఫలసిద్ధిఁ బొందు సంతుష్టుఁ డగుచు 148

టీ. శిష్టవ...గుచున్-శిష్టవరేణ్య=సద్గురుశ్రేష్ఠునిచే, నిర్దిష్ట = నిర్ణయింపఁబడి, ఉపదిష్ట = వివరముగా నుపదేశింపఁబడిన, అర్థ=మోక్షరూప మగువిషయముయొక్క, దిష్ట=దర్శనముచేత (అనఁగాఁ బ్రాప్తిచేత), విశిష్ట = అధికముగా, సంతుష్టుఁడగుచున్=సంతోషించినవాఁడై, నష్టమయి = దుఃఖకరమై, మూఢసంజుష్టమయి = అజ్ఞానులచే నాశ్రయింపఁబడినదై (లేక యాత్మరూపముగా నభిమానింపఁబడినదై), త్రిగుణసంశ్లిష్టమై = సత్త్వరజస్తమోగుణములతోఁ జేరినదియై, పరమ నికృష్ట మగుచున్ = మిగుల

నింద్యమై, దుష్టమై=సర్వదోషములకు నాకరమై, పర...మున్ -పరఁగు = ఒప్పుచున్న, ఈ, వ్యష్టి = అనేకము లైనట్టియు, సమష్టి = సముదాయకమైనట్టియు, రూప=రూపములు గలది యైన, అష్టప్రకృతిమయ = పంచభూత మనోబుద్ధ్యహంకారరూపమైన, దృష్ట = చూడఁబడుచున్న, జగమున్ = ప్రపంచమును, భ్రష్టంబుగాన్ = నశించుదానినిగా, కడునష్టంబుగాన్ = మిగుల మిథ్యగా, ఆత్మదృష్టిచేన్ = బ్రహ్మజ్ఞానముచేత, కని = నిగ్రహించి, అవశిష్టుఁడగుచున్ = ఈప్రపంచమునకంటెఁ దాను వేరై, విష్టపస్రష్టయై=త్రిలోకములకును సృష్టికర్తయై, తదస్పృష్టుఁడగుచున్ = ఆప్రపంచములతోఁ గాని, సృష్టిరూపకార్యముతోఁ గాని సంబంధపడక, ద్రష్టయై=సాక్షియై, నిత్యనిర్మలోత్కృష్టుఁడై = శాశ్వతుఁడై పరిశుద్ధుఁడై సర్వాధికుఁడై, నిత్య, నిర్మల, ఉత్కృష్టుఁడై, విచేష్టుఁడై = ఏమియుఁజేయనివాఁడై, అగుతన్నున్ = ఉన్నతనను, విస్పష్టముగన్ = బాగుగ, కాంచి = తెలిసికొని, సంతుష్టుఁడగుచున్=ఆనందించుచు, అభీష్టఫలసిద్ధిన్ = కోరినమోక్షరూప మగుఫలమును, పొందున్ = పొందును.

తా. ఇట్లు సదాచార్యునియుపదేశమువలన సర్వము నెఱింగి పద్మాసనమునఁ గూర్చుండి బ్రహ్మాదిదేవతలకు నివాసభూతుఁడై నారాయణుని (పరబ్రహ్మమును)ఉపాసన చేయుచు వేదాంతజ్ఞానమువలనఁ గలిగినసంస్కారముచే నంతకంత కుప్పొంగుచున్న హృదయముకలవాఁడై యాసాధకుఁడు అనాదియు ప్రతిబింబరహితుండును సర్వప్రకాశకుండును బుద్ధివృత్తులకు సాక్షియు నగుపరబ్రహ్మమే సత్యజ్ఞానానందరూపుఁడే తానని స్వభావసిద్ధమైన జీవబ్రహ్మైక్యమును నిర్వికల్పసమాధిచే సర్వకాల సర్వావస్థలయందు నభ్యసించుచుండుటవలన హృదయమునందలి వికారములనెల్ల ధ్వంసము చేసికొనును. అప్పు డాతనికి దారేషణ పుత్రేషణ ధనేషణములు కలుగవు. కామక్రోధాదులు విజృంభింపవు. బ్రతికియున్నంతకాల మన్నియు వచ్చుచు పోవుచు నుండినను పూర్వమువలె నాసాధకుని మోసపుచ్చనేరవు. రాగద్వేషయుక్తము లగుకర్మలఁ జేయింపనేరవు. కావున నేవికారముచేతను బాధింపఁబడక వాఁడు పరబ్రహ్మరూపుఁడై జ్ఞానప్రకాశమాత్రుఁడైయుండును. మఱియు "గురువెట్టిమోక్షమును సంపాదింపవలయునని యనేకవిధములుగా నుపదేశించిరో అట్టిమోక్షము నాకు దొరకెను కృతార్థుండ నైతిని" అని మిగుల సంతోషించును. ఈసంతోషమువలన సమాధియందు మనసు మిగుల స్థిరమై మఱింత యుత్సాహమును కలిగించును. దుఃఖరూపమై త్రిగుణయుక్తమై ఆకాశాది పంచభూతములను మనోబుద్ధ్యహంకారములను స్వరూపములుగాఁగలిగి మిగుల నీచమై బహువిధదోషదుష్టమై యున్న వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకప్రపంచమును ఆత్మగా నెన్నటికిని భావింపఁడు. ఇది యజ్ఞానుల కాత్మగా తోఁచునుగాని జ్ఞానికి తోఁపదుకదా. యథార్థస్థితి నెఱింగినవాఁడు కావున "ఈప్రపంచము అభావరూపమైనది. భ్రాంతివలన నున్నట్లు

కానవచ్చుటయే కాని దీనికి యథార్థస్వరూప మేదియు లేదు" అని బ్రహ్మజ్ఞాన దృష్టిచే నిశ్చయించుకొని యాసాధకుఁడు "నే నీప్రపంచమునకు సాక్షిని. వాస్తవస్థితి ననుసరించి నాకంటె నతిరిక్తమగుపదార్థము లేదు" అని తెలిసికొనును. "ఈ సర్వ ప్రపంచమును నేనే సృజించితిని. ఐనను సాక్షినగుటచే నాకు దీనితో సంబంధము లేదు. నేను నిర్మలుఁడను. నాకు నాశములేదు. నేనేమియుఁ జేయువాఁడను కాను" అని నిర్ణయించుకొని సంపూర్ణస్వానుభవము కలిగి జీవన్ముక్తుఁ డగును.

సర్వతశ్ప్రాసనీసము.—

దాంతుఁడై సకలవేదాంతతాత్పర్యప
 ర్యాలోచనైకాశయంబు చేతఁ
జేతనాచేతనవ్రాతసంయుతపంచ
 భూతాత్మకద్వైతజాత మెల్ల
మెల్లనఁ దనయంద మిథ్యగా భావించి
 నిరుపమానందాంబునిధి మునింగి
నింగిభంగి నెసంగి నిరవయవాత్ముఁడై
 కారణకార్యవికారరహిత

తే. హితనిరీహనిరామయనిర్వికల్ప
 కల్పనాతీతసచ్చిత్సుఖస్వభావ
 భావనాభావశూన్యచిద్బ్రహ్మ మగుచు
 సంతసించుచు నుండు సజ్జనవరుండు. 149

టీ. సజ్జనవరుండు = సత్పురుషశ్రేష్ఠుఁడు, దాంతుఁడై=ఇంద్రియములనోర్చి గ్రహములతోఁ గూడినవాఁడై, సకల...చేతన్—సకలవేదాంత = సర్వవేదాంతములయొక్క, తాత్పర్య=తాత్పర్యమును, పర్యాలోచన=విచారించుటయందు, ఏకాశయంబు చేతన్=ముఖ్యమైన (అనఁగ అత్యాసక్తమైన) మనస్సుతో, చేతనా...మెల్లన్—చేతనాచేతనవ్రాతసంయుత=చేతనజడసమూహములతో గూడినట్టియు, పంచభూతాత్మక=పంచభూతమయమైనట్టియు, ద్వైతజాతమెల్లన్=ప్రపంచము నంతయు, మెల్లనన్=క్రమక్రమముగా (అనఁగా జ్ఞానదార్ఢ్యము కలుగుకొలఁది), తనయందు=బ్రహ్మస్వరూపమునందే, మిథ్యగా భావించి = అభావముగాఁ జూచి (అనఁగా: శుక్తియందుఁ దోఁచునట్టి రజతము నభావముగాఁ జూచినట్లుచూచి),నిరు...ధిన్—నిరుపమ=సాటిలేని, ఆనంద=బ్రహ్మానంద మనెడు, అంబునిధిన్=సముద్రమునందు, మునింగి, నింగిభంగిన్=ఆకాశమువలె, నిరవయవాత్ముండై = అవయవములులేక సర్వపరిపూర్ణస్వరూపుఁడై, ఎసంగి=అభివృద్ధిఁ జెంది, కార...గుచు - కారణ=కారణస్వరూపమైనట్టి

యు, కార్య=ప్రపంచరూపమైనట్టియు, వికార=వికారములు, రహిత=లేనట్టియు, హిత=సుఖకరుఁడైనట్టియు, నిరీహ=కామాదులు లేనట్టియు, నిరామయ=వ్యాధులు లేనట్టియు, నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములు లేనట్టియు, కల్పనాతీత = ఇట్టివాఁడని చెప్పుటకు వీలులేనట్టియు, సత్=సత్యస్వరూపుఁడైనట్టియు, చిత్=జ్ఞానస్వరూపుఁడైనట్టియును, సుఖ=ఆనందరూపుఁడైనట్టియు, స్వభావ=స్వభావముగ గలిగినట్టియు, భావనా=తలంపు, భావ్య=తలంపఁదగినది యనువికారములు, శూన్య=లేనట్టియు, చిద్బ్రహ్మమగుచున్ = సంపూర్ణవిజ్ఞానస్వరూపుఁడగుబ్రహ్మమె, సంతసించుచునుండున్.

తా. ఇట్లు ప్రపంచము కలదనియుఁ దాను దానికి సాక్షి యనియు నిశ్చయించి సమాధినిష్ఠను సలుపుచుండఁగా క్రమక్రమముగ నాదృష్టి తొలఁగి మఱియొకవిశేష మేర్పడును. వేదాంతశాస్త్రముయొక్క తాత్పర్యము క్రమక్రమముగ విశదమగును. విచారించుచుండఁగా చేతనజడస్వరూప మగు నీపంచభూతాత్మకప్రపంచ మంతయు భ్రాంతిసిద్ధ మగుటచే నసత్య మని తోఁచును. ఇట్లుతోఁచి తానే సర్వమయుఁడైయుండినట్లు దృఢమగుటచే సర్వపరిపూర్ణ మగుతనయానందరూపము స్పష్టముగా ప్రకాశించును. ఆకాశమువలెఁ దాను సర్వవ్యాపకుఁ డగుటయు నవయవములు లేనివాఁ డగుటయు స్పష్టమగును. ఇట్లు సర్వము స్పష్టము కాఁగానే "నేను సాక్షిని సృష్టికర్తను. ఈప్రపంచము నాకు దృశ్యము, కార్యము" అను వికారములు లేక సంకల్పశూన్యుఁడై దోషరహితుఁడై "ఈతఁ డిట్టివాఁడు" అని నిర్ణయించుటకు వీలులేనివాఁడై చేష్టలు లేక కేవలము సత్యజ్ఞానానందములే స్వభావములుగాఁ గలిగి తలంపు తలంపఁబడఁదగినది యను భేదములు లేక నేకస్వరూపముతోఁ బ్రకాశించు పరబ్రహ్మమే తానై తానే పరబ్రహ్మమై బ్రహ్మజ్ఞాని ప్రకాశించుచుండును.

సర్వతఃప్రాససీసము.—

దేందంబు నింద్రియబృందంబు నొకటి ని
ష్పందంబుఁ గావించి క్రిందుపఱిచి
యందంబుగ మనోరవిందంబునకు మూల
కందంబు నౌచిదానందజలధి
నందంబు బిందు వమందంబుగా నొందు
చందంబునం బొంద మందు లెల్ల
నిందించినను నభినందించినను మేలుఁ
జెందించినను గీడుఁ జెందునన్వ

తే. ఎందుఁ దగులక యెందుగా నందుకొనుచుఁ
సందియంబులసందడి డిందఁ జేసి
కందు లేనిమనీషి సనందనాది
వందనీయుండ నైననాయందుఁ గలయు. 150

టీ. కందులేనిమనీషి=దోషము లేని బ్రహ్మజ్ఞాని, డెందంబున్ = మనస్సును, ఇంద్రియబృందంబులున్=ఇంద్రియసమూహమును, ఒకటిన్=ఒకమాఱె, నిష్పందంబుగావించి=నిశ్చలముఁజేసి, క్రిందుపఱిచి=అడఁచి, అందంబుగన్=మనోహరముగా, మనోరవిందంబునకున్=మనస్సనుకమలమునకు, మూలకందంబునౌ=మూలాధారమైన, చిదానందజలధిన్-చిత్=అపరోక్షబ్రహ్మజ్ఞానముచలనఁ గలిగిన (లేక జ్ఞానరూపుఁడైన), ఆనంద=ఆనందమనెడు (లేక ఆనందరూపుఁడైన బ్రహ్మయనెడు), జలధిన్=జలాశయమునందు, అందంబు=సొగసైన, బిందువు=బుద్ధి, అమందంబుగాన్=దృఢముగా, ఒందుచందంబునన్ = కలియునట్లు, పొందన్ = చేరియుండఁగా (అనఁగా బుద్ధి బ్రహ్మానందమున మునిఁగి మరల వెలికిరాకుండుటచే), మందులెల్లన్=మూఢులందఱును (అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానము లేని సంసారులందఱును), నిందించినన్=తనను తిట్టినను, అభినందించినన్=స్తోత్రము చేసినను, మేలుఁ జెందినన్=మేలు చేసినను, కీడుఁ జెందునప్పుడు=కీడు వచ్చినప్పుడును (అనఁగాఁ దనకు వారు కీడుచేసినను), ఎందుఁదగులక=దేనియందును రాగద్వేషములు లేక, యెందుగానందుకొనుచున్=నిశ్చలత్వముచే (లేక యాదరముచే) ననుభవించుచు, సందియంబుసందడిన్=సంశయపరంపరను, డిందఁజేసి=నశింపఁజేసి, సనందనాదివందనీయుండగు=సనందనాదిమహామునులచే స్తోత్రము చేయఁదగినవాఁడను, ఐననాయందున్=ఐనట్టిపరబ్రహ్మరూపుఁడ నైననాయందు, కలయున్=కలసిపోవును.

తా. ఈవిధముగ మొదట దృగ్దృశ్యభేదము నవలంబించి బ్రహ్మరూపమును నిర్ణయించి స్వానుభవముచే దృఢము చేసికొని పిదప శాస్త్రాదులసహాయముచే దృశ్యముకూడ నాత్మయే యని నిర్ణయించి యంతట నాయభిప్రాయమును గూడ వదలి సర్వము పరబ్రహ్మమే యని నిర్ణయించి మనస్సునందుఁ గాని యింద్రియములందుఁ గాని కొంచెమైనను చాంచల్యము లేనివాఁడై యున్న జ్ఞానిమనస్సునకు నాధారభూతమైన (అనఁగా సంకల్పమునకు నుత్పత్తిస్థాన మైన) బ్రహ్మానందసముద్రమునందు (సర్వసంకల్పములును బ్రహ్మమునుండియే జనించును. మరల నచ్చటనే యడంగును) బుద్ధిని పునరుత్థానము లేకుండ ముంచివేయుఁను. అల్పము లగువిషయానందముల మఱగియున్నంతమాత్రముననే బుద్ధి యిటు నటు చలింపక నాయానందములయందే నిలిచి యుండును. ఇట్టిబుద్ధి పరమానందరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మమునందు నిలుచుటకు మరగినచో నిఁక నీవ

లకు వచ్చునా? ఈవిధముగ బ్రహ్మజ్ఞాని పరమానందానుభవమున మునిఁగి సర్వము దానయై "దీనిని విడువవలయును. దీనిని స్వీకరింప వలయును" అనుభేదము లేనివాఁడై యుండుటవలనఁ బరులు మూఢులై తనకు మేలుచేసినను కీడుచేసినను తనను నిందించినను భూషించినను వానిచేఁ గలుగు హర్షశోకముల నొందఁడు. ఏది ఎట్లు వచ్చినను అందు రాగద్వేషయుక్తుండు కానేరఁడు. ఇట్లు నిర్దోషియై సిద్ధుఁడై యున్న బ్రహ్మజ్ఞాని సనకసనందనాది వినుతుండ నగునాతో (బ్రహ్మముతో) నైక్యమునొందును. ఇట్టి పరిపూర్ణసమాధి (లేక జ్ఞానము) దొరకినవానికిఁ గర్తవ్యము లేదు.

అవ. ఈవిధముగ నారూఢునివిషయంబును ఆరురుక్షునివిషయంబును నిరూపించి పర్యవసానమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

క. కావున నీవును పావన, భావనచే నింద్రియముల భంజించి మనీ
షావిల మడంచియనిశము,భావింపుమునన్ను విజనపదగుఁడవగుచున్.

టీ. కావునన్ = కాఁబట్టి, నీవును, పావనభావనచేన్ - పావన=పరిశుద్ధమైన (అనఁగా బ్రహ్మమే నే నను), భావనచేన్=తలంపుచేత, ఇంద్రియములన్=జ్ఞానకర్మేంద్రియములను, భంజించి=జయించి, మనీ...లము-మనీషా = బుద్ధియందలి, అవిలము= దోషమును, అడంచి=నశింపఁజేసి, అనిశము=ఎల్లప్పుడును, విజనపదగుఁడవగుచున్= ఏకాంతప్రదేశమున నుండి, నన్నున్ = బ్రహ్మస్వరూపుఁడనైన నన్ను, భావింపుము= నిన్నుగా (జీవుఁడుగా) ధ్యానింపుము.

తా. ఓయాంజనేయా! నీవును పైనఁ జెప్పిన యారురుక్షునివలెనే తగినయధికారము గలిగి నన్ను (రాముని) ఆశ్రయించి యుపదేశమును పొందితివి కాని యభ్యాసము (అనఁగా నిర్వికల్పసమాధ్యభ్యాసము) లేకపోవుటచే దేహాత్మాభిమానమును వదలఁ జేరకున్నావు. మనస్సును ఇంద్రియములును మోసపుచ్చుచున్నవి. కావున చక్కని వివేకముచే నింద్రియముల జయించి మనసునందలిమాలిన్యము నణంచి ఏకాంతవాసుండవై నన్ను (బ్రహ్మమును) సర్వకాలములయందును ఆత్మరూపునిగా ధ్యానింపుము. క్రమముగ దేహాభిమానము వదలిపోవును. అపరోక్షజ్ఞానము దృఢమగును. ముక్తి కరస్థిత మగును.

అవ. ఇట్లు కర్తవ్యము నుపదేశించి జ్ఞానదార్ఢ్యమునకై మఱియొకవిధముగఁ దనరూపమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

ఆ. ఆంజనేయ! సచ్చిదానందమయుని గా
నన్ను గాంచు టెఱుఁగు విన్నవింతు
నమలమనము చేత నవధరింపుము నీదు
సకలసంశయములు సమసిపోవు.

టీ. ఆంజనేయ, నన్నున్ = పరబ్రహ్మరూపుఁడైన నన్ను, సచ్చిదానందమయుని గాన్ = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపునిగా, కాంచ తెలఁగన్ = తెలిసికొనుపద్ధతిని, విన్నవింతు = వివరించెదను. అమలమనముచేతన్ = నిర్మలమగుమనస్సుతో, అవధరింపుము = వినుము. నీదుసకల సంశయములు = నీకుఁ గలసందేహము లన్నియుఁను, నమసిపోవున్ = నశించును.

తా. ఓయాంజనేయ! పూర్వమునకంటె విస్పష్టముగ నారూపము నెఱింగించెదను వినుము. నిర్మల మగు మనస్సు కలవాఁడవై విమర్శింపుము. అట్లు విమర్శించిన సత్యజ్ఞానానందరూపముతో సమాధిసమయమున నన్ను వీక్షింప నగును.

సద్రూపలక్షణము.

అవ. తనకుఁ గల సత్యజ్ఞానానందరూపములను క్రమముగ విభాగించి చూపు వాఁడై మొట్టమొదట సత్యస్వరూపమును వివరించుచున్నాఁడు.—

పంచచామరము. అనాదికాల మాదిగా ననంత దేహవర్ణగో
త్రనామరూపసౌఖ్యదుఃఖధర్మపాపకోటులున్
వినాశ మొందుచుండఁ బూని వీనిఁ జూచు చుందు నే
ననాది నాట సత్స్వరూపుఁ డంద్రు నన్ను మారుతీ!. 153

టీ. మారుతీ = ఆంజనేయ, అనాదికాలమాదిగాన్ = అనాదికాలమునుండియు, అనంత...లును-అనంత దేహ = లెక్కకు మిక్కిలి యగు దేహములయొక్కయు, వర్ణ = బ్రాహ్మణాదిజాతులయొక్కయు, గోత్ర = వాసిష్ఠభారద్వాజాదిగోత్రములయొక్కయు, నామ = రామకృష్ణాదినామములయొక్కయు, రూప = మనుష్యపశుపక్ష్యాదిరూపములయొక్కయు (లేక నీలపీతాదిరూపములయొక్కయు), సౌఖ్య = సుఖములయొక్కయు, దుఃఖ = దుఃఖములయొక్కయు, ధర్మ = పుణ్యములయొక్కయు, పాప = పాపములయొక్కయు, కోటులున్ = సమూహములు, వినాశమొందుచుండన్ = నశించుచుండఁగా, నేన్ = పరబ్రహ్మమునైన నేను, అనాదినాటన్ = అనాదికాలమునుండియు నొకటే విధముగాఁ బ్రకాశించుచుండువాఁడనగుటచే, పూని = ప్రయత్నపూర్వకముగా, వీనిఁ జూచుచుందున్ = ఈ దేహాదులనన్నిఁటిని (అనఁగా వీనియుత్పత్తివిభాగములను సాక్షినై) చూచుచున్నను, నన్నున్, సత్స్వరూపుఁడండ్రు = నశింపనివాఁడనని చెప్పుదురు (చూడఁబడునవి నశించినను చూపునకు నాశముగలుగదు. లేదా చూడఁబడు పదార్థములయొక్కయుత్పత్తివినాశనములుకూడ చూపుచేఁ జూడఁబడుచునే యుండును కావున వానితోఁబాటు చూపునకుఁగూడ నాశము గలుగు నని చెప్పుటకు వీలు లేదుకదా! అట్లె జ్ఞానరూపుఁడగుసాక్షికిఁ గూడ నాశము లేదనిభావము).

త. ఓవాయుపుత్త్రా! నాకు సత్యము జ్ఞానము ఆనందము అను స్వరూపములు గలవు. అందు సత్యస్వరూపము నాశ్రయించి నన్ను "సత్పదార్థము" అనుచున్నారు. దీనికిఁ గారణ మేమి యనిన: నాకాద్యంతములు లేవు. ఏలయనిన: దేహములు పేరులు రూపములు కులములు పాపపుణ్యములు సుఖదుఃఖములు ఎంతకాలమునుండి వచ్చుచున్నవో చెప్పుటకు నవకాశ మేది యైనకలదా? సృష్టి యనాది యగుటచే నేయవకాశమును లేదుకదా. మఱియు సాక్షి లేకపోయిన నీచెప్పఁబడిన దేహాదులలో నేదియుఁ బ్రకాశింపదు కదా. ఇదియును గాక నీదేహాదు లుత్పత్తివినాశములు కలవి కావున సాక్షి కట్టియుత్పత్తివినాశము లుండకూడదు. కావున నేను (జ్ఞానస్వరూపుఁడగు నేను) సర్వసాక్షినగుటచే నెప్పటికిని నశింపను. సాక్షియగువాఁడు నశింపఁగూడదని సయుక్తికముగ ఇదివఱకే నిరూపించి యున్నాను కదా. కావున నేను (బ్రహ్మము) సద్రూపుఁడను. ఈకారణమువలన లోకంబును శాస్త్రంబులును నన్ను సద్రూపుఁ డని చెప్పుచున్నవి.

పంచచామరము. ఖగంబులుఁ దురంగపన్నగంబులుఁ వనంబులుఁ
మృగంబులు న్నగంబులుఁ మహీధరాదికంబులుఁ
జగంబులుఁ లయంబు నొంద సాక్షినై సమస్తముఁ
దగంగఁ జూచు చుండుదుఁ సదాసదాత్మకుం డనన్. 154

టీ. ఖగంబులును=పక్షులును, తురం...గంబులుఁ-తురంగ=గుఱ్ఱములు, పన్నగంబులును=సర్పములును, వనంబులుఁ = అరణ్యములును, మృగంబులుఁ = మృగములును, నగంబులుఁ = వృక్షంబులును, మహీధరాదికంబులుఁ = కొండలుమొదలగునవియును, జగంబులుఁ=మఱియుఁ గలసర్వలోకంబులకు, లయంబునొందఁ = నశించుచుండఁగా, సదా...త్మకుండఁ - సదా = ఎల్లప్పుడును, సదాత్మకుండనఁ=సద్రూపుఁడనఁబడుచు, సాక్షినై=ద్రష్టనై, సమస్తముఁ=పైచెప్పినయన్నిటిని, తగంగఁ = ఒప్పునట్లుగా, చూచుచుండుదుఁ.

తా. ఇట్లు అందఱును బ్రశంసింప సద్రూపుఁడనై జ్ఞానరూపుఁడ నగుటచే సర్వసాక్షినై పక్షులు మృగములు సర్పములు పర్వతములు వృక్షములు అశ్వములు అరణ్యములు మొదలగునవియు, ఇట్లనేల? సర్వప్రపంచమును నశించుచున్నను ఉత్పత్తినొందుచున్నను వానితోఁగూడ నుత్పత్తివినాశముల నొందక నన్నిటిని జూచుచుందును.

అవ. ఈవిషయమున సర్వానుభవసిద్ధ మైనమఱియొకస్థితిని వర్ణించి చెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. దేహేంద్రియప్రాణధీమనోహంకార
చిత్తము ల్గమతమచేష్ట లుడిగి

యలఘుసుషుప్తియం దజ్ఞానమునఁ లయ
మొందినవేళ నే నుంటఁ జేసి
యేమియు లేదని యెఱుఁగుదు వానియ
భావ మంతయును స్వభావమునను
గావున నీవు తదభావానుభావము
స్మరియింతు మేల్కాన్న సమయమునను
తే. వరుసతో నిట్లు జాగరస్వప్నసుప్తు
లనుదినం బేగుదెంచుచు నరుగుచుండ
నేకరూపుడ నై వాని నెప్పుడుఁ గనుచు
నునికివలనను సద్రూపుఁడను గపీంద్ర! 155

టీ. కపీంద్ర=వానరశ్రేష్ఠ, వినుము. దేహేంద్రి...ములు-దేహ=శరీరము, ఇంద్రియ=జ్ఞానకర్మేంద్రియములు, ప్రాణ=పంచప్రాణములు, ధీ=బుద్ధి, మనః = మనస్సు, అహంకార = అహంకారము, చిత్తములు = చిత్తము (సంశయాత్మక మగునంతఃకరణము), తమతమచేష్టలుడిగి=తమకార్యములను విడిచి, అలఘుసుషుప్తియందున్ = అధిక మైనసుషుప్త్యవస్థయందు, అజ్ఞానమునన్=వానికిఁ గారణభూతమగునవిద్యయందు, లయమొందువేళన్ = లీనములైనప్పుడు, నేనుంటఁజేసి = నేను నిలిచియుండుటవలన, స్వభావమునన్ = స్వభావముగా (లేక యథార్థముగా, లేక యితరసాధనములతో పనిలేక స్వయముగా), ఏమియులేదని = ఇంద్రియాదులలో నేదియుం నిప్పుడులేదని, వానియభావమంతయున్=ఆయింద్రియాదుల యభావమును, ఎఱుంగుదున్=తెలిసికొనుచుండును, కావునన్=కాఁబట్టి, మేల్కాన్నసమయమునన్ = మరల జాగ్రదవస్థ గలిగినప్పుడు, తదభావానుభవమున్=ఆయింద్రియంబుల యభావము ననుభవించుటను (అనఁగా: సుషుప్త్యవస్థలయం దనుభవింపఁబడిన శూన్యభావమును), స్మరియింతున్ = "నాకు నిదురలో నేమియుఁ దెలియలేదు" అని స్మరణకుఁ దెచ్చికొందును, వరుసతోన్=క్రమముగ, ఇట్లు = ఈవిధముగా, జాగరస్వప్నసుప్తులు = జాగ్రత్ స్వప్నము సుషుప్తి అను మూఁడవస్థలు, అనుదినంబు=ప్రతిదినమును, ఏఁగుదెంచుచున్=వచ్చుచు, అరుగుచుండన్ = నశించుచుండఁగా, ఏకరూపుఁడనై = ఏకస్వరూపుఁడనై (అనఁగా భేద మేమియును లేక), వానిన్ = ఆజాగ్రదాద్యవస్థలను, ఎపుడున్, కనుచున్ = చూచుచు, ఉనికివలనన్=ఉండుటచేత, సద్రూపుండన్ = నాశముఁ జెందని స్వరూపము కలవాఁడను.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! మఱియొకవిషయమును వినుము. లోకమున నెల్లవారికిని నిదురనుండి మేల్కాంచిన పిదప "నాకు నిదురయం దేమియుఁ దెలియలేదు" అని

స్మరించుట యనుభవసిద్ధమై యున్నది కదా. పూర్వమున ననుభవింపని విషయము స్మరణకు రా దనుటయు లోకమునఁ బ్రత్యక్షసిద్ధమే. కావున నీస్మృతికి ననుభవ మెట్లు కలిగెనో కొంచెము విచారింతము. నిదురయందు రెండవస్థ లనుభవింపఁబడుచున్నవి. అందు స్వప్నావస్థయందు బాహ్యేంద్రియములు లేకున్నను మనస్సు కలదు. కావున దానిని గూర్చి మన మంతగా నిప్పుడు విచారింప వలసినదిలేదు. సుషుప్త్యవస్థయందా మనస్సు కూడ నశించుననుటయు సామాన్యముగ నందఱు మనస్సునే సాక్షినిగాఁ దలంచుచున్నారనుటయు స్పష్టమే. కావున నాయవస్థయం దున్నసర్వాభావము ననుభవించువాఁడు (చూచువాఁడు) ఎవ్వఁడు, అతఁడే సర్వసాక్షి. అతఁడే నేను(బ్రహ్మము). ఈవిధముగా మనస్సులేనప్పుడుకూడ సాక్షి యొక్కఁడున్నాఁ డనుట సిద్ధాంతమగుటచే మనఃప్రచారము గలజాగ్రదాదులయందుఁగూడ నాతఁడే సాక్షిగ నున్నాఁడనుట నిస్సంశయ మగు సిద్ధాంతము. ఉత్పత్తివినాశములు కలవానిని(మనస్సు మొదలగువానిని) సాక్షులనుగాఁ జెప్పుట యసంభవము. "ఇది ఇప్పుడు పుట్టుచున్నది. ఇప్పుడు నశించుచున్నది" అని తెలిసికొనువాఁ డొకఁడు లేకున్న "ఈవస్తువున కుత్పత్తి వినాశములుకలవు" అనుట తెలియఁబడదుకదా. కావున నిర్వికారుఁడ నగు నేనే (బ్రహ్మమే) సర్వావస్థలయందును సాక్షినై యుందును. ఇట్లుండుట నాకు స్వభావమే కాని క్రియ కాదు. నేను జ్ఞానస్వరూపుఁడను కావున సర్వపదార్థములును నన్నాశ్రయించి ప్రకాశించుచున్నవి కాని నాకు వానిని ప్రకాశింపఁజేయవలయు నను సంకల్పము గాని దానిని గూర్చినప్రయత్నముకాని లేదు. ఏదియైన నొకకార్యము జరుగునప్పుడు ఆకార్యమునకుఁ బూర్వమున సంకల్పము గాని ప్రయత్నము గాని జనింపవలయును. కావునఁ గర్తకును కార్యమునకును నడుమ సంకల్పాదులలో నేదియైననొకటి యుండవలయును. ఇచ్చట నట్లేదియు లేదనుట యనుభవసిద్ధము. భ్రాంతివలన నొకవేళ జాగ్రత్స్వప్నములయం దాసంకల్పాదు లున్నట్లు తోఁచినను సుషుప్త్యవస్థయం దవి లే వనుట నిర్వివాద మైనవిషయమే. కావున నాకుఁ గర్తృత్వములేదు. పైచెప్పిన సంకల్పాదుల కెవ్వఁ డాశ్రయభూతుండగునో వాఁడే కర్తయనుట యనుభవసిద్ధమైనవిషయము. ఈవిధముగ నేను స్వభావముచేతనే జాగ్రదాద్యవస్థలు వచ్చుచుఁ బోవుచున్నను వానియందలిసర్వపదార్థములను సాక్షినై గ్రహించుచు నొక్కదినము నందువలెనే వారములయందును పక్షములయందును మాసములయందును సంవత్సరములయందును ఏకరూపముతో నున్నాను. భవిష్యత్కాలమునందువలెనే భూతకాలమునందు నున్నాను. ఇట్టివాఁడ నగుటచేత నాకు నాద్యంతములు లేవు. కావున నేను సద్రూపుఁడ నగుదు నని తెలిసికొనుము.

ఆ. జాగరంబునందు స్వప్నసుషుప్తులు
స్వప్నమున సుషుప్తిజాగరములు
సమసుషుప్తియందు స్వప్నజాగరములు
గలుగ నేను వీనిఁ గాంతు నెపుడు. 156

టీ. జాగరంబునందున్ = జాగ్రదవస్థయందు, స్వప్నసుషుప్తులు=స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలను, స్వప్నమునన్=స్వప్నావస్థయందు. సుషుప్తిజాగరములు = సుషుప్తిజాగ్రదవస్థలను, సమసుషుప్తియందున్ = సమయగుసుషుప్త్యవస్థయందు. స్వప్నజాగరములు=స్వప్నజాగ్రదవస్థలను, కలుగన్ = జనించుచుండఁగా, ఎపుడు = ఎల్లప్పుడు, వీనిన్=ఈయవస్థాభేదములను, నేను=సాక్షి నగు నేను, కాంతున్=చూచుచుందును. (సత్వరజస్తమోగుణములే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులనియు నామూఁడుగుణములవలెనే యీయవస్థలుకూడ నొకదానితో నొకటి సంబంధపడియే యుండుననియుఁ దెలిసికొనవలయును.)

తా. సత్వరజస్తమోగుణములసాంకర్యమువలన సత్వరూపమగుజాగ్రదవస్థయందు రజస్తమోరూపము లైనస్వప్నసుషుప్తులును రజోరూపమైన స్వప్నావస్థయందు సత్వతమోరూపములయిన జాగ్రత్సుషుప్తులును తమోరూపమైన సుషుప్త్యవస్థయందు సత్వరజోరూపములైన జాగ్రత్స్వప్నములును గలుగుచుండును. ఈవిధముగా నొక్కొక్కయవస్థయందె మనోవికాసంబును దానియభావంబును ఇంద్రియప్రచారంబును తదభావంబును గలుగుచున్నను నేను నిర్వికారుఁడ నగుటచే వాని నెల్ల సాక్షినై ప్రకాశింపంజేయుచున్నాను. (అనఁగాఁ దెలిసికొనుచున్నాను.) ఇట్లు సర్వప్రపంచసాక్షి నగుటచే ప్రపంచోత్పత్తివినాశములతో నాకు నుత్పత్తివినాశములు కలుగవు. సర్వకాలములయందు నేకరూపుండనై యుండుదును. కావున సద్రూపుఁడను.

సీ. భువి నవస్థాత్రయంబున నేకరూపత
నొకదివసంబునం దున్నయట్లు
వినుమతీతాగామిదినవారపక్షమా
సాబ్దయుగప్రకల్పాంతములను
నొక్కచందంబున నుండుదు గావున
సద్రూపుఁడను వినిశ్చయము సుమ్ము
అది గాక బాధయోగ్యము లైనదేహేంద్రి
యప్రాణధీమనోహంకృతులును
తే. నేను గా నని భావింప నిఖిలదృశ్య
చయమునిషేధావధిభూతసర్వబాధ

వర్జితాశేషసాక్షి నై వఱలు చునికి
వలన సత్యస్వరూపుఁడ నలఘుచరిత. 157

టీ. అలఘుచరిత = శ్రేష్ఠమగుచారిత్రగల ఆంజనేయ, వినుము, భువిన్ = భూమియందు, అవస్థాత్రయంబునన్ = జాగ్రదాద్యవస్థల మూఁడింటియందును, ఏక రూపతన్ = ఒకటే విధముగా, ఒకదివసంబునందున్నయట్లు = ఒకదినమునందున్నట్లె, అతీ...ముల్ - అతీత = గడిచినట్టియు, ఆగామి = రాఁబోవునట్టియు, దిన = దినము లయందును, వార = వారములయందును, పక్ష = పక్షములయందును, మాస = మాస ములయందును, అబ్ద = సంవత్సరములయందును, యుగ = యుగములయందును, ప్రకల్పాంతముల్ = బ్రహ్మకల్పములయందును, ఒక్క చందంబునన్ = ఒకటే విధముగా, ఉండుదున్, కావునన్ = కాఁబట్టి, సద్రూపుఁడన్ = నేను నాశనము లేనిస్వరూపము గలవాఁడను, వినిశ్చయముసుమ్ము = ఇది నిశ్చయముసుమ్మా, అదిగాక = మఱియును, బాధయోగ్యములైన = మిథ్య లని త్రోసివేయుట కుచితము లైన, దేహం...లును - దేహ = దేహములు, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు, ప్రాణ = ప్రాణములు, ధీ=బుద్ధి, మనః = మనస్సు, అహంకృతులును = అహంకారము, నేను గాననిభావింపన్ = అస్మచ్ఛబ్దార్థములు కావని తలంపఁగ, నిఖిల...సాక్షినై- నిఖిల = సమస్తమైన, దృశ్యచయ = దృశ్యపదార్థములను, నిషేధ = నిషేధింపఁగా, అవధీభూత = మిగిలినట్టియు, సర్వ=సమస్తవిధములైన, బాధ = బాధలచే, వర్జిత = విడువఁబడినట్టియు (అనఁగా: నెప్పటికిని బాధింపఁబడనట్టియు), అశేషసాక్షినై= సకలమునకును సాక్షినైనట్టి కుు స్వరూపముగలవాఁడనై, వఱలుచున్=ఒప్పుచు, ఉనికి వలనన్ = ఉండుటచేత, సత్యస్వరూపుఁడన్ = నాశనములేని స్వరూపముగలవాఁడను (అనఁగా: నాకెప్పటికిని నాశము లేదు).

ఓగుణవంతుఁడా! జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు ప్రతిదినమునం దొక్కమాఱు పోవుచున్నవి. వానికి మూటికిని ఉత్పత్తివినాశము లున్నను నే నేకరూపుఁడనై చూచు చున్నాను. ఇట్లే గడచిన దినవారమాససంవత్సరకల్పాదులయందును భవిష్యద్వారాదుల యందును జాగ్రదాద్యవస్థలు వచ్చుచునే యుండును. పోవుచునే యుండును. నేనును వానికి సాక్షినైయే యుందును. ఇట్లు అనాదికాలమునుండియు అనంతకల్పములవఱకును ఏకస్వరూపముతో నుందును. కావున నేను సత్యస్వరూపుఁడను. ఇదియునుగాక విచార ణయందు దేహాదిపదార్థముల నన్నిటిని "ఇది దృశ్యము కావున నేను దీనికంటె వేఱు" అని నిషేధింపఁగా కట్టకడకు నాస్వరూప మొక్కటియే మిగులును. కావున దేహా దులు బాధితములు. నేను అబాధితుఁడను. బాధయనఁగ జ్ఞానముచే రచింపఁబడునాశ కావునను బాధితములు భ్రాంతిసిద్ధములే. కావునను నే నట్టివాఁడను కాకపోవుటచేతను

(నేను) నిత్యరూపుఁడనే. ఈకారణములవలన నన్ను సద్రూపునిగా నెఱింగి యుపాసింపుము.

పంచప్రళయములవివరణము.

వ. మఱియు లఘ్వక్షరోచ్చారణమాత్రకాలంబు నిమేషం, బట్టినిమేషంబులు పదునెనిమిదైనఁ గాష్ఠ, యవి ముప్పది యైనఁ గళ, యవి యిన్నియైనఁ క్షణం,బవి పండ్రెండు ముహూర్తం,బమ్ముహూర్తంబులు ముప్పది యైన నహోరాత్రంబులు గడచు, నయ్యహోరాత్రంబులందు శరీరేంద్రియ ప్రాణాంతఃకరణంబులు స్వస్వవ్యాపారంబుల జాలించి తమకుఁ గారణం బైనసుషుప్తిరూపావిద్యాంధకారమ్మునందు లయంబు నొందు; నప్పుడు జాగ్రత్స్వప్నాత్మకం బగునఖిలప్రపంచంబు వాసనారూపమాత్రం బై పల్లవపత్రపుష్పశలాటుఫలమూలశాఖోపశాఖాత్మకం బయినవటంబు తదీయబీజంబునందు,నానావిధవర్ణరక్తం బయినమయూరంబుతదీయాండాంతర్జలంబునందునున్న చందంబుననుండు, నిది నిత్యప్రళయం బనం బొప్పు, నయ్యహోరాత్రపంచదశకంబు పక్షం బయ్యె, శుక్లకృష్ణాఖ్యపక్షద్వయంబు మాసం, బిది పితృదేవతల కొక్కదినం బగునమ్మాసద్వయంబు ఋతువు,ఋతుత్రయం బయనంబు,దక్షిణోత్తరనంజ్ఞికాయనద్వయంబు హాయనం, బది వేల్పులకొక్కదినం బగుఁ, దివసవారపక్షమాసక్రమంబుచేత ద్వాదశసహస్రవత్సరంబు లైనఁ గృతత్రేతాద్వాపరకలియుగంబులు నాలుగుం జను, నయ్యుగచతుష్టయంబును మహాయుగం బని చెప్పుదు,రవి డెబ్బది యొక్కటియైన మన్వంతరంబు చెల్లు, నమ్మన్వంతరంబులు పదునాలుగు చనిన నలువకు నొక్కపగలగు,నదిచతుర్యుగసహస్రపరిమితం,బాపగటిలో జతుర్దశమనుప్రళయంబులునవే కయుగాంతరప్రళయంబులుఁ బ్రవర్తించు,నమియు నైమిత్తికప్రళయంబులవాంతరప్రళయంబులనం బ్రసిద్ధంబులగు,నందనంతభూతజాతంబులు నశించు,నయ్యహరవసానంబునద్రుహిణుండునిద్రించు,నతనినిద్రయవ్యక్తంబనందగు,నందు బ్రహ్మాండంబునం గలసర్వప్రాణివ్యవహారం బుపరతంబగు,నప్డెఱి మహాభూతంబులు మాత్రంబు శేషించు,నది దైనందిన

ప్రళయంబన విలసిల్లు, నయ్యుగ్మజున కహఃపరిమాణం, బంతియ రేయి యగు, నట్టిదినసంఖ్యాక్రమంబుచేత శతాబ్దంబులు చనినశతానందుం డు నాకంబుఁ జెందు, నయ్యెడ మృతువు సమస్తజీవుల నొక్కపెట్టం బరిమార్చు, రుద్రుండు చిచ్చుకన్ను దెఱచి చూచు, నాదిత్యుండు పండ్రెండుమూర్తులు గైకొని ప్రకాశించు, నవ్వేళ ప్రజ్వలజ్జ్వాలాభీలం బగుమహానలంబు జనియించి, విశ్వవిశ్వంబు భస్మీభూతంబుగాఁ జేయు, సప్తమారుతంబు లొక్కపెట్ట విసరు, నవమేఘంబు లుప్పతిల్లి యమోఘంబులై నూఱుదివ్యవర్షంబులు మహావర్షంబు వర్షించు, నందువలన సప్తసముద్రంబులుం గలసి యేకార్ణవం బై మహామహీమండలంబు నాక్రమించు, నంతట ధరణీచక్రం బమ్మహాసలిలమధ్యంబున మహారాదకంబుల స్వల్పలోష్టపిండంబువిధం బున విరిసి చెడుఁ, దప్తాయఃపిండంబొకతోయకణంబుం బీల్చినకై వడి బడబాగ్ని విజృంభించి యమ్మహాంభోరాశిఁ బానంబుసేయు, దీపంబు గాలి యార్చినభంగి నమ్మహాతేజోమండలంబును మహావాయువు దెగటార్చు, నమ్మహాజంఝూసమీరంబు నిరాధేయం బగుటంజేసి యంతరిక్షంబునం గలయం దిరిగి యందు సుషుప్తియందుఁ బ్రాణుల పోలిక మ్రగ్గు, శబ్దరూపం బయిననింగి శ్రోత్రరూపంబయిన సంకల్పం బు మ్రింగినతెఱంగున నయ్యాకాశంబు మహామనంబు గ్రసించుఁ, బంచతన్మాత్రసహితం బయిన యమ్మహామానసంబు నిద్రాసమయంబుఁ గబళించుచాడ్పున నహంకారంబుఁ గబళించు, నయ్యహంకృతి మహాబుద్ధి మెసంగు, నమ్మహాబుద్ధియే మహత్తత్త్వంబని చెప్పనొప్పు, నమ్మహాతత్త్వంబు నవ్యక్తంబు తనయందు విలీనంబు గావించి యడంచుకొను, నది మాయావిద్యావ్యక్తతమస్సుషుప్తిప్రకృత్యానందాదిశబ్దవాచ్యం బయినప్రధానం బదియే బ్రహ్మప్రళయం బగు, నయ్యనాద్యనిర్వచనీయాజ్ఞానంబునద్గురూక్తజీవేశ్వరైక్యజ్ఞానానుభవసమయంబున నభావంబగు, నదియే మహాప్రళయం బగు, నిట్టినిత్యనైమిత్తికదైనందినకల్పాంతమహాప్రళయంబులయం దే నొక్కటిచేత బాధింపంబడక సాక్షినై వాని నన్నిటింజూచుచు భూత

భవిష్యద్వర్తమానకాలంబులయం దేకరూపంబుగా నుంటం జేసి
సద్రూపకుండ నగుదు నని యుపదేశించి వెండియు ని ట్లనియె. 158

టీ. మఱియుఁ, లఘ్వక్షరోచ్చారణమాత్రకాలంబు=దీర్ఘాదులు లేనియక్షరమును ఉచ్చరించునంతకాలము, నిమేషంబు=నిముసమగును, అట్టినిమేషంబులు=ఆనిముసములు, పదునెనిమిది యైనఁ, కాష్ఠ=ఒకకాష్ఠయగును, అవి = ఆకాష్ఠలు, ముప్పదియైనఁ, కళ=కళయగును, అవి=ఆకళలు, అన్నియైనఁ = ముప్పదియైనయెడల, క్షణంబు=ఒకక్షణమగును, అవి=ఆక్షణములు, పండ్రెండు, ముహూర్తంబు=ఒకముహూర్తమగును, అమ్ముహూర్తంబులు, ముప్పదియైన, అహోరాత్రంబులగుచుఁ=ఒకపగలును ఒకరాత్రియును (అనఁగా: నొకదినము గడచిపోవును), ఆయహోరాత్రంబులందుఁ=ఆదినములయందు, శరీర...ములు-శరీర=శరీరములు, ఇంద్రియ=జ్ఞానకర్మేంద్రియములు, ప్రాణ=పంచప్రాణములు, అంతఃకరణంబులు=మనస్సు, స్వస్వవ్యాపారంబులఁజాలించి=తమకార్యములమాని, తమతమ, కారణంబైన, సుషు...నందుఁ - సుషుప్తిరూప=సుషుప్త్యవస్థయే స్వరూపముగాఁ గల, అవిద్యా=అవిద్య యనెడు, అంధకారంబునఁ = చీఁకటియందు, లయంబునొందుఁ=లీనములగును. ఆప్పుడు, జాగ్రత్స్వప్నాత్మకంబగు=జాగ్రత్స్వప్నావస్థారూపమైన, అఖిలప్రపంచంబు=సమస్తప్రపంచము, వాసనారూపమాత్రంబై=సంస్కారరూపముతో మాత్రమే, పల్లవ...కంబు-పల్లవ=చిగురుటాకు, పత్ర=ముదిరినయాకులు, పుష్ప=పువ్వులు, శలాటు=కాయలు, ఫల=పండ్లు, మూల=వేళ్లు, శాఖ=కొమ్మలు, ఉపశాఖ=చిఱుగొమ్మలు, ఇవియే, ఆత్మకంబు=స్వరూపముగాఁ గలది, వినవటంబు=వినమఱ్ఱిమ్రాను, తదీయబీజంబునందుఁ=దానివిత్తనమునందును, నానా...బైన-నానావిధ=అనేకవిధములగు, వర్ణ=నీలపీతాదివర్ణములతో, యుక్తంబైన=కూడిన, మయూరంబు=నెమలి, తదీయాండాంతర్జలంబునందు-తదీయ=ఆనెమలియొక్క (అనఁగా: నెమలికి జన్మకారణ మైన), అండ=గ్రుడ్డుయొక్క, అంతః=లోపలనున్న, జలంబునందుఁ=నీటియందును, ఉన్న చందంబునఁ=ఉన్నట్లు, ఉండుఁ, ఇది నిత్యప్రళయంబనఁ బొల్పుఁ = దీనికి నిత్యప్రళయమని పేరు, అయ్యా...తంబు-అయ్యహోరాత్ర=ఆదినములయొక్క, పంచదశకంబు=పదునేను (దినంబులు), పక్షంబయ్యెఁ = ఒకపక్షమగును, శుక్లకృష్ణాఖ్యపక్షద్వయంబు=శుక్లపక్షము కృష్ణపక్షము అని చెప్పఁబడు రెండుపక్షములును గలిసి మాసంబు = ఒకనెల యగును, ఇది = ఈనెల, పితృదేవతలకుఁ, ఒక్కదినంబగుఁ=ఒకదినంబగును, అమ్మాసద్వయంబు, ఋతువు = ఆమాసములు రెండు గలసిన నొక్కఋతువగును, ఋతుత్రయంబయనంబు=మూఁడు ఋతువు లొక్కయయనము, దక్షిణోత్తరసంజ్ఞికాయనద్వయంబు=దక్షిణాయనము ఉత్తరాయణము అనురెండయన

ములు, హాయనంబు=ఒక్కసంవత్సరం బగును, అది=ఆసంవత్సరము, వేల్పులకుఁ= దేవతలకు, ఒక్కదినంబగుఁ = ఒకదిన మగును, తద్దివస... చేతఁ-తత్ = సంవత్స రాత్మక మైన, దివస = దినము, వార = ఏడుదినములు గలసినవారము, పక్ష = పదునేనుదినములు (అనఁగా: పదునేనుదినములు కలసి యొకపక్షము), మాస = అట్టిపక్షములు రెండు (అనఁగా : ముప్పదిదినములు కలసి యొకమాసము), క్రమం బు చేతఁ = అని యీవరుసగా, ద్వాదశసహస్రవత్సరంబులైన = పంద్రెండువేలు దేవసంవత్సరంబు లైనచో, కృత...బులు - కృత=కృతయుగము, త్రేతా=త్రేతా యుగము, ద్వాపర = ద్వాపరయుగము, కలియుగంబు = కలియుగము, నాలుగుఁ= ఈనాలుగుయుగములును, చనుఁ = ఒక్కమాఱుగడచిపోవును, అయ్యుగచతుష్ట యంబుఁ = ఆనాలుగుయుగము లొక్కమాఱు తిరుగుకాలమును, మహాయుగమని చెప్పుదురు=మహాయుగమందురు, అవి డెబ్బదియొక్కటియైనఁ = ఆమహాయుగము డెబ్బదియొక్కమాఱులు తిరిగినచో, మన్వంతరంబులుచెల్లుఁ = ఒక్కొక్కమన్వంతర మగుచు వచ్చును, అమ్మన్వంతరంబులు, పదునాల్గుచనినఁ=పదునాల్గు గడచినచో, నలువకుఁ=బ్రహ్మదేవునకు, ఒక్కపగలగుఁ, అది=ఆపగలు, చతు...తంబు-చతు ర్యుగ=మహాయుగములయొక్క, సహస్ర=వేయిచే, పరిమితంబు=లెక్కింపఁబడినది. (అనఁగా: వేయుమహాయుగములు బ్రహ్మకుఁ బగలు అగును.) ఆపగటిలోఁ, చతుర్దశ మనుప్రళయంబులును=పదునాలుగుమనుప్రళయములు (అనఁగా మన్వంతరములు ముగి యునప్పుడుకలుగుప్రళయములు పదునాల్గును), అనేకయుగాంతరప్రళయంబును-అనే క=లెక్కకు మిక్కిలియగు(లేక నాల్గువేలు), యుగాంతర=ఒక్కొక్కయుగము ముగి యునప్పుడుకలుగు, ప్రళయంబులును, ప్రవర్తించుఁ=సంభవించును.అవియుఁ=ఆప్ర ళయము లన్నియును, నైమిత్తిక ప్రళయములు (అనఁగా : మన్వంతరము ముగియుట యుగము ముగియుట అను మొదలగు కారణములచేఁ గలుగుప్రళయములు), అవాం తరప్రళయంబులనఁ=అవాంతరప్రళయములు (అనఁగా నడుమవచ్చి పోవుప్రళయ ములు), అని, ప్రసిద్ధంబులగుఁ=వ్యవహరింపఁ బడుచుండును. అందుఁ=ఆయవాం తరప్రళయములయందు, అనంతభూతజాలంబులు=లెక్కకు మిక్కిలియగుజంతువులు, నశించుఁ, అయ్యహరవసానంబుఁ=ఆబ్రహ్మదేవునిపగలు ముగిసినపిదప, ద్రుహిణుఁడు =బ్రహ్మ, నిద్రించుఁ=నిదురఁబోవును, ఆతనినిద్ర=ఆ బ్రహ్మదేవునినిద్ర, అవ్యక్తంబ నందగుఁ=అవ్యక్త మని చెప్పంబడుచున్నది, అందుఁ=ఆయవ్యక్తమునందు, సర్వ ప్రాణివ్యవహారంబు=సమస్తప్రాణులయొక్క చేష్టలును, ఉపరతంబగుఁ = నశించును. ఆ త్తఱిఁ=ఆసమయమునందు, మహాభూతంబులుమాత్రంబు = ఆకాశాదిపంచభూత ములు మాత్రము, శేషించుఁ=మిగిలి యుండును. అది దైనందినప్రళయంబన విలసి ల్లుఁ=బ్రహ్మ నిదురించునప్పుడు గలుగు ప్రళయమునకు దైనందినప్రళయ మని (అనఁ

గా: ప్రతిబ్రహ్మదినమందును గలుగు ప్రళయము మరి పేరు), కమ్మలజాగరుఁ=ఆబ్రహ్మదేవునకు, అహా! పరిమాణంబంతయును=పగటికాలము యెంతయో యంతయే, రేయియగుఁ=రాత్రిపరిమాణమగును (అనఁగా: రాత్రియును పగటియంతకాలమే), అట్టిదినసంఖ్యాక్రమంబు చేతఁ=ఇట్లు రేయింబవళ్ళకాలముగను పరిమాణము గలదినముల సంఖ్యననుసరించి, శతాబ్దంబులు=నూఱుసంవత్సరములు. చనినఁ=గడచినయెడల, శతానందుండు=బ్రహ్మ, నాకంబుఁ=స్వర్గముగ (లేక మోక్షమును), చెందుఁ=పొందును. అయ్యెడఁ=అప్పుడు, మృత్యువు, పరమేష్ఠిపుత్రులుఁ=బ్రహ్మపుత్రులు, ఒక్కపెట్టఁ=ఒక్కమాఱే, పరిమార్చుఁ=నాశము చేయును, రుద్రుఁడు = ఈశ్వరుఁడు, చిచ్చుకన్ను దెఱచి = మూఁడవకంటిని దెఱచి, చూచుఁ, ఆదిత్యులు=సూర్యులు, పండ్రెండుమూర్తులుగా = ద్వాదశరూపములతో (అనఁగా: ద్వాదశాదిత్యులును), ప్రకాశించుఁ=ప్రకాశింతురు, అప్పోఁడు = ఆసమయమునందు; ప్రజ్వ...లించు బగు-ప్రజ్వలత్=మండుచున్న, జ్వాలా=మంటలచే, ఆభీలంబగు=భయంకరమైన, మహానలంబు=గొప్పయగ్ని, జనియించి=పుట్టి, విశ్వవిశ్వంబుఁ = సకలప్రపంచమును, భస్మీభూతంబుగాఁ జేయును = బూడిదగాఁ జేయును. సప్తమారుతంబులు = సప్తవాయువులును, ఒక్కపెట్టఁ = ఒక్కసారి, విసరుఁ = వీచును, ఘనమేఘంబులు = తొమ్మిదిమేఘములును, ఉప్పతిల్లి=ఒకటిగాఁ జేరి, విజృంభించి, ఆమేఘంబులై=మెఱుగులపూచిక్కలతో, నూఱుదివ్యవర్షంబులు=నూఱుదేవసంవత్సరముల కాలము, మహావర్షంబు వర్షించుఁ=వాన కురియును. అందువలనఁ=ఆవానవలన, సప్తసముద్రంబులును=సముద్రము లేడును, కలసి, ఏకార్ణవంబై = ఒక్కటై, మహామండలంబుఁ= అధికమగుభూమి నంతయును, ఆక్రమించుఁ, అంతటఁ =పిదప, ధరణీచక్రంబు= భూమి, అమ్మహాసలిలమధ్యంబునఁ = తనకంటె నెన్నియోరెట్లధికముగా నున్నజలములో, బహూదకంబులఁ=అధిక మగునీటిలో, స్వల్పలోష్టపిండంబువిధంబునఁ = చిన్నమట్టిపెళ్ళవలె, కరిసి చెడుఁ=కరిగి నశించిపోవును, తప్తాయఃపిండంబు = కాలిన ఇనుపముద్ద, ఒకతోయకణంబుఁ = ఒకనీటిబొట్టును, పీల్చినక్రైవడిఁ = పీల్చినట్లు, బడబాగ్ని=సముద్రమునం దున్నబడబానలము, విజృంభించి = అభివృద్ధియై, అమ్మహాంభోరాశిఁ =ఆమహాసముద్రమును, పానంబు సేయుఁ = పీల్చివేయును, దీపంబుఁ = చిన్నదీపమును, గాలియార్చినభంగిఁ = పెద్దగాలియార్చివేసినట్లు, అమ్మహాతేజోమండలంబుఁ =ఆయధికమైనయగ్నిని, మహావాయువు దెగటార్చుఁ =వాయువు భూతము నశింపఁజేయును, అమ్మహాజంఝూసమీరంబు=ఆమహావాయువు, నిరాధారంబగుటం జేసి= ఆధారము లేని దగుటవలన, అంతరిక్షంబుఁ =ఆకాశమునందు, కలయందిరిగి=అంతటను సంచరించి, అందుఁ = ఆయాకాశమునందే, సుషుప్తియందుఁ = సుషుప్త్యవస్థయందు, ప్రాణులపోలికఁ =ప్రాణవాయువులం వశించినట్లే, ప్రస్థఁ = అడఁగిపో

వును, శబ్దరూపంబైననింగిన్=శబ్దరూపమైనయాకాశమును, శ్రోత్రరూపంబైనసంకల్పంబు=శ్రోత్రేంద్రియరూపంబైనమనోవృత్తి, మ్రింగినతెఱంగునన్=నశింపఁజేసినయట్లు, అయ్యాకాశంబున్=ఆయాకాశమును, మహామనంబు=సమష్టిరూపమైనమనస్సు, గ్రసించున్=మ్రింగును, పంచతన్మాత్రసహితంబైన=ఆకాశాదిపంచసూక్ష్మభూతములతోఁగూడిన, అమ్మహామానసంబు=ఆమహామనస్సును, నిద్రాసమయంబు = నిద్రాకాలము, కబళించుచాడ్పునన్ = లయముచేసికొనునట్లు, అహంకారంబు = మహదహంకారము, కబళించున్=నశింపఁజేయును, అయ్యహంకృతిన్ = ఆయహంకారమును, మహాబుద్ధియెసంగున్ = మహాబుద్ధిమ్రింగును, అమ్మహాబుద్ధియే, మహత్తత్త్వంబని = మహత్తత్త్వమను పేరుతో, చెప్పనొప్పున్=చెప్పఁబడుచున్నది, అమ్మహాతత్త్వంబున్ = ఆమహాబుద్ధిని, అవ్యక్తంబు=మాయ, తనయందున్=తనలో, విలీనంబు గావించి=లయముంజేసి, అడంచికొనున్, అది=ఆఅవ్యక్తము, మాయా...నంబు-మాయా=మాయ, అవిద్యా=అవిద్య, అవ్యక్త=అవ్యక్తము, తమః = తమస్సు, సుషుప్తి = సుషుప్తి, ప్రకృతి=ప్రకృతి, ఆనంద = ఆనందము, ఆది = మొదలైన, శబ్ద=శబ్దములచే, వాచ్యంబైన=చెప్పందగిన, ప్రధానంబు=ప్రధానము (జగత్కారణమనిచెప్పఁబడినమాయ), అదియే = ఇప్పుడు చెప్పఁబడినప్రళయమే, బ్రహ్మప్రళయంబగున్ = బ్రహ్మప్రళయమనిచెప్పఁబడును, అయ్యా...నంబు-అయ్యనాది=ఆయనాదియైనట్టియు, అనిర్వచనీయ=ఇట్టిదని చెప్పరానట్టియు, అజ్ఞానంబు=అజ్ఞానము (లేక మాయ), సద్గు...బునన్-సద్గురు=సద్గురువుచేత, ఉక్త=ఉపదేశింపఁబడిన, జీవ=జీవునకును, ఈశ్వర = పరమేశ్వరునకును, ఐక్యజ్ఞాన=కలదైక్యమును తెలిసికొని, అనుభవ=దాని ననుభవించునట్టి, సమయంబునన్=కాలమునందు, అభావంబగున్=లేక పోవును. అదియే మహాప్రళయంబగున్=ఈ చెప్పంబడిన యజ్ఞానవినాశమే మహాప్రళయ మని చెప్పంబడును. ఇట్టి...యందు-ఇట్టి=ఇట్లు నిరూపింపఁబడిన, నిత్య = ప్రళయమునందును, నైమిత్తిక = నైమిత్తికప్రళయమునందును, దైనందిన=దైనందినప్రళయమునందును, కల్పాంత=బ్రహ్మకల్పము(అనఁగా బ్రహ్మయొక్క యాయువు ముగిసినపిదపఁ గలుగు బ్రహ్మప్రళయమునందును), మహాప్రళయంబులయందున్=భ్రాంతితొలఁగినపిదపఁ గలుగు మహాప్రళయమునందును, ఏను=నేను, ఒక్కటిచేతన్=ఒకొక్కదానిచేతనైనను, బాధింపఁబడక=నాశముఁజెందక, సాక్షినై=ద్రష్టనై, వానినన్నింటిం జూచుచున్=ఆప్రళయముల నన్నిఁటినిఁజూచుచు, భూత...యందున్-భూత=గడచినట్టియు, భవిష్యత్=రాఁబోవునట్టియు, వర్తమాన=వచ్చియున్నట్టియు, కాలంబులయందున్=సమయములయందు, ఏకరూపంబుగాన్=ఒకటే విధముగా (అనఁగా: మార్పునొందక), ఉండుటంజేసి = ఉండుటవలన, సద్రూపకుఁడనగుదున్=సదావుండనై యున్నాను, అనియుపదేశించి=అనిచెప్పి, వెండియున్=మఱియును, ఇట్లనియెన్ = ఈక్రిందివిధముగాఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు,

తా. ఇదియును గాక నిత్యప్రళయము నైమిత్తికప్రళయము దైనందినప్రళయము బ్రహ్మప్రళయము మహాప్రళయము అని యైదుప్రళయములు కలవు. అవి యేవియనిన: దీర్ఘాదులు లేక లఘు వగునక్షరము నుచ్చరించునంత కాలము నిమిషము. అవి పదునెనిమిదియొక్క కాష్ఠ. ముప్పది కాష్ఠ లొక కళ. ముప్పదికళ లొక క్షణము. పండ్రెండుక్షణము లొకముహూర్తము. ముప్పదిముహూర్తము లొకయహోరాత్రము. (అనఁగా నొకదినము.) దినమున నొకమాఱు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు కలుగుచుండును కదా. అందు సుషుప్త్యవస్థ యజ్ఞానము (అనఁగా: సర్వకారణ మగుమాయ) దానియందు జాగ్రత్స్వప్నరూప మైనప్రపంచము లయము నొందును; ఇది ప్రతిదినమును వచ్చు ప్రళయము కావున నిత్యప్రళయ మనఁబడును. మఱియు, పదునైదుదినము లొక పక్షము. రెండుపక్షము లొకమాసము. రెండుమాసము లొకఋతువు. మూఁడుఋతువు లొక అయనము. దక్షిణాయన మనియు ఉత్తరాయణ మనియు నయనములు రెండు. ఇవిరెండును గలసి యొక సంవత్సరము. ఇందు మనుష్యమాసము పితరుల కొక దినము. మనుష్యులసంవత్సరము దేవతల కొకదినము. ఈదినపరిమాణము ననుసరించి పక్షమాసక్రమములచే పండ్రెండువేలసంవత్సరములు గడచిన చతుర్యుగములు నొక్కమాఱు గడచును. దీనికి (అనఁగా చతుర్యుగసమూహమునకు) మహాయుగమని పేరు. ఇట్టిమహాయుగములు డెబ్బదియొక్కటి గడచిన నొకమన్వంతర మగును. ఇట్టి మన్వంతరములు పదునాలుగుగడచిన బ్రహ్మకు నొక్కపగలు. దానికి వేయుమహాయుగములు ప్రమాణము. ఈపగటియందు పదునాలుగు మన్వంతరప్రళయములును అనేకము లగు యుగప్రళయములును గలుగుచుండును. ఆప్రళయములయందు లెక్కకు మిక్కిలి యగుభూతములు నశించుచుండును. ఇవి నైమిత్తిక ప్రళయము లనియు నవాంతర ప్రళయములనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లు పగలు ముగిసినపిదప బ్రహ్మదేవుఁడు రాత్రి కాలమున నిదురఁబోవును. ఆనిదురయే యవ్యక్త మనఁబడును. ఆయవ్యక్తమున సకల ప్రపంచంబును లీనమగును. ఇది బ్రహ్మదేవుని ప్రతిదినమునందును వచ్చునది కావున దీనికి దైనందినప్రళయ మని పేరు. పగటివలె రాత్రియు బ్రహ్మదేవునకు వేయుమహాయుగములప్రమాణముగలదియే. ఈదినప్రమాణము ననుసరించి పక్షమాసాదిక్రమమున నూఱుసంవత్సరములు గడచిన యాచతుర్ముఖుఁడు ముక్తిఁ జెందును. అప్పుడు సర్వభూతప్రళయము కలుగును. ఎట్లనిన ద్వాదశాదిత్యులు నొక్కమాఱు వెలసి ప్రచండాతపముచే భూమినెల్లఁ గాల్తురు. పిదప నవమేఘములును నొక్కటై విజృంభించి నూఱుదివ్యసంవత్సరము లేకధారగా వర్షించును. దానిచే సప్తసముద్రము లుప్పొంగి యేకమై భూమినంతయును ముంచును. ఎంతగాయునప్పుడే సర్వజంతువులు ధ్వంసమగును. పిదప నాభూమి యామహాసముద్రములలో మునిఁగి బహూదకంబులయం దొకచిన్నమట్టిపెళ్లవలెఁ గరఁగి నాశమగును. ఇట్లు పృథివీభూతము నశిం

పఁగానే యున్నతస్థితిలో నున్నజలభూతమును అగ్నిభూతము నశింపఁజేయును. అగ్నిభూతము విజృంభింపఁగానే తప్తలోహంబున నొక్కనీటిబిందువు నశించినట్లు అజలభూతమంతయు నొక్కనిమిషమున నశించును. అంత వాయుభూతమువిజృంభించి గాలి దీపము నార్చిన ట్లాయగ్ని నార్చివేయును. తర్వాత నావాయువుకూడ నిరాధారమగుటచేత నటునిటు తిరిగి నిశ్వాసవాయు వాకసమున నడంగునట్లు సుషుప్త్యవస్థయందుప్రాణవాయువు లీనమగునట్లు ఆకాశభూతమున లయము నొందును. శబ్దమును మనోవృత్తిరూప (మనోరూప) మగుచెవి గ్రహించి తనలో నైక్యముఁ జేసుకొనునట్లు మహామనస్సు (సమష్టిమనస్సు) శబ్దరూప మగునాకాశమును తనలో లయముఁ జేసికొనును. సుషుప్తియందు మనస్సు (వ్యష్టిమనస్సు) లయ మగునట్లు ఆమహామనస్సు మహదహంకారమున లయము నొందును. ఆమహదహంకారము మహాబుద్ధియం దడంగును. ఈమహాబుద్ధియే మహత్తత్వ మనంబడును. ఇదియే సమష్టిబుద్ధి. ఈబుద్ధి నజ్ఞానము తనలో నడంచుకొనును. ఇదియే మాయ. జగత్కారణము. ఇట్లు మాయావిశేషముగా సర్వంబును లయమగుట బ్రహ్మప్రళయ మనఁబడును. సద్గురుకరుణచే బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినప్పుడు అయజ్ఞాన మభావరూప మగును. అదియే మహాప్రళయము. ఓయాంజనేయ! ఇటువర్ణింపఁబడిన ఈఆయిదుప్రళయములచేతను గూడ నాకు బాధలేదు. నేనెచ్చటను దేనిచేతను నశింపఁజేయఁబడువాఁడను కాను. కావున నాశము లేకపోవుటచే నేను సద్రూపుఁడను.

చిద్రూపలక్షణము.

అవ. ఈవిధముగా శ్రీరాముఁడు తనసద్రూపమును యుక్తియుక్తముగా నిరూపించి చిద్రూపమును నిరూపించు చున్నాఁడు.—

సీ. ఇది ఘటం బిది పటం బిది గృహం బిది కుడ్య
 మిది యరణ్యము శైల మిది యటంచు
నిది భూమి యిది జలం బితఁడు వైశ్వానరుం
 డిది గాలి యాకసం బిది యటంచు
నితఁడు దివాకరుం డితఁడు నిశాకరుం
 డివి తారలు గ్రహంబు లివి యటంచు
నివి యచేతనములో నివి చేతనము లంచు
 నితఁ డాతఁ డతఁ డీతఁ డే నటంచు
తే. నరయ నాకంటె భిన్నంబులై జడంబు
 లైనబాహ్యపదార్థసంహతుల నెల్ల

సాధనములేక యెఱుఁగెడిసాక్షి నగుట
నేను జిద్రూపకుఁడ సుమ్ము వానరేంద్ర! 159

టీ. వానరేంద్ర = వానరశ్రేష్ఠా! ఇదిఘటంబు = ఇది కుండ, ఇదిపటంబు=ఇది గుడ్డ, ఇదిగృహంబు=ఇదియిల్లు, ఇదికుడ్యము=ఇది గోడ, ఇదియరణ్యము=ఇది యడవి, ఇదిశైలము=ఇదికొండ, అంచుక్ = అనియు, ఇదిభూమి. ఇదిసలిలంబు = ఇదినీరు, ఇతఁడువైశ్వానరుండు=వీఁడు అగ్ని, ఇది గాలి, ఇదియాకసంబు=ఇది యాకాశము, అటంచుక్=అనియు, ఇతఁడు దివాకరుఁడు=వీఁడు సూర్యుఁడు, ఇతఁడు నిశాకరుండు=వీఁడుచంద్రుఁడు, ఇవితారలు=ఇవి నక్షత్రములు, గ్రహంబు లివి = ఇవినవగ్రహములు, అటంచుక్ = అనియును, ఇవియచేతనములు = ఇవి జ్ఞానశూన్యములు, ఔక్ = అయియున్నవి, ఇవిచేతనములంచుక్=ఇవిజ్ఞానవంతములు అనియు. ఇతఁడాతఁడు=వీఁడువాఁడు, అతఁడితఁడు=ఆపురుషుఁ డీపురుషుఁడు, నేనటంచుక్ = నేను అనియు, అరయక్=విచారింపఁగా, నాకంటెభిన్నంబులై = నాకంటె వేఱై, జడంబులైన=జ్ఞానశూన్యము లైన, బాహ్యపదార్థసంహతులెల్లక్ = వెలుపల నుండు సమస్తపదార్థములను, సాధనములేక = తెలిసికొనుటకు వేఱొకసాధనముతోఁ బనిలేక, యెఱుఁగెడిసాక్షి నగుటక్ = తెలిసికొనునట్టిస్వతంత్రసాక్షి నగుటచే, నేను చిద్రూపకుండసుమ్ము = చిద్రూపుఁడను (అనఁగా జ్ఞానరూపుఁడను సుమా).

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! మఱియొకవిశేషమును వివరించెదను. దానినిగూడసావధానచిత్తుఁడవై యాకర్ణించి నారూపము నుపాసింపుము. నేను జ్ఞానరూపుఁడను. కావున జనులు నన్ను చిద్రూపుఁ డందురు. నేనే బాహ్యవిషయముల నన్నిటినిఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నాను. తేజోవంతంబు లని చెప్పఁబడు నక్షత్రాదులు కూడ నాప్రకాశము వలననే ప్రకాశించుచున్నవి. "ఇదికుండ, ఇదివస్త్రము, ఇదియిల్లు, ఇదిగోడ" అని భౌతికపదార్థములను ప్రతివాఁడును దనకంటె భిన్నముగ నెఱుంగుచున్నాఁడు. "ఇది భూమి, ఇదినీరు, ఇదియగ్ని, ఇదివాయువు, ఇదియాకాశము" అని భూతములనుగూడ తనకంటె భిన్నములుగ నెఱుంగుచున్నాఁడు. "వీఁడు సూర్యుఁడు, వీఁడుచంద్రుఁడు, ఇవి నక్షత్రములు, ఇవి గ్రహములు" అని తేజోమయపదార్థములనుగూడఁ దనకంటె భిన్నములనుగాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడు. "ఇవి చేతనములు, ఇవి యచేతనములు" అని చేతనాచేతనముల నన్నింటినిగూడఁ దనకంటె భిన్నములనుగా గ్రహించుచున్నాఁడు. "వీఁడువాఁడు, వాఁడువీఁడు, వీఁడునేను" అని తచ్ఛబ్దయచ్ఛబ్ద అస్మచ్ఛబ్దముల యర్థమునుగూడఁ దనకంటె నన్యములుగ నిరూపించుచున్నాఁడు. ఈలోకానుభవబలముచే సర్వపదార్థములును నాకంటె భిన్నములు. నాచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడునవి. అస్మచ్ఛబ్దమునకు ముఖ్యార్థమును నేనెయైనను లోకులు దానికహంకారమునే యర్థమునుగాఁ దలం

చుచున్నారు; కావునను ఆయహంకారము నాకు దృశ్యమగుటవలనను "వీఁడు నేను" అనువ్యవహారముకూడ నాకు గోచరమగుచున్నది. వాస్తవస్థితిలో నాకు వేఱొకసాక్షి లేనందున నన్నుఁగూర్చి "వీఁడు" అనుపరోక్షనిర్దేశమే కలుగుటకు వీలు లేదు కదా. మఱియు వీనిని బ్రకాశింపఁజేయుటకై నాకు నితరసాధములతోఁ బనిలేదు. నాకుఁ గూడ సాధనసంబంధములేక సాధనాంగీకారము కలదనిన ననవస్థాదోషమువచ్చును. ఎట్లనిన: నేనుసాధనముల నంగీకరింతునేని అదియు(అనఁగా ఆసాధనాంగీకారము)నొక్కపనియే. కావున దానిని సాధించుటకుఁగూడ మఱికొన్నిసాధనముల నంగీకరింపవలయును. అదియుఁబనియే కావున దానిని సాధించుటకుఁ గూడ మఱికొన్నింటి నంగీకరింపవలయును. అదియుఁ బనియే కావున దానికై మఱికొన్నిసాధనంబులను దానికై మఱికొన్నింటిని యిట్లు లెక్కలేనిమాఱులు సాధనాంగీకారముల నొనర్పవలయును. ఈసిద్ధాంతము (అనఁగా "నాకు బ్రహ్మమునకుఁగూడ నితరపదార్థములఁ బ్రకాశింపఁజేయుటకై ఇతర సాధనములు కావలయును" అనుసిద్ధాంతము)అనవస్థాదోషదుష్టమగుటచే నంగీకరింపఁదగినది కాదు. "ఇట్లైన నీచేఁ బ్రకాశనరూపకార్య మెట్లు చేయఁబడునో" అనియెదవేమో వినుము. లోకమునఁ గార్యముల సాధించుటకు సాధనాంగీకారము తప్ప వేఱొక యుపాయము లేకపోలేదు. ప్రభువుఅగువాఁడు తనసన్నిధానమాత్రము చేతనే సర్వవ్యవహారములను సాధించుట యనుభవసిద్ధమైయే యున్నది కదా. నేను నట్లే సన్నిధానమాత్రమున సర్వప్రపంచమును బ్రకాశింపఁజేయుచు స్వకార్యముల యందుఁ బ్రవర్తింపంజేయుచున్నాను. ఈయభిప్రాయముచేతనే పూర్వమున "బ్రహ్మజ్ఞాని (లేక బ్రహ్మము) కర్త కాఁడు" అని చెప్పియున్నాను. ప్రకృతము సాధనాంతరములతోఁ బనిలేక సర్వమును బ్రకాశింపఁజేయుసాక్షినై యున్నాను. కావున నేను చిద్రూపుఁడను.

అవ. బాహ్యపదార్థముల నీవే (బ్రహ్మమే) ప్రకాశింపఁజేయుచున్న వనుట యెట్లు? ఇంద్రియములు మొదలగువానిని బ్రకాశింపఁజేయవచ్చును "వీఁడు నేను" అను వ్యవహారము శరీరమును గూర్చియే ప్రవర్తింపవచ్చును. కావున దానినిఁ గూడ మనస్సు ప్రకాశింపఁజేయవచ్చును కదా" యనిన నట్లు గాదని సయుక్తికముగ ననుభవనిదర్శన పూర్వకముగ సమాధానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. ఇది శరీరం బిది యింద్రియదశకంబు
లివి పంచవిషయంబు లిదియ ప్రాణ
మిది మనం బిది చిత్త మిది యహంకారంబు
నిది బుద్ధి యిది విద్య యిది యవిద్య

యిది కామ మిది క్రోధ మిది లోభ మిది మోహ
మిది మహామత్సర మిది మదంబు
నిది జాగరము స్వప్న మిది సుషుప్తి తురీయ
మిది యిది యనుచు నాయెదురఁ దోఁచు
తే. నాంతరపదార్థముల నెల్ల ననవరతము
సాధనం బేమియును లేక సాక్షి నగుచు
నే నెఱుంగుదుఁ గావున నిత్యవిమల
చిత్స్వరూపుఁడ నగుచు రాజితవిచార!. 160

టీ. రాజితవిచార - రాజిత=ఒప్పుచున్న; విచార = తత్త్వవిచారము కలయాంజనేయా! ఇదిశరీరంబు = ఇది శరీరము, ఇది యింద్రియదశకంబు = ఇవి పదియింద్రియములు, ఇవి పంచకవిషయంబులు = శబ్దాదిపంచవిషయములు, ఇదియ ప్రాణము =ఇది ప్రాణవాయువు (వృత్తిభేదములవలనఁ బ్రాణాపానాదినామభేదములు కల ప్రాణవాయువు), ఇది మనంబు = ఇది మనస్సు, ఇది చిత్తము, ఇది యహంకారము, ఇది బుద్ధి, ఇది విద్య = ఇది జ్ఞానము, ఇది యవిద్య = ఇది యజ్ఞానము, ఇది కామము, ఇది క్రోధము, ఇది లోభము, ఇది మోహము, ఇది మహామత్సరము =ఇది యధికమగు (అనఁగా కామాదులలో నగ్రగణ్యమగు) మాత్సర్యము, ఇదిమదంబు, ఇదిజాగరము=ఇది జాగ్రదవస్థ, ఇదిస్వప్నము = ఇది స్వప్నావస్థ, ఇదిసుషుప్తి=ఇది సుషుప్త్యవస్థ, ఇదితురీయము=ఇది తుర్యావస్థ, అనుచున్ =అని, నాయెదురన్ =నాకు నభిముఖముగా, తోఁచునాంతరపదార్థములనెల్లన్ =తోఁచునట్టిలోపలిపదార్థములనన్నిటిని, అనవరతమున్ =ఎల్లప్పుడును, సాధనం బేమియును లేక = తెలిసికొనుటకు సాధనాంతరముతోఁ బనిలేకయె, సాక్షినగుచున్ = ద్రష్టనై, నేనెఱుంగుదుగావునన్ = నేను తెలిసికొనుచున్నాను కాఁబట్టి, నిత్య...పుడన్ -నిత్య=శాశ్వతమైనట్టియు, విమల=పరిశుద్ధమైనట్టియు, చిత్స్వరూపుఁడన్ =జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడను, అగుచున్ =ఐ యున్నాను.

తా. చక్కనివివేకము గల యాంజనేయ! నేను బాహ్యపదార్థముల నెట్లు ప్రకాశింపఁ జేయుచున్నానో అట్లే యాంతరపదార్థములను గూడ ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాను. లోకమునఁ బ్రతిపురుషుఁడును "ఇదిశరీరము. ఇవి ఇంద్రియములు. ఇవిశబ్దాదులు. ఇవిప్రాణములు" అని స్థూలసూక్ష్మశరీరములయందలి సామాన్యతత్త్వములఁ (లేక బాహ్యతత్త్వముల, అనఁగా: మనోగోచరములగుతత్త్వములఁ) దనకంటె భిన్నములనుగాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడు. "ఇది మనస్సు. ఇదిచిత్తము. ఇదిబుద్ధి. ఇదియహంకారము" అని యంతఃకరణమునుగూడ తనకంటె నన్యముగ నెఱుంగుచున్నారు. "ఇది

జ్ఞానము ఇదియజ్ఞానము" అని జ్ఞానాజ్ఞానములనుగూడ దనకంటె నన్యములను గ్రహించుచున్నాఁడు. "ఇది కామము. ఇది క్రోధము. ఇది లోభము. ఇది మోహము. ఇది మత్సరము, ఇది మదము" అని రజోగుణజన్యములైన కామాదివృత్తుల నెల్లఁ దనకంటె వేఱుగ గ్రహించుచున్నాఁడు. "ఇది జాగ్రత్త. ఇది స్వప్నము. ఇది సుషుప్తి. ఇది తురీయము" అని యింద్రియాదిప్రకాశకాలంబును మనోమాత్రప్రకాశకాలంబును సర్వాభావకాలంబును జీవబ్రహ్మైక్య కాలంబునుఁ దనకంటె భిన్నములనుగా వివేచన చేయుచున్నాఁడు. ఈయనుభవమువలన సర్వపదార్థములను నాకే(బ్రహ్మమునకే) గోచరములగుచున్నవనుటయు "ఇంద్రియములు మొదలయినవియే బాహ్యపదార్థములఁ బ్రకాశింపఁజేయును(అనఁగాఁ దెలిసికొనును.) అనుట భ్రాంతియే యనుటయు స్పష్టమగుచున్నది. కావున నేనే ఇతరసాధనములతోఁ బనిలేక సర్వము గ్రహించుచున్నాను. కావునఁ జిద్రూపుఁడను.

ఆనందలక్షణము.

అప. ఈవిధముగ సచ్చిద్రూపముల వివరించి యానందరూపమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.—

శా. వరుసం బ్రాప్తము లైనదుఃఖములఁ బోవం జూచుచు న్భూరిసు
స్థిరసౌఖ్యోన్నతిఁ జెంది యుండుటకు నై చింతింపుదుం గాని నేఁ
బరమప్రేమరసాస్పదుండ నగు నట్లౌటచేఁ
బరమానందమయాత్ముఁడం జుమి జగత్ప్రాణాత్మజా! నిత్యమున్.

టీ. జగత్ప్రాణాత్మజా = వాయుపుత్త్రా! భావింపన్ = విచారింపఁగా, నిత్యమున్=ఎల్లప్పుడును, వరుసన్=క్రమముగా, ప్రాప్తములు = వచ్చినవి, ఐనదుఃఖములన్ =అయినట్టిదుఃఖములను, పోవంజూచుచున్=నశించుచుండఁగా చూచుచు (లేక ద్వేషించుచు), భూరి...న్నతిన్ -భూరి = అధిక మైనట్టియు, సుస్థిర = శాశ్వతమైనట్టియు, సౌఖ్యోన్నతిన్=ఆనందాధిక్యమును, చెందియుండుటకునై=కలిగియుండుటకు, చింతింపుదుంగానన్=ఆలోచించుచుందును గావున, నేన్ = నేను (ఆత్మ), పరమ... దుండన్ -పరమ=అధికమైన, ప్రేమరస = ఆనందమునకు, ఆస్పదుండన్ = స్థానమైనవాఁడను, అగుదున్=ఐ యున్నాను. అట్లౌటచేన్ = అట్లుగావున, పరమానందమయాత్ముఁడంజుమి=ఆనందమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడను సుమా.

తా. ఓవాయుపుత్త్రా! ఇంతమాత్రమే కాదు. ఆనందముకూడ నాస్వరూపమే. అందఱును (అనఁగా వేఱువేఱుగఁ గానవచ్చుచున్నవారందఱును) తన్నే (తమయాత్మనే) తమన్నిటికంటె నధికముగ భ్రమించుచున్నారు. లోకమునఁ బ్రతివాఁడును దుఃఖమును ద్వేషించుచుఁ దనకు నెప్పుడును సుఖము కావలయు ననియే కోరుచు

నుండుటయే యీవిషయమున ప్రబలప్రమాణము. ఆత్మయందు ప్రేమ లేకపోయిన నాత్మకుఁ గలుగు దుఃఖముల ద్వేషించుట సంభవింపదు కదా. ఏది ప్రేమింపఁబడునో అది యానందమే; లేకయానందమయమే" యనుట యనుభవసిద్ధము. ఎవ్వఁడేపదార్థమును గోరెనను దానివలనఁ గలుగు నానందము ననుభవింపవలయు ననియే కదా. ఈ యనుభవమువలన "ప్రేమింపఁబడునది యెల్ల నానందమయమే" యనుట సిద్ధాంతమైనది. ఇట్లగుటచేతఁ బ్రపంచమునందున్న సర్వపదార్థములకంటె నత్యధికముగఁ బ్రేమింపఁబడుచుండుటచే నే నానందరూపుఁడను.

తే. వివిధదుఃఖాత్మకము లైనవిషయతతులు
తొడరి యత్యంతసుఖములై తోఁచు టెల్ల
నతులితానందమయుఁడ నై నట్టినాదు
సలలితాభాసమాత్రంబువలనఁ జువ్వె. 162

టీ. వివిధ...ములు-వివిధ = బహువిధములైన, దుఃఖాత్మకములు = దుఃఖములే స్వరూపముగాఁ గలవి(ఇంద్రియముల తేజమును నశింపఁ జేయుట, ఆర్జనరక్షణములయందుఁ గష్టమును కలిగించుట, యనుభవకాలమున మిగుల స్వల్పములై యుండుట, యెంత యనుభవించినను దృప్తిని జెందనీక మనసును నిరంతరము బాధించుట మొదలగుదుఃఖములే స్వరూపముగాఁ గలవి, ఐనవిషయతతులు = ఐనట్టిశబ్దాదులు, తొడరి=అధికమై, అత్యంతసుఖములై = మిగుల సుఖమును గలిగించునవిగా, తోఁచుటెల్లన్ = తోఁచుట యంతయుం, అతు...యుఁడన్-అతులిత=సాటిలేని, ఆనందమయుఁడన్ = ఆనందమే స్వరూపముగలవాఁడను, ఐన...వలనన్-ఐనట్టి=ఐయున్న, నాదు=నాయొక్క, సలలిత=మనోహరమైన, ఆభాసమాత్రంబువలనన్ = ఛాయమాత్రమువలననే, చువ్వె= సుమా.

తా. మఱియొకనిదర్శనము వినుము. లోకమునందు సుఖము లని భావింపఁబడుచు సర్వజనులచేఁ గోరఁబడుచు నున్నశబ్దాదులు చక్కఁగా విచారించినచో దుఃఖరూపములే యగు ననుట విద్వదనుభవసిద్ధంబు. ఇట్లుండియు నవిషయములు సుఖరూపములై తోఁచుచుండుట యానందమయుఁడ నగునాసంబంధమువలననే. ఈవిషయమున సంశయ మేమియుం లేదు. అల్పమైనను అధికమైనను ఉపాధిభేదములే కాని యానంద మొక్కటియే కదా? రెండానందములు కలవనిన నావిషయమును నిరూపించుటకుఁ దగినయుక్తి యేదియుం లేదు. కావున నేనొక్కఁడనే యానందరూపుఁడను. నాసంబంధమువలననే దుఃఖరూప మగుప్రపంచము సుఖరూపమై తోఁచుచున్నది.

తే. దుఃఖ మాగంతుకం బయి తోఁచు చుండు
సుఖము స్వాభావికము నాకు సూరివర్య

యట్లు గావున నిరతిశయాప్రమేయ
నిరూపమానందమయుఁడను నేను బుత్ర. 163

టీ. సూరివర్య = జ్ఞానులలో శ్రేష్ఠుఁడా, పుత్ర=కుమారా! నాకున్=(జీవునకు) దేహికి, దుఃఖము, ఆగంతుకంబై=అప్పుడప్పుడు వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండునదిగా, తోఁచుచుండన్, సుఖము, స్వాభావికము=స్వభావసిద్ధమైనది. అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి, నేను=ఆత్మస్వరూపుఁడనైన నేను, నిర...యుఁడన్-నిరతిశయ = అన్నిటికంటె నధికమైనట్టియు, అప్రమేయ=ప్రమాణమునకు గోచరము కానట్టియు, నిరుపమ=సాటిలేనట్టియు, ఆనంద=ఆనందమే, మయుఁడన్=స్వరూపముగాఁ గలవాఁడను.

తా. విద్వచ్ఛ్రేష్ఠ! పుత్రా! మఱియొకయనుభవమును జూడుము. లోకమున నొక్కొ_కనికి దుఃఖమువచ్చినఁ గొంతకాలము మాత్రమే యుండి నశించుచుండుట యనుభవములో నున్నది. ఈయనుభవమువలన "ఆత్మకు సుఖము స్వభావసిద్ధము" అనియు "దుఃఖము ఆగంతుకము" అనియు అనఁగా "నడుమ నడుమ వచ్చుచుఁ బోవుచు దుఃఖము నించుక యావరించు నది" యనియు సిద్ధాంత మగుచున్నది. కావున ప్రమాణగమ్యము కానట్టియు తనకంటె నధికమైన పదార్థము లేనట్టియు సాటిలేనట్టియు పరిపూర్ణానందమే నాకు (ఆత్మకు) స్వరూపము. స్వరూపభిన్న మగుపదార్థము సహజమై (స్వాభావికమై) యుండుటకు వీలు లేదు. "ఏది దేనికి స్వభావసిద్ధమై యుండునో అది దానికి స్వరూపమై యెడతెగనిసంబంధము కలధర్మమై యుండవలెను" అనుట నియమముకదా? ఈయానందము నాకు ధర్మమగుటకు వీలులేదు. అప్పుడు నాకు పరిచ్ఛేదము (అనఁగా నొకచోటలేకుండుట) కలుగును. ఇది సమ్మతముకాదు. నాకంటే రెండవది యగువస్తువుండుటకు వీలులేదని ఇదివఱకే నిరూపించి యున్నాను. "అసంగో హ్యయం పురుషః"="ఈబ్రహ్మము దేనితోను సంబంధపడువాఁడు కాఁడు" అనుశ్రుతియు నీవిషయమునే స్పష్టము చేయుచున్నది. కావున నే నానందరూపుఁడను. ఈవిధముగ నాకు సత్యము జ్ఞానము ఆనందము అను నవియే స్వరూపము లని తెలిసికొని లోకమునఁ బ్రత్యక్షసిద్ధములైన యుపాధివశమున నల్పములై కానవచ్చు సత్యాదులను బట్టి నిరతిశయసత్యాదులనూహించి వానినే నన్నుఁగా నెఱింగి వివేకబలముచేఁ బ్రపంచము నెల్ల (ఉపాధుల నెల్ల) నిషేధించి యభేదముగ నుపాసింపుము.

అఖండలక్షణము.

అవ. ఇట్లు తనసచ్చిదానందరూపమును సయుక్తికముగ వివరించి యుపాసనామార్గమును (లేక ధ్యానమార్గమును) దెల్పి పర్యవసానమును జేయుచు దనసర్వవ్యాపకత్వము నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇట్లు కాలత్రయాబాధ్యత్వంబువలనను స్వారోపితాశేషపదార్థభాస

కత్వంబువలనను, బరమప్రేమరసాస్పదత్వంబువలనను, సచ్చిదానంద స్వరూపకుండనయిన నేను మణికనకరజతతామ్రలోహకాంస్యమృణ్మయఘటంబులలోపల వెలుపల నంటక నాకాశంబు వ్యాపించియున్న చందంబున వియత్పవనతేజోజలభూదేవమానవతిర్యక్స్థావరాది చరాచరంబులయందు బాహ్యాభ్యంతరంబుల నసంగుండనై నిండియుండుటం జేసి నాకు దేశకృతపరిచ్ఛేదంబు లేదనానిర్వచనీయ మాయాకల్పితభూతవర్తమానభవిష్యత్సమయములయం దేకరూపత్వంబుచేత సాక్షినై యుండియు వాని నెల్ల నెల్లప్పుడు దృశ్యంబుగా నెఱుంగుట వలనఁ గాలకృతపరిచ్ఛేదంబు గలుగదు మఱియు వృక్షంబునకు వృక్షాంతరంబు సజాతీయంబయి శిలాదికంబు విజాతీయంబయి పత్రపుష్పఫలాదికంబులు స్వగతంబులై యొప్పిన కైవడి నీయనాత్మప్రపంచం బసద్రూపంబగుటవలన నిరవయవంబు వ్యాపకంబు నసంగంబునై నగగనంబునకు నభావరూపంబ స్వభావంబగుటవలనను శశవిషాణం బెద్దియుం గానిపగిది సజాతీయ విజాతీయ స్వగతంబులుగా నేర వట్లగుట వస్తుకృతపరిచ్ఛేదంబు శూన్యం బగు నివ్విధంబునఁ ద్రివిధపరిచ్ఛేదరహితత్వంబువలన నద్వితీయపరిపూర్ణ ప్రత్యగభిన్నపరబ్రహ్మచైతన్యం బగుదు నని వెండియు నిట్లనియె. 164

టీ. ఇట్లు=ఈవిధముగా, కాలత్రయాబాధ్యత్వంబువలనను=భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయం దొక్కరీతిగా నుండుటచేతను, స్వారో...నను-స్వారోపిత=తనయం దారోపింపఁబడిన, అశేష=సమస్తమైన, పదార్థ=పదార్థములను, భాసకత్వంబువలనను=ప్రకాశింపఁ జేయుచుండుటవలనను, పరమ...నను-పరమ=అధికమైన, ప్రేమరస=ఆనందరసమునకు, ఆస్పదత్వంబువలనను=ఆధారభూతుఁడై యుండుటచేతను, సచ్చిదానందస్వరూపకుండనైన నేను=సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడనైనట్టి నేను, మణి...పలన్-మణి=మణిమయమైనట్టియు, కనక=సువర్ణమయమైనట్టియు, రజత=రజతమయమైనట్టియు, తామ్ర=తామ్రమయమైనట్టియు, లోహ=అయోమయమైనట్టియు, కాంస్య=కంచుతోఁ జేయంబడినట్టియు, మృత్=మట్టితో, మయ=చేయఁబడినట్టియు, ఘటంబుల=పాత్రలయొక్క, లోపలవెలుపలన్, అంటక=సంబంధింపక, ఆకాశంబు=ఆకాశము, వ్యాపించియున్న చందంబునన్=వ్యాపించియున్నట్లు, వియ...యందున్-వియత్=ఆకాశము, పవన=వాయువు, తేజః=అగ్ని, జల=జలము, భూ=భూమి, దేవ=దేవతలు, మానవ=మనుష్యులు, తిర్యక్=పశుపక్ష్యాదులు, స్థావర=స్థావరములైన పర్వతములు మొదలగునవి, ఆది=మొదలైన, చరాచరంబులయందున్=

ప్రపంచములందు, బాహ్యాభ్యంతరంబులన్ = లోపలను వెలుపలను, అసంగుండవై= సంబంధము లేనివాఁడవై, నిండియుండుటం జేసి=వ్యాపించి యుండుటవలన, నాకున్, దేశ...దంబు-దేశ=స్థలములచేత, కృత=చేయఁబడిన, పరిచ్ఛేదంబు=భేదము("ఇచ్చట నున్నాను అచ్చటలేను." అను భేదవ్యవహారము), లేదు. అనా...యందున్-అనాది= ఆద్యంతములు లేనట్టియు, అనిర్వచనీయము='ఇది యిట్టిది' అని నిరూపింపరానట్టియు, మాయా=మాయచేత, కల్పిత=కల్పింపఁబడినట్టి, భూత = గడచినట్టియు, వర్తమాన= జరుగుచున్నట్టియు, భవిష్యత్ = జరుగఁబోవునట్టియు, సమయంబులయందున్ = కాలములయందు, ఏకరూపత్వంబుచేతన్ = ఒకటే రూపముతో, సాక్షివై = ద్రష్టవై, ఉండియున్, వానినెల్లన్ = ఆకాలముల నన్నిఁటిని, ఎల్లప్పుడున్=ఎప్పుడు ను, దృశ్యంబుగా నెఱుంగుటవలనన్ = దృశ్యముగా చూచుచుండుటవలన, కాలకృత పరిచ్ఛేదంబుగలుగదు=కాలముచే చేయఁబడిన, భేదముగలుగదు (అనఁగా: ఈకాలము నందుయున్నాఁడు, ఆకాలమునందు లేఁడు అను భేదములేదు), మఱియున్=ఇదియునుఁ గాక, వృక్షంబునకున్=ఒకచెట్టుకు, వృక్షాంతరంబు=మఱియొకచెట్టు, సజాతీయంబై=స మానజాతి గలదై, శిలాదికంబు=ఱాయి మొదలగునవి, విజాతీయంబై = విరుద్ధజాతి గలవై, పత్ర...బులు-పత్ర=ఆకులు, పుష్ప = పువ్వులు, ఫల = పండ్లు, ఆదికంబులు= మొదలగునవి, స్వగతంబులై=తనలోనేయుండి, ఒప్పినవై వడిన్=భేదమును కలిగించుచు నున్నట్లు, ఈఅనాత్మప్రపంచంబు=ఈయనాత్మయైనజగత్తు, అసద్రూపంబగుటవలనన్ =లేని దగుటచేతను, నిరవయవంబును=అవయవంబులు లేనిదియు, వ్యాపకంబును=సర్వ వ్యాపకమైనదియు, అసంగంబు=దేనితోను సంబంధింపనిదియు, ఐనగగనంబునకున్ =అయినట్టి ఆకాశమునకు, అభావరూపంబు = శూన్యముగా నుండుటయే, స్వభావం బగుటవలనన్ = స్వరూపము కావునను, శశవిషాణంబు=కుందేటి కొమ్ము, ఎద్దియుం గానిపగిదిన్=ఉన్నదియు లేనిదియు గానట్లు, సజా...బులు-సజాతీయ=(భూతములు) సమానజాతి కలవి గాని, విజాతీయ=విరుద్ధజాతిగలవి కాని, స్వగతంబులు = తనయందే యున్నవి కాని, కానేరవు=కావు (అనఁగా: సజాతీయ, విజాతీయ, స్వగత భేదములను నాకు (బ్రహ్మకుఁ) గలిగింపనేరవు), అట్లగుటవలనన్=అట్లుగావున, వస్తుకృతపరిచ్ఛేదం బు, శూన్యంబగున్ = వస్తువులచేఁ జేయఁబడిన భేదము(అనఁగా: ఈవస్తువునందున్నాఁ డు, ఆవస్తువునందు లేఁడు, అను భేదము లేదు), ఇవ్విధంబునన్ = ఈవిధముగా, త్రివి ధపరిచ్ఛేదరహితత్వంబువలనన్ = దేశవస్తుకాలపరిచ్ఛేదములులేకుండుటవలన, అద్వితీ ...యంబున్ - అద్వితీయ = రెండవది లేనట్టియు, పరిపూర్ణ = సర్వవ్యాపకుఁడైనట్టి యు, ప్రత్యగభిన్న = కూటస్థునికంటె వేఱు కానట్టియు, పరబ్రహ్మచైతన్యంబున్= పరబ్రహ్మమైనరూపమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడను, అగుదువని=అయియున్నా నని, వెండియున్=మఱియును, ఇట్లనియెన్=ఈక్రిందివిధముగా చెప్పెను.

తా. ఈవిధముగాఁ ద్రికాలములయందును నాశములేనివాఁడ నగుటచేత సద్రూపుఁడనై సర్వవస్తువులఁ బ్రకాశింపఁజేయుచుండుటచేఁ జిద్రూపుఁడనై యందఱిచేతను సర్వాధికముగఁ బ్రేమింపఁబడుచుండుటచేత నానందరూపుఁడనై యుండి పరిచ్ఛేద శూన్యుఁడనగుటచేత సర్వవ్యాపకుఁడను గూడనై యున్నాను. దేశకృతపరిచ్ఛేద మనియుఁ గాలకృతపరిచ్ఛేద మనియు వస్తుకృతపరిచ్ఛేద మనియు పరిచ్ఛేదములు మూఁడు విధములు. అందు ఒకదేశమునుండి మఱియొకదేశమున లేకపోవుట దేశకృతపరిచ్ఛేదము. ఒకకాలమునుండి మఱియొకకాలమున లేకపోవుట కాలకృతపరిచ్ఛేదము. తనకంటె భిన్న మగుపదార్థము వేఱొకటియుండుట వస్తుకృతపరిచ్ఛేదము. ఈమూఁడుపరిచ్ఛేదములలో నొక్కటైన నుండునేని యది సర్వవ్యాపకము కానేరదు. నాకీమూఁడును లేవు. ఎట్లనిన—మణిసువర్ణరజితతామ్రలోహమృణ్మయాదు లగు సర్వవిధములైన అనఁగా: నెక్కువతక్కువలుగల ఘటాదులయందు లోపల వెలుపల వ్యాపించి వానితో సంబంధ మేమియులేక సర్వవ్యాపకమైయుండు నాకాశమువలెఁ బంచభూతములయందును వాని కార్యములగు దేవ మనుష్యమృగాదులయందును (అనఁగా: న్యూనాధికభావములు గల సర్వపదార్థములయందును) నేను వ్యాపించియున్నాను. ఈ చెప్పఁబడినవే ప్రపంచము కావున సర్వదేశములయందు నున్నవాఁడ నగుటచే నాకు దేశకృతపరిచ్ఛేదము లేదు. ఉత్పత్తివినాశములకుఁ గూడ సాక్షి నగుటచే నేను సర్వకాలములయందు నున్నాను. కావునఁ గాలకృతపరిచ్ఛేదము లేదు. సజాతీయమనియు విజాతీయమనియు స్వగతమనియు వస్తుపరిచ్ఛేదము మూఁడువిధములు. అందు ఒకవృక్షమునకు మఱియొక వృక్షమునుండి గలుగుపరిచ్ఛేదము (అనఁగా: "ఆవృక్షమునకంటె నీవృక్షము వేఱు" అనువ్యవహారమునకుఁ గారణమగుపరిచ్ఛేదము) (భేదము) సజాతీయవస్తుకృతపరిచ్ఛేదము. ఇట్టి వృక్షమునకు ఱాయి మొదలగువానివలనఁ గలుగుపరిచ్ఛేదము విజాతీయ వస్తుకృతపరిచ్ఛేదము. అవృక్షమునకే తనయవయవములైన పత్రపుష్పఫలశాఖాదులవలనఁ గలుగుపరిచ్ఛేదము. స్వగతవస్తుకృతపరిచ్ఛేదము, "సజాతీయ మనఁగా తనజాతి గలరెండవవస్తువు. విజాతీయ మనఁగా విరుద్ధజాతి గలరెండవవస్తువు. స్వగత మనఁగాఁ దనలోనేయుండియు భిన్నముగ వ్యవహరింపఁబడువస్తువు" అని తెలిసికొనవలయును. ఈమూఁడువిధము లగువస్తుపరిచ్ఛేదములలో నొక్కటియైనను నాకుఁగలుగదు. భ్రాంతివలనఁ బ్రపంచము నాకంటె వేఱుగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది. కాని వాస్తవముగ విచారించిన నది లేనేలేదు. "ఆకాశభూతము నిరవయవము (అవయవములులేనిది) దేనితోను సంబంధించునదికాదు. సర్వవ్యాపకము. ఇట్లగుటచే నది యసద్రూపము కానేరదు. అవయవములుండుటచేఁ దక్కిననాల్గుభూతములును నశించునవియైనను దీనికి నాశముకలుగదు. కావున బ్రహ్మమునకుఁ దీనితో విజాతీయపరిచ్ఛేదము రావలయును" అనియందు వేమో అది సరికాదు. ఆకాశ మెట్టిదైనను దానికి నభావమే స్వరూపము. ఇది యనుభవసిద్ధము.

కావున వంధ్యాపుత్రునివలె మృగతృష్ణికాజలమువలె నిది బ్రహ్మమున కేవిధమగువస్తుపరిచ్ఛేదమును జేయంజాలదు. "జలము రెండువిధములు. శుద్ధజల మొక్కటి. మృగతృష్ణికాజల మొక్కటి. కమలము రెండువిధములు. సరస్సునందుఁ బుట్టునది యొక్కటి. యాకాశమునందుఁ బుట్టునదియొక్కటి"అనివ్యవహరించుట పరిహాసాస్పద మగుననుటకు సందియము లేదుకదా. ఈవిధముగా నాకుఁ ద్రివిధపరిచ్ఛేదములును లేకుండుటచే నేను అద్వితీయుఁడను. (సర్వవ్యాపకుఁడను. కూటస్థునికంటె వేఱుకాని శుద్ధపరబ్రహ్మంబును.) ఓ పార్వతీ! ఈవిధముగాఁ దనయపరిచ్ఛిన్నత్వమునుఁ దెల్పి సర్వాత్మకునిగ ధ్యానింపు మని ఉపదేశించి శ్రీరాముఁడు హనుమంతునితో నీక్రిందివిధమున జెప్పెను.

అవ. ఇట్లు సర్వము నుపదేశించి సాంఖ్యయోగము నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

ఆ. ఏ నఖండసచ్చిదానందమయుఁడనై
యిట్లు వెలుఁగుచునికి నెఱిఁగి నన్ను
నేనటంచుఁ దెలియు నిపుణులు మత్స్వరూ
పాత్ము లగుచు ముక్తు లగుదు రనఘ. 165

టీ. అనఘ = దోషరహితుఁడా, ఏను, అఖండసచ్చిదానందమయుఁడనై=సర్వపరిపూర్ణసత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడనై, ఇట్లు = పైన వివరించినవిధముగా, వెలుఁగుచున్ =ప్రకాశించుచు, ఉనికిన్ = ఉండుటను, ఎఱిఁగి= తెలిసికొని, నన్నున్ = బ్రహ్మస్వరూపుఁడనైననన్ను, నేనటంచుదెలియునిపుణులు = అస్మచ్ఛబ్దార్థమని తెలిసికొను విద్వాంసులు, మత్స్వ...లగుచున్-మత్ = నాయొక్క, స్వరూప=రూపమే, ఆత్మ లగుచున్=స్వరూపముగాఁ గలవారై (నేనే వారై), ముక్తు లగుదురు=మోక్షము చెందుదురు.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! ఈవిధముగా నేను (బ్రహ్మము) సర్వపరిపూర్ణసచ్చిదానంద స్వరూపుఁడ నగుటఁ "దెలిసికొని" నేనే (ఆబ్రహ్మమే) నేను (అస్మచ్ఛబ్దార్థము) అని యపరోక్షజ్ఞానప్రభావముచే గ్రహించువారు నన్నుఁ బొందుదురు. ముక్తిని జెందుదురు.

అవ. ఇట్లు పరమేశ్వరుఁడు పార్వతీదేవికి సర్వము నెఱింగించి శ్రీరామాంజనేయుల కొనర్చినపరమోపదేశమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. అని యిట్లు బోధించి యానందమయుఁ డగు
శ్రీరాఘవుఁడు నిజశ్రీపదార
విందంబులకు భక్తి వందనంబులు సేయు
హనుమంతుఁ గనుఁగొని యప్పు డతని

శిర మనుపూర్వాద్రిశిఖరంబుపై స్వక
రార్కమండలము డాయంగఁ జేర్చి
తనరునీహస్తమస్తకయోగ మిప్పుడే
తెలిసి యెఱుంగు నా తెలివి నీవు
తే. తెలివి నీవని తెలుపఁగాఁ దెలియు నెద్ది
యదియె నీవను వెలుఁగుచే ననిలసుతుని
ధీగతానాద్యవిద్యాంధతిమిర మెల్లఁ
బాపి కేవలతత్త్వరూపంబుఁ జూపె. 166

టీ. అని, ఇట్లు=ఈవిధముగా, బోధించి = ఉపదేశించి, ఆనందమయుఁడు=ఆనందరూపుఁడు, ఐనశ్రీరామమూర్తి = ఐనశ్రీరాముఁడు, నిజశ్రీపదా...లకున్-నిజ=తనయొక్క, శ్రీ=శోభాయుక్తమైన, పదారవిందయుగళములకున్=పాదపద్మములకు, భక్తిన్=భక్తితో, వందనంబులు=నమస్కారములు, చేయుహనుమంతున్=చేయుచున్నట్టి ఆంజనేయుని, కనుఁగొని=చూచి, అప్పుడు=ఆసమయమున, అతని...పైన్-అతని=ఆహనుమంతునియొక్క, శిరమను=శిరస్సు అనెడు, పూర్వాద్రి=పూర్వపర్వతము యొక్క, శిఖరంబుపైన్=శిఖరముమీఁద, స్వకరార్కమండలమున్-స్వ=తనయొక్క, కర=హస్తమనెడు, అర్కమండలమున్=సూర్యమండలమును, డాయంగఁజేర్చి=కలుసుకొనునట్లుగాఁ జేర్చి (శిరముపై చేతినుంచి), తన...గము-తనరు=ఒప్పుచున్న, ఈహస్తమస్తకయోగము = ఈహస్తమస్తకసంయోగము, ఏతెలివియెఱుంగున్=ఏజ్ఞానము తెలిసికొనుచున్నదో, ఆతెలివినీవు=ఆజ్ఞానమేనీవు, తెలివినీవని="జ్ఞానమునీవు" అని, తెలుపఁగాన్ = తెలియఁజేయఁగా, తెలియునెద్ది=ఏది తెలిసికొనుచున్నదో, అదియే నీవనువెలుఁగుచేన్="ఆజ్ఞానమేనీవు" అనుప్రకాశముచే (బ్రహ్మప్రకాశముచే), అని...ల్లన్-అనిలసుతుని=ఆంజనేయునియొక్క, ధీ=బుద్ధిని, గత=పొందియున్న, అనాది=అనాదియైన, అవిద్య=మాయయనెడు, అంధతిమిర మెల్లన్=గాఢాంధకార మంతయు, పాపి=తొలఁగించి, కేవలతత్త్వరూపంబున్-కేవల = నిర్మలమైన, తత్త్వ=యథార్థమైన (లేక బ్రహ్మముయొక్క), రూపంబున్=రూపమును, చూపెన్=చూపించెను.

తా. ఓగౌరీ! ఇట్లు శ్రీరామచంద్రుఁ డతివిశదముగా నాత్మతత్త్వముఁ దన కుపదేశింపఁగానే యంతకంటె నతిస్పష్టముగ నెఱుంగఁగోరి హస్తమస్తకసంయోగము ననుభవింపఁగోరి యాయభిప్రాయమును సూచించుచు నాంజనేయుఁ డారాముని పదములకు సాష్టాంగమాచరించెను. శ్రీరాముఁడు నాయభిప్రాయము నెఱింగి కరుణార్ద్రుఁడై యాతనిశిరమునఁ దనహస్తముఁ జేర్చి "ఓయాంజనేయా! బాగుగ గురుతింపుము. ఈ

హ స్తమ స్తక సంయోగము నే తెలివిచే నెఱుంగుచున్నావో, ఆ తెలివియే నీయథార్థస్వరూపము అనుమాటను ఏ తెలివిచే నెఱుంగుచున్నావో అదియే నీయథార్థస్వరూపము. అదియే నాయథార్థస్వరూపము. మనకిరువురకు భేదము లేదు అని విస్పష్టముగ నుపదేశించి వ్రేలితోఁ జూపినయట్లు కూటస్థునిజూపి యాతనియజ్ఞానము నెల్లను ధ్వంసము గావించెను. ఇట్లు హనుమంతునిశిరంబను నుదయాచలముపై రామహస్తంబనుసూర్యుఁ డుదయించి యజ్ఞానమను నంధకారమును ధ్వంసము చేసెను.

వ. ఆసమయంబున.

చ. అటఁ బొడఁ గాంచె మారుతిహృదంబురుహాంతరబింబితస్ఫుర
చ్చటులపునః పునశ్చలదసద్విషయస్పృశదింద్రియాన్వితో
త్కటపటుధీప్రవృత్తినిహితజ్ఞకళాగ్రనివేశముఙ్ విశం
కటనిజభాప్రకాశితజగద్వ్రజకోశము స్వప్రకాశమున్. 166

టీ. అటన్ = అచ్చట, మారుతి = ఆంజనేయుఁడు, హృదం...శమున్ - హృత్ = హృదయమనెడు, అంబురుహ = కమలముయొక్క, అంతర = లోపల, బింబిత = ప్రతిబింబించినట్టియు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, చటుల = అధికమైనట్టియు, పునఃపునః=మాటిమాటికి, చలత్ = చలించుచున్న, అసత్ = శూన్యముతైన, విషయ=శబ్దాదివిషయములను,స్పృశత్ =స్పృశించుచున్న, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములతో, అన్విత = కూడియున్న (అనఁగా: ఇంద్రియములమూలమున వెలికివచ్చుచున్న), ఉత్కట = లెక్కకు మిక్కిలియైన, పటు = స్ఫుటమైన, ధీప్రవృత్తి=బుద్ధివృత్తులయందు, నిహిత = ఉంచఁబడిన (ప్రతిబింబించియున్న), జ్ఞకళా = జ్ఞానకళయొక్క చిదాభాసునియొక్క, అగ్ర = మీఁద సాక్షియై, నివేశమున్ = ఉన్నట్టియును, విశంకట...కోశమున్-విశంకట = విశాలమైన, నిజ = స్వకీయమైన, భా = కాంతిచేత, ప్రకాశిత = ప్రకాశింపఁ జేయఁబడిన, జగత్ = ప్రపంచముయొక్క, వ్రజ = సమూహ మనెడు, కోశమున్ = ఆవరణము (అనఁగా: బ్రహ్మాండము, లేక బ్రహ్మాండములు కలిగినట్టియు), స్వప్రకాశమున్ = స్వయంప్రకాశమును (బ్రహ్మమును), పొడఁగాంచెన్ = చూచెను.

తా. ఓ పార్వతీ! పిదప నాకర్ణింపుము. ఈవిధముగా శ్రీరాముఁడు స్వప్రకాశమును జూపఁదనే యది యాంజనేయునకు గోచరమయ్యెను. హృదయకమలమున నిలిచి లేక ప్రతిబింబించి పర్వాధికముగఁ బ్రకాశించుచు బాహ్యవిషయములపై కుఱుకుచు నింద్రియములమూలమున మాటిమాటికి సంచరించుచు నున్నమనోవృత్తుల

యం దుండు చిదాభాసునకు సాక్షియై త్రిభువనముల నేకరూపముతోఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచు నున్న పరబ్రహ్మము గోచరుఁ డయ్యెను.

ఆ. అట్టితన్నుఁ గాంచి యానందమూర్తియై
చిత్రరూప మట్లు చేష్ట లుడిగి
తనువు మఱచి కొంతతడ వూరకుండె నా
యాంజనేయుఁ డోహిమాద్రితనయ!. 168

టీ. ఓహిమాద్రితనయ=ఓపార్వతీ, ఆంజనేయుఁడు, అట్టితన్నుగాంచి = అట్లు పరమానందస్వరూపుఁ డగునాత్మను జూచి, ఆనందమూర్తియై = ఆనందమయుండై, చిత్రరూపమట్లు = చిత్తరువునందు లిఖింపఁబడిన ప్రతిమవలె, చేష్టలుడిగి = ఇంద్రియ వ్యాపారములను వదలి, తనువుమఱచి = శరీరమును మఱచి, కొంతతడవు=కొంతసేపు, ఊరకుండెన్.

తా. ఓపార్వతీ! ఈవిధముగ నాయాంజనేయుఁడు తన యథార్థస్వరూపమును జూచి పరమానందమయుఁడై శరీరమును మఱచి చిత్తరువునందు లిఖించిన ప్రతిమవలె నేమియుం జేయక నాయాంజనేయుఁడు కొంతసే పూరకుండెను.

తే. లిప్తమాత్రం బవిద్యావిలిప్తమాత్ర
మైనఘనుని లెన్న లేరు బ్రహ్మాదు లనఁగ
క్షణము సర్వజగద్విలక్షణముఁ బొందు
వాని నుతియింపఁ దరమె యేవారికైన. 169

టీ. లిప్తమాత్రంబు=ఒకనిమిషమైన ("నిమేషాలిప్తమాతా" అని విశ్వప్రకాశిక),అవి...ఘనున్-అవిద్యా=అవిద్యచేత, అవిలిప్తమాత్రమైన = స్పృశింపఁ బడకుండమాత్రమే యున్న (జయించియుండ నక్కఱలేదనుట), ఘనున్=మహాత్ముని, బ్రహ్మాదులు=బ్రహ్మమొదలగుదేవతలు, ఎన్నలేరు=స్తోత్రము చేయనేరరు, అనఁగన్ = అని చెప్పఁగా, క్షణము=క్షణకాలము (అనఁగా: పదునెనిమిదినిమిషములు కాష్ఠ, ముప్పది కాష్ఠలు కళ, ముప్పదికళలు క్షణము ఇంతకాలము), సర్వ...ణము-సర్వజగత్ = సర్వ ప్రపంచమునకంటె, విలక్షణమున్ = వేఱగు బ్రహ్మతత్త్వమును, పొందువానిన్=ఆశ్ర యించినవానిని (అనఁగా: బ్రహ్మరూపుఁడై నిర్వికల్పసమాధియందున్నవానిని), ఏవారి కైనన్=ఎవ్వనికైనను, నుతియింపన్=స్తోత్రము చేయుటకు, తరమె=శక్యమా.

తా. అవిద్యాసంబంధములేక నొక్కలిప్తయైన నుండిన మహాత్ముని బ్రహ్మాదులుం కూడ స్తోత్రము చేయలేరు. ఇట్లుండ రెండుగడియలకాలము బ్రహ్మానుభవమా నొందిన సర్వమును మఱచిన యాహనుమంతు నెవ్వఁడు వినుతింపఁగలఁడు.

తే. అట్టివిజ్ఞానయోగసమాధి నొంది
యనుపమానందమూర్తియై యాంజనేయుఁ
డెట్టకేలకు మేల్కని యెదుర నున్న
రామచంద్రునిఁ జూచి సంభ్రమముతోడ. 170

టీ. ఆంజనేయుఁడు, అట్టివి...మాధిన్-అట్టి = పూర్వోక్తమైన, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞాన మనియెడు, యోగ=యోగముచేత కలిగిన, సమాధిన్ = నిర్వికల్పసమాధిని, ఒంది=పొంది, అనుప... ర్తియై-అనుపమ = సాటిలేని, ఆనందమూర్తియై = ఆనందమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడై, ఎట్టకేలకున్=అతికష్టముతో, మేల్కని=బాహ్యవృత్తికి మనసును ద్రిప్పి, ఎదురనున్న రామచంద్రునిఁ జూచి, సంభ్రమముతోడన్=త్వరతో.

క. మూఢత్వ ముడిగి యోగా
రూఢుం డై భక్తి పాదల మ్రొక్కిన నపు డా
ప్రౌఢమతిఁ జూచి రాముఁడు
గాఢాలింగనము చేసె గారవ మలరన్. 172

టీ. మూఢత్వముడిగి=అజ్ఞానమును విడచి, యోగారూఢుండై=అపరోక్షానుభవమును ఆశ్రయించి, భక్తి, పాదలన్ = అభివృద్ధి యగుచుండఁగా, మ్రొక్కినన్ = నమస్కరింపఁగా, అపుడు=ఆసమయమందు, రాముఁడు, ఆప్రౌఢమతిఁజూచి=ఆజ్ఞాన సంపన్నునింజూచి, గారవమలరన్=గౌరవముతో, గాఢాలింగనముచేసెన్ = ఆలింగనము చేసికొనెను.

తా. ఈవిధముగఁ గొంతసేపు అపరోక్షానుభవము (అనఁగా: నిర్వికల్పసమాధి నొంది పరమానందము ననుభవించుచుండి కొంతసేపటి కెట్లో బాహ్యవృత్తికిఁ దిరిగి మేల్కాంచి యాంజనేయుఁడు తన ఎదుట నున్న శ్రీరామునకు సాష్టాంగముగ నమస్కరించెను. ఈవిధముగ నజ్ఞానమును బాసి యోగసిద్ధినొంది తనకు భక్తియుక్తుఁడై నమస్కరించుచున్నయాతని నా శ్రీరాముఁడును గౌరవపూర్వకముగ వాత్సల్యయుక్తముగ గాఢాలింగనముఁ జేసికొనియెను.

అవ. ఇట్లు పార్వతీపరమేశ్వరసంవాద రూపమున సాంఖ్యయోగమును వివరించి కవి దాని నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

వ ఇట్లు గారవంబుఁ జేసిన నయ్యాంజనేయుం డప్పరమేశ్వరున కనేకవిధపూజానమస్కారస్తోత్రంబులుం గావించె ననిన విని పార్వతీదేవి యఁటమీఁద శ్రీరామస్వామి యేమి యుపదేశించె నని శ్రీమహాదేవు నడుగుటయును. 172

టీ. ఇట్లు గారవంబు చేసినన్ = ఇట్లు గారవింపగా, ఆయ్యాంజనేయుండు, అప్పరమేశ్వరునకున్ = ఆ శ్రీరామునకు, అనే...బులు-అనేకవిధ = అనేకవిధము లైన, పూజా = పూజలను, నమస్కార=నమస్కారములను, స్తోత్రంబులు = స్తోత్రము లను, కావించెన్ = చేసెను, అనినన్ = అనిచెప్పఁగా, విని, పార్వతీదేవి, ఆటమీఁదన్ = పిమ్మట, శ్రీరామస్వామి=రాముఁడు, ఏమియుపదేశించెనని, శ్రీమహాదేవున్ = ఈశ్వరుని, అడుగుటయున్=అడుగఁగా.

తా. ఈవిధముగ రామచంద్రుఁడు తన్ను గారవింపఁగానే యాంజనేయుఁడును ఆ శ్రీరాముని బహువిధపూజానమస్కారస్తోత్రాదులచే సభినందించి (అనఁగాఁ బార్వతియు "పిదప శ్రీరాముఁ డేమి యుపదేశించెను" అని) పరమేశ్వరునిఁ బ్రశ్న చేసెను.

అవ. 173-174-175. పద్యములును కృతిపతిసంబోధనలు.—

చ. కలుషవిదూర! నిర్గతవికార! సురాంబుజసూర! సూరిహృ
జ్జలజవిహార! చారుసుఖసాగర! విశ్వశరీర! భూరిని
ర్మలగుణవార; వారిధిసమానగభీర! సుమేరుధీర! స
న్నలినభవాభవాచ్యుతమనఃకలితాత్మవిచారకారణా! 173

టీ. కలుషవిదూర-కలుష=పాపములకు, విదూర=దూరమైనవాఁడ, నిర్గతవికార=వికారములేనివాఁడ, సురాంబుజసూర-సుర=దేవతలనెడి, అంబుజ = కమలములకు, సూర = సూర్యునివంటివాఁడా, సూరి...హార-సూరి = విద్వాంసులయొక్క, హృజ్జలజ=హృదయకమలములయందు, విహార = విహరించెడువాఁడా, చారుసుఖసాగర-చారు=మనోహరమైన, సుఖ=బ్రహ్మానందమునకు, సాగర=సముద్రమువంటివాఁడా, విశ్వశరీర=ప్రపంచస్వరూపా! భూరి...వార-భూరి = అధిక మైనట్టియు, నిర్మల=పరిశుద్ధమైనట్టియు, గుణ = గుణములయొక్క, వార=సమూహముగలవాఁడా, వారిధిసమానగభీర=సముద్రునితో సమానమైనగాంభీర్యము గలవాఁడ, సుమేరుధీర = మేరుపర్వతముతో సమానమైన ధైర్యముగలవాఁడా, సన్నలిన...కారణా = సత్=శ్రేష్ఠమైనట్టియు, నలినభవ=బ్రహ్మదేవునియొక్కయు, అభవ = ఈశ్వరునియొక్కయు, అచ్యుత=విష్ణువుయొక్కయు, మనఃకలిత = మనస్సునందున్న, ఆత్మవిచార=బ్రహ్మవిచారమునకు, కారణ=కారణభూతుఁడైనవాఁడా. (అనఁగా: బ్రహ్మాదులకు సహితముజ్ఞానప్రదుఁడా!).

క. సర్వేశ్వర! సర్వోత్తమ, సర్వవ్యాపారసాక్షి! సర్వాధారా!
సర్వజ్ఞ! సర్వతోముఖ, సర్వాధిష్ఠానభూత! సర్వాకారా! 174

టీ. సర్వేశ్వర = సమస్తమునకు ప్రభువా, సర్వోత్తమ-సర్వ = సమస్తమున కంటె, ఉత్తమ=శ్రేష్ఠుఁడా, సర్వవ్యాపారసాక్షి = సర్వకార్యములకును (అనఁగా:

నింద్రియమనోవ్యాపారములకు), సాక్షియగువాఁడా! సర్వాధారా = సర్వమునకు నాధారభూతుఁడా, సర్వజ్ఞ=సర్వమునుఁ దెలిసికొనువాఁడా, సర్వతోముఖ = సర్వవ్యాపకుఁడా, సర్వాధిష్ఠానభూత = భ్రాంతిసిద్ధమగు నీసమస్తమునకు నాధారభూతుఁడా, సర్వప్రపంచమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడా.

మాలినీ. ప్రణమితమునిజాలా! భాసురానంతలీలా
ప్రణుతనిఖిలదేవా! భవ్యదివ్యప్రభావా!
ప్రణవజపనిధానా! బ్రహ్మవిద్యానిధానా!
గుణనిధిజగదీశా! కోటిసూర్యప్రకాశా! 175

టీ. ప్రణమితమునిజాల - ప్రణమిత = నమస్కరించుచున్న (లేక నమ్రులుగాచేయఁబడిన), మునిజాల = ఋషిసమూహముగలవాఁడా! ఋషులందఱు నీమహాదేవాచార్యులకు నమస్కరింతురనుట, భాసురానంతలీలా-భాసుర=ప్రకాశించుచున్న, అనంత = అపరిమితములైన, లీలా=విలాసములు (లేక చేష్టలుగలవాఁడా), ప్రణుతనిఖిలదేవా, ప్రణుత=స్తోత్రముచేయఁబడిన, నిఖిలదేవా=సమస్తదేవతలును గలవాఁడా, (అనఁగా: భేదబుద్ధిలేక, సర్వదేవతలయందు నేకభావముగలవాఁడా), భవ్యదివ్యప్రభావా-భవ్య=శుభకరమైనట్టియు, దివ్య=శ్రేష్ఠమైనట్టియు, ప్రభావా=సామర్థ్యము గలవాఁడా, ప్రణవజపనిధానా-ప్రణవజప = ఓంకారజపమునకు, నిధానా=స్థానభూతుఁడా, బ్రహ్మవిద్యానిధాన = బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నాశ్రయభూతుఁడా, గుణనిధి = సమస్తకళ్యాణగుణశాలీ, జగదీశా = ప్రపంచమునకు ప్రభువైనవాఁడా, కోటిసూర్యప్రకాశా=కోటిసూర్యులవలె ప్రకాశించువాఁడా.

గద్య. ఇది శ్రీమన్నారాయణమహాదేవగురుకరుణాకటాక్షవీక్షణవిమలీకృతనిజహృదయ కమలకర్ణికాంతస్సందర్శితాఖండసచ్చిదానందరసైకస్ఫూర్తిషట్చక్రసీతారామమూర్తి పరశురామపంతులలింగమూర్తి గురుమూర్తిప్రణీతంబైన శ్రీసీతారామాంజనేయ సంవాదం బను యోగశాస్త్రంబునందు సాంఖ్యయోగానుభవవిచారం బనునది ద్వితీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

ఈగద్యకు అర్థము ప్రథమాశ్వాసాంతమందలి గద్యకువలెను.

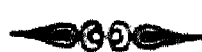
ఇట్లు వెన్నెలకంటి సుందరరామశర్మచే వివరింపఁబడిన శ్రీసీతారామాంజనేయ సంవాదతాత్పర్యమునందు ద్వితీయాశ్వాసము ముగిసెను.

ద్వితీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాంజనేయ సంవాదము

తృతీయాశ్వాసము.

అవ. ఇట్లు సాంఖ్యయోగమును వివరించి యమనస్కయోగమును నిరూపించు వాఁడై కవి మొట్టమొదట నాంధ్రకవులయాచారము ననుసరించి కృతిపతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.—

యోగీశ్వరదత్తా
త్రేయపదాంబుజవిధేయ ధీరనికాయ
ధ్యేయా ఘనసచ్చిత్సుఖ
కాయ మహాదేవ దేశికప్రభురాయా.

టీ. శ్రీయోగీశ్వరదత్తాత్రేయపదాంబుజవిధేయ-శ్రీ = అణిమమహిమ మున్నగు నష్టైశ్వర్యములుగల, యోగి = బ్రహ్మవేత్తలకు, ఈశ్వర = ప్రభువగు, దత్తాత్రేయ= దత్తాత్రేయమహామునియొక్క, పదాంబుజ = పాదపద్మములకు, విధేయ=విధేయుండవైనవాఁడా, ధీరనికాయధ్యేయా-ధీరనికాయ=బ్రహ్మవేత్తలసమూహముచేత, ధ్యేయా =ధ్యానముచేయఁదగినవాఁడా, ఘనసచ్చిత్సుఖకాయ-ఘన = అఖండమైన, సత్ = త్రికాలాబాధ్యమైన, చిత్ = జ్ఞానస్వరూపమైన, సుఖ= ఆనందమయమైన, కాయ= దేహముగలవాఁడా, మహాదేవదేశిక ప్రభురాయా-మహాదేవ=మహాదేవయను పేరుగల దేశికప్రభు=ఆచార్యవర్యులలో, రాయా=శ్రేష్ఠుఁడా.

తా. బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుఁ డగుదత్తాత్రేయయోగీంద్రునకు శిష్యుండవును సత్పురుష సమూహములచే స్తోత్రముచేయఁదగినవాఁడవును సచ్చిదానందరూపుఁడవును అగు మహాదేవ దేశికేంద్రా!

అవ. ఇట్లు సంబోధించి పరమేశ్వరోత్తరరూపవాక్యములో నమనస్కమును విస్తరింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.

వ. అవధరింపుము శ్రీమహాదేవుం డమ్మహాదేవి కిట్లనియె న ట్లాంజనే

యుండు పరమసాంఖ్యరాజయోగసమాధివలన మేల్కాని బ్రహ్మానంద భరితాంతఃకరణుండై తనముందరనున్న శ్రీసీతారామగురునిం గనుంగొని యనేకసాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించి నిటలతటఘటితాంజలిపుటుం డై యిట్లని వినుతించె. 2

టీ. అవధరింపుము=వినుము, శ్రీమహాదేవుఁడు = ఈశ్వరుఁడు, అమ్మహాదేవికిన్ =ఆపార్వతీదేవికి, ఇట్లనియెన్ = ఈవిధముగాఁ జెప్పెను. అట్లు = పైనిఁ జెప్పినవిధముగా, ఆంజనేయుఁడు = పర...లనన్-పరమ-శ్రేష్ఠమైన, సాంఖ్య=సాంఖ్య మను పేరుగల, రాజయోగ=రాజయోగముయొక్క, సమాధివలనన్ = నిష్ఠనుండి (అనఁగా: నిర్వికల్పసమాధినుండి), మేల్కాని=జాగ్రత్త వహించి, బ్రహ్మా...ణుండై- బ్రహ్మానంద =బ్రహ్మానందముచేత, భరిత=నిండిన, అంతఃకరణుండై = మనస్సుకలవాఁడై, తనముందరనున్న = తనయెదుటనున్న, శ్రీసీతా...రునిన్-శ్రీ=శోభాయుక్తుఁడైన, సీతా=చిచ్ఛక్తిస్వరూపిణియైన సీతాదేవితోఁగూడిన, రామగురునిన్=శ్రీరాముఁడను గురువును, కనుంగొని=చూచి, అనేక...బులు-అనేక = లెక్కకు మిక్కిలి యైనట్టియు, సాష్టాంగ= కరచరణాద్యష్టాంగములతోఁగూడినట్టియు, దండప్రణామంబులు = నమస్కారములను; ఆచరించి=చేసి, నిటల...డై-నిటలతట = భ్రూమధ్యప్రదేశమునందు, ఘటిత=ఉంచఁబడిన, అంజలిపుటుండై = నమస్కారముకలవాఁడై (అనఁగా: నమస్కరించుచు,) ఇట్లని వినుతించెన్=ఈవిధముగా స్తోత్రము చేసెను.

తా. ఈ మూఁడవయాశ్వాసమునందలి విషయమును వినుము. "ద్వితీయాశ్వాసమునఁజూపింపఁబడినఁ రీతిగా పార్వతీదేవి సాంఖ్యయోగోపదేశ మైనపిదప రాముఁడు దేని నుపదేశించెను?" అని ప్రశ్నచేయఁగానే పరమేశ్వరుఁ డిట్లు సమాధానమును చెప్పెను. ఓపార్వతీ! వినుము. అట్లు సాంఖ్యయోగోపదేశము కాఁగానే యాంజనేయుఁడు నిర్వికల్పసమాధినిఁ జెందెను. కొంతసేపటికి మేల్కాని యెదుట నున్న సీతారామగురువుల భక్తిపూర్వకముగా నమస్కరించెను. నిటలంబున చేమోడ్పుఁ గదియించెను. ఈ క్రిందఁ వివరింపఁబోవువిధముగా వినుతించెను.

ఆంజనేయుఁడు శ్రీరాముని వినుతించుదండకము.

అవ. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి హనుమంతుఁ డొనర్చిన స్తోత్రమును వివరించుచున్నాఁడు.—

దం. శ్రీరామరామాత్రిలోకాభిరామా పరంధాను నిష్కామ సంపూర్ణకామా బుధేంద్రాంతరంగాబ్ధిసోమా లసద్దివ్యనామా విరాజద్గుణస్తోమ యుష్మత్ప్రకాశస్వరూపంబవాచ్యం బచింత్యం బనంతం బసంగం బఖండం బబాధ్యం బబోధ్యం బసాధ్యం బభేద్యం బవిచ్ఛేద్య

మాద్యం తశూన్యం బజంబప్రమేయం బవిజ్ఞేయమధ్యేయమద్వంద్వ మవ్యక్త మగ్రాహ్య మధ్యాత్మ మేకం బరూపం బనాఖ్యం బరక్తం బశుక్లం బకృష్ణం బపీతం బపీనం బసూక్ష్మం బదీర్ఘం బహ్రస్వం బబాహ్యాంతరం బక్షరం బవ్యయం బింద్రియాగోచరం బప్రతర్క్యం బనిర్దేశ్య మాన్యం బస్పృశ్యం బకంపం బలక్ష్యం బలక్షం బశబ్దం బసంస్పర్శభూతం బరూపంబ సుస్వాదుగంధం బవాఙ్మానసప్రాప్యమై పూర్ణమై నిత్యమై సత్యమై శుద్ధమై బుద్ధమై ముక్తమై శాంతమై కేవలంబై నిరాకారమై సచ్చిదానందరూపాత్మచైతన్యమై సర్వభూతోరుదేహేంద్రియప్రాణహృద్బుద్ధ్యహంకారచిత్తాదిదృశ్య ప్రపంచంబు నాదిత్యుఁడీవిశ్వ మెల్లన్ వెలింగింపఁగాఁ జేయురీతిం బ్రకాశింపఁగా జేయఁగా సాక్షివై యాకసం బేకమై సర్వభాండంబులం దంతటన్ లోపలన్ వెల్పల న్నిండి యున్నట్టు లాకాశవాయ్వగ్నివార్భూమి నానావిధాశేషభూతంబులందంతటన్ నిర్వికల్పుండవై యుండి కర్తృత్వభోక్తృత్వమంతృత్వభర్తృత్వహర్తృత్వముల్నామరూపక్రియోపాధివర్ణాశ్రమంబు ల్గుణంబు ల్వివేకావివేకంబులున్ శోకమోహంబులున్ లేకయిస్థూలసూక్ష్మాదులన్ జాగరస్వప్నసుషుప్త్యాదులన్ బంచభూతంబులన్ బంచకోశంబులన్ జూచుచున్ నిర్వికారుండవైనిర్వికల్పుండవై నిర్విచేష్టుండవై నిష్ప్రపంచుండవై నిర్విశేషుండవైనిర్గుణబ్రహ్మమాత్రుండవై యొప్పునీదివ్యతత్త్వంబు నీసత్కృపాసంభృతాంచత్కటాక్షంబుచేతం గనుంగొంటి దేవా నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః. 3

టీ. శ్రీరామరామ-శ్రీ బ్రహ్మవిద్యారూపిణి యైనలక్ష్మీదేవితో, రామ = క్రీడించునట్టి, రామ=శ్రీరామ, త్రిలోకాభిరామ = మూఁడు లోకములకు [అనఁగా: భూర్భువస్సువర్లోకములకు, విషయములు భూలోకమనియు, నింద్రియములు, భువర్లోకమనియు, దేవతలు, ఇంద్రియాధిదేవతలు) సువర్లోకమనియుఁ జెప్పఁబడును] అభిరామ=మనోహరుఁడ (సర్వలోకములును, పరబ్రహ్మమును ప్రేమించుచున్నవియని భావము) పరంధామ-పరం = పరాప్రకృతుల కతిరిక్తమైన, ధామ = స్థానము లేక తేజస్సు కలవాఁడా, నిష్కామ = కామము, లేక, కామాదిశత్రువులు లేనివాఁడా, సంపూర్ణ

కామా=కోరఁదగినవిషయము లేనివాఁడా! తానే యానందరూపుఁడు కావునఁ దనకుఁ గావలసిన దేదియు లే దనుట. (ఇది నిష్కామత్వమునకు హేతువు). బుధేంద్ర... సోమ - బుధేంద్ర = విద్వాంసులయొక్క, అంతరంగ = మనస్సులనెడు, అబ్ధి= సముద్రమునకు, సోమా = చంద్రునివంటివాఁడా, లసద్దివ్యనామా - లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, దివ్య = శ్రేష్ఠమైన, నామ = పేరుకలవాఁడా, విరాజద్గుణ స్తోమ - విరాజత్ = ప్రకాశించుచున్న, గుణ = శాంతిదాంత్యాదికళ్యాణగుణముల యొక్క, స్తోమ = సమూహము గలవాఁడా ! యుష్మత్ప్రకాశస్వరూపంబు = నీజ్ఞాన రూపము, అవాచ్యంబు = చెప్పుటకు శక్యము కానిది. అచింత్యంబు = మనసుచే ధ్యానించుటకు నలవి కానిది, అనంతంబు = అంతము (నాశము, లేక, తుది) లేనిది, అసంగంబు=దేనితోను సంబంధింపనిది, అఖండంబు=సర్వవ్యాపకమైనది (పరిచ్ఛేదములు లేనిది.) అబాధ్యంబు=కాలాదులచేఁ గాని జ్ఞానముచేఁ గాని నశింపనిది. అబోధ్యంబు= బుద్ధికి గోచరము కాకుండుటచే తెలిసికొనుట కశక్యమయినది (యథార్థస్థితిలో బ్రహ్మ మునకంటె భిన్నమగుపదార్థములేదు. కావున "బ్రహ్మమును తెలిసికొనుచున్నాను"అను టయే సంభవింపదు). అసాధ్యంబు=ప్రమాణములచేఁగాని యుక్తులచేఁగాని సాధించు టకువీలులేనిది (అనఁగా నిత్యసిద్ధమైనది), అభేద్యంబు=తనకంటె (ఆత్మకంటె) వేరై యున్నదని భేదించుటకు వీలులేనిది, అవిచ్ఛేదము=పరిచ్ఛేదములు లేనిది, (లేక శస్త్రాదుల చే భేదించుటకు వీలులేనిది,) ఆద్యంతశూన్యంబు=మొదలు తుద యనునది(లేక,యంతట నిండియుండునది), అజంబు=ఉత్పత్తి లేనిది, అప్రమేయంబు=ప్రమాణములకు గోచ రముకానిది, అవిజ్ఞేయము=జ్ఞానమునకు గోచరముకానిది,(లేక, "ఇట్టిది యని ఏదియో యొకప్రకారముగ తెలిసికొనుటకు" వీలులేనిది), అధ్యేయము=ధ్యానమున కగమ్యమై నది [వేఱొకధ్యాత (ధ్యానముచేయువాఁడు)లేఁడు, కావున బ్రహ్మమును ధ్యానించుట సంభవింపదు.] అద్వంద్వము=తనకంటె భిన్నమగునది, లేక, సాటిలేనిది, అవ్యక్తము= ప్రపంచభ్రాంతిచే స్పష్టము కానిది, అగ్రాహ్యము = ఇంద్రియములచే గ్రహించుట కశక్యమైనది. "పరాంచిఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూ స్తస్మాపరాఙ్ పశ్యతి నాంతరా త్మన్"="పరమేశ్వరుఁ డింద్రియముల బహిర్ముఖముగఁ గావించెను. కావునఁ బురు షుఁడు బహిర్ముఖముగా చూచునుగాని యంతరాత్మనుఁ జూడనేరఁడు"అనుశ్రుతి ఈ విషయంబున ప్రమాణము, లేక కర్మాదులచేగ్రహించుట వీలులేనిది["నకర్మణా నప్రజ యా నధనేన"="కర్మ సంతానము ధనము మొదలగునవి బ్రహ్మమును (మోక్షమును) సాధింపనేరవు." అనుశ్రుతి ఇందుకు ప్రమాణము], అధ్యాత్మము=ఆత్మకు సంబంధిం చినవి (అనఁగా ఆత్మయే యనుట) ఏకంబు=అద్వితీయమైనది (అనఁగా: స్వజాతీయాది భేదములు లేనిది), అరూపంబు = రూపగుణములేనిది, అనాఖ్యంబు = పేరులేనిది, అర క్తంబు=యెఱుపు కానిది, అశుక్లంబు =తెల్లనిదికానిది, అకృష్ణంబు=నల్లనిది కానిది,

అపీతంబు=పచ్చనిది కానిది, అకీనంబు=బఱిసినది కానిది, అసూక్ష్మంబు=సన్ననిది కానిది, అదీర్ఘంబు పొడవైనది కానిది, అహ్రస్వంబు=పొట్టిదికానిది, అబాహ్యాంతరంబు=లోపల వెలుపల లేనిది, అక్షరంబు=నాశరహితమైనది, లేక కూటస్థరూపమైనది, అవ్యయంబు=నాశరహితమైనది (లేక, క్షీణించుస్వభావములేనిది,) ఇంద్రియాగోచరంబు=ఇంద్రియములకు గోచరముకానిది, అప్రతర్క్యంబు=విచారించుటకువీలులేనిది, అనిర్దేశ్యము="ఇట్టిది" అనినిరూపించిచూపుటకువీలులేనిది, అద్వయంబు=అనాదిసిద్ధమైనది, అదృశ్యంబు=సర్వసాక్షి యగుటచే దేనికిని దృశ్యము కానిది, అకంపంబు=చాంచల్యము లేనిది, అలక్ష్యంబు=లక్షణావృత్తిచే గుఱుతించుట కశక్యమైనది, (లేక అతివ్యాప్తి అవ్యాప్తి అసంభవము అనుదోషములు లేకుండునట్లు లక్షణముచెప్పుటకు వీలు లేనిది ("ఇది ఈపదార్థము" అని గుఱుతించుటకు వీలు గలుగఁజేయుచిహ్నము లక్షణ మనియు అట్టిచిహ్నముచే నిర్ణయింపఁబడుపదార్థము లక్ష్య మనియుఁ జెప్పఁబడును. లక్షణము లక్ష్యమందుమాత్రమే యుండక లక్ష్యములు కానిపదార్థములయందు కూడా నున్నయెడల నతివ్యాప్తి దోషదుష్ట మనియు లక్ష్యము లగుపదార్థములయందే కొన్నిచోట్ల లేకుండిన అవ్యాప్తి దోషదుష్టమనియు, లక్ష్యములయందంతటను బొత్తుగనే లేకుండిన నసంభవదోషదుష్టమనియుఁ జెప్పఁబడును. "కొమ్ములుండుట గోవునకు లక్షణము" అనిచెప్పిన నతివ్యాప్తిదోషము వచ్చును. ఇచ్చట లక్ష్యము లైనగోవులయందు "కొమ్ములుండుట" యనులక్షణ మున్నను వానికంటె వే ఱగు మహిషాదులయందు కూడా నది కలదుగదా. ఇట్లే ఎఱ్ఱగానుండుట యావునకు లక్షణము అనినయెడల తెల్లయావులయం దీలక్షణము లేకుండుటచే నవ్యాప్తి " గిట్టలు చీలకుండునది యావు" అనినచో నాలక్షణ మావులయందు బొత్తుగనే లేదు, కావున నసంభవదోషము వచ్చునని తెలిసికొనవలయును. అలిప్తంబు=దేనితోను సంబంధపడక దేనివికారముల నంటక నుండునది, అశబ్దంబు=శబ్దగుణము లేనిది, అసంస్పర్శభూతంబు=స్పర్శగుణము లేనిది లేక కానిది, అరూపంబు=రూపగుణము, లేక నాకారములేనిది, అనుస్వాదుగంధంబు=రసగంధములు లేనిది, అవాఙ్మానసప్రాప్యమై = వాక్కునకును మనస్సునకు నగోచరమై, పూర్ణమై=అంతటనిండినదై, నిత్యమై=శాశ్వతమై, సత్యమై=సత్తాస్వరూపము గలదియై, శుద్ధమై=నిర్మలమై, బుద్ధమై=జ్ఞానరూపమై, లేక జ్ఞానముచేఁ దెలియఁదగినదై, ముక్తమై=ప్రకృతిసంబంధము లేనిదై, శాంతమై=సంక్షోభము లేనిదై, కేవలంబై =అద్వితీయమై ,లేక నిరాకారమై, నిరాకారమై = అవయవములు లేనిదై, సచ్చి...న్యమై సత్ =సత్యము, చిత్ =జ్ఞానము, ఆనంద = ఆనందము, రూప=రూపములు గల, ఆత్మ=కూటస్థరూపమైన, చైతన్యమై=జ్ఞానమై, సర్వ...చంబుక్ –సర్వభూత=సమస్తభూతములయొక్క, ఉరుదేహ=స్థూలాది దేహములు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ప్రాణ=ప్రాణములు, హృత్ =మనస్సు బుద్ధి, అహంకార=అహంకారము,

చిత్త=చిత్తము, ఆది=మొదలయిన, దృశ్య=దృశ్యమైన, ప్రపంచంబుఁ = జగత్తును, ఆదిత్యుండు=సూర్యుఁడు, ఈవిశ్వమెల్లఁ = ఈప్రపంచ మంతయు, వెలిఁగింపఁగాఁజేయురీతిఁ=ప్రకాశింపఁజేయునట్లు, ప్రకాశింపఁగాఁజేయఁగాఁ=ప్రకాశింపజేయుచుండఁగ, సాక్షివై=ద్రష్టవై, ఆకసంబేకమై=ఆకాశ మొక్కటియై, సర్వ...లందంతటఁ-సర్వ=సమస్తములైన, భాండంబులందంతటఁ=ఘటములయందంతటను, లోపలఁ వెల్పలఁ నిండియున్నట్టులు, ఆకా...లందుఁ-ఆకాశ=ఆకాశమునందును, వాయు=వాయువునందును, అగ్ని=అగ్నియందును, వాః=జలమునందును, భూమి=భూమియందును, నానావిధ=అనేకవిధములైన అశేష=మిగులు లేని, భూతంబులందుఁ=జంతువులయందును, అంతటఁ-నిర్విలిప్తుండవై యుండి=సంబంధము లేనివాడవైయుండి, కర్తృ...ములు-కర్తృత్వ=ఒకదానిని జేయువాఁడుగానుండుట, భోక్తృత్వ=ఒకదాని ననుభవించువాఁడుగానుండుట, మంతృత్వ=సంకల్పించువాఁడుగా నుండుట, భర్తృత్వ=పోషించువాఁడుగానుండుట, హర్తృత్వములు=సంహరించువాఁడు గా నుండుట యనునవి, నామ...బులు-నామ=పేరు, రూప=ఆకారములు, క్రియ=పనులు, ఉపాధి=ఆవరణములు. వర్ణ=బ్రాహ్మణాదిజాతులు, ఆశ్రమంబులు=బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములు, గుణంబులు=సత్వరజస్తమోగుణములు, వివేకావివేకంబులు=జ్ఞానాజ్ఞానములు, శోకమోహంబులును = దుఃఖము అజ్ఞానమును, లేక=లేనివాఁడవై, ఈస్థూలసూక్ష్మాదులఁ=స్థూలసూక్ష్మశరీరములను, జాగరస్వప్నసుషుప్త్యాదులఁ=జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులను, పంచభూతంబులఁ=ఆకాశాదిభూతములను, పంచకోశంబులఁ=అన్నమయాదికోశములను, చూచుచుఁ, నిర్వికారుండవై=వికారము లేనివాఁడవై, నిర్విచేష్టుండవై=కార్యములు లేనివాఁడవై, నిష్ప్రపంచుండవై=ప్రపంచము లేనివాఁడవై, నిర్విశేషుండవై=విశేషములు, (అనగా; ధర్మములు లేనివాఁడవై, నిర్గుణబ్రహ్మమాత్రుండవై=గుణశూన్యుఁడగు బ్రహ్మవేత్తవై. ఒప్పునీ...తత్త్వంబుఁ - ఒప్పు=ప్రకాశించుచున్న, నీ=నీయొక్క, దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, తత్త్వంబుఁ=యథార్థస్వరూపమును, నీ...చేతఁ - నీ=నీయొక్క, సత్=శ్రేష్ఠమైన, కృపా=కరుణతో, సంభృత=నిండిన, అంచత్=ఒప్పుచున్న, కటాక్షంబుచేతఁ=కడగంటిచూపుతో, కనుఁగొంటిఁ=చూచితిని, దేవా=ఓమహాత్మా! తే=నీకు, నమః=నమస్కారము.

తా. బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణి యగుసీతాదేవితో క్రీడించునట్టియు భూర్భువస్సువర్లోకములకు (అనఁగా సర్వేంద్రియములకును) సురనరపశుపక్ష్యాదులకును మనోహరుండవైనట్టియు క్షరాక్షరపురుషులకంటె నతిరిక్త మగుస్థానముగలిగినట్టియు (లేక యుత్తమప్రకాశము గలిగినట్టియు) స్వయముగా నానందస్వరూపుఁడ వగుటచేతను సర్వజను లానందమునే కోరుచుండుటచేతను స్వయముగాఁ గోరఁబడవలసిన యర్థము

లేకపోవుటచేత కోర్కెయే లేనట్టియు జ్ఞానులమనస్సులను చంద్రుఁడు సముద్రము నుప్పొంగఁజేయునట్లుల్లసింపఁ జేయునట్టియు నో శ్రీరామా నీనామ మతిపవిత్రము; నీకుఁ గలసద్గుణము లత్యధికములు. నీ దగువిజ్ఞానస్వరూపము వాక్కునకుఁ గాని మనస్సునకుఁ గానిగోచర మగునది (అనఁగా "ఇట్టిది"అని చెప్పుటకుఁగాని యూహించుటకుఁ గాని వీలు)కానిది. తుద మొదలు విభాగములు గలపదార్థములను గూర్చిమాత్రమే లోకమున వ్యవహారములు జరుగుచున్నవి. నీస్వరూపమునకు నట్లు ఆద్యంతములు గాని విభాగములు గాని లేవు. కావున నెట్టివ్యవహారంబును దానినిగూర్చి (నీయథార్థస్వరూపమునుఁగూర్చి) ప్రవర్తింపవు. మఱియు నీస్వరూపము దేనితోను నేవిధమయినట్టియు సంబంధము కలదికాదు. సత్యస్వరూప మగుటచేఁ బ్రపంచమువలె బాధనొందునది కాదు. అద్వితీయ మగుటచేఁ దెలియఁబడఁదగినది (తనకంటె నన్యుం డగుపురుషునిచే నెఱుంగఁబడునది) కాదు, నిత్యశుద్ధ మగుటచేఁ బ్రమాణములచే సాధింపఁదగినది కాదు.నిరాకార మగుటచే ముద్గరాదులచే భేదింపఁబడుటకుఁ గాని ఖడ్గాదులచేఁ జీల్పంబడుటకుఁ గాని శక్యముకానిది. సర్వవ్యాపకమైనది. ఉత్పత్తిలేనిది.కారణ మగు రెండవపదార్థ ముండుటకే వీలులేకపోవుటయు అట్లున్నయెడల జడత్వంబును ప్రపంచమునకు సాక్షి లేకపోవలసివచ్చుటయును అనవస్థాదోషంబును గలుగుటయు హేతువులు. ప్రమాణము ప్రమాత ప్రమేయము అనుత్రిపుటి భ్రాంతిసిద్ధమేయగుటవలనవాస్తవస్థితిలో విచారించినఁ బ్రమాణములకు గోచరముకానిది. పయిన నిరూపించిన కారణములవలననే జ్ఞానముచేఁ దెలిసికొనుటకుఁ గాని ధ్యానము నాశ్రయించి ధ్యానించుటకుఁ గాని తరము కానిది. సాటిలేనిది. ప్రపంచభ్రాంతియుండుటచే స్పష్టము కానిది స్వభావముగా నెట్లున్నను స్పష్టముగాఁ దెలియఁబడనిది. కర్మాదులచే గ్రహింపరానిది. స్వస్వరూపభూతమైనది అద్వితీయమైనది. నామరూపములు లేనిది. ఎఱుపు తెలుపు నలుపు పసుపు మొదలగువర్ణములు కాని లావు సన్నము పొడవు కుఱుచఁదనము మొదలగు నవయవసంస్థానభేదములు కాని లోపల వెలుపలయను విభాగములు కాని లేనిది. నాశము కాని క్రమక్రమముగా క్షీణించుస్వభావముకాని లేనిది. ఇంద్రియములకుఁ గాని యూహకు (అనఁగా చిత్తమునకు, ఇది సంశయాత్మక మగుచిత్తవృత్తి) బుద్ధికిఁ గాని గోచరము కానిది. విచారనిర్ణయములకు నశక్యమైనది. అనాదియైనది. తా నెద్దానిచేతను జూడంబడక నన్నిటిని జూచునది. చాంచల్యము లేనిది "ఇట్టిది బ్రహ్మస్వరూపము" అని లక్షణము చెప్పుటకు వీలులేనిది. సర్వప్రపంచమునందును వ్యాపించియున్నను ఏవికారములతోను సంబంధము లేనిది. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనుభూతగుణములు లేనిది.మఱియుం వాక్కునకును మనస్సునకు గోచరముకానిదయ్యును, త్రికాలములయందు సత్తాస్వరూపముతో (సత్యస్వరూపముతో) నుండి ఎట్టికలితి

యయునులేక నిర్మలమై జ్ఞానమాత్రగమ్యమై ప్రకృతితోఁగలియక నాకారములు లేక సత్యజ్ఞానానంద మాత్రమై నీప్రకాశరూపము సూర్యుఁడు సర్వప్రపంచంబును ప్రకాశింపఁజేయునట్లు శరీరప్రాణమనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాదు లగుసర్వదృశ్యపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుచున్నది.(తెలిసికొనుచున్నది.) ప్రకాశమే జ్ఞానమని ఇదివఱకే పెక్కుమాఱులు నిరూపించియున్నాము. ఇట్లు నీస్వరూపము సర్వప్రకాశకమయినది యగుట చేతనీవు సర్వసాక్షివి. సాక్షివగుటయేకాదు. ఆకాశ మొక్కటేయయ్యును సర్వపదార్థములయొక్కయు లోపలను వెలుపలను వానితో (ఆపదార్థములతో) కొంచెమైనను సంబంధింపకయే నిండియున్నట్లు నీవును పంచభూతములయందును వానివలనఁ బుట్టిన సర్వపదార్థములయందును సంబంధరహితుఁడవయి నిండియేయున్నావు. వాస్తవస్థితిలో నీకును జీవులకును భేదమేలేదుకదా. ఇట్లైనను కర్తృత్వాదులును స్రష్టృత్వాదులును జ్ఞానాజ్ఞానాదులును నామము రూపము కర్మవర్ణాశ్రమములు మొదలగు నుపాధులును శోకమోహములును నీకు లేవు. ఇవి యన్నియు జీవునకు నున్నట్లు తోఁచుచున్నను అది (అట్లు తలంచుట) భ్రాంతియేకదా! కావున నీకు వికారములుగాని సంకల్పవికల్పములు లేక కల్పనాభేదములుకాని చేష్టలుకాని ప్రపంచముతో సంబంధములేక సంకోచవికాసములుకాని ఇంతయేల? ఏవిధములగు ధర్మములుగానిలేవు. స్థూలాదిశరీరములను జాగ్రదాద్యవస్థలను ఆకాశాదిభూతములను అన్నమయాదికోశములను ఇవి నాకు తెలిసినవి. యివి నాకు తెలియవు. అని జ్ఞానాజ్ఞానరూపములలో నేదియోయొకవిధముగాఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నావు. చిత్తవృత్తి దేనిపైఁ బ్రసరించునో అది తెలియఁబడిన పదార్థమనియు దేనిపైఁ బ్రసరింపదో అది తెలియబడనిపదార్థమనియువ్యవహరింపంబడుచుండుట లోకానుభవసిద్ధము కావున జ్ఞాన (త) రూపముతో పదార్థములు ప్రకాశించినను అజ్ఞాన (త) రూపముతోఁ బ్రకాశించిన నీదృష్టికి (అనఁగా "నీవు సాక్షివి" అగుటకు) నాటంక మేమియు రాదు. దేశపరిచ్ఛేదము గల (అనఁగా సర్వ వ్యాపకము కాని) చిత్తవృత్తి ప్రసరింపలేకపోయినను సర్వవ్యాపకుఁడ వగునీ కట్టి విఘ్నమేమియు కలుగనక్కఱలేదుకదా! ఇట్లుండినను లోకులు భ్రాంతిచేఁ దమ(చిత్తవృత్తి ప్రసరింపలేక పోవుటవలనఁ గలిగిన) యజ్ఞానమునునీయందు(ఆత్మయందు)ఆరోపించుదురు. నీప్రకాశము చిత్తవృత్తిమూలముననే యభివ్యక్తముకావలసియుండుటచేత ఆచిత్తవృత్తి ప్రసరింపలేనిచోట నీప్రకాశముకూడ ప్రసరింపలే దని భ్రాంతివలనఁ దోఁచుచున్నది. ఇది యథార్థము కానేరదు కదా! ఓనిర్గుణబ్రహ్మరూపా! మీకరుణాకటాక్షమువలన నేను నీయథార్థస్వరూపము నెఱుంగఁగలిగితిని. ఓస్వప్రకాశస్వరూపా! నీకు ముమ్మాఱు నమస్కారము.

ఇంద్రవజ్రము.—

విశ్వాంతరావాసక విశ్వమూర్తి! విశ్వజ్ఞ విశ్వోదర విశ్వవంద్యా
విశ్వాక్ష విశ్వాతిగ విశ్వసాక్షీ! విశ్వాది విశ్వేశ్వర విశ్వరూపా. 4

టీ. విశ్వాంతరావాసక-విశ్వ=ప్రపంచముయొక్క, అంతర = లోపల, ఆవాసక=నివసించువాఁడ, విశ్వమూర్తీ=ప్రపంచమే యాకారముగఁ గలవాఁడ, విశ్వజ్ఞ = సర్వమును దెలిసికొనువాఁడ, విశ్వోదర-విశ్వ=ప్రపంచము, ఉదర=గర్భకోశమునందుఁ గలవాఁడ, విశ్వవంద్యా = ప్రపంచముచే నమస్కరింపఁబడువాఁడ, విశ్వాక్ష=సర్వరూపుఁడ వగుటచే ననేకసంఖ్యగలనేత్రములతో (అనఁగా: నేత్రాదిసర్వావయవములతో నొప్పువాఁడ) విశ్వాతిగ=ప్రపంచము నతిక్రమించి వెలుంగువాఁడ, విశ్వసాక్షీ = ప్రపంచమునకు (లేకసర్వమునకు సాక్షిభూతుఁడవై యుండువాఁడ), విశ్వాది=ప్రపంచమునకు నాదికారణభూతుఁడ, విశ్వేశ్వర = ప్రపంచమునకు నియామకుఁడ, విశ్వరూపా=ప్రపంచమే యాకారముగాఁ గలవాడ (విరాట్పురుషుఁడ).

తా. మఱియు నీవు ప్రపంచమునం దంతయు ప్రపంచమునకంటె వేఱుగా నివసించుచున్నావు. అట్లున్నను ప్రపంచము నీకు స్వరూపభూతమయ్యేయున్నది. ప్రపంచాధ్యాసమున కాధారము నీవేకదా. సర్వసాక్షివయ్యును సర్వజనులచే స్తోత్రము చేయఁబడుచు (అనఁగా ఆత్మరూపుఁడవని తెలియక)భిన్నుఁడవనుతలంపుతో నుపాసింపఁబడుచునున్నావు. వాస్తవస్థితిలో జీవుఁడుకూడ సాక్షియే కావున వానికంటె భిన్నుఁడగుదైవము ప్రత్యేకముగా లేఁడు కదా. ఈప్రపంచమునంతయు కుక్షియందుంచుకొని ప్రోచుచున్నావు. ఈప్రపంచమునకు కారణభూతుఁడవు. ప్రభుడవు. విరాట్పురుషుఁడవు.

ఉపేంద్రవజ్రము.—

నిరీశ నిష్కారణ నిర్వికల్పా, నిరీహ నిర్వాణద నిర్వికారా
నిరామయా నిర్గుణ నిర్విశేషా, నిరంతరానంద వినిశ్చితాత్మా. 5

టీ. నిరీశ=మఱియొకనియామకుఁ డక్కఱలేనివాఁడ, నిష్కారణ=ఎప్పటికి నొక్కరీతిగా నుండువాఁడ వగుటచే వేఱొకకారణము లేనివాఁడు) నిర్వికల్పా=సంకల్పవికల్పములులేనివాఁడ, నిరీహ = కామములు లేనివాఁడ, నిర్వాణద=మోక్షము నొసంగువాఁడ, నిర్వికారా=ఉత్పత్తి మొదలగువికారములు లేనివాఁడ, నిరామయా=వ్యాధులు (లేక దోషములులేనివాఁడ), నిర్గుణ=గుణములు లేనివాఁడ, నిర్విశేషా=భేదములు (లేక ధర్మములు లేనివాఁడ); నిరం...తాత్మా-నిరంతర = న్యూనాధికభేదములు లేని, ఆనంద = పరమానందముచే (పరమానందమునుబట్టి), వినిశ్చిత = నిశ్చయింపఁబడిన, ఆత్మా = స్వరూపముగలవాఁడ.

తా. నీకు మఱియొక ప్రభువు కాని కారణము కాని కల్పనాభేదములు అనఁగా "ఇతఁ డిట్టివాఁడు ఇట్టివాఁడు కాఁడు" అనువ్యవహారములుకాని చేష్టలుకాని వికారములుకాని వ్యాధులు మొదలయినవికాని గుణములుకాని ఇంత యేల ఏవిధములగు ధర్మములు గాని లేవు. నీవే మోక్షము నొసంగువాఁడవు. పరమానందస్వరూపుఁడ వగుటచే మహాత్ములు లౌకికానందమునుబట్టి నీస్వరూపమును నిర్ణయింతురు.

పృథ్వీవృత్తము.—

చరాచరకృతప్రపంచమయసర్వసంసారభృ
త్క్షరాక్షరవిలక్షణాగతవికారచిల్లక్షణా
పరాపరసనాతనా పరమపావనోద్యోతనా
పురాణపురుషోత్తమాపురుషపూర్ణవిద్వత్తమా. 6

టీ. చరా...క్షణా-చర=జంగమరూపమైనట్టియు, అచర = స్థావరరూపమైనట్టియు, కృత=మాయాకార్యమైనట్టియుఁ, ప్రపంచమయ=ప్రపంచమేస్వరూపముగాఁ గల, సర్వసంసార=సంసారమునంతయు, భృత్=ధరించిన, క్షర = దేహాదిక్షరములకంటెను, అక్షర=కూటస్థునికంటెను (ఈకూటస్థుఁడే సంసారి. క్షరమే సంసారము), విలక్షణా=వేఱగువాఁడు, గతవి...క్షణా-గత=పోయిన, వికార = జన్మాదివికారములుగల (అనఁగా నిర్వికారమైన), చిత్ = జ్ఞానమే, లక్షణా=రూపముగాఁ గలవాఁడ, పరా...తనా-పరా = ప్రకృతికంటె కూటస్థునికంటె, అపర = అపరాప్రకృతికంటె శరీరాదులకంటె, లేక మాయకంటె, సనాతన = అనాదియగువాఁడ, పర...తనా-పరమ=మిగుల, పావన = పరిశుద్ధమైనవాఁడ, ఉద్యోతనా = సర్వమును బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడ, పురాణపురుషోత్తమా - పురాణపురుష = అనాదులగు క్షరాక్షరపురుషులకంటె, ఉత్తమా=శ్రేష్ఠుఁడ, పురుషపూర్ణవిద్వత్తమా-పురుష =కూటస్థునితత్త్వమును, పూర్ణ=సర్వపరిపూర్ణమైన బ్రహ్మతత్త్వమును,విద్వత్తమా=తెలిసినవారలలో శ్రేష్ఠుఁడ (బ్రహ్మ యద్వితీయుండు కావున నాయన తన్నుఁ దానే తెలిసికొనవలయును కాన మఱియొకనిచేఁ దెలియఁబడదనిభావము.)

తా. స్థావరజంగమరూపమైనప్రపంచమే సంసారము క్షరము. దానిని ధరించు సంసారియే జీవుఁడు. ఇతఁడే కూటస్థుఁడు. భ్రాంతిచే సంసారము కలవాఁడుగా భావింపఁబడుచున్నాఁడు, వీరిరువురికంటె నీవు భిన్నుఁడవు. నిర్వికారమైనజ్ఞానమే (అనఁగా సంకోచవికాసాదులు లేనిజ్ఞానమే) నీస్వరూపము. ఈక్షరాక్షరములు రెండును నీయందే కల్పింపఁబడినవి; కావున నీవు వీనికంటె ననాదివి నిర్మలుఁడవు. సర్వప్రకాశకుఁడవు. పురాణ పురుషోత్తముఁడవు. స్వప్రకాశుఁడవు. (అనఁగా నిన్నునీవే తెలిసికొందువు. వాస్తవస్థితిలో నీకంటె నన్యుఁడులేఁడు కదా).

భుజంగప్రయాతము.—

పరంధామ దివ్యప్రభావాభిరామా
పరాకాశ సంపూర్ణభవ్యప్రకాశా
పరానంద! దేవాధిపా; విశ్వతుందా
పరానంద! సచ్చిత్స్వభావాత్మరూపా!

టీ. పరంధామ-పరం=సర్వోత్తమమైన ముక్తియే, ధామ = స్థానముగాఁ గల వాఁడ (లేక సర్వోత్తమమైన ప్రకాశముకలవాఁడ), దివ్య...రామా-దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, ప్రభావ=సామర్థ్యముచేత, అభిరామ=మనోహరుఁడ, పరాకాశ = చిదాకాశస్వరూపుఁడ, సంపూర్ణ=సర్వవ్యాపకమైన, భవ్య=శ్రేష్ఠమైన, ప్రకాశా = స్వప్రకాశము గలవాఁడా, పరానంద=పరమానందమున కాశ్రయుఁడ, దేవాధిపా = సకలదేవతలకు(లేక సకలేంద్రియములకు నధీశ్వరా), విశ్వతుందా - విశ్వ = సర్వప్రపంచము, తుందా = గర్భమునందుగలవాఁడా, పరానందసచ్చిత్స్వభావాత్మరూపా=సచ్చిదానంద స్వరూప.

తా. నీప్రకాశము (లేక నీస్థానము మోక్షము) సర్వోత్తమమైనది. నీప్రభావమునకు మితి లేదు. సర్వజనమనోహరుఁడవు. చిదాకాశరూపుఁడవు. సర్వవ్యాపకమైన స్వప్రకాశము కలవాఁడవు. పరమానందమున కాధారభూతుఁడవు. సర్వేంద్రియములను బ్రవర్తింపఁజేయుచుండుటచే వాని కధీశ్వరుఁడవు. ప్రపంచమును గర్భమునం దుంచుకొనినవాఁడవు. సచ్చిదానందరూపుఁడవు.

క. మాయాప్రతిబింబేశ్వర
మాయామయదివ్యదేహ మాయాతీతా
మాయావి మాయమాయా
మాయారహితాత్మ తత్త్వమయ జయరామా. 8

టీ. మాయాప్రతిబింబేశ్వర-మాయాప్రతిబింబ=మాయయందు ప్రతిబింబించిన,ఈశ్వర=ఈశ్వరుఁడ, మాయా...దేహ-మాయామయ=మాయారూపమైన, దివ్యదేహ = శ్రేష్ఠమైన శరీరముగలవాఁడ, మాయాతీతా=మాయ నతిక్రమించినవాఁడ, మాయావి=మాయగలవాఁడ, మాయమాయా = మాయను నశింపజేయువాఁడ, మాయా...రామా-మాయా=మాయచే, రహిత=శూన్యమైన, ఆత్మతత్త్వమయ=జీవుని యథార్థస్వరూపమే స్వరూపముగాఁగల, జయరామా=శ్రీరామా!

తా. ఓ శ్రీరామా మాయయందుఁ బ్రతిబింబించినవాఁడని చెప్పంబడు నీశ్వరుఁడు నీవే. నీశరీరము మాయామయమైనది. నీవు మాయ నతిక్రమించినవాఁడవు.

మాయావంతుఁడవు. (అనఁగా : మాయచే సర్వవ్యవహారముల జరిపించువాఁడవు). మాయను నశింపఁజేసి జ్ఞానమును బ్రకాశింపఁజేయుదువు. యథార్థస్థితిలో నీయందు మాయ బొత్తుగ నేలేదు.

క. భూతకర! భూతభావన, భూతభరణ! భూతహరణ! భూతావాసా!
భూతేశ్వర!భూతాశ్రయ!భూతాత్మక!భూతసాక్షి! భూతాత్మ!హరీ.

టీ. భూతకర=పంచభూతములను సృజించినవాఁడ, భూతభావన=జీవసమూహములచే ధ్యానింపఁబడువాఁడ, జీవసమూహములను తనస్వరూపమును ధ్యానించునట్లు చేయువాఁడ, భూతభరణ=పంచభూతాత్మక ప్రపంచమును రక్షించువాఁడ, భూతహరణ = తమోగుణము నాశ్రయించి భూతముల సంహరించువాఁడ, భూతావాసా = భూతములయందు అంతర్యామిరూపుఁడవై నివసించువాఁడ, భూతేశ్వర=సమస్తభూతములను స్వకార్యములయందుఁ బ్రేరేపించుచు ప్రభువైయుండువాఁడ, భూతాశ్రయ = సర్వభూతములకు నధిష్ఠానభూతుండవైనవాఁడ,భూతాత్మక = సర్వభూతములే స్వరూపముగాఁగలవాఁడ;భూతసాక్షి=భూతములకు సాక్షియగువాఁడ, భూతాత్మ=నీవే భూతములై యున్నవాఁడ, హరీ=నారాయణ (లేక) సంసారనాశక.

తా. ఓ నారాయణా! నీవు జీవునిచే స్వస్వరూపములు ధ్యానింపం జేయుదువు. సర్వజంతువులనుసృజింతువు. పెంతువు. సంహరింతువు. ఆభూతములయం దాత్మరూపముతో నివసింతువు. మఱియు సకలభూతములకు నధిపతివైయాధారభూతుండవై సాక్షివై యున్నాడవు. సర్వభూతములును నీవు, నీవే సర్వభూతములు.

స్రగ్విణి.—

యోగయోగాంగసంయుక్తయోగప్రియా
యోగముద్రాన్వితా! యోగనిద్రాంచితా
యోగలక్ష్యావనా! యోగసిద్ధిప్రదా
యోగమాయాశ్రయా! యోగయోగీశ్వరా. 10

టీ. యోగ...యుక్త-యోగ=మంత్రలయ హఠ రాజయోగాదియోగములలోను, యోగ = ఆయోగములయొక్క (లేక, అందు ముఖ్యమయినరాజయోగముయొక్క), అంగ = అవయవము లగుయమనియమాదులతో, సంయుక్త=కూడుకొనినవాఁడా, యోగప్రియా = ఆరాజయోగమునందు ఇష్టముఁగలవాఁడా, యోగముద్రాన్వితా=జీవబ్రహ్మైక్యమునుఁ దెలుపుయోగముద్రతోఁ (అంగుష్ఠతర్జనిసంయోగము యోగముద్ర) గూడినవాఁడా, యోగనిద్రాంచితా-యోగనిద్ర = నిర్వికల్పసమాధి యనెడు నిష్ప్రపంచస్థితిచే, అంచిత=ఒప్పుచున్నవాఁడ, యోగ...వనా-యోగ=యోగముచేత, లక్ష్య=గుఱుతింపందగిన (లేకధ్యానము చేయఁదగిన జీవేశ్వరులను, అవనా=రక్షించు

వాఁడ, యోగసిద్ధిప్రదా-యోగ = యోగములయొక్క సిద్ధి=సిద్ధిని, ప్రదా=ఇచ్చు వాఁడా, యోగ...శ్రయా-యోగమాయా = సర్వప్రపంచమును సృజించినమాయకు, ఆశ్రయా=నివాసభూత మైనవాఁడ, యోగయోగీశ్వరా-యోగ=బ్రహ్మనిష్ఠతోఁ గూడిన, యోగి=సనకాదిమహామునులకు, ఈశ్వరా=ప్రభువైనవాఁడా.

తా. యోగములును యోగాంగములును నీయందే యున్నవి. యోగముల నాశక్తితో నీవేయాచరింతువు. యోగముచే జీవబ్రహ్మైక్యము ప్రకటింతువు. నిర్వికల్పసమాధిచే నొప్పుచుందువు. నీకంటె నన్ను లెవ్వరును సంపూర్ణముగనే లేరు కదా. మఱియు యోగముచే ధ్యానింపందగిన జీవేశ్వరులను రక్షించు వాఁడవును యోగసిద్ధి నొసంగువాఁడవునునీవే. యోగమాయకు నాధారభూతుఁడవును సర్వయోగులలో నుత్తముఁడవును నీవే.

వసంతతిలకము.—

వేదాగమావిషయవిగ్రహ! వేదవేద్యా
వేదాంగ వేదనుత వేదవివేకశీలా
వేదదాది వేదమయ! వేదగ! వేదజిహ్వా
వేదాంతతత్త్వసువివేచన వేదితవ్యా. 11

టీ. వేదా...విగ్రహా-వేద=వేదములకును, ఆగమ=ఇరువదియెనిమిది యాగమములకును, అవిషయ = విషయము కాని (అనఁగా: ఆవేదాదులచే నిరూపింపఁబడుట కశక్యమయిన, విగ్రహా = స్వరూపముగలవాఁడ,) వేదవేద్యా - వేద = వేదములచే, వేద్యా = తెలియఁదగినవాఁడా (అనఁగా లక్షణావృత్తిచే నెఱుంగఁదగినవాఁడ, వేదములు లక్షణావృత్తిచే నైనను బ్రహ్మమును నిరూపింపఁగలవు. ఇతరశాస్త్రములట్లును నిరూపింప లేవనుట.) వేదాంగ = వేదములే అవయవములుగా (లేక) విశ్వాసముగాఁ గలవాఁడ, వేదనుత = వేదముచే అనేకవిధములుగా (అనఁగా బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిరూపభేదములచే) స్తోత్రముచేయఁబడువాఁడ, వేదవివేకశీలా-వేద=వేదవిషయమయిన (అనఁగా వేదార్థవిషయమైన, వివేక=జ్ఞానమే, శీలా = స్వభావముగాఁ గలవాఁడా, వేదాది = వేదముల కాదికారణభూతుఁడ (లేక) ప్రణవరూపుఁడ, వేదమయ=వేదములే యాకారముగాఁగలవాఁడ, వేదగ-వేద = వేదములను, గ=పొందినవాఁడా "తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి=ఉపనిషత్తులచేత మాత్రమే ప్రతిపాదింపఁబడు నాపురుషుని గూర్చి నిన్నుఁ బ్రశ్న జేసెదను" అను ప్రమాణము ననుసరించి వేదమొక్కటియే బ్రహ్మమును ప్రతిపాదించినది. కావున "వేదగ" యనిచెప్పబడినది. వేదజిహ్వా - వేద=వేదములతోఁగూడిన, జిహ్వా=నాలుకగలవాఁడా! అనఁగా వేదముల లోకహితార్థమై యుపదేశించినవాఁడ, వేదాంతతత్త్వ...దితవ్యా-

వేదాన్త=వేదాంతశాస్త్రమునందలి, తత్త్వ = యథార్థరూపముయొక్క, సువివేచన=చక్కనివిమర్శచే, వేదితవ్యా=తెలిసికొనందగినవాఁడ.

తా. నీస్వరూపముగూర్చి వేదములుగాని యాగమములుగాని విమర్శించి చెప్ప నేరవు. అట్లైనను (అనఁగా అభిధానవృత్తిచే "గౌః=ఆవు" అని ప్రత్యక్ష పదములతో విషయముల నిర్ణయించుట యభిధావృత్తి) జెప్పలేకున్నను నిన్నుఁ దెలిసికొనుటకు వేదములకంటె నితరసాధనములులేవు. అవి మాత్రమే నిన్ను లక్షణావృత్తిచే వాక్యములందుఁ బ్రయోగింపఁబడిన పదములయర్థమువలనదాత్పర్యము కుదురనప్పుడు అందలి పదములననుసరించి వేఱొకయర్థము నూహించుట లక్షణావృత్తి) నైనను గొంతవఱకు జెప్పఁగలవుగాని ఇతరము లగునాగమాదులు బొత్తుగనే చెప్ప నేరవుకదా! ఆవేదములు నీకునవయవభూతములే. బహుదేవతలనుగూర్చిచెప్పునవియైననుఆయారూపములతోనిన్నే స్తోత్రము చేయునవియే అద్వితీయుఁడవగుటచేత వేదములసహాయమువలననీస్వరూపము నెఱుంగువాఁడవు కూడ నీవే. మఱియు నావేదములకు నీవే సృష్టికర్తవు. ఆవేదములను నీకంటె వేఱుకావు. వేదములచేఁ బ్రతిపాదింపఁ బడువాఁడవును వాని నుపదేశించి లోకహితము నాచరించు వాఁడవును నీవే. నీస్వరూపము వేదాంతశాస్త్రమును విమర్శించుటవలనంగాని విస్పష్టముకాదు.

క. శాస్త్రాగమపరికల్పక, శాస్త్రాచార్యోపదేశసారార్థజ్ఞా
శాస్త్రాగమార్థతత్పర, శాస్త్రార్థవిచారగమ్య శాస్త్రప్రవరా. 12

టీ. శాస్త్రాగమపరికల్పక-శాస్త్ర = శాస్త్రములను, ఆగమ=శైవాద్యాగమములను; పరికల్పక=కల్పించినఁవాఁడ, శాస్త్రా...ర్థజ్ఞా-శాస్త్రా = శాస్త్రములయొక్కయు, ఆచార్య=సద్గురువులయొక్కయు, ఉపదేశ = ఉపదేశవాక్యములయొక్కయు, సార=సారాంశమయిన, అర్థ=జీవబ్రహ్మైక్యవిషయమును, జ్ఞా=తెలిసినవాఁడ, శాస్త్రాగ...త్పర = శాస్త్ర=శాస్త్రములయొక్క ఆగమ=ఆగమములయొక్కయు, అర్థ = విషయమగు జీవబ్రహ్మైక్యమునందే, తత్పర=ఆసక్తిగలవాఁడ, శాస్త్రార్థవిచారగమ్య-శాస్త్ర=శాస్త్రములయొక్క, అర్థ=అర్థములను, విచార = విచారించుటచేత, గమ్యా=తెలియఁదగినవాఁడ, శాస్త్రప్రవరా-శాస్త్ర=శాస్త్రములయందు, ప్రవరా=శ్రేష్ఠుఁడా (అనగా సమర్థుఁడా,)

తా. శాస్త్రములను ఆగమములను కల్పించినవాఁడవును వానినుపదేశించునాచార్యులబోధలయందలి సారాంశము నెఱుంగువాడవును వానియర్థము నాసక్తితో విమర్శింపవలయుననునిచ్ఛ కలవాఁడవును అట్లు విర్శించువాఁడవును ఆవిమర్శవలన దెలియఁబడువాఁడవును నీవే. ఆశాస్త్రములును నీవే. శాస్త్రాభ్యాసమునందు సిద్ధినొందినవాఁడవును నీవే.

క. విద్యానిధి! విద్యాప్రద, విద్యావిద్యాతిరిక్త! విద్యావేద్యా!
విద్యాపతి! విద్యామయ, విద్యాసందానితాత్మ! విద్యాసారా. 13

టీ. విద్యానిధి...విద్యా = విద్యలకు, (లేక జ్ఞానమునకు,) నిధి = ఆధారభూతుఁడ, విద్యాప్రద-విద్య=జ్ఞానమును, ప్రద = ఇచ్చువాఁడా, విద్యా...రిక్త-విద్యా = జ్ఞానమునకును. అవిద్యా=అజ్ఞానమునకును, అతిరిక్త=వేఱైనవాఁడ, విద్యావేద్యా - విద్యా=జ్ఞానముచేమాత్రమే, వేద్యా = తెలియఁదగినవాఁడ, విద్యాపతి = జ్ఞానమునకు ప్రభువా, విద్యామయ = జ్ఞానరూప, విద్యా...తాత్మ-విద్యా=జ్ఞానముచే (లేక వేదవిద్యచే) సందానిత=బద్ధమైన (అనఁగా: కల్పింపఁబడిన) ఆత్మ=దేహము గలవాఁడ, విద్యాసారా-విద్యా=సర్వవిద్యలకును, సారా=సారభూతమైనవాఁడ.

తా. సమస్తవిద్యలకు (లేక జ్ఞానమునకు) నాశ్రయమై దాతవై దానిచే నెఱుంగఁదగినయంశంబవై వానికి ప్రభువవై సారాంశంబవై యున్నావు. ఆవిద్యయే నీవు. నీశరీరము దానిచేతనే నిర్మింపఁబడియున్నది. ఇట్లైనను యథార్థస్థితిని నీవు విద్యావిద్యలకంటె భిన్నుఁడవు.

మానిని. యజ్ఞవిధాయక యజ్ఞనియామక! యజ్ఞఫలాశ్రయ! యజ్ఞకరా
యజ్ఞఫలావన! యజ్ఞఫలాశన! యజ్ఞఫలప్రద! యజ్ఞధరా
యజ్ఞవిధిప్రియ! యజ్ఞసమర్చిత! యజ్ఞసుసాధన? యజ్ఞపతీ
యజ్ఞశరీర! యజ్ఞరహస్యక! యజ్ఞపరాయణ! యజ్ఞమయా. 14

టీ. యజ్ఞవిధాయక="యజ్ఞమును జేయవలయును" అని విధించువాఁడ, యజ్ఞనియామక = యజ్ఞమును నియమించువాఁడా, యజ్ఞఫలాశ్రయ = యజ్ఞఫలమునకు (యజ్ఞములకును వాని ఫలభూతము లగుస్వర్గాదులకును ఆధారమైనవాఁడ, యజ్ఞకరా=యజ్ఞమును చేయువాఁడ, యజ్ఞఫలావన = యజ్ఞములను దానిఫలములను రక్షించువాఁడ, యజ్ఞఫలాశన=యజ్ఞఫలమును అనుభవించువాఁడ, యజ్ఞఫలప్రద=యజ్ఞఫలముల నొసంగువాఁడ, యజ్ఞధరా=యజ్ఞమును ధరించువాఁడ (అగ్నితో యజ్ఞకర్మ కాధార మగువాఁడ, యజ్ఞవిధిప్రియ=యజ్ఞమును జేయుటవలన సంతసించువాఁడ, యజ్ఞసమర్చిత = యజ్ఞముచే బూజింపఁబడువాఁడ, యజ్ఞసుసాధన = యజ్ఞసాధనములగు స్రుక్స్రువాదులుస్వరూపముగాఁ గలవాఁడ, యజ్ఞపతీ = యజ్ఞమునకు ప్రభువా, యజ్ఞశరీరక = యజ్ఞమేశరీరముగాఁగలవాఁడ, యజ్ఞరహస్యక=యజ్ఞములోని రహస్యార్థమైనవాఁడ, యజ్ఞపరాయణ-యజ్ఞమే, పర=శ్రేష్ఠమైన, అయన=స్థానముగాఁ గలవాఁడ, యజ్ఞమయా=యజ్ఞస్వరూప.

తా. ఇట్లే యజ్ఞంబును యజ్ఞమును విధించినవాఁడవును నియమించువాఁడవును అనఁగా 'దీని నవశ్యము చేయవలయును. ఇట్టిదేశమున నిట్టికాలమునదీనిఁ జేయవలయును,

ఇట్లు 'చేయవలయును' అని నిర్ణయించువాఁడవును అట్లు నేయువాఁడవును దానిఫలము నకునాశ్రయుఁడవును దానిని,దానివలనఁ గలుగుఫలమును సురక్షితముగాఁ బ్రోచువాఁడవును తత్ఫలము ననుభవించువాఁడవును ఆయజ్ఞము నొనర్చుటవలన సంతసించుదేవతయును దాని ధరించు అగ్నిహోత్రుఁడవును దానిచేఁ బూజింపఁ బడువాఁడవును తత్సాధనములగు స్రుక్స్రువాదులును నీవే. ఆయజ్ఞము నీకు శరీరభూతమే. అదియే నీకుఁబరమగతి. దానియందలిరహస్యార్థము కూడనీవే.

క. మంత్రప్రభావదర్శక, మంత్రప్రియ, సకలమంత్రమంత్రార్థజ్ఞా
మంత్రార్థగమ్య మంత్రీ, మంత్రాధిష్ఠానదేవమయ మంత్రాత్మా. 15

టీ. మంత్ర...దర్శక మంత్ర=మంత్రములయొక్క, ప్రభావ=శక్తిని, దర్శక=చూపువాఁడ, మంత్రప్రియ = మంత్రములయందు ఇష్టముగలవాఁడ, సకలమంత్రమంత్రార్థజ్ఞా=సకలమైనమంత్రములను మంత్రార్థమును. తెలిసినవాఁడ,మంత్రార్థగమ్య=మంత్రార్థముచేఁ దెలియఁదగినవాఁడ, మంత్రీ=మంత్రానుష్ఠానము చేయువాఁడ, మంత్రాధిష్ఠానదేవమయ = మంత్రముచే నుపాసింపఁబడు దేవతలేయాకారముగాఁ గలవాఁడ. మంత్రాత్మా=మంత్రస్వరూప.

తా. మంత్రంబును దాని ననుష్ఠించువాఁడును తత్ప్రభావము నెఱింగించువాఁడును తదనుష్ఠానముచే పూజింపఁబడువాఁడును (దేవతయును) తదర్థము నెఱింగినవిద్వాంసుఁడును దానిచే సూచింపఁబడు పరమార్థంబును తదధిష్ఠానదేవతలును నీవే.

క. జపకల్పక! జపతల్పక!, జపకోట్యారాధనీయ! జపతత్త్వజ్ఞా
జపజప్యజాపకాత్మక!, జపయజ్ఞఫలస్వరూప! జపలక్ష్యాత్మా. 19

టీ. జపకల్పక-జప=జపమును, కల్పక = ఏర్పఱచినవాఁడ, జపతల్పక=జపమే పాన్పుగాఁ గలవాఁడ, జపకోట్యారాధనీయ-జపకోటి = అనేకజపములతో, ఆరాధనీయ=సేవింపందగినవాఁడ, జపతత్త్వజ్ఞా = జపమునందలి యథార్థతత్త్వమును, దెలిసినవాఁడ, జప—కాత్మక-జప=జపము, జప్య = జపింప దగినదేవత, జాపక = జపించువాఁడు, ఆత్మక = స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు, జపయజ్ఞఫలస్వరూప-జపయజ్ఞ = జపయజ్ఞమునయొక్క, ఫలస్వరూప = ఫలమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడ, జపలక్ష్యాత్మా=సర్వజపములకును లక్ష్యభూతమైనవాఁడ (ఏదేవతనుంగూర్చి జపముచేసినను పరబ్రహ్మమునుగూర్చి చేసినట్లే, యనిభావము.

తా. 'జపము చేయవలయును' అని విధించినవాఁడును దానిచే నారాధింపఁదగిన దేవతయును దానియథార్థతత్త్వము నెఱింగినవిద్వాంసుఁడును నీవే. ఆజపము నీకు శయనమువంటిది. మఱియు జపముచేయుట యును జపింపఁదగినమంత్రంబును జపించుపురుషుండును జపఫలంబును దానికి గుఱిసేయఁదగినదేవతలును నీవే.

క. ధ్యానప్రియ! సంతతహృ, ద్ధ్యానధ్యేయాత్మరూపతత్త్వ! ధ్యాతృ
ధ్యానధ్యేయాధ్యాత్మ, ధ్యానపరాయణ! సమస్తతత్త్వాతీతా. 17

టీ. ధ్యానప్రియ=ధ్యానమునం దిష్టముగలవాఁడ, సంత...తత్త్వ-సంతత=ఎల్లప్పుడును, హృత్=హృదయమునందు, ధ్యాన=నిదిధ్యాసనము చేయుటచేత, ధ్యేయ=ధ్యానింపఁదగిన లేక తెలిసికొనఁదగిన, ఆత్మరూపతత్త్వ...బ్రహ్మరూపమైన యథార్థతత్త్వముకలవాఁడ, ధ్యాతృ = ధ్యానముచేయువాఁడ. ధ్యాన...ధ్యాత్మ-ధ్యాన=ధ్యానము, ధ్యేయ = ధ్యానముచేయఁదగినపదార్థము. అధ్యాత్మ=శరీరముగాఁగలవాఁడ, ధ్యానపరాయణ-ధ్యానపర=ధ్యాన మను శ్రేష్ఠమగు, ఆయన=స్థానముగలవాఁడ. సమస్తతత్త్వాతీతా-సమస్తతత్త్వ=సర్వతత్త్వములకును (అనఁగా దేహేంద్రియాదు...

తా. ధ్యానముచే సంతోషించుదేవతయును సర్వకాలములయందును ధ్యానింపఁదగినస్వరూపము గలవాఁడవును ధ్యానించుకర్తయును ధ్యానంబును ధ్యానింపఁదగినపదార్థంబును నీవే. నీకు శ్రేష్ఠమగు నాశ్రయము ధ్యానమే, ఇట్లుండియును నీవు అన్నితత్త్వముల అతిక్రమించియున్నావు.

క. పూజావిధానదర్శక! పూజాతద్వస్తుపూజ్యపూజకరూపా!
పూజాఫలప్రదాయక! పూజాప్రియ! పూజనీయ! పూజావిషయా.

టీ. పూజా...దర్శక - పూజావిధాన=పూజచేయవలసిన క్రమమును, దర్శక=చూపువాఁడ, పూజా...రూపా-పూజా = పూజయు, తద్వస్తు = దానికిఉపయోగించు పదార్థములును, పూజ్య=పూజింపఁదగిన దేవతయును, పూజక=పూజచేయువాఁడును, రూప=స్వరూపముగాఁగలవాఁడ, పూజాఫలప్రదాయక-పూజాఫల = పూజకుఁ దగినఫలమును, ప్రదాయక=ఇచ్చువాఁడ, పూజాప్రియ=పూజయందు (అనఁగా: పూజచేయుటయందు లేక చేయించుకొనుటయందు ఇష్టము గలవాఁడ), పూజనీయ=పూజింపఁదగినవాఁడ, పూజావిషయా-పూజా=పూజకు, అవిషయా = గోచరము కానివాఁడ, (జీవబ్రహ్మలకు భేదము లేకపోవుటచే పూజ్యాపూజా భేదము లేదని తాత్పర్యము.

తా. పూజను చేయవలసినవిధిని జూపునట్టి యార్యుఁడును పూజయును దానికి సాధనము లగుపదార్థంబులును దానిచే నారాధింపఁదగినదైవంబును దానిఁజేయువాఁడును దానిఫలము నిచ్చువాఁడును దానిచే సంతసించువాఁడును నీవే. ఎవ్వని పూజించినను నిన్నే పూజించినట్లగును. యథార్థస్థితిలో నీవు పూజకు విషయ మగువాఁడవు కావు.

క. నామప్రియ! నారాయణ, నామక! విశ్వాద్యనంతనామార్థజ్ఞా!
నామప్రభావదర్శక, నామాంకితనిర్జరహితా! నతవిబుధహితా! 19

టీ. నామప్రియ=నామస్మరణయందు,(లేక నామస్మరణచేయించుకొనుటయం దు)ఇష్టముకలవాఁడ, నారాయణనామక = నారాయణుఁడను పేరుకలవాఁడ, విశ్వాద్యనంతనామార్థజ్ఞా = "విశ్వం విష్ణు ర్వషట్కారో" అను మొదలగు ననేకనామముల యొక్కయర్థమునుఁ దెలిసికొనినవాఁడ, నామప్రభావదర్శక = నామస్మరణమువలనఁ గలుగుశక్తినిజూపువాఁడ, నామాదివికారరహిత=నామము మొదలయినవికారములు లేనివాఁడ,నతవిబుధహితా-నత=నమస్కరించిన,విబుధ = దేవతలకు,హిత=క్షేమకరుఁడా!

తా. శరణాగతు లగు దేవతలకు (లేక విద్వాంసులకు) మేలు సేయునట్టియో శ్రీరామా! నామస్మరణచేయుటయందును జేయించుకొనుటయందును ఇష్టముకలవాఁడును'విశ్వ విష్ణు' అను మొదలగు నామములయర్థము నెఱింగినవిద్వాంసుఁడును నామప్రభావమును జూపువాఁడవును నీవే. నామము మొదలగు వికారము లేవియు లేనివాఁడవైనను నారాయణనామముచే నీవే లోకమున వ్యవహరింపఁబడుచున్నావు.

క. గురుశిష్యభావకల్పక !, గురుశిష్యాచారధర్మగుణపరిపాలా!
గురుశిష్యరూపధారీ!, గురుశిష్యైక్యావబోధగుణగురుమూర్తీ! 20

టీ. గురుశిష్యభావకల్పక-గురుశిష్య=గురువు అనియు శిష్యుఁడనియు, భావ = అభిప్రాయమును, కల్పక = కల్పించువాఁడ, గురు...పాలా-గురుశిష్య = గురుశిష్యుల యొక్క, ఆచార = ఆచారములను, ధర్మ=ధర్మములను, గుణ = శాంత్యాదిగుణములను, పరిపాలా=రక్షించువాఁడ, గురుశిష్యరూపధారీ=గురుశిష్యరూపమును ధరించినవాఁడా, గురుశిష్య=గురుశిష్యులకుఁగల, ఐక్యావబోధ=ఏకత్త్వమును తెలియుటయే, గుణ = స్వభావగుణముగలవాఁడ, గురుమూర్తీ=గురుస్వరూపము(లేక, గౌరవనీయమగు ప్రపంచమయశరీరము) గలవాఁడా.

తా. 'ఇతఁడు గురువు ఇతఁడు శిష్యుఁడు' అనుసంకల్పములను కల్పించినవాఁడవును ఆగురుశిష్యుల యాచారములను ధర్మములను గుణములను రక్షించునాయకుఁడవును నీవే. గురుశిష్యు లిరువురును వానియైక్యము నెఱుంగువాఁడవును నీవే నీరూపము మిగుల గౌరవనీయమైనది పూజనీయమయినది.

విద్యున్మాలావృత్తము.

ధర్మారాధ్యా ధర్మాధ్యక్షా !, ధర్మీ! ధర్మాత్మా! ధర్మజ్ఞా !
ధర్మాధారా! ధర్మాకారా! ధర్మాధర్మాత్యంతాభావా. 21

టీ. ధర్మారాధ్యా-ధర్మ = ధర్మముచే, ఆరాధ్యా = సేవింపఁదగినవాఁడ, ధర్మాధ్యక్షా-ధర్మ=ధర్మమునకు, అధ్యక్షా = అధిపతీ,ధర్మీ=ధర్మశీలుఁడా, ధర్మాత్మా = ధర్మమే ఆకారముగాఁగలవాఁడ (లేక ధర్మమే మనస్సుగాఁగలవాఁడా), ధర్మజ్ఞా=ధర్మము నెఱింగినవాఁడ, ధర్మాధారా=ధర్మమునకు ఆధారభూతుఁడైనవాఁడ, ధర్మాకారా = ధర్మమే

స్వరూపముగాఁగలవాఁడ, ధర్మాధర్మాత్యంతాభావా - ధర్మ = ధర్మముయొక్కయు, అ- ధర్మ=అధర్మముయొక్కయు, అత్యంతాభావా = లేమిగలవాఁడ, (అనఁగా: ధర్మాధర్మములులేనివాఁడ).

తా. ధర్మముచేఁ బూజింపఁబడిన దేవతయును దానికి ప్రభు వగువాఁడును దాని నాచరించుపురుషుండును దానియొక్క ఫలము మహాత్ముండును దాని యాథార్థ్యము దెలిసినవిద్వాంసుండును దానికారణ మగువాఁడును నీవే. అధర్మమే నీయాకారము. ఇట్లైనను యథార్థస్థితిలో నీయందు ధర్మాధర్మములు లేవు. నీవు ధర్మాధర్మములలో నొక్కటియుఁ గావు.

సుకాంతివృత్తము.—

ధనార్జనా! ధనప్రియా! ధనాధిపా! ధనంజయా!. 22

టీ. ధనార్జనా=ధనమును సంపాదించువాఁడ! (లేక ధనమును సంపాదించుటయే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడ,) ధనప్రియా=ధనమునం దాసక్తిగలవాఁడ, ధనాధిపా=ధనమున కధీశ్వరుఁడా, ధనంజయా=ధనమును జయించి తెచ్చువాఁడ.

తా. ధనమును సంపాదించుట యనునదియే నీరూపము మఱియుఁ ధనమునం దిష్టము కలిగినట్టియుఁ దానికి నధిపతియైనట్టియుఁ దానిని సాధించి తెచ్చునట్టియు పురుషుఁడవు నీవే.

ఉపజాతివృత్తము:—

కామాది కామాదివికారశూన్యా!
సమస్తకామప్రద! సత్యకామా!
కామఘ్న! కామప్రియ! కామ కామీ!
క్షమారమాకాముక! కామరూపీ!. 23

టీ. కామాది-కామ=కామములకు, ఆది = కారణభూతుఁడ, కామాదివికారశూన్యా=కామము మొదలగువికారములు లేనివాఁడ, సమస్తకామప్రద = భక్తులకుఁ గోరినకోర్కులనిచ్చువాఁడ, సత్యకామా=కోరినట్లు సర్వకార్యముల సిద్ధింపఁజేయంగల సామర్థ్యముకలవాఁడ, కామఘ్న = కామవేగమును జయించువాఁడ, కామప్రియ= కోరుటయం దిచ్ఛగలవాఁడ, కామ=కోరికయే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడ, కామీ= కోర్కె గలవాఁడ, క్షమారమాకాముక-క్షమా = శాంతియనెడు, రమా = లక్ష్మికి, కాముక=భర్తయగువాఁడ, కామరూపీ=స్వేచ్ఛాధీనమగు నాకారము గలవాఁడ.

తా. మఱియుఁ కామమునకుఁ గారణభూతమైన మనంబును కామాదివికారములులేని నిర్గుణపరబ్రహ్మంబును కోరినకోర్కుల నొసంగు బహువిధదేవతలును నీవే. నీ కామమునకు (సంకల్పమునకు) నెందును విఘ్నము లేదు. కామమును జయించునట్టి

యోగంబును లేకయోగియును దానియందిష్టముగలభోగియును నీవే. కామమే నీస్వరూపము శాంతి (కామాదులులేకుండుట)యను లక్ష్మికి భర్తవును కామము నాశ్రయించినవాఁడవును నీవే. యథార్థస్థితిలో నీ కేదియు లేకున్నను భ్రాంతినిబట్టి అన్నియుఁ గలవుకదా. మఱియు నీరూపము స్వేచ్ఛాధీన మైనది. ఎవ్వ రెట్లు ధ్యానించిన వారి కట్లు ప్రత్యక్ష మగుదువు.

విభూతివృత్తము.—

మోక్షలక్షణేక్షణా! మోక్షధర్మరక్షణా
మోక్షసౌఖ్యదాయకా! మోక్షరాజ్యనాయకా!. 24

టీ. మోక్షలక్షణేక్షణా-మోక్ష = మోక్షమే, లక్షణ=గుఱుతుగాఁగల, ఈక్షణా=అనుగ్రహదృష్టిగలవాఁడ, మోక్షధర్మరక్షణా-మోక్ష = మోక్షమునకు సంబంధించిన, ధర్మ = ధర్మములను, రక్షణా = రక్షించువాఁడ, మోక్షసౌఖ్యదాయకా = మోక్షసుఖమును ఇచ్చువాఁడు, మోక్షరాజ్యనాయకా = మోక్ష మనురాజ్యమున కధీశ్వరుఁడా.

తా. మీదృష్టి భక్తులకు మోక్షము నొసంగును. లేక నీదృష్టికి మోక్షమే స్వరూపము. మోక్షధర్మమును రక్షించు ప్రభువు నీవే. మోక్షసౌఖ్యము నొసంగువాఁడవును మోక్షరాజ్యమునకు కధిపతియును నీవే.

క. లక్ష్మీకర లక్ష్మీధర!, లక్ష్మీముఖకుముదచంద్ర! లక్ష్మీనాథా!
లక్ష్మీనివాస విద్యా!, లక్ష్మీప్రదసత్కటాక్షలవ! లక్ష్మీశా!. 25

టీ. లక్ష్మీకర=లక్ష్మీ=సంపత్తును, కర=కలిగించువాఁడ, లక్ష్మీధర=లక్ష్మిని వక్షస్థలమునఁ దాల్చువాఁడ, లక్ష్మీముఖకుముదచంద్ర-లక్ష్మీముఖ=లక్ష్మీదేవియొక్క ముఖమనెడు, కుముద=కలువకు, చంద్ర=చంద్రునివంటివాఁడ, లక్ష్మీనాథా=లక్ష్మీనాయక, లక్ష్మీనివాస=లక్ష్మికి (లేక కాంతికి నివాసభూతుఁడగువాఁడ,) విద్యా...లవ-విద్యా=జ్ఞానమనెడు, లక్ష్మీ=సంపదను (లేక జ్ఞానమును సంపదను,) ప్రద = ఇచ్చునట్టి, సత్=శ్రేష్ఠమయిన, కటాక్ష = కడగంటిచూపుయొక్క, లవ = లేశము గలవాఁడ (శ్రీరాముని కరుణావేశముచే బ్రహ్మజ్ఞానంబును సంపదయునుఁ గలుగునని భావము.) లక్ష్మీశా=లక్ష్మీదేవికి ప్రభువైనవాఁడ (లేక కాంతికిఅధీశ్వరుఁడ; అనఁగా కోటిసూర్యప్రకాశుఁడ.)

తా. సంపద నొసంగునట్టియుఁ లక్ష్మిని ధరించినట్టియుఁ లక్ష్మీముఖ మనెడు కలువకుఁ జంద్రునివంటియు (అనఁగా: లక్ష్మీదేవికి నానందమును గలిగించునట్టియుఁ లక్ష్మీనాయకుఁడవు నీవే. మఱియు నీవులక్ష్మియందును లక్ష్మి నీయందును నివసించుచుండును. నీ కరుణాకటాక్షలేశము దొరకిన బ్రహ్మజ్ఞానంబును మహాత్మసమృద్ధియు కలుగును. కోటిసూర్యప్రకాశుఁడవు.

మందాక్రాంతవృత్తము:—

సర్వాధారా! సగుణవిగుణా! సర్వభూతాధివాసా!
సర్వాధ్యక్షా! సకలసదా! సర్వవాగీశ్వరేశా!
సర్వవ్యాపీ! సదయహృదయా! సర్వసర్వాంతరాత్మా!
సర్వాతీతా! సమరసమయా! సచ్చిదానందరూపా!. 26

టీ. సర్వాధారా-సర్వ=సమస్తములకును, ఆధారా=ఆధారభూతుఁడ, సగుణవిగుణా=సత్వరజస్తమోగుణములతోఁ గూడినను, వానితో సంబంధింపకపోవుటచేతఁ గూడియుండనివాఁడ, సర్వ...వాసా-సర్వభూత=సమస్తంతువులకును (లేక, సమస్తజీవులును), అధివాసా=నివాసస్థానముగాఁగలవాఁడా (లేక, నివాసస్థానమగువాఁడ,) సర్వాధ్యక్షా=సర్వమునకు నధీశ్వరా, సకలసదా=శత్రుమిత్రులను సమము, (లేక, సర్వజనులయందు నను గ్రహదృష్టి కలవాఁడ,) సర్వ...రేశా-సర్వవాక్ = సర్వశబ్దరూపమగు నోంకారమునకు, ఈశ్వర=ప్రభువులైన బ్రహ్మాదిష్ణ్వాదులకు, ఈశా=ప్రభువైన వాఁడ, సర్వవ్యాపీ=సర్వవ్యాపకుఁడ, సదయహృదయ-సదయ = దయాయుక్తమైన, హృదయ=మనస్సుకలవాఁడ, సర్వసర్వాంతరాత్మా-సర్వ = సకలవిధములైన, సర్వ = సమస్తప్రపంచములకును, అంతరాత్మా = అంతర్యామిస్వరూపుఁడ, సర్వాతీతా=సర్వమును అతిక్రమించినవాఁడ, సమరసమయా=ఐక్యమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడ, సచ్చిదానందరూపా-సత్=సత్యము, చిత్=జ్ఞానము, ఆనంద=ఆనందము, రూపా=స్వరూపముగాఁ గలవాఁడ.

తా, నీవు సకలప్రపంచమునకు నాధారభూతుఁడవు. యధార్థస్థితిలో గుణములు లేనివాఁడవైనను గుణములు కలవానివలెఁ దోఁచుచుందువు. భ్రాంతిసిద్ధములుం గాని స్వాభావికములు గాని యేవియైనను నీస్వరూపములే కదా! సర్వభూతములును నీయందు నివసించును. నీవును సర్వభూతములయందు నివసింతువు. సర్వమునకు నధీశ్వరుఁడవును కోరినకోర్కులనొసంగువాఁడవును నీవే. ఓంకారమునకు నధిదేవతలగు బ్రహ్మవిష్ణురుద్రులకు నీవే నాయకుఁడవు. ఈసర్వపదార్థములయందును నీవేకరూపముతో వ్యాపించియున్నావు. నీహృదయము మిగుల కరుణావంతమైనది. నీవే సమస్తభూతములందు నంతర్యామిరూపుఁడవై యున్నావు. భూతములలో నెన్ని భేదములున్నను నీకుమాత్రము భేదములేదు. ఇట్లున్నను నీవు సర్వప్రపంచమునకంటెను నన్యుఁడవు. ఏకస్వరూపుఁడవు. సత్యజ్ఞానానందములే నీప్రధానరూపములు.

సీసదశకము:—

ప్రకటపరాపర ప్రకృతిమంతుండవు,మఱియువశీకృతమాయుండవును
సర్వజ్ఞుడవు సర్వశక్తియుక్తుండవు,సర్వకర్తవు సర్వజనకుఁడవును

సర్వరక్షకుఁడవు సర్వసంహర్తవు, సర్వేశ్వరుండవు సర్వగుఁడవు
సర్వగురుండవు సర్వతోముఖుఁడవు,సర్వసాక్షివిసర్వసముఁడవగుచు
తే. నిర్వికల్పనిరంజననిర్వికార
నిర్గుణ బ్రహ్మమై యొప్పునిను భజింతు
సంతతం బాత్మమయత సాక్షాత్కరింపు
రామ! రాఘవ! శ్రీరామ! రామ! రామ! 27

టీ. ప్రక...పర-ప్రకట=ప్రసిద్ధమైన,పరా=జీవరూపమై పరశబ్దముచేవ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు,అపర=దేహాదిరూపమైతక్కరమైయపరశబ్దముచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు, ప్రకృతిమంతుఁడవు=ప్రకృతులుగలవాఁడవు,మఱియున్=ఇదిగాక, వశీకృతమాయుఁడవును, వశీకృత=స్వాధీనముచేసికొనఁబడిన, మాయుఁడవును=మాయగలవాఁడవు, సర్వజ్ఞుఁడవు=సర్వమునెఱింగినవాఁడవు, సర్వశక్తియుక్తుఁడవు=సర్వవిధములగు సామర్థ్యములతోఁ గూడినవాఁడవు, సర్వకర్తవు=సమస్తమును సృజించువాఁడవు. సర్వజనకుఁడవును=నిమిత్తకారణభూతుఁడవగుటచే సర్వమునకును దండ్రివంటివాఁడవు, సర్వరక్షకుఁడవు = సమస్తమునుబోషించువాఁడవు, సర్వసంహర్తవు = తమోగుణమునాశ్రయించి సర్వమును లయము నొందించువాఁడవు, సర్వేశ్వరుండవు=సర్వమునకు నియామకుఁడవు, సర్వగుఁడవు = అన్నిపదార్థములను బొందియున్నవాఁడవు, సర్వగురుండవు=సర్వమునకంటె నధికుఁడవు(లేక కడతేరువారలకందఱకు బ్రహ్మజ్ఞానములు పదేశించువాఁడవు), సర్వతోముఖుఁడవు=అన్నివైపుల నున్నవాఁడవు, సర్వసాక్షివి=సర్వమునకును ద్రష్టవు,సర్వసముఁడవగుచున్=అందఱియందును సమభావముకలవాఁడవును, నిర్వి...బ్రహ్మమై-నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములు లేనట్టియు, నిరంజన=సాధనాంతరములతోఁ బని లేనట్టియు, నిర్వికార=ఉత్పత్తి మొదలగు వికారములు లేనట్టియు, నిర్గుణ=గుణములు లేనట్టియు, బ్రహ్మమై=బ్రహ్మరూపుఁడవై, ఒప్పునినున్=ప్రకాశించుచున్న నిన్ను, భజింతున్ = సేవించెదను, సతతంబు=ఎల్లప్పుడు, ఆత్మమయతన్=తనకంటె నభిన్నముగా, సాక్షాత్కరింపుము = ప్రత్యక్షము కమ్ము. రామ...రామ-రామ=ఆనందస్వరూపుఁడవైనట్టియు, రాఘవ=రఘువంశమునం దవతరించినట్టియు, శ్రీరామ=లక్ష్మీనాయకుఁడవైనట్టియు, రామ=రామశబ్దవాచ్యుఁడవైనట్టియు, రామ=ఓ తారకమంత్రాధిదైవమా (బ్రహ్మమా)

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా!రామశబ్దవాచ్య మగునోపరబ్రహ్మమా! పరాపరప్రకృతులకురెంటికిని నీవేయధీశ్వరుఁడవు.అయినను జీవునకువలె మాయ నీకు బంధమును కలిగింపనేరదు. అది నీకే లోఁబడియుండును. జ్ఞానరూపుఁడ వగుటచే నీవే సర్వము నెఱుంగుదువు.

నీయందే సర్వవిధము లగుసామర్థ్యములు నున్నవి. సర్వోపాధులయందు నున్నవాఁడ వగుటచే నీవే సర్వకార్యముల (అనఁగా: సర్వజీవులను జేయు కార్యముల) నాచరింతువు. సృష్టిస్థితిసంహారములఁ జేయువాఁడవు నీవే. సర్వప్రపంచమునకు నధిపతివై సర్వభూతములయందు నేకరూపముతో వ్యాపించినవాఁడవై యున్నావు. మఱియు నీవే సర్వమునకు నాచార్యుఁడవు. సర్వవ్యాపకుఁడవు (లేక ఏవైపునకుఁ జూచిన నేకరూపముతో నుండువాఁడవు). సర్వసాక్షివి. సర్వభూతములయందును సమబుద్ధికలవాఁడవు. సంకల్పవికల్పములు లేనివాఁడవు. సృష్ట్యాదులయందు నీకు నిజసాధనము లక్కఱలేదు. నీవెన్నికార్యముల నాచరించినను అభిమానము లేనివాఁడ వగుటచే వాని వికారము లేవియు నిన్నంటవు. సత్త్వాదిగుణములతో నీకు సంబంధము లేదు. ఇట్టినిన్ను నేను సర్వకాలములయందును సేవింతును. ఆత్మరూపముతో ప్రత్యక్షము కమ్ము.

సీ. విశ్వంబునం దేను వెలుఁగుచు నుండుదు
విశ్వంబు నాయందు వెలయు ననుచు
నరసి యట్లొకటియ వ్యతిరేకముగఁ జూచు
యుక్తియే భవదీయయోగమాయ
యీయోగదృష్టిచే నెప్పుడు నిను నీవ
కనుఁగొంచు సంతతాఖండసచ్చి
దానందమయుఁడవై యలరారునీయున్కిఁ
గంటి భవత్కటాక్షంబుచేత
తే. నైన నిఁక నొకవర మిపు డడుగవలసె
గరిమ నీస్థితి నాస్థితి గా భజించు
సలలితాభేదదృష్టి నొసంగు మయ్య
రామ రాఘవ శ్రీరామ రామ రామ. 28

టీ. ఏను=నేను, విశ్వంబునందున్ = ప్రపంచమున, వెలుఁగుచునుండుదున్ = ప్రకాశించుచుండుదును, విశ్వంబు=ప్రపంచము, నాయందున్=నాలోపల, వెలయు ననుచున్=ఉన్నదియని, అట్లొకటియన్=ఆవిధముగా క్షరాక్షరము లొకదానియం దొకటియుండుటను, అరసి=విచారించి, వ్యతిరేకముగన్=విరుద్ధముగ అనఁగా వాస్తవస్థితిలోఁ బ్రపంచము తనయందుఁగాని తాను ప్రపంచమునందుఁగాని లేఁడని (బ్రహ్మ మద్వితీయుఁడు కావున ప్రపంచ మనునదియే లేదు కదా), చూచుయుక్తియే=చూచునట్టివివేకమే, భవ...మాయ-భవదీయ=నీసంబంధమైన, యోగమాయ=యోగశక్తి, ఈయోగదృష్టిచేన్=ఇప్పుడు వివరించిన జ్ఞానదృష్టిచేత, ఎప్పుడు=ఏసమయమున, నినున్=నిన్ను (అనఁగా: బ్రహ్మమును), నీవ=నీవే (స్వయముగా), కనుఁగొంచున్=చూ

చుకొనుచు (బ్రహ్మమునకంటె వేఱగువస్తువులేదు కావున నాయనను జూచుటకు మఱి యొకఁడులేదు),సంత...దవై-సంతత=సర్వపరిపూర్ణమైనట్టియు,అఖండ=పరిచ్ఛేదములు (విభాగములు) లేనట్టియు, సత్=సత్యము,చిత్=జ్ఞానము, ఆనంద=ఆనందము,మయుండవై=స్వరూపముగాఁ గలవాఁడవునువు, అలరారు నీయున్కిన్-అలరారు=ఉన్నట్టి, నీయున్కిన్=నీస్థితిని, భవత్కటాక్షంబుచేతన్=నీయనుగ్రహముచేత, కంటిన్=చూచితిని,అయినన్=అట్లైనను,ఇంక=ఇఁకమీఁద, ఒకవరము, ఇపుడడుగవలసెన్=ఇప్పుడడుగవలసివచ్చినది, గరిమన్=చక్కఁగా, నీస్థితిన్=నీయునికిని,నాస్థితిగాన్=నాయునికిని గా, భజిం...దృష్టిన్-భజించు=సేవింపఁగల,సలలిత=మనోహరమగు, అభేద = ఐక్యరూపమైన, దృష్టిన్=అనుభవదృష్టిని, ఒసంగుమయ్యా=దయసేయుమా ! రామరాఘవ =('రామ రాఘవ శ్రీరామ రామరామ' అనుపాదమునకు మునుపటివలెనే యర్థము).

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా!రామశబ్దవాచ్యమగునోపరబ్రహ్మమా ! "ప్రపంచమువేఱు తానువేఱు" అని తెలిసికొనువారు సహితము "ప్రపంచము నాయందున్నది. నేను ప్రపంచమునం దున్నాను"అనియే తలంతురు. వాస్తవస్థితిలో "ప్రపంచమే లేదు" అనుట నెఱుంగ నేరరు కావున నోరామా! శ్రేష్ఠమగుజ్ఞానము (అనఁగా: ప్రపంచము లేదనుజ్ఞానము) నీయోగమాయయొక్క స్వరూపము ఇట్లామాయ జ్ఞానరూపిణి యగుటచేతనే, యజ్ఞాన రూపిణి యగునవిద్య జీవు నాచరించినయట్లు ని న్నావరింపదు. ఈమాయయే నీదృష్టి. ఇట్టియోగదృష్టిచేత నీవు సర్వకాలములందును స్వస్వరూపావలోకనముఁ జేయుచుందువు. అద్వైతీయుండ వగుటచే నిన్నుఁజూచు నితరుఁడుండుటకే వీలు లేదుకదా! నీదయచే పయినవివరించిన నీయథార్థస్వరూపమును తెలిసికొంటిని. అయినను మఱియొకవరము నపేక్షించుచున్నాను. వాస్తవస్థితిలో నీకును నాకును భేదములేదు.కావున నీస్థితిని నాస్థితిని గా భావించుటయే నాకుఁ గర్తవ్యంబు. ఈకార్యమునందు మనస్సు స్థిరముకాకున్నది. కావున కరుణచే నాహృదయమున కట్టిస్థైర్యమును గలిగింపుము.

సీ. నారాయణియును వైష్ణవియును దేవియుఁ
త్రిగుణాత్మికయుఁ బ్రకృతియు ననంగ
నలరుభవచ్ఛక్తి యపరాప్రకృతి పరా
ప్రకృతి నా ద్వివిధమై పరఁగు నందుఁ
దతచతుర్వింశతితత్త్వరూపిణి యైన
యపరయే దైవియు నాసురియును
నన రెండు దెఱఁగుల నమరు నాదైవియె
విద్యయు మాయయనా విమల గాన

తే. నాసురి యవిద్య యా రెంటి నంటి యీవ
యీశజీవాత్మసంజ్ఞల నెసఁగుదంత
గలిగి యవికారుఁడవు వీనిఁ గాంచుకతన
రామ! రాఘవ! శ్రీరామ! రామ! రామ!. 26

టీ. నారాయణియనఁ=నారాయణియనియు, వైష్ణవియనఁగ=వైష్ణవి యనియు, దేవియును=దేవియనియు, త్రిగుణాత్మికయనఁ=త్రిగుణమయత్రిగుణరూపిణియనియు, ప్రకృతియనఁగ=ప్రకృతి యనియు ప్రసిద్ధయై, అలరుభవచ్ఛక్తి - అలరు=ఒప్పుచున్న, భవత్=నీయొక్క, శక్తి=జగన్నిర్మాణశక్తి, అపరాప్రకృతిపరాప్రకృతిగాన్ = అపరాప్రకృతియు పరాప్రకృతియునని, ద్వివిధయై=రెండువిధములు గలదియై, పఱఁగున్=ఒప్పుచున్నది. అందున్ = ఆరెండుప్రకృతులలో, తత...రూపిణి-తత=వ్యాపించిన, చతుర్వింశతితత్త్వ = ఇరువదినాలుగుతత్త్వములు, స్వరూపిణి=స్వరూపముగాఁ గలది, అయినయపరయే=ఐనయట్టియపరాప్రకృతియే, దైవియన్=దైవియనియు, ఆసురియన్=ఆసురియనియు, అనన్=చెప్పినట్లుగా, రెండు తెఱఁగులన్=రెండువిధములుగా, అమరున్=ప్రకాశించుచుండును, ఆదైవియే=ఆదైవీప్రకృతియె, విమలగానన్=నిర్మలయగుటచే, విద్యయన్=జ్ఞానము, మాయయన్=మాయ, ఔన్=అగుచున్నది. ఆసురి=ఆసురియగు, రెండవయపరాప్రకృతి, అవిద్య=అజ్ఞానము, ఆరెంటికిన్=ఆమాయావిద్యలరెంటిని, అంటి=రెంటినిసంబంధించి, ఈవ=నీవొక్కఁడవే, ఈశజీవాత్మసంజ్ఞలన్-ఈశ=ఈశ్వరుఁడనియు, జీవాత్మ=జీవుఁడనియు, సంజ్ఞలన్ = పేర్లతో, ఎసఁగుదువు=అభివృద్ధిచెందుచున్నావు. అంతగలిగి=ఈసర్వము గలిగియుండియు, వీనిన్=ఈమాయాదులను, కాంచుకతనన్=చూచుటవలన, అవికారుఁడవు = వికారములులేనివాఁడవు, రామరాఘవ.

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమైయవతరించినశ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్య మగునోపరబ్రహ్మమా! నీమాయ నారాయణియనియు వైష్ణవి యనియు దేవియనియు త్రిగుణాత్మిక యనియుఁ బ్రకృతి యనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అపరాప్రకృతియనియుఁ బరాప్రకృతి యనియు నామాయ రెండు విధములు కలది, అందు నిరువదినాలుగుతత్త్వములుగలసి యపరాప్రకృతియైయున్నది. దైవి యనియు నాసురి యనియు నదియు రెండువిధములు. అందు దైవి నిర్మలమైనది (అనఁగా: శుద్ధతత్త్వప్రధాన మైనది) యగుటచేత మాయయని వ్యవహరింపఁబడును. ఆసురి యట్టిది కాకపోవుటచే నవిద్య యని చెప్పఁబడును. నీవు ఈరెంటియందునుఁ బ్రతిబింబించి ఈశ్వరజీవనామములచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నావు. అయినను వాని కన్నిటికి సాక్షి వగుటచే నీకుఁ దద్వికారములతో సంబంధములేదు.

సీ. అపరాప్రకృత్యవిద్యాక్షరక్షేత్రపదాదిశబ్దైకవాచాత్మశక్తి
సన్నిధానజపరస్పరపరచ్ఛాయాప్రసక్తిచే మిథ్యాభియుక్తిచేత
నది పరాప్రకృతి విద్యాక్షరక్షేత్రజ్ఞ సత్పురుషాదికసంజ్ఞ నొప్పు
నేన తద్ద్రష్టనై నిర్వికారాసంగసాక్షినై విలసిల్లుచంద మెఱిఁగి
తే. రమణద్రష్టృత్వనిర్వికారత్వసాక్షి
తాదివిద్యోక్తధర్మజాతమును దొంటి
పగిదిఁ గడఁద్రోచి నీస్వరూపము భజింతు
రామ! రఘువ! శ్రీరామ రామ రామ. 30

టీ. అపరా...క్తిచేత్-అపరాప్రకృతి=అపరాప్రకృతి, అవిద్యా=అవిద్య, క్షర=క్షరము, క్షేత్ర=క్షేత్రము, పద=స్థానము, ఆది=మొదలగు, శబ్ద=శబ్దములచేత, ఏక=ముఖ్యముగా, వాచ్య=చెప్పఁదగిన, ఆత్మశక్తి=బ్రహ్మశక్తి (మాయ), సన్నిధాన=పరబ్రహ్మయొక్క సాన్నిధ్యమువలన, జ=పుట్టిన, పరస్పర=ఒండొరులయొక్క, పర=శ్రేష్ఠమైన, ఛాయా=కాంతియొక్క (లేక నీడయొక్క), ప్రసక్తిచేత్=సంబంధముచేతను, మిథ్యాభియుక్తిచేతక్=అసత్యమగుకూడికచేతను, అది=ఆయపరాప్రకృతియే, పరాప్రకృతి = పరాప్రకృతి, విద్యా = జ్ఞానము, అక్షర = అక్షరపురుషుఁడు, క్షేత్రజ్ఞ = క్షేత్రజ్ఞుఁడు, సత్ = సద్రూపుఁడు, పురుష=పురుషుఁడు, ఆదిక = మొదలైన, సంజ్ఞక్=పేర్లతో, ఒప్పుక్=ప్రకాశించుచున్నది. ఏన=నేనే, తత్=ఆప్రకృతికి, ద్రష్టనై = సాక్షినై, నిర్వికారాసంగసాక్షినై-నిర్వికార = ఆప్రకృతివికారములతో సంబంధములేనట్టియు, అసంగ=అహంకారాదులతో కలయిక లేనట్టియు, సాక్షినై=చూచువాఁడనై (ప్రకృతిని విభాగించి యెఱుంగువాఁడనై), విలసిల్లుచందముక్-విలసిల్లు=ప్రకాశించునట్టి, చందముక్=ప్రకారమును, ఎఱిఁగి=తెలిసికొని (మొట్టమొదట "నేను ద్రష్టను, ప్రపంచము దృశ్యము" అను నభిప్రాయమును దృఢముచేసికొని), రమణ...తముక్-రమణ=యుక్తమయిన (లేక చక్కఁగా), ద్రష్టృత్వ=చూచువాఁడుగానుండుట, నిర్వికారత్వ=వికారములతో సంబంధము లేకుండుట, సాక్షిత్వ=తనకంటె భిన్నమగుపదార్థమును దెలిసికొనుట, ఆది=మొదలగునట్టియు, విద్యా=జ్ఞానమునందు (లేక బ్రహ్మవిద్యయందు), ఉక్త = చెప్పఁబడినట్టియు, ధర్మ=సర్వధర్మములయొక్క, జాతముక్=సమూహమును, తొంటిపగిదిక్=పూర్వమువలెనే (అనఁగా: ప్రపంచసాక్షియగుటచే, ప్రపంచవికారములు, బ్రహ్మమునకంటవని నిర్ణయించినట్లె), కడఁద్రోసి=నిషేధించి (అనఁగా: బ్రహ్మధర్మములకుఁగూడ సాక్షి యగుటచే ఈధర్మములు, వాని = బ్రహ్మమును అంటవు అని నిషేధింపవలయును), నీస్వరూపముక్=నీయథార్థస్వరూపమును, భజింతుక్=అభేదముగా సేవించెదను...రామ...రాఘవ...

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్యమగు నోపరబ్రహ్మమా! ఏమాయ అపరాప్రకృతి అవిద్య క్షరము క్షేత్రము పరము అను మొదలగుశబ్దములచే వ్యవహరింపంబడునో అదియే నీసాన్నిధ్యము. స్వాభావికముగా నుండుటవలనను నీచ్ఛాయ దానియందును దానిచ్ఛాయ నీయందును సంబంధించియుండుటచేతను ఆభాసమాత్రమగు కలయికచేతను, పరాప్రకృతి జ్ఞానము అక్షరపురుషుఁడు కూటస్థుఁడు సద్రూపుఁడు పురుషుఁడు అను మొదలగు పదములచే వ్యవహరింపఁబడుచుండును. కాని క్రొత్తదేమియులేదు. యథార్థస్థితిలో నాకు(జీవునకు) సంబంధములేదు. ఏలయనిన: నేను ఆప్రకృతికి సాక్షిని దానిని చూచువాఁడను. కావున నిర్వికారుఁడను. మొట్టమొదట నిట్టియథార్థస్వరూపమును దెలిసికొని పిదప మఱింతసూక్ష్మముగ విచారించిచూచెదను. అప్పుడు "ద్రష్టృత్వము మొదలగుధర్మములకుఁగూడ నేను సాక్షినే కావున నా కాధర్మములతోఁ గూడ సంబంధముండుటకు వీలులేదు" అని స్పష్టమగును. ఇట్టి పరిపూర్ణజ్ఞానము నవలంబించి యభేదభావనతో నేను నిన్ను సేవింతును.

సీ. పరమవైరాగ్యంబు భాసురాత్మజ్ఞాన మతులితైశ్వర్య మనంతవీర్య
మమితయశంబుసమగ్రలక్ష్మియుఁగల్గిసంపూర్ణ కారుణ్యశమదమములు
మహనీయతేజంబు మహితతపస్సత్యశౌచధైర్యక్షమార్జవగుణంబు
లొప్పార నిజదివ్యయోగమాయామహాశక్తి సర్వప్రపంచంబు దీర్ప
తే. సచ్చిదానందలక్షణసగుణనిర్గు
ణాత్మకబ్రహ్మ మైననీ వాత్మయందు
సంతత మతిస్ఫుటముగ సాక్షాత్కరింపు
రామ రాఘవ! శ్రీరామ రామ రామ!. 31

టీ. పరమవైరాగ్యంబు-పరమ = అత్యధికమైన, వైరాగ్యంబు=వైరాగ్యమును, భాసు...నము-భాసుర = ప్రకాశించుచున్న, ఆత్మజ్ఞానము=బ్రహ్మజ్ఞానము, అతులితైశ్వర్య-అతులిత = సాటిలేని, ఐశ్వర్యము=ప్రభుత్వమును, అనంతవీర్యము = అపరిమితపరాక్రమంబును, అమితయశంబు = మితిమీఱినకీర్తియును, సమగ్రలక్ష్మియుఁన్=సంపూర్ణమైనకాంతియును, కల్గి, సంపు...ములు-సంపూర్ణ=సంపూర్ణములైన, కారుణ్య=దయ, శమ=శాంతి,దమములు=దాంతి యనఁగా మనోనిగ్రహము, మహనీయతేజంబు-మహనీయ=స్తోత్రముచేయనర్హమైన, తేజంబు=కాంతియున్, మహిత...బులు-మహిత=శ్రేష్ఠమైన, తపః=తపస్సు, సత్య=సత్యము, శౌచ=పారిశుద్ధ్యము, ధైర్య=ధైర్యము, క్షమా=ఓర్పు, ఆర్జవ=నిష్కాపట్యము, గుణంబులు = అనుగుణములును, ఒప్పారన్ = ప్రకాశించుచుండఁగా, నిజ...శక్తి-నిజ = తనయొక్క, దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, యోగ=జీవ

బ్రహ్మైక్యమును గలిగించి, మాయా=మాయయనెడు ఈమాయయే, విద్యా=జ్ఞానము అనఁబడును, మహాశక్తి=గొప్పసామర్థ్యము, సర్వప్రపంచమున్ = సకలప్రపంచమును, తీర్చన్ = నిర్వహింపఁగ, సచ్చిదా...మైన-సత్=సత్యము, చిత్=జ్ఞానము, ఆనంద లక్షణ=ఆనందము లక్షణములుగాఁ గలిగినట్టియు, సగుణ=గుణసహితంబును, నిర్గుణ= గుణరహితంబును, ఆత్మక=అగుస్వరూపము గల, బ్రహ్మమైన = పరబ్రహ్మరూపుఁడవైన, నీవు, సంతతము = ఎల్లప్పుడు, ఆత్మమయతన్ = జీవరూపముతో, అతిస్ఫుటముగన్= మిగుల స్పష్టముగా, సాక్షాత్కరింపము=ప్రత్యక్షము గమ్ము రామ రాఘవ.

తా. రఘువంశమందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్య మగు నోపరబ్రహ్మమా! శ్రేష్ఠ మగువైరాగ్యము ఆత్మ స్వరూపజ్ఞానము మహదైశ్వర్యము అపరిమితశక్తి చక్కనికీర్తి తేజస్సు అనునవి కల వాఁడవై దయ శమము దమము ప్రతాపము తపస్సు సత్యము శౌచము దయ నిష్కాపట్యము ధైర్యము ఓర్పు అను సకలసద్గుణములును దనరార స్వశక్తి సృష్టిస్థితిసంహారముల నిర్వహింప సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడవై సగుణ నిర్గుణాకారములతో నీవు ప్రకాశింతువు. ఓ శ్రీరామా! ఇట్టి నీవు కూటస్థస్వరూపముతో నాకు ప్రత్యక్షము కమ్ము.

సీ. ఘనఘటాకాశ మాకాశాంశ మగుచు నా
కాశంబునకు వేఱు గాని పగిది
క్షరముతోఁ గూడి యక్షరుఁడనై విలసిల్లు
నేను నీయంశంబు నిశ్చయంబ
యైన ననాద్యవిద్యాశక్తిగుణరాశి
నాయందు నారోపణముగఁ జేసి
జీవుఁడ నంచు సంసృతిఁ జెంది యుండితి
నిందాఁక నది యిపు డెఱిఁగికొంటిఁ
తే. గాన వివరింప భేద మింతైనఁ గలుగ
దిట్టివిజ్ఞానసంపద నెల్ల ప్రొద్దు
చిత్తమునను బ్రకాశింపఁ జేయుమయ్య
రామ! రాఘవ! శ్రీరామ రామ రామ!. 32

టీ. ఘనఘటాకాశము - ఘన = శ్రేష్ఠమైన, ఘట = ఘటావరణమునందున్న, ఆకాశము, ఆకాశాంశము - ఆకాశ = మహాకాశముయొక్క, అంశము=భాగము, అగుచున్=ఐ, ఆకాశంబునకున్ = మహాకాశమునకంటె, వేఱు, కానిపగిదిన్=లే కుండునట్లు, క్షరముతోన్=క్షరమనంబడు పరాప్రకృతితో, కూడి=కలసి, అక్షరుఁడ

నై = అక్షరుఁడను పేరుతో వ్యవహరింపఁబడుచు, విలసిల్లు నేను = ప్రకాశించు నేను జీవుఁడు(ఆంజనేయుఁడు), నీయంశంబు=రాముని యంశము (బ్రహ్మాయంశము), నిశ్చయంబ=సత్యము, ఐనన్ = అయినప్పటికిని, అనాద్యవిద్యాశక్తిగుణరాశి - అనాది = ఉత్పత్తిలేని, అవిద్యా=అవిద్యయను నెడు, శక్తి = మాయాశక్తికి సంబంధించిన, గుణ=సత్వాదిగుణములయొక్క, రాశి=సమూహమును, నాయందున్=(జీవునియందు), ఆరోపణముగఁ జేసి=ఆరోపించి, జీవుఁడవంచున్ = "నేను జీవుఁడను" అని, ఇందాకన్= ఇంతకాలమువఱకు, సంసృతిన్=సంసారమును, చెంది=పొంది, ఉండితిన్=ఉంటిని. అది=అందలియథార్థమును, ఇపుడు, ఎఱిఁగికొంటిన్ = తెలిసికొంటిని, కానన్=కాఁబట్టి, వివరింపన్=విచారింపఁగా, భేదము= "నీవు వేఱు నేను వేఱు" అను భేదము, ఇంతైనగలుగదు = కొంచమైనను లేదు, ఇట్టి విజ్ఞానసంపదన్-ఇట్టి = పూర్వోక్తమైన, విజ్ఞాన = అనుభవజ్ఞానముయొక్క, సంపదన్=సమృద్ధిని, ఎల్లప్రొద్దు = సర్వకాలములయందును, చిత్తమునన్ = మనస్సునందు, ప్రకాశింపఁజేయుమయ్యా = ప్రకాశించునట్లు చేయుమయ్యా, రామరాఘవ శ్రీరామ రామ రామా.

తా. రఘువంశమునందుభక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్య మగు నోపరబ్రహ్మమా! ఘటమునం దున్నయాకాశము మహాకాశములోని భాగ మగుటచేత నామహాకాశమునకంటె భిన్నము కా దనుట లోకానుభవసిద్ధమే కదా? ఇట్లే జ్ఞానరూపుఁడ నగు నేను క్షరముతోఁ గలసి యక్షరనామముచే వ్యవహరింపఁబడుచున్నాను; కాని నీయంశము కాకపోలేదు. నీయంశము కాకపోయిన జ్ఞానరూపమే సంభవింపదుకదా! కావున నాకును నీకును భేదమేలేదనుట నిశ్చయము.అయినను అనాది యగునవిద్యవలన క్షేత్రమగు దేహాదుల ధర్మముల నాయందారోపించుకొని "నేను జీవుఁడను" అని తలంచుచు సంసారమును జెందుచుంటిని. ఇది కేవల మజ్ఞానమువలనమాత్రమే వచ్చినది కావున నిప్పుడుజ్ఞానముకలుగుటతోడనే నివర్తించును. నాకును నీకును భేదము లే దనుట స్పష్ట మయ్యెను.ఓమహాత్మా! కరుణచే నీజ్ఞానమును నాహృదయమునందు నిశ్చలముగా నిలుపుము.

సీ. నీకంటె నన్యంబు నే నెన్నఁడెఱుఁగనెట్లనిననాయనుభవ మవధరింపు
వివిధేంద్రియములకువిషయమీవిశ్వమావిశ్వరూపుఁడవీవు వెదుకనేల
గావున నీవు సాక్షాత్కరించితివి యీవిశ్వంబు నీ కగు వేఱటంచుఁ
దలఁచు నజ్ఞానమంతయు బోయె నీదయామయదృష్టినానందమయుఁ [డనైతి
తే. సంశయము లేదు గాని యీ సర్వరూప
సమరసజ్ఞానభావన సంతతంబు
గలుగ వరము ప్రసాదింప వలయు దేవ
రామ! రాఘవ! శ్రీరామ రామ రామ!,

టీ. దేవా=ఓస్వప్రకాశస్వరూప, నీకంటె, అన్యంబుఁ = ఇతరుని, ఏన్ = నేను,ఎన్నఁడు=ఎప్పటికిని, ఎఱుఁగన్ = ఎఱుంగను. ఎట్లనినన్=అది యెట్లనఁగా, నా యనుభవము,అవధరింపుము=వినుము. వివిధేంద్రియములకున్ -వివిధ=అనేకవిధములైన, ఇంద్రియములకున్, ఈవిశ్వము=ఈప్రపంచము, విషయము=గోచర మగునది, ఈవు= నీవు, ఆవిశ్వరూపుఁడ వీవు = ఆప్రపంచస్వరూపుఁడవు, వెదుక నేల = యేల వెదకవల యును? కావునన్=కాఁబట్టి, ఈవు=నీవు, సాక్షాత్కరించితివి=నాకు నెప్పటికిని ప్రత్య క్షమయ్యెయున్నావు. ఈవిశ్వంబు = ఈప్రపంచము, నీకున్ = నీకంటె, వేఱగున్= భిన్నమైనవి, అటంచున్=అనెడు, అజ్ఞానమంతయున్=భ్రాంతియంతయును, నీదయా మయదృష్టిన్=నీయొక్క కరుణాకటాక్షముచే, పోయెన్=నశించెను. ఆనందమయుఁ డనైతిన్=ఆనందరూపుఁడ నైనాను, సంశయంబులేదుగాని=సందేహము లేదుకాని, ఈ సర్వ...భావన-ఈసర్వరూప=సమస్తరూపములను, సమరస = ఏకముగా, జ్ఞాన=తెలిసి కొనుటయును, భావన=అట్లు ధ్యానించుటయును, సతతంబు = ఎల్లప్పుడు, కలుగన్= కలుగునట్లుగా, వరము, ప్రసాదింపవలయున్=ఇయ్యవలయును.

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్యమగు నోపరబ్రహ్మమా! జ్ఞానము కలిగినప్పుడుకాని లే నప్పుడుకాని నీకంటె నితర మగుపదార్థ మెద్దియు నాకు గోచరముకానేలేదు. ఎట్లనిన: ననుభవపూర్వకముగా వివరించెదను వినుము. సర్వేంద్రియములును జ్ఞానికి నజ్ఞానికిని గూడ నేకరూపములు. అవి వానికి విషయములగు శబ్దాదులనుగూర్చి పరువు లిడుచుం డును. శబ్దాదులే ప్రపంచము. అది నీకంటె వేఱుకాదు కదా! కావున నాకు నెప్పటికిని (అనఁగా: సంసారదశయందును సంసారాభావదశయందును గూడ) నీవే కానవచ్చుచు న్నావు. ఇప్పుడు జ్ఞానము కలఁగుటచే "నీవు ప్రపంచమునకంటె వేఱుకావు" అని తెలిసికొంటిని. పూర్వమున్న యజ్ఞానమంతయు నశించినది. ఇందుసందేహ మేమియు లేదు. అయినను ఈసర్వ సమరసజ్ఞానము శాశ్వతముగా నిలుచునట్లు వరము ననుగ్రహిం పుము. స్వయంప్రకాశస్వరూపా! ఇదియే నాప్రార్థన.

సీ. తతచతుర్వింశతితత్త్వనాయకుఁడవు
పంచవింశకుఁడవు ప్రకృతి కంటెఁ
బరుఁడవు గురుఁడవు పరమేశ్వరుండవు
పురుషోత్తముఁడవు నెప్పుడుఁ బ్రధాన
పురుషేశ్వరుండవు పూర్ణుఁడ వనుచు ని
న్నెఱిఁగితి గాని యీయెఱుక దృఢము
గా నిల్వ దజ్ఞానకార్యదేహాదికా
త్మధ్యాససంతతాభ్యాసవశత

తే. నట్లు గావునఁ గేవలాత్మాత్మయోగ
దృష్టి మనమున నేప్రొద్దుఁ దేజరిల్ల
భూరికృపచే ననుగ్రహింపుము ప్రసంగ
రామరాఘవ శ్రీరామ రామ రామ! 31

టీ. తత...డవు-తత=విస్తారమైన, చతుర్వింశతితత్త్వ=ఇరువదినాలుగుతత్త్వములకు, నాయకుఁడవు=ప్రభువైనవాఁడవు, పంచవింశకుఁడవు=ఇరువదియైదవతత్త్వమైనవాఁడవు, ప్రకృతికంటెన్=మాయకంటె, పరుఁడవు=శ్రేష్ఠుఁడవు, గురుఁడవు=సద్గురుస్వరూపుఁడవు, పరమేశ్వరుండవు-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, ఈశ్వరుండవు = నియామకుఁడవు, పురుషోత్తముఁడవు-పురుష=క్షరాక్షరపురుషులకంటె, ఉత్తముఁడవు = శ్రేష్ఠుఁడవు, ఎప్పుడు=ఏకాలమునందును, ప్రధానపురుషేశ్వరుండవు-ప్రధాన=మాయకును, పురుష=జీవునకును, ఈశ్వరుండవు=అధిపతివి, పూర్ణుండవు=సర్వవ్యాపకుఁడవు, అనుచున్=అని, నిన్నెఱింగితిగాని=నిన్ను తెలిసికొంటినిగాని, ఈఎఱుక = ఈజ్ఞానము, అజ్ఞా...శతన్-అజ్ఞాన=అజ్ఞానమునకు, కార్య=కార్యములైన (అనఁగా: అజ్ఞానమువలనఁబుట్టిన), దేహాదిక=దేహముమొదలగువానియందు, ఆత్మ=తాననెడు, ధ్యాన=ధ్యానముయొక్క, సంతత=సార్వకాలికమయిన, అభ్యాసవశతన్=వాడుకవలన, దృఢముగా=నిశ్చలముగా, నిల్వదు=స్థిరముకాదు, అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి, కేవలా...దృష్టి-కేవలాత్మ=పరబ్రహ్మమునకును, ఆత్మ=కూటస్థుఁడైనతనకును, యోగదృష్టి=ఐక్యముగలదనుజ్ఞానము, మనమునన్=మనస్సునందు, ఏప్రొద్దును=సర్వకాలములయందును, తేజరిల్లన్=ప్రకాశించునట్లుగా, భూరికృపచేన్=పరమదయచేత, ప్రసంగన్=చక్కఁగా, అనుగ్రహింపుము=కటాక్షింపుము, శ్రీ......

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్యమగునో పరబ్రహ్మమా! నీవు యిరువదినాలుగుతత్త్వములకు నధీశ్వరుఁడవు. ఇరువదియైదవవాఁడవు. ప్రకృతికంటె నన్యుఁడవు. సర్వాధికుఁడవు (లేక త్రిలోకాచార్యుండవు) పరమేశ్వరుఁడవు. క్షరాక్షరపురుషులకంటె విలక్షణుఁడవు. సర్వకాలములందునుఁ బ్రకృతిపురుషులకు నియామకుఁడవు. సర్వవ్యాపకుఁడవు. ఇట్టి నీయథార్థస్వరూపమును మీయనుగ్రహమువలన దెలిసికొంటిని. అట్లైనను ఈజ్ఞానము శాశ్వతముగ నిలుచుట కష్టము. అనాది నుండియు విడువక వచ్చుచున్న దేహాత్మభ్రాంతి దీనికిభంగమునుకలిగించును. కావున నోమహాత్మా! యట్టిభంగము కలుగక ఈజీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము హృదయమున స్థిరమగున ట్లనుగ్రహింపుము.

సీ. అజుఁడ వవ్యయుఁడ వీ వాదినారాయణ
స్స్వామివి సాక్షివి సర్వమయుఁడ

వై యొప్పునిన్ను మాయామానుషశరీర
ధరుఁడుఁ గించిజ్జ్ఞుండు నరుఁ డటంచు
నజ్ఞానవశత మోహంబుచేఁ దలఁచితి
నిందాఁక నది క్షమియించుకొనుటకు
సర్వజ్ఞ సర్వేశ! సర్వభూతావాస!
సర్వభూతాత్మక! సర్వమూర్తి
తే. సర్వకర్మఫలాధ్యక్ష! సర్వరూప
యని నుతించుచు మ్రొక్కెద ననవరతము
నెఱయ నామది నీయందు నిల్పఁ జేయు
రామ! రాఘవ! శ్రీరామ! రామ! రామ!. 35

టీ. ఈవు=నీవు, అజుఁడవు=ఉత్పత్తి లేనివాఁడవు, అవ్యయుండవు=నాశరహితుఁడవు, ఆదినా...మివి-ఆది=సర్వకారణ మైన, నారాయణస్వామివి=నారాయణ స్వరూపుఁడవు, సాక్షివి = సర్వము నెఱుంగువాఁడవు, సర్వమయుఁడవై=సర్వస్వరూపుఁడవును, ఐ, ఒప్పునిన్నున్=ప్రకాశించుచున్న నిన్ను, మాయా...డును-మాయా="మాయామయమైన, మానుషశరీర=మనుష్యశరీరమును, ధరుఁడును=ధరించినవాఁడును, కించిజ్జ్ఞుండును=స్వల్పజ్ఞానము కలవాఁడును, నరుఁడును=మనుష్యుఁడును" అటంచున్=అని, అజ్ఞానవశతన్=అజ్ఞానమువలన, మోహంబుచేన్=భ్రాంతిచేత, ఇందాఁకన్=ఇప్పటివఱకు, తలఁచితిన్ = తలంచుచుంటిని, అది=ఆతలంపు, క్షమియించుకొనుటకున్=క్షమించుటకై, సర్వజ్ఞ="సర్వము నెఱింగినవాఁడ, సర్వేశ = సర్వమునకు ప్రభువా! సర్వభూతావాస=సర్వభూతములయందును నివసించువాఁడ (లేక సర్వభూతములకును నివాసస్థాన మైనవాఁడా), సర్వభూతాత్మక=సర్వభూతస్వరూప, సర్వమూర్తి=సర్వమునకును స్వరూపభూతుఁడ, సర్వకర్మఫలాధ్యక్ష-సర్వ = సమస్తమైన, కర్మ=కర్మలయొక్క, ఫల=ఫలములకు, అధ్యక్ష=అధికారియైన (అనఁగా: కర్మఫలముల నిచ్చునట్టి), స్వరూప=స్వరూపము గలవాఁడ" అని, అనవరతము=ఎల్లప్పుడు, నుతించుచున్=స్తోత్రముచేయుచు, మ్రొక్కెదన్=నమస్కరించెదను. నెఱయన్=అధికమగునట్లుగా, నామది=నామనస్సు, నీయందున్=నీస్వరూపమునందు, నిల్పఁజేయుము=స్థిరమగునట్లు చేయుము.

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్యమగు నోపరబ్రహ్మమా! నీవు ఉత్పత్తి వినాశములు లేనివాఁడవు. ఆదినారాయణుఁడవు. సర్వసాక్షివి. సర్వరూపుఁడవు. ఇట్టినీస్వరూపమును దెలిసికొనలేక మాయామానుషశరీరధారియనియుఁ గించిద్జ్ఞుఁడనియు మనుష్యమా

త్రుఁడనియు నింతవఱకుదలంచుచుంటిని. అపరాధముచేసితిని. అజ్ఞానమువలన నిట్టికార్యము జరిగినది. కరుణచే దానిని క్షమింపవలయును. అట్లు క్షమించుటకై యున్నయథార్థస్వరూపవిజ్ఞానపురస్కారముగా సర్వజ్ఞుఁడా యనియు సర్వమునకు అధీశ్వరుఁడా! సర్వభూతములయందును నివసించువాఁడా! సర్వభూతస్వరూపా! ప్రపంచాకారా యనియు సర్వకర్మఫలముల నొసంగువాఁడా! విరాట్పురుష యనియు సర్వకాలముల యందును స్తోత్రము చేసెదను. నీకు సర్వకాలములయందును నమస్కారముల నాచరించెదను. నాయందు దయయుంచి నాహృదయమున నీపాదములయందలి భక్తిని నీస్వరూపధ్యానమునందలి యేకాగ్రతను స్థిరముఁ జేయుము.

సీ. తతచతుర్వింశతితత్త్వాత్మకం బగు
క్షరము నేఁ గాను నిక్కముగ నరయఁ
దత్కృతంబులు మత్కృతంబులు గావు కా
వున సర్వధర్మములును ద్యజించి
యక్షరపురుషుఁడనై క్షరాక్షరతత్త్వ
ముల మీఱి పురుషోత్తముండు నాత్ముఁ
డన నొప్పు నొకని ని న్నాశ్రయించెద శర
ణముగ నే నొగి ననన్యత్వ మలర
తే. నట్లగుట నింక నేసంశయములు నన్ను
బొరయకుండఁగఁ జేసి యీపూర్ణబోధ
మతిదృఢంబుగ వర మిమ్ము సతత మాత్మ
రామ రాఘవ శ్రీరామ రామ రామ!. 36

టీ. తత...కంబు-తత=వ్యాపించిన, చతుర్వింశతితత్త్వ=ఇరువదినాలుగుతత్త్వములే, ఆత్మకంబు=స్వరూపముగాఁగలది, అగుక్షరము=అయినక్షేత్రము, నిక్కముగన్=నిశ్చయముగ, నేఁగాను=నేను కాను. అరయన్=విచారింపఁగా, తత్కృతంబులు=అక్షరముచే(అనఁగా: దేహాదులచేఁ జేయంబడినవి), మత్కృతంబులుగావు = నేను చేసినవికావు, కావున్=కాఁబట్టి, సర్వధర్మములును = సమస్తకర్మలును, త్యజించి = విడిచిపెట్టి, అక్షరపురుషుండనై = కూటస్థస్వరూపుఁడనై, క్షరాక్షరతత్త్వములన్ = పిదప క్షరాక్షరస్వరూపములను, మీఱి=అతిక్రమించి, పురుషోత్తముండును = క్షరాక్షరపురుషులకంటె శ్రేష్ఠుండును, ఆత్ముఁడు= పరమాత్మ, అనన్=అనఁగా, ఒప్పునొకని నిన్నున్=ప్రకాశించుచున్న ఏకస్వరూపుఁడవైననిన్ను, నేన్=నేను, ఒగిన్=అధికముగా, శరణముగన్=రక్షకునిఁగా, ఆశ్రయించెదన్, అట్లగుటన్ = కాఁబట్టి, అనన్యత్వము=అభేదము, అలరన్=పిప్పుచుండఁగా (లేక ఒప్పుటవలన), ఇంకన్=ఇఁకపైఁ

ఏసంశయములు=ఏసందేహములును, నన్ను బొరయకుండంగఁజేసి = నాకుఁగలుగకుం డునట్లు చేసి, సంతతముక్=ఎల్లప్పుడు, ఆత్మక్ = మనసునందు, ఈపూర్ణబోధము= ఈసర్వపరిపూర్ణవిజ్ఞానము, అతిదృఢంబుగక్ = మిగులనిశ్చలముగా, వరమిమ్ము.

తా. రఘువంశమునందు భక్తసంరక్షణార్థమై యవతరించిన శ్రీమన్నారాయణా! ఆనందరూపా! రామశబ్దవాచ్య మగు నోపరబ్రహ్మమా! చక్కఁగా విచారించినచో క్షర మని చెప్పఁబడు దేహాదిచతుర్వింశతితత్త్వంబులును నాస్వరూపము (జీవస్వరూపము) కాదు. ఈ కారణమువలన ఆదేహాదులు చేయుబహువిధకార్యములును నాచేఁ(జీవునిచే) జేయఁబడునవి కానేరవు. కాఁబట్టి మొట్టమొదట సర్వధర్మములను పరిత్యజించి "నేను సర్వమునకును సాక్షిని" అని గ్రహించి "యక్షరుఁడని చెప్పఁబడుకూటస్థుఁడే నేను" అని నిశ్చయించుకొనవలయును. పిదప యథార్థస్థితి ననుసరించిచూచిన క్షరాక్షరతత్త్వ ములు మాయాకల్పితములే కావున "క్షరమొక్కటి కలదు" అనియు దానికి నేను సా క్షిని అనియు పైఁజేసిననిశ్చయమును కూడ విడువవలయును. సర్వాధిపుఁడును సర్వవ్యా ప్తుఁడును పురుషోత్తముఁడును నగు నిన్ను భేదముగా (అనఁగా "బ్రహ్మమే నేను నా కంటే వేఱగుపదార్థము లేదు. నాకు క్షరత్వము కాని యక్షరత్వము కాని లేదు" అను నిశ్చయముతో) నాశ్రయింపవలయును. ఓమహాత్మా! మీయనుగ్రహమువలన నాకునిట్టి పరిపూర్ణవిజ్ఞానము కలిగినది. నిన్నే శరణముగా నాశ్రయించి యున్నాను. కాఁబట్టి నాకు సంశయము లేవియుఁ గలుగకుండ నాత్మజ్ఞానము మనస్సునుండి తొలంగకుండ వరము నొసంగుము.

అవ. ఇట్లు పరమేశ్వరుఁ డాంజనేయుఁ డొనర్చిన స్తోత్రమును విస్తరించి శ్రీరాముఁ డొనర్చిన యుపదేశమును వివరించువాఁడై ప్రస్తుతము నుపసంహరించు చున్నాఁడు.—

వ. అని యిట్లఖండపాండిత్యంబు చేతఁ బెక్కుభంగులవినుతించుహనుమం తుని సాదరంబుగాఁ గరుణాకటాక్షవీక్షణంబు చేతఁ గనుంగొని భూరి ప్రేమధాముండుఁ బరంధాముండు నైనయాత్మారాముం డిట్లనియె. 37

టీ. అని, ఇట్లు=ఈవిధముగా, అఖం...చేతక్-అఖండ=అడ్డము లేని, పాండి త్యంబుచేతక్=జ్ఞానముచే, పెక్కుభంగులక్ = అనేకవిధములుగా, వినుతించుహనుమం తునిక్ = స్తోత్రముచేయునట్టి ఆంజనేయుని, సాదరంబుగాక్=ప్రీతిపూర్వకముగా, కరుణాకటాక్షవీక్షణంబుచేతక్= దయాయుక్తమగు కడగంటిచూపుతో, కనుంగొని= చూచి, భూరి...ముండు-భూరి=అధికమైన, ప్రేమ=ప్రేమకు, ధాముండును = ఆధార భూతుఁడైనవాఁడును, పరంధాముండును నైన = మోక్షమే స్థానముగాఁ గలవాఁడును, ఐన, ఆత్మారాముఁడు = అంతర్యామియైన శ్రీరాముఁడు, ఇట్లనియెక్ = ఈవిధముగా చెప్పెను.

తా. ఓపార్వతీ! పయినవివరించినవిధముగా సంపూర్ణవిజ్ఞానముతో ననేకవిధములుగాఁ దన్ను వినుతించుచున్న యాంజనేయుని గనుంగొని యాపరంధాముఁ డగునాత్మారాముఁడు కరుణ వెలయ నీక్రిందివిధంబుగా నుపదేశింప నారంభించెను.

శ్రీరాముఁ డాంజనేయుని కమనస్కయోగంబు దెలుపుట.

అవ. ఇట్లు స్తోత్రము నుపసంహారము చేసి రామోపదిష్ట మగునమనస్కయోగమును వర్ణించువాఁడై మొట్టమొదట ప్రతిజ్ఞావిధమును దెలుపుచున్నాఁడు.—

తే. సంతసము మీఱఁ జిత్తవిశ్రాంతికొఱకు
సతత మాత్మసమాధిఁ గోరితివి గానఁ
గడఁగి యమనస్కరాజయోగంబు నీకుఁ
దెలియఁజెప్పెద వినుము సందేహ ముడిగి. 38

టీ. సంతసముమీఱన్=సంతోష మధికమగుచుండఁగా, చిత్తవిశ్రాంతికొఱకున్=చిత్తము శాంతినొందుటకై, సతతము=ఎల్లప్పుడును, ఆత్మసమాధిన్=నిర్వికల్పసమాధిని, కోరితివిగానన్ = కోరి యున్నావు గావున (మనస్సు బ్రహ్మమునందు నిశ్చలముగా నిలుచునట్లు చేయవలయునని యాంజనేయుఁడు ప్రార్థించెను. అట్టినిశ్చలత్వము నిర్వికల్పసమాధియందుఁ గాని కుదురదు. కావున నాంజనేయుఁడు సమాధినే కోరినట్లని తెలిసికొనునది.), కడఁగి=ప్రయత్నపూర్వకముగా,నీకు, అమనస్కరాజయోగంబు =అమనస్కమను పేరు గలరాజయోగమును, తెలియన్=చక్కఁగాఁ దెలియునట్లు, చెప్పెదన్, సందేహముడిగి=సంశయము మాని, వినుము.

తా. ఓహనుమంతుఁడా! నీవు చిత్తవిశ్రాంతికై సమాధిని గోరితివికదా. కావున దానిని వివరించెదను. ఆసమాధికి అమనస్కయోగమని పేరు. దానిని సంశయమువిడిచి సావధానచిత్తుండవై యాకర్ణింపుము.

అవ. ఇట్లు శ్రీరాముఁడు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి ఆయోగమునం దభిరుచి గలిగించుటకై వాదము నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

చ. అలయక సప్తవారిధుల నావలి కీవలి కొక్కరీతిగాఁ
గలయఁగ నీఁద వచ్చును నగంబుల నచ్చనగండ్లుగాఁ గరం
బులఁ గొని యాడవచ్చు నభముం గబళింపఁగ వచ్చుగాని యి
య్యిల నమనస్కయోగము గ్రహింపఁగరాదు దలంప నేరికిన్. 39

టీ. అలయక=అలుపులేక,సప్తవారిధులన్=ఏడుసముద్రములను,ఆవలికిన్=ఆవలితీరమునకును, ఈవలికిన్=ఈవలితీరమునకును,ఒక్కరీతిగాన్=ఒకటేవిధముగా, కలయఁగన్=కలయునట్లు, ఈఁదవచ్చున్ = ఈఁదుటకైనను సాధ్యమగును, నగంబులన్=సప్తకులపర్వతములను, అచ్చనగండ్లుగాన్=అచ్చనకాయలుగా, కరంబులన్=హస్తము

లతో, కొని=గ్రహించి, ఆడవచ్చున్=ఆడుటకైనను సాధ్యమగును, నభముక్=ఆకసమును, కబళింపఁగవచ్చున్=మ్రింగుటకును సాధ్యమగును, కాని=అయినను, ఇయ్యిలన్=ఈభూమియందు, తలంపన్=విచారింపఁగా, ఏరికిన్=ఎవ్వరికైనను, అమనస్కయోగమున్=అమనస్కరాజయోగమును, గ్రహింపఁగరాదు=గ్రహించుటకుశక్యముకాదు.

తా. ఓయాంజనేయ! యీయమనస్కయోగమును గ్రహించుట మిగులఁ గష్టసాధ్యము. కొంచమైన నాయాసము నొందక సప్తసముద్రముల నీవలిదరినుండి యావలిదరివఱకు నీఁదిననీఁదవచ్చును. కులపర్వతముల నచ్చనగాయలుఁగా జేసి యాడవచ్చును. ఆకాశమునైనను మ్రింగవచ్చును. కాని యీయోగమును మాత్రము పరిశుద్ధచిత్తులు కానివారలు గ్రహింపనే లేరు.

భూతిలకవృత్తము.—

కావున నయ్యమనస్కయోగము గాఢదుర్లభ మారయన్
కేవలతత్త్వవిచారముంబరికింపనేరనివారికిన్
భావమునందు ననాత్మ నాత్ముని బాగుగా విభజించుమే
ధావికి నిత్యసుఖంబుగా విశదంబుగా సులభం బగున్. 40

టీ. కావునన్=కాఁబట్టి, అయ్యమనస్కయోగము=ఆయమనస్క రాజయోగము, అరయన్=విచారింపఁగా, కేవలతత్త్వవిచారమున్=కేవల=ఏకమైన, తత్త్వవిచారమున్ = పరమాత్మతత్త్వముయొక్కతత్త్వస్వరూపమును, పరికింపనేరనివారికిన్=విచారింపనేరనివానికి, గాఢదుర్లభము=సంపూర్ణముగా పొందరానిది, భావమునందున్=మనస్సునందు, అనాత్మన్=అనాత్మయగుశరీరాదులను, ఆత్మునిన్=ఆత్మయగుజీవుని, బాగుగాన్=లెస్సఁగా, విభ...వికిన్=విభజించు=తెలిసికొనునట్టి, మేధావికిన్=బుద్ధిమంతునకు, నిత్య...బుగాన్=నిత్య=శాశ్వతమైన, సుఖంబుగాన్=ఆనందకరముఅయినదిగా, విశదంబుగాన్=స్పష్టముగా, సులభంబగున్=సుఖముగా పొందఁదగినది యగును.

తా. ఈకారణమువలన తత్త్వవిమర్శను జేయలేనియజ్ఞానులకు నాయమనస్కయోగము మిగుల దుర్లభము. ఆత్మానాత్మల విభాగింపఁగలమహాత్ములకు నన్నదో మిగుల నానందకరమై స్పష్టమై సులభమై యొప్పును.

తోదకవృత్తము.—

చెలువుగఁబువ్వులు జీఱుటకంటెన్
బొలుపుగఁ గన్గవ మూయుటకంటెన్
నలు వగునీయమనస్కపదంబే
సులభము సౌఖ్యము సూక్ష్మము వత్సా.

టీ. వత్సా=పుత్రుఁడా! చెలువుగన్ = మనోహరముగ, పువ్వులుచీఱుటకంటెన్=పూలను చీల్చుటకంటెను, పొలుపుగన్ = చక్కఁగా, కన్గవన్ = కన్నులను, మూయుటకంటెన్, నలువగు=సులభమైన(లేక మనోహరమైన), ఈయమనస్కపదంబే=ఈయమనస్కయోగమే, సులభము=సుఖముగా నాచరింపఁదగినది. సౌఖ్యము = ఆయాసకరముకానిది, సూక్ష్మము=తెలియుటకు మిగుల సూక్ష్మమైనది.

తా. ఓపుత్రా! ఆత్మానాత్మవివేకము గలబుద్ధిమంతునకు పూలను చీల్చుటకంటెను కన్నులను మూయుటకంటెను యీయమనస్కరాజయోగమును గ్రహించుటయే మిగుల సులభము ఆనందకరము సూక్ష్మము.

తోటకవృత్తము.—

అమృతంబు సుఖంబుగ నానినయ
ట్లమనస్కముఁ బూని యహర్నిశముల్
సమతం దనుఁ గన్గొనుసజ్జను న
య్యమృతాంగన చేకొను నందముగాన్. 42

టీ. అమృతంబు=అమృతమును,సుఖంబుగన్=సౌఖ్యముగ,ఆనినయట్లు=పానము చేసినవిధమున, అమనస్కమున్ = అమనస్కరాజయోగమును, పూని=ప్రయత్నపూర్వకముగా, అహర్నిశముల్=రేయింబగలు, సమతన్=ఒకటేవిధముగా, తనున్ = తన యథార్థస్వరూపమును, కన్గొనుసజ్జనున్=చూచునట్టిమహాత్ముని, అయ్యమృతాంగన = ఆ మోక్షకాంత, అందముగాన్=మనోహరముగా, చేకొనన్=కయికొనును.

తా. ఇట్టి యమనస్కయోగమును గ్రహించి అమృతపానముఁ జేసినట్లు సర్వకాలములందు నాత్మావలోకమువలనఁ బరమానందము ననుభవించుపుణ్యాత్ముని మోక్షలక్ష్మి చేకొనును.

సీ. పాలు చాలఁగఁ గ్రోలఁ జాలునే తగ నాల
పొదుఁగులఁ బిఱుదులు పొదలుచున్న
లోపలిరస మాన నోపునే యిలఁ గోఁతి
నారికేళఫలంబుఁ జేరి కన్న
శృంగార రతులచే సుఖియింపనేర్చునే
షండుండు మఱి రంభసరసనున్నఁ
దనమోముసొగసుఁ గన్గొనునె పుట్టంధుండు
మించుటద్దంబుచే నంచుకొన్న
తే. గలుగునే నిత్యనిర్మలాఖండసుఖము
నలఘుతారకసాంఖ్యయోగాశ్రితులకుఁ

దత్తదుచితోరుధర్మలబ్ధతలపగిది
విలసదమనస్కయోగాప్తివలనఁ గాక. 43

టీ. ఆలపొదుఁగులక్ - ఆల=ఆవులయొక్క, పొదుఁగులక్=పొదుఁగులయందు, పిణుఁదులు=పిణుఁదులను పేరుగల పురుగులు, పొదలుచున్నక్=ఉన్నప్పటికిని, తగక్= ఒప్పునట్లుగా, పాలు=పాలు, చాలఁగక్=అధికముగా, క్రోలఁజాలునె = పానము చే యసమర్థములగునా? ఇలక్=భూమియందు, కోఁతి, నారికేళఫలంబుక్=టెంకాయను, చేరి=పొంది, కన్నక్=చూచినప్పటికిని (అనఁగా సంపాదించినప్పటికిని), లోపలిరసము =ఆటెంకాయయందున్న మాధుర్యమును, ఆననోపునె = అనుభవింప సమర్థమగునా? మఱి=మఱియు, షండుండు=నపుంసకుఁడు, రంభసరసనున్నక్=రంభయొక్కపార్శ్వ ముసందున్నను, సొంపారక్=మనోహరముగా, రతులచేక్=రతిక్రీడచే, సుఖయిం పనేర్చునే=సుఖమునొందఁగలుగునా? పుట్టంధుఁడు=పుట్టుగ్రుడ్డి, మించుటద్దంబు = పె ద్దయద్దము, చేనుంచుకొన్నక్=చేతియందు నుంచుకొన్నను, తనమోముసొగసుక్ = తనముఖముయొక్క యందమును, కన్గొనునె=చూడఁగలఁడా? తత్త...గిదిక్ -తత్తత్ =ఆయాయోగములకు, ఉచిత=తగిన, ఉరు=అధికములైన, ధర్మ=ధర్మములయొక్క, లబ్ధతలపగిదిక్=పొందుటవలనవలె (అనఁగా: దేనికిఁదగినధర్మమును సంపాదించినఁగాని యవి దొరకనట్లు), అలఘు...లకు-అలఘు=అధికములైన, తారక=తారకము, సాంఖ్య యోగ=సాంఖ్యము అనునట్టి యోగములను, ఆశ్రితులక్=ఆశ్రయించినవారికి, నిత్య ...ఖము-నిత్య=శాశ్వతమైనట్టియు, నిర్మల=పరిశుద్ధమైనట్టి, అఖండ = అపరిచ్ఛిన్న మైనట్టియు, సుఖము=బ్రహ్మానందము, విల...గాక-విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, అమ నస్కయోగ=అమనస్కయోగముయొక్క, ఆప్తివలనఁ గాక = పొందుటవలనఁ గాక, కలుగునే=దొరకునా ?

తా. ఆవులపొదుఁగులయందేయున్నను పిణుఁదులు లోపలిపాలను త్రాగలేనట్లు, టెంకాయను పట్టుకొనియే యున్నను మర్కట మందలి రసమును పానము సేయనేరని భంగి, రంభ తనపార్శ్వమునం దున్నను లేక తానురంభపార్శ్వమునసున్నను నపుంస కుఁడు రతిసుఖము ననుభవింపలేనిదై పడి, నిలువుటద్దమును జేత నుంచుకొనినను పుట్టం ధుఁడు తనముఖమునుఁ దాఁ జూడలేనిమాడ్కి సాంఖ్యతారకయోగముల నవలంబించి నవారు మోక్షరూప మగుపరమానందమును జెందంజాలరు. అమనస్కయోగము నాశ్రయించిన వారికి మాత్రమే యాయానందము దొరకును. ఏసాధనమువలన నేఫ లము కలుగవలయునో యాసాధనమువలననే యాఫలము కలుగును గాని మఱియొక దానిచేఁ గాని ముఖ్యమగు సాధనము లేక తక్కిన వన్నియు నున్నప్పుడు కాని కలు గనేరదు కదా?

అవ. ఇట్లు ఫలనిదర్శనపూర్వకముగా నమనస్కయోగమునం దభిరుచిని కలిగించి దానిస్వరూపమును నిరూపించుచు మఱికొంత ప్రశంసించుచున్నాఁడు.—

తరల. స్ఫురితతారకసాంఖ్యము ల్విను పూర్వపక్షము లుత్తమం
బరయఁగా నమనస్కయోగ మనాద్యముం గడు హృద్యముం
బరమగుహ్యము రాజయోగము బ్రహ్మవిద్యసుహృన్మనో
హరము కేవలనిర్వికల్పసమాధి సుమ్మిది మారుతీ! 44

టీ. మారుతీ=ఆంజనేయ! వినుము, స్ఫురి...ములు-స్ఫురిత = ప్రకాశించుచుండఁగా, తారకసాంఖ్యములు=తారకసాంఖ్యయోగములు, పూర్వపక్షములు=సిద్ధాంతమైనవి కావు. (అనఁగా: మనోనిగ్రహార్థంబును భ్రాంతు లగువానిఁ గ్రమముగా, నుద్ధరించుటకై వారిభేదదృష్టి నాశ్రయించియుఁ జెప్పఁబడినవే కాని యథార్థస్థితిని జెప్పనవి కావు.) అరయఁగాన్=విచారింపఁగా, అమనస్కయోగము=అమనస్కమనుయోగము, ఉత్తమంబు=సాంఖ్యతారకములకంటె శ్రేష్ఠమైనది, ఇది=ఈ అమనస్కము, అనాద్యమును=అనాదిసిద్ధమయినది; కడున్=మిక్కిలి, హృద్యమును = మనోహరమైనది, పరమగుహ్యము = మిగులరహస్యమైనది, రాజయోగము=యోగములలో నుత్తమమైనది, బ్రహ్మవిద్య=బ్రహ్మజ్ఞానరూపమైనది, సుహృన్మనోహరము-సుహృత్=విద్వాంసులకు, మనోహరము=రమ్యమైనది. (అనఁగా: జ్ఞానులగువా రన్నిటిని విడచి యీయమనస్కమునే యాశ్రయింతు రనుట.) కేవల...సుమ్ము-కేవల=ముఖ్యమయిన, నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములులేని, సమాధిసుమ్ము=యోగము ఐయున్నది సుమా.

తా. ఓయాంజనేయా! ఇదివఱకుపదేశించిన తారకసాంఖ్యయోగములు పూర్వపక్షములు శబ్దాదులపైఁ బరువులిడుమనస్సును నిలుపుట మొదలగుదానికై చెప్పఁబడినవే కాని సిద్ధాంతములుకావు. ఈయమనస్కయోగము అనాదిసిద్ధ మయినది. మిగులరహస్యమైనది. మనోహరమైనది, ఇదియే నిర్వికల్పసమాధియోగములలోనుత్తమమయినది.

క్రౌంచపదవృత్తము.—

సారపదార్థం బారయు చందా, సకలనిగమములు చదివిన నైనన్
జారువిశిష్టాచారఘనుండై, జపములు తపములు సలిపిన నైనన్
స్ఫారసమస్తోదారసుతీర్థా, చరణము లనిశము జరిపిన నైనన్
గారవముం జేకూఱఁగ నీయో,గజపరమసుఖము గలుగదు వత్సా.

టీ. వత్సా=ఓపుత్రా, సారపదార్థంబు-సార=శ్రేష్ఠమగు, పద=మోక్షస్థానము యొక్క, అర్థంబు=విషయమును, అరయుచున్=విచారించుచు, తాన్=తాను, సకలనిగమములు=సమస్తశాస్త్రములును, చదివిననైనన్=చదివినప్పటికిని, చారు...సుండై-

చారు = మనోహరమైనట్టియు, విశిష్ట = సత్పురుషులచే నాశ్రయింపంబడునట్టియు, ఆచార=సదాచారముచేత, ఘనుండై=అధికుఁడై, జపములు = జపములను, తపములు= తపస్సులును, సలిపినసైనన్ = చేసినప్పటికిని, స్ఫార...ములు-స్ఫార=విస్తార మైన ట్టియు, సమస్త=సమగ్రమైనట్టియు, ఉదార=అధిక మైనట్టియు, లేక ఉత్తమమయి నట్టియు, సుతీర్థాచరణములు=తీర్థయాత్రలును, అనిశము=ఎల్లప్పుడు, జరిపినసైనన్= చేసినప్పటికిని, గారవముస్=గౌరవము, చేకూఱఁగన్=కలుగునట్లుగా, ఈయోగ జపరమసుఖము-ఈయోగజ = ఈఅమనస్కయోగమువలనఁగలిగిన, పరమ=నిరతిశయ మైన, సుఖము=ఆనందము, కలుగదు=సంభవింపదు.

తా. ఓపుత్రా! 'వేదశాస్త్రములకు సార మెద్ది?' అని విచారించుచు సర్వ శాస్త్రములఁ జదివినప్పటికిని మనోహరములగు శిష్టాచారములు గలిగి జపతపముల నాచరించినను, సమస్తము లగుమహాతీర్థముల నెల్లప్పుడును సేవించినను యీయమనస్క యోగసుఖము దొరకునది కాదు. వివేకముచే సంపాదింపవలయును.

తే. అట్లు గావునఁ బరమరహస్య మైన
విలసదమనస్కయోగంబు విస్తరించి
నీకెఱింగింతు విమలవివేకయుక్త
సూక్ష్మదృష్టిని గను మతిసుకరముగను. 46

టీ. అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి, పరమరహస్యమైన=మిగుల రహస్యమగు, విల... గంబు-విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, అమనస్కయోగంబు=అమనస్కమను రాజయో గంబు, విస్తరించి=స్పష్టముచేసి, నీకున్, ఎఱిఁగింతున్=తెలియఁజేయుదును. విమ... దృష్టిన్-విమల=నిర్మలమైన, వివేకయుక్త = జ్ఞానయుక్త మైన, సూక్ష్మదృష్టిన్= సూక్ష్మదృష్టిచే, అతిసుకరముగన్=మిగుల సులభముగా, కనుము = చూడుము (లేక తెలిసికొనుము).

తా. కావున నత్యుత్తమ మగునాయమనస్కయోగమును నీకు వివరించి చెప్పె దను. నిర్మలమగు జ్ఞానముతోఁ గూడినసూక్ష్మదృష్టిచే గ్రహింపుము.

అవ. ఇట్లభిరుచిని జనింపఁజేసి యమనస్కయోగమును వివరించువాఁడై మొట్ట మొదట మనస్సుయొక్క స్వరూపమును, ప్రభావమును నిరూపించుచున్నాఁడు.—

పంచచామరము.—

మనంబె స్థూలసూక్ష్మము ల్పవిమాతృమానమేయముల్
మనంబె కామరోగరోషమత్సరాదివృత్తులున్

మనంబె సర్వధర్మముల్ మనంబె బంధమోక్షముల్
మనంబె దృశ్య మంతయుం గ్రమంబుచే నెఱింగినన్. 47

టీ. స్థూల...ములు - స్థూల = స్థూలప్రపంచము, సూక్ష్మములు = సూక్ష్మప్రపంచము, ప్రమా...ములు- ప్రమాతృ=ప్రమాణముచే నొకవిషయమును నిర్ణయించువాఁడు, మాన=ఒకవిషయమును నిర్ణయించుటకు సాధనములైన ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములు, మేయములు=ఆప్రమాణములచే నిర్ణయింపఁ దగినవస్తువులు, మనంబే = మనస్సే, కామ...లును-కామ = కామము, రాగ=రాగము (అనఁగా: తన కున్నవాని ననుభవింపవలయు నను నిచ్ఛ), రోష=క్రోధము, మత్సర = మాత్సర్యము, ఆది=మొదలయిన, వృత్తులున్ = వ్యాపారములను (లేక సంకల్పములను), మనంబే = మనస్సే, సర్వధర్ములన్=సమస్తమయినధర్మములను, మనంబే=మనస్సే, బంధమోక్షములు - బంధ= బంధము (అనఁగా సంసారమును), మోక్షములు = ముక్తి (అనఁగా: సంసారాభావంబును), మనంబే=మనస్సే, దృశ్యమంతయున్=కనంబడు సర్వపదార్థములును, క్రమంబుచేన్=క్రమముగా, ఎఱింగినన్=తెలిసికొనినయెడల, మనంబె=మనస్సే (అగును).

తా. ఓయాంజనేయా! బాగుగావిచారించినచో నీప్రపంచమంతయుఁ మనస్సునకంటె భిన్నము కాదు. స్థూలశరీరంబును సూక్ష్మశరీరంబును ప్రమాణములచే విషయముల గ్రహించుప్రమాత వానికి సాధనమగుప్రమాణము. ఆసాధనముచే ప్రమేయము కామరాగాదిసర్వవృత్తులును సర్వధర్మంబులును బంధమోక్షంబులును మఱియుఁ గల సర్వప్రపంచంబును మనస్సే.

తే. సర్వసంసారమును మానసమున నొదవు
సర్వసంసారమును మానసమున నుండు
సర్వసంసారమును మానసమున నడఁగు
సర్వసంసారమును మానసంబె యగును. 48

టీ. సర్వసంసారమును-సర్వ=సమస్తమైన, సంసారమును = సంసారము, మానసమునన్=మనస్సునందు, ఒదవున్ = పుట్టును. సర్వసంసారమును = సమస్తసంసారమును, మానసమునన్ = మనస్సునందే, ఉండున్ = నిలిచి యుండును. సర్వసంసారమును, మానసమునన్, అడఁగున్ = లయ మగును, సర్వసంసారమును, మానసంబే= మనస్సే (అనఁగా మనోరూపమే), అగున్ =అయియున్నది.

తా. ఇంతయేల సర్వసంసారంబును మనస్సే. దాని కుత్పత్తిస్థితిప్రళయకారణంబును మనస్సే.

వ. అది యెట్లంటేని.

అవ. పై నిరూపించినవిషయమునకు నిదర్శనమును జూపుచున్నాఁడు.—

మ. మనసు సుషుప్తియం దెనసి ప్రగ్గిన నేమియుఁ దోఁపకుండు న
మ్మన మటు మేలుకొన్నను సమస్తజగంబులు గల్గి తోఁచు నీ
ఘనతరబంధమోక్షమయకారణకార్యము లెల్లఁ దాన యై
యనిశములో వెలిం దిరుగు నారయ నెమ్మన మట్లు గావునన్. 49

టీ. అరయన్=విచారింపఁగా, మనసు = మనస్సు, సుషుప్తియందున్=సుషుప్త్యవస్థయందు, ఎనసి = స్వకారణ మగు నవిద్యతోఁ గూడి, ప్రగ్గినన్ = లయము నొందిన, ఏమియున్=ఏపదార్థంబును, తోఁపకుండున్ = కానరాదు. అమ్మనము= ఆమనస్సు, అటుమేలుకొన్నన్ = జాగ్రదవస్థయందు మేల్కొన్నఁగానే, సమస్తజగంబులు=సర్వప్రపంచంబులు, కల్గి=యథార్థరూపములై, తోఁచున్=కానవచ్చును. ఈ ఘన...ములు–ఈ = ఈచెప్పఁబడిన, ఘనతర=అధికము లైన, బంధ = బంధసంసారంబును, మోక్ష=మోక్షంబును (అనఁగా: ప్రపంచము, కానవచ్చుటయుఁగానరాకుండుటయు ననునవియే), మయ = స్వరూపముగాఁగల, కారణ = కారణము లగునవిద్యాదులు, కార్యములు=వానివలనఁ బుట్టిన వగు శబ్దాదులు, ఎల్లన్ = అన్నియు (కారణకార్యరూపమగు నీప్రపంచయే యాత్మకు "నాది, యని తోఁచినప్పుడు బంధంబును అట్లు తోఁపక లయ మైనప్పుడు మోక్షంబును సహజముగనే కలిగించుచున్న దని భావము.) తానయై = తానే యై, అనిశము = ఎల్లప్పుడును, నెమ్మనము = మనస్సే (ఈప్రపంచము మనస్సునకంటె వేఱు కా దనుట.), లోన్=లోపలను (అనఁగా: నంతర్ముఖముగాను), వెలిన్=వెలుపలను (అనఁగా: బహిర్ముఖముగాను), తిరుగున్= సంచరించుచుండును, అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి.

తా. సుషుప్త్యవస్థయందు మనస్సు లయమునొందిన నప్పు డేమియుఁ దోఁపకుండుటయు జాగ్రదవస్థయం దది మేలుకొనఁగానే సర్వమును దోఁచుటయు ననుభవసిద్ధమైయున్నది. కావున 'మనస్సేప్రపంచము' అనుటలో సంశయము లేదు కదా. ఇట్లు బంధమోక్షరూపము (అనఁగా 'నాది' యని తోఁచినప్పుడు బంధంబును అట్లు తోఁపనప్పుడు మోక్షంబును గలిగించు నీప్రపంచమంతయు స్వస్వరూపముగా నొప్పుచుండ నామనస్సు లోపలను వెలుపలను స్వేచ్ఛగా సంచరించుచుండును). ఇట్లగుటచేత.

అవ. ఇట్లు మనస్స్వరూపస్వభావముల నెఱింగించి యమనస్కరూపము నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

వ. మఱియు నమ్మనంబు కార్యాకారం బై సంకల్పంబు నసారంబు సర్వ
వాసనామయంబు బంధమోక్షకరంబు నన నొప్పుఁ గారణాకారం బై

యవిద్య ప్రకృతి యజ్ఞానంబు మాయ యనం దనరు నట్టిమానసంబు
లేమియ యమనస్కం బట్లగుటం జేసి. 50

టీ. మఱియుఁ-అమ్మనంబు = ఆమనస్సు, కార్యాకారంబై = కార్యము లగు శబ్దాదులయాకారముగలదియై, సంకల్పంబు=సంకల్పమనియు, సంసారంబు=సంసారమనియు, సర్వవాసనామయంబు = సర్వకర్మవాసనలతోఁ గూడినది, బంధమోక్షకరంబును=బంధమోక్షములు కలిగించునదియు, అనఁ = అని, ఒప్పుఁ = ప్రసిద్ధమై యున్నది. కారణాకారంబై = ప్రపంచకారణస్వరూపమై, అవిద్యయుఁ = అవిద్యయు, ప్రకృతియుఁ=మూలప్రకృతియు, అజ్ఞానంబును, మాయయుఁ, అనందనరుఁ = అని ప్రసిద్ధి వహించును. అట్టిమానసంబు = ఈవిధముగా సర్వరూపమైన మనస్సు, లేమియ =లేకుండుటయే, అమనస్కంబు=అమనస్కయోగ మనంబడును. అట్లగుటం జేసి=కాఁబట్టి.

తా. ఈప్రపంచము కారణప్రపంచ మనియు కార్యప్రపంచ మనియు రెండు విధములు. సర్వప్రపంచంబును మనస్సే కావున దానికి కారణరూపము నాశ్రయించి అవిద్య అజ్ఞానము మాయ అను మొదలగు వ్యవహారములను కార్యరూపము నాశ్రయించి సంకల్పము సంసారము సర్వవాసనామయము బంధమోక్షములు కలిగించునది అను మొదలగు వ్యవహారములును కలుగుచున్నవి. ఇట్టి సర్వరూప మయినమనస్సు యేయోగమున నుండదో అదియే యమనస్కయోగము. కావున.

అవ. ఇట్లు అమనస్కస్వరూపము నెఱింగించి ఆయోగమును సాధించుటకై క్రొత్తగాఁ జేయవలసిన దెద్దియు లే దనియు విజ్ఞానమమాత్రమే చాలు ననియు నిరూపించుచున్నాఁడు.—

సీ. ఆరోపితభుజంగ మమరఁ గన్పట్టు నే
స్ఫురదధిష్ఠానరజ్జువును గనిన
నారోపితమనుష్యుఁ డలరఁ జూపట్టునే
భువి నధిష్ఠానదారువును గనిన
నారోపితోదకం బరయంగఁ దోఁచునే
కనదధిష్ఠానార్కకరము గనిన
నారోపితాచ్ఛరౌప్యము లక్ష్య మగునె య
ధిష్ఠాన మైనశుక్తికను గనినఁ
తే. దలఁప నారోపితాసితత్వంబు మరల
గాన నగునె యధిష్ఠానఖంబు గనిన

దెలియ నారోపితమనంబు దృశ్య మగునె
తగ నధిష్ఠానపూర్ణతత్త్వమును గనిన. 51

టీ. స్ఫుర...వృక్=స్ఫురత్ = ప్రకాశించునట్టియు (అనఁగాఁ త్రికాలముల యందును ఏకరూపముతో నున్నట్టియు), అధిష్ఠాన=భ్రాంతికినాధారమైనట్టియు, రజ్జువృక్=త్రాటిని, కనినక్=చూచినయెడల, ఆరోపితభుజంగము-ఆరోపిత=ఆరోపింపఁబడిన, భుజంగము=సర్పము, అమరక్=ఒప్పునట్లుగా,కన్పట్టునే=కనంబడునా? భువిక్=భూమియందు, అధిష్ఠానదారువృక్-అధిష్ఠాన, దారువృక్ = స్తంభమును, కనినక్ = ఆరోపితమనుష్యుఁడు-ఆరోపిత, మనుష్యుఁడు = పురుషుఁడు, అలరక్=ఒప్పునట్లుగా, చూపట్టునే=కనంబడునా? కనదధి...ముక్-కనత్=ప్రకాశించుచున్న (అనఁగాభ్రాంతికిఁ బూర్వమునను భ్రాంతికాలమునను భ్రాంతితొలఁగినపిదపను ఒక్కరీతిగ నేయున్న), అధిష్ఠాన, అర్కకరమున్=ఎండమావులను, కనినక్, ఆరోపితోదకంబు=ఆరోపింపఁబడినజలము, అరయఁగక్=విచారింపఁగా, తోఁచునే=కానవచ్చునా? అధిష్ఠానమైనశుక్తిక్=భ్రాంతి కాధార మగు ముత్యపుచిప్పను, కనినక్, ఆరోపితాచ్ఛరౌప్యము-ఆరోపిత, అచ్ఛ=స్వచ్ఛమైన, రౌప్యము=వెండి, లక్ష్యమగునె=కానవచ్చునా? అధిష్ఠానఖంబుఁగనినక్=ఆధారమగునాకసమును చూచినయెడల, తలంపక్=విచారింపఁగా, ఆరోపితాసితత్వంబు-ఆరోపిత, అసితత్వంబు=నలుపు, మరలక్=తిరిగి, కానగునె=చూచుటకుశక్యమగునా? తగక్=ఒప్పునట్లుగా, అధిష్ఠానపూర్ణతత్త్వముక్-అధిష్ఠాన=మనోభ్రాంతికాధారమైన,పూర్ణ=సర్వవ్యాపకమైన(లేక అద్వితీయమైన),తత్త్వముక్=బ్రహ్మస్వరూపమును, తెలియక్=తెలియునట్లుగా, కనినక్=చూచినచో, ఆరోపితమనంబు=ఆబ్రహ్మమునందు ఆరోపింపఁబడియున్నమనస్సు, దృశ్యమగు నే = కానవచ్చునా (కానరాదు).

తా. ఈయమనస్కయోగము సిద్ధించుటకై క్రొత్తగా సంపాదింపవలసిన సాధనము లేవియు లేవు. ఆయోగము విజ్ఞానవంతులకు కరతలామలక మైయే యున్నది. వాస్తవస్థితిలో ఆమనస్సుభ్రాంతిచే పరబ్రహ్మమునందారోపింపఁబడినదే కావున బ్రహ్మస్వరూపము నెఱింగినవారికి అమనస్సు కనఁబడనే కనుపడదు. రజ్జువునందు సర్పభ్రాంతి నొందినవానికి 'ఇది రజ్జువు' అని యధిష్ఠానమును దెలిసికొనఁగానే ఆరోపితమగు సర్పము కానరానట్లు అధిష్ఠాన మగు స్తంభమునుఁ దెలిసికొనిన దానియం దారోపింపఁబడిన మనుష్యుఁడు తోఁపనివిధంబున నెండమావులఁ దెలిసికొనినపిదప నం దారోపింపఁబడిన జలము దృష్టిగోచరము కానిభంగి, 'ఇది ముత్యపుచిప్ప' అని యథార్థస్థితిని దెలిసి కొనఁగానే దానిపై భ్రాంతిచే నారోపింపఁబడిన వెండి మరల కానఁబడనిమాడ్కి 'ఇది యాకాశముకాని నలుపు కాదు' అనిగ్రహించినపిదప నానలుపు మరలఁ గానరాని

పోలిక సర్వాధిష్ఠాన మగు బ్రహ్మమును విజ్ఞానముచే నెఱింగిన యాయనయం దారోపింపఁబడినమనస్సు బొత్తుగనే కానరాదు. కావున నిట్టిమనోభావమును సాధించుటకు విజ్ఞానమునకంటె నితరసాధనము లేల?

అవ. పైవిషయమునే వివరించుచున్నాఁడు.—

వ. అది యెట్లనిన వినుము సాధనచతుష్టయసంపత్తిపూర్వకంబుగాఁ బూర్ణాధికారివై యున్నసమయంబున స్వాధిష్ఠానచిదాభాసుండవైన నీకు నావరణంబులైనచతుర్వింశతితత్త్వాత్మకపంచకోశంబుల వేర్వేఱ విభజించి 'నేతి నేతి' యనుమహావాక్యంబు చెప్పినవిధమున నేను గానని నిషేధించి కేవలకూటస్థచైతన్యమాత్రుండ నైతి నని తెలిసి యంతట నీప్రకారంబున దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసర్వభూతంబులఁ బంచకోశంబులఁబంచమహాభూతంబులనొక్కపెట్టని రాకరించియచ్చటఁబరబ్రహ్మచైతన్యంబుండ భావించి యామీఁదటఁ ద్వంపదాహంపదాత్మపదప్రజ్ఞానపదలక్ష్యార్థభూత ప్రత్యగాత్ముండనైననేన తత్పదబ్రహ్మపదలక్ష్యార్థభూతపరమాత్ముండననియుఁ దత్సత్యజ్ఞానానందస్వరూపపరమాత్ముండ సచ్చిదానందలక్షణప్రత్యగాత్ముండనైననేననియు నిట్లన్యోన్యాఖండసమరసైక్యం బనుభవించి నిరావరణాధిష్ఠానపరిపూర్ణాద్వితీయశుద్ధచైతన్యప్రకాశమాత్రుండ వై ప్రకాశించు నీకుఁ బ్రచండమార్తాండున కంధకారంబు గనుపట్టనితెఱంగున సర్వకారణకార్యాత్మకం బైనమనంబు గలుగదు రజ్జ్వారోపితసర్పంబు గని యది సర్పంబుగా దని తన్నిరసనంబు గావించి మఱి యిది రజ్జువనివిధించి యయ్యధిష్ఠానంబు నెఱింగినపిమ్మటఁ గల్పితభుజంగం బభావం బై రజ్జుమాత్రంబు శేషించుతెఱంగున శరీరత్రయం బాత్మ కా దని కడఁద్రోచి యాత్మమాత్రుండ వైననీకు మనంబు లేదు మఱియును. 52

టీ. అది=ఆమనోభావము, ఎట్లనినన్=ఎట్లు కలుగుననఁగా, వినుము. సాధ...బుగాన్-సాధనచతుష్టయ = నిత్యానిత్యవస్తువివేకము మొదలగు నాలుగుసాధనముల యొక్క, సంపత్తిపూర్వకంబుగాన్ = సంపదయే ప్రధానముగా, పూర్ణాధికారివి-పూర్ణ=పరిపూర్ణుఁడవైన, అధికారివి=బ్రహ్మజ్ఞానాధికారివి, ఐయున్నసమయంబునన్ = అయి యున్నప్పుడు, స్వాధి...మవు-స్వాధిష్ఠాన=తానే (అనఁగా: బ్రహ్మమేయాధారముగాఁగల), చిత్=జ్ఞానరూపుఁడగు బ్రహ్మముయొక్క, ఆభాసుండవు=ప్రతిబింబమైనవాఁడవు, ఐననీకున్=అయినట్టినీకు, ఆవరణంబైన=ఆచ్ఛాదనములైన, చతు...లన్-

చతుర్వింశతితత్త్వాత్మక=ఇరువదినాలుగు తత్త్వములే స్వరూపములు గాఁగల, పంచకోశంబులన్=అన్నమయాదిపంచకోశంబులను, వేర్వేఱన్=ప్రత్యేకముగా, విభజించి=విభాగించి, 'నేతినేతి'యనుమహావాక్యంబు='నేతి=ఇది కాదు' అనునట్టివేదవాక్యము, చెప్పినవిధంబునన్=చెప్పినట్లు, ఏనుగానని='ఈపంచకోశములు నేను కాను' అని, నిషేధించి=నిరాకరించి, కేవల...డన్-కేవల=అద్వితీయుండైన, కూటస్థ=జీవసాక్షియైన చైతన్యమాత్రుండన్=జ్ఞానమాత్రస్వరూపుఁడను (అనఁగా: బ్రహ్మమాత్ర స్వరూపుఁడను), ఐతినని తెలిసి=అయియున్నాను అని గ్రహించి, అంతటన్=తర్వాత, ఈప్రకారంబునన్=ఇదియేవిధముగా (అనఁగాఁ బంచకోశముల నిరాకరించినట్లే), దేవ...బులన్-దేవ=దేవతలు, తిర్యక్=పశువులు, మనుష్య=మనుష్యులు, ఆది=మొదలైన, సర్వభూతంబులన్ = సమస్తజంతువులును, పంచకోశంబులన్ = అన్నమయాదికోశములైదింటిని, పంచమహాభూతంబులన్=ఆకాశాదిపంచభూతంబులును, ఒక్కపెట్టన్ = ఒక్కమాటే, నిరాకరించి=నిషేధించి, అచ్చటన్=ఆదేవాదులయందు, పరబ్రహ్మచైతన్యంబు=జ్ఞానరూపుండగుపరబ్రహ్మయె, ఉండన్=ఉన్నాఁడని, భావించి=తలంచి, ఆమీఁదటన్=ఆపైన, త్వం...నేన-త్వంపద='తత్త్వమసి' అనుమహావాక్యమునందలి త్వం పదముయొక్కయు, అహంపద='అహం బ్రహ్మాస్మి' అనుమహావాక్యమునందలి యహంపదముయొక్కయు, ఆత్మపద='అయమాత్మాబ్రహ్మ' అనుమహావాక్యమునందలి యాత్మపదముయొక్కయు, ప్రజ్ఞానపద='ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ' అను మహావాక్యమునందలి ప్రజ్ఞానపదముయొక్కయు, లక్ష్యీభూత=లక్ష్యార్థమైన (అనఁగా: కేవలము చెప్పఁదగినయర్థముగాక ప్రమాణసిద్ధముగా నిరూపింపం దగిన యర్థమైన), ప్రత్యగాత్ముండనైన=కూటస్థుఁడనైన, నేన = నేనే, తత్పదబ్రహ్మపదలక్ష్యార్థభూతపరమాత్ముండన్ = 'తత్త్వమసి' అను మహావాక్యమునందలి తచ్ఛబ్దమునకును 'అహం బ్రహ్మాస్మి అయమాత్మాబ్రహ్మ ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ' అను మహావాక్యములందలి బ్రహ్మపదమునకును లక్ష్యార్థమైన పరమాత్ముఁడను, అనియున్=అనియును, తత్సత్య...పరమాత్ముండ-తత్=ప్రసిద్ధమైనట్టియు, సత్య=సత్యము, జ్ఞాన=జ్ఞానము, ఆనందస్వరూప=ఆనందము, ఇదియే స్వరూపముగాఁగలిగిన, పరమాత్ముండ = పరమాత్మయే, సచ్చి...త్ముండన్-సత్ = సత్యము, చిత్=జ్ఞానము, ఆనందం=ఆనందము, లక్షణ=గుర్తులుగాఁగలిగిన, ప్రత్యగాత్ముండన్=కూటస్థరూపుఁడను (కూటస్థునికిఁ గలవని చెప్పఁబడుచున్న సత్యజ్ఞానానందములు పరిచ్ఛిన్నములని శరీరోపాధివశమునఁ దలంపఁబడుచున్నవి. బ్రహ్మకుఁగల సత్యజ్ఞానానందములు సమష్ట్యుపాధివలన నపరిచ్ఛిన్నములని తలంపఁబడుచున్నవి. ఈభేదమునుబట్టి జీవబ్రహ్మలకుఁ గల సత్యజ్ఞానానందములు పరస్పరభిన్నములుగాఁ జెప్పంబడియున్నవి. వాస్తవస్థితిలో బ్రహ్మమునకుఁ గాని కూటస్థునికిఁ గాని సత్యజ్ఞానానందరూపములే లేవని తెలిసికొనవలయును.), ఐననేననియున్=అయినట్టినేను అనియును,

ఇట్లు=ఈవిధముగా, అన్యోన్యాఖండసమరసైక్యంబు-అన్యోన్య=పరస్పరము, అఖండ=అపరిచ్ఛిన్నమైనట్టియు, సమరస=స్వతస్సిద్ధమైనట్టియు, ఐక్యంబు=ఏకత్వమును అనుభవించి, నిరావరణా...డవై-నిరావరణ=ఆవరణరహితమైన, అధిష్ఠాన=సర్వాధారమైన, పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపకమైన, అద్వితీయ=రెండవది లేని, శుద్ధ=నిర్మలమైన, చైతన్యప్రకాశమాత్రుండవై = జ్ఞానప్రకాశరూపుఁడవై, ప్రకాశించునీకున్ = ప్రకాశించుచున్ననీకు, ప్రచండమార్తాండునకున్ = బాగుగ ప్రకాశించుచున్నసూర్యునకు, అంధకారంబు=చీఁకటి, కనుపట్టనితెఱంగునన్=కనఁబడనట్లు, సర్వ...బైన-సర్వ=సమస్తమైన, కారణ=కారణములు, కార్య=కార్యములు, ఆత్మకంబైన = స్వరూపముగాఁగల, మనంబు=మనస్సు, కలుగదు=కానరాదు, రజ్జ్వా...బు-రజ్జు = త్రాటియందు, ఆరోపిత=ఆరోపింపఁబడిన, సర్పంబున్=సర్పమును,కని=చూచి, ఇదిసర్పంబుగాదని, తన్నిరసనంబు-తత్=ఆసర్పముయొక్క, నిరసనంబు = నిరాకరణమును, కావించి = చేసి, మఱి=మఱియు, ఇదిరజ్జువనివిధించి = 'ఇది త్రాడు' అని నిశ్చయించి, అయ్యధిష్ఠానంబున్=ఆయాధారమును, ఎఱిఁగినపిమ్మటన్ = తెలిసికొనినతరువాత, కల్పితభుజంగంబు=భ్రాంతిచేఁ గల్పింపంబడినపాము, అభావంబై=లేనిదై, రజ్జుమాత్రంబు=త్రాడే, శేషించుతెఱంగునన్=మిగులునట్లు, శరీరత్రయంబు = స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరమును, ఆత్మకాదని=కూటస్థుఁడు కాఁడు, అని, కడద్రోచి=నిరాకరించి, ఆత్మమాత్రుండవైన నీకున్=కూటస్థుఁడుమాత్రము అయియున్ననీకు, మనంబులేదు=మనస్సులేదు. (మనస్సు కూడ నాత్మయం దారోపింపఁబడినదే కదా యని భావము.) మఱియు.

తా. 'మనస్సు నశించుటకు జ్ఞానముకంటె నితరసాధనములతోఁ బనిలేదు'అను విషయమును వివరించెద వినుము. నిత్యానిత్యవస్తువివేకము వైరాగ్యము శమాదిషట్కసంపత్తి మోక్షేచ్ఛ అనునాలుగుజ్ఞానసాధనములు సంపాదించి సంపూర్ణాధికారము కలిగిన పిదప నీవు నీయథార్థస్వరూపమునుం గూర్చి విచారించి నిర్ణయింపవలయును.

ఎట్లనిన:—ప్రస్తుతము నీవు 'నేను జీవుఁడను' అని తలంచుచున్నావు. శరీరమునంతయు నాత్మగా భావించుచున్నావు. అధిష్ఠానమగుబ్రహ్మము నెఱుంగనేరకున్నావు. కావున నీభ్రాంతినివదలి మొట్టమొదట 'నేతినేతి' (ఇదిజడమగుటచే బ్రహ్మముకాదు) అనువాక్యమునననుసరించి 'ఇవి పంచకోశములు' అని శరీరమునంతయు (అనఁగా వ్యష్టిదేహాదుల నన్నిఁటిని) విభాగించి 'ఇవి నాకంటె వేఱు. వీనిని నేను చూచుచున్నాను. కావున నివి నాకు స్వరూపభూతములు కానేరవు' అని నిర్ణయించుకొనవలయును. అప్పుడు ప్రతిబింబభూతుఁడవగునీకు నధిష్ఠానభూతమగుబ్రహ్మమే (లేక కూటస్థుఁడే) స్వస్వరూపభూతుఁడని తెలియవచ్చును. వాస్తవస్థితిలో 'ఇతఁడు జీవుఁడు' అనుతలంపు. 'ఇదిపాము' అని త్రాటిని జూచుచున్నను భ్రాంతిచేఁ గలిగినతలంపువలె .సర్వపరిపూర్ణ

బ్రహ్మమును జూచుచున్నను భ్రాంతిచేఁ గలుగుచున్నదియే కదా. కావున పైవిధముగ వ్యష్టినుండి నీస్వరూపమును విభాగించి కూటస్థమాత్రమునుగా దెలిసికొని పిదప సమస్త దేవమనుష్యాదిపంచకోశములను అట్లే వానికి గారణములగు పంచభూతములను 'ఆత్మ కాదు' అని నిషేధించి బ్రహ్మరూపమును వానికంటె వేఱుగా నిర్ణయింపవలయును. ఈవిధముగా కూటస్థబ్రహ్మలను వ్యష్టిసమష్టులనుండి వేఱు చేసి పిదప ప్రపంచమంతయు భ్రాంతిసిద్ధమే కావునను దానికిజ్ఞానమునకంటె భిన్నమగుస్వరూపమే లేకపోవుటవలనను 'ప్రపంచము శూన్యరూపము. అది బ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాదు' అని 'సర్వత్రా కూటస్థబ్రహ్మలుమాత్రమే కలరు. ఇతర మేమియులేదు'అని నిశ్చయముగా తెలిసికొనవలయును.

ఇట్టిజ్ఞానము కలిగినపిదప 'అహంబ్రహ్మాస్మి ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ అయమాత్మాబ్రహ్మ తత్త్వమసి' అనుమహావాక్యముల ననుసరించి 'యాకూటస్థబ్రహ్మలకు భేదము లేదు' అని శ్రుతియుక్త్యనుభవపూర్వకముగాఁ దెలిసికొనవలయును. సమష్టిప్రపంచరూప మగు వాచ్యార్థమును దొలఁగింపఁగా తత్పదమునకు బ్రహ్మపదమునకును లక్ష్యార్థ మగుపరబ్రహ్మంబును, వ్యష్టిప్రపంచరూప మగువాచ్యార్థమును దొలంగించినపిదప అహంపదమునకును ప్రజ్ఞానపదమునకును ఆత్మపదమునకును త్వంపదమునకును లక్ష్యార్థమగు కూటస్థుఁడు నీయిరువురును జ్ఞానరూపులేవు. కావున వీరలకు భేదము గలుగదని నిశ్చయించుకొనవలయును. ఇట్టినిశ్చయము కుదిరి జీవబ్రహ్మైక్య మనుభవమునకు వచ్చినపిదప సూర్యునకుఁ జీఁకటి కానరానట్లు నీకు కారణకార్యరూప మైనమనస్సు కానరాదు. వాస్తవస్థితిలో నీసర్వప్రపంచము (అనఁగా: సర్వప్రపంచాకార మైన మనస్సు) నీయందు (పరబ్రహ్మమునందు) ఆరోపింపఁబడినదే కావున త్రాటియం దారోపింపఁబడిన పాము ఆరోపితనిరాకరణపూర్వకమగునధిష్ఠానరజ్జుజ్ఞానమువలన నభావరూపమైనట్లు త్రికాలములయందును లేనిదే యగును. జ్ఞానసమయమునందు గాని యజ్ఞానసమయమునందుఁగాని యథార్థస్థితి ఇదియే. కావున నీకు నెప్పుడును మనస్సు లేదు. కావున నమనస్కస్థితి స్వభావసిద్ధమే కాని సాధనసాధ్యము కాదు. మఱియును.

అవ. పైన సంక్షేపవిస్తరములచే నిరూపింపఁబడినవిషయమునే సుఖముగాఁ దెలియుటకై మఱియొకమాఱు సంగ్రహించి చెప్పుచున్నాఁడు.—

క. లోభితస్వాధిష్ఠానచిదాభాసుఁడ వైన నీకు నఖిలముఁ దోఁచున్
శోభితకేవలనిత్యనిరాభాసుఁడ వైనదృశ్య మంతయు నడఁగున్. 58

టీ. లోభిత... వైనక్ - లోభిత=కామక్రోధాదియుక్తుఁడ వైనట్టియు, స్వ=తానే (బ్రహ్మమే), అధిష్ఠాన=ఆధారముగాఁ గల, చిత్=జ్ఞానరూపుండయిన బ్రహ్మము యొక్క, ఆభాసుండ వైనక్=ప్రతిబింబరూపుఁడ వైనయెడల (అనఁగా నట్టియభిమాన

మున్నయెడల జీవుఁడు కూడ మాయాకల్పితుఁడే కావున పరబ్రహ్మమునందు భ్రాంతిచేఁ జూడంబడుచున్నవాఁడే కావున 'జీవభ్రాంతి యున్నసమయమునందు' అని భావము.) నీకున్ - అఖిలమున్ = యీసమస్తసంసారంబును, తోఁచున్ = కానవచ్చును, శోభి... డవు - శోభిత = స్వయంప్రకాశుఁడ వైనట్టియు, కేవల = ఏకస్వరూపుఁడ వైనట్టియు, నిత్య = శాశ్వతుండ వైనట్టియు, నిరాభాసుఁడవు = ప్రతిబింబశూన్యశుద్ధపరబ్రహ్మంబవు, ఐనన్ = ఐనయెడల (అనఁగా జీవభ్రాంతి తొలఁగించినయెడల), దృశ్యమంతయు = కానఁబడుచున్న సంసారమంతయును, అడఁగున్ = నశించును (అనఁగా స్వస్వరూపమునకంటె నన్యముగాఁ గానరాదు).

తా. నీవు ఏసమయమునందు జీవభ్రాంతి (అనఁగా అధిష్ఠాన మగుబ్రహ్మము నెఱుంగలేక 'నేను జీవుఁడను. బ్రహ్మమునకు ప్రతిబింబమును. నాకు కామక్రోధాదులు కలవు' అనుభ్రాంతి) కలిగి యుందువో అప్పుడు ఈదృశ్యప్రపంచ మంతయు (అనఁగా ప్రపంచాకార మైనమనస్సు) కానవచ్చును. చేతనుఁ డగుజీవునకును జడ మగుప్రపంచమునకును పరబ్రహ్మమే (స్వస్వరూపమే) యాధారము కావున 'నేను జీవుఁడను' అని తనకు జీవత్వమున్నదని తోఁచినట్లే యధిష్ఠానజ్ఞానముచే 'ఇది ప్రపంచము' అనికూడ ప్రపంచభ్రాంతికలుగును. ఇట్లు కాక యథార్థస్వరూపవిజ్ఞానము కలిగి 'నేను బ్రహ్మమును' అని తోఁపఁగానే భ్రాంతి లేకపోవుటచే నీదృశ్యము (అనఁగా దృశ్యప్రపంచాకార మైనమనస్సు) కానరాదు. యథార్థస్థితిలో బ్రహ్మకు ప్రతిబింబ మనునదియే లేదుకదా. ఈకారణమువలన నమనస్కస్థితి స్వాభావికమే కాని సాధనసాధ్యము కాదు.

క. కను మూసినఁ గను దెఱచిన
ఘనసచ్చిత్సుఖమయాత్మఁ గనుఁగొనకున్నం
గనుమూసినఁ గనుఁ దెఱచినఁ
గనఁబడు వెలిలో మనోవికారమె వత్సా! 54

టీ. వత్సా = పుత్రా, కనున్ = కన్గవను, మూసినన్ = మూసినప్పుడును, కను తెఱచినన్ = నేత్రములు తెఱచినప్పుడు గాని (అనఁగా లోపల వెలుపల నున్న సర్వపదార్థములయందును), ఘనసచ్చిత్సుఖమయాత్మున్ = శ్రేష్ఠుఁ డైనసత్యజ్ఞానానంద స్వరూపబ్రహ్మమును, కనుఁగొనకున్నన్ = చూడకుండినయెడల (నామరూపభ్రాంతినివదలి సర్వమును బ్రహ్మయే యని యెఱుంగకున్నయెడల), కనుమూసినన్, కనుదెఱచినన్, వెలిన్ = వెలుపలను, లోన్ = లోపలను, మనోవికారమే = మనస్సుయొక్కవికారములే (అనఁగా మనోమయమైన ప్రపంచమే), కనఁబడున్ = చూడఁబడును.

తా. ఓపుత్రా! ఇట్టియఖండజ్ఞానమును సంపాదించినఁ గన్ను మూసినను తెఱచినను బాహ్యాభ్యంతరములయందు సచ్చిదానందరూపపరబ్రహ్మమే కానవచ్చుచుండును. అట్టిజ్ఞానము లేకుండిన నెచ్చటఁ జూచినను మనోవికారములే తోఁచుచుండును.

మ. ఘనతం దారకసాంఖ్యయోగములచేఁ గష్టింపఁగా నేల నె
మ్మనముం బట్టఁగ నేల యింద్రియములన్ మర్దింపఁగా నేలఁ జ
క్కనగా ముందటఁ గానిపించు ఘటముం గన్నట్లు బ్రహ్మంబుగాఁ
దనుఁ దాఁ గాంచినయంతలో నిఖిలముం దానై వెలుంగుం దగన్.

టీ. ఘనతన్=అధికముగా, తారకయోగసాంఖ్యములచేతన్=తారకయోగము చేత సాంఖ్యయోగముచేతను (అనఁగా వానినాశ్రయించి), కష్టింపఁగానేల = ఏల కష్టపడవలయును, నెమ్మనమున్=మనస్సును, పట్టఁగనేల=ఏల నిగ్రహింపవలయును, ఇంద్రియములన్=పదేంద్రియములను, మర్దింపఁగానేల=తమతమవృత్తులయందు సంచరింపకుండునట్లేలనిర్బంధింపవలయును (ఏమియుఁజేయ నక్కఱలే దనుట), చిక్కనగాన్=బాగుగా, ముందటన్ = ఎదురు, కానిపించుఘటమున్ = కనఁబడకుండును, కన్నట్లు=చూచినవిధమును, తనున్=స్వస్వరూపమును, బ్రహ్మంబుగాన్ = పరబ్రహ్మమునుగా, తాఁ గాంచినయంతలోన్ = స్వయముగా చూడఁగానే, నిఖిలమున్ = సమస్తప్రపంచము, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, తానై వెలుంగున్ = స్వస్వరూపమే యై ప్రకాశించును.

తా. పైకారణమువలన మనసును నిగ్రహించుటకై కాని యమనస్కస్థితిని సాధించుటకై కాని ప్రయత్న మేమియు నక్కఱలేదు. మనస్సే లేకుండిన దానిని నిగ్రహించుట యనునది ఎచ్చటనుండిపచ్చును? దానిని నశింపఁజేయవలయు ననుట యెట్లుసంభవించును? ఎదుర నున్నఘటముఁ జూచునంతసులభముగా వివేకదృష్టిచే బ్రహ్మమును జూడవచ్చును. అట్లు సర్వకాలములయందును స్వస్వరూపమును జూడఁ గలిగిన మహాత్ముఁడు సర్వమయుండగును. వానికి మనస్సు భ్రాంతిగానే కానరాదుకదా! ఇట్లుండ మనోనిగ్రమునకై తారకసాంఖ్యయోగముల నాశ్రయించి కష్టము నొంద నేల? మొట్టమొదట మనోనిగ్రహమే యనావశ్యకముకదా! ఇంద్రియములను బంధింప నేల? అవియు లేనివేకదా!

క. తనుఁ దాఁ గాననిమనుజుని
మనము నిరోధింపఁబడక మసలుచుఁ దిరుగున్
దనుఁ దాఁ గనుసత్పురుషుని
మన మానందాబ్ధియందు మగ్నత నొందున్.

టీ. తనున్=తనయథార్థస్వరూపమును (బ్రహ్మము ను), తాన్ = స్వయముగా (బ్రహ్మము స్వప్రకాశుండే కాని యితరప్రమాణములకు గోచర మగువాఁడు కాఁడని ఇదివఱకే చెప్పి యున్నాము), కానని...నము-కానని = చూడనట్టి, మను జుని = మనుష్యునియొక్క, మనము = మనస్సు, నిరోధింపఁబడక = నిశ్చలముగాక, మసలుచున్=పరుగులిడుచు, తిరుగున్,తనున్, తాన్, కను...మనము-కను=చూడఁ గలిగినట్టి, సత్పురుషుని=సజ్జనునియొక్క, మనము=మనస్సు, ఆనందాబ్ధియందున్=పర మానందసముద్రమునందు, మగ్నతనొందున్=మునిఁగిపోవును. (అనఁగా బ్రహ్మానందాను భవమునందు మరగి వెలికి రాదనుట.)

తా. ఆత్మావలోకనము చేయలేనివానిమనస్సు యథార్థజ్ఞానశూన్యతవలన నిగ్ర హింపఁ బడకుండును. భ్రాంతివశగతుఁ డగుటచే వానిని చిక్కులఁ బెట్టును. అట్లుగాక యాత్మావలోకనము గలమహాత్మునిమనస్సు లేనిదైననగును. బ్రహ్మానందసముద్రమున మునిఁగి నిశ్చలమైన నగును. కావున నమనస్కమునకు విజ్ఞానమునకంటె నితర మగు సాధన మేమియుఁ బనిలేదు.

మ. వనితానందనచందనాదివిషయవ్రాతంబులం బొంది చ
యన్యన నంతంతకుఁ జొక్కునెమ్మనము బ్రహ్మానందవారాశివా
సన యొక్కించుక సోఁకె నేనిఁ బ్రవినాశం బొందు నానాద్రుపు
ష్పనటద్భృంగము చంపకప్రసవసంస్పర్శాప్తిఁ గూలుం గతిన్. 57

టీ. వని...లన్-వనితా = భార్య, నందన=పుత్రులు, చందన=గంధము, ఆది= మొదలయిన, విషయ=విషయములయొక్క (శరీరేంద్రియములకంటె వేఱై యనుభవ యోగ్యమగునది విషయ మనంబడును. వ్రాతంబులన్ = సమూహములను, పొంది= ఆశ్రయించి, చయ్యనన్=విశేషముగా (లేక శీఘ్రముగా), అంతంతకున్=క్షణక్షణ మునకు, చొక్కునెమ్మనము= ఆనందించునట్టిమనస్సు, బ్రహ్మా...వాసన-బ్రహ్మానంద= బ్రహ్మానందమనెడు, వారాశి=సముద్రముయొక్క, వాసన = సంస్కారము, ఒక్కిం చుక=కొంచెము, సోఁకెనేనిన్ = తగిలినయెడల, నానా...నము-నానా = అనేకము లైన,ద్రు=వృక్షములయొక్క, పుష్ప=పుష్పములయందు, నటత్ = సంచరించుచున్న, భృంగము = తుమ్మెద, చంప...ర్శాప్తి-చంపక = సంపెఁగచెట్టుయొక్క, ప్రసవ= పుష్పముయొక్క, సంస్పర్శాప్తిన్ = స్పర్శకలిగినంతమాత్రమున, కూలుగతిన్ = మృతిఁ జెందునట్లు, ప్రవినాశంబొందున్=నశించును. (బ్రహ్మానందమును రుచిచూచిన నితరానందములు మనసులోని కెక్క వనుట.)

తా. తుమ్మెద సర్వపుష్పములయందును దిరుగునది యైనను సంపెంగ పువ్వు యొక్క వాసన తగిలినతోడనే మృతిఁ జెందునట్లు ఈమనస్సు కూడ భార్యపుత్రులు

చందనము మొదలగువిషయముల ననుభవించుచు నానందించునది యైనను బ్రహ్మానంద సముద్రవాసనఇంచుకయైనను సోకినచోఁ దత్క్షణమే నశించును. (అనఁగా నభావరూప మగును.)

క. చక్కెరయును లవణంబును
 గ్రక్కున నుదకములయందుఁ గరఁగినరీతిన్
 మిక్కిలి తనుఁ గనుఘనుమది
 చొక్కుచు నానందజలధి సుడిసి నశించున్. 58

టీ. చక్కెరయున్, లవణంబును = ఉప్పును, గ్రక్కునన్ = శీఘ్రముగ, ఉదకములయందున్ = నీటియందు, కరఁగినరీతిన్ = కరఁగిపోవునట్లు, మిక్కిలి=చక్కఁగా, తనున్ = తనయథార్థస్వరూపమును (ఆనందస్వరూపమును), కనుఘనుమది= చూచునట్టిమహాత్మునిమనస్సు, ఆనందజలధిన్ = ఆనందసముద్రమునందు, సుడిసి=సుడిదిరిగి, చొక్కుచున్=ఆహ్లాదమును జెందుచు, నశించున్.

తా. చక్కెర ఉప్పు మొదలగుపదార్థములు నీటియందుఁ గలుపఁగానే కొంతసేపటికి దానిలో నైక్య మగువిధమున నాత్మావలోకనముఁ జేయుపురుషునిమనస్సు ఆనందసముద్రమున నైక్యము నొందును.

తే. ఇతరసంకల్పములు లేక యెపుడు దాను
 సచ్చిదాత్ముఁడ నని సుప్రసన్నవృత్తిఁ
 దన్నుఁ గనువానిచిత్తంబు దనకుఁ దాన
 పొలియు దనయంద నింధనానలముపగిది. 59

టీ. తాన్=తాను, ఇతరసంకల్పములేక = రెండవసంకల్పమును విడిచి, సుప్రసన్నవృత్తిన్=శాంతవృత్తితో, ఎపుడున్=సర్వకాలములయందును, సచ్చిదాత్ముఁడనని= నేను సత్యజ్ఞానానందరూపుఁడను, అని, తన్నుగనువానిచిత్తంబు = తనయథార్థస్వరూపమును జూచువానిమనస్సు, తనకుదాన=తనంతనే, ఇంధ...పగిదిన్-ఇంధన=కట్టెయందలి, అనలముపగిదిన్=అగ్నివలె, తనయంద = తనలోపలనే, పొలియున్=నశించును.

తా. సంకల్పములన్నియు విడిచి సర్వకాలములందును "నేను పరబ్రహ్మము ను" అని శాంత మగుచిత్తవృత్తితో ధ్యానించువానిమనస్సు వాస్తవముగా శూన్యరూపమైనదే. కావున కట్టెనిప్పువలె స్వయముగనే నశించును.

క. ఇనుఁ డస్తమించుతఱి నా
 తనికిరణము లతనితోడఁ దగఁ జనురీతిం
 బెనుమానసంబు పొలిసిన
 మునుకొని తద్గతవికారములు పొలియుఁ గడున్. 60

టీ. ఇనుఁడు=సూర్యుఁడు, అస్తమించుతఱిన్ = అస్తమానమగునప్పుడు, అతని కిరణములు, అతనితోడన్=ఆసూర్యునితో, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, చనురీతిన్=పోవునట్లు, పెనుమానసంబు=ప్రధానమైనమనస్సు, పొలిసినన్=నశించినయెడల, మును కొని=సంపూర్ణముగ (లేక నామనస్సుతోఁ గూడనే), తద్గతవికారములు=ఆమనస్సునకు సంబంధించిన సర్వవికారములను (లేక మనోవికారరూప మగుప్రకృతియును), కడున్=మిగుల, పొలియున్=నశించును.

తా. ఈవిధముగా మనస్సు నశింపఁగానే సూర్యుఁ డస్తమించునప్పు డాతని కిరణములు, తోడనే యస్తమించునట్టు జ్ఞానకర్మేంద్రియము లన్నియుం తోడనే నశించును.

శా. నానాకర్మజవాసనాన్వితమనోనాశంబు గా కున్న బ్ర
హ్మానందానుభవంబు గల్గునె యనాయాసంబుగా నిప్పుడి
య్యానందాంబుధి నోలలాడకయ బాహ్యాభ్యంతరార్థానుసం
ధానోద్భూతనితాంతదుఃఖమయసంతాపంబు చల్లారునే? 61

టీ. నానా...కంబు-నానా = అనేకవిధములైన, కర్మజ=కర్మలవల్ల పుట్టిన, వాసనా=సంస్కారములచే, అన్విత=కూడిన, మనోనాశంబు=మనస్సుయొక్క వినాశము, కాకున్నన్ = కాకపోయినయెడల, బ్రహ్మానందానుభవంబు = బ్రహ్మానందము యొక్క యనుభవము, కల్గునె=కలుగునా (కలుగనేరదు), ఇప్పుడు, అనాయాసంబుగాన్=కష్టము లేకుండ, యానందాంబుధిన్ = ఆబ్రహ్మానందసముద్రమునందు, ఓలలాడకయ=మునుంగకుండిన, బాహ్యా...తాపంబు-బాహ్యా = వెలుపలనున్నట్టియు, అభ్యంతర=లోపలనున్నట్టియు, అర్థ=విషయములయొక్క, అనుసంధాన="నావి" అనుధ్యానముచేత, ఉద్భూత=పుట్టిన, నితాంత=అధికమైన, దుఃఖమయ=దుఃఖరూపమైన, సంతాపము, చల్లారునే(చల్లారదనుట).

తా. ఈవిధముగా మనస్సు నశింపకుండిన బ్రహ్మానందానుభవము కలుగదు. అట్టి యనుభవము కలుగకున్న ననాదినుండియుం లోపల వెలుపల నుండు సర్వవిషయముల నభిమానించుటవలన కలుగుదుఃఖములును ఆదుఃఖములే స్వరూపముగాఁ గల తాపత్రయములును నశింపవు.

అవ. ఇట్లు సయుక్తికముగా సదృష్టాంతముగా సఫలముగా నమనస్కయోగమును నిరూపించి దాని నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

వ. అని మఱియు నిట్లనియెఁ బరమభాగవతోత్తమా! నీవు దేహవ్యతి రిక్తుండవగుటంజేసి జన్మాస్తిత్వవృద్ధిపరిణామాపక్షయవినాశంబులును, బాల్యకౌమారయౌవనజరావస్థలును, వర్ణాశ్రమకులగోత్రనామరూప

దేశకాలాదికంబులును, స్థూలత్వకృశత్వదీర్ఘత్వహ్రస్వత్వనీలత్వరక్తత్వాదికంబులును, నిరింద్రియుండవగుటం జేసి వచనాదానగమనవిసర్గానందకర్మంబులును, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధవిషయసంగంబును, నప్రాణుండవగుటం జేసి చలనధావనకంపనాకుంచనప్రసారణాదికంబులును, క్షుత్పిపాసాదికంబులును, నమనస్కుండవగుటం జేసిసంకల్పవికల్పంబులును, రాగద్వేషకామక్రోధలోభమోహమదమత్సరేర్ష్యాసూయాదంభదర్పాహంకారేచ్ఛాతృష్ణావిచికిత్సాలజ్జాదయాభయ శోకధైర్యదైన్యాదికంబులును, నిత్యానిత్యవస్తు వివేకవైరాగ్యశమదమోపరతితితిక్షాశ్రద్ధాసమాధానముముక్షుత్వశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనజ్ఞానాదికంబులును, ధీవిలక్షణుండవు నిరహంకారుండ వగుటంజేసి వక్తృత్వదాతృత్వగంతృత్వవిసర్జయితృత్వానందయితృత్వంబులును, శ్రోతృత్వ స్ప్రష్టృత్వ ద్రష్టృత్వ రసయితృత్వ ఘ్రాతృత్వంబులును, గర్తృత్వభోక్తృత్వస్మర్తృత్వ జ్ఞాతృత్వమంతృత్వహంతృత్వప్రమాతృత్వధ్యాతృత్వాదికంబులును నీకు లేవు నీవు కేవల శుద్ధచిద్రూపప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మచైతన్యప్రకాశమాత్రుండవు గావున నేను శరీరేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధిచిత్తాహంకారంబులు గాను, స్వయంప్రకాశసచ్చిదానందస్వరూపమాత్రుండ నని నిన్ను నీవు విలోకించుసమాధిసమయంబున సకలవికారసమన్వితమనోరహితుండవు గావే, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలంబుల నవ్విధంబునఁ బ్రకాశించుటవలన నిరతంబును నిర్వికల్పుండవై యేకరూపుండవై యుండుటగాదె సర్వవికారశూన్యసహజామనస్కరాజయోగసమాధి యని తెలిపినం దెలిసి హనుమంతుండు సీతాకాంతున కిట్లనియె. 62

టీ. అని=ఇట్లుపదేశించి, మఱియుఁ, ఇట్లనియెఁ, పర... త్తమా-పరమ=శ్రేష్ఠులైన, భాగవత=భగవద్భక్తులలో, ఉత్తమా=శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడవు, నీవు, దేహవ్యతిరిక్తుండవు-దేహ=దేహమునకంటె, వ్యతిరిక్తుండవు=వేఱగువాఁడవు. అగుటం జేసి=కాఁబట్టి, జన్మా...లును-జన్మ=పుట్టుక, అస్తిత్వ=ఉండుట, వృద్ధి = వృద్ధిఁ జెందుట, పరిణామ=పరిణామమును జెందుట, అపక్షయ=క్షీణించుట, వినాశంబులును=నాశము అనువికారములును, బాల్యకౌమారయౌవనజరావస్థలును=బాల్యము కౌమారము వయస్సు

ముండసన్యసనము అను నవస్థాభేదములును, వర్ణా...లును-వర్ణ=బ్రాహ్మణాదిజాతులును, ఆశ్రమ=బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములును, కుల = వంశములును, గోత్ర=కాశ్యపభార ద్వాజాది గోత్రములును, నామ = రామకృష్ణాదినామములును, రూప=రక్తనీలపీతాది రూపములను, దేశ = రాష్ట్ర గ్రామాదిభేదంబులు గలస్థలములును, కాల = భూత భవిష్య ద్వర్తమానాదికాలములను, ఆదికంబులు = మొదలగునవియు, స్థూలత్వ... లును-స్థూలత్వ=లావుగా నుండుట, కృశత్వ = సన్నముగా నుండుట, దీర్ఘత్వ = పొడ వుగా నుండుట, హ్రస్వత్వ=పొట్టిగా నుండుట, నీలత్వ=నలుపుగా నుండుట, రక్తత్వ= ఎఱ్ఱగా నుండుట, ఆదికంబులును=మొదలగు నవియును, నిరింద్రియుండవగుటంజేసి= ఇంద్రియములు లేనివాఁడవగుటచే, వచ...లును - వచన = మాటలాడుట, ఆదాన= ఇచ్చుటపుచ్చుకొనుట, గమన=నడుచుట, విసర్గ=మలమూత్రములు విడుచుట, ఆనంద= విషయానందములు అనుభవించుట, కర్మంబులును=అనుపనులును (ఇవి కర్మేంద్రియ కార్యములు.), శబ్ద...లును-శబ్ద=శబ్దము, స్పర్శ=స్పర్శము, రూప = రూపము, రస= రుచి, గంధ=వాసన, విషయ = అనువిషయములతో, సంగంబును = కూడికయును, అప్రాణుండవగుటంజేసి=ప్రాణములు లేనివాఁడ వగుటచేత, చలన...లును, చలన= కదలుట, ధావన=పరుగెత్తుట, కంపన=వణఁకుట, ఆకుంచన=వంచుట, ప్రసారణ= చాచుట, ఆదికంబులును = మొదలగునవియును, క్షుత్పిపాసాదికంబులును - క్షుత్ = ఆఁకలి, పిపాస=దప్పి, ఆదికంబులును = మొదలగునవియును, అమనస్కుండవగుటం జేసి=మనస్సు లేనివాఁడ వగుటచే, సంకల్పవికల్పంబులును, రాగ...లును-రాగ=తన కున్నవాని ననుభవించుటయందిచ్ఛ, ద్వేష = విరోధము, కామ = కోరిక, క్రోధ = కోపము, లోభ=అత్యాశ, మోహ=భ్రాంతి, మద=మదము, మత్సర = మాత్సర్యము, ఈర్ష్య=ఓర్వలేనితనము, అసూయ = తనకంటె నధికుఁడగువానిని జూచి సహింపలేక, వానియందు దోషము నారోపించు దుర్గుణము, దంభ = డంబము. దర్ప=గర్వము, అహంకార=అభిమానము, ఇచ్ఛా=సంకల్పము, తృష్ణ=ఆశ, విచికిత్సా = సంశయము, లజ్జా=సిగ్గు, దయా=దయ, భయ = భయము, శోక = దుఃఖము, ధైర్య = ధైర్యము, అధైర్య=ధైర్యము లేక పోవుట, దైన్య=దీనత్వము, ఆదికంబులును = మొదలగునవి యును, నిత్య...లును-నిత్య=(బ్రహ్మము) నిత్యము, అనిత్య=(ప్రపంచము) అనిత్యము అను, వస్తు=వస్తువులయొక్క, వివేక = యథార్థజ్ఞానము, వైరాగ్య = విషయములయం దిచ్ఛ లేకపోవుట, శమ = మనోనిగ్రహము, దమ = ఇంద్రియనిగ్రహము, ఉపరతి = చిత్తశాంతి, తితిక్షా = శీతోష్ణాదులయోర్పు, శ్రద్ధా = గురువేదాంత వాక్యములయందు శ్రద్ధ, సమాధాన = ఆయుపదేశములయందలి విశ్వాసము, ముముక్షుత్వ=మోక్షమునందలి దృఢానురాగము, శ్రవణ=వినుట (బ్రహ్మమునుగూర్చి వేదాంతశాస్త్రములను వినుట), మనన=వినినవిషయమును యుక్తుల ననుసరించి విచా

రించి సిద్ధాంతము చేసికొనుట, నిదిధ్యాసన = (సిద్ధాంతము చేసిన జీవబ్రహ్మైక్యమును రెండవ తలంపులేకుండ) ధ్యానము చేయుట, జ్ఞాన=అపరోక్షజ్ఞానంబును, ఆదికంబులును=మొదలగునవియును, ధీవిలక్షణుండవు-ధీ=బుద్ధికంటె, విలక్షణుండవు = వేఱైనవాఁడవు, నిరహంకారుండవు=అహంకారము లేనివాఁడవు, అగుటంజేసి=ఐయుండుటవలన, వక్తృ...లును - వక్తృత్వ=చెప్పువాఁడుగా నుండుట, దాతృత్వ = యిచ్చువాఁడుగానుండుట, సంతృత్వ = నడచువాఁడుగానుండుటయు, విసర్జయితృత్వ = మలమూత్రములువిడుచువాఁడుగానుండుటయు, ఆనందయితృత్వంబులును=ఆనందించువాఁడుగా నుండుటయును, శ్రోతృత్వ=వినువాఁడుగా నుండుటయు, స్ప్రష్టృత్వ=స్పృశించువాఁడుగా నుండుటయు, ద్రష్టృత్వ = చూచువాఁడుగా నుండుటయు, రసయితృత్వ = రుచిచూచినవాఁడుగా నుండుటయు, ఘ్రాతృత్వంబులును = వాసనచూచువాఁడు గా నుండుట అనునవియును, కర్తృ...లును - కర్తృత్వ=చేయువాఁడుగా నుండుట, భోక్తృత్వ=అనుభవించువాఁడుగా నుండుట, స్మర్తృత్వ=స్మరించువాఁడుగా నుండుట, జ్ఞాతృత్వ=తెలిసికొనువాఁడు గా నుండుట, మంతృత్వ=సంకల్పించువాఁడు గా నుండుట, హంతృత్వ = సంహరించువాఁడు గా నుండుట (లేక, అహంకర్తృత్వ = అహంకారము గలవాఁడుగానుండుట.), ప్రమాతృత్వ = ప్రమాణములచే విషయముల నిర్ణయించువాఁడుగా నుండుట, ధ్యాతృత్వ = బుద్ధిచే ధ్యానించువాఁడుగా నుండుట, ఆదికంబులును = మొదలగునవియును, నీకు, లేవు, నీవు, కేవల...డవు - కేవల=ఏక మైనట్టియు, శుద్ధ=నిర్మల మైనట్టియు, చిద్రూప=జ్ఞానస్వరూపుఁడైనట్టియు, ప్రత్యక్ = కూటస్థునికంటె, అభిన్న = వేఱుగాని, బ్రహ్మచైతన్య=పరబ్రహ్మరూపమగు జ్ఞానముయొక్క, ప్రకాశమాత్రుండవు = ప్రకాశమేయైనవాఁడవు, కావునన్ =కాఁబట్టి, నేను, శరీర...గాను-శరీర=శరీరంబు,ఇంద్రియ=ఇంద్రియములను, ప్రాణ=ప్రాణంబులును, మనః=మనస్సును, బుద్ధి = బుద్ధియును, చిత్త=చిత్తంబును, అహంకారంబులును = అహంకారంబును, కాను = కానేరను, స్వయం...నని-స్వయంప్రకాశ = స్వప్రకాశరూపుఁడైన, సత్ = సత్యము, చిత్ = జ్ఞానము, ఆనంద=ఆనందము, స్వరూపమాత్రుండనని = స్వరూపముగాఁగలవాఁడను అని, నిన్నున్ =నీయథార్థస్వరూపమును, నీవు = నీవుస్వయముగా, విలో...నన్ - విలోకించు=చూచునట్టి, సమాధిసమయంబునన్ = యోగనిష్ఠాకాలమునందు, సక...డవు-సకల=సమస్తమైన, వికార=వికారములతో, సమన్విత = కూడిన, మనోరహితుండవు=మనస్సులేనివాఁడవు, కావే=కాకుందువా (అగుదువనుట); భూ...లన్-భూత=జరిగినట్టియు, భవిష్యత్ = జరుగఁబోవునట్టియు, వర్తమాన = జరుగుచున్నట్టియు, కాలంబులన్ =కాలములయందు, ఇవ్విధంబునన్ = ఈవిధముగా (అనఁగా మనస్సులేనివాఁడవై), ప్రకాశించుటవలనన్ = ప్రకాశించుచుండుటచేత, నిరంతరంబును =

ఎల్లప్పుడును, నిర్వికల్పుండవై=సంకల్పము వికల్పము లేనివాఁడవై, ఏకరూపుఁడవై= అద్వితీయుఁడవై, ఉంచుటకాదే=ఉండుటేకదా. (యథార్థస్థితిలో నెప్పుడును నీకు మనస్సేలేదనుట దృష్టాంతమేకదా యనుట.) సర్వ...సమాధి-సర్వవికారశూన్య=సమస్తవికారములును లేని, సహజ = స్వభావసిద్ధమైన, అమనస్క=మనస్సులేని, రాజయోగ=రాజయోగముయొక్క, సమాధియని=నిష్ఠ (స్వభావముగా మనస్సులే దని యెఱుంగుటయే యమనస్కయోగసమాధి) యని, తెలిసినన్ = తెలియఁజేయఁగా, తెలసి=తెలిసికొని, హనుమంతుండు=ఆంజనేయుఁడు, సీతాకాంతునకున్=శ్రీరామచంద్రునకు, ఇట్లనియెన్=ఈక్రిందివిధముగా చెప్పెను.

తా. ఓపరమభాగవతోత్తమా! ఈవిషయమును ననుభవమునఁ జెప్పెదను వినుము. నీవు దేహేంద్రియాదులకు సాక్షి వగుటచే వానికంటె వే అని చెప్పియున్నాను. నీవును సాంఖ్యయోగానుభవముచే నట్లే తెలిసికొని యూడనున్నావు కదా! ఆకారణమువలన దేహభిన్నుఁడ వగుటచే పుట్టుట మొదలగు షడ్వికారములును బాల్యాద్యవస్థలును పొడవు పొట్టి మొదలగు సంస్థానభేదములును నీకు లేవు. ఇంద్రియములకంటె వేఱగుటచే మాటలాడుట ఇచ్చిపుచ్చుకొనుట మొదలగు కర్మేంద్రియకర్మలును జ్ఞానేంద్రియకర్మ లగుశబ్దాదివిషయ సంబంధంబులును (అనఁగా శబ్దాదివిషయగ్రహణములును) నీకు నుండవు. ప్రాణములకంటె నన్యుఁడవు. కావున కదలుట పరుగెత్తుట వణఁకుట వంచుట చాఁచుట మొదలగునవియు ఆఁకలి దప్పియు నీకుఁ గల్గవు. మనస్సునకంటె బరుఁడ వైనకారణంబున సంకల్పవికల్పములును కామక్రోధములును అసూయ ఈర్ష్య రాగద్వేషములు అభిమానము మొదలగు దుర్గుణములును సాధనచతుష్టయసంపత్తి మొదలగుసద్గుణములును నీకు సంభవింపవు. మఱియు నీవు బుద్ధ్యహంకారములు కాకపోవుటచే వక్తృత్వము (వాగింద్రియకర్మ మగుమాట లాడుటను జేయువాఁడుగానుండుట, అనఁగా మాటలాడువాఁడుగానుండుట) దాతృత్వము (పాణీంద్రియకర్మ మగునిచ్చిపుచ్చుకొనుటను చేయువాఁడుగా నుండుట) మొదలగునవియు, శ్రోతృత్వము (శ్రవణేంద్రియకర్మ మగువినుటను జేయువాఁడుగా నుండుట),స్పృష్టృత్వము (త్వగింద్రియకర్మ మగుస్పృశించుటను జేయువాఁడుగా నుండుట) మొదలగు జ్ఞానేంద్రియకర్మ కర్తృత్వములును, కర్తృత్వము ('నేను చేయుచున్నాను' అని సంకల్పపూర్వకముగాఁ జేయువాఁడుగా నుండుట), భోక్తృత్వము (అనుభవించువాఁడుగా నుండుట), స్మర్తృత్వము (స్మరించువాఁడుగా నుండుట), జ్ఞాతృత్వము (జ్ఞానముచేఁ దెలిసికొనువాఁడుగా నుండుట), మంతృత్వము (సంకల్పించువాఁడుగా నుండుట), హంతృత్వము (అభిమానించువాఁడుగా నుండుట), ప్రమాతృత్వము (ప్రమాణముచేఁ బదార్థముల నిర్ణయించువాఁడుగా నుండుట), ధ్యాతృ

త్వము (ధ్యానముచేయువాఁడుగానుండుట) మొదలగునవియు నీకు తలస్థింపవు. నీవు పరిశుద్ధుఁడవు. బ్రహ్మప్రకాశమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడవు. కావున "నేను దేహేంద్రియాదులును గాను. శుద్ధబ్రహ్మరూపుఁడను" అని యాత్మావలోకనముఁ జేయుసమాధి సమయమున "నీకు మనస్సు లేదు కదా! మనస్సు లేకపోయిన సంకల్పాది వికారములు లేవు కదా! నీవు త్రికాలములయందు నిష్ఠే యున్నావు కదా! ఎప్పుడు నిష్ఠె మనోరహితుఁడవై యుండుటవలన నీకు నమనస్కసమాధి స్వతస్సిద్ధమే కదా! కావున దీనిని సాధించుటకు నితరసాధనములతోఁ బని లేదు కదా! ఎప్పుడును నిర్వికల్పరూపముతో నున్నావనుట స్వభావసిద్ధ మగుటచే నమనస్కసమాధియు స్వభావసిద్ధమే యనుటకు సంశయము లేదు" అని ఓపార్వతీ! ఈవిధముగా సర్వము నుపదేశింపఁగా నే సంశయాక్రాంతుఁడై యాహనుమంతుఁ డీక్రిందివిధముగాఁ బ్రశ్నించెను.

సమాధియందు మనస్సు కలదా లేదా యని ప్రశ్న వేయుట.

అవ. ఇట్లు పరమేశ్వరుఁడు పార్వతికి అమనస్కయోగోపదేశప్రకారము నెఱిం గించి దానిని మఱింత దృఢముఁ జేయుటకై హనుమత్ప్రశ్నస్వరూపమును దెలుపు చున్నాఁడు.—

క. ఇది యది యనాత్మ నేఁ గా
నిది బ్రహ్మము నే నటంచు నెఱుఁగునపుడు నె
మ్మది కలదో లేదో యిది
విదితంబుగఁ దెలియఁజెప్పవే శ్రీరామా. 62

టీ. శ్రీరామా-శ్రీ=బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుఁడవైన, రామా = రఘురామా, ఇది= ఈకానవచ్చునది, అది=ఆలోని ప్రపంచమును, అనాత్మ=ఆత్మ కాదు, నేఁగాను, (కావున ఈయనాత్మపదార్థములు నాస్వరూపములు కావు.) ఇది=అపరోక్షజ్ఞానమువలన గోచర మైన ఈవస్తువు, బ్రహ్మము=పరబ్రహ్మము, నేనటంచున్=ఈబ్రహ్మమునే 'నేను' అని, ఎఱుఁగునపుడు=తెలిసికొనునప్పుడు, నెమ్మది=మనస్సు, కలదోలేదో=ఉన్నదా లేదా? ఇది=ఈవిషయమును, విదితంబుగన్=స్పష్టముగ, తెలియన్=తెలియునట్లుగా, చెప్ప వే= చెప్పుమా.

తా. "ఇది యనాత్మ, ఇది నేను కాను, ఇది బ్రహ్మము, ఇది నేను" అని విభా గించి తెలిసికొనునప్పుడు మనస్సుఉన్నదా! లేదా! ఓ శ్రీరామాచార్య! ఈవిషయమును విశదముగా నిరూపింపవలయును.

వ. సమాధియందు మనంబు గలదంటేని. 63

టీ. సమాధియందున్=యోగనిష్ఠయందు, మనంబు=మనస్సు, కలదంటేని=ఉన్న దని చెప్పినయెడల.

తా. అందు "సమాధిలో మనస్సు కలదు" అని చె ్పినయెడల.

అవ. ఇట్లు ప్రశ్నించి మొదటిపక్షమున దోషమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. మనసు గల్గిన బుద్ధియును దశేంద్రియములు
ప్రాణాదులును జతపడి వసించు
నవియు నీస్థూలదేహంబున విడిచియుం
డవు గాన నదియు నుండంగ వలసె
ఘనకారణము లేని కార్యంబు లిల లేవు
గావున వానినిల్కడయు నొప్పు
మూఁడుమేనులవంటి మొదలును దుది లేని
సంసార మంత యచ్చుముగ నుండు
తే. నట్టు లుండినచో సహజామనస్క
రాజయోగసమాధి నిరంతరంబు
నెవ్విధంబున సిద్ధించు నెంచి చూడ
జానకీరామ! దేవతాసార్వభౌమ!. 64

టీ. దేవతాసార్వభౌమ = దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడవగు, జానకీరామ=సీతారామా, మనసు=మనస్సు, కల్గినన్=ఉండెనేని, బుద్ధియున్ = నిశ్చయాత్మికయైనబుద్ధియును, దశేంద్రియములు=పది యింద్రియములను, ప్రాణాదులును=ప్రాణాదిదశవాయువులును (అనఁగా సూక్ష్మశరీరమంతయును), జతపడివసించున్=కూడనేయుండును, అవియున్= ఆబుద్ధ్యాదులు, ఈస్థూలదేహంబున్=ఈస్థూలశరీరమును, విడిచియుండవుగానన్, అదియున్=ఆస్థూలదేహముకూడ, ఉండంగవలసె=ఉండవలసివచ్చును, ఇలన్=ఈభూమియందు, ఘనకారణములేని - ఘన = అధికమైన, కారణములేని = కారణములేకుండ, కార్యంబులు=కార్యములు, లేవుగానన్=లేవు కాఁబట్టి (అనఁగా కారణమున్నప్పుడె దానివలనఁ గార్యములు కలుగును కావున), దాని=ఆకారణశరీరముయొక్క, నిల్కడయున్=ఉనికియును, ఒప్పున్ = కావలసినదియే, మూఁడుమేనులన్ = ఈవిధముగా నున్న శరీరత్రయమును, అంటి=సంబంధించి, మొదలునుతుదిలేని = ఆదియు అంతంబును లేని, సంసారమంత=సంసారమంతయును, అచ్చుముగనుండున్=చక్కఁగానిలిచియుండును, అట్టులుండినచోన్=ఆవిధముగాసంసారమున్నయెడల, సహజా...సమాధి-సహజ=స్వభావసిద్ధమైన, అమనస్క = మనస్సులేని, రాజ=శ్రేష్ఠమైన, యోగ=యోగ

మునియొక్క, సమాధి=నిష్ఠ, ఎంచిచూడఁగ = విచారింపఁగా, నిరంతరంబును=ఎల్లప్పుడును, ఎవ్విధంబునన్=ఎట్లు, సిద్ధించున్=సిద్ధినొందును. (సిద్ధినొందనేరదనుట.)

తా. దేవతలలోశ్రేష్ఠుఁడవగు శ్రీరామా! సమాధియందు మనస్సు కలిగిన దానితోఁగూడ దశేంద్రియములును ప్రాణాదులునుందును. అది స్థూలదేహసంబంధము విడువవు. కావున నప్పుడు స్థూలదేహముకూడ నుండవలసివచ్చును. ఇట్లు సమాధియందు స్థూలసూక్ష్మశరీరములు రెండు నుండు ననిన వానికిఁ గారణ మగు కారణశరీరముకూడ నుండవలసివచ్చును. కారణములేక కార్యములుండవుకదా! ఇట్లు 'సమాధియందుమనస్సు కలదు' అనిన శరీరత్రయంబును దానినాశ్రయించి సర్వసంసారంబును సమాధియందుండవలసివచ్చును. ఇట్లు సర్వము నుండిన నమనస్క-సమాధి 'నేను బ్రహ్మమును' అను నపరోక్షానుభవము స్థిరము కానేరదు కదా!

వ. అట్లగుటంజేసి మనంబు లే దంటేని.

టీ. అట్లగుటంజేసి=కాఁబట్టి, మనంబులేదంటేని='మనస్సులేదు' అనినయెడల.

తా. ఈదోషమువలన 'సమాధియందు మనస్సులేదు' అనునెడల.

అవ. ఇట్లు మొదటిపక్షమున (అనఁగా 'సమాధియందు మనస్సు కలదు'అనుపక్షమున) దోషముజూపి ఇప్పుడు 'సమాధియందు మనస్సులేదు' అను రెండవపక్షమునందు దోషమును జూపుచున్నాఁడు.—

మ. తనర న్నెమ్మది యంతయుం బొలియఁగాఁ దత్త్వాత్ముఁడై యుండినం
బునరుత్థానము గల్గ దాతనికి నీపొం దొప్పిన న్ధాత్రిపైఁ
గనఁ డాత్మానుభవంబు గాంచి యమనస్కం బెంచి బోధించుస
జ్జను లాచార్యులు గల్గ రంచు మదిలో శంకింతు సీతాపతీ! 65

టీ. సీతాపతీ=శ్రీరామా, తనరన్=ఒప్పునట్లుగా, నెమ్మదియంతయున్ = మనస్సంతయును, పొలియఁగాన్=నశింపఁగా, తత్త్వాత్ముఁడై యుండినన్ = బ్రహ్మస్వరూపుఁడై యుండినచో, అతనికిన్ = అట్లున్నపురుషునికి, పునరుత్థానము = మేల్కాంచుట యనునది, కల్గదు=సంభవింపదు, ఈపొందొప్పినన్=ఇట్లుంటయే నిక్కమైనచో, ధాత్రిపైన్=భూమిమీఁద, ఆత్మానుభవంబున్=అపరోక్షానుభవమును, కనఁడు = (ఎప్పుడును) పొందనేరఁడు (అనుభవమనునది మనస్సుచేతనే సాధింపఁబడవలయును. కావున నామనస్సులేనిది యనుభవమనుమాటయే.సంభవింపదుకదాయనిభావము). కాంచి=అట్టియపరోక్షానుభవమును పొంది, అమనస్కంబు = అమనస్కరాజయోగమును, ఎంచి=విమర్శించి, బోధించుసజ్జనులు-బోధించు=శిష్యులకు బోధ చేయునట్టి, సజ్జనులు =సత్స్వరూపులైన, ఆచార్యులు = సద్గురువులు, కల్గరంచున్ = ఉండనేరరని, మదిలోన్=మనస్సునందు, శంకింతున్=సంశయించుచున్నాను.

తా. ఓశ్రీరామా! "సమాధియందు మనస్సులేదు" అనిన నాసమాధిస్థితున కుఁ బునరుత్థానము కల్గుటకు వీలు లేదు కదా! అట్లు సమాధినిష్ఠునకుఁ బునరుత్థానమే లేకున్న నమనస్కయోగానుభవము కలిగి దాని నుపదేశించు గురువులే భూమిపై నుం డుటకు వీలులేదు.

అవ. ఇట్లు రెండవపక్షమున నొకవిరోధమును జూపి దానినాశ్రయించిన మఱియొకవిరోధమును జూపుచున్నాఁడు.—

క. బోధాచార్యులు లే రని, సాధించినరాజయోగిసంతతికిని త
ద్బోధంబునకుఁ దదీయస,మాధికి బాధకము వచ్చు మది కడులేమిన్.

టీ. బోధాచార్యులు=గురువులు, వేఱుఅని=వేఱు అని, సాధించినన్=యుక్తులచే సిద్ధాంతము చేసినయెడల, రాజయోగిసంతతికిన్=రాజయోగము నాశ్రయించిన సత్పురుషుల సమూహామునకును, తద్బోధంబునకున్= ఆరాజయోగోపదేశమునకును, తదీయసమాధికిన్=ఆరాజయోగనిష్ఠకును, మది=మనస్సు, కడులేమిన్ = సంపూర్ణము గా లేకపోవుటచేత, బాధకమువచ్చు=బాధ వచ్చును. (అనఁగా నప్పుడు రాజయోగులు గాని రాజయోగోపదేశముగాని రాజయోగసమాధిగాని యుండుటకే వీలులేదు అని భావము.)

తా. పైనఁ జూపినదోషము పోవుటకై యుక్తిబలమున నెట్లో యొకవిధమున "ఆచార్యులే లేరు" అని సాధించినచో నప్పుడు రాజయోగులకును ఆయోగమునుగూర్చినబోధకును దానిసమాధికిని బాధ వచ్చును. (అనఁగా నది యుండుటకే వీలు లేక పోవలసి వచ్చును) యోగనిష్ఠులకు మనస్సే లేదు కావున రాజయోగము నెవ్వ రుపదేశింతురు? ఉపదేశింపకుండిన శిష్యులు యోగులెట్లగుదురు? సమాధి యెట్లు ప్రపంచమున విస్తరించును? ఇవియన్నియు "సమాధియందు మనస్సులేదు" అనిన సంభవింపదు కదా!

అవ. ఇట్లు రెండుపక్షములను దూషించి మఱియొకపక్షము నుద్ధరించి యాక్షే పించుచు హనుమంతుండు తనప్రశ్నను నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇవ్విధంబు గాక జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నులైనమహానుభావులు సమాధి యందుఁ గొంతతడవు మనోరహితులైయుండి కొండొకసేపునకు మే ల్కాని మెలంగుదు రనినఁ బరమపదంబు నొందినవారికిఁ బునరావృత్తి ప్రాప్తించునట్లైన మోక్షంబున కనిత్యత్వంబు వచ్చు నిట్లు బహువికల్పసమన్వితం బైనయీసంశయంబు నిశ్శేషంబు గా నివర్తించునట్లు పరమరహస్యార్థం బుపదేశించి నిరతిశయ కరుణాకటాక్షవీక్షణంబు

చేత ననుగ్రహింపవే యని ప్రార్థించిన నయ్యాంజనేయునికుశలతీవ్ర
సూక్ష్మప్రజ్ఞావిశేషంబునకు మెచ్చి సచ్చిదానందస్వరూపాభిరాముం
డైనయాత్మారాముండు పరమానందభరితాంతఃకరణుండును వికసిత
ముఖారవిందుండు నై సాదరంబుగా నిట్లనియె. 67

టీ. ఇవ్విధంబుగాక = ఇట్లుకలదనికాని లేదనికానిచెప్పక, జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నులైన-జ్ఞాన=పరోక్షజ్ఞానముచేతను, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానముచేతను, సంపన్నులైన=కూడియున్న, మహానుభావులు, సమాధియందుఁ=నిర్వికల్పసమాధియందు, కొంతతడవు=కొంతకాలము, మనోరహితులై యుండి=మనస్సు లేనివారై యుండి, కొండొకసేపునకుఁ=మఱికొంత సేపటికి, మేల్కాని=సమాధిని విడిచి లేచి, మెలంగుచుందురనినఁ=సంచరింతురు అని చెప్పినచో, పరమపదంబుఁ=మోక్షమును, పొందినవారికిఁ, పునరావృత్తి=కొంతకాలము మోక్షమునం దుండి మఱికొంతకాలము సంసారమునం దుండుట, ప్రాప్తించుఁ=వచ్చును (లేక సంభవించును). అట్లైనఁ=అట్లు సంభవించినచో, మోక్షంబునకుఁ, అనిత్యత్వంబు=వినాశిత్వము, వచ్చుఁ=సంభవించును, ఇట్లు=ఈవిధముగా, బహు...లైన-బహు=అనేకవిధము లైన, వికల్ప=దోషములతో, సమన్వితంబైన=కూడి యున్న, ఈసంశయంబు = ఈసందేహము, నిశ్శేషంబుగాఁ=మిగులకుండఁగా, నివర్తించునట్లు=పోవునట్లు, పరమ...ర్థంబు-పరమ=అధికముగా, రహస్య=దాఁపఁదగిన, అర్థంబు=సూక్ష్మవిషయమును, ఉపదేశించి, నిరతి..చేతఁ-నిరతిశయ=అన్నిటికంటె నధికమగు, కరుణా=దయతోఁ గూడిన, కటాక్షవీక్షణంబుచేతఁ=కడగంటిచూపుతో, అనుగ్రహింపవేయని=దయ చూడుమా అని, ప్రార్థించినఁ=వేడుకొనఁగా, అయ్యా...నకు - అయ్యాంజనేయుని = ఆయాంజనేయునియొక్క, కుశల=నేర్పు కలిగినట్టియు, తీవ్ర = తీక్ష్ణమైనట్టియు (అనఁగా చురుకు కలిగినట్టియు), సూక్ష్మ=సూక్ష్మ మైనట్టియు, ప్రజ్ఞావిశేషంబునకుఁ=బుద్ధ్యతిశయమునకు, మెచ్చి, సచ్చి...డైన-సచ్చిదానంద=సత్యజ్ఞానానందములే, స్వరూప=స్వరూపముగాఁ గలిగినట్టియు, అభిరాముండైన = మనోహరుం డైనట్టియు (అనఁగా పరమప్రేమాస్పదుం డైనట్టియు వేఱే సత్యజ్ఞానానందరూపములచే మనోహరుఁ డైనట్టియు), ఆత్మారాముఁడు = అంతర్యామియగు శ్రీరాముఁడు, పర...డును - పరమ=అధికమైన, ఆనంద=శిష్యునకుఁ గలయభివృద్ధివలనం గలిగిన యానందముచే, భరిత=నిండిన, అంతఃకరణుండును = మనస్సుకలవాఁడును, వికసిత...డునై - వికసిత = వికసించిన (అనఁగా చిఱునగవుతోఁ గూడిన), ముఖారవిందుండనై=ముఖకమలము గలవాఁడును ఆగుచు, సాదరంబుగాఁ = ఆదరముతో, ఇట్లనియెఁ=ఈవిధముగా చెప్ప నారంభించెను,

తా. ఈరెండుపక్షముల నాశ్రయింపక "జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్ను లగుమహాత్ములు స్వేచ్ఛాధనముగాఁ గొంతసేపు సమాధియందు మనస్సులేనివారై యుండి మఱికొంత సేపు మేల్కని మనస్సహితులై వ్యవహరించుచుందురు"అనిన మోక్షమునకుఁ బోయిన వారు సహితము కొంతసేపు బ్రహ్మానందము ననుభవించి మఱికొంతసేపు సంసారము ననుభవించుచుండవలయును గదా! అట్లైన మోక్ష మనిత్యము కావలసివచ్చును. "సచపునరావర్తతే" "మోక్షమునకు పోయినవాఁడు మరల జన్మింపఁడు" అను శ్రుతి కప్పుడు విరోధము వచ్చును. ఇది సమ్మతము కాదు కదా! కావున నో శ్రీ రామా! బహుదోషదూషిత మగు నీసంశయమును నిశ్శేషముగాఁ దొలఁగించి రహ స్యార్థము నుపదేశించి కరుణచే ననుగ్రహింపుము. ఓపార్వతీ! ఈవిధముగా నాంజ నేయుఁడు ప్రశ్నఁ జేయఁగానే యాతని తీవ్రబుద్ధికి నేర్పరితనమునకు విషయగ్రహణ సామర్థ్యమునకు విమర్శనాశక్తికి మెచ్చి కరుణాసమన్వితుఁడై యయ్యాత్మారాముఁ డిట్లని సమాధానముఁ జెప్ప నారంభించెను.

సమాధియందు మనస్సుగల్గినను తద్వికారంబు లంటవనుట.

అవ. ఇట్లు హనుమంతుఁడు చేసినప్రశ్నమునకు శ్రీరాముఁ డుత్తరమును జెప్పు చున్నాఁడు.—

క. ఇది యిది యనాత్మ యేఁ గా
నిది బ్రహ్మము నే నటంచు నెఱుఁగునె జడమై
కదలని మది యిటు లామదిఁ
గదిసి తెలియునతఁడె స్వప్రకాశాత్ముఁ డగున్. 68

టీ. ఇది="ఈకనఁబడునది, అనాత్మ=జడ మైనది, ఇది = ఈదృశ్యప్రపంచము, ఏఁగాను=నేనుకాను, ఇది=అపరోక్షజ్ఞానమువలనఁ దెలియవచ్చునది. బ్రహ్మము = పర బ్రహ్మము, నేనటంచున్=ఈబ్రహ్మమునే నేను" అని, జడమై=జ్ఞానశూన్యమై, కదలని మది=చలింపనేఱనినామనస్సు, ఎఱుఁగునె = తెలిసికొనఁగలదా? (తెలిసికొన లేదను ట.) ఇటులు=ఈవిధముగా "ఇది యనాత్మ, ఇది యాత్మ, నే నాత్మరూపుఁడను, అనా త్మను కాను" అని, ఆమదిన్=ఆమనస్సును, కదిసి=పొంది, తెలియునతఁడె = తెలిసి కొనువాఁడె, స్వప్రకాశాత్ముఁడగున్=స్వప్రకాశస్వరూపుఁడై యున్నాఁడు.

తా. "ఇది యనాత్మ, ఇది బ్రహ్మము, నేను అనాత్మను కాను, బ్రహ్మమును" అని తెలిసికొనునప్పుడు మనస్సు కలదా? లేదా? యని ప్రశ్నఁజేసితివి కదా? విను ము. మనస్సు జడము. చైతన్యప్రధానము లేక ప్రకాశింపదు. కావున నిట్టి మనస్సు "ఇది యనాత్మ" అను మొదలగువిషయముల గ్రహింపలేదు. జడమునకు జ్ఞానశక్తి లేదు కదా! కావున మనస్సు నాశ్రయించి "ఇది బ్రహ్మము" అను మొదలగు సర్వ

విషయముల గ్రహించువాఁడు స్వప్రకాశరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మమే కావున సమాధిని గూర్చి చెప్పునప్పుడు మనోవిషయమగు నాక్షేపము సంభవింపదు.

అవ. ఇట్లు సంక్షేపముగా హనుమంతునిసంశయమును నివారించి "ఇట్టిప్రశ్నకే యవకాశము లేదు" అనియు "మనస్సు ఉన్నను లేకున్నను సమాధికి భంగ మేమియు రాదు" అనియు నిరూపించుచున్నాఁడు.—

చ. మనసు జడంబు దృశ్య మణుమాత్ర మసన్నియతావితర్క్యముఌ
జననవినాశయుక్తమును సంశయరూపము దీనియున్కిచే
తను సుఖచిత్ప్రకాశమయతం దగునీకుఁ గళంక మేమి చ
క్కనిశశిశృంగదోషములు గల్గునె సూర్యుని కెన్నఁ డేనియున్. 69

టీ. మనసు=మనస్సు, జడంబు = జ్ఞానశూన్యమైనది, దృశ్యము = నీకు గోచరమగునది, అణుమాత్రము = అణుస్వరూపమైనది, అసత్...ముఌ-అసత్ = శూన్యరూపమైనది, నియత=నిశ్చయముగ (లేక నియమముగ నుండునది యని), అవితర్క్యముఌ = ఊహింప (లేక నిర్ణయింప) శక్యముకానిది. జననవినాశయుక్తమును =ఉత్పత్తి వినాశములు కలది, సంశయరూపము = సందేహమే స్వరూపముగాఁ గలది (లేక ఉన్నదని కాని, లేదని కాని నిర్ణయించుటకు వీలు లేనిది), దీనియున్కిచేతఌ =ఇది యుండుటచేత, సుఖచిత్ప్రకాశమయతఌ-సుఖ = ఆనందము, చిత్=జ్ఞానము, ప్రకాశమయతఌ=స్వయంప్రకాశము, అనునవియే స్వరూపముగా, తగునీకుఌ=ఒప్పుచున్ననీకు, కళంకమేమి = ఏలోపము కలుగును (ఏమియుఁ గలుగనేరదనిభావము). ఎన్నఁడేనియుఌ=ఎప్పటికైనను, సూర్యునికిఌ, చక్కనిశశిశృంగదోషములు-చక్కని =సొగసైన, శశి=చంద్రునియొక్క, శృంగ=కలలయొక్క (లేక శృంగములయొక్క), దోషములు=వృద్ధిక్షయాదిదోషములు (లేక ఔన్నత్యతదభావాదిదోషములు), కల్గునే =కలుగ నేర్చునా? (సూర్యునితేజస్సునందలియంశమే చంద్రునిం జేరి రాత్రులయందుఁ బ్రకాశించును. ఇట్లున్నను చంద్రునకుఁ గలవికారములు సూర్యునంటవు. దీనికి చంద్రుఁడు దృశ్యమగుటయే కారణము అని తెలిసికొనవలయును.)

తా. బాగుగా విచారించిన మనస్సు జ్ఞానశూన్యమైనది. నీచేఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁబడినది. ఈరెండు కారణములవలనను అది నీకంటె భిన్నమైనది యగును కదా. ఇట్లు లోకానుభవానుసారముగా "నీకంటె భిన్నమైన మనస్సొకట్టి యున్నది" అని తలంచినను పైన నిరూపించినకారణమువలననే యది నీకుఁ గళంకమును గలిగింపఁ జాలదు. జడ మగుటచే జ్ఞానరూపుఁడ వగునీకు నేవిశేషమునుగలిగింపనేరదు. సర్వమును జూచు సూర్యునికిఁ బ్రపంచగతవికారములేమియుఁ జెందనట్లు ఆమనస్సును బ్రకాశింపఁ జేయు నీకు యథార్థస్థితిలో దానివికారము లంటకూడదు. ఇదియు లోకానుభవసిద్ధమే

కదా! మఱియు కేవలలోకానుభవమును విడిచి కొంత శాస్త్రానుగుణముగాఁ జర్చించిన నామనస్సు అణురూపము కలది. "ఏపదార్థమునకు నవయవము లుండునో ఆపదార్థ మవశ్యము నశించును" అనునియమము సర్వశాస్త్రసమ్మతమై యున్నది. ఈనియమమును బట్టి చూచిన మనస్సు ఒకప్పుడు కాకున్న మఱియొకప్పుడైనను నశించునదియేయగును. నీవు నిత్యుఁడవు కావున నామనస్సు నీస్వరూపమునకు హానిని కలిగింపలేదు. సావయవ మగుపదార్థము నిరవయవ మగు వస్తువునకు నేవికారమును గలిగింపఁగలదు. ఇట్లుగాక యథార్థస్థితిని (వేదాంతసిద్ధాంతమును) బట్టి చూచిన నామనస్సు శూన్యరూప మైనది. "ఉన్నది అనఁగా: బ్రహ్మమునకంటె భిన్నముగ నున్నది" యని తలంచుటకే వీలులేనిది. సర్వప్రపంచంబును నీయందే యారోపింపంబడి యున్నది; కావున ఈమనస్సు కూడ నీకంటె నన్యము కానేరదు. మఱియు "ఉన్నదా లేదా" అనుసంశయమునకు నాశ్రయ మైనది.(లేక సందేహమే స్వరూపముగా కలది.) ఈయభేదపక్షము నాశ్రయించిన "మనస్సు నిన్నేమియుఁ జేయనేరదు" అని మఱియొకమాఱు చెప్ప నక్కఱలేదు కదా! ఆత్మరూపమైన యాత్మ నేమిచేయగలదు? ఇదియునుగాక నామనస్సున కుత్పత్తి వినాశము లుండుటయు నీకు నవి లేకుండుటయు ఈకారణమువలన నశ్వర మగుమనసు శాశ్వతుండ వగు నిన్నేమియుఁ జేయలేకుండుటయు లోకమునందుఁ గూడ ననుభవసిద్ధమైయేయున్నది. కావున భేదాభేదపక్షములనుబట్టి చూచినను శాస్త్రానుభవములనుబట్టి విచారించినను ఆమనస్సు నీకువికారికారికానేరదు.ఇదియంతయునట్లుండ సమాధియనిన సహజస్థితియే. కావున మనస్సుగాని మఱియేదిగాని నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వరూపుఁడ వగు నీస్వభావమునకు భంగమును కలిగింపనేరదు. కావున సమాధిని చెఱుపనేరదు. ఈకారణమువలన లోకానుభవాదులనుబట్టి "సమాధియందు మనస్సు కలదు" అని తలంచినను "సమాధియందు మనస్సులేదు. అని తలంచినను ఆసమాధికిమాత్రము భంగము కలుగదు. త్రికాలములయందును లేని కుందేటికొమ్ముతో సర్వసాక్షి యగుసూర్యునికి సంబంధము లేనట్లు లేక నాకుందేటికొమ్మువలనఁ గలుగుదోషములు సూర్యునిఁజెందనట్లు శూన్యరూప మగు మనస్సువలనఁ గలుగుదోషములు నిన్నుఁ జెందవు కావున సమాధియందు మనస్సు వలన కలుగులోప మేమియులేదు. సమాధినుండిమేల్కొనుట యనునదియు మేల్కొనకుండుట యనునదియుఁ గూడ లేదు. భ్రాంతికాలమున భిన్నభిన్నములుగాఁ దలంపఁబడుచున్న సర్వపదార్థములను బ్రహ్మముగా నెఱింగినపిదప నీకు విక్షేపమె కలుగదుకదా? "దేహాభిమానే గళితే విజ్ఞాతేచ చిదాత్మని, యత్రయత్రమనోయాతితత్రతత్రసమాధయః"="దేహాభిమానము వదలి పరబ్రహ్మము సర్వమయునిగా నెఱింగినపిదప మనస్సు ఏ ద్రవ్యముపైఁ బ్రసరించినను ఆసర్వస్థలములయందును సమాధియే(నిర్వికల్పసమాధియే) యేర్పడును" అను ప్రమాణముననుసరించి సర్వమును బ్రహ్మముగా భావించువానికి నెప్పుడును సమాధియే కావున సర్వసంశయములను విడువుము.

అవ. ఇట్లు సర్వసంశయనివారకం బగురహస్యార్థము నుపదేశించు దానినే మఱింత విశదము చేయుచున్నాఁడు.—

తే. శశవిషాణంబునకు నాకసంబునకును
కలుగునె పొసంగ సంగంబు దలఁచి చూడ
మనమునకు సచ్చిదానందమయుఁడ వైన
నీకుఁ బొందిక యెన్నఁడేనియును గలదె? 70

టీ. తలఁచిచూడన్ = విచారింపఁగా, శశవిషాణంబునకున్=కుందేటికొమ్మునకును, ఆకసంబునకున్=ఆకాశమునకును, సంగంబు=కూడిక, పొసంగన్=ఒప్పునట్లుగా, కలుగునే=సంభవించునా? మనమునకున్ = మనస్సునకును (శూన్యరూపమైనమనస్సునకును), సచ్చిదానందమయుఁడవైననీకున్ = సత్యజ్ఞానానందరూపుండవైననీకును, పొందిక=కూడిక, ఎన్నఁడేనియుఁగలదే=ఎప్పటికైన నున్నదా? (ఎప్పటికిని లేదనుట.)

తా. శూన్యరూప మగుకుందేటికొమ్మును శాశ్వత మగునాకసమునకును సంబంధము లేనట్లు జ్ఞానాజ్ఞానములలో నెప్పుడును మనస్సునకును నీకును సంబంధము లేదు.

తే. స్వప్రకాశుండ వగు నిన్ను సన్మనోవి
కారములు పొందునే పటికంపుఁ గొండ
నెన్నఁడేనియుఁ గలలోనఁ గన్నయట్టి
సంజకెంజాయ లంటునే యాంజనేయ!. 71

టీ. ఆంజనేయా! స్వప్రకాశుండవగునిన్నున్ = స్వప్రకాశస్వరూపుఁడవైన నిన్ను, సన్మనోవికారములు - సత్=శ్రేష్ఠమైన, మనః=మనస్సుయొక్క, వికారములు, పొందునే=పొందునా? (పొందవనుట.) ఎన్నఁడేనియున్=ఎప్పటికైనను, పటికంపు కొండన్=స్ఫటికశైలమును, కలలోనన్, కన్నయ...యలు-కన్నయట్టి=చూచినయట్టి, సంజ=సంధ్యాకాలపు, కెంజాయలు=ఎఱుపు, అంటునే=అంటునా? (అంటవనుట.)

తా. ఓయాంజనేయా! కలలోఁ జూచినసంధ్యారాగము వాస్తవ మగుస్ఫటికపర్వతము నంటినయట్లు అసత్యరూప మగుమనస్సువలన జనించువికారములను అసత్యక్షేపములే యగుటచేత నిన్నంటవు.

వ. కపీంద్రా! జడఘటపటాదియుక్తంబులై సచ్ఛిద్రత్వాచ్ఛిద్రత్వశ్లక్ష్ణత్వాశ్లక్ష్ణత్వస్పృష్టిమత్వాస్పృష్టిమత్వాదివికారంబులు విశ్వప్రకాశకుం డైనయాదిత్యునిం బొరయనేరనితెఱంగున నహంకారాదిమానసేంద్రియశరీరాదివిషగుణదోషంబులు స్వయంప్రకాశాత్మకుండ వైన నిన్ను పొందవు. వాయుతేజోజలభూములును దత్కార్యంబులును

దనయందుఁ గలిగియు దా నన్నిటియందు వ్యాపించియు నేమిటినం
టని మింటిపగిదిఁ జిత్తాదిసర్వకారణకార్యంబును ని న్నాశ్రయించి
నీయందు నిలిచియుండ సర్వవ్యాపకుండవయ్యు నసంగుండవైన నీవే
మిటికిం జెంద వట్లగుటం జేసి. 72

టీ. కపీంద్రా = వానరశ్రేష్ఠా! జడ...లు-జడ = జ్ఞానశూన్యము లైన, ఘట= కుండ, పట=మన్నవస్త్రము, ఆది=మొదలగువానితో, యుక్తంబులు = కూడియున్నవి, ఐన...బులు-ఐన=అయినట్టి, ఛిద్రత్వ=రంధ్రములు గలిగియుండుట (లేక రంధ్రరూపములేకుండుట),అచ్ఛిద్రత్వ=రంధ్రములులేకుండుట (లేక రంధ్రరూపము కాకుండుట), శ్లక్ష్ణత్వ=సన్నముగా నుండుట, అశ్లక్ష్ణత్వ=లావుగా నుండుట, స్పృష్టిమత్వ=స్పృశింపనర్హమైయుండుట, అస్పృష్టిమత్వ=స్పృశింప నర్హము కాకుండుట, ఆది= మొదలయిన, వికారంబులు, విశ్వప్రకాశుండైన = సర్వప్రపంచమును బ్రకాశింపఁ జేయునట్టి (అనఁగా: ఆఘటపటాదులఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టి), ఆదిత్యునిక్=సూర్యుని, పొరయనేరని తెఱఁగునక్=పొందునట్లు, అహం...బులు - అహంకార=అహంకారము, ధీ=బుద్ధి, మానస=మనస్సు, ఇంద్రియ = దశేంద్రియములు, శరీర=శరీరము, ఆది=మొదలగు, విషయ=విషయములయొక్క (అనఁగా: పదార్థములయొక్క), గుణ= గుణములును, దోషంబులు=దోషములును, స్వయంప్రకాశాత్మకుండవైన = స్వయం ప్రకాశరూపుఁడవైన, నిన్నుపొందవు. వాయు...లును - వాయు=వాయువు, తేజః= అగ్ని, జల=నీరు, భూములును = భూమియును భూతములును, తత్కార్యంబులును=ఆ భూతములవలనఁ బుట్టినప్రపంచంబును, తనయందుఁగలిగియుక్=తనయందుండినను, తానన్నింటియందుక్, వ్యాపించియుక్=వ్యాపించి యుండియును, ఏమిటక్=దేనితోను, అంటనిమింటిపగిదిక్=సంబంధపడనియాకాశమువలె, చిత్తాది...బులు-చిత్తాది =మనస్సుమొదలయిన, సర్వ=సమస్తములైన, కారణ=కారణములును, కార్యంబులు =ఆకారణములవల్లజనించినప్రపంచంబును, నిన్నాశ్రయించి=పరమాత్మరూపుఁడ వగు నిన్నాశ్రయించి, నీయందునిలిచియుండక్, సర్వవ్యాపకుండవయుక్=సర్వమునందును నీవు వ్యాపించి యుండియును, అసంగుండవైననీవు = దేనితోను సంబంధపడుస్వభావములేని నీవు (అనఁగా: నీకట్టిస్వభావము లేకపోవుటచే అట్టిస్వభావము లేకపోవుటకు సాక్షియగుటయే కారణము సాక్షికిని సాక్ష్యమునకును సంబంధ మెన్నటికిని కలుగదుకదా!), ఏమిటం జెందవు=దేనితోను సంబంధపడవు, అట్లగుటం జేసి=కాఁబట్టి.

తా. సూర్యునిచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడుఘటాదుల నాశ్రయించియున్న ఛిద్రత్వము (రంధ్రరూపమై యుండుట) అచ్ఛిద్రత్వము (నిండైయుండుట) సన్నముగా యుండుట లావుగా నుండుట తాఁకుటకు శక్యమగుట కాకుండుట మొదలగు

ధర్మము లాసూర్యునిఁ జెందని విధంబున నీకు దృశ్య మగుమనస్సునకు గలసంకల్పాది వికారములు నిన్నంటవు; మఱియు పృథివ్యాపస్తేజోవాయువులను వానివలనఁ బుట్టిన సర్వపదార్థములును దనయం దున్నను తా నన్నిటియందు వ్యాపించియున్నను ఆకాశము దేనిలోను సంబంధపడునట్లు నీవును సర్వపదార్థములతోఁ గూడి సర్వపదార్థములకును ఆధారమై యున్నను వాని నంటవు కావున.

అవ. ఇట్లు సంశయమును నిశ్శేషముగాఁ దీర్చి యనుభవమును నుపదేశించుచున్నాఁడు:—

తే. ఇంద్రియమనంబు లటు చలియించె నేని
నేఁ జలించితి నంచు నీ వెఱుఁగఁబోకు
నిశ్చలుఁడ నంచుఁ దెలియుము నిన్నుఁ గాంచి
యవియు నతినిశ్చలము లగు నంతమీఁద. 73

టీ. ఇంద్రియమనంబులు-ఇంద్రియ = ఇంద్రియములును, మనంబులు=మనస్సును, అటుచలియించెనేనిన్-అటు, చలియించెనేనిన్ = కదలినయెడల, నేఁజలించితినంచున్=నేను కదలితిని అని, నీవెఱుఁగఁబోకు=నీవు తెలిసికొనవలదు. నిన్నున్=పరబ్రహ్మరూపుఁడవైన నిన్ను (అనఁగా: నీయథార్థస్వరూపమును), కాంచి = చూచి, నిశ్చలుఁడనంచున్=నేను చలించువాఁడను కాను అని, తెలియుము=నిశ్చయించుకొనుము, అంతమీఁదన్=పిదప, అవియున్ = ఆయింద్రియాదులు, అతినిశ్చలములగున్=సంపూర్ణముగఁ జలింపనివియే యగును.

తా. పైకారణమువలన ఇంద్రియములు కాని మనస్సు కాని చలించినను నీవు స్వయముగాఁ జలించినట్లు భావింపకుము. నీవు సహజస్థైర్యము నవలంబించితి వేని ఆయింద్రియాదులును కదలనేరవు. నీవు అభిమానించుటవలననేకదా సర్వముఁ బ్రవర్తించుచున్నది. కాఁబట్టి దీనిచాంచల్యము నిన్నేమియుఁ జేయ దని విశ్వసింపుము.

తే. ఆత్మతేజంబు వీక్షించు నతనిమాన
సేంద్రియంబులు చేష్టల నెడల విడిచి
యొదిఁగి చెదరక కదలక యూరకుండు
సింగములఁ గన్న గజములభంగి ననఘ!. 74

టీ. అనఘ=ఓదోషరహితుఁడ, ఆత్మతేజంబున్=స్వస్వరూపమును, వీక్షించునతని...ములు-వీక్షించునతని = చూచువానియొక్క, మానస=మనస్సు, ఇంద్రియంబులు=ఇంద్రియములు, చేష్టలన్=తమతమకార్యములను, ఎడలన్=సడలునట్లుగా, విడిచి, ఒదిగి=లీనములై, చెదరక, కదలక=కదలక, సింగములన్ = సింహములను, కన్న గజములభంగిన్ = చూచినయేనుఁగులవలె, ఊరకుండున్.

తా. ఓదోషరహితుఁడ! సింహమును చూచినయేనుఁగులవలె స్వస్వరూపము నవలోకించుపురుషునిచిత్తేంద్రియములు ఇటునటు దిరుగవు. బెదరవు. ఊరకయుండు ను. నీవు వానియందు దాత్మాభిమాన ముండకపోవుటచేతను, స్వయముగాఁ దమకు జనించుసామర్థ్యము లేకపోవుటచేతను అవి కదలనేరవు.

చ. అవి యచలంబు లైనయెడ నారయ నే నచలుండ నంచు నీ
ప్రవిమలదృష్టిఁ జూడకుము పావని వానిచలాచలత్వముల్
దవులవు నిన్ను నీవు సతతంబును వాని నెఱుంగుచుండుసా
క్షివి హృదయేంద్రియావిషయకేవలనిర్గుణమూర్తి వెప్పుడున్. 75

టీ. పావని=వాయుపుత్రా, ఆరయన్=విచారింపఁగా, అవి=ఆయింద్రియాదులు, అచలంబులైనయెడన్=కదలకుండునప్పుడు, నేన్=నేను, అచలుండనంచున్=కదల లేదు అని, నీప్రవి...దృష్టిన్-నీ=నీయొక్క, ప్రవిమల=నిర్మలమైన, దృష్టిన్=జ్ఞానదృష్టిచేత, చూడకుము=విచారింపవలదు (లేక చరింపవలదు), వానిచలాచలత్వములు=వాని కదలికయును కదలకుండుటయును, నిన్ను=బ్రహ్మరూపుఁడవైన నిన్ను, తవులవు=అంటవు. నీవు, సతతంబున్=ఎప్పుడు, వానిన్=ఆయింద్రియాదులు (లేక వాని కదలికలు) మొదలగువానిని, ఎఱుఁగుచుండుసాక్షివి=తెలిసికొనుచుండుసాక్షివి, ఎప్పుడును, హృద...ర్తిని - హృదయ=మనస్సునకు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములకును, అవిషయ=గోచరముకాని, కేవల=అద్వితీయమైన, నిర్గుణ=గుణశూన్య మైన, మూర్తివి=ఆకారము గలవాఁడవు.

తా. ఓవాయుపుత్రా! మఱియు నాచిత్తేంద్రియాదులు నిశ్చలము లైయున్నప్పుడుకూడ నీవు స్వయముగా (అనఁగా నీకేనిశ్చలత్వము కలిగినట్లు) భావింపకుము. ఆచిత్తేంద్రియాదులచలనముతోఁగాని నిశ్చలత్వముతోఁగాని నీకు సంబంధములేదు. నీవు సర్వసాక్షివి. సాక్ష్యగతవికారములతో సాక్షికి సంబంధము లేదనుట యనుభవసిద్ధమేకదా! మఱియు నిర్గుణ మగునీస్వరూపము మనస్సునకుఁ గాని ఇంద్రియములకుఁ గాని గోచర మగునదికాదు.

అవ. ఇట్లు జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానమువలన నమనస్కయోగము సిద్ధించుననియు అప్పుడు మనస్సు కల దనినను లే దనినను విరోధము లేదనియుఁ జెప్పి యావిషయమునే మఱియొకవిధముగా నిరూపించువాఁడై మొదట దృష్టాంతమును వివరించుచున్నాఁడు.—

సీ. మును దండకారణ్యమున నొక్కపుణ్యాశ్ర
మమునఁ దాపసవేష మమరఁ దాల్చి
బ్రహ్మర్షిలోకసభామధ్యమంబున
సురుసుఖాసీనత నొప్పుచున్న

నను జూడఁగాఁ గోరి మునికన్యకలు సీత
ముందట నిడుకొని ముదిత యితఁడో
యతఁడో నీపతి యని యచటిమౌనులఁ బ్రీతి
విభజించి యడుగ నవ్వేలఁది సిగ్గు
తే. కలిమి వారల నందఱుఁ గాఁడు కాఁ డ
టంచుఁ దల యూఁచుచుండి న న్గాంచినప్పు
డొకఁడ నోఁ గాఁ డనక యూరకుండె న ట్టె
ఱంగుఁ గని సంతసిల్లి రారమణు లెల్ల. 76

టీ. మును=పూర్వమున, దండకారణ్యమునన్, ఒక్కపుణ్యాశ్రమమునన్=ఒక పవిత్ర మగు నాశ్రమమునందు, తాపసవేషమున్=ఋషి వేషమును, అమరన్=చక్కఁగా, తాల్చి=ధరించి, బ్రహ్మ...బునన్=బ్రహ్మర్షిలోక = బ్రహ్మర్షిసమూహముయొక్క, సభా=సభయొక్క, మధ్యంబునన్=నడుమను, ఉరుసుఖాసీనతన్ - ఉరుసుఖ=మిగుల సుఖముగ, ఆసీనతన్=కూర్చుండి, ఒప్పుచున్న ననున్=ఉన్న నన్ను, మునికన్యకలు=ఋషికన్యలు, చూడగాఁగోరి=చూడవలయు ననుతలంపుతో, సీతన్=సీతాదేవిని, ముందటన్=తమయగ్రభాగమున, ఇడుకొని=ఉంచుకొని, ముదిత=ఓసీత, నీపతి=నీభర్త, ఇతఁడో యతఁడో, అని, ప్రీతిన్=ప్రేమతో, అచటిమౌనులన్=అచ్చటనున్న మునులను, విభజించి=ప్రత్యేకముగాఁ జూపి, అడుగన్ = ప్రశ్న చేయఁగా, అవ్వేలఁది = ఆస్త్రీ (సీత), సిగ్గుకలిమిన్ = సిగ్గుచేత, వారలనందఱన్, కాఁడుకాఁడటంచున్=ఈతఁడు నాథర్త కాఁడు, అని తలయూఁచుచుండి, నన్గాంచినపుడు = నన్నుఁ జూడఁగానే, ఒకటన్ = ఒకరీతిగా, నోఁగాఁడనక = "ఇతఁడే నాభర్త" అని కాని, "ఇతఁడు నాభర్త కాఁడు" అని కాని చెప్పక, ఊరకుండెన్, ఆరమణులెల్లన్ = ఆకన్య లందఱును, అట్టెఱంగున్ = ఆవిధమును, కని = చూచి, సంతసిల్లిరి = సంతోషము నొందిరి.

తా. పూర్వమున ఋషివేషములు దాల్చి దండకారణ్యమున విహరించుచు నొక యాశ్రమమున మౌనులతోఁ గూడి నేను కూర్చుండియున్నప్పుడు ఋషిభార్య లందఱును నన్నుఁజూడవలయు ననుతలంపుచే సీతనుముందిడుకొని యాప్రదేశమునకు వచ్చిరి. సీతనుజూచి "ఇచ్చట కూర్చుండి యున్నవారలలో నీభర్త యెవ్వఁడు" అని ప్రశ్నఁ జేయుచు నచ్చట నున్నమునుల వేర్వేఱఁజూపుచువచ్చిరి. ఈసీతయుఁ "ఇతఁడు కాఁడు" అని మామల నందఱ నిషేధించుచువచ్చి నన్నుఁజూపఁగానే ఇతఁడు నాభర్త అని కాని ఇతఁడు నాభర్త కాఁడు అని కాని చెప్పక యూరకుండెను. దానివలన హృదయము నందలియభిప్రాయము నెఱింగి యాఋషిపత్ను లందఱును సంతసించిరి.

అవ. ఇట్లు దృష్టాంతమును జెప్పి దార్ష్టాంతికమును జూపుచున్నాఁడు.—

మ. స్థిరవైరాగ్యవివేకయుక్త యగుసద్ధీవృత్తి యారీతి ని
ప్పరమాభాసున కాత్మచిత్సుఖరసప్రత్యక్షపర్యంతముఁ
గరిమన్ దేహగతేంద్రియాసుహృదహంకారంబులం దోఁచునా
త్మరతి న్నేనది కాను కాననిన నంత న్నిల్చుఁ గాష్ఠాకృతిన్. 77

టీ. స్థిరవైరాగ్యవివేకయుక్తయగు-స్థిరవైరాగ్య = స్థిర మైన వైరాగ్యముతోను,వివేక=జ్ఞానముతోను, యుక్తయగు=కూడియున్నట్టి, సద్ధీవృత్తి=శ్రేష్ఠమైన బుద్ధివృత్తి,ఆరీతిన్=అట్లే (అనఁగా సీత నావిషయమునఁ బ్రవర్తించినట్లే), అప్పరమాభాసునకున్=ఆశ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మప్రతిబింబమునకు (జీవునకు), ఆత్మచిత్సుఖరసప్రత్యక్షపర్యంతమున్-ఆత్మ=స్వస్వరూపమైన, చిత్సుఖరస = జ్ఞానానందరసముయొక్క, ప్రత్యక్షపర్యంతమున్=ప్రత్యక్షస్థితివఱకును, గరిమన్=గౌరవముతో, దేహ...బులన్-దేహ=దేహమునందును, గత=ఆదేహమునందున్న, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములయందును, అసు=ప్రాణములయందును, హృత్=మనస్సునందును, అహంకారంబులన్=అహంకారమునందును, తోఁచున్=తోఁచునట్టి, ఆత్మరతిన్=ఆత్మాభిమానమును, నేనదికాను కాననిన్=ఈదేహము మొదలగునవి నాయథార్థస్వరూపములు కావు అని నిషేధించుచు వచ్చి, అంతన్ = పిదప(అనఁగా)బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకలుగఁగానె), కాష్ఠాకృతిన్=స్థంభమువలె (ఏమియుఁజేయక), నిల్చున్.

తా. పైదృష్టాంతమునందు నావిషయమున సీత యాచరించిన విధముననే వివేకవైరాగ్యసంపన్న యగుధీవృత్తి పరబ్రహ్మవిషయమున నాచరించును. జీవునకును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగునంతవఱకు దేహాదులయం దదినఱ కున్నయాత్మాభిమానమును దొలఁగించుచు "నేను దేహమును కాను! ఇంద్రియములను కాను" అనునప్పు డంతయు నాధీవృత్తి యుండును. బ్రహ్మమును జూడఁగానే "ఇది నాస్వరూపము" అని కాని "ఇది నేను కాను" అని కాని చెప్పక స్థంభమువలె నూర కుండును.

అవ. ఇట్లు దృష్టాంతదార్ష్టాంతికముల వివరించి పర్యవసానమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

తే. ఆచిదాభాసుఁ డాబుద్ధి నధిగమించి
యాత్మచైతన్య తేజంబునందుఁ దనదు
వెలుఁగు నైక్యంబుఁ జేయ ధీవృత్తి లేక
యెండలో దీప మున్నయ ట్లుండు ననఘ ! 78

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడా, ఆచిదాభాసుఁడు = ఆజీవుఁడు, ఆబుద్ధిన్, అధిగమించి=పొంది, ఆత్మ...,నందున్-ఆత్మ=స్వస్వరూపభూత మైన, చైతన్య=జ్ఞానమగె

డు, తేజంబునందుఁ=దివ్యప్రకాశమునందు, తనదువెలుఁగుఁ=తనకాంతిని (తనను), ఐక్యంబుచేయుఁ=సర్వపదార్థములను గ్రమముగ నిషేధించి యేకముఁ జేయఁగానే, ధీవృత్తి=బుద్ధివృత్తి లేక=శూన్యరూపమై, ఎండలోఁ, దీప మున్నయట్లుండుఁ= స్వరూపహీనమైయుండును.

తా. ఓదోషరహితుఁడ! ఇట్లు బుద్ధివృత్తిశూన్యమై నిలుచునంతవఱకు ఆజీవుడును దాని నాశ్రయించి సర్వమును నిషేధించుచు వచ్చి తుదకు స్వస్వరూపభూతమగుకూటస్థచైతన్యము గానరాఁగానే తానంతైక్య మగును. అప్పుడు బుద్ధియు నిశ్చలయగుటచేత నుండియు లేనిదై యెండలోని దీపమువలె స్వరూపశూన్యమై యుండును. ఇదియే సహజస్థితి కావున సమాధియందు మనస్సు కలదా? లేదా? అనుప్రశ్నమున కే యవకాశము లేదు.

అవ. పైవిషయమునే మఱియొకవిధముగాఁ దెలిపి యమనస్కోపదేశము నుప సంహరించుచున్నాఁడు.—

వ. ఇట్లుశరీరేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధిసమన్వితం బైనయహంకారంబుతో సహజతాదాత్మ్యంబు గలస్వాధివానభాసుండు నిద్రావసరంబునసర్వ వ్యాపారంబులఁ జాలించి శయ్యాతలంబున స్థూలదేహంబు డించి యింద్రియంబుల నిడనాడి ప్రాణంబుల డిగ్గవిడిచి మనశ్చిత్తంబుల న హంకారంబునం దడంచి యయ్యహంకృతిని ధీవృత్తియం దొడఁగిం చి యంతర్ముఖుం డై యవిద్యాధివానచైతన్యసాన్నిధ్యంబునకుసుఖం బుగా నరిగి ప్రియమోదాదివృత్త్యాత్మకానందమయకోశంబునందనకు నుపాధిభూతంబై నానావిధవాసనావాసితం బగుధీవృత్తిదిగనాడియ నాద్యనిర్వచనీయాజ్ఞానతమోభిభూతుం డై యంతట నిత్యనిరుపాధి కనిరతిశయబ్రహ్మానుభవసాగరమగ్నుం డైనచందంబునఁ బూర్ణా ధికారియై సమాధిసమయంబున మొదల నే దృశ్యంబు గాను ద్రష్ట వనియు ద్రష్టను గాను ద్రష్ట వనువృత్తియు దృశ్యంబు గావునదీనికి ద్రష్ట ననియు నివ్విధంబున విజాతీయప్రత్యయతిరస్కారసజాతీయ ప్రత్యయ వ్యవహారాంగీకారపూర్వకంబుగాఁ గేవలనిజానందానుభవ పర్యంతం బశేషదృశ్యవృత్తినిషేధంబొనరించుచుధీవృత్తిసాక్షికూట స్థచైతన్యసామీప్యంబునకుఁ జనుచుండనెప్పుడఖండసచ్చిదానందస్వ రూపాత్మసాక్షాత్కారం బగు నప్పుడు ప్రచండాతపమధ్యనిక్షిప్తక ర్పూరదీపంబుభంగిఁ బరిపూర్ణప్రత్యగభిన్నపరబ్రహ్మచైతన్యంబుతో నేకీభూతుండై యానందించుచుండు నిట్లుండుతన్నుఁదాఁగనుంగొ

నుచుఁ దనకు నభిముఖుండై యుండమింజేసి యమ్మనంబు జడంబు గావున నివాతదీపంబుభంగిఁ గదలక యుండియు సంకల్పరూపంబు గాఁ బరిణమింపమింజేసి లేనియట్లుండు నిదియే సహజామనస్కరాజ యోగసమాధి, యిదియే జీవన్ముక్తి యని యుపదేశించునెడ నిజముఖారవిందంబు విలోకించుచు ముసిముసినగవులు నగుశ్రీతాందేవి నెమ్మొగంబు వీక్షించి వికసితవదనకమలుండై యవ్విశుద్ధసత్త్వబ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానాకారవృత్తియే యిప్పరమపతివ్రతాశిరోమణి యగుఁజుమ్మి నాకు నిత్యానపాయినియు సర్వాభీష్టఫలప్రదాయినియు వశవర్తియు నై యుండునే నీధీవృత్త్యధిష్ఠానవిశుద్ధచైతన్యంబు మత్స్వరూపానుభవంబు సేయు మని జ్ఞానముద్రచే నభినయించి చూపి క్రమ్మఱనిట్లనియె.

టీ. ఇట్లు=ఈవిధముగ, శరీర...బైన-శరీర-శరీరములతోను, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములతోను, ప్రాణ=ప్రాణములతోను, మనః=మనస్సుతోను, బుద్ధి=బుద్ధితోను, సమన్వితంబైన=కూడియున్న, అహంకారంబుతోఁ = అభిమానముతో, సహజతాదాత్మ్యంబు-సహజ = స్వభావసిద్ధమైన (అనఁగా అవిద్యాకల్పితమైన), తాదాత్మ్యంబు =అభేదభావన, కలస్వాధిష్ఠాన...సుఁడు-కల-కలిగియున్న, స్వాధిష్ఠాన = స్వస్వరూపమే ఆధారముగాఁగల, చిదాభాసుండు=జీవుఁడు, నిద్రావసరంబునఁ=నిద్రయందు, సర్వవ్యాపారంబులఁ = సమస్తకార్యములను, చాలించి, శయ్యాతలంబునఁ=పడకయందు, స్థూలదేహంబుఁ=స్థూలశరీరమును, డించి-విడిచి, ఇంద్రియంబులఁ=ఇంద్రియములను; విడనాడి=వదలి' ప్రాణంబులఁ, దిగ్గవిడచి, మనః చిత్తంబులఁ, అహంకారంబునందుఁ = అభిమానంబునందు, అడంచి=లయము చేసి, అయ్యహంకృతిఁ=ఆయహంకారమును, ధీవృత్తియందుఁ=బుద్ధి వృత్తియందు, ఒదిగించి=లీనముగావించి, అంతర్ముఖుండై=బ్రహ్మాభిముఖుఁడై, అవిద్యానకుఁ అవిద్యా = అవిద్యకు, అధిష్ఠాన = ఆధారభూతుఁడైన, చైతన్య = బ్రహ్మముయొక్క, సాన్నిధ్యంబునకుఁ =సమీపమునకు, సుఖంబుగాఁ, అరిగి = పోయి, ప్రియ...బునఁ - ప్రియ= ఇష్టవస్తుసందర్శనమువలనఁ గలుగు నానందము, మోద = తత్ప్రాప్తివలనఁ గలుగు నానందము, ప్రమోద = దాని యనుభవమువలనం గలుగు నానందము, ఆది = మొదలైన, వృత్త్యాత్మక = మనోవృత్తులే స్వరూపముగాఁగల, ఆనందమయకోశంబునఁ=ఆనందమయకోశంబునందు, తనకుఁ , ఉపాధిభూతంబై=ఆవరణమై (అనఁగా జీవత్వమునుగల్గించినదై) నానా...తంబు - నానావిధ = అనేకవిధములైన, వాసనా=కర్మవాసనలచేత, ఆవాసితంబు=నివసింపఁబడినది, అగుధీవృత్తిఁ= అగునట్టి బుద్ధివృత్తిని, దిగనాడి=వదలి, అనా...తుండై-అనాది=మొదలు లేనట్టి

యు, అనిర్వచనీయ = "ఇట్టిది" అని చెప్ప రానట్టియు, అజ్ఞానతమః=అజ్ఞానాంధకారముచే, అభిభూతుండై=తిరస్కరింపఁబడియుండియు, అంతటన్=బుద్ధివృత్తిని విడచినపిదప, నిత్య...గ్నుఁడు-నిత్య = శాశ్వతమయినట్టియు, నిరుపాధిక=ఉపాధిలేనట్టియు, నిరతిశయ=సర్వాధిక మైనట్టియు, బ్రహ్మానుభవసాగరిమగ్నుండైనచందంబునన్=బ్రహ్మానుభవమున మునుఁగునట్లు, పూర్ణాధికారియై=సంపూర్ణమైనయధికారము కలిగి (అనఁగా నజ్ఞానమును ధ్వంసము చేసినపిదప), సమాధిసమయంబునన్=నిర్వికల్పసమాధియందు, మొదలన్=మొట్టమొదటనే, దృశ్యంబుగాను=నేను దృశ్యపదార్థమును (ప్రపంచమును) గాను, ద్రష్టననియున్='చూచువాఁడను' అనియును, ద్రష్టనుగాను='నేను' చూచువాఁడనుగాను, ద్రష్టనువృత్తియున్ = 'నేను ద్రష్ట' అనుచిత్తవృత్తియు, దృశ్యంబుగాపునన్ = చూడఁబడుచున్నదియే కావున, దీనికిన్=ఈచిత్తవృత్తికి, ద్రష్టననియున్=నేనే ద్రష్టను (అనఁగా సాక్షిని) అనియును, ఇవ్విధంబునన్=ఈవిధముగా, విజా...ముగాన్-విజాతీయ = విరుద్ధజాతిగల (అనఁగా స్వస్వరూపమునకువిరుద్ధములైన,) ప్రత్యయ=జ్ఞానములను (అనఁగా సంకల్పములను,) శరీరేంద్రియ=శరీరములను ఇంద్రియములను, తిరస్కార=తిరస్కరించుటయును, సజాతీయ=సమానజాతిగల (అనఁగా స్వస్వరూపావిరుద్ధములయిన) ప్రత్యయ = జ్ఞానములను, వ్యవహార=అట్టివ్యవహారములను, అంగీకార = అంగీకరించుటయును, పూర్వకంబుగాన్=మొదలుగా, కేవల...తంబు-కేవల=అద్వితీయమైన, నిజ=స్వకీయమైన (అనఁగా స్వస్వరూపభూతమైన), ఆనంద=బ్రహ్మానందముయొక్క, అనుభవపర్యంతంబు = అనుభవము కలుగువఱకు, అశేష—దంబు-అశేష=సమస్తములైన, దృశ్యవృత్తి=చూడఁబడునట్టి చిత్తవృత్తులయొక్క, నిషేధంబు=నిరాకరణము, ఒనరించుచున్=చేయుచు, ధీవృత్తి..నకున్ - ధీవృత్తి=బుద్ధివృత్తికి, సాక్షి=ద్రష్టయైన, కూటస్థచైతన్య=కూటస్థబ్రహ్మముయొక్క, సామీప్యంబునకున్=సమీపమునకు, చనుచుండన్=పోవుచుండఁగా, ఎప్పుడు = ఏసమయమున, అఖండ...బగున్ - అఖండ = అపరిచ్ఛిన్నమయిన, సచ్చిదానందస్వరూప = సత్యజ్ఞానానందస్వరూపమైన, ఆత్మ = బ్రహ్మముయొక్క, సాక్షాత్కారంబగున్=ప్రత్యక్షమగునో, అప్పుడు=ఆసమయమునందు, ప్రచండ...భంగిన్-ప్రచండ=తీవ్రమైన, ఆతప=ఎండయొక్క, మధ్య=మధ్యయందు, నిక్షిప్త=ఉంచఁబడిన, కర్పూరదీపంబుభంగిన్ = కర్పూరదీపమువలె, పరి...బులోన్-పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపక మైనట్టియు, ప్రత్యక్=కూటస్థునికంటె, అభిన్న=వేఱు కానట్టియు, పర=ప్రపంచమునకంటె వేఱైనట్టియు, బ్రహ్మచైతన్యంబులోన్ = బ్రహ్మస్వరూపముతో, ఏకీభూతుండై=ఐక్యమునొంది, ఆనందించుచుండున్, ఇట్లుండునతండు=ఇట్లున్నవాఁడు, తన్నున్=తనయథార్థ స్వరూపమును, తాన్=స్వయముగా, కనుంగొనుచున్=చూచుచు, తనకున్ (మనస్సునకు), అభిముఖుండై=ఎదుటై, ఉండమింజేసి=ఉండ

కుండుటవలన, అమ్మనంబు=ఆమనస్సు, జడంబుగావునన్=స్వాభావికముగా జ్ఞానశూన్యమైన దగుటచే, నివాతదీపంబుభంగిన్=గాలిలేనిచోటనున్న దీపమువలె, కదలక యుండియున్, సంకల్పరూపంబుగాన్=సంకల్పరూపముతో, పరిణమింపమింజేసి=వెలిసరాకుండుటవలన, లేనియట్లుండున్=శూన్యమయినవిధమున నుండును, ఇదియే, సహజామనస్క...సమాధి - సహజ=స్వభావసిద్ధమైన, అమనస్క=మనస్సులేని, రాజ=శ్రేష్ఠమైన, యోగ=యోగముయొక్క, సమాధి=నిష్ఠ, ఇదియే, జీవన్ముక్తియని=జీవునిముక్తియని, ఉపదేశించునెడన్=ఉపదేశించునప్పుడు, నిజముఖారవిందంబున్=తన(రాముని) ముఖకమలమును, విలోకించుచున్=చూచుచు, ముసిముసినగవులునగు=మందస్మితముచేయుచున్న, సీతాదేవిసెమ్మొగంబు=సీతాదేవియొక్క ముఖమును, వీక్షించి=చూచి, వికసి...లుండై-వికసిత = వికసించిన, వదనకమలుండై = ముఖకమలము గలవాఁడై, అవ్వి...వృత్తియే-అవ్విశుద్ధసత్వ=ఆనిర్మలసత్వముగలిగినట్టియు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, ఆత్మ=తాను, ఐక్య=ఒక్కటియే, జ్ఞానాకార = అనుజ్ఞానమే,యాకారముగాఁగల వృత్తియే=బుద్ధివృత్తియే, ఇప్పరమపతివ్రతాశిరోమణి=ఈపరమపతివ్రత (సీత), అగుఁజుమ్మి=ఐయున్నదిసుమా, నాకున్, నిత్యానపాయినియున్-నిత్య=ఎల్లప్పుడును, అనపాయినియున్=తొలఁగిపోనిదియును, సర్వాభీష్టఫలప్రదాయినియు-సర్వాభీష్ట=సర్వవిధములైనకోరికలయొక్క, ఫల=ఫలములను, ప్రదాయినియున్ = ఇచ్చునట్టిదియును, వశవర్తియునై=నాకుస్వాధీనమైనదియునునై, ఉండున్, నేన్=నేను.ఈధీ...బున్-ఈ=ఈపైచెప్పఁబడిన, ధీవృత్తి=బుద్ధివృత్తికి, అధిష్ఠాన=ఆశ్రయభూతమైనట్టియు, విశుద్ధ=నిర్మలమైనట్టియు, చైతన్యంబున్=జ్ఞానమేస్వరూపముగాఁ గలవాఁడును, మత్స్వరూపానుభవంబు-మత్=నాయొక్క, స్వరూప=సచ్చిదానందస్వరూపముయొక్క, అనుభవంబు=అపరోక్షానుభవమును, చేయుమని, జ్ఞానముద్రచేన్=అంగుష్ఠతర్జనీసంయోగరూపమైన చిన్ముద్రచేత, అభినయించి=అభినయముచేసి, చూపి, క్రమ్మఱన్=మఱియు, ఇట్లనియెన్=ఈవిధముగాఁ జెప్పెను.

తా. భ్రాంతివశగతుఁడైనజీవుఁడు సహితమునిద్రాసమయమునందుపరబ్రహ్మమున నైక్యమగుచుండును. దేహేంద్రియాదులతోఁ గూడినయహంకారమునం దాత్మాభిమానముగలిగి ఒక్కొక్కఁడును (ప్రతిజీవుండును) జాగ్రదవస్థలయందు వ్యవహరించుచున్నాఁడుగదా! ఇట్టివ్యవహారమును మాని స్వప్నావస్థయందు (అనఁగా నిద్రాసమయమున) స్థూలదేహమును శయ్యపై వైచి యహంకారసహితుఁడై యంతర్ముఖముగా వెడలును. సుషుప్త్యవస్థయం దహంకారమును గూడ బుద్ధివృత్తియందడంచి క్రమముగా ప్రియమోద ప్రమోదరూప మగు నానందమయకోశమున నాబుద్ధివృత్తిని కూడ నిలిపి బ్రహ్మమున నైక్యమునొందును. ఇట్లే భ్రాంతిరహితుం డగుయోగియు నంతర్ముఖుండైనప్పుడు మొట్టమొదట "నేను దృశ్యపదార్థమును కాను సాక్షిని" అని మొట్టమొదట

దృశ్యపదార్థముల నన్నిటిని నిషేధించును. పిదప "నేను ద్రష్టను అనువృత్తి యును దృశ్యమే కావున నదియును నేను కానేరను" అని ద్రష్టృత్వమును కూడ నిషేధించును. ఇట్లు సర్వమును నిషేధించుచు నాత్మాభిముఖుఁడై పోవఁగాఁ బోవఁగా నెప్పుడు స్వస్వరూపావలోకనము కలుగునో యప్పుడు సర్వసంబంధవర్జితుఁడై నిర్వికారుఁడై నిలుచును. ఈవిధముగా స్వరూపావలోకనమును జేయువాఁడు మనస్సు (లేకబుద్ధి) నభిమానింపఁడు. కావున నది (మనస్సు) యుండియు లేనిదేయగును. ఎండయం దున్న కర్పూరదీపమువలె స్వరూపశూన్యమైనదే యగును. ఇదియే యమనస్కయోగము. ఇదియే జీవన్ముక్తి. ఓ పార్వతీ! శ్రీరాముఁ డీవిధముగా సర్వము నుపదేశింపఁగానే సీతాదేవి తనస్వరూపము నెఱిఁగింపలేదను నభిప్రాయమున చిఱునగవుతో నారాముని మొగము నవలోకించెను. దానివలన సర్వము నెఱింగి యమ్మహాత్ముఁడును నగుచు నానందముతో నయ్యాంజనేయునిఁ జూచి ఇట్లనియె. ఓపుత్రా! మఱియొకవిశేషమును వినుము. పైవర్ణింపఁబడిన బుద్ధివృత్తియే ఈపతివ్రతాశిరోమణి నన్నెప్పుడు విడిచియుండదు. భక్తులకు సర్వాభీష్టముల నొసంగుచుండును. బ్రహ్మాకారము గలబుద్ధివృత్తికి (సీతకు-మూలప్రకృతికి)నాధారభూతుఁడ వైన బ్రహ్మరూపుఁడను నేనే. దీని నంతయు నెఱింగి వివేకయుక్తుఁడవై నాస్వరూపమును ననుభవింపుము. ఓగౌరీ! ఇట్లు సర్వము నెఱింగించి చిన్ముద్రచే జీవబ్రహ్మైక్యము నభినయించి చూపెను. మరల నీక్రిందివిధముగా నారంభించెను.

అవ. ఇట్లమనస్కయోగమును సమగ్రముగా నుపదేశించి మంత్రపూర్వకముగా తదనుభవము నెఱిఁగించుచున్నాఁడు.—

తే. ప్రేమ మీఱంగ శ్రీరామ! రామ! రామ!
యనుచు సతతంబు మత్స్వరూపానుభవముఁ
జేయువారలఁ దక్క నీసీత మిగుల
నెట్టివారలఁ జిక్కుల బెట్టు ననఘ!

టీ. అనఘ = ఓపాపరహితుఁడ, ప్రేమమీఱఁగన్ = మిగులప్రీతితో, శ్రీరామరామరామయనుచున్, సతతంబు = ఎల్లప్పుడును, మత్స్వరూపానుభవమున్ - మత్స్వరూప = నాద్వితీయస్వరూపముయొక్క, అనుభవమున్ = అపరోక్షానుభవమును, చేయువారలందక్క=చేయునట్టివారలనుగాక, ఈసీత (మాయ), ఎట్టివారలన్=ఎంతసామర్థ్యముగలవారలైనను, మిగులన్=అధికముగా, చిక్కులఁబెట్టున్.

తా. ఓదోషరహితుఁడా "శ్రీరామరామరామ" అనుమంత్రము ననుష్ఠించుచు నేపురుషుఁడు మత్స్వరూపానుభవమును జేయునో వానికి నేసమాధివిఘ్నములును

రావు. ఇట్లుగాక నీఁక నేయన్యమార్గము నాశ్రయించినను ఈసీత వారలను కలవర పెట్టకమానదు.

అవ. మాయాప్రభావమును వివరించుచున్నాఁడు.—

సీ. ఉన్నది లేదని యూహింపఁగా నేర్చు
లేనిది కల దన లెస్స నేర్చు
నజడంబు జడ మని యాగడింపఁగ నేర్చు
జడ మజడం బని చాట నేర్చు
సుఖము దుఃఖంబుఁగాఁ జూపి చెప్పఁగ నేర్చు
దుఃఖంబు సుఖ మనఁ దొలుత నేర్చు
నిది యది గా దని యింపు గానన నేర్చు
నదియిది గా దని యనఁగ నేర్చుఁ
తే. బిదపఁ గలదియుఁ గలదు లేనిదియు లేదు
కడఁగి యజడంబె యజడము జడ మజడము
సుఖమె సుఖము తలంప నసుఖమ సుఖము
అదియె యిది యిది యది యని యాడ నేర్చు. 81

టీ. ఉన్నది=సత్యమైనపదార్థమును, లేదని = అస్యతమైనదని, ఊహింపఁగా నేర్చున్ = అనుమానముచే చెప్పుటకు సమర్థురాలు, లేనిది=అసత్యమైనది, కలదనన్= సత్యమయినదని చెప్పుటకు, లెస్స నేర్చున్=బాగుగ నేర్చును, అజడంబున్ = జడము గానిపదార్థమును, జడమని=జడపదార్థమని, ఆగడింపఁగ నేర్చున్=అల్లరిచేయసమర్థురాలు, జడము, అజడంబనిచాట నేర్చున్ = సాటిచెప్పసమర్థురాలు, సుఖమున్, దుఃఖంబుగాన్, చూపి, చెప్పగ నేర్చున్, దుఃఖంబున్, సుఖమనన్ = సుఖమని చెప్పుటకు, తొలుతన్=ముఖ్యముగా, నేర్చున్, ఇది = ఈకనఁబడుచున్నపదార్థము, అదిగాదని = నీవుతలంచుచున్నది కాదు అని, ఇంపుగాన్ = యుక్తియుక్తముగా, అన నేర్చున్, అది=ఆపదార్థము, ఇదిగాదని=నీవుచెప్పినది (లేక, నీవుచూచునది) కాదని, అనఁగ నేర్చున్, పిదపన్=తర్వాత, కలదియేకలదు = సత్యమేసత్యము, లేనిదియేలేదు=అసత్యమే అసత్యము"నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతేసతః"= 'అసత్యమునకుఁ గలిమియు సత్యమునకు లేమియు నెప్పటికిని లేదు" అనిగీతావాక్యము. కడఁగి=చక్కఁగా, అజడంబెయజడము=చేతనమే చేతనము, జడముజడము=జడమే జడము, సుఖమేసుఖము, తలంపన్=విచారింపఁగా, అసుఖమసుఖము=దుఃఖమేదుఃఖము, అదియే యిది=నీవు చూచునది నీవు తలంచినదియే, ఇదియదియని=నీవు చూచునదియే నీవు చెప్పుపదార్థము అని, ఆడనేర్చున్=చెప్పఁగలుగును,

తా. ఈసీతయొక్క సామర్థ్యము వినుము. ఉన్నపదార్థమును లేనిదానిఁగాను లేనిదాని నున్నదానినిగాను సిద్ధాంతము చేయఁగలదు. జడపదార్థమును 'చేతన పదార్థము' అనియు చేతమును 'జడము' అనియుఁ జెప్పఁగలదు. సుఖమును దుఃఖముగాను దుఃఖమును సుఖమునుగాను నిరూపింపఁగలదు. 'ఇది యదికాదు'అనియు 'అది ఇది కాదు' అనియు వాదింపఁగలదు. ఇట్లు మొట్టమొదట సర్వమును విరుద్ధముగాఁ జెప్పి తర్వాత 'ఉన్నపదార్థమే యున్నది' యనియు 'లేనిదే లేదు, అనియు నిట్లు విశ్వమును యథార్థముఁగానే నిరూపింపఁగలదు.

అవ. ఇట్లు మాయాప్రభావమును జెప్పి కర్తవ్యము నుపదేశించుచున్నాఁడు.—

వ. అట్లు గావున నతిదుర్ఘటకారిణియు బ్రహ్మాత్మైకత్వవిద్యాస్వరూపిణియు మదీయయోగమాయాశక్తియు నిత్యానపాయినియుఁ బరమపావనియుఁ బ్రసన్నముఖియు నైనయీసీతాభగవతి నభిముఖింగావించుకొనుము.నీకతిశీఘ్రంబుగా నిత్యనిరుపాధికనిరతిశయనిర్మలనిజానందానుభవంబు గలుగు నయ్యుపాయంబుఁ జెప్పెద నాకర్ణింపు మని యిట్లనియె, 82

టీ. అట్లుగావునన్ = కాఁబట్టిఅతి...ణియున్ - అతి = మిగుల, దుర్ఘట= అసాధ్యములగువానిని, కారిణియున్=చేయునదియు, బ్రహ్మ...ణియున్-బ్రహ్మ= పరబ్రహ్మము, ఆత్మ=జీవుఁడు, ఏకత్వ = వీరలకుఁ గలస్వభావసిద్ధైక్యమును, విద్యాస్వరూపిణియున్= తెలిసికొనునపరోక్షజ్ఞానమే స్వరూపముగాఁగలదియు, మదీయ...శక్తియున్-మదీయ = నాసంబంధమయిన, యోగ=ఐక్యరూపమయిన, మాయాశక్తియున్=మాయ యైనట్టియు, నిత్యానపాయినియున్ = నన్నెప్పుడు విడువనిదియు, పరమపావనియున్=పరమపవిత్రయు, ప్రసన్నముఖియున్=అనుగ్రహయుక్తమైన ముఖము కలదియు, ఐన...వతిన్-ఐన=ఐనట్టి, ఈసీతాభగవతిన్ = ఈసీతాదేవిని, అభిముఖింగావించుకొనుము = నీయం దనుగ్రహము గలుగునట్లుచేసికొనుము, నీకతిశీఘ్రంబుగాన్=నీవు మిగులత్వరతో, నిత్య...లుగున్-నిత్య=శాశ్వతమైనట్టియు, నిరుపాధిక=ఆవరణశూన్యమైనట్టియు. నిరతిశయ = సర్వాధికమైన, నిర్మల=పరిశుద్ధమైన, నిజ = ఆత్మరూపమైనట్టియు, ఆనందానుభవంబు = బ్రహ్మానందానుభవము, కలుగున్=దొరకను, అయ్యుపాయంబు=ఆమాయను స్వాధీనము చేసుకొను నుపాయమును, చెప్పెదన్, ఆకర్ణింపుమని, ఇట్లు, అనియెన్.

తా. పైనిరూపించినవిధముగా అసాధ్యము లగుకార్యములఁ జేయుసామర్థ్యము గలదియు బ్రహ్మాత్మైక్యమును దెలిసికొనుటయేస్వరూపముగాఁగలదియు ఎప్పుడును

నన్ను (పరబ్రహ్మమును) విడువనిదియు యోగమాయాస్వరూపిణియు అతిపరిశుద్ధయు నీయందనుగ్రహదృష్టితో నున్నదియు నగు నీసీతను బ్రసన్నురాలినిగాఁ జేసికొనుము. అట్లు చేసికొంటివేని నీకు శాశ్వతమైనట్టియుఁ బరిశుద్ధమైనట్టియు నుపాధిరహితమైనట్టియు స్వస్వరూపానందము శీఘ్రకాలమునం గలుగును. అట్లు సీతకుఁ బరమానుగ్రహము కలుగునట్లుసేయుటకు నుపాయమును చెప్పెదను వినుము.

అవ. 'శ్రీరామరామరామ' యని జపము సేయుచు నాత్మానుభవము సేయువానిని సీత (మాయ) యేమియుఁ జేయదని ఇదివఱకె చెప్పియున్నాఁడు గదా? దానినే మంత్రార్థకథనపూర్వకముగా వివరించుచు మొట్టమొదట రామపదమున కర్థము నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

క. గౌరీశివాదు లాత్మా, కారాకారితసువృత్తిగతి నాయందుం
జేరి రమించుచు నుండుట, కారణముగ రామపదము గలిగెన్నాకుఁ.

టీ. గౌరీశివాదులు-గౌరీ=పార్వతియును, శివ=ఈశ్వరుఁడు, ఆదులు=మొదలగువారు, ఆత్మా...గతిఁ - ఆత్మ=ప్రత్యేకభిన్నపరమాత్మయొక్క, ఆకార=ఆకారముచేత, ఆకారిత=ఏర్పడిన, సువృత్తిగతిఁ=ధీవృత్తినాశ్రయించి, నాయందుఁ, చేరి, రమియించుచునుండుట=క్రీడించుచుండుట (అనఁగా నానందము ననుభవించుచుండుట), కారణముగఁ=కారణముగా, నాకుఁ, రామపదముగలిగెఁ=రామనామము వచ్చెను.

తా. ఆత్మాకారము గలచిత్తవృత్తిచే(అనఁగా 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనువృత్తిచే) పార్వతీపరమేశ్వరులు మొదలగుసర్వదేవతలును సర్వమునులును, ఇంత ఏల ? సర్వజ్ఞానులు సర్వకాలములయందును, నాయందే (బ్రహ్మయందే) క్రీడించుచుండుటచే 'రమయతి రమంతే అస్మిన్ ఇతి వా రామః'='క్రీడింపంజేయువాఁడు, లేక నందఱు నీతని యందుఁ గ్రీడింతురు, కావున ఈతఁడు రాముఁడు' అను వ్యుత్పత్తి నాశ్రయించి నాకు (బ్రహ్మమునకు) రామనామము కలిగెను.

ఆ. జగతి నిట్లు రామశబ్దవాచ్యుఁడ నైన
నేను బుధులు బుద్ధిమానసేంద్రి
యాంగముల ననాత్మయని కడఁద్రోయఁగ
మిగులుదును జిదాత్మ నగుచు నెపుడు. 84

టీక. జగతిఁ=భూమియందు, ఇట్లు=ఈవిధముగ, రామ...నేను-రామశబ్ద=రామశబ్దముచేత, వాచ్యుఁడనైననేను=చెప్పఁదగిననేను, బుధులు=విద్వాంసులు, బుద్ధి...ములఁ-బుద్ధి=బుద్ధిని, మానస=మనస్సును, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములను, అంగ

ములన్=శరీరములను, అనాత్మ యని=ఆత్మ కాదని, కడద్రోయంగన్=నిషేధింపఁగా, ఎపుడు=ఎప్పుడును, చిదాత్మ నగుచున్=జ్ఞానరూపుఁడనగుచు, మిగులుదున్.

తా. ఈవిధముగా నేను రామశబ్దముచేఁ జెప్పంబడుదు; బ్రహ్మజ్ఞానులు అంతర్ముఖులై బుద్ధిమనోదేహాదుల నిరాకరింపఁగ జీవరూపుఁడనై (లేక, కూటస్థరూపుఁడనై) శేషించును.

అవ. ఈవిధముగా రామశబ్దార్థము నెఱింగించుటచే సంక్షేపముగా మంత్రార్థమును చెప్పి ఇప్పుడు నామత్రయమును బ్రయోగించుటయందుఁ గలయభిప్రాయ విశేషములను క్రమముగాఁ దెలుపుచున్నాఁడు.—

క. సారబ్రహ్మాకారా, కారితధీవృత్తి నాకుఁ గలుగుటవలనన్
శ్రీరామనామ మొప్పెను, శ్రీరమ్యబ్రహ్మవిద్య శ్రీయనఁ దగుటన్

టీ. నాకున్, సార...వృత్తి-సార=శ్రేష్ఠమైన, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మముయొక్క, ఆకార=స్వరూపముచేత, ఆకారిత=ఏర్పడిన (అనఁగా బ్రహ్మాకారరూపమయిన), ధీవృత్తి=బుద్ధివృత్తి, నాకుఁగలుగుటవలనన్ = నాకుండుటచేత, శ్రీరమ్య=కాంతిచే మనోహరమైన, బ్రహ్మవిద్య=బ్రహ్మజ్ఞానము, శ్రీయనఁదగుటన్=శ్రీశబ్దముచేఁ జెప్పఁదగియుండుటవలన, శ్రీరామనామ మొప్పెన్=శ్రీరామనామము కలిగెను.

తా. ఇఁక నామత్రయప్రయోజనమును వినుము. బ్రహ్మవిద్యకు 'శ్రీ' అనిపేరుండుటవలనను నాకు బ్రహ్మవిద్య (అనఁగా బ్రహ్మాకారముగాఁ గలబుద్ధివృత్తి) నిత్యానపాయినియై యుండుటచేతను 'మాయాసహిత (లేక మాయాభిన్న) మగు పరబ్రహ్మమా, యనునర్థమును బోధించుటకై మంత్రమున 'శ్రీరామా' యనునామము ప్రయోగింపఁబడియున్నది.

తే. తలఁప ధీవృత్తికే ప్రొద్దు ద్రష్ట నగుచుఁ
బ్రత్యగాత్ముఁడ నైననా భావ మరసి
తెలియుటకు నొప్పు మఱి యాద్వితీయరామ
నామము సమస్తవేదాంతధామ మగుచు.

టీ. తలఁపన్ = విచారింపఁగా, ధీవృత్తికిన్ = బుద్ధివృత్తికి, ఏప్రొద్దు=ఎప్పుడును, ద్రష్టనగుచున్ =సాక్షినై, ప్రత్యగాత్ముండనైన =కూటస్థుఁడనైనట్టి, నాభావము= నాస్వభావమును, అరసి = విచారించి, తెలియుటకున్ = తెలిసికొనుటకు, మఱి=మఱియు, అద్వితీయరామనామము-అద్వితీయ=రెండవదియైన, రామనామము=రామపదము (శ్రీరామ రామ రామ అనునామములలోని రెండవరామనామము), సమస్త...చున్ - సమస్త=సమస్తములైన, వేదాంత = వేదాంతములకు, ధామమగుచున్ = స్థానమై, ఒప్పున్=ప్రకాశించుచున్నది (ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.)

తా. బుద్ధివృత్తికి నెప్పుడును సాక్షినై నిర్వికారుఁడనై యున్న నాస్వభావమును సవిశేషముగా నెఱింగి భావించుటకై (అనగా నట్లు భావింపవలయునని సూచించుటకై) రెండవరామనామము ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇట్లు చెప్పుటవలన 'బ్రహ్మవిద్యాసహితుఁడ వగు నోరామశబ్దవాచ్యపరబ్రహ్మమా! నీవే వ్యష్ట్యుపాధిక కూటస్థుఁడవు' అని యర్థమేర్పడును. ఇదియే వేదాంతసారము.

తే. ఆతతప్రత్యగాత్ముఁడ నైన నేను
బ్రహ్మరూపుఁడ ననినాస్వభావ మరసి
తెలియుటకు నొప్పు మఱి యాతృతీయరామ
నామము క్షరాక్షరవిలక్షణంబు నగుచు. 87

టీ. ఆతతప్రత్యగాత్ముఁడన్ -ఆతత=విస్తారమైనట్టి ప్రత్యగాత్ముఁడన్ =కూటస్థుఁడను, ఐననేను=ఐనట్టినేను, బ్రహ్మరూపుఁడనని = పరబ్రహ్మము నేయని, నాస్వభావ మరసి-నా=నాయొక్క, స్వభావము=నిజస్థితిని, అరసి = విచారించి, తెలియుటకున్ = తెలిసికొనుటకు, మఱి, ఆతృతీయరామనామము = ఆమూఁడవరామనామము, క్షరాక్షర...గుచున్ =క్షర=క్షరమగుప్రపంచమునకంటెను, అక్షర = అక్షరుండగుజీవుని కంటెను, విలక్షణంబునగుచున్ =వేఱై, ఒప్పున్ =ప్రకాశించును.

తా. మఱియు 'కూటస్థరూపుఁడ నైననేనే పరబ్రహ్మంబును' అని నిశ్చయించి భావించుటకై మూఁడవరామనామము ప్రయోగింపఁబడియున్నది. దీనివలనఁ 'గూటస్థునకును బ్రహ్మమునకును భేదము లేదు' అనియర్థమేర్పడుచున్నది. కావున 'మాయాసహిత రామశబ్దవాచ్య పరబ్రహ్మమా! నీవే కూటస్థుండవు. కూటస్థుఁడే నీవు. అని మంత్రమున కంతయు నర్థము.

అవ. ఇట్లు మంత్రార్థము నెఱింగించి తదుపాసనాఫలమును జెప్పుచున్నాఁడు,—

తే. ప్రేమచే నట్లు శ్రీరామ! రామ! రామ!
యనుచు నన్ను భజించుమహాత్ములకును
మిగుల నిత్యానపాయిని యగుచు యోగ
సిద్ధిఁ గావించు చుండు నీశ్రీవధూటి. 88

టీ. ప్రేమచేన్ = ప్రీతితో, ఇట్లు=ఈవిధముగా నర్థజ్ఞానముగల్గి, శ్రీరామ రామరామయనుచున్ = శ్రీరామ రామ రామ యని, నన్నుభజించుమహాత్ములకున్ = నన్ను సేవించు మహానుభావులకు, ఈశ్రీవధూటి=ఈబ్రహ్మవిద్యాస్వరూపిణి యైనసీత, మిగులన్ =అధికముగా, నిత్యానపాయినియగుచున్ =ఎప్పుడును విడువనిదియై, యోగసిద్ధిన్ =అమనస్కయోగసిద్ధిని, కావించుచుండున్ =చేయుచుండును.

తా. పైన నిరూపించినవిధముగా మంత్రార్థము నెఱింగి యర్థభావనాపూర్వకముగా నుపాసించుమహాత్ములకు నీసీత శీఘ్రముగా యోగసిద్ధినిగలిగించును. వారినెప్పుడును విడువక యనువర్తించుచుండును. కావున నీమాయాశక్తిని స్వాధీనముచేసికొనుటకిదియే (అనఁగా నన్నాశ్రయించుటయే) చక్కని యుపాయము. 'దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా, మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే'='దైవి యగునీశుద్ధతత్త్వప్రధాన త్రిగుణాత్మక (అనఁగా శుద్ధతత్త్వము ప్రధానముగాఁ గల దనుటయే) కాని త్రిగుణములు నిందు కలవు. ఇదియే నాయోగమాయ. దీనినిఁ దరించుట మిగులఁ గష్టమగుపని. అయినను నన్నాత్మరూపునిఁగా నెఱింగి సేవించువారు ఈమాయను సుఖముగాఁ దరింపఁగలరు' అనువాక్యముచే గీతాచార్యుఁ డీవిషయమునే స్పష్టము చేసియున్నాఁడు.

అవ ఇట్లు సర్వము నుపదేశించి యర్థవాదము నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—

మ. తలఁపం బూర్ణము నిర్వికార మగుతత్త్వం బిట్లు భాసిల్లఁగా
దెలియన్నేరక మూఢులైననరు లీదేహేంద్రియప్రాణబు
ద్ధుల నెల్లప్పుడు నిగ్రహించుటకు నెంతో రక్తులై యాత్మునిం
దెలియం జాతురు వారికిం గలుగునే ధీసాక్షి నీక్షింపఁగన్. 89

టీ. తలఁపన్=విచారింపఁగా, పూర్ణము=సర్వవ్యాపకము, నిర్వికారము=వికారశూన్యము, అగుతత్త్వంబు = ఏనపరమాత్మస్వరూపము, ఇట్లు = ఈవిధముగా, భాసిల్లఁగాన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, మూఢులైననరులు = అజ్ఞానులైనమనుష్యులు, తెలియన్నేరక=ఈయథార్థస్థితినిఁ దెలిసికొనలేక, ఈదే...ద్ధులన్-ఈ, దేహ=దేహములను, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములను, ప్రాణ=ప్రాణములను, బుద్ధులన్=బుద్ధిని, ఎల్లప్పుడున్= ఎప్పుడును, నిగ్రహించుటకున్=నిర్బంధించుటకు (లేక, జయించుటకు), ఎంతోరక్తులై =ఎంతో ప్రయత్నము చేయువారై, ఆత్మునిన్=పరబ్రహ్మమును, తెలియఁజాతురు= తెలిసికొనవలయునని ప్రయత్నింతురు, వారికిన్ = అట్టివారికి, ధీసాక్షిన్-ధీ=బుద్ధికి, సాక్షిన్ = ద్రష్టయైనబ్రహ్మమును, ఈక్షింపఁగన్ = చూచుటకు, కలుగునే = సాధ్యమగునా, (కా దనుట),

తా. ఓయాంజనేయా! సర్వపరిపూర్ణ మగు పరబ్రహ్మతత్త్వ మాత్మభిన్నమై ప్రకాశించుచుండ నెదుటనున్నఘటమును జూచిన ట్లాబ్రహ్మమును జితేంద్రియనిగ్రహముతోఁ బనిలేకయే చూచుటకుశక్యమైయుండ నజ్ఞానులగువారు మనస్సును ఇంద్రియములను నిగ్రహించుటకై ప్రబలప్రయత్నములఁ జేయుచు నాత్మను సాక్షాత్కరింపఁదలంతురు. ఈచిత్తేంద్రియములు శూన్యరూపములగుటను దెలిసికొనలేక వీనినిగ్రహమువలననే కాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగ దని భావించుచున్నారు. ఇట్టివారికి

వేయుజన్మములకైనను బుద్ధిసాక్షిని జూడఁ దరమగునా! జ్ఞానము సమగ్రము కాక పోవుటచేఁ దరము కాదు.

క. సర్వేంద్రియములచేఁ ద, త్సర్వవిషయముల నెఱుంగుచందంబునఁ ద
త్సర్వజ్ఞు సర్వగతునిఁ, సర్వమయుం దెలియవచ్చు సమరసదృష్టిన్.

టీ. సర్వేంద్రియములచేన్ = సమస్తేంద్రియములచేతను, తత్సర్వవిషయములన్ = ఆయాయింద్రియములవిషయములను, ఎఱుఁగుచందంబునన్ = తెలిసికొనునట్లే, తత్సర్వజ్ఞున్ = ఆయింద్రియములను వానివిషయములను గూడఁ దెలిసికొనునట్టిసాక్షిని, సర్వగతునిన్ = సర్వవ్యాపకుని, సర్వమయున్ = సర్వరూపుని (బ్రహ్మమును,) సమరసదృష్టిన్ = ఐక్యజ్ఞానముచే, తెలియవచ్చున్ = సుఖముగఁ దెలిసికొనవచ్చును.

తా. శ్రోత్రాదీంద్రియములచే శబ్దాదివిషయముల నప్రయత్నముగ ననాయాసముగాఁ దెలిసికొనునట్లు సర్వవ్యాపకుఁడగు నింద్రియసాక్షిని సమరసభావనచే (అనఁగా "ప్రపంచ మంతయును శూన్యము కావున సర్వమును పరబ్రహ్మమే" అను భావముచేఁ) దెలిసికొనవచ్చును కదా! ఇంతమాత్రమున కంతశ్రమ యేటికి?

సీ. ఘటశరావాదిమృత్కార్యజాతంబుల
నెంచి మృత్తిక యని కాంచు పగిది
నమలకుండలకిరీటాదిభూషణముల
స్వర్ణంబని యెఱుంగుచందమునను
నసికుంతశూలచక్రాదికంబుల నెల్ల
నిను మని యరసి కన్గొనినభంగిఁ
బొలుపారు ఫేనబుద్బుదతరంగంబుల
మంచినీరనిపిలోకించురీతిఁ
తే. దనరు బహువిధపటములఁ దంతు వనుచుఁ
దెలియుమాకై వడి మొదలిసందియము విడిచి
భ్రాంతిని దొలంగి సర్వంబు బ్రహ్మ మనుచు
సుఖముగా సంతతంబును జూడు మనఘ! 91

టీ. అనఘ = దోషరహితుఁడ, ఘట...బులన్ - ఘట = కుండ, శరావ = మూఁకుడు, ఆది = మొదలైన, మృత్కార్య = మృణ్మయపదార్థములయొక్క, జాతంబులన్ = సమూహములను, ఎంచి = విభాగించి (లేక, విమర్శించి) మృత్తికయని = "ఇవి యన్నియుఁ మృత్తికయే" యని, కాంచుపగిదిన్ = తెలిసికొనినట్లును, అమల ముల...-అమల = పరిశుద్ధమైన, కుండల = కర్ణకుండలములు, కిరీట = కిరీటము, ఆది = మొదలయినవి, భూషణములన్ = సొమ్ములను, స్వర్ణంబని = "ఇవి యన్నియు సువర్ణమునకంటె వేఱు

కావు” అని, ఎఱుఁగుచందంబునన్ = తెలిసికొనునట్లును, అసి...నెల్లన్ - అసి = ఖడ్గము, కుంత=బల్లెము, శూల = శూలము, చక్ర = చక్రము, ఆదికంబులనెల్లన్ = మొదలయినవానినన్నిటిని, ఇనుమని = “ఇవి యన్నియు నినుమే. (నామరూపములే తప్ప మఱేమియు నిందధికములేదు”) అని అరసి = విచారించి, కన్గొనినభంగిన్ = తెలిసికొనినట్లును, పొలు...ములన్ - పొలుపారు = ఒప్పుచున్న, ఫేన = నురుగు, బుద్బుద=బుడకలు, తరంగబులన్=అలలు అనువానిని, మంచినీరని = “శుభ్రమైన జలమే” అని, విలోకించురీతిన్=చూచునట్లును, తనరు...ములన్-తనరు=ఒప్పుచున్న, బహువిధ=అనేకవిధములైన, పటములన్=వస్త్రములను, తంతువనుచున్ = దారమే యని, తెలియుకై వడిన్=నామరూపభేదములను పాటింపక గ్రహించునట్లును, మొదలి సందియమువిడిచి=అనాది యగుసంశయమును “అనృతజడదుఃఖాత్మక మగుప్రపంచము సత్యజ్ఞానానందరూపుఁ డగు బ్రహ్మ మే యెట్లగును” అను సంశయమును) వదలి, భ్రాంతినిదొరంగి - “ప్రపంచము వేఱు బ్రహ్మమువేఱుకావున ప్రపంచాంతర్గతుండ నగునేను (జీవుఁడు) బ్రహ్మమునకంటె వేఱు” అనుభ్రాంతిని విడిచి, సర్వంబు బ్రహ్మ మనుచున్=అంతయు బ్రహ్మమే యని, సతతంబున్ = ఎల్లప్పుడును, సుఖముగాన్, చూడుము.

తా. కావున నోదోషరహితుఁడా! నీవు వారివలె నిరర్థకశ్రమను జెందకుము. కుండ మూఁకుడుముంత మొదలగుమృణ్మయపదార్థముల నామరూపనిషేధపూర్వకముగా “ఇది మృత్తిక” యని కేవలకారణమాత్రరూపములుగాఁ దెలిసికొనునట్లును, కిరీటకుండలాది భూషణముల “ఇవి సువర్ణములకంటె వేఱుకావు. నామరూపములకంటె నిందు విశేషమేమియులేదు” అని తెలిసికొనునట్లను, ఖడ్గములు బల్లెములు శూలములు చక్రములు మొదలగువాని నామరూపములు నిషేధించి ‘ఇవియన్నియు నినుము మాత్రమే!’ యని గ్రహించువిధంబునను, నురుఁగు బుడకలు అలలు మొదలగువానిని నీటినిఁగా భావించుచందంబునను, వస్త్రములనెల్లఁ దంతుమాత్రంబులునుగాఁ దలంచు రీతిని, మిగులసులభముగా “ఈ సకలప్రపంచమునంతను నామరూపములకంటె వేఱగుపదార్థములేదు” అనియు కావున నీనామరూపములు సత్యములు కావు. ఘటశరావాదినామరూపములవలె నసత్యములైనవే యనియుఘటశరావాదులు మృత్తికకంటె వేఱు కానట్లు ఈ ప్రపంచంబును కారణ మగుబ్రహ్మమునకంటె వేఱుకాదు అనియును దెలిసికొనుము.

అవ. ఇట్లర్థవాదమును ముగించి ఫలమును జూపుచున్నాఁడు.—

సీ. స్థూలశరీరంబు సుస్థిరంబుగ నుండు
సకలేంద్రియము లుపశాంతి నొందు

సన్మనః పవనముల్ సంచలింపక యుండఁ
గామాదిశత్రువర్గము నశించు
స్ఫురదమానిత్వాదిసుగుణము ల్సమకూఱు
ఘనగుణాతీతలక్షణము నొదవుఁ
బొలుపారు వైరాగ్యబోధోపరతులు సం
పూర్ణంబు లై.మదిఁ బొదలుచుండుఁ
తే. బరమసుఖవార్ధి యుప్పొంగి పాఱుచుండు
ముందట వసించు మోహించి మోక్షలక్ష్మి
సంశయము లేక దృఢముగా సంతతంబు
సర్వమును బ్రహ్మ మని చూచు శాంతినిధికి. 92

టీ. సంశయములేక=సందేహముమాని, దృఢముగాన్=నిష్కర్షగా, సతతంబున్=ఎల్లప్పుడును, సర్వమున్=అంతయును, బ్రహ్మమని, చూచుశాంతివిధికిన్ - చూచు=తెలిసికొనునట్టియు, శాంతి = చిత్తశాంతికి, నిధికిన్ = స్థానభూతుఁడైనట్టియు, సాధకునకు, స్థూలశరీరంబు, సుస్థిరంబుగనుండున్ = కదలక నిలుచును, సకలేంద్రియములు=పదియింద్రియములును, ఉపశాంతినొందున్ = తమతమవిషయములపై కుఱుకక నిలుకడనుఁజెందును, సన్మనః పవనములు-సత్=శ్రేష్ఠమైన, మనః=మనస్సును, పవనములు=వాయువులును, సంచలింపకయుండున్ = చలింపకనిలుచును, కామాదిశత్రువర్గము=కామక్రోధాదులు, నశించున్,స్ఫుర...ములు.స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, అమానిత్వ=అభిమానములేకుండుట, ఆది = మొదలైన, సుగుణములు=సద్గుణములు, సమకూఱున్=కలుగును, ఘన...ములు-ఘనగుణ = శ్రేష్ఠములైన సత్త్వరజస్తమోగుణములను, అతీత=అతిక్రమించినవానియొక్క, లక్షణమును = వృత్తులు, ఒదవున్ = లభించును, పొలుపా...తులు-పొలుపారు = ఒప్పుచున్న, వైరాగ్య = విషయములందు ఇచ్ఛలేకపోవుట, బోధ=జ్ఞానము, ఉపరతులు=చిత్తశాంతి అనునది, సంపూర్ణంబులై, మదిన్=మనస్సునందు, పొరలుచుండు=అభివృద్ధి చెందుచుండును, పరమ...వార్ధి -పరమసుఖ=పరమానందమనెడు, వార్ధి = సముద్రము, ఉప్పొంగిపాఱుచుండున్ = ప్రవహించుచుండు, మోక్షలక్ష్మి=మోక్షమనెడు లక్ష్మి, మోహించి, ముందటన్=ఎదుట, వసించున్=నివసించి యుండును (మోక్షము హస్తగత మగు ననుట.)

తా. ఈవిధముగా 'సర్వము బ్రహ్మమే' అని దృఢనిశ్చయము గలిగి సర్వకాలములయందు నాత్మానుభవముఁ జేయుశాంతిపరునకుఁ స్థూలశరీరము స్వాయముగనే నిశ్చలమగును, ఇంద్రియములు వానివానివిషయములపై కురుకక శాంతి నొందును, మనస్సు

కాని ప్రాణవాయువులు కాని ఇటునటుఁ గదలవు. కామక్రోధాదులు స్వయముగాఁ నడంగును. అమానిత్వము మొదలగుసద్గుణములు స్వయముగనే చేరవచ్చును. గుణాతీత లక్షణములు కలుగును. వైరాగ్యము బోధ ఉపరతి యనునీమూఁడును పరిపూర్ణములై మనసున నెలకొనును. పరమానందసముద్రము ప్రవహించును! అమ్మహాత్ముని మోక్ష కాంత వరించును,

అమానిత్వాదివివరణము.

1 'అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా క్షాంతి రార్జవమ్,
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః.'
2 'ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవచ,
జన్మమృత్యు జరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్.'
3 'అసక్తి రనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు,
నిత్యం చ సమచిత్తత్వ మిష్టానిష్టోపపత్తిషు.'
4 'మయి చా నన్యయోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ,
వివిక్తదేశసేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది.'
5 'అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్,
ఏతత్ జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం యద తోఽన్యథా.'

1, అభిమానము డంబము వాక్కాయకర్మములచే పరులను హింసించుటయను దుర్గుణములు లేకుండుట, ఓర్పు నిష్కాపట్యము గురువులసేవించుట బాహ్యాభ్యంతర పారిశుద్ధ్యము స్థిరచిత్తత్వము దేహేంద్రియాదులును మోక్షార్థమున నుపయోగించుట.

2. ఇంద్రియ విషయములగు శబ్దాదులయం దిచ్ఛలేకపోవుట, అహంకారము లేకుండుట, పుట్టుక చావుముసలితనము వ్యాధులు తాపత్రయము మొదలగువానివలనఁ గలుగుదోషముల నెఱింగి వానిఁ దుఃఖములుగా భావించుటయుం.

3. పుత్రులు భార్య గృహములు మొదలగువానియందు 'ఇవి నావి'అనునభి మానముకాని వానికిఁ గలసుఖదుఃఖములు దగినవిగాఁ భావించుటకాని లేకుండుటయు, ఇష్టముగాని యనిష్టముగాని వచ్చినప్పుడు హర్షశోకములనొందక సమచిత్తముతో నుండుటయుం.

4. నాయందు (కృష్ణునియందు) దృఢమైయైక్యభావనతోఁగూడిన భక్తియును ఏకాంతదేశమున నిలిచి యాత్మభావనఁ జేయవలయు ననుతలంపును జలసమూహామధ్య మున నివసింపక నిష్టములేక పోవుటయుం.

5. ఎప్పుడును బ్రహ్మజ్ఞానమునందు దృఢచిత్తము గలిగి యుండుటయుం బ్రహ్మజ్ఞాన మువలనమాత్రమే మోక్షముకలుగుననువిషయమునెఱింగి యామోక్షమునం దాశకలిఁగి యుండుటయునను నీయిరువదియును జ్ఞానసాధనము లగుటచే 'జ్ఞానము'అని చెప్పఁబడు చున్నవి. వీనికంటె భిన్నము లగునభిమానాదులు సంసారదుఃఖమునుగలిగించునవి యగు

టచే 'అజ్ఞానము' అని చెప్పఁబడుచున్నది. అని యమానిత్వాదులు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మముచే గీతలయందు వివరింపఁబడియున్నది.

గుణాతీతలక్షణములవివరణము.

1. 'ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహ మేవ చ పాణ్డవ,
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి.'
2. 'ఉదాసీనవదాసీనో గుణై ర్యో న విచాల్యతే,
గుణావర్తన ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేఙ్గతే.'
3. 'సమదుఃఖ సుఖస్స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మ కాఞ్చనః,
తుల్యప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః.'
4. 'మానావమానయో స్తుల్య స్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః,
సర్వారమ్భపరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే.'
5. 'మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే,
స గుణాన్ సమతీ త్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే.'

1. "ఓయర్జునా! సత్వకార్య మగుజ్ఞానము కాని రజోగుణకార్య మగు వ్యాపారము (కర్మలు) చేయవలయు ననునిచ్ఛ కాని తమోగుణకార్య మగు భ్రాంతి (లేక మూర్ఛ) కాని వచ్చినప్పుడు వానినెప్పుడు ద్వేషింపఁడో రానిశుభముల (జ్ఞానము మొదలగువానిని) నెవ్వఁడు కోరఁడో."

2. "మధ్యస్థునివలె స్థిరుఁడై యెప్పుడు గుణములచేఁ గదలింపఁబడక (అనఁగా: రాగద్వేషాధీనుఁడై చలింపం జేయఁబడక) 'గుణములు వానికార్యములందుఁ బ్రవర్తించుచున్నవి' అని స్థిరచిత్తముతో నుండునో యించుక యైన నిటు నటుఁ జలింపఁడో."

3. "ఎవ్వనికి సుఖదుఃఖములను మట్టిపెళ్ల రాయి బంగారము అనునవియు (అనఁగా: నష్టిహీనాధికపదార్థంబులును) ప్రియాప్రియములును నిందాస్తోత్రంబులును సమానములై యుండునో పరమచిత్తశాంతి కలిగి యెవ్వఁడు జ్ఞానవంతుఁడై (లేక ధైర్యవంతుఁడై) యుండునో."

4. "పరులు తన్ను గౌరవించినను అవమానించినను ఎవ్వఁడు సమచిత్తముతో నుండునో శత్రుమిత్రుల నెవ్వఁడు సమచిత్తముతోఁ జూచునో యెవ్వనికి స్వప్రయత్నములు కాని లేవో, వాఁడు గుణాతీతుఁ డగును."

5. "మఱియు దృఢమగు నభేదభావనకలిగి నన్నెవ్వఁడు సేవించునో (అనఁగా: నాత్మానుభవము చేయునో) వాఁడును గుణాతీతుఁడై బ్రహ్మరూపుఁడగును."

అని గీతలయందు గుణాతీత లక్షణములు వివరింపఁబడియున్నవి.

క. రాజత్వ మమరినంతనె, భూజనములు వానిఁ జేరి పూజించుగతిన్
రాజిలిసర్వముఁ దనుఁగా, యోజించినయపుడె పొందు నుత్తమగుణముల్.

టీ. రాజత్వము = రాజుగానుండుట, అమరినంతనె = కలుఁగఁగానే, భూజనములు=భువిలో నున్న మనుష్యులు, వానిన్=ఆపురుషుని, చేరి, పూజించుగతిన్=పూజ చేయునట్లు (అనఁగా: గౌరవించునట్లు), రాజిలి=ప్రకాశించి, సర్వమున్ = ఈసమస్త ప్రపంచమును, తనుఁగాన్=స్వస్వరూపముగా, యోజించినయపుడె=తెలిసికొనుతత్‌క్షణమే, ఉత్తమగుణములు=సద్గుణము లన్నియును, పొందున్=ఆపురుషుని చేరును.

తా. ఇంతయేల? పురుషుఁ డెట్టివాఁ డైనను వానికి రాజరికము వచ్చెనేని తత్‌క్షణమే సర్వజనులును వానిని సేవించునట్లు మొట్టమొదట భ్రాంతికిఁ జిక్కియే యున్నను అమానిత్వము మొదలగుసుగుణములచే విడువఁబడియే యున్నను భ్రాంతి వదలి 'సర్వము బ్రహ్మమే' అని తెలిసికొనినతక్షణమే సర్వగుణములును సత్పురుషు నాశ్రయించును.

అవ. ఇట్లగుటకుఁ గారణమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

తే. తరుణివేషంబుఁ గైకొన్న పురుషుఁ డరయఁ
బురుషుఁ డగుఁ గాక పరికింపఁ దరుణి యగునె
జీవభావంబుఁ జేకొన్న కేవలాత్ముఁ
డాత్ముఁ డగుఁ గాక మఱి జీవుఁ డగునె తెలియ?. 94

టీ. అరయన్=విచారింపఁగా, తరుణీవేషంబున్ = స్త్రీవేషమును, కైకొన్న పురుషుఁడు=అంగీకరించినపురుషుఁడు, పరికింపన్=విచారింపఁగా, పురుషుఁడగుఁగాక =పురుషుఁడేయగుడుగాని, తరుణియగునె=స్త్రీయగునా? తెలియన్=విచారింపఁగా, జీవభావంబున్=జీవత్వమును, కైకొన్న కేవలాత్ముఁడు = అంగీకరించినయద్వితీయబ్రహ్మము, ఆత్ముఁడగుఁగాక=బ్రహ్మమే యగునుగాని, మఱి, జీవుఁడగునె = జీవుఁ డగునా? (ఎప్పటికిని గాఁ డనుట.)

తా. ఒకపురుషుఁడు స్త్రీవేషమును దాల్చినంతమాత్రముననే వానిపురుషత్వమునకు భంగము లేనట్లు బ్రహ్మము జీవరూపముతో నున్నను ఆయనకుఁ గలబ్రహ్మత్వమున కెప్పటికిని భంగము లేదు కదా. అమానిత్వాదిగుణములును బ్రహ్మమునకు స్వాభావికములే (అనఁగా: బ్రహ్మమునకు మనస్సు లేదు కావున మానదంభాదు లుండుటకే వీలులే దనుట) కావున యోగి బ్రహ్మము నాత్మఁగా నెఱుఁగఁగానే యాగుణములు కలుగుటకు సంశయమేమి? స్వభావగుణములై యుండి యవి యజ్ఞానబలముచే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకుఁ బూర్వము తిరోధానమును జెందియుండును. జ్ఞానానంతరమునఁ బ్రకాశించును. ఇందుఁ గ్రొత్తగా వచ్చుట యనునదియే లేదుకదా.

తే. దంతిరూపంబుచే నొప్పుదారు వరయఁ
దారు వగుఁ గాక పరికింప దంతి యగునె?
విశ్వరూపంబుచేఁ దోఁచువిష్ణుమూర్తి
విష్ణుఁ డగుఁ గాక పరికింప విశ్వ మగునె? 95

టీ. అరయక్=విచారింపఁగా,దంతిరూపంబుచేక్= ఏనుఁగుగా,ఒప్పుదారువు = ఉన్నకొయ్య, దారువగుఁగాక = కొయ్యయేయగునుగాని, పరికింపక్=విచారింపఁగా, దంతియగునె = యథార్థమగు యేనుంగగునా, విశ్వరూపంబుచేక్ = ప్రపంచస్వరూపముతో, తోఁచు విష్ణుమూర్తి=కానఁబడునట్టి పరబ్రహ్మము, విష్ణుఁడగుఁగాక=పరబ్రహ్మమే యగునుగాని, పరికింపక్=విచారింపఁగా, విశ్వమగునె=ప్రపంచమగునా? (కానేరదనుట.)

తా. మఱియు కొయ్యతోఁ జేయంబడినయేనుఁగు యేనుఁగగునా? కానేరదు. కావున గజరూపముతో నున్నదారువు ఎప్పటికిని దారువే. అట్లే ప్రపంచరూపముతో నున్న పరబ్రహ్మ మెప్పటికిని పరబ్రహ్మమే కాని ప్రపంచము కాదు కదా!

ఉ. వారణ మంచు భ్రాంతుఁ డగువానికి దారువు తోఁపదా క్రియక్
దారు వటంచుఁ గాంచు విహితజ్ఞునకుం బరికింపఁ గల్గునే?
వారణ మట్లు సర్వ మనువానికి బ్రహ్మము గానిపింప ద
ట్లూరక బ్రహ్మమందుఁ గనుయోగికి సర్వము గల్గి తోఁచునే. 96

టీ. వారణమంచుక్=యథార్థమగునేనుఁగు అని, భ్రాంతుండగువానికిక్=భ్రాంతిచేఁ దలంచువానికి, దారువుదోఁపదు=కొయ్యకానంబడదు, ఆక్రియక్=అట్లు,దారువటంచుక్=(ఇదికొయ్య)అని, కాంచు...నకుక్-కాంచు=యథార్థస్థితిని దెలిసికొనునట్టి, విహితజ్ఞునకుక్=వివేకవంతునకు, పరికింపక్=విచారింపఁగా, వారణము=ఏనుఁగు,కల్గునే=కానఁబడునా (కనఁబడదు). అట్లు=అదియేవిధముగా, సర్వమనువానికిక్='ఇది ప్రపంచము' అని భ్రాంతిఁ జెందువానికి, బ్రహ్మముగానుపింపదు=సర్వాధిష్ఠాన మగు పరబ్రహ్మము కానరాదు, అట్లు=ఆవిధముగానే, ఊరక, బ్రహ్మమందుక్=(ఇది యంతయుం బ్రహ్మమే) యని, కనుయోగికిక్=చూచినట్టి రాజయోగికి, సర్వము=నామరూపభేదములుగల ఈప్రపంచము, కలిగితోఁచునే=ఉన్నట్లు కానవచ్చునా? (కానరా దనుట.)

తా. యథార్థస్థితి ఇదియే యైనను 'ఇదియేనుఁగు' అని తలంచువానికి 'ఇది దారువేకాని వేఱు కాదు' అని తోఁపదు. 'ఇది దారువు' అని యథార్థజ్ఞానము గలవానికి గజభ్రాంతియుఁ గలుగదు. ఇట్లె 'ఇది ప్రపంచము' అనుభ్రాంతునకు బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానంబును 'ఇది బ్రహ్మము' అనుజ్ఞానికి ప్రపంచభ్రాంతియును గలుగదు.

వ. అదివిని హనుమంతుండు సీతారామునకి ట్లనియె. 97

టీ. అనినన్ = అని యిట్లుచెప్పఁగా, విని, హనుమంతుఁడు, సీతారామునకున్, ఇట్లనియెన్.

తా. స్పష్టము.

సర్వము బ్రహ్మమనువాని ప్రశ్నము.

అవ. ఇట్లు రాజయోగోపదేశము ముగియఁగానే 'బ్రహ్మజ్ఞానమువలన లోకవ్యవహారమునకు హాని వచ్చును' అని సందేహించి హనుమంతుఁడు ప్రశ్నఁ జేయుచున్నాఁడు.—

క. మీరలు నుడివినపడువున, నారసి సర్వంబు బ్రహ్మ మని కనుఘనుఁడే
ప్రారబ్ధవ్యవహారం, బేరీతిం జేయు దీని నెఱిఁగింపుఁ డనన్. 98

టీ. మీరలు=మీరు, నుడివినపడువునన్ = చెప్పినట్లు, ఆరసి=విచారించి, సర్వంబు= సమస్తప్రపంచము, బ్రహ్మమని=పరబ్రహ్మమని, కనుఘనుఁడు=తెలిసికొనునట్టి మహాత్ముఁడు, ఏప్రారబ్ధవ్యవహారంబున్-ప్రారబ్ధ=ప్రారబ్ధకర్మవలనకలిగిన, ఏవ్యవహారంబున్= ఏక్రియాకలాపమును, ఏరీతిన్ జేయున్ = ఎట్లు నిర్వహించును, దీనిన్ = ఈవిషయమును, ఎఱిఁగింపుఁడు= తెలియ నుపదేశింపుఁడు, అనన్ = అని ప్రశ్నింపఁగా.

తా. ఓ శ్రీరామా! మీరు చెప్పినవిధమున 'సర్వము బ్రహ్మమే' యనుమహాత్ముఁడు సాధనసాధ్యసాధకాదిభేదసాధ్య మగు ప్రారబ్ధకర్మము నేవిధమున నిర్వహించును? ఈవిషయమును గరుణించి వివరింపవలయును. అనఁగా.

వ. అనిన శ్రీరామచంద్రుం డవ్వానరేంద్రున కిట్లనియె.

టీ. అనినన్, శ్రీరామచంద్రుఁడు, అవ్వానరేంద్రునకున్ = ఆవానరశ్రేష్ఠుండైన హనుమంతునకు, ఇట్లనియెన్ = ఈవిధముగా నుపదేశింప నారంభించెను.

తా. అనిన రాముఁ డి ట్లని సమాధానముఁ జెప్ప నారంభించెను.

అవ. 'బ్రహ్మజ్ఞానమువలన లోకానుభవమునకు (లేకలోకవ్యవహారమునకు) హాని లేదు' అను విషయమును దృష్టాంతపూర్వకముగా నిరూపించుచున్నాఁడు.—

చ. ఘటకటకోర్మికాపటనికాయము లంచు వివేకదృష్టిచేఁ
దటుకున మృత్సువర్ణజలతంతువు లంచు నెఱింగినంతఁ ద
త్స్ఫుటతరనామరూపములు పోవమినన్నియుఁ గార్యకోటికె
ప్పటివలె వచ్చు వచ్చినను బాధక మున్నదె హేతుదృష్టికిన్. 99

టీ. ఘట...ములన్-ఘట=కుండ, కటక=కడియములు, ఊర్మిక=అలలు, పట=వస్త్రము, నికాయములన్=అనువానియొక్క సమూహములను, సువివేకదృష్టిచేన్ = చక్కనిజ్ఞానముచే, తటుకునన్ = ఏకకాలమునందు, మృత్సువర్ణ...లంచున్-మృత్ = మృత్తికయనియు, సువర్ణ=స్వర్ణమనియు, జల=నీరనియు, తంతువులంచున్ = దారమనియు, ఎఱింగి

నంతన్ =తెలిసికొనఁగానే, తత్స్ఫుట...ములు-తత్ =ఆఘటాదులయొక్క, స్ఫుటతర =స్పష్టమైన, నామరూపములు = నామములును ఆకారములును, పోవమిన్ =నశింపవు. కావున, అన్నియున్ = ఆనామరూపములన్నియుఁ, కార్యకోటికిన్ =అవసరము కలిగినప్పుడు, ఎప్పటివలెవచ్చున్ =భ్రాంతి యున్న సమయమునందు వలెనే, వచ్చినన్ = వ్యవహారమునకు వచ్చుచున్నను, హేతుదృష్టికిన్ =యథార్థజ్ఞానములకు, బాధకము ఉన్న దే=విరోధము సంభవించునా? (సంభవింపనేర దనుట.)

తా. ఘటము మృత్తిక గాను కటకములు మొదలగువానిని సువర్ణముగాను అలలను జలముగాను వస్త్రములను తంతువులను గాను తెలిసికొనినను వ్యవహారసమయమున నాఘటకటకాదులు మృత్తికాదిరూపములతోఁ గాక ఘటాదిరూపములతోనే వచ్చుచుండును. ఇట్లు వచ్చుటవలన 'కార్యము లన్నియుఁ గారణములకంటె భిన్నములు కావు' అనుజ్ఞానదృష్టికి భంగ మేమియు లేదు కదా.

అవ. ఇట్లు దృష్టాంతమును నిరూపించి దార్ష్టాంతికమున సంయోజనఁ జేసి బ్రహ్మవేత్తయొక్క యనుభవము నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

శా. ఆరీతిన్ సకలంబు తత్త్వమని దివ్యాధ్యాత్మయోగంబుచే
నారూఢిం గనుయోగి కెయ్యెడఁ దదీయాంగేంద్రియాత్మాళికిం
బ్రారబ్ధానుభవంబు గల్గునటు లొప్పారంగఁ దా ద్రష్టయై
సారోదారవిచారదృష్టి నరయున్ సర్వంబు బ్రహ్మంబు గాన్. 100

టీ. ఆరీతిన్ = ఆవిధముగా, సకలంబు = సమస్తమును, తత్త్వమని=బ్రహ్మస్వరూపమని, దివ్యా...బుచే-దివ్య = శ్రేష్ఠమయిన, అధ్యాత్మయోగంబుచేన్ =జ్ఞానయోగముచే, ఆరూఢిన్ = దృఢముగా, కనుయోగికిన్ = చూచునట్టిజ్ఞానయోగికి, ఎయ్యెడన్ =ఎచ్చట నైనను, తదీ...ళికిన్ -తదీయ=ఆయోగిసంబంధమయిన, అంగ=శరీరములయొక్కయు, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములయొక్కయు, ఆత్మ=జీవులయొక్కయు, ఆళికిన్ =సమూహములకు, ప్రార...వంబు-ప్రారబ్ధ = పూర్వజన్మకర్మలయొక్క (అనఁగా: తత్ఫలములయొక్క), అనుభవంబు = అనుభవము, కల్గునే=సంభవించును, అటులు = ఆవిధముగ, ఒప్పారంగన్ = శరీరాదులకుఁ బ్రారబ్ధానుభవము గలుగుచుండఁగా, తాన్ = బ్రహ్మస్వరూపుఁ డైనతాను, ద్రష్టయై=సాక్షియై (అనఁగా: ఆప్రారబ్ధానుభవమునకును, దానిననుభవించు దేహాదులకును, సాక్షియగుచు తా ననుభవించువాఁడు కాక), సారోదారవిచారదృష్టిన్ -సార = శ్రేష్ఠమైనట్టియు, ఉదార=గంభీరమయినట్టియు, విచారదృష్టిన్ = జ్ఞాననేత్రములచేతను, సర్వంబున్ =సమస్తప్రపంచమును, (అనఁగా: ప్రారబ్ధంబును తదనుభవంబును దానిననుభవించు దేహాదులనుగూడ), బ్రహ్మంబుగాన్ = పరబ్రహ్మంబని, అరయున్ =నిర్ణయించును. (మొట్టమొదట 'నేను ప్రారబ్ధానుభవమునకు సాక్షిని గాని ప్రారబ్ధము ననుభవించువాఁడను కాను' అని

నిశ్చయించి పిదప ఈ ప్రారబ్ధకర్మము కూడ బ్రహ్మరూపుఁడ నగు నాకంటె వేఱైనది కాదు. ఈప్రారబ్ధానుభవము దీని ననుభవించు దేహాదులును నాకంటె భిన్నములైనవి కావు అని నిశ్చయించుకొనుము.)

తా. అట్లే సర్వమును పరబ్రహ్మమునుగా భావించుదృఢవిజ్ఞానము కలిగినవానికి వ్యవహారదశయందు దేహాదులు గానవచ్చినను లోప మేమియుఁ గలుగదు. సర్వము భ్రాంతియే! కావున ప్రారబ్ధానుభవము కలుగుచున్నట్లు తోఁచుటకూడ భ్రాంతియే; కాని యథార్థము కాదు. ఎట్లైన నేమి? జ్ఞాని (బ్రహ్మము) సర్వసాక్షియే కావున నాప్రారబ్ధానుభవమునుగూడఁ జూచును. సర్వము స్వస్వరూపమునకంటె భిన్నము కానిదానినిగా దృఢవిజ్ఞానముచే భావించుచుండును ఈకారణమువలన 'సర్వము బ్రహ్మమే' యను తలంపునకును కల్పితభేదసాధ్య మగువ్యవహారంబునకును విరోధ మేమియు లేదు. అపరమార్థవిషయముతోఁ బరమార్థవిషయమునకు విరోధము వచ్చు ననుట తగదు కదా! 'చిత్తరువునందు వ్రాయఁబడియున్న పులి మనుష్యులఁ జంపును' అనుట యెంతహాస్యాస్పదమో ఇదియు (అనఁగా: నయథార్థమై భ్రాంతికల్పితమై యున్నవ్యవహారము యథార్థస్థితిని బాధించుననుటయు) నంతహాస్యాస్పదమే.

అవ. మఱియు ననేకదృష్టాంతములచే పైవిషయమునే వివరించుచున్నాఁడు.—

శా. గానంబు న్నటనంబుఁ దాళగతులం గావించుచుం జారువి
ద్యానైపుణ్యముఁ జూపుచున్ శిరముమీఁదం గల్గు పెందొంతరం
బూనం గైకొనునాట్యశీలునిగతిన్ బుంఖానుపుంఖోజ్జ్వల
న్నానార్థానుభవజ్ఞుఁ డయ్యు బుధుఁ డానందాత్మఁ గాంచున్ మదిన్.

టీ. గానంబున్=పాటను, నటనంబున్ = ఆటను, తాళగతులన్ - తాళ=తాళముయొక్క, గతులన్=నడకల ననుసరించి, కావించుచున్=చేయుచుండియును, చారు...ణ్యము - చారు=మనోహర మైన, విద్యా = గాననాట్యాదివిద్యలయందలి, నైపుణ్యమున్=నేర్పును, చూపుచున్, శిరముమీఁదన్ = తనతలపై, కల్గుపెన్దొంతరన్-కల్గు=ఉన్నట్టి, పెన్=పెద్దదైన, దొంతరన్=కుండలదొంతిని, పూనన్ = చెడకుండ ధరించుటకు, కైకొనునాట్యశీలునిగతిన్ = నేర్పునట్టినటునివలె, పుంఖా...డయ్యున్-పుంఖానుపుంఖ = వరుసలువరుసలుగా, ఉజ్జ్వలత్ = ప్రకాశించుచున్న, నానార్థ = అనేకవిషయములయొక్క, అనుభవజ్ఞుఁడయ్యున్ = అనుభవమును తెలిసికొనుచున్నవాఁడయ్యును, బుధుఁడు = జ్ఞాని, ఆనందాత్మన్ = ఆనందరూప మగు స్వస్వరూపమును, మదిన్ = మనసునందు, కాంచున్=చూచుచుండును. (ప్రారబ్ధవ్యవహారము లెన్నియున్నను ఆత్మనిష్ఠకు భంగము కలుగ దని భావము.)

తా. ఆడుచుఁ బాడుచు భరతశాస్త్రప్రావీణ్యమునంతయుఁ జూపుచునుండియుఁ జమత్కారి యగునటుఁడు తనశిరముపై నున్నదొంతర నించుక యైన నేమరక చిత్తము

సంతయు నందే నిలిచి యుండుట లోకమునఁ జూచుచున్నాము. ఇట్లే బ్రహ్మజ్ఞాని సర్వేంద్రియములతో సర్వవిషయముల ననుభవించుచున్నను సర్వకారణ మగుస్వస్వరూపమును జూచుచునే యుండును.

చ. స్వకృతవిచిత్రపట్టణ మసన్మయ మంచు నెఱింగి భ్రాంతి నొం
దక యిల నింద్రజాలకుఁడు దాని సృజించువిధంబున న్నిజ
ప్రకృతికృతప్రపంచమున భావముగా వివరించి కాంచి త
ద్వికృతులఁ జెంద కే ఘనవివేకి యొనర్చు సమస్తకార్యముల్. 102

టీ. ఇలన్=భూమియందు, ఇంద్రజాలకుఁడు=ఇంద్రజాలముఁ జేయువాఁడు, స్వకృ...ణమే-స్వ=తనచే, కృత=చేయఁబడిన, విచిత్ర=చిత్రమైన, పట్టణము, అసన్మయమంచున్=అభావరూపమని, ఎఱిఁగి=తెలిసికొని, భ్రాంతినొందక=భ్రమలేక (అనఁగా 'ఈపట్టణము యథార్థమైనది' అని యెన్నిటికిని తలఁపక), దానిన్=ఆపట్టణమును, సృజించువిధంబునన్=కల్పించునట్లు, ఘనవివేకి=మహాజ్ఞాని, నిజ...చమున్-నిజ=తనయొక్క (బ్రహ్మమునకును జ్ఞానికిని భేదము లేదు కావున నిట్లుచెప్పఁబడెను.), ప్రకృతి=మాయచేత, కృత=చేయఁబడిన (అనఁగా సృజింపఁబడిన), ప్రపంచమున్, అభావముగావివరించి=అభావరూపముగా విమర్శించి, కాంచి=తెలుసుకొని, తద్వికృతులన్=ఆప్రపంచసంబంధమయిన వికారములను, చెందకే=పొందకయే, సమస్తకార్యములు, ఒనర్చున్=చేయును.

తా. మఱియు నైంద్రజాలికుఁడు తనమాయచేఁ గల్పింపఁబడినపట్టణము శూన్యరూపమే యని యెఱింగినవాఁ డగుటచే భ్రాంతిలేక సర్వమును జేయునట్లు జ్ఞానియుఁ దనమాయచేఁ (జ్ఞానికిని బ్రహ్మమునకును భేదము లేదు కావున నిట్లు చెప్పఁబడెను) గల్పింపఁబడుప్రపంచము మిథ్య యని యెఱింగినవాఁడు కావున సర్వకార్యముల నాచరించు చున్నను దానివికారములతో సంబంధపడఁడు.

మ. శివజీవైక్యసమాధియందు విలసచ్చిన్మాత్రతత్త్వంబుఁ దా
నవలీలం గని పూర్ణుఁడై పిదప మాయాసంసృతిం జెందినం
దవుల న్నేర్చునె యోగి పాలు పెరుఁగై ద్రచ్చంగ వేఱైన యా
నవనీతం బికఁ జల్లలోఁ గలయునే నానాప్రకారంబులన్. 103

టీ. యోగి=జ్ఞానయోగి, శివ...యందున్-శివ=పరమాత్మకును, జీవ=జీవునకుఁ గల, ఐక్యసమాధియందున్=ఏకత్వరూపయోగనిష్ఠయందు, విలస...త్త్వంబున్-విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, చిన్మాత్ర=జ్ఞానమాత్రమైన, తత్త్వంబున్=పరబ్రహ్మతత్త్వమును, తాన్=స్వయముగా, అవలీలన్=సుఖముగా, కని=సాక్షాత్కరించి, పూర్ణుఁడై=తద్రూపమునుదాల్చి (అనఁగా దృఢమగు నైక్యజ్ఞానము కలిగి), పిదపన్=తర్వాత,

మాయాసంసృతిఁ=మాయారూపమైనసంసారమును, చెందినన్=పొందినప్పటికిని, తవులన్నేర్చునే=ఈసంసారమునకును ఆతనికిని సంబంధముకలుగునా? (కలుగనేరదనుట,) పాలు, పెరుగై, (మాఱి) త్రచ్చంగన్=చిలుకఁగా, వేఱైన=ఆపెరుఁగులో నుండి వేఱుగా వచ్చిన, ఆనవనీతంబు=ఆవెన్న, ఇఁకన్=పిదప, నానాప్రకారంబులన్=ఎన్నివిధములుగాఁ బ్రయత్నించినను, చల్లలోన్=మజ్జిగలో, కలయునే=కలియునా?

తా. ఇదియును గాక భ్రాంతి దొలఁగి జీవబ్రహ్మైక్యమును దెలిసికొని సర్వపరిపూర్ణుఁడై యోగారూఢుండై యున్నమహాత్ముఁడు కల్పితసంసారమును జెందినను వానికి వికారము లంటవు. పాలను పెరుఁగుఁజేసి దానిని మథించి తీయఁబడినవెన్న ఆపాలకంటెను పెరుఁగునకంటెను వేఱే యగును, కాని యెప్పటికైన దానియందు కలియునా? కలియదు కదా! అట్లే బ్రహ్మజ్ఞానియు దేహితోను సంబంధపడఁడు.

తే. ప్రజ్వలత్పావకావృతపర్వతంబు
నాశ్రయించునె మృగవిహంగాదికములు
బ్రహ్మమయుఁడై ప్రకాశించుబ్రహ్మవిదుని
నంటునే పుణ్యపాపంబు లాంజనేయ !. 104

టీ. ఆంజనేయ! ప్రజ్వల...తంబున్-ప్రజ్వలత్=మండుచున్న, పావక=అగ్నిహోత్రముచేత, ఆవృత=చుట్టఁబడిన, పర్వతంబున్, మృగ...ములు-మృగ=మృగములు, విహంగ=పక్షులు, ఆదికములు=మొదలగునవి, ఆశ్రయించునె, బ్రహ్మమయుఁడై=బ్రహ్మరూపుఁడై, ప్రకాశించుబ్రహ్మవిదునిన్ = ప్రకాశించుచున్న బ్రహ్మజ్ఞానిని, పుణ్యపాపంబులు, అంటునే=తగులునా? (తగుల వనుట.)

తా. ఆంజనేయా! మండుచున్న యగ్నిచే నావరింపఁబడిన యగ్నిపర్వతమును మృగములు కాని పక్షులు కాని యాశ్రయింపనట్లు బ్రహ్మవేత్తయు బ్రహ్మరూపుండగు మహాత్ముని పుణ్యపాపములు (అనఁగా మంచిచెడ్డలు; సర్వవికారములును మంచివనియు చెడ్డవనియు రెండువిధములుగా విభాగించుట యుక్తిహీనము కాదు. కావున నిట్లు చెప్పఁబడెను.) అంటనేరవు.

కవిరాజవిరాజితము.—

తరణిసమస్తరసంబులఁ గ్రోలుచుఁ దద్రసనిష్ఠవికారములం
బొరయనిచందమున న్విషయంబులఁ బొందుచుఁదద్గుణదోషములన్
నిరతము నంటక యోగివరుం డతినిర్మలనిశ్చలమానసుఁడై
పరమసుఖామృతవార్ధిని గ్రుంకుచుఁ బావనుఁడై విలసిల్లుఁ దగన్,

టీ. యోగివరుఁడు=శ్రేష్ఠుండగు జ్ఞానయోగి, తరణి=సూర్యుఁడు, సమస్త=సర్వవిధములైన, రసంబులన్=ద్రవపదార్థములను, క్రొలుచున్=కిరణములచే నాకర్షించుచు, తద్రస...ములన్-తత్ రస=ఆరసద్రవపదార్థములయందు, నిష్ఠ=ఉన్న, వికారములన్=ఉప్పుమొదలగువికారములను, పొరయనిచందమునన్=పొందనట్లు, విషయంబులన్=శబ్దాదుల నన్నిటిని, పొందుచున్=ఆశ్రయించు చుండియును, తద్గుణదోషములన్-తత్=ఆవిషయములయందలి, గుణ=గుణములను గాని, దోషములన్=దుర్గుణములను గాని, నిరతమున్=ఎల్లప్పుడు, అంటక=పొందక, అతి...సుడై-అతి=మిగుల, నిర్మల=పరిశుద్ధమైనట్టియు, నిశ్చల=చలింపనట్టియు, మానసుఁడై = మనస్సుకలవాఁడై, పరమసుఖామృతవార్ధిన్ - పరమ = శ్రేష్ఠమయిన, సుఖ=ఆనందమనెడు, అమృత=అమృతముయొక్క, వార్ధిన్=సముద్రమునందు, క్రుంకుచున్=మునుగుచు, పావనుఁడై=నిర్మలుఁడై, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, విలసిల్లున్=ప్రకాశించును.

తా. మఱియు సూర్యుఁడు సర్వద్రవపదార్థముల నాకర్షించుచున్నను వానియందున్నలవణాదిరసములను కాని సుగంధదుర్గంధములను కాని పొందనట్లు ఈరాజయోగియు సర్వవిషయముల ననుభవించుచున్నను అందలిగుణదోషములఁ జెందఁడు. పరిశుద్ధమైనట్టియు నిశ్చలమైనట్టియు మనస్సు గలవాఁడై బ్రహ్మానందసముద్రమున నోలలాడుచు నతినిర్మలుఁడై యుండు.

తోదకవృత్తము.—

చారువివేకి యసారమహాసం,సారముఁ జెంది యనంగత నుండున్
నీరజపత్రము నీరము నెప్డు,న్నారయ నంటియు నంటనిభంగిన్. 106

టీ. ఆరయన్=విచారింపఁగా, చారువివేకి=చక్కనిజ్ఞానము కలవాఁడు, అసారమహాసంసారమున్-అసార=నిస్సారమయిన, మహాత్=గొప్పదయిన (అనఁగా: తొలఁగించుకొనుటకు వీలులేని,) సంసారమున్, చెంది=ఆశ్రయించి (అనఁగా: సంసారమున కనుగుణముగా బ్రవర్తించుచుండియును,)నీరజపత్రము=తామరయాకు, నీరమున్=నీటిని, ఎప్డున్=ఎప్పుడును, అంటియున్ = తాకియుండు, అంటనిభంగిన్=తాఁకనట్లు, అసంగతనుండున్=సంబంధపడనివాఁడై యుండును.

తా. నీటియందే సర్వకాలములయందు నుండియు దానితో సంబంధపడని తామరయాకువలె దివ్యజ్ఞానసంపన్నుఁడు సర్వవ్యవహారముల నాచరించుచు సంసారమునం దున్నను దానితో సంబంధపడక యసంగుఁడై యుండును.

ఆ. పావకుండు సర్వభక్షకుం డయ్యు ని
ర్దోషుఁడై నభంగి దూరదర్శి

విషయరాగి యయ్యు వీతరాగియు నై వె
లుంగుచుండు ముక్తసంగుఁ డగుచు.

టీ. పావకుండు=అగ్ని, సర్వభక్షకుండయ్యున్=సమస్తపదార్థములను భుజించు వాఁడయ్యును (అనఁగాఁ గాల్చువాఁ డయ్యును), నిర్దోషుఁడైనభంగిన్=దోషములేని వాఁడైనట్లు, దూరదర్శి=జ్ఞాని; విషయరాగియయ్యున్-విషయ=శబ్దాదులయందు, రాగి యయ్యున్=ఇచ్ఛగలవాఁడయ్యును, వీతరాగియునై=వైరాగ్యవంతుఁడు కూడనగుచు, ముక్తసంగుఁడగుచున్-ముక్త=విడువఁబడిన, సంగుఁడగుచున్=అభిమానము గలవాఁడై, వెలుంగుచుండున్=ప్రకాశించుచుండును.

తా. అగ్నిహోత్రుఁడు పరిశుద్ధము లైనపదార్థములను గాని యపరిశుద్ధములైన పదార్థములను గాని భక్షించువాఁడైనను పరిశుద్ధుఁడే యైనట్లు రాజయోగియు సకలవిష యముల ననుభవించుచున్నను వైరాగ్యవంతుఁడే (అనఁగా: నిత్యపరిశుద్ధుఁడే, యగును.

తే. తనరుసాత్త్వికరాజసతామసములఁ
బొంది పొందఁడు నిర్గుణానందపరుఁడు
మంటి నంటియు నంటక యొంటి మెలఁగు
విమలమృత్కీటకంబుచందమున ననఘ!. 108

టీ. అనఘ=ఓదోషరహితుఁడ, మంటిన్, అంటియున్ = తగిలియు, అంటక= తగులక, ఒంటిన్=స్వతంత్రముగా, మెలం...మునన్-మెలంగు = సంచరించునట్టి, విమల=పరిశుద్ధమయిన, మృత్కీటకంబుచందమునన్=కుమ్మరిపురుగువలె, నిర్గుణానంద పరుఁడు-నిర్గుణ=సత్త్వాదిగుణశూన్యమైన, ఆనంద=బ్రహ్మానందమునందు, పరుఁడు=ఆశ గలవాఁడు (లేక బ్రహ్మానందమేముఖ్యస్థానముగాఁ గలవాఁడు), తనరు...ములన్- తనరు=ఒప్పునట్టి, సాత్త్వికరాజసతామసములన్ = సత్త్వరజస్తమోగుణముల, పొంది పొందఁడు=ఆశ్రయించియు ఆశ్రయింపనివాఁడే.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! కుమ్మరపురుగు మట్టియందే తిరుగుచున్నను దాని నంట నట్లు బ్రహ్మానందానుభవరసికుఁడు సత్త్వరజస్తమోగుణములను ;(అనఁగా: వానివలనఁ గలుగు ప్రకాశప్రవృత్తిమోహములను) జెందియు వానితో సంబంధపడఁడు.

చ. పరపురుషానురక్తి గలభామిని యెల్లపనుల్ గృహంబునం
బొరిఁబొరిఁ జేయుచుం బ్రియునిపొందు సుఖంబుగఁ జూచురీతి భా
స్వరపరతత్త్వవేది నిజవర్ణనిజాశ్రమయోగ్యధర్మముల్
నిరతము సల్పుచుం బరమనిర్మలసౌఖ్యముగాంచు నెప్పుడిన్. 109

టీ. పర...మిని-పర=ఇతరుఁడైన, పురుష=పురుషునియందు, అనురక్తిగల= ప్రీతిగల, భామిని=స్త్రీ,ఎల్లపనులు=సమస్తకార్యములను, గృహంబునన్=తనయింటి యందు, పోరిన్ పోరిన్=శీఘ్రముగా,చేయుచున్, ప్రియునిపొందున్=తనచేఁగావింపఁబడిన పురుషునియొక్క సంబంధమును, సుఖముగన్=సుఖమని, ఎంచురీతిన్=సర్వకాల సర్వావస్థలయందును దలంచునట్లు, భాస్వర...వేది-భాస్వర=ప్రకాశించుచున్న, పరతత్త్వ=పరబ్రహ్మతత్త్వమును, వేది=తెలిసికొన్నవాఁడు, నిజ...ములు-నిజవర్ణ=స్వకీయమైనజాతికిని, నిజాశ్రమ=స్వకీయమైనఆశ్రమమునకును, యోగ్య=తగిన,ధర్మముల్=విధులను, నిరతము=ఎల్లప్పుడును, సల్పుచున్=చేయుచును, నెమ్మదిన్=మనస్సునందు, పరమ...చేతన్-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, నిర్మల=పరిశుద్ధమైన, సౌఖ్యమున్=బ్రహ్మానందమును, కాంచున్=సర్వకాల సర్వావస్థలయందును జూచుచుండును.

తా. పరమపురుషానురాగము గలస్త్రీ ఇంటియందలిసర్వకార్యములనుచక్కఁగా నిర్వహించుచున్నను, ఆపరపురుషసమాగమసుఖమునే మనసున సర్వకాలములయందును భావించుచున్నట్లు జీవబ్రహ్మైక్యము నెఱిఁగినయోగి తనవర్ణాశ్రమధర్మములు పూనికతో నాచరించుచున్నను సర్వకాలములందును మనసున బ్రహ్మానందమునే కనుఁగొనుచుండును.

వ. అట్టిమహానుభావుండు ప్రారబ్ధవశంబుచే స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మంబుల యందుఁ బ్రవర్తించు సమయంబున. 110

టీ. అట్టిమహానుభావుఁడు, ప్రారబ్ధవశంబుచేన్-ప్రారబ్ధ = పూర్వజన్మకర్మముయొక్క, వశంబుచేన్=స్వాధీనమం దుండుటవలన, స్వవర్ణా...యందున్-స్వవర్ణ=తనజాతికిని, ఆశ్రమ=తనయాశ్రమమునకును, ఉచిత=తగిన, ధర్మంబులయందున్=విధులయందు, ప్రవర్తించుసమయంబునన్=ప్రవర్తించుచున్నప్పుడు (అనఁగా: నాయాకర్మల నాచరించుచున్నప్పుడు.)

తా. స్పష్టము.

ద్విరదగతిరగడ.—

మొదలు సరిగాఁగఁ గనుమోదమును ఖేదమును
వదలుకొనియుండుఁ బరవాదమును భేదమును
గలఁతపడి సల్పఁడు వికర్మమును గర్మమును
దలఁపఁ డోకయించుక యధర్మమును ధర్మమును
మరులుకొని చేయఁ డభిమానమును మానమును
మఱచియును మానఁ డతిమానమును జ్ఞానమును
గ్రందుకొని పొందఁడు సుకాంతలను వింతలను

జెందఁ డతిదుర్విషయచింతలను వంతలను
పొలయక జయించు నతిసు ప్తియు నసు ప్తియును
దెలిసి కను నాత్మసుఖతృ ప్తియును జ్ఞ ప్తియును
లౌల్యమతిఁ దాల్పఁ డభిలాషమును వేషమును
దుల్యముగఁ గాంచు ఘనతోషమును రోషమును
జెలులపై నుంచఁ డిల స్నేహమును మోహమును
దెలియఁ డిది సత్య మని దేహమును గేహమును
విరసముగ నెంచు నలవి త్తముల మొ త్తముల
సరసముగ నెంచు మది స త్తములఁ జి త్తముల
భ్రమ గొని భజింపఁ డిలఁ బౌత్రులను బుత్రులను
సమముగఁ దలంచు నరిశత్రులను మిత్రులను
గర మభిలషింపఁ డొకకల్మియును బల్మియును
సిరియును గొనుఁ బుధులచెల్మియును దాల్మియును
సడలఁ డొకయింతయును శాంతియును దాంతియును
గడు కరుగనీఁడు ముఖకాంతియును ఖ్యాంతియును
బ్రా పనుచుఁ జూచు గురుభ క్తియు విర క్తియును
నొ పిక నెఱుంగు శ్రుతియు క్తియును ము క్తియును. 111

టీ. మోదమున్ =సంతోషమును, ఖేదమున్ =దుఃఖమును, మొదలుసరిగాఁగన్ =సమానముగా, కనున్ =చూచును, పరవాదమున్ =ఇతరులతో వాదించుటయును, భేదమున్ =భేదబుద్ధియును, వదలుకొనియుండున్ =విడిచిపెట్టును. వికర్మమున్ =నిషిద్ధకర్మమును, కర్మమున్ =విహితకర్మమును, కలఁతపడి=(ఇది నిషిద్ధమే. దీనినెట్లుచేయుదును? ఇది విహితకర్మమే. దీని నెట్లు చేయకుందును? అని) కలఁత జెంది. సల్పఁడు=చేయఁడు (అనఁగా దాను కర్తకాఁడు. కావున విధియైనను నిషిద్ధమైనను సమచిత్తములో నాచరించుచుండు ననుట). అధర్మమున్, ధర్మమున్, ఒకయించుక=కొంచెమైనను, తలంపఁడు = విచారింపఁడు; అభిమానమున్ = అహంకారమును, మానమున్ = గర్వమును, మరులుకొని = ఆసక్తుఁడై, చేయఁడు = కలుగచేసికొనఁడు, అతిమానమున్ =అధికమగుమానమును, జ్ఞానమునున్ =బ్రహ్మజ్ఞానమును, మఱచియున్ =ప్రమాదముఁజెందినయైనను, మానఁడు=విడువఁడు, సుకాంతలన్ =చక్కని స్త్రీలును, వింతలన్ = ఆశ్చర్యకరములగు (లేక ఆనందకరములగు) వానిని, క్రందుకొని = అధికముగా, పొందఁడు = ఆశ్రయింపఁడు, అతిదుర్విషయచింతలన్ =శబ్దాదివిషయములను అందలి యాలోచనములును, వంతలన్ = ఆవిషయములు దొరకక పోవుట

వలనఁగలుగుదుఃఖములను, జెందఁడు, అలిసుప్తి=అతినిద్ర, అసుప్తియుఁ = నిద్రలేకుం డుటను,పొరయక, సుఖముగ, జయించుఁ,ఆత్మసుఖతృప్తియుఁ-ఆత్మ=బ్రహ్మరూప మైన, సుఖ=ఆనందముచే,తృప్తియుఁ,జ్ఞప్తియుఁ = జ్ఞానమును(లేకజ్ఞానరూపమయిన బ్రహ్మమును), తెలిసి=శాస్త్రయుక్త్యనుభవములచేఁ దెలిసి, కనుఁ=చూచును, తొల్య మతిఁ=ఆసక్తమగుచిత్తముతో, అభిలాషముఁ=కామమును, వేషమును=వస్త్రాలంకా రాదులను, తాల్పఁడు=ధరింపఁడు. ఘనతోషముఁ=అధికమగుసంతోషమును (అనఁగా బరులకుఁ దనమీఁదం గలమంచియభిప్రాయమును). రోషముఁ=(పరులకుఁ దనపై కలి గిన)రోషమును, తుల్యముగఁ=సమానముగా, కాంచుఁ=చూచును, ఇలఁ = ఈభూ మియందు, స్నేహముఁ = అనురాగమును, మోహముఁ=భ్రాంతిని, చెలులపైఁ= స్త్రీలపై (లేకమిత్రులపై), ఉంచఁడు, దేహముఁ=ఈదేహమును, గేహముఁ=గృహ మును, ఇదిసత్యమని=''ఇదియథార్థము''అని, తెలియఁడు=తలఁపఁడు;అలవిత్తములఁ= ధనములను, మొత్తములఁ=బంధుసమూహములను, విరసముగనెంచుఁ = రసహీనము లని తలంచును, మదిఁ=మనస్సునందు,సత్తములఁ = శ్రేష్ఠులను (అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞాన నిష్ఠులను), చిత్తములఁ = బ్రహ్మాకారవృత్తులను, సరసముగఁ = సారవంతములు గా, ఎంచుఁ=నిశ్చయించును, పౌత్రులఁ=మనమలను, పుత్రులఁ=కుమారులను, భ్రమ గొని=(వీరు నావారు; నేనువీరివాఁడను; మాకిరువురకు సంబంధముకలదు అని భ్రాంతి చెంది,) భజింపఁడు=సేవింపఁడు (అనఁగానభిమానింపఁడు), ఉరుశత్రులఁ=గొప్పశ త్రువులను, మిత్రులఁ=స్నేహితులను, సమముగఁదలంచుఁ =సమానముగాఁజూచును, ఒకకల్మియుఁ=ఏవిధ మగుసంపదనుగాని, బల్మియుఁ=బలమునుగాని, కరము=మిగుల, అభిలషింపఁడు = కోరఁడు, బుధులచెల్మియుఁ = విద్వాంసులస్నేహమును, తాల్మి యుఁ=ఓర్పును, సిరియనుకొనుఁ = మహాసమృద్ధిగాఁ దలంచును, శాంతియున్ = చిత్తశాంతిని, దాంతియుఁ=ఇంద్రియనిగ్రహమును, ఒకయింతయుఁ=కొంచెమైనను, సడలఁడు=విడువఁడు, ముఖకాంతియుఁ,క్షాంతియుఁ=శీతోష్ణసహనంబును, కడకరు గనీఁడు = తొలఁగిపోనీయఁడు (అనఁగా నెప్పుడును విశేష మగుముఖకాంతిని గలిగి శీతోష్ణాదుల సహించుచు నుండును.) గురుభక్తియుఁ,విరక్తియుఁ=వైరాగ్యంబును, ప్రాపనుచుఁజూచుఁ=''ఇవియే మనకు శరణము'' అని తలంచును, శ్రుతియుక్తియుఁ =వేదయుక్తులను (లేకవేదములనుయుక్తులను.) ముక్తియుఁ = మోక్షంబును, ఓపికనె యుంగుఁ=పరిశ్రమముఁజేసి తెలిసికొనును.

తా. మఱియు నా బ్రహ్మజ్ఞాని వ్యవహారములు చేయునప్పుడు సుఖదుఃఖముల సమముగాఁ జూచును, పరు లెట్లుచెప్పినను ''అవును కాదు'' అనఁడు. ''వారు నావారు కారు. వీరు నావారు. నేను వేఱు, వాఁడు వేఱు'' అని భేదసంకల్పమును జేయఁడు. ''ఇది నిషిద్ధకర్మ. ఇది విహితకర్మ.దీనినిచేయరాదు. దీనిని చేయవచ్చును''అనికొంచె

మైనను లక్ష్యము చేయఁడు. మనసున కలఁత నొందఁడు. ధర్మాధర్మములఁ గొంచెమైనను విమర్శింపఁడు (అనఁగా నేది యెప్పటికిఁ దటస్థించునో దానినప్పుడుకలఁత యేమి యుండకుండ నొనర్చును) అహంకారగర్వముల నెన్నటికిని జెందఁడు. త్రివిధతానములను బ్రహ్మజ్ఞానంబును విడువఁడు. స్త్రీలను కాని యైశ్వర్యకరము లగునితర విషయములను కాని యాశ్రయింపఁడు. విషయానురాగమును కాని అవిదొరకతనుండుట వలన దుఃఖమును కాని పొందఁడు. నిద్రను జాగ్రత్తనుకూడ జయించును. బ్రహ్మానందానుభవమునఁ గలుగుతృప్తిని కూటస్థరూప మగునిత్యజ్ఞానప్రకాశమును వివేకదృష్టిచే నెఱుంగును. ఏవిషయమునం దైనను గోర్కినిగాని వస్త్రభూషణాద్యలంకారములను గాని యాసక్తుఁడై చేయఁడు. అట్టివానికిఁ బరులేమిచేసినను వికారముండకపోవుటచే దోషము లేదు కదా! తన్ను జూచి ఇతరులు సంతసించినను కోపించిన నొక్కటిగాఁ జూచును. మిత్రులపై స్నేహభావమును కాని స్త్రీలపైననురాగమును (లేక భ్రాంతిని) కాని యుంచఁడు. ఈదేహమును గృహమును సత్యములఁగా నెన్నఁడును భావింపఁడు ధనసమూహములను బంధువులను నిస్సారభూతములుగాఁ జూచును. సత్పురుషులును జ్ఞానముచేఁ బ్రసన్నము దివ్యహృదయములను సారభూతములునుగాఁ జూచును. పుత్రులైనను పౌత్రులైనను వారియెడ భ్రాంతినుంచఁడు. శత్రుమిత్రుల సమముగాఁ జూచును. తనకు సంపదనుగాని బలమును గాని కొంచెమైనను గోరఁడు. విద్వాంసులతో స్నేహముచేయుటయు, నోర్పు కలిగియుండుటయు నను నవియే మహైశ్వర్యమనిభావించును. చిత్తశాంతిని ఇంద్రియనిగ్రహమును కొంచెమైన వదలఁడు. ముఖకాంతిని ఓర్పును ఇటునటులఁ జలింపనీయఁడు. (అనఁగా నెప్పుడును ముఖకాంతితోఁ గూడియేయుండును.) గురుభక్తివైరాగ్యములే శరణము లని నమ్మియుండును. వేదములును దానికనుగుణము లగు యుక్తులను (లేక వేదమునందలి యుక్తులను) మోక్షమును (అనఁగా మోక్షస్వరూపమును) బూనిక్కిలో విచారించును.

వ. అని మఱియు నిది శాస్త్రోక్తప్రకారం బింక ననుభవంబు వినుము.

టీ. అని, మఱియున్, ఇది=ఈచెప్పినదంతయు, శాస్త్రోక్తప్రకారంబు=శాస్త్రముననుసరించి చెప్పంబడినది, ఇంకన్, అనుభవంబు=అనుభవముననుసరించిచెప్పంబడు దానిని, వినుము.

తా. ఓపార్వతీ! ఈవిధముగాచెప్పి శ్రీరాముఁడు హనుమంతునితో నిట్లనియె. ఓయాంజనేయుఁడా! పైచెప్పినబ్రహ్మజ్ఞచర్యయంతయు శాస్త్రోక్తమైనది. ఇఁక మహాత్ములయనుభవము ననుసరించి సర్వమును వివరింతును.

అవ. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి దృష్టాంతపూర్వకముగా ననుభవము నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

మ. తలఁపన్ గాఢవిరక్తియున్ స్ఫుటతరాద్వైతాత్మవిజ్ఞాన ము
జ్జ్వలసర్వేంద్రియమానసోపరతియున్ సంపూర్ణమై నిత్యమున్

వెలయంగాఁ దనుఁ గాంచు కేవలునకున్ విశ్వంబు చూపట్టునే
కలలోఁ గన్న గజంబు మేలుకొనినం గన్పట్టునే మారుతీ!.

టీ. మారుతీ=ఓవాయుపుత్రా, తలంపన్=విచారింపఁగా, గాఢవిరక్తియున్-గాఢ=అత్యధికమైన, విరక్తియున్=వైరాగ్యంబును, స్ఫుట...నమున్, స్ఫుటతర=స్పష్టమైన, అద్వైత=ఏకరూపమైన, ఆత్మ=పరబ్రహ్మముయొక్క-విజ్ఞానమున్=అనుభవజ్ఞానమును, ఉజ్జ్వల...రతియున్-ఉజ్జ్వల = ప్రకాశించుచున్న, సర్వ=సమస్తము లయిన, ఇంద్రియములయొక్కయు, మానస = మనస్సుయొక్కయు, ఉపరతియున్=శాంతియును, నిత్యమున్=ఎల్లప్పుడును, సంపూర్ణమై, వెలయంగాన్=అభివృద్ధిచెందుచుండఁగా, తనున్=తనస్వరూపమును, కాంచు కేవలునకున్=చూచునట్టియేకస్వరూపునకు, విశ్వంబు=ప్రపంచము, (అసత్యమైన ప్రపంచము), చూపట్టునే=కానవచ్చునా? (కానరాదు.) కలలోన్, కన్న గజంబు=చూచినయేనుఁగు, మేలుకొనినన్, కన్పట్టునే=కానవచ్చునా?(అనఁగా కానరాదు. కలలోనిపదార్థములవలె భ్రాంతియున్నప్పుడు మాత్రమేకనంబడు ప్రపంచము భ్రాంతిలేని సిద్ధునకు గానరాదు అనిభావము.

తా. ఓయాంజనేయా! దృఢ మగువైరాగ్యంబును ఆత్మస్వరూపవిజ్ఞానంబును దానివలనఁగలిగినచిత్తేంద్రియశాంతియును గలమహాత్మునకుసర్వకార్యములయందు నాత్మావలోకనముఁ జేయంగలధన్యులకు నీప్రపంచము బొత్తిగనే కానరాదు. భ్రాంతికల్పితమగుటచే నీప్రపంచము స్వప్నతుల్యమైనది. పారమార్థికమగుటచే నాత్మరూపము జాగ్రదవస్థాతుల్యమైనది. కావున యథార్థజ్ఞానము కలమహాత్మునికి స్వప్నదృష్టమైన గజము జాగ్రత్తయందుఁ గానరానిభంగి నీప్రపంచము బొత్తిగనే . కానరాదు. ఇది యనుభవ సిద్ధమేకదా! కావున బ్రహ్మజ్ఞాని ప్రారబ్ధానుభవముఁ జేయుచున్నట్లు భ్రాంతులకుఁ దోఁచు నంతియే కాని వాని కాయనుభవమే లేదని నిశ్చయించుకొనవలయును.

బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మవిద్వరబ్రహ్మవిద్వరీయ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠులలక్షణము.

వ. ఇంక నొక్కవిశేషతాత్పర్యంబు వివరించెద నాకర్ణింపుము బ్రహ్మవిదుండు బ్రహ్మవిద్వరుండు బ్రహ్మవిద్వరీయుండు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుండన మత్స్వరూపతత్త్వజ్ఞులు నలువురు గల రందు దేహేంద్రియాదికర్తృత్వంబును కర్మఫలకాంక్షయు లేక నిత్యనైమిత్తికంబులైన యజ్ఞదానతపఃప్రముఖవైదికకర్మంబుల యథావిధిగా నాచరించుచుఁ గామ్యకర్మంబుల విడిచి శాస్త్రగర్హితంబులు గాని లౌకికకర్మంబుల యథోచితంబుగా నొనర్చుచుఁ బుత్రమిత్రకళత్రవిత్తక్షేత్రాదులయందు వైరాగ్యంబు గలిగి యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుండుఁ గామరాగద్వేష

భయలోభమోహమదమత్సరాది నానావిధ చిత్తవికారరహితుండును సతతనిజితశరీరేంద్రియప్రాణాంతఃకరణుండును నిరహంకారుండును నిత్యప్రసన్నచిత్తుండును బరమకారుణికుండును బరమశాంతుండును జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నుండును నంతస్సుఖుండును నంతరారాముండును నంతఃప్రకాశుండును నాత్మరతుండును నాత్మతృప్తుండును నాత్మసంతుష్టుండును నై సంచరించునతండు బ్రహ్మవిదుండు మఱియు సకల వైదికలౌకికకర్మంబుల విధిపూర్వకంబుగా సన్యసించి పూర్వోక్తలక్షణంబుల విలసిల్లి సంప్రాప్తదుఃఖంబుల ద్వేషింపక నివృత్తసుఖంబులం గోరక ప్రకాశప్రవృత్తిమోహంబుల నుదాసీనునిచందంబునం జూచుచు సుఖదుఃఖమోహాదికార్యకార్యగుణంబులయందుం జిత్తేంద్రియాది వికారకారణగుణంబులు ప్రవర్తించుచుండ వానిచేతం జలింపంజేయంబడక నిశ్చలుండును సమదుఃఖసుఖుండును స్వస్థుండును సమలోష్టాశ్మకాంచనుండును దుల్యప్రియాప్రియుండును దుల్యనిందాస్తోత్రుండును దుల్యమానావమానుండును దుల్యశత్రుమిత్రపక్షుండును సంపరిత్యక్తసర్వారంభుండును నగు గుణాతీతుండు బ్రహ్మవిద్వరుం డనం దగు మున్ను వివరించిన గుణంబు లన్నియుం బ్రకాశించుచుండ సంతతసహజామనస్కరాజయోగనిష్ఠాగరిష్ఠుండై యెడనెడం బరులవలన మేలుకొలుపంబడి కించిదాహారంబు గొనుచు సుప్తుండైనవాని తెఱంగున విశ్వంబును మఱచి యుండునతండు బ్రహ్మవిద్వరీయుండు దనవలన నొరులవలనం బునరుత్థానంబు లేక బాహ్యాభ్యంతరంబుల మఱచి నిరంతరనిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుండై పరిపూర్ణప్రత్యగభిన్నపరబ్రహ్మచైతన్యప్రకాశమాత్రుండై వెలుంగునతండు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుం డనంగగునందు మొదల యిరువురకుం బ్రారబ్ధంబు దోంచియు మిథ్యాభూతంబై యుండు వరీయునందుం గలిగియు లేకుండు వరిష్ఠున కేమాత్రంబు లేదు గావున నిమ్మహానుభావులయనుభవంబులు నీవడిగినప్పటినుండి యేర్పఱిచి చెప్పితిగాదే యని వెండియు నిట్లనియె. 114

టీ. ఇంకన్, ఒక్కవిశేషతాత్పర్యంబున్=మఱియొక ప్రధానాంశమును, వివరించెదన్, ఆకర్ణింపుము=వినుము, బ్రహ్మవిదుండు = బ్రహ్మవిదుండనియు, బ్రహ్మవిద్వరుండు=బ్రహ్మవిద్వరుండనియు, బ్రహ్మవిద్వరీయుండు=బ్రహ్మవిద్వరీయుండనియు, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుండు=బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుండనియు, అరన్ సత్స్వ...ష్ఠులు=సత్స్వరూప = సాయు

ధార్థస్వరూపముయొక్క, తత్త్వజ్ఞులు=నిజమును దెలిసినవారు, నలువురుగలరు, అందుఁ=వారిలో, దేహేం...త్వంబు-దేహ=దేహము, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ఆది=మొదలగువానియొక్క, కర్తృత్వంబు=కర్తృత్వము (అనఁగా దేహాదులు చేయుకార్యములఁ దానే చేసినట్లు భావించుట, కర్మఫలకాంక్షయుఁ=-కర్మ=తనచేఁజేయఁబడిన కర్మలయొక్క, ఫలకాంక్షయుఁ = ఫలములయందలియాశయును, లేక, నిత్యనైమిత్తికంబులైన=ప్రతిదినమునాచరింపవలసిన సంధ్యావందనాదులును కారణాంతరమువలన నాచరింపంబడుశ్రాద్ధాదులును, యజ్ఞదానతపంబులు-యజ్ఞము=యజ్ఞము మొదలయిన పూజలు, దాన=దానంబు, తపంబులు=తపస్సులు, ప్రముఖ=మొదలైన, వైదికకర్మంబులఁ=వేదోక్తకర్మములను, యథావిధిగాఁ = శాస్త్రోక్తప్రకారముగా, ఆచరించుచుఁ = చేయుచు,కామ్యకర్మంబులఁ ఫలాపేక్షచేనాచరించునగ్నిష్ఠోమాదులను, విడిచి శాస్త్రగర్హితంబులుగాని = శాస్త్రమునందు నిషేధింపఁబడని, లౌకికకర్మంబులఁ=లోకోచితములగుధనార్జనాదికర్మంబులును, యథోచితంబుగాఁ = తగినట్లు, ఒనర్చుచుఁ=చేయుచు,పుత్ర...యందుఁ- పుత్ర= పుత్రులు,మిత్ర=స్నేహితులు, కళత్ర=భార్య, విత్త=ధనము, క్షేత్ర=భూములు,ఆదులయందుఁ = మొదలగుసర్వపదార్థములయందును, వైరాగ్యంబుగలిగి=విరక్తుఁడై, యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుండును = అప్రయత్నముగా దొరికినదానితో తృప్తినొందువాఁడును, కామ...కును-కామ= కోరిక, రాగ=ఉన్నదాని ననుభవింపవలెనను నిచ్ఛ, ద్వేష=వైరము,భయ=భయము,లోభ=తనకున్నదానిని నొకరి కియ్యకుండవలెనను దుర్వృత్తి, మోహ=మోహము, మద=మదము, మత్సర=దీర్ఘక్రోధము, ఆది=మొదలైన, నానావిధ=అనేకవిధములైన, చిత్తవికార రహితుండును=మనోవికారములు లేనివాఁడును, సతత...డును-సతత=ఎల్లప్పుడును, విజిత = జయింపఁబడిన, శరీర=శరీరములు, ఇంద్రియ = ఇంద్రియములు, ప్రాణ=ప్రాణవాయువులు, అంతఃకరణుండును=మనోబుద్ధి చిత్తహంకారములునుకలవాఁడును, నిరహంకారుండును=అభిమానములేనివాఁడును, నిత్య...చిత్తుండును-నిత్య = ఎల్లప్పుడు, ప్రసన్న=శాంతినిపొందిన. చిత్తుండును=మనస్సుకలవాఁడును, పరమకారుణికుండును = మిగుల దయగలవాఁడును, పరమశాంతుండును-పరమ=మిగుల, శాంతుండును = చిత్తశాంతి గలవాఁడును, జ్ఞాన...డును-జ్ఞాన=అపరోక్షజ్ఞానముతోను, విజ్ఞాన = అనుభవజ్ఞానముతోను, సంపన్నుండును=కూడినవాఁడును, అంతస్సుఖుండును = బ్రహ్మానందమే యానందముగాఁ గలవాఁడును, అంతరారాముండును = తనలోనే క్రీడించువాఁడును, అంతఃప్రకాశుండును = ఆత్మప్రకాశమే ప్రకాశముగాఁ గలవాఁడును, ఆత్మరతుండును-ఆత్మ=పరబ్రహ్మమునందు (లేక తనయందు), రతుండును=ఆసక్తిగలవాఁడును, ఆత్మతృప్తుండును=తనయందె తృప్తినొందువాఁడును, ఆత్మసంతుష్టుండునై= తనయందే సంతోషించువాఁడునగును. సంచరించునతఁడు= తిరుగుపురుషుండు, బ్రహ్మవిదుండు=బ్ర

హ్మవిదుం డనఁబడును. మఱియుం,సకల...ములన్-సకల=సమస్తమైన, వైదిక=వేదోక్తమయినట్టియు,లౌకిక=లోకోచితమైనట్టియుం, కర్మంబులన్=కార్యములను, విధిపూర్వకంబుగాన్=శాస్త్రోక్తముగా, సన్యసించి = సన్యాసముచేసి (అనఁగా సన్యాసాశ్రమము నంగీకరించి), పూర్వోక్తలక్షణంబులన్-పూర్వోక్త=పూర్వము చెప్పఁబడిన, లక్షణంబులన్=బ్రహ్మవిదునిలక్షణములతో, విలసిల్లి=ప్రకాశించి, సంప్రాప్తదుఃఖంబులన్ = వచ్చుచుండుదుఃఖములను, ద్వేషింపక=వద్దనక, నివృ...లన్ -నివృత్త=పోయిన,సుఖంబులన్=సౌఖ్యములను, కోరక,ప్రకా...బులన్-ప్రకాశ=జ్ఞానము(ఇది సత్త్వగుణమభివృద్ధియగునప్పుడు కలుగువృత్తి) వృత్తి = కర్మాసక్తిని, (ఇది రజోగుణమభివృద్ధియగునప్పుడు కలుగునది), మోహంబులన్=అజ్ఞానమును (ఇది తమోగుణమభివృద్ధియగునప్పుడుకలుగునది,, ఉదాసీనునిచందంబునన్=మధ్యస్థునివలె, చూచుచున్, సుఖ...యందున్-సుఖ=సుఖము (ఇది సత్త్వగుణజన్యము), దుఃఖ=దుఃఖము (ఇది రజోగుణజన్యము), మోహ=భ్రాంతి లేక మైమఱపు, (ఇది మోహగుణజన్యము , ఆది=మొదలైన, కార్యా=విహితకర్మములయొక్కయుం, అకార్య=నిషిద్ధకర్మలయొక్కయు, గుణంబులయందున్=ఫలములయందు (అనఁగా రాగద్వేషములతోఁగూడి సుఖఫలములయందు రాగంబును దుఃఖములయందుద్వేషంబుననుండుట), చిత్తేం...బులు-చిత్త=మనస్సు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ఆది=మొదలగువానియొక్క, వికార=వికారంబులు (లేక వృత్తులకు), కారణ=కారణములైన, గుణంబులు=సత్త్వాదిగుణములు, ప్రవర్తించుచుండన్,వానిచేతన్=ఆస్వభావములచేత, చలింపంజేయఁబడక=కదలింపఁబడక (అనఁగా 'సుఖదుఃఖఫలములకై నేను ప్రవర్తించుచున్నాను' అనునభిమానముకలుగునట్లుచేయంబడక), నిశ్చలుండును=చలములేనివాఁడును, సమదుఃఖసుఖుండును = దుఃఖసుఖములయందనుభవముగలవాఁడును, భావస్వస్థుండును=చిత్తశాంతిగలుగుటచేసుఖముగానుండువాఁడును,సమలో...నుండును-సమ=సమానమయిన, లోష్ఠ=మట్టిపెళ్ళ, అశ్మ=ఱాయి, కాంచనుండును = బంగారముగలవాఁడును,తుల్యప్రియాప్రియుండును=ప్రియమైనవిషయమునందును కానివిషయమునందును సమబుద్ధిగలవాఁడును,తుల్యనిందాస్తోత్రుండును=ఒకఁడు తన్ను నిందించినను భూషించినను సమచిత్తముతో నుండువాఁడును, తుల్యమానావమానుండును=ఒకఁడు తన్ను గౌరవించినను అవమానించినను ఒకటిగానుండువాఁడును, తుల్యశత్రుమిత్రపక్షుండును=శత్రుమిత్రులనేకరూపముతో జూచువాఁడును, సంపరి...భుండును-సంపరిత్యక్త=విడువఁబడిన, సర్వ=సమస్తములయిన, ఆరంభుండును, ప్రయత్నములు(లేక, కార్యములు) గలవాఁడును, అగుగుణాతీతుండు-అగు=అయినట్టి, గుణ=సత్త్వరజస్తమోగుణములకు,అతీతుండు = అతిక్రమించినవాఁడు, బ్రహ్మవిద్వరుండనందగున్=బ్రహ్మవిద్వరుఁ డని చెప్పఁబడును. మున్ను=పూర్వమును, వివరించినగుణంబులన్నియున్=సద్గుణము లన్నియు, ప్రకాశించుచుండన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, సం

తత...ష్ఠుండై-సంతత=ఎల్లప్పుడును, సహజ=స్వభావసిద్ధమయిన,అమనస్క=అమనస్కమనెడు, రాజయోగ=రాజయోగముయొక్క,నిష్ఠా=నిష్ఠచేత, గరిష్ఠుఁడై=ఒప్పుచున్నవాఁడై,ఎడనెడ=నడుమనడుమ, పరులవలనన్=ఇతరులకారణమున, మేలుకొలుపంబడి సమాధిని విడిచి లేచునట్లు చేయఁబడి, కించిదాహారంబున్-కించిత్=కొంచెము, ఆహారంబున్,కొనుచున్=అంగీకరించుచు; సుప్తుండైనవాని తెఱంగునన్=నిదురించువానివలె, విశ్వంబు=ప్రపంచమును, మఱచియుండునతండు=మఱచియుండువాఁడు, బ్రహ్మవిద్వరీయుండు=బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడనఁబడును. తనవలనన్=స్వయముగాఁగాని, బరులవలనన్=ఇతరులమూలమునంగాని, పునరుత్థానంబులేక=సమాధినుండి లేచుటయనునదియేలేక, బాహ్యాంతరంబులుమఱచి=లోపలవెలుపల నున్నపదార్థములనన్నిటిని మఱచి, నిరంతర=...ష్ఠుండై-నిరంతర=సర్వకాలము, నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములులేని, సమాధి=అమనస్కరాజయోగ సమాధియందు, నిష్ఠుండై=స్థితిగలవాఁడై, పరి...త్ముఁడై-పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపకమైనట్టియు, ప్రత్యగభిన్న=జీవాభిన్నమైనట్టియు (అనఁగాకూటస్థునికంటె వేఱుకానట్టియు, పరమశ్రేష్ఠమైనట్టియు) బ్రహ్మచైతన్య=బ్రహ్మరూపమగుజ్ఞానమనెడు, ప్రకాశమాత్రుండై=ప్రకాశమే తానై, వెలుఁగునతండు=ప్రకాశించువాఁడు, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుండగున్=బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడనఁబడును. అందున్ = ఈనలుగురిలో, మొదలిరువురకున్=బ్రహ్మవిదునకును బ్రహ్మవిద్వర్యునకును, ప్రారబ్ధంబు=ప్రారబ్ధకర్మము, తోఁచియున్=కానవచ్చుచుండియు, మిథ్యాభూతంబైయుండున్=అసత్యమైయుండును. వరీయునందున్=బ్రహ్మవిద్వర్యునియందు, కలిగియులేకుండున్=ప్రారబ్ధముండియును లేనిదేయగును, వరిష్ఠునకున్=బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠునకు, ఏమాత్రంబు=అల్పముగా నైనను లేదు. కావునన్=కాఁబట్టి, ఇమ్మ...బులు-ఇమ్మహానుభావుల=ఈమహాత్ములయొక్క, అనుభవంబులు, నీవడిగినప్పటినుండి, ఏర్పఱచి=విభాగించి, చెప్పితిగాదే = చెప్పితినిగదా (బాగుగాఁ దెలిసికొంటివా, అనివాక్యశేషము.) అని, వెండియున్=మఱియును, ఇట్లనియెన్=ఈవిధముగా చెప్ప నారంభించెను.

తా. ఓయాంజనేయా ! మఱియొకవిశేషమునునిరూపించెదను వినుము. బ్రహ్మవిదుఁ డనియు బ్రహ్మవిద్వరుఁ డనియు బ్రహ్మవిద్వరీయుం డనియు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుం డనియు బ్రహ్మజ్ఞానులు నాలుగువిధములు గలవారై యున్నారు. అందు బ్రహ్మవిదుఁడు బ్రహ్మవేత్త యయ్యును సర్వప్రపంచంబును పరబ్రహ్మంబుగా భావించుచు దేహేంద్రియాదులకుఁ గలకర్తృత్వమును దనపై నారోపించుకొనక ఫలకాంక్షాశూన్యముగా నిత్యనైమిత్తిక కర్మముల వేదోక్తప్రకారంబుగా నాచరించును. కామ్యకర్మములను నిషిద్ధకర్మములను బరిత్యజించును. పుత్రమిత్రకళత్రాదులయందు వైరాగ్యము కలవాఁడయ్యును అప్రయత్నముగా దొరకినధనముతో వారలఁ బోషించును. శాస్త్రమునందు

దూషింపఁ బడనిలౌకికకర్మమాత్రమే యాచరించును. కామాదివికారములు లేక సర్వకాలములయందును శరీరేంద్రియప్రాణములజయించి సర్వభూతములయందును,దయకలిగి పరమశాంతుఁడై యాత్మాలోకనముచే నానందించుచు నాత్మప్రకాశముచేఁ బ్రకాశించుచు నాత్మయందు తృప్తిఁజెంది యాత్మస్వరూపావలోకనముచే సంతసించుచు నెన్ని కార్యము లాచరించుచున్నను స్వస్వరూపావలోకమునందే యాసక్తుఁడై సంచరించుచుండును. జ్ఞానము, అనుభవము పరిపూర్ణమైయుండ సర్వవ్యవహారముల నహంకారరహితముగా నాచరించుచు సర్వదా యాత్మనిష్ఠతో నొప్పుచుండును. బ్రహ్మవిద్వరుఁడు సకలలౌకికవైదికకర్మంబుల సన్యసించును. తక్కినశాంత్యాదిగుణము లీయిరువురకును సమానములే అయిన నీబ్రహ్మవిద్వరునికి గుణాతీతలక్షణములు ప్రధానములై యుండును. ఇఁక బ్రహ్మవిద్వర్యుఁడు పైలక్షణములతో నొప్పుచుండును.ఇఁక విశేషమేమనిన,నతఁడు సర్వకాలములయందునునిదురించువానివలె నిర్వికల్పసమాధియందేయుండును. అయినను ఉచితసమయములందు పరులచే మేలుకొలుపంబడును. తగినంతవఱకునాహారవిహారాదుల నంగీకరించును. బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డిట్లుగాక నెప్పటికిని స్వయముగాఁగాని పరులప్రేరేపణచేఁ గాని మేలుకొనఁడు. ఎల్లప్పుడును తాటస్థునకంటె నభిన్నుఁడైనపరబ్రహ్మమే తానై ప్రపంచమునంతయు మఱచి యుండును. ఈనలువురిలో మొదటియిరువురకును ప్రారబ్ధమః కలదు, కాని, యది శూన్యరూపమై యుండును. మూఁడవవానికిఁ గొంచెముండును; కాని లేనిదేయగును.నాలవవానికి బొత్తిగనే లేదు.ఇట్లు వీరియనుభవములఁ బ్రత్యేకముగా నెఱుంగుము, ఓపార్వతీ! ఇట్లు చెప్పి యారఘురాముఁడు మరల నిట్లనియె.

వైరాగ్యబోధోపరతుల తారతమ్యకారణరూప కార్యాచార ప్రకారము.

అవ. ఇట్లు విభాగించి వారలకుఁ గలభేదముల నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

తే. అతులవైరాగ్యబోధోపరతులు మూఁడు
గలవు తారతమ్యంబుల నలువురకును
సుఖము లారీతి నించుమించులుగ నలరు
గాని కేవలమోక్షమొక్కటియె వత్స. 115

టీ. వత్స=పుత్త్రా!నలువురకుఁ=బ్రహ్మవిదుఁడు మొదలగునీనలుగురకును,మూఁడు, అతుల...రతులు-అతుల=శ్రేష్ఠమైన, వైరాగ్య=విరక్తి, బోధ=జ్ఞానము, ఉపరతులు-చిత్తశాంతి యనునది, తారతమ్యంబులఁ=ఎక్కువతక్కువలుగా, కలవు=ఉన్నవి.సుఖములు=ఆనందములును, ఆరీతిఁ=వైరాగ్యాదులవలెనే, ఇంచుమించుగఁ=హెచ్చుతక్కువలుగా, అలరుగాని = ఉండునుగాని, కేవలమోక్షము=ప్రధానమగు మోక్షము, ఒక్కటియె=ఏకమే.

తా. ఓపుత్రా! వైరాగ్యము జ్ఞానము ఉపరతి యనుమూఁడును పైనఁ జెప్పఁబడునలువురకును తారతమ్యములుగానుండును. ఈతారతమ్యమువలన నానందము కూడ తారతమ్యముగలదైయేయుండును. ఇట్లుండుటవలన హానియేమియు లేదు. జ్ఞాన మందఱకు నొక్కటియే కావున జ్ఞానసాధ్యమగు మోక్ష మందఱకు నొక్కటియే.

అవ. ఇట్లు చెప్పి ప్రస్తావవశమున వైరాగ్యబోధోపరతుల వివరించుచున్నాఁడు:—

తే. అతులవైరాగ్యబోధోపరతులు యతుల
మతుల నెడఁబాయ వన్యోన్యగతుల ననసి
నూఁటి దప్పి యొకానొకచోట మెండు
రెండు ప్రతిబంధవశమున నుండునసఘ. 116

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడ! అతుల=...రతుల-అతుల=శ్రేష్ఠములైన, వైరాగ్య=విరక్తి, బోధ=జ్ఞానము, ఉపరతులు = చిత్తశాంతియనునవి, అన్యోన్యగతులన్ =అన్యోన్యసంబంధములతో, ఎనసి=కలసి, యతులమతులన్ =యతుల బ్రహ్మానుభవమునకై ప్రయత్నించువారియొక్క, మతులన్ =మనస్సులను, ఎడబాయవు=విడిచియుండవు, ప్రతిబంధవశమునన్ =ఆగామివర్తమానభూత ప్రతిబంధమువలన (ఒకవస్తువునందు అత్యధికమగునభిమానము కలిగియుండుట మొదలగు పునర్జన్మ కారణము. ఆగామిప్రతిబంధములు;రాగద్వేషాదులు తొలగిపోకుండుట, మొదలగునవి వర్తమాన ప్రతిబంధములు గడచినవిషయమునందలి ప్రేమ మొదలగునవి సంస్కారరూపములై మనసునం దుండి సమయమున బాధించుచుండుట, (అనఁగా సమాధియందు మనసు స్థిరముగా నిలుండుట భూతప్రతిబంధము అని తెలిసికొనవలయును.) నూటిదప్పి = సంబంధములువిడిచి, ఒకానొకచోటన్ =ఒకానొకస్థలమునందు, ఒండు=ఒకటిమాత్రమే, రెండు=రెండుమాత్రమే, ఉండున్ =నిలచియుండును. (అనఁగా వైరాగ్యబోధోపరతులు మూఁడును యేకముఖముగానుండుటకు ప్రతిబంధములు భంగము కలిగించుటయుఁ గూడా కలదు).

తా. ఓదోషరహితుఁడా! ఆవైరాగ్యబోధోపరతులు పరస్పరము నిత్యసంబంధము కలవై బ్రహ్మానుభవప్రయత్నము గలవారిమనస్సులను విడిచియుండవు. ఒకానొకచోట ప్రతిబంధబాహుళ్యముచే నొకటిమాత్రమే యుండుటయు రెండుమాత్రమే యుండుటయుఁగూడఁ గలదు.

తే. వీనిలోబోధ 'మెక్కు డజ్ఞానమునకు
గడమ రెండును దగ సహకారు లరయ
పరుస నీమూఁడు గలిగినవారలకును
గరతలామలకంబు మోక్షంబు వత్స. 117

టీ. వత్స=బిడ్డా! వీనిలోన్=ఈమూడింటిలో, బోధము=జ్ఞానము, ఎక్కుడు=ఉత్తమ మైనది (లేక, ముఖ్యమైనది), అజ్ఞానమునకున్ = ఆబోధమునకు, కడమరెం డును=మిగిలినరెండును, (అనఁగా వైరాగ్యోపరతులురెండును), తగన్=ఒప్పునట్లుగా, ఆరయన్=విచారింపగా, సహకారులు=సహాయ్యము చేయునవి. (అనఁగా వభివృద్ధిజే యునవి), వరుసన్=క్రమముగా, ఈమూఁడు గలిగినవారలకున్=వైరాగ్యబోధోపర తులు మూఁడు నున్నవారలకు, మోక్షంబు, కరతలామలకంబు-కరతల=చేతియందలి, ఆమలకంబు=ఉసిరిక కాయవంటిది. (సులభమైనది.)

తా. ఆమూఁడింటిలో జ్ఞాన మధికము (ఇదియే బోధ మనంబడును.) తక్కిన రెండు నాబోధమునకు సహాయకారులు. ఓపుత్రా! యీమూఁడును ఏపురుషునికిఁగల వో అతనికి మోక్షము కరతలామలకము.

క. అక్షరతత్త్వజ్ఞానము, సాక్షాన్మోక్షప్రదంబు సాంసారికదుః
ఖక్షయకరమగుఁ దక్కిన,లక్షణములుసుఖతరములులలితాత్ములకున్.

టీ. లలితాత్ములకున్=నిర్మలచిత్తులకు, అక్షరతత్త్వజ్ఞానము-అక్షర=జీవునియొక్క, (లేక, కూటస్థునియొక్క,) తత్త్వజ్ఞానము=యథార్థస్వరూపపరిజ్ఞానము(బోధము)సాక్షా న్మోక్షప్రదంబు-సాక్షాత్=ప్రత్యక్షముగా(అనఁగా ఇతరసాధనముల నపేక్షింపకయే 'జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యం'='జ్ఞానమువలననే మోక్షముకలుగును' అనుశ్రుతి. ఈవిషయ మునఁబ్రమాణము.) మోక్షప్రదంబు=మోక్షము నిచ్చునది, సాంసారికదుఃఖక్షయక రము-సాంసారిక=సంసారసంబంధమైన, దుఃఖ=దుఃఖమును, క్షయకరము=నశింపఁజే యునది, అగున్=అయియున్నది. తక్కినలక్షణంబులు=తక్కినవి (అనఁగా వైరాగ్యోప రతులు.) సుఖకరములు=చిత్తశాంతిని గలిగించునవియగుటచే సుఖమును గలిగించునవి, అగున్=అగుచున్నవి.

తా. మఱియు నిర్మలచిత్తులకు ప్రత్యక్షముగా అనఁగా మఱియొకదాని సహా యముతోఁబనిలేకయే) మోక్షమునొసంగునది జ్ఞానమే "జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యం"అను శ్రుతి ఈవిషయమునే చెప్పుచున్నది. ఇట్లగుటచే నీజ్ఞానమే (బోధమే), సంసారదుఃఖ మును సంపూర్ణముగా నశింపఁజేయును. తక్కినవైరాగ్యోపరతులు రెండును చిత్తశాం తిని గలిగించునవి యగుటచే నానందకరములు.

అవ. ఇట్లు వైరాగ్యబోధోపరతులలోని విశేషముల నెఱింగించి వానికారణము లను స్వరూపములను కార్యములను క్రమముగా నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

క. కారణము దోషదృష్టియె, వైరాగ్యమునకుజిహాసవరరూపము సాం
సారికసుఖములమరలం,గోరకయుండుట యెసుమ్ముగురుకార్యమగున్.

టీ. వైరాగ్యమునకున్, దోషదృష్టియే='విషయములు దోషయుక్తములు, అని తెలిసికొనుటయే, కారణము, (విషయములయందలి దోషముల నెఱుంగుటవలన వైరాగ్యము జనించును), జిహాస=సర్వప్రపంచమును విడుచుటయే, పరరూపము=దాని శ్రేష్ఠమగుస్వరూపము, సాంసారికసుఖములన్ = సంసారసౌఖ్యముల, మరలన్=తిరిగి, కోరకయుండుటయే, గురుకార్యము-ఆవైరాగ్యమునకుపని (అనఁగా వైరాగ్యముగలవారు సంసారసౌఖ్యములను కోరరని భావము), అగుసుమ్ము=అగును సుమా!

తా. అందు "విషయములును వానివలనఁగలుగుసుఖములును దోషయుక్తములే" అనుజ్ఞానమే వైరాగ్యమునకుత్పత్తికారణము. ఆవిషయాదులయం దిచ్ఛ లేకపోవుటయే దానికి స్వరూపము. మరల నెన్నటికి విషయాదులకై నభిమానము నొందకుండుటయే దానికి పని(అనఁగా నావైరాగ్యమువలన గలుఁగుఫలము.)

మ. శ్రవణాదిత్రితయంబు కారణ మసత్సత్సంవిభాగంబు శు
ద్ధవిబోధంబునకున్ స్వరూపమున నాత్మస్వాత్మ తాదాత్మ్యసం
భవరాహిత్యము కార్య మౌ యమముఖాభ్యాసాత్మధీనిగ్రహా
వ్యవహారక్షయము ల్తలంప నుపరత్యాదిస్వరూపార్థముల్. 120

టీ. శుద్ధవిబోధంబునకున్-శుద్ధ=నిర్మలమైన, విబోధంబునకున్=జ్ఞానమునకు, శ్రవ...యంబు-శ్రవణ=శ్రవణము (అనఁగా వేదాంతవాక్యములను వినుట), ఆది=మొదలయిన, త్రితయంబు=మూఁడును, అనఁగా శ్రవణ మనన నిధిధ్యాసములు మూఁడును (వేదాంతవాక్యములవినుట శ్రవణము. తాను వినినయర్థమును యుక్తులచే స్థిరపఱుచుకొనుట మననము. ఇట్లు స్థిరపడిన బ్రహ్మాత్మైక్యమును ఏకాగ్రచిత్తముతో ధ్యానించుట నిధిధ్యాసము. ఇదియే నిర్వికల్పసామాధి లేక యపరోక్షజ్ఞాననిష్ఠ), కారణము, అసత్సత్సంవిభాగంబు-అసత్='ఇది శూన్యరూపమైనది' యనియు, సత్='ఇది (బ్రహ్మము) సద్రూపమైనది' అనియు, సంవిభాగంబు=విభజించి యెఱుంగుట, స్వరూపమును='జ్ఞానముయొక్క' స్వరూపమును, అనాత్మ...త్మ్యము - అనాత్మ=ఆత్మగాని ప్రపంచమునకును, స్వాత్మ=కూటస్థుఁడైనతనకును, తాదాత్మ్య=అభేదభావముయొక్క (లేక, అభేదముయొక్క), సంభవరాహిత్యము=లేకపోవుట అనఁగా తొలఁగిపోవుట, కార్యము=ఈజ్ఞానముచే నాచరింపఁబడుపని, ఔన్=అవుచున్నది. యమ...ములు-యమముఖ=యమము నియమము మొదలయినవానియొక్క, అభ్యాస=వాడుకయును, ఆత్మ=శరీరముయొక్కయు,ధీ=బుద్ధియొక్కయు,నిగ్రహ=జయించుటయును,వ్యవహారక్షయములు=సర్వవ్యవహారములును క్షయించుటయు ననునది, తలంపన్=విచారింపఁగా, ఉపరత్యాదిస్వరూపార్థములు - ఉపరతి=ఉపరతికి, ఆది=కారణము, స్వరూప = స్వరూపము, అర్థములు=కార్యము, ఔన్=క్రమముగా నగుచున్నవి. (అనఁగా యమనియమాద్యభ్యా

సము యుపరతికిఁగారణము. శరీరబుద్ధుల నిగ్రహించుట యుపరతికి స్వరూపము.సర్వ వ్యవహారములు నశించుట యుపరతిచేఁ జేయంబడు కార్యము.

తా. ఇట్లే జ్ఞానమునకు శ్రవణమనననిదిధ్యాసములు. అనఁగా వేదాంతవాక్యముల గురుశాస్త్రములమూలమునవినుటయు యుక్తులచేవినిన యర్థమును మనసునస్థిరము జేసికొనుటయు నట్లుస్థిరమైనజీవ బ్రహ్మైక్యమును సర్వకాలములందును రెండవసంకల్పము లేకుండ ధ్యానించుటయు ననునవి యుత్పత్తికారణములు. "ఇదిసత్పదార్థము. అనఁగా నిత్యము ఇదియసత్పదార్థము. అనఁగా నెప్పటికినిలేనిది" అని తెలిసికొనుటయే లేక విభాగించుటయే దానిస్వరూపము. భ్రాంతిని విడిచి ఇదివఱకు నున్న దేహాత్మాభిమానమునుఁ బరిపూర్ణము గావదలుటయే యాబోధమువలనఁ గలుగుఫలము. మఱియు యమనియమాదులనభ్యసించుట యుపరతికి నుత్పత్తికారణము. మనోబుద్ధులనిగ్రహించుటయే దానిస్వరూపము. వ్యవహారము నశించుటయే దానిఫలము.

అవ. ఇట్లు సర్వము నెఱింగించి ఈవైరాగ్యాదుల సంపాదించుటవలనఁ గలుగు ఫలమునుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శా. వైరాగ్యంబు దృఢంబుఁ జేసి పరతత్త్వజ్ఞాన మార్జించి స
ర్వారంభోపరమంబుఁ గైకొని తురీయం బందియీరీతి యో
గారూఢుం డగువానికిం గలుగునే యాగామియు న్సంచిత
ప్రారబ్ధంబులు సంతతంబును బరబ్రహ్మాత్ముఁడై యుండఁగాన్. 121

టీ. వైరాగ్యంబున్ =వైరాగ్యమును, దృఢంబు జేసి=స్థిరముఁజేసి, పరతత్త్వజ్ఞానము-పర=క్షరాక్షరవిలక్షణమైన పరబ్రహ్మముయొక్క, తత్త్వ = యథార్థస్వరూపము యొక్క, జ్ఞానము=జ్ఞానమును (అనఁగా బోధము), ఆర్జించి=సంపాదించి, సర్వారంభోపరమంబున్-సర్వ=సమస్తమైన, ఆరంభ=ప్రయత్నములయొక్క,ఉపరమంబున్ =శాంతిని (అనఁగా నుపరతిని); కైకొని=ఆశ్రయించి, తురీయంబంది=తుర్యసమాధిని జెంది, ఈరీతిన్ =ఈవిధముగా, యోగారూఢుండగువానికిన్ - యోగ = రాజయోగమును, ఆరూఢుండగువానికిన్ = అధిష్ఠించినవానికి (అనఁగా యోగసిద్ధిని జెందిన), ఆగామియున్=రాఁబోవునట్టిదియు, సంచి...బులు-సంచిత=సంపాదింపఁబడినట్టియు, ప్రారబ్ధంబులు=ప్రస్తుతజన్మమున ఫలము నీనారంభించినట్టియు, కలుగునే=అయినకర్మముందునా? సతతంబు= ఎల్లప్పుడు, పరబ్రహ్మాత్ముఁడైయుండఁగాన్ = పరబ్రహ్మరూపుండై యుండఁగా?

తా. పైన వివరింపఁబడినవైరాగ్యమును దృఢముఁ జేసి దానిప్రభావమువలన చక్కనియథార్థ జ్ఞానమును సంపాదించి చిత్తేంద్రియశాంతినొంది నిర్వికల్పసమాధిననుష్ఠించుచు యోగారూఢుండై యున్నమహాత్మునకుఁ ద్వివిధకర్మములు నుండవు. ఆగామికర్మ వానికి జన్మపరంపరను గలిగింపనేరదు. సంచితము వాసనారూపముగా ఫరి

పాకకాలము వచ్చునంతవఱకు నిలుపనేరదు. ప్రారబ్ధకర్మము శరీరము నారంభించినను ఫలమును బలాత్కారముగా ననుభవింపఁజేయ నేరదు. పరులకు నన్నియు నున్నట్లు తోఁచినను వానికేవియును లేదు. సర్వము నజ్ఞానకృత మగుటచే జ్ఞానముకలుఁగఁగానే నశించు ననుటలో నాక్షేపమేమియుం లేదు కదా.

శ్లో. "యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్ని ర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున!
జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేతథా".

"ప్రజ్వలించుచున్నయగ్ని ఇంధనముల నెన్నిఁటినైన క్షణములో భస్మము కావించునట్లు జ్ఞానాగ్ని యంత్యత్తియైనక్షణముననే సర్వకర్మములభస్మము గావించును" అనుగీతావాక్య మీవిషయమునఁ బ్రమాణము.

వైరాగ్య శబ్దార్థవిమర్శనము.

అవ. ఇట్లు సామాన్యముగాసర్వము నుపదేశించివిశేషమునుదెలుపుచున్నాఁడు....

క. వైరాగ్యం బింతటికిని, గారణ మానందకరము గావున నది చే
కూరిన సమస్తమునుసమ,కూఱుందను దాన పరమగుహ్యమిదిసుతా.

టీ. సుతా=పుత్రా! ఇంతటికిన్ = ఈవైరాగ్యబోధోపరతులకన్నింటికిని, వైరాగ్యంబు=వైరాగ్యమే, కారణము, ఆనందకరము=ఆనందమునుకలిగించునది, కావునన్= కాఁబట్టి, అదిచేకూఱినన్=ఆవైరాగ్యము కలిగినచో, తనుదాన=స్వయముగానే, సమస్తమును=బోధోపరతులుకూడ, సమకూఱున్ = సంభవించును, ఇది=ఈవిషయమును, పరమగుహ్యము = మిగులరహస్యమయినది.

తా. ఓపుత్రా! పైఁజెప్పినజీవన్ముక్తస్థితిని సంపాదించుటకు వైరాగ్యమే ప్రధానకారణము. బ్రహ్మానందమునకు నిదియే ముఖ్యకారణము. కావున నది దృఢ మైనచో నప్రయత్నముగనే బోధోపరతులు స్వయముగావచ్చిచేరును. కావున వైరాగ్యమొక్కటియే ప్రయత్నపూర్వకముగ సంపాదింపఁబడవలసినది. ఈవిషయము పరమరహస్యము.

అవ. ఇట్లు సంక్షేపముగాఁ జెప్పినవిషయమునే వివరించుచున్నాఁడు.—

వ. అది యెట్లనిన వినుము. మూలప్రకృతి యాలవాలంబు,సుఖదుఃఖంబులు ఫలంబులు, త్రిగుణంబులు మూలంబులు, ధర్మార్థకామమోక్షంబులురసంబులు, పంచేంద్రియంబులూడలు, షడూర్మలు స్వభావంబులు, సప్తధాతువులు పోర,లష్టప్రకృతులు విటపంబులు,నవరంధ్రంబులుకోటరంబులు, దశవిధప్రాణంబులు పత్రంబులు, శబ్దాదివిషయంబులు పల్లవంబులు, రాగద్వేషాదు లుపశాఖలు,నానావిధకర్మంబులు పుష్పంబులు, జీవేశ్వరులు పక్షులుగాఁ గలిగి, మంథిరా రామక్షేత్ర

పుత్రమిత్రకళత్రబంధుమధ్యస్థద్వేష్యజనతీక్ష్ణ దుష్కంటక తరుగుల్మ లతాసంకీర్ణంబుఁ గామాదిచోరదుస్సంచారంబు రోగవ్యాఘ్రభయం కరంబు దుఃఖదావానలసమావృతంబు మృత్యుసింహభయగ్రస్తంబు జరాపిశాచసమన్వితంబు దైన్యపర్వతసంకటంబు దురితరాక్షసఘోరం బుఁ దృష్టాభీకరకాకోదరసమాకులంబు హర్షామర్షఝంఝానిలదూషి తంబు స్వర్గనరకదుర్మార్గతిరోహితాపవర్గసన్మార్గంబు నైనమహాదుఃఖార ణ్యంబునం గాడుపడి పుణ్యపాపవిధేయుండై జీవుండంతటం దిరిగి తిరిగి చీకాకుపడి యెచ్చోట విశ్రాంతిం గానక విసివి ముందరం గాంచి యనంతం బని వెనుకం జూచి యనాది యని కలయంగనుంగొని య సాధ్యం బని తెలిసి మహాగాఢదుఃఖభయశోకవ్యాకులితచిత్తుండుం దాపత్రయాదిత్యప్రదీప్తాతపసంతప్తుండు నై యంతట నిరంతరనితాం తాగమచ్ఛాయల నాశ్రయించి స్రక్చందనవనితాధనధాన్యపశుసంతా నశయ్యానికేతనోద్యానప్రముఖవిషయసంపాదనసాధనంబు లైనకృ షివాణిజ్యసేవాయాచ్ఞాదిలౌకికకర్మంబులఁ బరిహరించి స్వర్గాదిస త్యాంతపరలోకవిషయసుఖసాధనంబు లైననిత్యనైమిత్తికాదికర్మం బులు ఫలకాంక్షచేతఁ జేయక పరమేశ్వరార్పణంబుగా నాచరించియ ప్పరమేశ్వరానుగ్రహంబువలనఁ బరిశుద్ధహృదయుండై యమానిత్వ మదంభిత్వ మహింస యార్జవంబు క్షాంతి యాచార్యోపాసనంబు శౌచంబు స్థైర్యం బాత్మవినిగ్రహం బింద్రియార్థంబుల వైరాగ్యం బనహంకారంబు జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనంబుఁ బుత్రదారగృహాద్యనాసక్తియనభిష్వంగంబు నిత్యేష్టానిష్టోపపత్తిస మచిత్తత్వంబు మదనన్యయోగనిశ్చలభక్తి వివిక్తదేశసేవిత్వంబు జనసంగాసక్తివిసర్జనం బధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వంబుఁ దత్త్వజ్ఞానార్థదర్శ నం బను వింశతిగుణంబు లెప్పుడు సంగ్రహించుచున్న వాఁ డాత్మబ్రహ్మై క్యసాక్షాత్కారవిచారాధికారియగు నింతవట్టుం గూడి వైరాగ్యశ బ్దంబునకుఁ దాత్పర్యార్థం బింకబోధ్యస్వరూపం బెఱిఁగించెద నాక ర్ణింపు మని యిట్లనియె. 123

టీ. అదియెట్లనినన్=వైరాగ్యమువలన సర్వమునుగలుగుటయెట్లనఁగా, వినుము. మూలప్రకృతి = సృష్టిస్థితిసంహారకారణభూతమగునాసక్తి, ఆలవాలంబు=పాదు,సుఖ

దుఃఖంబులు, ఫలంబులు=పండ్లు, త్రిగుణంబులు=సత్త్వరజస్తమోగుణంబులు, మూలంబులు=వేరులు, ధర్మా...బులు-ధర్మ=ధర్మము, అర్థ=ధనము (ఇది రెండవపురుషార్థము,) కామ=కామసుఖము (లేక, భోగములు), మోక్షంబులు=ముక్తి యనునాలుగుపురుషార్థములును, రసంబులు=రుచులు (లేక పాలు, సంసారవృక్షమునకు పాలు), పంచేంద్రియంబులు=జ్ఞానేంద్రియములును, ఊడలు, షడూర్ములు=ఆఁకలి దప్పి దుఃఖము భ్రాంతి ముసలితనము మరణము అనునాఱును, స్వభావంబులు, సప్తధాతువులు=రసము రక్తము మాంసము మేదస్సు ఎముకలు మజ్జ శుక్లము అను నేడును, పొరలు, అష్టప్రకృతులు=పంచభూతములు మనోబుద్ధ్యహంకారములు అనునెనిమిదిప్రకృతులును, విటపంబులు = కొమ్మలు, నవరంధ్రంబులు=నేత్రశ్రోత్రనాసికావక్త్ర పాయూపస్థరంధ్రములు తొమ్మిదియు, కోటరంబులు=తొఱ్ఱలు, దశవిధప్రాణంబులు=పంచప్రాణంబులును పంచోపప్రాణంబులును గలసి పదివాయువులును, పత్త్రంబులు=ఆకులు, శబ్దాదివిషయంబులు = శబ్దము మొదలగునైదువిషయంబులును, పల్లవంబులు=చిగుళ్లు, రాగద్వేషాదులు-రాగ=రాగము, (తన కున్నవాని ననుభవింపవలయు నను నభిలాష), ద్వేష=విరోధము, ఆదులు=మొదలగునవి, ఉపశాఖలు=చిఱుగొమ్మలు, నానావిధకర్మంబులు = అనేకవిధములగుపనులు, పుష్పంబులు = పూలు, జీవేశ్వరులు=అవిద్యాప్రతిబింబమైనజీవుఁడును మాయాప్రతిబింబమైనఈశ్వరుండును, పక్షులుఁ గాగలిగి=పక్షులుగాఁగలదై, మంది...బులు-మందిర=ఇల్లు, ఆరామ=తోటలు, క్షేత్ర=భూములు, పుత్ర=పుత్రులు, హిత=హితులు, కళత్ర=భార్య, బంధు=బంధువులు, మధ్యస్థ=(శత్రులై కీడుచేయక మిత్త్రులై హితముసేయక యూరకుండువాఁడు మధ్యస్థుఁడు) ఇట్టిమధ్యస్థుఁడును, ద్వేష్యజన=వైరులును, తీక్ష్ణ=వాడియైన, దుష్కంటక = చెడ్డముండ్లతోను, తరు=చిన్నచిన్నచెట్లతోను (లేక, ముండ్లచెట్లతోను), గుల్మ=పొదలతోను (మొదలు బోదెలేనిచెట్లుగుల్మములనఁబడును—"అప్రకాండ స్తంబగుల్మౌ" అనియమరము) లతా=తీఁగెలతోను, సంకీర్ణంబును=కూడియున్నదియును (లేక వ్యాపింపఁబడియున్నదియును), కామా...రంబును-కామ=కామము (తనకు లేని పదార్థము కావలయు నని కోరుట), ఆది=మొదలైనవనెడు, చోర=దొంగలచేత (అనఁగా దొంగలించుటచేత), దుస్సంచారంబు = సంచరించుట కశక్యమైనదియు, రోగ...రంబు-రోగ = రోగములనెడు, వ్యాఘ్ర = పులులచేత, భయంకరంబు=భయమును కలిగించునదియు, దుఃఖ...తంబు-దుఃఖ=దుఃఖమనెడు, దావానల=కార్చిచ్చుచే, సమావృతంబు=ఆవరింపఁబడినదియు, మృత్యు...స్తంబు-మృత్యు=మరణ మనెడు, సింహ = సింహముయొక్క (లేకసింహమువలనఁగలుగు), భయ=భయముచే, గ్రస్తంబు = ఆవరింపఁబడినదియు, జరా...తంబు-జరా=ముసలితనమనెడ, పిశాచ = పిశాచముతో, సమన్వితంబు = కూడినదియు, దైన్య...టంబు-దైన్య=దీనత్వమనెడు, పర్వత=కొండలచేత, సంకటంబు = ఇఱుకైన

దియు, దురి...రంబు-దురిత = పాపమనెడు, రాక్షస=రాక్షసులచేత, ఘోరంబు = భయంకరమైనదియు, తృష్ణా=ఆశయనెడు, భీకర = భయంకరములైన, కాకోదర = సర్పములచేత, సమాకులంబు=వ్యాపింపఁబడినదియు,హర్ష...అంబు-హర్ష = సంతోష మనునట్టియు,అమర్ష=రోషమనునట్టియు,ఝంఝానిల=ఝంఝావాతముచే,దూషితంబు= దూషింపఁబడినదియు,స్వర్గ...నైన-స్వర్గ=స్వర్గ మనునట్టియు, నరక=నరకమనునట్టియు, దుర్మార్గ=తప్పుత్రోవలచేత, తిరోహిత=కప్పఁబడిన, అపవర్గ=మోక్షమనెడు, సన్మార్గంబునునైన=చక్కని త్రోవ గలది (లేక స్వర్గనరకములఁ బొందించుకర్మలనెడు తప్పుత్రోవలచే మరుగుపఱుపఁబడిన మోక్షమార్గము అనఁగా మోక్షమును బొందించుమార్గము కలదియైన)మహాదుఃఖారణ్యంబునన్=సంసారదుఃఖ మనెడునరణ్యంబున, గాడుపడి= దిక్కుతెలియక, పుణ్యాపాపవిధేయుండు-పుణ్య = పుణ్యమునకు, పాప = పాపమునకు, విధేయుండై=స్వాధీనుండై, జీవుండు=జీవుఁడు, అంతటన్, తిరిగితిరిగి, చీకాకుపడి=వ్యాకులతం జెంది, ఎచ్చోటన్=ఎచ్చటను, విశ్రాంతిగానక = విశ్రమించుటకు స్థలమును జూడలేక, విసివి, ముందరగాంచి = తనయెదుటఁ జూచి, అనంతంబని=''ఈసంసారారణ్యమునకుఁ గొనలేదు'' అనియు, వెనుకఁజూచి = తనకు వెనుక భాగమునందు తిరిగిచూచి. అనాదియని = ''ఈసంసారారణ్యమునకు మొదలులేదు'' అనియు,కలయంగనుంగొని=అంతటంజూచి, అసాధ్యంబని=దీనినిసాధించుట (అనఁగా దీనిని దాఁటుట యశక్యము అని,) తెలిసి=తెలిసికొని, మహా...డును-మహాగాఢ=మిగుల భారమైన, దుఃఖ=దుఃఖముతోను, భయ=భయముతోను, శోక = దిగులుతోను, వ్యాకులిత=కలతఁ జెందిన, చిత్తుండును=మనస్సు కలవాఁడును, తాప...డునునై-తాపత్రయ=ఆధ్యాత్మి కాదితపములనెడు, ఆదిత్య=సూర్యులయొక్క ప్రదీప్త=తీక్ష్ణమైన, ఆతప=ఎండచేత, సంతప్తుండును నై=తాపము చెందినవాఁడై, అంతటన్ = పిదప, నిరం...యలన్=నిరంతర=దట్టము నైనట్టియు, నితాంత = అధికము లైనట్టియు, ఆగమ=వేదశాస్త్రములనెడు వృక్షములయొక్క, ఛాయలన్=నీడలను, ఆశ్రయించి= పొంది (అనఁగా వేదశాస్త్రార్థములనెఱింగి), స్రక్చం...రించి-స్రక్=పుష్పమాలికలు, చందన=శ్రీగంధము,వనితా=స్త్రీలు, ధన=ధనము, ధాన్య=ధాన్యము, పశు=పశువులు, సంతాన=సంతానము, శయ్యా=పడక, నికేతన=గృహము, ఉద్యాన=ఉద్యానవనము, ప్రముఖ=మొదలయిన, విషయ=విషయములను,సంపాదన=సంపాదించుటకు, సాధనంబులైన=కారణము లైన, కృషి=వ్యవసాయము, వాణిజ్య=వర్తకము, సేవా = సేవ, యాచ్ఞా=యాచించుట, ఆది=మొదలైన, లౌకికకర్మంబులు=లోకవ్యవహారములను,పరిహరించి=విడిచిపెట్టి, ..స్వర్గా...లైన-స్వర్గాది=స్వర్గము మొదలు, సత్యాంత=సత్యలోకమువఱకుఁగల, పరలోక=పరలోకములయందలి, విషయసుఖ = విషయసుఖములను, సాధనంబులైన = సాధించునట్టి, నిత్యనైమిత్తికాదికర్మంబులు = నిత్యకర్మములైన

సంధ్యావందనాదులును నైమిత్తికకర్మములైన శ్రాద్ధాదులును కామ్యకర్మములైన యజ్ఞాదులు మొదలగు నన్నిటిని (కామ్యకకర్మలనగా ప్రత్యేకఫలముల సంపాదించుటకై చేయంబడుయజ్ఞాదికర్మలు.) ఫలకాంక్షచేతఁ జేయక = ఫలమునుగోరిచేయక (అనఁగా అనిత్యఫలములను కలిగించునవి యగుటచేత లౌకికవైదిక కర్మలనన్నింటిని విడిచియు నావశ్యకములగుటచే నిత్యనైమిత్తికనులమాత్రమాచరించుచు), పరమేశ్వరార్పణంబుగాన్ = పరమేశ్వరప్రీతిగా, ఆచరించి = చేసి, అప్పరమేశ్వరానుగ్రహంబువలనన్ = ఆపరమేశ్వరుని యనుగ్రహమువలన (అనఁగా చిత్తశుద్ధివలన, చిత్తసిద్ధియె పరమేశ్వరానుగ్రహమని ఇదివఱకే చెప్పియున్నాము,) విశుద్ధహృదయుండై=నిర్మలచిత్తుఁడై, అమానిత్వంబు = అభిమానము లేకపోవుట. అదంభిత్వంబు = డంబము లేకపోవుట, అహింస = మనోవాక్కాయములచేఁ బరులహింసింపకుండుట, ఆర్జవంబు=చక్కఁగ (అనఁగా వికారము లేనియు లేకుండ నిష్కపటమైన చిత్తముతో నుండుట), క్షాంతి = ఓర్పు, ఆచార్యోపాసనంబు = గురుసేవ, శౌచంబు = బాహ్యాంతరశుద్ధి, స్థైర్యంబు=స్థిరచిత్తము, ఆత్మవినిగ్రహంబు = ఇంద్రియజయము, ఇంద్రియార్థంబులవైరాగ్యము = ఇంద్రియవిషయములం దాశలేకపోవుట. అనహంకారంబు=అహంకారములేకుండుట, జన్మంబును, జన్మ=పుట్టుకయందును, మృత్యువు=మరణమునందును, జరా=ముసలితనమునందును, వ్యాధి=రోగమునందును, దుఃఖ=దుఃఖమునందును (లేక జన్మాదులయందలి దుఃఖమునందు), దోషం=దోషమును, అనుదర్శనంబు=పలుమాఱుచింతించుటయును, పుత్ర...సక్తి-పుత్ర=పుత్రులు, దార=భార్య, గృహ=ఇల్లు, ఆది = మొదలగువానియందు, అనాసక్తి = ప్రేమ లేకపోవుటయు, (అనఁగా'ఇవి నాకుఁగావలయును' అనుతలంపులేకపోవుటయు) అనభిష్వంగంబు= 'ఇవి నావి' అనునభిమానము లేకుండుటయు, నిత్య.. త్వంబు-నిత్య=ఎల్లప్పుడును, ఇష్టానిష్ట=ప్రియాప్రియములయొక్క, ఉపపత్తి = సంప్రాప్తులయందు (అనఁగా ఇష్టానిష్టములు వచ్చినప్పుడు), సమచిత్తత్వంబు=రాగద్వేషములు లేక సమానమైన మనస్సు కలిగియుండుట, మదనన్యయోగనిశ్చలభక్తియును-మత్=నాయందు, (పరమేశ్వరునియందు) అనన్యయోగ = రెండవతలంపులేని (లేక, ఇతరదేవవిషయముకాని), నిశ్చలభక్తి=స్థిరభక్తియును, వివిక్తదేశసేవిత్వంబు = ఏకాంతదేశనివాసంబును, జన...నంబు-జన=మనుష్యులతో, సంగ=కలసియుండ టయందలి, ఆసక్తి=ఆశను, విసర్జనంబు = విడుచుటయును,అధ్యా...త్మంబు-అధ్యాత్మజ్ఞాన = స్వస్వరూపవిజ్ఞానమునందు,నిత్యత్వంబు=స్థిరచిత్తము కలిగియుండుటయు,తత్త్వ...నంబు-తత్త్వజ్ఞాన=యథార్థస్వరూపజ్ఞానముయొక్క, అర్థదర్శనంబు-ప్రయోజనమును [అనఁగా మోక్షమును చూచుచుండుటయు, (అనఁగా మోక్షేచ్ఛయు,] అనువింశతిగుణంబు=అనునట్టియిరువదిగుణములను, ఎప్పుడు సంగ్రహించున్ = ఎప్పుడు సంపాదించునో, అప్పుడు, ఆత్మ...కారి-ఆత్మ

తనకును, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునకుఁ గల, ఐక్య=సహజాభేదమును, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, కార=చేయుటయందును (లేక చేసికొనుటయందును, విచార=దానినిగూర్చి విచారించుటయందును, అధికారి = అర్హుఁడు, అగుక్, ఇంతపట్టుంగూడి=అంతయుఁ గలసి, వైరాగ్యశబ్దంబునకు = వైరాగ్యమనుశబ్దమునకు, తాత్పర్యంబు, ఇంకక్=ఇఁక, బోధస్వరూపంబుక్=జ్ఞానస్వరూనమును, ఎఱింగించెదక్ = జెప్పెదను, ఆకర్ణింపుము = వినుము, అని, ఇట్లనియెక్.

తా. ''వైరాగ్యమే సర్వమునకు మూలము'' అనువిషయమును బాగుగావివరించెదను వినుము. ఈసంసారారణ్యమునకు మూలప్రకృతి కుదురు. సత్వరజస్తమోగుణములు మూలములు. సప్తధాతువులుపొరలు. పంచేంద్రియములూడలు. అష్టప్రకృతులు కొమ్మలు. షడూర్ములు (ఇవియే షడ్వికారములు) స్వభావములు. ధర్మార్థకామమోక్షములు రసములు. రాగద్వేషాదు లుపశాఖలు. శబ్దాదులు చిగుళ్లు. సకలకర్మలును పుష్పములు. సుఖదుఃఖములు ఫలములు. జీవేశ్వరులే వానిఁదినుపక్షులు. నవరంధ్రములు తొఱ్ఱలు. ఇండ్లుతోటలు భూమి ధనము. మిత్రులు శత్రులు. బంధువులు మధ్యస్థులు అను మొదలగువారే ముండ్లు పొదలు వృక్షములుమొదలగునవి. ఆయరణ్యమున కామాదిచోరులుసంచరించుచుందురు. రోగములనుపులులుభయంకరములై యుండును. దుఃఖ మనుదావాగ్ని యేవైపున నైనను ప్రజ్వలించుచునే యుండును. మృత్యు వను సింహ మెప్పుడు నందుసంచరించుచు వారికి భీతినిగలిగించుచుండును. ముసలితన మను పిశాచి యం దెప్పుడును నివసించుచుండును. దీనత్వమనుపర్వతములచే నందలిమార్గము లన్నియును సంచారమున కశక్యములై యుండును. పాపములనురాక్షసు లతిభీకరులై యందు నిలిచియుందురు. ఆశయనుమహాసర్పము లెందుఁ జూచినను సరించుచుండును. ఎప్పుడు చూచినను హర్షశోకము లనెడు ఝంఝామారుతములు వీచుచుండును. అందు మోక్షమునకుఁ బోవు చక్కనిమార్గముకలదు. గాని దానిని స్వర్గనరకమార్గములుకప్పియున్నవి. ఆయరణ్యమున సంచరించువారు స్వర్గనరకమార్గములలోఁబడి మోసపోవుదురు కాని మోక్షమార్గమును గురుతింపఁజాలరు. జీవుఁడు ఈమహారణ్యమున నీవలకావలకుఁదిరిగితిరిగి పుణ్యాపాపవశగతుఁడై యెటుఁబోయినను విశ్రాంతిఁ గానక చిక్కువడి కొంతకాలమునకును విసుకుఁజెందును. (అనఁగా ''ఈసంసారము దుఃఖరూపము. దీనిని అనుభవించుటవలన నెన్నటికిని శాంతిలేదు. కావున దీనిని విడువవలయును'' అని తలంచును). ఇట్లుతలఁచి ముందుచూచినను వెనుకచూచినను యేవైపు పరికించినను వానికి త్రోవ దొరకదు. దానివలన ''ఈయరణ్యము నెట్లుదాటుటకును వీలులేకున్నది. ముందుచూచిన దీనియంతముకానరాలేదు. వెనుకఁజూచిననాదియుఁదెలియలేదు. ప్రక్కఁజూచిన దళి కానరాలేదు. దీనిని దాఁటుట యసాధ్యమై యున్నది. ఎట్లుదాఁటు

దునో కదా!''అని మిగుల దిగులునొంది భయముఁ జెంది మిగులకలతఁ జెందినమనస్సులో తాపత్రయమనుసూర్యసంతాపముచేఁ గలుగుబాధతో శ్రమనొందుచు వేసము లను మహావృక్షములనీడ నాశ్రయించును. ఇదివఱకే విసికియున్నవాఁడు కావున స్త్రీలు ధనములోటలు గృహములు మొదలగుసాంసారికభోగములను సంపాదించుటకు సాధనము లైన కృషివాణిజ్యాదులును బరిపూర్ణముగాఁ బరిత్యజించును. శ్రమఁ జెందినవాఁడు మఱల దనకు శ్రమగలిగించినవాని గాని వానిసాధనములను గాని యెన్నటికిని గోరఁడు కదా? ఇట్లు లౌకికకర్మముల వదలి యావశ్యకము లగునిత్యనైమిత్తికములను భగవదర్పణముగా నాచరించును. ఇట్లాచరించుటవలన నాజీవునియందుఁ బరమేశ్వరునకు ననుగ్రహము కలుగును. దానివలన నాపురుషునికి (జీవునకు) క్రమక్రమముగా నమానిత్వాది గుణము లిరువదియును గలుగును. ఆగుణము లన్నియు నెప్పుడు పరిపూర్ణములగునో అప్పుడే పరబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగును. ఈఇరువదిగుణములకే కదా జ్ఞాన మని పేరు. పైని నిరూపించిన విసుకు లేకుండిన నీజ్ఞానము కలుగదు. ఆవిసుకే వైరాగ్యము కావున నీవైరాగ్యము జ్ఞానమునకు ముఖ్యకారణము. వైరాగ్యముకలిగినపిదప నీజ్ఞానము (అనఁగా నమానిత్వాదిగుణములు కూడనప్రయత్నముగనే వచ్చుననుట). స్పష్టమయ్యెను కదా? ఓపార్వతీ! ఇట్లు చెప్పి శ్రీరాముఁడు ''బోధరూపము నెఱిగించెను'' అని ఇట్లు చెప్ప నారంభించెను. రసము రక్తము మాంసము మేదస్సు (ఇది చర్మమునకును మాంసమునకును నడుమనుండునీరు ఎముకలుమజ్జ (ఇది ఎముకలలో నుండుక్రొవ్వు). శుక్లము అను నీయేడును సప్తధాతువు లనంబడును. ఆకాశాదిపంచభూతములును మనోబుద్ధ్యహంకారములు మూఁడును గలసి యష్టప్రకృతు లనఁబడును. ఉండుట పుట్టుట వృద్ధినొందుట పరిణమించుట క్షీణించుట నశించుట యనునీయాఱును షడూర్ములు.

బోధశబ్దార్థవివరణము.

అవ. ఈవిధముగా వైరాగ్యస్వరూపమును వివరించి జ్ఞానోత్పత్తికారణవ్యాఖ్యానపూర్వకముగా జ్ఞానరూపము నెఱింగించుచున్నాఁడు.—

తే. అట్టిసుగుణాభిరాముఁ డత్యార్తితోడ
శాంతచిత్తుండు గారుణ్యసాగరుండు
జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నుఁ డైనగురుని
వినయభయభక్తు లమర సేవించు ననఘ!, 124

టీ. అనఘ=ఓదోషరహితుఁడా! అట్టిసుగుణాభిరాముఁడు-అట్టి = పూర్వోక్తమైన, సుగుణ=సద్గుణములచే, అభిరాముఁడు=మనోహరుఁడైనవాఁడు, అత్యార్తితోడన్=మిగులసంసారబాధకు వెఱచి, శాంతచిత్తుండు = చిత్తశాంతిగలిగినట్టియు, కారు

ద్యాసాగరుండు = దయాసముద్రుఁడైనట్టియు, జ్ఞాన...డును = జ్ఞాన=పరోక్షజ్ఞానముచేత, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానముతోడను, సంపన్నుఁడును=కూడినట్టివాఁడును, ఐన=ఐనట్టి, గురునిన్=సద్గురుని, వినయభయభక్తులు-వినయ=వినయము, భయ=భయము, భక్తులు=భక్తి, అమరన్=ఒప్పునట్లుగా, సేవించున్=సేవఁజేయును.

తా. ఓదోషరహితుఁడా ! అట్లమానిత్వాదిగుణములు గలపురుషుఁడు మిగుల శ్రద్ధాయుక్తుండై శాంతుఁడును కరుణాసముద్రుఁడు బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానతదనుభవనిష్ఠుఁడునగుసద్గురు నాశ్రయించును.

గురువే పరబ్రహ్మమని బోధించుట

క. గురుఁ డజుఁడు గురుఁడు విష్ణుఁడు
గురుఁడు మహాదేవుఁ డఖిలగురుఁడుగురుఁడు స
ద్గురుఁడై పరబ్రహ్మం బని
గురుని నుపాసించు నతఁడు గురుతరభక్తిన్. 125

టీ. అతఁడు=ఆశిష్యుఁడు, గురుఁడు=గురువు, అజుఁడు = చతుర్ముఖుఁడు. గురుఁడు, విష్ణుఁడు, గురుఁడు, మహాదేవుఁడు = రుద్రుఁడు, గురుఁడు, అఖిల=సమస్తమునకంటె, గురుఁడు=అధికుఁడు, సద్గురుఁడే, పరబ్రహ్మంబని='పరబ్రహ్మము' అని, గురుతరభక్తిన్=అధికభక్తితో, గురునిన్=తనగురువును, ఉపాసించున్=ఉపాసనచేయును.

తా. ఇట్లాశ్రయించి బ్రహ్మవిష్ణుమహేశాది సర్వదైవంబులును తుదకు పరబ్రహ్మంబునుఁ గూడ గురువే యనియు గురువునకంటె నధికు లెవ్వరు నెందును లే రనియు నతిభక్తితో నాతని సేవించును.

గురుశుశ్రూష ముఖ్యంబని చెప్పుట.

అవ. ఇట్లు ప్రస్తావవశమున "గురువే సర్వాధికుఁడు" అని తన యభిప్రాయము నెఱింగించి ఇప్పుడు గురుశుశ్రూషయే జ్ఞానసాధనము." అని చెప్పుచున్నాఁడు.—

సీ. గురుపదాంభోజముల్ గొలువక కల్గునే
ప్రవిమలవైరాగ్యభాగ్యమహిమ
గురుపాదతీర్థంబు గ్రోలక కల్గునే
జ్ఞానవిజ్ఞానయోగానుభవము
గురునుప్రసాదంబుఁ గొనకున్నఁ గల్గునే
ప్రతిలేనిచిత్తోపరతిసుఖంబు
గురుతత్త్వ మాత్మఁ గన్గొనకున్నఁ గల్గునే
నిరతిశయం బైనపరమపదము

తే. అట్లు గావున విద్యార్థి యైనయోగి
వినయభయభక్తు లెదలోనఁ బెనఁగొనంగ
నలచతుర్విధశుశ్రూష లాచరించి
కొనుచు ననిశంబు గురువులఁ గొలుచు ననఘ. 126

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడా, గురుపదాంభోజములు = సద్గురునిపాదపద్మంబులును, కొలువక=సేవింపక, ప్రవి...మహిమ-ప్రవిమల=పరిశుద్ధమయిన, వైరాగ్య=వైరాగ్యమనెడు, భాగ్యమహిమ = అదృష్టము, కల్గునె=దొరకునా, గురుపాదతీర్థంబుల్-గురు = సద్గురువుయొక్క, పాద = పాదములయొక్క, తీర్థంబుల్=జలమును, క్రోలక=పానముచేయక, జ్ఞాన...భవము-జ్ఞాన = జ్ఞానముయొక్కయు, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానముయొక్కయు, యోగ=నిర్వికల్పసమాధియొక్కయు, అనుభవము, కల్గునే=సంభవించునా? గురుసుప్రసాదంబు = సద్గురుప్రసాదమును, కొనకున్నన్ = భుజింపబండిన, ప్రతి...సుఖంబు - ప్రతిలేని=సాటిలేని, చిత్తోపరతిసుఖంబు=చిత్తశాంతి, కల్గునే, గురుతత్త్వమున్ = గురునియథార్థరూపమును, ఆత్మన్=తనయందు, కన్గొనకున్నన్=తెలిసికొనకుండిన, నిరతిశయంబు=సర్వాధికమైన, ఐనపరమపదము=అయినట్టిమోక్షము, కల్గునే=దొరకునా, అటుగావునన్=కాఁబట్టి, విద్యార్థియైనయోగి-విద్యార్థియైన=బ్రహ్మజ్ఞానమునుగోరు, యోగి=రాజయోగి, వినయభయభక్తులు-వినయ=వినయము,భయ=భయము, భక్తులు=భక్తి, ఎదలోనన్=మనసునందు, పెనగొనఁగన్=అభివృద్ధియగుచుండఁగా, అల...షలు-అల = చతుర్విధస్థానాంగభావాత్మరూపములైన (వీనిలక్షణములను ప్రథమాశ్వాసమున వివరించియున్నాము.), శుశ్రూషలు=గురుసేవలను, ఆచరించి=చేసి, అనిశంబు=ఎల్లప్పుడు, గురువులన్, కొలుచున్=సేవించును.

తా. గురువునకు నమస్కరింపకున్న నిర్మలవైరాగ్యము దృఢము కానేరదు. బ్రహ్మజ్ఞానంబును తదనుభవంబును సమాధినిష్ఠయు గురుపాదతీర్థమును పానముఁ జేయకున్న సమకూఱదు. గురుప్రసాదము నంగీకరింపకున్న సాటిలేని యాచిత్తశాంతిసుఖము దొరకదు. గురుని యథార్థస్వరూపమును తెలిసికొనకున్న సర్వాధిక మగు మోక్షముఁ బొందుట కశక్యము. సర్వంబును గురునియనుగ్రహమువలననేకాని చేకూరదు కదా? ఓదోషరహితుఁడా! ఈకారణమువలన బ్రహ్మజ్ఞానమును గోరుయోగి గురువు నాశ్రయించి వినయభయభక్తులు మెఱయ చతుర్విధశుశ్రూషల నాచరించుచు సేవించును.

క. వారలయుపదేశము చేఁ, దారకసాంఖ్యామనస్కతత్త్వాత్మకమౌ
శ్రీరాజయోగమార్గం, బారూఢముగా నెఱుంగు నంతట ననఘా!.

టీ. అనఘ=పాపరహితుఁడ, అంతటన్=పిదప, వారలయుపదేశముచేన్-వారల=ఆగురువులయొక్క, ఉపదేశముచేన్=ఉపదేశమువల్లను, తారకసాంఖ్యామనస్కతత్త్వా

త్మకమా = తారకసాంఖ్యామనస్కరూపమయిన, శ్రీరాజయోగమార్గంబు - శ్రీ=సంప ద్వ్యక్తమైనట్టియు, రాజ=సర్వయోగములలో నుత్తమమైనట్టియు, యోగ=జ్ఞానయోగముయొక్క, మార్గంబు=త్రోవను, ఆరూఢముగాన్ = చక్కఁగా, ఎఱుంగున్ = తెలిసికొనును.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! ఇట్లు సేవించుచుండి వారియనుగ్రహమును సంపాదించును. అప్పుడు వారును తారకసాంఖ్యామనస్కయోగముల క్రమముగ నుపదేశింతురు. ఇట్లు వారియుపదేశమువలన రహస్యార్థముల నన్నింటి నాపురుషుఁ డెఱుంగును.

మహావాక్యార్థవివరణము.

అవ. ఇట్లు శిష్యునియభివృద్ధిప్రకారం బెఱింగించి గురువులయుపదేశము నభివర్ణించుచున్నాఁడు.—

మ. క్రమ మొప్పార నహంపదంబునకు నీకాయేంద్రియప్రాణచి
త్తమనోహంకృతిబుద్ధిరూపజడజాతం బెల్ల వాచ్యార్థ మా
ద్యము సచ్చిత్సుఖరూపమై తనరు శుద్ధప్రత్యగాత్మప్రకా
శము లక్ష్యార్థము వేదశాస్త్రగరహస్యం బింత నిక్కంబగున్. 128

టీ. క్రమ మొప్పారన్=క్రమముగా, అహంపదంబునకున్='అహం బ్రహ్మాస్మి' అనుయజుర్వేదమహావాక్యమునందలి యహంపదమునకు, ఈకాయే...జాతంబు-ఈ, కాయ=శరీరములు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ప్రాణ = ప్రాణములు, చిత్త=మనస్సు (లేక సంశయాత్మకమయిన యంతఃకరణము), మనః=మనస్సు (ఇది సంకల్పాత్మకమైన యంతఃకరణము), అహంకృతి=అహంకారము, బుద్ధి=బుద్ధి, రూప=అనునదియే స్వరూపముగాఁగల, జడ=జ్ఞానశూన్యమైన ప్రపంచపదార్థముయొక్క, జాతం బెల్లన్=సమూహమంతయును, వాచ్యార్థము = చెప్పఁదగినయర్థము, ఆద్యము = అనాది యైనట్టియు, సచ్చిత్సుఖరూపమై=సత్యజ్ఞానానందస్వరూపము నగుచు, తనరు...శము-తనరు=ఒప్పుచున్న, శుద్ధ=పరిశుద్ధమయిన, ప్రత్యక్ = కూటస్థుఁడైన, ఆత్మప్రకాశము=స్వప్రకాశమే, లక్ష్యార్థము=ఊహించి నిర్ణయింపఁదగినయర్థము, వేదశాస్త్రగరహస్యంబు-వేద=వేదములయందును, శాస్త్రగ = శాస్త్రములయందునున్న, రహస్యంబు = రహస్యార్థమిదియే, ఇంత=ఈచెప్పఁబడినదంతయు, నిక్కంబగున్=యథార్థము.

తా. వారు 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనుమహావాక్యమున కర్థము నీరీతి నుపదేశింతురు. 'అహం=నేను' అనుపదమునకు శరీరము ఇంద్రియము ప్రాణము బుద్ధి మనస్సు అహంకారము అను మొదలగువానియొక్క సమూహము వాచ్యార్థము. (అనఁగా: సర్వజనుల చేతను, సామాన్యముగా విచారశూన్యదృష్టితోఁ జెప్పఁబడు నర్థము. వీనికన్నిటికిని

సాక్షియగు కూటస్థుఁడు లక్ష్యార్థము. (అనఁగా: విచారణచేసి నిర్ణయింపఁదగినయర్థము. ఇది సత్యముగ వేదశాస్త్రములు బోధించునర్థము. ఇదియే సర్వసార మగునంశము.)

క. సర్వము వాచ్యార్థము త, త్సర్వాధిష్ఠాన శుద్ధచైతన్యము చి
త్పూర్వకలక్ష్యార్థంబు సు,పర్వవినుతవినుము బ్రహ్మపదమునకరయన్.

టీ. సుపర్వవినుత-సుపర్వ=దేవతలచే, వినుత=స్తోత్రము చేయఁబడినవాఁడా, వినుము. బ్రహ్మపదమునకున్=బ్రహ్మశబ్దమునకు, అరయన్=విచారింపఁగా, సర్వము=సర్వప్రపంచము, వాచ్యార్థము = చెప్పఁదగినయర్థము. తత్సర్వాధిష్ఠానచైతన్యము-తత్=ఆ, సర్వ=సమస్తమునకును, అధిష్ఠాన = ఆధారభూతుఁడైన, శుద్ధ=నిర్మలమైన, చైతన్యము=జ్ఞానరూపమగు బ్రహ్మము, చిత్పూర్వకలక్ష్యార్థము=వివేకముచే విచారించి నిర్ణయింపఁదగిన యర్థము.

తా. దేవతలచేతఁ గూడ వినుతింపఁబడునోయాంజనేయా! "బ్రహ్మ పరబ్రహ్మము" అనుపదమునకుఁ గూడ సర్వప్రపంచము, వాచ్యార్థము. ఆప్రపంచమున కాధారభూతుఁడైన శుద్ధచైతన్యస్వరూపుఁడు లక్ష్యార్థము.

తే. ఉభయవాచ్యార్థములతోడ నొప్పుచున్న
యుభయలక్ష్యార్థముల నైక్య మొదవ దట్లు
గాన వాచ్యార్థముల రెంటిఁ గడకుఁ ద్రోచి
యెనయ లక్ష్యార్థ మొకటిగా నెఱుఁగవలయు. 130

టీ. ఉభయవాచ్యార్థములతోడన్ - ఉభయ=ఈచెప్పినరెండు, వాచ్యార్థములతోడన్=వాచ్యార్థములతో (అనఁగా. విచారరహితమగు దశయందూరక చెప్పఁదగిన యర్థములగు దేహాదులతో), ఒప్పుచున్న=కూడియున్నచో, ఉభయలక్ష్యార్థములకున్-ఉభయ=రెండువిధములయిన, లక్ష్యార్థములకున్=విచారముచే నూహింపఁదగినయర్థములకు (అనఁగా: కూటస్థబ్రహ్మలతో), ఐక్య మొదవదు=ఏకత్వముసిద్ధింపదు, అట్లుగానన్=కాఁబట్టి, వాచ్యార్థములరెంటన్=రెండువాచ్యార్థములను, కడకుఁద్రోచి = తొలఁగించి, ఎనయన్=ఒప్పునట్లుగా, లక్ష్యార్థములు=లక్ష్యార్థము లైనకూటస్థబ్రహ్మలు, ఒకటిగాన్=అభిన్నులుగా, ఎఱుంగవలయున్=తెలిసికొనవలయును.

తా. ఇఁక "అస్మిఅయియున్నాను. (అనఁగా: నేనుబ్రహ్మంబు నొక్కటియే)" అనుపదమునకు జీవబ్రహ్మైక్యమే; లేక కూటస్థబ్రహ్మైక్యమే యర్థమగు ననుట స్పష్టమే. అట్టియైక్యము వాచ్యార్థసహితము లగులక్ష్యార్థమునకుఁ గలుగనేరదనుటయు సుప్రసిద్ధము. కావున నవిచారపూర్వకము లగువాచ్యార్థముల నిషేధించి లక్ష్యార్థముల రెంటినిమాత్రమే యంగీకరింపవలయును.

సీ. అద్వితీయప్రత్యగాత్ముండ నగునేను
బరిపూర్ణనిర్గుణబ్రహ్మ మగుదుఁ
బరిపూర్ణనిర్గుణబ్రహ్మంబె యద్వితీ
యప్రత్యగాత్ముండ నైననేన
టంచు నీరీతి నహంబ్రహ్మపదముల
వాచ్యార్థముల నెల్ల వదలి శుద్ధ
లక్ష్యార్థములఁ గొని లక్షణచేఁ దత్త
దన్యోన్యసమరసైక్యంబు గనుట
తే. 'యస్మి' యనుపదమున కర్థ మగును గాన
నిమ్మహావాక్యతాత్పర్య మిట్లు సద్గు
రుప్రసాదంబువలన నిరూఢముగ న
బాధకంబుగ నెఱుఁగుట బోధ మనఘ !. 131

టీ. అనఘ=ఓదోషరహితుఁడా! అద్వితీయ...త్ముండన్-అద్వితీయ = రెండవ పదార్థము లేని (అనఁగా: ఏకరూపుఁడయిన), ప్రత్యగాత్ముండన్=కూటస్థుఁడను, అగు నేను=అయినట్టినేను, పరి...గుదున్-పరిపూర్ణ=సంపూర్ణమైన, నిర్గుణ=గుణశూన్యమైన, బ్రహ్మమగుదున్=పరబ్రహ్మమైయున్నాను. పరి...బ్రహ్మంబె=పరిపూర్ణ,నిర్గుణ,బ్రహ్మంబె, అద్వి...నేను-అద్వితీయ,ప్రత్యక్, ఆత్ముఁడనైన నేను=జీవుఁడనైన నేను, అటంచున్=అని, ఈరీతిన్=ఇట్లు, అహం బ్రహ్మపదముల వాచ్యార్థములన్-'అహం=నేను' అను పదముయొక్కయు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము అనుపదముయొక్కయు, వాచ్యార్థములను (అనఁగా: దేహాదులును సర్వప్రపంచంబును), వదలి=విడిచి (అనఁగా: వివేకదృష్టిచే నిరాకరించి), శుద్ధలక్ష్యార్థములన్=నిర్మలమైన లక్ష్యార్థములను (అనఁగా:కూటస్థబ్రహ్మలను), కొని=గ్రహించి, లక్షణచేన్=లక్షణావృత్తిచేత, తత్తత్=ఆయాకూటస్థబ్రహ్మలకు, అన్యోన్య = పరస్పరముగల, సమరస=సమానమైన, ఐక్యంబు=స్వభావసిద్ధమైన యేకత్వమును, కనుట = తెలిసికొనుట, అస్మియనుపదమునకున్-'అస్మి=అయితిని' అను పదమునకు, అర్థమగున్=అర్థమైయున్నది. కానన్=కాఁబట్టి, ఇమ్మహావాక్యతాత్పర్యము ='అహంబ్రహ్మాస్మి' అను మహావాక్యముయొక్క తాత్పర్యార్థమును, ఇట్లు=పైచెప్పిన విధముగా, సద్గురుప్రసాదంబువలనన్=సద్గురుని యనుగ్రహమువలన, నిరూఢముగన్=స్పష్టముగా, అబాధకంబుగన్ = బాధలేకుండ (అనఁగా: భంగములేకుండ స్థిరంబుగా), ఎఱుఁగుటన్=తెలిసికొనుట, బోధము=జ్ఞానము.

తా. "అద్వితీయకూటస్థుఁడ నగు నేనే సర్వపరిపూర్ణబ్రహ్మము. ఆసర్వపరిపూర్ణబ్రహ్మమే నేను" అని విడిచ (అనఁగా: వాచ్యార్థముల నిషేధించి లక్ష్యార్థముల సంగీక

రించిన పిదప) లక్షణావృత్తిచే (అనఁగా: జహదజహల్లక్షణచే) సమరస్యైక్యమును గ్రహించి యనుభవింపవలయును. (జహదజహల్లక్షణయును మహావాక్య తాత్పర్యార్థమును నిర్ణయించువిధంబును ద్వితీయాశ్వాసమున సవిమర్శముగా వివరించియున్నాము.) ఇట్టియైక్యమే 'అస్మి' అను పదమున కర్థము. కావున నీమహావాక్యార్థమును గురూపదేశపూర్వకముగా నెఱిఁగి శ్రుతియుక్త్యనుభవములమూలమున నిర్ణయించుకొనుటయే 'బోధము' అనంబడును. ఓదోషరహితుఁడా! ఇదియే జ్ఞానముయొక్క స్వరూపము. దీనికి వైరాగ్యమే మూలమనుట. (అనఁగా: వైరాగ్యము దృఢముగాఁ గలిగిన నీబోధము తనంత నదియే వచ్చుననుట ఇంతకుముందే వివరించియున్నాము కదా?)

అవ. ఇట్లు గురూపదేశమును వివరించి ప్రస్తుత మనుభవమును బ్రకటించుచున్నాఁడు.—

క. నిత్యముగా దేహాత్మ, ప్రత్యయ మజ్ఞునకు గల్గుపరిపాటిఁ దగం
బ్రత్యగభిన్నబ్రహ్మ, ప్రత్యయ మొప్పారవలయుఁ బండితున కిలన్.

టీ. అజ్ఞునకున్=అజ్ఞానికి, నిత్యముగాన్ = సర్వకాలములయందును, దేహాత్మప్రత్యయము-దేహ=దేహమే, ఆత్మ=జీవుఁడు, ప్రత్యయము = అనుభ్రాంతిజ్ఞానము, కల్గుపరిపాటిన్=కలుగునట్లు, పండితునకున్=జ్ఞానికి, ఇలన్=ఈభూమియందు, ప్రత్యగభిన్న=కూటస్థునికంటె వేఱుకాని, బ్రహ్మప్రత్యయము, పరబ్రహ్మమునే 'నేను' అను తత్వజ్ఞానము, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, ఒప్పారవలయున్=అభివృద్ధి చెందవలయును.

తా. లోకమున నజ్ఞాను లగువారు 'దేహమే నేను' అని యెట్లు సామాన్యముగాఁ దలంతురో అట్లే బ్రహ్మజ్ఞాని యగువాఁడు 'కూటస్థునకంటె భిన్నుఁడు కాని బ్రహ్మమే నేను' అని తలంచును. పైన నిరూపింపఁబడిన యధికారి సంపూర్ణ మగువైరాగ్యమును సంపాదించి దానివలనఁ బూర్వోక్తజ్ఞానము (అనఁగా: మహావాక్యతాత్పర్యజ్ఞానము) నార్జించి యట్టి యనుభవమును బొందును. ఇదియే జ్ఞానమునకు ఫలము. ఈ నిశ్చయము కలిగిననే కాని పురుషుఁడు కృతార్థుఁడు కానేరఁడు.

తే. ఇదియె బోధప్రకార మహా నింక నీకు
నుపరతివిధంబు వినిపింతు నొనర వినుము
ఉత్తమోత్తమమై యొప్పుచిత్తశాంతి
బ్రహ్మవిద్యాగమమునకు ఫలము వత్స!. 133

టీ. వత్స=పుత్రా! ఇదియే=పైనఁజెప్పినదియే, బోధప్రకారము=బోధలక్షణము, ఔన్=ఐ యున్నది, నీకున్, ఇంకన్=ఇఁకపైన,ఉపరతిసుఖంబున్ = ఉపరతిసౌఖ్యమును గూర్చి, వినిపింతున్=తెలియఁజేసెదను, ఒనరన్=ఒప్పునట్లుగా,వినుము, ఉత్తమోత్తమమై=సర్వసుఖములలోను శ్రేష్ఠమై, ఒప్పుచిత్తశాంతి - ఒప్పు=ప్రకాశించు

చున్న, చిత్తశాంతి=చిత్తశాంతి, బ్రహ్మవిద్యాగమమునకున్-బ్రహ్మవిద్యా = బ్రహ్మజ్ఞానము, ఆగమమునకున్=వచ్చుటకు, ఫలము, ఔ౯=అయియున్నది.

తా. ఓపుత్రా! బోధమునుగూర్చి సర్వము నెఱింగించితిని. వైరాగ్యము బోధమైనంతమాత్రముననే బోధయెట్లు స్వయముగజనించునదియుఁ వివరించితిని. ఇఁక నుపరతిని గూర్చి తెల్పెదను. ఉపరతి యనఁగా జిత్తశాంతి. అదియే బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ఫలము.

అవ. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి యాయుపరతినిఁ బ్రశంసించుచున్నాఁడు.—

చ. ఉపకృతిదానభోగముల కొప్పనిమర్త్యునికల్మి శీల మె
ల్లపుడును లేనివిప్రునిగమాధ్యయనంబును నెమ్మనంబునన్
విపులశమంబు గైకొననివీరతపస్వితపంబు నింద్రియా
ద్యుపరతిసౌఖ్యముం గననియోగివివేకము రిత్తయారయన్. 18

టీ. ఉప...లకున్-ఉపకృతికి=పరోపకారమునకు, దాన=దానము చేయుటకును, భోగములకున్ = స్వానుభవమునకును, ఒప్పనిమర్త్యునికల్మి-ఒప్పని = రానట్టి, మర్త్యుని=మనుష్యునియొక్క, కల్మి=సంపదయును, శీలము = సదాచారము, ఎల్లపుడును=ఎప్పటికిని, లేనివిప్రుని నిగమాధ్యయనంబును-లేని = లేనట్టి, విప్రుని=బ్రాహ్మణుని యొక్క,నిగమ=వేదములయొక్క,అధ్యయనంబును=పాఠమును, నెమ్మనంబునన్=మనస్సునందు, విపులశమంబున్-విపుల=అధికమగు, శమంబున్ = శాంతిని, కైకొనని వీరతపస్వితపంబును-కైకొనని=అంగీకరింపని, వీరతపస్వి = మహాదీక్షతోఁగూడియున్న వాని యొక్క, తపంబును=తపస్సును, ఇంద్రియాద్యుపరతిసౌఖ్యమున్-ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ఆది=మొదలగువానియొక్క, ఉపరతి=శాంతియనెడు, సౌఖ్యమున్=సుఖమును, కననియోగివివేకము-కనని=పొందని, యోగి=రాజయోగియొక్క, వివేకము = జ్ఞానంబును, ఆరయన్=విచారింపఁగా, రిత్త=నిరర్థకంబు.

తా. విచారింపఁగా పరోపకారమునకును దానమునకును స్వానుభవమునకు నుపయోగింపనిధనికుని ధనమువలె నాచారహీనుఁ డగుబ్రాహ్మణుని వేదాధ్యయనముమాడ్కి శాంతిలేని మునీశ్వరునితపముచందమున చిత్తేంద్రియశాంతి (అనఁగా: నుపరతి) యను సౌఖ్యమునుఁ జెందనిరాజయోగియోగాభ్యాసముకూడ నిరర్థకమే.

సీ. వేదశాస్త్రంబులు వివరించి బుధులచేఁ
జదివింపవచ్చుఁ దాఁ జదువవచ్చు
యజ్ఞదానతపంబు లధికారిజనముచేఁ
జేయింపవచ్చుఁ దాఁ జేయవచ్చు
విలలోనఁ గలతీర్థముల కేఁగ నన్యుల
బోధింపవచ్చుఁ దాఁ బోవవచ్చు

సష్టాంగయోగవిద్యల నార్యులకు నుప
దేశింపవచ్చు సాధింపవచ్చుఁ
తే. గాని యెవ్వారి కైన విజ్ఞానయోగ
గతిని దేహేంద్రియము లరికట్టి మనము
నాఁగి యంతర్ముఖముఁ జేసి యనవరతము
నిశ్చలసమాధినిష్ఠచే నిలుపరాదు. 135

టీ. కలతీర్థములకున్-కల=ఉన్న, తీర్థములకున్, ఏగన్=పోవుటకు, బోధింప వచ్చున్ = బోధచేయవచ్చును, తాఁబోవవచ్చున్=స్వయముగాఁపోవచ్చును,ఆర్యులకు, అష్టాంగయోగవిద్యలన్-అష్ట = ఎనిమిదియగు, అంగ = యమనియమాద్యంగములతోఁ గూడిన, యోగ = యోగములయొక్క, విద్యలన్=విద్యలను,ఉపదేశింపవచ్చున్, సాధింపవచ్చున్=తానుస్వయముగా కూడనాచరింపవచ్చును, కాని=అయినను, ఎవ్వారి కైనన్=ఎవ్వరికైనను, బుధులచేన్ = పండితులచే, వేదశాస్త్రంబులు-వేద = వేదములును, శాస్త్రంబులు=శాస్త్రంబులును, వివరించి=విమర్శించి, తాన్ = తాను, చదివింపవచ్చున్=చదువునట్లు చేయవచ్చును. చదువవచ్చున్=స్వయముగా గూడ నభ్యసింపవచ్చును, అధికారిజనముచేన్ = తగినవారిచేత, యజ్ఞదానతపంబులు-యజ్ఞ = యజ్ఞములను, దాన = దానములను, తపంబులు = తపస్సులును, చేయింపవచ్చున్ = చేయునట్లు చేయవచ్చును, తాఁజేయవచ్చున్, ఆర్యులన్ = ఇతరులను, ఇలలోనన్ = భూమిలో, విజ్ఞానయోగగతిన్-విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానమనెడు, యోగ=యోగముయొక్క, గతి=రీతిచేత, దేహేంద్రియములు-దేహ=దేహములను, ఇంద్రియములు = ఇంద్రియములను, అరికట్టి=నిరోధించి, మనమున్=మనస్సును, ఆఁగి = నిర్బంధించి, అంతర్ముఖముఁజేసి = బాహ్యావృత్తులనుండి మఱలించి, అనవరతము=ఎల్లప్పుడును, నిశ్చలసమాధినిష్ఠచేన్-నిశ్చలసమాధి=చలనములేనిసమాధియొక్క, నిష్ఠచేన్=స్థితిచేత, నిలుపరాదు= నిలుపుట యశక్యము (సర్వకార్యములకంటె మనోనిగ్రహము దుష్కరమని భావము).

తా. మఱియు వేదశాస్త్రాదుల శిష్యులకు బోధించుటయుఁ దా నభ్యసించుట యుఁగూడ సాధ్యమైనపనియే. యజ్ఞదానతపోరూపము లైనకర్మలఁ దగినవారలచే నాచరింపఁజేయుటయు స్వయముగ నాచరించుటయును సులభమే. "పుణ్యతీర్థములకు నవశ్యముగఁ బోవలయును" అని పరులకు బోధ చేయుటయును స్వయముగ నట్లాచరించుటయును శక్యమే. యమనియమాద్యష్టాంగయుక్తము లగుయోగములఁ బరులకు బోధించి వారిచేత ననుష్ఠింపఁజేయవచ్చును. తానును సాధింపవచ్చును. ఇట్లెన్నికార్యములనైనను జేయఁగలిగియున్నను ఇంద్రియముల నిగ్రహించి మనస్సును నిరోధించి

లోనికిఁ ద్రిప్పి సర్వకాలములయందును నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుండై నిలుచుట (అనఁగా: నుపరతిఁ జెందుట) యెట్టివారికైన నశక్యము.

క. చిత్తేంద్రియోపరమము మ,హత్తర మిది యెల్లవారి కబ్బదు వినుమా
యుత్తమదశ గలిగినవి,ద్వత్తముఁడతిదుర్లభుఁడు సదామన్మయుఁడున్.

టీ. వినుము, చిత్తేంద్రియోపరమము - చిత్త = మనస్సుయొక్కయు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములయొక్కయు, ఉపరమము=శాంతి, మహత్తరము=మిగుల శ్రేష్ఠమైనది (లేక అసాధ్యమయియున్నది), ఇది = ఈచిత్తశాంతి, ఎల్లవారికిన్=అందఱకును, అబ్బదు=దొరకదు. ఆయుత్తమదశ = ఆయుత్తమస్థితి, కలిగినవిద్వత్తముఁడు=కలవిద్వాంసుఁడు, అతిదుర్లభుఁడు = మిగులకష్టముతో కాని దొరకఁడు (కోటిమందిలో నొక్కఁడయిన నుండఁ డనిభావము). సదామన్మయుఁడున్ = ఎప్పుడును ఆవిద్వాంసుఁడు నాస్వరూపముతోనే యుండును.

తా. చిత్తేంద్రియశాంతి (అనఁగా: నుపరతి) యందఱకును దొరకదు. ఇది మిగుల గొప్పది. ఈయుపరతి యెవ్వరికి నుండునో వాఁడు దుర్లభుఁడు. అట్టివానికిని నాకును రామునకు (పరబ్రహ్మమునకును) గొంచెమైనను భేదము లేదు. వానినిఁ బ్రతివారును బరమేశ్వరునివలెఁ బూజింపవలెను.

తే. కొంద ఱాత్మతత్త్వము నెఱుంగుదు మటంచు
గర్వులై నిక్కి చిత్తనిగ్రహము లేమి
నుపరతి సుఖంబుఁ గానక విపులవిషయ
రాగలోలతఁ జెడుదు రూరక మహాత్మ!. 137

టీ. మహాత్మ=గొప్పబుద్ధిగల ఆంజనేయా! కొందఱు ఆత్మతత్త్వమున్=పరబ్రహ్మస్వరూపమును, ఎఱుంగుదుమటంచున్ = తెలిసికొన్నామని, గర్వులై=గర్వించి, నిక్కి, చిత్తనిగ్రహము లేమిన్ = చిత్తజయము లేకుండుటవలన, ఉపరతిసుఖంబున్= చిత్తశాంతిసుఖమును, కానక=పొందక, విపులవిషయరాగలోలతన్ - విపుల=అధికములైన, విషయ=శబ్దాదులయందలి, రాగ=కోర్కిచేత, లోలతన్ = చంచలులై, ఊరక =నిరర్థకముగా, చెడుదురు = చెడిపోవుదురు.

తా. ఓగొప్పబుద్ధిగల యాంజనేయ! కొందఱు "మేము పరబ్రహ్మము నెఱుఁగుదుము" అని గర్వించి తగినంతమనోనిగ్రహము లేకపోవుటచే నుపరతిసుఖమును జెందలేక నిరర్థకముగా చెడిపోవుచున్నారు.

తే. జ్ఞానవిజ్ఞానయుతుఁ డయ్యు సంతతంబు
నాత్మభావన లేకున్న యతనియింద్రి

యంబులు మనంబు తమకు వశంబు చేసి
విషయసుఖములచవిఁ జూపి వెతలఁ బెట్టు. 138

టీ. జ్ఞాన...దయ్యుక్ — జ్ఞాన = పరోక్షజ్ఞానముతోను, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానముతోను, యుతుఁడయ్యుక్=కూడియుండియును, సతతంబుక్=ఎల్లప్పుడును, ఆత్మభావన=నిర్వికల్పసమాధి (అనఁగా కూటస్థుండై పరబ్రహ్మ మని ధ్యానముచేయుట), లేకున్న యతనియింద్రియంబులు=లేనివానియింద్రియములను, మనంబు=మనస్సు, తమకు వశంబు చేసి=ఆపురుషునిఁ దమకు స్వాధీనుని జేసికొని, విషయసుఖములచవిక్ — విషయసుఖముల=విషయసుఖములయొక్క, చవిక్=రుచి, చూపి = కనుపఱచి, వెతలఁ బెట్టుక్ = కష్టపెట్టును.

తా. మఱియు పరోక్షాపరోక్షజ్ఞానములు గలపురుషుఁడైనను చిత్తమును నిగ్రహించి సర్వకాలములయందును నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుఁడై యుండవలయును. అట్లుండక పోయిన ననాదియగువిషయాభిలాష లేక "విషయములే సుఖకరములు" అనుతలంపు తొలఁగదు. దీనినిబట్టి యింద్రియమును మనస్సును వానికి స్వాధీనములు కావు. దీనిచే వాఁడు మిగులఁ గష్టపడును. కావున నెట్టివానికైన నుపరతిసుఖము నొందుట. (లేక సంపాదించుట) యావశ్యకము.

సుస్థితప్రజ్ఞునిలక్షణము.

అవ. ఇట్లు ఉపరవతిప్రాముఖ్యతను దెల్పి తత్స్వరూపనిరూపణపూర్వకము స్థితప్రజ్ఞునియునికి నభివర్ణించుచున్నాఁడు.

సీ. అట్లు గావున నింద్రియమనంబుల నజస్ర
మాత్మభావనచేత నాఁగఁబట్టి
యంతర్ముఖములుగా నలరించి యామీఁదఁ
గామాదిశత్రువర్గము నడంచి
విమలబోధాకారవృత్తిచేఁ గేవల
పరిపూర్ణతత్త్వరూపంబుఁ గాంచి
యానందమూర్తియై యఖిలంబుఁ దనయందు
సమయించి చిత్తవిశ్రాంతి నొంది
తే. యెఱుకమఱపులఁ బొరయనియెఱుక యైన
పరమపురుషుండు సుస్థితప్రజ్ఞుఁ డన గు
ణత్రయాతీతుఁ డన నమనస్కరాజ
యోగనిద్రాసమేతుఁ డై యుండు ననఘ!. 139

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడా ! అట్లుగావునన్ = కాఁబట్టి, ఇంద్రియమనంబులన్ - ఇంద్రియ=ఇంద్రియములను, మనంబులన్ =మనస్సును, అజస్రము=ఎల్లప్పుడును, ఆత్మభావనచేతన్ =ఆత్మధ్యానముచేత(అనఁగా నిర్వికల్పసమాధిచేత), ఆగఁబట్టి=నిలిపి, అంతర్ముఖములుగాన్ =బాహ్యవృత్తులపైకి పోకుండ, అలరించి=ఏర్పఱచి, ఆమీఁదన్ =పిదప, కామాదిశత్రువర్గమున్ - కామాది=క్రోధ లోభ మోహ మదమాత్సర్యములనెడు, శత్రు=శత్రువులయొక్క, వర్గమున్ =సమూహమును, అడంచి = నశింపఁజేసి, విమలబోధాకారవృత్తిచేన్ - విమల=నిర్మలమైన, బోధాకార=జ్ఞానరూపమయిన,వృత్తిచేన్ =చిత్తవృత్తిచే,కేవలపరిపూర్ణతత్త్వరూపంబున్ - కేవల=ఏకస్వరూపమైనట్టియు, పరిపూర్ణ = సర్వవ్యాపకమైనట్టియు, తత్త్వ = కూటస్థునియథార్థమైన, రూపంబున్ = బ్రహ్మస్వరూపమును, కాంచి=చూచి, ఆనందమూర్తియై=బ్రహ్మానందరూపుఁడై, అఖిలంబున్ = సర్వప్రపంచమును, తనయందున్ =తనలో, సమయించి=లయముచేసి, చిత్తవిశ్రాంతినొంది=చిత్తశాంతినినొంది, ఎఱుకమఱపులన్ =జ్ఞానాజ్ఞానములను (బాహ్యవిషయములఁ బ్రకాశింపచేయుటకు వెలుపలికిఁ బ్రసరించు చిత్తవృత్తిని జ్ఞానమనియు, అట్లు ప్రసరింపని సమయమున, లేక యింద్రియగోచరములు కాని విషయములనుగూర్చి ప్రసరించుచున్న చిత్తవృత్తి నజ్ఞానమనియుఁ జెప్పుచున్నాము అని తెలిసికొనవలయును) పొరయని=పొందని, ఎఱుకయైన పరమపురుషుఁడు=నిత్యజ్ఞానరూపుఁడైన (లేక బ్రహ్మరూపుఁడైన) విద్వాంసుఁడు, సుస్థితప్రజ్ఞుఁడనన్ సుస్థిత= స్థిరమైన, ప్రజ్ఞుఁడనన్ = జ్ఞానముకలవాఁడని, గుణత్రయాతీతుఁడనన్ = త్రిగుణములనతిక్రమించినవాఁడనియు, ప్రసిద్ధుఁడై, అమనస్క...తుఁడై-అమనస్క=మనస్సులేని, రాజ=శ్రేష్ఠమైన,యోగనిద్రా = జ్ఞానయోగనిద్రతో,సమేతుఁడై=కూడినవాఁడై, ఉండున్ =ఉండును.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! యిట్లుపరతి యత్యావశ్యకమైనది కావున వివేకులగువారందఱును దాని నీక్రిందివిధముగా సంపాదింపవలయును. అది చిత్తేంద్రియశాంతియేయనియు సమాధినిష్ఠుఁడు కాకుండిన నవి పూర్వవాసనను మాన వనియు నిదివఱకే చెప్పియున్నాను. కావున దివ్యజ్ఞానసంపన్నుఁ డగుయోగి మొట్టమొదట బ్రహ్మాత్మైక్యధ్యానమును (ఇదియే నిధిధ్యాసనము) గావించుచు నాయింద్రియాదుల శబ్దాదులపై కుఱకకుండ నిరోధింపవలయును. ఇట్లు చిత్తేంద్రియముల విషయములనుండిత్రిప్పి యంతర్ముఖములఁ జేసినపిదప వానిచాంచల్యమునకుఁ గారణము లగుకామక్రోధాదుల జయింపవలయును. చిత్తము బాగుగ స్వాధీన మయ్యెనేని దానికి బ్రహ్మసంబంధముచే సత్వగుణ మబ్బును గావున రజోగుణము నశించుటచే దానివలనఁబుట్టుకామాదులు స్వయముగనే నశించును. "అహం బ్రహ్మాస్మి" అనుచిత్తవృత్తిచే సర్వపరిపూర్ణబ్రహ్మము నాత్మరూపముగాఁ బిదప నవలోకింపవలయును. ఇట్టియవలోకనము చిత్తశాంతి లేనివా

రలకు దొరకుటయే దుర్ఘటము కదా? ఇట్లు పరబ్రహ్మావలోకనముఁ జేయువాఁడు పరమానందరూపుఁడె యగును. అట్టివాని మనస్సు పరమశాంతి నొందును. (అనఁగా నెప్పటికిని బహిర్ముఖముగాదు.) ఇదియే యుపరతి. ఇట్టియుపరతిని జెంది జ్ఞానాజ్ఞానములు (జ్ఞానాజ్ఞానములను గూర్చి ద్వితీయాశ్వాసమున పెక్కుమాఱులు వివరింపఁబడినవి) లేక చిత్సంవిజ్ఞానస్వరూపుఁడై యున్న మహాత్ముఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడనియు గుణాతీతుఁడనియుఁ జెప్పఁబడును. సర్వకాలములయందును అమనస్కరాజయోగనిద్ర నొంది సుఖించుచుండును.

తే. ధర్మవిధి నెవ్వఁడు మనోగతంబులైన
సర్వకామంబులను గడు సన్న్యసించి
యంచితాత్మాత్మసంతుష్టుఁ డగుచు నుండు
నాతఁ డాత్మస్థితప్రజ్ఞుఁ డగుఁ కుమార!. 180

టీ. కుమార=పుత్రా! ఎవ్వఁడు=ఏమహాత్ముఁడు, ధర్మవిధిన్ - ధర్మ = ధర్మమైన, విధిన్=నియమముచే, మనోగతంబులైన=మనస్సునందున్న, సర్వకామంబులన్=కోర్కులనన్నింటిని, కడున్=మిగుల, సన్న్యసించి=విడిచి, అంచితాత్మాత్మసంతుష్టుఁడగుచున్ - అంచిత=ఒప్పుచున్న, ఆత్మా=పరమాత్మునియందె; ఆత్మ సంతుష్టుఁడగుచున్=మనస్తృప్తి గలవాఁడై, ఉండునాతఁడు=ఉన్నవాఁడు, ఆత్మస్థితప్రజ్ఞుఁడగున్-ఆత్మ = పరమాత్ముని యందు(లేక తనయందు), స్థిత=ఉన్న(లేక, నిశ్చలమయిన, అనఁగా నంతర్ముఖమయిన), ప్రజ్ఞుండగున్=బుద్ధిగలవాఁడగును. (యోగసిద్ధిఁ జెందినవానికి స్థితప్రజ్ఞుండని పేరు).

తా. ఓపుత్రా! శాస్త్రోక్తరీతిగా మనసునందలిసర్వ కామములను (అనఁగా వానికి సాధనములగుకర్మలనుగూడ) పరిత్యజించి సర్వకాలములయందు నేమహాత్ముఁ డాత్మసమాధినిష్ఠుఁడై యుండునో అట్టివాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డననొప్పును. "ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్, ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే" అనువాక్యముచే గీతాచార్యుఁ డీవిషయముచే వివరించియున్నాఁడు (ఇచ్చట నుదహరింపంబడు గీతావాక్యములకుఁ గూడ పైన వ్రాయఁబడియున్నదే తాత్పర్యము కావున మఱల వ్రాయలేదు.

తే. ప్రాప్తదుఃఖములకు భయపడక యోర్చి
కొసరి యప్రాప్తసుఖములఁ గోరికొనక
వీతరాగభయక్రోధుఁ డై తనర్చు
నాతఁ డాత్మస్థిత ప్రజ్ఞుఁ డగుఁ గపీంద్ర!. 181

టీ. కపీంద్ర=వానరశ్రేష్ఠా! ప్రాప్తదుఃఖములకున్-ప్రాప్త=వచ్చిన, దుఃఖములకున్, భయపడక, ఓర్చి, కొసరి, అప్రాప్తసుఖములన్-అప్రాప్త = రాని, సుఖములన్-

కోరికోనక=కావలయుననక, 'వీతరాగభయక్రోధుఁడై-వీత=పోయిన, రాగ=తనకున్న వాని ననుభవింపవలయుననునిచ్ఛ, భయ=భయము, క్రోధుఁడై=కోపంబును కలవాఁడై, తనర్చునాతఁడు=ఉన్నవాఁడు, ఆత్మస్థిత ప్రజ్ఞుఁడగున్.

తా. వానరశ్రేష్ఠా! దుఃఖములు వచ్చినప్పుడు కలతనొందక రానిసుఖములఁ గోరక రాగము(ఇదితనకుఁ గలవాని ననుభవింపవలయు ననునిచ్ఛ) భయము కోపము అనునవి లేక నిర్వికారుండై యుండువాఁడు స్థితప్రజ్ఞుండనంబడును.

శ్లో. "దుఃఖేష్వను ద్విగ్నమనా స్సుఖేషు విగతస్పృహః,
వీతరాగ భయక్రోధః స్థితధీ ర్మునిరుచ్యతే."

అను గీతావాక్య మీవిషయమునే బోధించుచున్నది.

తే. అఖిలవిషయానభిస్నేహుఁ డగుచు శుభము
నొంది మురియక యశుభంబు నొందికినియ
కుండు నెవ్వాఁడు సమత నప్పండితుండు
సంస్థిప్రజ్ఞుఁ డగు సూరిజనవరేణ్య. 142

టీ. సూరిజనవరేణ్య=విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుఁడా! అఖిలవిషయ...గుచున్-అఖిలవిషయ=సమస్తవిషయములయందును, అనభిస్నేహుఁడగుచున్ = ప్రేమలేనివాఁడై, శుభమునొంది మురియక=శుభమునుపొంది సంతోషింపక, అశుభంబునొంది కినియక =దుఃఖమును పొంది దానిని ద్వేషింపక, సమతన్-సమచిత్తముతో, ఎవ్వాడున్=ఏ పురుషుఁడు, ఉండున్, అప్పండితుండు=ఆజ్ఞాని, సంచితప్రజ్ఞుఁడగున్ = స్థిరజ్ఞానము గలవాఁ డగును. (స్థితప్రజ్ఞుఁ డని పిలువబడును.)

తా. విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుఁడా! ఏపురుషుఁడు సర్వపదార్థములయందును ప్రేమనుంచఁడో శుభము వచ్చిన సంతోషింపఁడో యశుభము వచ్చిన దుఃఖింపఁడో వాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు.

శ్లో. "యస్సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్తం శుభాశుభమ్,
నాభినన్దతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా."

అను గీతావాక్య మీవిషయమునం బ్రమాణము.

తే. కూర్మ మఖిలావయవములఁ గుదియముడుచు
మాడ్కి నేయోగి యింద్రియమానసముల
నమర మరలించు నింద్రియార్థములవలన
నాతఁ డాత్మస్థిత ప్రజ్ఞుఁ డగుమహాత్మ!. 143

తా. మహాత్మా=గొప్పబుద్ధి గలయాంజనేయ! ఏయోగి=ఏరాజయోగి, కూర్మము =తాబేలు, అఖిలావయవములన్ = సమస్తములైన అవయవములను, కుదియముడుచు

మాడ్చుకొ=తనకర్పరములో నిముడ్చుకొన్నట్లు, ఇంద్రియాసనములకొ=ఇంద్రియములును మనస్సును, ఇంద్రియమానసములకొ, ఇంద్రియార్థములవలనకొ = ఇంద్రియవిషయములైనశబ్దాదులనుండి, అమరమరలించుకొ = చక్కగా త్రిప్పునో, అతఁడు = ఆ యోగి, ఆత్మస్థితప్రజ్ఞుఁడగుకొ.

తా. ఓగొప్పబుద్ధిగలయోజనేయా! ఏరాజయోగి తాబేలుసర్వావయవములను లోనికి ముడుచుకొనునట్లు చిత్తేంద్రియముల వానివాని విషయములనుండిమరలించునో అతఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁబడును.

శ్లో. "యదా సంహరతే చాయం కూర్మో౽ఙ్గానీవ సర్వశః,
ఇన్ద్రియా ణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా."

అనువాక్య మీవిషయమునఁ బ్రమాణము.

తే. విను మొకరహస్య మెఱిఁగింతు వేయు నేల?
యేమహాప్రాజ్ఞునకు మానసేంద్రియములు
పంచిన ట్లాజ్ఞలో నిల్చి పనులు సేయు
నతఁడు నాత్మస్థితప్రజ్ఞుఁ డగుబుధేంద్ర! 144

టీ. బుధేంద్ర=విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుఁడా! ఒకరహస్యము, ఎఱిఁగింతుకొ = తెలియచేయుచుదును, వినుము, వేయు నేల=వేయుమాటలు చెప్ప నేటికి, ఏమహాప్రాజ్ఞునకుకొ = ఏమహాజ్ఞానికి, మానసేంద్రియములు=ఇంద్రియములు మనస్సు, ఆజ్ఞలోకొ, నిల్చి, పంచినట్లు=ప్రేరేపింపంబడినట్లు(లేక చెప్పినట్లు? అనఁగా ఆపురుషుని ఇష్టానుసారముగ), పనులు=కార్యములను, చేయుకొ = చేయుచుండునో, అతఁడు= ఆమహాత్ముఁడు, ఆత్మస్థితప్రజ్ఞుఁడు, అగుకొ.

తా. విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠుఁడా! వేయుఁ జెప్ప నేటికి ? పరిపూర్ణాభిప్రాయము సంక్షేపములుగా వివరించెదను. ఏజ్ఞానికివశవర్తులైమనంబును ఇంద్రియంబులును బ్రవర్తించుచుండునో వాఁడె స్థితప్రజ్ఞుండు. శ్లో. "వశేహి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా"="ఏజ్ఞానవంతునికి నింద్రియములును స్వాధీనమున నుండునో వాఁడే స్థితప్రజ్ఞుఁడు" అను గీతావాక్య మీవిషయమునఁ బ్రమాణము.

ఆ. ఎల్లభూతములకు నెద్ది శర్వరి దాని
యందు మేలు కని మహాత్ముఁ డలరు
నఖిలజగము దేనియందు మేల్కనియుండు
నది యె నిశి జితేంద్రియాత్మునకును.

టీ. ఎల్లభూతములకుకొ = భ్రాంతులైనసర్వజీవులకును, ఎద్ది= ఏది (అనఁగా ఏబ్రహ్మరూపము, లేక యేయథార్థతత్వము), శర్వరి = తెలిసికొన నశక్య మగుటచే

నంధకారప్రాయ మైయుండునో, లేక, సర్వేంద్రియములకును నిలయకాలమగురాత్రి యో(అనఁగా సుషుప్తియో), దానియందుఁ=ఆయథార్థ తత్త్వమునందు (లేక ఆసుషుప్త్యవస్థయందు), మహాత్ముఁడు = విజ్ఞానవంతుఁడు, మేలుకని = జాగరూకుండై (అనగాసంపూర్ణప్రకాశవంతుఁడై,) అలరుఁ=ఒప్పును. జితేంద్రియాత్మునకుఁ ఇంద్రియనిగ్రహముగలయోగికి, అఖిలజనము = సర్వజీవులును, దేనియందుఁ = ఏసంసారమునందు (లేక యేపగటియందు), మేల్కొనియుండుఁ=(అసత్యమయ్యును భ్రాంతివశమున సత్యరూపముగాఁ గానవచ్చుచుండుటచే''ఇదియేయథార్థతత్త్వము.ఇంతకంటె వేఱేమియులేదు'' అని) జాగరూకులై, (లేక ప్రకాశముగలిగి యుందురో), అది యే=ఆసంసారమే (లేక, ఆపగలే), నిశి = రాత్రివంటిది. (అనఁగా నది యథార్థస్థితిలో నసత్యమైనది కావున జ్ఞాని దానియందు చిత్తవృత్తినిఁ బ్రసరింపనీయఁడు).

తా. మఱియు, పరబ్రహ్మతత్త్వము స్పష్టము కాకుండుటచే, నజ్ఞానాంధకారమునందున్న సర్వభూతములకు నదిరాత్రిప్రాయమై యుండును. సంసారముమాత్రము శూన్యరూపమేయైనను భ్రాంతివలన సత్యముగాఁదోచును. గావున నది పగటివలె (అనగా ప్రకాశరూపమై) ఉండును. బ్రహ్మస్వరూపానుభవము కలవాఁడగుటచేతను ప్రపంచమును శూన్యరూపముగా (లేక తనకంటె నభిన్నముగా) జూచువాఁ డగుటచేతను బ్రహ్మజ్ఞాని యగువానికి భూతములరాత్రియే(అనఁగా పరబ్రహ్మమే) పగలు (అనఁగా ప్రకాశరూప మైనది) వానిపగలే (అనఁగా సంసారమే) రాత్రి (అనఁగా నప్రకాశస్వరూపమైనది.) వాస్తవస్థితిలో వానికి (బ్రహ్మజ్ఞానికి) సంసారమే (లేక ప్రపంచమే) కానరాదు కదా.

రెండవతాత్పర్యము.

తా. సర్వజీవులును జితేంద్రియలయ మగుటచేత రాత్రికాలమునందు మైమఱతురు (లేక అప్రకాశస్వరూపులై యుందురు) పగటియందు భ్రాంతిసిద్ధసంసారమును సత్యముగాఁదలంచి వ్యవహరించుచుండుటచే మేల్కొని (అనఁగా'ప్రకాశరూపులము' అనితలంచుచు)ఉందురు. ఆత్మానుభవము గలమహాత్ముఁడు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడగుటచే నింద్రియలయ మైనను (అనఁగా సుషుప్త్యవస్థ వచ్చినను ''నాకుఁ బ్రకాశములేదు'' అని తలంపఁడు. స్వప్రకాశరూపముతో నుండును గావున నప్పుడు నిదురింపఁడు. పగటియందును వానికి భ్రాంతి లేకపోవుటచే ప్రపంచవ్యవహారములఁ జేయఁడు. కావున నప్పుడు'నాకుఁ బ్రకాశముకలిగినది ఇప్పుడు నాకన్నియుఁ దెలియుచున్నవి.' అని తలంపఁడు.ఈకారణమువలన జీవులరాత్రి జ్ఞానికిపగలు, వారలపగలు జ్ఞానికి రాత్రి యని తెలిసికొనవలయును. ''యానిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తిసంయమీ, యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః.'' అను గీతావాక్య మీవిషయమునఁ బ్రమాణము.

వ. అట్లు గావున నింద్రియమనంబుల ననాత్మనిషేధపూర్వకాత్మాలోకనంబుచేత జయించి వశీకృతమానసేంద్రియుం డైనపుణ్యపురుషుఁడు సర్వభూతాద్వేష్టయు సకలలోకమిత్త్రుండు పరమకారుణికుండు నిర్మముండు సమదుఃఖసుఖుండు నిరహంకారుండు క్షమావంతుండు నిత్యసంతుష్టుండు యోగారూఢుండు నియతాత్ముండు దృఢాత్మనిశ్చయుండు నిఖిలజనాభయప్రదుం డఖిలలోకభయరహితుండు ముక్తహర్షామర్షభయోద్వేగుండు నిరపేక్షుండు శుచియు దక్షుం డుదాసీనుండు గతవ్యథుండు పరిత్యక్తసర్వారంభుం డిష్టానిష్టప్రాప్తిహర్షద్వేషవిహీనుండు సంప్రాప్తేష్టవియోగదుఃఖవిరహితుం డప్రాప్తార్థకామశూన్యుండు యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుండు శుభాశుభపరిత్యాగియు సమశత్త్రుమిత్త్రుండు సమలోష్టాశ్మకాంచనుండు సమశీతోష్ణసుఖదుఃఖుండు తుల్యప్రియాప్రియుండు తుల్యనిందాస్తవుండు మానావమానతుల్యుండు మౌనశీలుం డనికేతనుండు సుస్థితప్రజ్ఞుండు గుణాతీతుండు మద్భక్తుండు మదర్పితమనోబుద్ధియు మత్పరాయణుండు నై ప్రకాశించు యోగీంద్రుండు సంతతసహజామనస్కరాజయోగ సమాధియందు సూర్యుండు సమస్తరసంబులం బీల్చిన తెఱంగున బడబానలంబు జలరాశిం బానంబు చేసినకైవడి మహాదవానలం బరణ్యంబునం గల తృణాదిసర్వపదార్థంబులం గబళించిన తెఱంగున నావిద్యకంబు లైన యనంతగుణంబుల నశేషంబుగా మ్రింగి కేవలపరిపూర్ణశుద్ధచిన్మాత్రస్వరూపకుండై యుండునద్దశావిశేషం బుపరతి యనఁ బొప్పు నయ్యుపరతిప్రాప్తికి యమనియమత్యాగమౌనదేశకాలాసనమూలబంధదేహసామ్యదృక్స్థితిప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధులను పంచదశయోగాంగంబులు గాన వాని వేర్వేఱ విభజించెద నాకర్ణింపుము. 146

టీ. అట్లుగావునన్=కాఁబట్టి, ఇంద్రియమనంబులన్ - ఇంద్రియ=ఇంద్రియముల, మనంబులన్=మనస్సును, అనా...చేతన్ - అనాత్మ=ఆత్మగాని ప్రపంచముయొక్క, నిషేధపూర్వక=నిరాకరణమే ముందుగాఁగల, ఆత్మ=స్వస్వరూపమును. ఆలోకనంబుచేతన్ = చూచుటచేత, జయించి, వశీకృతమానసేంద్రియుండు-వశీకృత=స్వాధీనముగా చేసుకొనఁబడిన, మానస=మనస్సును, ఇంద్రియుండు=ఇంద్రియములును గలవాఁడు, ఐనపుణ్యపురుషుండు=అయినట్టిపుణ్యాత్ముఁడు, సర్వభూతాద్వేష్టయున్-

సర్వభూత=సమస్తజంతువులును, అద్వేష్టయుఁ = ద్వేషింపనివాఁడును, సకలలోకమిత్రుండు=సకలలోకములకును హితుం డగువాఁడును, పరమకారుణికుండు=దయామయుఁడును, నిర్మముండు=మమకారము లేనివాఁడును, సమదుఃఖసుఖుండు=దుఃఖసుఖములయందుసమచిత్తముగలవాఁడు, నిరహంకారుండు = అహంకారములేనివాఁడు,క్షమావంతుఁడు=ఓర్పుగలవాఁడును, నిత్యసంతుష్టుఁడు=సర్వకాలములయందును తృప్తిగలవాఁడును, యోగారూఢుండు=యోగసిద్ధిఁ బొందినవాఁడును, నియతాత్ముండు=ఆత్మనిగ్రహము కలవాఁడును, దృఢాత్మనిశ్చయుండు=ఆత్మబ్రహ్మైక్యనిశ్చయము కలవాఁడును, నిఖిలజనాభయప్రదుండు = సమస్తజనులకును అభయము నొసంగువాఁడును (అనఁగా,నెవ్వనిని బాధింపనివాఁడును),అఖిల...తుండు-అఖిలలోక =సమస్తలోకమువలనను, భయరహితుండు=భయము లేనివాఁడును, ముక్త...గుండు-ముక్త=విడువఁబడిన, హర్ష=సంతోషము, అమర్ష=రోషము, భయ=భయము,ఉద్వేగుండు=త్వరయును గలవాఁడును, నిరపేక్షుండు=దేనిని గోరనివాఁడును, శుచియుఁ=పరిశుద్ధుఁడును, దక్షుండు= నేర్పరియును, ఉదాసీనుండు= సర్వేంద్రియములును తమతమకార్యములయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నను దాను వానియం దభిమానమును బూనక సాక్షియై యూరక చూచువాఁడును, గతవ్యథుండు-గత=పోయిన, వ్యథుండు=తపములుగలవాఁడును, పరిత్యక్తసర్వారంభుండు = సర్వసంకల్పములును (లేక సర్వకార్యములును) విడిచినవాఁడును, ఇష్టా...నుఁడు-ఇష్ట=ప్రియమైనదిగాని, అనిష్ట = అప్రియమైనదిగాని, ప్రాప్తి=వచ్చినప్పుడు కలుఁగుటచే, హర్ష = సంతోషముగాని, ద్వేష=దుఃఖముగాని, విహీనుండు = లేనివాఁడును, సంప్రా...తుండు-సంప్రాప్త = వచ్చిన, ఇష్ట=ప్రియమయినపదార్థము, వియోగ=పోవుటచేతం గలిగిన, దుఃఖ = దుఃఖము, విరహితుండు=లేనివాఁడును, అప్రా...స్యుండు అప్రాప్త=రాకుండిన, అర్థ=విషయములపై, కామశూన్యుండు=కోర్కెలేనివాఁడును, యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుండు =అప్రయత్నముగా దొరకిన దానితోఁ దృప్తినొందినవాఁడును, శుభాశుభపరిత్యాగియుఁ =శుభాశుభముల రెంటిని విడిచినవాఁడును, సమశత్రుమిత్రుండును = శత్రుమిత్రులయందు సమభావముకలవాఁడును, సమలోష్టాశ్మకాంచనుండు = మట్టి రాయి బంగారము నొక్కటిగఁ జూచువాఁడును, సమశీతోష్ణసుఖదుఃఖుండు=శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములయందు సమచిత్తము గలవాఁడును, తుల్యప్రియాప్రియుండు-ఇష్టానిష్టములయందు సమభావము గలవాఁడును, తుల్యనిందాస్తవుండు=తన్నొకఁడునిందించినను దూషించిన నొక్కటిగఁ జూచువాఁడును, మానావమానతుల్యుండు=గౌరవాగౌరవములయందు సమచిత్తము గలవాఁడును, మౌనశీలుండు-మౌన=త్రివిధమౌనములనాచరించువాఁడును (మౌనములనుగూర్చి రెండవ యాశ్వాసమున వివరింపఁ బడియున్నది), అనికేతనుండును="ఇది నాకు నివాసము" అని లేక (అనఁగా అభిమానములేక) సర్వస్థ

ములయందు నుండువాఁడును, సుస్థిత ప్రజ్ఞుండు=స్థిరమగు బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడును, గుణాతీతుండు=త్రిగుణముల నతిక్రమించినవాఁడును, మద్భక్తుండు=నాయందు (బ్రహ్మయందు) దృఢభక్తి (అనఁగా ఆత్మసమర్పణము; తానె బ్రహ్మ మని తెలిసికొని తనను బ్రహ్మమునందు సమర్పించుట; అనఁగా నైక్యభావముతోఁ జూచుట) గలవాఁడును, సుసర్పితమనోబుద్ధియుఁ=మనోబుద్ధుల నాయందే సమర్పించినవాఁడును (అనఁగా సర్వ కాలసర్వావస్థలయందును నిదిధ్యాసము జేయువాఁడును), మత్పరాయణుండై=నేనే (బ్రహ్మమే) శ్రేష్ఠమగు గతిగాఁగలవాఁడగుచు, ప్రకాశించుయోగీంద్రుఁడు=ప్రకాశించుయోగి, సంత... యందుఁ=సంతత=ఎల్లప్పుడును, సహజ=స్వాభావిక మైనట్టియు, అమనస్క=అమనస్కము (మనస్సు లేనిది) అను పేరుగలిగినట్టియు, రాజ=సర్వయోగ ములలో నుత్తమమైనట్టియు, యోగ=జ్ఞానయోగముయొక్క, సమాధియందుఁ = నిర్వికల్పసమాధియందు, సూర్యుండు, సమస్తరసంబులఁ=సర్వవిధములగుజలములను, పీల్చిన తెఱంగునఁ=ఆకర్షించినట్లును, బడబానలంబు=బడబాగ్ని, జలరాశిఁ=సము ద్రమును, పానంబుచేసినకైవడిఁ=పీల్చుచున్నట్లు, మహాదవానలంబు=గొప్పదియగు దవాగ్ని, అరణ్యంబునఁ=అరణ్యమునందు, కలతృణాదిసర్వపదార్థంబులఁ=ఉన్నగడ్డి మొదలగు సమస్తవస్తువులను, కబళించిన తెఱంగునఁ=మ్రింగినట్లును, అవిద్యకంబులైన=అవిద్యామయములైన, అనంతగుణంబులఁ-అనంత=పెక్కుగు (మిక్కిలియగు), గుణంబులఁ=స్వభావములను, అశేషంబుగాఁ=మిగులులేనట్లుగా, మ్రింగి=నశింపఁ జేసి, కేవల...తుండై-కేవల=ఏకస్వరూపుఁడైనట్టియు, పరిపూర్ణ=సర్వవ్యాపక మైనట్టియు, శుద్ధ=నిర్మలమైన, చిన్మాత్రస్వరూపకుండై=జ్ఞానమాత్రరూపుఁడై, ఉండుఁ =ఉండును. అద్దశావిశేషంబు=ఇప్పుడు వర్ణించినస్థితి, ఉపరతియనఁ బొప్పుఁ=ఉపరతి యనిచెప్పంబడును. ఆయుపరతిప్రాప్తికిఁ=ఆయుపరతి కలుగుటకు, యమనియమత్యాగ మానదేశకాలాసనమూలబంధదేహసామ్యదృక్స్థితిప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధులు=యమము, నియమము, త్యాగము, మానము, దేశము, కాలము, ఆసనము, మూలబంధము, దేహసామ్యము, దృక్స్థితి, ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహారము, ధ్యానము, ధారణ, సమాధి, అనుపంచదశయోగాంగంబులు=అను పేర్లు గల పదునైదు యోగాంగంబులును, సాధనంబులుగావునఁ=సాధనము లగును కాఁబట్టి, వానిఁ= ఆపదునైదింటిని, వేర్వేఱఁ=ప్రత్యేకముగా, విభజించెదఁ=విభాగించిచెప్పెదను, ఆకర్ణింపుము=వినుము.

తా. ఓయాంజనేయా! పైనఁ జెప్పినవిధముగా నేమహాత్ముఁడు "అనాత్మయగు ప్రపంచము నేను కాను" అని సర్వపదార్థముల నిషేధించి, పరబ్రహ్మరూపునిఁగా దనను దలంచి, స్వస్వరూపానుభవబలముచే మనస్సును ఇంద్రియములను నిగ్రహించి యుండునో అట్టివాఁడు ఎవ్వనియందును ద్వేషము ఉంచఁడు. సర్వ జీవులయెడ మైత్రిగలిగి యుండును. దయ గలిగియుండును. "నేను నాది" అనునభిమానమును భ్రాం

దుఁడు. సుఖదుఃఖములయందు సమచిత్తముతోఁ నోర్పు గలిగియుండును. యదృచ్ఛా లాభముచే సంతోషించును. యోగమునందే యాసక్తి గలిగియుండును. చిత్తేంద్రియాదిసమూహమును నిగ్రహించి దృఢమగు బ్రహ్మాత్మైక్యనిశ్చయముతోఁ బ్రకాశించును. సకలభూతములకును భయప్రదుఁడుగాక స్వయముగాఁ గూడ నన్యులవలన భీతినొందక సంతోషమును రోషము భయము బెదురు అనునవి లేక నిర్వికారుఁడై యుండును. మఱియు దేనియందు నాశ లేనివాఁడుగాను సర్వకాలములయందు బాహ్యాభ్యంతరపారిశుధ్యము కలవాఁడుగాను సర్వకాలములయందును (లేక నావశ్యకములగు కార్యములయందు) కాలోచితముగాఁ బ్రవర్తించువాఁడుగాను పక్షపాతము (లేక మనోవ్యథను) జెందక నే కార్యములను గాని యహంకారపూర్వకముగా నారంభింపక నారంభింపఁబడిన కార్యములవలన సుఖమువచ్చిన సంతోషింపక దుఃఖము వచ్చిన ద్వేషింపక ఆసుఖముపోయినప్పుడు దుఃఖింపక రానిదానిని గోరక సమచిత్తుఁడుగా నుండును. వానికి శుభాశుభములతోఁ బనిలేదు. మఱియుం నామహాత్ముఁడు దొరకినదానితోఁ దృప్తి నొందును. శత్రువులందుఁగాని మిత్రులయందుఁగాని మానావమానములయందుఁ గాని శీతోష్ణసుఖదుఃఖములయందుఁ గాని యిష్టానిష్టములయందు గాని నిందాస్తోత్రములయందుఁగాని రాగద్వేషముల నుంపఁడు. ఎప్పుడును త్రివిధమానముల ననుష్ఠించును. "ఇదినాయిల్లు" అని యొకచోట గృహాభిమానము నుంపఁడు. స్థితప్రజ్ఞుండును గుణాతీతుఁడు నగుచు మనోబుద్ధుల నాయందే (బ్రహ్మమునందే) సమర్పించి మద్భక్తుండై యుండును. ఆతనికి నాకంటె వేఱగు శరణములేదు. ఇట్టియోగి సూర్యుండు ద్రవపదార్థముల నన్నిటిని బీల్చినవిధంబున బడబాగ్ని సముద్రజలమును పానముచేసినట్లు దావాగ్ని యరణ్యమునంతయు భస్మముఁ జేసినకైవడి యవిద్యాకృతములగుసర్వవికారములను నశింపచేసి (అనఁగా యథార్థస్వరూపము నెఱుంగుటచే నసత్యములని తెలిసికొని) సర్వకాలములయందును నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుఁడైయుండును. ఇదియే యుపరతి. దీనియందు యోగి పరిపూర్ణబ్రహ్మచైతన్యమాత్రుఁడైయుండును. ఇట్టియుపరతి దొరకుటకు యమము నియమము త్యాగము మానము దేశము కాలము ఆసనము మూలబంధము దేహసామ్యము దృక్స్థితి ప్రాణాయామము ప్రత్యాహారము ధ్యానము ధారణ సమాధి యని పదునైదు సాధనములు కలవు. వీనిస్వరూపములఁ బ్రత్యేకముగాఁ దెలియఁజేసెదను వినుము.

పంచదశయోగాంగముల విభాగము.

ఆప. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేసి యాపదునైదంగములఁ గ్రమముగా నిరూపించుచున్నాఁడు:

మ. సమత న్మాఖజలవహ్నివాయుఖతనూసర్వేంద్రియప్రాణచి
త్తమునోహంకృతిబుద్ధిరూపబహిరంతర్ధ్వశ్యముఃణ దృక్స్వరూ

పముగాఁజూచుచుఁ దద్దృగాత్మకపరబ్రహ్మంబు దా నంచుని
త్యము భావించిన నౌ యమం బిది యచింత్యం బంజనానందనా. 147

టీ. అంజనానందనా=ఆంజనేయా, సమతన్=చక్కఁగా, భూజల...మున్ - భూ=భూమి,జల-నీరు, వహ్ని=అగ్ని, వాయు=వాయువు, ఖ = ఆకాశము,తనూ=స్థూల శరీరము, సర్వేంద్రియ=జ్ఞానకర్మేంద్రియములు, ప్రాణ=పంచప్రాణములు, చిత్త=చిత్తము, మనః=మనస్సు, అహంకృతి=అహంకారము, బుద్ధి=బుద్ధి, రూప=ఇవియే స్వరూపముగాఁ గల, బహిరంతర్దృశ్యమున్ - బహిః= వెలుపల నున్నట్టియు, అంతః= లోపల నున్నట్టియు, దృశ్యమున్=దృశ్యపదార్థమును (అనఁగా సాక్షిచేఁ జూడఁబడుపదార్థము), దృక్స్వరూపముగాన్=సాక్షికంటె నభిన్నముగా(సాక్షిజ్ఞానరూపుండే కావునను ఈప్రపంచము. [అనఁగా దృశ్యము] భ్రాంతిసిద్ధమై యగుటచేత దీనికి జ్ఞానమే స్వరూపము కావునను, దృశ్యమునకును సాక్షికిని భేదములేదు. అని ద్వితీయాశ్వాసముననే యనేకవిధముల నిరూపించియున్నాము.) చూచుచున్=భావించుచు, తద్దృగాత్మకపరబ్రహ్మంబు=ఆసాక్షిరూపుఁడైన బ్రహ్మమే, తానంచున్ = తానని (అనఁగా కూటస్థుని యథార్థరూపమని), నిత్యము=ఎల్లప్పుడును, భావించినన్ = తలంచుచుండిన యెడల, యమంబు=ఈస్థితి యనంబడునది, ఔన్=అగును. అచింత్యంబు=ఇది అవాఙ్మానసగోచరమైనది (అనఁగా మిగులఁ గష్టసాధ్యమైనది.)

తా. ఓయాంజనేయా! పృథివ్యాదిపంచభూతముల దేహత్రయము ఇంద్రియములు ప్రాణము మనోబుధ్యహంకారములు మొదలగు దృశ్యపదార్థముల నన్నిటిని జ్ఞానమాత్రరూపములుగా (అనఁగా సర్వసాక్షి యగుపరబ్రహ్మమునకంటె వేఱు కానివానిగాఁ) దెలిసికొనుటయు భ్రాంతిసిద్ధములగు రజ్జుసర్పాదులకు భ్రాంతిజ్ఞానవ్యతిరిక్తమగురూప మేమియు లేనట్లు ప్రపంచమునకుఁ గూడ జ్ఞానవ్యతిరిక్త మగురూపములేదు. పిదప 'పరబ్రహ్మమే తాను' అని నిర్ణయించుకొనుటయు యమ మనుయోగాంగము. ఇది లేక యీస్థితి యవాఙ్మానసగోచరము.

సీ. వినుచు ముట్టుచుఁ గనుఁగొనుచు నానుచుమూరు
కొనుచుఁ బల్కుచుఁ బసుల్ గొనుచుఁ గనుచు
వర్ణాశ్రమోచితవ్యాపారముల నిచ్చ
సలుపుచుఁ దలఁచుచు మెలఁగునెడల
నీయింద్రియంబు లీయింద్రియార్థంబులఁ
బూని వర్తించునే వీని కెల్ల
సాక్షిని గేవలసచ్చిదానందస్వ
రూపుఁడ గుణజాతిరూపనామ

తే. రహితుఁడ వటంచుఁ దెలిసి నిరంతరంబు
దన్నుఁ దాఁ జూచుకొనుచు సత్యముగ నీయ
ఖండనియమంబు వదలక యుండు టరయ
నియమయోగం బనం దగు నిర్మలాత్మ! 148

టీ. నిర్మలాత్మ=పరిశుద్ధమైనమనస్సుకలవాఁడా, వినుచున్, ముట్టుచున్ = చేతితో నొకపదార్థమును తాకుచును, కనుగొనుచున్=కంటితోన్ చూచుచును, అనుచున్=నాలుకచే రుచిచూచుచును, మూరుకొనుచున్=ఘ్రాణముచేఁ వాసనఁజూచుచును, పల్కుచున్=మాటలాడుచును, పనుల్గొనుచున్=ఒకరిచేఁ జేయంబడుకార్యముల నంగీకరించుచును, చనుచున్=నడచుచును, వర్ణాశ్రమోచితవ్యాపారములన్ - వర్ణ=బ్రాహ్మణాదిజాతులకును, ఆశ్రమ = బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములకును, ఉచిత=తగిన, వ్యాపారములన్=కార్యములను, నిచ్చలుపుచున్ = నియమముతో నాచరించుచును, తలఁచుచున్=మనస్సుచే సంకల్పించుచు, మెలఁగునెడలన్=ఉన్నప్పుడు, ఈయింద్రియములు = ఈశ్రవణేంద్రియములు, ఈయింద్రియార్థంబులన్ = వానివానిపనులయందు, పూనివర్తించున్ = ప్రయత్నపూర్వకముగా సంచరించును, ఏన్ = నేను, వీనికెల్లన్=ఈశ్రవణాదుల కన్నిటికిని, సాక్షిన్=ద్రష్టను, కేవలసచ్చిదానందస్వరూపుఁడన్ - కేవల=ఏకస్వరూపుఁడను, సత్ = సత్యము, చిత్ =జ్ఞానము, ఆనంద=ఆనందము, స్వరూపుఁడన్ = అనునవియే స్వరూపముగాఁగలవాఁడను, గుణ...డన్ -గుణ=స్థూలత్వాదిగుణములుకాని, జాతి=బ్రాహ్మణాది జాతులుగాని, రూప=నీలపీతాదిరూపములుగాని, నామ =రామకృష్ణాది నామములుగాని, రహితుఁడన్ = లేనివాఁడను, (లోకమున నేపదార్థమునైనను దానిగుణమును బట్టిగాని, జాతినిబట్టిగాని క్రియనుబట్టిగాని, రూపమునుబట్టిగాని వ్యవహరింతురు. ఈబ్రహ్మమునకు గుణాదులలో నేదియు లేదుకావున నీయనకు నామమే లేదు. దీనిని గూర్చినవివరమును నాచేవివరింపఁబడిన బ్రహ్మగీతద్వితీయాధ్యాయమున చూచునది.) అటంచున్=అని, తెలిసి = గ్రహించిన, నిరంతరంబున్ = ఎల్లప్పుడును, తన్నున్ = స్వస్వరూపమును, తాన్=స్వయముగా, చూచుకొనుచున్=అపరోక్షజ్ఞానముచే ననుభవించుచు (అనఁగా సమాధినిష్ఠుఁ డగుచు, లేక, సర్వవ్యవహారముల చేయుచున్నను చిత్తము నాత్మస్వరూపమునందె నిలుపుచు), సత్యముగన్=యథార్థముగా లేక, దృఢముగా), ఇయ్యఖండనియమంబున్ = ఈ ప్రశస్తవిధిని, వదలకయుండుట=విడువకుండుటయే, అరయన్=విచారింపఁగా, నియమయోగంబనందగున్=నియమయోగమని చెప్పబడుచున్నది.

తా. ఓనిర్మలచిత్తుఁడా! శ్రోత్రేంద్రియముచే, శబ్దమును గ్రహించుచున్నను త్వగింద్రియముచేఁ బదార్థముల స్పృశించుచున్నను, నేత్రేంద్రియముచేఁ జూచుచున్నను, జిహ్వేంద్రియముచే రుచుల గ్రహించుచున్నను, ఘ్రాణేంద్రియముచే సకల

గంధముల నాఘ్రాణించుచున్న పరులచేఁ బరులనుఁ జయించుచు వాని నధికారియై చూచుచున్నను మనస్సుచే సంకల్పించుచున్నను 'ఇంద్రియములు తమతమ కార్యములయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నవి; కాని నాకు చాంచల్యము లేదు. నేను వీనికి సాక్షిని, అని జ్ఞాననిష్ఠుఁ డగుయోగి తలఁచును. (లేక, తలంపవలయును) ఈనియమము నెప్పుడును విడువకుండుటయే నియమ మనుయోగాంగము.

తే. ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడై పరఁగుతనకు
నన్య మైనట్టిదేహేంద్రియాదిదృశ్య
వితతి యంతయు నొల్లక విడుచు టరయఁ
ద్యాగ మన నొప్పు నిది రాజయోగతిలక ! 149

టీ. రాజయోగతిలక=రాజయోగులలో శ్రేష్ఠుఁడా! అరయన్=విచారింపఁగా, ప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడై=కూటస్థరూపుఁడై, పరఁగుతనకున్=ఉన్నతనకంటె, అన్యమైనట్టి=వేఱైయున్న, దేహేంద్రియాదిదృశ్యవితతి అంతయున్-దేహ = దేహమ్ము, ఇంద్రియ=ఇంద్రియంబులు, ఆది=మొదలైన, 'దృశ్య=కనఁబడుచున్న పదార్థములయొక్క, వితతియంతయున్=సమూహము నంతయును, ఒల్లక=అభిమానింపక, విడుచుట=(భ్రాంతి సిద్ధమని యథార్థ స్వరూపజ్ఞానముచే) విడిచి వేయుట (అనఁగా దేహాదులయందు దేహాదిబుద్ధిని వదలి బ్రహ్మబుద్ధిని స్థిరముచేయుట,)ఇది = దృశ్యపరిత్యాగమే, త్యాగమనన్ ఒప్పున్=త్యాగ మనుయోగాంగ మగును.

తా. రాజయోగులలో శ్రేష్ఠుఁడవగు నోయాంజనేయా! తాను కూటస్థస్వరూపుఁడు కదా! కావున తనకంటె నన్యమై దృశ్యమై (అనఁగా దనచేఁ జూడఁబడునదియై)యుండు దేహాదిసమూహము నంతయును యోగియగువాఁడు సంపూర్ణముగాఁ బరిత్యజించును (అనఁగా వానియందాత్మభావము నుంపఁడు) ఇదియేత్యాగమనుయోగాంగము.

కవిరాజవిరాజితవృత్తము.—

పలుకుల కందక భావము నంటక భాసిలుబ్రహ్మము దా నగుచుం
బలుమఱుఁ బల్కక పల్కినచో నవి పల్కితి నంచుఁ దలంపక యే
తలఁపులు లేక నిరంతరసౌఖ్యసుధారస మానుచు నుండుట ని
ర్మల మగుమౌనము మారుతనందన! మానక దీని భజింపఁ దగున్.

టీ. మారుతనందన=వాయుపుత్త్రా, పలుకులకున్=వాక్కులకు, అందక=అలవిగాక (అనఁగా చెప్పుటకు సాధ్యము గాక,) భావమున్=మనస్సును, అంటక=తగులక (అనఁగా మనస్సునకు గోచరుఁడుగాక,) భాసిలుబ్రహ్మము=ప్రకాశించుపరబ్రహ్మమే, తానగుచున్=తానై, పలుమఱుపల్కక=పలుమాఱులు మాటలాడక, పల్కినచోన్=ఎప్పుడైనను మాటలాడినను, అవిపల్కితిన్='ఆమాటలను నేను మాటలాడి

తిని', అంచున్=అని, తలంపక=సంకల్పింపక (తాను వాగింద్రియమునకును అదిచేయు కార్యములకును శిక్షయె కావున 'మాటలాడినవాఁడను నేనే' యని తనకుఁ గర్తృత్వము కలదని యభిమానింపక), ఏతలంపులేక=ఏసంకల్పములేక, నిరంతరసౌ...సమున్-నిరంతర=సర్వకాలములయందును లేక అవిచ్ఛిన్నమైన, సౌఖ్య=బ్రహ్మానందమనెడు, సుధారసమున్=అమృతరసమును, అనుచున్=పానము చేయుచు, ఉండుట, నిర్మలము=పరిశుద్ధము, అగుమానము = అయినట్టిమానమను యోగాంగము, దీనిన్=ఈమానమును, మానక=విడువక, భజింపఁదగున్=సేవింపవలయును.

తా. ఓవాయుపుత్త్రా! అవాఙ్మానసగోచరమైన బ్రహ్మమే స్వస్వరూపభూతమైనదని నిశ్చయించి, యెప్పటికైనను ఏమాటలనైనను మాటలాడక యోగి సదా యాత్మానుభవనిష్ఠుండై యుండును. ఒకవేళ మాటలాడినను 'నేను మాటలాడితిని' అని తలంపఁడు. ఇంత యేల? యాతనికి సంకల్పములే యుండవు. ఇట్టిస్థితి కలిగి సర్వకాలములయందును స్వస్వరూపానందానుభవమును జెందుచుండుటయే మానమనుయోగాంగము. దీనిని సర్వకాలములయందు నాశ్రయింపవలయును.

సీ. ధీరులచేత నేదేశ మాచార్యోప
దేశంబుచే నర్థిఁ దెలియఁబడియెఁ
బరమపవిత్రమై భాసిల్లు నేదేశ
మేదేశ మన్నింటి కెక్కుఁడయ్యె
నేదేశ ముహుమాన సేంద్రియప్రాణాది
సంచారశూన్యమై సమత నొప్పు
నేదేశమున సాధ్వసేచ్ఛామదక్రోధ
దుఃఖగంధలవంబు దోఁపకుండుఁ
తే. గరము నిరుపద్రవంబు నిష్కంటకంబు
నిరతిశయమును నిత్యంబు నిర్మలంబు
దివ్య మానంద మగుచు నేదేశ మలరు
నదియె యేకాంతదేశ మాంజనేయ!, 151

టీ. ఆంజనేయ! ఏదేశము=ఏస్థలము, ధీరులచేతన్=పండితులచేత, ఆచార్యోపదేశంబుచేతన్=గురూపదేశమూలమున, అర్థిన్=ఆశతో, తెలియఁబడియెన్=తెలిసికొనఁబడియెను, ఏదేశము, పరమపవిత్రమైభాసిల్లున్=మిగులపరిశుద్ధమై ప్రకాశించునో, ఏదేశము, అన్నింటన్=అన్నిటికంటెను, ఎక్కుడయ్యెన్=శ్రేష్ఠమైయున్నదో, ఏదేశము, ఉరు...న్యమై-ఉరు = అధికమైన, మానస=మనస్సు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు,

ప్రాణ=ప్రాణములు, ఆది = మొదలైనవానియొక్క, సంచారశూన్యమై = సంచారము లేనిదై, సమతన్ = ఏకరూపముతో (లేక నిర్వికారరూపముతో), ఒప్పున్ = ప్రకాశించునో, ఏ దేశమునన్ = ఏ స్థలమునందు, సాధ్వస...లవంబు-సాధ్వస = భయముయొక్కయు, ఇచ్ఛా=కోరికయొక్కయు, మద=మదముయొక్కయు, క్రోధ=కోపముయొక్కయు, దుఃఖ=దుఃఖముయొక్కయు, గంధ=స్పర్శయొక్క, లవంబు=లేశమైనను, తోఁపకుండున్ = కానరాకుండును, ఏ దేశము, కరము=మిగుల, నిరుపద్రవంబు=ఉపద్రవములు (అనఁగా బాధలు) లేనిదియు, (అనఁగా దేశము నాశ్రయించిన నెట్టిబాధయు గలుగనో) నిష్కంటకంబు=ముండ్లు, (అనఁగా ముండ్లవలె క్షణక్షణమునకు బాధించునట్టి విక్షేపములు) లేనిదియు, నిరతిశయమును=సర్వాధికమైనదియు, నిత్యంబు=నాశము లేనిదియు, నిర్మలంబు=పరిశుద్ధమైనదియు, దివ్యము=లోకోత్తర మైనదియు, ఆనందము=ఆనందరూపమైనదియు, అగుచున్=ఐ, అలరున్=ఒప్పుచున్నదో, అదియె = ఆస్థలమే, (బ్రహ్మమే) (ఈలక్షణములు పరబ్రహ్మమునకుఁ దప్ప మఱియొకపదార్థమున కుండుట అసంభవమగుటచే నిట్లుచెప్పఁబడెను.) ఏకాంతదేశమున్ = యోగాంగమగు నేకాంతదేశ మనంబడును.

తా. ఓయాంజనేయా! విద్వాంసు లగువారు (లేక బ్రహ్మజ్ఞానార్థు లగుబుద్ధిమంతులు) సద్గురువు నాశ్రయించి మిగుల శ్రద్ధతో నేదేశమును (బ్రహ్మమును) దెలిసికొందురో, ఏది పవిత్రము లగుపదార్థములకంటెఁ బవిత్రమైయున్నదో, దేనికంటె నధికమగునది మఱియొక్కటిలేదో, దేనియందు మనస్సు నింద్రియములు మొదలగునవి సంచరింపవో, దేని నాశ్రయించిన భయము కామక్రోధాదులు దుఃఖము అనువిక్షోభకారణము లించుకయైనను గానరావో, ఏది మిగుల పరిశుద్ధమై యానందరూపమై లోకోత్తరమై శాశ్వతమై సర్వాధిక మై యుండునో, దేని నాశ్రయించిన నేవిధము లగు బాధలును గలుగవో, చిత్తాదిచాంచల్యము కలుగదో అట్టిబ్రహ్మమే (లేక బ్రహ్మైక్యసమాధియే) యేకాంత దేశ మనఁబడును. ఇదియే దేశ మనుయోగాంగము.

అవ. ఇట్లు దేశమును వివరించి దానిని వినుతించుచున్నాఁడు:—

తే. అట్టిసువివిక్తదేశంబు నధిగమించు
ఘనునకు నిరంతరసుఖంబు గలుగుఁగాని
యన్యవిజనంబు నొందుదేహాత్మ వారి
కబ్బునే నిర్మలానంద మనిలతనయ !. 152

టీ. అనిలతనయ = వాయుపుత్త్రా! అట్టిసువివిక్తదేశంబున్-అట్టి = పూర్వోక్తమైన, సువివిక్త=అతినిర్మలమైన, దేశంబున్ = స్థలమును, అధిగమించుఘనునకున్ = పొందినమహాత్మునకు, నిరంతరసుఖంబు-నిరంతర=శాశ్వతమైన, సుఖంబు=ఆనందము, కలుగుగాని = దొరకును గాని, అన్యవిజనంబున్ = ఇతరమైన నిర్జనస్థలమును, ఒందు

దేహాత్మవాదికిన్-ఒందు=పొందునట్టి, దేహ="దేహమే, ఆత్మ = కూటస్థుఁడు" అని, వాదికిన్=వాదించువానికి, నిర్మలానందము-నిర్మల=పరిశుద్ధమైన, ఆనందము = బ్రహ్మానందము, అబ్బునే=దొరకునా? (దొరక దనుట.)

తా. ఓవాయుపుత్త్రా! పైన వివరింపఁబడిన బ్రహ్మరూపమైనదేశము నాశ్రయింపఁగలమహాత్ములకు శాశ్వత మగుమోక్షముసుఖము కలుగును, గాని సామాన్య మగునిర్జనప్రదేశము నాశ్రయించువారికి నట్టిసుఖము లభించునా? దేహాత్మాభిమానము కలవారు మాత్రమే బ్రహ్మరూప మగునేకాంతదేశము లే దనుతలంపుతో దానినే యాశ్రయింతురు. అజ్ఞానులగుటచే వారికి ముక్తి కలుగనివ్వివాదాంశమే కదా!

అవ. ఇఁక రెండుపద్యములచే కాల మనుయోగాంగమును వివరించుచు దానిని సన్నుతించుచున్నాఁడు.—

తే. కాల మెద్దానిచేఁ బరికల్పితంబు
నెల్లకాలంబు నొకరీతి నెద్ది వెలుఁగుఁ
గాలనియమంబు లెం దేనిఁ గానిపింప
వదియె కాలం బనాది యనంత మనఘ!. 153

టీక. అనఘ=ఓదోషరహితుఁడా, ఎద్దానిచేన్=దేనిచేత, కాలము = లోకము నందు వ్యవహారములోనున్న నిమిషక్షణాదికాలము, పరికల్పితంబు = కల్పింపఁబడెనో, ఎద్ది=ఏది, ఎల్లకాలంబున్=సర్వకాలములయందును, ఒకరీతిన్=ఒకరూపముగా, వెలుఁగున్ = ప్రకాశించునో, ఎందేనిన్=ఎచ్చట, కాలనియమంబులు = కాలనియమము, కానిపింపవు=కానరావో, అదియె = అట్టిపదార్థమే, కాలంబు = కాలమనుయోగాంగము, అనాది=ఆకాలమునకాది లేదు, అనంతము=అంతమును లేదు.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! దేనిచే(ఏబ్రహ్మముచేఁ)గాలము సృజియింపఁబడెనో, ఏది సర్వకాలములయందును మార్పులేక నొక్కరీతిగాఁ బ్రకాశించునో, దేనికి భూతభవిష్యద్వర్తమానాదికాలములు (అనఁగా వానిచేఁగల్గువికారములు, లేక భేదములు) లేవో ఆట్టిబ్రహ్మమే (లేక అట్టిబ్రహ్మమునందు నిలుచుటయే) కాలము, అనఁగా ఉపరతిని సంపాదించుట కుచితమైనకాలము. ఈకాలమున కాదియు నంతంబును లేవు. యోగి యీకాలమునే యాశ్రయించును. ఇదియే కాల మను యోగాంగము.

తే. అట్టియాద్యంతరహితకాలాత్మకాత్ముఁ
డై నిమేషాది యై ప్రళయాంత మైన
కాలమును దూలకణము నఖండదావ
శిఖపగిది మ్రింగి యోగి భాసిల్లు ననఘ. 154

టీ. అనఘ=దోషరహితుఁడా, యోగి=రాజయోగి, అట్టి...త్ముఁడై-అట్టి=అటువంటి, ఆద్యంతరహిత=మొదలును తుదయుఁ ను లేని, కాలాత్మక=కాలరూపమైన బ్రహ్మమే, ఆత్ముఁడై=స్వరూపముగా గలవాఁడై, నిమేషాదియై=నిమేషము మొదలు, ప్రళయాంతమయిన కాలమున్ =బ్రహ్మప్రళయమువఱకుఁ గలకాలము నంతయు, తూలకణమున్ =స్వల్పమగు దూదిని, అఖండదావశిఖిపగిదిన్ =గొప్పదియగు దావాగ్నివలె, మ్రింగి=లయింపఁజేసికొని (అనఁగా కాలము నతిక్రమించి), భాసిల్లున్ =ప్రకాశించును.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! పైన వర్ణింపఁబడిన కాలరూపుఁడగు బ్రహ్మమే తానై ప్రకాశించుయోగి, నిమేషము మొదలు ప్రళయమువఱకుఁ గలవ్యవహారసిద్ధమైన కాలమునంతయుఁను దూదిపింజను దావాగ్ని తనయం దడంచికొనునట్లు తనస్వరూపమునందే లీనముఁ జేసికొనును. ఈకాలమును దనకంటె భిన్నముగాఁ జూడఁడు.

క. చలనము కాయక్లేశము, నలసతయును జాడ్యనిద్ర లాయాసం బి
మ్ముల నెట్టియునికివలనను, గలుగ వది సుఖాసనం బకల్పిత మనఘా!

టీ. అనఘ = నిర్మలుఁడా, చలనము=కదలికయును, కాయక్లేశము=శరీరకష్టంబును, అలసతయున్ = సోమరితనమును, జాడ్యనిద్రలు=జడత్వంబును నిద్రయును, ఆయాసంబు=శ్రమము, ఇమ్ములన్ =అధికముగా, ఎట్టియుఁనికివలనను=ఏస్థితివలన, కలుగవు=సంభవింపవో, అది=అట్టిస్థితియే, సుఖాసనంబు=సుఖమైన యాసన మనుయోగాంగము, అకల్పితంబు=ఈయోగాంగము (లేక నీయాసనము) ఎప్పుడుగాని యెవ్వని చేతను కల్పింపఁబడినది (అనఁగా నిర్మింపం బడినది) కాదు.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! తారకసాంఖ్యయోగులయాసనము లవయవసంస్థానభేదములచేఁ గల్పింపఁబడినవే, యొకానొకప్పుడు చాంచల్యముశరీరకష్టము పాలుమాలిక జడత్వము నిద్ర అనువానిని గలిగించునవియే; అమనస్కయోగియొక్కయాసనము శాశ్వతసుఖప్రద మగుబ్రహ్మమే (లేక బ్రహ్మనిష్ఠయె) కావున స్వతస్సిద్ధము. చలనాదులను గలిగింపదు. ఇదియే (యీ బ్రహ్మనిష్ఠయే) యాసన మనుయోగాంగము.

ఆ. ఎద్ది సిద్ధ మగుచు నేప్రొద్దు విలసిల్లు
నరసి చూచి యెద్ది యైన యపుడె
సర్వసిద్ధు లొకట సమకూఱు నదియె సి
ద్ధాసనంబు కేవలాత్మరూప!. 156

టీ. కేవలాత్మరూప-కేవల=ఏకరూపమైన, ఆత్మరూప=పరబ్రహ్మమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడా, ఎద్ది=ఏది, సిద్ధమగుచున్ =స్వతస్సిద్ధమై (అనఁగా స్వభావముగానే సర్వకాలములయందు నుండునదియై), ఏప్రొద్దు = అన్నిసమయములయందును, విలసిల్లున్ =ప్రకాశించునో, అరసిచూచి=విచారించి తెలిసికొని, ఎద్దియైనయపుడె=దేని

స్వరూపమైనప్పుడు, సర్వసిద్ధులు=సమస్తయోగసిద్ధులు, ఒక్కటఁ=ఒక్కమాఱె, సమకూఱుఁ-దొరకునో, అదియే=అదే (బ్రహ్మమే), సిద్ధాసనంబు=సిద్ధాసన మగును.

తా. పరబ్రహ్మరూపమై మఱియు నేది సర్వకాలములయందును నిత్యసిద్ధమై యున్నదో,విచారపూర్వకముగా దేని నాత్మాభిన్నముగా నెఱింగి యాశ్రయించిన సర్వసిద్ధులు నొక్కమాఱు కలుగునో అట్టిస్థితియే (సహజమైన ముక్తియే) సిద్ధాసన మగును.

ఆ. బంధములకు మూల బంధంబు ప్రకృతి త
ద్బంధ మెద్ది గనినఁ బాయునపుడె
యఖిలతత్త్వములకు నాదిమూలం బెద్ది
యదియె మూలబంధ మాంజనేయ !. 157

టీ. ఆంజనేయ! బంధములకుఁ=సమస్తసంసారబంధములకును, మూలబంధంబు=ఆధారమగునదురు, ప్రకృతి=మాయ, తద్బంధము=ఆమాయాబంధము, ఎద్దిగనినపుడె=దేనిని చూచినప్పుడె, పాయుఁ=తొలఁగునో, అఖిలతత్త్వములకుఁ=సమస్తమైన తత్త్వములకును (అనఁగా క్షణచిత్తములగు నిరువదినాలిగింటికిని అక్షరతత్త్వమగు నిరువదియైదవదానికిని), ఆదిమూలంబు=ఆదికారణము, ఎద్ది=ఏదియో, అదియె=ఆబ్రహ్మమే, మూలబంధము=మూలబంధమనుయోగాంగము.

తా. ఓయాంజనేయా! సమస్తబంధములకును (అనఁగా సర్వవిధప్రపంచములకును) ప్రకృతియే మూలబంధము (అనఁగాఁ గుదురు). అట్టిప్రకృతి యేమూలకారణము నెఱింగిన లయము నొందునో, యేది సర్వాధార మైనదో అదియే మూలబంధము.

క. వారినిధియందుఁజెందిన, యేఱులగతిఁ జిత్సుఖమున నింద్రియవృత్తుల్
చేరిసమభావమొందుటయారయఁగా దేహసామ్యమగువాయుసుతా!.

టీ. వాయుసుత=వాయుపుత్త్రా, వారినిధియందుఁ=సముద్రమునందు, చెందిన యేఱులగతిఁ=కలిసిననదులవలె, చిత్సుఖమునఁ=జ్ఞానరూపమగు బ్రహ్మానందమునందు, ఇంద్రియవృత్తులు=సర్వేంద్రియవ్యాపారములను, చేరి=కలసి, సమభావమొందుట=ఏకత్వమును జెందుట, అరయఁగాఁ=విచారింపఁగా, దేహసామ్యము=దేహసామ్యమనుయోగాంగము, అగుఁ,

తా. ఓవాయుపుత్త్రా! సముద్రంబునందుఁ జేరి నామరూపవిహీనములై యైక్యము నొందునదులవలె నీసర్వేంద్రియములును బ్రహ్మానందసముద్రమున మునిఁగి యందే తృప్తి నొంది యుండుట దేహసామ్య మనుయోగాంగ మగును.

అవ. ఇఁక దృష్టిస్థితినభివర్ణించుచు దృగ్దృశ్యదర్శనములవిభజించుచున్నాఁడు. అందు మొదట దర్శనమును గూర్చి వివరించుచున్నాఁడు.

సీ. ఏచూపు సకలబాహ్యేంద్రియార్థంబులఁ
గనునది వెలిచూపు కపికులేంద్ర!

యేచూపు వివిధాంతరేంద్రియవృత్తులఁ
గనునది లోచూపు కపివరేణ్య!
యేచూపు బాహ్యాంతరేంద్రియార్థంబులఁ
గనునది మధ్యలక్ష్యము కుమార!
యేచూపు దగ మానసేంద్రియషట్కంబుఁ
గనునది షణ్ముఖి దనుజవైరి
తే. చూచు నేచూడ్కి యీనాల్గుచూపులను న
జస్ర మది శాంభవీదృష్టి సంగరహిత!
యిదియె యన్నిటిలో నెక్కుడిట్టు లగుచు
బరమగుహ్యాతమం బగుఁ బవనతనయ!

టీ. కపికులేంద్ర=వానరశ్రేష్ఠా! ఏచూపు, సకల...బులన్=సమస్తమైన, బాహ్యేంద్రియ=వెలుపలనుండు నింద్రియములును, అర్థంబులన్=వానిదెలియఁబడు విషయంబులును, కనున్=చూచునో (లేక తెలిసికొనునో), అది=ఆచూపు, వెలిచూపు=వెలుపలిచూపు, అగున్=ఐయున్నది, కపివరేణ్యా=వానరులలో నుత్తముఁడ! ఏచూపు, వివిధాంత...త్తులన్ - వివిధ=బహువిధములయిన, అంతరింద్రియ=అంతఃకరణములను, వృత్తులన్ = వానివృత్తులను, కనున్, అది, లోచూపు = లోపలిచూపు, అగున్, కుమారా=పుత్రా, ఏచూపు,బాహ్యాంతరింద్రియార్థంబులన్=లోపల వెలుపల నున్నస ర్వేంద్రియములను వానిచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడువిషయములను, కనున్, ఆది,మధ్య లక్ష్యము=మధ్యలక్ష్యము, అగున్, దనుజవైరి=రాక్షసులను మర్దించువాఁడ. ఏచూపు, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, మానసేంద్రియషట్కంబులన్=జ్ఞానేంద్రియములు అయిదును మనస్సుఒకటి కలిసి ఆఱింటిని, కనున్, అది, షణ్ముఖి=షణ్ముఖీముద్రయందలి లక్ష్యము, అగున్, సంగరహిత = అభిమానము లేనివాఁడా, ఏచూడ్కి=ఏచూపు, ఈనాల్గుచూపులన్ = పయి చెప్పిననాలుగుదృష్టులను, అజస్రము = ఎప్పుడును, చూచున్= చూచుచుండునో, అది, శాంభవీదృష్టి=శాంభవీముద్ర, పవనతనయా=వాయుపుత్రా, ఇదియె=ఈశాంభవీదృష్టియే, అన్నిటిలోనెక్కుడు=అన్నిటికంటెశ్రేష్ఠమైనది, ఇట్టు లగుటన్ = కాబట్టి, పర...బగున్ పరమ = అధికముగా, గుహ్యాతమంబగున్= రహస్యమగును.

తా. ఓవానరశ్రేష్ఠా! ఇఁకద్దృక్స్థితిని (అనఁగాద్దృగ్రూపములో; సాక్షిరూపములో నుండుట) యనుయోగాంగమును వివరించెదనువినుము. దీనిని తెలిసికొనుటకు మొట్టమొదట దృశ్యమును (అనఁగా 'ఇవి చూడఁబడుపదార్థములు') అని తెలిసికొనవలయును. దర్శనమును (అనఁగా చూపును) గూర్చియుం దెలియంగవలెను. అందుదర్శన

మనుగూర్చి యిప్పుడు వివరింతును. తారకయోగంబునందుఁ జెప్పఁబడినట్లే యిచ్చటి చూపునకు బాహ్యాంతరమధ్య భేదములును షణ్ముఖీశాంభవీముద్రలును గలవు.

అది యెట్లనిన; జ్ఞానరూపుఁ డగుసర్వసాక్షి (స్వస్వరూపభూతుఁడగుబ్రహ్మము) వెలుపల నున్నశబ్దాదులను లోపలనున్న చిత్తేంద్రియాదులను జూచుచునేయున్నాఁడు. కావున నిందుబాహ్యపదార్థములఁజూచుచూపు ("వెలిచూపు=బహిర్లక్ష్యము") అనియు చిత్తేంద్రియాదులఁ జూచుచూపు 'లోచూపు=అంతర్లక్ష్యము' అనియుఁజెప్పఁబడును. ఓపుత్రా! యిట్లే బాహ్యాంతరపదార్థములఁ గలయఁ జూచుచూపు మధ్యలక్ష్య మనియు మనస్సునకును జ్ఞానేంద్రియములకును గలసంబంధమును, లేక మనస్సు జ్ఞానేంద్రియ మూలముగా వెలుపలికి వ్యాపించి విషయములఁ బ్రకాశింపఁజేయుటయును, లేక మనస్సొకటి జ్ఞానేంద్రియములైదును గలిసి యాఱింటిని జూచుచూపు 'షణ్ముఖీముద్ర' యనియు, పైఁజెప్పిన నాల్గుచూపులను జూచునట్టిచూపు 'శాంభవీ' యనియుఁజెప్పఁబడుచున్నది. ఈశాంభవీ సర్వోత్తమము; పరమరహస్యము; ఇదియే దర్శనము; దీని నెఱుంగుటయే దర్శనస్వరూపము నెఱుంగుట.

ఎట్లనిన; పైఁ జెప్పినవిషయముల నన్నిటిని సర్వసాక్షియొక్కఁడై చిత్తేంద్రియ మూలముగా వ్యాపించి ప్రకాశింపఁజేయుచున్నను (అనఁగా చూచుచున్నను)తత్త్వ జ్ఞానము లేనివారు బహువిధములుగా భావించుచున్నారు. బాహ్యవిషయములఁ జూచు నవియింద్రియములేయనియు నాయింద్రియములఁ జూచునది చిత్తవృత్తియే యనియు దానిని బుద్ధి చూచుననియుఁదలంతురు. ఇందు ఇంద్రియములదృష్టి 'వెలిచూపు' అనియు చిత్తవృత్తియొక్కయు బుద్ధియొక్కయులేక అంతఃకరణ మంతయు నొక్కటియేయను పక్షమునాశ్రయించి మనస్సుయొక్కదృష్టి 'లోచూపు'అనియుఁజెప్పఁబడును. కొంత విచారించిన మనస్సును జూచునదియే యింద్రియములను బాహ్యపదార్థములను గూడఁ జూడఁగలదని యేర్పడును. గావున నాబుద్ధిదృష్టియే 'మధ్యలక్ష్యము' అనివ్యవహరింపఁ బడుచున్నది. ఆకారణమువలననే (అనఁగా ఇంద్రియమనంబులనుజూడఁగలది యగుట చేతనే) అదియే (ఆబుద్ధివృత్తియే) 'షణ్ముఖీముద్ర' యనియు వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈవిధముగా భ్రాంతుల యనుభవమునుబట్టి వారి నుద్ధరించుటకై దర్శనములసోపాన క్రమమున బోధించి శాంభవీముద్ర యనుపేర పరమార్థ తత్త్వము బోధింపఁబడి యున్నది.

"పైవివరించిన దర్శనములు నాలుగును తనకు దృశ్యము లగుచున్నవి" (అనఁగా తనచేఁ జూడఁబడుచున్నవి) యనుటకు సందియము లేదు. "నేను శ్రోత్రేంద్రియముచే వినుచున్నాను. నాచెవికి నేమియు వినరాలేదు. నామనస్సు పుణ్యకార్యములనే సంకల్పించును. నేను బుద్ధిచే సర్వమును దెలిసికొనుచున్నాను" అను మొదలగుననుభవము విషయమునఁ బ్రమాణములు కదా! కావునఁ దాను సర్వసాక్షి; తనస్వప్రకా

శమే నాల్గుచూపులఁజూచునట్టి శాంభవీముద్ర. ఈవిషయము నంతయుం బాగుగావిమర్శించి శాంభవీముద్రయే సర్వోత్తమము; ఇదియే దర్శనము అని వివరింపఁబడెను. వాస్తవస్థితిలో పరబ్రహ్మప్రకాశమే చిత్తాదిమూలమున సర్వమును జూచుచున్నది గాని యన్య మేమియులేదు. కావున దర్శన మనఁగా నిదియే కదా.

మాలినీవృత్తము.

దృశ్యమె నాకము దృశ్యమె వాయువు దృశ్యమెభూజలతేజములున్
దృశ్యమెదేశము దృశ్యమెకాలముదృశ్యమెదేహముఇంద్రియముల్
దృశ్యమె ప్రాణముదృశ్యమె చిత్తము దృశ్యమహంకృతి ధీమనముల్
దృశ్యమెవిద్యయు దృశ్యమవిద్యయుదృశ్యముగా నిదిదృక్కరయన్.

టీ. అరయన్=విచారింపఁగా, నాకము=ఆకాశము, దృశ్యమె=చూడఁదగినదియె, వాయువు, దృశ్యమె, భూజలతేజములు = భూమి నీరు అగ్ని, దృశ్యమె, దేశము=స్థలము, దృశ్యమే, కాలము, దృశ్యమే, దేహమును, దృశ్యమే, ఇంద్రియములు, దృశ్యమె, ప్రాణము, దృశ్యమె, చిత్తము = సంశయాత్మకమైన యంతఃకరణవృత్తి, దృశ్యమె, అహంకృతిధీమనములు - అహంకృతి=అహంకారము, ధీ=బుద్ధి, మనములు=మనస్సు, దృశ్యము, విద్యయున్=జ్ఞానములు, దృశ్యమె, అవిద్యయున్ = అజ్ఞానంబును, దృశ్యమె,దృశ్యముగానిది=ఏది పరులచేఁజూడంబడక తానన్నింటినిఁజూచునో అదియే, దృక్కు=సాక్షి (ఇదియే దృక్స్థితి యనుయోగాంగము.)

తా. బాహ్యము లగునాకాశాదిపంచభూతములును దేశ కాలములును స్థూలదేహస్థూలేంద్రియములును అంతరము లగు సూక్ష్మకారణ దేహములును ఇంద్రియప్రాణచిత్తమనోహంకారబుద్ధులును జ్ఞానాజ్ఞానములును దృశ్యములే(అనఁగా పైననిరూపింపఁబడిన దర్శనముచే నెఱుంగదగినవియే.) ఈవిధముగా నిరూపింపఁబడిన దృశ్యముల నెఱుఁగువాఁ డెవ్వఁడో వాఁడే ద్రష్టయగువాఁడు. వాఁడే స్వస్వరూపభూతుఁడు. "ఈద్రష్టయగువాఁడే తాను" అనితెలిసికొని స్థిరచిత్తముతో దృక్ స్థితి అనుయోగాంగము.

తే. ద్రష్టృదర్శనదృశ్యవిరామ మెచట
నగు నచట దృష్టినిలుపంగ నగును గాని
చెదరి నాసాగ్రమునఁ జూపుఁ జేర్పఁ దగదు
కోరి యమనస్క రాజయోగులకు వత్స!　　　　161

టీ. వత్స=పుత్త్రా! అమన...గులకున్-అమనస్క = అమనస్కమనెడు, రాజ=శ్రేష్ఠమైన, యోగులకున్=జ్ఞానయోగము గలవారికి (అనఁగా జ్ఞానయోగము నాశ్రయించినవారికి), దృష్టృ...మము...-ద్రష్టృ=చూచువాఁడు, దర్శన=చూపు, దృశ్య=

చూడఁబడునది, విరామము = వీనివిలయము, ఎచటనగున్ = ఏస్థలమునందగునో, అచటన్ = ఆస్థలమునందె, దృష్టి నిలుపంగనగునుగాని = లక్ష్యమును నిలుపవలయును గాని, చెపరి=అచ్చటనిలుపనేరక, నాసాగ్రమునన్ = ముక్కుకొనపై, చూడ్కన్, చేర్ప దగదు=నిలుపకూడదు.

తా. ఓపుత్రా! చూపు చూచువాఁడు చూడఁబడునది అను భేదము లెచటనుండవో అట్టిస్థలమునందే (స్వస్వరూపమునందే) దృష్టిని నిలుపవలయును గాని తారకయోగులవలె నాసాగ్రమునందు (దృష్టి) నిలుపరాదు. అమనస్కయోగి యట్లుఁ జేయఁడు. దానివలనఁ బ్రయోజన మేమియు లేదుకదా! ఇదియే దృక్స్థితి యనుయోగాంగము.

అవ. ఇకఁ బ్రాణాయామము నిరూపించుచున్నాఁడు.

శా. ప్రాణాంతఃకరణేంద్రియాద్యఖిలసద్భావంబులన్ భూషణ
శ్రేణిన్ స్వర్ణముగా నెఱింగినగతిం జిన్మాత్రముం గాఁగ ద
త్ప్రాణాంతఃకరణాదివృత్తులు నశించుం దన్నుఁగాఁ గాంచినం
బ్రాణాయామ మనంగ నొప్పు నిది సంభావ్యంబు మేధానిధీ! 162

టీ. మేధానిధీ, మేధా=సూక్ష్మబుద్ధికి ("ధీర్ధారణావతీమేధా" = సూక్ష్మముగా గ్రహించి చిరకాలము జ్ఞప్తియందుంచుకొనఁగల సామర్థ్యము గలిగినబుద్ధిమేధ యనబడును). నిధీ=ఆధారభూతుఁడా, భూషణశ్రేణిన్ = అనేకవిధము లగుసొమ్ములను, స్వర్ణముగాన్ =సువర్ణముగా, ఎఱింగినగతిన్ = తెలిసికొనునట్లు, ప్రాణా...బులన్, ప్రాణా=ప్రాణములు, అంతఃకరణేంద్రియాది=అంతఃకరణములు ఇంద్రియములు మొదలగు, అఖిల=సమస్తమయిన, సత్ ="ఉన్నది" అని చెప్పబడు (అనఁగా సత్తుతోఁగూడిన),భావంబులన్ =భావపదార్థములను, చిన్మాత్రముగాఁగన్ =జ్ఞానరూపముగా, తన్నుఁగాఁగాంచినన్ =స్వస్వరూపనుగా నెఱింగినచో, తత్ప్రాణాం...వృత్తులు-తత్ =ఆ ప్రాణ=ప్రాణములు, అంతఃకరణాది=అంతఃకరణములు మొదలగువానియొక్క, వృత్తులు =వ్యాపారములు, నశించున్ =శూన్యరూపములగును, ఇది=ఈవర్ణించినస్థితియే, ప్రాణాయామమనఁగనొప్పున్ = ప్రాణాయామయోగమని చెప్పఁబడును. సంభావ్యంబు= ఈయోగాంగము మిగుల గౌరవనీయమైనది.

తా. ఓబుద్ధిమంతుఁడా! ప్రాణము మనస్సు ఇంద్రియములు మొదలగు సర్వదృశ్యపదార్థములును, కిరీటకుండలాదిభూషణముల స్వర్ణమాత్రములుగా నెఱుఁగునట్లు బ్రహ్మమాత్రములుగా నెఱుంగవలయును. కారణములం బె కార్యములు వేఱుకానేరవు కదా! ఇట్లు గ్రహించిన నాప్రాణాదులన్నియు శూన్యరూపములగును. (అనఁగా వాని వృత్తులు ఆపురుషుని బాధింపవు.) ఈవిధముగా సర్వమును స్వస్వరూపమాత్రముగాఁ జూచుటయే ప్రాణాయామ మనుయోగాంగము. యథార్థస్థితి నెఱుంగుటయగుటచే నిది మిగుల గౌరవనీయము. భ్రాంతిసిద్ధమగుటచే నీప్రపంచమునకు జ్ఞానమునకంటె నితరమగు

రూపమే లేదనియు, అజ్ఞానమే బ్రహ్మము కావున నదియే జగత్కారణమనియు, కారణ కార్యములకు భేదము లేదనియు నిదివఱకే వివరించియున్నాము కదా!

అవ. ఇట్లు ప్రాణాయామమును వర్ణించి రేచక పూరక కుంభకములస్వరూపము నెఱిఁగించుచున్నాఁడు.—

మ. వెలిలోఁగన్పడు నామరూపవితతిన్ వేమాఱు రేచించి యి
మ్ముల సచ్చిత్సుఖరూపతత్త్వము మదిం బూరించి యామీఁదని
శ్చలమై తన్మయమై తగన్ మనము నశ్రాంతంబు గుంభించినన్
నలు వొప్పన్ బుధసేవ్యమైతనరు ప్రాణాయామయోగంబగున్. 163

టీ. వెలిలోన్=వెలుపలను లోపలను, కన్పడు...వితతిన్-కన్పడు=తోచునట్టి, నామ=నామముల యొక్కయు, రూప=రూపములయొక్కయు (అనఁగా నామరూపాత్మకము లైన ప్రాపంచిక పదార్థములయొక్క), వితతిన్=సమూహమును, వేమాఱు=పలుమాఱు, రేచించి=వెలుపలికిపాఱఁదోలి (అనఁగా నిషేధించి), ఇమ్ములన్=బాగుగా, సచ్చిత్సుఖరూపతత్త్వమున్=సచ్చిదానందరూప మగుపరబ్రహ్మతత్త్వమును,మదిన్=మనస్సునందు, పూరించి=నిండించి (అనఁగా మనసునందు రెండవసంకల్పము లేకుండ చేసి), ఆమీఁదన్=పిదప, నిశ్చలమయి=చాంచల్యములేనిదై, తన్మయమయి=బ్రహ్మరూపమై, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, అశ్రాంతంబు=ఎల్లప్పుడును, మనమున్=మనస్సును (లేక అంతఃకరణము), కుంభించినన్=నిరోధించినచో, నలువొప్పన్=యుక్తముగా, బుధసేవ్యమయి=పండితులచే సేవింపఁదగినదై, తనరు ప్రాణాయామయోగంబు=ఒప్పునట్టిప్రాణాయామయోగము, అగున్=ఐ యున్నది.

తా. నాసికారంధ్రములనుండి వాయువును విడుచుట రేచక మనియు లోపలికిఁ బూరించుట పూరక మనియు లోపలనే నిలిపివుండుట కుంభక మనియుఁ దార్కక యోగమునఁ జెప్పఁబడియున్నది కదా! అట్లే యిచ్చటను బ్రాణాయామయోగాంగము నకును రేచకపూరకకుంభకములు కలవు. వెలుపల తనకంటె నన్యముగాఁ గానవచ్చు నామరూపముల నన్నిటి నాత్మ కాదని విడుచుట రేచకము. సర్వపదార్థములయందు నాత్మను జూచుట సర్వప్రపంచమునందు నాత్మను నింపుట పూరకము. లేక మనస్సు నందు 'పరమేశ్వరుఁడే సర్వవ్యాపకుఁడు'అని తలంచుచు నేయే సంకల్పములు గలిగి ఏయేవస్తువులు గోచరము లైనను వానినంతయు నాత్మమాత్రముగానే చూచుట పూరకము. మనస్సును నిశ్చలముఁ జేసి సర్వకాలములయందును పరబ్రహ్మమునందే నిల్పుట కుంభకము. ఈమూఁడును గలసి ప్రాణాయామ మనుయోగాంగ మగును.

క. సత్యానృతవిషయంబులఁ, బ్రత్యగ్బోధస్వరూపపరమాత్మునిఁగా
నిత్యము నవలోకించుట, ప్రత్యాహారం బనంగఁబరఁగుఁ గపీంద్రా!

టీ. కపీంద్రా=వానరశ్రేష్ఠా! సత్యానృతవిషయంబులన్-సత్య=సత్యములనిచెప్పంబడునట్టియు, అనృత=అసత్యము లని (అనఁగా లే వని చెప్పంబడునట్టియు), విషయంబులన్=పదార్థములను, ప్రత్య...నిఁగాన్ - ప్రత్యగ్బోధస్వరూప = కూటస్థజ్ఞానరూపుఁడైన, పరమాత్మునిగాన్=పరబ్రహ్మమునుగా, నిత్యమున్=ఎల్లప్పుడును, అవలోకించుట=తెలిసికొనుట, ప్రత్యాహారంబనంగఁబరగున్=ప్రత్యాహార యోగాంగమని చెప్పఁబడును.

తా. మఱియు ఓవానరశ్రేష్ఠా! భ్రాంతులగువారు ప్రపంచమునందలి కొన్నిపదార్థములు సత్యములనియు మఱికొన్నిటి నసత్యము లనియుఁ జెప్పుచున్నారు. వాస్తవస్థితిలోఁ బ్రపంచ మంతయు శూన్యరూపమేయైనను, అల్పకాలము నివసించి యుండు వాని నసత్యములనియుఁ గొంతయాలస్యముగా నుండువానిని సత్యములనియు వ్యవహరించుచున్నారు. యిట్టిసత్యత్వాసత్యత్వములఁదొలఁగించి సర్వకాలములయందును సర్వపదార్థములను కూటస్థమాత్రములనుగాఁ జూచుట ప్రత్యాహార మను యోగాంగము. ప్రత్యాహార మనగా మఱలించుట యని యర్థము. పైన వర్ణింపఁబడిన స్థితియందు విషయములయందలి విషయత్వము త్రిప్పఁబడి బ్రహ్మత్వ మారోపింపఁబడినది గావున నీస్థితికి ప్రత్యాహార మనుపేరు కలిగినది.

తే. మహితదేహేంద్రియప్రాణమానసాది
దృశ్యములు గాను నే వీనిఁ దెలియుచుండు
దృక్స్వరూపుఁడ ననుచుఁ జింతించు టరయ
ధ్యానయోగంబు బ్రహ్మవిద్యానిధాన! 165

టీ. బ్రహ్మవిద్యానిధాన=బ్రహ్మజ్ఞానము కలవాఁడా, మహిత...ములు-మహిత="ఒప్పుచున్న, దేహ=దేహములు, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములు, ప్రాణ=ప్రాణములు, మానసాది = మనస్సు మొదలగు, దృశ్యములు=సాక్షిచేఁ జూడఁబడుపదార్థములు, కాను=నేనుకాను, నేన్=నేను, వీనిన్=ఈదృశ్యములన్నిటిని, తెలియుచున్=తెలిసికొనుచు, ఉండుదృక్స్వరూపుఁడన్=ఉన్నట్టిసాక్షిరూపుఁడను", అనుచున్=అని, చింతించుట=ఎప్పుడు ధ్యానించుట, అరయన్ = విచారింపఁగా, ధ్యానయోగంబు=ధ్యాన మనుయోగాంగము.

తా. బ్రహ్మజ్ఞానమున కాధారభూతుఁడ వగునోయాంజనేయా! మనస్సు దేహము ఇంద్రియములు మొదలగు దృశ్యపదార్థములు నాకు స్వరూపభూతములు కావు. నేను వీనికి 'సాక్షిని'అని సర్వకాలములయందును దలంచుచుండుటయే ధ్యాన మనుయోగాంగము.

క. మది యెద్ది దలఁచు మది యె
య్యది గనుఁగొను నది యె బ్రహ్మ మను సద్గుణి న-
హ్హృదయంబున నిలుపుట దీ
నదయాపర! పరమధారణాయోగ మగున్. 166

టీ. దీనదయాపర=దీనులయందు దయగలవాఁడా, మది=మనస్సు, ఎద్దిదలఁచున్=దేనిని సంకల్పించునో, ఎయ్యదిగనుఁగొనున్ = దేనిని చూచునో, అదియే=అదే, బ్రహ్మము=పరబ్రహ్మము, అగుసద్గుణిన్=అనులక్ష్యమును, ఆహృదయంబుననిలుపుట=ఆమనసునందు స్థిరముఁజేయుట, పరమధారణాయోగము = శ్రేష్ఠమగుధారణ యను యోగాంగము, అగున్=ఐయున్నది.

తా. మఱియు దీనులయందు దయగలయోయాంజనేయా! మనస్సు దేనిదేనిని సంకల్పించునో తనవృత్తిచే దేనిదేనిని ప్రకాశింపఁజేయునో దానిదానిని బ్రహ్మమాత్రమునుగానే (అనఁగా నాత్మకంటె నభిన్నమునుగానే) చూచుట ధారణయనుయోగాంగము.

క. సర్వావస్థలయందును, సర్వంబును బ్రహ్మ మనుచు సతతము గనినన్
సర్వవికృతిరహితసహజ, నిర్వాణసమాధి యగు వినిర్మలరూపా!.

టీ. వినిర్మలరూపా=పరిశుద్ధ మగుస్వరూపము గలవాఁడా, సర్వావ...యందున్-సర్వ=సమస్తమైన, అవస్థలయందున్=స్థితులయందును, సర్వంబును=సమస్త పదార్థములును, బ్రహ్మమనుచున్="పరబ్రహ్మమే"యని, సతతముగనినన్=ఎప్పుడును తెలిసికొనుచుండినచో, సర్వ...మాధి-సర్వ=సమస్తమయిన, వికృతి=వికారములు, రహిత=లేని, సహజ=స్వభావసిద్ధమైన, నిర్వాణసమాధి=నిర్వికల్పసమాధి (లేక మోక్ష రూపమైన సమాధి), అగున్=అగును.

తా. నిర్మలమగు బ్రహ్మరూపము కలయోమహాత్మా! జాగ్రదాదిసర్వావస్థల యందును అనుభవింపఁబడుసర్వపదార్థములను (అనఁగా భ్రాంతులచే భిన్నభిన్నములుగా భావింపఁబడుచున్నద్రష్టృదర్శనదృశ్యములను మూటిని) బరబ్రహ్మమాత్రములుగాఁ జూచుచు నుండుటయే సమాధియని యోగాంగము. ఇదియే ముక్తి. ఇది స్వభావసిద్ధమేకాని సాధన సాధ్యము కాదు. సాధనసాధ్యము లయినవాని కన్నిటికి ననిత్యత్వము కలదు. మోక్షమున కవి లేదు కదా. మఱియు పరబ్రహ్మమే (అనఁగా నాత్మయే) మోక్షము. కావున నది యోగాంతక మనుటకే వీలు లేదు కదా.

అవ. ఇట్లు యోగాంగముల వివరించి యుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

క. ఈపది యేనంగంబుల, దీపితవిజ్ఞానసూక్ష్మదృష్టి ననిశమున్
జేపట్టి యభ్యసించుమ,హాపురుషున కబ్బుఁ బరమమగునుపరమమున్.

టీ. ఈపదియేనంగంబులన్ - ఈపదియేను=యీచెప్పఁబడిన పదునైదుసంఖ్యలు గల, అంగంబులన్ = అవయవములచే, దీపిత...దృష్టిన్-దీపిత, విజ్ఞాన=అనుభవజ్ఞానమయమైన, సూక్ష్మదృష్టిన్=సూక్ష్మదృష్టిని, అనిశమున్=ఎల్లప్పుడును, చేపట్టి=అంగీకరించి, అభ్యసించుమహాపురుషునకున్=అలవాటు చేయునట్టి మహాత్మునకు, పరమము=మిగులశ్రేష్ఠము, అగు=ఐనట్టి, ఉపరమమున్=ఉపరతి, అబ్బున్=దొరకును.

తా. ఈవిధముగా పైన వర్ణింపబడిన పదునేనుసాధనములను సంపాదించి జ్ఞానవంతుఁడై సర్వకాలము నాత్మబ్రహ్మైక్యనిష్ఠ నభ్యసించిన నాయోగికి సంపూర్ణ మగు నుపరతిసుఖము కలుగును.

చిత్తలయము గలపురుషునిలక్షణము.

క. చిత్తోపరమము గలపురు
షోత్తముఁడు జగంబు మఱచి యుండున్ బాలో
న్మత్తపిశాచనిభుం డై
యెత్తఱి సుప్తునికరణి నిరింద్రియుఁ డగుచున్. 769

టీ. చిత్తోపరమము గలపురుషోత్తముఁడు = చిత్తశాంతి గలపురుషశ్రేష్ఠుఁడు, నిరింద్రియుఁడగుచున్=ఇంద్రియములు (అనఁగా నింద్రియవికారములు లేనివాఁడై), బాలో...భుండై-బాల=బాలునితోను, ఉన్మత్త=పిచ్చివానితోను, పిశాచ = గ్రహావేశముగలవానితోను, నిభుండై=సమానుఁడై, ఎత్తఱిన్ = సర్వకాలములయందును, సుప్తకరణిన్=నిదురించువానివలె, జగంబున్=ప్రపంచమును, మఱచియుండున్.

తా. ఇట్లు చిత్తశాంతి కలిగినపురుషశ్రేష్ఠుఁడు సర్వకాలములయందును బ్రపంచమును మఱచి యింద్రియవికారములు లేక బాలునివలెను పిచ్చివానివలెను గ్రహావిష్టునివలెను నిదురించువానివలెను బ్రవర్తించుచుండును.

శా. గాలిం దూలిన వానచేఁ దడిసినన్ గాఢాగ్నిచేఁ గాలినన్
వ్యాలం బాత్మవిముక్తకంచుకముపై వ్యామోహముం దాల్చన
ట్లాలోలాంగముపై నిరూఢమమతాహంకారము ల్లేక యా
త్మాలోకస్థితి నుండుఁ బండితుఁడు నిత్యానందముం బొందుచున్.

టీ. గాలిందూలినన్ = గాలిచే కదలినను, వానచేఁదడిసినన్, గాఢాగ్నిచేన్=అధికమగునగ్నిచే, కాలినన్, వ్యాలంబు=సర్పము, ఆత్మ...ముపైన్=ఆత్మ=తనచే, విముక్త=విడువఁబడిన, కంచుకముపైన్=కుబుసముమీఁద, వ్యామోహముందాల్చనట్లు=అభిమానమును వహింపనట్లు, పండితుఁడు=బ్రహ్మజ్ఞాని, ఆలోలాంగముపైన్-ఆలోల=చంచలమైన (అనఁగా నాశయుక్తమైన, లేక యసద్రూపమైన), అంగముపైన్=శరీరముమీఁద, నిరూఢ...ములు-నిరూఢ=అనాదినుండియు దృఢమైయున్న, మమతా=

మమకారము (అనఁగా ఇది నాది యను నభిమానము), అహంకారములు=అహంకారము (అనఁగా నేను అనునభిమానము), లేక, నిత్యానందముక్=శాశ్వత మగు బ్రహ్మానందమును, పొందుచుక్, ఆత్మా...స్థితిక్-ఆత్మ=స్వస్వరూపమును, ఆలోక=చూచుట యనెడు, స్థితిక్=అవస్థయందు, ఉండుక్.

తా. మఱియుం నాజ్ఞాని యెల్లప్పుడును బరమానందము ననుభవించుచు నాత్మావలోకన పరాయణుండై యుండుచుఁ దనశరీరముపై (లేక శరీరములపై) నహంకార మమకారముల (అనఁగా 'నేను నాది' అనునభిమానముల) నించుకయైన నుంపఁడు. సర్పము తానువిడచిన కుబుసము గాలి కటునిటుఁదిరిగినను వానచేతఁ దడిసినను అగ్నిచే మండినను దానిపై నించుకయైన నభిమానము నుంపనట్లు (ఆయోగియు) తనదేహ మెట్లైనను లక్ష్యము సేయఁడు.

మ. మదిరాపానమదాంధుఁ డాత్మపటముక్ మైనుండినక్ జాఱినక్
వదులై వ్రేలినఁ జూడఁ డప్పగిది జీవన్ముక్తుఁ డుద్యత్సమా
ధిదశాప్రాప్తసుఖామృతానుభవతృప్తి న్మత్తుఁడై మేను నె
మ్మదిఁ గూర్చుండిన లేచినక్ నడచినక్ మన్నింపఁడే నంచుఁ దాన్.171

టీ. మదిరా...దుఁడు-మదిరాపాన = మద్యపానమువలనఁ గలిగిన, మద=మదముచేత, అంధుఁడు=గ్రుడ్డియైనవాఁడు (అనఁగా నొడ లెఱుంగనివాఁడు), ఆత్మపటముక్=తనవస్త్రమును, మైనుండినక్=శరీరముమీఁద నిలిచినను, జాఱినక్=క్రిందపడినను, వదులై=వదలి, వ్రేలినక్=వ్రేలాడినను, చూడఁడు, అప్పగిదిక్=అట్లె, జీవన్ముక్తుఁడు=జీవన్ముక్తినిఁ జెందినవాఁడు,ఉద్యత్...తృప్తిక్-ఉద్యత్=అధికమైన,సమాధిదశా=నిర్వికల్పసమాధిస్థితియందు, ప్రాప్త=కలిగిన, సుఖ=బ్రహ్మానందసుఖముయొక్క, అమృత=అమృతముయొక్క, అనుభవ=అనుభవించుటవలనఁ గలిగిన, తృప్తిక్=తృప్తిచేత, మత్తుఁడై=మదించి, మేను=శరీరము, నెమ్మదిక్=శాంతముగా, కూర్చుండినక్, లేచినక్, నడిచినక్, తాక్=స్వయముగా, ఏనంచుక్="నేను కూర్చుంటిని నేను లేచితిని నేను నడచితిని" అని, మన్నింపఁడు=తలంపఁడు.

తా. మద్యపానమువలన మత్తుఁడైనపురుషుఁడు తనవస్త్రము వీడినను వీడకున్నను జాఱుచున్నను లక్ష్యము సేయనట్లు యోగియుఁ దనశరీరము కూర్చున్నను లేచినను నడిచినను లక్ష్యము సేయఁడు. అం దాత్మాభిమానము నుంపఁడు.

మ. తరుణీనందనబంధుసాధురిపుమిత్రవ్రాతము ల్తన్నుఁ బ
ల్మరు నిందించిన సన్నుతించిన మహామానావమానాదులక్
నెఱి నొందించిన నిర్వికారుఁ డగుచుక్ నిశ్చేష్టుఁడై యుండుభా
స్వరతత్త్వానుభవజ్ఞుఁ డెయ్యెడల జీవత్యక్తదేహస్థితిన్. 172

టీ. భాస్వర...జ్ఞుఁడు-భాస్వర = స్వయంప్రకాశమైన, తత్త్వానుభవజ్ఞుఁడు=బ్రహ్మస్వరూపాపరోక్షానుభవముగలవాఁడు, ఎయ్యెడలన్ = ఎప్పటికిని, తనున్=తనను, పల్మరున్=పలుమాఱు, తరుణీ...ములు-తరుణీ=స్త్రీలయొక్కయు, నందన=పుత్రులయొక్కయు, బంధు=బంధువులయొక్కయు, సాధు=సత్పురుషులయొక్కయు, రిపు=శత్రువులయొక్కయు, మిత్ర = మిత్రులయొక్కయు, వ్రాతములు=సమూహములు, నిందించినన్, సన్నుతించినన్ = కొనియాడినను, మహామానావమానాదులన్=అధిక మగుపూజనుగాని తిరస్కారములను గాని, నెఱిన్=అధికముగా, బంధించినన్=పొందునట్లు చేసినప్పటికిని, నిర్వికారుఁడగుచున్=ఏవికారములును జెందక, నిశ్చేష్టుఁడై = ఏకర్మలను (అనఁగా పరిహారోపాయములు మొదలగువానిని) చేయక, జీవన్ముక్త దేహస్థితిన్=ప్రాణములేనిశరీరమువలె, ఉండున్.

తా. మఱియు స్త్రీలు పుత్త్రులు బంధువులు శత్త్రువులు మిత్రులు సజ్జనులు దుర్జనులు మొదలగువా రందఱును దన్ను నిందించినను స్తోత్రముఁజేసినను సన్మానించినను అవమానించినను రాగద్వేషములఁ జెందక యోగి ప్రాణహీన మగుదేహమువలె నిశ్చేష్టుండై యుండును.

ఆ. బహుళసంకటములు ప్రాప్తంబు లైనచోఁ
దల్లడింపఁ డాత్మతత్త్వవిదుఁడు
వాయుశీతవహ్ని వర్షాతపంబుల
కించు కైన గిరి చలించనట్లు. 173

టీ. గిరి=కొండ, వాయు...లకు-వాయు=గాలికిని, శీత=చలికిని, వహ్ని=నిప్పునకును, వర్ష=వానకును, ఆతపంబులకున్=ఎండకును, ఇంచుకైనన్=కొంచమైనను,చలించనట్లు=కదలకుండునట్లు, ఆత్మతత్త్వవిదుఁడు=తనయథార్థస్వరూపము నెఱింగినమహాత్ముఁడు, బహుళ...ములు-బహుళ=అనేకములైన, సంకటములు=కష్టములు, ప్రాప్తంబులైనచోన్=వచ్చినప్పుడు, తల్లడింపఁడు=కలఁతఁ జెందఁడు.

తా. గాలి వాన చలి ఎండ మొదలగువానికి పర్వత మించుక యైనను కదలనివిధంబున బ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలయోగి యెన్నికష్టములు వచ్చినను కలఁతనొందఁడు.

వైరాగ్యబోధోపరతులుగల యోగిలక్షణము.

వ. ఇట్టి వైరాగ్యబోధోపరతియుక్తుం డైనజీవన్ముక్తుఁడు ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కార ప్రచండమార్తాండప్రకాశనిరస్తానాద్యనిర్వచనీయాజ్ఞానాంధకారపటలుండు పరిత్యక్తవర్ణాశ్రమాచారకోలాహలుండు నిరంతరచిత్తవిశ్రాంతిపరాయణుండు విషయాసక్తివివర్జితుం

డు ప్రబలప్రారబ్ధాధీనశరీరచేష్టుఁ డంతస్సుఖుఁ డంతరారాముఁ డంతఃప్రకాశుఁ డాత్మరతుఁ డాత్మతృప్తుఁ డాత్మసంతుష్టుఁడు దూరీకృతదురితక్రియుండు ప్రశాంతమానసుండు విజితేంద్రియుండు గృతకృత్యుండు ప్రాప్తాప్రాప్తవిహీనుండు సర్వవ్యవహారాతీతుఁ డశరీరుండు సర్వశరీరస్థుండు నిరింద్రియుండు సర్వేంద్రియద్రష్టయు నప్రాణుండు సర్వప్రాణిప్రేరకుండు సర్వేంద్రియోపశాంతిసుఖరసికుండు వివేకహృత్సంగుండు నిత్యాసంగుండు ప్రజ్ఞాప్రౌఢసహాయుఁ డసహాయుండు దృఢాపరోక్షాత్మనిశ్చయసంపన్నుండు వర్ణాశ్రమసదాచారదురాచారకామక్రోధలోభమోహదంభదర్పకుహకక్రౌర్యశౌర్యజాడ్యమాత్సర్యద్వేషకార్పణ్యనిందాస్తుతిమానావమానేర్ష్యాసూయాదయానైష్ఠుర్యవాక్పారుష్యాదినానావిధచిత్తవికారరహితుండు స్త్రీవాసనార్థవాసనాప్రతిష్ఠావాసనా శాస్త్రవాసనా దేహవాసనా లోకవాసనా కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివాసనావివర్జితుండు విగతబ్రహ్మవేత్తృత్వాభిమానవాసనుండు నిత్యనిర్మలుండు నిత్యశాంతుండు నిత్యోదాసీనుండు నిష్ప్రపంచుఁ డవ్యక్తమహదహంకారపంచతన్మాత్రాకాశాదిసర్వప్రపంచమాయాగంధర్వనగరాశ్రయుండు నిరాశ్రయుండు సర్వావభాసకేవలచిదాకాశమాత్రుండు పరమసుఖైకస్వరూపకుండు దూరీకృతసంసారుండు దేహేంద్రియగుణాతిరిక్తుండు దేవతాస్పృహణీయశీలుండు నానాపాశవినిర్ముక్తుండు రాజసతామసవస్తుసేవాదూరుండు సాత్వికవస్తుసేవావిజితనిద్రుఁ డక్రియాత్మపూజాపరుండు మౌనజనపరాయణుఁ డచింత్యధ్యాననిష్ఠుఁ డనిచ్ఛాసుఖతత్పరుండు విశ్వవంద్యుండు యథేచ్ఛాసంసారశీలుండు ధీరుండు దాంతుండు నిత్యప్రబుద్ధచిత్తుండు స్వాత్మసమాధినిష్ఠుండు జగదింద్రజాలద్రష్టయు విశేషప్రాప్తాశేషపురుషార్థుండు త్యక్తాశేషదుఃఖుఁ డధిగతపరమస్వాస్థ్యుండు సంగృహీతచిత్తుండు మితవాక్యుండు పరమకారుణికుండు సర్వభూతమిత్రుండు పేశలాచారమధురుండు పాణిపాత్రనిపతితమాత్రాశనుండు యోగారూఢుండు తితిక్షుండు పరమైకాంతికుండు నిష్కళంకుండు నిస్పృహుండు ప్రారబ్ధవశప్రాప్తదేహేంద్రి

యాదివ్యాపారరూపపుణ్యపాపక్రియాకర్తృత్వాభిమానపూర్వకము
ఖపికాసదైన్యశూన్యుండు సదాప్రసన్నచిత్తుండు వికసితముఖుండు
దుష్టశిష్టజనసంగదూరుండు సాధువిద్వజ్జనసంగుండు సర్వపదార్థోపే
క్షాబుద్ధియుక్తుండు కుశలాకుశలక్రియాదూరుండు వేదాంతశాస్త్ర
విచారఘోరదావానలభస్మీకృత సర్వవేదశాస్త్రాగమపురాణగుర్వీశ్వ
రవిధిప్రతిషేధాదివాసనారణ్యుం డవ్యక్తలింగుం డవ్యక్తాచారుం డేక
చారియు ననికేతనుండు గిరిగుహావిహారుండు మృత్యుభయవర్జితుండు
పరలోకభయవిరహితుం డనిర్వ్యాజశాంతాత్మకుండు బంధమోక్ష
నిరాకాంక్షుండు సర్వాతీతసర్వపరిపూర్ణాప్రతిద్వంద్వబ్రహ్మచైతన్య
ప్రకాశస్వరూపమాత్రుండు నై ప్రకాశించు మఱియును. 178

టీ. ఇట్టి...డైన-ఇట్టి=పైనవివరింపఁబడిన, వైరాగ్య=వైరాగ్యముతోను, బోధ=జ్ఞానముతోను, ఉపరతి=చిత్తశాంతితోను, యుక్తుండైన = కూడుకొనియున్న, జీవన్ముక్తుండు = జీవన్ముక్తిఁజెందిన మహాత్ముఁడు, ప్రత్య...లుండు-ప్రత్య = కూటస్థుని కంటె, అభిన్న = వేఱుకాని, బ్రహ్మతత్త్వ=పరబ్రహ్మముయొక్క యథార్థస్వరూపమును, సాక్షాత్కార=ప్రత్యక్షముచేసికొనుట యనెడు, ప్రచండ=తీవ్రమైన, మార్తాండప్రకాశ=సూర్యప్రకాశముచేత, నిరస్త=పోఁగొట్టఁబడిన, అనాది=ఆదిలేనట్టియు, అనిర్వచనీయ = "ఇది యిట్టిది" అని చెప్పరానట్టియు, అజ్ఞాన=అజ్ఞాన మనెడు, అంధకార = చీఁకటియొక్క, పటలుండు=సమూహము గలవాఁడును, పరి...లుండు - పరిత్యక్త=విడువఁబడిన, వర్ణ=బ్రాహ్మణాదిజాతులయొక్కయు, ఆశ్రమ=బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములయొక్కయు, ఆచార=ఆచారములయొక్కయు, శాస్త్ర=వానిని విధించుశాస్త్రములయొక్కయు, కోలాహలుండు=సంక్షోభము గలవాఁడును, నిరంతర...ఖుండు-నిరంతర = సర్వకాలములయందును, చిత్తవిశ్రాంతి = చిత్తశాంతియే, పర=శ్రేష్ఠమగు, ఆయనుండు=ఆధారముగా (లేక ఆశ్రమముగాఁ) గలవాఁడును, విష...తుండు - విషయ=శబ్దాదివిషయములయందలి, ఆసక్తి=ప్రేమచేత, విపర్జితుండు=శూన్యుఁడును (అనఁగా విషయేచ్ఛలేనివాఁడును), ప్రబ...ష్ఠుండు-ప్రబల=మిగులబలవంతమగు, ప్రారబ్ధ=పూర్వజన్మకర్మమునకు, అధీన = స్వాధీనమైన, శరీరచేష్టుండు=శరీరసంబంధము లైనభోజనాదివ్యాపారములుకలవాఁడును, నిశ్చేష్టుండు=స్వభావముగాఁ గర్మలులేనివాఁడు, అంతస్సుఖుండు=లోపలనె (అనఁగాఁ దనయందే) యానందించువాఁడును, అంతరారాముండు=లోపలనే క్రీడించువాఁడును, అంతఃప్రకాశుండు = లోపలనే ప్రకాశించువాఁడు, ఆత్మరతుండు = తనయందే తృప్తినొందువాఁ

డును, ఆత్మతృప్తుఁడు = తనయందే తృప్తినొందువాఁడును, ఆత్మసంతుష్టుఁడు = తనయందే సంతోషించువాఁడును, దూరీ...యుఁడు-దూరీకృత=తొలఁగింపఁబడిన,దురితక్రియుఁడు = పాపకృత్యములు గలవాఁడును, ప్రశాంతమానసుఁడు - ప్రశాంత=శాంతిఁజెందిన (లేక సంకల్పములేని), మానసుఁడు=మనస్సుకలవాఁడును, విజితేంద్రియుఁడు=ఇంద్రియజయము కలవాఁడును, కృతకృత్యుఁడు=చేయనలసినపనిని (అనఁగా నాత్మస్వరూపానుభవమును) జేసినవాఁడును, ప్రాప్తాప్రాప్తవిహీనుఁడు=కలిమిలేములు లేనివాఁడును, సర్వవ్యవహారాతీతుఁడు = సమస్తలోకవ్యవహారములనుమించినవాఁడును, అశరీరుఁడు=స్వభావముగా శరీరములు లేనివాఁడును, సర్వశరీరస్థుఁడు = భిన్నభిన్నములుగాఁ గానవచ్చుచున్న శరీరములయందుండువాఁడును, నిరింద్రియుఁడు=స్వభావముగా నింద్రియములు లేనివాఁడును, సర్వేంద్రియద్రష్టయున్=సర్వేంద్రియములను (అనఁగా వానికార్యములను) జూచువాఁడును, అప్రాణుఁడు=ప్రాణములు స్వభావముగా లేనివాఁడును, సర్వప్రాణప్రేరకుఁడు=సమస్తప్రాణములను బ్రేరేపించువాఁడును, సర్వేం...కుఁడు-సర్వేంద్రియ=సమస్తజంతుచయములయొక్కయు, ఉపశాంతి=శాంతివలన (అనఁగాఁ బ్రత్యాహారమువలనఁ) గలిగిన, సుఖరసికుఁడు=ఆనందానుభవజ్ఞుఁడును, వివేకహృత్సంగుఁడు - వివేక = జ్ఞానయుక్తమైన, హృత్=మనస్సుతో, సంగుఁడు=సంబంధము కలవాఁడును, నిత్యాసంగుఁడు = ఎప్పుడును దేనితోను సంబంధము స్వాభావికముగా లేనివాఁడును, ప్రజ్ఞా...యుఁడు-ప్రజ్ఞా=బుద్ధియనెడు (లేక అనుభవజ్ఞానమనెడు), ప్రౌఢసఖీ=ప్రౌఢ (అనఁగా సంపూర్ణయౌవనయగుభార్యతో), సహాయుఁడు=కూడినవాఁడును, అసహాయుఁడు = స్వభావముగా నద్వితీయుఁ డగుటచే తోడులేనివాఁడును, దృఢా...న్నుఁడు -దృఢ=స్థిరమైనట్టియు, అపరోక్ష=ప్రత్యక్షమైనట్టియు, ఆత్మ=స్వస్వరూపవిషయమైన (అనఁగా "నేనే బ్రహ్మమును" అను) నిశ్చయసంపన్నుఁడు=నిశ్చయము కలవాఁడును, వర్ణా...తుఁడు-వర్ణ=జాతులు, ఆశ్రమ=ఆశ్రమములు (అనఁగా వీనియందలి యభిమానములు), సదాచార=చక్కనియాచారములు, దురాచార=చెడ్డయాచారములు, కామ=కోర్కి, క్రోధ=కోపము, లోభ=అత్యాశ, మోహ=భ్రాంతి, దంభ=డంబము, దర్ప=గర్వము, కుహక=మోసము, క్రౌర్య=క్రూరత్వము, శౌర్య=శౌర్యము, జాడ్య = మొద్దుతనము, మాత్సర్య=దీర్ఘక్రోధము, ద్వేష=ద్వేషము, కార్పణ్య=దీనత్వము, నింద=నిందించుస్వభావము, స్తుతి=కొనియాడుస్వభావము, మాన=గౌరవము, అవమాన=అగౌరవము, ఈర్ష్య=ఓర్వలేనితనము, అసూయ=గుణములయందును దోషముల నారోపించుస్వభావము, అదయా=దయలేకుండుట, నైష్ఠుర్య=పరుషముగా నుండుట, వాక్పారుష్య=కఠినముగా మాటలాడుట, ఆది=మొదలైన, నానావిధ = అనేకవిధములైన, చిత్తవికార=మనోవికారములు, రహితుఁడు=లేనివాఁడును, స్త్రీవాసనా...తుఁడు-స్త్రీవా

సనా=స్త్రీజనితసంస్కారంబును, అర్థవాసనా=ధనజనితసంస్కారంబును, ప్రతిష్ఠావాసనా=కీర్తిజనితసంస్కారంబును, శాస్త్రవాసనా = శాస్త్రజనితసంస్కారంబును, దేహవాసనా = దేహజనితసంస్కారంబును, లోకవాసనా = లోకజనిత సంస్కారంబును, కర్తృత్వ=''నేనుకర్తను'' అను ననుభవమువలనఁ గలిగిన సంస్కారంబును, భోక్తృత్వ=''నేను అనుభవించువాఁడును'' అను ననుభవమువలనఁ గలిగిన సంస్కారంబును, ఆది=మొదలైన, వాసనా=సంస్కారములు, వివర్జితుఁడు=లేనివాఁడును, విగత...నుండు-విగత=పోయిన, బ్రహ్మవేత్తృత్వ=''నేను బ్రహ్మజ్ఞానిని'' అను, అభిమాన=అభిమానమువలనఁగలిగిన, వాసనుండు=సంస్కారము కలవాఁడను, నిత్యనిర్మలుండు=సర్వదా పరిశుద్ధుఁ డగువాఁడును, నిత్యశాంతుండు=ఎప్పుడును శాంతి కలవాఁడును, నిష్ప్రపంచుండు=ప్రపంచము (అనఁగాఁ బ్రపంచవికారములు లేనివాఁడును), అవ్యక్త...యుండు-అవ్యక్త=అవిద్య, మహత్ = సమష్టిబుద్ధి, అహంకార = సమష్ట్యహంకారము, పంచతన్మాత్ర=ఆకాశాదిసూక్ష్మభూతములు, ఆకాశాది=ఆకాశాది మహాభూతములును మొదలగు, సర్వప్రపంచ=సమస్తప్రపంచమనెడు, మాయా=మాయామయమైన, గంధర్వనగరీ = ఐంద్రజాలికపట్టణమే, ఆశ్రయుండు = ఆశ్రయముగాఁ గలవాఁడును, నిరాశ్రయుఁడు=స్వభావముగానే యాశ్రయమును లేనట్టివాఁడును, సర్వ...త్ముండు-సర్వ=సమస్తంబును, అభావ=లేనట్టి, కేవల=అద్వితీయమైన, చిత్=జ్ఞానమనెడు, ఆకాశమాత్ముండు=ఆకాశమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడును,పరమ...కుండు-పరమ=సర్వోత్తమమైన, సుఖ=ఆనందమే, ఏక=ముఖ్యమైన, స్వరూపకుండు=స్వరూపముగాఁగలవాఁడును, దూరీకృతసంసారుండు-దూరీకృత=విడువఁబడిన, సంసారుండు=సంసారము కలవాఁడును, దేహేం...క్షుండు-దేహ = దేహములయొక్కయు (లేక దేహములకంటెను), ఇంద్రియ = ఇంద్రియములకంటెను, గుణ=సత్త్వాదిగుణములకంటెను, అతిరిక్తుండు=వేఱగువాఁడును, దేవ...లుండు-దేవతా = ఇంద్రాదిదేవతలకుఁ గూడ, స్పృహణీయ=కోరఁదగిన, శీలుండు=సత్స్వభావము కలవాఁడును, నానా...కుండు-నానా=అనేకము లైన, పాశ=బంధములచేత, వినిర్ముక్తుండు = విడువఁబడినవాఁడును, రాజ...రుండు-రాజస = రజోగుణసంబంధములు (అనఁగా రజోగుణము నభివృద్ధిఁజేయునట్టియు), తామస=తమోగుణసంబంధము లైనట్టియు (అనఁగా తమోగుణము నభివృద్ధిఁజేయునట్టియు), వస్తు=ఆహారపదార్థములను, సేవా=సేవించుటను, దూరుఁడు=విడిచినవాఁడును, సాత్త్విక...ద్రుండు-సాత్త్వికవస్తుసేవా=సత్త్వగుణము నభివృద్ధి సేయునట్టియాహారపదార్థముల సేవించుటవలన, విజిత = జయింపఁబడిన, నిద్రుండు = నిద్ర కలవాఁడును, అక్రియాత్మపూజాపరుఁడు-అక్రియా=క్రియాశూన్యమైన, ఆత్మపూజా = బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క పూజ సేయుటయందు,పరుండు=ఆసక్తిగలవాఁడును, మానజనపరాయణుండు-మాన = కార్యములఁ జేయకుండుట (లేక

మాటలాడకుండుట) యను, జపః=జపమునందు, పరఃఅయనుండు = ఆశగలవాఁడును, అచింత్యాధ్యాననిష్ఠుండు-అచింత్య = తలంపరాని బ్రహ్మము (లేక తలంపులేకపోవుట) యనెడు, ధ్యాననిష్ఠుండు=ధ్యానము నాచరించువాఁడును, అనిచ్ఛాసుఖతత్పరుండు-అనిచ్ఛా=కోర్కిలేకపోవుట యనెడు, సుఖ = ఆనందమునందు, తత్పరుండు=ప్రేమగలవాఁడును, విశ్వవంద్యుండు-విశ్వ = ప్రపంచముచే, వంద్యుండు=నమస్కరింపఁదగినవాఁడును, యదృచ్ఛానుసంసారశీలుండు-యదృచ్ఛా=స్వేచ్ఛగా, సంసార=సంచరించుటయే, శీలుండు = స్వభావముగాఁగలవాఁడును, ధీరుండు = ధైర్యవంతుఁడును, దాంతుండు=ఇంద్రియనిగ్రహము కలవాఁడును, నిత్యప్రబుద్ధచిత్తుండు-నిత్య = ఎప్పుడును, ప్రబుద్ధ=మేల్కొనిన, చిత్తుండు=మనస్సుకలవాఁడును, స్వాత్మసమాధినిష్ఠుండు-స్వ=స్వస్వరూపభూతుఁడైన, ఆత్మ=పరబ్రహ్మమువిషయమైన, సమాధి = యోగమునందు, నిష్ఠుఁడు = స్థితిగలవాఁడును, జగదింద్రజాలద్రష్టయుఁ-జగత్=ప్రపంచమనెడు, ఇంద్రజాల=ఇంద్రజాలమును, ద్రష్టయుఁ = చూచువాఁడును, ప్రాప్తా...ర్థుండు-ప్రాప్త=పొందఁబడిన, అశేష=సంపూర్ణమైన, విశేష=లోకోత్తరమైన, పురుషార్థుండు =మోక్షరూపమైనపురుషార్థము కలవాఁడును, త్యక్తా...ఖుండును-త్యక్త=విడువఁబడిన, అశేష=సంపూర్ణమైన, విశేష=అత్యధికమైన, దుఃఖుండు=దుఃఖములు కలవాఁడును, అధి...స్థ్యుండు-అధిగత=పొందఁబడిన, పరమ=సర్వోత్తమమైన, స్వాస్థ్యుండు=శాంతి కలవాఁడును, సంగృహీతచిత్తుండు = బాగుగనిగ్రహింపఁబడినమనస్సుకలవాఁడును, మితవాక్యుండు = మితముగా మాటలాడువాఁడును, పరమకారుణికుండు= మిగుల దయగలవాఁడును, సర్వభూతమిత్రుండు=సకలజంతువులకును స్నేహితుఁడును, పేశ...రుండు-పేశల=మనోహరమైన, ఆచార=వర్తనములచే, మధురుండు=రమ్యమగువాఁడును, పాణి...నుండు-పాణి = హస్తమనెడు, పాత్ర = పాత్రమునందు, నిపతితమాత్ర = పడినదానినే, అశనుండు = భక్షించువాఁడును, యోగారూఢుండు - యోగ=యోగమును, ఆరూఢుండు=అధిష్ఠించినవాఁడును, తితిక్షుండు = ఓర్పుకలవాఁడును, పరమైకాంతికుండు=ఏకాంతస్థలమునం దుండువాఁడును, నిష్కళంకుండు= లోప మేమియులేనివాఁడును, నిస్పృహుండు=ఆశలేనివాఁడును, ప్రార...స్యుండు-ప్రారబ్ధవశ = ప్రారబ్ధవశమువలన, ప్రాప్త = వచ్చిన, దేహ = దేహములు, ఇంద్రియ= ఇంద్రియములు, ఆది=మొదలగువానియొక్క, వ్యాపార=వ్యాపారములే, రూప= స్వరూపముగాఁ గల, పుణ్యపాపక్రియా=పుణ్యపాపకర్మములయొక్క, కర్తృత్వాభిమానపూర్వక = 'నేను వీనిని చేయుచున్నాను' అనునభిమానమువలనఁ గలిగిన, ముఖవికాస=సంతోషము, దైన్య=దీనత్వము (అనఁగా మంచిపని చేసినవాఁడు అని లోకులు చెప్పికొనుటవలన సంతోషము కాని చెడ్డపనిచేసినవాఁడు అని నిందించుటవలన చిన్నదనముగాని), శూన్యుండు=లేనివాఁడును, సదాప్రసన్నచిత్తుండు=ఎప్పుడును పరిశుద్ధ

చిత్తము కలవాఁడును, వికసితముఖుండు=వికసించిన ముఖము కలవాఁడును, దుష్టశిష్ట జనసంగదూరుండు=చెడ్డవారు మంచివారు నగుజనులయొక్క సమూహములతోఁ జేరని వాఁడును, సాధువిద్వజ్జనసంగుండు=సత్పురుషులును బ్రహ్మజ్ఞానులునగు వారితోఁ జేరు వాఁడును,సర్వపదార్థోపేక్షాబుద్ధియుక్తుండు = సమస్తపదార్థమును ఉపేక్షించునట్టిబుద్ధి తోఁగూడినవాఁడును,కుశలాకుశలక్రియాదూరుండు=పుణ్యపాపకర్మలవిడిచినవాఁడును, వేదాంత... ఞ్యుండు-వేదాంతశాస్త్రవిచార=వేదాంతశాస్త్రవిచారమనెడు భయంకర మైనదావాగ్నిచే,ఘోరదావానల=భయంకరమైనదావాగ్నిచే,భస్మీకృత=భస్మముచేయఁ బడిన,సర్వ=సమస్తమైన,వేద=వేదములు, శాస్త్ర=శాస్త్రములు,ఆగమ=శైవాద్యాగమ ములు,పురాణ=పురాణములు, గురు=గురువు, ఈశ్వర=ప్రభువులు, విధి=విధులు, ప్రతి షేధ=నిషేధములు, ఆది=మొదలైనవానియొక్క, వాసనా=సంస్కారములనెడు, అర ణ్యుండు=అడవికలవాఁడును, అవ్యక్తలింగుండు-అవ్యక్త=కనఁబడని, లింగుండు=చిహ్న ములు గలవాఁడును, అవ్యక్తాచారుండు=తెలియఁబడని ఆచారముకలవాఁడును, ఏకచా రియుఁన్=ఏకాకియును, అనికేతనుండు=నివాసస్థానము లేనివాఁడును, గిరిగుహావిహారుం డు=పర్వతగుహలయందు సంచరించువాఁడును, మృత్యుభయవివర్జితుండు=మరణభయ ములేనివాఁడును, బరలోకభయవిరహితుండు=పరలోకభయములేనివాఁడును, నిర్వ్యా జ...త్ముండు-నిర్వ్యాజ=నిష్కపటమైన, శాంత=పరిశుద్ధమైన, ఆత్ముఁడు=మనస్సుక లవాఁడును, బంధమోక్షనిరాకాంక్షుండు-బంధ=బంధమునందుఁగాని, మోక్ష=మోక్ష మునందుఁ గాని, నిరాకాంక్షుండు = కోర్కెలేనివాఁడును, సర్వాతీత...డునై-సర్వా తీత=సమస్తము నతిక్రమించినట్టియు, సర్వపరిపూర్ణ = సమస్తమువ్యాపించినట్టియు, అప్రతిద్వంద్వ=సాటి లేనట్టియు, బ్రహ్మచైతన్య = బ్రహ్మముయొక్క, ప్రకాశస్వరూ పమాత్రుఁడవై=ప్రకాశరూపుండై, ప్రకాశించుఁన్ = ప్రకాశించుచుండును, మఱి యుఁన్=మఱియును.

తా. ఈవిధముగా వర్ణింపఁబడిన వైరాగ్యబోధోపరతులు గలిగిన యోగి అనా దియు "అది యిట్టిది" అని చెప్పరానట్టిదియు నైనయజ్ఞానాంధకారమును బ్రహ్మైక్యజ్ఞాన మనుసూర్యప్రకాశముచే ధ్వంసము గావింపఁగలఁడు. అప్పుడు వానికి పామ రులకువలె వర్ణాశ్రమాచారములకు సంబంధించినకలత యించుకయైన నుండదు. మనసు సర్వకాలములయందును విశ్రాంతినొందియుండును. విషయేచ్ఛ లేకున్నను ప్రారబ్ధకర్మ వశముచేఁ గొన్నివ్యాపారముల నసంగుఁడై యాచరించుచుండును. వ్యవహారము లెట్లు ప్రవర్తించుచున్నను ఆతఁడు సర్వకాలములయందు నంతర్ముఖుఁడై క్రీడించుచు స్వప్ర కాశస్వరూపుఁడై పరమానందము ననుభవించుచు ఆత్మయందే ప్రీతిగలవాఁడై స్వస్వ రూపానుభవముచేత నే తృప్తినొందుచు సంతసించుచునుండును. ఇంద్రియములును మనం బును శాంతి నొందియుండుటచే నెప్పుడును పాపకర్మములను సంకల్పింపఁడు. ఇట్టి

పా.డగుటచేఁ గృతార్థుఁ డగును. "ఇది దొరకినది. దీనిని సంపాదింపవలయును" అను సంకల్పములు లేకుండుటచే సర్వవ్యవహారముల నతిక్రమించియుండును. ఇట్లు బ్రహ్మరూపుఁడగుటచే శరీరములేనివాఁ డయ్యును సర్వశరీరములందును వ్యాపించి యింద్రియవిహీనుఁడయ్యును వానికిఁబ్రేరకుండై ప్రాణములకంటె వేఱై (లేక ప్రాణములు లేనివాఁ డయ్యును సర్వభూతములఁ బ్రేరేపించువాఁడై) సర్వకాలములయందు సుపరతిసుఖము ననుభవించుచునుండును. మఱియు స్వాభావికముగా దేనితోను సంబంధము లేనివాఁ డయ్యును జ్ఞానవంతమగుమనస్సుతో మాత్రము సంబంధము కలిగియుండును. అద్వితీయుఁ డగుటచే తోడులేనివాఁ డయినను అనుభవజ్ఞాన మనుభార్యతో సర్వకాలములయందును గూడియే యుండును. బ్రహ్మాత్మైక్యమునందు దృఢనిశ్చయముకలిగి వర్ణములు ఆశ్రమములు సదాచారదురాచారములు అనువానియం దభిమానమును విడచి కామక్రోధాదులు రాగద్వేషములు శోకమోహములు శౌర్యధైర్యాదులు ఈర్ష్యాసూయాదులు డంబము గర్వము మాయ కఠినత్వము దయ మొదలగుచిత్తవికారము లేవియు లేక నిర్వికారుఁడై యుండును. స్త్రీలు ధనము కీర్తి శాస్త్రములు దేహము లోకము "నేనుకర్తను నేనుభోక్తను" అనువ్యవహారము మొదలగువానివలనఁ గలిగిన సంస్కారములు లేనివాఁడై నిర్మలచిత్తముతో నిలిచియుండును. ఇంత యేల? "నేను బ్రహ్మమునైయుంగుదును" అనునభిమానమువలన జనించినసంస్కారము కూడ వానిమనంబున నుండదు. వాస్తవస్థితిలో సంస్కారములన్నియుఁ బ్రతిబంధములే కదా? సర్వకాలములయందును పరిశుద్ధుఁడై శాంతుఁడై యేదివచ్చినను రాగద్వేషములు లేక సమచిత్తుఁడై ప్రపంచరహితుఁడై (అనఁగా ప్రపంచవికారరహితుఁడై) యుండును. స్వభావముగా నివాసస్థానమేదియు లేనివాఁ డయ్యును అవ్యక్తము మహదహంకారము పంచతన్మాత్రలు భూతములు మొదలగుసర్వప్రపంచమనుమాయాపట్టణమునాశ్రయించి సర్వమును దేహేంద్రియాదులయందలి అభిమానమును విడచి దేవతలకుఁ గూడఁ గోచరదగినస్వభావము కలవాఁడై యొప్పుచుండును. మఱియు నతనికి నెట్టిబంధములును కలుగవు. రజస్తమోగుణముల నభివృద్ధి నేయువస్తువులఁ బరిత్యజించి సత్త్వగుణము నభివృద్ధిఁ జేయఁగల మధురాదిపదార్థముల భుజించుటచే తమోగుణరూపిణి యగునిద్ర వానిస్వాధీనములో నుండును. మఱియు కర్మశూన్యమైన స్వస్వరూపమును బూజించుటయందును మౌన మనుజపము నాచరించుటయందును మనస్సునకు నగోచర మగు రూపమును ధ్యానించుటయందు నిలుకడ కలవాఁడును, ఇచ్ఛలేకపోవుట యనుపరమానందము ననుభవించువాఁడును అయియుండును. సంసారమును స్వేచ్ఛగా నాచరించుచు స్థైర్యవంతుఁడై మనోనిగ్రహము కలిగి జ్ఞానప్రకాశయుక్త మగుమనస్సుతో నాత్మసమాధియందే నిలిచి ప్రపంచము నింద్రజాలప్రాయముగాఁ జూచుచు సర్వపురుషార్థముల నిశ్శేషముగా సంపాదించి సర్వదుఃఖ

ముల నిషేధించియుండువాఁడగుటచే సర్వజనులచేతను స్తోత్ర నమస్కారములఁ జేయఁబడుచు నుండును. ఇట్లు పరిపూర్ణ మగుచిత్తనిగ్రహముకలవాఁడు సర్వాధిక మగుసుఖమును జెంది మితవాక్యములఁ బల్కు దయామయుఁడై సకలభూతముల కును మిత్రుఁడై మనోహర మగు నాచారమువలన సర్వజనచిత్తముల నాకర్షించుచు నుండును. తనహస్తమునం దప్రయత్నముగాఁ బడినదానిని మాత్రమే భుజించుచు నధి కమును గోరఁడు. ఇట్లు యోగసిద్ధి నొంది యోర్పు గలిగి యేకాంతవాసి యగుచు కళంకంబును ఆశయు లేక ప్రారబ్ధవశమున వచ్చిన దేహేంద్రియాదులు చేయుకార్య ములయందు (అనఁగా పుణ్యపాపములయందు) కర్తృత్వాభిమానము లేక యెప్పుడు గలుగు దైన్యశోకముల నొందక నిర్మలచిత్తుఁడై యుండును. బ్రహ్మానందానుభవము కలవాఁ డగుటచే సర్వదా సంతోషము గలిగియుండును. ఎవ్వనితోను సంబంధములేని వాఁడయ్యును సత్పురుషులతోను బ్రహ్మజ్ఞానులతోను చెలిమి గలిగియుండును. ఇతరు లగుదుష్టులతోఁగాని శిష్టులతోఁగాని చేరఁడు. సర్వపదార్థముల నుపేక్షించును. మంచి కార్యములనుగాని చెడ్డకార్యములనుగాని లేక శుభాశుభముల నొందించు కార్యముల నుగాని చేయఁడు. వేదాంతశాస్త్రవిచార మనుదావాగ్నిచే నన్యశాస్త్రాగమములను నర ణ్యమును ధ్వంసముచేయును. (అనఁగా నితరశాస్త్రముల నన్నిటిని వర్జించి వేదాంత శాస్త్రాభ్యాసమునందే; లేక పరతత్వనిష్ఠయందే యాసక్తుండై యుండును.) గురువు ఈశ్వ రుఁడు విధిప్రతిషేధము మొదలగువానివలనఁగలుగుసంసారంబులు వానియం దుండవు. 'ఇతఁ డిట్టివాఁడు' అని గుఱుతులచేతఁగాని యాచారముచేతఁగాని యాయోగిని నిర్ణ యించుటకును వీలులేదు. నివాసమనునది లేక యేకాకియై పర్వతగుహాలయందు మృత్యు భయవర్జితముగా విహరించుచు పరులవలన (లేకనరకాదులవలన) బాధనొందక పరిపూర్ణ శాంతి గలమనస్సుతో బంధమోక్షములంగోరక యాయోగి విహరించుచుండును. మో క్షము స్వతస్సిద్ధమే కావున దానిని కోరుట యనునదియే సంభవింపదు; కోరినయెడల నదియుఁ గామమేయగు ననుటకు సందియము లేదుకదా? కావున యోగికి మోక్షకామ ముకూడ నుండదు. ఇట్టివాఁడు సర్వప్రపంచము నతిక్రమించినట్టియు సర్వవ్యాపక మైనట్టియు సాటిలేనట్టియు పరబ్రహ్మమే తానైయుండును. మఱియును సాత్విక రాజస తామస ఆహారముల వివరణము.—

శ్లో. "ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః,
రస్యా స్స్నిగ్ధా స్థిరా హృద్యా ఆహారా స్సాత్త్వికప్రియాః.
కట్వామ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః,
ఆహారా రాజసస్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః.
యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితం చ యత్,
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్."

"ఆయుస్సు ఉత్సాహము దేహబలము ఆరోగ్యముసౌఖ్యము పరులయందలి అనురాగము వీని వృద్ధిచేయునట్టియు మంచిరుచియు చమురును గలిగినట్టియు శరీరమునఁ జాలకాలముండునట్టియు మనస్సున కింపైనట్టియు నాహారములు సత్త్వగుణము కలవానికిఁ బ్రియములు. కారము పులుసు అధికమగునుప్పు వేఁడిచమురులేకపోవుట దాహముం గలిగించుట లేక మంటలను బుట్టించుట అనుగుణములుకలిగి దుఃఖమును మనస్సునందు సంతాపమును బహువిధములగువ్యాధులను కలిగించునట్టియాహారములు రజోగుణవంతుల కిష్టములు. వండినపిదప నొక్కజాము గడచినట్టియు రుచిలేనట్టియు దుర్గంధమైనట్టియు నాహారంబును చల్దియాహారంబును ఉచ్ఛిష్టాన్నంబును దేవతాసమర్పితము కానియన్నంబును దమోగుణవంతులకు నిష్టములు" ఏయే ఆహారము లేయేగుణముగలవారల కిష్టములై యుండునో ఆయాయాహారము లాయాగుణముల నభివృద్ధి సేయు నని తెలిసికొనవలయును.

క. శాంతి వరకామధేనువు
సంతోషమె కల్పలత విషయవిరతి యగుఁ
జింతామణి యని నెమ్మదిఁ
జింతించునతండు సుఖముఁ జెందు బుధేంద్రా!. 175

టీ. బుధేంద్రా=పండితులలో శ్రేష్ఠుఁడా, శాంతి=చిత్తశాంతి, వర=శ్రేష్ఠమైన, కామధేనువు, సంతోషమె=తృప్తియే, కల్పలత=కల్పవృక్షము, విషయవిరతి-విషయ=విషయములయందలి, విరతి=వైరాగ్యము, చింతామణి, అగునని=అని, నెమ్మదిన్=మనస్సునందు, చింతించునతండు=తలఁచువాఁడు, సుఖముఁజెందున్=బ్రహ్మానందమును జెందును.

తా. ఓవిద్వాంసుఁడా! శాంతిని కామధేనువుగాను సంతోషమును గల్పవృక్షముగాను విషయములయం దిచ్ఛ లేకుండుటయే చింతామణి యనియు మనసున భావించువాఁడు మోక్షసుఖము నొందును.

తే. పరమతృష్ణను భయదవైతరణి గాఁగఁ
గామమును ఘోరతరనరకంబు గాఁగ
దారుణక్రోధమును దండధరుని గాఁగఁ
జూచునాతండు నిర్వాణసుఖము నొందు. 176

టీ. పరమతృష్ణన్=అధిక మైనయాశను, భయదవైతరణిగాఁగన్ = భయంకరమైన వైతరణినదిగాను, కామమున్=కోర్కిని, ఘోరతరనరకంబుగాన్ = భయంకరమైన నరకముగాను, దారుణ క్రోధమును=భయంకర మైనకోపమును, దండధరునిగాఁగన్=యమధర్మరాజునుగాను, చూచునాతండు = చూచునట్టిపురుషుఁడు, నిర్వాణసుఖమునొందున్=మోక్షసుఖమును జెందును.

తా. ఆశను వైతరణినదిగాను కామమును నరకముగాను క్రోధమును యమునిగాను చూచువాఁడు మోక్షము నొందును.

సీ. తతవియన్నీలవితానభూషిత మగ్ని
రవిచంద్రదీపవిరాజితంబు
నతులభూచక్రసింహాసనాలంకృతం
బనిలవ్యజనమరుద్వ్యాపితంబు
ధనికసేవకసేవితం బై తనర్చుజ
గత్పురంబున వివేకప్రకాశ
మానేంద్రియతురంగమానసప్రగ్రహ
బుద్ధిసారథియుక్తపురుశరీర
తే మంజులరథాధిరూఢుఁ డై మహిమతోడ
నమరుప్రజ్ఞాంగనాయుక్తుఁ డగుచు నిత్య
విభవుఁడై సర్వజనము సేవించు చుండ
రాజయోగీశ్వరుం డలరారు ననఘ! 177

టీ.- అనఘ=పాపరహితుఁడా! తత...తము-తత=వ్యాపించిన, వియత్=ఆకాశమనెడు,నీలవితాన=నల్లనిమేల్కట్టుతో, భూషితము=అలంకరింపఁబడినదియు, అగ్ని...తంబు-అగ్ని=అగ్ని యనునట్టియు, రవి=సూర్యుం డనునట్టియు, చంద్ర=చంద్రుఁడనునట్టియు, దీప=దీపములచే, విరాజితంబు = ప్రకాశించునది, అతుల...తంబు-అతుల=సాటిలేని, భూచక్ర=భూమియనెడు, సింహాసన=సింహాసనముచేత, అలంకృతంబు=అలంకరింపఁబడినదియుఁ, అని...తంబు-అనిల=వాయువనెడు, వ్యజనమరుత్=వింజామరనుండివచ్చుగాలితో, వ్యాపితంబు=వ్యాపింపఁబడినదియు, ధనిక...తంబై-ధనిక=ధనికులనెడు, సేవక=భటులచేత, సేవితంబై=సేవింపఁ బడినదై, తనర్చు...బునన్-తనర్చు=ఒప్పుచున్న, జగత్=ప్రపంచమనెడు, పురంబునన్ = పట్టణమునందు, రాజయోగీశ్వరుండు=రాజయోగి, వివే...డై-వివేక=జ్ఞానముచేత, ప్రకాశమాన=ప్రకాశించుచున్న, ఇంద్రియ=ఇంద్రియములనెడు, తురంగ=గుఱ్ఱములచేత, మానసప్రగ్రహ=మనస్సనెడు పగ్గములచేతను, బుద్ధిసారథియుక్త=బుద్ధి యనెడుసారథిచేతను కూడిన, పురుశరీర=స్థూలశరీర మనెడు, మంజులరథాధిరూఢుండై=శ్రేష్ఠమైనరథము నెక్కి, మహిమతోడన్=అభివృద్ధితో, అమరు...డగుచున్-అమరు = ఒప్పుచున్న, ప్రజ్ఞ=బుద్ధియనెడు, అంగనా=స్త్రీతో, యుక్తుండగుచున్=కూడియుండి, నిత్యవిభవుఁడై=శాశ్వతసమృద్ధిగలవాఁడై, సర్వజనము సేవించుచుండన్=సమస్తజనులు సేవ సేయుచుండఁగా, అలరారున్=ఒప్పుచుండును.

తా. ఓదోషరహితుఁడా! ఆకాశమనునల్లనిమేల్కట్టుతో నొప్పునదియు సూర్యచంద్రాగ్ను లనుదీపములచేఁ బ్రకాశించుచుండునదియు భూమి యనెడి సింహాసనముచే నలంకరింపఁబడినదియు వాయు వను వింజామరలు (లేక వింజామరలనుండి వచ్చుగాలి) గలిగినదియు ధనికు లనుసేవకులచే సేవింపంబడుచున్నదియు నగు లోక మనుపురమున జ్ఞానయుక్తేంద్రియము లనుగుఱ్ఱములతోను మన స్సనుపగ్గములతోను బుద్ధియను సారథితోనుగూడిన స్థూలశరీర మను రథము నెక్కి యనుభవజ్ఞాన మనుభార్యతోఁ గూడి శాశ్వతసమృద్ధి కలవాఁడై సర్వజనులులు తనను సేవించుచుండ రాజయోగి ప్రకాశించుచుండును.

——జీవన్ముక్తునిలక్షణము.——

మ. అనపేక్షుం డసమానుఁడై ధనికదీనాలాపముల్ వీనులన్
వినకే కర్మ్మఠదేహచేష్టల నొగిన్ వీక్షింపకే నిత్యముం
దనుఁ దాఁజూచుచుఁ బావనాత్మకసుతీర్థశ్రేణి నత్యంతపా
వనముంగా నొనరించుచుం జెలఁగు జీవన్ముక్తుఁ డానందుఁడై. 178

టీ. జీవన్ముక్తుఁడు=జీవన్ముక్తిని జెందినవాఁడు, ఆనందుఁడై = ఆనందయుక్తుఁడై, అనపేక్షుండు=కోర్కిలేనివాఁడును, అసమానుఁడై=సాటిలేనివాఁడై, ధనిక...ములు-ధనిక=ధనికులయొక్క, దీన=దీనములైన, ఆలాపములు=వాక్యములును, వీనులన్=చెవులతో, వినకే=వినకుండనే, కర్మ్మఠ...ష్టలన్-కర్మ్మఠ=కర్మ్మయుక్తమైన, దేహచేష్టలన్=దేహముయొక్క పనులను, ఒగిన్=అధికముగా, వీక్షింపకే=చూడకయే, నిత్యమున్=ఎల్లప్పుడు, తనుదాఁజూచుచున్=తన్ను దాను జూచుకొనుచు, పావనాత్మ...శ్రేణిన్-పావనాత్మక= పరిశుద్ధరూపములైన, సుతీర్థశ్రేణిన్=శ్రేష్ఠమగు తీర్థములను, అత్యంతపావనముగాన్=మిగుల పవిత్రములను, ఒనరించున్=చేయుచు, చెలఁగున్=ఒప్పును.

తా. ఇట్లు జీవన్ముక్తుఁడగు మహాత్ముఁడు పరమానందరూపుఁ డగుటచే నేపదార్థమునైనను గోరఁడు. సర్వజనులచేతను గోరఁబడునది యానందమే కావున నదియేస్వరూపభూతముగాఁ గల తాను కోరుట కేపదార్థంబును లేదుకదా? కావున నాశలేక సర్వాధికుఁడై ధనవంతులయొక్క దీనులయొక్క సంభాషణముల నించుక యయిన నాలకింపక దేహము ప్రారబ్ధానుసారముగాఁ గర్మ్మల నాచరించుచున్నను కోర్కి లేనివాఁడగుటచే వానివైపుఁ జూడక సర్వకాలములయందు నాత్మాలోకనముఁ జేయుచుఁ దన సంచారముచే స్వభావపరిశుద్ధము నగుతీర్థముల నతిపవిత్రముల గావించుచు నామహాత్ముఁడు విహరించుచుండును.

సీ. ఒకవేళఁ దనయందు సకలప్రపంచంబు
కల్పితం బని యెంచి కాంచి నవ్వు
నొకవేళ సర్వభూతోపాధితతియందుఁ
దనుఁ జూచి మిగుల సంతసముఁ జెందు
నొకవేళ దేహాదు లొప్పుగా విహరింప
సర్వసాక్షి నటంచు సంభ్రమించు
నొకవేళ నన్య మించుక లే దొకండ నే
నని నిర్వికల్పసమాధి నొందు
తే. నతులవైరాగ్యబోధోపరతులఁ గలుగు
నతనిమహిమలు గణుతించి యభినుతింప
హరిహరహిరణ్యగర్భుల కైనఁ దరమె
యపరిమితసద్గుణనికాయ! యాంజనేయ!. 179

టీ. అప...నికాయ-అపరిమిత = అధికమైన, సద్గుణ=సద్గుణములయొక్క-నికాయసమూహముగల, ఆంజనేయ, ఒకవేళన్ = ఒకసమయమునందు, తనయందున్= తనలో, సకలప్రపంచంబులు=సర్వప్రపంచంబులు, కల్పితంబని = కల్పింపఁబడినవని, ఎంచి=విచారించి, కాంచి=చూచి, నవ్వున్=నవ్వును, ఒకవేళన్=ఒకసమయమున, సర్వ...యందు-సర్వభూత = సమస్తభూతములసెడు, ఉపాధి = ఉపాధులయొక్క-, తతియందున్=సమూహమునందు, తనుఁజూచి=తనస్వరూపమును చూచి, మిగులన్= అధికముగా, సంతసముఁజెందున్ = సంతోషించును, ఒకవేళన్, దేహాదులు = దేహము మొదలగునవి, ఒప్పుగాన్=చక్కఁగా, విహరింపన్ = సంచరించుచుండఁగా, సర్వసాక్షినటంచున్="నేనన్నిఁటికిని సాక్షిని" అని, సంభ్రమించున్ = సంతోషమును జెందును. ఒకవేళన్, అన్యము = తనకంటె భిన్నమైనది, ఒకండు=ఒకఁడనే నేను, ఇంచుకలేదు=కొంచెమైనదియు లేదు, నేనని=నేను అని, నిర్వి...నొందున్-నిర్వికల్పసమాధినొందున్ = నిర్వికల్పసమాధిని జెందును, అతులవైరాగ్య...తులు-అతుల=సాటిలేని, వైరాగ్య=వైరాగ్యము, బోధ=జ్ఞానము, ఉపరతులు=చిత్తశాంతి, కలుగునతనిమహిమలు=కలవానిప్రభావములను, గణుతించి=విమర్శించి, అభినుతింపన్ = స్తోత్రముచేయుటకు, హరిహరహిరణ్యగర్భులకైనన్ = రుద్రవిష్ణుబ్రహ్మలకైనను, తరమె=శక్యమా?

తా. సద్గుణములు గలయోయాంజనేయా! ఆమహాత్ముఁ డొక్కసమయమున సమస్తప్రపంచమును కల్పితముగా నెఱిఁగి దానిని జూచి నవ్వును. మఱియొకవేళఁ దనను సర్వభూతోపాధులయందును గన్గొని సంతోషము నొందును. మఱియొకసమయ

మున దేహాదిపదార్థములు తమతమ కార్యములయందు సంచరించుచుండఁగా 'తాను సర్వసాక్షి' యనితృప్తినొందును. మఱియొకసమయమున ''ప్రపంచము శూన్యము. నాకంటె నన్యములేదు'' అని తలంచి నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుఁడై నిలుచును. కావున వైరాగ్యబోధోపరతులుకలమహాత్ముని గుణముల విమర్శించి వర్ణించుట హరిహరహిరణ్యగర్భులకుఁ గూడ నలవికాదు.

సీ. తనపాదధూళి సోఁకినఁ జరాచరము ల
　　　త్యంతపావనములై యలరుచుండఁ
　దనదు నెమ్మేను సందర్శించుజనములు
　　　నిష్పాపులై కడు నెఱయుచుండఁ
　దను నిరంతర ముపాసనము చేయుమహాత్ము
　　　లతులితైశ్వర్యంబు లనుభవింపఁ
　దనయనుగ్రహము నొందినభక్తులకు ముక్తి
　　　కరతలామలకంబుకరణిఁ దోఁపఁ
తే. దనదువంశ్యుల ముయ్యేడుతరమువారు
　స్వర్గమున దివ్యసుఖ మొంది సంతసింప
　నార్యులు నుతింపఁ ద్రిభువనాచార్యుఁ డగుచు
　నెలమి విహరించు రాజయోగీశ్వరుండు. 180

టీ. రాజయోగీశ్వరుండు=రాజయోగి, తన...సోఁకినన్-తన=తనయొక్క, పాద=పాదమునకంటిన, ధూళి=పరాగము, సోఁకినన్=తాఁకినంతమాత్రముతోడనే, చరాచరములు = జంగమస్థావరరూపమైనసర్వప్రపంచంబులు, అత్యంతపావనములై=మిగుల పరిశుద్ధములై, అలరుచుండన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, తన...ములు-తనదు=తనయొక్క, నెమ్మేను=శరీరమును, సందర్శించు = చూచునట్టి, జనములు=మనుష్యులు, నిష్పాపులై=పాపములేనివారై, కడున్=మిగుల, నెఱయుచుండన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, తనున్=తనను, నిరంతరము=ఎప్పుడును, ఉపాసనము చేయుమహాత్ములు=సేవించునట్టిమహానుభావులు, అతులి...రమ్యంబులు-అతులిత=సాటిలేని, ఐశ్వర్యంబులు=భాగ్యములను, అనుభవింపన్=అనుభవించుచుండఁగా, తనయనుగ్రహమున్=తనదయను, ఒందినభక్తులకున్=చెందినభక్తులకు, ముక్తి=మోక్షము, కరతలామలకంబుకరణిన్=చేతిలోనియుసిరికకాయవలె, తోఁపన్=కానఁబడుచుండఁగా, తనదువంశ్యులు=తనవంశమువారు,ముయ్యేడుతరమువారు=21 తరములవఱకు, స్వర్గమునన్=స్వర్గలోకమునందు, దివ్యసుఖము=అపరిమితమగు సౌఖ్యమును, ఒంది = పొంది, సంతసింపన్=సంతోషించుచుండఁగా, త్రిభువనాచార్యుఁడగుచున్=త్రిలోకములకుగురువై,ఎలమిన్=సంతోషముతో, విహరించున్=సంచరించుచుండును.

తా. మఱియు నాయోగియొక్క పాదధూళి సోఁకఁగానే సర్వస్థావరజంగమం

ఖులును పరిశుద్ధములగును. అతనిశరీరమును జూడఁగలిగినజను లందఱును సమస్తపాప వినిర్ముక్త లగుదురు. ఆతని సేవించుమహానుభావు లందఱు మహాసమృద్ధి ననుభవింతురు. ఆఘునునివలన నుపదేశము నొందిన మోక్షము కరతలామలక మగును. ఏయుపదేశ మైనను అనుభవజ్ఞానము కలవారిచేఁ జేయఁబడెనేని యధిక ఫలవంతము (లేక శీఘ్రముగ ఫలమును గలిగించునది) అగును గదా? మఱియు నాబ్రహ్మజ్ఞానియొక్క వంశస్థులు ఇరువదియొక్కతరములవారు స్వర్గలోకమున నివసించి పరమసౌఖ్యము ననుభవింతురు. ఈవిధముగా సమస్తకళ్యాణమయుఁడై త్రిలోకగురువై మహాత్ములచే వినుతింపఁబడుచు నాజీవన్ముక్తుఁడు సంతోషముతో విహరించుచుండును.

అవ. ఇట్లు జీవన్ముక్తుని లక్షణముల నిరూపించి వానిమరణమును మోక్షప్రాప్తిని వర్ణించుచున్నాఁడు.—

వ. అట్టిజీవన్ముక్తుండుప్రారబ్ధభోగావసానసమయంబునజలంబునజలంబుక్షీరంబున క్షీరంబు ఘృతంబున ఘృతంబుఁ దేజంబునఁ దేజం బాకాశంబునం దాకాశంబు పొందినచందంబున భూతకార్యంబు లైనచతుర్వింశతితత్త్వంబు లాయాకారణంబులఁ గలియుచుండఁగా వానితోఁదాదాత్మ్యంబు లేమిం జేసి తమంబు దేజంబు గాక కేవలంబు దతంబు స్తిమితంబు గంభీరంబు నాఖ్యం బనభివ్యక్తం బవాచ్యం బచింత్యంబు నిర్వికల్పంబు నిష్ప్రపంచానందమాత్రంబు సర్వశూన్యంబు సనాతనం బప్రమేయం బాదిమధ్యాంతవిరహితం బపర్యంతంబు హేతుదృష్టాంతవివర్జితంబు సర్వాధిష్ఠానం బీశ్వరావ్యాకృతహిరణ్యగర్భవిరాట్ప్రాజ్ఞతైజసవిశ్వరూపచిత్ప్రతిబింబప్రకాశభూతంబు బింబప్రతిబింబభావకల్పనావిరహితంబు పరిపూర్ణంబు నైనపరమమోక్షస్వరూపంబునం బొందు సందేహంబు లేదు నీ విప్పు డట్టిమోక్షస్వరూపమాత్రుండవు గావే యని యాన తిచ్చి వెండియు నిట్లనియె. 181

టీ. అట్టిజీవన్ముక్తుఁడు=పైనవివరింపఁబడినజీవన్ముక్తుఁడు, ప్రారబ్ధ...బునన్-ప్రారబ్ధ=పూర్వజన్మకర్మయొక్క, భోగ=అనుభవముయొక్క, అవసానసమయంబునన్=అంతకాలమునందు, జలంబునజలంబు=జలభూతమునందు జలభూతము, క్షీరంబునక్షీరంబు=పాలయందుపాలు, ఘృతంబునఘృతంబు=నేతియందు నెయ్యి, తేజంబున దేజంబు=నిప్పునిప్పు, ఆకాశంబుననాకాశంబు, పొందినచందంబునన్=చేరినట్లు, భూత...బులు-భూత=పంచభూతములకు, కార్యంబులైన=కార్యములు (అనఁగా భూతములవలనఁ బుట్టినవి)ఐన, చతుర్వింశతితత్త్వంబులు=ఇరువదినాలుగుతత్త్వంబులు, ఆయాకారణంబులన్=వానివానికిఁ గారణము లగుభూతములందు, కలియుచుండన్=కలసిపోఁగా, తాన్=తాను, వానితోన్=ఆతత్త్వములతో, తాదాత్మ్యంబులేమింజేసి=“ఈదేహాద్యులే నేను” అనుభేదభావనలేకుండుటవలన, తమంబు=చీఁకటియును, తేజంబు

గాక=తేజస్సునుకాక (కానివియు), కేవలంబు=తనకంటె రెండవపదార్థము లేదని యు, తతంబు=సర్వవ్యాపకమైనదియు, స్తిమితంబు=నిశ్చలమైనదియు, గంభీరంబు=అగాధమైనదియు, అనాఖ్యంబు=పేరులేనిదియు, అనభివ్యక్తంబు = ప్రకాశింపనది యును, అవాచ్యంబు=పలుకరానిదియు, అచింత్యంబు=తలంపరానిదియు, నిర్గుణంబు=గుణశూన్యమైనదియు, నిర్వికల్పంబు=సంకల్పవికల్పంబులులేనిదియు,నిష్ప్రపం...మాత్రంబు-నిష్ప్రపంచ=భేదములేని, ఆనందమాత్రంబు = ఆనందమే స్వరూపముగాఁ గలదియు, సర్వశూన్యంబు=ఏవికారములును లేనిదియు, సనాతనంబు = అనాదియైనది యు, అప్రమేయంబు=ప్రమాణముల కగోచరమైనదియు, ఆదిమధ్యాంతవిరహితంబు =మొదలు తుది నడుము లేనిదియు, అపర్యంతంబు=కొనలు లేనిదియు, హేతు... తంబు-హేతు=కారణములు గాని (లేక లింగములు అనుమానప్రమాణముచే నొకప దార్థమును నిర్ణయింపవలసినప్పుడు దాని నిర్ణయమునకై "ఇచ్చట పొగయున్నది కావున నగ్ని యున్నది" అని యేపదార్థము గురుతుగా (లేక సాధనముగా) నాశ్రయింపఁబడునో దానికి లింగ మని పేరు (కాని, దృష్టాంత=సాధనసాధ్యములకుఁ గలసంబంధమును నిరూపించువ్యాప్తిదృష్టాంతంబును "పొగయున్నచోట నగ్నియుండును. వంటయిల్లు మొదలగుస్థలములయందు మన కీవిషయము ప్రత్యక్షమైయున్నది" అను నియమము వ్యాప్తియనఁబడును. వంటయిల్లు మొదలగునవి దృష్టాంతంబులు), వివర్జితంబు=లేనిదియు, (పరబ్రహ్మము అనుమానప్రమాణమునకు గోచరముకాదు. కావున నీయనను నిశ్చయింపవలసినప్పుడు లింగాదులులేవు), సర్వాధిష్ఠానంబు-సర్వ=సమస్త ప్రపంచమునకును, అధిష్ఠానంబు=ఆధారమైనదియు, ఈశ్వర...భూతంబు-ఈశ్వర=ఈశ్వరుఁడు, అవ్యాకృత=అవ్యాకృతుఁడు (లేక నామరూపప్రసిద్ధిలేనివాఁడు; ఈ రెండును సమష్టికారణ శరీరమునందలి ప్రతిబింబమునకుఁ బేర్లు.), హిరణ్యాగర్భ=హిరణ్యాగర్భుఁడు (ఇది సమష్టిసూక్ష్మశరీరప్రతిబింబము), విరాట్ = విరాట్ పురుషుఁడు (ఇది సమష్టిస్థూలశరీరాభిమానియగునీశ్వరుని ప్రతిబింబము), ప్రాజ్ఞ=ప్రాజ్ఞుఁడు (ఇతఁడు వ్యష్టికారణ శరీరాభిమానియగు జీవుఁడు), తైజస=తైజసుఁడు (వీఁడు వ్యష్టిసూక్ష్మశరీరాభిమాని), విశ్వరూప=విశ్వరూపుఁడు (వీఁడువ్యష్టిస్థూలశరీరాభిమాని), అను, చిత్=జ్ఞానముయొక్క, ప్రతిబింబ=ప్రతిబింబములయొక్క,ప్రకాశభూతంబు=ప్రకాశమైన స్వరూపముగాఁగలదియు, బింబప్రతి...తంబు-బింబ=ఇది ముఖ్యబింబము, ప్రతిబింబ=ఇది దానియొక్క ప్రతిబింబము, భావ=అను, కల్పన=స్థితి (లేక ఏర్పాటు), విరహితంబు=లేనిదియు, పరిపూర్ణంబునైన=అంతటనిండినదియునైన, పర...బునన్-పరమ=సర్వాధికమైన, మోక్షస్వరూపంబునన్ = మోక్షరూపమునందు (లేక మోక్షరూపముతో, బ్రహ్మరూపముతో), పొందున్=పొందును, సందేహంబులేదు=సంశయము లేదు. నీవు, ఇప్పుడు, అట్టి, మోక్షస్వరూపమాత్రుండవుగావె = మోక్షస్వరూపుఁడవే కదా,అనియానతిచ్చి=అనిచెప్పి, వెండియున్=మఱియు, ఇట్లనియెన్=ఇట్లు చెప్పెను.

తా. ఈవిధముగా నాజీవన్ముక్తుఁడు ప్రారబ్ధఫలము ననుభవించి ముగియువఱకు (అనఁగా ప్రారబ్ధము దేహమును గల్పించును కావున దేహాంతమే ప్రారబ్ధభోగావసా

నము. ఇదియునుగాక యొకొక్కప్రారబ్ధము జ్ఞానికిఁ గూడ నొకటిరెండు జన్మములఁ గలిగించుటయుఁ గలదు) పైన వర్ణించినవిధముగా విహరించుచుండును. పిదప (అనఁగాఅంతకాలమున) వానిదేహేంద్రియాదు లన్నియు నీటియందు నీరు పాలలో పాలు నేతిలో నేయి అగ్నియం దగ్ని ఆకాశమున నాకాశము కలిసిపోవునట్లు తమ తమకారణము లగుభూతములయందుఁ గలియును. ఈయోగి యాయింద్రియాదులతో నభేదాభిమానము (అవియే నేను అనునభిమానము) లేనివాఁడగుటచేతఁ బ్రత్యేకముగా నిలుచును. చీఁకటియుఁ బ్రకాశమును గానిదియు నేకరూప మైనదియు సర్వవ్యాపక మైనదియు నిశ్చలమైనదియు గంభీరము నామరూపరహితము అవాఙ్మానసగోచరము నైనదియు సర్వజనులకును బయలుగాఁ బ్రకాశింపనిదియు నిర్గుణంబును సంకల్పవికల్పములు లేనిదియును భేదరహిత మగుపరమానందమే స్వరూపముగాఁగలదియుఁ, నేమియు (అనఁగా నేవికారములును) లేనిదియు ననాదియు ప్రమాణముల కగోచర మైనదియు నాదిమధ్యాంతములు లేనిదియు మితిలేనిదియు 'ఇది యిట్టిది' అని యనుమానము చేయుటకుఁ దగిన దృష్టాంతంబును కారణంబును లేనిదియు సర్వమునకు నాధార మైనదియుఁ అవ్యాకృతుఁడు హిరణ్యగర్భుఁడు విరాట్పురుషుఁడు ప్రాజ్ఞుఁడు తైజసుఁడు విశ్వుఁడు (వీరు సమష్టివ్యష్టి దేహాభిమానులగునీశ్వరజీవులు) అను ప్రతిబింబముల ప్రకాశమే స్వరూపముగాఁ గలదియు (అనఁగా వానికంటె భిన్నము కానిదియుఁ) బింబప్రతిబింబ భావము లేనిదియు సర్వపరిపూర్ణమైనదియు నగు మోక్షరూపమే (బ్రహ్మమే) స్వస్వరూప మగుటచేత దానియందే యైక్యమును జెందును. దీనికేమియు సంశయము లేదు. "ప్రారబ్ధావసానమునం దిట్టిరూపమునొందును." అన నేల? సర్వకాలములందును స్వతస్సిద్ధస్థితి యిదియే కదా? నీవు, ఇప్పు డిట్టివాఁడవే కదా? పరులకు దేహము కానవచ్చుచున్నపు డీస్థితి యుండిన జీవన్ముక్తి యనియు దేహము కానరానప్పు డిది విదేహముక్తి యనియుఁ జెప్పఁబడును గాని ముక్తియం దెప్పటికిని భేదము లేదు కదా?

శా. ఏవేళన్ భువి నెట్టిచోట మఱి యేయేబాధలం బొందుచున్
జీవన్ముక్తుఁడు దేహము న్విడిచినన్ సిద్ధం బనాద్యంతమున్
భావాతీతము నిర్వికల్పము పరబ్రహ్మాత్మకం బైనయా
కైవల్యంబును బొందు సత్య మనహంకారాత్మతత్త్వాత్మకా! 182

టీ. అనహంకా...త్మకా-అనహంకార = అహంకారశూన్యమైన (లేక లోకమునందు అస్వచ్ఛద్రవ్యమని తలంపఁబడుచున్న యహంకారములకంటె వేఱైన), ఆత్మతత్త్వాత్మకా=పరమాత్మతత్త్వమేస్వరూపముగాఁగలవాఁడా, జీవన్ముక్తుఁడు, భువిన్=భూమియందు, ఎవ్వేళన్ = ఏసమయమునందుఁగాని, ఎట్టిచోటన్=ఏస్థలమునందుఁగాని, మఱి, ఏయేబాధలన్ = ఎట్టిశ్రమలనైన, స్థూలోపాధికిన్ =స్థూలశరీరమునకు, పొందుచున్, దేహమున్=స్థూలసూక్ష్మదేహములను, విడిచినన్=వదలిపెట్టినను (అనఁగా మృతిఁజెందినను), సిద్ధంబు=నిశ్చయముగా, అనాద్యంతమును=ఆద్యంతములు లేనిదియు, భావాతీతము=సంకల్పమునకు అతీతమైనదియు, నిర్వికల్పము=సంకల్పవికల్ప

ములు (లేక భేదములు లేనిదియు), పరబ్రహ్మాత్మకంబు-పర = క్షరాక్షరపురుషులకంటె వేఱైన, బ్రహ్మాత్మకంబు=పరబ్రహ్మమే స్వరూపముగాఁ గలదియు, ఐనయ...బున్ - ఐన, ఆ, కైవల్యంబున్ = మోక్షమును, పొందున్ = పొందును. సత్యము=నిశ్చయము (బ్రహ్మజ్ఞానము కలవానికి నుత్తరాయణాదిపుణ్యకాలములతోఁ గాని పుణ్యక్షేత్రములతోఁ గాని పనిలేదు. ఏవ్యాధులు కలిగినను లోపము లేదు. అన్నియు పూర్వకర్మాధీనములై స్థూలశరీరమునకు మాత్రమే వచ్చును. కావున సర్వసాక్షి యగుబ్రహ్మము నేమియుఁ జేయనేరవు. కావున ఈ-స్థూలదేహ మెప్పుడు పోయినను ముక్తికలుగుటకు హాని లే దని భావము).

తా. అహంకారములేనట్టి (లేక నహంకారముకంటె వేఱైనయాత్మయే) స్వరూపముగాఁగలవాఁడా! మఱియొకవిశేషము. కర్మనిష్ఠులకుఁ గాని యుపాసనాపరులకుఁ గాని సామాన్యజనులకుఁగాని మరణమునందు దేశకాలనియమములు కలవు. దుర్మరణాదులవలన నధోగతియుఁ గలదు. ఈ యమనస్కయోగికి మాత్ర మట్టినియమములు లేవు. ఎచ్చటనైనను ఏసమయమునైనను ఏవిధముగానైనను ఏబాధచేతనైనను మృతిఁ బొందవచ్చును. దేశకాలాదు లెంతదుష్టము లైనను వానిమోక్షమునకు భంగము రానేరదు.

వ. అని యుపదేశించి. 183

టీ. అని యుపదేశించి=అని బోధించి.

అవ. ఇట్లు సర్వము నుపదేశించి యుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

ఉత్సాహ. ఇదియె వేదశాస్త్రసార మిది యనంతసౌఖ్యదం
బిదియె రాజయోగశాస్త్ర మిదియె బ్రహ్మవిద్య మ
ద్ధృదయ మిదియె దీని నిరత మెవ్వఁ డేని భక్తితో
సదమలాత్ముఁ డగుచు మిగులఁ జదువ వినిన వ్రాసినన్. 184

టీ. ఇదియె=ఈపైనవివరించినదియె, వేదశాస్త్రసారము-వేద=వేదములయొక్కయును, శాస్త్ర=శాస్త్రములయొక్కయును, సారము=నిష్కృష్టార్థము (అనఁగా వేదశాస్త్రములవిమర్శించిన పైనఁజెప్పినవిషయమే యగును) ఇది, అనంత=అపరిమితమైన, సౌఖ్యదంబు=మోక్షసుఖము నిచ్చునది, ఇదియె, రాజయోగశాస్త్రము, ఇదియె, బ్రహ్మవిద్య=బ్రహ్మజ్ఞానము, ఇదియె, మద్ధృదయము=నామనసునందున్న విషయము, దీనిన్ = ఈచెప్పినవిషయమును (లేక ఈశ్రీరామహృదయమును), నిరతము=ఎల్లప్పుడును, ఎవ్వఁడేనిన్ = ఎవ్వఁడైనను, భక్తితోన్, సదమ...గుచున్ - సత్ = శ్రేష్ఠమైనట్టియు, అమల = నిర్మలమైనట్టియు, ఆత్ముఁడగుచున్ = మనస్సుకలవాఁడై, మిగులన్ = మిక్కిలి, చదువన్ = చదివినను, వినినన్ = వినినను, వ్రాసినన్ = వ్రాసినను, (పైపద్యముతో నన్వయము.)

సుగంధిపరిస్ఫురద్వృత్తము. యుక్తియు సన్మద్భక్తియు జీవ
న్ముక్తియు సాయుజ్యముక్తియుఁ గలుగున్. 185

టీ. యు క్తియును=రాజయోగంబును, అస్మద్భ క్తియుఁ౯ = నాయందు భ క్తియును, జీవన్ము క్తియుఁ౯=శరీరముతో నున్నను బంధరాహిత్యంబును, సాయుజ్యము క్తియుఁ౯=విదేహకైవల్యంబును, కలుగుఁ౯=కలుగును.

తా. ఓయాంజనేయా! వేదశాస్త్రములన్నియుఁ జెప్పువానిలో సారాంశమైన దిదియే (అనఁగా నధికారభేదము ననుసరించి, యేవేవి యెట్లెట్లు చెప్పినను అన్నిటి యొక్క పరిపూర్ణాభిప్రాయ మిదియే). సుఖ మనఁదగిన మోక్షము దీనివలనమాత్రమే కలుగును. బ్రహ్మవిద్య యనఁగా నిదియే. రాజయోగశాస్త్ర మనఁగా నిదియె. నాహృదయమునం దున్న పరమాభిప్రాయ మిదియె. కావున నేపురుషుఁడైనను దీనిని శ్రద్ధతో చదివినను వినినను వ్రాసినను వానికి చక్కని బ్రహ్మాత్మైక్యయు క్తియు నాయందలి భ క్తియు జీవన్ము క్తియు విదేహకైవల్యంబును గలుగును.

వ. అట్లు గావునఁ బరమేశ్వరుం డైననా నెమ్మనంబునఁ బరమనిక్షేపంబుగాఁ బ్రకాశించుసర్వోపనిషత్సారభూతం బైనయీదివ్యజ్ఞానంబును మద్భక్తుఁడవు మత్పూజాపరుఁడవు మదర్పితమనోబుద్ధివి మత్పరాయణుండవు నగుటంజేసి నీకుపదేశించితి నింతకంటె రహస్యం బైనయర్థంబు నాడెందంబున లే దట్లగుట నిప్పరమార్థతాత్పర్యంబు దెలిసి తమఃకూర్మంబు రజోమీనంబు క్రోధనక్రంబు గామశైవాలంబు జన్మమరణతరంగంబు రోగబుద్బుదంబు లోభఫేనంబు మోహవేలయు దుఃఖాగాధజలప్రవాహగంభీరం బైన సంసారపారావారంబు దరించి మోక్షపారంబుఁగాంచి కృతకృత్యుండవై మత్స్వరూపసమాధినిష్ఠుండవై యానందింపు మని పలికిన నప్పవననందనుఁడు సీతాదేవి లక్ష్మీదేవియనియు లక్ష్మణుండు శేషుం డనియు భరతశత్రుఘ్నులు పాంచజన్య సుదర్శనంబు లనియు సింహాసనంబు సుపర్ణుం డనియు శ్రీరామచంద్రుం డాదినారాయణుం డనియు నిప్పు డుపదేశించినపరబ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానంబు సకలవేదశాస్త్రపురాణాగమేతిహాసస్మృతిసారం బనియు నెఱింగి పరమానందకందళితహృదయారవిందుండై యాశ్రీసీతారామాచార్యులచరణారవిందంబుల కనేకవందనంబులు గావించి నిలువఁబడి కరకమలంబులు ముకుళించి నిరతిశయ వినయపూర్వకంబుగా నిట్లనియె. 186

టీ. అట్లు గావునఁ౯=కాఁబట్టి, పరమేశ్వరుం డైన = ఈశ్వరుండ నైన, నానెమ్మనంబునఁ౯=నామనస్సుననుండు, పరమనిక్షేపంబుగాఁ౯=అధికమగునిధిగా, ప్రకాశిం... బైన-ప్రకాశించు=ప్రకాశించుచున్న, సర్వోపనిషత్ = సమ స్తము లైనయుపనిషత్తులకును, సారభూతం బైన=సారాంశ మైన, ఈదివ్యజ్ఞానంబును=ఈబ్రహ్మజ్ఞానమును, మద్భ

ష్ఠుండవు=నాయందుభక్తిగలవాఁడవును,మత్పూజాపరుండవు=నన్నుఁబూజించువాఁడవును, మద...బుద్ధివి-మత్=నాయందు,అర్పిత=అర్పింపఁబడిన, మనోబుద్ధివి=మనస్సుబుద్ధియుం గలవాఁడవును,మత్...నుండవు-మత్=నేనే,పర=శ్రేష్ఠమైన,అయనుండవు=గతిగాఁగల వాఁడవును,అగుటంజేసి=అయియున్నావుగావున, నీకుపదేశించితిన్=నీకు బోధించితిని, ఇంతకంటెన్,అతిరహస్యంబైన=మిగులరహస్యమైన,అర్థంబు=విషయము,నాడెందంబున లేదు=నామనస్సునందు లేదు, అట్లగుటన్ = కాఁబట్టి, ఇప్పర...బు-ఇప్పరమార్థ=ఈసత్యమయిన-(శ్రేష్ఠమగునిర్ణయమునుం గూర్చిన), తాత్పర్యంబున్=యథార్థాభిప్రాయమును, తెలిసి=తెలిసికొని,తమఃకూర్మంబు=తమోగుణమను తాఁబేలు గలదియు (తాఁబేలు సర్వాంగములఁ గానరాకుండ మూడుచునట్లు తమోగుణము సర్వవిషయములఁ బ్రకాశింపకుండ నావరించును. కావున తమోగుణమును తాఁబేటితోఁ బోల్చియున్నాఁడు.), రజోమీనంబు=రజోగుణ మనుచేఁపగలదియు (రజోగుణము చేఁపవలెను మిగులఁ జలించు స్వభావముకలది), క్రోధనక్రంబు = కోపమనెడు మొసలి గలదియుం (మొసలి తానుబట్టిన జంతువును లోనికి (లేక క్రిందికి) నిశ్చయముగా నీడ్చికొనిపోవునట్లు క్రోధంబును దానుబట్టినవాని నధోగతినొందించును), కామశైవాలంబు=కోర్కెయనునాచుకలదియు (పాచివలె కోర్కెలప్పటప్పటికి పుట్టుచు నప్పటప్పటికి తొలఁగుచు స్వచ్ఛత్వమునకు భంగమును గలిగించును), జన్మమరణతరంగంబు=చావుపుట్టుకలను నలలుకలదియుం (సముద్రమున నలలవలె సంసారమున జననమరణములు ముందరకును వెనుకకును వచ్చుచుపోవుచు తిరుగుచుండును),రోగబుద్బుదంబు=రోగములను బుడకలు గలదియు (నీటియందుబుడకలువలె నీరోగములును వచ్చుచుఁబోవుచుండును), లోభఫేనంబు=అత్యాశయను నురుఁగుకలదియు (నీరుండిన నురుగవశ్యముగానుండునట్లు సంసారాభిమానముండిన నత్యాశ యవశ్యముగానుండును. కావున నిట్లుఁబోల్పంబడెను), మోహవేలయున్=మోహమను చెలియలికట్టగలదియు (చెలియలికట్ట సముద్రమును నిలుపుచున్నట్లు అజ్ఞానము సంసారమును నిలుపుచున్నది), దుఃఖా...రంబు-దుఃఖ=దుఃఖమనెడు, అగాధ=లోఁతైన, జలప్రవాహ=జలప్రవాహములచేత, గంభీరంబు = భయంకరమైనదియు(సముద్రములం దెచ్చటఁజూచినను లోఁతగు జలప్రవాహము లుండుటచే నడుగుపెట్టుటకు నశక్యమైనట్లు సంసారమునందును సర్వము దుఃఖమయమై యగుటచేత స్పృశించుటకైన నది (సంసారము) యశక్యమైయున్నదనిభావము), ఐన=ఐనట్టి,సంసారపారావారంబున్=సంసారసముద్రమును, తరించి=దాఁటి, మోక్షపారంబున్=మోక్షమనెడు నావలితీరమును, కాంచి=చూచి, కృతకృత్యుండవై=కృతార్థుఁడవై,మత్స్వ...డవై-మత్=నాయొక్క, స్వరూపసమాధి = స్వరూపమునాశ్రయించిన యోగనిష్ఠయందు, నిష్ఠుండవై=స్థిరుఁడవై, ఆనందింపుమనిపలికినన్=ఆనందింపుమనిచెప్పఁగా, అప్పవననందనుండు=ఆయాంజనేయుఁడు,సీతాదేవిలక్ష్మీదేవియనియు,లక్ష్మణుండు శేషుండనియున్=లక్ష్మణుఁడు ఆదిశేషుఁడెయనియు, భరతశత్రుఘ్నులు పాంచజన్యసుదర్శనంబులనియున్=భరతుఁడు శంఖమనియు శత్రుఘ్నుఁడుచక్రమనియుం, సింహాసనంబు సుపర్ణుఁడనియున్=రాముఁ డధిష్ఠించినసింహాసనము గరుత్మంతుఁడనియు,శ్రీరామచంద్రుం ష్ఠ.

డాదినారాయణుండనియుఁ=శ్రీరాముఁడుమహావిష్ణువనియు, ఇప్పుడు,ఉప...నంబు=ఉపదేశించిన=బోధించిన, పరబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మముయొక్క, తత్త్వ=యథార్థస్వరూపమునుగూర్చిన, జ్ఞానంబు=జ్ఞానము(లేక విమర్శ),సక...యుఁ-సకల=సమస్తమైన,వేద=వేదములయొక్కయు,శాస్త్ర=శాస్త్రములయొక్కయు, పురాణ=పురాణములయొక్కయు, ఆగమ=శైవవైష్ణవాద్యాగమములయొక్కయు, ఇతిహాస=భారతరామాయణాదీతిహాసములయొక్కయు, స్మృతి=స్మృతులయొక్కయు, సారంబనియుఁ=సారాంశమనియును,ఎఱింగి=తెలిసికొని, పరమ...దుండై-పరమ=శ్రేష్ఠమైన, ఆనంద=ఆనందముచేత, కందళిత=మొలకలెత్తిన(అనఁగా వికసించిన), హృదయారవిందుఁడై=హృదయకమలముగలవాఁడై, ఆశ్రీ...లకుఁ-ఆ=మహాత్ములగు, శ్రీ=శోభాయుక్తుఁడైన, సీతా=సీతయనెడు, రామ=రాముఁడనెడు, ఆచార్యుల=గురువులయొక్క, చరణారవిందంబులకుఁ=పాదకమలములకు, అనేక వందనంబులుగావించి=అనేక నమస్కారములుచేసి, నిలువఁబడి, కరకమలంబు=హస్తకమలములను, ముకుళించి=మొగిడ్చి, నిరతిశయవినయపూర్వకంబుగాఁ=లోకోత్తరమైన వినయముతో, ఇట్లనియెఁ.

తా. కావున ఓయాంజనేయా! నాహృదయమునఁ బ్రబలనిధానముగా నుంచుకొనినట్టియు సర్వోపనిషత్సారాంశమైనట్టియు నీవిషయమును, నాయందు భక్తిగలవాఁడవును మనోబుద్ధుల నాయంద సమర్పించి నాకంటె నితరమగుగతి లేదని తలంచువాఁడవును సర్వకాలములయందును నన్నే సేవించువాఁడవు నగుటచే ననుగ్రహబుద్ధిచేత నీకుపదేశించితిని. నాహృదయమున నింతకంటె నధికమగువిషయము లేదు. కావున నీయభిప్రాయమును సంపూర్ణముగాఁ గ్రహించి, తమోగుణము తాఁబేలుగాను రజోగుణము చేఁపగాను కోపము మొసలిగాను కామము నాచుతీఁగెలుగాను పుట్టుక చావు అనునవి యలలుగాను రోగములు బుడగలుగాను ఆశ సుడుగుగాను మోహము చెలియలికట్టగాను దుఃఖము మహాజలప్రవాహములుగానుగలిగి మిగులభయంకరమైయున్న సంసారసముద్రమును దాఁటుము. మోక్షమనునావలితీరమును జేరుము. కృతార్థుఁడవై యాత్మానందము ననుభవింపుము. నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుండవు కమ్ము. ఓ పార్వతీ! ఈవిధముగా శ్రీరాముఁడు సర్వము నుపదేశింపఁగానే యాహనుమంతుఁడు "సీతాదేవి లక్ష్మి, భరతశత్రుఘ్నులు శంఖచక్రములు, లక్ష్మణుఁడు శేషుఁడు, సింహాసనము గరుత్మంతుఁడు, శ్రీరాముఁ డాదినారాయణుఁడు, ఈబోధ సర్వశాస్త్రసారము" అని తెలిసికొని పరిపూర్ణానందమునొందెను. ఆసీతారామగురునకు ననేకనమస్కారంబు లాచరించి హస్తముల ముకుళించి యిట్లని వినుతింప నారంభించెను.

ఆంజనేయుఁడు శ్రీరాముని వినుతించుట.

అవ. పరమేశ్వరుఁ డీవిధముగా శ్రీరామహృదయమును పార్వతికి నుపదేశించి యాంజనేయుని స్తోత్రవాక్యముల నుపన్యసించుచు నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—

క. శ్రీరామ! రామ! రామ! ర,మారామామణిమనోరమారమణా శ్రీ
నారాయణ! నారాయణ!, నారాయణ! నిజసహస్రనామస్తుత్యా!

టీ. శ్రీరామ=బ్రహ్మవిద్యతోఁ గూడినవాఁడా, రామ=సృష్టిస్థితిలయములే క్రీడలుగాఁ గలవాఁడా, రామ=సమస్తయోగులును దనయందును తాను సమస్త యోగులయందును విహరించువాఁడా, రమా...రమణా-రమా=లక్ష్మియనెడు, రామా మణి=స్త్రీరత్నముయొక్క, మనః=మనస్సును, రమా=రమింపఁజేయునట్టి, రమణా= భర్త యగువాఁడా, శ్రీనారాయణ-శ్రీ=జ్ఞానశక్తితోఁగూడినట్టియు, నారాయణ= సకలతత్త్వములును ఆశ్రయములుగాఁ గలిగినట్టియు, (లేక, సకలతత్త్వములకు నాశ్ర యుఁడవైనట్టియు 'రిష్ క్షయే' అను ధాతువు నాశ్రయించిన "రః" అనుపదము నకు "నశించువాఁడు" అని యర్థ మేర్పడును. కావున "నరః" అనఁగా నశింపని వాఁడు; బ్రహ్మము అని యర్థమగును. సకలతత్త్వములును బ్రహ్మమునుండి జనించినవి కావున వానికి 'నరాజ్జాతానినారాణి' అను వ్యుత్పత్తి నాశ్రయించి 'నారములు' అని పేరు. ఆనారములు ఆశ్రయములుగాఁ గలవాఁడు, లేక నారములకు నాశ్రయ మైన వాఁడు, 'నారాః అయనం యస్య సః' అను వ్యుత్పత్తిచేఁగాని 'నారాణా మయనం' అను వ్యుత్పత్తిచేఁ గాని నారాయణుఁ డగును.) నారాయణ=అపరోక్షజ్ఞానమున కాశ్రయ మగువాఁడ (లేక అపరోక్షజ్ఞానమే యాశ్రయముగాఁ గలవాఁడ), నార మనఁగా జ్ఞానము. నారాయణ=సర్వశబ్దవాచ్యుఁడా! 'రైశబ్దే' ధాతు నాశ్రయించిన 'రః' అనుపదమునకు 'శబ్దము' అని యర్థ మేర్పడును. కావున శబ్దములకు గతి అనఁగా శబ్దములచేఁ బొందఁదగినవాఁడు; 'రాణా మయనః' 'రాః అయనం యస్యసః' అను వ్యుత్పత్తులచేత రాయణుఁ డగును. రాయణుండు కానివాఁ డరాయణుండు. అరాయణుండు కానివాఁడు అనఁగా రాయణుండె నారాయణుండు నిజ...స్తుత్యా-నిజ = స్వకీయ మయిన,సహస్రనామ = సహస్రనామములచేత, స్తుత్యా=స్తోత్రముచేయఁదగినవాఁడా!

తా. బ్రహ్మవిద్యతోఁగూడినట్టియు సృష్టిస్థితిసంహారములఁ జేయునట్టియు, రాజ యోగులకు క్రీడాస్థాన మైనట్టియు, రాజయోగులయందు నివసించునట్టియు,లక్ష్మికి భర్త యయినట్టియు, సమస్తతత్త్వములకు నాశ్రయభూతుఁడవై సమస్తతత్త్వములు నాశ్రయ ముగాఁ గలిగినట్టియు, అపరోక్షజ్ఞానమునకు నివాసభూతుఁడ వైనట్టియు, సర్వశబ్దవా చ్యుఁడ వైనట్టియు నోమహాత్మా!

శ్లో. దేహ బుద్ధ్యాఽస్మి దాసోఽహం జీవబుద్ధ్యా త్వదంశకః,
ఆత్మబుద్ధ్యా త్వమే వాహ మితి మే నిశ్చితా మతిః. 187

టీ. అహం=నేను, దేహబుద్ధ్యా="శరీరమే నేను" అనుతలంపుచే, (అనఁగా: అనాది యగు నజ్ఞానముచే), దాసః=నీకు సేవకుఁడను, అస్మి=ఐయున్నాను. జీవబుద్ధ్యా= "నేను దేహములకంటె భిన్నుఁడను జీవుండను" అనుతలంపుచే (అనఁగా: పరాపరా ప్రకృతులను వేఱుచేసిన వివేకముచే), త్వదంశకః=నీయంశము, అస్మి=ఐయున్నాను.

ఆత్మబుద్ధ్యా=''నేను జీవుండను కాను జీవసాక్షి యగుకూటస్థుండను'' అనుతలంపుచే (అనఁగా: దృశ్యవివేకముచే), అహం=నేను, త్వమేవ=నీవే (అనఁగా: నీకంటె వేఱు కానివాఁడను.), అస్మి, ఇతి=ఈవిధముగా, మే=నాయొక్క, మతిః=మనస్సు, నిశ్చితా=దృఢమై యున్నది.

తా. దేహాత్మాభిమాన మున్నపుడు నేను నీకు దాసుఁడను జీవాత్మాభిమాన మున్న నీలోనిభాగమునగుదును. ఈరెండభిమానములును వదలి ''కూటస్థుఁడే'' నేను అని నిశ్చయించితినేని యిప్పుడు మన కిరువురకును భేదమేలేదు. ఈవిషయము మీఅనుగ్రహము వలన నామనస్సునందు స్థిర మైనది.

వ. అని పల్కి సాదరంబుగా నజ్ఞాతుం డై నిజాశ్రమంబున కరిగి యా హనుమంతుం డొక్కపర మైకాంతస్థలంబున సుఖాసీనుం డై శ్రీరామ చరణకమలభక్తియుక్తుండును శ్రీరామనామజపపరాయణుండును శ్రీరామ బ్రహ్మతత్త్వావలోకననిరతిశయనిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుండునై జీవన్ముక్తిసుఖం బనుభవించుచు నిమ్మహార్తంబున నున్నవాఁ డని శ్రీమహాదేవుం డప్పార్వతీదేవి కిట్లనియె. 188

టీ. అనిపల్కి=అనిచెప్పి, సాదరంబుగాన్=ప్రీతిపూర్వకముగా, అనుజ్ఞాతుండై=రామునియొద్ద నుండి యాజ్ఞనుగైకొని, నిజాశ్రమంబునన్=తనయాశ్రమమునకు, అరిగి=పోయి, ఆహనుమంతుండు, ఒక్కపరమైకాంతస్థలంబునన్=ఒకయేకాంతస్థలమునందు, సుఖాసీనుండై=సుఖముగాఁ గూర్చుండి, శ్రీరామచరణకమల...దును-శ్రీ=శోభాయుక్తుఁడైన, రామ=ఆత్మారామునియొక్క, చరణకమల=పాదకమలములయందలి, భక్తి=భక్తిలో, యుక్తుండును=కూడినవాఁడును, శ్రీ...దును-శ్రీ=బ్రహ్మరూపిణి యగు సీతాదేవిని, రామనామ=రమింపఁజేయునట్టి శ్రీరామునియొక్క నామమును, జప=జపము సేయుటయే, పరాయణుండును=ముఖ్యమైనరీతిగాఁ గలవాఁడును, శ్రీరా...దునై-శ్రీరామబ్రహ్మ=శ్రీరామరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మయొక్క, తత్త్వ=యథార్థరూపమును, అవలోకన=చూచుటయనెడు, నిరతిశయ=లోకోత్తరమైనట్టియు, నిర్వికల్ప=సంకల్పవికల్పములు లేనట్టియు, సమాధి=అమనస్కరాజయోగమునందు, నిష్ఠుండునై=స్థైర్యముగలవాఁడును అగుచు, జీవన్ముక్తిసుఖంబు=జీవన్ముక్తి సుఖమును, అనుభవించుచున్, ఇమ్మహార్తంబుననున్నవాఁడు=మనముమాటలాడుసమయమునందుఁ గూడ నున్నాఁడు.(హనుమంతుఁడు చిరంజీవికావున నిట్లుచెప్పఁబడెను—''అశ్వత్థామా బలి ర్వ్యాసో హనుమాం శ్చ విభీషణః, కృపః పరశురామ శ్చ సప్తైతే చిరజీవినః'' అనువాక్య మిందుకు ప్రమాణము.) అని పలికి=అనిచెప్పి, శ్రీమహాదేవుండు=ఈశ్వరుఁడు, ఆపార్వతీదేవి కిట్లనియెన్,

తా. ఓపార్వతీ! ఈవిధముగా శ్రీరాముని వినుతించి యమ్మహాత్మునివలన నాజ్ఞ గైకొని స్వాశ్రమమునకుఁ జనియెను. అచ్చట శ్రీరామతత్త్వానుభవముఁ జేయుచు శ్రీరామనామమును జపించుచు శ్రీరామభక్తిని వదలక నిర్వికల్పసమాధియందు నిలిచి మోక్షసుఖము ననుభవించుచుఁ జిరంజీవి యగుటచే నిప్పటికి నున్నవాఁడు.

అవ. ఇట్లు సర్వము నుపదేశించి పార్వతికి పరమేశ్వరుఁ డిట్లని సారాంశమును జెప్పుచున్నాఁడు.—

తే. మంత్రమంత్రార్థమంత్రాభిమానదేవ
తాస్వరూపంబులను నీకుఁ దాఁప కేను
నెఱుఁగ నుపదేశ మిచ్చితి నింతకంటె
ఘననిధానంబు లేదు నామనమునందు. 189

టీ. నీకుక్, ఏను=నేను, మంత్ర...బులక్-మంత్ర = తారకమంత్రమును, మంత్రార్థ=దానియర్థమును, మంత్రాభిమానదేవతా=మంత్రాధిదేవతయొక్క, స్వరూపంబులక్=స్వరూపమును, దాఁపక=మఱుఁగుపెట్టక, ఎఱుఁగక్=బాగుగ దెలియునట్లుగా, ఉపదేశమిచ్చితిక్, ఇంతకంటెక్=దీనికంటె, నామనమునందుక్=నామనస్సునందు, ఘన...నంబు-ఘన=అధికమైన, నిధానంబు=నిధి (లేక నిక్షేపము), లేదు.

తా. ఓగౌరీ! నీవడిగినప్రశ్నమునకు సంపూర్ణముగా నుత్తరమును జెప్పితిని. శ్రీరామమంత్రమును దానియర్థమును తద్దేవతాస్వరూపమును ఇతిహాసకథనద్వారముగఁ దెల్పితిని. అంతకంటె రహస్య మగువిషయ మెద్దియు నామనస్సునందు లేదు.

క. నిఖిలకలుషసంక్షయకర, మఖిలాభీష్టప్రదం బనంతవ్యయచి
త్సుఖదము జగదధిప త్యభి,ముఖకర మగుమంత్రరాజము మహాదేవీ!

టీ. మహాదేవి=ఓపార్వతీ, మంత్రరాజము = ఈతారకమంత్రము, నిఖిలకలుషసంక్షయకరము = సమస్తపాపములను నశింపఁజేయునది, అఖిలాభీష్టప్రదంబు=సమస్తమైనకోరికలను నిచ్చునది, అనం...త్సుఖము-అనంత=తుదిలేనట్టియు, అవ్యయ=నాశము లేనట్టియు, చిత్=జ్ఞానము నెడు (లేక జ్ఞానరూపమైనట్టి), సుఖ=సౌఖ్యమును (అనఁగా: బ్రహ్మానందమును), దము=ఇచ్చునట్టిదియు, జగదధి...కరము-జగత్=ప్రపంచమునకు, అధిపతి=ప్రభువైనపరమాత్మను, అభిముఖ = ఎదురగునట్లు, కరము=చేయునదియు.

తా. సమస్తపాపముల నశింపఁజేయునదియు సర్వకామముల నొసంగునదియు నపరిమితము నక్షయము నగుబ్రహ్మానందము నిచ్చునదియు ప్రపంచమున కధీశ్వరుఁ డగుపరబ్రహ్మను నభిముఖునిగా నాచరించునదియు నగుమంత్రోత్తమ మిదియే. ఓమహాదేవీ! దీనికంటె నధిక మైనది లోకమున లేదు.

సీ. బహుజన్మసంచితపాపంబులునశించు విమలధర్మములభివృద్ధినొందు,నా
యురారోగ్యంబులధికంబులై యొప్పుఁ బటుతరైశ్వర్యసంప్రాప్తియగును

ధృతియునుగీర్తియు దేజంబుబలమును శాంతిదాంతిక్షమార్జవములబ్బు
ధనధాన్యపుత్రపౌత్రకళత్రబాంధవ పశుగజాశ్వాదిసంపదలుగలుగుఁ

తే. బుడమిలో నెన్నిసద్గుణంబులు చెలంగు
నన్నిగుణములు ప్రాప్తించు నార్తితోడ
సతత మీరామహృదయంబు చదువుకొనుచుఁ
దద్విచారంబుఁ గావించు ధన్యులకును. 191

టీ. ఆర్తితోడన్=ఆతురతతో, సతతము=ఎల్లప్పుడును, ఈశ్రీరామహృదయంబు=ఇంతవఱకు వర్ణింపఁబడియున్న శ్రీరామహృదయ మనుకథను, చదువుకొనుచున్, తద్విచారంబు=దానియర్థముయొక్కవిచారము, కావించుధన్యులకు, బహు...లు-బహుజన్మ=పెక్కుజన్మములయందు, సంచిత=ఆర్జింపఁబడిన, పాపంబులు, నశించున్, విమల...ర్మములు-విమల=నిర్మలమైన,ధర్మములు, అభివృద్ధినొందున్,ఆయురారోగ్యంబులు-ఆయుః=ఆయుస్సు, ఆరోగ్యంబులు=ఆరోగ్యము, అధికంబులై, ఒప్పున్ = ప్రకాశించును. పటుతరైశ్వర్యసంప్రాప్తి-పటుతర=అధికమైన, ఐశ్వర్య=ఐశ్వర్యముయొక్క (లేక ధనముయొక్క), సంప్రాప్తి=దొరకుట, ధృతియున్=ధైర్యంబున్, కీర్తియున్, తేజంబున్=ప్రతాపమును, బలమున్,శాంతి...ములు-శాంతి, దాంతి=ఇంద్రియనిగ్రహంబు, క్షమ=ఓర్పు, ఆర్జవములు=నిష్కాపట్యము అనునది, అబ్బున్=కలుగును, ధన...దలు-ధన=ధనము, ధాన్య=ధాన్యము, పుత్ర=పుత్రులు, పౌత్ర=మనుమలు,కళత్ర=భార్య,బాంధవ=బంధువులు, పశు=పశువులు, గజ=ఏనుఁగులు, అశ్వ=గుఱ్ఱములు, ఆది=మొదలైన, సంపదలు=సంపత్తు,కలుగున్, పుడమిలో=భూమియందు,అన్నిసద్గుణంబులు చెలంగున్=ఏసద్గుణము లున్నవో, అన్నిగుణములు=ఆగుణము లన్నియును, ప్రాప్తించున్=వచ్చును.

తా. శ్రీరామహృదయమును చదువుచు నర్థవిచారము చేయుమహాత్ములకు ననేకజన్మములనుండి యార్జింపఁబడిన పాపములు హరించి పుణ్యములభివృద్ధియగును. ఆయుస్సు ఆరోగ్యము వృద్ధియై మహైశ్వర్యముకలిగి యిహలోకసౌఖ్యము సంపూర్ణముగఁ గలుగును. ధైర్యము కీర్తిప్రతాపము బలము శమదమములు ఓర్పు నిష్కాపట్యము ధనము ధాన్యము సుశీలయగుభార్య విద్యావంతుఁడగుపుత్రుఁడు గజములు అశ్వములు మొదలగుసంపదలును ప్రాప్తించును. ఇంతయేల? భూమిలో నుత్తమము లనంబడునవి యేవి యేవి కలవో యవి యన్నియుం నబ్బును.

క. శ్రీరామహృదయమును బల్మారు వీక్షించు బుధసమాజంబునకున్
శ్రీరామతత్త్వసాత్కారం బగుఁ గలుగుఁ బరమకైవల్యంబున్.

టీ. శ్రీరామహృదయమున్=శ్రీరామహృదయమను సీచరిత్రను, పల్మాఱున్=ఎల్లప్పుడును, వీక్షించు...నకున్-వీక్షించు = చూచునట్టి, బుధ=విద్వాంసులయొక్క, సమాజంబునకున్ = సమూహమునకు, శ్రీరా...రంబు-శ్రీరామతత్త్వ=శ్రీరాముని

యథార్థస్వరూపముయొక్క, సాక్షాత్కారంబు = ప్రత్యక్షమును (అనఁగా: సపరోక్ష జ్ఞానము), పరమకై వల్యంబుక్ = శ్రేష్ఠమగు మోక్షంబును, కలుగుక్ = దొరకును.

తా. ఈయితిహాసము మాటిమాటికి విమర్శించువిద్వాంసులకు ఆ శ్రీరాముని యథార్థతత్త్వస్వరూపసాక్షాత్కారము గలిగి మోక్షము దొరకును.

క. ఆతతముగ నెఱిఁగించితి, సీతారామాంజనేయచిత్సంవాదం
బీతత్త్వామృతమాని ని,రాతంకసుఖాబ్ధి నోలలాడుము గిరిజా. 193

టీ. గిరిజా=ఓపార్వతీ! ఆతతముగక్=వివరముగా, సీతారా...దంబుక్-సీతా=సీతకును, రామ=రామునకును, ఆంజనేయ=ఆంజనేయులకును, జరిగిన, చిత్సంవాదంబు=బ్రహ్మస్వరూపవిషయక మైనసంవాదమును, ఎఱిఁగించితిక్ = తెలియఁజేసితిని, ఈతత్త్వామృతముక్ = ఈ బ్రహ్మతత్త్వమనెడు అమృతమును, ఆని=పానముఁజేసి, నిరా...బ్ధిక్-నిరాతంక=ఆటంకములేని (అనఁగా: భంగములేని), సుఖాబ్ధిక్ = బ్రహ్మానందసముద్రమునందును, ఓలలాడుము=మునుంగుము.

తా. కావున నోపార్వతీ! సీతారామాంజనేయులకుఁ గలిగిన బ్రహ్మవిషయసంవాదము పరిపూర్ణముగాఁ దెలియఁజేసితిని. కావున నీవును ఈసర్వము నెఱింగి ఏవిఘ్నములులేక పరమానందసముద్రమున నోలలాడుము.

అవ. కవి యీవిధముగా రాజయోగమునువర్ణించి యుపసంహరించుచున్నాఁడు-

వ. అని పలికి యయ్యనాదిదంపతులు రామబ్రహ్మానందామృతరసపానమదపరవశు లై యన్యోన్యాలింగనంబులు గావించి పరమసుఖైకస్వరూపు లై నిజచరణకమలసేవాసక్తులైన భక్తుల రక్షించుచుఁ బ్రకాశించుచుండి రంత. 194

టీ. అనిపలికి=ఇట్లుచెప్పి, అయ్యనాదిదంపతులు=ఆయనాది సతీపతులు, రామ...వశులై-రామబ్రహ్మ=రామపరబ్రహ్మరూపమగు, ఆనంద=ఆనందమనెడు, అమృతరస=అమృతమును, పాన=పానముచేయుటచేత, పరవశులై=అస్వాధీనచిత్తులై (లేక నిశ్చేష్టులై), అన్యో...బులు-అన్యోన్య=ఒకరొకరియొక్క, ఆలింగనంబులు, గావించి=చేసి, పరమసుఖైకస్వరూపులై = పరమానందరూపులై, నిజ...చుచుక్-నిజ=తమయొక్క, చరణకమల=పాదకమలములయొక్క, సేవ=సేవయందు, ఆసక్తులై=ఆశగలవారైన, భక్తులక్=భక్తులను, రక్షించుచుక్, ప్రకాశించుచుండిరి. అంత=తర్వాత.

తా. కృతినాయకుఁడ వగునోమహాదేవాచార్యా! ఈవిధముగ నప్పరమేశ్వరుండు పార్వతికి సర్వము నుపదేశించెను. అప్పుడు బ్రహ్మానందరసమగ్నులై వారిరువురు నన్యోన్యాలింగనములఁ గావించి సంతుష్టులైరి. తమపాదముల భక్తితో సేవించువారల కిష్టార్థముల నొసంగుచుఁ బ్రకాశించుచున్నారు.

అవ. ఈక్రిందిపద్యముచే కవి స్వాహంకారనిరాకరణపూర్వకముగ గ్రంథము ముగించుచున్నాఁడు.—

మత్తకోకిల. నీవు నాహృదయాంబుజంబున నిల్చి భానునికైవడిం
గేవలాత్మవివేకముజ్ వెలిఁగించుచుం బరికింపఁగాఁ
బావనం బగురాజయోగము పల్కితిం దగ శ్రీమహా
దేవ! సద్గురురాయ! కావుము దీని నీయిల రంజిలన్. 195

టీ. శ్రీమ...రాయ-శ్రీ=జ్ఞానవంతుఁడవైన, మహాదేవ=మహాదేవుఁడను పేరుగల, సద్గురురాయ=సద్గురుశ్రేష్ఠా! నీవు, నాహృదయాంబుజంబునన్ = నాహృదయకమలమందు, నిల్చి=ఉండి, భానునికైవడిన్=సూర్యునివలె, కేవలా...కమున్-కేవల=అద్వితీయమైన, ఆత్మవివేకమున్=ఆత్మజ్ఞానమును, వెలిఁగించుచున్=ప్రకాశింపఁజేయుచు, పరికింపఁగాన్=విచారింపఁగా, పావనంబు=పరిశుద్ధమైన, అగు రాజయోగము=అయినట్టిరాజయోగము, తగన్=ఒప్పునట్లుగా, పల్కితిన్=వర్ణించిచెప్పితిని. (అనఁగా: గ్రంథముగా వచింపఁగలిగితిని), దీనిన్=ఈగ్రంథమును, ఇయ్యిలన్=ఈభూమియందు, రంజిలన్=అభివృద్ధిఁ జెందునట్లుగా, కావుము=రక్షింపుము.

తా. గురుశ్రేష్ఠుఁడ వగునోమహాదేవాచార్యా! నీవు నాహృదయమునందునిలిచి సూర్యునివలె నామనఃకమలమును బ్రకాశింపఁ జేయుచు నాత్మబ్రహ్మైక్యజ్ఞానమును బ్రకాశింపఁజేయుచుండుటచే నీగ్రంథమును జెప్పఁగలిగితిని కాని దీనియందు నాసామర్థ్యమేమియుం లేదు. దయచే దీనిని భూమిపై నభివృద్ధి నొందునట్లుగా రక్షింపుము.

అవ. 196-197-198 పద్యములచేఁ గృతిపతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.—

శా. దత్తాత్రేయగురుస్వరూప! నిజభక్తాంతస్తమోదీప! స
చ్చిత్తానందకరానులాప! ఖమరుచ్చిత్రాంశువార్భూప! ధీవృ
త్తిత్యాగకలాప! నిత్యసుఖసంవిద్వ్యాప! శుద్ధాత్మశ
శ్వత్తేజోభిహతాదిపాప! సుజనేష్టప్రాపకార్యాపగా! 196

టీ. దత్తాత్రే...రూప - దత్తాత్రేయగురు = దత్తాత్రేయుఁడనెడుగురువే (ఈయన మహాదేవాచార్యునిగురువు), స్వరూప=స్వరూపముగాఁ గలవాఁడ, నిజ...దీప-నిజ=తనయొక్క, భక్త=భక్తులయొక్క, అంతః = హృదయమునందలి, తమః=అంధకారమునకు (అనఁగా: నజ్ఞానాంధకారమునకు), దీప=దీపమువంటివాఁడా (అనఁగా దానిని నశింపఁజేయువాఁడా), సచ్చి...లాప-సత్=సత్పురుషులయొక్క, చిత్త=మనస్సులకు, ఆనందకర=ఆనందమును కలిగించునట్టి, అనులాప = వాక్యములు గలవాఁడా, ఖమరు...ర్భూప-ఖ = ఆకాశమునకును, మరుత్ = వాయువునకును, చిత్రాంశు = అగ్నికిని, వార్ = జలమునకును, భూ = భూమికిని, ప = ప్రభువా! ధీవృత్తిత్యాగకలాప - ధీ = బుద్ధియొక్క, వృత్తి = వృత్తులకు (అనఁగా:

కామక్రోధాదులను), త్యాగ=విడుచుటయే, కలాప = భూషణములుగాఁ గలవాఁడా, నిత్య... వ్యాప-నిత్య = శాశ్వతమైనట్టి,సుఖ=ఆనందరూపమైనట్టి,సంవిత్ =పరబ్రహ్మ రూప మగుజ్ఞానమునందు, వ్యాప=వ్యాపించియున్నవాఁడా (లేక జ్ఞానము నాత్మస్వరూపముగాఁ బొందినవాఁడా), శుద్ధా...పాప-శుద్ధాత్మ=నిర్మలమగు మనస్సుకలవాఁడా, శశ్వత్ =అపరిమితమైన, తేజః= ఆత్మప్రకాశముచేత, అభిహత = కొట్టఁబడిన, ఆది= అనాదిరైన (లేక మొదటినుండి వచ్చుచున్న), పాప = పాపము కలవాఁడా (లేక అజ్ఞానముగలవాఁడా), సుజ...ప్రాపకా-సుజన=సత్పురుషులయొక్క, ఇష్ట=ఇష్టమును, ప్రాపక=కలుగఁజేయువాఁడా, వ్యాపకా=సర్వవ్యాపకుఁడా !

క. ప్రణవాత్మక! సదసత్కారణ! సంపూర్ణప్రభాభిరామ! సగుణ! ని
ర్గుణ ! నిర్వికార ! నారాయణ ! సీతారామగురుమహాదేవ! శివా!·

టీ. ప్రణవాత్మక=ఓంకారరూపుఁడ!, సదసత్కారణ=నేత్రములకు గోచరములగు భూతములకును, అట్లు కాని వాయ్వాకాశములకును కారణభూతుఁడ!, సంపూర్ణ= సర్వపరిపూర్ణమయిన, ప్రభ=కాంతిచేత, అభిరామ=మనోహరుఁడా!, సగుణ = గుణవంతుఁడా!, నిర్గుణ = గుణరహితుఁడా!, నిర్వికార = పుట్టుక మొదలగు వికారములు లేనివాఁడా!, నారాయణ = పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడా!, శివా = ఆనందస్వరూపుఁడా!, సీతారామగురుమహాదేవ-సీతారామ = సీతారామరూపుఁడవైన, గురుమహాదేవ=మహాదేవాచార్యా.

మాలిని. ఘనతరసువివేకా ! కల్పితాశేషలోకా!
వినమితబుధలోలా ! విశ్వవిఖ్యాతలీలా !
జననుతగుణతంత్రా ! సర్వతంత్రస్వతంత్రా !
మునిసరసిజమిత్రా ! మోక్షలక్ష్మీకళత్రా ! 198

టీ. ఘనతర...వేకా-ఘనతర=మిగులశ్రేష్ఠమైన, సువివేకా=అపరోక్షజ్ఞానము గలవాఁడా,కల్పి...లోకా-కల్పిత = సృజింపఁబడిన, అశేష=సమస్తములగు, లోకా= లోకములుగలవాఁడా, విన...లోలా-వినమిత=నమ్రులైన, బుధ = పండితులయందు, లోలా=ఆసక్తిగలవాఁడా, విశ్వ...లీలా-విశ్వ=ప్రపంచమునందు, విఖ్యాత=ప్రసిద్ధమైన, లీలా=విలాసముగలవాఁడా, జన...తంత్రా-జన=లోకముచేత, నుత=స్తోత్రముచేయఁబడిన, గుణ=త్యాగముభోగము మొదలగుగుణములే, తంత్రా=పరివారముగాఁగలవాఁడా, సర్వ...తంత్రా-సర్వతంత్ర=సమస్తశాస్త్రములందును, స్వతంత్రా=కర్తృత్వము గలవాఁడా! ('తంత్రంస్వరాష్ట్రచింతాయాం తంతువాయేపరిచ్ఛదే, యాగప్రధానేసిద్ధాన్తేశాస్త్రే' అనిరత్నమాలానిఘంటువు),ముని...మిత్రా - ముని=ఋషులనెడి, సరసిజ=కమలములకు, మిత్రా=సూర్యుఁడైనవాఁడా! మోక్ష...కళత్రా- మోక్షలక్ష్మీ= మోక్షసంపదయే, కళత్రా=భార్యగాఁగలవాఁడా!

గద్య. ఇది శ్రీమన్నారాయణమహాదేవగురుకరుణాకటాక్షవీక్షణావి
ష్కృతనిజహృదయకమలకర్ణికాంత సందర్శితాఖండ సచ్చిదానందపర
స్ఫూర్తిపవిత్రసీతారామమూర్తిపరశురామపంతుల లింగము
గురుమూర్తిప్రణీతం బైన శ్రీసీతారామాంజనేయసంవాదం
బను యోగశాస్త్రంబున నమనస్కయోగానుభవవిచారం బనునది స
ర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

ఇట్లు వెన్నెలకంటి సుందరరామశర్మచే రచియింపఁబడిన సీతారామాంజ
నేయసంవాదతాత్పర్యము సమాప్తము.

మ. పరమానందమయాత్ముఁ డెవ్వఁడు మనోవైచిత్రి నానాకృతుల్
పరఁగ౯ విష్ణుభవాదినామముల సేవం బొందునయ్యాశుఁ డా
దర మొప్ప౯ వెలయించు నిత్యమును సీతారామవాతాత్మభూ
వరసంవాదసదాంధ్రటీక భువి నావార్యాభినాకంబుగాన్.

మ. సరసామోదకరంబు నార్యజనధీసారంబు లోకద్వయీ
నిరతానందవదాన్య మవ్విబుధవాణీకావ్య మద్దానికి౯
సరి యాంధ్రోక్తియు నీద్వయంబును వెస న్నానాఁట క్షీణించె
దరశూన్యం బయి పెంపు లేక నిగళత్తాళీదళాక్రాంతమై.

తే. దాని నుద్ధరింపఁ దనవిత్తకాయసం,క్లేశములకుఁ గొంకి క్రిందువ
నుత్సుకతఁగడంగెనొనరగామస్వామి,శాస్త్రిభువనహితమునల్పుకె

క. వావిళ్లవంశరత్నం,బావిద్వన్మణికిఁ దనయుఁ డార్యస్తుతుఁడౌ
నా వేంకటేశ్వరుఁడు సౌ,ఖ్యావహుఁడై పూనె నంత నధికతరము౯

తే. ఆఘనునిచోదనమున నే నల్పవేది
నయ్యు లోకోపకృతివాంఛ యతిశయిల్ల
వివృతిని బొనర్పఁ బూనితి విభునికరుణ
విబుధగుణలోల్యపోషణ వెలయఁగాత.

చెన్నపురి: 'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము—1925.